FR. SALVATORIS MARIAE ROSELLI

SAC. THEOL. MAG. ORD. PRAED.

SUMMA PHILOSOPHICA

AD MENTEM

ANGELICI DOCTORIS

S. THOMÆ AQUINATIS

PARS TERTIAE

ETHICAM COMPLECTENS

EDITIO TERTIA

BONONIÆ

APUD ANTONIUM BORGHI EDITOREM

1859

Tipografia S. Tommaso d' Aquino.

SUMMAE PHILOSOPHICAE

AD MENTEM

ANGELICI DOCTORIS

S. THOMÆ AQUINATIS

ETHICAM COMPLECTENS

PROLOGUS

Transimus ad eam Philosophiae partem, quae *Ethica*, sive *moralis Philosophia* dicitur (1), in qua, ut Lactantius ajebat (2), *totius Philosophiae ratio continetur*. In ea siquidem non de rebus tantum extra nos positis, ut earum cognoscamus naturam, et proprietates, sed de nobis ipsis agitur ut nostros formemus mores, actionesque nostras in finem ordinemus. Ut enim advertit S. Thomas (3), *moralis Philosophiae proprium est considerare actiones humanas, secundum quod sunt ordinatae ad invicem, et ad finem*. Quis autem vere Philosophus est, idest, amator sapientiae, nisi ille, qui scit actiones suas ad morum regulas, et ad finem ordinate componere? Dicere proinde cum Seneca (4) possumus: *Ubi dicta sunt quae regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenii inventa*.

2. Itaque, ut ab Ethices definitione ordiamur, *facultas ea est, quae versatur circa actiones humanas ordinandas invicem, et ad finem.* » Dico actiones humanas, *inquit S. Thomas* (5), quae » procedunt a voluntate hominis secundum ordinem rationis. Nam » si quae operationes in homine inveniuntur, quae non subjacent ,, voluntati, et rationi, non dicuntur proprie humanae, sed na- ,, turales, sicut patet de operationibus animae vegetativae ,,. Nam ut idem S. Doctor animadvertit (6): *actionum quae ab homine aguntur, illae solae proprie dicuntur humanae, quae sunt propriae hominis, in quantum est homo. Differt autem homo ab aliis irrationalibus creaturis in hoc quod est suorum actuum dominus. Unde illae solae actiones vocantur proprie humanae, qua-*

(1) Vide S. Thom. 1. 2. q. 58. art. 1. et 2. Ethic. lect. 1. ubi explicat quid sit *mos*, quid *Ethica*, et qua ratione virtutes dicantur *morales*.

(2) L. 3. Inst. c. 7.

(3) 1. Ethic. lect. 1.

(4) L. 7. de Benef. c. 1.

(5) Loc. cit.

(6) 1. 2. q. 1. a. 1.

rum homo est dominus. Est autem homo dominus suorum actuum per rationem, et voluntatem.... Illae ergo actiones proprie humanae dicuntur, quae ex voluntate deliberata procedunt.

3. Qua ex definitione Ethicae infertur I. summa ejus utilitas, ac necessitas, quae enim major utilitas, et necessitas, quam scire proprias, et aliorum hominum actiones ordinare invicem, et ad finem (1)? Id agnovere sapientes quique; ideoque ab ipso mundi exordio Ethices culta diligenter fuit (2), et non modo apud Judaeos (3), sed apud Gentiles quoque Philosophos (4). Quod et multo

---

(1) Confer Arriani Epictetum l. 1. c. 11. ajentem minus obesse, destitui sensibus, quam ignorare, quomodo bona a malis sint discernenda. Vide etiam Theodoretum ser. 4. de cur. Graec. affect. describentem Xenophontis de Socrate narrationem, in qua scientiae moralis utilitas, et necessitas commendantur.

(2) Ab exordio, inquimus, mundi: nam ad fabulas amandanda sunt, quae Diodorus l. 1. et Cicero l. 1. de Inven. scribunt de primis hominibus belluarum more viventibus. Vide quae diximus Tom. 1. § 778. et in notis subjectis.

(3) Moralem disciplinam Hebraeos coluisse longe absolutius Graecis, ostendit Eusebius l. 11. Praep. c. 2. Nam purioris Ethicae praecepta cum vera Religione apud ipsos manserunt, ut sacrae Scripturae libri exhibent, praesertim libri Salomonis. Vide S. Isidorum Pelusiotam l. 4. epist. 40.

(4) De Chaldaeis exstant Oracula, quae describit Stanlejus Hist. Phil. pag. xv. ad calcem. Ægyptiorum praecepta moralia collegit Porphyrius 4. de Abstin. Brachmanes, Gymnosophistas, Persas, veteres Hetruscos multa tradidisse praecepta morum, refert Strabo l. 15. seq. Apud Sinenses floruisse Confucium, qui plura de moribus docuit, explorata res est. Leibnitius tom. 5. opp. pag. 48. Confucium appellat *Sinensium Socratem*. Leges, et mores veterum Iberorum, Celtarum, Lucanorum, Samnitum, Phrygum, Æthiopum, Assyriorum, Indorum, Lacedaemoniorum, aliorumque populorum descripsit Nicolaus Damascenus, exque ejus universali Historia excerpsit Stobaeus in Collectaneis, quae Cragius ad calcem Operis de republ. Lacedaemon. refert. Heraclides etiam librum composuit *de Politiis*, quem edidit idem Cragius loc. cit. Apud Graecos studio doctrinae moralis praecipue incubuit Socrates, quem secutus Plato fuit, ut ejus Dialogi de Republica ostendunt, exhibetque Alcinous de doct. Plat. c. 27. seqq. Pythagorae Philosophiam practicam describit Stanlejus Hist. Phil. part. 8. sect. 1. De Pythagora memorabile dictum refert Stobaeus ser. 80. *Vana est illius Philosophi oratio, quae nullam in homine passionem curat.* Stoicos totos fuisse in tractanda doctrina de bono, et malo, deque actionibus, et officiis, discimus ex Laertio l. 7. Locuples testis doctrinae moralis Stoicorum est Seneca, qui propterea *Moralis* dictus est; itemque Epictetus, et Antoninus Caesar. Stoicorum moralem Philosophiam collegit Lipsius in Manuduct. ad Stoic. Phil. Videtur autem Aristoteles ceteris praestitisse gentilibus in hoc doctrinae genere: nam si doctrinarum copiam consideres, universa fere complexus est, quae ad singulas Philosophiae moralis partes pertinent, in libris 10. *Ethic. Nicomacheorum*, in libris 2. *Magnorum moralium*, in libris 7. *Ethicorum ad Eudemum*, in libris 10. *Politicorum*, in libris 2. *Oeconomicorum*. Ipsa quoque doctrina Aristotelis antecellere videtur: nam licet Stagirita ex eo genere Philosophorum fuit, qui, ut S. Augustinus ait Epist. 155. al. 52. veram felicitatis viam ignorarunt; minus tamen quam ceteri erravit, praesertim Socrates, et Plato, qui rerum omnium, etiam uxorum communionem induxerunt; et minus quam Stoici, quos frustra purgare tentavit Lipsius; quemadmodum in Platone purgando operam perdidit Franciscus Patricius. Vide Lactantium l. 3. Inst. c. 21. seq. et Chrysostomum Hom. 4. in Acta. Mittimus Cyrenaicos, et Epicureos; hi enim sues potius, quam moralis Philosophiae cultores dicendi sunt, cum in voluptatibus corporis beatitudinem collocarint. Studium moralis Philosophiae apud priscos Romanos non fuisse neglectum, ostendunt leges tam regiae, quam XII. Tabularum, mores, et Canones antiqui juris Romani ex-

magis penes Christianos omni tempore obtinuit (1).

4. Infertur 2. moralis Philosophiae objectum esse actiones humanas ordinatas in finem. *Sicut subjectum naturalis Philosophiae,* ait S. Thomas (2), *est motus, vel res mobilis; ita subjectum moralis Philosophiae est operatio humana ordinata in finem, vel etiam homo, prout est vo'untarie agens propter finem.*

5. Infertur 3. Philosophiam moralem esse veram scientiam (3): nam licet in moralibus saepe consectemur verisimilia, nec universim materia morum omnimodam certitudinem, et perspicuitatem patiatur; plura tamen in moralibus sunt omnino certa, et explorata (4); quis enim de veritate harum propositionum dubitare potest. *Deus est colendus. Parentes, supremi Principes, Magistratus sunt honorandi, eisque parendum si justa praecipiant. Non esse pro beneficio injuriam rependendam: furtum, et rapinam, et perjurium, et mendacium, et adulterium, mala esse?*

6. Infertur 4. moralem Philosophiam esse scientiam omnino

---

hibentes, quibus Commentarios adjecit Antonius Clarus Sylvius Advocatus in suprema Curia Parisiensi, magna eruditione refertos. Libri Ciceronis *de Legibus, et de Officiis* idipsum demonstrant.

(1) Celsitudinem Christianae Philosophiae moralis supra ceteras, docte ostendit Javellus noster in opere quod hoc eodem titulo inscripsit.

(2) 1. Ethic. lect. 1.

(3) Quaerens Heineccius Elem. Phil. mor. c. 1. § 3. an disciplina moralis certa sit scientia? *Negant*, inquit, *Aristotelici, et ipse Grotius de jure belli, et pacis* 2. 23. § 1. *sed ei jam Conringius, Pufendorffius, Lockius satisfecerunt.* Ego autem puto, Heineccium ita scribentem, ne unum quidem Aristotelicum legisse. Non negabit, S. Thomam fuisse Aristotelicum, cum hoc ei vitio vertat Elem. Hist. Phil. p. 1. c. 4. Legantur autem ea quae scribit S. Doctor 1. 2. q. 94. a. 4. Quae si Heineccius legisset, nae ipsum puduisset accusare Aristotelicos universos, quasi negarint Philosophiae morali scientiae certitudinem. Sed quid nomino Angelicum Doctorem? Quotus quisque Aristotelicus est (Si Eustratium 1. Eth. c. 3. et Zabarellam 1. de meth. c. 7. paucosque alios excipias) qui morali Philosophiae verae scientiae rationem negarit? Legantur Institutiones quaeque Aristotelicae Philosophiae moralis. Ita accuratus Heineccius fuit.

(4) Philosophia moralis habet, ut ceterae scientiae, principia omnino certa, et explorata, quorum veritas statim cognoscitur, perceptis terminis, ut hoc principium, *bonum est faciendum, malum est fugiendum*, quod ita in moralibus se habet, ut principium contradictionis in metaphysicis. Habet quoque conclusiones bene multas immediate connexas cum primis principiis moralibus, uti sunt praecepta decalogi; atque hae efficiunt, ut moralis Philosophia sit vera scientia; sunt enim evidenter certae. Si autem conclusiones ita sint elongatae a primis principiis practicis, ut non appareat illarum cum istis connexio; sequimur quod est verisimilius. Id vero saepissime accidit in moralibus, quae sunt circa actiones humanas quarum si una circumstantia mutetur, jam clare non patet connexio cum primis principiis practicis. Quod non evenit in Mathematicis puris, quae universas propositiones resolvunt in principia per se nota. Et idcirco Aristoteles, et cum eo S. Thomas docent 1. Ethic. in moralibus non esse quaerendam eamdem certitudinem quae habetur in mathematicis. Heineccius igitur, et Pufendorfius non sunt assequuti mentem Aristotelis, neque Aristotelicorum, cum eos redarguunt de negata Philosophiae morali certitudine scientiae. Vide S. Thomam 1. 2. q. 96. art. 1. ad 3.

practicam, licet enim multas in moralibus speculationes fiant (1); hae tamen ordinantur ad praxim, ad mores scilicet componendos, dirigendasque operationes in finem. Quare Epictetus (2) et Clemens Alex. (3) merito Philosophiam moralem appellant *Medicinam animorum*: nam sicut Medicina in curandis corporum morbis versatur, in idque dirigit commentationes universas, quas instituit; ita idipsum efficit Philosophia moralis, ut animorum morbis medeatur.

7. Non ideo tamen Philosophia moralis confundenda est cum prudentia. Nam licet utraque respiciat actiones humanas; moralis tamen illas respicit universim, prudentia singulatim; ideoque prudentia bonos efficit actus, quibus inest, non item moralis. Ut enim advertit S. Thomas (4), *ad scientiam* (utique moralem) *pertinet universale judicium de agendis, sicut fornicationem esse malum; furtum non esse faciendum: sed ad prudentiam pertinet recte judicare de agibilibus singulis, prout sunt nunc agenda.* Certe nemo prudenter agens, male operatur: nam hoc ipso esset imprudens: potest autem esse, et saepissime evenit, ut ii qui cognoscunt aliquid esse malum per scientiam, quam habent, in praxi deficiant. Et idcirco S. Thomas (5) ait: *Circa principia quidem universalia agibilium, homo recte se habet per naturalem intellectum principiorum, per quem homo cognoscit, quod nullum est agendum, vel etiam per aliquam scientiam practicam; sed hoc non sufficit ad recte ratiocinandum circa particularia. Contingit enim quandoque, quod hujusmodi universale principium cognitum per intellectum, vel scientiam corrumpitur in particulari per aliquam passionem; sicut concupiscenti, quando concupiscentia vincit, videtur hoc esse bonum quod concupiscit, licet sit contra universale judicium rationis.* In iis ergo qui peccant, non remanet prudentia, etsi remaneat saepe scientia universalis practica inhonestatis actus peccati (6); quae scientia proinde a prudentia differt.

(1) Non de iis speculationibus loquimur, quae fiunt *ad excusandas excusationes in peccatis*, ut dicitur Psal. 140. v. 4. qui enim ita se gerunt, ex eo genere magistrorum sunt, de quibus scribit Apostolus 2. ad Tim. 4. v. 3. seq. *Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, prurientes auribus, et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur.* De his Seneca ait Epist. 45. *Invenissent forsitan necessaria, nisi et superflua quaesissent.* Multum enim laborandum est, ut ad excusanda peccata frivolae quaedam inanesque rationes quaerantur. Qui rectae rationis principia tenet, minus laborat in inquirenda veritate, nec facile aberrat a norma.

(2) Apud Arian. l. 3. c. 23. (3) Strom. 7. (4) Q. 4. de virt. a. 6.

(5) 1. 2. q. 58. art. 5.

(6) Qui errore speculativo laborant, dicentes *malum bonum, et bonum malum: ponentes tenebras lucem et lucem tenebras*, ut dicitur Isa. 5. v. 20. ii peccant contra universale judicium rationis, et numquam resipiscent, nisi ante abjiciant intellectus errorem. Idcirco loc. cit. v. 21. subditur: *Vae qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes.*

8. Denique ex tradita definitione Philosophiae moralis infertur ejus divisio in tres partes, *quarum prima considerat operationes unius hominis ordinatus ad finem, quae vocatur Monastica* (1). *Secunda autem considerat operationes multitudinis domesticae, quae vocatur Oeconomica* (2). *Tertia autem considerat operationes multitudinis civilis, quae vocatur Politica* (3).

9. Ex qua divisione perspicitis, quam late pateant fines moralis Philosophiae. Nam si de prima tantum parte loquamur, quis paucis complecti poterit quae de ultimo fine hominis; de actibus hominis sive elecitis, sive imperatis a voluntate; de voluntario, et involuntario, ejusque caussa; de illorum actuum bonitate, et malitia; de passionibus, animique affectionibus ceteris; de virtutibus, et vitiis, cum generatim, tum speciatim, eorumque distinctione, subjecto, caussis, circumstantiis, intensione, gravitate; de regulis denique humanorum actuum cum internis, tum externis? Quae tamen omnis ad primam Ethicae partem *Monasticam* pertinent, in qua singulorum hominum actiones considerantur ut ordinatae ad finem, vel ut ab ipso deordinatae. Quid vero, si addantur universa ad *Oeconomicam*, et *Politicam* spectantia?

10. Nobis igitur in tanta rerum gravissimarum copia constitutum est, ea vel tacita praeterire, vel leviter attingere quae sive in *Theologia Morali*, sive in *Jurisprudentia* fuse tractantur; illa vero diligentius perseqni, quae ad *Jus naturae, et Gentium* pertinent, prout Juris naturae nomine intelligitur *Lex naturalis*, et nomine Juris Gentium intelligitur Lex quae apud universas nationes est moribus communi consensione recepta. Potissimum vero agemus *de officiis hominum*, tum *erga Deum*, tum *erga seipsos* tum *erga alios homines*; quibus quidem officiis universum naturae, et gentium jus continetur. Ne autem cetera omnino praetermittamus, attingemus primum generalia principia de fine hominis, ejusque felicitate, deque moralitate actuum humanorum; deinde ad *Jus naturale*, *et Jus gentium* progrediemur. Initio autem agendum ducimus de ratione tradendae, atque perficiendae doctrinae morum.

QUAESTIO I.

De doctrina morum tradenda, atque perficienda.

11. Hanc quaestionem instituimus Prolusionis loco, propte-

---

(1) Dicitur a *μόνος*, *unus solus*. Haec enim pars dirigit actiones voluntatis ad privatam honestatem, privatumque bonum.

(2) Οικονομία est *dispensatio domestica*, ab οἶκος, *familia*, *domus*, *facultates* et *νόμος lex*.

(3) S. Thom. loc. cit. Politica dicitur a πόλις, *civitas*, sive Respublica; unde *Politia* est Reipublicae regimen.

rea quod juniores plerique Philosophi morales, non modo in scholasticos de re morali tractatores, sed in ipsos sanctissimos Ecclesiae Patres calamum acuerunt; nonnulli quoque ad moralem Philosophiam perficiendam, humani corporis advocarunt anatomen. Itaque 1. inquiremus in moralem doctrinam Patrum Ecclesiae; 2. caussam agemus pro scholasticis Doctoribus, qui de re morali pro dignitate scripserunt, comparatione instituta cum doctrina morali recentium Philosophorum, qui gloriantur, haberique volunt uti Ethices restitutores, imo parentes; 3. sententiam expendemus advocantem anatomen humani corporis ad moralem doctrinam perficiendam; 4. de ejus vere perficiendae ratione dicemus.

ARTICULUS I.

Utrum morali Christiano Philosopho insistendum sit in morali doctrina Patrum Ecclesiae.

12. CUM recentiores heterodoxi opprimi se senserint nube testium omnium seculorum, confirmantium Catholica dogmata ab ipsis negata, ut hoc firmissimum convellerent argumentum, omnem Patribus Ecclesiae negandum esse fidem dixerunt, cum in fidei, tum in morum doctrina, propterea quod in eorum operibus doctrina Christi praesertim moralis corrupta reperiatur; videlicet, ut Tertullianus ajebat (1), *liberanda veritas Marcionem*, sive Lutherum, aut Calvinum, similesve humani generis pestes, *expectabat*. Praeter Dallaeum (2), et Joannem Clericum (3) ceteris impietate, atque impudentia praeiverunt Joannes Barbeyracus (4), et Christianus Thomasius (5).

13. Videtur autem cum iis dicendum 1. quia ut Barbeyracus advertit (6), Patres Ecclesiae plus adhaeserunt studio dogmatum merae speculationis (7), rerumque Ecclesiasticae disciplinae

---

(1) L. de Praescript. c. 28. (2) De usu Patrum.

(3) In Arte Crit. et in Biblioth. univers. Tom. 12.

(4) In Praefat. ad Pufendorfium de Jure nat. et gent. Gallice versum, et *Traité de la Morale des Peres de l'Eglise*.

(5) *Hist. juris nat.* et in opere inscripto, *cautelae circa praecognita Jurisprudentiae* c. 14. § 21. et seqq. quod opus sententiam putidissimam errorum merito dixeris.

(6) Tract. cit. cap. 1.

(7) Thomasius Hist. jur. nat. c. 3. num. 23. seq. universos Ecclesiae Patres in duas distribuit classes, alteram, quam vocat *Orthodoxorum*, alteram, quam dicit *Mysticorum*. De prima ait: „ Una quaesivit viam ad aeternam felicitatem perveniendi in vero „ et subtili conceptu mysterii essentiae Dei et supposita doctrina de emendatione vo„ luntatis sua sponte sequente emendationem intellectus; de cetero de Christiana, et „ Deo placente vita parum fuit sollicita... et hoc modo inculcatum fuisse auditoribus, „ Deum esse Patrem indulgentissimum, qui non adeo rigorose examinaret actiones li„ berorum suorum charissimorum, qui se Christianos dicerent, sed patientissime fer„ ret opera carnis. „ De altera Patrum classe sic statuit: „ Ea pe accedenti plane op„ posita, oppositas etiam fovit doctrinas, nempe Christum non sustulisse decem prac„ cepta, sed praeceptum charitatis, in quo tamquam in centro fundatus esset totus

quam juris naturae; ideoque in eorum operibus reperiuntur sermones vagi magno numero, et si quae attinguntur quaestiones, inepte resolvuntur; decisiones vero, et documenta moralia in eis exstantia, veris haud nituntur fundamentis, sed levibus, et extraneis rationibus, contortisque allegoriis; explicationes autem sacrarum Scripturarum ineptae quoque sunt ob ignoratas a Patribus linguas orientales, et ob critices defectum. Nullus denique in iis operibus servatur ordo, ac methodus. Moralis ergo Patrum doctrina talis non est, ut in ea sit insistendum.

14. II. Patres Ecclesiae in multos prolapsi sunt errores ad morum doctrinam spectantes, uti productis eorum textibus Barbeyracus ostendit (1). Nemo autem insistendum esse dixerit in morali doctrina referta erroribus.

Prop. I. *Morali Christiano Philosopho insistendum omnino est in morum doctrina, quam communiter Ecclesiae Patres tradiderunt. II. Magna autem veneratione excipienda sunt moralia documenta Patrum singulorum, si ii fuere sanctitate praestantes; et reverenter exponenda, si quae videantur a veritate recedere.*

15. Demonstr. 1. p. In ea morum doctrina Christianus Philosophus moralis insistere debet, quae ab omni errore, errorisque suspicione abest. Hujusmodi est autem doctrina moralis, quam

---

„ Decalogus, discipulis suis strenue inculcasse..... Christum Dominum in extremo ju- „ dicio non examinaturum, quid quilibet circa mysterium essentiae divinae crediderit, „ sed.... de praecepti charitatis officiis in illa die examen instituturum.„ ergo non adeo „ opus esse, ut quis de emendatione intellectus sit sollicitus. „ Audistin unquam calumniatorem Thomasio impudentiorem? Quonam ex fonte Historiae Ecclesiasticae duplicem illam Patrum classem Thommasius derivavit? Quinam fuerunt Patres, qui *de subtili conceptu mysterii essentiae Dei* solliciti, *de Christiana et Deo placente vita* non modo minus curarunt, sed auditores docuerunt suos, Deum *patientissime ferre opera carnis, tamquam imbecillitates humanas*; et praecepta decalogi sustulerunt? Non dico Patrum classem, sed vel unum Christianum Scriptorem, qui haereticus non fuerit, Thomasius proferat, qui haec opinionum monstra docuerit. Patres qui mysteria Trinitatis, et Incarnationis ad dogmata theoretica pertinentia, adversus Arianos, Macedonianos, Sabellianos, Nestorianos, Eutychianos defenderunt, praecipui fuere Athanasius, Hilarius, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Cirillus Alexandrinus, Leo Magnus. Quis autem vel negligentissime legens eorum opera, non videt statim, ubique ea spirare Christianam charitatem, Deoque placentem vitam? Ubinam Patres illi de carnis operibus loquuti sunt tamquam de humanis imbecillitatibus quas Deus patientissime ferat? Quo in loco operum suorum praecepta Decalogi sustulerunt? Ad alteram quod pertinet classem, oppido minus impudens Thomasius est; quis enim vel unus Orthodoxus docuit, iidem Mysterii Unitatis Essentiae Dei, et Trinitatis Personarum, Incarnationis, caeterorumque articulorum symbolo comprehensorum qui certe *speculativi* sunt, non pertinere ad examen quod Christus in extremo judicio instituturus erit? Quis unquam eorum ne somniavit quidem dicere, emendationem intellectus in iis quae pertinent ad mysteria fidei non esse admodum sollicite curandam? Perspicitis quot mendacia complexus Thomasius fuerit, historiographum agens juris naturae. Praeclara historia mendaciis undique referta!

(1) Loco citat.

communiter Patres tradiderunt. Non enim fieri potuit, ut in ea tradenda omnes, vel fere omnes Ecclesiae Patres errarint. Id quod luculentissime ostendit, tum perspicacitas summa, et sapientia omnibus numeris absoluta, cum admirabili sanctitate conjuncta, tot hominum praestantissimorum, quos omnes aut ferme omnes caecutisse (1) nemo dixerit, nisi utroque caliget oculo. Tum Divina Providentia, quae non satis providisset Ecclesiae suae, si permisisset, omnes, vel fere omnes Patres errasse in doctrina morum, quae necessaria est ad salutem; ita enim, et ipsa Ecclesia errasset: nam Patres testimonium perhibent doctrinae quae in Ecclesia tradebatur eorum aetate; ideoque si omnes, vel fere omnes errassent in doctrina morum, universa Ecclesia per omnia secula in ea doctrina errasset. Morali igitur Philosopho omnino insistendum est in doctrina morum, quam Patres Ecclesiae communiter tradiderunt (2).

16. Prob. 2. p. Singuli Ecclesiae Patres ingenio, sapientia, et eruditione plurimum valuere, et si fuerunt sanctitate praestantes, eos speciali lumine Spiritus Sanctus collustravit, ne deciperentur, cum praesertim docebant Fideles doctrinam morum. Venerari ergo oportet eorum singulorum documenta moralia: et si quae in ipsorum operibus sententiae obviam fiant, quae prima fronte minus recte videantur, eae benigne reverenterque explicandae sunt, atque omnino cavendum, ne in deteriorem detorqueantur sensum. Qua in re Angelicus Praeceptor fuit plane incomparabilis (3), ubique operum suorum, reipsa comprobans quod docuerat (4): *Si aliqua in dictis antiquorum Doctorum inveniuntur, quae cum*

---

(1) Si Protestantes audimus, ipsi soli vident praesertim in doctrina juris naturae, et gentium; ceteri vero ab ipsa Apostolorum aetate fuere caeci. Igitur nemo unus ante Pufendorfium, aut Grotium, aut Hobbesium, aut Thomasium, aut Wolfium etc. satis perspexit, sed obtusa nimis omnes fuerunt acie oculorum. Insolentissima sane jactatio; quid enim est tam arrogans, quam de jure ipso naturae Patrum collegium docere conari? At Protestantes sinamus; caeci enim revera sunt, et duces caecorum.

(2) Quaerens S. Thomas quodlib. 12. a. 19. *utrum una sit Ecclesia, quae fit in principio Apostolorum, et quae modo est*: „ Dicendum, *inquit*, quod eadem est numero, quae tunc erat, et quae nunc est, quia eadem fides, et eadem fidei Sacramenta, eadem auctoritas, et eadem professio. Unde dicit Apostolus: *Divisus est Christus? Absit.* „ Una igitur semper fuit et perpetuo erit doctrina Ecclesiae, quia errare non potest in iis quae ad fidem, et mores pertinent, cum sit columna veritatis. Nec obstant peculiares opiniones; hae siquidem non spectant ad doctrinam Ecclesiae.

(3) Benedictus XIV. Const. *Sollicita* Tom. 4. eius Bull. § 21. hanc praeclaram Angelici Doctoris dotem ita celebravit. „ Angelicus Scholarum Princeps, Ecclesiae Doctor „ S. Thomas Aquinas, dum tot conscripsit numquam satis laudata volumina, varias „ necessario ostendit Philosophorum, Theologorumque opiniones, quas veritate impellente refellere debuit. Ceteras vero tanti Doctoris laudes id mirabiliter cumulat, „ quod adversariorum neminem parvipendere, vellicare, aut traducere visus sit, sed „ omnes officiose, ac perhumaniter demereri. Nam si quid durius, ambiguum, obscurumque eorum dictis subesset, id leniter benigneque interpretando, emolliebat, atque explicabat. Si autem Religionis, ac Fidei caussa postulabat, ut eorum sententiam exploderet, ac refutaret, tanta id praestabat modestia ut non minorem ab „ iis dissentiendo, quam catholicam veritatem asserendo, laudem mereretur. „

(4) Opusc. 1. con. errores Graec. in Praef.

tanta cautela non dicantur, quanta a modernis servatur, non sunt contemnenda, aut abjicienda, sed nec etiam ea extendere oportet, sed exponere reverenter. Servanda igitur haec regula est, quae praescribi videtur Eccl. 8. v. 9. iis verbis: *Ne despicias narrationem presbyterorum sapientium.* Et rursus v. 11. *Non te praetereat narratio seniorum: ipsi enim didicerunt a patribus suis.*

17. Ad primum negamus, Ecclesiae Patres minus coluisse studium juris naturae, hoc enim jus praeceptis Decalogi continetur: quotus autem quisque Patrum est, qui de praeceptis Decalogi non tractarit? Negamus quoque, in Patrum operibus reperiri sermones vagos. Vagi enim dicerentur, si nulli essent determinatae materiei alligati. Quis autem id affirmabit de Homiliis Chrysostomi, Basilii, Nysseni, de Orationibus Nazianzeni, de Sermonibus Augustini, de Catechesibus Cyrilli Hierosolymitani, de Homiliis Gregorii Magni, etc.? In iis enim Fideles erudiuntur in omni doctrina Ecclesiae, de omni virtutum genere. Quod additur de quaestionibus inepte resolutis, aeque falsum est, nec Barberyacus ullam earum protulit, quin facile possit falsitatis argui. Falsum est etiam quod ait de moralibus decisionibus Patrum nixis rationibus levibus, et extraneis, contortisque allegoriis. Adeantur eorum opera, et firmissimae passim reperientur constitutae regulae vitae recte instituendae. Usum allegoriarum, qui in Patribus reprobat, is facile etiam reprobabit etiam in Evangelio ubi Christus tam multis utitur parabolis. Non est autem, cur Barbeyracus Patribus exprobret ignorationem linguarum orientalium: nam praeterquamquod eorum plures in iis linguis fuere versati, ut Justinus, qui ortu Samaritanus erat, ut Origines, ut Hieronymus; earum linguarum peritia necessaria non est ad Scripturarum interpretationem in iis quae ad Fidem, et mores pertinent; in iis enim standum est judicio Ecclesiae, cujus auctoritate et ipsas Scripturas sacras credimus tamquam Divinitus inspiratas; ideoque merito S. Augustinus ajebat (1): *Ego vero Evangelio non crederem, nisi me Catholicae commoveret auctoritas* (2). Scimus Barbeyracum Lutheranum hominem haec non admittere. Sed quaenam haec est perversa arguendi ratio, ex praeconcepto errore, in Patres insurgere, eosque reprehendere? Nec etiam erat cur Patribus exprobraret critices ignorationem; ostendimus enim (3), Patres Ecclesiae quolibet seculo egregios fuisse artis criticae cultores. Addimus vero, criticam artem necessariam non esse ad interpretationem Scripturarum in iis quae ad Fidem, et mores spectant; in his enim standum est judicio Ecclesiae, ut dictum est. Tandem quod dicitur de ordine, et methodo a Patribus minime servatis, nihil derogat eorum

(1) L. con Epist. fundam. c. 5.
(2) Vide quae diximus in Log. § 1010. seqq. et in notis subjectis.
(3) Ibid. § 818. seqq.

auctoritati. Patres autem, etsi Institutiones morales contexere non sunt arbitrati; neque enim id necessarium iis temporibus existimarunt, praeclare tamen doctrinam moralem universam explicarunt, imo et populum docuerunt, assiduis ad eum habitis sermonibus; ideoque opera eorum sunt veluti refertissimus et absolutissimus thesaurus moralium resolutionum. Quod et Grotius (1), et Zyglerus (2), et Buddeus (3), et Boeclerus (4), et Foertschius (5) confessi sunt. Exstant etiam apud Patres quaedam morales Institutiones. Nam et Clemens Alex. *Paedagogi* libros, et S. Cyprianus libros *Testimoniorum*, et S. Basilius *Regulas brevius, ac fusius disputatas*, et S. Augustinus *Speculum* ediderunt; qui quidem libri Institutiones quaedam morales sunt ex Scripturis haustae ad vitam recte, Cristianeque agendam. Quare ex Patrum operibus Institutiones morales confici possunt omnibus numeris absolutae, certissimamque Ecclesiae doctrinam continentes, uti plures perficere conati sunt, praesertim Natalis Alexander, Merbesius, et Daniel Concina: quod et pridem effecerat S. Thomas summa fide, summoque studio.

18. Ad secundum negamus, Patres Ecclesiae sanctitate praestantes, in ullos errores lapsos esse in materia morum. Id vero peculiari dissertatione demonstrabimus adversus Barbeyracum (6). Nunc autem, ut quisque videat, quam sint inanes ejus conatus ad labefactandum Ecclesiae Catholicae doctrinam in materia morum, et pessundandam Traditionem (quo tendunt studia haereticorum, ac praesertim Barbeyraci) permittimus, sed non concedimus, singulos Patres, quos Barbeyracus citat, errasse in iis quae ipsis objicit. Quid vero? An si ita esset, propterea nutaret doctrina Ecclesiae circa mores? Nihilo minus. Doctrina Ecclesiae non continetur privatis Patrum sententiis, sed communi eorum suffragio, quo et traditio nititur. In iis enim quae ad Fidem, et mores pertinent, habenda est tamquam Ecclesiae doctrina, ut Lirinesis monet (7), *quidquid non unus, aut duo tantum, sed omnes pariter uno eodemque consensu, aperte, frequenter, perseveranter tenuerunt, scripserunt, docuerunt.* Si qui autem fuissent Patrum errores in doctrina morum, an propterea omnes in uno eodemque errore convenissent, et uno eodemque consensu eumdem errorem aperte, frequenter, perseveranter tenuisset, scripsissent, docuissent? Id Barbeyracus neque ostendit, neque ostendere usquam potuisset. Conatus igitur ejus vanus est, et labor inanis, nihilque concludit;

(1) In Proleg. de jure belli, et pacis.
(2) Ibid. in not. (3) Hist. jur. nat § 9.
(4) In Praefat. ad lib S. Ambrosii de offic.
(5) In diss. de Phil. mor. et Iurisprud. nat. Christ. vel Eccl. Doct.
(6) Coeperamus ad singulas Barbeyraci criminationes respondere, Patrumque lucri caussam, jamque rem totam fere perficeramus, cum, animadvertentes, articulum potrahi plus justo, deliberavimus, ex jam paratis responsionibus peculiarem edere dissertationem, ut Barbeyracianas calumnias fusius, atque commodius possemus refutare.
(7) In commonitorio n. 4.

arguit enim *a sensu diviso ad sensum compositum*, sive *a singulis ad totam collectionem*: quod esse contra Dialecticae regulas et ipsi tyrones norunt (1).

ARTICULUS II.

Utrum recentibus Philosophis jure tribuatur laus restitutae doctrinae moralis a scholasticis ignoratae.

19. Postquam heteredoxi, praesertim Lutherani, sanctos Ecclesiae Patres injuriis, contumeliisque lacerarunt, mirum esse non debet, si in ceteros Catholicos Doctores, qui de moralibus scripserunt, nihilo mitius loquuti sunt. Vulgatum est apud ipsos, ante Grotii aetatem jus naturae apud Scholasticos foedatum jacuisse (2). Itaque si illos audimus, ne unus quidem ante Grotium de jure naturae pro dignitate disseruit, sed omnia erant miserrime inculta, et perturbata, atque incurabili laborabant morbo, superstitionis regno vigente. Lux tandem optata fulsit, cum Grotius primum, deinde Hobbesius Jurisprudentiam naturalem in *formam artis*; Pufendorfius postea, et Thomasius *in formam systematis aemulam*; Wolfius denique, Heineccius, aliique Lutherani, Calvinianique homines *perfectius systema* coegerunt.

20. Videtur autem ita dicendum I. quia, ut Pufendorfius ait, scriptoribus Romanae Communioni (3) addictis *suorum traditorum nullum certum fundamentum, aut hypothesin substernere solemne est: sed praeter ea, quae a Jurisconsultis mutuari solent, frivolas ut plurimum quaestiones paribus ratiunculis confirmare contenti, de cetero integras legiones suae communionis scriptorum allegasse praeclarum habent, quorum unum si noveris, omnes noveris ita omnes magno conatu magnas nugas agunt: ut tamen vix ulla sit quaestio, in qua isti in partes non discedant. Cu-*

(1) Si qui fuissent Patrum errores in doctrina morum, debuissent silentio praeteriri. Sed haec est velus haereticorum consuetudo, quam describit Lirinensis loc. cit. n. 11. ubi loquens de Donatistis munientibus se auctoritate S. Cypriani, aliorumque Episcoporum Africanorum ad rebaptizandum, ait: *Quae silentio sepeliri oportebat, rediviva opinione diffamant sequentes omnino vestigia auctoris sui Cham, qui nuditatem venerandi Noe non modo operire neglexit, verum quoque irridendam ceteris enuntiavit.*

(2) Convicia in catholicos scriptores morales summa impudentia congerunt prae ceteris Pufendorfius in Praefat. oper de jure nat. et gent. prioris edit. Franciscus Buddeus in Hist. Jur. nat. § 11. Christianus Thomasius in Hist. Jur. nat. Schierschmidius Praefat. in elem. jur nat. Fleischerus in Praefat. inst. jur. nat. et gent.

(3) In edit Lipsien. an. 1741. legebatur *sectae Romanae*. At in edit. Francofurti, et Lipsiae an. 1759. qua utimur, legitur *Communioni Romanae*. Pufendorfius ergo, ut ceteri haeretici, ducebatur odio in Catholicam Ecclesiam, quo impellente Catholicos Scriptores contemnebat, atque insectabatur. Quid veri sperandum ab homine sic adfecto? Vide quae diximus Tom. I. pag. 358. in not.

jus instituti haec est arcana (1) *ratio, ut postquam inter fundamenta sacrae istorum Reipubblicae est, hominum conscientias non ratione, sed auctoritate sacerdotum regi, ubique in promptu sit auctorum nubes, quae qualemcumque sententiam stabilire idonea sit, prout quemque persuaderi ipsorum interest.* Contemnendi igitur sunt scholastici scriptores doctrinae moralis; et *bono pubblico pessime meretur, qui in tanta solidarum scientiarum luce ad istas adhuc nugas, regni tenebrarum foetum* (2) *juxta, ac stabilimentum, juventutem manuducere laborant.*

21. II. Ut Thomasius habet: *Scholastici Pontificii* (3), *qui titulis de justitia, et iure, vel similibus insigniebantur* (4). *talia dogmata insinuabant animis discentium, quae solum inserviebant incremento Papatus* (5), *et Clericatus, et supprimebant auctoritatem, et potentiam Principum, et Ordinum politicorum et laicorum. Praeterea diversissimas res inter se miscebant, jura naturae, gentium, Mosaica, Judaica, Graeca, Romana, Imperialia, Pontificia, colligendo videlicet ex istis quidquid inde poterant ad scopum modo memoratum.* Quis autem, si minimum sapiat, ejusmodi scriptores sequetur duces?

22. III. Ut loquitur Buddeus ,, Ecquis ignorat fuisse tem-
,, pus, cum foeda, et tristis ignorantia orbi universo incumberet,
,, et superstitionis regnum magnis undique viribus stabiliretur (6)?...
,, Philosophiam moralem quoque cum ceteris artibus incultam
,, squallore, et rubigine obsitam jacuisse; ut proscriptam veluti,
,, profugamque avolasse, et mortalium deseruisse sedes censere
,, ejus artis homines potuisse neminem fugit. Non quidem defue-
,, runt, cum scolasticorum, ut vocant, barbaris vocibus litterarum
,, sedes, et sapientiae sacraria personarent, ex ipsis etiam Theo-
,, logis, qui hanc doctrinae partem sub incudem revocarent; ast
,, adeo infeliciter, ut nullus dubitem, multos in eam ituros sen-
,, tentiam, satius hosce homines et sibi, et optimae arti consul-
,, turos fuisse, si haec sacra non contractassent. Qui vero in ho-

---

(1) Mirifica sane solertia, et ipsa arcana penetrare

(2) *Regni tenebrarum* nomine Pufendorfius intelligit Catholicam Ecclesiam; nimirum antiquo haer eticorum more, *qui*, ut recte S. Augustinus tract. 45. in Joan. *se videntes non solum jactant, sed a Christo illuminatos videri volunt.* Quod rursus confirmat, non veritate illum, sed odio fuisse permotum.

(3) Vide cur scholasticos Thomasius insectetur, quia scilicet *Pontificii*, idest orthodoxi, et catholici sunt.

(4) Quinam sunt hi tituli *de justitia*, *et jure?* Neminem apud scholasticos hoc insignitum titulo reperimus; neque vero sic insigniri quis, nisi ridicule poterat. Quod si ob tractatus inscriptos *de justitia, et jure*, debuissent illum titulum scholastici sustinere, cur Pufendorfius, Heinneccius, Fleischerus, etc. insigniendi non erunt titulo *de jure naturae, et gentium*, propter opera eo titulo inscripta!

(5) Maledicta Thomasii ex eodem fonte fluxerunt, ex odio nempe in catholicam Ecclesiam.

(6) Catholica Ecclesia est Buddeo *regnum superstitionis*. Vetus haec est haereticorum phrasis. Vide S. Augustinum lib. 2. con. litt. Petiliani c. 96.

„ rum successere locum .. subtili, ac spinoso dicendi genere, quae „ fere propria illorum hominum laus est, multa juris naturalis „ excusserunt capita, sine ordine tamen cuncta tradunt, infirmo, „ ac lubrico fundamento, quae docent, superstruunt, divina, hu- „ manaque jura miscent, rationum momenta aut plane non, aut „ jejuna quandoque, et ridicula afferunt, saepissime contra ad Pa- „ trum auctoritatem, et Conciliorum Canones, ad Romanorum Prae- „ sulum decreta intempestive provocant, etc.

Prop. *I. Prorsus immerito heterodoxis hominibus Grotio, Hobbesio, Pufendorfio, Thomasio, Wolfio, Heineccio, aliisque haereticis, laus tribuitur restitutae Jurisprudentiae naturalis, sive doctrinae moralis. II. In ea autem tradenda scholastici primi subsellii excelluerunt.*

23. Ut ordiamur a Grotio (1), judices damus ipsos heterodoxos. Pufendorfius (2) sic de Grotii opere *de jure belli, et pacis* scribit: *Fatendum est, non pauca ab ipso plane esse praeterita, quaedam levi dumtaxat brachio tractata, quaedam denique admissa quae et ipsum hominem fuisse arguerent. Imprimis autem non exiguam nobilissimo operi labem adspergunt, queis passim a receptis orthodoxa Ecclesiae (3) sententiis diversus abit... Conati quidem sunt viri quidam docti editis ad ipsos libros* de jure belli, et pacis *commentariis, his defectibus mederi: quorum unus, et alter operae pretium fecit non spernendum. Aliis tamen longe utilius judicatum fuit, totam istam materiam denuo incudi sub-*

(1) Ut neminem sua fraudemus laude, non negamus, opus Grotii *de jure belli, et pacis*, multa erudite complecti, quae lucem afferre possunt explicationi juris naturae, et gentium. Sed Grotius ipse in ejusdem op. Prolegom. § 18. fontes praecipuos indicavit, unde aquarum attigit copiam, doctores nempe scholasticos, quorum fuerat studiosus. Multa tamen eo ipso opere continentur, quae cum doctrina catholica non cohaerent, quare ejus lectio est periculi plena.

(2) In priori Praefat. ad opus de jur. nat. et gent.

(3) Nomine *orthodoxae ecclesiae* Pufendorfius intelligit coetum Lutheranorum. Vide quam pro sectae erroribus is fuerit sollicitus. Dogmata Lutheranis adversa continentur opere Grotii; id vero summa erat ratio, ne illud opus manibus tereretur tyronum Lutheranorum; idque Pufendorfium incitavit ad novum opus de jure nat. et gent. cudendum. Haec cum sint, quanto magis abstinendum catholicis praesertim tyronibus est a legendis haereticorum libris agentibus de jure naturae, et ubique miscentibus haeretica dogmata? Quis autem ferre patienter potest, si audiat eosdem Catholicos in laudes effundi ejusmodi librorum, quasi necessarii sint ad cognoscendas morales naturae leges, cum tamen vix quidpiam contineant, quod non contineatur accuratiori ordine, et majori perspicuitate, soliditateque doctrinae in innumeris catholicorum libris? Deplorari vix satis posset, majori studio Lutheranos pro sectae erroribus, quam catholicos pro Fidei puritate incendi. Et nihilominus (proh pudor!) nonnulli catholicorum, ut eruditionem ostentent, propositiones, quas possent ex catholicis probare, auctoritate haereticorum non ad eos revincendos, sed ad illas demonstrandas, confirmant.

jicere, ac in novam formam refingere. Salmasius autem (1) de Grotio agens: In philosophicis, *ait*, si disputandi solertia spectetur, vix mediocribus par est: nec umquam vidi qui minori cum vi ratiocinetur: id quod testantur scripta ejus, quibus Rivetus, et Maresius rescripserunt... Librum ejus de jure belli ac pacis refutandam suscepit quidam Professor Almae Juliae „ (fuit is Seldenus, teste Buddeo) „ qui amicis aliquot, quos vidi affirmavit, se ostensurum esse, nullam paginam vacare insignibus erratis „. Accedit Samuel Coccejus (2), qui *Grotius*, ait, *singulas has species per alias subdivisiones, adhibitis novis terminis, adeo obscuras reddidit, ut totum jus naturae incertum inde reddatur.* Henricus vero Cocceji Pater Grotium notat (3), *quod mira confusione tam varia jurium genera fingit, ac cumulat, novisque, atque insolentibus vocabulis involvat, species generi suo opponat, et nova ea genera faciat, nec inter se rite discernat.* Nunc vero quis restitutae doctrinae moralis, et naturalis jurisprudentiae laudem homini adscribat, qui *non pauca plane praeterivit quaedam levi tractavit brachio*, multa vero erronea complexus fuit; cujus libri tot redundant defectibus, ut *tota materia sit denuo incudi subjcienda, et in novam formam refingenda*, qui *vix mediocribus in disputandi solertia par est*; cujus librorum *nulla pagina insignibus vacat erratis*; qui *totum naturae jus incertum reddidit, et mira confusione* omnia turbavit, et obscuravit? Atque haec quidem judicia nostra non sunt, sed Catholicae Religionis hostium; qui tamen cum de scholasticis Doctoribus idest, Romanae, sive Catholicae Fidei cultoribus agunt, Grotium ipsum extollunt. Judicium nostrum de Grotiano opere jam dedimus (4), addimusque, praeter varios, qui in eo continentur, errores, vel ipsum titulum praeseferre, vix in eo attingi quae sunt praecipuae juris naturae, capitibus vero librorum inspectis, statim deprehendi, nullum in iis servari ordinem.

24. Accedimus ad Hobbesium. Eum atheis accenset vel ipse Baelius (5). Lynckerus (6) autem ipsum cum Spinoza comparans, ait: *Uterque in jure naturae Deum seponit: uterque vires naturales attendit: uterque nullum jus fasque primaevum agnoscit: neuter in ullo statu honestum quid, aut turpe, quod per se tale sit: neuter conscientiam novit.* Dignus plane homo qui haec docens, doctrinae moralis, et jurisprudentiae naturalis restitutor, et non plane eversor habeatur. Qui enim sine Deo, sine animae spiritualitate, et immortalitate, sine ulla spe retributionis aeternae, sine libertate, sine ulla honestate per se; quae omnia Hobbesius

(1) Apud Buddeum in Hist. jur. nat. Tom. I. Animadvers. Philolog.
(2) In Praefat. ad Grotii edit. ann. 1751.
(3) In prodr. jur. gent.
(4) Not. 1. pag. 15.
(5) In dict. Hist. crit. a *Hobbes*.
(6) Comment. in Huberum l. 1. c. 5.

negabat, ulla potest esse virtus, ullum vitium, ulla moralitas, ullum jus (1)?

25. In Pufendorfium insurrexerunt Nicolaus Beckmannus (2), Schwartazius, Cesenius, Velthemius, Zentgravvius, Scherzerus, Valentinus Alberti, aliique (3), Pufendorfium non modo impugnarunt, sed ejus errores plurimos, et quidem gravissimos indicarunt, a quibus omnibus tantum abfuit ut in Apologia ille se purgarit, quin eorum praecipuos magis ac magis confirmare fuerit conatus. Quapropter et Leibnitius (4) in illum insurrexit, et Academiae Jenen-

---

(1) Credi vix posset, quempiam qui non modo Christianum se, sed catholicum profiteatur, tandem Hobbesio tribuere potuisse redactae jurisprudentiae naturalis in *formam artis*. Nihilominus maxima perculsi admiratione incidimus in propositiones ex Jurisprudentia universa, quas anno 1779. defendendas suscepit Moguntiae Joannes Richardus Roth, Praeside Francisco Antonio Durr publico Juris Professore in Moguntina Universitate, atque hanc numero 8. legimus: ,, Jurisprudentia naturalis a DD. ,, Protestantibus Grotio primum, tum Hobbesio in formam artis coacta est ,,. Quaenam naturalis jurisprudentia conflari ab atheo poterat, qui omnem libertatem, et intrinsecam actionum quarumcumque honestatem, aut turpitudinem inficiabatur? Eruntne ejusmodi magistri adolescentibus proponendi? Non ita putavit vel ipse Leibnitius Lutheranus homo: nam in epist. 3. ad Kortholtum tom. 5. opp. pag. 305. loquens de Hobbesio: *is*, sit, *tyronibus noxius*.

(2) Adversus Beckmannum Apologiam sui scripsit Pufendorfius, quam *Eridem*, idest contentionem, *scandicam* appellavit; est enim contra Beckmannum Academiae Lundinensis Scandiae Svecicae. Omnem superant fidem scommata, et sarchasmata, quibus Pufendorfius in Beckmannum irruit summa illiberalitate. In Praefat. quae Julii Rondini nomine inscribitur, illum vocat *hominem fatuum juxta ac rudem*, *anserem*, *infamem*, *insulsum*, *morionem Ecclesiae Romanae*; ut enim refert Bruckerus Hist. phil. tom. 5. c. 4. § 17. Beckmannus, ejurata haeresi Lutherana, Catholicae Religioni nomen dedit in Stiria. In ipsa vero Apologia Pufendorfius illum appellat *nebulonem rudem*, *et improbum*, *asinium tenebriorem*, quo passim vocabulo illum indigitat, ,, nigrum calumniatorem, nigrae scholae primipilum, nigri magistri nigrum discipu- ,, lum, nigrae scholae tyronem nigrum, calumniatorum omnium antesignanum, vel ,, potius orci aut inferni monstrum, monstrorum omnium teterrimum, impurissimum ,, nebulonem, nequissimum sycophantam, infame caput, stolidum furciferum, animal ,, insociabile. Plurimisque aliis cum ibi, tum in Appendice, et in epist. ad amicos additis contumeliis, denique in eadem Apol. § 37. concludit. ,, Perge igitur invidia ae- ,, stuare, furcifer, angere noctes diesque, excoque infidum istud pectus, pallesce, exa- ,, resce, a laqueo demum vesaniae tuae remedium pete, ut ista impura anima per ,, dignam se portam triumphalem exitum inveniat ,,. Quis hominem impolitiorem, inhumaniorem, agrestiorem, furiisque vehementioribus agitatum, umquam vidit? Fuerit Beckmannus rusticus, agrestisque ingenii, ac moris, an propterea, non dicam Christiani, et quidem severioris Moralis, qualem se Pufendorfius jactabat, sed liberalis, et honesti hominis erat tot conviciis illum onerare, ac pene obruere? Hi sunt praeclari morum magistri! hi moralis doctrinae restitutores? hi inquam, qui et ipsis haereticis minus inurbanis stomachum movent? Vide Leibnitium Epist. 33. Tom. 6. Hos sanctissimis Ecclesiae Patribus audet Barbeyracus praeferre? Hos Catholici etiam nonnulli ut oracula consulunt? O tempora, o mores! Nunc credat qui vult Pufendorfio in praefat. ajenti paratum se *et refellere sine pertinacia, et refelli sine iracundia*. Nam ipse factis ostendit, neminem se fuisse in tuendo pertinaciorem, atque iracundiorem in refellendo.

(3) Ita refert Gottefridus Mascovius in Epist. ad Lectorem praemissa operi Pufendorfii de jure nat. et gent.

(4) In epist. ad Molanum, quam Bochmerus Programmati cuidam suo inseruit;

sis, et Lundinensis, jus naturae Pufendorfii *monstruosum* dixere; ipsum vero damnarunt *uti Novatorem, et Academicae juventutis corruptorem* (1). Et merito quidem, nam, ut cetera praetermittamus, quorum nonnulla tangemus infra, Pufendorfius in ipsa operis priori Praefatione *Religio,* inquit, *quatenus ad disciplinam juris naturalis pertinet, intra sphaeram hujus vitae terminatur.* Et infra (2): *in disciplina juris naturalis, hoc modo adornata immortalitas animae non negatur, sed dumtaxat ab eadem abstrahitur.* Et paulo ante: *nondum liquido est probatum, quodlibet recte factum necessario aliquo praemio velut extrinseco esse mactandum.* Quo tendant hae propositiones, et quo ex fonte prodierint ostendit Mascovius (3). Æque absurda sunt quae docet, cum ait (4) *finis disciplinae juris naturalis tantum ambitu hujus vitae includitur; adeoque ea hominem format, prout hanc vitam cum aliis sociabilem exigere debeat.* Et insuper (5): *quia forum humanum circa externas tantum hominis actiones occupatur: ad ea autem quae intra pectus latitant, nec aliquem effectum, aut signum foras producunt, non penetret, adeoque nec circa eadem sit sollicitum; jus naturale magnam partem circa formandas hominis exteriores actiones versatur.* Addit vero moderationem actuum internorum pertinere ad Theologiam moralem, quae revelatione nititur; quasi is qui nihil audivit de Fide, moderari actus interiores minime teneatur, nec ei peccata cordis imputentur ad culpam. Sic autem docere Pufendorfius debebat, postquam fundamentum primum juris naturalis in *socialitate* constituerat, atque proinde a jure naturali ablegarat officia hominis erga Deum, et erga seipsum. Haec nunc artigisse sufficiat; de quibus diligentius infra. Amabo vos: hisce principiis nixum Pufendorfii opus, dicine potest exquisitum, egregium, perfectum, et plane singulare, uti nonnulli ajunt; et non potius exitiosum, pestiferum, venenatum, ac plane impium?

26. Pufendorfii errores suis cumulavit Thomasius (6). Hor-

---

et habetur etiam in calce operis Pufendorfii de officio hominis, et civis, cum examine Barbeyraci.

(1) Julius Rondinus in Praefat. ad Eridem scandicam Pufendorfii.

(2) De jur. nat. et gent. l. 2. c. 3. § 19.

(3) Loc. cit. „ Depravatum, inquit, et hic judicium Auctoris lectione Hobbesii vi„ detur... Nam si vel possibilis tantum esset animae immortalitas, rationem ejus ha„ beri in jure naturae nostra intererat, quia per eam adstringitur obligatio interna, „ qua Dei reverentia in officio continentur homines: tantum abest, ut in tanta gra„ vissimorum argumentorum copia, omissis palmariis, elevatis ceteris, animae im„ mortalitatem tamquam sententiam minus necessariam semovere deberet. „ Mirum non erit, si quis tales frequentans libros, talibus delectetur sententiis.

(4) In Praefat. operis de offic. hom. et civ. § 6. *(5)* Ibid. § 7.

(6) De Christiano Thomasio scribens Bruckerus Hist. Phil. tom. 5. c. 9. § 19. „ Reprehendunt, inquit, ingenium ad satyram quasi natum, et mordaci dicacitate in „ quoscumque non sine amaro risu insurgens, qui paradoxis, et novis adsertis sub-

ret animus percensere propositiones, quas Thomasius publice disputandas proposuit anno 1694. excerptas ex suis Institutionibus, propositasque instar professionis fidei. Praecipue sunt: ,, Credo ,, quod disputationes de justitia commutativa, et distributiva, uni- ,, versalis, et particularis sunt grilli (1) inutiles. = Credo, quod ,, ex ratione demonstrari non possit, Deum externo cultu esse pro- ,, sequendum (2). = Credo quod falsiloquio uti aliquando li- ,, ceat, imo praeceptum sit = Credo quod meris rationibus natu- ,, ralibus non possit demonstrari omnem concubitum libidinosum, ,, etiam ad bestialitatem qui pertinet (3), aut concubinatum, aut ,, lenocinium esse prohibitum (4). = Credo, quod polygamia e- ,, tiam virilis (hoc est, unius foeminae cum pluribus viris) mero ,, jure naturae non sit interdicta (5). = Credo quod nul- ,, lus incestus juri naturae repugnet (6). ,, Videte, qualibus fidei actibus is homo non tam catholicam fidem, quam se ipsum deridendum proposuit, erexitque non juris naturalis, sed impuden-

---

,, scribere noluerunt... Addunt, valde favere scepticis... favere autem naturalismo ,, quem vocant, et Religioni, revelatae interdum officere; scatere libros ejus excer- ,, ptis Atheorum, Scepticorum, Naturalistarum, Socinianorum... plura dicere eum, ,, quam sed liceat, et omnem Religionis Christianae vim ad ratiocinia quaedam mo- ,, ralia, gratiam ad naturam revocare. ,, Haec Bruckerus et ipse Lutheranus homo.

(1) Equidem egregie. Atque hi homines barbariem scholasticis exprobeant; cum nemo tamen plusquam ipsi inculte, et horride scripserit. Quo in genere Thomasius ceteris antecellit.

(2) Pufendorfius, ut dictum est § 25. docuerat, ad jus naturae interiores actus non pertinere. Thomasius nunc addit, neque externum Dei cultum ex ratione, sive naturali jure demonstrari. Praeclari juris naturae magistri, qui non deismum, et naturalismum tantum, sed et atheismum fovent.

(3) Vere plusquam *bestialis* homo: nam et bestiae cum aliis bestiis diversae speciei vix congrediuntur.

(4) De concubinatu agens Thomasius l. 3. Fund. jur. nat. et gent. c. 11. n. 27. ,, Quod vero, *inquit*, ad species scortationis fuerit relatus, iterum debetur Clero Pon- ,, tificio, qui, ut diximus, omnia dicebat scortationem, cui non accesserat benedictio ,, sacerdotalis. Itane vero? Itaque concubinatus est species scortationis, quia sic visum est, *Clero Pontificio*. Lutherani autem, ceterique heterodoxi ad Clerum Pontificium non pertinent. Apud ipsos ergo concubinatus non est species scortationis. Licebit igitur extra Romanam Ecclesiam concubinas habere. Ubinam vero catholici docuerunt, *omnia esse scortationem*, *cui* (non videmus το *cui* quo referatur. Sed hae sunt elegantiae Thomasianae) *non accesserit benedictio sacerdotalis*; cum etiam post Concilium Tridentinum, matrimonia clandestina in iis locis in quibus ejus decretum quo declarantur irrita, non fuit promulgatum, sint vera matrimonia, etsi nulla accedat benedictio sacerdotalis

(5) Idem Thomasius in Program. an. 1691. memorata hac sua sententia, et turbis excitatis adversus Pufendorfium ob ea quae de polygamia muliebri in utramque partem disseruerat: *Hujus*, inquit, *temporis felicitas eam mihi* (propugnanti polygamiam etiam virilem) *quietem praestitit, ut hac de caussa publico scripto impeterer a nemine*. Deploranda felicitas, et omni lethargo pejor, indicans magnos apud Protestantes factos brevi tempore in licentia, atque impudentia progressus, ad quos ne ipsi quidem ethnici pervenerunt.

(6) Ne quidem excipit incestum patris cum filia, et matris cum filio, quem natura ipsa abhorret et barbarae nationes exhorrescunt.

„ tiae, libidinis, et scortationum cathedram (1). Quid autem sperandum ab eo, qui Epicuri systema restituere totis conatus fuit viribus (2), quique nullam agnovit intrinsecam hominis libertatem (3)? Hac autem negata, corruat necesse est quaecumque moralitas: nam quomodo is erit laude, aut vituperatione dignus, qui caeca ducitur necessitate (4)? Thomasius ergo in duplici opere suo de jure naturae, et gentium (5), non modo jus naturale vastàvit, sed omnino delere studuit, ut loco ejus omne libidinum genus surrogaret (6).

27. Ad Wolfium devenientes, qui quidem videtur esse ceteris moderatior, is, si Langium audimus (7), moralem doctrinam a fundamentis evertit, cum ipsam superextruxerit *atheismo* (8), *na-*

---

(1) Haec cum sint, nihilosecius D. Dur. in cit. prop. Moguntinis Thomasio laudem adscribit coactae jurisprudentiae naturalis in formam systematis aemulam.

(2) Vide Finetum de Princ. jur. nat. et gen. l. I. c. 9.

(3) Ita aperte docet Fund. jur. nat. c. 1. § 66. seqq. „ Voluntas, *inquit*, intrinsece „ nullam libertatem, idest, nullam electionem liberam, et indifferentem habet.

(4) Vide quae diximus Metaph. § 1083.

(5) Alterum inscribitur: „ Institutionum jurisprudentiae Divinae libri tres, in qui„ bus fundamenta juris naturalis secundum hypotheses illustris Pufendorfii perspicue „ demonstrantur. *Alterum*: Fundamenta juris naturae, et gentium ex sensu commu„ ni deducta, in quibus ubique secernuntur principia honesti, justi, et decori „. An talia sint quae ex ipso descripsimus, vel caeci vident.

(6) Dogmata Lutheranorum sunt, Christum Dominum non esse datum hominibus ut Legislatorem; nec quidquam praeter fidem in Evangelio esse praeceptum, aut prohibitum. Quapropter Tridentina Synodus sess. 6. can. 19. definivit. „ Si quis dixerit, „ nihil praeceptum esse in Evangelio praeter fidem, cetera esse indifferentia, neque „ praecepta, neque prohibita, sed libera; aut praeter Decalogi praecepta nihil perti„ nere ad Christianos; anathema sit. *Et can.* 21. Si quis dixerit, Christum Jesum a „ Deo hominibus datum fuisse, ut redemptorem, cui fidant, non etiam ut Legislato„ rem, cui obediant; anathema sit. Lutheranorum errores refricans Thomasius cautel. tom. 2, c. 8. § 16. de Christo docet: *nec legislatorem unquam egit, sed Doctorem veritatis maxime salutaris.* Et § 19. statuit, nec Apostolos umquam legislatores egisse, neque proinde ullam esse in Ecclesia potestatem legislativam. Videte nunc nequissimi hominis artem. Statuit ipse, rationibus naturalibus non posse demonstrari, falsiloquium, libidinosum concubitum, etiam ad bestialitatem, concubinatum, lenocinium, polygamiam etiam virilem, incestum, esse jure naturae prohibita. Aliunde lege Evangelica prohibita esse non possunt ex ejus, ceterorumque Lutheranorum principio, quia Christus, et Apostoli numquam legislatores egerunt. Igitur ex Thomasio, neque falsiloquium, neque libidinosus concubitus etiam ad bestialitatem, neque concubinatus, neque lenocinium, neque polygamia etiam virilis, neque incestus, sunt ulla lege interdicta. Quod autem nulla lege interdictum est, licite fieri potest. Ea igitur flagitia omnibus licita erunt. Hac fortasse de caussa Lutherus polygamiam indulsit Langravio Hassiae. Vide Bossuetum *Defen. de la hist. de les variat.* § 56. Si haec expendisset Basnagius, abstinuisset utique a defensione Lutheri, quod fuerit ad eam dispensationem vi inductus. Nam Lutheranismi principia ex Thomasii observationibus polygamiam licitam faciunt.

(7) In caus. Dei adserta adv. atheos et Pseudophil. sect. 2. memb. 6.

(8) Langio non assentimur, eum Wolfii demonstrationem existentiae Dei impetit. Fuerit haec minus efficax, non propterea Wolfius ad atheos declinavit. Haud tamen probare in Wolfio possumus tum nimium studium infirmandi aliorum argumenta ad Dei existentiam demonstrandam; tum ejus adsertio, qua statuit apud eumdem Lan-

turalismo (1), *et fato fatuo* (2). Ejus **methodum** in tradenda morali scientia absonam esse, et omnino improbandam, pluribus, et ad oculum ostendit Daniel Concina (3), et ex ipso Desingus (4), Schmausius (5), et Finetus (6). Sed quod caput est, ipsemet Wolfius systema amplectitur, quod purum putumque redolere Epicureismum videtur. Nam agens de principio regulante actiones liberas, quod foecundissimum appellat in Philosophia practica, illud reponit in usu sensuum corporis, et facultatum animae; ita ut *qui actiones suas liberas determinat per easdem rationes finales, per quas naturales determinantur, legem naturae serbet: qui vero eas determinat per rationes diversas ab iis, per quas determinantur naturales, legem naturae transgrediatur* (7). Quae sane Epicureismum sapiunt, ut infra ostendimus: idque deducitur ex

gium loc. cit. sect. 1. memb. 2. „ atheismum esse per se bonis moribus, et Reipublicae innoxium; et solum abusum atheismi ad pravam vivendi rationem ducere posse; nullo autem modo illum per se „. Quae certe atheis favent, et atheismum ut *bonum* efferunt: nam quis *abuti* nisi *bono* potest? non enim abutimur malis, quae ipsa sunt *abusus*. Illud etiam ferri in Wolfio nullo modo potest, quod apud eumdem Langium confert abusum atheismi cum abusu Christianae Religionis, inquiens: „ quemadmodum novimus, Christianae Religionis veritates ab iis, qui in ignorantia, et errore circa bonum, et malum versantur, ad fovenda delicta trahi „. Qua comparatione nihil esse potest indignius. Sed hac de re infra.

(1) Non de alia felicitate Wolfius, caterique Germani Protestantes, qui de jure naturae scripserunt, ubique loquuntur, quam de hujus vitae felicitate.

(2) Systema totum Wolfianum nixum harmonia praestabilita, ad fatalismum tendit. Vide quae diximus Metaph. § 1001. seq. Nec satis est quod ait Thummigius in Praefat. Inst. Phil. pract. Wolfianae in ea sumi animam, et corpus, ac si in se mutuo influerent; haec est enim suppositio, quam tamen falsam esse Wolfius docet. Quare vel Philosophia practica Wolfii falsa nititur suppositione, vel harmonia praestabilita, falsa est.

(3) Theol. Christ. Tom. 6. diss. Proleg. c. 6. ubi multis demonstrat exemplis petitis ex Wolfii libris moralibus, methodum Wolfianam non modo non esse scientificam, sed esse plane nugacem.

(4) In diatrib. circa meth. Wolfian. in Philos. pract. univers.

(5) Hist. Jur. nat. § 39.

(6) De princ. jur. nat. et gen. l. 1. cap. 10. ubi Formey primam describit regulam ad fructum colligendum ex Wolfii operibus: „ Cum quis, *inquit Formeyus*, lectionem operum hujus Philosophi aggreditur, oportet, ut abs se removeat omnia quae ad illud usque tempus legit, didicit, ac meditatus est; adeoque ad hanc Philosophiam adferat spiritum, ut ita dicam, omnino novum, liberumque ab omni alia idea. Iniqua sane conditio, qua etiam servata, quid capies emolumenti ex operibus hujusce Philosophi qui communes ideas est dedignatus?

(7) Phil. pract. § 155, Cum finis per quem determinatur naturalis actio generativa, sit propagatio speciei, et prolis generatio; si valeret Wolfianum principium, quicumque actionem liberam determinaret per hanc rationem finalem, sive esset per legitimum matrimonium, sive per fornicationem, incestum, aut concubinatum, legem naturae servaret, et ille tantum transgrederetur naturae legem, qui frustraneam redderet generationem. Praeterea cum organa a natura parata ad generandum, sint naturaliter ad eumdem finem determinata, qui per actionem liberam eligeret servare castitatem, transgrederetur legem naturae, quia determinaret actionem illam liberam per rationem diversam ab ea, per quam determinatur actio naturalis. Hae consequutiones sua sponte fluunt ex Wolfiano principio.

ipsis Wolfii propositionibus, quas inde infert, nimirum (1): *operam dare tenemur, ut omnem molestiam quantumlibet exiguam evitemus.* Et insuper (2): *Homo obligatur ad vitam jucunde transigendam.* Et praeterea (3): *Homo obligatur ad pulchritudinem naturalem conservandum. Imo ad pulchritudinem artificialem non negligendam, et ad ea, quae ad pulchritudinem artificialem faciunt* (4).

28. De Heineccio dicimus primum, Elementa juris nat. et gen. ab ipso edita, si attente legantur, animo a praejudiciis libero nihil ferme continere, quod non reperiatur in quovis morali libro, etiam in ipsis casuistis. Deinde si vel ipsa Praefatio operis legatur, invenietur, Heineccium negasse omnem intrinsecam justitiam, et injustitiam, sive honestatem, et turpidinem actionum humanarum; ita ut nulla actio justa, aut injusta dici possit, nisi quia Deus voluit, illam esse justam, aut injustam (5). Quod principium quam sit pestiferum, infra demonstrabimus.

29. Ex hisce autem paucis quae animadvertimus, aliisque multis quae data occasione dicemus, evidentissime constat, praecipuos juniores Philosophos morales e Protestantium grege, qui veluti oracula in hoc scientiae genere proponuntur, pessime de morali doctrina esse meritos, tantum abest, ut ejus fuerint restitutores. De

(1) Loc. cit. § 451. (2) Ibid. § 471. (3) Ibid.

(4) Haec quam sint perniciosa, vel me tacente, quisque videt. Peccaret enim contra naturae legem quisquis non caveret omnem molestiam, quamlibet exiguam; quisquis vitam minus jucunde transigeret; quisquis naturalem, et artificialem pulchritudinem non curaret. Essent igitur rei violatae legis naturalis Christiani omnes, qui jejuniis carnem macerant; qui flagris se caedunt; qui naturalem venustatem nihili faciunt; qui a conquirenda ficta venustate abhorrent. An ergo Christus nos docuit transgredi naturae legem, cum ait Matt. 5. v. 5. *Beati qui lugent.* Et Luc. 6. v. 25. *Vae vobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis, et flebitis?* An Apostolus eamdem legis transgressionem docuit scribens ad Gal. 5. v. 24. *Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis, et concupiscentiis?* Ad quaenam reservati sumus tempora, ut ii qui Epicureismum docent, aperteque impugnant doctrinam Christi, habeantur ab ipsis christianis tamquam egregii doctrinae moralis magistri!

(5) Sic scribit in Praefat. Elem. Jur. nat. et gent. „ Nullum, *inquit*, reperiri principium *(juris naturae)* evidentius existimo, quam... voluntatem Dei. Quamvis enim „ plerique hodie veterem illam scholasticorum doctrinam de naturali actionum boni„ tate, et justitia... in lucem revocare malint; ego tamen perspexisse mihi videor, esse „ quidem actiones in se, et sua natura bonas: at justas illas dici non posse sine jure, „ nec jus intelligi sine lege (ignorabat is legem Dei aeternam, vel potius putabat esse „ scholasticorum commentum), nec legem sine legislatoris voluntate concipi posse; a„ deoque bonitatem actionum naturalem posse illam quidem hominum, qui recte ra„ tioni, quam cupiditatibus suis obtemperare malit, obligatione quadam interna, ad „ bene agendum impellere, verum non tamquam legem, sed tamquam consilium aliquod „ quod, qui non sequitur, imprudenter quidem, at non injuste egisse videri potest „. Si quis ergo fidem conjugi servet, ab homicidio, a furtis, a perjuriis etc. se contineat, ob naturalem bonitatem, ejusmodi continentiae, et ob naturalem malitiam oppositarum actionum, malitque potius rectae rationi, quam cupiditatibus suis obtemperare, consilium quidem bonum exequetur, prudenterque aget, sed non juste; et imprudens quidem erit, minime vero injustus, qui non sequens rectam rationem, et malens suis cupiditatibus obtemperare, adulteriis, homicidiis, furtis, perjuriis se polluit. Peregrina dogmata et Heineccii eruditione digna.

ipsis, ac ceteris usque ad annum 1757. quo signata est Praefatio Heineccii ad Elementa de jus. nat. et gen. sic idem Heineccius ibid. scribit: *Quicumque adhuc* (neminem omnino excipit) *in pulcherrima illa disciplina versati sunt, illi doctrinas suas vel nulli certo, et indubio principio superstruxerunt, veritates varias easque utilissimas veluti uno fasce, collegisse contenti, vel principia parum idonea admisserunt, vel ea denique tam longe ex subtilissimus, quas Metaphysica suppeditat, notionibus petierunt, ut data veluti opera tenebris omnia involvere voluisse videantur.* Huc tandem recidunt Grotiana, Pufendorfiana, Thomasiana, Wolfiana, aliorumque recentiorum conamina ad Heineccii aetatem, ut omnia sint uno fasce collecta, nulli certo principio superextructa, mixtaque principiis parum idoneis, et data opera tenebris obvoluta. Magnus sane progressus!

30. Sed Heineccius fortasse palmam tulit? Nihilo minus. In ipsum insurrexit Kemmerichius (1): Schmausius vero (2) recentissimus scriptor contendit, universos qui ante ipsum de jure naturae tractarunt, scopum non attigisse; Imo Samuel Coccejus, qui anno 1751. scribebat (3): *Disciplinam*, inquiebat, *juris naturalis, etsi simplicissimis, nobisque innatis constat principiis adeo intricatam reddidere illi, qui de jure dicto scripserunt, ut ipsa existentia ejusmodi Juris pluribus suspecta visa fuerit.* En quo devenerunt conatus recentium juristarum, quos memoravimus, quique celebrantur veluti naturalis jurisprudentiae restitutores, ut incertam redderent ipsam existentiam juris naturalis, et in naturalem jurisprudentiam scepticismum inducerent (4).

31. Nunc autem scholasticorum agenda est caussa, paucis tamen. Ac ne judicis partes in caussa propria sustinere videamur, judices de controversia sumimus ipsos Philosophos recentiores, praesertim heterodoxos. Grotius (5): *Scholastici*, inquit, *quantum ingenio valeant, saepe ostendunt: sed in infelicia, et artium bonarum ignara secula inciderunt* (6), *quo minus mirum, si inter multa laudanda, aliqua et condonanda sint. Tamen ubi in*

---

(1) Elem. Jur. nat. et gen. p. I. l. 2. c. 10. § 3. (2) In syst. Jur. nat.

(3) In diss. proem. ad Grotium xii. l. I. c. 3. § 32.

(4) Bonnetus recentissimus scriptor conqueritur *Palingénesie Philosophique Thom. 2. par.* 13. in omni quidem artium, et sententiarum genere egregios prodiisse Tractatus, nullum vero extare hactenus *systema morale*, quod satis probari possit.

(5) Proleg. de Jur. belli, et pac. § 52.

(6) Id plane negamus. Vide quae diximus tom. I. pag. 61. in not. et pag. 390. seq. in not. Grotius ipse quod habet boni, accepit a Scholasticis; nimirum a S. Thoma, Cajetano, Victoria, Covarruvia, aliisque Mothofius Tom. 2. Polyhistoris l. I. c. 14. § 41. agens de nostro Francisco a Victoria: *Sunt*, inquit, „ qui eo usum fuisse Grotium in „ multis autumant, quamquam raro ille allegetur. „ Idem possemus ostendere de operibus nostri Chrisostomi Javelli de Ethica Platonis, et Aristotelis, et de Civili Christiana Philosophiis. Hic est frequens haereticorum mos, uti saepissime laboribus Catholicorum sibique illos adscribere, ne citatis quidem eorum nominibus, imo collatis in eos maledictis, a quibus tamen Grotius abstinuit.

rerum consentiunt, vix est, ut errent (1): *quippe qui perspicacem admodum ad ea videnda... quae in aliorum dictis reprehendi possunt: in quo ipso tamen diversa tuendi studio laudabile praebent modestiae exemplum, rationibus inter se certantes, non, qui mos nuper adeo literas inquinare coepit, conviciis, turpi foetu impotentis animi* (2). Leibnitius autem (3): ,, Scholastici, *ait*, curarunt, pro Christiana Religione utiliter impendere quod in Ethnica Philosophia alicujus poterat esse usus. Saepe dixi, *aurum latere in stercore illo scholastico barbariei*; et cuperem reperiri hominem posse versatum in hac Hiberna, et Hispana Philosophia; propensum, atque aptum ad eruendum ex ea quod habet boni. Sum enim certus, laborem ejus compensatum iri detectione plurium veritatum pulcherrimarum, magnique momenti ,,. De Wolfio affirmat Formeyus (4), ex Scolasticis multa accepisse tamquam ex *primariis fontibus*. Quod idem de ceteris post Grotium dicendum est, qui omne quod boni habent acceperunt a Grotio, Grotius vero a scholasticis. Ipsemet Buddeus, qui scholasticos despiciebat, rei veritate coactus: *Qui vero*, inquit (5), *in horum* (antiquorum scholasticorum) *successerunt locum, ejusdem disciplinae alumni aliquanto recentiores industriam profecto, et ingenium ad hanc scientiam excolendam, quod non diffiteor, attulerunt... multa juris naturalis excusserunt capita*. Si multa excusserunt capita, et ingenio, ac industria valebant, quae caussa erat, cur omnium despicerentur, veluti ignorantium hominum turba? Accedit Valthemius Professor Jenensis in orat. Jenae habita *de laudibus scholasticorum*, in qua adversus Pufendorfium scholasticos de nugis accusantem: *Vos*, inquit, *venerandi mei Praeceptores Theologi vos*, *inquam*, *rogo vos obtestor, eloquamini, per Deum eloquamini, an Moralistarum Princeps Thomas... Metaphysicorum Papa Suarez... nugas dumtaxat venditaverint?* Quibus nihil nisi verba, habuit Pufendorfius quod responderet (6).

32. Inter Scholasticos autem veluti sol effulsit S. Thomas,

---

(1) Numquam errarunt scholastici in iis, in quibus consensere; imo magnae temeritatis est, ea velle in dubium revocare. Vide Canum de loc. Theol. l. 8. c. 5.

(2) Is ferme omnium heterodoxorum mos est, qui cum ratione pugnare adversus Catholicos non possint, se armant conviciis.

(3) Tom. 5. epist. 3. ,, Les Scholastiques ont tâché d'employer utilement pour le ,, Christianisme, ce qu'il y avoit de passable dans la Philosophie des Payens. J'ai ,, dit souvent ,, aurum latere in stercore illo scholastico barbariei (putares Leibnitium in scribendo fuisse imitatum Ciceronem, Caesarem, Livium, cum tamen et ipse barbarus sit); ,, et je souhaiterois qu'on pût trouver quelque habile homme versé dans ,, cette Philosophie Hibernoise et Espagnole, qui eût de l'inclination et de la capacité ,, pour en tirer le bon. Je suis sûr qu'il trouveroit sa peine payée par plusieurs belles et importantes verités.

(4) In ejus vita praefixa Compendio Wolfiano *juris naturalis* Gallice edito.

(5) Loc. cit. *(6)* De novitat. Phil. c. 3.

cujus profunditatem ingenii cum Demosthenis profunditate comparat vel ipse Morhofius (1). Quam excelluerit Aquinas in doctrina morum, atque in ipsa Jurisprudentia, testes sunt ejus opera, quae tamen eruditul plerique omnes vel numquam legerunt, imo fortasse ne viderunt quidem, vel si legerunt, minime intellexerunt. Franciscus Vargas Hispanorum longe clarissimus, de Thoma loquens: *Is*, inquit (2), *ut in omnibus aliis, quae ad Moralis Philosophiae cognitionem pertinent, adeo semper fuit diligens explorator veritatis, ut nihil abditum, nihil remotum, nihil obscurum esse permiserit; sed omnia exposita, prompta, ipsa denique luce clariora fecerit. Huic uni in sapientiae studiis plus debeo, quam infinitis Jurisperitorum verbosis commentariis: nude, breviterque veritatem exponit; et omissa inani auctorum, opinionumque citatione, solida via incedit, rationibusque invictis per omnes adversitates viam sibi, aliisque sternens... Nolui D. Thomae nomen... subticere... tum ut mea augusto ejus nomine magis probentur; tum ut omnes adhorter ad Virum illum cognoscendum, qui non Physicis magis et Theologis, quam Jurisperitis est necessarius: qui si eum legissent, intellexissentque, Deus bone, quantum ignorantiae, quantumque turpis erroris e libris suis, atque animis eximere potuissent! sed longius me avexit studium, quo in D. Thomam non affectus modo sum, verum totus etiam ardeo flagroque.* Ita magnus hic vir, jurisque peritissimus, qui ad Tridentinam Synodum, et ad Pium IV, R. P. Orator missus, incredibilem sibi laudem eruditionis peperit.

33. Ne vero quis Virum hunc in Scholasticorum referat censum, adeatur et ipse Grotius, qui Benjamino Maurerio roganti ab ipso rationem studii utiliter impediendi in Morali doctrina ita rescripsit (3): *Neque poenitebit, ex scholasticis Thomam Aquinatem, si non perlegere, saltem inspicere secunda parte secundae partis libri, quem Summam Theologiae inscripsit, praesertim ubi de justitia agit ac de legibus.* Quae sane commendatio maxima est in ore ejus qui tamquam restitutor naturalis jurisprudentiae ab ipsis Recentioribus celebratur. Non dissentit Georgius Paschius (4) qui post vocatas lectiones Ethicas S. Thomae, *opus doctum, et utile*: » Praestabit, *inquit*, non contemnendum usum ejusdem Thomae » Summa Theologiae, et in primis secunda secundae, ut vocatur, » qua de rebus practicis tam ampla doctrina continetur ut viri in- » genium, et judicium mirari satis non possimus ». Gabriel autem

(1) Polyal. tom. 1. l. 2. c. 1. § 15. „ Ex hoc genere, *ait*, inter antiquos Demo- „ sthenes, Virgilius, Thomas Aquinas fuere: atque is posterior eam ob caussam Bo- „ vis nomine appellatus fuit. Solent illi profunda disciplinarum omnium penetrare, in „ civilibus solida instructi esse prudentia „.

(2) De Episcop. jurisdict. et Pontif. Max. auctor. confir. 2. (3) Epist. 51.

(4) Introduct. in rem litterar. moralem veterum sapientiae Antistitum c. 2. § 12.

Naudaeus (1) S. Thomam ait esse in Ethicis *omni laude, et commendatione majorem, et nihil non docte, ac sapienter protulisse* (2).

34. Hoc autem etsi immortalis sit laudationis genus, nullo modo conferendum est cum laudibus, quibus Angelici Praeceptoris doctrinam Ecclesia Catholica, summique Pontifices exornarunt; atque novissime SS. D. N. Pius VI. in ea allocutione, quam habuit anno 1777. in Comitiis Generalibus Ordinis Praedicatorum. Sic enim paucis complexus est Pontifex doctissimus universas Thomae laudes: *Thomas Aquinas sol doctrinae, et Theologorum Antesignanus jure fuit appellatus, cum nihil nisi e sacrarum Litterarum, Patrumque consensu asserat, ac quidquid scripsit meruerit (ut pie fertur) divina voce confirmari: proindeque Praedecessores nostri eximiis praeconiis commendarunt tamquam Christiane Religionis Clypeum, firmumque Ecclesiae Praesidium.* Blaterent heterodoxi; in Pio loquente Catholici universi Petrum, Christumque ipsum loquentem venerantur.

35. Ad primum respondemus, Pufendorfium vel nullum legisse scholasticum scriptorem doctrinae moralis, vel si legit, impudenter fuisse mentitum. Qua enim fronte adserere potuit, eorum neminem in tam multis quae docent de moralitate actuum humanorum, de virtutibus, et peccatis, deque eorum distinctione, malitia, gravitate, de animi passionibus, de legibus, de conscientia, deque aliis innumeris ad hominum officia pertinentibus, nullo certo niti fundamento, aut hypotheses habere substratas? Haecne a Jurisconsultis illi sunt mutuati; an vero contra Jurisconsulti ab illis accepere? Quae ad leges civiles pertinent, utique ex jure civili, exque iis qui civile jus explicarunt, sumpserunt; sed quonam alio ex fonte accipere debebant? an fingere novas debebant leges Reipublicae Platonis, aut Civitatis folis Campanellae?

36. Tantum autem ingenii non habuit Pufendorfius, aut potius noluit habere, ut distingueret quaestiones de regulis doctrinisque moralibus universalibus a *casibus*, quos vocant, *particularibus*. Quod nonnulli *casus* a *Casuistis* quibusdam *laxioribus* resolvantur frivolis ratiunculis, ultro concedimus; nec fieri aliter poterat: nam laxae opiniones validis rationibus destituuntur, alioqui laxae non essent. Sed quo duro ore, scholastici universi ad *Casuistarum laxiorum* ordinem rediguntur? Nonne apud *Casuistas saniores* et ipsi *casus* optimis rationibus resolvuntur? De allegatis, quod ait, similium scriptorum legionibus, *Casuistis* praesertim *laxioribus* convenit, qui cum validis rationibus suadere non possint, auctoritate aliorum *Casuistarum* aeque laxorum pondus addere opinionibus putant suis. Ceterum quis nunc scriptores ca-

(1) Bibliographiae Politicae pag. 20. et 36.
(2) Vide nostrum Touron Vie de S. Thom. l. 5. c. 13

tervatim allegandi morem vidit umquam in operibus S. Thomae, S. Bonaventurae, B. Alberti M. S. Raymundi, Alensis, Scoti, Paludani, S. Antonini, Bannesii, utriusque Soti, Natalis Alexandri, aliorumque *Moralistarum* primi subselii ? Pufendorfius ergo, ut invidiam scholasticis creet, defectus quorumdam *Casuistarum* omnibus scholasticis attribuit (1).

37. Quod autem vix ulla sit quaestio, in qua scolastici in partes non abeant, falsissimum est, si de capitalibus quaestionibus sit sermo; in iis enim mirifice conveniunt (2). Si autem sermo sit de quaestionibus quae *casus* peculiares respiciunt, mirum esse non debet, 1. quidem quia cum *Casuistae* alii sint *laxiores*, alii *saniores*, oportet, ut opiniones eorum diversae sint. 2. quia cum in moralibus sequamur verisimilia in *casibus particularibus*, quod uni verisimile videtur non videtur alteri, indeque oritur opinionum diversitas. Quanta diversitas est inter sententias Grotii, Pufendorfii, Thomasii, Heineccii, aliorumque Recentiorum? Et hi ergo exibilandi sunt, si valet Pufendorfii ratio.

38. Mentitur autem is, cum ait, Catholicorum Doctorum arcanam rationem esse moderari conscientias hominum sola auctoritate Sacerdotum. Hi enim auctoritate quidem conscientias regunt in iis quae ad fidem spectant, sed auctoritate Scripturarum, Traditionum Ecclesiae Catholicae, Romanorum Pontificum quibus in Petro data fuit potestas pascendi oves. In iis vero quae naturali ratione probari possunt, ratione conscientias regunt, sed ratione tamen, quae revelatione juvatur; imo nec quavis ratione: nam *probabilioristae* docent, ut lippis, et tonsoribus notum est, non licere sententiam sequi, quae probabili ratione fulciatur, si opposita sententia nitatur ratione probabiliori. Nihil ergo aliud impia verbositate sua Pufendorfius confecit, quam odium ostendere, quo catholicos scriptores, Catholicamque Ecclesiam prosequebatur.

39. Ad secundum respondemus, Thomasium insignem esse calumniatorem. Proferat dogmata a scholasticis catholicis invecta *ad incrementum Papatus, et Clericatus, ut supprimeret auctoritatem Principum, et Ordinum Politicorum*. Catholici Principes, Catholicique Magistratus nihil tale in illorum operibus reperere. Experti autem sunt turbationes rebellium heterodoxorum. Quid ille provocat ad libros Catholicorum, cum haereticorum facta praedicent, nihil esse iisdem haereticis familiarius quam insurgere in legitimas Potestates? Catholici a Christo edocti, sciunt, ac do-

---

(1) Hoc est in heterodoxorum more positum, totam proscindere Catholicam Ecclesiam ob defectus quorumdam Catholicorum, quos eadem Catholica Ecclesia damnat. Sed quid in Catholicis reprobat Pufendorfius Auctorum citationes, cum haeretici, praesertim Lutherani, toti sint in congerendis eorum Sectae scriptoribus? Quo in genere ceteros praeeunt Thomasius, et Buddeus, qui magnam in iis citationibus eruditionis suae partem collocant.

(2) Quamlibet laxi sint *Casuistae* quidam, ne unus tamen Pufendorfii adoptavit monstra errorum.

cent fideles, reddere *quae sunt Caesaris Caesari, et qua sunt Dei Deo.* Thomasius autem (1) quamquam in ditione Monarchica degeret: *Clericus*, ait. *observavit hodiernos scriptores nimis commendare absolutam Principum potestatem, tamquam in qua summa felicitas rerumpublicarum consistat cum tamen rationibus elegantibus contrarium demonstret.* An caussam egerit Monarchae sui, cujus stipendiis alebatur, non est cur dicamus. De mixtis autem juribus falso accusat scholasticos; non enim jura miscentur, cum unum ex altero vim accipit majorem.

40. Ad tertium respondemus, mirari nos vehementer, Buddeum, qui peritiam historiae ubique jactat, ignorasse, aut dissimulasse, decimo ipso Ecclesiae seculo, in quo summa regnasse ignorantia dicitur, innumeros Christo, et Ecclesiae filios fuisse genitos. Siquidem constat, eo ipso seculo, Northmanos, Danos, Polonos, Hungaros, aliosque populos Ecclesiae Christi nomen dedisse (2). Diceretne Buddeus, apud earum Regionum vastissimarum populus regnum superstitionis tunc fuisse stabilitum? Ita sane affirmaret: nam Catholica Religio, ipso auctore, superstitio est. Nobis autem, qui Lutheri sectam, synagogam Satanae merito dicimus, certissimum est, tot populorum ad Christi fidem conversionem non potuisse contingere sine singulari Dei providentia, quae in eum finem homines sanctissimos, atque doctissimos selegit. Nam quomodo sine iis erudiri ad salutem tot hominum myriades potuissent? quomodo Ecclesiastica institui Hierarchia? quomodo sacramenta ministrari? quomodo tot fuissent sanctissimi Imperatores, ac Reges, Henricus, Stephanus, Eduardus, Canutus etc. si tam foeda, et tristis viguisset ignorantia doctrinae moralis? Mirum! seculum illud tam multis filiis Ecclesiae Dei aggregatis, ac in sanctorum etiam album relatis illustre, nec ulla haeresis contagione foedatum, omnium erit infelicissimum; secula vero novissima felicissima erunt, quamquam innumera edant impiorum hominum monstra! Tenemus quaenam fuerit foeda illa, ac tristis ignorantia tantopere a Buddeo deplorata. Catholica fides fuit, quam ille superstitionem appellat. Nos autem deplorare satis non possumus non modo ignorantiam, sed caecitatem etiam atque stupiditatem ejus, suorumque gregalium, qui in tanta Catholicae Ecclesiae luce in tenebris habitant, et illuminatos se putant. Si autem a Lutheranis Catholicae Fidei professio ignorantia dicitur, scholastici Doctores hanc ignorantiam cuicumque illorum scientiae praeferunt: gaudentque appellari se stultos propter Christum, apud quem sapientia hujus mundi stultitia est.

41. Reliqua quae addit Buddeus, mendacia sunt: nam scholastici primi ordinis etsi voces nonnullas adhibuerint minus lati-

(1) In Cautelis de Hist. et Phil. in gen. § 79.

(2) Vide Baronium ad annum Christi 905. n. 8. et ad an. 930. n. 1. et ad an. 949. n. 2. et ad an. 965. num. 6. et ad an. 989. num. 5. seqq.

nas (1), doctrinam tamen moralem sanam quovis tempore impense coluerunt, ei optime consuluere, ac tam miro ordine tradiderunt, ut satis sit quodlibet eorum opus in medium adferre, ut impudentis mendacii Buddeus arguatur. Quod autem in eis reprehenditur de advocatis in subsidium juribus divinis, et humanis, Patrum auctoritate, ac Canonum, et Romanorum Pontificum Decretis, tantum abest, ut quidpiam eis detrahat laudis, quin fuissent reprehensione digni, si aliter se gessissent.

ARTICULUS III.

Utrum ad moralem scientiam perficiendum advocanda sit humani corporis anatome.

42. De morali Philosophia ad fastigium ab se evecta gloriabantur Pufendorfius, Thomasius, Heineccius, aliique; cum nuperi quidam Philosophi (2) illam adhuc in tenebris versari dixerunt, neque sperandum esse de ea perficienda, nisi in subsidium advocetur medicina, et anatome (3).

43. Videtur autem ita dicendum I. quia scientia moralis est de actibus humanis. Hi autem procedunt ab humana natura; haec vero componitur ex anima et corpore. Nisi ergo perfecta instituatur analysis non modo actionum intellectus et voluntatis quae sunt facultates animae, sed etiam organorum corporis quae ministrant animae intelligenti, ac volenti, frustra quaeretur moralis scientiae perfectio.

44. II. Ethica est scientia practica, ideoque pendens a physicis experimentis, et observationibus. Quousque igitur notionibus

---

(1) Si qui minus juste accusare de scribendi barbarie Scholasticos possunt, ii certe sunt Lutherani, qui a magistro suo barbariem, ac furorem edocti, eum plenissime imitantur, ac Buddeo quidem excepto, qui ceteris politior videtur. Barbarismorum, qui in illis occurrunt, longum texere possemus catalogum. Pauca describimus ex Thomasii opere *de cautelis circa praecognita Jurisprudentiae*. Quis latine dixerit *cautelam*, et pag. 48. *palpabiliter*, et pag. 49. *disciplinari*, et pag. 52. *dabilia*, et pag. 100. *pedanticum*, et pag. 107. *novioribus*, et pag. 117. *complimentosos?* Et quid cetera persequamur, quae innumera pene sunt? De stylo cultiori curamus parum, dummodo res sint bonae. Hi autem qui cum innumeris barbarismis innumeros conjungunt errores, nihilominus scholasticis barbariem exprobrant.

(2) Bonnet *Paling. Phil. tom* 2. *par.* 13. Auctor lib. *Systéme social, ou Principes naturels de la Morale tom.* 1. *cap.* 4. Auctor lib. *Code de la nature, ou le véritable esprit de ses loix de tout tems négligé, ou méconnu* p. 1. Auctor *Traité des droits du Genie* c. 3. Auctor *Lettres Philos. sur la Physionomie, lett.* 29. Roussel *Syst. phys. et mor.* aliique adversus quos opusculum edidit an. 1778. noster Ansaldi, inscriptum, *Riflessioni sopra i mezzi di perfezionare la Philosophia morale.*

(3) In hanc controversiam est accurate inquirendum; quandoquidem ea abutuntur increduli homines ad destruendam animae nostrae spiritualitatem, atque ad affirmandum, posse etiam negata Dei existentia, subsistere virtutes morales, quod hae consistant in corporis mechanismo, sintque ejusdem mechanismi effectus, et phaenomena. Auctor *syst. nat.* I. p. c. 8. seq. hanc impietatem, quam alii subdole, aperte docuit.

utemur abstractis virtutum idealium, nullus ejus erit progressus.

45. III. Elementa, et respectus humanae naturae, actionumque humanarum non satis innotescunt; nam *pravum est cor omnium, et inscrutabile: quis cognoscet illud?* ut dicitur Jerem. 17. v. 9. Oportet ergo, ut attente, profundeque scrutemur hominum actiones, ac saepe comparemus moralia phaenomena cum physica illorum constitutione, ut novos detegamus respectus, aut nitidius deprehendamus eos, quos vix animadvertimus: quod absque diligenti analysi constitutionis hominis non solum metaphysicae, sed etiam physicae, obtineri nequit.

46. IV. Saepe anima sensationes experitur, quas nollet; saepe etiam passionibus agitatur. Sensationes autem, et passiones non sunt sine corpore, cum non sint sine motu locali, qui est proprius corporis. In scientia igitur morali, quae motus in anima insurgentes, et passiones hominum investigare diligenter debet, ratio praecipua habenda est organizationis, ac temperamenti corporis humani: quod absque analysi per anatomen instituta, fieri non potest.

47. V. Ostensum est supra (1), animam in corpus, et corpus in animam mutuo influere. Nisi ergo modi hujusce influxus attente perpendantur, interclusum erit iter ad moralis scientiae arcanà secretiora. Qui autem fieri poterit, ut ii modi detegantur, absque diligenti analysi animae, et corporis?

Prop. *I. Si attendatur quod est proprium et principale objectum scientiae moralis, sive, ut ajunt, objectum* formale, *inutilis est, et frustranea humani corporis analysis per anatomen instituta. II. Si vero consideretur id quod est veluti* materia *sive objectum* materiale *actionum moralium, et accidentalis dispositio ad ipsas; pertinet ad scientiam moralem minus principaliter, considerare diversam humanorum corporum dispositionem. III. Non tamen propterea necessaria est perfecta analysis corporum humanorum, ut scientia moralis perficiatur.*

48. Prob. 1. p. Ex dictis (2) cum S. Thoma. Proprium et principale objectum scientiae moralis sunt actiones humanae, quatenus humanae sunt, seu quatenus ex voluntate deliberata procedunt, et homo est earum dominus ita enim sunt *morales*, ideoque scientiae moralis objectum *formale:* nam ii actus, quorum homo dominus non est proprie *morales* dici nequeunt; cum enim non sint in libera hominis potestate, ei non possunt laudi, aut vitio adscribi. Atqui actiones procedentes ex voluntate deliberata, non a corporis humani constitutione, sed a libera hominis voluntate

(1) Metaph. § 1012. seqq. (2) § 2.

pendent, quae quavis existente constitutione corporis, potest eas elicere, vel non elicere. Fac enim, hominum ex temperamento inclinatum esse ad iram, an propterea non erit in ejus potestate, iracundiae consentire, aut eam insurgentem coercere, et extinguere? Quaecumque sit inclinatio prava, nisi accedat voluntatis consensus, actio neque bona neque mala est (1) Inspecto igitur objecto *formali* scientiae moralis, inutilis, et frustranea est humani corporis analysis per anatomen instituta. Et sane quaecumque fiat analysis, id ad summum poterit deprehendi, hunc nempe hominem prae alio esse ad iram, ad concupiscentiam, ad mansuetudinem, ad castitatem etc. ex physica constitutione magis inclinatum. Haec autem ad lineam moralem non pertinent, nisi accedente deliberatione voluntatis consentientis aut dissentientis. Tempus ergo teritur inutiliter, si constitutio humani corporis summa etiam diligentia per analysim investigetur, ad decernendam *moralitatem* actuum humanorum, qua ratione *morales* sive deliberati sunt; id enim pendet a voluntate, qua ratione libera est (2).

49. Alteram partem tradit S. Thomas; docet enim (3), *quod diversitas, et distinctio gradus in animabus caussetur ex diversitate corporis, ut quanto corpus melius complexionatum fuerit, nobiliorem animam sortiatur* (4). Docet praeterea (5), voluntatem *ex parte objecti* moveri ab appetitu sensitivo. ,, Manifestum est, ,, *inquit*, quod secundum passionem appetitus sensitivi immuta- ,, tur homo ad aliquam dispositionem; unde secundum quod ho-

---

(1) Universi homines per peccatum Adae vulnerati sunt non solum in intellectu per ignorantiam, et in voluntate per malitiam, sed etiam in appetitu sensitivo per concupiscentiam, et irascibilem. Nihilominus absit, ut quis dicat, concupiscentiam, aut irascibilem in seipsis malas esse, et non potius relictas in nobis, etiam post baptismum, ut nobis fiant virtutum materia. Tridentina Synodus sess. 5. cap. 5. ,, Manere, in- ,, quit, in baptizatis concupiscentiam, vel fomitem, haec sancta Synodus fatetur, et ,, sentit, quae cum ad agonem relicta sit, nocere non consentientibus, sed viriliter ,, per Christi Jesu gratiam repugnantibus non valet; quinimo, *qui legitime certave-* ,, *rit, coronabitur*. Hanc concupiscentiam, quam aliquando Apostolus peccatum appel- ,, lat, sancta Synodus declarat, Ecclesiam Catholicam numquam intellexisse peccatum ,, appellari, quod vere et proprie in renatis peccatum sit, sed quia ex peccato est, ,, et ad peccatum inclinat ,,. Quod si concupiscentia quae ex peccato est, dici non potest peccatum, neque proinde ad lineam moralem pertinet, nisi tantum *dispositive*, qua scilicet ratione ad peccatum inclinat, multo minus physica humani corporis constitutio.

(2) S. Augustinus Epist. 155. al. 52. n. 13. *Non faciunt*, sit, *bonos, vel malos mores, nisi boni, vel mali amores*. In his autem libera est voluntas, quaecumque sit corporis constitutio.

(3) In 2. dist. 32. a. 3.

(4) Auctor Epist. Philos. *de Physionomia*, et Auctor Op. *Medicine de l'esprit*, non recte ex unitate specifica animarum nostratum inferunt, humanas affectiones, et actiones morales absolute dependere ab organo corporeo: nam ut ad rem S. Thomas 1. 2. q. 63. a. 1. agere per voluntatem, est homini naturale secundum speciem, et non ex natura individui, est enim proprium hominis, qua homo est: homo autem per animam intellectivam constituitur in specie: nam forma est, quae dat speciem.

(5) 1. 2. q. 9. a. 2.

„ mo est in passione aliqua, videtur sibi aliquid conveniens, quod „ non videtur ei extra passionem existenti; sicut irato videtur „ bonum, quod non videtur quieto; et per hunc modum ex parte „ objecti, appetitus sensitivus movet voluntatem „. Insuper docet (1), *quod magnitudo passionis non solum dependet ex virtute agentis, sed etiam ex passibilitate patientis, quia quae sunt bene passibilia, multum patiuntur etiam a parvis activis*. Loquens vero de habitibus: „ Ex parte corporis, *inquit* (2), secundum na- „ turam individui sunt aliqui habitus appetitivi secundum inchoa- „ tiones naturales; sunt enim quidam dispositi ex propria cor- „ poris complexione ad castitatem, vel mansuetudinem vel ad ali- „ quid hujusmodi „. Addit quoque (3): *Secundum naturam individui* (sive *secundum determinatam corporis complexionem*, ex qua dicitur homini aliquid naturale secundum naturam individui, cum ex corpore accipiatur animae individuatio, ut supra (4) dictum est) esse in homine quasdam virtutum inchoationes, *inquantum ex corporis dispositione aliqui sunt dispositi vel melius vel pejus ad quasdam virtutes, prout scilicet vires quaedam sensitivae actus sunt quarumdam partium corporis, ex quarum dispositione adjuvantur vel impediuntur hujusmodi vires in suis actibus, et per consequens vires rationales, quibus hujusmodi sensitivae vires deserviunt: et secundum hoc unus homo habet naturalem aptitudinem ad scientiam, alius ad fortitudinem, alius ad temperantiam*. Quorum omnium ratio est, quia voluntas ductum sequitur intellectus; intellectus vero in hoc statu conjunctionis cum corpore, non intelligit nisi per species acceptas a sensibus: sensus autem pendent ab organis corporalibus.

50. Nunc sic: ad moralem scientiam pertinet non modo consideratio actionum humanarum, qua ratione humanae, sive morales sunt, sed etiam earum materiae, sive objecti *materialis*, et variarum dispositionum accidentalium, quibus eaedem actiones, et voluntas hominis diversimode afficiuntur, etenim ad eamdem scientiam, ad quam principaliter pertinet ratio *formalis* objecti, pertinet etiam omne id quod reducitur ad eam rationem. Atqui varia corporis dispositio, ac temperamentum diversimode disponunt ad actiones morales; idemque praestant variae hominum passiones, quae sine corporis transmutatione non sunt; ipse quoque appetitus sensitivus, qui similiter pendet a corpore, movet voluntatem ex parte objecti, ut dictum est (5). Itaque ad moralem scientiam pertinet minus principaliter consideratio dispositionis et temperamenti corporum humanorum (6).

---

(1) Ibid. q. 22. a. 3. ad 2. (2) Ibid. q. 51. a. 1. (3) Ibid. q. 63. a. 1.
(4) Metaph. § 601. (5) § praeced.
(6) Conscientiarum Moderatores ad hanc rem debent diligenter animadvertere, ut rectum ferre judicium possint de peccatis ex passione patratis. Nam passio an-

51. Tertiam partem probamus ex ipsismet Adversariorum principiis. Tantum abest, ut perfecta analome humani corporis necessaria sit ad scientiam moralem perficiendam, quin illa diligentiam etiam Physicorum effugiat. Ut perfecta fieret anatome, oporteret, non vulgares tantum partes humani corporis investigare, sed ad ipsa prima sensationum nostrarum, organorumque elementa pervenire. Quotus autem quisque Adversariorum est, qui haec prima elementa detexerit? Fatentur et ipsi recentiores, non modo (1) ignota haec esse, nec umquam in hac vita sperandum, ut nota fiant; sed etiam minutas partes organicas ex primis, et secundis, imo tertiis elementis compositas, aciem sensuum, ac mentis effugere (2). Provocant igitur ad rem quae obtineri nullo modo potest.

52. Praeterea, ut perfecta institueretur analysis, oporteret singulorum hominum temperamenta cognoscere, ideoque non tantum instituere anatomen omnium partium solidarum uniuscujusque corporis humani, quae etiam variae sunt pro diversa singulorum structura; sed fluidas quoque, et earum quantitatem, qualitatem, ceterasque affectiones habere perspectas: nam temperamenta hominum diversa sunt, ac vix, aut ne vix quidem duo homines reperiuntur temperamenti omnino similis. Quis autem haec non dicam perficere, sed neque aggredi tentabit, nisi forte sit plane insanus (3).

---

tecedens minuit peccati gravitatem, eoque magis, quo fuerit vehementior; passio vero *consequens*, peccatum angel', seu potius est signum magnitudinis ejus, ut ostendit S. Thomas 1. 2. q. 77. a. 6. Potest etiam passio tanta esse, ut usum rationis omnino tollat; tunc vero ob defectum libertatis nullum est peccatum, ut ibid. S. Doctor demonstrat a. 7. Animadvertant quoque, in sola sensualitate peccatum mortale esse non posse, quia, ut probat S. Thomas quaest. 25. de ver. a. 5. „ peccatum mortale est „ actus deficiens moralis; est autem aliquis actus moralis per hoc quod aliquo modo „ est in nobis; sic enim ei debetur laus, vel vituperium, ideoque actus ille qui est „ perfecte in nostra potestate, est perfecte moralis, et in eo potest esse ratio pecca- „ ti mortalis, sicut sunt actus, quos voluntas elicit, vel imperat. Actus autem sen- „ sualitatis non est perfecte in potestate nostra, eo quod praevenit judicium ratio- „ nis; est tamen aliqualiter in potestate nostra, inquantum sensualitas rationi sub- „ jicitur; et ideo actus ejus attingit ad genus moralium actuum, sed imperfecte, un- „ de non potest in sensualitate esse peccatum mortale, quod est peccatum perfectum, „ sed solum veniale; in quo imperfecta peccati mortalis ratio invenitur „. Peccatum autem veniale quod esse potest in sola sensualitate, non est absque omni deliberatione voluntatis; licet enim deliberatio non sit perfecta, et sufficiens ad peccatum mortale; est tamen imperfecta, sufficiens ad peccatum veniale. Si vero omnis omnino deliberatio absit, ut in motibus sensualitatis, qui dicuntur *primo primi*, nullum est peccatum, cum motus illi nullo modo sint voluntarii.

(1) *De la Phil. de la nat.* tom. 4. a. 1. Et Camus *Medecine de l'esprit*, *Introd.* Et Marat. *de l'homme tom.* 1 *disc. prélimin.*

(2) Ut cetera taceamus, quis umquam explicabit phaenomena imaginationis, et memoriae per leges mechanicas, et observationes anatomicas? Quis modum generationis humanae, *et qua ratione compingantur ossa in ventre praegnantis?* ut dicitur Eccles. 11. v. 5. Id tentavit laudatus Auctor. *Phil. de la nat.* sed frustra: nam ignorantiam denique suam confessus est.

(3) Bonnetus *Palingénésie Phil. tom.* 2. *par.* 13. „ Pour avoir, *ait*, un systeme „ un peu complet de Morale, il faudroit, en quelque sorte, avoir la Morale de cha-

53. Ad haec, quotus est Medicorum, qui nedum solidas partes, sed et fluidas singulorum humanorum corporum in numeratis ac mensuratis habeat? qui sciat omnes earum conbinationes, omnesque defectus (1)? Anatome institui non potest in corporibus viventibus: nam hoc ipso perturbarentur partes fluidae. Instituitur autem in cadaveribus, in quibus condensata sunt fluida, et plurimae etiam partes solidae tenuiores sunt corruptae. Chimerica est igitur perfecta illa analysis, quam spondent hi Philosophi juniores. Quod si ne in Medicis quidem requiri ea potest, quaenam dementia est ipsam exigere in Moralibus tractatoribus? Sicut ergo Medicis curantibus corpora, satis est analysis accurata humanorum corporum generatim, cujus postea notitia illi utantur in singularibus infirmis, inspecta per signa, et observationes cujusque infirmi conditione, ac statu; ita Medicis animarum sat abunde est notitia generalis variarum humanarum passionum, earumque diversitatis ex diversis hominum temperamentis (2), ut possint judicium ferre de statu singulorum, et de remediis praescribendis, consideratis in specialibus circumstantiis, passionum qualitate, atque intensione, aliisque appendicibus appetitus sensitivi.

54. Ad primum respondemus cum S. Thoma (3), actiones humanas utique procedere ab humana natura, quae componitur ex anima, et corpore; sed quod sint humanae, habere a voluntate, a qua est omnis deliberatio· A voluntate igitur, et non a corporis dispositione habent, ut sint morales.

55. Ad secundum concedimus, Ethicam esse scientiam practicam; negamus vero, ipsam pendere a physicis experimentis, et observationibus. Loquens S. Thomas (4) de scientiarum principiis: *Quaedam, inquit, considerantur inductione, quae est ex particularibus imaginariis, ut puta, quod omnis numerus est par,*

„ que individu; comparer entr' elles toutes ces morales particulieres, et en deduire „ des résultats plus ou moins généraux, qui seroient comme les premiers élemens du „ sistème „. *Ut Morale systema aliqua ratione completum habeatur, necesse aliquo modo est moralem scire cujusque individui, invicem vero comparare has omnes morales peculiares, atque ex eis deducere conclusiones magis vel minus generales; quae erunt veluti prima elementa systematis.* Videlicet is homo qui tantis effertur laudibus, exulare ab hoc mundo quodlibet systema morale praecipiebat: nam quis non dicam omnium populorum totius orbis, qui tantopere moribus discrepant, sed ne hominum unius quidem civitatis, aut oppidi, morales vivendi rationes discere umquam poterit, et invicem comparare, praesertim cum mira sit hominum in agendo inconstantia, et tam saepe ut luna mutentur? Haec est sapientia similium Philosophorum, qui nati videntur ad hominum perniciem, res eo deducere, ut omni spe animus despondeatur, indeque colligat, inutiles fuisse conatus universorum hominum revera sapientum, et in scepticismum universalem ruat etiam in rebus moralibus. Idcirco tam multis praedicant oportere adhuc analysim instituere perfectiorem corporum humanorum, et mores investigare, atque conferre singulorum hominum, ut rem praecipientes quae fieri non potest, quisque colligat, neque sperari posse morale systema aliqua ratione completum. (1) Vide le Cat *Oevres Philos. tom.* 1. *pag* 179.

(2) Vide quae diximus tom. 4. pag. 22. not. 2.

(3) 1. 2. q. 63. a. 1.

(4) 1. Ethic. lect. 11.

aut impar. Quaedam vero accipiuntur sensu, sicut in naturalibus puta, quod omne quod vivit, indiget nutrimento. Quaedam vero consuetudine, sicut in moralibus, ut puta quod concupiscentiae diminuuntur, si eis non obediamus. Qui ergo a physicis experimentis principia moralia derivant, moralem scientiam cum scientia naturali confundunt, vel advocant principia morali scientiae extrinseca: quod vitiosum esse idem S. Doctor animadvertit (1). Itaque in scientia morali non utimur principaliter neque physicis experimentis, quae ad moralem ordinem minime pertinent; neque tantum ideis abstractis virtutum idealium: sed conferentes actus humanos cum regulis morum sive cum conscientia, et recta ratione, quae sunt regulae intrinsecae, et cum legibus, quae sunt regulae extrinsecae; attendentes quoque ideas, quae a Religione manant; cognoscimus quosdam actus esse virtuosos, quosdam vitiosos, propterea quod rectae rationi, ac legibus conformes sunt, aut difformes. Sic autem ad eorum actuum objecta cognoscenda progredimur, et habitus a quibus manant dignoscimus, et consuetudines tenemus, quae eosdem habitus generant. Ex quibus systema morale conficimus virtutum, ac vitiorum. En vera systhematis moralis idea, a quo immensum distant ii qui ad corporis humani analysim provocant.

56. Ad tertium respondemus, argumentum, si quid valeret, probaturum, nullam superesse spem moralis scientiae perficiendae; quis enim scrutari potest id quod est inscrutabile? Irritus foret quicumque conatus: nam quovis detecto respectu, humanarum actionum, quis certus posset esse, an alii superessent respectus? quovis autem variato respectu, moralitas varietur. Insuper probandum foret, moralitatem in actibus humanis diversam esse ex varia constitutione sive corporis sive animi quod est apprime falsum, ut demonstratum est (2). Itaque argumentum nimis probat, et falso nititur supposito. Quod autem in Scriptura dicatur *cor omnium inscrutabile,* significat *quod nullus cogitationum secreta cognoscat, nisi solus Deus,* ut S. Hieronymus interpretatur (3). Indicat quoque, debere unumquemque cogitationes suas diligenter expendere ne forte putentur legi Dei consonae, cum reipsa sint dissonae, ut idem Hieronymus advertit (4). Sed haec ad systema scientiae moralis non pertinent; haec enim non de singulis agit hominum cogitationibus, quae infinitae possunt esse, sed ipsas generatim attingit.

57. Ad quartum, et quintum responsio patet ex dictis (5). Quod enim homo sensationes experiatur, quas non vult; quod

(1) Ibid. *Est, inquit, in unaquaque scientia vitiosum, ut homo moretur in his, quae sunt extra scientiam.* Hoc vitium inducere in scientiam moralem ii conantur, qui ad physica experimenta eam mittunt. Ii proinde non perficiendae, sed imperficiendae moralis scientiae studio laborant.

(2) § 48. (3) Super cap. 17. Jerem. (4) Ibid. (5) § 49. seq.

passionibus jactetur; quod corpus influat in animam; haec tantum ostendunt, veram esse secundam propositionis partem.

ARTICULUS IV.

Utrum aliquis inveniatur modus scientiae moralis perficiendae.

58. Quamlibet scientiam perfici posse, nemo negabit; nam scientiae nobiscum sunt valde imperfectae, ut supra demonstravimus (1). Si autem perfectio curanda est omnium scientiarum, multo est magis conandum ad perficiendam scientiam moralem, quae postremis hisce temporibus foedata est laxarum, falsarumque opinionum colluvie, ipsa enim maxime interest, cum aeternam hominum salutem, aut exitium spectet, itemque privatam, publicamque eorumdem hominum felicitatem.

59. Explosa eorum sententia, qui eo advocabant analysim, et anatomen; cum iis est congrediendum qui in juris naturalis explicatione nullam auctoritatis etiam sacrarum Scripturarum habendam esse rationem statuunt. Qua in re praecipui sunt Cumberlandus (2), Pufendorfius (3), Buddeus (4), Barbeyracus (5), Heineccius (6); omnium vero impudentissime Christianus Thomasius (7), Schmausius (8), et Auctor speciminis hystoriae juris naturalis (9).

---

(1) Tom. I. § 6. (2) Serm. praelim. § 27.

(3) In Praef. Erid. Scandicae. (4) Hist. jur. nat. § 36.

(5) In Praefat. ad opus Pufend. de Jur. nat. et gen. § 32.

(6) In Praef. ad elem. jur. nat. et gen.

(7) Fund. jur. nat et gen. § 17. et 19. Statuerat idem Thomasius cap. 14. caut. circa studium Ethicum § 37. „ Studiosum juris meditari debere naturam hominis se„ cundum lumen rationis, et claram doctrinam Scripturae „ attamen § 17. cit. De„ buissent, inquit, Scriptores juris naturalis, utpote quod cordibus omnium homi„ num inscriptum est, abstrahere a revelatione, et Scriptura sacra „. Quae sane invicem pugnant: nam quaenam pugna evidentior, quam meditandam suadere studioso juris *doctrinam Scripturae*, et praecipere, ut *abstrahat a revelatione, et Scriptura sacra?* Ne miremini. Thomasius contradictionis suae caussam explicavit § 19. cit. „ Cum, ait, expertus fuerim provocatione ad sacram Scripturam magis irritari cra„ brones, quam si ea abstineatur... ratio juris naturae modo dicta suadet ut a sacris „ litteris abstraham „. Petimus quosnam denotet per illud *crabrones?* Si Scripturae sacrae studiosos denotat, igitur eorum timebat aculeos, nec tanti erat, ut posset ab ipsis evadere. Itaque a sacris Litteris abstrahendum duxit, quia vidit eas aperte sibi contradicere. Si autem per *crabrones* intellexit conscientiae suae stimulos qui per sacras Litteras irritabantur, nae praeclarus juris naturae praeceptor est, qui ideo a Scripturis abstrahit, ne a lethargo ignorantiae, et pertinaciae excitetur!

(8) Nov. syst. jur. nat. c. I. § 7. ubi inter cetera scribit: *jus naturale juxta principia Christianae Religionis valde absurbum commentum est.* Ne Ethnici quidem modestiores tam impudenter loquuti sunt.

(9) *Essai sur l'hist. du droit nat. par.* 2. § 2. ubi uno fasce sacrilege confundens sacra, et prophana: „ Opiniones, ait, et verba SS. Augustini, Hilarii, Moysis, „ Ciceronis, Plutarchi, et S. Pauli valde adiaphora debent esse ei, qui inquirere de„ bet de jure humani generis „ quasi non pro humani generis jure scripserint Moy-

60. Videtur autem ita dicendum I. quia lumen naturale distinguitur a lumine Divinae revelationis. Jus autem naturale innititur lumine naturali, non revelato; est enim de rebus quae lumine naturali innotescunt, quacumque praecisa revelatione. Cum ergo agitur de jure naturali, necesse non est rationem habere divinarum Scripturarum, in quibus revelatio continetur.

61. II. Jus naturae praecedit divinam revelationem; Apostolus enim Rom. 1. et 2. arguit gentes, quod legem naturae cordibus eorum inscriptam ignorarent, et multis contra eam se inquinarent flagitiis. Ut igitur naturalia jura sciamus, non oportet divinae revelationis rationem habere.

62. III. Jus naturale, et gentium commune est omnibus populis quamlibet inter se religione dissitis. Niti ergo debet non auctoritate sacrarum Scripturarum, quas ethnici non recipiunt, sed recta tantum ratione, cui nullus homo potest obsistere.

Prop. I. *Integra doctrina morum, qua ratione jus naturale, et gentium, et omnia hominis, et civis officia naturalia complectitur, a doctrina revelata non adjuta, imperfecta est, multisque erroribus obnoxia. II. Nec perfici potest, nisi revelationis praesidio.*

63. Prob. I. p. ratione S. Thomae (1). Lumen naturale, quo ratio humana perfusa est, etsi deletum non sit per peccatum originale, adeo tamen est tenebris circumfusum, ut mens facillime in turpissimos labatur errores etiam in ipsis veritatibus, quae naturaliter innotescunt; multoque magis, si tenebris ignorantiae, quae est peccati originalis poena, superaddantur tenebrae ex peccatis actualibus, quibus ratio magis hebetatur (2). Testes sunt universi gentiles Philosophi, qui licet ingenio, ac studio plurimum valerent, in crassissimos tamen circa res morales lapsi sunt errores (3), propterea quod lumine divinae revelationis destituti

---

ses, et Paulus. Addit: „ Jurisconsultus naturalis esse non debet nec Romanus, nec „ Judaeus, nec Paganus, nec Muhamedanus, nec Christianus, nec subditus, nec Prin„ ceps; nullius ille Religionis revelatae, nullinsque civilis potestatis rationem habere „ debet, nisi ut sit homo quispiam „. Ut quis ergo sit naturalis Jurisconsultus, omnem exuere Religionem revelatam debet! O egregii juris naturalis restauratores!

(1) 2. 2. q. 2. a. 4. et 1. p. q. 1. a. 1. et 4. con. Gen. c. 52.

(2) Vide S. Thom. 1. 2. q. 85. a. 3.

(3) Non est hic locus colligendi gentilium Philosophorum errores in re morali. Quid docuerint Cyrenaici, et Epicurei constituentes summum bonum in voluptate; quid Stoici de suo sapiente nullis perturbationibus obnoxio; quid Cynici, et Pyrrhonici, qui nullam aliam moralitatem agnoscebant, quam constitutam a civilibus legibus; quid Carneades, qui jus ipsum naturale negabat; quid Plato, qui uxorum communitatem admisit, compertum est. Ipse Aristoteles, ut observat S. Thomas I. Ethic. lect. 9. de sola hujus vitae felicitate loquutus fuit. Videri potest S. Justinus M. in Cohort. ad Graecos, Clemens Alex. in Protreptico, S. Cyrillus Alex. in lib. cont. Julianum, Lactantius de falsa sapientia, et Picus l. 1. exam. vanit. doct. gent c. 17. sqq.

erant (1). Quid vero si tenebris intellectus addantur appetitiones deordinatae, et motus sensitivae partis, quos tam saepe justi etiam homines experiuntur rationi rebelles, et coguntur dicere cum Apostolo Rom. 7. v. 23. seq. *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captivantem me in lege peccati, quae est in membris meis... Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Inter hasce tenebras, inter ejusmodi pugnas, quae reliquum lumen rationis plerumque obtundunt, adeo perspicaces Philosophi nostri erunt, ut sola ratione tam infirma, et imbecillis omnes detegant veritates morales naturales, omnia hominis, et civis officia, quin ullo implicentur errore? Infirmus viribus corporis alio indiget, a quo sustentetur: infirmus mente valebit omnia praestare nullo suffultus revelationis subsidio? Si non hoc est paradoxum, vix ullum erit.

64. Praeterea, ut S. Thomas animadvertit (2), jus naturale licet quoad prima principia practica sit omnibus notum; conclusiones tamen multas complectitur, quarum quaedam sunt cum iisdem principiis immediate conjunctae; quaedam vero ab eis ita elongatae, ut non appareat ipsarum cum illis connexio. Ipsae etiam conclusiones cum primis principiis immediate connexae, ita quandoque ob rationem depravatam ex passione, aut perversa consuetudine, obscurantur, ut homines reperiantur, de quibus Isaiae 5. v. 20. dicitur; *Vae qui dicitis malum bonum, et bonum malum: ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras* (3). Quis autem hasce dispellere tenebras poterit, nisi solus Deus per lumen revelationis? Itaque illis, qui a doctrina morali naturali omnino ablegant doctrinam revelatam, aptari merito possunt, quae loc. cit. v. 21. Isaias ait: *Vae qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes.*

---

(1) Recenset et ipse Thomasius gentilium Philosophorum errores in Moralibus, tom. 1. caut. c. 14. § 11. seqq. Nihilominus persiat in sententia tradendi jus naturale abstrahendo a divina revelatione. Praesumebatne homo iste qui omnia perturbabat, indigesteque colligebat, nullo facto discrimine, universis Philosophis Graecis acumine ingenii praestare? Quod si hi in tam multis erraruat turpiter, solis naturalibus rationibus relicti, quid erit sperandum de ceteris, qui non ita ingenio valent! Thomasius ipse nefandissimis erroribus suis, quos recensuimus §. 26. plurimisque aliis, quibus est refertissimus, ostendit, quid possit intellectus humanus viribus propriis, nisi lumine fidei collustretur.

(2) 1. 2. q. 95. a. 4.

(3) Si cetera deficerent exempla populorum, qui humanis vescebantur carnibus, qui promiscuo utebantur concubitu, qui furtum putabant licitum, qui fornicationem non habebant ut interdictam etc. abunde exempla suppeditarent Philosophi ipsi, cum quibus agimus. Nam quis negabit, usuram esse prohibitam jure naturae? et tamen ipsi usuram moderatam admittunt. Quis nisi summe improbus dixerit, falsiloquium, concubinatum, lenocinium, incestum, polygamiam virilem, bestialitatem non esse contra legem naturae? et nihilominus ita asseruit Thomasius, nec asseruit tantum, sed tamquam fidei professionem proposuit. En consecutiones ex neglecto contemptoque divinae revelationis ductu in rebus moralibus. Ceteros ejusmodi Philosophorum errores data occasione pandemus.

65. Altera prop. pars sequitur ex prima: nam perfici doctrina morum non potest, nisi ab ea omnes excludantur errores, veritatesque morales in bono lumine collocentur. Haec autem praestare nemo unquam poterit, qui in tenebris ignorantiae versetur, nisi lumen supernae revelationis tenebras arceat. Atque haec, Angelico observante, caussa fuit, cur praecepta moralia, quae ad legem naturae pertinent, contenta in veteri lege fuerint, ne scilicet homines oberrarent a veritate (1). Salomon ipse, cum quo nemo certe Philosophorum nostrorum potest comparari, ut sciret Hebraeorum moderari Rempublicam, sapientiam a Deo postulavit, qua nosceret *discernere inter bonum, et malum;* eique datum a Deo fuit *cor sapiens, et intelligens*, ut dicitur 3. Reg. 3. Res plane incredibilis! Salomon hominum sapientissimus non se parem regendo populo Judaico putabat solo lumine naturali, ideoque *cor sapiens, et intelligens* a Deo postulabat: Pufendorfius autem, Buddeus, Barbeyracus, Thomasius, etc. homines obscurissimi, integrum moralis doctrinae corpus se posse perficere glorientur, solo naturae lumine, nullo adjumento ex revelatione accepto, imo ne quaesito quidem! sed hi nugas vendere imperitis possunt: nam si quid in rebus difficilioribus habent boni, a sacro revelationis fonte acceperunt, erroribus tantum proprio marte procusis.

66. Ut igitur Moralis doctrinae a laxis opinionibus expurgandae, perficiendaeque tradamus regulam, dicimus consulendas imprimis esse sacras Litteras, Traditiones, Ecclesiae Canones, Romanorum Pontificum Decreta, Sanctorum Patrum sententias, et in iis quae ad civile jus pertinent, jus commune, peculiaresque Regnorum Constitutiones, adhibito etiam rectae rationis usu in iis quae rationem minime excedunt. Ne quis autem in tanta rerum copia animo concidat, monitum subnectimus, quod ex mandato Alexandri VII. Rom. Pont. in Comitiis Generalibus Ord. Praed. anno 1656. Admon. 14. denunciatum fuit, optare scilicet summum illum Ecclesiae Praesulem, ut ex Sanctissimi Doctoris Thomae Aquinatis doctrina Opus Morale conficeretur, quo morum, et

(1) 1. 2. q 99. a. 2. ad 2. „ Legi divinae, *inquit*, conveniens erat, ut non solum provideret homini in his, ad quae ratio non potest, sed etiam in his, circa „ quae contingit rationem hominis impediri. Ratio autem hominis circa praecepta „ moralia, quantum ad ipsa communissima praecepta legis naturae, non poterat errare in universali, sed tamen propter consuetudinem peccandi obscurabatur in particularibus agendis. Circa alia vero praecepta moralia, quae sunt quasi conclusiones deductae ex communibus principiis legis naturae, multorum ratio oberrabat, „ ita ut quaedam, quae sunt secundum se mala, ratio multorum licita judicaret. Unde oportuit contra utrumque defectum subvenire per auctoritatem legis divinae. Sicut etiam inter credenda nobis proponuntur non solum ea, ad quae ratio attingere non potest, ut Deum esse trinum, sed etiam ea ad quae ratio recta pertingere „ potest, ut Deum esse unum, ad excludendum rationis humanae errorem, qui accidebat in multis. „

opinionum cohiberetur licentia (1). Cum enim Thomas *nihil nisi e sacrarum Litterarum, Patrumque consensu asserat*, ut SS. PONT. PIUS VI. testatus est (2), quisquis doctrinae Morali S. Thomae studet, studet quoque doctrinae sacrarum Litterarum, et concordibus Patrum sententiis, ideoque Traditioni Ecclesiae, quae communi Patrum consensione nititur. Studet quoque Ecclesiae Canonibus, summorum Pontificum Decretis, et Juribus communibus quae Thomae aetatem praecesserunt, in quibus colligendis diligentissimus Thomas fuit. Si quae vero sunt posteriora Decreta, et Jura, aut leges peculiares, ea colligere non erit valde operosum. Hanc expurgandae doctrinae morum, ejusque perficiendae regulam non tam nos tradimus, quam traditam accipimus a Cathedra veritatis, idest, a Cathedra Petri. Mussitent heterodoxi, conviciisque nos onerent, non curabimus, parati turpissimos eorum demonstrare, atque refellere errores.

67. Ad primum concedimus lumen naturale distingui a lumine revelationis, sed tamen dicimus, illud ab isto juvari, ut quod se solo illud non potest ob tenebras irruentes, possit adjutus isto tenebras dispellente.

68. Ad secundum concedimus, legem naturae praecedere divinam revelationem: dicimus autem, divinam revelationem aliquid addere juri naturae, nimirum adjumentum ad ea cognoscenda, ad quae ratio tenebris obsita prohibitur pervenire (3). Non negamus quidem, posse homines cognoscere quaedam communissima praecepta juris naturae, cujusmodi sunt illa, de quorum transgressione Apostolus gentes arguebat; sed quod omnia possint non adjuti lumine revelationis, id plane negamus. Ridicula sane arguendi ratio: infirmus potest movere manus; ergo omnia potest quae potest sanus. Talis omnino est Philosophorum nostrorum illatio: homines possunt solo lumine rationis cognoscere quaedam praecepta juris naturae; ergo possunt omnia cognoscere, nullo suffulti auxilio. Peccat illatio contra dialecticae regulas; est enim a particulari ad universale.

---

(1) Ita in praefatis Comitiis cautum universis Fratribus nostris fuit: „ Satagant, „ non tantum fidelissime in omnibus adhaerescere sanae doctrinae Angelici nostri Praeceptoris (quam ille ex limpidis, ac incorruptis SS. Patrum fontibus integerrime in alveos suorum operum corrivavit) verum etiam adsuescere propriae ipsius phrasi, et „ modo loquendi.... ut sic evitentur securius profanae vocum novitates, nimisque animosa extrinsecarum probabilitatum suffragia... Quod ut alacrius ab omnibus praestetur, notificamus universis, HOC SUMME CONSONARE EXPRESSAE VOLUNTATI „ SS. D. N. ALEXANDRI DIV. PROV. PAPAE VII. QUI ISTUD UNIVERSO ORDINI ITA „ PRAESCRIBI, AC SIGNIFICARI CLEMENTISSIME IMPERAVIT „ Vide etiam Fagnanum in cap. *Ne innitaris*, de Constitutionibus, num. 334. et Epist. Vincentii Baronii initio oper. Mercori edit. an. 1658. Id jam praestare curarunt multi, praesertim noster Natalis Alexander in sua Theologia Dogmatica, et Morali, cujus epitomen edidimus.

(2) Vide § 34.

(3) Adeatur S. Thomas 1. 2. q. 99. a. 2. ad 1.

69. Ad tertium, quod est praecipuum adversariorum fundamentum, respondemus, aequivocationem in eo esse, quod illi putent, a nobis doceri, jus naturale, et gentium non ratione, sed auctoritate tantum niti sacrarum Scripturarum, quas Ethnici non recipiunt. Falluntur autem: nam sicut gratia non destruit, sed perficit naturam; ita divina revelatio non destruit rationes naturales probantes ea quae rationibus naturalibus probari possunt, sed removet impedimenta ex debilitate humani intellectus, eumque certiorem reddit, et ab erroribus liberat. Aurea est S. Thomae doctrina (1) quae rem luculentissime conficit totam: „ Investigationi, *inquit*, rationis humanae plerumque falsitas admiscetur propter debilitatem intellectus nostri in judicando, et phantasmatum permixtionem. Et ideo apud multos in dubitatione remanerent ea quae sunt verissime etiam demonstrata, dum vim demonstrationis ignorant, et praecipue cum videant, a diversis qui sapientes dicuntur, diversa doceri. Inter multa etiam vera quae demonstrantur, immiscetur aliquando aliquid falsum quod non demonstratur, sed aliqua probabili, vel sophistica ratione asseritur, quae interdum demonstratio reputatur.... Salubriter ergo divina providit clementia, ut ea etiam quae ratio investigare potest, fide tenenda praeciperet, ut sic omnes de facili possent divinae cognitionis participes esse, et absque dubitatione, et errore. Hinc est, quod Eph. 4. dicitur: „ *Jam non ambuletis, sicut et gentes ambulant, tenebris obscuratum habentes intellectum* „. Cum igitur divina revelatio in iis quae pertinent ad jus naturae, et gentium, atque ad hominum officia naturalis ordinis, non excludat naturales rationes, sed illas confirmet; quemadmodum Fides, cum docet Dei unitatem, spiritualitatem, immensitatem, providentiam, libertatem, etc. non excludit, sed confirmat rationes naturales ea attributa demonstrantes; proinde non oportet, ut cum gentibus a Christiana veritate alienis agentes de pertinentibus ad jus naturae, et gentium, auctoritate sacrarum Litterarum utamur (2), sed uti rationibus pos-

---

(1) Lib. I. cont. Gen. c. 4.

(2) Heineccius de jur. nat. et gen. in Praefat. non probans quod Grotius ait, multa quae hac in re magnam adferunt utilitatem, reperiri in S. Scriptura, in jure Canonico, in Pontificum Decretalibus, et in Scholasticis Doctoribus: „ At, *inquit*, si dicendum quod res est, boni illi viri vix secum expendisse videntur, quam parum ponderis apud gentes juris Romani ignaras, et a christiana pietate alienas, habitura sint argumenta ex jure Justinianeo, sacris Pandectis, jure Pontificio, Thomae, Alberti M. S. Bonaventurae, et aliorum operibus deprompta. „ Plautinis deinde quibusdam adductis versibus, „ Idem, *ait*, vereor, ne postulent ii, qui se jura belli, pacis foederum, omnesque quae inter gentes intercedere possunt, controversias, vel ex legibus Romanis, vel ex jure Pontificio, vel ex sacris veteris novique foederis libris, vel denique ex vastis Philosophorum scholasticorum Commentariis, se definire velle pollicentur. „ Videte ingenium viri. Ubinam umquam sive Grotius, sive alius quispiam dixit, agendum ex sola nostrorum auctoritate cum gentibus a Christiana veritate alienis Heineccius hostem fingit. S. Thomas Quodl. 4 a. 18. de ipsis etiam

sumus, quae et ab Ethnicis ratione utentibus admitti debent (1).

QUAESTIO II.

De hominis felicitate.

70. Doctrinam Moralem a felicitate ordimur, de qua Plato (2) *Felicitatem*, inquit, *omnes etiam imperitissimi homines summum bonum vocant*, idest, ultimum hominis finem; unusquisque enim universa quae agit, ad felicitatem refert, ut supra dictum est (3), et idcirco S. Augustinus ajebat (4): *constat, omnium rerum optandarum plenitudinem esse felicitatem*. Et rursus de summo bono loquens (5) inquit, esse illud, *quo referentes omnia quae agimus, et quod non propter aliud, sed propter seipsum appetentes, idque adipiscentes, nihil quo beati simus, ulterius requiramus. Ideo quippe et finis est dictus, quia propter hunc cetera volumus: ipsum autem nonnisi propter ipsum*. Merito proinde de ultimo fine, seu summo bono, scribebat Cicero (6): ,, Hoc constituto in Philosophia, constituta sunt omnia. Nam ceteris in rebus, sive praetermissum, sive ignoratum est quidpiam, non plus incommodi est, quam quanti quaeque earum est, in quibus neglectum est aliquid. Summum autem bonum si ignoretur, vivendi rationem ignorari necesse est. Ex quo tantus error consequitur, ut quem in portum se recipiant, scire non possint. Cognitis autem rerum finibus, cum intelligitur quid sit, et bonorum extremum, et malorum, inventa via est, conformatioque omnium officiorum ,,. Praeclara sane doctrina, qua demonstratur, quantum aberrarint Pufendorfius, aliique qui de jure naturae, et gentium, quo universa hominis, et civis officia continentur, agere instituerunt, nulla, aut levi tantum fa-

---

fidei articulis, si cum gentibus disputetur, ait, ,, Si nullam auctoritatem recipiunt, ,, oportet, ad eos convincendos, ad naturales rationes confugere, ,, scilicet probabiles, et congruentes. Et S. Augustinus lib. 19. de Civ. c. 1. ad docendum, quantum differant vanae gentilium sententiae de vera beatitudine, dicit, se non tam adhibiturum divinam auctoritatem, quam humanam rationem. Deinde nonne in jure Pontificio, et Justinianeo, atque in operibus SS. Thomae, Bonaventurae, Alberti M. aliorumque, imo in ipsis sacris Litteris multae sunt rationes, quibus jura belli, pacis, foederum, aliaeque cum gentibus controversiae dirimi possunt? S. Thomas praesertim ubique optimis rationibus abundat. Quid igitur Heineccius concludit?

(1) Quaeri a junioribus hisce Philosophis potest, an libros suos scripserint pro Turcis, Sinensibus, Japoniis, aliisque Ethnicis populis? Hi ne idioma quidem illorum librorum norunt. Quod si pro Christianis potissimum scripserunt, qui sacras Litteras venerantur, cur eos ad unam tantum rationem tam imbecillem, totque obnoxiam erroribus mittunt? Olim Protestantes unam Scripturam agnoscebant ut Christianorum regulam nunc ne Scripturam quidem recipiant, agentes de jure naturae, quasi non idem sit Deus Scripturae, et naturae auctor. Haec est falsitatis indoles, perpetua contradictio.

(2) In Eutydemo. (3) Metaph. § 1086. (4) In Praefat. l. 5. de Civit.

(5) Lib. 8. de Civ. cap. 8. (6) Lib. 5. de finibus.

cta mentione de ultimo fine, sive summo bono, veraque hominis felicitate; quam vero apte Scholastici Moralium tractationem ab ultimo fine fuerint auspicati. De felicitate igitur initio agentes, quaeremus 1. in quonam vera felicitas consistat? 2. an obtineri in hac mortali vita possit? 3. quanam ratione sit aestimanda?

ARTICULUS I.

Utrum vera hominis felicitas in re quapiam creata consistat.

71. In felicitate, sive beatitudine duo sunt, res scilicet, ex cujus possessione felices, beatique sumus; et adeptio, seu possessio ipsius. Prima dicitur beatitudo *objectiva*, altera *formalis*.

72. Dici vix potest, quam multae de felicitatis objecto fuerint veterum Philosophorum sententiae (1) Varro, ut refert S. Augustinus (2), ex tripartita divisione finium bonorum, et malorum, quos alii in animo, alii in corpore, alii in utroque posuerunt, *tam multam dogmatum varietatem diligenter, et subtiliter scrutatus advertit, ut ad cclxxxviij sectas, non quae jam essent, sed quae esse possent... facillime perveniret*. Ut praecipuas complectamur, Democritus, teste Tullio (3), nihil aliud felicitatem esse existimavit, quam *animi tranquillitatem* quam εὐθυμίαν vocabat, et finem, vel bonum ultimum. Sed cum ipsa animi tranquillitas sit propter aliquid, sequitur, non posse esse ultimum finem. *Ista animi tranquillitas*, inquit Cicero (4), *ea est beata vita: quaerimus autem, non quae sit, sed unde sit.* Sceptici, cum negarent posse nos adsequi notionem boni (5), nec quidpiam esse natura bonum (6), omnem finem ultimum, et felicitatis objectum sustulerunt (7). Stoici dicebant, *bonum esse utilitatem, aut non aliud ab utilitate; bonum quidem appellantes virtutem, et bonam sive probam actionem: non aliud autem ab utilitate, virum probum* (8). Autumarunt proinde, solam virtutem satis esse ad beatam vitam (9). Porro Cyrenaici cum Aristip-

---

(1) Ethnici, quia fide erant destituti, veram hominis felicitatem ignorarunt. Seneca l. de vita beata c. 1. Cum, inquit, *vivere omnes beate velint, ad pervidendum quid sit, quod beatam vitam efficiat, caligant*. Hinc patet necessitas summa revelationis in doctrina morum. Nam si finis ultimus est basis, et fundamentum totius moralitatis; cum is innotescere aliter non possit, quam per revelationem, sine hac oportet in absurdas opiniones incidere; nam ignorato fine ultimo, ignoretur necesse est, quo actiones sint dirigendae. (2) Lib. 19. de Civ. cap. 1.

(3) Lib. 5. de fin. (4) ibid.

(5) Vide Sextum Empyr. Pyrrh. hypoth. lib. 3. cap. 21. (6) Ibid. cap. 25.

(7) Idem Empyricus ib. lib. 1. cap. 4. Pyrrhonis ἀταραξίαν interpretatur *vacuitatem a perturbatione*; videturque proinde Pyrrhoniorum secta Democritum sequuta. Sed cum Sceptici aeque ac Democritus omnem negarent veritatis certam cognitionem, de ipso quoque summo bono felicitatis objecto dubitabant.

(8) Empyricus l. 3. Pyrh. hypoth. cap. 20.

(9) Vide Laertium lib. 8. et S. Augustinum serm. 150. olim tract. de Stoicis, et Epicureis, c. 4.

po ejus sectae auctore, voluptatem corporis ultimum hominis finem statuerunt (1). Epicurus etiam felicitatem universim in voluptate constituit (2). Minus autem ceteris errarunt Pythagoras, qui ad felicitatem exegit scientiam perfectionis virtutum (3), sive, ut Theodoretus scribit (4), *ultimum hominis bonum in exactissima numerandi scientia opinatus est esse;* Antisthenes, qui in modestia, et humilitate (5); Plato, qui in sapientia (6), sive, ut, *quantum in nobis est, Deo persimiles evadamus* (7); Socrates qui *justitia exornatum virum solitus est felicem appellare* (8); Aristoteles, qui felicitatem in contemplatione veritatis reposuit (9).

73. Cyrenaicos, et Epicureos sequuti sunt Cerinthiani (10), Thalmudistae (11), et Mahometi sectatores (12). Epicureos quoque sectantur athei (13), imprimisque Auctor syst. nat. (14) Quibus accessit Voltairius (15) impie statuens more suo, *summum bonum, et summum malum chimaeras esse.*

74. Videtur autem hominis felicitas in rebus creatis esse reposita, 1. quia felicitas est modus quidam essendi, cujus durationem concupiscimus, seu in quo volumus perseverare. Hic autem modus est continuata quaedam voluptas, quae quidem ali-

---

(1) Panaelius l. de Sectis, et Atenaeus l. 12. Confer Stanlejum Hist. Phil. par. 3. c. 4. et Gassend. de mor. Phil. Epic. p. 1678.

(2) Epicurum tamquam reponentem felicitatem in corporea voluptate accusant communiter Patres, S. Ambrosius lib. 1. de Abrah. c. 1. et epist. 63. 1. clas. n. 17. al epist. 82. S. Isidorus Pelusiota l. 2. epist. 230. S. August. ser. cit. Clemens Alex. Strom. 2. Theodoretus ser. 11. de cur. Graec. affect. aliique, quibus adhaeret S. Thomas l. 3. con. Gen. c. 27. et l. Eth. c. lect. 5. Excusant vero Epicurum Laertius l. 10. Seneca l. de vita beata, c. 12. et Gassendus de mor. Phil. Epic. pag. 1420. seqq. Ajunt enim Epicurum non de sola corporis, sed etiam de animi voluptate fuisse loquutum, virtutesque commendasse, praecipuisseque continendum esse a corporeis voluptatibus. At jampridem S. Thomas hoc effugium praeoccupavit lect. 5. cit. „ Epicurei, inquit, qui „ voluptatem summum bonum aestimabant, diligenter colebant virtutes, sed tamen „ propter voluptatem, ne scilicet per contraria vitia eorum voluptas impediretur. „ Gula enim per immoderantiam cibi dolores corporis generat. Propter furtum aliquis „ carceri mancipatur. Et ita diversa vitia diversimode voluptatem impediunt „. Omnia igitur Epicurei ad voluptatem corporis referebant. Atque ita Epicurus ipse apertis se explicat verbis in epist. Ad Menicoeum, quam describit Laertius l. 10. Et sane cum nullam agnosceret substantiam incorpoream, animumque ipsum ex atomis componeret, quam aliam, praeter corpoream, admittere voluptatem poterat?

(3) Vide Clementem Alex. Strom. 2.

(4) Ser. 11. de cur. Graec. affect. (5) Ibid.

(6) Vide Alcinoum de doctr. Plat. c. 27. (7) Theodoretus ser. cit.

(8) Idem ibid. (9) L. 10. Ethic. c. 6. seq.

(10) Vide Eusebium Hist. lib. 7. c. 25. et S. Thom. l. 3. con. Gen. 27.

(11) S. Thomas ibid.

(12) Idem ibid. Noster Ricoldus, sive Richardus de Montecrucis Florentinus egregiam edidit *Confutationem Alcorani*, quam Graece reddidit Demetrius Cydonius. Vide Echardum de Script. Ord. Praedicat. Tom. 1. pag. 505 seq. Ex illa multa mutuatus est Grotius *de verit. Christ. Relig.* agens contra Mahometum.

(13) Cum hi Deum negent, nec aliud quam corpora agnoscant, non possunt alibi quam in corporeis voluptatibus felicitatem reponere. (14) Par. 1. cap. 9. et 15.

(15) In dict. art. *Bien, Souverain bien.*

quid creatum est. Felicitas igitur nostra in re aliqua creata consistit (1).

75. II. Nullum datur summum bonum, neque summum malum, sed maximum bonum est, quod nos tanta vi delectat, ut omnino nequeamus aliud quidpiam delectabilius sentire; sicut maximum malum est, quod nos omni privat sensu. Hi sunt extremi fines humanae naturae, et uterque brevi durat temporis intervallo; neque enim ullae extremae deliciae sunt, ulla extrema tormenta, quae durare possint diu. Frustra ergo felicitas extra bona creata quaeritur (2).

76. III. In ceteris rerum generibus non datur aliquid summum. Ergo nec etiam in genere bonorum. Unusquisque bonum constituit suum in eo quod sibi placet; quod quidem bonum, est creatum. Felicitas ergo in bonis creatis est reposita (3).

77. IV. Si felicitas extra creatas res reperiri non posset, cur homines tam ardenti conatu ferrentur in res creatas? cur praesertim inhiarent divitiis, honoribus, gloriae, potestati, voluptatibus? Is conatus certe a natura est, quae perperam non agit; nec in aliud tendit, quam in adipiscendam homini felicitatem. Haec igitur in rebus creatis potest inveniri (4).

Prop. *I. Vera et perfecta hominis felicitas* objectiva *in nullo creato bono consistere potest. II. Sed est solus Deus. III. Felicitas autem* formalis *est ipsius Dei contemplatio.*

78. Prob. I. p. ratione S. Thomae (5). Humanae felicitatis objectum aliud esse non potest, quam bonum perfectum, et summum, in quo appetitus perfecte quiescat; alioqui nec comprehenderet in se omnem boni rationem, neque expleret appetitum voluntatis, cujus objectum est omne bonum; neque proinde esset finis absolute ultimus, ad quem cetera referri debent, ne non omnino sit ultimus. Nulla autem res creata continere potest in se omnem rationem boni, hoc ipso enim quod creata est, habet limitatam bonitatem. Vera igitur, et perfecta hominis felicitas objectiva in nullo creato bono potest consistere (6).

(1) Ita Auctor syst. nat. loc. cit.

(2) Voltairius ita objicit loc. cit. plane ad materialistarum, et atheorum mentem, qui Deum negantes, summum etiam negant bonum. Extrema tormenta quae durare aeternum debent, et peccatoribus parata sunt, Voltairius oderat, atque e mente deleret, conabatur. (3) Idem ibid.

(4) Maluimus sophismata referre incredulorum; nam cetera legi possunt apud S. Thomam 1. 2. q. 2. seq.

(5) 1. 2. q. 2. a. 8. et 1. p. q. 12.

(6) Videri potest Chrysostomus Hom. 1'. in . ad Timot. et S. Augustinus Conc. 2. in Psal. 32. et Boetius l. 2. de Consolat. prosa 4. et l. 3. pros. 9.

79. Idipsum S. Thomas ostendit (1) percurrendo per singula genera bonorum creatorum. Haec enim vel sunt extrinseca homini, vel intrinseca; extrinseca quidem, ut divitiae, honores, gloria, potentia; intrinseca vero vel ad corpus pertinent, ut sanitas, pulchritudo, robur, corporis voluptates; vel ad animam, ut scientiae, et virtutes. Vera autem, et perfecta felicitas consistere non potest in bonis creatis homini extrinsecis; non quidem in divitiis; non enim divitiae appetuntur, nisi propter aliud, nimirum vel ad corporis sustentationem, vel ad splendorem: quod verum est cum de divitiis naturalibus, ut praedia, fundi, domus, etc. tum multo magis de divitiis artificialibus, scilicet pecuniis; hae siquidem ad naturales divitias ordinantur. Alterutrae autem sunt ad usum hominis ordinatae; quare esse nequeunt summum hominis bonum; hoc enim oportet esse homine melius (2).

80. Nec in honoribus consistere vera felicitas potest; tum quia nemo recte honoratur, nisi propter aliquod bonum in eo existens; ideoque honor qui refertur ad tale bonum, esse non potest ultimus finis. Tum quia felicitas est bonum, ad quod homo sua voluntate pervenit: honores autem non sunt in potestate hominis. Tum quia honorari possunt etiam mali; melius est igitur fieri honore dignum, quam honorari; nec proinde honor est summum hominis bonum (3).

81. Similiter dicendum de gloria humana primum quidem, quia nihil est instabilius ipsa: summum autem hominis bonum debet esse maxime stabile. Deinde gloria est propter honorem; est enim ex Tullio, frequens de aliquo fama cum laude; sive ex Ambrosio, clara cum laude notitia. Si ergo honor non est summum bonum, multo minus gloria, quae est propter honorem (4).

82. Potentiam mundanam non esse summum hominis bonum, ostendit Angelicus (5) 1. Quia et ipsa instabilis est. 2. Quia ordinatur ad alterum: summum autem bonum ad nullum aliud ordinatur. 3. Quia ipsa potest quis bene, vel male uti: summo autem bono nemo potest uti male. 4. Quia potest esse bonis, et malis communis.

83. Ad bona corporis quod pertinet, iis meliora sunt bona animae. Ea insuper sunt communia bonis, et malis hominibus,

(1) Lib. 3. con. Gen cap. 27. seqq.

(2) Alias rationes vide apud S. Thomam ibid. c. 30. Easdem reperies apud Clementem Alex. l. 3. Paedag. c. 6. Lactantium lib. 7. Inst. cap. 1. Chrysostomum Hom. cit. Theodoretum ser. 6. de provid. Basilium Hom. in divites avaros, Senecam Epist 87. et 92. Dionem orat. 79. aliosque apud Raynaudum de Morali discipl. dist. 1 q. 3. a. 5.

(3) S Thomas loc. cit. c. 28. Adeatur Chrysostomus Hom. 7. in Epist. ad Coloss. et Hom. 12. in Epist ad Eph. Item Seneca Epist. 76. et Boetius lib. 2. de cons. pros. 6.

(4) S. Thomas loc. cit. c. 29. Confer S. Gregorium M. l. 6. Mor. c. 3. et Dionem orat. 66.

(5) Loc. cit. cap. 31. Lege Arriani Epictetum l. 3. c. 26.

et brutis animantibus; quae etiam in pluribus corporis bonis hominibus praestant. Fieri ergo non potest, ut summum bonum, et vera felicitas hominis in bonis corporis consistat (1).

84. Praesertim vero consistere nequit in corporeis voluptatibus: nam praeter ea quae dicta sunt (2), non potest summa hominis perfectio, sicuti est vera felicitas, esse reposita in rebus homine inferioribus; unusquisque enim perficitur, cum conjungitur rei altiori. Homo autem per corporeas voluptates conjungitur sensibilibus, quae sunt inferiores se. Non igitur in ejusmodi voluptatibus vera felicitas est reponenda. Praeterea quod est bonum, quia moderatum est, non est per se bonum, sed bonitatem accipit a moderante. Usus autem ejusmodi voluptatum non est bonus, nisi quia moderatus. alioquin delectationes se invicem impedirent. Non sunt igitur hae delectationes per se bonum hominis, adeoque nec summum ejus bonum (3).

85. Denique nec ultima hominis felicitas potest consistere in aliquo bono animae; non in anima ipsa quidem; haec enim ordinatur ad felicitatem tamquam ad finem ultimum; ideoque non est ultimus finis. Nec in aliquo eorum quae sunt in anima; quidquid enim animae inhaeret, est bonum limitatum, cum et ipsa anima limitata sit; ideoque est ordinabile ad ulteriorem finem, nec proinde potest esse finis ultimus, in quo felicitas perfecta consistit (4). Ex quibus patet, quam sint caeci mortales, qui in hisce creatis rebus felicitatem quaerunt.

86. Prob. modo 2. prop. pars. Vera, et perfecta hominis felicitas nonnisi in summo bono potest consistere, ut dictum est (5). Solus autem Deus est summe bonus. Felicitas ergo vera, et perfecta nonnisi in Deo potest consistere (6).

87. Tertiam prop. partem ostendimus cum S. Thoma (7). In eo enim consistere debet felicitas *formalis*, quo homo consequitur Deum summum bonum, ipsumque possidet, ut dictum est (8). Nonnisi autem contemplatione adsequi, et possidere Deum possumus. Deus enim, cum sit purissimus spiritus, nulla potest attingi actione corporea. Exclusis autem actionibus corporalibus, non aliae remanent praeter actiones intellectus, et voluntatis. Jam contemplatio est intellectus, voluntatis vero desiderium, amor, et delectatio. Desiderium autem est rei nondum possessae; amor vero,

---

(1) S. Thomas loc. cit. c. 32. Vide S. August. l. 8. de civ. c. 15.

(2) § praeced.

(3) Seneca Epist. 39. addit, voluptates immoderatas animum tyrannice vexare; idemque ostendit l. de vit. beat. c. 14. Vide etiam Maximum Tyrium diss. 34.

(4) Vide S. Thom. 1. 2. q. 2. a. 7. (5) §. 78.

(6) Adeatur S. Augustinus praesertim de mor. Eccl. cap. 3. seqq et Epist. 118. al. 56. quibus in locis de tota hac re praeclare disserit.

(7) 1. 2. q. 3. a. 4. (8) §. 71.

et delectatio sunt rei jam praesentis, et possessae. Igitur actio qua Deum possidemus, alia esse non potest, quam contemplatio. In hac igitur *formalis* felicitas consistit (1).

88. Non sufficit autem quaecumque Dei contemplatio, per creaturas, aut per fidem, ut perfecta sit felicitas nostra (2), sed requiritur contemplatio, seu clara Dei visio prout est in seipso, nedum auctor naturalis, sed etiam auctor supernaturalis. Nisi enim Deus videatur prout est in se ipso, satiatus non erit appetitus noster (3); ideoque Psal 16. v. 15. dicitur: *satiabor, cum apparuerit gloria tua.* Perfecta igitur beatitudo nostra in clara visione divinae essentiae posita est (4); tunc enim *similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est,* ut dicitur 1. Joan. 3. v. 2. (5).

89. Ad primum respondemus cum S. Thoma (6), felicitatem quidem *formalem* esse aliquid creatum, cum sit ipsamet actio qua beati Deum assequuntur, et possident; sed felicitas *objectiva* non potest esse aliquid creatum, ut demonstratum est (7). Modus autem ille essendi excludens quamcumque miseriam, et tristitiam, est ipsa *formalis* beatitudo (8). Nulla enim miseria et tristitia attingere eos potest, quos Deus potat torrente voluptatis suae.

---

(1) Haec aliquantum attigerunt Pythagoras, Plato, et Aristoteles. Nam Pythagoras, ut ex Stobaeo ser. 11. interrogatus: *quid facerent homines, ut Deo similes evaderent?* respondit: *si veritati studerent* Plato autem in l. 6. de Repub. et in Phaedone affirmat, cognitionem veritatis esse hominis bonum. Et idcirco Card. Bessarion. l. 1. con. calumniat. Plat. c. 7. conatur ostendere, Platonem prae ceteris Philosophis recte tractasse moralem Philosophiam. Vide S. August. l. 8. de Civ. c. 8. et Epist. 118. al. 56. n. 17. In eamdem Platonis sententiam ivit Aristoteles l. 10. Ethic. et Cicero l. 5. de fin. Maximus Tyrius Diss. 1. explicat aenigma Platonis de ascensu animae ad contemplationem pulchri in seipso.

(2) Quare si homo fuisset a Deo creatus in statu naturae purae, non potuisset consequi perfectam beatitudinem; cognovisset enim Deum ut auctorem naturalem per creaturas, non vero ut auctorem supernaturalem in seipso. Idem dicendum de pueris decedentibus sine baptismo ante usum rationis; hi enim etsi elevati sint ad ordinem supernaturalem cum ceteris hominibus; quia tamen destituti fide, Deum neque cognoscere potuerunt, neque umquam cognoscent, ut auctorem supernaturalem, numquam perfecta beatitudine fruentur; imo ob peccatum originale privati vera beatitudine perpetuo erunt; quamquam de tali privatione nullam patiantur afflictionem interioris doloris, quia non cognoscunt, se illa privari, cum beatitudo supernaturalis sit supra cognitionem naturalem; ut advertit S. Thomas q. 5. de malo a. 3.

(3) S. Augustinus l. 1. Confess. c. 1. ajebat: „ Fecisti nos ad te, et inquietum „ est cor nostrum, donec requiescat in te.

(4) Vide S. Thomam 1. 2. q. 3. a. 8. *(5)* Ibidem a. 4. *(6)* § 78. seqq.

(7) Quia Dei visio prout est in seipso, excedit vires naturae creatae, nec cognosci potest lumine naturali intellectus; sequitur necessitas revelationis, qua cum Ethnici destituti fuerint, mirum non est, quod circa summum bonum, ejusque adsequutionem caecutierint.

(8) Impius Auctor syst. nat. tom. 1. c. 15. postquam statuit: „ L'on appelle in- „ térêt l'objet auquel chaque homme d'aprés son tempérament et les idées qui lui „ sont propres, attache son bien-être „. *Interesse cujusque dicitur illud, cui quisque homo, sui habita ratione temperamenti, idearumque quas habet proprias, affingit suum bene esse;* subdit: „ l'intérêt est l'unique mobile des actions humai- „ nes.... Ces principes, dûment développés, sont la vraie base de la morale „. *Quod*

90. Ad secundum respondemus, haud nos mirari, quod impius Voltairius nullum invenire summum bonum, et summum malum potuerit; erat enim ex eo genere hominum, de quibus

---

cujusque interest, est unicum mobile actionum humanarum... Haec principia, si satis expendantur, sunt vera basis scientiae moralis Non de eo quod homines plerumque fiunt non ex conditione, sed ex corruptione naturae; neque de eo quod vere interest, loquebatur is homo impius qui Deum negabat, sed de ipso humanarum actionum unico fine, deque rebus corporalibus, quas unice agnoscebat, ut verus Epicuri sectator. Casus ergo fiat, qui certe metaphysicus non est, ut quis sua interesse putet, aliena rapere, quin poenae temporalis incurrendae periculum subeat, atque ita putet ex temperamenti constitutione, exque ideis quas habeat proprias, tamquam conducens ad suum bene esse; is certe minime abstinebit a rapiendis alienis. Sit alter, qui ex temperamento exque propriis ideis inducatur ad occidendum eum, qui impedit, ne ipse bene sit, homicidium certe sequetur, ex fideli Mirabaudi principio, praesertim, si spes sit evadendi poenam. Cogitet alius qui spism, adulterium, concubinatum, incestum, scortationem posse conferre, ut bene ipse sit; quis eum continebit, si valeat impii illius principium? Quid si aliquis putaret, supremum Principem, ejusque Ministros sua non interesse, ut bene, idest, ut ad desideria sua vivat? Hujus intererit, si vires adsint, Principem ipsum e medio tollere, ut Pseudo-Mirabaudo morem gerat. Vide quamnam moralis doctrinae basim is impius posuerit. Si haec vigeret, nonne universa delicta quamlibet atrocia, ac nefanda, licita forent, modo homines ea commodorum suorum interesse crederent? Nam quod ille ait, interesse cujusque debere publicam felicitatem, ut ipse bene sit, ostendit, ejus sententia, clasterium felicitatis esse bonum privatum uniuscujusque, ideoque cetera debere postponi, si bonum privatum periclitetur. Ex hoc fonte manarunt, quae ille scribit ibid. „ La plûpart des so„ ciétés gouvernées trop souvent par des hommes que l' ignorance, la flatterie, le pré„ jugé, l' abus du pouvoir, et l' impunité concourrent à rendre ennemis de la vertu, „ ne prodiguent communément leur estime et leurs bienfaits qu' à des sujets indignes „. *Societates ferme omnes, saepissime moderatae ab hominibus, quos ignorantia, adulatio, praejudicium, potentiae abusus, et impunitas conjunctim reddunt virtutis inimicos non aliis communiter aestimationem profundunt, et beneficia sua, quam personis indignis*. Inde manarunt etiam quae subdit c. 16. „ Les nations ne „ connurent point les vrais fondemens de l' autorité; elles n' oserent exiger le bon„ heur de ces Rois, chargés de leur procurer; elles crurent que les souverains, tra„ vestis en Dieux, recevoient en naissant le droit de commander aux restes des mor„ tels... Par une suite nécessaire de ces opinions la politique dégénéra dans l' art fa„ tal de sacrifier la félicité de tous au caprice d' un seul, ou de quelques méchans „ privilégiés.... sous de tels chefs leur bonheur physique et moral fut également né„ gligé, ou même aneanti „ *Nationes minime cognoverunt vera fundamenta auctoritatis; ausae non sunt felicitatem exigere ab hisce Regibus, quibus ejus cura commissa est; crediderunt immo, supremos Principes, in Deitates transformatos, ab ortu potestatem accipere imperandi reliquis mortalibus.... Quibus ex opinionibus necessario sequitur, politicam degenerare in fatalem artem sacrificandi omnium felicitatem arbitrio unius, aut paucorum malorum hominum privilegiis exemptorum .. sub hisce capitibus felicitas physica, et moralis aeque fuit neglecta, imo in nihilum redacta*. Ita impius iste scribebat de summis Potestatibus, neque scribere aliter poterat, postquam omnem exuerat Religionem, quae populus in obedientia continet; nec aliam agnoverat Moralis basim, quam quod uniuscujusque interest. Similiter loquuti fuerant, et loqui pergunt reliqui increduli, quos *spiritus fortes* vocant. Utinam aliquando tales intestini Reipublicae hostes, summarumque Potestatum per summam injustitiam, et injuriam contemptores, debitis afficiantur poenis, ne virus serpat! Nam quid injustius, quam Regiam invadere Potestatem, qua per Deum Reges regnant? Quid injuriosius, quam Reges universos habere tamquam humanae felicitatis hostes? Infelicis Regna, si ad ea (quod impii unice intendunt) ejusmodi serperent monstra!

dicitur Psal. 16. v. 11. *oculos suos statuerunt declinare in terram.* In terrenis autem voluptatibus, et doloribus, cum pendeant a corpore, quod capax non est summae alterationis, qua major esse nequeat; corrumpitur enim, uti jampridem observavit S. Thomas (1); summum bonum, et summum malum reperiri nequeunt. At vero in spiritualibus operationibus animae dari potest summa delectatio in assequutione Dei summi boni, et in ejus amissione summa tristitia, summumque malum. Cumque anima sit immortalis, perpetua erit ejus summa felicitas, si Deum in seipso sit adsequuta; et perpetua erit summa ejus miseria, si a caelesti beatitudine infelix exciderit.

91. Ad tertium negamus, in quolibet rerum genere non dari aliquid summum in eodem genere (2). Quis enim negabit, in genere calidorum ignem esse summe calidum? Bonum autem est omne ens, ut supra dictum est (3): quidquid autem est, debet esse ens, alioqui non esset. Oportet ergo, ut supra omne rerum genus sit aliquod summum bonum, quod in se comprehendat omnem bonitatis, et essendi plenitudinem, a quo cetera sicut esse, ita bonitatem participent, habeantque acceptam. Idem est igitur negare summum bonum in genere bonorum, ut Voltairius facit, ac negare Deum, a quo omnis est bonitas (4). Quod vero ille addit, unumquemque constituere suum bonum in eo quod sibi placet, verum est de bonis intermediis, quae quisque libere eligit, non autem de ultimo fine: nam licet quis rationem ultimi finis possit libere constituere in bonis creatis, quae sunt bona intermedia; ipsam tamen rationem ultimi finis, quam in eis ponit, non amat libere, sed necessario; haec enim ratio alia non est, quam beatitudo, ideo namque bona illa amore prosequimur, quia volumus esse beati: voluntas autem circa beatitudinem in communi non est libera, ut demonstravimus (5).

92. Ad quartum respondemus cum S. Thoma (6): *Ideo plures sequuntur delectationes corporales, quia bona sensibilia sunt magis, et pluribus nota: et etiam quia homines indigent dele-*

(1) 1, 2. q. 31. a. 3. et q. 26 de ver. a. 10.

(2) Quam Insulsus homo Voltairius fuerit, perspicito ex hisce quae scribit in Dict. loc. cit. „ L' Antiquité a beaucoup disputé sur le souverain bien; autant aurait il valu „ demander ce que c' est le souverain bien, ou le souverain ragoût, le souverain mar- „ cher, le souverain lire etc „ *Antiqui multum disputarunt de summo bono. Quaerere autem vellem, quid sit summum caeruleum, quid summus sapor, quid summum ambulare, quid summum legere.* Ineptissime. Si inter colores caeruleos dari non posset summus, quomodo discerneremus inter magis, et minus caeruleum? nam magis, et minus dicuntur in ordine ad maximum. Quomodo posset dari major vel minor sapor, nisi dari posset summus? Poteratne Voltairius currere ut lepus? aut legere per hebdomadam nulla facta interruptione per dies, noctesque? Pudet talium ineptiarum. (3) Metaph. § 581.

(4) Si cetera deessent, hoc solum sufficeret ad reponendum Voltairium in numero atheorum: nam quomodo non atheus, qui putat summum bonum esse chimaeram?

(5) Metaph. § 1085. (6) 1. 2. q. 31. a. 5. ad 1.

ctationibus ut medicinis contra multiplices dolores, et tristitias. Et cum plures homines non possint attingere ad delectationes spirituales, quae sunt propriae virtuosorum, consequens est, quod declinent ad corporales. Accedunt vulnera peccati originalis, et peccatorum actualium, ob quae homo magis inclinatur ad sensibilia, quam ad spiritualia. Conatus autem in delectationes sensibiles *physice* quidem est a natura; *moraliter* vero est a voluntate. Quare si eae delectationes consonae sint rationi, et legi Dei, honestae sunt, et bonae; si autem a ratione, et a lege sint dissonae, turpes sunt, et malae (1).

ARTICULUS II.

Utrum homo in hac vita possit esse felix, sive beatus.

93. Cum Stoici nullam cadere tristitiam, nullumque dolorem posse in sapientem dicerent (2), putarentque, omnes animi passiones malas esse, immunemque ab eis hominem vere sapientem, idest, virtute praeditum facerent, ne non esset virtute praeditus (3); docebant proinde, sapientem etiam in tormentis positum, esse beatum, nec posse a beatitudine excidere, nisi simul excideret a sapientia (4).

94. Videtur autem ita dicendum I. quia, ut Seneca loquitur (5): miser non est qui virtutem habet. Qui autem non est miser, beatus est: nam quid aliud est beatitudo, quam exemptio a miseria? Vir ergo virtute praeditus beatus est. Potest autem homo esse in hac vita virtute praeditus. Igitur et potest esse beatus.

95. II. Commoda, et incommoda in hac vita sunt extra nos. Sed quae extra nos sunt, nequeunt perturbare internam animi tranquillitatem, qua sapiens vere felix est, et beatus in seipso. Sapiens ergo etiam in hujus vitae incommodis felix est, et beatus (6).

96. III. *Hoc adversus virtutem possunt calamitates et damna, quod adversus solem potest nebula* (7). Sol autem nihil in seipso claritatis amittit, objectis nebulis. Nec igitur sapiens quid-

---

(1) S. Thomas ibid. q. 34. a. 1. et 2. advertit, *aliquos* Stoicorum docuisse omnes delectationes esse malas; sicut Epicurei dicebant, omnes esse bonas. Apposite autem ait *aliquos*: nam referente Laertio l. 7. Posidonius delectationes bonis accensuit; malis vero Hecaton, et Chrysippus.

(2) Adeatur Seneca Epist. 72. Stoici autem duplex genus sapientum distinguebant, scilicet, vel *consummatae* sapientiae, vel *procedentis*. Putat Lipsius in Manud. diss. 7. Stoicos nomine *consummati* sapientis non intellexisse quempiam in natura existentem, sed tantum possibilem. Idque confirmat Quintilianus l. 12. c. 1. Quidquid autem sit de *consummato* sapiente ex mente Stoicorum, certum est, ipsos a quocumque sapiente, ut vere sapiens esset, omnem animi perturbationem removisse. Vide Laert. loc. citat.

(3) Confer S. Thom. 1. 2. p. 24. a. 2. ubi ex Tullio l. 3. Tuscul. explicat discrimen inter Stoicorum, et Peripateticorum sententiam circa passiones.

(4) Vide Senecam Epist. 92. (5) Ibid. (6) Idem ibid. (7) Idem ibid.

piam in seipso felicitatis perdit ob ea, quae ipsius virtuti videntur obesse.

97. IV. Vel sapiens, cui corpus molestum est, habendus erit ut miser, vel ut beatus, vel ut neque miser, neque beatus. Si neque miser, neque beatus, vita ejus non erit neque appetenda, neque fugienda: quod esse non potest. Miser autem esse nequit: nam quomodo miser, qui virtutibus est ornatus? Restat ergo ut sit beatus (1).

Prop. *I. Nemo in hac vita frui perfecta felicitate potest. II. Imperfectae tamen atque inchoatae beatitudinis potest quis in hac vita particeps esse. III. Hanc autem imperfectam beatitudinem nonnisi justi percipiunt.*

98. Prob. 1. p. Perfecta felicitas excludit omne malum, omneque implet desiderium; est enim perfectum bonum. Homo autem in hac vita multis subjicitur malis nedum in corpore (2), sed etiam in animo (3). Bona etiam hujus vitae brevia, fugacia, et caduca sunt; ipsaque vita fugit velut umbra. Fieri ergo non potest, ut quis in hac vita sit perfecte beatus (4).

99. Insuper perfecta felicitas consistit in visione divinae essentiae, ut dictum est (5). Nemo autem in hac vita videre potest Deum per essentiam (6); *Non enim videbit me homo, et vivet,* ut dicitur Exodi 33. v. 20. Perfecta igitur beatitudo non est hujus vitae.

100. Prob. 2. p. Ut perfecta hominis felicitas consistit in adeptione, et possessione Dei summi boni; ita felicitas imperfecta posita est in inchoata quadam Dei summi boni assequutione. Nam sicut plena Dei possessio, consummata felicitas est; ita possessio inchoata, est inchoata felicitas. Homo autem in hac vita non adeo est procul a Deo, ut non possit aliquo modo ipsum assequi ut summum bonum. Potest igitur homo in hac vita particeps esse imperfectae felicitatis (7).

101. Prob. 3. p Homo non assequitur Deum in hac vita ut summum bonum, nisi per charitatem; hac enim est, quae in

(1) Idem ibid.

(2) Non oportet recensere morbos, quibus homo in corpore subditur, nec aerumnas, et miserias, quibus subjicitur, vel ex propriae conditionis statu, vel ex aliorum nequitiis. Haec ne numerari quidem possunt.

(3) Quanta sit hominis ignorantia, et quantis inordinatis affectionibus, ac tentationibus animus hominis conflictetur, norunt et ipsi justi, quorum vita jugis est pugna, et militia super terram. (4) S. Thomas 1. 2. q. 5. a. 3. (5) § 88.

(6) Neque ii qui ex speciali privilegio, ut Moyses, et Paulus in hac vita Deum viderunt per essentiam, perfectam beatitudinem sunt assequuti: nam visio illa transiens fuit neque statum constituit; ideoque nec eos exemit ab hujus vitae miseriis, ut perfecte beati essent. Solus Christus fuit in mortali vita perfecte beatus; sed beatitudo sequestrata erat in parte superiori, ne ad partem inferiorem difflueret, atque ita pati posset, essetque viator. (7) S. Thomam. loc. citat

hac vita hominem per affectum conjungit Deo ut ultimo fini (1). Nonnisi autem justi donantur charitate. Igitur imperfecta hujus vitae beatitudo non est, nisi justorum (2). Nulla sane potest esse

---

(1) Vide S. Thom. 2. 2. q. 27. a. 3.

(2) Multa hic dicenda forent adversus Antoninum Genuensem, qui licet Ecclesiae Catholicae Sacerdos esset (in Epigrammate praefixo ejus Compendio *de Jure, et Officiis,* ille habet : *ego naturae simplex , nudusque Sacerdos* , quasi Sacerdotium Christianum dedignaretur) de hujus tamen vitae felicitate loquens, non ut Philosophus Christianus loquitur , an ad Epicureorum mentem , judicent alii. L. 1. de jure, et Offic. c. 1. § 4. quaerit primum *: quem ob finem genitos nos esse, et vivere dicemus?* Qui prima Doctrinae Christianae rudimenta edoctus est, statim respondisset ex Catechismo, genitos nos esse ad Deum amandum, eique serviendum in hac vita, ut in futura vita possimus ipso aeternum frui. At vero Genuensis lingua infantium dedignans loqui, imo potius lingua Ecclesiae quae infantes instruit , respondet : ,, Hominem felicitati nasci, ,, nisi mentiar, non dicam ; ,, quasi non omnes homines creati sunt propter vitam aeternam, nec ,, Deus velit omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis ve- ,, nire, ,, ut docet Apostolus 1. ad Timoth. 2. v. 4. Si autem Genuensis, ne mentiatur, non audet dicere ,, hominem felicitati nasci ; ,, cur ait Metaph. par. 4. c. 1. § 9. ,, Homo factus genitusque ad beatitudinem a natura videtur. ,, In alterutro ex hisce locis mentitur certe , nam contradictoria simul esse vera non possunt. Sed mendax bene memor esse debet, ne in mendacio deprehendatur.

Pergit ille cit. § 4. et *duplicem* , inquit, ,, pleraeque omnes gentes felicitatem ,, secernendam, sibique sectandam esse existimarunt, unam praesentis vitae, quam ,, *naturalem* appellant, alteram futurae , quam θεῖαν divinam dicunt, et *supernatu-* ,, *ralem* , ac caelestem. *Quaenam est haec felicitas* supernaturalis, *quam* pleraeque omnes gentes lumine verae Fidei destitutae agnoverunt, sibique sectandam exitimarunt? Potestne intellectus hominis solo lumine naturali *supernaturalia* cognoscere ? At quanam ratione *supernaturalia* essent, si non excederent lumen naturale? Et quaenam necessitas Revelationis foret ,, si gentes pleraeque omnes supernaturalem ,, felicitatem, ad quam cetera supernaturalia mysteria referuntur, potuerunt illam sine ulla revelatione cognoscere? De futura hominis felicitate loquens Apostolus 1. Cor. 2. v. 9. seqq. ait : ,, Quod oculus non vidit , nec auris audivit , nec in cor hominis ascendit quae ,, praeparavit Deus iis , qui diligunt illum : Nobis autem revelavit Deus per spiritum ,, suum... Quis enim hominum scit quae sunt hominis , nisi spiritus hominis , qui in ,, ipso est? ita , et quae sunt Dei , nemo novit , nisi spiritus Dei ,,. Intelligat Genuensis , nobis *Deum revelasse per spiritum suum* felicitatem , et beatitudinem *supernaturalem* , ad quam cognoscendam *gentes pleraeque omnes* sine Fide pervenire nullo modo potuerunt. Sed fortasse ille nomine felicitatis *supernaturalis a plerisque omnibus gentibus* cognitae intelligebat *retributionem in altera vita* , quam Gentiles etiam agnoverunt. Scire autem debuerat , neminem eorum admisisse retributionem in altera vita in bonis excedentibus naturalem intellectus cognitionem , nec potuisse ultra progredi sine fidei lumine. Quamquam neque haec explicatio pro illo valet ; nam ibid. loquitur de felicitate , quae est *plene virtutis praemium* , et *in Dei ipsius possessione posita est* , et quam nonnisi *Dei donum praestare* potest , et de qua *disserere Theologorum* est : quae certe est felicitas supernaturalis.

Genuensis autem relicta Theologis provincia disserendi de felicitate *supernaturali*, quaerit § 5. *Qua igitur in re praesentem sitam esse dixerimus?* Monet autem, naturam esse excutiendam , non recitandas vanas Philosophorum imaginationes. Recte quidem fecisset, si ita fecisset, addidissetque lumen revelationis; sola enim natura caecutit, cum agitur de vera felicitate etiam hujus vitae. Verum non aliud ille fecisse videtur, quam Epicureorum adoptare deliria. ,, Ecquid , *inquit* , natura nostra poscit ? *Nempe non dolere corpore, non aegrescere animo, idque persentiscere vivide constanter-* ,, *que*. Igitur conscientia vacuitatis doloris , et aegritudinis magnum est illud bonum , ,, et summum , quod in hac vita homines appetunt , et sequuntur. Et cogitant , et al- ,, laborant. Quidquid agunt , quidquid abstinent , fugiendi caussa doloris, repellendae-

felicitas, ubi nulla pax est. Nulla autem vera pax esse potest, ubi regnat peccatum. Isaiae 48. v. 21. *Non est pax impiis, dicit Dominus:* et Lucae 2. v. 14. annunciatur *in terra pax hominibus bonae voluntatis*. Felicitas ergo, qua in hac vita frui licet, nonnisi justis reservatur; *impii autem quasi mare fervens, quod quiescere non potest*, ut dicit idem Isaias ib. v. 20. veram invenire pacem nequeunt. Cum enim sint aversi a Deo per peccatum, aversi proinde sunt a summo bono, a quo est omnis vera pax, et felicitas. Aversi ergo a summo bono, sunt etiam a vera pace et felicitate aversi. Distrahi ergo possunt, felicitatem quaerentes in rebus creatis, numquam vero eam etiam imperfectam assequentur, nisi ad Deum summum bonum se convertant per charitatem. Itaque *dicite justo, quoniam bene... vae impio in malum*, ut dicitur Isaiae 3. v. 10. seq. semper enim datur justo gaudere in Domino, etiam in ipsis tribulationibus, quas libenti animo ferunt, ut Dei obsequantur voluntati: impiis autem nullum est verum gaudium etiam in ipsis seculi oblectationibus, quae excitare appetitum possunt, explere non possunt.

102. Hinc vero sua sponte sequitur, media ad veram felicitatem etiam hujus vitae assequendam, esse observantiam mandatorum Dei, virtutum cultum (1), ac praesertim humilitatis; vi-

„ que aegritudinis agnot, abstineatque. Quia *si dolent, dolent, ne doleant* „. Mentior, si non haec ferme ad litteram ex Epicuro sunt descripta. In epist. ad Menicoeum, quam refert Laertius lib. 10. sic Epicurus: „ Sine errore speculatio est, ut noverim „ quid eligendum, quidve fugiendum sit ad bonam corporis tuendam valetudinem, ani- „ maeque quietem. Hic enim finis est beae, bealeque vivendi. *Hujus enim gratia* „ *omnia agimus, ut neque doleamus, neque perturbemur* „. Et paulo post: „ Non „ omnem voluptatem eligimus, verum saepe plerasque transgredimur, quando ex his „ major molestia sequitur, *doloresque nonnullos voluptatibus praestare arbitra-* „ *mur. . dolor malum est, non tamen semper quivis repudiandus est dolor* „. Perspicitis, non tam esse ovum ovo simile, quam similis est Genoensis sententia sententiae Epicuri, nisi quod Epicurus illud *neque doleamus, neque perturbemur* ad voluptatem retulit tamquam ad ultimum finem, Genuensis vero verbis quidem illud *non dolere corpore, non aegrescere animo* dixit *magnum, et summum bonum, quod in hac vita homines appetunt*; revera tamen ipsum *non dolere, et non aegrescere* ad voluptatem retulit; nam quomodo *magnum, et summum bonum* in meris privationibus, cujusmodi sunt *non dolere, et non aegrescere*, consistere potest, cum privationes sint non entia, bonum vero, et ens unum et idem sint, nam quod ens non est, ne bonum quidem esse potest. Nos negamus, homines naturaliter expetere non dolere, et non tristari; sed quod vacuitas doloris, et tristitiae sit *magnum illud, et summum bonum*, quod homines appetunt, id vero negamus vehementer; nam ut profunde S. Thomas 1. 2. q. 36. a. 2. caussa, unde est primum principium motus doloris, et tristitiae, est amor erga bonum, inclinans consequenter ad repudiandum malum contrarium. Ipsa igitur appetitio non dolendi, et non tristandi est ab amore boni, quod si obtentum sit, sitque summum, ut accidit in beatis, causat vacuitatem cujuscumque doloris, et tristitiae. In hac autem vita, nemo umquam erit omnino vacuus a dolore, et tristitia, quia numquam in mortali corpore degens anima consequetur summum bonum clare visum, quod solum explere omne desiderium potest, omnemque expellere dolorem, et tristitiam.

(1) Idem Genuensis in epist. ad Nicolaum Vivianum, praefixa tom. 4. Metaph. licet videatur virtuti primas partes concedere ad beate vivendum, ut facere videtur etiam

tiorum fugam; malarum cupiditatum coercitionem; vitae, si minus recta fuerit, emendationem, ejusdemque emendationis efficaciter capiendae retinendaeque consilium, consortium, et conversationem

---

impius Auctor syst. nat. tom. 1. c. 15. seq. plura tamen congerit animadversione digna. Principio ait: „ Eos qui in iis rebus occupantur, quas ab omni vitae humanae „ usu remotas, etsi fortasse jucundas, nullius tamen scire interest, et iners esse tel- „ luris pondus, et plurimum aliis nocere posse, quos exemplo suo ad subtiles ina- „ nesque acroaseis pertrahant „. Non est oedipo conjectore opus, ut intelligamus quinam sint ii quos Genuensis *iners esse telluris pondus* arbitratur. Crebra phrasis haec est in ore eorum, qui putant homines soli Deo, rebusque Divinis vacantes, inutilia esse Reipublicae pondera; quasi Divinorum contemplatio nihili in Rebus publicis habenda sit; neque obsecrationibus, precibus, jejuniis, aliisque piis ejusmodi hominum operibus, Divina in Respublicas implorentur, conferanturque beneficia.

Deinde Genuensis animadvertit, primam in brutis, et hominibus propensionem esse, ut sint. Quo ex principio infert: *Ut nulli magis cum natura pugnent, quam qui impie ad genus humanum tollendum ingenii, et naturae vires praepostere adhibent.* Sunt haec ita indiscriminatim dicta, plane ad gustum illorum, qui negant, quempiam posse a publica Potestate ad mortem damnari. Nam si eadem propensione, qua homines quaerunt ut sint, quaerere etiam debent, ut sint alii, nulla facta exceptione; impium erit, morti addicere delinquentes; et qui ita faciunt, ingenii, et naturae vires praepostere adhibent. Martyres quoque phanaticorum coetui adscribendi erunt, propterea quod mori maluerunt, quam Christum negare.

Transit Genuensis ad alteram naturae propensionem, ut homines non solum sint, sed etiam *ut bene sint, idest sine dolore, sine aegritudine*. Ait porro, virtutis maximae esse, *adlaborare, ut tum nos, tum alii, quibuscum communem habemus naturam, sine dolore simus*. Ii ergo, de quibus scribit Apostolus ad Gal. 5. v. 24. *Qui sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis, et concupiscentiis*: ii qui jejuniis, ciliciis, flagris, vigiliis corpus suum in servitutem redigunt, maxima erunt virtute orbati; non enim adlaborant, ut *sine dolore sint*. Parentes etiam, et magistri, qui in virga corripiunt filios, et discipulos; Magistratus quoque qui sontes doloribus, et tormentis afficiunt, expertes erunt virtutis; non enim adlaborant, ut alii *sint sine dolore*.

Exstat et tertia naturae propensio ad generationem. De hac autem Genuensis loquens, sistit gressu, et: *suscepi*, inquit, *tibi, mi Viviane, instituti operis rationem reddere, a quo saepe me pietatis caussa longius rapit*. Quid hic involutus loquendi modus? Loquere aperte. Probasne coelibatum, an reprobas veluti contrarium propensioni, institutionique naturae? Si longius raperis a caussa pietatis, quid hoc est aliud, quam dicere, timere te, ne si aperte coelibatum reprobares, foras ab Ecclesia ejicereris?

Cetera nunc dimittimus. At praeterire non possumus, quae scribit ille l. 1. de jur. et offic. c. 1. §. 6. ubi mala distribuit in *moralia, et Theologica*, veluti reproducens sententiam *peccati philosophici*. De malis autem moralibus scribit: *errore, opinione falsitatibus peccatis, sceleribus distrahimur perpetuo, ac infelicitamur: quae mala dicuntur moralia*; quasi quisquis errat, aut opinatur, aut falsitati cuipiam assentitur, etiamsi contra nullam legem agat, continuo polluatur malis moralibus. De malis vero *Theologicis* ait: „ Accessere Theologi quidam, qui sive ex suo jecinore Deum „ ac Divina aestimantes, seu vetera ac sancta pervertentes oracula, infestissimis opi- „ nionibus opplevere populos, ac odio, ira, et rabie impulerunt, quo sese mutuis cae- „ dibus conficerent „. Quaenam sunt hae caedes, quas Theologi *ex suo jecinore* procurarunt? Nisi forte Genuensis loquutus fuerit vel de Martyribus, qui pro Christo fuderunt sanguinem; vel de bellis susceptis Catholicae Religionis caussa; vel de Principum potestate damnandi reos capitali sententia; vel de poenis in haereticos, impiosque homines ab ipsis Politicis Potestatibus constitutis, de quibus postremis videtur ille sollicitior esse; chimaericae sunt, et ex Genuensis *jecinore* prodeuntes caedes illae mutae, quibus populi sese invicem confecerint ex *infestissimis Theologorum opinionibus*.

cum sanctis hominibus; bonorum librorum lectionem: prudentis conscientiae Moderatoris directionem; cogitationem sui (1); Sacramentorum cum debita praeparatione frequentiam; Divinarum rerum assiduam meditationem (2); ferventes ad Deum preces, ejus gratiae implorandae caussa, sine qua nemo conjungitur Deo per charitatem. Haec est compendiosa ad veram felicitatem via, quam nisi ingrediamur, frustra quaeremus pacem, animique tranquillitatem, sed de nobis verum erit quod dicitur Isaiae 59. v. 7. seq. *Cogitationes eorum, cogitationes inutiles: vastitas, et contritio in viis eorum. Viam pacis nescierunt.* De hac autem ipsa inchoata felicitate egregie S. Augustinus (3) ,, Hic, *ait*, dicimur quidem ,, beati, quando pacem habemus, quantulacumque hic haberi po- ,, test in vita bona: sed haec beatitudo illi quam finalem dici- ,, mus beatitudini comparata, prorsus miseria reperitur ,,. Nam felicitas justorum in hac vita, non est in requie excludente omnem pugnam, sed in pugna ipsa, qua vincunt carnem, et sanguinem, et spiritalia nequitiae, ut adhaereant Deo: requies autem perfecta est tantum in spe: quae tamen spes magnum adjunctum habet gaudium; ideoque Apostolus Rom. 12. v. 12. *Spe*, ajebat, *gaudentes: in tribulatione patientes.* Et Christus ipse Mat. 5. beatos etiam in hac vita appellat pauperes spiritu, lugentes, esurientes, sitientesque justitiam.

103. Ad primum respondemus, hominem virtute praeditum, miserum non esse, qua ratione est virtute praeditus; at nihilominus aliunde pluribus in hac vita est subjectus miseriis, sive in corpore sive in animo, quae ejus felicitatem nedum perfectam, sed etiam imperfectam impediunt, nisi sit Deo per charitatem conjunctus (4).

---

(1) Huc respiciebat illud antiquorum γνῶθι σεαυτόν, *nosce teipsum*. S. Bernardus l. 2. de Consid. c. 3. ,, Et si sapiens sis, deest tibi ad sapientiam si tibi non ,, fueris. Quantum vero? Ut quidem senserim ego, totum. Noveris licet omnia myste- ,, ria, noveris lata terrae, alta coeli, profunda maris; si te nescieris, eris similis aedi- ,, ficanti sine fundamento, ruinam, non structuram, faciens ,,.

(2) S. Augustinus l. 5. Confess. c. 4. ,, Infelix homo qui scit illa omnia, te autem ,, nescit; beatus autem qui te scit, etiamsi illa nesciat. Qui vero et te, et illa novit, ,, non propter illa beatior, sed propter te solum beatus est, si cognoscens te sicut ,, Deum glorificet, et gratias agat, et non evanescat in cogitationibus suis. ,,

(3) L. 19. de civ. c. 10.

(4) De ineptitudine Philosophiae Stoicae ad hujus vitae felicitatem scripserat Maupertuisius in lib. inscripto, *Essai de Philosophie morale*, illamque c. 6. comparans cum Philosophia Christiana, eamdem quam nos sententiam amplectitur, arbitraturque, non in prosequutione totius honestatis actionum, quam sibi ut ultimum finem Stoici constituebant, sed in animi tranquillitate, quam Dei amor caussat, reponendam esse felicitatem hujus vitae. Adversus Maupertuisium insurrexit Franciscus Zanottus in Dissertatione Italica ad Comitem Gregorium Casalium, quae extat in calce operis ejusdem Zanotti *de Philosophia morali ex opinione Peripateticorum*. Zanottum impugnavit noster Ansaldus in Opusculo, cui titulus *Vindiciae Maupertuisianae*. Nobis autem Maupertuisiana sententia in hac re placet; neque umquam ad concedendum inducemur, potuisse Stoicos, qui fatum admittentes, libertatem negabant, et Divinam Providentiam, unamque honestatem ut finem ultimum agnoscebant, vera hujus vitae

104. Ad secundum dicimus, non omnia incommoda hujus vitae extra nos esse; multa enim, et quidem validiora intra nos sunt, ut ignorantia, malitia, et passionum multiplex apparatus: nam quod Stoici nullam in sapientem cadere animi perturbationem posse adserebant, tam est falsum, quam quod maxime, ut infra demonstrabimus. Ipsa quoque exteriora incomoda, cum afficiunt corpora nostra, in animam transeunt, quae intime corpori conjuncta est. Quare confictus erat Stoicorum ille sapiens, qui inter incomoda hujus vitae, perfectam servaret naturali sua vi (1) animi tranquillitatem, essetque beatus. Et per haec patet respon-

---

tranquillitate frui, a qua certe immensum distabant: nam fieri non potest, ut animus noster quiescat, nisi in Deo. Stoici vero quiescendum ultimo, et unice putabant in actionum honestate, quae cum aliquid creatum sit, non sinit, ut animus in ea quiescat. Stoici ergo sibi blandiebantur de adsequuta felicitate: nam licet fortasse ob contemptum voluptatum corporearum non ita vividos experirentur concupiscentiae stimulos: haud tamen interna animi vera pace, in qua beatitudo imperfecta reposita est fruebantur. Quomodo enim ea fruerentur alieni a Deo, quem *non sicut Deum glorificaverunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se sapientes, stulti facti sunt?* uti de ipsis non minus, quam de ceteris gentilibus Philosophis dicit Apostolus Rom. 1. v. 21. seq.

(1) Diximus *naturali sua vi*; concedimus enim, ex superabundante divinae gratiae, et amoris excessu contigisse, ut Martyres plerique, et alii Sancti inter acerbissima tormenta vix aut ne vix quidem sentirent vim doloris. Sic S. Laurentius Martyr in craticula positus, cum lento igne ureretur, tyranno insultabat. Sic S. Tiburtio super prunas ardentes incedenti, videbatur super rosas incedere. Sic Angelicus Praeceptor in altissimam contemplationem raptus, nullum monstravit doloris sensum, dum ei crure, curante Medico, ureretur. Sed hi longe aberant a perfecta beatitudine, quam nondum erant adsequuti. Fuerunt nonnulli Philosophi, qui tormenta alacriter sustinuerunt, ut Anaxarchus, qui, cum manus ejus in mortario contunderentur, carnificibus dicebat; Anaxarchi culeum tundite; ut Epictetus, qui cum crus ei frangeretur, philosophabatur velut in alieno corpore; ut Socrates, qui cicutam perlibenter accipit perinde ac si non esset lethale poculum. Vide Nazianz. Epist. 58. Verum hi magis vanitate, quam vera sapientia ducebantur; et aucupandae humanae gloriae ergo tormenta contemnebant. Idem dicendum de servo illo, qui Asdrubalem interfecit, ut refert Justinus l. 44. c. 5. et inter atrocissima tormenta triumphare visus fuit. Idem de Huronibus, Hiroquosiis, Galibiis, aliisque populis, quorum meminit Leibnitius Theod. § 256. tamquam hostibus insultantium dum ignibus torrentur, et frustatim devorantur. Idem de nonnullis pseudomartyribus, qui tormenta despexisse visi sunt. Hi namque non vera animi fortitudine, sed desperatione, et in malis obduratione ita sese gesserunt, quod ex inspecta eorum tota vivendi ratione apertissime constat. Vide S. Thom. 2. 2. q. 126. a. 1. Quare non probamus quod ait Cartesius l. 1. epist. 9. „ etiam inter funestissimos „ casus, et dolores acerrimos posse quemque semper esse contentum, modo rationi „ uti noverit. „ Multoque minus quod ait Leibnitius Theod. § 257 mirificum illum vigorem animi posse educatione acquiri. Nam licet contemplatio veritatis mitiget tristitiam, et dolorem, non tamen abolet, nisi cum perfecta est, et divina, ad quod sola humana ratio non pervenit S. Thomas 2. q. 38. a. 4. „ Contemplatio veritatis, „ *inquit*, mitigat tristitiam, et dolorem, et tanto magis, quanto perfectius aliquis est „ amator sapientiae, et ideo homines ex contemplatione divina, et futurae beatitudinis, „ in tribulationibus gaudent, secundum illud Jac. 1. *Omne gaudium existimate, fra- „ tres mei, cum in tentationes varias incideritis* „. Educatio autem non adeo valere potest, ut satis sit ad actus difficillimos; alioquin et ipsa Martyrum constantia posset in educationem referri: quod tamen adserere impium est. Vide S. Thom. 2. 2. q. 124. a. 3.

sio ad tertium; nebulae enim ad solem non perveniunt, uti perveniunt ad animam in carne positam, corporis dolores.

105. Ad quartum dicendum, non ex sapientia, quatenus sapientia est, contingere, ut homo sit miser; contemplatio enim veritatis conjunctam delectationem habet, ut S. Thomas ostendit (1); non propterea tamen sapiens homo in hac vita beatus est; tum quia et ipsa ejus sapientia imperfecta est, nec satiare eum potest; tum quia alias miserias non excludit, quibus homo tam in anima, quam in corpore subjicitur.

ARTICULUS III.

Utrum felicitas, et infelicitas aestimandae sint ex summa bonorum, et malorum.

106. Quaerens Baelius (2), plusne boni, quam mali sit in mundo, mala praevalere bonis affirmat, Plinium (3) sequutus. Econtra Leibnitius (4), plus boni in mundo esse, quam mali, statuit post Euripidem. Robinetus autem (5) arbitratur, bonorum summam in natura omnino aequalem esse summae malorum, nec fieri posse, ut minus mali, quam boni, aut minus boni, quam mali sit in mundo. Maupertuisius vero (6) primum quidem distinguit tempus voluptatis in plura momenta, quae appellat felicia, ipsaque eo plus aestimari vult, quo sunt longiora, atque in eis voluptas est intensior; idque in ratione temporis, et intensionis voluptatis; indeque infert, bonum esse summam momentorum felicium; malum esse summam momentorum infelicium; ideoque ut decerni possit de hominis felicitate, vel infelicitate, sic statuit: cum in omni homine certa sit summa bonorum, quibus fruitur, et certa summa malorum quae patitur; si facta subtractione, remanebit aliquid boni, homo dicendus erit felix, et felicitas ejus erit ut residuum illud boni. Si autem facta subtractione, supererit aliquid mali, homo erit infelix, et infelicitas ejus erit ut residuum illud mali. Si vero summae bonorum, et malorum ita se habeant, ut facta subtractione, nihil sit reliquum, homo non erit neque felix, neque infelix, et nihil oportebat, ut esset ortus in mundo. Accedens porro ad quaestionem, utrum in vita hominis major sit numerus bonorum, quam malorum, censet, totam hominis vitam aliud non esse, quam continuatam seriem malorum (7); ideoque

(1) 1. 2. q. 31. a. 5.

(2) Resp. ad quaesita Provin. c. 75. et in Dict. a. *Xenophanes*.

(3) Hist. l. 7. in Proem. ubi dicit, non satis aestimare, an natura „ parens melior homini, an tristior noverca fuerit „.

(4) Theod. § 258. sqq. (5) *De la nat.* p. 1. c. 26. seqq.

(6) Essai de Phil. mor. c. 1. seqq.

(7) Non videtur id cohaerere cum calculo, quem Maupertuisius institui vult in

neminem in hac vita esse felicem. Conatur vero ad media reperienda, quibus felicitas augeatur (1), ac bina proponit, alterum, si augeatur summa bonorum; alterum, si minuatur summa malorum. Denique felicitatem praesentis vitae non alibi inveniri posse ait, quam in Dei amore, ut dictum est (2). Huic postremae Maupertuisianae adsertioni jam subscripsimus. At ne reliquis subscribamus, multa prohibent. Itaque primum in hoc articulo expendemus summam ipsam bonorum, et malorum; deinde ea inter sese conferemus, ut aestimatio possit institui, et felicitas, vel infelicitas definiri.

107. Videtur autem I. cum Robinelo (3) dicendum, bonorum, et malorum summam aequalem esse. In qualibet enim creata re bonitas non est pura, cum non sit infinita. Quilibet ergo gradus bonitatis creatae conjungitur cum uno gradu mali; neque ullus est gradus mali absolute; cum enim malum totale non sit nisi imperfectio boni totalis, quod esse non potest infinitum, proinde quilibet gradus mali procedit ex incompletione particulari cujuslibet gradus bonitatis. Quantitas ergo mali necessario est aequalis quantitati boni.

108. II. Malum adhaeret entibus finitis in omnibus punctis eorum essentiae, in omnibus eorum relationibus, in omnibus eorum qualitatibus. Si summae actuali bonorum addatur novum aliquod bonum, in omni sua intensitate, nullam habebit partem bonitatis purae, quae nulli sit permixta malo, ideoque quot gradus bonitatis, totidem mali habebit, nec poterit non habere; malum enim est bono sicut umbra corpori, nec potest esse umbra sine corpore.

109. III. Non potest bonum excedi a malo: nam vel quilibet gradus bonitatis subdividi potest, vel deventum est ad ultimos terminos. Si nulla fieri subdivisio potest, gradus bonitatis sunt praecise ut simplices unitates, nec gradus mali possunt esse minores. Si dividi rursus possunt, saltem nullus gradus bonitatis erit purus, et divisiones, quamlibet multiplicatae, dabunt semper portionem mali aequalem portioni boni, donec perveniatur ad partes simplices utrinsque. Fieri ergo nullo modo potest, ut bonum non sit aequale malo in natura.

110. IV. Ex Maupertuisio (4). Hominis vita aliud non est, quam continuata series desideriorum transeundi ab una ad aliam rem. Homo igitur numquam contentus est ea re, qua fruitur.

---

summis momentorum felicium, et infelicium: nam si vita hominis tota non est aliud quam continuata series malorum; quaenam restat computatio facienda momentorum felicium, et infelicium? cum omnia sint infelicia.

(1) Neque videmus, quomodo augeri possit summa bonorum, et minui summa malorum, si tota hominis vita est continua malorum series. Haec deberet abrumpi, aucta summa bonorum, et diminuta summa malorum, ideoque non esset continuata.

(2) Not. 4. pag. 56. (3) Loc. cit. c. 33. (4) Loc. cit. c. 2.

Fruitio igitur illa adjunctum habet aliquid mali; ideoque tota vita hominis est continuata series malorum.

111. V. Statim atque homo incipit aliquid desiderare, vellet illud consequi absque ulla dilatione, imo vellet, ut in nihilum redigeretur omne illud tempus, quod praecedit consequutionem rei desideratae. Cum igitur homo in hisce desideriis indesinenter versetur, vult proinde, ut tota vita sua redigatur in nihilum.

112. VI. Homo perenniter quaerit animi oblectationes, ut taedium, molestiamque pellat. Perennes igitur sunt ejus animi perturbationes.

113. VII. Ex Baelio (1). Praeter mala physica, quae undique homines circumstant, infinita pene sunt mala moralia in qualibet hominum conditione, etiam inter ipsos Christianos, Catholicosque (2), imo inter ipsos Monachos, Religiososque viros (3); cum quibus quidem malis si bona moralia comparentur, nemo, nisi apertae veritati contradicat, audebit dicere, majorem in mundo esse quantitatem bonorum, quam malorum.

Prop. I. *Si mala physica cum bonis physicis comparentur, summa bonorum excedit numero malorum summam. II. Si vero comparentur mala moralia cum bonis moralibus, summa malorum, prout ab hominum voluntate procedunt, excedit numero summam bonorum moralium ab eadem voluntate procedentium. III. Exceditur tamen prout mala illa a Divina Sapientia ordinantur in bonum. IV. Felicitas autem vera aestimari non potest ex summa bonorum creatorum, etiamsi ipsa bona summam malorum numero excedant; semperque homo erit infelix, etiamsi omnia creata bona possideat, nisi Deum possideat.*

114. Prob. I. p. Mala physica nihil sunt aliud, quam privationes, sive remotiones bonorum physicorum a subjectis aptis

---

(1) In Dict. art. *Xenophanes.*

(2) Verba Jurieu *vrai syst. de l'Eglise* describit Baelius loc. cit. „ que l'Italie, et „ l'Espagne sont des lieux ou il n'y a gueres plus de veritable vertu qu'en Turquie. „ *Italia, et Hispania regiones sunt, in quibus non magis, quam apud Turcas vera virtus reperitur.* Atrox calumnia impugnatione non eget. Partus erat impii eorum animi. Non negamus, et in Italia, et in Hispania homines esse filios Adae. Quot autem ibi fuere, et sunt animae sanctitate praecellentes, quibus Deus affatim charismata sua largitus est? Jurieus, et Baelius excruciabantur, quod in haereticos, et incredulos Italia, et Hispania severe animadvertebat.

(3) Non minus atrox erat ejusdem Jurieu calumnia, quam ibid. describit Baelius: „ que c'est une notoriété publique, et reconnue, que tous les Convents d'Espagne „ et de Portugal sont des lieux de prostitution. „ *Notum publice, cognitumque est, omnes Hispaniae, et Portugalliae Conventus loca esse prostitutionis.* Excepisset vel saltem unum. Sed quisque judicat, ut est affectus. Innumeri pene sunt sancti Viri,

ad ea bona recipienda. Remotis autem bonis, vel remanent subjecta apta ad ea recipienda, vel non remanent. Si non remanent; igitur nec remanebunt mala, quae sunt privationes eorum bonorum, ideoque non poterunt mala numero excedere bona. Si autem remotis bonis, adhuc perstant subjecta illis privata; igitur praeter illa bona, quorum mala sunt privationes, alia remanent bona: nam subjecta illa, et ipsa sunt bona physica, cum revera sint aliquid positivum in natura, habentque naturam existentem quae bonum aliquod physicum est (1).

115. Praeterea, si summa bonorum physicorum non excedit numero summam physicorum malorum, vel mala sunt numero aequalia bonis, vel bona exceduntur numero a malis. Fac autem, mala esse numero aequalia bonis, totidem erunt mala quot bona. Mala vero sunt privationes bonorum. Nulla igitur erunt bona. Quod si nulla sint bona, nulla etiam erunt mala: nam privationes sine aliquo positivo in quo sint, esse non possunt. Fieri ergo nequit, ut mala physica sint numero aequalia bonis physicis. Fac etiam, numerum ejusmodi malorum excedere numerum bonorum, jam plures erunt privationes bonorum quam ipsa bona quorum sunt privationes. Quorum igitur bonorum erunt privationes illa mala quae numero excedunt bona? Non enim possunt esse privationes bonorum, quorum numerum excedunt. Sint vero, ubinam existent? Non in bonis quidem, alioquin non excederent numerum bonorum. Se ipsis autem esse non possunt, cum non sint entia positiva. Fieri ergo nullo modo potest, ut mala physica sint numero aequalia, vel majora bonis physicis. Necesse igitur est, ut summa malorum physicorum excedat numero a summa physicorum bonorum. Atque id est, quod S. Thomas demonstrat (2), cum ostendit non posse malum corrumpere totum bonum. Nam si totum bonum non currumpitur a malo; posito quocumque numero malorum, semper reliquum erit aliquid boni ultra malorum summam.

116. Altera pars quod universitatem hominum spectat (3), probatione non indiget: nam *stultorum infinitus est numerus*, ut

---

et Mulieres, etiam heroicae sanctitatis, ex Hispanise, et Portugalliae Conventibus, et Monasteriis Ecclesiam Dei illustrantes. Proferat Jurieu vel unum talem ex suis gregalibus protestantibus. Si Conventus illos adiisset, vidisset continuata jejunia, vigilias frequentes, verberationes, etiam cruentas pie desaevientium, audivisetque juges ferme Monachorum, Fratrum, et Monialium psalmodiam, et preces: quae certe non sunt prostitutionis indicia.

(1) Vide S. Thomam l. 3. con. Gent. c. 11.

(2) I. p. q. 48. a 4.

(3) Non consideramus singulares homines; in his enim quandoque numerus actionum bonarum moraliter excedit numerum malarum; quandoque exceditur. Nec etiam consideramus actiones moraliter bonas omnium creaturarum intellectualium, comprehensis quoque Angelis bonis; cum enim numerus Angelorum bonorum longissime excedat numerum omnium hominum, et Angelorum malorum; certissimum est, bona moralia universim immensum superexcedere mala moralia omnium hominum, et daemonum.

dicitur Eccl. 1. v. 15. et major est impiorum, quam justorum multitudo. Neque est cur miremur; *sensus enim, et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua*, ut dicitur Gen. 8. v. 21. Mirandum potius est, extollendaque divinae gratiae potentia, quod in tanta naturae corruptione tam multi sint, qui dicere possunt cum Apostolo 2. Cor. 10. v. 3. seq. *carne ambulantes, non secundum carnem militamus. Nam arma militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes.*

117. Tertia pars constat ex dictis (1); cum enim Deus sit ita potens, ut bene faciat etiam de ipsis malis; haec proinde a Deo ordinantur in bonum. Itaque et ipsa mala moralia non praevalent bonis moralibus: nam Deus ex unoquoque illorum omnipotenti virtute sua elicit bonum, ut enim egregie S. Augustinus (2): *qui injuste se ordinat in peccatis, juste ordinatur in poenis;* quae quidem ordinatio bona est. Sive ergo mala sint physica, sive moralia, semper exceduntur a bonis; falsissimumque est quod impii ajunt, plus mali, quam boni esse in natura (3), aut aequalem esse summam bonorum summae malorum.

118. Nunc vero pauca de postrema prop. parte. Nam ex dictis constat (4), veram felicitatem, ne illa quidem excepta, qua in hac vita inchoate, imperfecteque frui licet, haud posse consistere in ullo creato bono, quodcumque illud sit, et nonnisi in Deo veram felicitatem nostram esse repositam. Frustra igitur a recentioribus Philosophis instituuntur calculi (5) ad numeranda mo-

(1) Metaph. § 721. (2) Epist. 140. al. 120. c. 2.

(3) Impius Baelius in Dict. a- cit. Luciferum imitatus, qui bellum contra Deum Altissimum tentavit aggredi, omnes suos instruit conatus, ut diaboli supra Christum (quod horrent aures) extollat victorias. „ Pour connoitre si le bien moral égale le mal moral parmi les hommes, il ne faut que comparer les victoires du demon avec celles de Je- „ sus-Christ. Or en parcourant l'histoire, nous ne trouvons que peu de triomphes de „ Jesus-Christ, *Apparent rari nantes in gurgite vasto*, et nous rencontrons par tout „ les trophées du demon. Ut cognoscatur, an bonum morale aequale sit malo mora- „ li inter homines, aliud facere non oportet, nisi comparare victorias daemonis cum „ illis Iesu Christi. Si autem historiae percurrantur, non invenimus, nisi paucos Jesu „ Christi triumphos: ubique vero sese offerunt daemonis triumphi „. Vidistin contumeliosiorem hominem in Divinum Salvatorem nostrum? Ne Manichaei ipsi quidem ita loqui sunt ausi; nam Christum Dominum honore prosequebantur. Ne miremini: Baelius nullius Religionis homo fuit. Miramini potius, inter Chatolicos, reperiri multos, qui Baelium et legunt, et extollunt, cum tamen apertissimus sit Jesu Christi hostis, et contemptor. Quinam sunt illi daemonis triumphi, quos Baelius extollit, si Christus Deus omnipotenti virtute sua de omnibus hominum peccatis bene facit; peccatoresque injuste se ordinantes, juste ordinat in poenis? An dicetur in acie quis triumphare qui aliud non facit, nisi exequi consilia Ducis, ac Regis, cum quo decertat? An triumphator erit, qui sinitur vincere, ut vincatur; utque partu ab ipso victoria illustriorem reddat alterius victoriam? Vel unius Justi salus triumphus augustior, excelsiorque est, quam infinitorum hominum perditio; haec enim est ex conditione naturae corruptae, illa ex potenti efficacia divinae gratiae, quam nobis Christus promeruit. (4) A. 1. et 2. hujus quaest.

(5) Animadvertite, quam sit inanis Maupertuisii labor; quis enim universa momen-

momenta felicia, vel infelicia, conriciendamque summam bonorum quibus quis fruitur, aut malorum quae patitur, ut eae summae invicem comparentur. Frustra laboratur ad augendam summam bonornm creatorum, minuendamque summam malorum (1). Frustra dicitur: *ea beatitudo, quam in hac vita sequi, et adipisci possumus, est, minima de malis* (2). Nam si de malis physicis sermo sit; justi diligentes Deum, inter ipsa tormenta acerbissima, beatitudine fruuntur, quam adipisci in hac vita possunt. Si vero de malis moralibus instituatur sermo, quodlibet peccatum, quod hominem separat a Deo, ipsum omni vera felicitate privat. Universim vero felicitas etiam hujus vitae in sola privatione consistere nequit, ut est illa, *minima de malis.*

119. Ad primum jampridem responderat S. Thomas (3), ignorantiamque Robineti detexerat. Itaque concedimus, bonitatem creatam non esse puram, eo quod finita est: negamus vero, quemlibet ejus gradum esse conjunctum cum uno gradu mali. *Malum*, inquit Angelicus, *importat remotionem boni, non autem quaelibet remotionem boni malum dicitur. Potest enim accipi remotio*

---

ta vitae suae, praeterita, praesentia, ac futura numerare poirst, ut summam colligat momentorum felicium, vel infelicium? Quis voluptatis majorem vel minorem durationem, et intensionem in singulis illis momentis expendere, ut facto calculo decernat, aliquid sibi remanere boni, quo fruatur, sitque propterea felix: aut aliquid superesse mali, quod patiatur, ideoque sit infelix? Quid vero si quis omnia praeterita momenta habuisset felicia, in momento autem praesenti malis gravissimis premeretur? An quidquam valeret calculus momentorum praeteritorum? Quid, si praeterita momenta omnia fuissent infelicia, praesens vero esset felix? Quomodo etiam ex facta subtractione nihil poterit remanere neque boni, neque mali, hominemque in statu esse neque felici, neque infelici, cum homo nonnisi ob felicitatem sive ob bonum moveatur ad agendum, illamque ut ultimum finem necessario quaerat in quavis actione sua, nec sit infelix, nisi quia felicitatem quaerit ubi non est? Sequeretur certe, hominem in ea hypothesi agere non posse, ideoque nec posse comparare momenta felicia, vel infelicia, ut experiretur, an aliquid superesset boni, vel mali. Praeterea quarnam felicitas, nisi tantum in apprehensione, superesse potest ex calculo momentorum, quae sibi succedunt, nullo praesente, nisi uno tantum indivisibili? An non ipsa momentanea voluptas veram felicitatem excindit? Insuper si felicitas in residuo illo boni, facta subtractione, consisteret, cum bonum illud sit voluptas, homo in voluptate suum ultimum haberet finem: quod Epicureismum redolet. Algebra igitur abutitur hac in re Maupertuisius, ad tenebras rebus clarissimis offundendas, illudendosque simplices.

(1) Etiam in infinitum aucto numero bonorum creatorum satiare ea non possent appetitum nostrum, quod expleri non potest nisi a summo increato Bono. Et diminuta etiam in infinitum summa malorum, si aliquid superesset mali vel minimum, felicitas perturbaretur, nec pura dici posset; esset enim mixta infelicitate. Qui adhaeret Deo in hac vita, is fruitur felicitate, qua frui mortales homines possunt, etiamsi mala physica accrescant. *Beati estis*, ait Christus Matt. 5. v. 10. *cum maledixerint vobis, et persequuti vos fuerint* Et v. 5. *Beati qui lugent.*

(2) Ita Genuensis de jur. et offic. l. I. c. 1. § 7. Vide quam procul ille fuerit a vera idea beatitudinis, quam reponit in privatione malorum. Qua tamen in re Epicurum sequitur, qui idipsum docuerat in epist. cit. ad Menicoeum, licet tam Epicurus, quam Genuensis reipsa ponant felicitatem in voluptate, quae major est, cum minor est numerus malorum, ideoque, ut illi inferunt, maxima debet esse, si mala sint minima. (3) I. p. q. 88. a. 3.

boni, et privative, et negative. Remotio igitur boni negative accepta, mali rationem non habet; alioquin sequeretur, quod ea quae nullo modo sunt, mala essent. Et iterum, quod quaelibet res esset mala ex hoc quod non haberet bonum alterius rei, ut puta, quod homo esset malus, quia non habet velocitatem capreae, vel fortidudinem leonis. Sed remotio boni privative accepta, malum dicitur, sicut privatio visus caecitas dicitur. Bonitas igitur creata non est pura, quia deficiens est, et limitata ad certos gradus, nec est ipsa bonitas; non propterea tamen gradus ejus conjuncti sunt cum totidem gradibus mali: nam remotio boni in ejus gradibus non est *privativa*, sed *negativa*. Malum autem non est remotio boni *negative* accepta, sed *privative*. Robinetus ergo nescivit definitionem mali (1); ideoque verba quae fundit, nihil concludunt; imo ad ejus sophisma respondendum est, negando *suppositum*; supponit enim esse malum, id quod malum non est, sed tantum conditio naturae creatae, quae essentialiter est finita, nec potest esse infinita.

120. Ad secundum et tertium eadem adhibenda responsio est; quod enim nulli creato bono additio fieri possit bonitatis purae, nec gradus bonitatis ita dividi, ut deveniatur ad bonitatem puram, arguit tantum in gradibus bonitatis creatae remotionem boni *negative*, non *privative*. Umbra autem corporis non est mera *negatio*, sed est *privatio* lucis (2).

121. Ad quartum respondemus cum S. Thoma (3), desideria nostra si vera, et intensa sint (nam de velleitatibus non loquimur) vel esse de rebus, quae nullo modo habentur; eaque pro majori, vel minori intensitate affectus, majorem vel minorem conjunctam habent animi anxietatem, quae cum afflictio quaedam animi sit, potest inter mala recenseri. Saepe vero id quod desideramus habemus imperfecte; tunc autem de eodem potest esse simul et delectatio, et desiderium; delectatio quidem secundum id quod habetur; desiderium vero, secundum id quod nondum habetur. Res autem quae desiderantur ab hominibus, vel sunt corporales, vel spirituales. Et corporales quidem quia etiam habitae, in fastidium vertuntur, eo quod *augmentatae, vel continuatae faciunt superexcedentiam naturalis habitudinis, ut patet in delectatione ciborum:* idcirco qui eas habitas fastidit, aliquas alias desiderat repellendae molestiae caussa. Contra vero, spirituales res, quia *naturam perficiunt*; cum non habentur, in fastidio sunt; cum vero habentur, sunt delectabiles eoque magis quo magis habentur (4). Si ergo perfecte habentur, hominis delectatio in eis perfecta est. Si autem habentur ex parte, delectatur homo in eis ex ea parte qua

(1) Uti illam nescierunt Leibnitius, aliique recentiores Philosophi. Vide quae diximus Metaph.

(2) Vide S. Thomam loc. cit. a. 4. (3) 1. 2. q. 33. a. 2.

(4) Confer S. Gregorium M. Hom. 36. in Evang.

ipsas habet; desiderat vero id quod nondum habet earum. Quod quidem desiderium, quamquam sit rei nondum perfecte habitae in seipsa, quia tamen est rei habitae in spe, nullam caussat anxietatem, et angorem animi, si homo nondum sit in statu illius rei perfecte habendae. Itaque fatemur, carnales homines vitam agere in continuata serie desideriorum, et molestiarum; quaerunt enim delectari in rebus corporeis, in quibus etiam habitis fastidiunt; ideoque eorum vita dici merito potest continuata series aegritudinum, atque dolorum. At justi homines Deum amantes, non possident quidem Deum perfecte in hac vita, quia nondum ipsum clare vident: nihilominus eum possident imperfecte, inchoate, et in spe, quia gratiam sanctificantem habent, quae est semen gloriae; neque sunt in statu perfectae beatitudinis consequendae, quousque degunt in corpore. Qua parte igitur Deum per charitatem possident, delectantur, imperfectaque felicitate fruuntur. Qua parte vero peregrinantur in corpore, nec sunt Deo praesentes per speciem, desiderant esse cum ipso; nec tamen ejusmodi desiderium eis tristitiam creat, imo ex eodem charitatis fonte, qua Deum amant, procedit; nondum enim sunt in statu videndi Deum facie ad faciem. Itaque soli Justi in hac vita imperfecta felicitate fruuntur.

122. Ad quintum dicimus, non omnia hominum desideria tam esse vehementia, et incensa, ut Maupertuisius putat; imo quis umquam existit, qui vitae suae dies decrescere, et in nihilum redigi concupierit, ut rem quampiam desideratam consequeretur? Cupiunt quidem justi cum Apostolo, dissolvi, et esse cum Christo, sed hoc eorum desiderium cum voluntate Dei perfecte concordat. Quisque propterea illorum dicit cum eodem Apostolo ad Phil. 1. v. 23. seqq. *Coarctor a duobus; desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo multo magis melius: permanere autem in carne, necessarium propter vos. Et hoc confidens scio, quia manebo, et permanebo omnibus vobis, ad profectum vestrum, et gaudium fidei.* Igitur tam non tristantur, quia peregrinantur, a Domino, quam amant, cupiuntque, ut voluntas Dei impleatur.

123. Ad sextum concedimus, mundanos homines quaerere terrenas delectationes, ad repellendum taedium hujus vitae; decipiuntur tamen, si in iisdem delectationibus sistant, quasi per eas possint ad veram felicitatem pervenire. Justi autem homines, quaerunt quidem delectationes, quae necessariae sunt ad vitam transigendam, et ad speciei conservationem; at quaerunt illas, ut media quibus utantur ad serviendum Deo, eique obtemperandum; non ut finem ultimum, quo fruantur, et in quo requiescant. Quod si delectationes tales sint, ut cum Dei dilectione compati nequeant, tantum abest, ut eas quaerere possint, et in justitia permanere, quin dicant cum Apostolo Rom. 5. v. 3. seqq. *gloriamur in tribulationibus: scientes quod tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem, probatio vero spem: spes autem non*

confundit, *quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum*, *qui datus est nobis*. Haec mundani animalesque homines non percipiunt: nam ut idem Apostolus ait 1. Cor. 2. v. 14. *Animalis homo non percipit ea quae sunt Spiritus Dei*: *stultitia enim est illi*, *et non potest intelligere*, *quia spiritualiter examinatur*.

124. Ad septimum jam dictum est (1), plura quidem esse hominum peccata, quam opera bona, si omnium hominum universitas consideretur, at Deus omnipotens et ipsa peccata ordinat in bonum, deque eis bene facit.

QUAESTIO III.

De moralitate actuum humanorum.

125. Multa hic dicenda forent de voluntario, et involuntario, de circumstantiis humanorum actuum; de variis intellectus, et voluntatis actibus cum elicitis, tum imperatis; et de bonitate, et malitia eorumdem actuum humanorum sive interiorum, sive exteriorum. Sed quia haec jam alias fuere a nobis compendio tradita (2), et egregie traduntur a S. Thoma (3) quem nostrates prae manibus habent; ad alia transire visum est, quae in hac quaestione plurimum intersunt ad refutandos errores recentium incredulorum, aliorumque Philosophorum. Igitur de moralitate actuum humanorum quaerentes, expendemus 1. an principia moralitatis ex Dei notione pendeant? 2. an ullus sit in homine instinctus, sive sensus moralis? 3. an actionum moralium differentia sit tantum ex hominum opinionibus? 4. an omnis moralitas actionum a Dei voluntate et lege pendeat? 5. an moralitas in imputabilitate consistat? 6. an desumatur ex objectis? 7. an dentur actus morales indifferentes?

ARTICULUS I.

Utrum moralitas ex Dei notione dependeat.

126. Atheorum patroncinium suscipiens Baelius (4), conatur ostendere, eos posse virtutes colere, integramque etiam constare Rempublicam ex ipsis tantum constantem. Quod et athei ceteri dementissime dicunt, statuentes, notionem existentiae Dei nihil omnino conferre ad virtutes fovendas, et vitia extirpanda (5).

---

(1) § 117. (2) Tom. 3. Epilom. Theol. Dog. et Mor. Nat. Alex.

(3) 1. 2. q. 6. seqq.

(4) *Pens. div. sur la Comet. et Contin. des pens.*

(5) Legi absque summa indignatione non possunt, quae stultissime hac in re scribunt praesertim Auctor syst. nat. et Collinsius *Discour de la liberté de penser*. Uni-

127. Videtur autem ita dicendum 1. quia. in atheis extinctum non est rationis lumen, quo possint honestum ab inhonesto, justum ab injusto, virtutem a vitio discernere. Cur ergo non poterunt virtutes colere, et a peccatis abstinere?

128. II. In atheis remanet appetitus laudis, et gloriae, metusque infamiae. Magistratuum quoque timor, et praemia ab eis proposita, possunt illos a vitiis arcere, et ad virtutes inducere. Non est igitur, cur negemus posse atheos sectari virtutes, et vitia fugere.

129. III. Plurimi sunt ex temperamento ad virtutes inclinati, ut dictum est (1). Magna etiam, et assidua applicatio, qua distinentur ii qui libere cogitandi studio vacant, vitiosas animi cupiditates pellit. Immunes igitur hi plusquam alii, a vitiis erunt, virtutibusque ornati.

130. IV. Homines saepe ad principia theoretica mores suos non componunt. Stoici fatalem necessitatem tuebantur, et nihilominus tradebant praecepta morum, virtutesque colebant. Christiani recta habent principia theoretica, atque credunt praemia, et poenas alterius vitae: eorum tamen magna pars omni se flagitiorum genere polluit. Quidni ergo atheus erit virtutis studiosus, etsi principia ejus theoretica impia sint?

131. V. Id verum esse, exempla demonstrant: nam Diagoras, Theodorus, Epicurus, Sadducaei, Vaninus, Hobbesius, Spinoza, athei fuere, sed probi moribus, comes benigni, faciles, suaves, et Principibus obsequentes.

Prop. *I. Athei nonnullas aliquando, sicut et ceteri infideles, actiones faciunt moraliter bonas. II. Vi tamen systematis, si quod habent* (2), *iniquissimi esse debent. III. Rebusque publicis sunt hostes.*

132. Prob. 1. p. ratione S. Thomae (3). In atheis non est omnino corruptum bonum naturae; ut enim demonstravimus (4), malum corrumpere non potest totum naturae bonum, alioqui nec esset ipsum malum, cujus subjectum est bonum. Possunt igitur athei quaedam bona opera facere, ad quae satis est bonum natu-

---

versim vero increduli omnes in impiis suis operibus nihil magis in ore habent, quam probitatem, virtutem, moderationem, humanitatem, beneficentiam, in quibus, ne homines progressus faciant, Religionem, ajunt, obstacula creare. Ita passim in pestiferis libris, qui magno numero postremis hisce temporibus ad humanitatis opprobrium prodiere, Montaignii, Helvetii, Mandevillii, d'Argens, aliorumque, quos recenset noster Fabricius *Discours préliminaire* ad opus *Des titres primitifs de la Révélation*, *cap.* 1. *pag.* XIX.

(1) § 49.

(2) Dicimus, *si quod habent*; ostendimus enim Metaph. § 1191. seq. nullos esse atheos theoreticos, sed qui atheismum profiteri se dicunt, scepticos esse.

(3) 2. 2. q. 10. a. 4.

(4) § 115.

rae, cujusmodi sunt eleemosynam elargiri pauperi, ut ejus indigentiae subveniatur, reddere depositum, fidem alteri datam servare: atque ita aliquando reipsa faciunt, non depravata sua principia, sed naturam sectantes, qua non destituuntur ob impietatem.

133. Prob. 2. p. Athei vi systematis, ideo Deum negant, non quod persuadere sibi possint, Deum non esse; hoc enim rationi repugnat, ut demonstratum est (1); sed ut, negata Divinitate, abjiciant, si possint, timorem Dei justi vindicis, et poenarum alterius vitae, atque ita possint *ducere in bonis dies suos*, ut dicitur Job. 21. v. 13. ideoque saepe in ore habent quae jampridem dixerant impii ipsis simillimi Sap. 2. v. 1. seqq. *Exiguum, et cum taedio est tempus vitae nostrae, et non est refrigerium in fine hominis, et non est, qui agnitus sit reversus ab inferis: quia ex nihilo nati sumus, et post haec erimus tamquam non fuerimus: quoniam fumus flatus est in naribus nostris: et sermo scintilla ad commovendum cor nostrum: qua extincta cinis erit corpus nostrum, et spiritus diffundetur tamquam mollis aer, et transibit via nostra tamquam vestigium nubis, et sicut nebula dissolvetur, quae fugata est a radiis solis, et a calore illius aggravata: Et nomen nostrum oblivionem accipiet per tempus, et nemo memoriam habebit operum nostrorum. Umbrae enim transitus est tempus nostrum, et non est reversio finis nostri, quoniam consignata est, et nemo revertitur. Venite ergo, et fruamur bonis, quae sunt, et utamur creatura tamquam in juventute celeriter.* Haec passim verba in eorum impiis libris descripta leguntur (2); nec Baelius ipse negare ausus est, homines quos *libertinos*, et *spiritus fortes* vocant, non rationibus duci, sed pravis cupiditatibus (3). Athei igitur, si vi systematis agant, nullam respuere iniquitatem debent, nisi forte quae sit, qua si fruantur, ducere in bonis nequeant dies suos. Dicant proinde oportet, quod cit. Sap. c. impii olim dicebant: *Vino pretioso, et ungentis nos impleamus: et non praetereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis, antequam marcescant; nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. Nemo nostrum excors sit luxuriae nostrae* (4) *: ubique relinquamus signa laetitiae: quoniam haec est pars nostra, et haec est sors. Opprimamus pauperem justum, et non parcamus viduae, nec veterani revereamur ca-*

(1) Metaph. § 1173. seqq.

(2) Si per tempus liceret, integras implere possemus paginas plenas ejusmodi loquendi formularum desumptarum ex libris incredulorum, qui sane loqui aliter nequeunt, cum nullum post hanc vitam sperent praemium, timeant malum.

(3) Vide quae diximus Metaph.

(4) Impudentis obscoenitatis scholam merito dixeris Helvetii nefandissimum opus *De l'esprit.* Nec dissimilia sunt quae collegerunt Auctor lib. *Le Code de la nat. etc.* et Auctor lib. *systeme Social, etc.* Vide Gauchat *tom.* 16. *lett.* 158. *seqq. et la Réligion vengée tom.* 17. *lett.* 11. *seqq.*

nos multi temporis (1). *Sit autem fortitudo nostra lex justitiae* (2): *quod enim, infirmum est, inutile invenitur* (3). *Circumveniamus ergo justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata disciplinae nostrae* (4). Hanc esse incredulorum hominum communem agendi rationem, et ipsi increduli testantur (5), moribusque confirmant perditissimis suis. Fatendum est ergo, ipsos vi systematis iniquissimos esse debere.

134. Et re quidem vera, athei nullam agnoscentes Divinitatem, nullam quoque agnoscere legem aeternam honestatis, et justitiae possunt, qua bonae actiones praecipiantur, vetentur malae (6). Nam, quae potest sine ullo legislatore lex esse? Omnis

---

(1) De incredulis quam sint infensi Majestati supremarum Potestatum, dicemus in peculiari Dissertatione.

(2) Describitur hic Hobbesii stultitia, qui Juri vim *fortioris* substituit.

(3) Phrasis haec est vulgata inter impios, justos scilicet uni Deo vacantes, inutile esse Reipublicae atque telluris pondus.

(4) Haec ratio est, cur ejusmodi homines Sanctos viros, sanctitatisque cultores persequantur, funditusque, si possent, exterminarent, et abolerent

(5) Audiendus est Comes de Passeran haud ignobile factionis incredulorum membrum. *In Hist. de la Profess. Sacerdot.* pag. 286. recensitis Spinozae, Collinsii, Tolandi, et Woolstoni libris, ait: „ Nous pouvons juger de la bonté de ces Ouvrages, „ et surtout de celui de Woolston, par le nombre et la qualité des Prosélytes, qu'ils „ ont fait, savoir: I. une multitude des jeunes étudians en Loi et en Médécine. II. „ Les Officiers et les Soldats les plus débauchés. III. Le corp entier des Damoiseaux et „ des Petit-Maitres. IV. Un grand nombre de ces Gens qui trouvent l'irréligion un ex- „ cellent remede contre les remords de conscience. V. Une quantité de Demi-Savans „ qui ont la vanité de se distinguer par des opinions nouvelles et de passer pour d'Es- „ prit-Forts du premier ordre. VI. Plusieurs Gentilhomes Compagnards qui affectent „ d'imiter les beaux Genies de la Capitale du Royaume et plusieurs Bourgeois, qui „ se font un honneur d'être les singes des Gentilhomes. VII. Des Pèdants laborieux „ sans jugement, et par-ci par-là quelques Ministres ou Prêtres mécontens à cause „ qu' on ne les a pas pourvû de quelque bon benefice. Toutes ces gens, dis-je, ont „ reconnu la bonté de la doctrine de nos fameux Athletes et la force de leurs argu- „ ments par un pur effet de leur raison. Judicium de horum operum bonitate, ac prae „ ceteris Woolstoni ferre possumus ex numero, et qualitate Proselytorum, quos ge- „ nuerunt, videlicet: I. ex multitudine juvenum studentium Juri, et Medicinae; II. ex „ flagitiosioribus Ducibus, et militibus; III. ex integra mulierbrium, ridiculeque habi- „ tu, gestu, et corpore comparatorum turba; IV. ex magno eorum numero, qui ex- „ cellens in irreligione remedium quaerunt adversus conscientiae remorsus; V. ex mul- „ titudine Sciolorum, qui inanem captant gloriam novarum opinionum, et spirituum „ fortium primi subsellii; VI. ex pluribus Nobilibus minorum Urbium, qui imitari ge- „ stiunt similes Viros in praecipua Regni Urbe degentes; exque pluribus Civibus, qui- „ bus placet ad Nobilium se fingere mores; VII. ex Rhemnianis doctoribus, atque ex „ nonnullis Ministris, aut Presbyteris aegre ferentibus, quod Ecclesiae dignitates, aut „ pinguia beneficia non sint assequuti. Hi omnes, ut ego quidem reor, agnoverunt „ bonitatem doctrinae celebrium athletarum nostrorum, eorumque argumentorum vim „ velut eorum rationis effectum „. Quidnam boni sperari ex ejusmodi hominibus potest, qui ideo miserrime in atheismum proruere, quia corruptissimis erant moribus? De hac eadem re plura scribit Zimmermannus in *Medit. de caussis incredulitatis.* Sed multa etiam colligit haereticorum more adversus Catholicam Ecclesiam.

(6) Hobbesius, Spinoza, aliique athei communiter nullam naturalem honestatis, et justitiae legem admittunt, ut infra dicemus, praeter unam tantum naturae necessitatem.

autem bonitas vel malitia actuum humanorum pendet ab eorum conformitate cum lege aeterna, vel difformitate ab ipsa. Nam ut egregie advertit Sanctus Thomas (1), *in omnibus caussis ordinatis effectus plus dependet a caussa prima, quam a caussa secunda, quia caussa secunda, non agit, nisi in virtute primae caussae. Quod autem ratio humana sit regula voluntatis humanae, ex qua ejus bonitas mensuretur, habet ex lege aeterna, quae est ratio divina: unde in Psal. 4. dicitur:* Multi dicunt: quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine; *quasi diceret: lumen rationis, quod in nobis est, intantum potest nobis ostendere bona, et nostram voluntatem regulare, inquantum est lumen vultus tui. Idest a vultu tuo derivatum. Unde manifestum est, quod multo magis dependet bonitas voluntatis humanae a lege aeterna, quam a ratione humana* (2). Cum ergo athei Deum negantes, negent quoque legem aeternam, quae est ratio divina; nullam proinde in humanis actionibus bonitatem, aut malitiam, honestatem, aut inhonestatem, justitiam, aut injustitiam agnoscere possunt; ideoque vi systematis omnes actiones habere debent ut aeque indifferentes, ita ut penes ipsos, si naturae praeceptis stemus, idem sit parentem colere, atque occidere; idem furari, et eleemosynam elargiri, idem tueri patriam, ac prodere (3). Vi ergo systematis athei nequissimi esse debent.

135. Accedit, quod athei, ut dictum est (4), omnia referunt ad ea, quae ipsorum intersunt, nec alium finem ultimum agnoscunt, quam propriam utilitatem, et voluptatem. Ubi ergo sua interesse videant (videbunt vero frequenter, et assidue in tanta humani cordis corruptione) aliena rapere, innocentes opprimere, calumnias struere, in publicas irruere Potestates, quis eos continebit, si impune possint? Quis eos arcebit ab alienis thoris, a virginibus constuprandis, atque a ceteris libidinibus? Regulane honestatis, et rationis dictamina? At quaenam iis esse regula honestatis, et rationis vi systematis potest, qui primam regulam negant?

---

(1) 1. 2. q. 19. a. 4.

(2) Ex hac invicta S. Thomae ratione excinditur sententia eorum, qui post Grotium, et Leibnitium in Epist. ad Molanum, ajunt *fore aliquam naturalem obligationem, etsi daretur, quod dari non potest, Deum nullum esse.* Quae sententia corruit, etiamsi ejusmodi obligatio accipiatur non pro vi *coactiva*, sed pro vi *directiva*, cui atheus conformare se debeat sub hac tantum poena, sentiendi nempe remorsus rationis ostendentis hanc operandi regulam, circa quam atheus non est indifferens. Nam, ut dictum est, quod *ratio humana sit regula voluntatis humanae, habet ex lege aeterna, quae est ratio divina.* Quare si Deus negetur, et ratio divina, nulla potest esse regula, ideoque nec ulla obligatio, sive accipiatur pro vi *coactiva*, sive pro vi *directiva*: nam ablata prima caussa, et regula, necesse est auferri secundam.

(3) Atque ita reipsa sentit impius Montaigne *Essais l.* 2. *c.* 12. idque acceperat a Spinoza Tract. Thol. Polit. c. 19. et ab Hobbesio *De Cive* c. 12. § 1. Sed hac de re paullo post dicemus fusius.

(4) Vide quae descripsimus ex Auctore syst. nat. pag. 63. seqq. in not.

136. Accedit insuper quod ipsi nulla admittunt praemia alterius vitae, nulla supplicia, sed omnia cum morte finiri dicunt. Cur ergo non quibuscumque hujus vitae voluptatibus fruentur, nihil deinceps futurum sperantes, nihil metuentes?

137. Venimus ad 3. prop. partem. Nulla hominum societas consistere diu potest sine legum auctoritate. Legum autem civilium auctoritas ultimo in lege naturali honestatis, et justitiae fundatur. Ut enim advertit S. Thomas (1) ,, Non videtur esse lex ,, quae justa non fuerit: unde inquantum habet de justitia, intantum habet de virtute legis. In rebus autem humanis dicitur aliquid esse justum ex eo quod est rectum secundum regulam rationis. Rationis autem prima regula est lex naturae.... ,, unde omnis lex humanitus posita, intantum habet de ratione legis, ,, inquantum a lege naturae derivatur ,,. Qui ergo omnem legem naturalem honestatis, et justitiae negant, negant quoque omnem legum humanarum auctoritatem. Athei vero omnem legem naturalem honestatis, et justitiae negant cum negent divinam rationem, a qua lex illa derivatur, ut dictum est (2). Omnem ergo auctoritatem legum naturalium, et humanarum tollunt (3). Hac

---

(1) 1. 2. q. 95. a. 2. (2) § 134.

(3) Impius Auctor syst. nat. par. 2. c. 9. explicare aggrediens, quid sit *obligatio moralis*, putat invenisse, quomodo possint athei se invicem obligari in Republica. Scribit autem: ,, Elle est fondée sur la considération des motifs capables de déterminer des êtres sensibles, intelligens, tendans vers une fin, à suivre la conduite nécessaire pour y parvenir. Ces motifs ne peuvent être en nous que les desirs toûjours ,, renaissant de nous procurer des biens et d'éviter des maux. Le plaisir ou la douleur, ,, l'espoir du bonheur ou la craine du malheur, sont les seuls motifs capables d'influer efficacement sur les volontés des êtres sensibles; pour les *obliger* il suffit donc ,, que ces motifs existent et soient connus; pour les connoître il suffit d'envisager notre constitution, d'apres laquelle nous ne pouvons aimer ou approuver en nous ,, que les actions d'on résulte notre utilité reelle et réciproque qui constitue la vertu. En conséquence pour nous conserver nous-mèmes, pour jouir de la sûreté, nous ,, sommes *obligés* de suivre la conduite nécessaire à cette fin; pour intéresser les autres a notre conservation propre, nous sommes obligés de nous interesser à la leur, ,, ou de ne rien faire qui les détourne de la volonté de coopérer avec nous à notre ,, propre félicité. Tels sont les vrais fondemens de *l'obligation morale*. Fundatur obligatio moralis in consideratione rationum quae capaces sunt determinandi entia sensibilia tendentia ad unum aliquem finem, ut sequantur media necessaria, quibus ad ,, illum perveniant. Hae rationes in nobis aliae esse non possunt, quam desideria semper renascentia procurandi nobis bona, et mala cavendi. Voluptas, et dolor, spes ,, felicitatis, aut timor mali sunt unicae rationes capaces influendi efficaciter in voluntates entium sensibilium. Ut igitur obligentur, sat est, ut hae rationes existant, ,, cognitaeque sint: ut autem cognoscantur, satis est inspicere constitutionem nostram ,, sic comparatam, ut nequeamus amare, aut probare in nobis, nisi actiones, ex quibus resultat realis et reciproca utilitas nostra, quae virtutem constituit. Ut igitur ,, nos ipsos conservemus, ut securitate fruamur, tenemur ita nos ducere, ut talem ,, finem consequamur; ideoque ut alios ad nostram conservationem provocemus, eorum ,, debemus conservationi servire, nihilque admittere quod avocare eos possit a voluntate nobiscum procurandi nostram felicitatem. Atque haec vera fundamenta sunt moralis obligationis ,,. Non abs re arbitrati sumus tam longam dissolutamque hujus ,, impii orationem ad verbum describere, est enim ea comprehensum integrum morale

autem auctoritate sublata, societas humana, Resque publica corruat necesse est, quae sine legum auctoritate consistere nequit. Tantum ergo abest, ut ex atheis conflari Respublica possit, quin athei sint Rerumpublicarum eversores, et hostes.

138. Ad primum respondemus, in atheis quidem extinctum omnino non esse rationis lumen, ideoque diximus, eos posse aliquas actiones moraliter bonas aliquando facere. Tam magnis vero tenebris lumen illud est circumfusum, ut in ipsa luce athei caecutiant, tenebras inferentibus, et in dies augentibus malignis cupiditatibus, quibus ut fraena laxent, optant, ne Deus sit.

---

systema incredulorum: nam ceteri haud dissimili ratione loquuntur.

Ut autem quisque perspiciat, quam sit illa non solum miserabilis, sed etiam irridenda, animadvertimus 1. fictum Mirabaudum secum ipse pugnare. Nam si omnia fatali necessitate eveniunt, nec fieri potest, ut aliter eveniant, quemadmodum ipse constituit; quaenam erunt *rationes illae capaces determinandi ad unum aliquem finem entia sensibilia*, jam necessario determinata ad unum finem? Et quaenam *media sequi* poterunt entia illa, *ut ad unum finem perveniant*, ad quem determinata jam sunt ex necessitate naturae? Videte apertissimam contradictionem. Sed in delirantibus ac stultis cur erimus de contradictionibus solliciti? Stulti et nos erimus si a fatuis concludentes orationes expectabimus.

2. Falsum apprime est, *ex desideriis semper in nobis renascentibus ad procuranda nobis bona, et mala cavenda, exque voluptate, et dolore, aut spe felicitatis, timoreve mali nos obligari*. Nam inde id summum colligi potest necessitate nos duci ad prosequendum bonum in omni eo quod desideramus, ideoque ad cavendum malum. Sed quod ad hoc potius bonum, quam ad aliud prosequendum; ad hoc potius malum, quam ad aliud cavendum *obligemur*, quis dixerit, nisi aliquid aliud sit quod obligationem inducat? *Sat*, inquit, *est, ut rationes illae existant, et cognitae sint*. De quibusnam rationibus loquitur, de communi ratione boni; an de peculiaribus? Si de communi, haec non *obligat* ad hoc potius bonum, quam ad aliud sequendum, nisi *obligatio* aliunde adveniat: nam et qui male agunt, communem sequuntur boni rationem; non enim volentes intendunt malum sed ideo malum amant, quia ipsum apprehendunt sub ratione boni. Reliquum erit, ut etiam qui male agunt, *obligentur* ad male agendum, quae lepida certe *obligatio* foret. Si autem loquitur de bonis peculiaribus, ecquaenam dementia est dicere voluntates hominum *obligari* ad singula peculiaria bona prosequenda? cum tam multa bona sint, ad quae prosequenda nulla nos *obligatio* cogit. Quis incredulorum dixerit, bona non esse divitias, dignitates, honores, dominationes, voluptates? et quidem sunt hae rationes existentes, quas omnes cognoscunt, et tam multi desiderant. Anne quisquis eas existentes cognoscit, statim *obligatur* ad illas sibi comparandas? Ridicula *obligatio*, imo seditionis plena, velle quempiam privatum hominem *obligari* ad supremas etiam dignitates sibi accersendas. Cur enim non? si valeat hujus impii ratio: nam et illae existunt, et cognitae sunt.

3. Nihilo minus est a veritate alienum, adserere, constitutionem nostram ita esse comparatam, ut „ nihil possimus amare, aut probare in nobis, nisi actiones, ex qui„ bus resultat realis, et reciproca utilitas nostra „. Si omnia ad utilitatem referantur; nulla igitur erit honestas actionum, ob quam eas amemus, et probemus, quia honestae sunt. Et si quis forte putaret utilitatem suam realem, et reciprocam resultare posse ex seditionibus, nonne continuo eas deberet amare, atque probare? id non displicet huic impio, qui omnem conatum intendit, ut populos adversus legitimas Potestates ad seditionem commoveat. Nec similiter displicet ceteris incredulis. Sed quis non horret haec eorum *moralis obligationis fundamenta*?

4. Virtutis definitionem destruit, cum eam constituerit *in reali tantum, et reciproca utilitate nostra*. Ubinam erit in virtute honestas, si omnia una utilitate nostra metiamur?

139. Ad secundum concedimus posse aliquando atheos contineri ob appetitum laudis, et gloriae, metumque infamiae, ne quasdam actiones exterius admittant turpes, ac probrosas. Quid vero si absit infamiae periculum, ut in tenebris ut in deserto loco, ubi nullus sit testis? Quid poterit Magistratuum timor, si spes sit evadendi aut in ipsos Magistratus impune insurgendi (1)? Valeant tamen merus infamiae, et Magistratuum timor, praeclarae erunt virtutes hominum, qui a vitiis unice abstinent, ut infamiam, poenasque evadant. Anne turpes potius simulationes erunt? Quid vero faciemus de actibus internis, qui non subjiciuntur infamiae, nec Magistratuum judicio? Quid de tam multis aliis delictis, de quibus Praeses non judicat?

140. Ad tertium respondemus ex temperamento dumtaxat inferri, atheos nonnullos a quibusdam criminibus aliquando abstinere posse non tam ex voluntatis electione, quam ex propensione, et inclinatione naturali: quod quidem non est virtutem colere, et ex ejus praescripto mores componere. Quot vero sunt in virtutem ex temparamento propensi, qui ob improborum hominum consuetudinem a recta vivendi norma deflectunt, et omnium se vitiorum coinquinant maculis (2)? Exempla inter ipsos Catholicos frequentissima sunt. Quanto magis inter illos, qui Religioni renunciant, ne conscientiae latratibus crucientur? Possunt quidem eorum nonnulli incredulitati studia dicantes, a quibusdam vitiis temperare, quae forte cum studiis compati nequeunt (3). At studiosine virtutum propterea erunt? imo vero, cum vitia spiritualia longe graviora sint vitiis carnalibus, nequiores ceteris illi sunt: et cum aliis viam irreligionis, et impudentiae aperiant, aliorum se criminibus obnoxios constituunt.

141. Ad quartum, quod ad Stoicos pertinet jam diximus (4), eorum multos qui Chrysippum sequebantur, etsi fatalem necessi-

---

5. Si unice ut nos ipsos conservemus, et securitate fruamur, tenemur aliorum conservationi servire, abstinereque ab omni eo quod illos posset avocare a nostra felicitate procuranda; quid consequi necesse erit, si aliquis putet, non posse se conservare, nec frui securitate, nisi hostem e medio tollat? Ex morali *obligatione* pseudo-Mirabaudi tenebitur hostem occidere. Et si quis possel perimere Magistratum, aut Regem a quo ob delicta sit perimendus, nonne ex eodem principio teneretur ad illos necandos! Mittimus reliqua: nam haec sufficiunt ad demonstrandum quam iniqua *fundamenta moralis obligationis* impii constituant.

(1) Ridiculum omnino est quod ex Lucretio l. 5. respondet Baelius, fore, ut increduli ab occultis criminibus abstineant ob metum, ne dormientes, aut aegritudinis aestu abrepti, ea prodant. Quis prudens homini imputabit scelera, si quae somniando, aut delirando tamquam a se patrata pronunciet? Baelius qui utpote scepticus, de rebus etiam certissimis dubitabat, cur non dubitasset de veritate dictorum ab homine somniante, aut delirante? (2) Vide Senecam l. 3. de Ira c. 8.

(3) Bentlejus in lib. cui titulus, *La friponnerie laïque des pretendus Esprits forts*, quaerit an omnes homines studiis dediti, sint virtutibus praediti? et an omnes libere cogitantes, sint studiis impense dediti? Vide Valsech. *De' fondam.* etc. l. 3. p. 1. c. 6.

(4) Metaph. pag. 105. in not. 3.

tatem adstruerent, conatos tamen fuisse ad tuendam voluntatis libertatem. Et quamvis conatus fuerit irritus; ostendit nihilominus illos animadvertisse, nullam conjungi virtutem cum absoluta necessitate posse. Naturae vox etiam ab invitis aliquando auditur; potentior enim est quovis strepitu humanarum cupiditatum. An vero Stoici virtutes colerent, ut Baelius putat, exemplum suppeditat Zeno Cittiaeus Sectae institutor, qui ut refert Laertius (1), *uxores communes in Republica statuebat*, et qui *continuo se strangulans interriit*. Hujusmodi certe magistros impii aetatis nostrae imitantur, qui pudicitiae insidias struunt, et tam saepe voluntariam sibi disperati mortem consciscunt.

142. De malis Christianis quod additur, purum putumque est Baelii sophisma. Petimus quare Christiani etsi principia optima teneant, scelera cumulant? Non alia sane de caussa, nisi quia cupiditatibus magis trahuntur, quam Fidei principiis, et rectae rationis. Petimus rursus, an increduli hujusmodi cupiditatibus incendantur? Quis poterit dubitare? nam si Christiani ita turbulentas, effraenatasque eas experiuntur, ut animus dormitet, ne cogitet principia Fidei, et rectae rationis, quanto magis increduli illis obsequentur, et mancipabuntur, rapti ab iisdem cupiditatibus, nec ab ullo Dei vindicis timore retracti? In Christianis principia theoretica recta sunt, praxis est mala ob irruentes cupiditates, pravasque voluntates. In atheis principia theoretica prava sunt, eaque in praxi pravas cupiditates, et voluntates fovent. Sive ergo advertant athei, sive non advertant ad principia sua theoretica, procliviores Christianis ad vitia sunt in iisdem positi circumstantiis. Sophisma igitur Baelii in ipsum recidit.

143. Ad quintum dicimus, exemplis Diagorae (2), et Theodori

---

(1) Lib. 7.

(2) Tam obscuri nominis philosophus Diagoras fuit, ut Diogenes Laertius in lib. *de vita, et moribus Philosophorum*, eum recensendum in numerum non putarit. Baelius autem in Dict. a *Diagoras*, ex fide Æliani Var. hist. l. 2. c. 22. Diagoram celebrat, quod etsi atheus esset, leges tamen ediderit optimas, quas miscuit ad Nicodorum Mantinensium Legislatorem. Hinc vero infert, atheismum cum legislatione compati posse, et in Balduinum invehitur, quod *ad Edict. Princ. Rom. de Christ.* dixerit, *magnam esse et legum labem, et civitatum perniciem, impietatem*; in eoque plus logicae desiderans, ait: *un bon logicien est plus rare, qu' on ne pense*. Videamus, an Baelius bonus logicus fuerit. Unde certo rescivit, Diagoram talem fuisse atheum, ut omnem omnino Divinitatem negarit! Diodorus Siculus l. 3. ait: *Diagoras cognomento atheus, calumnia notatus ob impietatem*. Calumnia dici non potest ubi verum est crimen. Fuerit autem Diagoras verus atheus, unde Baelius rescivit, Nicodori leges illum habuisse auctorem? Ex Æliano, ait. At Ælianus non id absolute refert, sed dicit talem fuisse opinionem. Cur ex opinione certam historiam Baelius creat? Unde collegit, leges illas fuisse optimas? Stobaeus ex Nicolao Damasceno Collectanea edidit de moribus gentium. De Politia Libellum edidit Heraclides Ponticus. Utraque vulgavit Cragius. In utrisque autem ne verbum quidem exstat de Mantinensium legibus: quae praetermissio in diligenti recensione legum aliorum populorum etiam obscurissimorum, non leve est argumentum ad ostendendum, non ita celebres fuisse Nicodori leges, ut Baelius putat. Quid vero, cum Ælianus ipse ab his celebrandis abstinendum

nihil nos morari; jam enim dictum est (1) non constare, an ii revera atheis sint accensendi. Qui vero fuerint Theodori mores, et dogmata, describit Laertius (2), cum ait illum docuisse, *furto, et adulterio, et sacrilegio, cum tempestivum erit, daturum operam sapientem; nihil quippe horum natura turpe esse . . . sapientem publice absque ullo pudore ac suspicione scortis congressurum.* Item Theodorus amicitiam sustulit. Et ut Suidas testatur (3), *indifferentiam* rerum admisit (4). Dignus plane incredulorum magister.

144. De Epicuri moribus disputatum jam olim fuerat (5), disputaturque etiam modo (6), quamquam Gassendus (7) ad nauseam usque defendere, laudibusque ornare hunc voluptatis adsertorem fuerit conatus (8). Ne in hanc disputationem ingrediamur, constituti dicendi limites prohibent. Athenaeus (9) certe: ,, Epi-,, curus, *inquit*, amicam habuit Leontium, quae propter artem ,, meretriciam rumore crebro celebrata est. Haec vero, cum Phi-,, losophiae coepisset operam dare, scortari non destitit; sed in ,, hortis rem habuit cum Epicureis omnibus, ac propalam cum ,, Epicuro; adeo ut ipse fuisse se multum de ea sollicitum, in suis ,, ad Hermachum Epistolis declaraverit ,,. Si haec vera sunt, (sunt, autem abs dubio: nam et ipse Lertius, etsi pro Epicuro scripserit, Leontium fuisse testatur *Atticam meretricem* et Metrodori concubinam) patet, quam corrupti fuerint Epicureorum, ipsiusque Epicuri mores. Nam quod ait Gassendus (10): *ut contendere nolim, rem se in illa consuetudine perinde habuisse, ut si quispiam mar-*

aperte dicat? Denique nonne poluerat Diagoras ex aliis legislationibus suam conflare, atque ita facere non virtutis amore, sed gloriae cupidine? Merito in Bacho diligentiorem logicam desideramus. (1) Metaph. § 1196. in not.

(2) Lib. 2. (3) In Σωρκατ.

(4) Vide Slani. Hist. Phil. par. 3. in Theod. cap. 2.

(5) Ut ex Laertio l. 10. constat, Stoicorum bene multi pessime senserunt de moribus Epicuri; idemque fuit judicium Patrum universorum, saltem quod ad doctrinam, ejus pertinet. Apologiam vero pro Epicuro texuit idem Laertius loc. cit.

(6) Pro Epicuro stant non modo Gassendus, et Bruckerus, sed vel maxime increduli universi, qui in moribus honestis Epicuri magnum incredulitatis praesidium agnoscunt. Contra vero Epicurum, et corruptam ejus moralem doctrinam scripserunt Parkerus, Gatskerus, Bentlejus, aliique.

(7) Non videmus, quaenam fuerit Gassendo caussa, ut non contentus defensione Epicuri in tribus tomis in fol. quibus continentur ejus Animadversiones ad x. Laertii librum; septem alios composuerit libros *de vita et moribus Epicuri*, qui exstant tom. 5. ejus operum. Tam magnam curam merebaturne ille, qui omnia tribuebat casui, quique animi spiritualitatem, et immortalitatem, Deumque ipsum negabat, negata providentia?

(8) Quod in Gassendo lepidum, *l. 4. de vita, et moribus Epic.* c. 3. non solum nititur ipsum defendere ab impietate, sed contendit etiam, de eo censeri posse *legitime coluisse Naturam Divinam;* parumque proinde videtur abesse, ne turpissimum monstrum inter caelites collocet. Nam si moribus fuit incorruptis, si *legitime*, idest, ut debuit, Naturam Divinam coluit, quid ei defuit eo tempore ad veram sanctitatem? Non enim tunc homines tenebantur ad profitendam Legem Mosaicam. Interea si Naturam Divinam, ut Gassendo placet, Epicurus legitime coluit, nullum in eo est atheis praesidium. (9) Lib. 13. (10) Loc. cit. l. 7. c. 5.

moribus copulavisset marmora (talis est aliquando eruditorum quoque Virorum ob innovandi pruriginem, cogitationum licentia, ut vel ipsis marmoribus copulatis comparare non dubitent homines, et mulieres familiariter conversantes in hortis deliciarum) *ita potuit tanta in illa conversatione esse moderatio, ut peccatum nihil fuerit adversus temperantiam*. Atqui Athenaeus non solum adversus temperantiam ab Epicureis peccatum ait, sed *propalam* ab ipso Epicuro, et Laertius a Metrodoro. Fortasse non usque adeo peccatum est, ut voluptate sanitas perderetur: quod erat Epicuri documentum. Sed quod Epicurus, Epicureique cum meretricibus conversantes, nihil admiserint adversus castitatem, permanserintque ut marmora marmoribus copulata, credat Gassendus, et qui ei subscribunt: nobis autem est paradoxum omnino incredibile. Nec refert, quod Epicurus, Epicureique diligenter virtutes colerent; is enim cultus referebatur ad voluptatem; ne per contraria vitia voluptas impediretur, ut dictum est cum S. Thoma (1). Ii ergo non ab omnibus etiam illicitis voluptatibus abstinebant, quod putarent eas illicitas (2), sed ab excessu abstinebant, ne si non abstinerent, frui voluptatibus non possent (3). Atque haec tota est virtus, ad quam Epicurei fortasse pervenerunt, et fortasse perveniunt increduli homines, cum vi systematis operantur. Dicimus autem *fortasse*: nam qui perspectam habet naturae nostrae corruptionem, nostramque fragilitatem, plane novit, quam difficile sit, pravas moderari in datis occasionibus cupiditates, ne ultra modum excedant.

145. Mentitur autem Baelius, dum Sadducaeos tamquam probos in medium producit: jam enim ex Josepho diximus (4), *Sadducaeos inter se moribus feris discrepasse, et eorum conversationem fuisse circa exteros inhumanam*. Egregii sane cives! Quomodo ex eis dumtaxat conflata respublica consistere potuisset, qui feroces inter sese erant, inhumani vero cum exteris (5)? Quid vero ex Sadducaeis Baelius concludit? Nonne illi Deum agnoscebant, colebantque, imo Pentatheucum Moysis admittebant?

---

(1) Pag. 44. not. 2.

(2) Quomodo illicitas eas putassent Epicurei qui nihil per se malum agnoscebant, finemque ultimum in voluptate sive corporis, sive animi constituebant? Eorum quisque, ut Card. de Polignac Antilucr. l. 1. animadvertit, dicere debebat:

> Ni potiar votis, mihi tunc dolor ingruit ingens,
> Et nequeo, si me dolor afficit, esse beatus.

Non ergo in virtute voluptatem Epicurus constituebat, sed in voluptate virtutem, ut idem Cardinalis ibid. advertit:

> Sed tibi quod gratum, sejuncta labe timoris,
> Et curae, subito culpa vacat, atque decorum est.
> Abs te non igitur posita in virtute voluptas,
> Ast in ea virtus; tantum ars est rite fruendi
> Natura, non naturam ratione domandi.

(3) Vide Valsechium de' Fondamenti etc. l. 3. par. 1. c. 8.

(4) Metaph. § 807.

(5) Confer Valsech. loc. cit. c. 9.

146. Mentitur quoque cum de Vanino scribit fuisse morum honestorum. Non hic referemus sive Mersenni (1), qui circa Vanini tempora vixit; sive Gramondi (2), qui Tolosae praeerat, cum Vaninus ad mortem damnatus fuit; ipsi Dialogi loquuntur, qui, ut ejus Vitae auctor testatur, textibus ejus productis, pleni sunt obscoenitatum (4): quod nec Voltairius ipse negare ausus fuit (3). Tales sunt atheismi heroes, quos Baelius appellat *martyres atheismi* (5).

147. Restant Hobbesius, et Spinoza. Atque de Hobbesio quidem possemus Baelium Baelio opponere. Nam unde probat, Hobbesium fuisse *civilem, suae scientiae communicativum, amicum bonum, misericordem erga pauperes, magnum aequitatis cultorem, nec cupidum congerendi divitias* (6)? Unde, inquam, haec probat? Ex Auctoribus vitae Hobbesii (7) His autem quanta debeatur fides, quisque videt: non enim vitam illam conscribendam susceperunt, nisi ut Hobbesium laudibus extollerent: nam si Hobbesium, ut plane debebant, fuissent execrati, nequaquam laudassent. Adulatoribus ergo, qui fortasse ex incredulorum erant coetu, fidem praestabimus, nullo alio teste adhibito? Praestemus autem fidem. Quid vero? Nonne Baelius ipse (8) refert, eosdem vitae auctores de Hobbesio scribere: *fortiter calumniati sunt, qui ipsum atheismi reum detulerunt?* Quod si Hobbesius non fuit atheus, cur Baelius eum in scenam producit, ut atheorum commendet virtutes? Credendine erunt ejus vitae auctores, cum Hobbesii virtutes commendant, neganda ipsis fides, dum eum ab atheismo absol-

---

(1) Voltairius in Dict. art. *Athée* in Mersennum, quem per contemptum vocat, *le minime et tres minime Mersenne*, invehitur, quod Vaninum descripserit tamquam atheum. Ast Vaninus revera ut atheus Tolosae a Judicibus secularibus damnatus fuit ad mortem. Damnabimus Judices, ut Vaninum absolvamus, et morem geramus Voltairio? Opera ipsa Vanini loquuntur. Nec Baelius diffitetur.

(2) Non dubitat Voltairius loc. cit Gramondum accusare de temerario judicio. Tantum erat pro Vanino Voltairii studium. Simillima, et maxime gemina est societas incredulorum.

(3) In vita Vanini: „ Les Dialogues mêmes remplis d'obscenités, et de tours pro„ fanes ne le rendent que trop vrai-semblabe „.

(4) In Dict. loc. cit. „ Vanini nous aprend dans ses Dialogues faits à l'imitation „ d'Erasme qu'il avoit eu une maîtresse nommée Isabelle Il était libre dan ses écrits „ comme dans sa conduite „.

(5) *Pens. div.* § 182. ubi impie, et perverse infert, Vaninum praetulisse propriae utilitati ac voluptati ideam honestatis, quam conceperat in dogmatizando adversus poenas Inferni, ut proximum liberaret ab earum timore etiam cum vitae suae discrimine. Impia sane, et perversa illatio. Impia quidem; nam quae fingi potest honestas in Vanini furore, ut Inferni metum excluderet? Perversa autem; scimus enim quid possit in impiorum animis gloriae cupido; et si exempla deficerent, satis essent abunde ipsius Baelii exempla, qui captandae gloriae caussa impietatis patrocinium suscepit.

(6) In Dict. art. *Hobbes* „ Civil, communicatif de ce qu'il savoit, bon ami, cha„ ritable envers les pauvres, grand observateur de l'equité, et il ne soucioit nulle„ ment d'ammasser du bien „.

(7) Ibidem. (8) Ibidem.

vunt? Cur eis Baelius laudantibus credit, excusantibus non credit? Ut autem quod revera est dicamus: Hobbesius, si principiorum verus fuit atheus, nec ullas veras virtutes habuit. Baelius ipse ex iisdem Auctoribus de Hobbesio refert (1): *Aetate adhuc intra juventutis terminos constante (liceat verum fateri) nec abstemius fuit, nec* μισόγυνος. Addit (2): *Nihilominus in coelibatu vixit, ne a studio Philosophiae avocaretur.* Videlicet, cupiditas gloriae fortasse concupiscentiam carnis vicit. Quis autem scit, utrum Hobbesius uxorem non duxerit, ob ingruentes tempestates, ob quas saepe exulare a Patria coactus fuit? Quis scit, an castitatem extra usum matrimonii servaverit? Certe ad hanc servandam principia ab ipso constituta minime docunt, ut infra dicemus.

148. Eadem gloriae cupiditas continere a nonnullis criminibus Spinozam potuit, si vera sunt, quae de ejus vitae ratione ex Kortholto scribit Baelius (3). Sed principium quod Spinoza statuit (4), cum docet, *jus naturale uniuscujusque hominis, non sana ratione, sed cupiditate, et potentia determinatum est*; evidenter ostendit, quinam debuerint esse ejus mores ad ejusmodi principium conformati. Ipsemet Hortholtus de Spinoza ait (5): *Se professus est Christianum, et vel Reformatorum, vel Lutheranorum coetibus non modo ipse adfuit, sed et aliis auctor saepe numero et hortator extitit, ut templa frequentarent.* Quae sane in atheo apertissimae simulationes sunt.

ARTICULUS II.

Utrum detur in homine instinctus, sive sensus moralis.

149. Quaerens Robinetus (6), cur in plerisque Philosophis mores honestiores fuerint, quam doctrina, putat eosdem in praxi sequutos fuisse potius instinctum, quo ducebantur ad aequitatem, quam principia perversa quae constituere conabantur (7). Itaque statuit (8), *existere in homine Instinctum, qui solus habet omnes qualitates necessarias, ut sit regula moralitatis.* Ne putetis autem, Robinetum hujus *Instinctus* nomine intelligere quid-

---

(1) In dict. art. *Hobbes*; „ Ils avoüent de bonne foi, que dans sa jeunesse il aima „ un peu le vin, et les femmes „.

(2) Ibid. „ Neanmoins il vêcut dans le celibat, pour n'être pas detourné des études de Philosophie „. (3) In Dict. art. *Spinoza*.

(4) Tract. Theol. polit. c. 16. (5) Apud Baelium loc. cit.

(6) *De la nat.* par. 3. c. 1, seqq.

(7) Si quae actiones bonae moraliter in ejusmodi fuere Philosophis, eae processerunt ex principiis honestatis, et ex lumine vultus Dei signato super nos, quod lumen vitia quamlibet multiplicata, et enormia extinguere omnino nequeunt, ut supra dictum est § 132.

(8) Ibid. c. 2. „ Il existe dans l'homme un Instinct qui a seul toutes les qualités „ necessaires d'une regle de moralité „.

piam spirituale, et incorporeum a Deo in anima positum, ad quod anima morales suas operationes conformet. Longissime Robinetus ab hac sententia aberat, utque abesset integrum ejus systema cogebat (1). Reprobat immo sententiam eorum, quos *spiritus praeoc-*

---

(1) Non abs re esse arbitramur Robineti systema breviter exponere; est enim is homo captiosus; et si quis incautus in ejus libros inciderit, periculum est, ne decipiatur. Opus suum *de la nature* orditur *ab aequilibrio bonorum, et malorum in natura necessario*, de quo jam dictum est § 114. seqq. Cum plura capita 1. par. in id probandum impendisset perpetua fallacia, qua confundit meram *negationem* perfectionis cum *privatione* perfectionis debitae, seu qua *limitationem* entium creatorum habet tamquam verum malum; inde infert c. 26. *essentias quae dicuntur excellentiores, necessario esse vitiosiores*; et cap. 27. *non exstare in natura aliquam speciem realiter, et absolute meliorem altera.*

Transit porro ad 2. par. in qua de animalculis spermaticis c. 1. agere instituens, cap. 2. seqq. de viventium productione ex moleculis organicis loquens, ait, *singula viventia composita esse ex elementis similaribus*; nimirum renovans *homoeomeriam* Anaxagorae, de qua diximus Tom. 2. § 117. seqq. Indeque concludit, *quodlibet animal esse compositum ex animalculis ejusdem speciei, canem ex multis parvis canibus, hominem ex multis humunculis*; videlicet innumeri pene homines in Robineto exstabant. Quis poeta similem fabulam memoriae prodidit? Agnoscit autem c. 13. seqq. differentiam sexuum nedum in plantis, sed etiam in mineralibus, et lapidibus; imo omnia corpora sive terrestria, sive caelestia vult esse organica, ideoque viventia, animata, et sensu praedita. Vide quae contra diximus Tom. 4. pag. 452. seqq. et pag. 473. et Tom. 3. § 146. seqq. Robinetus enim nullam differentiam specificam agnovit inter entia, ut paulo post dicemus, ita ut ejusdem omnino speciei sint homines, et lapides. Vere plus quam truncus, aut stipes. Si cum hoc homine, et lapide constitisses, nihil credidisses interesse. In 3. par. agit c. 1. et 2. de *Instinctu morali*, deque *regula moralitatis*, et c. 3. de *gustu morali*, et cap. 4. seq. de *sensu morali*; contenditque hunc *sensum* cum aliis sensibus corporis convenire. „ L'ame perçoit le bien, et le mal, „ comme elle goûte le doux et l'amer... Tous les sens agissent sur l'ame d'une ma- „ niere uniforme „. *Anima percipit bonum, et malum, sicut gustat dulce, et amarum... Omnes sensus uniformiter agunt in animam.* Deinde c. 5. quaerit de *organo sensus moralis*, illudque in corporis mechanismo reponit. Jam ergo ex hisce liquido constat, Robinetum nomine *sensus moralis*, non intelligere *appetitum sensitivum*, qui ut docet S. Thomas 1. p. q. 80. a. 2. est animae potentia prosequens bonum apprehensum per sensum, sicut appetitus intellectivus est animae potentia prosequens bonum apprehensum per intellectum. Neque intelligit dispositiones quae sunt in hominibus ad virtutes, et vitia ex diversitate temperamenti, ut dictum est § 49. sed loquitur de sensu revera tali, uti sunt alii corporis sensus. Quod si etiam *appetitum sensitivum*, aut *dispositiones* illas intellexisset, errasset profecto, constituens in *morali sensu* ita intellecto *regulam moralitatis*; neque enim *regula moralitatis* potest reponi, sive in *corporis dispositione*, sive in *appetitu sensitivo*; alioquin agentes juxta *dispositionem corporis*, vel juxta *appetitum sensitivum*, agerent juxta *regulam moralitatis*, etiamsi agerent contra legem.

Clarius ille se explicat par. 4. ubi postquam c. 1. sub dubio reliquit, *an spiritus sit corpus*, an vero *substantia distincta a corpore*; quod nihil ad suam Theoriam conferre ait; quia scilicet haec aeque aptari potest theoriae spiritualitatis, et materialitatis animae hominis; seu verius, est ipsa theoria Materialistarum: Et postquam c. 2. seqq. pluribus agit de origine spirituum, de eorum unione cum corpore, ac reproducit errorem Leibnitii de praeexistentia animarum in corpusculis organicis (quem errorem jam refutavimus Metaph. § 900. seqq.) agens c. 5. de essentia animae, rursus haeret dubius de animae spiritualitate: „ Mais, *inquit*, la substance où réside la fa- „ culté de penser est-elle materielle ou tout-à-fait immatérielle? N'ayant rien de par- „ ticulier à dire sur cette question qui devient tous les jours plus obscure, par la rai- „ son qu'on l'a liée avec la Religion, quoiqu'elle me semble lui être étrangere, je

cupatos vocat qui credunt, *sensum pulchritudinis moralis pertinere ad facultatem mere spiritualem*, additque, *nos sentire justum, et injustum naturali impulsu, perinde atque de saporibus judicamus ante omnem reflexionem*. Illum vero sensum moralem ait

---

„ me contente de distinguer mon esprit de mon corps, sans m'inquiéter de ce que les „ autres font au même égard. At substantia in qua residet cogitandi facultas, estne „ materialis, vel omnino immaterialis? Nihil peculiare quod dicam habens in hac „ quaestione, quae obscurior quotidie evadit, propterea quod eam cum Religione copularunt, a qua tamen extranea mihi videtur (*Neque ad Fidei dogmata pertinere vult animae immaterialitatem*) distinguere contentus sum meum spiritum a „ meo corpore, quin sim sollicitus de aliorum sententiis „. Tum c. 11. constituens systema intellectuale, tria distinguit genera fibrarum in cerebro, alias *sensitivas*, alias *intellectuales*, alias *volitivas*. „ Autant qu'il y a d'ordres de fibres sensitives, autant il y a d'ordres correspondans de fibres intellectuelles... Il y a aussi dans le cerveau une troisieme sorte de fibres, distincte des deux autres especes, a laquelle „ sont attachées les volitions de l'ame „. *Quot sunt ordines fibrarum sensitivarum, totidem sunt ordines respondentes fibrarum intellectualium... Est etiam in cerebro tertia specie, fibrarum distincta ab aliis duabus, cui affixae sunt animae volitiones.* Et quamvis videatur dicere, ejusmodi fibras inservire ad intelligendum, et volendum; nihilominus ibid. adhibet principium harmonicum, quod est inter tria corpora sonora in eadem proportione, quorum uno reddente sonum, reddunt et alia, atque ait: „ ce rapport pourra être envisagé comme le fond, la base, le principe de tout le „ système intellectuel, *Hic respectus haberi poterit tamquam fundus, basis, et principium totius systematis intellectualis*. Et cap. 15. explicans quid sit *intelligere*, inquit: „ Dans l'esprit l'entendement est la faculté d'appercevoir un objet, d'en avoir l'idée, par l'ebranlement d'une fibre intellectuelle. L'idée, considerée dans la „ fibre, n'est que son ebranlement; dans l'esprit c'est la modification produite par „ cet ébranlement. Cette modification est la perception d'un objet „. *Intellectio in spiritu est facultas percipiendi objectum, ejusque ideam habendi, ob concussionem fibrae intellectualis. Idea considerata in fibra, non est aliud quam ejus concussio; in spiritu est modificatio a tali concussione producta. Haec modificatio est perceptio objecti.* Quibus verbis praecipuam rationem destruit, qua demonstratur immaterialitas animae: nam si intellectio aliud non est quam modificatio producta a concussione fibrae, jam anima nullam actionem immaterialem habet, ex qua ejus immaterialitas probari possit; qui enim immaterialis poterit esse productio quae est effectus fibrae corporalis concussae? Mittimus quae scribit de judicio, et ratiocinatione ea constituens in reactione animae super duas, aut tres ideas, quarum respectus percipiat; haec enim etiam reactionibus fibrarum accomodari possunt, posito quod perceptio nihil sit aliud, quam effectus concussionis fibrae, et posito principio harmonico, quo sonus redditur in data proportione. Ex quibus abunde constare videtur, Robinetum negare immaterialitatem animae humanae, de qua jam dixerat, nihil se esse sollicitum.

Similia scribit in par. 5. in qua multa etiam execranda congerit adversus Divinitatem, negans Deo bonitatem, intelligentiam, voluntatem, libertatem, sanctitatem, justitiam, uno verbo, omnia attributa, ut diximus Metaph. § 1257. seqq. Neque tantum haec negat, quasi non possimus illa concipere ut sunt in Deo infinita; seu quasi sapientia in Deo sit super sapientia, aut bonitas sit superbonitas; sed nulla omnino in Deo esse affirmat, eo quod talia attributa nullo modo separari possunt a limitatione, cum qua a nobis cognoscuntur.

In 6. par. ubi agit de mundi origine, nihilo minus detestabiles errores conflat, docens, mundum esse effectum necessarium Divinae naturae, semperque extitisse cum suo Auctore, nec potuisse non existere semper, semperque existere necessario debere, continuatis revolutionibus. Quas quidem errores jam satis refutavimus Tom. 3. § 29 et 177. sqq.

esse *sextum sensum omnino similem reliquis quinque sensibus corporis.* Eamdem sententiam, si Robineto credimus, tenuerunt Autcheson, et Hume, seu verius universi Epicurei, qui in voluptate ultimum finem constituebant, negata anima immaterialitate: nam quid aliud erat reliquum, ea negata, quam moralitatem ad sensum, sensibilesque voluptates revocare? Idem docuit Helvetius.

Quod autem ad praesentem controversiam propius pertinet, est pars 7. in qua de *animalitate* Robinetus agit, exque principio *gradationis naturalis inter entia*, ita ut natura non operetur per saltum (quod quidem principium verissimum est, si intelligatur ut illud intelligit S. Thomas 1. p. q. 71. ad 4. nimirum ,, quod natura de uno ex-
,, tremo ad aliud transit per media, *sicut* inter coelestia, et aquatica animalia sunt
,, quaedam media quae communicant cum utrisque, et computantur cum illis, cum
,, quibus magis communicant, secundum id quod cum eis communicant, non secundum
,, id quod communicant cum alio extremo ,,. Quod hac ratione exprimere solent: *supremum infimi, attingit infimum supremi;* sicut bruta animantia habent cognitionem sensitivam, quae est infima in homine; et plantae vegetationem, quae est infima in brutis) infert ille, *nullam inter entia esse diversitatem sive specificam, sive genericam, sive classium sive regnorum*, ideoque ex lege continuitatis concludit ,, que
,, les animaux, les plantes et les minéraux, sont tous des modifications de la matiere
,, organisée, qu' ils participent, tous à une même essence, sans avoir d'autre distinctif
,, entre eux que la mesure selon laquelle ils ont part aux propriétés de cette essen-
,, ce. Animalia, plantae, et mineralia sunt omnia modificationes materiae organizatae,
,, omnia participant in una eademque essentia, absque alio inter se discrimine, quam
,, in mensura secundum quam participant proprietates hujus essentiae ,,. En tandem perfecta totius operis idea, ut nempe omnia redigantur ad materiae organicae modificationes, quo spectat etiam postremus operis tomus, in quo conatur ostendere, humanam formam repertam fuisse in fossilibus, in lapidibus, in plantis; ceperetosque etiam fuisse homines marinos, Sirenas, Nereides; quibus adjungit Nigritas, Hottentottos, Caffros, Lapponios, aliosque: quasi forma hominis consistat tantum in aliqua externa similitudine, aut quasi diversitas coloris, staturae, aut ingenii satis sit ad degradandum homines a vera essentia humana.

Inspecto igitur integro Robineti systemate, vix dubitari posse videtur, quin ejus conatus ad hoc tendant, ut universa explicentur per varias materiae modificationes, quemadmodum olim Democritici, et Epicurei, faciebant, omnesque juniores Materialistae faciunt, licet ille non ita clare se explicet ad offundendas tenebras, deformitatemque systematis tegendam. Sic patet, quare *regulam moralitatis in instinctu, et sensu morali* organico reponat. Nam quae alia potest esse *moralitatis regula*, si nihil est aliud in natura praeter materiam, ejusque modificationes? Imo quae potest esse *regula moralitatis*, si omnia ad sensum redigantur, adeoque ad sensibiles voluptates?

Addere quis posset, Robinetum vel nihil, vel parum a Spinozistis distare, praesertim ex iis quae habet par. 7. c. 8. ,, Il n'y a qu'un seul acte dans la Nature, dans lequel ren-
,, trent tous les événemens; un seul phénomene dont tous les phénomenes sont des parties
,, liées; un seul Etre prototype de tous les Etres... Il n'y avoit qu'un systeme naturel
,, possible, tel que devoit être l'effet émané de la cause, refermant tous les possibles.
,, Il n' y avoit qu' un seul plan d' organisation ou d' animalité possible, mais ce plan
,, pouvoit et devoit être, infiniment varié. L' unité de modele, ou de plan, maintenu
,, dans la prodigieuse diversité de ses formes, fait la base de la continuité ou de liai-
,, son graduées des Etres. Non est nisi unus actus in natura, in quem regrediuntur
,, omnes eventus: unum dumtaxat phaenomenum, cujus sunt partes colligatae omnia
,, phaenomena; unum tantum ens prototypum omnium entium... Nonnisi unicum sy-
,, stema naturale erat possibile, atque talis debebat esse effectus emanatus a caussa,
,, continens omnia possibilia. Nonnisi unicum erat planum organizationis, sive anima-
,, litas possibilis, sed hoc planum debebat esse infinite varium. Unitas exemplaris, si-
,, ve plani, conservati in prodigiosa diversitate suarum formarum, basim efficit con-

150. Videtur autem admittendus instinctus involuntarius, sive sensus moralis, 1. quidem quia naturae Auctor dedit nobis intrinsecam dispositionem ad probandas quasdam actiones, earumque qualitates, alias vero reprobandas, Haec autem dispositio vocatur instinctus, qui comparari aptissime potest cum gustu dulcis, et amari. Extat igitur in nobis instinctus moralis. Is vero non pendet ab ulla mentis consideratione, qua respectus metaphysici deteguntur; plerumque enim eam praevenit. Instinctus igitur ille ad facultatem pure intellectualem non pertinet, sed ad sensum, qui dicitur moralis.

151. II. Infantes, et ignari bene noscunt, cum mala operantur. Nequit autem ratio eos instruere: nam ratio est lumen mentem illustrans, infantes vero, et ignari haud sunt illuminati; alioquin infantes, et ignari non essent. Non ergo deformitatem actionis, aut desiderii videre possunt in relationibus quas ignorant. In eis igitur aliud exstat principium praesidens motibus eorum animae, quod nihil commune habet cum spiritu. Hoc autem principium est instinctus involuntarius, quo secreto moventur ad discernendum bonum a malo, et ad illud probandum, istud reprobandum. Datur igitur talis instinctus.

152. III. Regula nostrarum actionum debet esse in nobis, et seipsa, absque interprete, sese explicare: debet esse universalis, et immutabilis. Hi autem characteres non alibi reperiuntur, nisi in instinctu uniformi in omnibus hominibus. Datur igitur ejusmodi instinctus.

153. IV. Via instinctus est propria, facilis, et infallibilis, neque ullam praesupponit ideam, cognitionem, aut ratiocinium. Creator ergo non rationi nostrae quae tam saepe decipitur, sed sensibus, quorum operationes fideles sunt, securitatem nostrae conservationis commisit.

„ finitatis, sive colligationis graduum entium. *Habemus* unitatem actus in natura. „ *Habemus* unitatem phaenomeni. *Habemus* unitatem entis prototypi. *Habemus* unitatem systematis naturalis possibilis. *Habemus* unitatem plani, *sed tamen* infinite „ varii. *Habemus* diversitatem formarum, *idest modificationum* in unitate plani infinite varii „. Quid hoc esse videtur aliud quam constituere cum Spinoza unitatem substantiae cum infinitis modificationibus? Nolumus cuipiam errores aliorum affingere, sed nec ferre possumus simplicium deceptionem. Scimus, Robinetum a se Spinozismum depulisse, quia admisit diversitatem substantiarum. Sed in ejusmodi hominibus contradictiones non sunt infrequentes, ut fucum aliis faciant. Quodnam est supremum illud Ens infinitum, et perfectissimum (haec tantum in illo Robinetus agnoscit, agnoveratque Spinoza in substantia praedita infinitis modificationibus, sive infinita cogitatione, et extensione), non habens tamen neque sapientiam, neque bonitatem, neque voluntatem, neque justitiam, etc. et agens ex necessitate naturae, nec potens aliud quidpiam efficere praeter id quod fecit, quodque emanavit ab ipso tamquam continens omnia possibilia? Non videtur tale ens differre a materia Spinoziana infinitis modificationibus affecta. Haec dogmata Robinetus apertissime docet, imo ipsis totum ejus systema nititur. Similiter autem Spinoza docuerat. Etsi ergo concederemus, Robinetum a Spinoza recedere in errore unitatis substantiae, cum Spinoza conveniret in aliis erroribus, a quibus purgari nullo modo potest.

154. V. Inest nobis instinctus ad prosequenda bona physica, et mala physica fugienda. Nam, ut Abadie advertit, si cum uror igne, ut brachium, vel manum averterem, deberem considerare naturam ignis urentis, aut motum nervorum, et spirituum in brachio, vel manum, jam essem ustus, priusquam ea considerarem. Cur ergo negabitur instinctus in prosequutione boni moralis, et fuga mali moralis?

155. VI. Supremum Ens in electione mediorum, quibus ad virtutem ducimur, aptiora selegit. Cum ergo potuerit efficere, ut statim perciperemus distinctiones morales per sensum vividum et immediatum, non est dicendum voluisse eam cognitionem alligare exercitationi laboriosae facultatem spiritualium (1).

Prop. *I. Nullus in nobis exstat, neque extare potest instinctus, sive sensus moralis in corporeis organis, quo virtutes discernamus a vitiis, illasque probemus, istaque improbemus. II. Multoque minus potest ejusmodi instinctus esse regula moralitatis. III. Inest autem nobis rationis lumen, quo bonum a malo in moralibus discernimus.*

156. Prob. 1. p. Discretio inter virtutes, et vitia, atque illarum approbatio, istorum improbatio, absque aliqua cognitione haberi non potest; non enim ferimur in incognita. Cognitio autem virtutis, et vitii nullo modo pertinere potest ad instinctum, sive ad sensum revera corporeum, et organicum: nam, ut S. Thomas advertit (2), virtutes, et vitia, ut et celeri habitus, cognoscuntur per actus: actus autem virtutum, et vitiorium sunt humani, idest, pendent a voluntate, quatenus est domina suorum actuum, ut supra dictum est (3); voluntas vero quatenus libera, pendet a ratione, ut demonstravimus (4). Igitur cognitio virtutis, et vitii pertinet ad rationem, et nullo modo pertinere potest ad solum instinctum, et sensum corporeum; cujus proinde esse non potest discretio inter virtutes, et vitia, et illarum approbatio, horum improbatio (5).

---

(1) Descripta sunt haec sophismsta ex Robineti par. 3. c. 2.

(2) 1. 2. q. 49. a. 3. Displicere Robineto non debet, quod S. Thomsm citemus, postqnsm ipse psr 6. c. 21. *subtilem* ejus *penetrationem* laudavit *la subtile pénétration de S. Thomas*, Utinsm S. Doctorem fuisset sequutus! Sed ille, ut est in incredulorum more positum, et Voltairius etiam fecit, citst, imo describit eisdem verbis argumenta quae Angelicus sibi objicit, quin dicat, ea esse objectiones, nihilque curst solutiones, quss silentio praeterit. Ne quis putet, nos Robineto imponere, res pstet cuique legenti ipsum loc. cit. c. 26. seq. ubi in not. citat. S. *Thom. Aq. Summ. Cathol. Fidei l.* 11. nulla facta mentione capitum, et numerorum, ne fraus ita facile posset delegi. (3) § 2. (4) Metaph. § 1064.

(5) Cum *sensum moralem* Robinetus ponit omnino independentem a rstione, et consistentem in solo mechanismo orgsnorum corporis, quid dicat ignorat; omnis enim moralitas est a voluntste, ut sequitur rationis ductum. Implicat ergo in terminis *sen-*

157. Praeterea, in sensu nihil aliud esse potest quam motus corporalis ex juniorum Philosphorum sententia, cui Robinetus subscribit. Si ergo sensus posset discernere inter virtutes, et vitia, id facere deberet per motum corporalem. Virtus autem, et vitium sunt supra omnem motum corporalem: nam ut ad rem S. Thomas (1), motus corporales sunt indifferentes ad bonum, et malum morale; virtus vero est determinata ad bonum morale, sicut vitium est determinatum ad malum morale (2). Fieri ergo nullo modo potest, ut sensus corporeus discernat inter virtutem, et vitium in ordine morali.

158. Insuper virtutis bonum est bonum honestum, bonum vero honestum appetitur appetitu rationali; siquidem convenit homini, ut homo est: homo autem est homo, quia operatur per rationem; ita enim differt a brutis. Quidquid ergo pertinet ad sensus, non habet rationem honestatis, nisi quatenus illam participat ab appetitu rationali. In sensibus ergo nulla est honestas, vel inhonestas, nisi ex ordinatione, vel deordinatione rationis (3). Si igitur omnis moralitas redigatur, ut Robinetus facit (4), *ad solam inclinationem naturalem involuntariam, et independentem a quacumque humana consideratione, et ab ipsa ratione;* nec quidquam *habeat commune cum spiritu;* sistat vero *in solo gustu*, quem ille vocat *moralem*, idest, in mero mechanismo, perinde ac gustus dulcis, et amari (5); nulla erit honestas, vel inhonestas, actionum; sed illae dicentur honestae, quae placent gustui sensus; illae inhonestae, quae eidem gustui displicent. En purus putusque Robineti Epicureismus.

---

sus moralis pure corporeus nullo modo pendens a ratione. Sed non est id mirandum in Robinelo, qui non aliam, quam Epicureorum moralitatem agnoscebat, in sensu voluptatis, et doloris repositam. Si alia deessent argumenta, hoc unum videretur esse plusquam satis ad convincendum Robinetum de negata animi immaterialitate.

(1) Loc. cit. q. 59. a. 1. (2) Ibid. q. 55. a. 4.

(3) Vide S. Thom. 1. 2. q. 145. a. 3.

(4) Par. 3. c. 2. seq.

(5) Multa Robinetus fundit verba loc. cit. c. 5. inquirens de *organo sensus moralis*, quem *sextum* vocat, distinctum a reliquis quinque sensibus corporis. Post longam descriptionem modorum, quibus fiunt operationes sensuum externorum, tandem ait: ,, nous ne sommes pas en état d'assigner au juste quel est cet organe ,,. *Res eo redit, ut nequeamus ad ungem quale sit hoc organum designare.* Videamus, an saltem aliquo designarit modo. ,, Mais *statim ait*, il y a toujours deux points constans a ce ,, sujet, savoir que la moralité des actions et des caracteres est quelque chose de sen- ,, sible, et qu'il n'y a point de sensation dans l'ame qui n'ait un mechanisme qui ,, lui réponde dans le système organique de la machine. In hac autem re duo plane ,, constant, idest, quod moralis actionum, et characterem est aliquid sensibile, et ,, quod nulla est sensatio in anima, cui non respondeat aliquis mechanismus in syste- ,, mate organico machinae. De hoc altero non disputamus. Primum autem tam non constat, quam falsum est, moralitatem actionum esse quidpiam sensibile. Id cum pro certo habet Robinetus, incidit in petitionem principii, supponit enim ut certum id quod est in quaestione, an scilicet moralitas consistere possit in sensu, seu an detur sensus moralis. Quod addit: ,, il paroît qu'il y a, dans le plan organique, des fila-

159. Ad haec, si discernere inter virtutes, et vitia, non ad rationem, sed ad sensum pertineret, possent, bruta, ut advertit S. Thomas (1), discernere inter bonum, et malum morale, ideoque capacia essent virtutum, et vitiorum; non enim sensibus, et sensationibus destituuntur; idque maxime si stemus principiis Robineti: nam si propter analogiam inter sensus infert ille, debere esse in homine sensus moralem praeter quinque notos corporis sensus, cur propter eamdem analogiam non licebit inferre, debere in brutis habentibus quinque corporis sensus, esse etiam sensum moralem? Sic autem revera homo comparatus a Robineto est jumentis insipientibus, et similis factus est illis (2).

160. Alteram prop. partem demonstramus primum quidem, quia regula moralitatis, ut ipse Robinetus fatetur (3), debet esse uniformis in omnibus hominibus; si enim uniformis non esset, jam non foret pro omnibus eadem regula morum, sed quod aliquibus honestum esset, aliis esset inhonestum, et econtra. Gustus autem sensibiles in omnibus hominibus non sunt uniformes, imo in uno eodemque homine variantur pro ratione aetatis, valetudinis consuetudinis, aliarumque caussarum. Si igitur de bono, et malo morali judicium esset ferendum ex gustu sexti illius sensus, quem Robinetus vocat *instinctum*, aut *sensum moralem*, regula moralitatis varietur etiam in eodem homine pro diversis circumstantiis. Quomodo igitur esset regula, quae in omnibus hominibus debet esse uniformis? Et sane quis dixerit, *filamenta plani organici*, in quibus Robinetus constituit organum conficti sui *sensus moralis*, easdem in juvenibus, in senibus, in viris, et mulieribus, in piis, et impiis experiri commotiones coram iisdem objectis? Totidem ergo constituendae essent regulae moralitatis, quot commotiones diversas suscipere *filamenta* illa possent. O praeclara regula morum tam multis subjecta diversitatibus?

161. Deinde, regula morum debet esse fixa, et invariabilis, ut Robinetus concedit (4); nam si variabilis, foret, indigeret alia regula dirigente, atque ita porro in infinitum. Ostensum est au-

---

„ mens qui, à la presence des objets moraux, éprouvent une commotion pour en „ avertir l' ame „. *Videntur exstare in plano organico filamenta, quae coram objectis moralibus commotionem experiuntur, ut de iis animam moneant*: etiamsi concederetur, restaret probandum, in ea commotione moralitatem consistere: nam si in ea non consistit moralitas, cur in illis filamentis constituetur organum sensus moralis? Sic autem rursus incidit Robinetus in petitionem principii. Nec respondere potest: L' on a tres-bien prouvé, que les distinctions morales ne sont pas du ressort de „ l' entendement „. *Probatum optime est, distinctiones morales non esse mentis effectus*; id enim nullo modo probavit, neque probare poterat, nisi poneret cum Epicuro moralitatem in corporeis voluptatibus, destrueretque animae libertatem, et immaterialitatem.

(1) Q. I. de virt. a. 4. ad 12.

(2) Hic est ejusmodi Philosophorum conatus, imprimisque Robineti, qui omnem specificam distinctionem sustulit inter homines, et belluas, imo inter homines, et lapides, universaque entia vita, et anima donavit.

(3) Loc. cit. c. 2.

(4) Ibidem.

tem (1), fictum illum *sensum moralem*, tametsi daretur, subjici debere innumeris mutationibus. Non ergo posset esse regula morum.

162. Regula item moralitatis indigere non debet aliquo interprete, Robineto fatente (2); si enim eo indigeret, is potius essent regula. Fac vero, ut ejusdem Robineti exemplo utamur (3), sensui illi morali objici quempiam qui hominem interficiat. Quodnam judicium de homicidio feret sensus ille moralis? Judicabitne esse malum? At homicidium illud potest culpa vacare, si nempe miles sit qui hostem in bello justo occidat; si publica justitiae minister hominem reum morti damnatum necet. Idem est objectum, nempe hominis occisio; ideoque eamdem debet esse commotio in *filamentis plani organici*. Quomodo ergo judicium feretur de honestate, vel inhonestate actionis, si sensus ille unica constituatur judicii regula? Mittimus reliqua, ne simus nimii in re cujus falsitas seipsa patet.

163. Ad tertiam prop. partem devenientes, ejus veritatem, nemine monente, in scipso quisque experitur, extare scilicet in nobis lumen quoddam rationis naturale, quo discernimus quid sit bonum, et quid malum (4); quod quidem lumen nihil aliud est, quam impressio quaedam divini luminis in nobis, sive participatio quaedam legis aeternae, qua Deus per suam providentiam universa regit, moderatur, atque gubernat (5). De hoc autem lumine dicitur Psal 4. v. 7. *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*. Et Rom. 2. v. 14. seq. *Cum enim Gentes quae legem non habenc, naturaliter ea quae legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendentibus*. Hoc lumen universi homines participant; omnis enim cognitio veritatis est quaedam irradiatio, et participatio legis aeternae, quae est veritas incommutabilis (6): veritatem autem omnes ratione utentes aliquo modo participant, saltem quoad principia communia legis naturalis (7), quae propterea quoad ea principia communia deleri a cordibus hominum in universali nullo modo, potest, licet ob malas persuasiones, pravasque consuetudines et habitus deleri aliquando possit quoad praecepta quaedam secundaria (8). Lex igitur aeterna nobis participata per lumen rationis, quo discernimus quid sit bonum, quid malum, est prima regula totius moralitatis, quam quidem regulam participat lumen rationis, seu recta ratio, quae in unoquoque est regula proxima intrinseca qua quisque judicat quid sit faciendum quid non faciendum (9).

(1) § praeced. (2) Loc. cit. (3) Ibidem c. 4.
(4) Vide S. Thom. 1. 2. q. 91. a. 2. (5) Ibidem a. 1.
(6) Vide S. August. l. de vera Relig. c. 18.
(7) Confer. S. Thom. loc. cit. q. 93. a. 2.
(8) Adeatur idem S. Thomas ibid. q. 94. a. 6.
(9) Vide eumdem S. Thom. 1. p. q. 79. a. 13,

164. Ad primum responsio patet ex dictis (1); extat enim in nobis lumen rationis naturale ad discernendum bonum, et malum, nec ullus requeritur instinctus sensibilis (2). Lumen autem illud non pendet a mentis nostrae consideratione; imo absque eo nulla potest esse mentis consideratio: nam cognitio veritatis sine lumine intellectus esse non potest.

165. Ad secundum respondemus, infantes, et ignaros non esse quidem illuminatos circa scientias, et artes; sat autem luminis rationis naturalis habent, ut discernant quid sit bonum, quid malum saltem circa principia communia moralitatis; quod quidem lumen praesidet actionibus eorum, ut ostendat quid sit in illis honestum, quid turpe (3). Non est autem voluntarium. quia ex voluntate nostra non est, ut simus perfusi lumine rationis, est proinde in nobis a Deo auctore naturae. Tantum vero abest a vero, quod principium faciens nos discernere bonum a malo, nihil habeat commune cum spiritu, quam verum est, esse ipsum lumen intellectus.

166. Ad tertium jam dictum est (4) fore ut regula moralitatis non esset universalis et immutabilis, si unice penderet ab organo sensus, quod mutationes in uno etiam eodemque homine subiret. Instinctus autem licet in brutis animantibus sit idem, et universalis, habita ratione diversitatis specierum, in homine tamen satis esse non potest ad discernendum bonum a malo morali; instinctus enim pertinet ad partem sensitivam, estque ipsa aestimatio, qua animalia per appetitum sensitivum prosequuntur convenientia suae naturae physicae, et aversantur nociva, apprehensa per cognitionem sensitivam, ut ostendit S. Thomas (5). Bonum vero, et malum morale pertinent ad appetitum rationalem; et sequuntur cognitionem intellectus, ut dictum est (6).

167. Ad quartum respondemus, falsum esse quod dicitur, instinctum nullam praesupponere ideam, aut cognitionem: nam et in belluis, cum prosequuntur sibi convenientia, et fugiunt nociva, praesupponitur idea objecti convenientis, vel nocivi ejusque cognitio sensitiva; quomodo enim prosequerentur, aut fugerent id cujus nullam haberent ideam, essetque eis omnino incognitum (7)?

---

(1) § praeced.

(2) Si lumen rationis, quo discernimus bonum a malo, quis velit appellare instinctum, non repugnabimus. Nam et S. Thomas de conscientia loquens I. p. q. 79. a. 13. ait: „ secundum quod per nostram conscientiam judicamus aliquid esse faciendum, „ vel non faciendum; secundum hoc dicitur conscientia ligare, vel instigare „. Sed talis instinctus toto caelo diversus est ab instinctu Robinetiano.

(3) Quam falsum sit exstare in nobis principium praesidens motibus animae, quod nihil habeat cum anima commune, seu quod materiale sit, et mechanicum, perspicue constat, repugnat enim principium perficiens animam, quod sit ea imperfectius: nam caussa perficiens nequit esse imperfectior eo quod perficit; caussa enim non potest esse imperfectior effectu, cum effectus contineatur in virtute caussae.

(4) § 160.

(5) In 3. d. 8. q. 1. a. 1. ad 4. et a. 2.

(6) § 156.

(7) Vide S. Thom. loc. cit.

Non debuit autem Deus sapientissimus committere sensibus discretionem boni, et mali moralis, siquidem moralitas non perficitur nisi tantum in voluntate cujus consensu, vel dissensu unice pendet. Utique sensus circa propria objecta non decipiuntur; sed quam saepe decipiuntur, et decipiunt circa sensibilia communia? ut supra dictum est (1). Mens autem nostra etsi saepissime decipiatur circa veritates elongatas a primis principiis, sive theoreticis, sive practicis; numquam tamen decipitur circa principia communia; quamquam in moralibus tetinere possit scientiam principiorum, et in praxi ea non uti, ob ingruentes cupiditates.

168. Ad quintum dicimus bona, et mala physica, quae per instinctum prosequimur, vel fugimus, ut bruta animantia, non excedere cognitionem sensitivam; hanc vero excedunt bona moralia, quatenus moralia sunt.

169. Ad sextum respondemus non potuisse effici, ut per sensum perciperemus differentias morales, cum harum perceptio non ad sensum, sed ad mentem pertineat. Nulla autem in ea perceptione est exercitatio laboriosa: nam per lumen naturale menti inditum, statim mens discernit bonum a malo morali, saltem quoad principia communia.

ARTICULUS III.

Utrum differentia moralium actionum ex hominum pendeat institutione, ac legibus.

170. Differunt actiones morales bonitate, ac malitia, et quaedam honestae sunt, quaedam turpes quaedam justae, quaedam injustae. Taelm differentiam ex sensu hauriri minime posse ostendimus. Nunc de hominum institutione. et legibus quaerimus.

171. Jampridem meminerat Plato (2), et Aristoteles (3), postque ipsos S. Thomas (4), quorumdam, qui nulla esse justa, aut injusta suapte natura, sed tantum hominum arte, ac legibus dixerunt. Hujusmodi fuere Polus, Callicles (5) Thrasymachus, Glauco. Laertius autem (6) in eadem sententia fuisse refert Archelaum

(1) Tom 1. § 761. seq.

(2) L. 10. de leg. et in *Theaeteto*, et in *Gorgia*

(3) Lib. 1. Ethic. c. 1. et l. 5. c. 10.

(4) 2. Eth. lect. 3. „ Quaedam, *inquit*, quae a quibusdam reputantur justa, et „ honesta, a quibusdam reputantur injusta, et inhonesta secundum differentiam temporum, et locorum, et personarum. Aliquid enim reputatur vitiosum uno tempore, „ aut in una regione, quod in alio tempore, aut in alia regione, non reputatur vitiosum. Et ex ista differentia contigit quosdam opinari, quod nihil est naturaliter „ justum, et honestum, sed solum secundum legis positionem. „

(5) In *Gorgia* Callicles impudentissime ajebat: „ luxuria, intemperantia libertas, „ modo facultas suppetat, virtus est, atque felicitas. Cetera vero haec speciosa praeter naturam adinventa, hominum deliramenta sunt, et nugae penitus contemnendae. „

(6) Lib. 2.

Socratis Praeceptorem, Democritum, et Aristippum; quibus Anaxarchum Plutarchus (1) adjungit. Idemque senserunt Pyrrho (2), Carneades (3), et Epicurus (4), universimque omnes Sceptici (5), et materialistae (6), quos in hac re sequutus fuit Carpocrates ajens apud Tertullianum (7), *non natura quid malum haberi, sed opinione;* itemque Crescens Cynicus (8). Hos autem recentiori aetate sequuti sunt Spinoza (9), et Hobbesius (10), ceterique athei, et qui *Theistae* vocantur, et omnia conantur subvertere Religionis, et Ethicae principia.

172. Videtur autem ita dicendum 1. quia magna est humanarum opinionum de turpibus, et non turpibus, de licitis, et illicitis discrepantia. Nam ut Empiricus refert (11), apud Germanos, et Thebanos turpe non habebatur mascula venere uti; quod Cy-

---

(1) In vita Alexandri Magni. (2) Laertius lib. 9.

(3) Vide Lactantium l. 5. Inst c. 14. quamvis Pyrrho, et Carneades, Scepticorum more, de hac ipsa re dubitabant. Quare Carneades in Romano Senatu uno die pro justitia altero contra justitiam disseruit, ut ibid. Lactantius refert.

(4) Apud Laertium l. 10. Vide Senecam epist. 97. et Gassendum in syntag. philos. Epicuri p. 3. c. 25.

(5) Vide Empiricum l. 3. Pyrrh. hypoth. c. 23. seq.

(6) Cum nullam ii substantiam immaterialem admittant, omnem proinde justi, et injusti ideam repudiant; ideoque una tantum utilitate, ac voluptate omnia metiuntur.

(7) Lib. de anima, cap. 35.

(8) Vide S. Justinum Apol. 2. num. 3.

(9) In Tract. theol. polit. c. 16. ait, Jus, et institutum naturae, nihil nisi quod „ nemo cupit, et quod nemo potest, prohibere; non contentiones, non odia, non iram, non dolos etc.

(10) De Cive c. 14. § 17. ubi docet „ quid sit *ratione culpandum* definiendum esse „ a civitate, ut *culpa*, hoc est peccatum sit quod quis fecerit, omiserit dixerit, vel „ voluerit, contra rationem civitatis idest, contra leges „. Et cap. 12. § 1. repetens quae scripserat c. 6. § 9. statuit, „ regulas boni, et mali, justi, et injusti, honesti, „ et inhonesti, esse leges civiles, ideoque quod Legislator praeceperit, id pro bono; „ quod vetuerit, id pro malo habendum esse „. Quis haec legens non horret animo? praesertim, si reliqua addantur, quae docet Hobbesius in eodem opere *de Cive*. Nihilominus Gassendus in epist. ad Samuelem Sorberium praefixa eidem operi, et quae exstat Tom. 6. Opp. Gassendi pag. 223. *summopere delectatur*, quod *liber de Cive iterum ederetur*, eumque vocat *certe non vulgarem, dignumque, qui omnium, qui altiora sapiunt, manibus teratur;* optatque, ut cetera Hobbii opera in lucem prodeant *ad totam beandam nationem Philosophantium solide*, cum neminem norit, *qui sit Hobbio inter philosophandum magis a praejudiciis liber; quisque penitus quidquid rerum edisseruerit introspiciat.* Marinus quoque Mersennus in Epist. ad eumdem Sorberium vocat *egregium opus de cive incomparabilis D. Hobbii*, et *ingentem thesaurum literarum*. Et paulo post vocat librum illum *aureum gemmis auctum, et ornatum*, qui non sit *diutius desiderandus;* monetque Sorberium ut *auctorem pro viribus urgeat, ne totum corpus philosophicum, quod mente premit, et calamo explicat, deinceps arca (nobis fatali) concludat, ne tandem nos ad auctoritatem regiam provocare cogat, qua ipsius arcam invidam effringamus.* Exstat etiam haec Epistola initio operis de Cive. Mirandum sane, hos Viros nedum Catholicos, sed et Sacerdotes, et Mersennum ex ordine Regulari, in tantas Hobbii laudes potuisse effundi. Ut eos excusemus, nihil possumus aliud dicere, quam laudasse Hobbii libros quos non legerant, ut multi faciunt, nam si legissent, et tam magnifice laudassent, quis dare veniam posset?

(11) Loc. cit. c. 24.

nici, et Zenon Cittieus, et Cleanthes, et Chrysippus indifferens esse dicebant. Insuper apud quosdam Indos non videbatur turpe congredi publice cum uxore. Praeterea apud multos ex Ægyptiis licitum erat mulieres prostituere. Apud Persas, et potissimum apud Magos, contrahebantur matrimonia inter matres, et filios; Ægyptii vero sorores ducebant; Plato autem communes uxores esse debere pronunciavit. Sthoici non esse a ratione alienum dicebant, ut quis aliorum, et suas etiam carnes comederet. Apud Cilices gloriosum erat praedari. Lacedaemonii autem furtum praecipiebant, et apud veteres Germanos furtum non reputabatur illicitum. Haec autem, et his similia ostendunt, turpes, et non turpes actiones esse pro varietate opinionum hominum, et morum, et institutorum.

173. II. Similia refert Marchio d'Argens (1) de Caridibus, Drusis, Peruanis: nam apud Caribes infantes saginati a parentibus commenduntur: apud Peruanos occiduntur uxores, quae filios non amplios gignunt, et earem eduntur carnes. Drusi vero certis diebus communes uxores habent.

174. III. Comperta quoque est vis earum opinionum, quae a prejudiciis infantiae, consuetudinis, superstitionisve ortum habent. Potuerunt ergo ex hisce fontibus manare eae, quas de justo, et injusto, de honesto, et turpi, ac de Deo colendo habemus notiones. Nam si ex natura ipsa manarent, cur non essent eadem apud universas nationes?

175. IV. Si puer recens natus educaretur in sylvis, lactatus a belluis, is nullam haberet boni et mali notionem. Describit unum talem puerum Bernardus Connor (2) repertum in nemoribus ad Lithuaniae, et Russiae confinia inter gregem ursorum, decem circiter annos natum, adspectu ferino, manibus, pedibusque incedentem, loquelae expertem, nullumque rationis praebentem indicium. Is non modo nullam boni, et mali notionem habebat, sed neque vitae sylvestris recordabatur. Notiones ergo boni, et mali non a natura, sed ab institutione pendent.

Prop. *Non omnium moralium actionum differentia ab hominum institutione et legibus pendet.*

176. In hac sententia ita ipsi Gentiles confirmati erant, ut primis Christianis per calumniam objecerint, eos docere *nec quidquam esse virtutem, aut vitium, sed sola opinione haec ab hominibus judicari* (3); qui quidem erat Gnosticorum error, qui ab ethnicis cum Christianus confundebantur (4).

177. Prob. prop. ex S. Thoma (5). Quae naturaliter homi-

(1) *Philos. du bon sens.*
(2) In Evang. Medici. (3) Vide S. Justinum Apol. 1. n. 28.
(4) Vide S. Irenaeum lib. 1. adv. haer. in Praefat.
(5) L. 8. con. Gen. c. 129. ubi alias etiam rationes reperies.

ni conveniunt, vel ipsum dedecent, non pendent ab hominum institutione, et legibus; haec siquidem naturam etsi juvare, ac fovere possint, instituere non possunt, sed institutam supponunt. sunt autem morales actiones, quae naturaliter homini conveniunt, vel ipsum dedecent. Homo enim naturaliter est ratione praeditus; ita namque differt a belluis. Quidquid ergo est secundum rectam rationem, convenit naturaliter homini; et quidquid est contra rectam rationem, ipsum naturaliter dedecet. Actionum autem humanorum quaedam sunt secundum rectam rationem, quaedam contra rectam rationem. Quis enim dicet non esse secundum rectam rationem, colere parentes, enutrire filios, subvenire indigentibus, obedire majoribus, juvare Rempublicam, reddere unicuique quod suum est? Et quis dicet non esse contra rectam rationem occidere innocentem, insurgere in parentes, ingurgitare se cibis, luxuriae indulgere, aliena furari, famam proscindere, aliorum jura sine justa caussa, et potestate invadere? Sunt igitur morales actiones, quae naturaliter homini conveniunt; et sunt quae naturaliter ipsum dedecent. Non ergo omnium moralium actionum differentia est ab hominum institutione, et legibus.

178. Praeterea, leges humanae verae leges non sunt, si sint contra rectam rationem (1). Et ipsae igitur praesupponunt rationem rectam, cui debent conformari, ut sint justae. Oportet ergo ante leges humanas praesupponere aliquam regulam, cui et ipsae conformentur, ut rectae sint. Quare fieri nullo modo potest, ut leges humanae, sive civiles, sint unica regula boni, et mali, justi, et injusti, honesti, et inhonesti (2).

179. Ad primum respondemus cum S. Thoma (3), humanarum

---

(1) Vide S. Thom. 1. 2. q. 95. a. 2.

(2) Ex Hobbesio, qui omnem justitiam, et honestatem ad civiles leges tamquam ad regulam reducit, merito quaerimus, an Legislator civilis possit ex arbitrio legem ferre etiam ad Reipublicae ruinam, v. g. ut omnes Regni Optimates absque ullo delicto interficiantur; ut integrae Civitates conflagrentur ad praebendum ejus crudelitati spectaculum, quem admodum scimus olim praecepisse Neronem Romae; ut omnis extirpetur Religio etc. Si stemus Hobbesii principio illae interfectiones, conflagrationes, extirpationes deberent esse bonae, justae, honestae, essent enim a lege civili, quae per ipsum est unica regula bonitatis, justitiae et honestatis. Quis autem ejusmodi leges non dixerit iniquas? Quod si iniquae sunt, nec legis nomen merentur, undenam hoc, nisi quia sunt contra rectam rationem? Haec proinde etiam ipsarum legum norma, et regula debet esse. Non ergo lex civilis quae et ipsa regulam habet, potest esse bonitatis, justitiae, et honestatis regula. Tam evidentia haec sunt, ut mirum sit Hobbesium potuisse esse in tanta evidentia caecum. Ad rem Cicero l. 1. de leg. „ Stultissimum illud, existimare omnia justa esse, quae scita sint in populorum institu-„ tis, aut legibus. Etiamne si quae sint tyrannorum leges? Si triginta illi Athenis le-„ ges imponere voluissent, aut si omnes Athenienses delectarentur tyrannicis legibus, „ num idcirco hae leges justae haberentur?... Est enim unum jus, quo devincta est „ hominum societas, et quod lex constituit una, quae est recta ratio imperandi, at-„ que prohibendi; quam qui ignorat, is est injustus. „

(3) 1. 2. q. 94. a. 4. seq.

opinionum discrepantiam circa recensitas actiones turpes, quas nonnulli licitas putabant (1), non profluxisse ex recta ratione, sed ex ratione depravata ob passiones, seu malas consuetudines, et malam naturae habitudinem. Id autem contigit non circa principia communia moralitatis, ut sunt illa, *bonum est faciendum, malum est vitandum; Deus est colendus: parentes sunt honorandi; benificia non sunt maleficiis rependenda*, etc. sed circa conclusiones deductas ex illis principiis, circa quas licet ratio ut in pluribus non deficiat, potest tamen deficere ut in paucioribus, quemadmodum etiam in physicis natura aliquando deficit, cum generantur monstra propter aliqua impedimenta. Sicut ergo nemo negaverit naturae virtutem producendi effectus perfectos, ob paucos imperfectos, et monstrosos qui aliquando contingunt; ita nemo negare debet naturalem honestatem actionum, quae sunt secundum rectam rationem; et naturalem turpitudinem earum, quae sunt contra rationem, propterea quod nonnulli fuerint, veluti naturae monstra, qui actiones quasdam natura inhonestas putarint honestas (2).

180. Ad secundum, si vera sunt, quae refert d' Argens (3), responsio eadem est adhibenda (4).

---

(1) Empirici narrationes gratis admittimus; neque enim scepticus homo, qui universa revocabat in dubium, tantam meretur fidem, ut ei dicenti indubii credamus, praesertim cum et ipse dubitare videatur; nam quod de Germanis, et Thebanis affirmat, ex aliorum relatione profert; ait enim; „ apud Germanos, ut fertur, turpe non „ est, et apud Thebanos olim hoc turpe habitum non fuisse dicitur „. De Zenone vero, Cleanthe, et Chrysippo quod refert, ostendit, quam facile superbi homines, ut erant Stoici, in turpissimas actiones, Deo permittente, proruant. Certe Laertius l. 7. de Chrysippo scribit; „ Non desunt qui et Chrysippum lacerent, dicentes, illum com„ plura turpiter obscoeneque scripsisse. „ Ut ceteros omittamus, quorum flagitia, execrandasque actiones, ac doctrinas Empiricus refert; quae quidem ostendunt, quanta sit humanae naturae corruptio; quanta ignorantia hominum evanescentium in cogitationibus suis, et quanta necessitas divinae revelationis in iis etiam quae naturali mentis lumine cognosci possunt; id unum addimus de furto apud Lacedaemonios permisso scilicet ex Plutarcho in *Ligurgo*, ideo furtum apud illos fuisse impune, ut hoc pacto omnes assuescerent ad diligentem suarum rerum custodiam, utque furandi solertia, et adsuetudine acuerentur adolescentium animi. Quod licet esset inique praescriptum, demonstrat tamen, furtum his circumstantiis exutum Lacedaemoniis non fuisse probatum.

(2) Et hi ipsi, qui describuntur moribus corruptissimi, omnique honestatis idea exuti, non adeo fuere caeci, ut nihil omnino honestatis viderint; ostendimus enim Metaph. § 1194. *seqq.* ideam Divinitatis apud universas Gentes fuisse, adeoque et ejus cultus. Non est etiam putandum, quempiam extitisse ita barbarum, et inhumanum, ut omnes omnino homines odio habendos duxerit, etiamsi de ipso bene mererentur; qui etiam seipsum oderit; et in quo denique bonum naturae omnino fuerit corruptum, et rationis lumen prorsus restinctum; non enim vitia ita possunt praevalere, ut dictum est § 132. In iis igitur qui recensiti sunt, sicuti inhaerat rationis lumen, ita inhaerat recta ratio circa multarum saltem actionum honestatem, ac turpitudinem, licet in reliquis non satis cernerent, praesertim ob voluptatum blanditias.

(3) Loc. cit.

(4) Diximus, *si vera sunt;* non enim hisce hominibus adhibenda indubia fides est. Solemne est mendacium d' Argens dum refert, fideles Romae Pontificis mulam exosculari devotionis ergo. Ei credemus referenti mores Americanorum, quos numquam vidit? Americani illi sylvestres homines sunt, et ab aliorum consortio sejuncti. Quis er-

181. Ad tertium negamus, notiones justi, et injusti, honesti et turpis, si de vera justitia, et injustitia, deque vera honestate, et turpitudine sermo sit, oriri potuisse ex praejudiciis infantiae, et consuetudinis: id quod probare debuerant increduli, et non adsumere tamquam certum; de hoc enim ipso quaestio est; ideoque eorum sophisma est manifesta petitio principii. Quod autem eae notiones ex praejudiciis illis non procedant, apertissime constat. Nemo siquidem revocare in dubium potest eas notiones in maxima hominum parte vigere: nam si qui ab illis alieni putant honestum quod revera turpe est; aut justum, quod revera est injustum; ii certe sunt pauci, et plerumque ferinis moribus, nullis artibus, nulla disciplina instituti; reliqui vero homines quamlibet regionibus, climatibus, moribus discrepent, in notionibus illis omnino conveniunt. Unde autem hae tam late patentes, nisi ex natura hominis? Nam quis innumeras nationes potuisset in iisdem ideis honestatis, et turpitudinis, justitiae, et injustitiae tam multarum actionum confirmare, nisi bonum, et malum morale natura judicaretur; et eadem essent principia moralia naturae? Quae sunt ex mera hominum institutione, diversa sunt non in singulis regionibus modo, nec in singulis Regnis, sed fere in singulis Urbibus, ac domibus. Educatio diversa est pro diversitate locorum, et personarum. Cur ergo in omni hominum genere, si forte paucos excipias, eadem est de virtutum honestate, et de turpitudine vitiorum sententia (1)? Possunt utique pravae consuetudines, et perversa educatio inficere teneros, et rudes homines (atque utinam impii scelestis doctrinis, et libris suis non infecissent!) possunt ut Tullius advertit (2), *tendi insidiae ab ea quae penitus in omni sensu implicata insidet imitatrix boni voluptas, malorum autem mater omnium; cujus blanditiis corrupti, quae natura bona sunt, quia dulcedine hac, et scabie carent, non cernimus satis*: sive potius, potest homo ex corruptione naturae ob peccatum originale, aucta etiam a peccatis actualibus, in tantam ruerre dementiam, ut similis iis evadat, de quibus habetur Isaiae 5. v. 20. *Vae qui dicitis malum bonum, et bonum malum: ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras: ponentes amarum in dulce, et*

---

go diligenter in eorum inquirere mores potuit, ut concluderet, nullam eos habere honestatis ideam! Nonnulli viatores dixerant, eosdem nullam agnoscere Divinitatem: quod tamen falsissimum esse alii deprehenderunt, ut diximus Metaph. § 1205 seqq. Si Divinitatem agnoscunt, oportet, ut saltem communia habeant principia honestatis.

(1) Cicero l. 1. de leg. „ Nec solum, *inquit*, Jus a natura dijudicatur, sed omni-
„ no omnia honesta, ac turpia: nam et communis intelligentia nobis notas res efficit,
„ easque in animis nostris inchoavit, ut honesta in virtute ponantur, in vitiis tur-
„ pia. Haec autem in opinione existimare, non in natura ponere, dementis est. Nam
„ nec arboris, nec equi virtus quae dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione si-
„ ta est, sed in natura. Quod si ita est, honesta quoque, ac turpia natura dijudi-
„ canda sunt „.

(2) Loc. cit.

dulce in amarum ; cujusmodi plane sunt omnes increduli, qui universas pervertunt rerum ideas. Sed deleri a mente hominis funditus non potest lumen rationis ostendens in mediis ipsis tenebris quid honestum, quid turpe sit, hominemque reprehendens, si quid minus honestum admiserit.

182. Quod additur de superstitione, eadem qua dicitur, facilitate negatur non enim homines in Dei cultum convenerunt, nisi ex evidentissimis argumentis existentiae Dei. Et licet partim ob poetarum fabulas, partim ob morum corruptionem, et improborum nequitiam, varias abominandasque superstitiones inciderint ; non fuit tamen superstitio harum superstitionum caussa, sed caussam describit Apostolus Rom. 1. v. 21. seq. *Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.* Quae est etiam caussa dementiae incredulorum.

183. Ad quartum negamus absolute puerum illum in facta hypothesi, nullam habiturum notionem boni, et mali, cum ad annos discretionis perveniret (1) : haberet enim animam ratione praeditam : haberet sensus, per quos posset, etsi non omnes, multas tamen ideas comparare ; haberet rationis lumen, quo posset bonum a malo discernere. Itaque et notionem boni, et mali haberet, et ea quae faceret, ipsi imputarentur (2). Ad puerum vero

(1) Jacquirrius Phil. mor. p. 1. c. 1. hac proposita hypothesi, concedit, puerulum illum nulla praebiturum indicia principiorum moralium, quia mente ejus obtusa, et ferinae solitudinis horrore hebetata, ratio suis non uteretur facultatibus. Sed bona ejus pace, videtur haec responsio incredulis ansam praebere adserendi, notiones honesti, et turpis ad educationem unice debere referri. Cur enim illius pueri ratio, etiam post annos discretionis ita obtusa, et hebetata foret, nisi ob educationis humano more defectum ? Saltem educatio esset conditio, sine qua explicari facultates mentis non possent, etsi nullum in corporeis organis esset impedimentum. Quod non videtur dici posse, alioqui puer iste jam grandaevus factus libero non uteretur arbitrio, neque adeo actiones turpes, si quas patraret, ei imputarentur ad culpam ; esset proinde semper veluti puer ante usum rationis, etiamsi organa corporis apta haberet ad operandum humano modo. Quae omnia videntur esse absurda. Nam ex doctrina Ecclesiae statim post annos discretionis homo fit capax merendi, aut demerendi, nisi forte male affecta sint organa ut in mentecaptis : quod tamen in puero illo post annos discretionis non eveniret ; supponimus enim habiturum organa apte disposita.

(2) S. Thomas q. 14. de ver. a. 11. ad 1. de hac hypothesi loquens, non modo non eximit puerulum illum, ad usum rationis pervenientem, ab observantia mandatorum legis naturalis, sed ait, ipsum teneri ad explicite credendum ea quae sunt Fidei, licet in illo statu infidelitas ejus sit negativa, neque proinde ei imputetur ad culpam, cum nihil audierit de Fide. Ait enim : „ Non sequitur inconveniens posito, quod qui-„ libet teneatur aliquid explicite credere, si in sylvis, vel inter bruta animalia nutria-„ tur ; hoc enim ad divinam providentiam pertinet, ut cuilibet provideat de necessariis „ ad salutem, dummodo ex parte ejus non impediatur. Si enim aliquis taliter nutri-„ tus ductum naturalis rationis sequeretur in appetitu boni, et fuga mali, certissime „ est tenendum, quod ei Deus, vel per internam inspirationem revelaret ea, quae „ sunt ad credendum necessaria, vel aliquem Fidei Praedicatorem ad eum dirige-„ ret, sicut misit Petrum ad Cornelium, Act. 10. „ Idem repetit lect. 3. in c. 10. Epist. ad Rom. et alibi. Tantum igitur abest, ut puerulus ille inter feras enutritus, aut-

illum quod attinet, de quo loquitur Connor, dicimus primum, hujusce Scriptoris fidem valde esse suspectam, ut supra diximus (1). Deinde negamus; puerum illum decennem nullum habuisse rationis usum: nam quomodo id constare poterat, si prorsus ille erat loquelae expers, neque proinde poterat per verba manifestare interiores cogitationes suas? Indicia si quae fuerunt, debuerunt esse valde dubia, et aequivoca, ideoque ex eis certum haberi judicium minime potuit. Quod vero vitae sylvestris anteactae visus fuerit non recordari, mirum esse non debet: nam eodem referente Connor, interrogatus ille fuit de vita anteacta, cum vix inhumana, et rauca quaedam verba proferre coeperat, et vix ea quae dicebantur, intelligebat. Quis autem tales interrogationes, et responsiones pro exploratis habebit?

ARTICULUS IV.

Utrum omnis actionum moralitas a Dei voluntate, et lege positiva pendeat.

184. Hactenus de iis qui omnem moralitatem ab hominum opinionibus, et legibus hauriebant: nunc de illis qui eam repetunt a Divina voluntate et lege positiva Pufendorfius ita obfirmatus in hac sententia fuit, ut putarit, nullo modo admitti posse principium illud, quod ipse arbitratur invectum a Scholasticis; actionum, scilicet, moralium alias bonas esse, aut malas natura sua; alias bonas, aut malas, quia praeceptae, vel prohibitae; quod quidem principium ita explicare solent: *Actionum moralium quaedam sunt praeceptae quia bonae, quaedam bonae quia praeceptae: et rursus quaedam sunt prohibitae quia malae, et quaedam malae, quia prohibitae;* v. g. odium Dei non ideo est malum, quia prohibitum; sed ideo est prohibitum, quia malum, et amor Dei non ideo est bonus, quia praeceptus; sed ideo est praeceptus, quia bonus. E contra lex Mosaica quoad praecepta caeremonialia, non ideo erat praecepta quia bona, sed ideo bona quia praecepta: et ejus transgressio non ideo erat prohibita, quia mala; sed ideo mala, quia prohibita. Quae quidem est differentia inter praecepta legis naturalis, et legis positivae, ut priora sint de rebus praeceptis, quia bonae, et prohibitis, quia malae; posteriora sint de rebus bonis, quia praeceptae, et malis quia prohibitae. Pufendorfius autem hoc principium conatur diruere, statuens (2), *Deum uti omnia, ita et hominem liberrima voluntate creasse; cui consequens est, in beneplacito ejusdem fuisse,*

---

tum posset habere usum rationis, cum ad annos discretionis perveniret, ut posset etiam credere, si sequeretur ductum rectae rationis, Deo vel interius revelante, vel Praedicatorem mittente. lol Metaph. § 1372. in not.

lol De jure nat. et gent. l. 1. c. 2. § 6.

qualem ei quem creaturus erat, naturam vellet assignare (1). Hinc vero infert: ,, Qua ratione igitur actioni hominis possit competere aliqua affectio, quae ex necessitate intrinseca, et absoluta, extra Dei impositionem, et beneplacitum promanet? Sic ,, ut revera omnes, motus et actiones hominis, remota omni lege ,, tam divina, quam humana, sint indifferentes; earum autem ali-,, quae ita tantum naturaliter honestae, aut turpes dicantur, quod ,, eas fieri, aut omitti quam maxime requirat conditio naturae, ,, quam Creator homini libere attribuit (2) ,,. Pro eadem sententia Pufendorfius citat Seldenum (3), Osiandrum (4), et Platonem (5). Pufendorfium vero ex parte sequitur Heineccius, ut supra dictum est (6). Sequuntur autem Samuel Coccejus (7), et Schvvartius (8).

185. Videtur autem ita dicendum I. quia ,, Cum honestas ,, sive necessitas moralis, et turpitudo sint affectiones actionum ,, humanarum ortae ex convenientia, aut disconvenientia a nor-,, ma seu lege, lex vero sit jussum superioris; non apparet, ,, quomodo honestas, aut turpitudo intelligi possit ante legem, ,, et citra superioris impositionem. ,,

186. II. ,, Qui citra impositionem divinam, moralitatis actio-,, num humanarum aeternam aliquam statuunt regulam, nihil

---

(1) In hisce verbis animadvertite crassam Pufendorfii hallucinationem; non enim distinguit inter essentiam, et existentiam rerum creatarum. Utique Deus liberrima voluntate hominibus, sicut et ceteris creatis rebus existentiam contulit ast essentias rerum non libere, sed necessario vult. Hae siquidem nihil sunt aliud quam ideae archetypae rerum in mente divina existentes, seu ipsa divina Essentia ut diversimode participabilis, ut diximus Metaph. § 46. Deus autem essentiam suam non libere, sed necessario vult. Errorem Pufendorfius hausit ex Cartesio, qui ut diximus ibid. § 41. posuit essentias rerum immutabiles, quia sic Deus voluit. Mira autem est Pufendorfii solertia, cum ait, in beneplacito Dei fuisse, qualem vellet homini naturam assignare. Quaero an poterat Deus homini assignare naturam equi, ita tamen ut permaneret homo? nam si non permansisset homo, sed fuisset equus, jam Deus non assignasset homini naturam equi. Si autem permansisset homo, et nihilominus fuisset ei assignata natura equi, jam fuisset simul, et non fuisset homo; fuisset quidem, quia permansisset homo; non fuisset vero quia assignata ei fuisset natura equi. Tam apertam contradictionem Pufendorfius non vidit. Hi sunt praeclari aetatis nostrae philosophi qui contradictoria loquuntur, et Scholasticos aspernantur.

(2) Idem saepius repetit, ac praesertim in *Eride Scandica* § 19.

(3) De Jur. nat. et gen. l. 1. c. 4.

(4) In Notis ad Grotium p. 60.

(5) In loco quem ex *Convivio* Pufendorfius citat, Plato loquitur de actionibus in physica earum natura inspectis; ait enim; *actionis cujuslibet haec est conditio, ut suapte natura neque honesta sit, neque turpis, ut ea quae nunc agimus, bibere, canere, disputare.* Ceterum de iis in esse morali scribit: *sed agendi modus actioni certum tribuit cognomentum.* Itaque Pufendorfius Platoni vehementer imponit. Nam si *agendi modus* actioni physicae tribuit honestatem, vel turpitudinem; cum is *modus* sit actioni *intrinsecus*; igitur *modo* accedente, *intrinseca* actioni erit honestas, vel turpitudo

(6) Vide ejus verba pag. 29. in not.

(7) Comm. in l. I. Grotii de jure bel., et pac. c. 1. § 10.

(8) Inst. Jur. publ. univ. nat, et gen. par. I. tit. I. Inst. I.

„ aliud videntur agere, quam ut Deo adjungant principium aliquod coaeternum extrinsecum, quod ipse in assignandis rerum formis sequi necessum habuerit. „

187. III. „ Si quaeras ex istis hominibus (*admittentibus intrinsecam moralium actionum honestatem, vel turpitudinem*) de quibusnam lege naturae disponatur? respondent: de iis quae per se natura sua honesta, et turpia sunt. Sin ulterius quaeras, quaenam autem sunt illa per se, et sua natura honesta, vel turpia? nihil aliud habent, quod respondeant, quam ea de quibus lege naturae disponitur „. Quod est in circulo revolvi, et petere id quod est in principio.

188. IV. „ Admissa hac (*de intrinseca moralitate*) sententia, in obscuro manet, quinam demum sint illi actus in se illiciti, et quo indicio ab aliis actibus liquido internoscantur; quae item ratio sit proxima, quare iidem tales sint. „

189. V. „ Quilibet actus citra legem sunt omnino indifferentes. Remota enim lege, removetur quidquid est morale in actu illo. Ergo si ab his omnibus, adulterio, furto, homicidio, incestu, aliisque removeas respectum ad legem, erunt haec prorsus indifferentia (1). „

190. VI. Deus aliquando mutavit boni, malique notiones; ut cum Abrahae praecepit Gen. 22. ut filium Isaacum immolaret, cum Osee c. 1. jussit, ut acciperet uxorem fornicationum, et faceret sibi filios fornicationum; cum Exod. c. 11. seq. mandavit Judaeis, ut spoliarent Ægyptios, cum ibid. c. 1. bene fecit obstetricibus aegyptiis, quae mentitae fuerant. Nulla est ergo intrinseca differentia inter actiones bonas, et malas, neque hae tales sunt ex natura sua, et ex voluntate Dei praecipientis, vel prohibentis (2).

Prop. *In actibus humanis sunt aliqua recta, vel mala secundum naturam, et non solum ex Dei lege positiva praecipiente, vel prohibente.*

191. Ita S. Thomas (3) jampridem redarguens, exsufflansque Pufendorfii, ejusque gregalium errores. Praestat ejusdem S. Do-

(1) Ne Pufendorfiani de calumnia, ut saepe Pufendorfius adversarios suos, nos accusarent, descripsimus ipsa ejus verba ex locis cit. exque, l. 2. de Jur. nat. et gen. cap. 3. § 4. et ex Specimine Controv. cap. 5 § 8. seqq.

(2) Ita ex Samuele Coccejo in l. 1. Grotii c. 1. §. 10.

(3) L. 3. cont. Gen. c. 129. In eadem sententia universi Catholici sunt, imo et heterodoxi, Grotius de Jur. belli, et pac. in Praefat. §. 11. Clarkius *Les Preuves de la Religion* etc. c. 3. Leibnitius Theod. § 182. seq. et in Epist. ad Molanum. Quod autem Scholastici nonnulli disputent, an honestas, et malitia in actionibus antecedenter ad legem sit *fundamentalis*, ut ajunt, vel *formalis*, alia quaestio est, a qua modo supersedemus. Videri possunt Patres Salmanticenses de bonit. et malit. human. actuum, tract. 11. disp. 1. dub. 6. n. 85. seqq. et tract. 20. c. 11. et noster Daniel. Concina l. 1. de jur. nat. et gen. diss. 2. c. 11.

ctoris rationes ipsiusmet verbis describere; sunt enim veluti limpidissimi lapides illi, quos David elegit ad prosternendum Goliath, cui Pufendorfius assimilatur, contemnens scholasticos, seu verius Catholicos Doctores (1).

192. I. ,, Ex praeceptis legis divinae mens hominis ordina-
,, tur sub Deo, et omnia alia quae sunt in homine, sub ratio-
,, ne: hoc autem naturalis ordo requirit, quod inferiora superio-
,, ribus subdantur. Sunt igitur ea quae lege divina praecipiuntur,
,, secundum se naturaliter recta (2) ,,.

193. II. ,, Homines ex divina providentia sortiuntur na-
,, turale judicatorium rationis, ut principium propriarum opera-
,, tionum: naturalia autem principia ad ea ordinantur, quae sunt
,, naturaliter. Sunt igitur aliquae operationes naturaliter homini
,, convenientes, quae sunt secundum se rectae, et non solum
,, quasi lege positae (3) ,,.

194. III. ,, Quorumcumqne est natura determinata, oportet, esse
,, operationes determinatas, quae illi naturae conveniant; propria
,, enim operatio uniuscujusque, naturam ipsius sequitur. Constat
,, autem, hominum naturam esse determinatam. Oportet igitur
,, operationes esse aliquas secundum se homini convenientes (4) ,,.

195. IV. ,, Cuicumque est aliquid naturale, oportet etiam
,, esse naturale id, sine quo illud haberi non potest; natura enim
,, non deficit in necessariis. Est autem homini naturale, quod

---

(1) Non ob aliam rationem Pufendorfius intrinsecam actionum honestatem, et malitiam videtur negasse, nisi ob Scholasticorum contemptum, uti se explicat in *Eride Scandica* § 19. Id autem erat reliquum, ut Ciceronem Scholasticis accenseret; is enim l. 1. de leg. ,, Nos *inquit*, legem bonam a mala, nulla alia, nisi naturali norma di-
,, videre possumus; nec solum jus a natura dijudicatur, sed omnino omnia honesta,
,, ac turpia: nam et communis intelligentia nobis notas res efficit, easque in animis
,, nostris inchoavit, ut honesta in virtute ponantur, in vitiis turpia. ,, Legant autem Pufendorfiani quae statim sequuntur: *Haec autem...... non in natura ponere, dementis est.*

(2) Mirabilis sane ratio, qua funditus corruit Pufendorfiana sententia. Haec enim a lege divina positiva repetit omnem actionum honestatem. Atqui si nihil sit natura sua rectum, nulla potest esse obligatio divinae legis positivae: nam haec obligatio oritur ex eo quod mens hominis ordinatur sub Deo, et omnia quae sunt in homine,
,, ordinantur sub ratione, ob naturalem ordinem, quo inferiora superioribus subduntur. Si ergo omnis naturalis actionum rectitudo tollatur, tollitur obligatio divinae legis positivae, et ipsamet lex divina positiva, lex enim quae non obligat, non est lex. Pressius: Ideo tenemur lege positiva divina, quia mens ordinatur sub Deo, et Deo est subjecta. Haec ordinatio, et subjectio intelligitur praecedere legem divinam positivam; est enim ratio, ob quam lex divina positiva obligat. Necessario igitur ante legem divinam positivam debet esse aliquid obligans ad eam observandam, ideoque aliquid natura sua rectum.

(3) Haec ratio demonstrat, omne quod est secundum rectam rationem esse naturaliter rectum.

(4) Natura secundum se non inclinat ad malum, sed ad bonum, quod est naturae conveniens. Quae igitur operationes conveniunt naturae hominis, ut homo est, seu quatenus recta ratione utitur, eae secundum se bonae sunt.

,, sit animal sociale (1): quod ex hoc ostenditur, quod unus homo
,, solus non sufficit ad omnia, quae sunt humanae vitae neces-
,, saria. Ea igitur, sine quibus societas humana conservari non
,, potest, sunt homini naturaliter convenientia. Hujusmodi autem
,, sunt, unicuique quod suum est conservare, et ab injuriis ab-
,, stinere. Sunt igitur aliqua in humanis actibus naturaliter recta. ,,

196. V. ,, Omnis homo naturaliter hoc habet quod utatur
,, rebus inferioribus ad suae vitae necessitatem. Est autem aliqua
,, mensura determinata, secundum quam usus praedictarum re-
,, rum humanae vitae est conveniens, quae quidem mensura si
,, praetermittatur, sit homini nocivum, sicut apparet in sumptio-
,, ne inordinata ciborum. Sunt igitur aliqui actus homini naturaliter
,, convenientes (2). ,,.

197. VI. ,, Secundum naturalem ordinem corpus hominis est
,, propter animam, et inferiores virtutes animae propter rationem...
,, Ex eo autem quod est ad aliud ordinatum, dicitur ei auxilium
,, provenire, non autem aliquod impedimentum. Est igitur natu-
,, raliter rectum, quod sic procuretur ab homine, corpus, et in-
,, feriores vires animae, ut ex hoc et actus rationis, et bonum ipsius
,, minime impediatur, magis autem juvetur. Si autem secus acci-
,, derit, erit naturaliter peccatum. Vinolentiae igitur et comessa-
,, tiones, et inordinatus venereorum usus, per quae actus ratio-
,, nis impeditur; et subdi passionibus, quae liberum judicium ra-
,, tionis esse non sinunt, sunt naturaliter mala (3) ,,.

198. VII. ,, Unicuique naturaliter conveniunt ea, quibus ten-
,, dit in suum finem naturalem: quae autem econtrario se habent,
,, sunt ei naturaliter inconvenientia. Ostensum est enim supra
,, (4), quod homo naturaliter (5) ordinatur in Deum sicut in fi-
,, nem. Ea igitur, quibus homo inducitur in cognitionem, et amo-
,, rem Dei, sunt naturaliter recta; quaecumque vero econtrario

---

(1) Facit mirifice haec ratio adversus Pufendorfium, cujus principium, sive propositio cardinalis (ut advertit Mascovius in Praefat.) ex qua conclusiones omnes deducuntur, est *Socialitas*, quam ille constituit principium fundamentale *cognoscendi* jus naturale, ut infra dicemus; sicut principium *essendi* ejusdem juris constituit in *voluntate divina*. Inspecta autem natura *socialitatis*, necessario sequitur, aliqua in actibus humanis debere esse naturaliter recta.

(2) Ut ad hanc rationem advertit Ferrariensis, ,, Ista ratio fundatur super hoc
,, manifesto principio; *Id in homine naturaliter est rectum, quod determinatam*
,, *mensuram a natura institutam non excedit*, quia tale est secundum rationem:
,, omne autem, quod est secundum rationem, est rectum. ,,

(3) Idem Ferrariensis: ,, Ista, *inquit*, ratio habet pro fundamento, quod illud est
,, naturaliter rectum, quod secundum naturae ordinem ,et institutionem fit: econtra-
,, rio autem naturaliter malum est id, quo naturae ordo pervertitur, aut impeditur. ,,
Quo principio nihil potest esse notius.

(4) Id S. Doctor probavit ibid. c. 112.

(5) *To naturaliter* hic S. Thomas non accipit pro eo tantum quod est ex viribus naturae; sed pro eo quod congruit naturae hominis, sive ex viribus naturae, sive ex viribus gratiae. Confer. c. 112. cit.

„ se habent, sunt naturaliter homini mala. Patet igitur, quod bo- „ num, et malum in humanis actibus non solum sunt secundum „ legis positionem, sed etiam secundum naturalem ordinem. Hinc „ est, quod in Psal. 18. dicitur, quod *judicia Domini* sunt *ve-* „ *ra, justificata in semetipsis* (1) „.

199. Atque hae quidem sunt invictissimae S. Thomae rationes, quibus jam olim Pufendorfii profligavit errorem. Ad eas addimus: si omnes actiones ideo essent honestae, quia a Deo praeceptae, et ideo turpes quia a Deo prohibitae, tam potuisset Deus praecipere, ut homines v. g. ipsum amarent, quam ut ipsum odio haberent, et tam potuisset prohibere, quam praecipere idolo- „ latriam, furtum, adulterium, fornicationem, etc. nam ante Dei praeceptum actiones illae essent seipsis indifferentes ad bonitatem et malitiam. Quis autem ad haec non horret animo (2)?

200. Ad primum respondemus, honestatem vel turpitudinem actionum humanarum, quae sunt natura sua honestae, vel turpes, oriri quidem ex conformitate cum lege, vel difformitate ab ipsa; sed haec est lex aeterna, quae est ipsa summa ratio in Deo existens, sive ut loquitur S. Thomas (3), *est ratio divinae sapientiae, secundum quod est directiva omnium actuum, et motionum*. Huic autem *aeternae legi subduntur omnia quae sunt in rebus a Deo creatis, sive sint contingentia, sive necessaria*, ut idem S. Doctor ostendit (4). Actiones igitur honestae natura sua dicuntur, quia sunt conformes legi aeternae, cujus est quaedam participatio lex naturalis impressa cordibus hominum per lumen rationis, quod est quaedam impressio divini luminis in nobis, ut Angelicus probat (5). Lex autem aeterna intelligitur praecedere

---

(1) Si Pufendorfius minori odio percitus fuisset in Catholicam Ecclesiam, neque a suo opere exclusisset universos *Scriptores Communioni Romanae addictos*, eosque consuluisset, atque imprimis Angelicum Doctorem; nae turpissimam cavisset sententiam.

(2) Respondet Pufendorfius in Specim. loc. cit. *supervacaneum, ac petulans videre quaerere quid Deus facere potuerit, cum constet, quid fecerit*. Videat ne petulantem faciat Apostolum scribentem 2. ad Tim. 2. v. 13. *Deus fidelis permanet, negare seipsum non potest*. An non idem esset, posse negare seipsum, et posse praecipere odium sui, mendacium etc.? Sed addit Pufendorfius: *Si cui etiam vana convellere cordi sit* (an sit *vanum* quaerere, utrum Deus potuerit praecipere mendacium, perjurium blasphemiam, etc. quisque videt) *facile reponere est, illam dubitationem non obscure contradictionem involvere*. Te igitur fatente, mi Pufendorfi, contradictio involvitur, si dicatur Deus potuisse constituere praecepta contraria legi naturae. Haec autem contradictio undenam oritur? non ex libera Dei voluntate; nam iis quae Deus libere vult, nulla est contradictio, si dicatur Deus absolute potuisse aliter facere, si enim absolute non potuisset non fuisset liber. Itaque contradictio illa non aliunde peti potest, quam ex ipsa natura rerum. Hi sunt egregii disputatores, qui tam aperte pugnantia loquuntur. Leibnitius in Epist. ad Molanum, recensitis nonnullis Pufendorfii locis minime cohaerentibus: „ Mirum, *inquit*, esset virum acutum secum adeo pugnare po- „ tuisse, nisi sciremus, facile evenire paradoxa tuentibus, ut praevalente sensu communi, sui dogmatis obliviscantur. „

(3) 1. 2. q. 93. a. 1. (4) Ibid. a. 1. (5) Ibid. q. 91. a. 2.

omnem legem positivam; est enim ipsa ratio divinae sapientiae, ad quam Deus vult quidquid vult; non enim quidquam vult, nisi sapientissime. Videtis nunc quam oscitanter hallucinatus Pufendorfius fuerit, nesciens distinguere inter legem *aeternam*, *naturalem*, *et positivam*, earumque ideas confundens, et perturbans. Itaque sicut omnis veritas creata, est a prima veritate, quae Deus est; et sicut essentiae rerum creatarum sunt ipsaemet ideae archetypae mentis divinae, seu ipsa divina essentia, prout habet formam artis, ex cujus participatione omnia sunt quidquid sunt; ita omnis actionum honestas est ex conformitate cum prima ratione, quae est lex aeterna, ex cujus participatione per lumen intellectus habetur etiam conformitas earumdem actionum cum recta ratione hominis, a qua si actiones sunt dissonae, turpes sunt. Honestas igitur, vel turpido in actionibus natura sua bonis, vel malis non intelligitur ante omnem legem, verum haec lex non est positiva, sive de rebus, quae ideo sunt bonae, quia praeceptae, vel ideo malae, quia prohibitae, sed est aeterna ratio homini participata, per quam habet naturalem inclinationem ad debitum actum, et finem (1), et ex qua ratio humana habet, ut sit regula voluntatis humanae, ex qua ejus bonitas mensuratur (2). Sed de his fusius infra.

201. Ad secundum dicimus, regulam illam aeternam actionum humanarum esse ipsam legem Dei aeternam, quae est ipsemet Deus; ideoque nullum adjungimus principium coeternum a Deo distinctum (3).

202. Ad tertium respondemus, in nullo nos revolvi circulo, nec ullam esse petitionem principii: nam si interrogemur, de quibusnam lege naturae disponatur? respondere quidem poterimus (4): de iis quae per se naturae sua sunt honesta, vel turpia. Si autem interrogemur, quaenam sint per se, et natura sua honesta, vel turpia? respondebimus, non ut Pufendorfius imponit, scilicet, esse ea de quibus lege natura disponitur; sed esse ea quae sunt per se, et natura sua conformia, vel difformia rectae rationi. Et si rursus petamur, quare ita sint conformia, respondebimus, quia sunt conformia, vel difformia legi Dei aeternae. Sic autem nullus est circulus, nulla petitio principii.

203. Ad quartum negamus, ullam esse obscuritatem in decernendo, quinam actus in se sint illiciti, si sermo sit de primis principiis practicis, et de conclusionibus immediate connexis

(1) S. Thomas ibidem. (2) Idem ibid. q. 19. a. 4.

(3) Samuel Coccejus, et Thomasius impudenter calumniantur, cum is Manichaeismum in hac Catholicorum sententia videt; ille vero ait, in ea praescindi posse ab existentia Dei. Tam haec falsa sunt, quam est falsum, legem aeternam in Deo esse quidpiam a Deo distinctum; aut ullam posse esse legem aeternam, si ab existentia Dei praescindatur.

(4) Diximus, *poterimus*: nam alias rationes adfert S. Thomas 1. 2. quaest. 100. a. 8.

cum ipsis: haec namque statim patent unicuique ratione utenti, ac lumine ipso rationis ab aliis actibus internoscuntur. Lex autem naturalis est regula proxima, quare iidem tales sint; prima vero regula est lex aeterna, a qua omnis lex derivatur (1).

204. Ad quintum concedimus, quemlibet actum citra legem esse indifferentem: negamus autem, actus natura sua rectos, vel turpes esse posse citra legem: nam hoc ipso quod sunt natura sua recti, vel turpes, jam sunt legi naturali, et aeternae conformes, vel dissoni (2).

205. Ad sextum jampridem responderat S. Thomas (3), Deum numquam mutasse notiones boni, vel mali. Nam cum praecepit Abrahae, ut filium immolaret, non consensit in homicidium, quatenus est prohibitum lege naturali; haec enim afficit homines, ne absque justa caussa, et auctoritate quempiam occidant. Deus autem est Dominus vitae, et mortis; et Abraham tenebatur obedire Deo praecipienti, et danti ei facultatem immolandi filium. Quare Abraham non consensit in homicidium lege prohibitum. Similiter Osee nullam fornicationem commisit, quia accessit ad eam, quae jam sua erat ex divino mandato. Neque filii Israel, cum spoliaverunt Ægyptios, furati fuerunt; siquidem spolia illa posito Dei mandato, qui est universorum Dominus, jam eis debebantur. Obstetricibus autem Ægyptiis Deus bene fecit, non propter mendacium, sed ob misericordiam ergo pueros Hebraeorum.

---

(1) Pufendorfius potius tenebras spargit systemate suo: nam si omnis honestas est a lege positiva Dei praecipientis, et omnis turpitudo a lege positiva Dei prohibentis, hae leges non constarent lumine rationis, sed nobis deberent innotescere per Dei revelationem, ut ceterae leges positivae divinae: Nam quae a mera Dei voluntate pendent, non aliter nobis innotescere possunt, quam ab ipso Deo revelante. Qui ergo Deo revelanti non credunt, nullam agnoscerent honestatem, vel turpitudinem actionum. Nota autem miram Pufendorfii cum dictis suis consonantiam; postquam enim docuit, nullam in juris naturalis explicationem habendam esse revelationis rationem, ut diximus § 59. statuit, honestatem omnem, et turpitudinem actionem pendere a Dei lege positiva, quae aliter quam per revelationem innotescere nequit.

(2) S. Thomas 1. 2. q. 19. huic difficultati occurrit, ac simul paucis complectitur totius controversiae statum, inquirens a. 3. utrum bonitas voluntatis pendeat ex ratione, et a. 4. utrum pendeat ex lege aeterna. Pressius ibid. q. 71. a. 6. quartum arg. sibi objicit, quod continet eamdem fere Pufendorfii objectionem, si argumenti formam invertas: Ex hoc dicitur aliquid esse prohibitum, quia legi contrariatur: sed non omnia peccata sunt mala, quia prohibita, sed quaedam sunt prohibita, quia mala. Non ergo in communi definitione peccati debuit poni, quod sit contra legem Dei „. Respondet autem: „ Cum dicitur, quod non omne peccatum ideo est malum, quia est prohibitum, intelligitur de prohibitione facta per jus positivum: si autem referatur ad jus naturale quod, continetur primo quidem in lege aeterna, secundario vero in naturali judicatorio rationis humanae tunc omne peccatum est malum, quia prohibitum; ex hoc enim ipso quod est inordinatum, juri naturali repugnat „. Quodlibet igitur peccatum est contra legem, cum hoc tantum discrimine, quod peccata contra legem positivam ideo peccata sunt, quia lex ea prohibet; peccata vero contra legem naturalem, ideo prohibentur, quia seipsis mala sunt, nec omnino possunt esse citra legem.

(3) 1. 2. q. 10 a. 8. ad 3.

ARTICULUS V.

Utrum moralitas actionum humanarum in imputabilitate consistat.

206. Actionum moralium essentiam duo complecti, alterum *materiale*, alterum *formale*, docet Pufendorfius (1), jamque docuerant universi Scolastici. Ac *materiale* quidem in actione physica consistere non in dubium vertit (2). De *formali* vero ita ille: *Formale* actionis moralis consistit in *imputativitate* (3), ut ita loquar, per quam effectus actionis voluntariae (4) agenti potest ,, imputari... Unde facile intelligitur, caussae moralis proprie, ac ,, strictim loquendo *formalem rationem* in imputatione, sed *terminaliter* spectata consistere; adeoque eam nihil esse aliud, ,, quam agens voluntarium, cui effectus imputatur, aut imputandus est (5)... Est autem et hoc observandum, quod *formale* ,, actionis moralis, idest *imputativitas*, habeat rationem formae, ,, ex qua *radicaliter* (6) affectiones, proprietates, et *consequutiva* ,, ejusdem resultant (7) ,, Hertius autem (8): *Actionis*, ait, *quatenus producta est, formale consistit in imputativitate: quatenus vero producenda, alia ad eam requiruntur.*

207. Ut autem Pufendorfius explicet, quaenam actiones sint

---

(1) De Jur nat. et gen. l. 1. c. 5. §. 4. sqq.

(2) Ad id explicandum multa inutiliter congerit Pufendorfius loc. cit. conquisitis exemplis.

(3) *Imputativitas*, si ita loqui fas est, *active* accipitur, denotatque potius caussam quae imputat, quam illum, cui aliquid imputatur. Imputare autem est actioni morali extrinsecum, sicut et ipsa caussa imputans; ideoque nequit esse *formale* ejusdem actionis: nam *formale* est intrinsecum. Ita Pufendorfius ne ipsam quidem vocis significationem tenuit cum loco *imputabilitatis* substituit *imputativitatem*.

(4) Saepe omissio homini imputatur; omissio autem quamquam sequatur actionem voluntatis volentis omittere; revera tamen effectus non est, sed potius defectus.

(5) Hic confunditur *ratio formalis* cum *caussa efficiente*. Videte quam diligens in perscrutando Pufendorfius fuerit.

(6) Quia recentiores Juristae Scolastici exprobrant terminorum barbariem, quaerimus, an latinae sint voces *imputativitas*, *terminaliter*, *radicaliter*, *consequutiva*, etc. Dicent, ejusmodi terminos una voce complecti multa. Haud repugnamus. Sed quare haec ipsis ratio suffragari debet, non item Scholasticis?

(7) Docuerat Lutherus, omnia opera hominis etiam justi esse peccata, sed per Dei misericordiam non imputari credenti in Christum qui justificat impios. An haec respiceret Pufendorfius Lutheranus homo, cum moralitatem formalem in *imputativitate* reponebat, alii viderint.

(8) In not. ad cit. § 4. At vero actio exterius producta non differt specie moraliter a voluntate eam ponendi exterius. Certe idem specie, peccatum furti committit, tam qui deliberat furari, quam qui actu furatur, licet peccato ejus qui furari deliberat, desit complementum extrinsecum. Sive ergo actio sit exterius producta, sive producenda, eadem est ejus *ratio formalis*. Quare Hertius non videtur intellexisse quid nomine *rationis formalis* significetur.

homini imputabiles, multa obscura fundit verba (1), cum tamen S. Thomas (2) omnia paucis, atque perspicue fuerit complexus, actionem scilicet, vel id quod sequitur ad actionis defectum, tunc solum alicui imputari ad culpam, *cum potest, et debet agere. Si enim gubernator non posset navem dirigere vel non esset ei commissa gubernatio navis, non imputaretur ei navis submersio, quae per absentiam gubernatoris contingeret.* (3).

208. Videtur autem cum Pufendorfio sentiendum: nam actio moralis digna est laude, aut vituperatione. Non est autem laude, aut vituperatione digna, nisi quia potest imputari. Moralitatis ergo ratio formalis in *imputativitate* consistit.

209. II. Ubicumque reperitur moralitas, reperitur etiam meritum, vel demeritum. Sed meritum, vel demeritum absque *imputativitate* actionis non est. Ergo absque *imputativitate* nulla est moralitas.

Prop. *Formale actionis moralis in imputabilitate non consistit.*

210. Prob. ratione S. Thomae (4). *Formale* actionis moralis in ejus bonitate, vel malitia consistit, prout scilicet actio est conformata, vel non conformata ad regulas morum, sive ad humanam rationem, quae est regula proxima humanorum actuum; objectum enim voluntatis est bonum intellectum voluntati proportionatum (5); et ad legem Dei aeternam, quae est regula suprema (6), a qua omnis lex, sive naturalis, sive positiva divina, vel humana derivatur, ut S. Thomas demonstrat (7). Actio autem dicitur recta moraliter, si est conformata ad regulas morum: si autem ad eas regulas non est conformata, dicitur mala, et peccatum:

---

(1) Loc. cit et rursius ibid. c. 9. (2) 1. 2. q. 6. a. 3. et q. 21. a. 2.

(3) Ex quibus sequitur, ignorantiam, et errorem omnino invincibiles excusare a peccato: secus vero ignorantiam, et errorem vincibiles. Vide S. Thom. 1. 2. q 76. a. 3. Idem dicendum de passione, si sit ita vehemens, ut omnino tollat rationis usum. Sin vero passio sit antecedens, peccati gravitatem minuit; prout est vehementior; passio vero consequens, peccati gravitatem auget. Conf. S. Thom. loc. cit. q. 77. a. 6. seq. Similiter vis illata, si voluntas repugnet, et qui vim patitur, renitatur quantum potest opere externo, omnino excusat a peccato. Metus autem etiam gravis non omnino a peccato excusat, in iis quae sunt intrinsece mala nisi forte sit adeo vehemens, ut hominem sui compotem non relinquat. Adeat S. Thom. ibid. q. 6. a. 5. sq. Quare vehementer errat Pufendorfius, cum lib. 1. de jur. nat. et gen. c. 5. § 9. docet, intentatum vitae periculum, aut aliud gravissimum malum efficere, ut actio natura sua mala non imputetur, quod explicat exemplo satellitis, *qui jubeatur virum, quem insontem novit, interficere, nisi ipse malit interfici.* Quod si verum esset, evinceret, nec Christianum debere Fidem profiteri, imo posse illam negare, persecutore mortem comminante. (4) 1. 2. q. 21. a. 1. sqq.

(5) „ Regula voluntatis humanae, *ait S. Thomas* 1. 2. *q.* 71. *a.* 6. duplex est, una „ propinqua, homogenea, scilicet ipsa humana ratio; alia vero est prima regula, scili- „ cet, lex aeterna, quae est quasi ratio Dei. „

(6) S. Thom. loc. cit. q. 19. a. 3. (7) Ibid. q. 93. a. 3.

nam peccata nihil sunt aliud, quam aberrationes a regulis morum (1). Atqui bonitas, vel malitia actionis intelligitur praecedere *imputabilitatem*; non enim actio est bona, vel mala, quia imputatur, sed ideo imputatur, quia bona, vel mala est. Imputatur enim, quia est laudabilis, vel culpabilis: est autem ejusmodi, quia bona, vel mala. *Nihil enim est aliud laudari, vel culpari* (inquit (2) S. Thomas) *quam imputari alicui malitiam, vel bonitatem sui actus.* Formale igitur actionis moralis in *imputabilitate* non consistit.

211. Ad primum dicimus, actionem esse laudabilem, vel culpabilem, quia bona, vel mala, ut dictum est (3). Ideoque ejus moralitas, sive bonitas, vel malitia intelligitur praecedere *imputabilitatem*.

212. Ad secundum respondemus, inde solum consequi, quamcumque actionem moralem esse praemio, vel poena dignam; ideoque esse *imputabilem*; sed quod meritum, vel demeritum (4), sive *imputabilitas*: sit *ratio formalis* moralitatis, minime sequitur; imo sequitur oppositum, uti constat ex dictis (5).

---

(1) Pufendorfius haec negare non est ausus; imo l. 1. de jur. nat. et gen. c. 7. § 3: „ Actionem, *inquit*, bonam moraliter, seu in genere morum.... dicimus quae „ cum lege congruit; malam, quae ab eadem discrepat. „ Immemor vero eorum quae scripserat, constituens *formale actionis moralis in imputativitate*, et secum pugnans, addit; „ Scilicet *formalis ratio* bonitatis et malitiae actionum consistit in habitudi-„ ne, seu relatione determinativa ad normam directivam, quam dicimus legem.... „ Quatenus enim ex praescripto normae proficiscitur, et juxta eam instituitur actio „ proaeretica, ita ut ad eamdem exacte congruat, bona dicitur. Quatenus contra „ praescriptum normae suscipitur, aut ab ipsa discrepat, mala, et uno vocabulo pec-„ catum nuncupatur. „ Ita hi Philosophi, Scolasticorum contemptores, sibi apertissime contradicunt. Nam si actio est *formaliter* bona, quia congruit cum regula, et est *formaliter* mala, quia a regula discrepat, jam *imputativitas* supponit bonitatem, vel malitiam *formalem* actionis, ideoque *formale* actionis moralis in *imputativitate* non consistit. Sed parcendum Pufendorfio est; nescivit enim distinguere inter *imputabilitatem*, quae sequitur *formalem rationem* actionum moralium, et *deliberationem* voluntatis, sine qua nulla actio est humana. Itaque *imputabilitatem* cum *deliberatione* confudit. At licet *deliberatio* constituat actiones humanas; non tamen est *ratio formalis* moralitatis consistentia in bonitate, vel malitia, propter quas sunt imputabiles. Quia enim furti damnabit illum, qui deliberate accipit rem alienam, quam putat esse suam?

(2) 1. 2. q. 21. a. 2. Eamdem quaestionem S. Thomas inscribit, *De iis quae consequuntur actus humanos ratione bonitatis, vel malitiae*, ut quisque intelligat; bonitatem, et malitiam in actibus humanis esse rationes, quae praecedere intelliguntur *imputabilitatem*.

(3) § praeced.

(4) Rationem meriti, vel demeriti in actibus humanis egregie explicat S. Thomas loc. cit. a. 3. sq. et q. 114. a. 1. Si quae ibi docet S. Doctor de merito, et demerito tam respectu societatis, quam apud Deum, conferantur cum iis quae scribunt Pufendorfius l. 1. de jur. nat. et gen. c. 9. § 5. et Heineccius l. 1. de jur. nat. et gen. § 99. deprehendetur, quam sublimis, et verax Thomas sit; quam vero illi misceri, et fallaces. Nos ad alia properantes, haec praetermittimus. (5) § 210.

ARTICULUS VI.

Utrum moralitas formalis actionum humanarum desumatur ex objectis.

213. Videtur negandum 1. quia, ut dictum est (1) *formale* actionis moralis consistit in conformatione ad humanam rationem, et ad legem aeternam, vel in discrepantia ab ipsis. Non ergo desumitur ex objectis.

214. II. Si moralitas formalis desumeretur ex objectis, nulla actio humana esset mala; objectum enim est res ipsa; in rebus autem non est malum, sed in usu peccantium, ut S. Augustinus dicit (2). Moralitas ergo actionum humanarum non est ex objecto.

215. III. Moralitas multoties desumitur ex circumstantiis, et ex fine. Non ergo semper ex objectis.

Prop. *Actiones humanae formalem moralitatem accipiunt ex objectis, non physice inspectis, sed moraliter.*

216. Prob. ratione S. Thomae (3). Actiones humanae inde accipiunt *formalem moralitatem*, unde habent speciem bonitatis, vel malitiae. Ejusmodi autem speciem habent ex objectis; actiones enim ex objectis sortiuntur speciem. Ex objectis igitur humanae actiones *formalem moralitatem* accipiunt; ex objectis, inquam, non consideratis *physice*; ita enim non pertinent ad lineam moralem; sed ut inquiunt, in *esse moris*, quatenus nempe et ipsa objecta sunt relata ad regulas morum (4): ita enim vel cum iisdem regulis congruunt, et bona sunt; vel discrepant, et sunt mala (5). Et per haec patet responsio ad primum, et secundum (6).

217. Ad tertium respondemus, circumstantias actuum humanorum (7), quandoque mutare speciem, adjicereque actui novam speciem bonitatis, vel malitiae, ut si quis furetur in loco sacro; tunc enim duplex specie peccatum committit, alterum furti, alterum sacrilegii. Quandoque vero circumstantiae non mutant speciem, ut si quis magnam, vel parvam pecuniae summam furetur. Si mutant speciem, non sunt merae circumstantiae, sed transeunt

(1) § Ibidem. (2) L. 3. de Doct. Christ. c. 12.

(3) 1. 2. q. 18. a. 2. (4) Vide S. Thom. loc. cit. a. 8.

(5) Hinc objecta dicuntur specie diversa moraliter, cum specialem habent conformationem, vel repugnantiam ad legem aeternam, et rectam rationem. Sic peccata opposita diversis specie virtutibus, sunt specie diversa. Sic etiam peccata opposita eidem virtuti, sed sub diversa ratione, ut furtum, contumelia, detractio, sunt etiam specie diversa.

(6) Vide S. Thom. loc. cit. a 2. ad 1.

(7) Circumstantiae humanorum actuum septem numerantur, *Quis*, *quid*, *ubi*, *quibus auxiliis*, *cur*, *quomodo*, *quando*.

in *conditionem objecti*, eo quod novam induunt speciem bonitatis, vel malitiae, et diverso modo conformantur ad rectam rationem, et ad legem, vel ab eis discrepant. Si autem non mutant speciem, sunt merae circumstantiae, nec novam *moralitatem formalem* inducunt in actibus humanis, sed bonitatem, aut malitiam *accidentalem* (1).

218. Ad id quod additur de fine, dicimus finem proximum actionis moralis esse vel *intrinsecum* sive *operis*, vel *extrinsecum* sive *operantis*. Atque *intrinsecus* quidem non differt ab objecto, isque dat speciem actui; finis vero *extrinsecus*, ut si quis furetur, ut det eleemosynam, est circumstantia operis, nec actui humano dat speciem, nisi transeat in conditionem objecti (2).

219. Egregie S. Thomas (3) rem totam conficit, ,, Sic igitur, ,, *inquit*, in actione humana bonitas quadruplex considerari po- ,, test. Una quidem secundum genus, prout scilicet est actio, quia ,, quantum habet de actione, et entitate, tantum habet de boni- ,, tate ,,. (Haec est bonitas actionis physica, et convenit cuicumque actioni humanae, sive bona, sive mala moraliter sit.) ,, Alia ,, vero secundum speciem, quae accipitur secundum objectum con- ,, veniens ,,. (De hac bonitate loquuti fuimus inquirentes de *formali moralitate* actuum humanorum.) ,, Tertia secundum circum- ,, stantias, quasi secundam accidentia quaedam ,,. (Nimirum si circumstantiae sint merae circumstantiae, nec transeant in conditionem objecti.) ,, Quarta autem secundum finem, quasi secun- ,, dum habitudinem ad bonitatis caussam ,,. Videlicet secundum finem non quidem *operis*, sed *operantis*.

220. Quoniam vero actio, cui deest aliqua bonitas, non est absolute bona; ideo subdit Angelicus (4): ,, Nihil prohibet, a- ,, ctioni habenti unam praedictarum bonitatum deesse aliam: et ,, secundum hoc contingit, actionem quae est bona secundum spe- ,, ciem suam, vel secundum circumstantias, ordinari ad finem ,, malum, vel e converso. Non tamen est actio bona simpliciter, ,, nisi omnes bonitates concurrant; quia quilibet singularis defe- ,, ctus caussat malum: bonum autem caussatur ex integra caussa ,,.

ARTICULUS VII.

Utrum dentur actiones morales indifferentes.

221. Actiones morales considerari possunt, vel in specie, vel in individuo. In specie quidem si inspiciantur ut relata ad obje-

---

(1) De circumstantiis universim videtur loqui S. Thomas 1. 2. q. 1. a. 3. dum statuit, actionem hominis posse esse bonam, vel malam ex circumstantiis.

(2) Vide S. Thom. 2. d. 36. a. 5. ad 5. et q. 2. de malo, a 4. ad 9.

(3) 1. 2. q. 18. a. 4.

(4) Ibid. ad 3.

cta, a quibus speciem accipiunt. In individuo autem, si accipiantur cum omnibus circumstantiis, quae sunt quaedam accidentia actuum humanorum (1). De utrisque inquirimus.

222. Videntur autem nulli esse actus morales indifferentes in specie (2). Si enim darentur, daretur medium inter bonum, et malum: quod esse non potest: nam bonum, et malum privative opponuntur; malum enim nihil est aliud, quam privatio boni, inter ea vero quae privative opponuntur, non datur medium.

223. II. Objectum actionis moralis vel est consonum rectae rationi, vel est dissonum. Si consonum, actio est moraliter bona; si dissonum, actio est moraliter mala. Nulla igitur actio in specie est indifferens.

224. III. Videntur esse aliqui actus morales indifferentes in individuo (3): nam multae sunt actiones, quae nulla lege praecipiuntur, vel prohibentur, ut ire ad agros, ducere lineas in papyro, fricare barbam, etc. Sed actiones ejusmodi, neque bonae, neque malae dici possunt. Sunt igitur indifferentes.

225. IV. Si nulla daretur actio indifferens in individuo, singulae deberent referri in debitum finem, maxime vero in Deum finem ultimum. Si autem id adseratur, sequetur, omnia opera ejus, qui Deum negat, vel in Deum non refert opera sua, esse peccata: quod Ecclesia proscripsit. Admittendae sunt igitur actiones morales indifferentes in individuo (4).

Prop. I. *Dantur actus morales indifferentes secundum speciem.*
II. *Nullus vero datur actus moralis indifferens in individuo.*

226. Prob. I. p. ratione S. Thomae (5). Actus humani desumunt speciem ex objectis relatis ad rationem, quae est principium humanorum actuum, ut dictum est (6). Sunt autem quae-

---

(1) Vide S. Thom. 1· 2. q· 18. a. 9.

(2) Hanc indifferentiam negavit Joannes Hus docens art. 16. damnato in Concilio Constantiensi sess. 15. „ Divisio immediata humanorum operum est, quod sunt vel „ virtuosa, vel vitiosa: quia si homo est vitiosus, et agit quicquam, tunc agit vitio- „ se; et si est virtuosus, et agit quicquam, tunc agit virtuose. „ Qua in re iis praeivit, qui docent omnia opera infidelium, et peccatorum esse peccata.

(3) In hac sententia fuit Scotus in 2. d. 7· q. 1· et quodlib. 18. a. 1.

(4) Alias objectiones, earumque solutiones quaere apud S. Thom. loc. cit. a. 8. sq. et q. 2. de malo, a. 5.

(5) § 216.

(6) Notanda est hic praeclara S. Thomae doctrina Quodl. 9. a. 15. ubi ait: „ Actio- „ num humanarum multiplex est differentia. Quaedam enim sunt, quae habent defor- „ mitatem inseparabiliter adnexam, ut fornicatio, adulterium, et alia hujusmodi, „ quae nullo modo bene fieri possunt... Quaedam vero actiones, quae de se indifferen- „ tes sunt ad bonum, vel malum, ut levare festucam de terra... Sunt vero quaedam „ actiones, quae absolute consideratae deformitatem, vel inordinationem quamdam „ important, quae tamen aliquibus circumstantiis advenientibus, bonae efficiuntur: „ sicut occidere hominem, vel percutere, in se deformitatem quamdam importat; sed „ si addatur occidere malefactorem propter justitiam, vel percutere delinquentem caus- „ sa disciplinae, non erit peccatum, sed virtuosum. „

dam objecta, quae seipsis sunt consona ordini rationis, ut Deum colere, operire nudos, largiri eleemosynam indigenti. Alia vero objecta seipsis dissona sunt, repugnantque ordini rationis, ut furari, mentiri, fornicare. Alia autem objecta sunt, quae seipsis neque praeseferunt quidpiam rationi conveniens, neque quidpiam a ratione discrepans, sicut deambulare, levare festucam de terra, lavare manus. Quemadmodum ergo humani actus respicientes objecta seipsis consona ordini rationis, sunt boni secundum speciem; et actus respicientes objecta seipsis dissona ab ordine rationis, sunt mali secundum speciem; ita actus qui seipsis nihil respiciunt rationi consonum, vel dissonum, sunt indifferentes secundum speciem (1). Dantur ergo actus humani indifferentes secundum speciem (2).

227. Prob. 2. p. ex eodem S. Thoma (3). Actus humanus in individuo non solum bonitatem, vel malitiam habet ex objecto, sed etiam ex circumstantiis, ac praesertim ex fine. Non enim potest contingere, ut actus singularis, si est deliberatus, sine circumstantiis fiat, neque ad ullum finem ordinetur, unusquisque enim agit propter finem, et debet agere, quando oportet, ubi oportet, et sicut oportet. Si ergo adsint debitae circumstantiae, et actus ad debitum finem ordinetur (4), conveniet cum ordine rationis, ad quem pertinet, ut quisque operetur cum debitis circumstantiis et cum intentione debiti finis; ideoque actus erit bonus.

---

(1) Videri potest Aristoteles l. 5. Metaph. c. 22. et Empiricus lib. 10. adv. Mathemat et lib. 3. Pyrrhon. hypoth. c. 20. Et Stobaeus in Eclogis Ethic. c. 4.

(2) Positioni nostrae quoad utramque partem subscribens P. Jacquiter Phil. Mor. p. 1. c. 2. hanc statuit differentiam inter actiones bonas, aut malas, et actiones per se indifferentes, *quod actiones per se bonae, aut malae, tales demonstrentur ex ipsa actionis notione, seu ex determinationibus essentialibus*. (Explicare debuerat, quaenam sint hae determinationes essentiales; nam verba obscura sunt) „ actiones autem indifferentes bonae, vel malae demonstrentur ex determinationibus accidentalibus, „ quae simul cum essentialibus actionem ipsam constituunt. „ Itaque fatetur ille, actiones per se bonas, aut malas tales demonstrari ex determinationibus essentialibus, sive ex ipsa actionis natura. Cur ergo ibid. docet, *omnem obligationem a divina voluntate emanare?* Qua in re videtur Pufendorfio consentire, qui omnem negat intrinsecam actionum moralitatem; licet ab ipso dissentiat saepe, cum agit de lege naturali. Nam si omnis obligatio a divina voluntate emanat, in signo antecedente divinam voluntatem, nulla est actio bona, aut mala obligans ex determinationibus essentialibus; hae siquidem antevertunt liberam Dei voluntatem, ut in Metaphysica demonstravimus § 45. sq.

(3) 1. 2. q. 18. a. 9. et q. 2. de malo, a. 5.

(4) Idem P. Jacquier ibid. docet, finem quem in singulis actibus intendere debemus, esse nostram statusque nostri perfectionem. Haec ad Wolfianum systema videntur accedere Finis proximus ad quem actiones nostrae debent referri, satis non est, ut sit bonum utile, aut delectabile, sed debet esse bonum honestum, idest bonum virtutis „. Omnis finis, inquit S. Thomas 1. 2. q. 18. a. 9. ad 3; „ a ratione deliberativa intentus pertinet ad bonum alicujus virtutis vel ad malum alicujus vitii. Nam hoc ipsum quod aliquis agit ordinate ad sustentationem, vel quietem sui corporis, ad bonum virtutis ordinatur in eo qui corpus suum ordinat ad bonum virtutis „.

Si vero non adsint debitae circumstantiae, nec debitus finis; hoc ipso actus deficit ab ordine rationis, estque proinde inordinatus, et malus. Idcirco Matth. 12. v. 36. ait Christus: *Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum* (scilicet ex defectu debiti finis) *quod loquuti fuerint homines reddent rationem de eo in die judicii.* Fieri ergo non potest, ut detur actus moralis indifferens in individuo (1).

228. Ad primum negamus cum S. Thoma (2), actum bonum et actum malum secundum speciem, nihil habere medium. Negamus quoque eum eodem Angelico (3), bonum, et malum, in moralibus opponi secundum privationem, et habitum; opponuntur enim contrarie. Et licet malum dicatur esse privatio boni; non est tamen ex eo genere privationum, quae totum oppositum auferunt, ut est caecitas, et mors: et dicuntur a S. Thoma (4) consistere in *privatum esse*, et nihil relinquunt medium; sed est ex eo privationum genere, quae dicuntur consistere in *privari*, ut est aegritudo, quae non omnino privat hominem sanitate, sed est via ad omnimodam privationem. Sic autem malum morale dicitur privatio boni; non enim totum bonum aufert, sed aliquid relinquit. Itaque inter actus bonos, et malos secundum speciem possunt esse actus secundum speciem indifferentes. Subdit vero S. Thomas (5): „ Bonum autem, et malum ex circumstantia sunt „ immediata, quia distinguuntur secundum oppositionem affirma- „ tionis, et negationis, scilicet per hoc quod est secundum quod „ oportet, et non secundum quod oportet secundum omnes cir- „ cumstantias: hoc autem bonum, et malum est proprium actus „ singularis „. Et propterea inter actus diversos specie dari possunt actus indifferentes; secus vero inter actus diversos in individuo.

229. Ad secundum respondemus, objectum actionis indifferentis, ipsamque actionem neque esse conformia rectae rationi, neque dissona, sed de illis nihil rectam rationem dictare secundum speciem, licet in individuo dictet, ut actus fiant cum debitis circumstantiis, et cum ordinatione ad debitum finem.

230. Ad tertium negamus, ullam esse actionem in individuo, de qua recta ratio, ideoque lex naturae, non praecipiat, ut fiat quando, ubi, et sicut oportet, ac propter debitum finem.

231. Ad quartum respondemus, praeceptum (6) referendi ope-

(1) In hanc rem S. Augustinus l. de utilit. cred. c. 12. „ Omne factum, ait, si recte factum non est, peccatum est; nec recte factum ullum esse potest, quod non „ a recta ratione proficiscitur. „ Vide eumdem S. August. l. 2. de pecc. meritis, c. 18. et l. 4. con. Julian. c. 3. et S. Hieronymum Dial. 1. con. Pelagian.

(2) 1. 2. q. 18. a. 8 ad 1.

(3) Q. 2. de malo a. 5. ad 3.

(4) 1. 2. q. 18. a. 8. ad 1.

(5) Q. 2. de malo a. 5. in cor.

(6) *Praeceptum* dicimus; non enim assentimur iis qui ajunt, id esse *Consilii*: nam ordinatio operum in Deum, est ex praecepto charitatis. Vide S. Thom. in c. 3. Epist. ad Colos. lect. 2.

ra in Deum, tunc solum obligare, cum urget praeceptum eliciendi actum charitatis: nam per hunc actum homo totum seipsum ordinat in Deum ultimum finem (1). Praeceptum autem eliciendi actum charitatis, cum sit affirmativum, obligat quidem *semper* sed non *ad semper*; ideoque si quis, cum non urget praeceptum eliciendi actum charitatis, efficiat opus moraliter bonum nulla mala circumstantia vitiatum, non peccat, etiamsi illud opus non referat in Deum (2). Tunc enim actio ipsa ex fine proximo honesta, et consona rationi naturali, suapte natura ordinatur in Deum finem ultimum cujuscumque honestatis, ipsiusque rectae rationis (3).

QUAESTIO IV.

De Lege (4). *naturali.*

232. Moribus hominum certam rationem, moderationemque leges adhibent; lex enim est *regula*, *et mensura actuum*, *secun-*

---

(1) S. Thomas in 2. d. 41. a. 2. ad 2. „ Si quaeratur, *ait*, quando oporteat a„ ctum referre in finem ultimum, hoc nihil aliud est, quam quaerere, quando opor„ teat, habitum charitatis exire in actum; quia quandocumque habitus charitatis in „ actum exit, fit ordinatio totius hominis in finem ultimum, et per consequens om„ nium eorum, quae in ipsum ordinantur. „

(2) Idem ibid. ad 4. „ Non obligamur ad hoc quod quilibet actus actu referatur „ in finem illum, in quem non potest nisi fides dirigere quia praecepta affirmativa „ non obligant ad semper, quamvis semper obligent; et ideo non oportet, ut actus „ infidelium, qui in finem illum non est ordinatus, semper sit peccatum, sed solum pro „ tempore illo, in quo tenentur actum suum in finem ultimum, referre. „

(3) Idem ibid. ad 2. „ Fides dirigit intentionem in finem ultimum, sed ratio natu„ ralis, vel prudentia potest dirigere in aliquem finem proximum. Et quia ille finis „ proximus est ordinabilis in finem ultimum, etsi actu non ordinetur; ideo in infide„ libus, quorum actus per vim rationis in talem finem diriguntur, possunt aliqui a„ ctus esse boni. „ Consonat S. Augustinus in Psal. 34. Conc. 2. „ Suggero reme„ dium, *inquit*, unde tota die laudes Deum, si vis: Quidquid egeris, bene age, et „ laudasti Deum.... Quoties tu cessasti ab hymno cantando, discedis, ut reficiaris; „ noli inebriari, et laudasti Deum. Discedis, ut dormias; noli surgere ad malefacien„ dum, et laudisti Deum. Negotia agis; noli fraudem facere, et laudasti Deum... In „ innocentia operum tuorum praepara te ad laudandum Deum tota die. „ Vide S. „ Thom. lect. 7. in c. 10. Epist. 1. ad Cor.

(4) Legem cum jure confundunt recentiores Philosophi plerique omnes, qui de naturae et gentium jure scripserunt. Verum S. Thomas ostendit 2. 2. q. 57. a. 1. Jus proprie acceptum, esse objectum justitiae, et significare ipsam rem justam, seu id quod alteri debetur tamquam proprium ejus. Quare, ut observat Sotus l. 3. de Just. et jure q. 1. *Graece* Δίκαιον *idem promiscue significat, quod justum, et jus.* Hinc δικαιοφύλαξ *justitiae custos*; δικαιοδότης *juris dator*; δικαιοκρίτης *justus judex* dicitur. Fatemur tamen cum eodem Angelico loc. cit. ad 2. legem improprie dici posse Jus; *lex*, inquit, *non est ipsum jus proprie loquendo*, *sed aliqualis ratio juris*. Est enim regula intellectus practici, atque adeo ratio justi, sive factiva, et constitutiva justi. Grotius autem l. 1. de Jur. bel. et pac. § 3. seqq. putat, Jus quandoque accipi pro *lege*; quandoque pro *facultate aliquid faciendi*, *vel habendi*; quandoque pro *justo*, seu objecto justitiae, quandoque pro *scientia legum*, quae *jurisprudentia* dicitur. Sed hae acceptiones, praeter tertiam, et secundam quae ad tertiam reducitur, minus

dum quum inducitur aliquis ad agendum, vel ab agendo retrahitur ut S. Thomas observat (1). Actus autem humani diriguntur praesertim per legem naturae: nam, ut dictum est (2), humana ratio est regula propinqua voluntatis humanae: rationis autem regula est ipsa lex naturae; leges vero humanae ideo sunt regulae actuum humanorum, quia congruunt cum recta ratione. Itaque ad mores hominum componendos potissima est consideratio legis naturae. De hac igitur quaeremus 1. existentiam, 2. ejus cognoscendae principia, 3. immutabilitatem, 4. evidentiam, et certitudinem.

ARTICULUS I.

Utrum lex naturalis existat.

233. Lex generatim accepta definitur a S. Thoma (3): *Rationis ordinatio ad bonum commune, ob eo qui curam communitatis habet, promulgata* (4). Dicitur *ordinatio rationis*, quia ratio est regula, et mensura humanorum actuum: rationis autem est ordinare (5). Dicitur *ad bonum commune;* quia lex indicitur toti communitati, ejusque bonum praecipue respicit; atque ideo differt a praecepto, quod est de particulari opere, nec habet rationem legis, nisi quatenus ad bonum commune refertur (6). Dicitur *ab eo qui curam communitatis habet;* quippe ordinare ad bonum commune, nonnisi ad eum pertinet, qui totius multitudinis curam gerit (7). Dicitur *promulgata*, quia nisi regula innotescat, adhiberi minime potest (8). Accuratissima est haec legis definitio, ut cuique expendenti perspicuum est. Quare nonnisi odio in Scolasticos, idest, Catholicos percitus, scribere ineptissime Thomasius (9) potuit: *mire: et inepte* (in lege generatim definienda) *sudant scholastici* (10).

---

propriae sunt. Vide S. Thomam loc. cit. ad 1. Concedit tamen Grotius ib § 9. jus significare legem, *quoties vox legis largissime sumitur.*

(1) 1. 2. q. [illegible] a. [illegible] (2) § 210.

(3) 1. 2. q. 90. a. 4.

(4) Lex, si etymon species, dicitur a ligando, ut advertit S. Thomas loc. cit. a. 1. quia *obligat ad agendum*. Ex ipsa autem ordinatione rationis ad bonum commune posita ab habente curam communitatis exstat obligatio; quisque enim superiori tenetur obedire, praesertim cum ordinat in bonum commune, quod quisque debet praeferre bono privato, cum omnis pars sit propter totum. Quare qui traditam definitionem carpunt ob reticitam obligationem, illius vim non attigerunt. S. Augustinus q. 20. in Levit. etymon legis a legendo, idest eligendo derivat.

(5) Loc. cit. a. 1. (6) Ibid. a. 2.

(7) Ibid. a. 3. (8) ibid a. 4.

(9) L. 1. Jur. Div. c. 1. § 28.

(10) Multo verius de suis Protestantibus, ac de seipso ita scripsisset Thomasius: ipse enim definit legem: „ Lex est jussus imperantis obligans subiectos, ut secundum istum jussum actiones suas instituant. „ Haec autem definitio 1. confundit caussam cum effectu. etenim jubere, est effectus legis. 2. nec omnes effectus explicat; nam lex

234. Dividitur Lex in legem aeternam, naturalem, Divinam positivam (1), et humanam: haec autem alia est Ecclesiastica, alia Civilis. De lege Divina positiva, quia nonnisi per revelationem constare potest (libera enim Dei voluntas in praecipiendo, vel prohibendo quidpiam, nonnisi Deo revelante innotescit) agere pertinet ad Theologos, qui de lege tam Veteris, quam Novi Foederis fuse scripserunt (2). De legibus humanis infra. Nunc autem de lege naturali agentes, pauca sunt dicenda de lege aeterna.

---

non solum habet imperare actus bonos, sed et prohibere malos, et permittere] actus ex genere suo indifferentes. Vide S. Thom. 1. 2. q. 92. a. 2. jussio autem non exprimit nisi unum tantum legis effectum. 3. non secernit legem a praecepto; quum et praeceptum est *jussus* imperantis. 4. non distinguit legem iustam ab iniqua; nam homo imperans potest jubere aliquid impium. 5. de promulgatione silet, quae necessaria omnino est, ut lex obliget. Pufendorfius autem a Thomasio non distat, cum l. 1. de jur. nat. et gen. cap. 6. § 4. ait: „ In genere lex commodissime videtur definiri per „ Decretum, quo Superior sibi subjectum obligat, ut ad illius praescriptum actiones „ suas componat „. Hanc Pufendorfii definitionem reprehendit vel ipse Hubnerus *Essai sur l'histoire du droit nat. p.* 2. § 7. eo quod neque promulgationis, neque legitimae potestatis meminit; quasi lex possit obligare ex solo interno superioris decreto; aut tyranni usurpatoris jussio sit vera lex. Reprehendit etiam Barbeyracis definitionem Pufendorfii in not. ad cit. loc. Et sane Pufendorfiana definitio iisdem ac Thomasiana defectibus laborat. Ipse autem Barbeyracis nihilo meliorem definitionem tradit, cum ait ibid. „ Lex est decretum superioris quocumque modo sufficienter manifestatum, quo „ is subjectorum aut omnes in universum, aut saltem alicujus generis actiones dirigit; „ ita ut ratione illarum aut necessitatem certo modo agendi, vel non agendi imponat; „ aut libertatem pro lubitu agendi, vel non agendi reliquat. „ Haec enim definitio eodem laborat vitio, quo Pufendorfiana; nam decretum superioris humani potest esse iniquum. Similiter peccat Heineccii definitio, quae habetur in ejus Praelect. Acad. in Grotium de jur. bel et pac. l. 1. c. 1. § 9. ubi ait. „ legem esse regulam actuum „ moralium a superiore praescriptam subditis, et obligantem ad id, ut actiones se„ cundum hanc legem instituant. „ Hac eadem labe cumulata est definitio Wolfii p. 1. Phil. pract. univ. § 131. „ Lex est regula a Superiore praescripta, juxta quam sub„ diti actiones suas determinare obligantur. „ Item Burlamaqui l. de princ. jur. nat. c. 8. §. 3. „ lex est regula a Superiore communitatis praescripta subditis, sive ut „ eos obliget ad aliquid agendum timore poenae: sive ut eis libertatem agendi, vel „ non agendi pro lubitu relinquat. „ Ita hi qui dicuntur jurisprudentiae primipili, erraverunt a janua, tradere nescientes vel ipsam legis definitionem. Pudere eos debuerant. Chalcidium in Timaeum recte legem definisse · *Quid est lex nisi jussum sciscens honesta, prohibens contraria?* Quod autem nuperus scriptor Guarinus diss. 2. jur. nat. et gen. § 4. reprehendit in definitione S. Thomae ea scilicet confundi legem cum quolibet praecepto dato communitati ad determinatum tempus, demonstrat ipsum non intellexisse vim verborum definitionis; nam quod est ordinatum ad bonum commune natura sua non est ad determinatum tempus, Si ergo praeceptum detur ad determinatum tempus, non est lex. Et si detur ad bonum commune, hoc ipso non datur natura sua ad determinatum tempus; licet postea mutatis circumstantiis, possit non amplius conducere ad bonum commune; quo in casu cessabit esse lex.. Vide S. Thom. 1. 2· q. 97. a 1.

(1) Grotius l. 1 de jur. bel· et pac· c· 1. § 9. dividit jus, seu legem universim, in *naturale*, et *voluntarium*. Sed haec divisio satis accurata non est; nam licet jus naturale non sit a libera Dei voluntate, quasi liberum fuerit Deo praecipere, vel non praecipere, prohibere, vel non prohibere, quod est natura sua bonum, vel malum; est tamen voluntarium, cum nihil non voluntarium sit in Deo.

(2) Vide S. Thom. 1. 2. q. 98· sqq.

235. Lex igitur aeterna, ut eam S. Thomas definit (1) est *ipsa ratio gubernationis rerum in Deo, sicut in principe Universitatis existens;* totum enim Universum gubernatur ratione divina; et propterea Deus omnibus providet; non quod lex aeterna nominet ipsam Dei providentiam, sed quia providentia consequitur legem aeternam, uti S. Thomas animadvertit (2); eaque aeterna in seipsa est, quamvis effectus ejus sit in tempore, qui tamen ab aeterno fuit a Deo praecognitus, et praeordinatus (3). Hanc legem S. Augustinus (4) appellat *summam rationem, et aeternam, et incommutabilem legem.* Et rursus (5) *Lex*, inquit, *aeterna est ratio divina, vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans.* De hac Cicero (6): „ Lex „ ratio est summa insita in natura, quae jubet ea quae facien- „ da sunt, prohibetque contraria „. Et rursus (7) eam vocat *aeternum quiddam, quod universum mundum regit, imperandi, prohibendique sapientiam.* Nihilominus Thomasius non dubitavit scribere (8), *legem aeternam esse figmentum Scholasticorum* (9).

---

(1) Ibid. q. 91. a. 1. et q. 93. a. 1.

(2) Q. 5. de ver. a. 1. ad 6. „ Providentia, *inquit*, in Deo proprie non nominat „ legem aeternam, sed aliquid ad legem aeternam consequens: lex enim aeterna est „ consideranda in Deo, sicut accipiuntur in nobis principia operabilium naturaliter no- „ ta ex quibus procedimus in consiliando, et eligendo, quod est prudentiae, sive pro- „ providentiae, unde hoc modo se habet lex intellectus nostri ad prudentiam, sicut „ principium in demonstratione. Et similiter etiam in Deo lex aeterna non est provi- „ dentia, sed providentiae quasi principium. „

(3) 1. 2. q. 91. a. 1. ad 1.

(4) Lib. 1. de lib. arb. cap. 6.

(5) L. 22. con. Faustum c. 27.

(6) L. 1. de leg.

(7) L. 2. de leg.

(8) Jurisprud. Div. l. 1. c. 1. § 31.

(9) Expendamus censoris animadversionem. Et ipse fatetur, se non *respicere rem hoc termino* (legis aeternae) *denotatam*, fortasse ne in crimen vocaretur negatae divinatis, in cujus criminis suspicionem fuisse vocatum ipsemet dolet in Praefat. 1. 1. cautel. Nam si negetur ratio divinae gubernationis, quid erit reliquum praeter casum, et fatalem materiae necessitatem, quam Spinoza tract. theol. polit. c. 4. vocat legem naturae? Itaque Thomasius reprobat tantum denominationem *legis aeternae*, qua scolastici usi sunt; et *maximam* ἀκυρολογίαν *in voce legis esse* pronunciat. Olim S. Hieronymus Apol. 2. adv. Ruffinum, ajebat: „ Istiusmodi nugis, et acyrologiis omnis „ ejus scatet oratio. „ Cur non idem de Thomasii oratione, quae undique nugis, et acyrologiis scatet? Nam quid ineptius, quam scolasticis attribuere *vocem*, quae jam multo ante et a S. Augustino, et a Tullio usurpata fuerat? Quod si maxima est *acyrologia*, sive *impropria loquutio* in voce *legis* attributa rei, quam scholastici vocant legem aeternam, explicet Thomasius rem illam voce propria. Sed potis non est, imo omnia mire perturbat. Ait enim, per legem aeternam scolasticos intelligere *totum naturae ordinem divina voluntate, et decreto institutum.* Diceres, hominem hunc ne procul quidem quempiam Scholasticorum librum vidisse, nam si vidisset, animadvertisset utique, ab se confundi causam cum effectu, idest *ordinem* qui est effectus divinae *rationis ordinantis*, cum ipsa ratione quae est ordinis caussa. Scolastici autem non ipsum *ordinem institutum*, sed *rationem divinam ordinantem* res in suos fines, vocant legem aeternam. Haec autem *ratio* quanam aptius voce significari poterat, quam *legis*? Nonne lex est quaedam *rationis ordinatio*? Id ne ipse quidem Thomasius potest negare, nam legem definit, *jussus imperantis*. Jubere autem, et impe-

236. Ad legem naturalem propius accedentes, decernendum principio est, quid per eam intelligamus. Lex igitur naturalis, ut S. Thomas advertit (1), *nihil aliud est, quam participatio legis aeternae in rationali creatura* (2). Lege enim aeterna non aequo modo diriguntur, et gubernantur a Deo creaturae; sed quae sunt rationis expertes, diriguntur tantum in proprios actus, et fines, quin seipsas dirigant: creaturae vero rationales, quae sibi, et aliis provident, regulantur, et gubernantur a Deo per lumen rationis, quod nihil est aliud, quam impressio divini luminis in nobis: per hoc autem lumen discernimur quid sit bonum, quid malum, quod pertinet ad naturalem legem (3).

237. Porro quemadmodum ratio nostra, quae *speculativa* dicitur per divinum lumen menti participatum, cognoscit principia theoretica per se nota, v. g. *quodlibet est, vel non est;* atque ex eis ad demonstrandum, aliasque propositiones concludendas pro-

---

rare, sive ordinare pertinet ad rationem. Cur ergo summae, aeternaeque Mentis ordinatio, sive jussio, et imperatio, dici lex aeterna *propriissime* nequit? Sed Thomasius subdit: haec vocis usurpatio *habet aliquid analogum cum doctrina Gentilium de materia Deo coaeterna, aut de fato.* Quaenam (malum) haec tua nugatoria accusatio, Thomasi? Negasne divinae Mentis ordinationem qua Deus creaturas, praesertim rationales, dirigit in fines? Si negas, doctrina tua non modo analoga, sed ipsissima est incredulorum doctrina; ita enim omnia casu evenirent, et ex materiae necessitate, nec Deus rebus provideret Si non negas, quid habet commune usurpatio Scholasticorum cum doctrina Gentilium? An oportebit, materiam esse Deo coaeternam, ut Deus possit creaturas in ordinem redigere? an haec ordinatio, quae est a Deo primo libero, fatalem necessitatem inducet? Sed de nugis Thomasii plus quam satis.

(1) 1. 2. q. 91. a. 2.

(2) Cicero l. 2. de leg. loquens de lege naturali ex sapientissimorum sententia ait: „ Principem legem illam, et ultimam mentem esse dicebant omnia ratione aut cogentis, aut vetantis Dei. „ Quae non ita sunt intelligenda, ut Genuensis putat, cum Metaph. tom. 3. c. 4. § 3. inter proprietates essentiales legis primam enumerat, *ut sit ratio summa.* Nam licet omnes leges derivent a lege aeterna quae est summa Dei ratio, non sunt tamen ipsa *ratio summa*, sed ejus participationes: sicut lumen intellectus non est ipsum lumen increatum, sed participatio luminis increati. Nec propterea lex naturalis debet esse *summa ratio*, ne indigeat alia regula; imo hoc ipso quod non est *summa ratio*, sed ejus participatio, est conformis summae rationi, nec indiget alia regula, nisi ipsa summa ratione, cujus est participatio.

(3) Ex hisce cognoscitis injustam Heineccii calumniam in S. Thomam, dum in Elem. Hist. Phil. p. 1. c. 4. §. 101. ei attribuit sententiam *peccati philosophici*, nempe actus humani dissoni a recta ratione, qui tamen non sit moralis transgressio divinae legis, quae transgressio dicitur *peccatum Theologicum.* Nam hoc ipso quod lex naturalis est participatio legis aeternae, actio humana nequit esse contra rectam rationem, quin simul sit contra legem aeternam. Atque ideo idem S. Thomas 1. 2. q. 71. a. 6. tradens definitionem peccati, quod sit *dictum, vel factum, vel concupitum contra legem aeternam*, docet. *dictum, vel factum, vel concupitum esse quasi materiale in peccato;* quod vero dicitur, *contra legem aeternam, pertinere ad rationem mali, et esse quasi formale in peccato.* Fieri ergo nullo modo potest, ut actio deliberata sit contra rectam rationem, et non sit simul transgressio divinae legis; quia *hoc ipso quod est inordinata, juri naturali repugnat*, ut S. Thomas ib. ait ad 4. Si autem repugnat juri naturali, repugnat legi aeternae, cujus lex naturae est participatio. Vide quae diximus Tom. 1. pag. sq. in not.

cedit, ut in Logica diximus (1); ita ratio nostra, quae *practica* nuncupatur propterea quod versatur circa operabilia, per lumen (2), quo fit particeps legis aeternae, tamquam regulata, et mensurata per ipsam, cognoscit principia practica honestatis per se nota, v. g. *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris;* atque ex eis procedit ad judicandum, et concludendum quid in ceteris sit bonum, et faciendum; quid malum, et vitandum. Itaque principia universalia practica per se nota lumine rationis, quo sumus participes legis aeternae, et propositiones universales ex eis deductae eodem rationis lumine, habent rationem legis naturalis (3), ut egregie S. Thomas observat (4).

238. Sic autem lex naturalis differt a synderesi (5), et a conscientia: nam synteresis, ut Angelicus advertit (6), est specialis habitus naturalis principiorum practicorum, quemadmodum intelligentia dicitur habitus principiorum theoreticorum, ut in Logica diximus (7). Conscientia vero est applicatio scientiae ad ea quae facimus, aut fecimus, aut facere, vel non facere debemus, ut idem S. Thomas ostendit (8). Itaque lex naturalis hoc differt a synteresi, quod principia practica universalia sive immediata, sive mediata sunt ipsa lex naturalis; synteresis autem est habitus ejusmodi principiorum; differt vero a conscientia quod haec est applicatio eorumdem principiorum universalium ad id quod fit, vel factum, aut faciendum est (9).

---

(1) § 869.

(2) S. Thomas in Psal. 35. explicans verba illa v. 10. *in lumine tuo videbimus lumen:* „ In lumine, inquit, tuo, quo scilicet tu lucea, quod est similitudo substan„ tiae tuae. Istud lumen non participant animalia bruta, sed rationalis creatura pri„ mo participat illud in cognitione naturali. Nihil enim est aliud ratio naturalis ho„ minis, nisi refulgentia divinae claritatis in anima, propter quam claritatem est ad „ imaginem Dei „. Vide Lactantium l. de ira Dei, c. 1.

(3) Montesquius ergo errat, cum l. 1. *de l'esprit des loix*, c. 2. ait: Avant tou„ tes ces loix sont celles de la Nature, ainsi nommées parce qu' elles derivent uniquement de la constitution de notre etre „. *Ante omnes istas leges sunt leges Naturae sic dictae, quia unice derivant a constitutione entitatis nostrae.* Errat, inquam, etenim leges naturae manant a lege Dei aeterna, cujus sunt participationes, tantum abest, ut *unice* manent a nostra constitutione. Errat quoque Hobbesius, cum de Cive c. 3. § 33. statuit, „ naturae leges nihil aliud esse, quam conclusiones quaa„ dam ratione intellectas, de agendis, et omittendis „. Non enim lege naturae comprehenduntur solum conclusiones ratione intellectae, sed etiam principia, imo ipsa principia sunt leges naturae, quatenus a lege aeterna manant, per quam Deus hominibus imperat.

(4) 1. 2. q. 91. a. 2.

(5) Graeca vox est a συντηρεῖν, *conservo;* siquidem synteresi conservari videntur prima principia honestatis. Ideo, ut S. Thomas advertit 1. p. q. 79. a. 12. „ Synte„ resis dicitur instigare ad bonum, et murmurare de malo, inquantum per prima „ principia procedimus ad invenienda, et judicamus inventa.

(6) Loc. cit. (7) § 184. (8) Loc. cit. a. 13.

(9) Plures conscientiae status enumerantur, videlicet, *recta*, *prava*, *certa*, *probabilis*, *dubia*, *scrupolosa*, *et erronea;* quas tamen explicare Theologis moralibus relinquimus. Hic tantum animadvertimus, vehementer errasse Pufendorfium, dum l. 1. de Jur. nat. et gen. c. 3. § 1. scripsit, conscientiam esse normam actionum huma-

239. Ex dictis autem palam est, quam merito S. Thomas scripsit in 4. d. 33. q. 1. a. 1. ,, Lex naturalis nihil est aliud,
,, quam conceptio homini naturaliter indita, qua dirigitur ad con-
,, venienter agendum in actionibus propriis, sive competant ei ex
,, natura generis, ut generare, comedere, et hujusmodi: sive ex
,, natura speciei, ut ratiocinari, et similia. Omne autem illud
,, quod actionem inconvenientem reddit fini, quam natura ex ope-
,, re aliquo intendit, contra legem naturae esse dicitur ,,.

240. Hisce animadversis: qui existentiam legis naturalis inficiantur (1), objiciunt 1. Ut mores hominum ad normam dirigan-

---

narum quatenus est cognitione legum imbuta; norma enim debet esse recta, alioqui non est norma: conscientia autem multoties est erronea, etiam cum putatur cognitione legum imbuta; imo ideo est erronea, quia putat quis aliquid esse, vel praeceptum, vel prohibitum a lege quod revera praeceptum, aut prohibitum non est; vel quia putat esse praeceptum quod est prohibitum, aut econtra. Audiendus ergo S. Thomas, qui more suo hanc rem totam praeclare explicat in 2. d. 24. q. 2. a. 4. ,, Ratio, *inquit*, in eligendis, et fugiendis, quibusdam syllogismis utitur. In syllogismo
,, autem est triplex consideratio, secundum tres propositiones, ex quarum duabus
,, tertia concluditur: ita etiam contingit in proposito, dum ratio in operandis, ex
,, universalibus principiis, circa particularia judicium assumit. Et quia universalia
,, principia juris ad synteresim pertinent: rationes autem magis appropriatae ad opus,
,, pertinent ad habitus, quibus ratio superior, et inferior distinguuntur; synderesis
,, in hoc syllogismo quasi majorem ministrat, cujus consideratio est actus synteresis.
,, Sed minorem ministrat ratio superior, vel inferior, et ejus consideratio est ipsius
,, actus. Sed consideratio conclusionis elicitae est consideratio conscientiae. V. g. syn-
,, teresis hanc proponit: omne malum est vitandum. Ratio superior hanc assumit:
,, adulterium est malum, quia lege Dei prohibitum; sive ratio inferior assumeret il-
,, lam, quia ei est malum, quia injustum, sive inhonestum. Conclusio autem quae
,, est, adulterium hoc esse vitandum, ad conscientiam pertinet, et indifferenter, si-
,, ve sit de praesenti, vel de praeterito; vel de futuro, quia conscientia et factis re-
,, murmurat, et faciendis contradicit, et inde dicitur conscientia, quasi cum alio scien-
,, tia, quia scientia universalis ad actum particularem applicatur; vel etiam quia per
,, eam aliquis sibi conscius est eorum quae fecit, vel facere intendit: et propter hoc
,, etiam dicitur sententia, vel dictamen rationis: et propter hoc etiam contingit, con-
,, scientiam errare, non propter synteresis errorem, sed propter errorem rationis; si-
,, cut patet in haeretico, cui dictat conscientia, quod prius permittat se comburi, quam
,, juret, quia ratio superior perversa est in hoc, quod credit, juramentum simpliciter
,, esse prohibitum. Et secundum hunc modum patet, qualiter differant synteresis, lex
,, naturalis, et conscientia; quia lex naturalis, nominat ipsa principia universalia ju-
,, ris; synteresis vero nominat habitum eorum, seu potentiam cum habitu; conscien-
,, tia vero nominat applicationem quamdam legis naturalis ad aliquid faciendum, per
,, modum conclusionis cujusdam ,,. Cum hac S. Thomae doctrina conferantur ea, quae Pufendorfius docet c. cit. et plane constabit, quam is humiliter imbecilleque, et falso, alte vero ille ac robuste, et omnino ad veritatem scripserit. Id effecit Pufendorfii contemptus Scholasticorum; a quibus tamen, nemine excepto, ait primo introductum vocabulum conscientiae hoc sensu, quod habeat vim dirigendi actiones, quae a lege non dependeat, aut proveniat. Quo quid iniquius dici poterat de sanioribus saltem Scholasticis, ac praesertim de S. Thoma, ut ex ejus verbis perspicuum est?

(1) Legis naturalis existentiam licet verbis videantur admittere; revera tamen negant omnes ii qui docent, moralitatem actionum humanarum pendere ex hominum opinionibus, exve legibus dumtaxat humanis, de quibus dictum est § 171. sqq. Negant etiam universi athei, et Epicurei, qui omnia casui, et necessitati attribuunt, et honestatem actionum ex utilitate, et voluptate repetunt. Quos inter praecipui sunt Hel-

tur, satis sunt voluptas, dolor, et amor sui; utilitas enim mensura est humanarum actionum, atque, ut Horatius ajebat: *ipsa utilitas justi prope mater, et aequi*. Nulla igitur exstat naturae lex (1).

241. II. Homines non sunt legis capaces, nisi ratione utantur. Sed cum primum homines a Deo creantur, non sunt rationis compotes. Ergo a Deo creantur *exleges*; dictata vero rationis non sunt nisi fructus sponte adolescentes ex natura rationali (2).

242. III. Si qua esset lex naturalis, ea deberet habere adnexam sanctionem, nimirum praemium servantibus legem, poenam, illam transgredientibus. Praemium autem nullum fingi potest, ut neque meritum: quippe omnium virtutum actus sunt omnino debiti, nec possumus quidpiam Deo tribuere, ut nobis retribuatur. Poenae autem inflictio in Deum cadere non potest, cum sit infinite bonus, et cujuscumque recipiendae injuriae, aut offensae incapax (3).

243. IV. Qui ex Dei sanctitate, et justitia sanctionem poenae in delinquentes inferunt, ii haec Dei attributa concipiunt instat perfectionum creatarum; incidunt proinde in errorem Antropomorphitarum, sibique ipsis Deum velut hominem fingunt. Nulla igitur est sanctio, ideoque nulla lex naturalis (4).

244. V. Ratio sibi relicta nequit concipere Deum ut Regem, aut Dominum, sed potius ipsum concipit ut Doctorem juris naturae, quam ut Legislatorem; omnes enim poenae in transgressores juris naturae sunt naturales, adeoque improprie dictae. Poena etiam ex natura sua est humana, et arbitraria, et visibiliter infertur: mala autem a Deo statuta in transgressores juris naturae, occulte veniunt. Praecepta ergo moralia, sunt potius monita paterna, quam leges (5).

245. VI. Philosophus sola ratione utens, ignorat publicationem juris naturalis, quod nonnisi ex Divina revelatione potest innotescere. Si ergo solam rationem consulamus, existentia legis naturae constare nequit (6).

246. VII. Ea quae legi naturae adversantur, sunt prohibita, quia mala, ut dictum est (7). Ergo non habent a lege prohibente, ut mala sint. Ut quid ergo haec lex, quae nullam obligationem inducit?

247. VIII. Quod homines quaedam honesta, quaedam turpia

---

vetius, et qui ipsum exscripsit Auctor systematis naturae. Idipsum negat Auctor libri *Codicis naturae*, adserens, punitionem peccati pugnare cum idea entis infinite perfecti, et benefici. Thomasius insuper, et Fleischerus tollere videntur leges naturales, dum eas habent loco consilii.

(1) Ita Helvetius *de l'esprit, discours* 3. *c.* 4. *et* 9.

(2) Schmausius l. 3. c. 3.

(3) Auctor l. *Code de la nat.*

(4) Auctor l. *de la nat.* par. 1. c. 3.

(5) Thomasius Fund. Jur. nat. et gen. l. 1. c. 5. § 37. sqq.

(6) Idem ibid § 40.

(7) § 192. seqq

judicent, pendent ab educatione. Nulla est igitur lex naturae, honesta praecipiens, turpia vetans.

Prop. *Existit lex naturalis mentibus hominum a Deo per lumen rationis impressa.*

248. Demonst. 1. ex S. Thoma (1). Homo, cum sit rationalis ita fit particeps divinae providentiae, ut sibi etiam, et aliis possit providere. Est ergo particeps legis aeternae, quae ut dictum est (2), nihil est aliud, quam ratio gubernationis, et providentiae in Deo. Ex dictis (3) autem lex naturalis est participatio legis aeternae in rationali creatura, per lumen rationis menti impressum, quo discernimus, quid sit bonum, quidve malum. Existit ergo lex naturalis mentibus hominum a Deo per lumen rationis impressa (4).

249. Demonst. 2. ex eodem S. Thoma (5). Creatura rationalis multa cognoscit lumine naturali rectae rationi consona, quia honesta; multa dissona, quia turpia, ut dictum est (6). Haec autem vel cognoscit immediate absque ratiocinio; atque ejusmodi sunt prima principia universalia practica, quae simplici intuitu, et ex sola perceptione terminorum cognoscuntur esse vera, ut virtutem esse prosequendam, vitium fugiendum: non esse alteri faciendum quod nobis fieri nolumus, etc. vel cognoscit ut deducta ex primis principiis practicis, ut, bonum esse eleemosynam indigentibus elargiri; non furari; neminem laedere etc. atque haec, licet inferantur ut conclusiones ex primis principiis practicis, ha-

---

(1) 1. 2. q. 91. a. 2. (2) § 235. (3) § 236.

(4) Hac vel una ratione funditus corruit quod impie scribit Spinoza in tract theol. polit. c. 16. „ Per jus, et institutum naturae nihil aliud intelligo, quam regulas na„ turae uniuscujusque individui, secundum quas unumquodque determinatum concipi„ mus ad certo modo existendum, et operandum... Nec hic ullam agnoscimus diffe„ rentiam inter homines, et reliqua naturae individua, neque inter homines ratione „ praeditos, et inter alios, qui veram rationem ignorant, neque inter fatuos, deliran„ tes, et sanos. Quidquid enim unaquaeque res ex legibus suae naturae agit, id sum„ mo jure agit, nimirum quia agit, prout ex natura determinata est, nec aliud po„ test. „ Vere fatuus erat, delirabatque Spinoza; cum haec scribebat: nam quid stul„ tius non dici modo, sed fingi poterat, quam nullum aliud agnoscere jus naturae, praeter illud, quod commune est universis naturae individuis, nullo facto discrimine inter homines, belluas, ceterasque creaturas neque ratione, neque sensu praeditas, nec inter homines ratione utentes, ac delirantes, et fatuos? Aguntur quidem universae creaturae, et regulantur lege divinae providentiae, cui subduntur, ideoque participant aliquo modo legem aeternam; at vero, ut ait S. Thomas loco cit. „ creatura „ rationalis excellentiori quodam modo divinae providentiae subjacet, inquantum et „ ipsa fit providentiae particeps, sibi et aliis providens. „ Hanc excellentiam Spinoza minime agnovit; ideoque nullum aliud videre potuit jus, et institutum naturae; praeter fatalem necessitatem ad existendum, et operandum certo mod o, absque potestate ad aliquid aliud agendum, vel ad non agendum. Sed de ejusmodi deliriis satis; demonstravimus enim in Metaph. hominem esse libertate praeditum. Vide S. Thom loc. cit.

(5) 1. 2. q. 94. a. 2. (6) § 197. sq.

bent tamen rationem principiorum universalium proximorum respectu operationum. Jam vero principia universalia practica, sunt ipsa lex naturalis, ex supra dictis (1): lumen autem rationis, quo innotescunt, est a Deo, cum sit impressio divini luminis in nobis, quo sumus participes legis aeternae, ut dictum est (2). Existit ergo lex naturalis mentibus hominum a Deo impressa per lumen rationis (3).

250. Demonst. 3. ex ipsomet Angelico (4). Existit ordo naturalis a Deo lege aeterna constitutus, ad quem quidem ordinem pertinet etiam ordo rationis in homine. *Homo* enim *in specie constituitur per animam rationalem; et ideo id quod est contra ordinem rationis, proprie est contra naturam hominis, inquantum est homo: quod autem est secundum rationem, est secundum naturam hominis, inquantum est homo* (5) Is autem ordo lege naturali constituitur quae aliud non est, quam participatio legis aeternas, quae ordinem naturalem conservari jubet, perturbari vetat. Conservatur autem is ordo, cum homo secundum rationem agit; perturbatur, cum agit contra rationem. Agit vero homo secundum rationem, cum operatur opera virtutis, agit contra rationem, cum in vitia diffluit. Nam *virtus, intantum est secundum*

---

(1) § 238. *(2)* § 237.

(3) Hinc corruit positio Hobbesii; qui licet l. 1. de Cive c. 2. § 1. videatur legem naturalem definire ex *recta ratione*; nihilominus subdit ib. in not. „ Per rectam rationem in statu hominis naturali, intelligo non ut multi facultatem infallibilem, sed ratiocinandi actum, idest, ratiocinationem uniuscujusque propriam, et veram circa actiones suas, quae in utilitatem, vel damnum caeterorum hominum redundare possunt. „ Quibus verbis rectam rationem non ex honestate actionum, quae sunt rationi consonae, sed unice ex utilitate derivat. Quod ipsum in definitione, quam ib. tradit, legis naturalis, clarius exponit, scribens: „ Est igitur lex naturalis dictamen rectae rationis circa ea quae agenda, vel omittenda sunt ad vitae, membrorumque conservationem, quantum fieri potest diuturnam. „ Qua ex definitione sequitur, legem naturalem, et rectae rationis dictamen, Hobbesio auctore, non respicere nisi vitam animalem, ad quam pertinet membrorum conservatio; nec esse circa honestatem actionum, quatenus consonae sunt rectae rationi sed tantummodo circa propriam utilitatem, et finibus praesentis vitae coarctari. id quod Spinoza absque ambagibus docuerat loc. cit. „ Jus naturale uniuscujusque hominis non sana ratione, sed cupiditate, et potentia determinatur. „ Atque hinc manavit principium illud alterd Hobbesii, statum hominis naturalem esse statum belli omnium in omnes.

(4) 1. 2. q. 71. a. 2. et l. 3. con. Gent. c. 29.

(5) Ordo naturalis est, ut homo sit subjectus Deo, et corpus animae, et inferiores animae vires, rationi. *Ratio* (inquit S. Augustinus l. 1. de lib. arb. c. 8.) *cum irrationales animi motus regit, id scilicet dominatur in homine, cui dominatio lege debetur ea, quam aeternam esse comperimus.* Hunc ordinem cognoscit quisquis est rationis compos, ex eoque manant universa officia hominum erga Deum, et seipsos. Et cum unus homo dicat ordinem ad alios homines, qui cum eo conveniunt in natura, sitque naturaliter animal sociale, inde manant etiam omnia officia erga alios homines, ut infra dicemus. Idem S. Augustinus Epist. 157. al. 89. n. 15. „ Lex est, *inquit*, in ratione hominis, qui jam utitur arbitrio libertatis, naturaliter in corde conscripta, qua suggeritur, ne aliquid faciat quisque alteri, quod pati ipse non vult.

naturam hominis, inquantum convenit rationi; vitium autem intantum est contra naturam hominis, inquantum est contra ordinem rationis. Ordo autem iste cognoscitur per lumen rationis a Deo menti humanae impressum. Existit ergo lex naturalis impressa mentibus hominum per lumen rationis.

251. Demonst. 4. ex eodem S. Thoma (1). Lex nihil est aliud, quam ratio operis. Ergo lex naturalis nihil est aliud, quam ratio operum convenientium naturae hominis, quatenus est homo. Cujuslibet autem operis ratio a fine sumitur. Ab eo igitur homo suscipit legem naturalem, a quo in finem perducitur. Homo autem finem suum in Deo, et a Deo consequitur. A Deo igitur accepit legem naturalem. Ideoque Psal. 4. v. 6. sq. dicitur: *Quis ostendit nobis bona? signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* Et Jerem. 31. v. 33. *Dabo legem meam in visceribus eorum.*

252. Addimus sensum intimum, quo quisque sui compos cognoscit, actiones quasdam esse rationi consonas, quasdam rationi dissonas: quod absque aliqua norma, et lege esse non potest (2).

253. Ad primum respondemus, normam illam, quam statuunt Helvetius, ceterique Epicurei, non hominum ratione utentium, sed bestiarum normam esse, cum quibus homines *animalitatem*, ideoque sensum voluptatis, et doloris communem habent. Voluptas, dolor, amor sui non sunt hominis norma: nam dirigi debent secundum rationem, ut sint laude digna; alioqui vitia erunt, si sint contra rationem (3).

254. Ad secundum jampridem respondit S. Thomas (4) pueris ante annos discretionis inesse legem naturalem *habitualiter*. Et idem dicendum de aliis hominibus, qui propter aliquod impedimentum non habent actu rationis usum, vel actu praecepta legis naturalis non considerant. Hi omnes legem naturalem non actu

(1) L. 3. con. Gen. c. 111.

(2) Sensum hunc intimum exuere conabatur Spinoza, cum in tract. theol. polit. c. 16. scribebat: „ Jus, et institutum naturae, sub quo omnes nascuntur, et maxima „ ex parte vivunt, nihil nisi quod nemo cupit, et quod nemo potest, prohibere; non „ contentiones, non odia, non iram, non dolos, non absolute aliquid quod appetitus „ suadet, aversari ... Itane vero natura iniqua est, ut nullum quamlibet improbum, scelestissimumque, aversetur opus? Homines ergo, si velint agere ex jure, et instituto naturae, quodcumque volent malum, gravissimum licet sit, turpissimumque, perpetrare impune poterunt? Cujusmodi vero erit hujusce naturae Auctor, qui tale institutum probet, nullumque malum prohibeat, et aversetur? Quod autem maxime mireris, est, homo is qui omnem Religionem, Deumque negavit, audet in suum perversum trahere sensum Apostoli verba Rom 5. v. 13. *peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset;* quasi Paulus nullum peccatum agnoverit, quamdiu homines ex naturae imperio vixerunt: non intelligens, Apostolum loqui vel de lege Moysis, cujus transgressio certe non imputabatur, antequam esset a Deo Judaeis lata; vel si intelligatur de lege naturali, sensus est de imputatione apud homines: nam idem Apostolus statim ante dixerat: *Usque ad legem peccatum erat in mundo;* et immediate post addit: *regnavit mors ab Adam usque ad Moysem.* Quod significat, peccata ante legem datam Moysi, fuisse hominibus a Deo imputata. Vide S. Thom. in cit. c. lect. 1.

(3) Vide S. Thom. 1. 2. q. 91. a. 2. ad 3.

(4) Ibid. q. 94. a. 1.

quidem, sed habitu tenent; quare *exleges* dici non possunt. Falsum est autem, dictata rationis *sponte* adolescere ex natura rationali: nam profluunt ex lumine rationis, quo homo naturaliter est perfectus, participatque legem Dei aeternam.

255. Ad tertium respondet idem Angelicus (1), *quod per actum hominis Deo secundum se nihil potest accrescere, vel deperire; sed tamen homo quantum in se est, aliquid subtrahit Deo, vel ei exhibet, cum servat, vel non servat ordinem, quem Deus instituit.* Licet vero in omni eo quod facimus boni, non possimus reddere Deo quod ipsi debemus; non ideo tamen sequitur, nihil nos posse mereri : nam ut idem S. Doctor advertit (2), *homo inquantum propria voluntate facit illud quod debet, meretur: alioquin actus justitiae, quo quis reddit debitum, non esset meritorius.* Fatendum est tamen cum eodem S. Thoma (3), *meritum hominis apud Deum esse non posse, nisi secundum praesuppositionem divinae ordinationis, ita scilicet, ut id homo consequatur a Deo per suam operationem quasi mercedem, ad quod Deus ei virtutem operandi deputavit* (4). Tantum vero abest, ut inflictio poenarum pugnet cum Dei bonitate, quin Deus non esset bonus, nisi poenas peccantibus infligeret: nam nisi peccantes puniret, non esset justus, ideoque nec bonus; bonitas enim cum injustitia compati nequit.

256. Ad quartum negamus, ullum esse periculum, ne in Antropomorphitarum incidamus errorem, dum Deum ut sanctum, et justum adoramus, atque reveremur. Nam 1. sanctitas, et justitia non pertinent ad hominem qua ratione corporeus est: in quo sistebat Antropomorphitarum error, qui figuram hominis corpoream Deo tribuebant. 2. Cum Deo attribuimus sanctitatem, et justitiam, eas expoliamus omnibus imperfectionibus, cum quibus in hominibus conjunctae sunt; easque quoad possumus amplificantes, dicimus, et confitemur Deum esse infinite sanctum, et justum. Non possumus equidem comprehendere hanc ejus infinitam sanctitatem, atque justitiam; sumus enim finiti. At hoc ipso quod finiti sumus. Deus vero est infinite perfectus, fateri debemus, ipsum esse infinite sanctum et justum: nam quomodo esset infinite perfectus, si ei deessent sanctitas, et justitia?

257. Ad quintum negamus, rationem naturalem non posse concipere Deum ut Regem, et Dominum; nam ratio naturalis ostendit, Deum omnia creasse, et omnia regere providentia sua. Quod si omnia Dei sunt, quia ab ipso habent esse; si Deus omnia regit, potissimumque homines; cur non erit Rex, et Dominus

(1) Ibid. q. 21. a. 4. ad 1.

(2) Ibid. q. 114. a. 1. ad 1.

(3) Ibid. in corp.

(4) Perspicitis jam, recentes impios nihil effecisse aliud quam expilare veterum libros, et ex eis objectiones furari, quibus tamquam fulcris errores quos ex orco reproducebant, niterentur.

universorum, cur non erit Legislator, cum lex aliud non sit, quam *dictamen practicae rationis in Principe, qui gubernat aliquam communitatem perfectam?* ut S. Thomas animadvertit (1). At poenae, inquit Thomasius, statutae in transgressores juris naturae, sunt *naturales*. Nego esse naturales tantum, etsi poenae consistentes in privatione visionis supernaturalis beatificae, solo lumine naturali ab homine cognosci nequeant. Nego item, poenas naturales *improprie* dici poenas. Quis enim dixerit, damnationem ad carceres, ad triremes, ad equuleum, ad suspendium esse *improprie* poenas? Quod si Deus non esset naturae Legislator, quia poenae in transgressores juris naturae sunt *naturales*, nullus omnino esset in Rebuspublicis Legislator, nulla civilis Legislatio, quia civiles Legislatores in transgressores juris civilis poenas *naturales* statuunt (2). Negamus denique, omnem poenam *natura sua* esse *humanam*, et *arbitrariam*, ac *visibiliter* inferri (3): nam praeter poenas corporales, sunt etiam poenae spirituales, quae certe saltem in seipsis visibiles non sunt (4). Non omnis quoque poena est *humana*, nisi quis Deo potestatem puniendi improbos adimat. Nec omnis poena est *arbitraria*; nam poena respondere debet gravitati culpae. Videtis quot falsitates Thomasius, et Fleischerus congesserint (5).

---

(1) 1. 2. q. 91. a. 1.

(2) Paucis verbis omnem Legislationem etiam civilem Thomasius tollit, non ob eam tantum rationem, quia poenae a Legislatoribus civilibus statutae, sunt *naturales*; sed etiam quia leges humanitus positae derivantur a lege naturali, ut demonstrat S. Thomas 1. 2. q. 95. a. 2. ideoque sublata lege naturali, omnis humana Legislatio corruit. Hi sunt praeclari Juris publici adsertores.

(3) Vide quam sibi aperte Thomasius contradicat; nam si omnis poena *natura sua* est *humana*, *arbitraria*, et *visibilis*, cum talis ipso, auctore, esse nequeat nisi tantum poena *naturalis*, omnis poena *natura sua* erit *impropria*. Quod autem est *improprie* tale, non est tale *natura sua*; quid enim magis proprium unicuique rei, quam ipsa ejus natura? Poena igitur erit simul *propria*, et *impropria*. O summi philosophi Scholasticorum contemptores!

(4) Mala conscientia poena est gravissima, ut ipsi Epicurei intellexere. Vide Lucretium l. 2. Et nihilominus non est poena seipsa visibilis.

(5) Quaenam hosce homines ad haec absurda impulerit caussa, conjici facile potest; ut nimirum specie illustrandi ius naturale, ipsum omnino everterent. Nam si opus habemus revelatione, ut Deum cognoscamus tamquam Legislatorem, et conditorem legis naturalis, jam eam cognoscere non possumus solo lumine rationis. Quid ergo erit de illis, qui doctrinam revelatam vel respuunt, vel ignorant etiam invincibiliter? Eruntne hi absoluti ab omni lege naturali? Mutuatus hunc errorem Thomasius fuit ex Hobbesio de Cive c. 3. § 33. ubi de naturae legibus ait. Non sunt illae proprie loquendo leges, quatenus a natura procedunt; quatenus tamen eaedem a Deo in Scripturis sacris latae sunt, Legum nomine propriissime appellantur „. Vide autem Thomasii nequitiam; contendit, leges naturales vim legis habere ex una tantum revelatione, qua nobis Deus proponitur ut Legislator; et nihilominus, ut supra diximus pag. 47. not. 6. praecipit scriptoribus juris naturalis, ut abstrahant a revelatione, et a Scriptura sacra. Quid est hoc aliud, quam ludere in rebus gravissimis, jusque naturae non modo labefactare, sed funditus evertere?

Si autem quaeras, cur Deus voluerit legem naturalem in Scripturis etiam tradere? respondet S. Augustinus in Psal. 57. id Deum misericorditer effecisse, ut *legerent ho-*

258. Ad sextum respondet S. Thomas (1): „ promulgatio le-„ gis naturae est ex hoc ipso, quod Deus eam mentibus homi-„ num inseruit naturaliter cognoscendam (2) „.

259. Ad septimum dicimus cum eodem S. Doctore (3), ea quae sunt intrinsece mala, ideo esse talia, quia repugnant legi aeternae, adeoque ordini, quem Deus in rebus constituit. Et cum lex naturalis sit participatio legis aeternae, proinde ea quae prohibentur lege naturali, sunt intrinsece mala.

260. Ad octavum negamus, principia honestatis, et turpitudinis actionum humanarum proficisci ab educatione (4). Potest utique recta educatio plurimum conferre, ut facilius penetrentur, et exequutioni mandentur praecepta naturae; sicut econtra potest

---

mines in tabulis, quod in corde legere nolebant. Ut respondet quoque S. Thomas, cujus verba descripsimus supra pag. 50. not. 2. Hinc vero intelliges sensum verborum Apostoli Rom. 7. v. 9. *Ego autem vivebam sine lege aliquando.* Non ut Genuensis vertit tom. 4. Metaph. § 7. in not. *Ego eram aliquando sine lege*, contra textum Graecum: Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ. Aliud est enim *esse sine lege*; aliud *vivere sine lege*: nam impii *vivunt sine lege*, quia legem transgrediuntur, et contemnunt; non *sunt* tamen sine lege, quia lege ipsa tenentur. Itaque Apostolus loquebatur ex persona eorum, qui ante legem scriptam obscuratam a vitiis habebant mentem, et *vivebant* sine lege, quamvis *non essent* sine lege. Vide S. Thom. cit. c. lect. 2.

Nec etiam adsentimur eidem Genuensi loc. cit. c. 6. § 3. cum ait; Evangelica, Mo-„ saica, et naturae lex, una eademque κατ' οὐσίαν sunt non enim substantia differunt, sed modis „. Nam licet lex Decalogi, et naturae (de qua lege loquitur Catechismus Romanus p. 3. c. 1. § 3. cujus verba Genuensis describit in not.) una, eademque fuerit tam ante, quam post legem Mosaicam, et Evangelicam; dici tamen non potest una, et eadem quoad substantiam cum lege Mosaica, et Evangelica; lex enim Mosaica praeter praecepta moralia Decalogi, complectebatur praecepta caeremonialia, et judicialia; et lex Evangelica praecepta continet fidei et Sacramentorum, quae praecepta cum sint supernaturalia, differunt plus quam substantia a praeceptis legis naturae. Genuensis autem omnia miscet.

(1) 1. 2. q. 90. a. 4. ad 1.

(2) Non subscribimus Seldeno, *de jur. nat. et gen. secundum disciplinam Hebraeorum*; neque Ansaldo in opere, *de principiorum legis naturae traditione*; si unice per traditionis viam pervenisse ad nos dicatur notitia legis naturalis; haec enim maxime lumine rationis constat; cui quidem lumini si quis resistat, multo magis resistet traditioni illi, praesertim cum traditiones Noeticae fuerint foedissime deturpatae inter Gentes. Apostolus Rom. 2. v. 4. sq. ait; „ Cum enim Gentes, quae legem non habent, „ naturaliter ea quae legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis „. Non ad traditionem, sed ad opus legis scriptum in cordibus appellat Paulus. Traditio utique potuit conferre ad confirmandam notitiam haustam ex lumine rationis; sed non ideo una tantum traditione nititur notitia illa. Sicut veritates naturales theoreticae de Deo, et de anima confirmantur ex revelatione; ita et veritates practicae. At in neutris doctrina revelata destruit naturalem rationem, sed illam perficit. Quare fallitur Enricus Coccejus in Com. ad Proleg. Grot. § 3. ubi ait: „ Errant Seldenus, Bodinus, aliique, qui rationem ob-„ scuram nimis, indeque ex revelatione supplendam existimant „. Non propterea errant, sed quia videntur affirmare, jus naturae non posse vi rationis innotescere.

(3) 1. 2. q. 71. a. 6. ad 4.

(4) Ab educatione, et assuetudine Pufendorfius l. 2. de jur. nat. et gen. c. 3. § 13. in pueris, et vulgo repetit facilitatem discernendi inter justum, et injustum. „ Quod, „ *inquit*, in pueris, et rudi vulgo magna deprehenditur facilitas aequum ab iniquo „ discernendi, id ex adsuetudine provenit: dum a teneris annis, et statim atque usum

educatio prava rationem tenebris obducere, ne videat quaedam naturalia praecepta, et homo brutaliter vivat. At ingenerare educatio non valet prima praesertim honestatis principia, nec ea prorsus delere. Sicut enim prima principia theoretica, non propter educationem nobis innotescunt, sed ex lumine naturali; ita et universalia principia practica quae sunt ipsa lex naturalis (1).

ARTICULUS II.

Utrum sit aliquod primum legis naturalis principium, et quodnam illud sit.

261. Inter principia universalia practica, quae legem naturalem constituunt, primum aliquod inquirunt recentiores Philosophi de Jure naturae disserentes, quod sit veluti basis, et fundamentum universae legis naturalis, ex quo cetera naturae praecepta inferantur, cujusque ope dignosci possit, sitne aliquid lege naturae praeceptum, vel prohibitum? quodque proinde sit veluti *criterium*, *cynosura*, *lapis lydius*, *et statera*, ut Heineccius habet (2), ad dignoscendam bonitatem, vel malitiam actionum humanarum lumine rationis. Vix autem dici potest, quam illi inter sese differant in eo principio adsignando; quot enim sunt capita, tot sententiae, ut Schvvartzius ipse ait. Praecipuas attingemus.

262. Itaque Hobbesius (3): ,, Prima, *inquit*, et fundamentalis lex naturae est, quaerendam esse pacem, ubi haberi potest, ubi non potest, quaerenda esse belli auxilia (4) ,,.

,, aliquem rationis exserunt, vident bona probari, mala improbari, et illa laudem, ,, haec poenam sequi. Quorum quotidianum exercitium, et totius vitae commonia compages ad istum modum digesta, ita animos disponit, ut paucis dubitare succurrat, ,, an aliter ista fieri possint ,, En paucis eversa tota lex naturalis. Nam si *ex adsuetudine*, et aliorum exemplis provenit, ut aequum ab iniquo discernatur, omnia referentur ad educationem, nec ulla erit norma in homine, qua justum ab injusto discernat. Praeclari juris naturae restitutores! Fatemur prima principia juris naturae non innasci. At sicut prima principia theoretica non innascuntur, quia lumine rationis statim, perceptis terminis, innotescunt; ita similiter prima principia practica.

(1) Genuensis de offic. l. 1. c. 3. § 16. quid scriberet ignoravit, cum de lege naturae quaerens, an sit *idea inscripta, an potentia, an conscientia?* veteribus Peripateticis attribuit, quod putarint, eam esse *potentiam*. Quo dici nihil falsius poterat; omnes enim Peripatetici distinxerunt legem naturalem *a potentia* intellectiva: imo S. Thomas 1. 2. q. 94. a. 1. negat, legem naturalem esse habitum *proprie, et essentialiter*. Quod vero ait idem Genuensis: *illa mihi opinio videtur verisimilior, conscientia persentiri naturae legem*; nihil conficit; non enim conscientia est lex naturae; sed conscientia eam supponit: nam quid persentiremus, si lex naturae esset ipsa conscientia? Conscientia est applicatio legis tamquam conclusio, principium autem est lex naturae, ut dictum est pag. 116. not. 9.

(2) In Praelect. ad l. Pufend. de offic. hom. et Civis. (3) *De Cive* c. 2. § 2.

(4) Nimirum Hobbesius ex definitione legis naturalis, quam statuit, quod sit *dictamen rectae rationis circa ea quae agenda, vel omittenda sunt ad vitae membro-*

263. Pufendorfius Hobbesii vestigiis inhaerens : „ Fundamentalis, inquit (1), lex naturae isthaec erit : *Cuilibet homini, „ quantum in se est, colendam, et conservandam esse pacificam adversus alios socialitatem, indoli, et scopo generis humani universim congruentem* (2) „. Statuit ergo, primum legis naturalis principium esse *socialitatem* (3).

264. Thomasius, etsi aliquando subscripserit Pufendorfiano *socialitatis* principio, ipsumque acriter defenderit (4), mutata nihilominus sententia, aliud constituit (5) principium nimirum, *Deum velle, ut homines faciant ea, quae vitam humanam reddunt maxime diuturnam, et felicissimam; et evitent ea, quae vitam reddunt infelicem, mortemque accelerant.*

265. Wolfius autem (6) hoc primum statuit legis naturae principium cognoscitivum: *Determinatio actionum liberarum per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, non vero per diversas, est principium cognoscendi legum naturalium, omnisque juris naturalis.* Sive, ut alibi scribit (7): „ Committendae sunt actiones, quae ad perfectionem hominis, atque „ status ejusdem tendunt : et eae omittendae quae ad imperfectionem ipsius, et status ejusdem tendunt „.

266. Ne simus nimii, paucis ceterorum opiniones innuimus.

---

rumque conservationem, quantum fieri potest, diuturnum, infert, conservationem sui esse primum legis naturae praeceptum. Et cum, ut ipse ait, in statu naturali omnes homines sint aequales, et jure naturali omnia sint communia; fit propterea, ut homines securitatem neque sibiipsis praestare, neque ab aliis expectare in statu naturali possint; quare ut seipsos conservent, debent auxilia belli quaerere, si ab aliis impediantur, ne pacifice frui possint jure aequalitatis. Hinc docet, statum hominum extra societatem esse mutuum bellum: et cum bellum sit hominum conservationi adversum; idcirco, ut habeatur pax, et hominum conservatio, ait, quaerendam esse *societatem*. Itaque principium illud quod statuit de pace quaerenda, si fieri potest, in *socialitatem* resolvitur, et in propriam utilitatem, quae ex socialitate consequitur.

(1) L. 2. de jur. nat. et gen. c. 3. § 15. sqq.

(2) Nullo negotio quisque videt, Pufendorfium exscripsisse sententiam Hobbesii Proinde mirum non est, si in ejus laudes effundatur in Praefat. praed. Oper. de Hobbesio scribens, *tum profunde ipsum societatis humanae, et civilis compagem rimatum fuisse, ut pauci priorum cum ipso hic comparari queant.* Vide fontem, unde Pufendorfius potavit. Quid boni ab hisce sperandum Auctoribus! Principium Hobbesianum, et Pufendorfianum *socialitatis* rejecerunt ipsi etiam Heterodoxi bene multi, Leibnitius, Heineccius, Samuel Coccejus, Gronningius, Huberus, aliique.

(3) Hoc *socialitatis* principium tamquam fontem ejus juris naturalis quod proprie tali nomine appellatur, constituit Grotius de jur. bel. et pac. in Proleg. § 8. Heineccius autem in Praelect. acad. ad d. §. Grotium excusat, quod in eo opere non tam jus naturae, quam jus Gentium Grotius tractet, agens de jure belli, et pacis, quae societatem humanam supponunt. Nolumus hac de re disputare. Id aliis relinquimus, quibus arridet Grotium defendere. Hoc saltem constat, minus caute fuisse Grotium loquutum, explicationeque indigere, ut possit defendi a systemate Hobbesiano. Pufendorfius certe in Grotium impegit, et in Hobbesium, aliisque multis ut impegerent occasio fuit, Boeclero, Rysselio, Webero, Gerfusio, Bohemero, Ludovicio, etc.

(4) In inst. jurispr. div. l. 1. c. 4.

(5) In fund. jur. nat. et gen. l. 1. c. 6.

(6) In Phil. pract. univ. § 179.

(7) Inst. jur. nat. et gen. § 43.

Grotius (1) principium illud constituisse dicitur *in consensu omnium vel fere omnium Gentium*. Valentinus Alberti (2) *in statuprimaevae integritatis*, quam habuit homo ante peccatum. Joannes Bodinus (3), *in ordine*, quem Deus in mundi conditione, et gubernatione intendit. Joannes Shute (4), in *Theocratia quadam morali*. Hemmingius (5), primum principium cognoscendi jus naturae, statuit, *quid quid convenit naturae humanae, et fini hominis quoad vitae genus tum aeconomicum, tum politicum, tum spirituale, et quidquid ad status illius conservationem pertinet*. Wachterus (6), *naturae humanae convenienter vivere*, Burlamaquius (7), tria agnovit juris naturalis principia, 1. *Religionem* erga Deum, 2. *amorem* erga nos ipsos, 3. *Socialitatem*, et *benevolentiam* erga alios, Wincklerus (8) principium juris naturae cognoscendi reposuit *in amore Dei, et hominis*. Heinecius (9), *in amore Deo, sibi, et proximo naturaliter debito*. Joan. Franc. Buddeus (10), non esse quaerendum ait unum aliquod principium omnium hominis naturalium officiorum, sed tria statuit aeque prima in suo genere; pro officiis erga Deum, *Deum cole;* pro officiis erga selpsum, *temperanter vive;* pro officiis erga alios, *socialiter vive*. Idem tenuit Barbeyracius (11). Ac denique (ne singulos commemoremus) Genuensis (12) officiorum omnium hoc statuit principium: *Jus strictum cuique suum integre tribue: si ullo modo laeseris, labefactaveris, minueris, reficito. Ni feceris, parata ultio. Tum jus praesidii, quo hominem cum homine agas, prastato. Haec summa est Universi lex.*

267. Videtur autem 1. frustra quaeri de primo aliquo principio cognoscendi legem naturalem: nam vix sperari potest, unum tale assignatum iri, quod omnes proprietates habeat principii omnium primi, nimirum, ut sit non modo *certum*, sed etiam *evidens* in seipso, et quoad omnes homines ratione pollentes, 2. ut sit *omnino primum*, scilicet, ad quod cetera omnia principia reducantur; 3. ut sit *adaequatum*, nempe, ut ex eo omnia fluant officia, ad quae praestanda homines lege naturali tenentur. Quod si eruditissimi quique viri in eo constituendo sunt hallucinati, quaenam spes erit reliqua? Deinde, cum ex aliis principiis licet non omnino primis colligi possint naturalia hominum officia, quid

(1) De jur. bel. et pac. Proleg. § 40. Immerito tamen haec sententia tribuitur Grotio: nam loc. cit. expresse ait, rectam illationem ex naturae princip iis procedentem; indicare jus naturae; communem vero consensum indicare jus gentium.
(2) Comp. Jur. nat. orthod. Theol. conform. par. I. c. 1. § 14.
(3) In diss. de jure mundi. (4) In diss. edita Ultraiec. an. 1697.
(5) De lege nat. apodictica methodo concinnata (6) In orig. Jur. nat.
(7) In l. princ. Jur. nat. p. 2. c. 4. § 6. (8) Apud Cocceium in Praef. op. Grotii.
(9) De Jur. nat. et gen. l. 1. c. 3. § 77. sqq.
(10) In elem. phil. pract. par. 2. c. 4. sect. 1. § 22.
(11) In not. ad Pufend. de offic. hom. et civ. l. 1. c. 3. § 13.
(12) Lib. 1. de offic. c. 3. § 15.

erit opus inquirere in alind omnino primum? Praesertim, quia etiam eo deprehenso, cum ex ipso veritates intermediae inferri non possint, nisi per longas ratiocinationes, errandi periculum in praxi non cavetur. Igitur inutilis est hujusce principii investigatio, planeque frustranea (1).

268. II. Videtur admittenda *socialitas* tamquam principium omnino primum legis naturae. Nam uti Pufendorfius animadvertit (2), nulla est aptior via ad investigandum jus naturale, quam contemplari ipsam hominis naturam, conditionem, et inclinationes. Si autem hae considerentur, manifesto apparet ,, hominem ,, esse animal sui conservandi studiosissimum, per se egenum, ,, sine sui similium auxilio servari ineptum, ad mutua commoda ,, promovenda maxime idoneum, idem tamen saepe malitiosum, ,, petulans, et facile irritabile, ac ad noxam inferendum prom- ,, tum, ac validum. Ejusmodi animali, ut salvum sit, bonisque ,, fruatur, quae in ipsius conditionem hic cadunt, necessarium ,, est, ut sit sociabile, idest, ut conjungi cum sui similibus velit, ,, et adversus illos ita se gerat, ut ne isti ansam accipiant eum ,, laedendi, sed potius rationem habeant ejusdem commoda ser- ,, vandi, aut promovendi (3). ,, Socialitas ergo est fundamentum legis naturalis. Hinc Cicero (4) ait: *Non opinione, sed natura constitutum esse jus, patebit, si hominum inter ipsos societatem conjunctionemque perspexeris.* Quód idem Jambilicus (5), Seneca (6) alique fatentur.

269. III. Si omnes creaturae rationales mutua sese benevolentia complectantur, felicitas habebitur, qua nullam sibi majorem praestare possunt; oportet enim, ut nullum sibi inferant malum, et omnem sibi invicem ferant opem, alioqui benevolentia non esset mutua. Atqui mutua benevolentia in *socialitate* consistit: lex vero naturae felicitatem respicit nostram. *Socialitas* ergo primum est legis naturae principium (7).

---

(1) Ita Loscanus Inst. phil. mor. sect. I. a. 9. § 97. Qui tamen ibid. § 98. adsignat *pro principio ultimo infinitam Dei in gubernando mundo perfectionem.* Fallitur vero: nam infinita Dei perfectio in mundi gubernio splendet non modo in approbatione bonorum operum, sed etiam in permissione malorum, quibus Deus utitur, ut inde eliciat bona. Nequit proinde ea perfectio constitui principium ad discernendum, quaenam actiones sint bonae, et conformes legi naturae; quaenam malae, et difformes. In eadem Loscani sententia est Finellus de princ. jur. nat. et gen. l. 7. c. 7. quamvis ipse ib. c. 6. ponat, ordinem esse Juris naturalis principium.

(2) De jur. nat. et gen. l. 2. c. 3. § 15.

(3) Si quis haec conferat cum iis quae scribit Hobbius de Cive c. 1 et 2. vix ullam diversitatem deprehendet.

(4) Lib. 1. de leg. (5) In Protrept. c. 20. (6) L. 4. de benef. c. 18.

(7) Ita Cumberlandus in Disquis. Philos. de leg. nat. adversus Hobbesium. Ibi autem congerit, ac tandem in mutuam hominum inter sese benevolentiam, tamquam in praecipuum codicis naturae fundamentum, diabitur. Quare dum Hobbesium impugnare videtur, in ejus fundamentum concedit. Quae ratio, ut putamus, fuit quare Pufendorfius Cumberlandi libro fuerit mirifice delectatus, ejusque auctoritate saepissime utatur.

270. IV. Videtur admittendum Thomasianum principium: ut enim ille ait (1), principium legis naturae debet esse ad omnium captum, et palatum. Universi autem vitam diuturnam, et felicissimam expetunt, et tale desiderium, nullo etiam docente magistro, quisque habet a natura. Hoc est igitur primum legis naturae principium.

271. V. Ut Wolfius scribit, natura nos obligat ad ea efficienda, quae nos perficiunt; ad vitanda vero, quae nos imperfectiores reddunt. nam qui perfectionem curat suam, voluptate perfunditur; contra dolore, et miseria afficitur, qui suam, suique status perfectionem negligit. Homo autem natura felicitatem prosequitur, aversatur dolorem, et miseriam. Haec est igitur prima, ei generalis lex naturae: „ Quae te, statumque tuum perfectio„ rem efficiunt facito: ea autem, quae te, statumque tuum red„ dunt imperfectiorem, caveto (2).

272. VI. Ex Valentino Alberti. Homo in statu integritatis habuit imaginem Dei, inter cujus reliquias est jus naturae. In statu igitur integritatis primaevae constitui debet principium, quo discernatur, sit necne aliquid lege naturae praeceptum, atque ad eum statum natura corrupta reformanda est.

273. VII. Lex naturalis versatur circa virtutes, et vitia. Virtus autem in ordinis custodia consistit, sicut vitium in ordinis perversione. Insuper lege naturali ordo constituitur, ut supra dictum est (3). Ratio quoque, cui lex naturalis conformatur, in ordinis debiti conservatione consistit. Igitur primum legis naturalis principium est hoc: *naturalis ordo servandus est* (4).

274. VIII. Ut Heineccius ait (5), ipse Salvator noster Matt. 22. post memorata praecepta dilectionis Dei et proximi: *in his*, inquit, *duobus mandatis universa lex pendet, et Prophetae*. Et Apost. Rom. 13. v. 10. *Plenitudo ergo legis est dilectio*. Et 1. ad Tim. 1. v. 5. *Finis autem praecepti est charitas*. Primum ergo principium legis naturalis est amor Dei, et proximi.

Prop. *I. Statuendum necessario in moralibus est unum primum legis naturae principium, sive praeceptum, ad quod cetera reducantur. Illud autem non est repositum II. neque in pace, aut belli auxiliis quaerendis ad vitae, membrorumque conservationem; III. neque in socialitate, IV. neque in iis quae vitam faciunt maxime diuturnam, et felicissimam; V. nec in quaerenda nostri, statusque nostri perfectione ad Wolfii mentem; VI. neque in statu integritatis; VII. neque*

(1) In fund. Jur. nat. et gen. l. 1. c. 6.

(2) Ita ex Wolfio Koehlerus in opere *de jure naturae in primis cogente*, quo in epitomen redegit doctrinam Wolfianam tomis octo comprehensam.

(3) § 250.

(4) Opinionem Bodiol restituit Finettus de princ. Jur. nat. et gen. lib. 7. cap. 6.

(5) De Jur. nat. et gen. l. 1. c. 3. § 79.

in ordinis custodia. VIII. Sed in eo quod statuit S. Thomas, bonum est faciendum, et prosequendum, et malum vitandum; *ad quod omnia legis naturae praecepta reducuntur.*

275. Demonstratur 1. p. ratione S. Thomae (1). Praecepta legis naturae hoc modo se habent ad rationem practicam, sicut principia prima demonstrationum se habent ad rationem speculativam; utraque enim sunt quaedam principia per se nota (2). In his autem quae pertinent ad rationem speculativam, invenitur necessario primum principium indemonstrabile, ad quod cetera reducuntur, nimirum principium *contradictionis*, ut in Metaphysica ostendimus (3). Igitur et in iis, quae ad rationem practicam pertinent, inveniri necessario debet aliquod primum principium indemonstrabile, ad quod cetera reducantur.

276. Praeterea in iis quae cadunt in apprehensione hominum, quidam ordo invenitur, idque, sive ratio speculativa sit, sive practica; rationis enim est ordinare. Ubicumque autem sunt plura ordinata, oportet, ut sit aliquod primum, ad quod cetera referantur: nam primum est ad medium, ut medium ad ultimum: atque hac ratione demonstravimus cum S. Thoma (4), in caussis ordinatis debere esse unam primam caussam, qua remota removerentur ceterae. Si ergo in ratione practica est ordo plurium, necessario debet esse aliquod principium primum, ad quod cetera referantur (5).

277. Demonstratur 2. p. adversus Hobbesium. Lex illa, quam ut primam, et *fundamentalem* ipse statuit, *quaerendam* nempe *esse pacem, si haberi potest, sin minus quaerenda belli auxi-*

---

(1) 1. 2. q. 94. a. 2.

(2) *Per se*, inquit Angelicus: nam ut ibidem advertit, *dicitur aliquid per se notum dupliciter, uno modo secundum se, alio modo quoad nos.* Vide quae diximus in Log. pag. 576. not. 2. et quae loc. cit. scribit S. Thomas. Omnia autem praecepta legis naturae sunt per se nota *secundum se*, licet non omnia sint per se nota *quoad nos*, ut infra magis explicabimus. (3) Metaph. § 25. (4) Ibid. § 1174.

(5) Ex his confutatae manent opiniones cum eorum qui plura principia legis naturalis aeque prima statuenda putarunt, ut diximus § 266. tum eorum qui ajunt, necesse non esse unicum aliquod primum principium legis naturae statuere ut dictum est § 267. et in not. subjecta. Finettus autem dum ait, satis esse in scientiis, ut omnia earum effata certo, et evidenter demonstrentur; nec requiri, ut omnia theoremata ex unico principio deducantur; nec expedire, ut in omnibus moralibus veritatibus ea resolutio fiat; non videtur satis tenuisse vim, et efficaciam rationis S. Thomae. Non enim hic agitur de certa, et evidenti theorematum demonstratione, quae haberi non possit, nisi ad unum aliquod principium omnino primum demonstrationes resolvantur; fatemur namque id sine tali resolutione pluries haberi, si principia cetera sint nobis per se nota. Sed cardo difficultatis in eo est, an ulla essent principia moralia per se nota, si fingatur, nullum esse principium omnino primum? Id negat S. Thomas, et demonstrativa ratione probat. Ac certe intelligere minime possumus, ita Finettum scripsisse, postquam loc. cit. c. 6. subscripserat S. Thomae docenti, *primum praeceptum legis naturae*, esse illud, *bonum est prosequendum, malum vitandum.* Non erat ergo, cur eis subscriberet qui multiplicia principia juris naturalis omnino prima constituerant.

lia ad vitae, membrorumque conservationem; lex, inquam, illa neque *prima* est, et *fundamentalis* lex naturae, neque, prout ab illo statuitur, ullo modo esse lex naturae potest. Non est quidem *prima*, et *fundamentalis:* nam praesupponit legem naturae de sui *conservatione*; ideo enim quaerenda est pax, aut belli auxilium, auctore Hobbesio, ut quisque seipsum conservet; lex vero conservandi seipsum supponit legem amandi se. Neque etiam lex illa dici potest lex naturae eo modo quo ab Hobbesio constituitur. Licet enim lege naturae teneamur conservare nos ipsos (1); non tamen ita tenemur, ut pro nostra conservatione omnia nobis liceant, nec quidquam liceat, si conservatio nostra periclitetur; ita enim non liceret, pro Deo, et pro Patria in discrimen vitae venire; obstaret enim lex praecipiens sui conservationem; et quisque posset aliorum jura invadere, si semel putaret, ita requiri ad vitae suae membrorumque conservationem (2).

278. Insuper proclivitas, quam Hobbesius in hominibus ponit ad mutuo sese lacessendum in statu naturali, ex qua infert statum hominum extra societatem esse statum *belli, omnium in omnes*, ideoque belli auxilia quaeri debere, si pax cum aliis haberi nequeat; proclivitas, inquam, illa in eo qui invadit alium, ut ipsum privet jure quod habet ad propriam conservationem, non est a natura, ut a Deo constituta, sed est a naturae depravatione; nam Deus naturae auctor creavit homines, non ut mutuo sese lacesserent, sed ut se invicem amarent, nec bellum est ex primaria intentione naturae, sed tantum in subsidium, si quis aliorum injuste invadat jura (3), ut infra magis declarabimus.

279. Ad haec, cum Hobbesius conservationem vitae, et membrorum agnoscat tamquam primum principium totius legis naturalis, ad quod cetera praecepta ejusdem legis referri debeant; in Epicureorum labitur systema, omnia concludentium hujus vitae finibus, atque statuentium prosequutionem voluptatis, et doloris fugam tamquam criterium ad dijudicandum quid prosequi, quidve aversari debeamus (4). Et sane quid aliud expectandum erat ab

---

(1) Vide S. Thom. 2. 2. q. 64. a. 7.

(2) Quam facile id eveniret in systemate Hobbesii! is enim de Cive c. 1. § 12. ad naturalem hominum proclivitatem ad se mutuo lacessendum, addit in statu naturali *jus omnium in omnia, quo alter jure invadit, alter jure resistit*, unde infert in eodem statu fuisse *bellum omnium in omnes*. Quod si talis erat status hominum naturalis, peto, an homines in societatem coeuntes, exuerint necne statum illum? Si non exuerunt, igitur et in societate viget *jus omnium in omnia*, et potest alter *jure invadere*, alter *jure resistere*, vigetque *bellum omnium in omnes*. Si exuerunt, nulla igitur exstat amplius lex naturalis, cum antiquatum jam fuerit primum, et fundamentale ejus praeceptum. Haec sane erat Hobbesii mens, qui nihil justum, aut injustum agnoscebat, ante civilis Legislatoris imperium, ut supra dictum est § 171.

(3) Vide not. super.

(4) Confer. Gassendus in Animad. de Canonica Epic. tom. 1. pag. 156. ubi quatuor circa affectiones describit Epicuri canones, 1. *ea voluptas, quae nullum habet adnexam molestiam, amplectenda est.* 2. *ea molestia, quae nullam habet volupta-*

Hobbesio, qui animae spiritualitatem, libertatemque negabat? Impium igitur est Hobbesianum systema de lege naturae, ejusque *fundamentali* principio.

280. Demonstratur 3. p. adversus Pufendorfium. Ad I. quidem *socialitas* lex naturae *prima* et *fundamentalis* esse non potest: nam ipse Pufendorfius de jur. nat. et gen. l. 7. c. 1. § 2. subscribit Hobbesio docenti, homines ex amore sui in societatem coivisse; additque voluntatem non ferri, nisi in bonum, quod est ipsius objectum. *Socialitas* ergo, fatente Pufendorfio, nititur amore, quo homo amat seipsum, isque amor pendet ab alio principio naturali, quo voluntas fertur in bonum. Quomodo igitur *socialitas* est *prima*, et *fundamentalis* lex naturae..?

281. II. Si universa lex naturae *socialitate* tamquam fundamento niteretur, *socialitas* deberet esse fons, et origo omnium officiorum, ad quae homines lege naturae tenentur. Fac vero, hominem aliquem extra societatem vivere, uti certe vixit Adamus, antequam Deus formaret Evam; itemque S. Joannes Baptista degens in deserto, aliique sancti Viri Anacoretae ab omni hominum consuetudine sejuncti, uti quoque plerique alii sylvestres, ac barbari vixerunt (1). Petimus an hi lege naturali essent adstricti, vel ab ea soluti? Quis dixerit, eos a lege naturae in eo statu fuisse solutos? Nam si id affirmetur, habebimus homines *exleges*, quos tamen Pufendorfius ipse non patitur (2), et recte quidem; si enim illi fuissent *exleges*, nihil non ipsis fuisset licitum, potuissentque impune in omne scelus contra Deum, et

---

tem adnexam, fugienda. 3. *ea voluptas, qua aut majorem voluptatem impedit, aut graviorem molestiam parit, fugienda.* 4. *ea molestia, quae aut majorem avertit molestiam, aut uberiorem voluptatem creat, amplectenda.* Genuensis, qui beatitudinem hujus vitae in eo reposuit, *ut corpus fine dolore, et animus fine agritudine sit*, Metaph. tom. 4. c. 10. § 2. et l. 1. de jur. et offic. c. 1. § 5. ut diximus pag. 70. in not. ut se purgaret ab Epicureismo, in § 2. cit. notam apponit, atque ait: „ Divexarunt quidam hanc naturalis felicitatis definitionem, velut Epicuream. imperi„ te: nam felicitatem cum causa felicitatis efficiente turbaverunt, quas res oportet „ esse secretas. Felicitas in conscientia voluptatis posita est: quae caussa id efficiat „ investigandum est philosopho perdiligenter. Sola enim vera virtute duce obtineri pos„ se in 3. par. demonstravimus. „ Divexationem illam fuisse justam, quisque perspiciet, si animadvertat, et ipsos Epicureos non exclusisse virtutes, et quidem veras a ratione caussae efficientis felicitatem. Id constat ex Epist. Epicuri ad Menaeceum apud Laertium l. 10. ubi post enumerata ea quae ad vitam jucunde transigendam necessaria putabat; „ Horum, inquit, omnium initium, maximumque bonum pruden„ tia est. Quocirca philosophiam quoque prudentia antecellit, ex qua reliquae virtu„ tes omnes oriuntur... virtutes enim suavi, et jucundae vitae conjunctae sunt, ju„ cundaque vita separari a virtutibus nequit. „ Quid ergo proficit Genuensis, ut definitionem suam ab Epicureismo purget? Jam diximus pag. 57. not. 1. cum S. Thoma, Epicureos diligenter coluisse virtutes; sed quia illas colebant voluptatis percipiendae caussa, sive ne dolore corporis, aut animi molestia afficerentur, hoc ipso errabant, felicitatem, seu finem ultimum, ut et Genuensis facit, in voluptate reponentes. Ejus igitur definitio ne latum quidem ungem ab Epicurea distat.

(1) Vide S. Thomas 1. Polit. lec. 1.

(2) De Jur. nat. et gen. l. 2. c. 1.

seipsos effundi : quod animus horret dicere, nisi ad principia Hobbesii sit conformatus, omne fas, et nefas ab una tantum civili lege derivantis. Erant igitur illi adstricti lege naturali. Vivebant autem extra societatem. Non ergo *socialitas* est lex naturae *fundamentalis*; ablato enim fundamento, universa quae eo nituntur, corruant necesse est (1).

282. III. Si omnia officia ex socialitate fluunt, explicet Pu-

(1) Mire hoc argumentum vexabat Pufendorfium : utque suis responderet adversariis exprobrantibus ab se in lege naturali explicanda, omissa fuisse praecipua hominum officia, nimirum erga Deum, et seipsos, de quibus officiis in opere de jure nat. et gen. ut primum editum ab ipso fuerat, in nullo libro, aut capite agendum existimaverat; multa quaesivit effugia; ac 1. respondet in Specim. contr. c. 5. § 25. sibi *praecipue propositum esse, officia hominum erga se invicem tradere.* Si *praecipue*, debebat saltem indicare, unde officia erga Deum, et seipsum manarent : nam haec certe praecipua hominis officia sunt. Si vero intendebat tradere tantum *officia hominum erga se invicem*; cur opus suum inscripsit *de jure naturae, et gentium ?* nam qui agendum instituit de jure naturae, et postea praetermittit ea quae in jure naturae praecipua sunt, nae is primas ignorat Dialecticae leges. Sed quid de Dialectica cum Pufendorfio, qui ne scholasticus appareret, omnem ratiocinandi artem methodumque contempsit ? in eadem erat classe Barbeyracius, qui propterea in not. 5. ad cit. § 15 c. 3. l. 2. Pufend. de jur. nat. et gen. irrito conatu tentat eum excusare, quamvis ab ipso in dogmate recedat.

Respondet 2. in cit. § 25. Specim. caput de Religione naturali spectare ad Philosophiam primam, sive ad Theologiam naturalem. Mirum! primum hominis officium, cultus nempe Dei, ad Ethices tractationem non pertinet! Ne ipse quidem Epicurus ita deliravit; nam in Epist. ad Menaec. apud Laert. l. 10 inter elementa honeste vivendi, imprimis recenset Dei cognitionem. Sane cultus Dei, et Religio ad Justitiam pertinent : nam quid justius quam primo Enti summe praestanti, summeque benefico cultum exhibere? Consideratio autem justitiae non ad Philosophiam primam, sed ad Ethicam pertinet.

Respondet 3. in l. 1. de offic. hom. et civ. c. 3. §. 13. praecepta adversus Deum, et seipsum non *directe* quidem, sed *indirecte* a socialitate fluere. Adverbis haec *directe* et *indirecte* in aliquo Scholasticorum barbara essent, in Pufendorfio Tullianae sunt elegantiae. At si officia erga Deum fluunt *indirecte* a socialitate quae est lex *fundamentalis*, quare Pufendorfius l. 2. de jur. nat. et gen. c. 4. § 3. ait; „ inter „ sententias quas *primitus* imbibisse omnes homines oportet, *princeps* est ea, quae „ circa Deum tamquam Creatorem, et Rectorem hujus universi versatur ? „ Eritne *indirecta* cognitio *princeps*, et *primitus* imbibita? Si officia erga nosipsos *indirecte* fluunt a socialitate tamquam fundamento, cur idem Pufendorfius ib. c. 3. §. 24. scribit: „ Distributio juris naturalis isthaec nobis videtur expeditissima, ut *primo loco* consideretur, quomodo ipsius jussu quis sese debeat gerere adversus *seipsum*: deinde quomodo adversus *alios homines*. „ Fluitne a socialitate, quae est cum *aliis hominibus*, id quod *primo loco* consideratur in distributione juris naturalis? Hi sunt egregii philosophi, qui uno eodemque loco secum ipsi tam evidenter pugnant? Nihilominus Genuensis Metaph. tom. 4. l. 1. c. 9. § 8. partes Pufendorfii suscipiens, ait; „ officia hominis adversus seipsum ex illo principio recte derivantur... officia vero ad- „ versus Deum praeclare ex eodem principio deduxeris. „ Praeclare equidem; namque non Religioni socialitatem hujus vitae, sed socialitati hujus vitae Religionem facit inservire. Ita enim Pufendorfius de offic. hom. et civ. l. 1. c. 3 § 13. „ Sola ra- „ tio in Religione ulterius progredi nequit, quam quousque *illa inservit* promoven- „ dae tranquillitati, et socialitati hujus vitae. „ Quo dici indignius nihil potest; sed consectarium erat sententiae Pufendorfianae in Praefat. dicti Oper. de offic. § 6. *finis disciplinae juris naturalis, ambitu hujus vitae includitur.* Quam sententiam et ipse Barbeyracius in not. ib. execratus est; nam Machiavellismum sapit.

fendorfius, unde fluat obligatio actuum internorum, ad quos efficiendos aut vitandos lege naturae tenemur (1). Explicet qua ratione ex socialitate fluat prohibitio matrimonii inter personas proxima necessitudine conjunctas, praesertim inter ascendentes, et descendentes in recta linea, quam prohibitionem esse juris naturae, ipsemet Pufendorfius concedit (2). Explicet, quomodo investigationem juris naturalis non in alio, quam in ipsa hominis natura, conditione, et inclinationibus, reposuerit, sive in amore, studioque omnibus modis seipsum conservandi (3). Explicet, quid factu opus sit, si officia erga nos cum iis quae erga alios homines habemus, collidantur. Sed quid explicationes ab eo requirimus, qui omnia hac in re praeposteris verbis, perversis sententiis, perturbatoque ordine miscet?

283. Accedimus ad 4. prop. p. a qua paucis nos expedimus; quis enim nisi qui futuram deneget vitam, concedet Thomasio, primam, et fundamentalem naturae legem non excedere praesentem vitam, in iisque sistere, quae eam faciunt maxime diuturnam, et felicissimam? Ad Epicureorum gustum haec lex maxime est (4); illosque omnes reos habet violati juris naturae, qui mortem potius oppetere maluerunt, quam transgredi divina mandata; non enim ii persequuti sunt ea, quae vitam praesentem reddunt maxime diuturnam, nec vitarunt ea, quae mortem accelerant, ut Thomasius vitanda praescribit (5).

284. Ad quintam prop. partem quod pertinet, etsi Wolfianum principium intellectum de vera perfectione posita in adsequutione debiti finis, praesertim ultimi, concors cum veritate sit: lex enim naturae, cum sit a Deo menti nostrae impressa, ordinatissima est, et ad ipsum Deum ultimum finem nos ducit, ad quem quo magis appropinquamus, eo magis perficimur: est enim ipse cujuscumque perfectionis fons (6); si tamen ad mentem Wolfii intelligatur; non solum non est *primum* et *fundamentale*

---

(1) De hisce actibus Pufendorfius non erat admodum sollicitus. Vide quae diximus §. 25.

(2) De Jur. nat. et gen. l. 6. c. 1. § 32.

(3) Loc. cit. l. 2. c. 3. § 14. Tale de his Pufendorfius, ex quibus concludit: *amorem proprium naturaliter homo prius sentit, quam aliorum curam, eo ipso quod naturaliter prius est sentire sui, quam aliorum existentiam.* Si amor sui prior est aliorum cura, si lege naturae tenemur amare nos ipsos, et proximum ut nos ipsos, non plusquam nos ipsos, quomodo socialitas est fundamentalis lex naturae?

(4) Vide laudatam Epist. Epicuri ad Menaeceum apud Laert. loc. cit.

(5) Non immerito Samuel Coccejus diss. 11. c. 4. §. 24. ait; *hoc systema Thomasii plures habuit sectatores*: nam stultorum infinitus est numerus, qui nihil magis amant, quam in hoc mundo diu, felicissimeque vivere.

(6) Hinc rursus falsum deprehenditur quod Pufendorfius docet in cit. Praefat. §. 6. „ disciplinam juris naturalis hominem formare, prout hanc vitam cum aliis sociabi- „ lem exigere debeat. Et juris naturalis scita ad forum dumtaxat humanum adapta- „ ri, quod ultra hancce vitam sese non extendit. „ Impiae sane sententiae, ut recte Leibnitius in Epist. ad Molanum.

legis naturae principium, neque absolute dici potest continere praeceptum, sed ad Epicuri systema proxime accedit. Et quidem quod non sit *primum* et *fundamentale* principium constat: nam *primum* et *fundamentale* principium in unaquaque scientia debet esse per se notum. et indemonstrabile; si enim demonstratur, jam per aliud principium demonstratur, ideoque non est primum. Principium autem Wolfianum non est per se notum: nam ut intelligi possit, explicanda probandaque est illa *determinatio actionum liberarum*, demonstranda libertas *actionum liberarum*, demonstranda existentia *rationum finalium, per quas determinantur naturales*, nec non *actionum tendentium ad perfectionem hominis ejusque status*. Haec omnia, et ipse Wolfius demonstranda censuit (1), probationeque certe indigent, cum non statim constent perceptis terminis. Non est igitur principium illud per se notum. Quare nec est indemonstrabile: nam quod non est notum per se, ut innotescat, indiget aliquo alio principio, per quod fiat notum. Deficit ergo Wolfianum principium saltem a ratione principii *primi*, et *fundamentalis*.

285. Deficit etiam a ratione absoluti praecepti respectu singulorum hominum: nam si lex naturae praeciperet singulis omnes actiones, quamlibet perfectionem cum animi, tum corporis nostri, eorumque status respicientes quoquo modo; singuli teneremur lege naturae universas scientias, artes, disciplinas, facultates, opes, commoda non solum acquirere, sed etiam augere, jugiterque perficere (2). Haec siquidem ad perfectionem animi corporisque faciunt; consistunt enim in usibus facultatum animae, organorumve corporis, qui Wolfio auctore, sunt fines naturales a Deo intenti, per quos determinari debent actiones liberae. Omnia igitur respectu singulorum praecepto concluderentur, nec ulla essent opera consilii (3). Praeterea quisquis alicujus scientiae, aut

(1) In Phil. pract. principium illud, de quo agimus, statuit § 179. iamque praemiserat § 151. *Lex naturae nos obligat ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales*. At vero § 46. probaverat, existentiam finium rerum naturalium: „ Usus, inquit, facultatum animae, et organorum corporis „ sunt fines a Deo intenti; etenim usus rerum naturalium omnium sunt fines a Deo „ intenti „. Quae propositio etiam probatione indiget. Ibid. § 45 explicavit ac probavit usos, quos habent facultates animi, et organa corporum. Perspicitis, quot quantaeque explicationes, et probationes necessariae sunt, ut intelligatur Wolfianum illud principium, quod nihilominus obscurum remanet. Quomodo igitur esse potest per se notum, et indemonstrabile? Nec iuvat respondere, Wolfium non pro vulgo, sed pro viris doctis scripsisse; nam 1. eae notiones etiam viris doctissimis non sunt per se notae, 2. primum principium legis naturalis debet esse omnibus notum, cum et ipsa lex naturalis sit omnibus nota.

(2) Ita quidem Wolfius affirmat loc. cit. § 172. et § 209. et § 451. et § 471.

(3) Demonstrat utique S. Thomas 1. 2. q. 94. a. 3. omnes actus virtutum, *inquantum sunt virtuosi*, pertinere ad legem naturae: nam ad ipsam pertinet omne illud, ad quod homo inclinatur secundum suam naturam: naturalis autem inclinatio hominis est ad agendum secundum rationem: quod est agere secundum virtutem. Sed aliud est,

artis acquisitionem negligeret, statim reus esset violatae legis naturalis; non enim uteretur facultatibus animi ad fines naturales a Deo intentos. Paradoxa haec sunt Wolfiana, contraque omnium opinionem (1). Quis enim Philosophos v. g. condemnabit, ob neglectam artis sutoriae, pistoriae, etc. acquisitionem? Quis artifices ob neglectam Philosophiam?

286. Ferri autem haec utcumque possent, nisi Wolfianum principium ad Epicureismum planam sterneret viam. Ita autem esse, praeter ea quae supra tetigimus (2), propositiones ipsae, quae ex eo principio constituto Wolfius deducit, aperte ostendunt. Ne singulas persequamur (quod immensi esset taedii in tanta ejus operis obscuritate, atque prolixitate) satis erit principium ipsum expendere (3). Itaque ex Wolfiano principio, *determinatio actionum liberarum est per easdem rationes finales per quas determinantur actiones naturales.* Ut igitur constet de rationibus finalibus actionum liberarum, expendendae sunt rationes finales actionum naturalium. Petimus ergo, ecquaenam sint hae rationes finales actionum naturalium, per quas determinandae sunt actiones liberae? Equidem rationes finales actionum naturalium ad lineam moralem sepsis non pertinent: nam si pertinerent, jam essent rationes finales actionum liberarum, quae solae ad lineam moralem pertinent; ideoque determinatio actionum liberarum fieret per rationes finales actionum liberarum, non per rationes finales, per quas determinantur actiones naturales, ut Wolfius dicit: et foret petitio principii; explicaretur enim idem per idem, idest, determinatio actionum liberarum per determinationem earumdem liberarum actionum. Rationes igitur finales, per quas determinantur actiones naturales, de quibus loquitur Wolfius, ad lineam *physicam* dumtaxat pertinent (4). Si ergo determinatio actionum liberarum facienda

---

omnes actus virtutum, quatenus sunt virtuosi, esse de lege naturae; aliud est, ad omnes quoscumque actus virtutum eliciendos, nos teneri ex lege naturae. Omnes quidem actus virtutum sunt de lege naturae, qua ratione sunt virtuosi, quia sunt secundum rationem; at non omnes sunt praecepti lege naturae: nam opera consilii sunt quidem conformia legi naturae, non tamen sunt praecepta lege naturae. Subdit idem Angelicus: „ Si loquamur de actibus virtuosis secundum seipsos, prout scilicet in propriis speciebus considerantur, sic non omnes actus virtutum sunt de lege naturae. Mul- „ ta enim secundum virtutem fiunt, ad quae natura non primo inclinat; sed per ra- „ tionis inquisitionem ea homines adinvenerunt quasi utilia ad bene vivendum „.

(1) Scimus Daries Wolfii sectatorem, docuisse principium illud perinde valere apud Wolfium, ac illud aliud communiter receptum: *bonum est prosequendum, malum fugiendum.* Id quam sit falsum, mox videbimus. Nunc vero, si nihil aliud valebat principium illud Wolfianum, quid erat necesse rem involvere tot obscuris propositionibus, quae Delio egent natatore?

(2) § 27. et in notis subjectis.

(3) Vide quae adversus Wolfium scripsit Finettus de princ. jur. nat. et gen. l. 7. c. 5. et Swieckius de jur. nat. et gen. par. 1. c. 4. quibus in locis multas Wolfii propositiones expendunt.

(4) Revera Wolfius non aliam, quam *physicam* actionis bonitatem videtur agnovisse: nam in Phil. pract. univ. § 53. citat definitionem actionis bonae traditam in

est per easdem rationes, finales per quas determinantur actiones naturales, bonitas moralis actionum nihil est aliud quam bonitas *physica*. Hanc bonitatem *physicam* Epicurei non admittebant modo, sed in ea omnem honestatis ideam reponebant; statuebant enim summum hominis bonum in voluptate cum animi, tum corporis esse repositam. Wolfianum igitur principium recta ducit ad Epicureismum, omnemque destruit bonitatem moralem.

287. Atque ut clarius hujusce rationis deprehendatur vis, et Wolfiana fraus tot ambagibus per longam propositionum seriem tecta, per quas multos decepit (1), uno veluti ictu oculi appareat; petimus quaenam sint rationes finales, per quas determinantur actiones naturales? Non aliae sane, nisi illae, ad quas eaedem actiones naturales sunt determinatae a natura. Sic oculi determinati sunt a natura ad videndum, aures ad audiendum, pedes ad ambulandum, manus ad prehendendum, scribendum, etc. palatus ad gustandum, os ad loquendum, potentia generativa ad propagationem, etc. Si ergo determinatio actionum liberarum fieri debet per easdem rationes, finales, per quas determinantur actiones naturales, atque hoc est primum, et fundamentale principium legis naturae, quo uti debemus ad discernendum quid honestum sit, et rectum, quid inhonestum, et turpe; possumus libere uti oculis ad videndum quodlibet objectum, licet visio occasionem proximam peccandi praebeat; possumus libere uti auribus ad audiendos quoscumque sermones, licet turpes, sint, et aliorum proscindant famam; possumus quocumque ire etiam ad lupanaria; quodcumque prehendere etiam rem alienam, quodcumque scribere etiam contra bonos mores, et Religionem, et Fidem; possumus epulari non modo intra, sed contra legem; obscaenos etiam, iniquosque proferre sermones; generandi potentiam quocumque modo exercere, dummodo generatio non impediatur. Nam qui haec facit, fines naturales horum sensuum, et potentiarum non praetergreditur; actiones enim illae naturales sunt, nec peccati rationem induunt, qua ratione sunt naturales, sed quatenus sunt contra legem. Si ergo actiones liberae determinandae sunt per rationes finales actionum naturalium, in actionibus sensuum, et potentiarum corporearum numquam erunt peccata; et tunc solum peccabitur, cum impedientur actus, ad quos iidem sensus, et potentiae sunt a natura determinata.

Psychol. Empirica § 551. *bona actio est, quae nos, statumque nostrum externum perficit.* Ibi autem loquitur de sola perfectione *physica*. Videtur etiam de statu *interno* animi parum curare, cum virtutem definit ex perfectione status nostri *externi*.

(1) In hunc offendit scopulum Genuensis, si tamen velimus eum a Wolfianis absolvere erroribus. Nam tom. 4. Metaph. c. 11. § 26. *Nemo*, inquit, *ante Wolfium leges, et jura hominum naturalia copiosius, et e suis fontibus penitius haustas docuit*. Vel Genuensis Wolfium non legit, vel ejus principia, et systema non penetravit, vel in eodem haerebat luto; quod plures ejus propositiones indicare videntur, etsi saepe sit varius.

288. Nec respondere Wolfius posset, homines debere moderari actiones illas ad rectam rationem. Nam 1. si ita est, erit recta ratio primum principium, ad quod expendi debeat honestas, vel turpitudo actionum liberarum; non erit conficta illa determinatio earum per rationes finales actionum naturalium. 2. Meminisse debuit Wolfius, ab se mordicus fuisse defensum systema Leibnitianum harmoniae praestabilitae, qua ita anima est conjuncta corpori, ut motionibus corporis respondere debeant harmonicae actiones animae, et actionibus animae, harmonicae motiones corporis, quin corpus in suis motionibus pendeat ab anima, et anima suis actionibus pendeat a corpore (1). Quid ergo efficiet recta ratio respectu motionum sensuum, potentiarumque corporearum, si corpus in iis nullo modo pendet ab anima? Vide, quo pacto colligatum sit systema totum Wolfii, et quomodo harmonia ipsa praestabilita ducit ad Epicureismum. 3. Nota, Wolfium non dicere, actiones liberas esse a nobis determinandas per rationes finales actionum naturalium; id quod dicere non poterat de actionibus quae pendent ab organis corporis, statuerat enim, corpus in suis motionibus non pendere ab anima. Ait ergo: *determinatio actionum liberarum per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, est principium cognoscendi legum naturalium;* ut non quidem determinatio, quae a nobis fiat, sed determinatio jam praevisa a Deo ob harmoniam praestabilitam, ob quam hoc corpus fuit conjunctum huic animae, quia actiones hujus animae respondebant motionibus hujus corporis, et vicissim, est illa determinatio per easdem finales rationes, per quas determinantur actiones naturales, estque principium eas cognoscendi. Perspicuum ergo est Wolfium revera in actionibus quae pendent a corpore, imo in actionibus ipsis, quae ab anima pendent, nullam agnovisse neque agnoscere potuisse determinationem, quae a nobis fiat, nisi vale diceret harmoniae praestabilitae: nam si aliqua determinatio in corporis motionibus fieri posset ab anima; et si aliquam determinationem anima posset facere in suis actionibus, quae non esset harmonica motionibus corporis, jam tota corrueret harmonia praestabilita (2). Longius fortasse quam erat necesse, in

(1) Vide quae diximus Metaph. § 989. sqq.

(2) Rationes, quas urgemus, jam praevalidae videntur, ut vix patere exitus Wolfianis possit. Sed eas apprime confirmant ipsaemet propositiones Wolfii quas descripsimus § 27. „ de evitanda quaecumque molestia quantumlibet exigua; de obligatione ad „ vitam jucunde transigendam, de pulchritudine naturali conservanda, quaerendaque „ etiam artificiali „ Addimus, quod ille scribit in Praefat. Phil. pract. univ. „ In hac „ foecunda sparguntur semina, quae *laetam segetem*, messem uberrimam in sequentibus promittunt. Ampliorem demonstramus *libertatis* in actiones humanas influxum, „ quam vulgo agnoscitur, praesertim quoad usum facultatum inferiorum, et operationes intellectus „. Quid illa *laeta seges?* quid amplior ille *influxus libertatis?* Suntne haec effata Christiano Philosopho digna, et non potius Epicureo!

Wolfii confutatione processimus; sed opportunum duximus, ut hujusce tenebrosi Philosophi ambages panderentur.

289. Brevibus a sexta prop. parte nos expedimus. Nam status integritatis, uti status naturae lapsae, nobis non innotescunt, nisi per revelationem: nunc autem principium naturalis legis quaerimus cognoscendae lumine naturali.

290. Pari modo pauca dicimus de septima parte propositionis: nam ordinis custodia communis est omnibus rationis actibus cum speculativis, tum practicis; sicut enim peccata quae adjunctum non habent speculativum mentis errorem, deordinationes sunt practicae; ita mentis errores speculativi deordinationes sunt speculativae. Ordo igitur, ejusque custodia non sunt proprium principium cognoscendae legis naturalis; alioquin omnis error etiam speculativus violatio esset juris naturae.

291. Postremam prop. partem iisdem S. Thomae verbis probandam explicandamque ducimus. Sic igitur habet (1): Sicut ,, ens est primum quod cadit in apprehensione simpliciter: ita ,, bonum est primum quod cadit in apprehensione practicae rationis, quae ordinatur ad opus. Omne enim agens agit propter ,, finem, qui habeat rationem boni. Et ideo primum principium ,, in ratione practica est quod fundatur supra rationem boni: ,, quae est, *Bonum est quod omnia appetunt*. Hoc est ergo primum praeceptum legis, quod *bonum est faciendum, et prosequendum, et malum vitandum* (2); et super hoc fundan-

---

(1) 1. 2. q. 91. a. 2.

(2) Finetius de princ. Jur. nat. et gen. l. 7. c. 5. expendens hoc principium, quod vocat *scholasticorum*, putat esse non posse proprium et intrinsecum principium juris naturalis, propterea quod applicari potest, et reipsa applicatur actionibus nedum bonis, sed etiam malis; ac praeterea, quia lex naturalis non obligat ad prosequenda omnia, et singula bona. Dum haec scribit, in Angelicum Praeceptorum scribit, quem tamen sequi se velle ostendit. Nam si principium illud non est proprium, et intrinsecum principium juris naturalis; erravit ergo S Thomas docens, illud esse primum praeceptum legis. Expendamus censoris animadversiones. Principium, inquit, illud applicatur etiam malis actionibus. Itane vero? Igitur Deus principium indidit nobis actionum malarum. nam quod principium illud sit inditum a Deo, abs dubio est; est enim per se notum lumine naturali intellectus, quo summus a Deo perfusi. Nescivit Finettus distinguere inter id quod est a Deo auctore naturae, et id quod est ab homine agente contra institutum naturae. Ab eo qui peccat, non applicatur principium illud, quod inditum est a Deo, imo in hoc consistit peccatum, quod homo pervertit principium illud, et quod est malum appetit tamquam bonum. Perstat ergo illud principium, non solum ut proprium, et intrinsecum, sed ut primum legis naturalis praeceptum. Vide S. Thom. Opusc. 4. c. 1. ubi distinguit legem naturae a lege concupiscentiae. De priori ait: ,, haec nihil aliud est, quam lumen intellectus insitum nobis a Deo, per quod cognoscimus quid agendum, et quid vitandum. Hoc lumen et hanc legem dedit Deus homini in creatione ,,. En bonum prosequendum, et malum vitandum, quod lumine intellectus innotescit. Quid hic bonum apparens, quod peccantes prosequuntur? De posteriori ait: ,, Licet Deus in creatione dederit homini hanc legem, scilicet naturae, dia- ,, bolus tamen superseminavit aliam legem, scilicet concupiscentiae, qua caro concu- ,, piscit adversus spiritum ,,. Haec non est lex naturae a Deo conditae, sed lex naturae depravatae a diabolo superseminata. Finettus utramque confundit. Sed lex naturae,

,, tur omnia alia praecepta legis naturae, ut scilicet omnia illa
,, facienda, vel vitanda pertineant ad praecepta legis naturae,
,, quae ratio practica naturaliter apprehendit esse bona humana.
,, Quia vero bonum habet rationem finis, malum autem rationem
,, contrarii, inde est, quod omnia illa, ad quae homo habet na-
,, turalem inclinationem, ratio naturaliter apprehendit ut bona,
,, et per consequens ut opere prosequenda, et contraria eorum
,, ut mala, et vitanda (1). Secundum igitur ordinem inclinatio-
,, num naturalium est ordo praeceptorum legis naturae. Inest enim
,, primo inclinatio homini ad bonum secundum naturam, in qua
,, communicat cum omnibus substantiis, prout scilicet quaelibet
,, substantia appetit conservationem sui esse secundum suam na-
,, turam, et secundum hanc inclinationem pertinent ad legem na-
,, turalem ea per quae vita hominis conservatur, et contrarium
,, impeditur. Secundo inest homini inclinatio ad aliqua magis spe-
,, cialia secundum naturam, in qua communicat cum ceteris ani-
,, malibus: et secundum hoc dicuntur ea esse de lege naturali,
,, quae natura omnia animalia docuit, ut est commixtio maris,
,, et foeminae, et educatio liberorum, et similia. Tertio modo
,, inest homini inclinatio ad bonum secundum naturam rationis,
,, quae est sibi propria: sicut homo habet naturalem inclinatio-
,, nem ad hoc quod veritatem cognoscat de Deo (2), et ad hoc
,, quod in societate vivat (3): et secundum hoc ad legem natu-
,, ralem pertinent ea quae ad hujusmodi inclinationem spectant,
,, ut puta quod homo ignorantiam vitet, quod alios non offendat,
,, cum quibus debet conversari, et cetera hujusmodi, quae ad
,, hoc spectant ,, (4).

---

inquit Finettus, non obligat ad prosequenda omnia, et singula bona. Miseret animadversionis; quasi nempe S. Thomas in eo statuendo primo legis praecepto ad singula respexerit bona, et non ad finem ultimum propter quem agens agit. Si Finettus diligentior fuisset in volvendis scholasticorum, imprimisque S. Thomae libris, nae abstinuisset ab affingenda absurda opinione Angelico Praeceptori.

(1) Loquitur S. Doctor de inclinatione naturali, qua ratione naturalis est, non qua corrupta, et depravata per peccatum praesertim originale. Quod autem id, ad quod homo habet naturalem inclinationem, quatenus haec naturalis est, sit honestum, et rectum, evidens est: nam inclinationes naturales sunt immediate a Deo, qui solus est auctor naturae, et omnium quae naturam consequuntur naturaliter. Deus autem non potest inclinare ad malum, cum non sit auctor malorum.

(2) Ex Dei cognitione sequitur ejus cultus, si enim Deus infinite perfectus est, atque ab ipso habemus quidquid sumus, et quidquid boni desiderare possumus ab ipso nobis, et in ipso est; quis non eum colet?

(3) Locus est hic aptissimus pro socialitate ponenda inter naturae leges; tantum enim abest, ut socialitas possit esse primum legis naturae principium, quin praesupponat inclinationem et ad propriam conservationem, et ad conservationem speciei humanae, homines enim ideo quaerunt societatem, ut se conservent; et nisi conservaretur species humana, periret societas politica.

(4) Videant Philosophi recentiores, qui Grotios, Pufendorfios, Wolfios, etc. admirantur tamquam e caelo delapsos ad restituendum jus naturae, an apud ipsos reperire valeant sublimioremque? Paucis complexus est S. Thomas verissime, dilucidissimeque,

292. Constitutum igitur habemus tamquam primum, et universalissimum legis naturae principium, illud practicum axioma, *bonum est prosequendum, malum fugiendum*. Ex quo tria manant naturalia hominis officia: primum decenter vivendi erga seipsum *ad sui conservationem*; secundum decenter vivendi in communicatione naturae cum aliis ad conservationem speciei humanae, et liberorum educationem; tertium, vivendi pie ad Deum, et juste ad alios homines, cum quibus versari debet. En plena, omnibusque numeris absoluta lex naturalis (1).

293. Ad primum respondemus, proprietates primi principii omnes reperiri in principio S. Thomae: nam omnibus omnino hominibus certum exploratumque est, bonum esse prosequendum, malum fugiendum. Hoc etiam est omnium primum, et ex ipso omnia praecepta legis naturae, hominumque officia fluunt, ut demonstratum est (2). Quid autem ad nos de iis recentioribus Philosophis, qui sive inscitia, sive malitia caecutierunt circa primum principium legis naturae? An quia ipsi hallucinati sunt, revera nullum exstat tale principium? Quod vero dicitur, posse hominum officia colligi ex principiis non omnino primis, nihil efficit: nam ideo ex principiis non omnino primis ea officia proxime colliguntur, quia datur primum principium, ex quo pro-

---

quod illi attingere non valentes, in turpes impegerunt errores. Et quoniam in Articulum *Aristotelisme* Encyclopediae incidimus, qui facere ad rem videtur, nonnulla ex ipso describimus, quae pro caussa scholasticorum faciunt, ut tandem si fieri possit, erudituli nostri ab iis contemnendis supersedeant. „ La Theologie scholastique... a beaucoup contribue aux progres de la Metaphysique: *Sur tout la bonne Morale a paru* „ *dans un nouveau jour*. Nos livres les plus communs sur la morale valent mieux, „ que ceux du divin Platon; et Bayle a eu raison de reprocher aux Protestants de ce, „ que ils blamoient tant la Theologie Scholastique. L' Apologie de Bayle en faveur de „ la Theologie Scholastique est la meilleur trait, qu'on puisse lancer contre les heretiques, qui l'attaquent ... *Theologia Scholastica multum contulit ad Methaphysicae progressum, maxime vero ad Moralem rectam, quae nova perfusa luce visa est. Communiores apud nos Morales libri plus valent, quam illi divini Platonis. Baelius autem merito reprehendit Protestantes, quod tam acerbe in Scholasticam Theologiam insurrexerint. Baelii Apologia pro Theologia Scholastica nihil est melius; quod haereticis eam impugnantibus possit opponi*. Opus non habemus Baelii Apologia, ubi libri ipsi Scholasticorum loquuntur, praesertim vero opera S. Thomae sole clariora. Nihilominus et inimicorum attestatio maxime valet, cum edita fuerit veritate cogente.

(1) Ad haec reducitur Theocratia moralis Shute: nam lex naturae est a Deo, qui eam homini dedit in creatione per lumen naturale intellectus, et rursus per Scripturam, ut homo retraheretur a vitiis vigentibus contra legem naturae per legem concupiscentiae. Vide S. Thomam Opusc. cit. Ad haec etiam reducitur principium Hemmingii, de quo diximus § 266. Item principia Burlamaquii, Winckleri, Heineccii, Buddei, Barbeyracii, et Genuensis, quae ib. indicavimus, nisi quod hi principia proxima juris naturae tradiderunt, tacuerunt de principio omnium primo; nec de principiis ipsis quae tradebant, rationes aptas adsignarunt, ut S. Thomas fecit; cui proinde si comparentur in hoc etiam genere disciplinae; balbutire videntur, ille vero loqui ut juris magister omnia aptissime e suis repetens fontibus. Praeconia non conquirimus, quibus S. Doctor non eget, omnem laudem supergressus: doctrina ipsa quam descripsimus, testimonium perhibet.

(2) § 291. sq.

fluunt: nisi enim hoc daretur, nec illa darentur: ratio namque non procedit in infinitum, nec dari possunt principia proxima, et media, nisi detur et primum. Non negamus, periculum errandi non caveri, etiam post cognitum primum illud principium; sed hoc non provenit ex defectu ejusdem principii, sed ex defectu mentis nostrae, praesertim post vulnus ignorantiae, non valentis inferre ex eo principio universas conclusiones, quae inferri possunt; qui quidem defectus augetur multo magis per concupiscentias captivantes nos in lege peccati, ut loquitur Apostolus Rom. 7. Inepte autem ex defectu mentis nostrae infertur inutilitas quaerendi principium illud, quasi adlaborare non debeamus, ut emergamus ex ignorantiae tenebris, reducendo, quoad possumus, ea quae facienda, aut vitanda se offerunt, ad principia practica per se nota, in quibus relucet veritas principii omnino primi.

294. Ad secundum dicimus, ea quae ex Pufendorfio descripsimus, id unum probare, hominem esse naturaliter animal sociale; quod pridem adseruerat, egregieque probarat S. Thomas (1): nullatenus autem evincunt, socialitatem esse primam, et fundamentalem naturae legem. Nec aliud probant Tullii, aliorumque auctoritates inductae.

295. Ad tertium concedimus, felicitatem politicam haberi ex mutua benevolentia, non vero felicitatem, quae consistit in adsequutione finis ultimi, qui Deus est. Imo nisi homines se mutuo ament propter Deum, ut communicent in beatitudine, quae in solo Deo est, amor non erit verae benevolentiae, sed potius concupiscentiae ob propriam utilitatem.

296. Ad quartum dicendum, nos non excludere a lege naturae desiderium vitae, cum jam docuerimus, conservationem propriam esse ex lege naturae. Neque etiam excludimus desiderium felicitatis, quod nobis est innatum. Id quod in Thomasio execramur, est Epicureismus, dum omnem naturae legem in vita diuturna, et felicissima hic agenda concludit.

297. Ad quintum jam dictum est (2), principium Wolfianum intellectum de vera perfectione sistente in adsequutione debiti finis, praesertim ultimi, verum esse; ad id enim natura inclinat. Sed longe aliud! Wolfius intellexit; nimirum de perfectione loquutus fuit ad Epicuri mentem repetentis perfectionem ex voluntate, ad quam hominem factum esse dicebat, ut in ea felicitatem, et beatitudinem consequeretur; et idcirco voluptatem quaereret, dolorem, et miseriam aversaretur. Objectio, quam ex Koehlero, qui Wolfii epitomen dedit, describit Genuensis (3), ipsa per se loquitur.

298. Ad sextum negamus, hominem in statu tantum inte-

(1) 1. Polit. lect. 1. et Opusc. 20. l. 4. c. 1.
(2) § 281.
(3) Metaph. tom. 4. c. 14. § 12.

gritati habuisse imaginem Dei, prout consistit in ipsa natura mentis, quae est apta ad intelligendum, et amandum Deum. Ut enim advertit S. Thomas (1) triplex Dei imago considerari potest in homine; una quidem quae dicitur *creationis*, et consistit in ipsa natura mentis, quae per intellectum, et voluntatem potest Deum imitari, ipsum cognoscendo, et amando; altera quae est *gratiae*, prout homo justus in hac vita actu, vel habitu Deum cognoscit, et amat, licet imperfecte: tertia quae est *gloriae*, prout homo Deum actu cognoscit, et amat perfecte. Adam in statu integritatis primam, et secundum Dei imaginem habuit. Cum vero peccavit, amisit secundum non autem primam; non enim peccato perdidit naturam humanam; eamdemque primam imaginem servant universi homines, etiam ii qui peccant, quia etiam post peccatum retinent naturam humanam. In prima autem imagine reposita est lex naturae, quae est ipsum intellectus lumen, quo discernimus bonum, et malum. Non est igitur necesse, ut revocemur ad statum primaevae integritatis, ut cognoscamus legem naturae, sed sat est, ut ipsam mentem nostram consideremus; in ea siquidem signatum est lumen vultus Dei, per quod in esse naturae sumus ad imaginem Dei.

299. Ad septimum respondemus, nos non excludere ordinem a lege naturali; imo dicimus, per eam actus nostros ordinari, et peccata contra ipsam deviationes esse a recto ordine. Sed cum ordo sit etiam in actibus rationis speculativae, haud possumus admiterre tamquam primum legis naturae principum, illud, *naturalis ordo servandus est*.

300. Ad octavum respondemus ex S. Thoma (2), verbis illis Christi Domini contineri legem charitatis, quae propria est legis Evangelicae, quae profertur in auxilium legis naturalis. Utique lege naturali tenetur homo Deum super omnia diligere, sed lumine tantum rationis non potest Deum cognoscere nisi ut auctorem naturae; quare nec potest eum amare, nisi ut auctorem naturae. Ut igitur Deum possit amare amore charitatis, quae virtus supernaturalis est, praerequiritur lumen supernaturale Fidei, quo Deum cognoscat ut auctorem supernaturalem. In utraque autem lege tam naturali, quam Evangelica primum praeceptum *ordine dignitatis*, seu *finis*, *et virtutis* est praeceptum amandi Deum super omnia; dignitatis quidem, quia Deus est ultimus hominis finis; virtutis vero, quia per dilectionem Dei homo perducitur ad Deum finem ultimum, eique adhaeret. At non est primum *ordine cognitionis* : nam praeceditur ab aliis naturae praeceptis, ut dictum est (3). Christus autem loquebatur de praecepto charitatis, et de ordine dignitatis ac virtutis, ut ex

(1) 1. p. q. 93. a. 4.

(2) Opusc. 4. et l. 3. con. Gen. c. 1 6. sq. et 2. 2. q. 44. a. 1.

(3) §. 291.

Origene S. Thomas observat (1). De quo etiam ordine loquebatur Apostolus (2).

ARTICULUS III.

Utrum lex naturae sit immutabilis.

301. Demostrata existentia legis naturalis, primoque ejus cognoscendae principio, ad ejusdem proprietates expendendas progredimur. Sunt autem hae, *unitas*, *universalitas*, *evidentia*, *et immutabilitas*. De unitate non agimus: nam licet lex naturae plura praecepta contineat, ea tamen omnia referentur ad unum primum, ut dictum est (3), ideoque lex naturalis dicitur una (4). Similiter nec de ejus universalitate inquirimus; sat enim dictum est de illa ab Angelico Praeceptore (5), ad quem remittimus (6). Itaque de evidentia, atque immutabilitaet disseremus. De immutabilitate vero primum dicemus, ut ejusdem S. Doctoris teneamus ordinem.

---

(1) In Catena ad v. 38. c. 22. Matth.

(2) Vide S. Thomam 1. 2. q. 99. a. 1. ad 2. et in c. 1. Epist. 1. ad Timot. lect. 2. ubi ostendit omnia pracepta virtutum ordinari ad charitatem, et disponere ad eam, quae propterea dicitur finis praeceptorum.

(3) §. 291. (4) Adeatur S. Thomas 1. 2. q. 94. art. 2. ad 1.

(5) Ibid. a. 4 Nonnisi pauci Pseudopolitici, iique qui naturalem legem in opinione ponunt hominum, eamque pendere faciunt ab humana legislatione, ejusdem legis universalitatem negant. Sed hos jam supra §. 176. sqq. abunde refutavimus; nam ipsi humani Legislatores etiam supremi agere debent secundum rectam rationem, legemque naturalem servare, quam si violant, rei sunt, et apud Deum poena digni.

(6) Quaerunt nonnulli, an sicut datur lex naturae universalis, ita detur lex aliqua Divina positiva universalis. Qua in re si sermo sit de lege Divina positiva pertinente ad ordinem supernaturalem, certissimum est, dari talem legem universalem. Nam Christus Marc. 16. v. 15. praecepit Apostolis ut irent in mundum universum, et praedicarent Evangelium omni creaturae. Atque hoc est discrimen inter legem Mosaicam, et Evangelicam, quod illa obligabat tantum Hebraeos quoad praecepta caeremonialia, et judicialia; haec obligat universos homines, ut ostendit S. Thomas 1. 2. q. 98. a. 5. Et licet iis qui nihil audire potuerunt de Evangelio, infidelitas non imputetur ad culpam, quia fides ex auditu, ut idem S. Thomas advertit 2. 2. q. 10. a. 1. tamen pro ipsis etiam data est lex Evangelica, et eam suscipere tenentur, ut primum ejus notitiam habere possunt. Utrum vero detur lex aliqua positiva Divina universalis ad ordinem tantum naturalem, et moralem pertinens? negative respondemus adversus Grotium l. 1. de jur. bel. et pac. c. 1. § 15. et Thomasium de Jurispr. div. l. 1. c. 3. § 121. Nam licet Deus (ut ii objiciunt) praeceperit Adae, ne de ligno scientiae comederet; hoc tamen praeceptum non fuit vera lex; non enim fuit impositum, nisi tantum Adae; lex vero respicit hominum communitatem. Quod vero Deus prohibuerit Noë, ejusque filiis, ne comederent carnem cum sanguine, ut dicitur Gen. 9. v. 4. nec etiam habuit veram rationem legis, si literaliter intelligatur; nam ut interpretatur S. Augustinus l. 12. con. Faustum c. 22. „ Ejecto sanguine jubentur manducare; ne vita pristina quasi suf„ focata in conscientia teneatur, sed habeat tamquam effusionem per confessionem „. sive ut interpretatur Angelicus 1. 2. q 102. a. 3. ad 8. „ prohibebatur eis usus san„ guinis ad hoc quod horrerent humani sanguinis effusionem: unde dicitur Gen. 9. „ *Carnem cum sanguine non comedetis; sanguinem enim animarum vestrarum re„ quiram* „. Quare praeceptum illud datum Noe, filiisque ejus non videtur fuisse distinctum a praecepto prohibente homicidium; quamvis postea in lege Mosaica fuerit

302. Postquam Pufendorfius negavit omnem intrisecam moralem actionum honestatem, vel turpitudinem, eamque repetiit a libera Dei voluntate, ut supra dictum est (1); consequens erat, ut absolutam legis naturalis immutabilitatem negaret. Itaque statuit (2), *in voluntate divina quidem positum fuisse: tale animal, cui lex naturae congrueret, producere vel non. Sed jam postquam a Deo creatus est homo animal, quod citra observationem legis naturalis salvam esse nequit, inde haudquidquam fas est credere, eumdem velle legem naturae tollere, aut immutare.* Sentit igitur, legem naturae non esse quidem a Deo immutandam, non tamen esse absolute immutabilem.

303. Videtur autem ita dicendum 1. quia polygamia est prohibita jure naturae (3), ut dictum est (4). Atqui veteribus Patribus fuit licitum habere plures uxores. Mutata igitur fuit hoc in genere lex naturae.

304. II. Lex naturae praecipit, ut aliena restituantur. Atqui lege praescriptionis sancitum est, ut certo elapso tempore is qui bona fide possedit, restituere minime teneatur. Ergo et haec lex naturae fuit mutata.

305. III. Libertas est juris naturae; omnes enim jure naturae nascimur liberi. Haec autem lex mutata fuit, inducta servitute, et politica subjectione Ergo.

306. IV. Jure naturae omnia sunt communia. Hoc tamen jus fuit mutatum, inducta rerum divisione. Ergo.

307. V. Matrimonium clandestinum validum est jure naturae; et nihilominus est irritum lege Ecclesiae. Similiter plures contra-

---

verum praeceptum distinctum qua ratione pertinebat ad caeremonias sacrificiorum. Et sane tale praeceptum distinctum, si fuisset datum ante legem obligaret etiam modo; nullibi enim legitur revocatum; nec pertinuisset proprie ad legem veterem Mosaicam. Quis autem dixerit, Cristianos modo teneri praecepto divino ad abstinendum a sanguine animalium? Ne ipsi Protestantes quidem tale praeceptum agnoscunt. Imo et ipsa prohibitio facta ab Apostolis in Concilio Jerosolymitano, ut Gentiles conversi ad Fidem Christi abstinerent a sanguine, et suffocato, ut dicitur Act. 15. v. 29. fuit praeceptum mere Apostolicum „ ut posset coalescere unio Gentilium, et Judaeorum insimul habi„ tantium; Judaeis enim propter antiquam consuetudinem sanguis, et suffocatum „ erant abominabilia „ ut advertit S. Thomas 1. 2. q. 103. a. 4. ad 3. qui ibid. q. 91. a. 5. legem divinam positivam dividit in Legem veterem Mosaicam, et Novam Evangelicam. Quod denique additur de polygamia vetita Adae, ejusque filiis, ad rem non facit; polygamia enim est contra legem naturae quoad secunda ejus praecepta, licet non quoad prima, ut probat S. Thomas in 4. d. 33. q. 1. a. 1. sqq.

(1) § 181. (2) De jur. nat. et gen. l. 2. c. 3. § 5.

(3) Loquens Grotius l. 1. de jur. bel. et pac. c. 2. § 6. n. 2. de *concubinatu, divortio, et matrimonio cum pluribus foeminis*: „ Sunt quidem, inquit, haec ejus„ modi, ut eis abstinere honestius esse dictet ipsa ratio: at non talia ut absque lege „ divina nefas in illis appareat „. Coccejus in Proleg. ad Grot. § 48. non subscribit Grotio; putat autem polygamiam non prohiberi nec lege Moysis, nec lege Evangelii. Hi sunt restauratores juris naturae, qui concubinatum, et polygamiam vel licita habent jure naturae; vel non prohibita in Evangelio. (4) Not. 5. pag. 19.

ctus, v. g. pupili fine auctoritate tutoris, sunt validi jure naturae, et nulli jure civili Ergo.

308. VI. Elisaeus Propheta dispensavit cum Naaman Syro, ut rege adorante idolum in templo Remmon posset illud licite adorare, ut dicitur 4. Reg c. 5. v. 18. sq. Summus etiam Pontifex, aliique Ecclesiae Praelati in votis dispensant. Est autem idololatria prohibita jure naturae: obligatio voti est etiam ex jure naturae. Igitur lex naturae non solum mutari potest, sed etiam pluries fuit mutata.

Prop. I. *Si mutatio legis naturalis intelligatur fieri per additionem, lex naturalis mutari potest.* II. *Secus si mutatio intelligatur fieri per subtractionem;* III. *nisi forte sermo sit de mutationem improprie tali in secundis praeceptis ob mutatas circumstantias.*

309. Ita S. Thomas (1). Prob. 1. p. Legi naturali multa addita sunt per legem divinam positivam (2), et per leges humanas (3), ad hominum utilitatem. Si ergo ejus mutatio intelligatur fieri per additionem, lex naturalis fuit mutata; non quod in seipsa mutationem sit passa, sed ita ut ea intrinsece immutata permanente, alia praecepta ei extrinseca addita sint vim legis ha-

---

(1) 1. 2. quaest. 94. art. 5.

(2) Jam supra pag. 26. not. 1. animadvertimus communem Lutheranorum errorem esse, Christum proprie dici non posse Legislatorem, nisi quatenus ut Deus dedit legem Moysi in Sina. Coccejus pro hoc errore scripsit in l. de Foedere c. 12. n. 357 Grotius loc. cit. n. 3. id negavit; erat enim Arminianus, et Socinianis favebat, qui in hac parte cum Catholicis consentiebant. Gronovius autem in not. ad cit. loc. Grotii, Lutheranorum agens caussam, negat Christum esse Legislatorem Novi Testamenti, propterea quod lex Dei perfecta est, nec ei quidquam addi, vel detrahi potest. Sophisma jampridem sibi objecerat, ac dissolverat S. Thomas 1. 2. q. 98 a. 2. ad 1. Equidem opera Dei in seipsis perfecta sunt; Leges autem dantur hominibus, et eorum statui debent convenire. Lex igitur naturae in suo genere perfecta est, prout convenit hominibus sola ratione naturali utentibus; at non potest eos ducere ad supernaturalia, quae rationem naturalem excedunt. Lex Mosaica etiam in suo genere fuit perfecta, considerato statu hominum, quibus dabatur; erant enim instruendi sicut pueri; ideoque Apostolus ad Gal 3. v. 24. ait. *Lex paedagogus noster fuit in Christo.* Sola Lex quam Christus dedit, est omnino perfecta, quia est lex charitatis, et gratiae, per quam homo justificatur, et perducitur ad vitam aeternam. Et licet etiam in lege Moysis, et ante ipsam homines justificarentur; id tamen non erat neque per legem naturalem, quae vim habere non poterat in ordine supernaturali; neque per legem scriptam, quae gratiam non conferebat; sed per fidem Christi venturi, qui in Veterum sacrificiis, et Sacramentis praefigurabatur; ideoque illi per hanc, fidem pertinebant ad novam legem. Vide S. Thom. ibid. q. 107. a. 1. Ceterum si quia lex Dei perfecta est, nihil ei addi potest; sola remanebit lex naturalis, quae utique lex Dei est; et non solum nulla erit lex Divina sive Vetus, sive Nova, sed nullae erunt leges humanae.

(3) Vide S. Thom. loc. cit. q. 95. a. 2. ubi explicat, quomodo lex humana derivetur a lege naturali, et quid ei addat, determinando videlicet ea quae non sunt determinata per legem naturae.

bentia, quae ante non erant, quae tamen integram relinquunt legem naturae, ejusque vim, immutata ejus essentia; ideoque mutatio non est intrinseca legi naturali, sed tantum extrinseca.

310. Prob. 2. p. Lex naturalis, ut supra dictum est (1), nominat principia universalia juris naturae. Haec autem sunt ut rerum essentiae, quae sunt intrinsece immutabiles, ut in Metaphysica diximus (2). Nituntur enim principia illa immutabilitate divinae aeternae Rationis, cujus lex naturalis est participatio, ex supra dictis (3). Lex igitur naturalis mutari non potest intrinsece. Mutaretur autem intrinsece, si in ea mutatio fieret per subtractionem. Mutari igitur per subtractionem lex naturalis non potest.

311. Prob. 3. p. Ad legem naturalem non solum pertinent prima principia practica, sed etiam secunda praecepta ex illis illata per conclusiones iisdem primis principiis propinquas. In his autem praeceptis potest aliquando contingere aliqua mutatio, non quia praecepta ipsa mutantur sed quia mutantur circumstantiae, sive speciales quaedam adsunt caussae in aliquo particulari casu impedientes observantiam talium praeceptorum.

312. Rem totam explicemus exemplis. Principium primum legis naturae est, *bonum esse prosequendum, malum fugiendum*. Est hoc principium omnino immutabile, neque ullae dari possunt circumstantiae, in quibus liceat malum prosequi, odio habere bonum. Idem dicendum de aliis principiis universalibus juris naturae, ut sunt illa: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: jus suum cuique est tribuendum: vivendum est secundum rectam rationem*, etc. Nullae enim in his fingi possunt circumstantiae, in quibus liceat oppositum facere. At vero in secundis praeceptis circumstantiae dari possunt, ob quas praecepta illa non obligant, ideoque licet oppositum facere. Honorandi equidem sunt parentes; si tamen hi a Deo avertant, is qui eos deserit, ne Deum offendat, non transgreditur naturae praeceptum. Debet homo seipsum conservare ex naturae instituto; si tamen pugnandum sit pro Religione, vel pro Patria, non peccat qui se periculo mortis exponit. Praeceptum naturae est, ut propagetur species humana; sed non violarunt tale praeceptum, qui seipsos castraverunt propter Regnum caelorum. Praeceptum naturae est (ut S. Thomae (4) utamur exemplo) ut depositum petenti restituatur; si tamen is illud petat ad impugnandam Patriam, depositum non est reddendum. Homicidium quoque prohibitum est, si fiat privata auctoritate, non tamen si fiat auctoritate publica, dummodo homo, sit mortis reus. Innumera alia exempla afferri possunt. Sed quae attulimus, satis sunt ad explicandum, quomodo videatur aliquando lex naturae mutari, mutatis circumstantiis, quae sane circum-

(1) §. 238. (2) Metaph. §. 1. sqq. (3) § 236. (4) 1. 2. q. 94. a. 4.

stantiarum mutatio non afficit intrinsece ipsam legem naturae, sed efficit, ut id quod praecisis illis circumstantiis esset praeceptum lege naturae, praeceptum non sit in iis circumstantiis (1). Quare mutatio est legi omnino extrinseca, nam lex in iis ipsis circumstantiis eamdem vim obligandi retinet; non enim vis ejus erat ad obligandum in illis circumstantiis.

313. Ex quibus facillime explicatur *collisio*, ut vocant, *jurium*; saepe enim jura secum invicem pugnare videntur, nec tamen revera pugnant, sed urgente potiori jure, aliud jus silet. Sic potiori jure tenetur homo conservare seipsum, quam alios homines: hinc si quis eum invadat injuste, ut occidat, nec ulla sit spes evadendi, urget potius praeceptum conservandi seipsum, nec erit homicidii reus, si aggressorem occidat cum moderamine inculpatae tutelae, Sic etiam potiori jure tenetur homo servare Patriam, quam depositum reddere petenti: hinc non tenetur in hac circumstantia depositum reddere petenti contra Patriam. Generatim vero praecepta quae respiciunt officia erga Deum praeponenda sunt praeceptis respicientibus officia erga nos ipsos; et haec praeponenda praeceptis, quae respiciunt officia erga alios; ita enim exigit ordo charitatis, et rectae rationis. Quare si urgeat praeceptum officii erga Deum, et tales sunt circumstantiae, ut servari nequeat cum praecepto respiciente officia erga nos ipsos, praevalet praeceptum officii erga Deum, idque servandum est etiam cum vitae dispendio. Sancti Martyres ita se gesserunt. Si urgeat praeceptum officii erga nos ipsos, et circumstantiae sint tales, ut aut debeamus hoc officium omittere, aut omittere officium erga alios; praevalet officium erga nos ipsos, et omittendum est officium erga alios. Qui in extrema necessitate versatur, nec nisi unum habet panem quo se conservet, non tenetur panem alteri tradere, ut eum servet a morte, cum suae vitae dispendio, nisi forte vita illius necessaria sit ad bonum commune. Haec S. Thomas (2) paucis complexus est, scribens. ,, Quantum ad secunda praecepta, quae diximus esse quasi quasdam proprias conclusiones propinquas primis principiis, sic lex naturalis non immutatur, quin ut ,, in pluribus sit rectum semper quod lex naturalis habet; potest ,, tamen mutari et in aliquo particulari, et in paucioribus propter

---

(1) Ita demonstrat S. Thomas loc. cit. a. 5. ad 2. legem naturae non fuisse mutatam, cum Deus praecepit Abrahae ut filium immolaret; neque cum praecepit Hebraeis, ut vasa Ægyptiorum subriperent; neque cum praecepit Osee, ut uxorem fornicariam acciperet; etenim mors innocentis sub circumstantia praecepti Dei, qui est Dominus vitae, non est prohibita praecepto non occidendi. Et similiter ablatio rei alienae Deo praecipiente qui est dominus omnium bonorum, sub circumstantia divini praecepti non est comprehensa in praecepto non furandi. Quemadmodum nec in praecepto non fornicandi comprehenditur accessus ad mulierem fornicariam, Deo praecipiente; hoc ipso enim mulier fit ejus, qui ad ipsam accedit, ut diximus § 205.

(2) Art. cit.

„ aliquas speciales caussas impedientes observantiam talium prae-„ ceptorum „ (1).

314. Ad primum respondemus, polygamiam non esse contra prima praecepta legis naturae, sed aliqua ratione contra secunda praecepta; non enim est contra finem principalem matrimonii, idest, prolis procreationem, et educationem, cum unus vir possit procreare, et educare filios natos ex pluribus uxoribus (2): impedit tamen finem secundarium matrimonii, idest communicationem operum inter conjuges, cum facile non sit conservare pacem in familia, ubi unus vir plures habet uxores. Dictum est autem (3) secunda praecepta legis naturae posse aliquando mutari in aliquibus peculiaribus casibus, variatis circumstantiis. Potuit ergo Deus, qui est auctor praecepti de unitate uxoris, dispensare per internam inspirationem cum veteribus sanctis Patriarchis, ut plures haberent uxores; ut major esset multiplicatio prolis ad cultum Dei educandae. Nec talis dispensatio data fuit contra rationes, quas Deus naturae inseruit, sed praeter eas; sicut etiam miracula non sunt contra naturam, sed praeter ea, quae frequenter solent evenire (4).

315. Ad secundum dicimus, lege naturae praeceptum esse,

(1) Gennensis l. 1. de offic. c. 7. §. 5. sqq. quinque statuit regulas, ut explicaret jurium collisionem. Prima est: *Minora jura jura non sunt, cum potiora in eadem persona competunt.* Haec regula falsa est. nam jura minora remanent jura etiam cum potiora competunt; non enim qui deposuit, excidit absolute jure depositi repetendi, licet jus non habeat repetendi, in Patriae perniciem. Altera est: *Jura perfectioni strictae obligationis juribus posthabeantur.* Haec regula etiam deficit, si jura perfectionis in jura strictae obligationis transierint. Vota Monastica solemnia sunt jura perfectionis et nihilominus postquam emissa sunt, induunt rationem strictae obligationis. Tertia est: *Jura humanitatis, liberalitatis, caritatis et juribus strictae obligationis, seu nostris seu, alienis concedunt, et aequalibus adversus nos juribus caritatis.* Jura humanitatis, et caritatis sunt strictae obligationis; profluunt enim ex praecepto caritatis, quare si aliquando videntur confligere cum nostris, aut alienis juribus, id provenit ex eodem praecepto charitatis, quo tenemur ordinate diligere primum nosipsos, deinde alios, habita ratione necessitudinis eorum cum nobis ipsis. Quarta est. „ Qui nullo jure sed per libidinem, vel socordiam aut jura nostra at-„ trectare contendit, aut violavit, in tantundem jure suo excidit, quantum attrectat „ aut laesit „. Hic nullus est conflictus jurium diversus a conflictu primae regulae; nam jura nostra potiora sunt. Quinta est. *Nemini licet jura aliena violando, sua servare, si aliunde premantur.* Haec regula aequivoca est: nam si loquimur de eo, qui ut sua servet jura, invadit aliena injuste, vera est; si autem sermo sit de eo qui injuste invaditur in suis juribus, is aliena non violat, si contra injustum invasorem sua jura servet.

(2) Non ita esset in Polyandria, sive in matrimonio unius foeminae cum pluribus viris haec enim est contra finem principalem matrimonii: redderetur namque incerta proles: et frustraretur debitum educationis ex parte patris. Hinc reprobamus Thomasii errorem, qui ut diximus § 26. putavit polygamiam etiam virilem non esse interdictam jure naturae. Quod et confirmavit in sua jurispr. div. l. 3. c. 2. § 211. scribens, *Polyviriam infimum gradum licentiae obtinere, et prohibitioni propiorem esse, quam praecepto.*

(3) §. 311. (4) Ita S. Thomas Suppl. 3. p. q. 65. a. 1. sq.

ut aliena restituantur, quamdiu manet aliena: posita autem lege praescriptionis, aliena non sunt ea quae quis legitime praescripsit. Nam sicut lege humana decretum est, quomodo, et quando acquirantur dominia rerum; ita lege humana statuta est praescriptio ad cavendas lites; quare qui legitime praescripsit, non aliena, sed sua possidet.

316. Ad tertium respondetur, libertatem non esse juris naturalis, nisi quia circa eam jus naturae nihil contrariam statuit, quia natura nemo servus nascitur. Quod ergo inducta sit servitus, et subjectio politica, id non est contra jus naturae, nec ulla fuit facta mutatio in lege naturae; haec enim aeque permittit et libertatem, et servitutem, subjectionemque politicam (1).

317. Ad quartum et quintum eadem adhibenda responsio est: nam jus naturae non praecipit neque rerum communitatem, neque rerum divisionem, sed neutri contradicit. Et similiter matrimonium cladestinum dicitur validum jure naturae, quia jus naturae non decrevit, illud esse invalidum. Idemque dicendum de contractibus pupillorum.

318. Ad sextum negamus, Elisaeum dispensasse Naamano, ut posset licite adorare idolum. Verba autem Scripturae: *quando ingredietur dominus meus templum Remmon, ut adoret: et illo innitente super manum meam, si adoravero* (2) *in templo Remmon, adorante eo ineodem loco, ut ignoscat mihi Dominus servo tuo pro hac re. Qui dixit ei: Vade in pace;* non ita sunt intelli-

---

(1) Vide S. Thom. 1. 2. q. 94. a. 5. ad 3.

(2) Augustinus Calmet in Diss. quam super hac re edidit, subscribit sententiae Bocharti, qui putat legendum esse ad literam juxta textum Hebraicum, non *si adoravero*, sed, *si adoravi*; ita ut sensus sit, Naamanum fuisse deprecatum, ut Elisaeus ei veniam impetraret pro adoratione praeterita. Mirum est, plus a Calmeto fuisse intellectam vim textus Hebraici, quam a Septuaginta, et a S. Hieronymo, qui non, *si adoravi*, sed si *adoravero* verterunt illud והשתחויתי. Non ignorabat certe Calmetus vim litterae ו quae praeposita praeterito convertit illud in futurum, ut innumeris probare possemus exemplis. Cur ergo in hoc loco tantum legendum est non *adoravero*, sed *adoravi*? Sed ipse tandem Calmetus ibid. proniorem esse agnoscit rationem legendi, quam Septuaginta, et Vulgata praetulerunt? Quare ergo non solum non recessit a Bocharto, sed modis omnibus sententiam ejus, conquisitis etiam rationibus, approbare, et confirmare conatus fuit? Imo de ea lectione, si retineatur, ait: *maluerim ego Naamanum criminis, atque Elisaeum indebitae indulgentiae damnare.* Quae sane postrema verba adversus Sanctissimum Prophetam excidisse Calmeto credendum est: nam quod ea lectio retineri debeat, Vulgatae authenticitas certos nos reddit. Rationes autem illae facillime solvuntur. Nam quod ait, Naamanum pessimum exemplum praebiturum ignaris, negandum est; divulgata enim erat ejus prodigiosa curatio, ejusque confessio unius veri Dei; cunctique videre poterant, abstinere illum a templo adeundo, nisi tantum occasione ministerii, quod praestare Regi debebat. Quod addit Calmetus, crimen a Naamano ipso fuisse agnitum, et damnatum, nihil probat: non enim Naamanus Elisaeum deprecabatur, nisi ut ei ediceret an illa muneris actione licite fungi posset. Denique quod ait, Naamano non licuisse sine crimine adesse sacrificio tamquam minister, id libenter concedimus, sed minister sacrificii non erat, cum Regem inclinantem manu sua sustentabat.

genda, quasi Naaman deprecatus fuerit, ut ei dimitteretur futura idoli adoratio, vel adorationis simulatio, easque ipsi Elisaeus permiserit, haec enim de tanto Profeta sentire, iniquum est. Itaque Naaman, qui ex muneris necessitate Regem comitari cogebatur, eumque substentare, cum ante idolum in genua procumbebat, id tantum sibi petebat ignosci, ne ei crimini verteretur, si impiis caeremoniis interesset, incurvarique videretur, Rege innitente super manum ejus: id quod ipsi licere Elisaeus edixit; jam enim cunctus notum erat, Naamanum ad idoli cultu recessisse. et unum verum Deum, qui ipsum a lepra miraculose mundaverat, adorare (1).

319. Ad id quod additur de dispensatione in votis respondet S. Thomas (2), in dispensatione votorum non dispensari in lege naturali; sed *auctoritate Superioris dispensantis sit, ut hoc quod continebatur sub voto, non contineatur, inquantum determinatur in hoc casu, hoc non esse congruam materiam voti. Et ideo cum Praelatus Ecclesiae dispensat in voto, non dispensat in praecepto juris naturalis, vel divini; sed determinat id quod cadebat sub obligatione deliberationis humanae, quae non potuit omnia circumspicere.*

ARTICULUS IV.

Utrum lex naturalis possit ignorari invincibiliter.

320. Praecepta legis naturae in tres classes distribuit S. Thomas (3), atque in prima reponit principia universalia legis naturae, de quibus dictum est (4); in altera, conclusiones iis principiis propinquas. quas vocat secunda praecepta, ut *non occides, non furtum facies;* in tertia, conclusiones magis remotas ab illis principiis, quae indigent subtiliori sapientum consideratione (5): at-

---

(1) Vide Natalem Alex. Hist. Vet. Test. tom. 2. dist. 7. ubi haec ex Theodoreto, et Tertulliano confirmat.

(2) 2. 2. q. 88. a. 10. ad 2.

(3) 1. 2. q. 94. a. 4. et q. 100. a. 1.

(4) § 311.

(5) Daniel Concina in Appar. Diss. c. 3. § 52. „ Primus, inquit, quem ego scio, „ istius distinctionis vestigia Angelicus posuit. Porro Patres antiquiores omnem igno- „ rantiam juris naturae criminosam asseruerunt, nulla distinctione facta „ Angelicus ergo a Patribus discessit, et quidem in re summi momenti? Si hoc verum esset, quomodo illius doctrina a summis Pontificibus, praesertimque ab Innocentio XI. Const. 16. tom. 6. Bull. Ord. Praed. pag. 360. laudata fuit ut *Sanctorum Patrum traditionibus conformis*? Quid vero? Nullusne inter antiquiores Patres triplicis illius distinctionis meminit? Sed peto, de quaenam praeceptorum classe loquebatur S. Augustinus l. 22. de Civ. c. 23 quem ipse Concina ib citat. § 51. cum ajebat. „ Vigiliis continuis excubamus, ne opinio verisimilis fallat, ne decipiat sermo versutus, ne se tenebrae alicujus „ erroris offundant, ne quod bonum est, malum, aut quod malum est, bonum esse „ credatur „? Loquebaturne de primis universalissimis principiis juris, aut de conclusionibus, quae per certas, et evidentes illationes ex illis deducuntur? Non est in utrisque ulla *opinio verisimilis*. Ipse P. Concina ex Patribus, et quidem recte, pluribus ostendit, in moralibus sequi nos debere opiniones probabiliores, quae favent legi. Suntne

que in his, quo magis ad particularia descenditur, eo magis rationem deficere posse, docet.

321. Videtur autem nulla dari posse invincibilis ignorantia juris naturae ne in ipsis quidem conclusionibus quamlibet remotis a primis principiis, I. quia si recte applicentur principia universalia, nullum est peccatum; nec ulla ignorantia. Si autem recte non applicentur, id evenit ex pravis affectionibus, opinionumque perversitate; tunc vero ignorantia est vincibilis. Nulla igitur datur ignorantia invincibilis legis naturae.

322. II. Quia laborat ignorantia, quam potest dispellere, laborat ignorantia vincibili. Ignorantia autem circa conclusiones utut remotissimas a primis principiis, per divinam gratiam dispelli potest. Si ergo quis divinae gratiae, qua adjuvetur, resistit, ejus ignorantia erit vincibilis.

323. III. Peccata ignorantiae negari nequeunt. At si quae sunt ignorantiae peccata quae minus excusari valeant, ea sunt quae legi naturae adversantur. Ignorantia ergo in lege naturae non est invincibilis.

324. IV. Nulla Dei lex homini est observatu impossibilis; Deus enim impossibilia non jubet. Nulla igitur Dei lex potest invincibiliter ignorari: nam quod ignoratur invincibiliter, fugit humanam cognitionem, nec observari potest.

Prop. I. *Prima universalia legis naturae principia a nemine ratione praedito possunt sive vincibiliter, sive invincibiliter ignorari.* II. *Conclusiones vero iis principiis propinquae, a nonnullis vincibiliter, a nemine invincibiliter ignorari queunt.* III. *Conclusiones autem aliquae a primis principiis valde remotae, possunt aliquando invincibiliter ignorari.*

325. Prob. 1. p. ratione S. Thomae (1). Ita se habent in ratione practica principia universalia legis naturae, sicut in ratione speculativa principia theoretica. Sed nemo ratione praeditus ignorare potest sive vincibiliter, sive invincibiliter prima principia theoretica. Ergo nemo quoque ignorare potest prima principia legis naturae; utraque enim ita sunt evidentia, ut statim cognoscatur eorum veritas, perceptis terminis, et consensum mentis extorqueat (2).

---

opiniones ejusmodi aut prima principia universalia practica, aut conclusiones ex illis necessario illatae! Si tales forent, non essent opiniones probabiliores, sed necessariae certitudinis. Cur ergo novitatis accusat triplicem illam Angelici distinctionem? Cur eam vocat incognitam Patribus antiquioribus?

(1) 1. 2. q. 94. a. 4. et 6.

(2) Contingit et quidem saepissime, ut homines in suis actionibus minime applicent principia universalia, quae probe norunt; idque urgente concupiscentia, aliisve passionibus, sed nihilominus, cum ita operantur, non exuunt, nec possunt exuere principia universalia signata super eorum vultum per lumen rationis; indeque sunt

326. Prob. 2. p. ex eodem S. Thoma (1). Conclusiones, quae propinquae sunt primis principiis, necessariam connexionem cum ipsis habent, iisdemque principiis conceptis, statim sua sponte conclusiones illae dimanant. Ejusmodi sunt praecepta Decalogi de colendo Deo, de honorandis parentibus, de non occidendo, de non furando, etc. Fieri ergo non potest, ut haec secunda praecepta invincibiliter ignorentur. Quia tamen non ita ut principia illa prima, sunt menti insculpta, sed ex ipsis inferuntur, licet per necessariam, facilemque illationem; fieri potest, ut homines quidam ob ingruentes passiones, ob pravas consuetudines, ob malas persuasiones, corruptosque habitus, aliqua ex hisce secundis praeceptis ignorent, ut Ethnici olim licitum putabant polytheismum, aliique corruptorum morum populi licere sibi credebant nonnullas actiones contra praecepta Decalogi, ut supra dictum est (2). Ignorantia autem haec oriebatur ex vitio voluntatis nolentis attendere ad prima juris naturae praecepta. Quare vincibilis erat (3).

327. Prob. 3. p. Si nulla in conclusionibus a principiis valde remotis dari posset invincibilis ignorantia, non liceret in moralibus sequi sententiam vel inter probabiles probabilissimam: quae est propositio ab Ecclesia proscripta: et merito quidem; quis enim in moralibus, cum agitur de particularibus actionibus, quarum circumstantiae possunt variari in infinitum, absolutam et omnimodam certitudinem quaerat? » In rebus contingentibus, in-
,, quit S. Thomas (4), sicut sunt naturalia, et res humanae, suffi-
,, cit talis certitudo, ut aliquid sit verum ut in pluribus, licet
,, interdum deficiat in paucioribus. » Quod autem negata quacumque ignorantia invincibili in conclusionibus juris naturae valde remotis a primis principiis, licitum non esset sequi sententiam etiam probabilissimam; sic ostenditur: Nam sententia etiam probabilissima, non est absolute, et omnibus modis certa, ita ut falsa nullo modo possit esse; si enim talis foret, non contineretur intra limites probabilitatis. Maxime igitur accedit ad veritatem, sed absolute, et omnibus modis vera dici nequit, sicut sunt veritates demonstratae. Qui ergo sequitur sententiam probabilissimam, multoque magis qui sequitur probabiliorem, ignorat sententiam absolute certam, ac demonstratam; si enim eam sciret, non posset ipsam praeterire, ut sequeretur sententiam etiam probabilissimam: nam hoc ipso deordinate ageret, et contra rationem, qua tenemur sequi certum, relicto incerto. Nunc quaerimus, utrum ignorantia illa sit vincibilis, vel invincibilis, sive utrum culpabilis sit, vel culpa vacet. Si est invincibilis; ergo in conclusionibus a

conscientiae latratus, meritoque Seneca dixit » *poena peccantium est peccasse.* Vide S. Thom. a. 6. cit. ubi probat, legem naturalem quoad principia communia deleri non posse a cordibus hominum. (1) A. 4. et 6. cit.

(2) § 172. (3) S. Thomas a. cit. (4) 1. 2 q. 96. a. 1. ad 3.

primis principiis valde remotis potest dari invincibilis ignorantia. Si est vincibilis; non ergo licebit sequi sententiam vel probabilissimam. Licet autem non modo sequi sententiam probabilissimam, sed etiam probabiliorem. Datur igitur ignorantia invincibilis juris naturae in aliquibus conclusionibus a primis principiis valde remotis (1).

328. Ad primum respondemus negando, semper ex pravis cupiditatibus, affectionibusque provenire, ut principia non ita applicentur, ut excludatur quaecumque ignorantia; id enim saepissime evenit ex difficultate in ipsa applicatione. Exemplo rem explicemus. Peritus Medicus vocatur ad infirmum. Nullo adversus eum ducitur odio, aut prava affectione, imo omne remedium quaerit ad eum curandum. Nihil praetermittit, quo morbi cognitionem acquirat. At morbi symptomata aequivoca sunt. Facit Medicus quod in se est; et nihilominus res optatum non habet exitum, quia Medicus non cognovit morbi naturam. Quis hunc damnabit Medicum violatae legis naturae? Praeterea in tanta moralium sententiarum diversitate prudens Confessarius eam amplectitur quae probabilior est: expendit circumstantias: nullo ducitur pravo affectu connivendi poenitenti. Eritne talis Confessarius apud Deum reus ignorantiae culpabilis, quod sententiam probabiliorem, quae absolute potest esse falsa, sequutus sit? Possunt igitur minus recte applicari principia universalia absque omni culpa ejus qui applicat.

329. Ad secundum dicimus, neque expectandam, neque petendam a Deo esse gratiam, qua homo omnes omnino veritates morales certo, et demonstrative cognoscat, id enim est supra ordinariam conditionem mentis existentis in corpore. Ii autem qui talem gratiam sibi pollicentur a Deo, Deum tentant, si ex animo id faciant (2).

330. Ad tertium respondemus, neque nos negare peccata ignorantiae, neque excusare ignorantiae peccata contra legem naturalem. Sed aliud est negare peccata ignorantiae; si haec vinci possit; aliud negare prorsus ignorantiam quamcumque invincibilem

---

(1) Qui negant omnem invincibilem ignorantiam in conclusionibus, de quibus loquimur, videntur in rebus moralibus absolutam certitudinem requirere; quae tamen nec in conclusionibus caeterarum scientiarum remotis a principiis requiri potest. In rebus autem moralibus quaerere in omnibus absolutam certitudinem, et contentum non esse in multis certitudine tantum morali, stultitia videtur esse; quis enim nisi stultus, id sibi promittat in tanta humanae mentis imbecillitate? Quare S. Thomas 1-2. q. 100. a. 1. *Quaedam*, inquit (praecepta moralia) *sunt, ad quorum judicium requiritur multa consideratio diversarum circumstantiarum, quas considerare diligenter non est cujuslibet, sed sapientum.* Haec autem docet ita esse de lege naturae, *ut tamen indigeant disciplina, qua minores a sapientioribus instruantur.*

(2) Si qui fuissent, qui hanc gratiam petere, et expectare a Deo potuissent, ii certe fuissent Sancti Ecclesiae Doctores, aliique Viri docti sanctitate praestantes. Tantum autem abfuit, ut hanc sibi gratiam fuerint polliciti, quin et ipsi in varias inter se sententias discesserint.

in iis propositionibus, in quibus constare non potest omnimoda veritas.

331. Ad quartum respondemus, aliud esse loqui de ipsa lege naturae, quae posita est in principiis universalibus juris, ut supra dictum est (1), aliud, de conclusionibus remotioribus. Ut lex naturae non sit observatu impossibilis, satis est, menti cujuslibet hominis patere principia illa practica universalia, quae sane cuique patent, modo sit rationis particeps. Couclusiones autem remotiores pertinent quidem ad legem naturae, sed ut consectaria eorumdem principiorum. In illis autem, si absoluta veritas perspici non possit, sequimur quod probabilius, sive verissimilius videtur, nec tenemur sequi quod absolute certum est, idque ob eamdem rationem, quia non tenemur ad id quod est impossibile.

QUAESTIO V.

De naturali hominum statu.

332. Explicatis iis quae ad legem naturae pertinere videbantur, sequitur, ut de statu hominum naturali inquiramus. Ut autem S. Thomas advertit (2) „ Status proprie loquendo, significat quamdam positionis differentiam secundum modum suae naturae, quasi in quadam immobilitate „. Dicitur autem status a stando; ut enim idem Angelicus adnotat: „ Est naturale homini, ut caput ejus in superiora tendat, et pedes in terra firmentur, et membra media convenienti ordine disponantur: quod quidem non accidit, si homo jaceat, vel sedeat, vel accumbat, sed solum quando erectus stat..... et inde est quod etiam in ipsis actionibus humanis dicitur negotium aliquem statum habere secundum ordinem propriae dispositionis cum quadam immobilitate, seu quiete. Unde et circa homines ea quae de facili circa eos variantur, et extrinseca sunt, non constituunt statum (3) „. Ex quibus Angelicus infert, statum in sui ratione praeferre conditionem libertatis, vel servitutis, *prout scilicet aliquis est sui juris, vel alieni, et hoc non ex aliqua caussa levi, vel de facili mutabili, sed ex aliquo permanente: et hoc est quod pertinet ad rationem liberta-*

(1) § 237. (2) 2. 2. q. 183. a. 1.

(3) Confer hanc S. Thomae definitionem status cum definitionem Wolfii Inst. Jur. nat. et gen. §. 8. statum in genere definientis *coexistentiam mutabilium, hoc est eorum, quae etiam aliter se habere possint, cum iisdem fixis, quae scilicet aliter se habere nequeunt*. Quam clara, profunda, et vera est illa prior, tam obscura, implexa, et falsa est haec posterior. Nam si status est coexistentia mutabilium cum fixis, et immutabilibus, homo cum jacet, stat, jacere enim, quod est mutabile, coexistit cum capite pedibus, et ceteris membris, quae sunt fixa, et immutabilia secundum situm naturalem in corpore humano.

tis, vel servitutis (1). Status igitur hominis naturalis est conditio ejus, quatenus consideratur esse sui juris, sive liber ab omni lege civili, et servus, sive subjectus soli legi naturali (2). Multa de hoc statu absurdissime scripta sunt, praesertim a Rousseau, ab Hobbesio, a Thomasio, a Pufendorfio, et idcirco operae pretium est, ut hac in re paulisper immoremur. Quaeremus igitur 1. an status naturalis sit status hominis sylvestris, et belluarum instar viventis? 2. an sit status belli omnium in omnes? 3. an sit status hominis utcumque in mundum projecti, sibique plane relicti? 4. an status hominis naturalis praestet statui civili? 5. an extiterint, aut exstent homines in statu mere naturali?

ARTICULUS I.

Utrum status naturalis humanis sit sylvestris, et ad belluarum conditionem accedens.

333. Joannes Jacobus Rousseau nullius fidei, ac Religionis homo, inter cetera quae vulgavit absurdissima Opuscula unum edidit *de origine, et fundamentis inaequalitatis inter homines* (3), ibique statum naturalem hominis primaevum, et originarium quaerens, ut fucum imperitis faceret, videtur concedere, hominem in statu naturali, quem ipse fingit, numquam extitisse, si fides sacris libris praestetur; imo ait (4) *negandum esse, homines etiam ante diluvium repertos umquam fuisse in puro naturae statu, nisi*

(1) Pufendorfius de jur. nat. et gen. l. 1. c. 1. § 6. statum comparat cum spatio; indeque ait: ,, natura status non incongrue exprimi potest, quod sit eos morale *sup-* ,, *positilium*, ob analogiam, quam habet cum spatio ,,. Videte hominem, qui Scholasticis exprobat obscuritatem et barbariem. At quaenam analogia inter spatium quod permanet destructis corporibus, ut Pufendorfius dicit ib. §. 7. et statum qui mutari potest, eodem etiam homine permanente! Quid quod status intrinsecus est, spatium vero extrinsecum! Nisi Pufendorfius duplex cum Scholasticis distinguat ubi, intrinsecum, et extrinsecum vix ullam reperire poterit analogiam. Non diffitemur tamen quamdam esse similitudinem inter statum, et *ubi intrinsecum* quod *ubicationem* vocant. Sed id jampridem animadverterat S. Thomas, cum statum definivit *per quandam positionis differentiam.*

(2) Non hic consideratur status naturalis, prout distinguitur a supernaturali, sed prout distingitur a politico, seu quem habuit homo in sua origine, et ante omnem legem civilem. Ceterum abs dubio est, hominem fuisse ab initio elevatum a Deo ad ordinem supernaturalem; et statum ejus mere naturalem absque ulla elevatione ad ordinem supernaturalem esse tantum inter possibilia. Sed hac de re ad Theologos agere pertinet.

(3) *Discours sur l' origine, et les fondemens de l' inégalité parmi les hommes*, *tom.* 3. *opp.* editus occasione quaestionis propositae ab Academia Divionensi, super origine inaequalitatis inter homines.

(4) ,, Il faut nier que, même avant le déluge, les hommes se soient jamais trou- ,, vés dans le pur etat de nature, a moins qu' ils n' y soient retombés par quelque ,, évenement extraordinaire: paradoxe fort embarassant a défendre, et tout-á-fait im- ,, possible a prouver ,,.

forte in eum inciderint ob aliquem extraordinarium eventum: quod tamen putat esse paradoxum quod defendi vix, probari autem ne vix quidem possit (1). Simulat ergo velle se non historiam quidem, sed hypothesim tradere, aliorum in hoc sequens incredulorum morem, qui aperte profiteri incredulitatem nolunt. Nam statim subdit (2): *O homo, cujuscumque sis regionis, opinionumque, audi; en tua historia, quam legere credidi non in libris tuorum similium, qui mendaces sunt, sed in natura, quae numquam mentitur.* Quibus verbis mendacii accusat sacros etiam Scriptores, quos tamen paulo ante revereri se dixit: nam in eorum libris vera hominis primaevi status historia describitur.

334. Itaque, si Rousseaum audimus, homines in primaeva sui conditione, spectata eorum natura, perfectioribus quidem quam cetera animantia, instructi fuere organis, sed longe illis imbecilliores extitere. Nihilominus ob agrestem, durioremque in nemoribus, et specubus absque domibus ac tectis vivendi rationem, magnum comparati robur, et assidua cum bestiis inita pugna, ut se defenderent, feroces, truculentiique effecti, vix ullis erant subjecti morbis, eamdemque roboris constitutionem in filios transfundebant. Primae autem eorum operationes mere animales fuere, imo imitantes ipsi bestiarum industriam, ad earum pervenerunt instinctum. Quare nihil egerunt homines illi, quo supra sensibiles, animalesque motus assurgerent; adeoque nulla in eis erga Deum Religio fuit; nulla erga alios homines benefaciendi voluntas, nisi belluarum more ad explendam libidinem; nulla honesti, vel inhonesti idea; imo nulla prorsus idea universalis; nullus sermo; nulla rerum futurarum cura, hoc tantum a bestiis differentes, quod hae libertate careant, homines vero illi libertate uti poterant, et fieri rationis compotes; quod tamen nonnisi post multa secula evenit.

335. His brevibus descripta impia fabula est, quam Rousseaus appellat historiam naturae, conditionisque hominum primigeniae (3). Insanire certe haec scribens videtur. Sed multo est

---

(1) Quibus verbis rejicitur Viet, et aliorum sententia, qui, ut diximus tom. I. pag. 415. sqq. senserunt, Chamitidas, et Japhetidas, in tantam post diluvium devenisse stupiditatem, ut omnem etiam rationis usum amiserint. Qua in sententia Genuensis etiam fuit; illamque ut certam habet nuperus scriptor Hist. Regni Neapolis, cujus primos habitatores veluti stupidos, ac pene belluas fuisse dicit.

(2) „ O homme, de quelque contrée que tu sois, quelles que soient tes opinions, „ écoute; voici ton histoire telle que j' ai cru la lire, non dans les livres de tes sem- „ blables qui sont menteurs, mais dans la nature qui ne ment jamais „. Quis hanc in natura historiam legit? Nemo unus praeter Rousseaum. Eritne is solus videns, ceteri caeci? At quaenam major caecitas, quam putare, se unum in natura vidisse quod nemo umquam tot tantorumque sapientissimorum Virorum vidit. Audaciae parens ipsa ignorantia est.

(3) Ipsemet Voltairius, quem Rousseaus in Epist. quae extat in eod. tom. 3. opp. appellat factionis, ac sectae *caput* („ vous rendre un hommage que nous vous devons

magis a mente inops, cum hunc hominum statum ad brutorum conditionem dejectum, non modo extollit, et sociali, civilique statui praefert, optabilioremque esse dicit; sed ejus *perfectibilitatem*, ut vocat, sive capacitatem transeundi a statu illo stupiditatis ad statum socialem, deflet, ac deplorat tamquam *omnium malorum fontem*.

336. Quoniam multi sunt, qui in hoc impiissimo, stultoque homine ingenium acerrimum, acutissimumque suspiciunt, maximisque efferunt laudibus, sophismata describimus, quibus suam probare fabulam ille conatur. I. Nemo potest in cognitionem status naturalis hominis devenire, nisi eum exuat omnibus donis supernaturalibus, omnibusque facultatibus artificialibus. Si autem bis omnibus homo exuatur, sylvestris erit, solitarius, et sensationibus tantum instructus. Is ergo est status hominis naturalis.

337. II. Usus sermonis non est homiui naturalis. Homines igitur in statu naturali nullum habuerunt sermonis usum, ideoque nullas ideas universales, hae siquidem nonnisi verborum ope acquiri possunt, nec aliter percipi, quam per propositiones vocibus, ac terminis expressas.

338. III. Hisce nostris postremis seculis homines inventi sunt belluino more vitam ducentes, stupidi, sine Religione, sine lege, sine foedere, sine regulari, distinctoque idiomate, cujusmodi sunt Hurrones, Huttentoti, Iroquaei, Laponii, aliique Africae, Americae, et Locorum polarium incolae. Hi sane ostendunt quaenam debuerit esse primigenia conditio humani generis.

Prop. *I. Status primaevus, et originarius hominis non fuit sylvester, ac belluinus, spectata ejus natura. II Nec si talis fuisset, homo in eo statu constitutus dici potuisset felix; imo summe fuisset infelix, et miser.*

339. Prob. 1. p. ratione S. Thomae (1) cujus verba descri-

„ tous, comme a notre chef „) ipsemet, inquam, Voltairius in Epist. quae ibid. refertur, libellum Rousseau vocat *nouveau livre contre le genre humain*. Additque: „ On n' a jamais tant employé d' esprit a vouloir nous rendre bêtes „. Nihilominus idem Voltairius secum ipse pugnans, ut perpetuo facit, in Philos. hist. c. 3. ait, genus humanum diu permansisse in brutorum statu: „ Cet état de brutes où le genre „ humain a été long-temps „. Ita hi bruti homines de humano genere sunt promeriti, in eorum classe equidem reponendi de quibus in Epist. Catholica S. Judae v. 18. sq. dicitur: „ In novissimo tempore venient illusores, secundum desideria sua ambulantes „ in impietatibus. Hi sunt, qui segregant semelipsos, animales, spiritum non haben„ tes „ Nam Rousseaus fuit societatis inimicus, Voltairius vero societatum pestis.

(1) Opusc. 20. de Regim. Princ. l. 1. c. 1. Indubius est S. Thomae foetus hoc Opusculum ab initio usque ad illa verba. c. 4. l. 2. *ut animi hominum recreentur*, ut demonstrat Echardus de Script. Ord. Praed. tom. 1. pag. 336. sq. Reliqua usque ad finem l. 4. addita fuerunt a Tholomaeo Lucensi Ord. Praed.

bimus (1): ,, Naturale est homini, ut sit animal sociale, et politicum, in multitudine vivens, magis etiam quam omnia alia animalia; quod quidem naturalis necessitas declarat. Aliis enim animalibus natura praeparavit cibum, tegumenta pilorum, defensionem, ut dentes, cornua, ungues, vel saltem velocitatem ad fugam. Homo autem institutus est nullo horum sibi a natura praeparato, sed loco omnium data est ei ratio, per quam sibi haec omnia officio manuum posset praeparare, ad quae omnia praeparanda unus homo non sufficit. Nam unus homo per se sufficienter vitam transigere non posset. Est igitur homini naturale, quod in societate multorum vivat. Amplius aliis animalibus insita est naturalis industria ad omnia ea, quae sunt eis utilia, vel nociva, sicut ovis naturaliter aestimat lupum inimicum. Quaedam etiam animalia ex naturali industria cognoscunt aliquas herbas medicinales, et alia eorum vitae necessaria. Homo autem horum, quae sunt vitae suae necessaria naturalem cognitionem habet solum in communi, quasi eo per rationem valente ex universalibus principiis ad cognitionem singulorum, quae necessaria sunt humanae vitae, pervenire. Non est autem possibile, quod unus homo ad omnia hujusmodi per suam rationem pertingat. Est igitur necessarium homini, quod in multitudine vivat, ut unus ab alio adjuvetur, et diversi diversis inveniendis per rationem occupentur, puta unus in medicina, alius in hoc, alius in alio. Hoc etiam evidentissime declaratur per hoc quod est proprium hominis loquutione uti, per quam unus homo aliis suum conceptum totaliter potest exprimere. Alia quidem animalia exprimunt mutuo passiones suas in communi, ut canis in latratu iram, et alia animalia passiones suas diversis modis. Magis igitur homo est communicativus alteri, quam quodcumque aliud animal, quod gregale videatur, ut grus, formica, et apis. Hoc ergo considerans Salomon in Ecclesiaste (4. v. 9.) ait: *Melius est duos esse simul, quam unum: habent enim emolumentum societatis suae* (2) ,,

340. Constat igitur, hominem naturaliter esse animal sociale plusquam cetera animalia. Quiquid ergo socialitati adversatur, non est homini naturale. Status autem primaevus, et originarius hominis fuit ei naturalis: nam quid magis naturale potuit esse, quam status, in quo ab ipsa natura homo positus fuit? Naturalis ergo homini fuit socialitas in eo statu. Non fuisset autem homo socialis plusquam cetera animalia, si ad sylvestrem, et belluinam

(1) Confer has S. Thomae rationes cum iis, quas habet Pufendorfius de jur. nat. et gen. l. 2. c. 4. et l. 7. c. 1. comperiesque, quam is humilis sit, ac tennis; ille sublimis, et profundus.

(2) Vide hanc postremam rationem ex eodem S. Thoma, cujus verba descripsimus tom. 1. hujus nostri operis pag. 420. not. 1.

in eo statu vitam agendam fuisset a natura destinatus, ut in sylvis erraret, dispersusque inter bestias vagaretur absque domo, connubiis, familia, ut Rousseaus dicit. Status igitur hominis primaevus, et originarius non fuit silvester, et belluinus, spectata ejus natura (1).

341. Praeterea, si homines in statu primaevo, et originario vitam sylvestrem, et belluarum more duxerunt, petimus, an fuerint a Deo in tali statu positi, an casu aliquo in eam inciderint calamitatem? Si casu; igitur non ita exigente natura, ut Rousseaus dicit; nam quod casu evenit, non est ex natura. Fieri autem non potuit ut Deus qui hominem ad imaginem, et similitudinem suam creavit, hominem ipsum poneret in statu adverso humanae naturae, ut scilicet vitam tantummodo animalem duceret, absque ulla cognitione ipsius Dei, et legis naturae, quam Deus ipse cordi ejus impresserat; ita enim Deus egisset contra naturam hominis, quam ipse condiderat (2). Fictitius est ergo status ille primaevus, et originarius hominis sylvestris, et pecudum vitam agentis.

342. Insuper homo duplici constat parte, animali scilicet, et rationali, et utraque ad ejus naturam pertinent, ita tamen ut pars animalis sit ei communis cum bestiis, pars rationali sit pro-

---

(1) Nec respondere Rousseaux potest, hominem in eo statu sociabile animal dici potuisse, quia libertatem habebat, ut se perficeret, societatemque cum aliis iniret. Non, inquam, ita respondere potest: nam loc. cit. diserte docet, hominem ex naturae praescripto sic esse constitutum, ut *solitariam* agat vitam; et nonnisi ex *fortuito concursu multarum caussarum extranearum*, in societatem convenisse. Et licet in homine *perfectibilitatem* agnoscat, et per eam differre ipsum a bestiis fateatur: „ La nature com„ mande a tout animal, et la bête obéit. L'homme éprouve la même impression, mais „ il se reconnoit libre d' acquiescer ou de résister, et c' est sur tout dans la con„ science de cette liberté, que se montre la spiritualité de son ame „ *Natura imperat cuilibet ani mali, et bestia obtemperat. Homo eumdem experitur impressionem; at se cognoscit liberum ad acquiescendum, aut resistendum; atque hujusce libertatis conscientia potissimum demonstratur ejus animae spiritualitas;* in hoc tamen ipso secum pugnat. Nam si homo etiam in statu primigenio libertatem habebat ad acquiescendum, aut resistendum, proindeque poterat libere seipsum perficere, aut non perficere, ac societatem cum aliis hominibus inire, vel non inire; idque ejus postulabat animae spiritualitas, qua differebat a brutis; quomodo operationes universae ejus erant mere sensibiles, et animales? An ne animales tantum sunt actiones liberae? At si tales essent, quomodo ex eis demonstraretur animae humanae spiritualitas?

(2) Loquimur de homine quem Deus ipse immediate formavit: nam de ceteris, qui ex eo, exque ejus posteris nati sunt non negamus, initia eorum fuisse per generationem; ideoque ipsos, ut ceteri pueri, non statim habuisse usum rationis, ob impedimenta in viribus sensitivis; qua ratione S. Thomas 1. p. q. 101. a. 2. demonstrat, pueros etiam in statu innocentiae, si perdurasset, non statim mox natos, habituros fuisse perfectum usum; rationis. Sed pueri, sublatis impedimentis, habent rationis usum; ideoque Deum, et prima saltem principia moralitatis cognoscunt, neque ulli fuerunt unquam, ut Rousseaus fingit, homines perfectae aetatis, sui compotes, omni intellectuali cognitione destituti, et animales tantum operationes habentes. Nemo enim extra infantiam constitutus, nisi forte sit phrreneticus, laborare potest ignorantia invincibili existentiae Dei, et primorum saltem principiorum juris naturae, ut demonstratum est tom. 5. § 1191. et supra § 325.

pria ejus differentia constitutiva (1). Magis ergo fuisset contra naturam hominis, si in primigenio statu, nullo in ejus organis existente impedimento, nullum habuisset rationis usum, quam si caruisset quacumque sensatione, et animali operatione. Atqui fatente Genevensi, Philosopho (si hoc sit nomine dignus) natura hominis non patiebatur, ut in statu illo nullam homo haberet sensationem, operationemque animalem; imo, ut ipse ait, considerato homine, prout *e manu naturae prodire debuit*, universae ejus operationes animales fuerunt. Multo igitur minus patiebatur natura hominis, ut is in eo statu omni destitueretur rationis usu. Considerato igitur homine, prout e manu naturae debuit prodire, necesse omnino erat, ut non solum operationes animales haberet, sed multo magis rationales.

343. Ad haec: naturalis dici non potest status, qui est contra finem, ad quem homo ordinatur; natura enim quae operatur propter finem, numquam agit contra finem. Homo autem ordinatur ad Deum ultimum finem, in quo ejus vera felicitas est reposita, ut supra ostendimus (2). Non potest vero ad Deum ordinari ut ultimum finem, prout homini convenit, nimirum dirigendo se in finem, nisi Deum cognoscat. Si autem homo in statu primigenio quacumque fuisset intellectuali cognitione privatus, non potuisset Deum cognoscere. Fuisset ergo frustratus suo ultimo fine ex ipsa conditione status, in quo positus fuisset a Deo. Non igitur status ille fuisset naturalis (3). et Deus egisset contra finem, ad quem hominem ordinaverat: quae gravissima sunt absurda.

344. Rursus, si homines ea habuerunt primordia, quae Rousseaus confingit, ut inter sylvas, et antra belluarum more viverent sine Religione, sine societate, sine lege, sine rationis usu; eorum primam quaeremus originem. Diceine Rousseaus, de hac non esse inquirendum, quod mundus fuerit ab aeterno? Non putamus, in hac ipsum fuisse sententia, praesertim cum agnoscere se dicat primum hominum parentem. Admissa etiam mundi aeternitate, perpetuaque generationum successione, explicandum esset, cur homines ea olim habuissent primordia, a quibus postea recessissent? Dicendumne erit, eos veluti ranas, aut fungos de terra olim prodiisse? Ita sane comminiscebantur veteres Ægy-

(1) Non potuit vel ipse Rousseaus hanc differentiam negare; si enim eam negasset, nullum agnovisset discrimen essentiale inter homines et belluas; nec potuisset hominis adserere libertatem; libertas enim in electione posita est: eligere autem est rationis opus. (2) § 87.

(3) Unus ex finibus intermediis, ad quos homo, sicut et cetera animalia destinatus fuit, est propagatio speciei. Quis diceret hominem in statu primogenio ita fuisse a natura comparatum, ut nonnisi post multa saecula hunc adsequi finem posset? Si ita de fine intermedio, quanto magis de fine ultimo?

ptii, teste Diodoro Siculo (1); atque ita placuit Hobbesio (2) hominem in statu naturali consideranti. Quis vero, nisi plane stultus, hanc generi humano originem tribuet? Fatendum est ergo, universos homines processisse ab uno primo Parente. De hoc igitur quaerendum est, an talis fuerit, quales Rousseaus primos homines describit: nam si is belluarum more non vixit, sed ratione usus fuit, Deumque agnovit, et jura honestatis; quae ratio erit, ut dicamus, filios, nepotesque ejus nihil ejusmodi ex ipso rescisse, et in summam stupiditatem fuisse lapsos?

345. Quod autem primus Parens omni fuerit scientia perfusus, demonstratum a nobis fuit (3), et ab Angelico hac efficaci ratione ostenditur (4): „ Naturali ordine perfectum praecedit im- „ perfectum, sicut et actus potentiam; quia ea quae sunt in po- „ tentia, non reducuntur ad actum: nisi per aliquod ens actu: „ et quia res primitus a Deo institutae sunt, non solum, ut in- „ seipsis essent, sed etiam ut essent aliorum principia; ideo pro- „ ductae sunt in statu perfecto, in quo possent esse principia „ aliorum. Homo autem potest esse principium alterius, non so- „ lum per generationem corporalem, sed etiam per instructionem, „ et gubernationem. Et ideo sicut primus homo institutus est in „ statu perfecto quantum ad corpus, ut statim posset generare; „ ita etiam institutus est in statu perfecto quantum ad animam, „ ut statim posset alios instruere, et gubernare „. Commentitius est ergo status ille primaeus, quem Rousseaus fingit; nam si posteri Adae ab ipso fuerunt instructi, et gubernati, isque erat omni scientia a Deo donatus, tantum abfuit ut status ille stupiditatis fuerit, et vitae mere animalis, et belluinae, quin fuerit maxime perfectus (5).

346. Pro altera prop. parte ita breviter, Ac 1. quam difficile fuisset homini perfectam, continuatamque corporis sanitatem tneri, si belluarum instar vixisset? Nec ipsae belluae continua fruuntur sanitate; quanto minus homines illi, qui utut ponerentur induruisse, numquam ad duritiem sive ursorum sive leonum, sive elephantum pervenissent? 2. Quot modis laedi potuisset ho-

(1) L. 1. Vide ejus verba quae descripsimus tom. 1. pag. 114. in not. Vide etiam quae ibid. dedimus ex Lucretio, Horatio, et Vitruvio; comperiesque, hypotesim Rousseau iisdem ferme terminis ex veteribus illis fuisse acceptam; nihilque aliud ipsum egisse, quam renovare veterum illorum fabulam, qui sane commiseratione digni erant, cum expertes essent doctrinae revelatae; qua commiseratione indignus Rousseaus est, qui sacras Litteras legerat fabulamque illam reproduxit, vel ostentationis vel fovendae incredulitatis caussa; minime advertens, vel non animadvertisse dissimulans, vetustissimam ab se doceri fabulam. (2) De cive c. 8. § 1.

(3) Tom. 1. huius nostri oper. § 22. (4) 1. p. q. 94. a. 3.

(5) Non loquimur de perfectionibus quibusdam accessorii, quae addi progressu temporis potuerunt ex artium praesidiis, quas tamen omnes Adamus perfecte callebat. Sed loquimur de perfectionibus praecipuis humanam naturam exornantibus in veritatum cognitione, atque in officiis hominis erga Deum, erga seipsum erga alios homines.

minum sanitas, morsibus, veneno, rabie belluarum, nisi ipsi quoque homines, ut totidem sylvarum bestiae, inter sese dimicassent, seque confecissent? 3. Qui felix esse poterat homo ad brutorum conditionem dejectus, eorumdem magisterio indigens, Creatoremque suum ignorans? 4. Si felicem in hac conditione hominem dixeris, quod ea ignoraret, nec tamen nosceret quidpiam, quo perturbari posset; non esset, cur dementes, et fatuos non etiam felices diceres, quia rationis usu destituuntur. Cetera quae addi possent, omittimus (1): nam dicta plus quam satis ostendunt, quam turpiter Rousseaus desipuerit.

347. Ad primum negamus, hominem exutum donis supernaturalibus, et artificialibus facultatibus, nonnisi sensationibus esse instructum; quot enim alia dona naturalia sunt ad lineam intellectivam pertinentia, quibus homo est locupletatus? Negamus etiam, non posse statum hominis naturalem cognosci, nisi homo exuatur omnibus donis supernaturalibus: nam dona supernaturalia non destruunt, sed perficiunt naturam; et cum in eodem subjecto reperiantur, idem potest considerari in statu naturali, prout est affectum donis naturalibus, et in statu supernaturali cum donis supernaturalibus. Non exuitur homo donis supernaturalibus, si consideretur cum praecisione ab illis; sicut non exuitur rationalitate, cum consideratur in ipso animalitas, praescindendo a rationalitate. Denique negamus, hominem in statu naturali primaevo, fuisse exutum donis supernaturalibus, et facultatibus artificialibus. Fuit enim plenus scientia, et creatus in gratia, ut S. Thomas ostendit (2).

348. Ad secundum negamus, usum sermonis universim accepti, non esse homini naturalem; proprium est enim hominis loquutione uti, cum sit animal naturaliter sociale, ut dictum est (3), quamquam naturale homini non sit hoc vel illo idiomate uti. Negamus praeterea, absque usu sermonis nullas acquiri posse ideas universales: nam voces sunt signa idearum, nec nisi ad exprimendas ideas adsumuntur; quare non ideae ab ipsis, sed ipsae ab ideis pendent. Experiendo constat, surdos a nativitate, qui idcirco et muti sunt, multa cognoscere, et addiscere, quae absque ratiocinio cognosci, et addisci nequeunt (4).

349. Ad tertium respondemus, mirandum valde esse, Philosophos hosce, qui scepticismum profitentur, contemnuntque sa-

(1) Multis Rousseau Opellam confutaverunt inter ceteros Castillonus, et Castellus, quorum refutationum epitome habetur cit. tom. 3. Opp. Rousseau.

(2) p. q. 94. a. 3. et q. 95. a. 1.

(3) § 341.

(4) Christianus Thomasius Introd. in Log. c. 3. § 24. in eo fuit errore, surdum scilicet a nativitate nullo modo posse cogitare, *eo quod cogitare non aliud est, quam sibimet ipsi loqui: qui autem surdus natura est, loqui nullo modo potest.* Imperitus nescivit distinguere inter internam, et externam loquutionem, inter verbum mentis, et verbum oris.

cram Moysis narrationem, quam, nisi velint Divinitus inspiratam admittere, negare non possunt esse vetustissimae antiquitatis supra ceteros libros; absque ulla dubitatione se fidei committere nonnullorum recentium Viatorum, qui nisi in eadem incredulitatis remigarint navi, saltem decipi potuerunt, vel quia eorum populorum mores non satis exploratos habebant, vel quia eorum intelligere nesciebant loquutionem. Jam supra ostendimus (1), quam illi a veritate aberrarint, dum ab eis barbaris Divinitatem nullam agnosci dixerunt. Sed incitemus acrius, vehementiusque. Quis unquam regionem aliquam vidit, in qua homines exstarent ita stupidi, ut nullum rationis exhibuerint signum, nullam inter se habuerint societatem (2); nullum sermonis usum (3)? Fuerit quispiam inter feras enutritus, et loqui nescius, quaenam horumce Philosophorum dialectica est, ex uno, aut altero, qui uti monstra humanitatis haberi possunt, inferre, universos homines in primaevo, et originario statu naturali tales fuisse? Sed finem imponamus: nam hi Philosophi nihil norunt minus, quam logicae regulas: et cum libros edunt, verbis quidem, quae eloquentiam quamdam praeseferre videntur, paginas implent, ne unam vero rationem concludentem proferre sciunt. Quae quidem ratio est, quare Scholasticos insectentur, qui non verbis, sed rationibus dimicant, quas illi ne declinare quidem sciunt.

---

(1) Metaph. § 1203. sq.

(2) Mira est ejusmodi Philosophorum solertia: nam Scriptores citant, qui pessime de populis barbaris loquuti sunt; de illis silent, plus aequo eorum indolem, probosque mores commendarunt; inter quos est Andersonius in *Groenlandiae descriptione*, et de la Hontan in *descriptione Americae septentrionalis*.

(3) Ne putent scioli nostri, in barbaras regiones se tantum penetrasse, eos mittimus ad Angelicum Praeceptorem, qui 1. Polit. lect. 1. (Sunt haec commentaria genuina S. Thomae, qui, ut Veteres omnes ejus opera recensentes, testantur, super quatuor priores libros Politicorum scripsit, licet quatuor posteriores sint S. Thomae abjudicandi, ut ostendit Echardus de Script. Ord. Praed. tom. 1. pag. 286.) inquit: „ Potest autem hic esse dubium, qui dicantur barbari. Dicunt enim quidam, omnem hominem barbarum esse ei qui linguam ejus non intelligit. Unde et Apostolus dicit (1. Cor. 14. v. 11.) *si nesciero virtutem vocis, ero ei, cui loquar, barbarus, et qui loquitur mihi barbarus*. Quibusdam autem videtur, illos barbaros dici, qui non habent litteralem loquutionem in suo vulgari idiomate. Unde et Beda dicitur in linguam Anglicam liberales artes translulisse, ne Anglici barbari reputarentur. Quibusdam autem videtur, barbaros esse eos, qui ab aliquibus cujuslibet Legibus non reguntur. Et quidem omnia aliqualiter ad veritatem accedunt. In nomine enim barbari extraneum aliquod intelligitur. Potest autem aliquis homo extraneus dici, vel simpliciter, vel quoad aliquem. Simpliciter quidem extraneus videtur ab humano genere, qui deficit ratione, secundum quam homo dicitur, et ideo simpliciter barbari nominantur illi qui ratione deficiunt, vel propter regionem coeli, quam intemperatam sortiuntur, ut ex ipsa dispositione regionis hebetes ut plurimum inveniantur (*tales sunt Iaponii, et Groenlandi*), vel etiam propter aliquam malam consuetudinem in aliquibus terris existentem, ex qua provenit, ut homines irrationales, et quasi brutales reddantur „. Et in cit. c. Epist. I. ad Cor. *Barbari proprie dicuntur illi, qui in virtute corporis vigent, in virtute rationis deficiunt, et sunt quasi extra leges, et sine regimine juris*. Vides ergo, posse quidem dari homi-

ARTICULUS II.

Utrum status naturalis hominis sit status belli omnium in omnes.

350. Ita esse docet Hobbesius (1), multoque jam ante docuerat Clinias Cretensis (2), ut Pufendorfius (3) observat (4). Videtur autem ita dicendum I. quia in statu naturali omnia erant communia, et omnes viribus aequales (5). Posita autem communitate rerum, et virium aequalitate, sequitur voluntas laedendi ob appetitum plurium, ut eadem re fruantur, quia saepissime neque ea frui communiter, neque eam dividere poterant; unde sequitur fortiori dandam fuisse: quis autem sit fortior, pugna est judicandum. Status igitur naturalis hominum est status belli omnium in omnes (6).

351. II. In statu naturali homines vel sunt modesti, viros suas recte aestimantes, ac permittentes ceteris eadem omnia quae sibi; vel sunt ferocis ingenii, omnia sibi solis licere arbitrantes. Atqui his quidem inest voluntas laedendi, illis vero necessitas suam libertatem, resque suas defendendi. Inter utrosque igitur est mutuum bellum (7).

352. III. Ingeniorum maximum est certamen: ex ea autem contentione maximas oriri discordias necesse est: nam ipsum non consentire odiosum est, ac comtemptus, et exprobratio erroris adversus eum qui non consentit (8). Fieri autem nequit, ut odium, et contemptus non pariant laedendi libidinem. Omnibus igitur inest mutua laedendi voluntas, ex qua mutuum sequitur bellum.

---

nes habetes propter soli conditionem, aut perversus moribus ob pravas cosuetudines, sed longe haec sunt a primaevo hominum naturali statu, si ejus natura consideretur.

(1) In l. de Cive c. I. sq. et c. 8. et 13. et in Leviathane.

(2) Apud Platonem l. 1. de leg. (3) De jure nat. et gen. l. 2. c. 2. §. 5.

(4) Parum ab Hobbesio distat Thomasius, qui in Fund. jur. nat. et gen. l. 10. c. 3. § 55. docet, statum hominis naturalem esse confusum chaos ex bello, et pace, magis tamen participans de statu belli, quam pacis.

(5) Putat Hobbesius omnes homines aequalium esse virium, ut se mutuo laedant, quia quod aliqui robore non possunt, malitia possunt, et per insidias.

(6) Hobb de cive, c. I. §. 3. et 6. (7) Ibid. §. 4.

(8) Exemplum ponit Hobbesius ibid. § 5. „ quod nulla acrius gerantur bella quam inter ejusdem Religionis sectas „. Principio negamus, haereticorum sectas pertinere ad eamdem Religionem. Nam ut recte Tertullianus l. de Praescript. c. 37. *Si haeretici sunt Christiani esse non possunt, non a Christo habendo quod de sua electione sectati, haereticorum omnine admittunt.* Deinde quis vel mediocriter historiae Ecclesiasticae gnarus, nescit, turbas ab haereticis primum in Catholicos Principes fuisse motas, imo in ipsos Principes heterodoxos? Exemplum Caroli I. Angliae Regis a *Parlamentariis*, ut aiunt et a Cromuello impiae factionis auctore, capite plexi in publico foro per summam injustitiam, erat recens, cum librum de Cive Hobesius scribebat et propterea scribebat. Hi autem non de doctrinis certabant: nam quid de doctrinis cum Carolo I. qui in haeresi Calviniana infelix obiit? Ducebantur ergo alio principio, quo ni-

353. IV. Experiendo compertum est, *naturam homines dissociasse, et ad mutuam coedem aptos, inclinatosque produxisse.* Cur enim iter agentes quaerimus comites, et arma gestamus? cur fores claudimus, cum imus dormitum? cur supremae Potestates militias instruunt, speculatores in statione ponunt, arces muniunt, nisi quia hostes timent, et alii aliis suspecti sunt (1)?

354. V. Americani, etsi per familias congregati sint, et in iis concorditer vivant similitudine sola cupiditatum, tamen cum ceteris ita se habent, ut inter eos sit bellum omnium in omnes (2).

Prop. *I. Status mutui belli omnium in omnes naturalis esse non potest, spectata conditione naturae humanae in seipsa, prout est a Deo condita. II. Potest tamen mutuum bellum esse inter privatos* (3) *homines ex corruptione naturae. III. non tamen omnium in omnes.*

355. Demonstratur 1. pars. Ac. primum quidem homo est naturaliter animal sociale, ut demonstratum est (4); Repugnat autem socialitas cum bello omnium in omnes; nam quae societas esse potest inter hostes, qui se invicem conficere, destruereque student (5)? II. Status belli est violentus; qui enim adversus alium praeliatur, vim ei infert. Fieri autem nequit, ut status violentus sit naturalis: nam ipsa vis est contra naturam (6). III. Homines sunt similes in natura, sunt enim omnes ejusdem naturae. Similitudo autem est caussa amoris; unio vero est amoris effectus (7). Ubi autem est unio, quae animos conjungit, non potest esse bellum, quod animos separat (8). IV. Status perpetui

---

mirum detrectabant subjici legitimae Potestati, ejusque optabant jugum excutere. Haec caussa fuit, cur tam saepe heterodoxi arma sumpserint adversus Reges, eosque bellis fatigarint.

(1) Hobb. in Leviath. c. 13. (2) Loc. cit.

(3) Non loquimur de publicis Potestatibus, nam ut recte S. Thomas 2. 2. q. 40. a. 1. „ Cum cura Reipublicae commissa sit Principibus, ad eos pertinet Rempublicam „ civitatis, vel regni, seu provinciae sibi subditae tueri. Et sicut licite defendunt eam „ materiali gladio contra interiores quidem perturbatores, dum malefactores puniunt... „ ita enim gladio bellico ad eos pertinet Rempublicam tueri ab exterioribus hostibus „. Sed hac de re infra. *(4)* §. 311. *(5)* Vide S. Thom. 1. Polit. lect. 1.

(6) Vide S. Thom. 2. 2. q. 175. a. 1.

(7) Confer, eumdem 1. 2. q. 27. a. 3. et q. 28. a. 1. et Opusc. 4. c. 6. ubi ait; „ Ad dilectionem proximi nos inducit . . . naturae communicatio. Sic enim dicitur Eccl. 13. *Omne animal diligit simile sibi.* Unde cum omnes homines sint similes in „ natura, invicem se deligere debent; et ideo odire proximum non solum est contra „ divinam legem, sed etiam contra legem naturae „.

(8) Si aliter esset, deterior foret conditio hominis quam brutorum, de quibus Juvenalis Satyra 15.

Parcit cognatis maculis fera: quando leoni
Fortior eripuit vitam leo? quo nemore umquam
Expiravit aper majoris dentibus apri?
Indica tigris alit rabida cum tigride pacem,
Perpetuam, saevis inter se convenit ursis.

belli omnium in omnes cum recta ratione pugnat, cujus est in officio continere, atque compescere avaritiam, libidinem, superbiam, aliosque perversos animi motus, ac fovere cum proximo pacem, et cum Deo amicitiam. Recta siquidem ratio suadet, ut voluntas subjiciatur Deo, et pars hominis inferior subjiciatur superiori (1): cum hac autem subjectione stare nequit perpetuum bellum omnium in omnes, quod nonnisi ex passionum tumultu oriretur (2), ut Hobbesius ipse fatetur (3). V. Ut S. Thomas ostendit (4), omnia pacem appetunt: idque adeo verum est ut *pacis intentione gerantur et bella*, ut S. Augustinus animadvertit (5). VI. Non alia ratione voluit Deus, ut ex uno omnes homines propagarentur, nisi ut eis commendaret concordiae vinculum (6). Spectata igitur conditione humanae naturae, prout condita a Deo est, naturalis status hominis non potest esse belli omnium in omnes (7). Hinc autem satis refutata remanent Thomasii (8) sententia (9).

---

(1) Vide S. Thom. 1. 2. q. 82. a. 3.

(2) Ut idem S. Thomas ostendit 2. 2. q. 40. a. 1 ut bellum sit licitum, requiritur 1. auctoritas in eo, qui bellum indicit, 2. justa caussa, 3. recta intentio bellantium, ut infra ostendemus. Hae autem conditiones inveniri non possent in bello omnium in omnes, ut per se constat. Itaque bellum illud saltem ex parte inferentium esset iniquum. Impium est autem dicere, hominem ita fuisse a Deo constitutum, ut ex conditione status naturalis in quo Deus ipsum posuerat, inclinatus esset ad bellum iniquum. (3) De cive c. 1. §. 2. sqq. (4) 2. 2. q. 29. a. 2.

(5) Lib. 19. de Civ. c. 12. ubi multis hanc veritatem confirmat: atque inter cetera: „ Latrones ipsi, *inquit*, ut vehementius, et tutius infesti sint paci ceterorum, „ pacem volunt habere sociorum „. Vide Platonem l. 1 de leg. et Aristotelem l. 7. Polit. c. 14.

(6) Idem S. Augustinus l. 12. de Civ. c. 21. „ Unum, *ait*, et singulum creavit, „ non utique solum sine humana societate deserendum: sed ut eo modo vehementius „ commendaretur ipsius societatis unitas, vinculumque concordiae, si non tantum in„ ter se naturae similitudine, verum etiam cognationis affectu homines necterentur „.

(7) Ex hisce autem manifeste apparet, quam immerito Baelius in dict. art. *Hobbes*, lit. D. systema Hobbesianum excusare tentaverit, quasi bene sit colligatum, aptumque ad muniendum Regnum, quod in statu turbationis reperiatur, ut erat tunc Angliae Regnum ob caedam Caroli I. Videtur potius Hobbesii systema homines impellere ad seditiones: nam si semel verum esset, ita homines naturaliter esse constitutos, ut mutua inter sese, perpetuaque bella gererent, quis eos continere posset, ut statui politico, et supremae Potestati naturalem illam inclinationem coercenti, se subjicerent?

(8) Nam status naturalis hominum *per se* pacificus est, et solum *per accidens* bellicus; naturalis enim ratio dictat, appetendam esse pacem, quae per se bona est; bellum vero suscipiendum ad pacem obtinendam. Quare fieri non potest, ut status naturalis plus participet de bello, quam de pace, ut Thomasius dicit: nam quod est *per se*, est intentum *per se*, et *absolute* a natura; quod vero est *per accidens*, non est ex primaria intentione naturae.

(9) Heineccius in Praelect. Acad. ad Pufend. l. 1. c. 5. § 8. sq. accedere videtur ad Hobbesii, et Thomasii errores, cum docet, in statu naturali, quia deest Judex, seu Magistratus, reputandum esse ut hostem cum qui injuria aliquem affecerit, et satisfacere nolit; idque etiamsi injuria sit levis; atque idcirco injuriam passo omnia in infinitum contra ipsum licere. Si haec admittantur, incidimus pene in Hobbesianum errorem: nam quot reputari, aut fingi ab hominibus injuriae possunt? quis autem di-

356. Accedimus ad secundam prop. partem, eamque probamus ex S. Thoma (1) I. quidem quia inter homines nonnulli sunt ita corrupti moribus ut contineri non possint neque vinculo amicitiae, neque sub jugo legis, neque sub regula rationis. *Qui autem est talis secundum naturam, idest ex corruptione naturae, simul cum hoc oportet, quod habeat, quod sit cupidus belli, quasi litigiosus, et sine jugo existens. Sicut videmus quod volatilia quae non sunt socialia, sunt rapacia.* Inter ejusmodi homines potest esse mutuum bellum non ex conditione, sed ex corruptione naturae. II. ,, Homo est optimum animalium, si per- ,, ficiatur in eo virtus ad quam habet inclinationem naturalem. Sed si sit sine lege, et iustitia, homo est pessimum omnium animalium; quia injustitia tanto est severior, quanto plura habet arma, idest adjumenta ad male faciendum. Homini autem secundum suam naturam conveniet prudentia, et virtus, quae de se sunt ordinatae ad bonum; sed quando homo est malus, utitur eis quasi quibusdam armis ad male faciendum, sicut per astutiam cogi- «tat diversas fraudes, et per abstinentiam potens sit ad tolerandam «famem: et sitim, ut magis in malitia perseveret; et similiter de aliis: et inde est, quod homo sine virtute, quantum ad corruptionem irascibilis est maxime scelestus, et sylvestris, utpote crudelis et sine affectione (2). Et quantum ad corruptionem concupiscibilis est pessimum quantum ad venerea (3), et quantum ad «voracitatem ciborum (4). » III. quia ut idem S. Thomas adver- «tit (5) ,, Est hominis lex, quam sortitur ex ordinatione divina «secundum propriam conditionem, ut secundum rationem opere- «tur; quae quidem lex fuit tam valida in primo statu, ut nihil «vel praeter rationem, vel contra rationem posset subrepere homini: «sed dum homo a Deo recessit, incurrit in hoc, quod feratur «secundum impetum sensualitatis. Et unicuique etiam particu- «lari hoc contingit, quanto magis a ratione recesserit, ut sic quo- «dammodo bestiis assimiletur; quae sensualitatis impetu ferun- «tur, secundum illud Psal. 48. *Homo cum in honore esset.*

---

xerit, Deum voluisse homini jus concedere, quod in humanae societatis perturbationem vergeret? Ex hac Heineccii doctrina manavit quarta earum propositionum, quas confixit Benedictus XIV. die 10. Novemb 1752. *Licitum est in statu naturali acceptare, et offerre duellum ad servandas cum honore fortunas, quando alio remedio earum jactura propulsari nequit.* Et similiter quinta · *Asserta licentia pro statu naturali applicari etiam potest statui civitatis male ordinatae, in qua nimirum vel negligentia, vel malitia Magistratus justitia aperte denegatus.*

(1) I. Polit. lect. I.

(2) Tales erant li populi, qui parentes senio confectos occidebant, quique carnibus humanis vescebantur. Vide Plinium Hist. nat. l. 6. c. 30.

(3) In hunc veniebant censum, qui cum matribus, et sororibus commiscebantur, et communitatem admittebant uxorum. Vide quae diximus § 172. et 179.

(4) De ejusmodi barbaris hominibus conferri possunt, quae scribit Plinius Hist. nat. . 5. c. 8. et l. 7. c. 2. (5) 1. 2. q. 91. a. 6.

« non intellexit; comparatus est jumentis insipientibus, et simi-« lis factus est illis. » Si ergo in hominibus attendatur corruptio naturae, et declinatio eorum a ratione ob morum pravitatem, possunt homines esse similes, imo et aliquando bestiis pejores, nec possunt tantum esse, sed multi revera sunt ita truces, ut absque ulla affectione esse videantur. Inter hos autem quod sit mutuum bellum, mirum esse non debet, praesertim si nulla civili lege contineantur. Id vero non provenit ex conditione naturae humanae, quae ex ordinatione divina inclinata est ad agendum secundum rationem, ideoque ad pacem, et ad mutuum amorem; sed provenit ex corruptione naturae adhuc amplius depravatae per malas consuetudines (1).

357. Quamquam vero (estque ex S. Thoma (2) tertiae prop. partis probatio) natura in omnibus ominibus depravata sit (3); non omnes tamen sequuntur pravas inclinationes naturae (4); imo in iis ipsis, qui secundum impetum earum inclinationum feruntur, natura non est adeo depravata, ut nullum in ea exstet rectae rationis vestigium: lex enim naturalis saltem quoad prima principia omnibus nota deleri prorsus a cordibus hominum nequit, ut dictum est (5). Inter haec autem principia recensetur illud, *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris;* quo quidem perstante, contingere non potest, ut et ipsi homines corruptissimi non animadvertant saltem aliquando, non esse aliis inferendum bellum, quod ipsi ab aliis sibi inferri nolunt. Fieri ergo non potest, ut in statu etiam naturae corruptae sit inter homines bellum omnium in omnes.

358. Ad primum negamus, in statu naturali omnes omnino res fuisse communes, et unicuique homini fuisse jus in omnes,

---

(1) Hinc exstit necessitas legis civilis, ut ii nempe qui contineri nesciunt amore virtutis, contineantur timore poenae. Quod videtur innuere Apostolus 1. ad Tim. 1, v. 9. cum ait: *Lex justo non est posita, sed injusto.* Idest, ut interpretatur S. Thom. Ib. lect. 3. „ Si omnes essent justi, nulla necessitas esset dandi legem „ *coactivam* scilicet metu poenarum, ut ibid. S. Doctor exponit.

(2) 1. 2. q. 71. a. 2. ad 3.

(3) Haec depravatio perspecta fuit et ipsis Ethicis Philosophis, quamvis ignoraverint veram ejus caussam, idest peccatum originale: inclinatio enim ad malum non potest esse a Deo auctore naturae, qui est ipsa bonitas.

(4) S. Thomas loc. cit. rationem reddens, cur plures ex hominibus vitia sequantur, licet vitium sit contra naturam: „ In homine, *inquit*, est duplex natura. Scilicet rationalis, et sensitiva. Et quia per operationem sensus homo pervenit ad actum „ rationis, ideo plures sequuntur inclinationes naturae sensitivae, quam ordinem ra„ tionis. Plures enim sunt qui assequuntur principium rei, quam qui ad consumma„ tionem perveniunt. Ex hoc autem vitia, et peccata in hominibus proveniunt, quod „ sequuntur inclinationes naturae sensitivae contra ordinem rationis „. Plures igitur sunt, qui ab ordine rationis deficiunt; at multi etiam sunt, qui ordinem rationis servant: et inter ipsos corruptos homines, nemo unus est, qui non aliquando aliquid faciat boni moraliter; non enim est in eis omnino vitiata natura, quin possit aliquid boni facere.
(5) § 325. sq.

et omnia, ut Hobbesius dicit (1). Quis enim affirmabit, cuique tunc fuisse jus non solum in alterius bona quae fortunae dicuntur, sed etiam in ejus corpus, in vitam, in uxorem, in filios, in famam, in animam denique ipsam (2)? Non negamus, tunc bona fortunae fuisse communia hoc sensu, quia antequam occuparentur, cuique licebat illa apprehendere: at postquam unus illa occupavit, jam eorum acquisivit dominium, a quo absque injuria deturbari non poterat; jam enim ex ipsa occupatione bona illa fecerat sua, habebatque justum possidendi titulum. Non erat igitur, cur ex hoc capite justum oriri posset mutuum bellum. Multoque minus ex virium aequalitate; videmus enim, eos qui imbecilles sunt viribus, timidos esse, licet quandoque aliis per insidias machinentur mortem; quam tamen machinari neque omnes sciunt, neque omnibus per opportunitatem datur. Potius ergo ex inaequalitate virium sequi debuisset, non ausuros homines imbelles aliis fortioribus bellum indicere; ideoque saltem ex parte illorum non fuisset bellum omnium in omnes (3).

359. Ad secundum respondemus, Hobbesium contra seipsum pugnare: nam si modesti homines ceteris permisissent quae sibi: non ergo inter modestos homines fuisset bellum; ideoque bellum non fuisset omnium in omnes. Ad summum bellum fuisset cum hominibus ferocis ingenii. Sed ipso Hobbesio fatente, non omnes homines ingenii fuissent ferocis. Non ergo bellum fuisset mutuum inter omnes homines. Dato etiam quod omnes fuissent ferocis ingenii, et mutua inter sese bella gessissent, an tales fuissent ex conditione status naturalis, et non potius ex corruptione naturae? Quid ergo concludit Hobbesianum sophisma?

360. Ad tertium miramur, tantum judicii non suppetiisse

---

(1) De cive c. 1. § 10,

(2) Hoc jus omnium in omnes, et in omnia absurdum visum est et ipsi Pufendorfio: nam l. 1. de jur. nat. et gen. c. 2. § 3. illud jus reprobat in Spinoza: et merito sane; si enim unicuique fuisset jus in omnes, et in omnia, jus unius ceterorum jura exhausisset; igitur ceteri nullum habuissent jus. Quale etiam jus esse potest, cui alter pari jure possit resistere? Insuper si omnia fuissent communia, nullius juri fuissent addicta. Et si unusquisque jus habebat ad propriam conservationem, quomodo alter poterat habere jus ipsum laedendi, privandique eo, quod ille acceperat ut se conservaret? Conatus quidem Pufendorfius ibid. fuit Hobbesium excusare, propterea quod is hominem in eo statu subjecerit legum naturalium, et sanae rationis regimini. Sed quaenam lex naturalis dictare poterat jus omnium in omnes, et in omnia? Quaenam sana ratio praescribere bellum omnium in omnes. Si, Hobbesio fatente, nihil ante legem civilem est justum, vel injustum, honestum, vel turpe, neque ulli in statu naturali fieri potest injuria; quaenam in eo statu potest esse lex naturalis, quaenam recta ratio, nisi ad mentem Spinozae, a qua, ut Mascovius in cit. Pufendorfii § animadvertit, parum recedit Hobbesii sententia?

(3) Haec dicimus, ut innotescat imbecillitas argumenti Hobbesiani: nam justitia belli non desumitur ex aequalitate, vel inaequalitate virium, sed ex justa caussa quae si desit, bellum est injustum. In mutuo autem bello, quod Hobbesius fingit statu naturali, non poterat utrimque esse justa caussa.

Hobbesio, ut videret ingeniorum certamina esse paucorum (1). Quomodo autem ex certaminibus paucorum inferri potest bellum omnium in omnes? Ipsimet Dialecticae tyrones paralogismum vident. Praeterea quot certamina sunt inter sapientes Viros, quae in bellum non exardescunt? nisi forte bella dicantur ipsa litteraria certamina, quae cum diversitate sententiarum servant unitatem caritatis, nec pacem laedunt. Nam quod Hobbesius ait, ipsum non consentire odiosum esse, et veluti contemptum, qui parit laedendi libidinem, generatim falsum est: et si nonnulli sunt ita affecti, non recta ratione ducuntur, sed pravis affectionibus suis, quae longe distant a statu naturali.

361. Ad quartum respondemus quaerendo ex Hobbesio, an ii qui iter agentes, sibi comites adjungunt, armaque gestant, et qui fores claudunt, cum eunt dormitum, sint in statu mere naturali? Non affirmabit; sunt enim in civitatibus, et in statu publico. Nihil ergo inde concluditur. Quaerimus item, a quibusnam caveamus, dum ita sumus cauti? a domesticisne, a fratribus, ab amicis? Nihilo minus; a furibus certe, a latronibus, a grassatoribus. Suntne hi tales ex naturae instituto? Non concedet Hobbesius, nisi delicta adscribat naturae institutioni. Quaenam est igitur consequutio: cavemus nobis a furibus, a latronibus, a grassatoribus; igitur natura homines dissociavit, et ad mutuam caedem aptos, inclinatosque produxit? Naturane inclinavit homines, aptosque reddidit ad furta, ad latrocinia, ad grassationes, ad caedes? O Philosophi in primis acuti, qui ejusmodi inferunt consequentias! Quod vero supremae Potestates militias habeant instructas, arcesque munitas, caute ac prudenter faciunt non quod universos homines timeant ut hostes, sed ne ab hostibus si qui sunt, incauti deprehendantur.

362. Ad quintum respondemus 1. Americanos, ut Hobbesius concedit, cum suis cotribulibus concorditer vivere, ideoque ex eis frustra infertur status belli omnium in omnes. 2. Etiamsi Americani omnes cum omnibus bella inirent, id non esset ex instituto naturae, sed ex morum perversitate; quare rursus insipienter concluderetur, bellum omnium in omnes esse ex inclinatione naturae. 3. Falsum est Americanos, saltem omnes, ita se habere cum ceteris, ut perpetuum cum eis bellum gerant, idque tam certum est ut quisque testari queat, qui Americanas regiones invisit, acceptumque habemus ab iisdem Americanis, et ab eis, qui in America nati, vel educati sunt, quorum consuetudine plurimum usi sumus.

(1) Videte ejusmodi hominum inconstantiam: nunc ajunt, homines in statu naturali barbaros esse, silvestres, et ferme belluas; nunc vero eorum extollunt ingenia, et in medium producunt certamina ingeniorum. Fingine potest contradictio crassior?

ARTICULUS III.

Utrum status naturalis sit hominis utcumque in mundum projecti, sibique soli relicti.

363. Ita statum hominis naturalem confingere placuit Pufendorfio (1). Videtur autem ita dicendum 1. quia homo in statu naturali consideratur extra societatem. Atqui extra societatem non potest aliter considerari quam ut in mundum utcumque projectus, et sibi plane relictus. Ergo.

364. II. Si quis omnia velit circumspicere, quibus ad vitam utimur, et quam difficile cuivis futurum fuerit omnia ista proprio marte invenire, comperiet sane, hominem extra societatem debere vitam miserrimam agere, ac fere belluinam, donec ad aliquem vitae cultum proficiat. In statu igitur naturali homo considerandus est utcumque in mundum projectus, sibique plane relictus.

Prob. *Imperite status naturalis definitur fingendo hominem undecumque in mundum projectum, sibisque soli plane relictum citra omne humanum subsidium, misserrimam, et ferme belluinam agentem vitam.*

365. Demonst. 1. Status naturalis hominis societatem non excludit; est enim homo naturaliter animal sociale, ut ostensum est (2); idque negare Pufendorfius nequit, qui ex dictis (3) primum legis naturalis principium; quod sane ad statum hominis naturalem pertinere debet, in socialitate reponit. Homo autem socialis inepte consideratur tamquam in mundum utcumque projectus, sibique soli plane relictus. Ergo.

366. Demonst. 2. Status naturalis non excludit statum domesticum, quo uxores maritis, et filii parentibus subjiciuntur; imo educationem filiorum, et familiae curam praescribit; haec enim sunt ex instituto naturae, ut ipse Pufendorfius testatur (4). Sed

(1) De Jur. nat. et gen l. 2. c. 2. §. 2 „ Ut, *inquit*, status naturalis faciem animo concipere queamus, qualis is citra ulla subsidia, et inventa humana, aut divinitus homini suggesta futurus fuerat, fingendus nobis est homo undecumque in hunce mundum projectus, ac sibi soli plane relictus citra omne subsidium humanum post nativitatem ipsi accidens, et quidem ut non amplioribus animi corporisque dotibus sit instructus, quam nunc nulla praevia cultura deprehenduntur, neque eumdem peculiari Numinis cura foveri „. Pergit, ac miserrimam ejusmodi hominis conditionem describit, parum a conditione belluarum discrepante, sive infans ille ponatur esse, sive justa jam statura, et robore praeditus.

(2) §. 339. (3) §. 263. (4) De Jur. nat. et gen. l. 6. c. 1. §. 11.

homines in statu domestico viventes, non sunt utcumque in hunc mundum projecti, sibique solis plane relicti. Ergo.

367. Demonst. 3. Status naturalis a Philosophis junioribus non consideratur, nisi ut contradistinctus a statu civili, ita ut homo qui in statu civili est subjectus legibus positivis Reipublicae, in qua degit; in statu naturali consideretur ut subjectus tantum legibus naturae. Sed homines considerati ut subjecti tantum legibus naturae, nullisque legibus civilibus obstricti, non sunt homines utcumque in mundum projecti, sibique solis plane relicti; possunt enim, imo debent se invicem juvare ex ipsa institutione naturae, quae mutuum amorem praecepit. Ergo.

368. Demonst. 4. ex S. Thoma (1), qui primum quidem ostendit communicationem inter virum, et mulierem ad generandum, et ad officia domestica, esse naturalem, eo quod natura *non solum intendit generationem, sed etiam quod generata salventur.* Ex hac autem communicatione habetur communitas domus *constituta ex pluribus communicationibus personalibus*; ideoque communitas domus est naturalis, et ad statum hominis naturalem pertinet. Ostendit deinde communitatem vici, sive viciniam domorum, maxime esse secundum naturam. *Nihil enim est magis naturale, quam propagatio multorum ex uno, et hoc facit viciniam domorum... quae ex hoc primo processit, quod filii, et nepotes multiplicati instituerunt diversas domos juxta se habitantes. Unde cum multiplicatio prolis sit naturalis, sequitur, quod communitas vici sit naturalis.* Utraque ergo communitas et domus, et vici pertinent ad statum hominis naturalem, estque a natura intenta. Hinc vero Angelicus infert, etiam communitatem civitatis esse naturalem: quod sic ostendit. Finis rerum naturalium est natura ipsarum. Sed civitas est finis praedictarum communitatum, de quibus ostensus est, quod sunt naturales. Ergo civitas est naturalis „. Et ipsa igitur civitas spectat ad statum hominis naturalem, quatenus scilicet natura ipsa dictat, ut multiplicatis hominibus, multiplicatisque domibus, ac pagis, constituatur civitas constans ex praedictis communitatibus. Tantum igitur abest, ut homo in statu naturali considerari possit ut projectus utcumque in hunc mundum, et sibi soli relictus; quin necesse omnino sit ipsum considerare tamquam destinatum naturaliter ad generandum filios, domumque primum, deinde pagos, postea civitatem constituendam. Haec est vera consideratio status naturalis hominis, non illa quam fingit Pufendorfius, aliique recentiores commenti sunt, non valentes tam alte spectare. Et licet quidam non civiliter vivant, id non efficit, quominus status naturalis hominis non sit civilis; ut enim idem S. Doctor animadvertit, accidit statui naturali hominis ut quidam extra civitates vi-

(1) 1. Polit. lect. 1.

vant, vel propter nequitiam, vel quod pefectiores sunt aliis hominibus communiter, *ita ut per se sibi possint sufficere absque hominum societate, sicut fuit in Joanne Baptista, et B. Antonio Eremita.* Id autem quod est per accidens non officit ei quod competit per se statui naturali hominis, *quia et alia naturalia aliquando deficiunt propter fortunam, puta cum alicui amputantur manus, vel cum privatur oculo.*

369. Ad primum negamus ex dictis (1) hominem in statu naturali considerari debere ut existentem extra societatem. Quod si etiam consideraretur extra societatem; non ideo tamen oporteret, eum esse tam miserum, ut Pufendorfius fingit, imo posset esse omnium mortalium felicissimus, uti fuere Sancti Anachoretae in locis desertis vitam solitariam agentes, ab omni aliorum hominum consortio sejuncti (2).

370. Ad secundum dicimus, rationem naturalem ostendere, hominem non a seipso esse, sed Deum habere auctorem, ac provisorem. Ad Deum autem provisorem pertinebat, hominem quem creaverat, instruere de iis quae necessaria erant ad vitae conservationem, et profectum; alioqui non satis homini providisset: quod pugnat cum summa Dei sapientia, et providentia. Non erat igitur necesse, ut quivis homo proprio marte inveniret ea, de quibus jam primus homo fuerat a Deo instructus, ut ad vitam uteretur. Quapropter consideratio Pufendorfiana de statu naturali hominis miserrimo, et ad belluinam vitam accedente, non modo est contra sacras Litteras, quae primum hominem omni scientiarum cognitione a Deo perfusum tradunt, sed est contra ipsam rationem naturalem.

ARTICULUS IV.

Utrum status naturalis praestet civili.

371. Statum naturalem hominis prae civili summe felicem es-

---

(1) § praeced.

(2) Scimus haec non placere Pufendorfio, qui de Orig. Jur. c. 5. § 25. scribit: „ Vita solitaria, ni ob commodum humanae societatis sit suscepta legi naturali repu- „ gnat. Nam ad hoc, ut quis absque impedimentis tanto majori studio, pietati, ac „ precibus ad Deum incumbat, opus non est, a consortio hominum, et impii hujus „ mundi segregare se, vitamque solitariam societati anteferre. Quasi non invita ma- „ xime sociali locus sit precibus fundendis, aut quasi pietas commodius inter feras „ sylvestres, quam homines exerceantur „. En paucis verbis Pufendorfius Sanctos Anachoretas e coetu Sanctorum exturbat, et inter violatores legis naturalis reponit. Quin et ipsum Sanctissimum Christi Domini Praecursorem in eodem censu habet: nam de ipso dicitur Luc 1. v. 80. *et erat in desertis usque in diem ostensionis suae ad Israel;* quo tempore satis diuturno, si Pufendorfium audimus, Joannes legi naturali repugnavit: nam poterat aeque commode pietatem exercere inter homines, quin vitam solitariam societati anteferret. Animalis homo erat Pufendorfius, qui audire nesciebat vocem Domini Dicentis Osee 2. v. 14. *Ducam eam in solitudinem, ad loquar ad cor ejus.*

e Rousseaus contendit (1), ut supra dictum est (2); contra vero Pufendorfius (3) docet eum statum esse miserrimum, si cum statu civili comparetur. Heineccius autem (4) videtur statum naturalem statui civili aequare. Barbeyracius vero (5), et Mascovius (6) plus videntur favere statui naturali, quam civili.

372. Videtur autem status naturalis praestare statui civili, I. quia status civilis majoribus subest incommodis, quam naturalis, si imperans sit impius, ut Nero; is enim Rempublicam vexabit, et bona, ac vitam subjectorum populorum pessime habebit.

373. II. In statu naturali fructus industriae cuique satis certi sunt; in statu civili saepe a Principibus pessundantur.

374. III. Timor poenarum satis potest continere plebem in statu civili; sed parum prodest ae continendos proceres, et amicos Principum, qui soliti sunt leges eludere.

375. IV. Bella in statu naturali non necessario sequerentur, ut ostensum est (7). In statu autem civili frequentissima sunt, ita ut integrae devastentur Provinciae, et Regna.

376. V. Barbaries, et ignorantia in plurimis etiam Regnis vigent: multoque magis ambitio, avaritia, voluptas, injustitia, crudelitas, quae Aulas in primis occupant, et in ceteros serpunt.

377. VI. Nec majores in statu civili, quam in naturali divitias esse, ostendunt tot mendici in civitatibus obvii.

378. VII. Vita perpolita artibus, et scientiis, quae statu civili esse videtur, saepe vanitati, stultitiae, vitiisque fovendis inservit, nec regnat, nisi in urbibus, alibi vero nonnisi squalloris, et rusticitatis signa videntur (8).

379. VIII. In statu naturali omnes essent liberi, et a quovis imperante independentes: in statu autem civili hac libertate spoliate homines sunt.

380. IX. In naturali statu non tot essent irritamenta passionum, ut sunt in statu civili, hominesque proinde innocentius viverent; quemadmodum innocentius vivunt habitatores pagorum, et agrorum, quam incolae civitatum.

381. X. Vita civilis intolerabilior est quam naturalis; multi enim in civitatibus sibi mortem adsciscunt: quod de hominibus silvestribus nusquam legitur.

Absolute necesse non est se ab hominum consortio segregare, ut precibus, pietatique quis insistat. At nonne stultitia est negare, solitudinem ad id magis conferre? Vide S. Thom. 2. 2. q. 182. a. 1. et 1 Polit. lect. 1.

(1) In cit. lib. *sur l'origine, et les fondam de l'inégalité*

(2) §. 335. (3) Vide not. 1. pag. 172.

(4) Elem. jur. nat. et gen. l. 2. §. 12.

(5) In not. ad Pufend. de jur. nat. et gen. l. 2. c. 2. §. 2.

(6) Ib not. 7. sqq. (7) §. 355.

(8) Sunt haec argumenta desumpta ex Mascovio loc. cit. qui ea desumpsit ex Titio et Barbeyracio. Perspicilis vero ex illis quam ii fuerint Supremis Potestantibus addicti, adversus quas nullum non movent lapidem, ut earum deprimant dignitatem.

382. XII. Homo est naturaliter bonus. Quod ergo malus fiat, id provenit ex aliorum societate in statu civili.

383. XI. Non potest decerni de praestantia status civilis supra naturalem, nisi constet plus esse virtutis, quam vitii in hominibus cultis; aut saltem eorum virtutes plus adferre utilitatis, quam damni eorum vitia. Quae sane constare non possunt; imo potius constat oppositum (1).

Prop. I. *Status civilis simpliciter praestat statui naturali*,
II. *licet secundum aliquid sit econverso.*

384. Prob. 1. p. ex S. Thoma (2). Status, ad quem natura ipsa inclinat; debet *simpliciter* praestare statui, ad quem natura non inclinat, inclinatio enim naturalis est a Deo auctore naturae, qui vult id quod melius est, spectata rerum universitate, et earum ordine. Atqui natura inclinat ad statu civilem; dictum est enim (3), hominem esse naturaliter animal civile, et civitatem esse ex intentione naturae, quae propterea non potest inclinare ad statum mere naturalem absque ulla civili forma. Status ergo civilis simpliciter praestat statui naturali.

385. Praeterea, homo est naturaliter animal sociale, ut demonstratum est (4). ,, Si ergo (inquit (5) S. Thomas) naturale ,, est homini; quod in societate multorum vivat, necesse est in ,, hominibus esse, per quod multitudo regatur. Multis enim existentibus, et unoquoque id quo est sibi congruum providente, multitudo in diversa dispergeretur, nisi etiam esset aliquis de eo ,, quod ab bonum multitudinis pertinet, curam habens; sicut et ,, corpus hominis, et cujuslibet animalis desineret, nisi esset ali- ,, qua vis regitiva communis in corpore, quae ad bonum com- ,, mune omnium membrorum intenderet Quod considerans Salo- ,, mon dicit (Prov. 11. v. 14.) *Ubi non est gubernator, dissipa-* ,, *bitur populus* (sive ut Vulgata habet: *populus corruet*). Hoc ,, autem rationabiliter accidit; non enim idem quod proprium, ,, et quod commune. Secundum propria quidem differunt, se- ,, cundum autem commune uniuntur. Diversorum autem diversae ,, sunt caussae. Oportet igitur, praeter id quod movet ad pro- ,, prium bonum uniucujusque, esse aliquid, quod movet ad be- ,, num commune multorum. Propter quod et in omnibus, quae ,, in unum ordinantur, aliquid invenitur alterius regitivum... In ,, uno etiam homine anima regit corpus, atque inter animae ,, partes, irascibilis, et concupiscibilis ratione reguntur. Itemque ,, inter membra corporis unum est principale quod omnia movet,

(1) Ita objicit Rousseus sylvestrium hominum agens caussam.
(2) . Polit. lect. 1. (3) §. 368.
(4) §. 339. (5) Opusc. 20. l. 1. c. 1.

„ aut cor, aut caput. Oportet igitur esse in omni multitudine aliquod regitivum (1) „. Itaque in statu civili multitudo per unum regitur (2), ad quem pertinet curare bonum commune, ne multitudo in diversa dispergatur: in statu autem mere naturali nemo proesset multitudini, curaretque de communi bono. Jam vero status, in quo multitudo in diversa dispergeretur, et nemo intenderet bono communi, non potest *simpliciter* praestare statui, in quo unus de bono communi multitudinis curam habet, eamdemque multitudinem regit, ne indiversa dispergatur; perfectio enim *simpliciter* uniuscujusque rei maxime ab unitate pendet. Nam quod magis de unitate participat, magis habet de ratione entis; ideoque magis de unitate participat, magis habet de ratione entis; ideoque magis de ratione boni, unumquodque autem dicitur bonum quatenus est perfectum, ut in Metaphysica diximus (3). Status ergo naturalis non potest *simpliciter* praestare statui civili.

386. Insuper, *perfectum dicitur, cui nihil secundum modum suae perfectionis* ut advertit S. Thomas (4); ideoque illud dicitur perfectius, cui minus deest suae perfectionis. Quis autem dixerit, homini in statu civili plus deesse suae perfectionis, quam in statu mere naturali? Nonne artes, et scientiae ad hominis perfectionem pertinent? hae autem in statu civili maxime promoventur. Virtutes quoque morales ad perfectionem hominis in primis spectant; ipsae vero foventur per leges civiles, per quas praemiis virtutes afficiuntur, et coercentur vitia. Haec autem ad majorem perfectionem *simpliciter* pertinent.

387. Ordo item superiorum, et inferiorum, qui in statu civili habetur, abesset a statu mere naturali, in quo ut Philosophi cum quibus agimus, ajunt, omnes, et synguli forent aequales. Atqui in eo ordine mire elucent perfectio, et pulchritudo: sic enim suprema illa naturae lex a Deo posita servatur, ut ultima per media perficiantur, et media per prima. Ubi autem servatur haec lex, habetur major perfectio *simpliciter;* habetur enim major

---

(1) Tam id verum est, ut etiam in statui innocentiae, si perdurasset, aliquis multitudini hominum debuisset praesse, curaturus de bono communi, ut idem S. Thomas ostendit 1. p. q. 96. a. 4. ubi quaerens, utrum homo in statu innocentiae homini dominaretur, excluso dominio, prout opponitur servituti, ait: „ Tunc vero dominatur ali„ quis alteri ut libero, quando dirigitur, ipsum ad proprium bonum ejus qui dirigi„ tur vel ad bonum commune; et tale dominium hominis ad hominem in statu inno„ centiae fuisset... quia homo naturaliter est animal sociale; unde homines in statu „ innocentiae socialiter vixissent. Socialis autem vita multorum esse non posset, nisi „ aliquis praesideret, qui ad bonum commune intenderet. Multi enim per se intendunt ad multa, unus vero ad unum „.

(2) Id omnino requiritur, etiamsi Respublice regatur per multos: nam, ut S. Thomas recte ait Opusc. 20. l. 1. c. 2. „ Requiritur etiam in pluribus quaedam unio „ ad hoc quod quoque modo regere possint, quia nec multi navim in unam partem „ traherent, nisi aliquo modo conjuncti. Uniri autem dicuntur plura per appropin„ quationem ad unum „. *(3)* § 680. *(4)* 1. p. q. 4. a. 1.

imitatio perfectionis divinae, non solum ut est in se, verum etiam ut aliis influit (1). Status ergo civilis est *simpliciter* perfectior statu mere naturali.

388. Alteram prop. partem ita breviter ostendimus. Nihil est in hoc mundo adeo perfectum, quod imperfici nequeat ex hominum malitia, qui libertate abutentes sua et ipsis abutuntur sanctissimis rebus. Nemini igitur debet es mirum, quod multa sint mala in statu civili, quorum fortasse aliqua absuissent a statu mere naturali; haec enim mala non eveniunt ex conditione, ac natura status civilis, sed ex depravata hominum natura. Atque per haec jam remanet soluta universa, quae contra objiciuntur. Nihilominus ad singula respondemus.

389. Ad primum igitur dicendum, non esse ex conditione status civilis, quod aliquando imperans sit iniquus, et Rempublicam, ac subditos injuste vexet, cujusmodi fuit Nero. Nam, ut optime S. Thomas (2) ait: „ Contingit in quibusdam quae ordi- „ nantur ad finem et recte, et non recte procedere. Quare et in „ regimine multitudinis et rectum, et non rectum invenitur „. Quamvis vero possit contingere, ut imperans si iniquus, non propterea tamen status civilis, etiam hac facta hypotesi omnino corruit. Ut enim idem S. Thomas ibid. observat: „ Si liberorum „ multitudo ad bonum commune ordinetur, erit regimen rectum, „ et justum, quale convenit liberis. Si vero non ad bonum com- „ mune multitudinis, sed ad bonum privatum regentis regimen „ ordinetur, erit regimen injustum, atque perversum „ Quis autem fingere poterit Imperantem ita iniquum, ut omnia omnino referat ad suum privatum bonum, nihilque prorsus relinquat ad bonum commune multitudinis? Nam si ita esset, ne ipsa quidem amplius subsisteret Respublica, quae absque aliquo saltem communi bono esse nequit. Sub ipso Nerone Romana viguit Respublica, licet ejus crudelitate vexata. Haec ad uberiorem doctrinam dicta sunt Quam raro enim contingit, ut aliquis Imperans Neronis saevitiam aequet, eamque adhibeat in vitam, et bona subjectorum populorum? Quae est autem haec statum civilem, summasque Potestates carpendi libido, ex eo quod unus, vel alter fecit, universos lacerare, ac maledicere? cum tamen Imperantes praesertim ca-

(1) „ Deus (inquit S. Thomas in 4. d. 24. q. 1. a. 1. q. 1.) sua opera in sui similitu- „ dinem producere voluit, quantum possibile fuit, ut perfecta essent, et per ea co- „ gnosci posset: et ideo ut in suis operibus repraesentaretur, non solum quod in se „ est, sed etiam secundum quod aliis influit, hanc legem naturalem posuit omnibus, „ ut ultima per media perficerentur, et media per prima „. Haec ratio qua S Doctor ostendit, in Ecclesia debere esse Ordinum diversitatem, ostendit quoque, diversitatem Ordinum debere esse in Politicis, ut multitudo hominum bene regatur. Qui diversitatem Ordinum in Ecclesia negant, uti sunt haeretici Protestantes; ii negare quoque debent diversitatem Ordinum in Politicis, ut faciunt Quakeri, qui nullam inaequalitatem inter homines agnoscunt.

(2) Opusc. 20. l. 1. c. 1.

tholici nihil magis cordi habeant, studioseque curent, quam subjectorum populorum felicitatem.

390. Ad secundum respondemus, putidum esse mendacium, et nonnisi seditiosissime dici, fructus industriae saepe a Principibus pessundari; nihil enim tale a nostris patimur Principibus, qui tantum abest, ut subditorum fructus industriae pessundent, quin vectigalibus sint passim contenti, nisi quaeniam peculiaris justa, ac publica urgeat caussa. Vectigalia vero eis ex justitia debentur dicente Apostolo Rom. 13. v. 7. *Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal.* Pro publico autem bono boni cives libenter debent suas impendere facultates: ni faciant, perverse acturi, privatum commodum anteponentes Reipublicae utilitati. Quod si quis vero Princeps aliquando contra faceret, quaenam esset iniquitas; ex facto unius universos proscindere?

391. Ad tertium negamus pariter, timorem poenarum non satis esse ad continendos Proceres, et amicos Principum (1). Hi enim cum plus habeant quod amittant, atque in primis amicitiam Principum plus habent etiam quod timeant, quam plebs. Et si aliquando leges frangant, id oritur non ex constitutione status civili, sed ex propria eorum malitia.

392. Ad quartum dicimus, non negasse nos bella in statu naturali futura, sed negasse dumtaxat bellum omnium in omnes, idque ex instituto naturae. Quod autem in statu civili frequentia sint bella, mirum esse non debet; non enim aliter jura Regnantium defendi queunt. Affirmare vero, bella suscipi ab ipsis absque justa caussa, injustum est; non enim eae caussae, quae multiplices esse possunt, nobis innotescunt. Injustum autem est, de injustitia. non dicam Reges, et Respublicas, sed privatos quosque accusare, cum de injustitia caussae non constat.

---

(1) Gennensis l. 2. de Offic. c. 6. § 11. „ Monarchiae, *inquit*, verae, ac genuinae „ (Democraticae) in Europa ad XVI. usque seculum praevaluere: nam res gra„ ves in totius nationis conciliis (*Status* appellant) disceptabantur, condebantur leges, „ et majores Magistratus aristocratice procreabantur. Per id tempus vis legum, ac justi „ ac aequi, licet non sine tempestate viguit. Verum munia comitiorum paulatim in Se„ natus tracta, mox in aulas Principum. Tum infracta legum auctoritate domesticis „ decretis, ac nihil pene publici juris reliquum fuit, nam et Magistratus ex arbitrio „ regere; et propotentium, ubi non aperta occulta praevaluit iniquitas. Quo florida illa „ Regna conciderunt, populique in duas divisi partes, ut alii serviant misere, alii „ superbe, avareque luxurientur „. En quibus coloribus Regna Monarhica Gennensis describit. Neapoli degebat, publicusque erat Professor Cathedrae Œconomices. In eo Regno vel numquam obtinuerunt Concilia totius Nationis, vel certe a seculo XVI cessavere. Leges in eo ferebantur, a que feruntur in Aula Regis ex Consilio supremi Magistratus. In Regno igitur Neapolitano, Gennensi auctore, jamdiu „ infracta *fuit* legum auctoritas; nihil pene est reliquum publicici juris; Magistratus „ ex arbitrio regunt; praepotentium praevaluit, ac praevalet iniquitas; concidit il„ lud Regnum; ex populo alii misere serviunt, alii superbe, avaresque luxurian-

393. Ad quintum concedimus, in quibusdam Regnis praesertim Asiae, et Africae barbariem, et ignorantiam vigere; id tamen non oritur ex ipsa natura status civilis, sed potissimum ex impia Machometi secta, quae bellum scientiis indicit. Similiter si quae sunt vitia in Aulas irruentia, corruptioni hominum sunt adscribenda, non influxui status civilis.

394. Ad sextum respondemus, mendicos plerosque in civitatibus obvios (si caecos, claudos, aliosque invalidos excipias, qui etiam in statu naturali fuissent) mendicitatem multoties amare, ut a labore sint integri. Nihilominus et ad mendicos se extendit cura status civilis, tum ad eorum coercendam improbitatem, tum ad sublevandam eorum miseriam in tam multis nosocomiis, orphanotrophiis, aliisque publicis misericordiae domibus destinatis ad pueros nutriendos, educandosque; ad mulieres pauperes sustentandas, protegendasque; ad alendos invalidos, et curandos infirmos, ne exceptis ipsis mentecaptis: quae sane maximae sunt utilitates, quae a statu mere naturali abfuissent.

395. Ad septimum responsio patet ex dictis; non enim artes, et scientiae, sed abusus earum influant in vanitatem, stultitiam, et vitia. Falsum est autem alibi quam in urbibus, nonnisi squallorem vigere; nam etsi ruri liberales artes non vigent vigent tamen artes vitae magis necessariae, agricoltura nempe, et pastoricia.

396. Ad octavum negamus, homines in statu civili esse spoliatos libertate. Ut enim profunde S. Thomas (1): ,, Dominium ,, accipitur dupliciter: uno modo, secundum quod opponitur servituti; et sic dominus dicitur, cui aliquis subditur ut servus. Alio ,, modo accipitur dominium, secundum quod communiter refer- ,, tur ad subjectum qualitercumque, et sic etiam ille, qui habet ,, officium gubernardi, et dirigendi liberos, dominus dici po- ,, test... Servus in hoc differt a libero, quod liber est caussa ,, sui... servus autem ordinatur ad alium. Tunc ergo aliquis domi- ,, natur alicui ut servo, quando eum cui dominatur, ad propriam ,, utilitatem sui, scilicet dominantis, refert. Et quia unicuique est ap- ,, petibile proprium bonum, et per consequens contristabile unicui- ,, que, quod illud bonum, quod deberet esse suum, cedat alteri tantum; ,, ideo tale dominium non potest esse sine poena subjectorum... Tunc ,, vero dominatur aliquis alteri ut libero, quando dirigit ipsum ad pro- ,, prium bonum ejus, qui dirigitur vel ad bonum comune ,,. Falsum est igitur quod Rousseaus adsumit, in statu scilicet civili homines amittere, libertatem, fierique servos; sunt enim homines

---

,, tur. ,, Quaenam atrocior, injustiorque evomi contumelia poterat in piisimos Reges, integerrimosque Magistratus? Idem de ceteris Regnis Monarchicis, in quibus non vigent Concilia illa Nationis. Et tamen Genuensis audebat ita scribere, et typis edere, et si regiis aleretur impensis.

(1) 1. p. q. 96. a. 4.

etiam in civili statu sui juris, cum ab Imperante pendeant tamquam a domino eos referente non ad propriam sui utilitatem, sed ad propriam eorum bonum, quod resultat ex bono communi. Et licet Imperanti subdantur, non subduntur tamen *despotice*, ut servi, sed *politice*, ut liberi. Non sunt quidem liberi a lege civili, et a subjectione Imperanti debita, sed neque in statu naturali fuissent liberi a lege naturae, et a subjectione Dei. Erravit igitur Rousseaus putans libertatem a lege esse veram libertatem, alioquin impii tantum essent vere liberi. Vera libertas est libertas a peccato, et servitus justitiae; quae est maxime expetenda servitus. Et quia leges civiles sunt peccatoribus frena, illis subjici libertas est (1). Non negamus, aliquos esse sub lege quasi coatos, eos nempe qui propter timorem coguntur ad legis observationem; sed hi peccatores sunt, qui amant esse a lege liberi, ne sint servi justitiae. Ii vero qui voluntarie legis observationi subjiciuntur, sunt quidem servi justitiae, sed sunt liberi a peccato, quae est vera libertas (2).

397. Ad nonum respondemus, irritamenta passionem in statu civili duplices esse generis; quaedam sunt tantum a lege tolerata ut lupanaria, theatra, luxus nimii, quaedam sunt a lege constituta, ut varia officia, gradus, dignitates. quae solent multoties ambitionem, aliaque vitia fovere. Priora illa irritamenta sunt quidem in statu civili, sed a statu civili, non manant, cum a lege non probentur, sed dumtaxat tolerentur ad majora mala impedienda. Quare immerite statui civili attribuuntur, cum debeant adscribi pravis hominum moribus, et consuetudinibus. Posteriora non sunt *per se* irritamenta passionum; quod enim reperiuntur etiam sanctitate illustres, etsi primis dignitatibus, gradibus, et honoribus aucti? Quod ergo passiones irritent. est *per accidens*, ex depravata scilicet hominum natura, qui dignitatibus, gradibus, et honoribus abutuntur. Velle autem statui civili tamquam effectum *per se* adscribere id quod est *per se* depravationis humanae effectus, sophisma est, quod a Dialecticis dicitur *non caussae pro caussa, et accidentis*, ut dictum est (3). Fatemur, nonullos habitatores pagorum, et agrorum innocentius vivere, quam multi incolae civitatum. Sed primum quidem et illi sunt in statu civili, non in statu mere naturali. Id ergo ad summum poterit inferri, in statu civili colonos remotiores esse ab occasionibus etiam *per accidens* passiones irritantibus; qua de re modo non quaerimus (4). Deinde quis dixerit, propter mala quae ex bonis sequuntur

---

(1) Vide S. Thomam in c. 6. Epist. ad Rom. lect. 3.

(2) Vide ibid. lect. 4. ubi S. Doctor mirifice haec exponit.

(3) Tom. I. 1231. et 1236.

(4) Si qui virtutis caussa solitariam elegerunt vitam, haec potissima ratione permoti sunt, ut scilicet, occasiones etiam remotas fugerent, quibus passiones irritarentur. „ Si aliquis homo (inquit S. Thomas 1. Polit. lect. 1. habeat quod non sit civilis „ propter naturam, aut nequam est, utpote cum hoc contingit ex corruptione naturae

per accidens ob hominum pravitatem, tollenda esse bona *per se?* Homo tam saepe abutitutur sensibus, tam saepe abutitur facultatibus animae, et libero arbitrio. Tollantur igitur ab homine et sensus, et animae facultates, et liberum arbitrium, ne iis abutatur. Similis est Rousseau illatio: honores, officia, dignitates plurimis sunt irritamenta passionum, ne innocenter vivant, quia illis abutuntur; removenda igitur sunt officia, dignitates, honores. Denique quis dabit Rosseau, homines in statu mere naturali nullo coercitos legum poenalium metu, innentiorem fuisse acturos vitam, quam homines in statu civili, quorum multos ne ipsae quidem capitales leges valent continere?

398. Ad decimum respondemus, plerosque eorum, qui sibi mortem inferunt, maniae morbo laborare, quo morbo et illi possent laborare, qui in statu mere naturali degerent. Nonnulli etiam sunt, qui sibi vitam adimunt, quia increduli, sunt, et animae rationalis immaterialitatem, et immortalitatem negant: iis autem non minus civilis status intollerabilis est, quam esset vita naturalis, in qua certe multo majora essent incomoda. Si qui in desperationem acti, manu sua cadunt, nequitiae hoc debent suae, non conditioni status civilis, qui solatia hominibus praestat. Quod vero homines sylvestres numquam sibi necem intulerint, id Rousseaus affirmavit quidem, sed minime probavit, nisi tantum ex silentio Scriptorum; quasi conscripta a quopiam fuerit historia hominum sylvestrum, aut conscribi possit, licet illi per sylvas, et nemora bestiarum more vagentur: quae sane lepida esset hystoria, ac plane fide digna.

399. Ad undecimum concedimus, hominem esse naturaliter bonum, si id intelligatur de ejus naturali inclinatione ad virtutem, quatenus homo est creatus a Deo, qui, ut dicitur Eccl. 7. v. 30. fecit *hominum rectum.* Quod autem malus fiat non provenit ex aliorum societate in statu civili, nisi tantum *occasione accepta.* Caussa autem priucipalis est ipse homo, qui ex corruptione naturae abutitur libero arbitrio, quodque in statu civili bonum est, vertit in malum.

400. Ad duedecimum respondemus, perfectionem status non ex virtutibus, aut vitiis hominum dimetiri debere, sed ex iis, quae status ipsos costituunt; haec enim ad statuum essentias pertinent, illa pendent ex hominum arbitrio. Ostensum est autem, statum civilem *simpliciter,* sive essentialiter perfectiorem esse statu mere naturali.

„ humanae, aut est melior quam homo, inquantum scilicet habet naturam perfectio- „ rem aliis hominibus communiter „. Major autem perfectio horum singularium non officit perfectioni status civilis supra statum naturalem. Cum enim comparamus utrumque statum, consideramus hominum universitatem, non singulos conferimus cum singulis. Habita autem ratione universorum hominum, certum est, statum civilem praestare naturali, ut demonstratum est.

ARTICULUS V.

Utrum aliquando extiterint, aut etiam nunc exstent homines in statu mere (1) naturali.

401. Pufendorsius (2), et Swartzius (3) cum a statu naturali hominum statum domesticum exclusissent, statumque naturalem vocassent *conditionem hominum inter se aequalium, qui Creatoris arbitrio dumtaxat subdantur*; docuerunt proinde, homines universos numquam in statu mere naturali extitisse, nec existere potuisse. Verum hi errarunt vehementeter, excludentes statem domesticum a statu naturali; cum enim subjecio uxoris marito, et filiorum parentibus sit praecepta jure naturae, utraque pertinere debuit ad statum naturalem (4).

402. Ut autem de existentia hominum in statu mere naturali decernamus, rusus animadvertimus, non hic quaeri de statu naturali, prout distinguitur a supernaturali; certum est enim numquam homines exstitisse in statu mere naturali excludente dona supernaturalia, et gratuita, et includente tantum quidquid connaturale est homini, quin sit elevatus ad ordinem supernaturalem; quandoquidem homo creatus fuit cum elevatione ad hunc supernaruralem ordinem. Certum quoque est, hominem potuisse a Deo creari in statu naturae purae; non enim dona supernaturalia, et gratuita sunt debita naturae humanae, alioqui essent naturalia, et integritas primi hominis fuisset naturalis ejus conditio: quod in Bajo damnavit S. Pius V. (5). Sed hac de re ad Theologos. Nunc vero statum naturalem consideramus, prout distinguitur a civili.

403. Videtur autem ejusmodi status numquam extitisse, I. quia status domesticus, et civilis non differunt nisi tantum penes paucitatem, et multitudinem hominum. Quae autem differunt solum multitudinem, et paucitate, non differunt specie; differentia enim secundum magis, et minus non mutat speciem. Status ergo domesticus, et civilis non differunt specie; ideoque status domesticus non pertinet ad statum naturalem, sicut ad ipsum non pertinet status civilis (6). Sed postquam primus vir, et prima mu-

(1) De statu *mere* naturali quaerimus; non enim negamus hominem etiam in statu civili considerari posse quoad ea quae ipsi convenirent, si esset in statu mere naturali, sive, ut inquiunt, in statu naturali hypothetico. Nam etiam facta hypotesi, quod nullus esset status civilis, homines obstricti essent lege naturali, ideoque in statu naturae.

(2) De jure nat. et gen. l. 2. c. 2. § 4. (3) Inst. Jur. nat gen. par I. tit. 2.

(4) Non video, cur ex Pufendorfianis principiis status domesticus debeat excludi a statu naturali; imo cur ad statum naturalem pertinere non debeat ipse status civilis. Nam si socialitas ex Pufendorfio, est primum cognoscendae legis naturalis principium, ubicumque socialitas est ibi et status naturalis; ideoque et domus, et civitas pertinent ad statum naturalem. Vide quae diximus § 368.

(5) In Bulla data 1. Octob 1567.

(6) Jamdiu Aristotelis aetate id argumentum objiciebatur. Vide ejus l. 1. Polit. c. 1. et ibid S. Thom, lect. 1.

407. Prob. 2. p. ex eodem S. Thoma (1): Natura inclinat hominem ad statum civilem, et civitas est ex intentione naturae, ut demonstratum est (2). Quod autem est ex inclinatione, et intentione naturae, non potest esse frustraneum saltem in pluribus (3); est enim ex ordinatione Dei primi moventis, quae frustrari nequit (4). Multiplicatis igitur hominibus, genus humanum, sive maxima pars hominum numquam, et nullibi exstitit in statu mere naturali (5).

„ lrer une compagoie de Loups qu' une societé d'hommes „. *In Climatibus Septentrionalibus facilius erat invenire agmen luporum quam hominum societatem.* Unpine illi stupendam eam seculorum seriem numerarunt, ac descripserunt? O praeclarum historiae scriptorem! Vere lupus in fabula. De aliis regionibus praeter Indiam, Sinas, et positas in vicinitatibus, atque continiis Tygridis, et Euphratis ait: „ les autres Regions étaient presque désertes „ *Aliae Regiones erant pene desertae.* Et hae igitur aptissimae erant, ut ad nos transmitterent notitiam stopendae illius aeriei seculorum. Dicat nunc an Populus Hebraeorum inter Asianos censeri debeat? Si tabulas Geographiras viderat, negare non poterat. Quaenam vero stupenda est saeculorum series ab Hebraeis numerata? Novimus, illum indigitare voluisse computationes Chaldaeorum, Ægyptiorum, et Sinensium. Sed praeterquamquod hae merces putidae sunt, translatae ex officinis incredulorum, tam saepe sunt rejectae, ut pudere Voltairium debuerat eas iterum in scenam vocare. Vide quae diximus Tom. 3. § 68. et 81.

(1) Loc. cit. (2) § 368.

(3) Pergit Voltairius loc. cit. atque ait: „ Il faut un concurs de circostances favorables pendant des siecles, pour qu' il se forme une grande société d'hommes rassemblés sous les mêmes loix; il en faut même pour former un langage . . . la distance est immense „ *Multae propitiae requiruntur circumstantiae spatio plurium seculorum, ut magna formetur Societas hominum sub iisdem legibus; itemque ut formetur idioma . . . distantia immensa est* De loquelae usu jam diximus, eum a parentibus ad filios derivasse; quare lapsus ille immensus seculorum extra cerebrum Voltairii numquam exstitit. De magna societate nunc videamus. Non putamus, Voltairium ad fabulas fuisse amandaturum, quae in Sacro Numerorum Libro leguntur, quem si ut inspiratum admittere recusabat; non poterat saltem negare esse vetustioris antiquitatis, quam Annales Sinensium. Atqui Num. c. 1. v. 45. sqq. ubi describitur numerus Filiorum Israel qui egressi sunt de Ægypto, dicitur: „ Fueruntque omnis numerus filiorum Israel per domos, et familias suas a vigesimo anno, et supra, qui poterant ad bella procedere, sexcenta tria millia virorum quingenti quinquaginta. Levitae autem in tribu familiarum suarum non sunt numerati cum eis „. Sicut nec fuere numeratae mulieres, nec senes, qui non poterant ad bella procedere, neque ii qui erant infra vigesimum aetatis annum. Non videbitur Voltairio magna talis societas? haec tamen sub iisdem legibus erat. Jam vero tam magna multitudo genita fuit in Ægypto, in quam nonnisi sexaginta sex animae ingressae fuerunt cum Jacobo. Gen. 46. v. 26. „ Cunctae animae quae ingressae sunt cum Jacob in Ægyptum, et egressae sunt de foemore illius absque uxoribus filiorum ejus, sexaginta sex „. Multiplicati vero ad magnum illum numerum Israelitae fuerunt in Ægypto spatio annorum 225. nam ingressi fuerunt in Ægyptum Jacobus, ejusque filii anno mundi 2298. ex Chronologia Usserii, et egressi fuerunt filii Israel de Ægypto sub Moyse anno mundi 2513. Ubi est ergo decursus ille immensus seculorum, ut magna formetur societas hominum sub iisdem legibus? Sed quid ineptias Voltairii consectamur, qui nihil minus, quam historiam callebat? Neque enim de Philosophia historiae scribere instituit, nisi ut Sacram subsannaret historiam, impietatemque facetiis sacrilegis, ineptisque suis propagaret. (4) Vide S. Thomam 1. Ethic. lect. 2.

(5) Habemus hinc Civitatem, et Regnorum initia; nimirum ex quo multiplicati fuerunt homines, coloniaeque auctae quae civitati constituendae satis essent, homines

408. Tertiam partem probamus ex eodem S. Thoma (1); qui saepe loquens de enutritis in sylvis (2) docet eos, si per gratiam Dei moventem fecerint quod in ipsis est in prosequutione boni, et fuga mali, consequuturos esse cognitionem mysteriorum fidei, ut adsequi possint vitam aeternam. Hi autem in statu sunt mere naturali; nullum enim cum aliis hominibus commercium habent. Praeterea, si qui solitarii loca deserta incolunt nullius ditioni subjecta, hi sunt extra civilem statum, atque hac ratione ad statum naturalem pertinere dici possunt. Insuper si qui per familias dispersi in sylvis, aut in locis habitant nullius dominio subjectis, (3), ii quoque in statu naturali degunt. Sunt igitur,

---

ipsi natura duce, ne multitudo in diversa dispergeretur, nisi aliquis esset, qui bono communi intenderet, haberetque communitatis curam, de Rectore constituendo, approbandove deliberarunt, et consenserunt. Ex pluribus autem civitatibus curae imperioque unius commissis, subjectisque, Regna prodiere. Sane putandum non est, homines antediluvianos sub ipso Adamo, aliisque Patriarchis, praeclaris adeo Praeceptoribus, caruisse civili cultu, nec bonum commune generis humani curasse, aut artes neglexisse, nec pagos, castella, Urbes habuisse sub certis legibus. Gen. 4. v. 17. de Caino dicitur: *et aedificavit civitatem, vocavitque nomen ejus ex nomine filii sui, Henoch.* Imo S. Ambrosius l. 2. de Cain, et Abel, c. 10. *Urbes* inquit, *condidit plures Cainus, multorumque Princeps, ac Dominus plurimos annos impune vixit.* Post diluvium vero de Nembrodo habetur Gen. 10. v. 10. sqq. „ Fuit autem principium „ regni ejus Babylon, et Arach, et Achad, et Chalanne, in terra Sennaar. De terra „ illa egressus est Assur, et aedificavit Niniven, et plateas civitatis, et Chale Resen „ quoque inter Niniven, et Chale: haec est civitas magna „. et Gen. 11. v. 4. aedificantes turrim Babelicam dixisse referuntur: *Venite faciamus nobis civitatem.* Quod si hi homines improbi de civitatibus constituendis cogitarunt, non est putandum, id neglexisse homines pios, et de communi bono generis humani sollicitos. De pluribus certe Regibus temporibus Abrahae sit mentio Gen. 14. inter quos erat Melchisedech rex Salem Sacerdos Dei Altissimi. Ex his vero impugnatae manent sententiae cum Hornii de Civit. l. 1. c. 4. §. 6. putantis, ortum civitatum fuisse naturalem consequutionem multiplicationis hominum, absque ulla hominum electione, atque consensione. Tum Pufendorfii, qui de jur. nat. et gen. l. 7. c. 1. §. 7. in sententiam Hobbesii concedens, statuit „ genuinam, et principem caussam, quare patresfamilias, de„ serta naturali libertate, ad civitates constituendas descenderint, fuisse, ut praesi„ dia sibi circumponerent contra mala, quae homini ab homine imminent. „ Nihil tale, ut causam praecipuam condendarum primarum civitatum, quarum meminimus, Scriptura commemorat. Non negamus, hostium metum concurrere potuisse ad initia quarumdam civitatum, ut faciliora, et validiora sub uno duce haberentur praesidia. Sed quod is metus genuina omnium condendarum, et princeps caussa fuerit, id vehementer negamus. Haec enim fuit appetitus societatis, et indigentiae depulsio, promotioque boni communis, etsi quandoque improbi homines ut dominarentur sibique nomen facerent, alios homines coegerint, et civitates condiderint, ut in allatis Scripturae exemplis. De Imperiorum origine dicemus infra.

(1) In 2. d. 28. q. 1. a. 4. ad 4. et q. 14. de ver. a. 11. ad 1. et 2. et Rom. 10. lect. 3.

(2) Ejusmodi puerorum exempla aliquot profert Everandus Otto not. 3. ad Pufend. de Offic. hom. et civ. l. 1. c. 3.

(3) Diximus *in locis nullius dominio subiectis:* nam si loca certo Imperanti subsunt, ii, qui ibi habitant, stant sub ejus imperio. Quare improbamus tamquam seditiosam Lockii sententiam in eo quem *de Civili gubernio* scripsit libello docentis c. 1. §. 12. *omnes homines esse naturaliter in statu naturae, in eoque perseverare quousque proprio eorum accedente consensu, membra fiant alicujus Politicae so-*

aut esse possunt nonnulli in eo statu degentes (1).

409. Postrema partem ostendimus ex eodem S. Doctore (2). Fieri nequit, ut integri populi in societate vivant, nisi eorum multitudo per unum, aut multos regatur, quibus demandata sit cura boni communis ipsius multitudinis, alioqui multitudo dispergeretur, ut dictum est (3). Si ergo integri populi in societate inter se vivunt, oportet, ut per unum curantem bonum commune regantur; ideoque ut aliqua saltem sit inter eos forma civilis regiminis.

410. Ad primum respondemus ex S. Thoma (4), status domesticum, et civilem non differre tantum paucitate, aut multitudine, sed natura, et institutione: nam status domesticus ex societate pendet viri, et uxoris, et filiorum, quae est ex ipsa natura, minime vero ex hominum institutione. At vero societas civilis licet sit ex impulsione naturae; est tamen ex institutione humana; quemadmodum homo inclinatur a natura ad virtutes, quae tamen acquiruntur per humanam exercitationem ut idem S. Doctor advertit (5).

411. Ad secundum negamus supremos Imperantes, et Civitates suprema potestate pollentes, esse inter se in statu mere naturali: nam etiam inter se servare debent jus gentium, quod, ut infra ostendemus, differt a jure naturali. A legibus sui Regni sunt quidem soluti Principes supremi quoad vim coactivam, quia lex vim coactivam non habet, nisi ex Principis potestate. Sed quoad vim directivam subjiciuntur legi propria voluntate. *Unde* ait S. Thomas (6), *quantum ad Dei judicium Princeps non est solutus a lege quantum ad vim directivam ejus, sed debet voluntarius, non coactus legem implere* (7).

412. Ad tertium, quod ad Americanos pertinet, respondemus, tot ferme esse Voltairii mendacia, quot verba. Asserit 1. in America cum ab Hispanis detecta fuit, non exstitisse, nisi tantum duo Regna (8). Quod licet de praecipuis Americae Regnis, Mexicano scilicet, et Peruano verum sit, universim tamen mendacium est; exstabant siquidem Regna Chilense, Guatimalense, Floridae, Brasiliae, Luzoni, aliaque plura in vastissimis illis Re-

---

cietatis. Si enim ex proprio cujusque consensu penderet membrum fieri, aut non fieri societatis Politicae, quisque posset pro sui arbitrio vindicare se a Civili Potestate, et in statum naturalem redire, neque ab eadem Potestate cogi posset.

(1) Vide S. Thomam 1. Polit. lect. 1.

(2) Opusc. 20. l. 1. c. l.

(3) § 385. (4) L. 1. Polit. lect. 1. (5) Ibid.

(6) 1. 2. q. 96. a. 5. ad 3.

(7) Mira est Lockii contradictio, cum loc. cit. §. 11. ponit Principes Monarchicos esse in statu naturali; et nihilominus c. 6. eos subjicit legibus Reipublicae, eisque denegat potestatem legislativam.

(8) „ Voyez l'Amérique; il n'y avait que deux Royaumes quand elle fut decou„ verte et encore dans ces deux Royaumes on n'avoit pas inventé l'art d'écrire „.

gionibus (1). Asserit 2. in duobus illis Regnis incognitam fuisse artem scribendi (2), quod plane falsum est, praesertim si sermo sit de regno Mexicano (3), in quo scribebatur per cifras, et hieroglyphica perinde ferme atque olim in Ægypto (4), et nunc quoque apud Sinenses (5). Asserit 3. reliquum vasti illius Continentis divisum fuisse, et adhuc esse in parvas societates, quibus artes sunt incognitae (6). Quam hoc sit falsum, non oportet ostendere; nam et Insulae Hispaniola, Cubae, Jamaica, etc. et Regna Granatense, Chili, Floridae, Canadense, etc. neque erant, neque sunt partita in parvas dumtaxat Societates, neque omni artium cognitione sunt, aut erant destituta (7). Multo magis falsa universim sunt quae addit de omnibus hisce populis, quod in tuguriis vivant, quod pellibus bestiarum vestiantur in climatibus frigidis, in temperatis vero sint ferme nudi, quodque alii venatione, alii radicibus vescantur (8). Haec enim ne de ipsis quidem Americanis, qui sylvas, et montes incolunt, universim dici possunt (9), multoque minus de aliis qui Urbes, pagosve incolebant (10). Et quamquam inter illos plerique etiam nunc, nullam certam habentes sedem, sed per sylvas, et nemora vagantes, illud traducant vitae genus; non tamen et istos ab omni prorsus civilis regiminis forma alienos esse compertum est, cum et suos habeant duces, legesque plurimas (11). Ipsa societas quam inter sese initam servant, aliquam praesefert Reipu-

---

(1) Vide Acostam l. 6. Hist. Indor. c. 11.

(2) Vide not. 6. pag. praeced.

(3) Idem Acosta loc. cit. c. 7. refert, in Provincia Jucatan repertum fuisse librum, sive codicem ex arborum foliis, in quo descriptae erant divisiones temporum, et cognitiones astrorum, animalium, aliorumque rerum naturalium, et antiquarum rerum illius gentis. Et, c. 19. meminit libri servati in Bibliotheca Vaticana, in quo descriptos esse ait Annales Mexicanos.

(4) Hujus Ægyptiacae scribendi rationis habemus hic Romae testimonia omni exceptione majora, pyramides nempe altissimas ex Ægypto translatas. Atque in hac symbolica scribendi ratione positam fuisse antiquissimam Ægyptiorum scientiam arcanam, tradit Philo l. de vita Moysis; eamque *symbolicam Philosophiam* vocat.

(5) Sinenses; quorum antiquitatem celebrat, ac suspicit Voltairius, etiam nunc alphabeto carent, et figuris utuntur, quas loco litterarum habent. Nec ab eis Mexicani alia in scribendo ratione differre videbantur nisi hac, quod Sinenses a superiori parte papyri ad inferiorem, e contra Mexicani ab inferiori ad superiorem partem cifras ducebant. Vide Acostam loc. cit. c. 8.

(6) „ Tout le reste de ce vaste Continent était partagé, et l'est encore, en petites sociétés, a qui les Arts sont inconnus.

(7) Vide Bartholomaeum de las Casas Hist. Indiar. Occid. et Tomum 2. Hisp. illustratae.

(8) „ Toutes ces Peuplades vivent sous des huttes, elles se vetissent de peaux de „ bêtes dans les climats froids, et vont presque nues dans les temperés. Les unes se „ nourissent de la chasse, les autres de racines, qu'elles petrissent. „

(9) Vide Acostam loc. cit. c. 11. *(10)* Idem ibid.

(11) Confer Huetium Demonst. Evang. prop. 4. c. 7. n. 6.

blicae formam (1).

413. De Samojedis quod Voltairius ait, nihilo minus falsum est (2); hi enim Magno Moscovitarum Duci tributum pendunt (3). Quam vero vivendi formam ante servarint, quis divinare potest? Non enim negamus, rudem esse populum.

414. De Lapponiis audiat quae scribit Olaus Magnus (4): „ Praesides communi plebis consensu *Bergchara* idest, viros montium appellatos, habent, et venerantur, quibus etiam pelles pretiosas, piscium que multa genera, tam vice tributorum Regi Svetiae pendenda, quam propria liberalitate donata pendunt. Et hi rubeo vestitu prae ceteris agnoscuntur induti. „ Quorsum ergo Lappones Voltairius inducit, ut omnem civilem ab eis arceat statum?

415. De reliquis, praesertim de Caffris describimus verba Mascovii (5); „ Blanditiis praesentium Regnorum illecti Scriptores, ubi Palatia, et Domus Regias, satellitia, Aularumque splendorem non viderent, Regna esse negaverunt, describuntque gentes, quae esse non possunt, ut pictores tragelaphos, centauros, et chimaeras. Perinde se habent, quae de Insulanis quibusdam Africanis, de populis in monte Caucaso habitantibus, et de Caffris traduntur. Caffros certe Petrus Kolbius qui diutius inter eos versatus est, descriptos esse ait in XVII. gentes, quae in pagos dividantur, quorum singulis praesit Praefectus, ut singularum gentium Praefectis. Princeps. Quo Principe Praeside, de negotiis publicis omnes pagorum Praefecti in medium consulere ait, Praefectorum autem Principes exercitibus praeesse. „ Cuinam credemus? Voltairione, qui numquam Caffros vidit, an Kolbio, qui diutinam inter eos traxit moram?

416. Restant Groenlandi, de quibus dici potest, Andersonium perinde scripsisse atque alii de Caffris, Insulanisque Africanis (6). Groenlandia duplex est, vetus, et nova. In veteri qua-

---

(1) Non ita solitarii sunt sylvestres Americani, ut nullam mutuam habeant societatem. Reiskius ad Cluverii Geograph. l. 6. c. 11. „ Americani, *ait*, veteres aut monarchicum, regimen, aut multis Regulis, et Principibus commune regimen tenuisse leguntur; illud in regnis maxime duobus florentissimis, Peru atque Mexico; hoc in ceteris regionibus potissimum, insulisque Hodierni tamen quodque in orbe novo supersunt incolae, illi Europaeis Regibus ut plurimum, aut Rebuspublicis subsunt, praeter barbaros agrestesque homines in terris aut incognitis, aut incultis. „ Viros fuimus alloquuti, qui vel Indi erant, vel in Indiis longo annorum spatio morati erant et mendacia Voltairii sunt contestati.

(2) Dixerat Cluverius Geogr. l. 5. c. 4. Samojedos devorare homines. At vero Bruon in not. eorum humanitatem celebrat erga Hollandos, qui ad eorum littus naufragium fecerant.

(3) Vide eamdem not. (4) In Gentium Septentr. Epit. l. 4. c. 5.

(5) In not. ad l. 7. c. 1. §. 7. Pufend. de jur. nat. et gen.

(6) Non videtur sibimet Andersonius constare, cum refert inter Groenlandos nul-

tuor olim extitisse Episcopatus sub Archiepiscopo Nidrosiensi Regni Norvergiae, refert Olaus Magnus initio laudati Operis, ubi elenchum ponit Regionum in Septentrione consistentium. Ubi autem Episcopatus erant, aliqua certe debuit etiam esse civilis forma regiminis. De nova Groenlandia, Cluverius scribit (1). *Imperium in littora hactenus cognita sibi vindicarunt Daniae Reges.* Incolae ergo novae Groenlandiae stant sub imperio Regum Danorum. An autem aliquam ante habuerint regiminis formam, quomodo in tanta illorum stupiditate rescire Andersonius potuit? praesertim cum inter Geographos quaestio sit, an nova Groenlandia distinguatur a veteri (2).

QUAESTIO VI.

De Jure Gentium.

417. Progredimur ad jus gentium, quod medium videtur esse inter jus naturae, et jus civile. De ipso autem quaeremus 1. an sit idem cum jure naturali. Et quia, ut S. Isidorus Hispalensis habet (3) ,, Jus gentium est sedium occupatio (4), aedifi-
,, catio (5), munitio (6), bella, captivitates, servitutes, postliminia (7),

---

fam esse invidiam, inimicitiam, odium, proditionem, calumniam, latrocinium, bellum, nullamque inter viros, et mulieres impudicitiam, aut inter maritos, et uxores infidelitatem; idque ob conditionem soli, eorumque stupiditatem; et nihilominus paulo post refert, illis nullum subire religionem furandi Danis, si clam possint; et nullam beneficiorum a Danis acceptorum servare memoriam; additque, nautam quemdam Danensem fuisse a nonnullis eorum in terram prostratum, vulneribusque confossum, ejusque illos combibisse sanguinem. Quae sane cum eorum pacifica indoles atque stupiditate videntur pugnare. Joannes Blaev in Magno Atlante de moribus Groenlandorum loquens, ait: ,, Barbari hi cum dolosi sunt, tum feri adeo, ut nec blan-
,, ditiis, nec donis cicurari valeant... Foetidi sunt foedique ac salaces. Lingua ipsis
,, mappae loco ac sudarii inservit; nec obscaenum illis putatur, quod ceteris pudori
,, esset. ,, Credat nunc qui volt Andersonio scribenti tam mira de Groenlandis, affirmantique, in plenissima eos libertate vivere, nullumque agnoscere Magistratum.

(1) Geograph. l. 3, c. 20.

(2) Vide *De la Croix Geograph. moderne* p. 5. a. 6. §. 5.

(3) Originum l. 5. c. 6.

(4) Per sedium occupationem intelligitur rerum divisio, et dominiorum tam privatorum, quam publicorum constitutio. Natura enim omnia sunt communia; at vero jure gentium facta divisio est, ut mox dicemus.

(5) Nascitur ex occupatione: nam qui fundum licet occupavit, potest in eo aedificare.

(6) Ex eadem oritur radice, cum enim licita occupatione acquiratur dominium, si quis in fundo cujus est dominus munitiones exstruat, ne ab aliis exturbetur a quieta possessione, utitur jure gentium.

(7) Ut habet Paulus Juriscons. *de capt. l. postliminium*: ,, Postliminium est jus
,, amissae rei recipiendae ab extraneo, et in statum pristinum restituendae, inter
,, nos, et liberos populos, Regesque, moribus, ac legibus constitutum. Nam quod bel-
,, lo amisimus, aut etiam circa bellum, hoc si rursus recipiamus, dicimus postlimi-
,, nio recipere: id quod naturali aequitate introductum est. ,, Postliminium dicitur quasi reditus ad limen.

„ foedera pacis, induciae (1), legatorum non violandorum „ religio, connubia inter alienigenas prohibita „ quae quidem praecipua sunt ad juris gentium tractationem pertinentia (2); idcirco ceteris omissis, de quibus copiose Juristae agunt, quaeremus 2. de rerum divisione, 3. de origine dominii, 4. de bello, 5. de servitute.

ARTICULUS I.

Utrum jus gentium sit idem cum jure naturali.

418. Jus gentium dicitur, iniquit S. Isidorus (3), *quod eo jure omnes fere* (4) *gentes utuntur*. Sunt qui duplex jus gentium distinguunt; alterum *necessarium* claudens principia, et officia juris naturalis, alterum *voluntarium*, *humanum*, ac *liberum*, in quadam conventione tacita fundatum (5) Pufendorfius autem (6). reprobans Grotii (7) sententiam secernentis jus gentium a jure naturali, in sententiam concedit Hobbesii, (8) qui legem naturalem divìdit *in naturalem hominum, et naturalem civitatum, quae, vulgo jus gentium appellatur*; additque: „ praecepta utriusque „ eadem sunt: sed quia civitates semel institutae induunt pro- „ prietates hominum personales, lex quam loquentes de hominum „ singulorum officio naturalem dicimus, applicata totis civitati- „ bus, nationibus sive gentibus, vocatur jus gentium „. Eidem „ sententiae subscribit Burlamaquius (9). cum docet eadem juris naturalis praecepta applicata *hominibus in particulari* dici legem naturalem; applicata vero *diversis nationibus*, vocari jus gentium. Heineccius (10) quoque ait: „ jus quo singulorum actiones re- „ guntur, naturale; quod, quid in societatibus, et inter eas, justum injustumve sit, praecipit, jus gentium vocamus, adeo- „ que jus gentium est ipsum jus naturale, vitae hominis sociali, „ negotiisque societatum, atque integrarum gentium applicatum „.

---

(1) Alias vocant *armistitia*.

(2) Alii ad jus gentium pertinere dicunt 1. primaevam rerum divisionem; 2. divisionem gentium, et Regnorum; 3. commerciorum liberam facultatem; 4. bellum solemne; 5. repraessalias; 6. servitutem; 7. legatorum receptionem, et securitatem; 8. pacem ad bellum relatam, 9. foedera; 10. jus transitus; 11. jus sepulturae hostium interfectorum; 12. jus praescriptionis; 13. Jus cudendae monetae, eique valorem tribuendi. Vide Svvieccikium de jur. nat. et gen. par. I. disp. 6. c. unico.

(3) Loc. cit.

(4) Consulto ait *fere*; neque enim necesse est, ut in omnibus omnino gentibus sit moribus receptum, sed sat est, si in plerisque praesertim cultoribus.

(5) Ita Wolfius Inst. Jur. nat. et gen. §. 1088.

(6) De Jur. nat. et gen. l. 2. c. 3. §. 23.

(7) De jur. bel. et pac. l. 1. c. 1. §. 14.

(8) De Civ. c. 11. §. 4. sq. (9) Tom. 2. c. 1.

(10) De jur. nat. et gen. l. 1. §. 21. sq.

„ Ait porro , jus naturae a jure gentium *solo objecto differre* (1): *adeoque rationem eos fugere, qui nescio quod jus gentium a jure naturae diversum sibi fingunt.* Similia scribunt Samuel Coccejus (2), Barbeyracius (3), aliique recentiores.

419. Finettus autem (4) novam est ingressus viam. Itaque in jure gentium distinguit *materiam*, seu rem praeceptam, a *forma*, seu caussa obligationis: atque ait, jus gentium quoad materiam idem esse ac jus naturale; quoad formam vero discrepare a jure naturae, esseque jus humanum, et positivum. Idque explicat; quandoquidem ea quae derivantur ex principiis juris naturae, v. g. non occidere, non furari, pertinent et ad jus naturae, a quo prohibentur, et ad jus etiam humanum a quo etiam prohibentur: hoc autem jus humanum prohibens ea quae jam prohibita sunt jurae naturae, Finettus appellat jus gentium, quod dicit esse collectionem legum humanarum vetantium ea quae vetita sunt jure naturae, quibus legibus universae gentes utuntur. Singularis haec opinio a nemine, quod sciamus, ante Finettum excogitata fuerat, quodque magis est, contendit is eam affingere Angelico Doctori, ejusque discipulos redarguit, quasi non attigerint S. Doctoris mentem.

420. Videtur autem jus gentium non differre a jure naturali, I. quia si esset quid diversum, oportuisset, ut omnes gentes in eo mutuo convenissent. Atqui fieri non potuit, ut omnes gentes mutuo convenerint, ut consentirent in eodem jure constituendo. Ergo.

421. II. Nec dici potest adfuisse consensum tacitum, tum quod plurimae gentes sunt vel prorsus nobis incognitae, vel cognitae solo nomine, cum quibus nullam umquam habuimus societatem; tum quod non omnis consensus satis est ad consuetudinem inducendam, quae vim legis habeat, sed requiritur animus se obligandi. Quis autem decernere poterit, universas gentes animum habuisse obligandi se in iis quae dicuntur esse juris gentium?

422. III. Ab iis quae pertinere dicuntur ad jus gentium, maxime pendet *socialitas*, ut docet S. Thomas (5): Atqui *socialitas* est constituta jure naturae, cum homo sit naturaliter animal sociale, ut dictum est (6). Jus igitur gentium est idem cum jure naturae.

423. IV. Omnia quae derivantur a lege naturali, ut conclu-

---

(1) Ea quae objectis differunt, specie differunt, si objecta sint *formalia*. Quomodo ergo jus naturae, et gentium non differunt, si objectis differunt? Vide quam accurate Heineccius loquatur.

(2) Dis. proem. 4. c. 2. §. 31.

(3) In Praefat. ad Grot. § 8. et not. 2. ad Pufend. de jur. nat. et gen. l. 2. c. 3. §. 23. et not. 2. ad Pufend. de offic. hom. et civ. l. 1. c. 2. §. 16.

(4) De princ. jur. nat. et gen. l. 12 c. 2.

(5) 1. 2. q. 95. a. 4. *(6)* § 339.

siones ex principiis, pertinent ad eamdem legem naturalem. Ut enim advertit S. Thomas (1): „ Dupliciter aliquid potest oriri „ a jure naturali. Uno modo sicut conclusio ex principiis, et sic „ jus positivum, et legale non potest oriri a jure naturali, prae- „ missis enim existentibus, necesse est conclusionem esse: sed „ cum justum naturale sit semper, et ubique, hoc non compe- „ tit justo legali, vel positivo. Et ideo necesse est, quod *quidquid ex* „ *justo naturali sequitur quasi conclusio, sit justum naturale,* „ sicut ex hoc quod est, nulli esse injuste nocendum, sequitur „ non esse furāndum, quod quidem ad naturale jus pertinet. „ Alio modo oritur aliquid ex justo naturali per modum determi- „ nationis, et sic omnia justa positiva, vel legalia, ex justo „ naturali oriuntur. Sicut furem esse puniendum est justum na- „ turale; sed quod sit etiam puniendus tali, vel tali poena, „ hoc est legale positivum „. Jam vero ex eodem S. Thoma (2), *ad jus gentium pertinent ea quae derivantur ex lege naturali, sicut conclusiones ex principiis.* In his ergo est justum, seu jus naturale, a quo proinde non differt jus gentium.

424. V. Ea quae dicuntur esse juris gentium, aut sunt juris naturae, aut mera facta, et mores, aut derivantur ex lege aliqua pluribus gentibus communi. Nam 1. divisio rerum, et Regnorum est merum factum, non autem lex aliqua; et inducta est jure naturae; ex quo enim homo est naturaliter animal sociale, sequitur non posse homines socialiter vivere absque mutuis commerciis. Et ex quo nationes discrepantes non possent ab uno Rege pacifice gubernari, sequitur ex ipsa ordinatione naturae divisio Regnorum. 2. Bellum etiam sive offensivum, sive defensivum, dummodo sit justum, est de jure naturae, a quo permittitur justa defensio, et propulsatio injuriarum. 3. Legatorum non violandorum religio est a jure naturae jubente, ut fides data servetur. 4. Ad idem jus pertinet sepultura, et foedera, ac pacta, si rationabiliter petita fuerint. Cetera videntur potius inducta ex legibus peculiaribus, ac moribus quorumdam populorum, quae postea ad alios transierint populos (3), cum tamen ab aliis posthabita fuerint (4). Igitur nequit ulla ratione probari jus gentium distinctum a jure naturali, et civili.

---

(1) 5. Ethic. lect. 12. (2) 1. 2. q. 95. a. 4.

(3) Grotius de jur. bel. et pac. l. 2. c. 8. § 2. animadvertit: *sicut olim jura Graeca, ita nunc etiam passim vigere Germanica instituta.* Id exscripsit Heineccius de jur nat. et gen. l. 1. c 1. § 22. Si loquantur de ditionibus Germanicae Nationis, nemo contradicet. Videant autem illi, an Galli, Hispani, Angli, Itali, etc. eis concedent, in hisce Regionibus passim vigere etiam nunc instituta Germanica. Vetus Jus Civile Romanum in omnibus fere Orbis Academiis traditur. Continetne illud jus Romanum instituta Germanica?

(4) Idem Heineccius loc. cit. refert observationem, quam vocat *elegantissimam*, Leibnitii Praefat. Cod. jur. gen. diplom. „ quod multa quae olim Pontifex Romanus

425. VI. Si daretur tale jus gentium, posset mutari, et abrogari humana voluntate. Posset igitur abrogari rerum divisio: quod non videtur fieri posse; ita enim omne concideret dominium, quod in rerum divisione fundatur.

426. VII. Ut S. Thomas animadvertit (1) „ Juristae illud „ tantum dicunt jus naturale, quod consequitur inclinationem naturae communis homini, et aliis animalibus, sicut conjunctio „ maris, et foeminae, educatio natorum, et alia hujusmodi (2). „ Illud autem jus quod consequitur propriam inclinationem naturae humanae, inquantum scilicet homo est rationale animal, „ vocant Juristae jus gentium, quia eo omnes gentes utuntur „ (3), sicut quod pacta sint servanda, et quod legati apud hostes sint tuti, et alia hujusmodi. Utrumque autem horum comprehenditur sub justo naturali. „ Jus igitur gentium ex Jurisconsultorum acceptione non distinguitur a jure naturali hominis, quatenus est homo; idque non solum ratione, sed exemplis etiam additis de pactis, et legatis confirmavit Angelicus, qui proinde in sententia est referente jus gentium ad jus naturale.

Prop. *I. Jus gentium stricte acceptum, distinguitur a jure naturali. II. Continetur autem sub jure positivo humano tamquam medium inter jus naturale, et civile.*

427. De jure gentium stricte accepto loquimur; non enim negamus, et ipsum jus naturale dici posse jus gentium, qua ratione omnibus gentibus commune est, et prout ajebat Apostolus Rom. 2. v. 14. *Gentes quae legem non habent, naturaliter ea, quae legis sunt, faciunt.* Sed hoc jus naturale potius dicitur es-

---

„ veluti in communi gentium Christianarum republica sanxerit, pro jure Christiana- „ rum gentium communi sint habita. *Additque*: Quod eleganti exemplo de usu bali- „ starum adversus Christianos ex „ c. un. x. de Sagittar. *illustrat Hertius*. Non miramur, homines Lutheranos odio percitos adversus Summum Pontificem, Ecclesiamque Catholicam ita scripsisse. Dolemus autem vehementissime, manibus tyronum Catholicorum impune teri Heineccii institutiones. Quod de *Balistariis*, et *Sagittariis* produnt exemplum, est Canon. 29. Concilii Lateranensis II. sub Innocentio II. a quo non quilibet balistarum usus etiam adversus Christianos, sub anathemate fuit interdictus, sed tantum usus earum in bello privato, et injusto, ut jampridem notaverat Glossa ad cit. cap. Videlicet reprobatus fuit, et sub anathemate vetitus pravus mos, qui invalueral inter Christianos, ut balistis mutuo dimicarent, ac se conficerent, Quae sane lex perseveral in prohibitione duellorum.

(1) 5. Ethic. lect. 12.

(2) L. 1. ff. de just. et jur. dicitur; „ Jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit. „

(3) Ibid. „ Jus gentium est, quo gentes humanae utuntur, quod a naturali recedere, facile intelligere licet; quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus „ inter se commune sit: veluti erga Deum religio, ut parentibus, et patriae pareamus. „ Haec autem dubio procul ad jus naturale pertinent.

se *in gentibus*, quam *gentium;* quandoquidem non est ab ipsis constitutum, sed est a Deo gentium cordibus inscriptum (1).

428. Itaque probatur 1. p. quae est S. Thomae (2), ejus ratione (3). Quae pertinent ad jus naturale, sunt homini „ adae-„ quata ex ipsa natura rei, *eique* commensurata secundum abso-„ lutam rationem. „ Vel enim sunt prima principia practica*:* atque haec certe absolute adaequantur, et commensurantur homini, prout homo est, sunt enim se ipsis conformia rectae rationi, nec possunt ei non esse conformia. Vel sunt conclusiones ex iis principiis necessario illatae, uti sunt praecepta Decalogi, *non furtum facies, non occides non maechaberis, etc.* hae autem conclusiones ita secundum absolutam rationem inferuntur ex eo principio, *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris,* ut nullo modo possint non inferri: suntque propterea ex ipsa natura rei absolute adaequata, et commensurata homini, ut homo est. Quod idem dicendum de ceteris praeceptis legis naturalis, etiam de illis conclusionibus quae sunt admodum remotae a primis principiis: nam licet in his non semper constet etiam apud sapientes de earum absoluta veritate; nihilominus sunt homini adaequata ex natura rei, secundum absolutam rationem; quamvis id non constet per rationem omnino certam. Sic v. g. de aliquo contractu potest non certo constare, an sit injustus; si tamen verisimile sit, ipsum esse injustum, id est secundum absolutam rationem, et adaequationem ex ipsa natura rei. Quorum omnium ea videtur esse ratio, quam supra (4) innuimus, videlicet quia ea quae lege naturali praecipiuntur sunt intrinsece, et natura sua absolute bona; quae vero prohibentur, sunt intrinsece, et natura sua absolute mala; ideoque *secundum absolutam rationem* sunt homini adaequata, et commensurata, ut ea faciat, si praecepta; ea vitet, si prohibita.

429. Ex hisce sponte sequitur, non pertinere ad jus naturale ea quae non *secundum absolutam rationem*, sed *ex condicto*, et *secundum aliquid*, *quod inde sequitur*, videlicet *secundum aliquam utilitatem*, et *moralem*, licet non *absolutam necessitatem*, sunt homini adaequata, vel commensurata. Etsi enim et haec deriventur ex lege naturae sicut conclusiones ex principiis; non tamen derivantur *ex natura rei*, et *secundum absolutam rationem*, sed *ex condicto*, et *secundum utilitatem*, *et congruitatem.* Jam vero ea quae pertinent ad jus gentium stricte acceptum, non derivantur ex lege naturae, ut adaequata ho-

---

(1) Tale jus gentium Grotius de jur. bel. et pac. l. 1. c. 1. vocat *necessarium;* alterum de quo agimus, *voluntarium*. Alii illud *primarium*, istud *secundarium* dicunt; qua de re disputare nolumus, ne de vocibus disputare videamur.

(2) 1. 2. q. 95. a. 4. Et adseritur etiam a Grotio loc. cit. a Gronningio in Bibl. jur. gen. l. 3. c. 10. a Vitriario Inst. jur. nat. et gen. in Proleg. n. 24. a Schmiero, Svvarzio, aliisque.

(3) 2. 2. q. 57. a. 2. et 3.

(4) § 191. sqq.

mini *ex ipsa natura rei*, et secundum *absolutam rationem*, ita ut nullo modo possint aliter esse; sed tantummodo *secundum utilitatem*, *et congruitatem*. Id S. Thomas (1) explicat in rerum divisione, quae praecipua est in jure gentium. ,, Si enim, *in-* ,, *quit*, consideretur ager iste absolute, non habet unde magis ,, sit hujus, quam illius ,, (ideoque lex naturae non praecipit, neque prohibet, quod sit potius hujus quam illius) ,, sed si con- ,, sideretur per respectum ad opportunitatem colendi, et ad pa- ;, cificum usum agri; secundum hoc habet quamdam commen- ,, surationem ad hoc, ut sit unius, et non alterius. ,, Ea igitur quae sunt juris gentium, non sunt *secundum absolutam rationem* intrinsece, et natura sua, bona, vel mala; sed sunt bona, si considerentur secundum quamdam commensurationem, prout expediunt humanae societati (2), a qua commensuratione si deficiant dicuntur mala ea quae jure gentium prohibentur. Perspicuum est ergo, ea non pertinere ad jus naturale.

430. Hinc probata manet altera prop. pars. Nam si jus gentium non pertinet ad jus naturale, pertinere debet ad jus humanum positivum, cum sit ab hominibus per rationem constitutum, derivatumque ex lege naturae ad majorem ipsorum utilitatem, necessitatibus humanis ita exigentibus, ut sunt, iniquit S. Thomas (3), *justae emptiones, venditiones, et alia hujusmodi, sine quibus homines ad invicem convivere non possunt.*

431. Quod vero jus gentium sit medium inter jus naturale, et civile, nullo negotio ostenditur. Nam medium participat aliquid ex utroque extremo. Jus autem gentium convenit cum jure naturae, 1. quia neutrum oportet esse scriptum in tabulis, ut jus civile. 2. quia utrumque universim apud gentes est receptum, secus jus civile. 3. quia in utroque, etsi diversimode, conclusiones inferuntur ex principiis legis naturae: ea autem quae sunt juris civilis derivantur non ut conclusiones ex principiis, sed instar determinationum legis naturae, ut supra dictum est (4) cum S. Thoma (5). 4. quia utriusque finis est felicitas humanae societatis universim.

432. Differt vero jus gentium a lege naturae, et convenit cum jure civili, 1. quia objecta juris gentium non sunt absolutae necessitatis, sicut in jure naturae, sed congruitatis, et utilitatis, ut in jure civili. 2. quia sicut jus civile inductum est hominum voluntate, ita jus gentium. 3. quia sicut civile jus mutari aliquando potest, ita jus gentium, cum ex hominum voluntate pendeat: jus autem naturae est omnino immobile.

---

(1) 2. 2. q. 57. a. 3.

(2) Quare in Inst. Justin. § 2. Jus gentium definitur ,, Jus humanum voluntarium, quod usu exigente, et necessitatibus humanis, Gentes humanae inter se ,, constituerunt. ,, (3) 1. 2. q. 95. a. 4 (4) §. 123. (5) Idem repetit q. cit. a. 2.

433. Ad primum respondet S. Thomas (1), minime oportuisse, ut universae gentes convenirent ad jus gentium constituendum. ,, Quia, *inquit*, ea quae sunt juris gentium, naturalis ratio dictat, puta ex propinquo habentia aequitatem, inde est, quod non indigent aliqua speciali institutione, sed ipsa naturalis ratio ea instituit (2). ,, Ex naturali igitur ratione hominum effectum est, ut in iisdem institutis habentibus *ex propinquo aequitatem*, ipsi convenirent: nam ratio naturalis eadem est apud omnes. Primi ergo homines aeque ac posteriores in illis convenere, quia aeque ducti sunt naturali ratione.

434. Ad secundum respondemus ex dictis (3), consensum non modo fuisse tacitum, sed etiam expressum: nam in iis quae *ratio naturalis dictat* tamquam habentia *ex propinquo aequitatem*, homines, dum ratione in ea ducuntur, expresse conveniunt. Neque necesse est quaerere gentes incognitas, ut haec sciamus: sat superque est scire, gentes illas homines esse, qui ratione ducuntur. Neque necesse fuit, ut homines consentientes haberent animum sese obligandi; nam ex ipsa lege naturae tenentur homines id amplecti quod eorum *ratio naturalis instituit*, ut habens *ex propinquo aequitatem*. Nec propterea jus gentium desinit esse institutionis humanae, quemadmodum neque lex civilis desinit esse institutionis humanae, licet, ea posita, lex naturalis obliget ad eam servandam.

435. Ad tertium respondemus, *socialitatem* pendere quidem ab iis quae sunt juris gentium, sed non *absolute* ita ut nullo modo sine illis *socialitas* haberi possit: pendet ergo, consideratis circumstantiis, ob quas, nisi commercia v. g. essent instituta, *moraliter* fieri non posset, ut societas humana subsisteret. Addimus, *socialitatem* esse ex jure naturae obligante quidem universitatem hominum, non autem singulos, qui possunt, si volunt seorsum vivere; sicut matrimonium est ex lege naturae obligante universitatem hominum, ne species pereat, non autem singulos, qui non tenentur ad illud ineundum.

436. Ad quartum responsio patet ex dictis (4), ea enim quae sunt juris gentium, derivantur ex lege naturali ut conclusiones ex principiis, non *secundum absolutam rationem*, sed *secundum quamdam commensurationem utilitatem, et congruitatem*, sive ut habentia *ex propinquo aequitatem*; ideoque valde differunt a jure naturali. Sic vero exponendi sunt S. Thomae

---

(1) 2. 2. q. 57. a. 3. ad 3.

(2) Si naturalis ratio *instituit* ea quae sunt juris gentium; ea non sunt certe juris naturae, quod non pendet ex institutione naturalis rationis humanae.

(3) § praec. (4) § 429.

textus, qui videntur pugnare, adsertionique nostrae adversari (1).

437. Ad quintum respondentes, primum quidem negamus, divisionem rerum, et Regnorum esse merum factum; habet enim vim legis, quam si quis violet, transgreditur jus gentium, imo jus ipsum naturae, quo tenemur legibus parere etiam humanis a legitima Potestate latis. Negamus quoque, eam divisionem esse inductam jure naturae: nam socialitas non pendet *absolute* ab ea divisione, ut dictum est (2), sed tantum *moraliter*, et *congruenter* ad hominum conditionem, praesertim in statu naturae lapsae. Jus autem naturae ea dumtaxat complectitur, quae sunt absolutae necessitatis; alioquin etiam leges civiles pertinerent ad jus naturae, quia et ipsae respiciunt bonum societatis. Aliud est autem aliquid derivari a jure naturae, quia ei est consentaneum; aliud esse praeceptum, vel prohibitum a jure naturae: omnia enim, quae sunt juris positivi, debent esse consentanea juri naturae, nec tamen a jure naturae omnia illa praecipiuntur, vel prohibentur (3).

438. Deinde quod dicitur de bello, neque probat, ipsum esse ex jure naturae; hoc enim permittit quidem justam defensionem, et propulsationem injuriarum, non tamen praecipit, nisi forte cum periclitatur observatio praecepti constituti jure naturae, v. g. si periclitetur vera Religio, vel bonum commune Reipublicae, nec alia sit defendendi via; tunc autem bellum est medium praeceptum jure naturae, at non *absolute* in seipso, sed quia sine ipso servari nequit lex naturae. Quis enim dicet, *absolute* haberi non posse justam defensionem, aut propulsationem injuriarum, nisi bellum ineatur? Quot alii possunt esse modi? Non negamus, bellum esse medium facilius, et naturae *conformius*, sed hoc ipsum ostendit, non ex jure naturae, quod est de *absolute* necessariis, sed ex jure gentium pendere, quod respicit id quod est *congruentius*, ut dictum est (4).

439. De Legatis sic habeto: si fides data sit eorum non violandorum, servanda est ex lege naturae praecipiente; ut fides *data* etiam hosti servetur (5), nisi justa caussa contrarium poscat (6). Attamen quod Legati recipiantur, et quod eis detur fides ne laedantur, id non est praescriptum jure naturae, sed inductum jure gentium.

---

(1) Haec vera interpretatio, atque explicatio est mentis Angelici Praeceptoris ex ipsomet desumpta. (2) § 435.

(3) Vide S. Thom. 1. 2. q. 95. a. 2. ubi explicat, qua ratione lex humanitus posita, derivetur a lege naturali. (4) § 429.

(5) Vide Ciceronem l. 1. de Offic. n. 33. et 39. sq. et l. 3. Offic. n. 99. et 111. 114. Et Livium l. 22. c. 58. et Valerium l. 7. c. 3.

(6) Heterodoxi passim Synodum Constantiensem accusant violatae publicae fidei praestitae Hieronymo Pragensi, contra Salvum-Conductum, cum ipsum tradidit saeculari Potestati plectendum. Calumniantur vero, tum quia Salvus-Conductus indultus est

440. Similiter jus sepulturae hostium interfectorum in bello justo, habet quidem fundamentum in aequitate naturali, non tamen est ex lege naturae, nisi forte ad pestem vitandam; quod idem ostendit, illud jus *absolute* non esse ex lege naturae. Pacta quoque, et foedera, si rationabiliter ab hoste petantur, *aequitatis* sunt, non *absolutae* necessitatis.

441. Quod de legibus, et moribus peculiaribus additur, quae ab uno ad alios populos transierint, ad rem non facit; non enim de hisce legibus, aut moribus loquimur, quae universim recepta non sunt, sed de jure quo omnes, vel fere omnes gentes utuntur.

442. Ad sextum respondemus cum Dominico Soto (1): Ali-,, qua sunt de jure gentium adeo conducentia ad humanum con-,, victum, ut nullatenus sas sit super illis dispensari; imo for-,, sitan dispensatio esset irrita, ut divisio rerum (2). Namque,,, nisi, inter Religiosos, intolerabilis esset communis rerum,, possessio. Alia vero sunt ejusdem juris, quae sunt pro caussa,, dispensabilia. Servitus enim est de jure gentium, et tamen,, dispensatum est, ne Christiani capti in bello, pro servis ha-,, beantur ,,. Ratio autem adfertur a Bannesio (3), quia *ea quae sunt de jure gentium non sunt per se bona, neque ea quae jure gentium prohibentur, per se mala, quin pro loco, et tempore possint variari.*

443. Ad septimum concedimus, Jurisconsultos id tantum appellasse jus naturale, quod est commune homini, et aliis animalibus, non quod judicarint posse in brutis animantibus esse aliquod jus proprie tale, sed propter analogiam quamdam in iis quae bruta quidem faciunt per naturae instinctum, homines vero etiam per rationem. Quare nec ipsi Jurisconsulti a jure hoc naturali in homine rationem omnino excluserunt (4), sed consideraruut magis id quod erat ex inclinatione naturae, et ex commensuratione posita ab ipsa natura. Secundum hanc acceptionem jus naturale proprium hominis appellarunt jus gentium sub

---

illi enim clausula, *Justitia semper salva*, tum quia ille fuga quam arripuerat, exciderat privilegio; tum quia ipsemel publico scripto provocaverat ad Synodum Œcumenicam, addens: ,, si compertus fuero in aliquo errore, aut haeresi, ex nunc non re-,, cuso pati poenam. ,, Vide Raynaldum ad an. 1416. n. 21. Et Natalem Alexandrum Hist. Eccl. tom. 8. dist. 7. n. 9.

(1) De Just. et Jur l. 3. q. 1. a. 3.

(2) Id Bannesius de Just. et Jur. q. 57. a. 3. concl. 4. intelligit, si sola Principis auctoritate fieret dispensatio absque consensu Regni.

(3) Loc. cit.

(4) Non erat opus, ut Grotius de Jur. bel. et pac. l. 1. c. 1. §. 11. multis ostenderet, alia animantia ab homine, capacia proprie non esse, Juris. Nam si hoc vidit Hesiodus, si Cicero, si Plutarchus, si Polybius, si Lactantius, ad quos ille appellat; cur non vidissent sapientes Jurisconsulti, qui leges Romanas collegerunt? Tam tardi hi putandi sunt, ut non cognoverint, bruta esse Juris incapacia? Nomine igitur Juris na-

lata acceptione, ut dictum est (1); nimirum et quatenus comprehendit jus naturae proprium hominis quod etiam est commune omnibus gentibus; et quatenus complectitur jus gentium, de quo disputamus, et utrumque dixerunt comprehendi sub jure naturali, quia illud quidem est proprie jus naturae conveniens homini ut homo est; istud vero conforme est juri naturae, quamquam sit ab hominibus constitutum. Angelicus autem pro moderatione summa, qua neminem despiciebat, explicandam suscepit distinctionem illam jurium naturalium a jurisconsultis antiquioribus traditam; eamque sic explicavit, ut simul fundamenta tradiderit, quibus constaret, jus gentium stricte acceptum non pertinere ad jus naturale, nisi quatenus est ei conforme. Quae quidem omnia apprime constabunt, si diligenter conferantur ea quae S. Doctor scribit 2. 2. q. 57. a. 3. et 5. Ethinc. lect. 12. cum iis quae habet 1. 2. q. 95. a. 4. et 2. 2. q. 57. a. 2. (2).

ARTICULUS II.

Utrum rerum divisio convenienter fuerit inducta.

444. Jam dictum est (3) rerum divisionem esse ex jure gentium; rerum, inquam, exteriorum, quae bona fortunae appellari solent (4). Satis quoque probata (5) videri potest convenientia, et opportunitas ejusmodi divisionis. Quia tamen Socrates olim, et Plato (6) perfectam omnium rerum communitatem in ficta ab eis Republica constituere conati sunt; et deinceps haeretici dicti *Apostolici*, ut S. Augustinus refert (7), *res proprias possidentes*, in suam communionem non recipiebant, nullamque spem eis relinquebant, qui his uterentur rebus: quos postea *Fraticelli* sequuti sunt (8); abs re non erit, hanc controversiam diligentius tractare, praesertim postquam Hobbesius, ut dictum

turae, ut S. Thomas advertit 2. 2. q. 57. a. 3. intellexerunt id quod est alteri adaequatum, et commensuratum. Sicut autem in hominibus, ita in belluis habetur commensuratio masculi ad foeminam, et hanc commensurationem vocarunt jus naturae, ex natura enim est ea commensuratio.

(1) § 427.

(2) Ex hisce aliisque locis perspicuum est, S. Doctorem perpetuo legem divisisse in naturalem, et positivam cum divinam, tum humanam; legem vero positivam humanam distinxisse in lege seu jus gentium, et legem civilem. Quare jus gentium secrevit et a lege naturali, et a lege civili. Neque explicatio Finetti ad rem est: nam idem S. Thomas prohibitionem furti, homicidii, etc. latam cum adjunctis poenis a lege humana, refert non ad jus gentium, sed ad legem civilem. Vide 1. 2. q. 95. a. 2.

(3) § 429.

(4) Vide S. Thom. 2. Polit. lect. 1.

(5) § 429.

(6) Adeatur Aristoteles l. 1. Polit. c. 2. Et ipsemet Plato in Timaeo, et lib. 5. de Republ.

(7) L. de haeres. haer. 40.

(8) Conferri potest Baluzius tom. 1. Miscellan.

est (1), censuit, a natura singulis hominibus tribui jus in omnia, tantumque singulos posse occupare, quantum viribus valent. Et postquam Rousseaus perfectam hominum aequalitatem in statu naturali commentus est (2); eamque praetulit communitati status civilis. In eadem sententia videntur esse Quakeri, qui omnia omnium et singulorum esse dicunt (3), quamvis revera, ut ceteri, propria possideant bona.

---

(1) §. 350. (2) *Disc. sus l'orig. et les fond. de l'inegal.* Tom. 3. opp.

(3) Hos qui ne ipso quidem Baptismale initiati sunt, mirifice extollit nuperus quidam obscuri nominis scriptor Franciscus Longanus in Oratione, quam praemisit tractatui Politico de Commercio D. Melon ex Gallico in italicum idioma translato. Sic enim scribit: „ Si dee al Commercio lo stabilimento della Colonia de' Quakeri nella Pensilvania. Il famoso Penn in questo asilo, e gratissimo soggiorno di *virtu reali* vi „ c' introdusse nel 1682 che due mila persone *perseguitate dal* Clero. Fin allora gli „ Europei non avevano saputo che spopolare, ma quest' immortale Inglese a malappena ch' ebbe fatto ammirare i germi della ragione, e della Felicità, ed ebbe seminato nelle vaste ruvine d' un Emisfero ancora fumigante di sangue di tanti popoli selvaggi, e incivili, che nel 1755. ci si annoveravano 280. mila abitanti. Questa singolarissima, e novella Repubblica, in cui tutto è di tutti, e tutto di ciascuno, ha „ fatto a pruova conoscere a tutto il mondo, che in una *piccola moltitudine* colla „ sola fatica utile, onoratezza, e libertà effettiva anco si può star bene *per poco* „ *tempo* senza inuguaglianza, senza lusso, senza Tribunali, senza Milizie, e senza „ sfaccendati. O gloriosissimo Penn perchè prima di morire non cercaste di rendere felici altri popoli „ ! „ Ad commercium referenda est constitutio Quakerorum in Pensylvania. Celebris Penn in hunc asylum, gratissimamque mansionem virtutum realium duo millia hominum a Clero exagitatorum, introduxit anno 1682. Ad illud usque tempus Europaei aliud facere nescierant, quam depopulari; is autem immortalis „ Anglus statim atque admirari fecit rationis, ac felicitatis germina, seminaque iecit „ in Hemisphaerio adhuc sanguine fumante tot populorum sylvestrium, et ad civilem „ vitae cultum translatorum; accidit, ut anno 1755. ibi numerarentur 280. mille habitatores. Haec singularis, ac nova Respublica, in qua omnia sunt omnium, et omnia „ singulorum, mundo universo reipsa comprobavit, in parva multitudine omnia recte „ habere posse modico tempore, per utilem laborem, honestatem, libertatemque revera „ talem, absque inaequalitate, absque luxu, absque Tribunalibus, absque Militiis, et „ absque otiosis. O Penn gloriosissime, cur antequam e vivis excederes, non curasti, „ ut alios quoque populos felices redderes! „ Ita Rhemnianus hic doctor, etsi Sacerdotio Christiano insignitus, non dubitavit Quakerorum caussam agere in Urbe Neapoli Christiana pietate insigni; omnesque intendere vires, ut novam ibi induceret Reipublicae formam, in qua omnes essent aequales, sublatis Tribunalibus, Militiis, atque et ipso Rege; optareque ut eadem quae in Pensylvania ab Anglo Penn introducta fuerat gubernii species, cum illuc, tum alibi translata ab illo fuisset. Secutus vero fuit Encyclopediae Auctores art. *Quaker*, effusus in Quakerorum laudes. Hi autem Auctores quantopere adversentur Religioni, ac Principalibus, norunt omnes, qui Encyclopediam legerunt, quique sciunt, unum ex hisce auctoribus fuisse Rousseaum apertum Principatuum hostem. Id quod a Voltairio testatum habemus in Epist. ad eumdem Rousseaum Tom. 3. ejus Operum. „ Vous savez quelles traverses vos amis essuyérent, „ quand ils commencérent cet ouvrage, aussi utile qu' immense, de l' Encyclopédie, „ auquel vous avez tant contribué „. Sed perspicite Longani conamina. Non satis ei fuerat in notis ad praefatum Opus pag. 81. appellasse Philippum II. Hispaniarum Regem immortalis nominis, *Principe bizzocone, ed avaro*, *Principem stultum, et avarum.* (Vox *bizzocone* italice idem significat, ac vox *stultus* Sic enim in Vocabulario Academiae Florentinae, vulgo *della Crusca*: *Bizzocone*, *Stolto*, *Ighorante*, *Zoticone*, *Stolido*) Nam quod initio in monitu ad Lectorem declaravit ille „ che tali parole sono „ enfatiche, e non devono eccitare un cattivo giudizio d' un Sovrano tanto singolare

445. Videtur autem minime licere rerum divisio. I. quia jure naturae omnia sunt communia. Igitur divisio rerum est contra jus naturae.

446. II. Communitas rerum fovet caritatem; ubi enim omnia sunt communia, major est amoris nexus, ideoque amicorum dicuntur esse omnia communia. Homines autem tenentur mutuo se amare. Debent igitur habere omnia communia.

447. III. Haec rerum communitas unitatem custodit; divisio enim opponitur unitati. Bonum autem Reipublicae maxime ab

---

„ in Europa „. *Ejusmodi verba emphatica sunt, nec Principi adeo in Europa singularis pravam excitare opinionem debent*; crimen non minuit, sed confirmat; nam quodnam hoc est loquendi genus, quempiam, non dicam Regem, sed ne privatum quidem, ac vulgarem hominem, appellare *stultum*, et *avarum*; declarareque postea haec dicta fuisse *emphatice*? Emphaticene potest quis licite vocari *fur*, *latro*, *grassator*, *concubinarius*, *adulter*? An minus offensionis habet appellatio *stulti*, et *avari*? Quaenam esse emphasis potest ad bonum trahenda sensum, in verbis adeo acerbis? praesertim qua Longanus illa adhibuit, ut Philippo II. exprobraret amissionem Hollandiae: *Dopo che i Paesi bassi ebbero scosso il giogo di Filippo II Principe bizzocone, ed avaro*; quod quidem jugum Hollandi excusserant Catholicae Religionis caussa, a qua desciverant. Non satis, inquam, Longano fuerat ita de Catholico Rege Neapoli scripsisse, typisque vulgasse, nisi Quakeros Summarum Potestatum infensissimos hostes, qui omnimodam tuentur aequalitatem, omnemque differentiam graduum excludunt, omni laudum praeconio celebraret. Hi per Longanum sunt qui *virtutes reales* excolunt, ceteri nonnisi umbratiles virtutes habent. Hi sunt injuste *a Clero vexati*, et a quonam *Clero*? nimirum a Pseudo-episcopis Anglicanis. Hi sunt *immortali* gloria digni. Hi *saevitiam* Europaeorum emendarunt. Hi *rationis* et *felicitatis* jecerunt semina, utque germinarent effecerunt. Hi populi frequentiam in illas regiones invexere. Hi populos transtulerunt ad civilem cultum, omni sublata graduum, officiorum, ac dignitatum inaequalitate, sublatisque Tribunalibus, Militiis, Rege, ac perfecta inducta omnium aequalitate. Hi denique sunt, quorum caput in alias quoque regiones eamdem vivendi formam invehere debuerat, ut plena esset ubique felicitas. Poteratne vel ipse Penn Quakeros suos magnificentius extollere? Jam oportebit ad Quakeros transire, ut *reales* discamus *virtutes*, et *rationis*, ac *felicitatis* efficiamur compotes. Oportebit Tribunalia, Militias, Reges e medio tollere, perfectamque statuere aequalitatem, nullo facto graduum, officiorum, ac dignitatum discrimine, ut augeatur incolarum numerus. Oportebit denique receptas proscribere Regnorum, et Rerumpublicarum formas, novasque instar Quakerorum formas inducere. Nam quod de *parva multitudine*, et de *modico tempore* Longanus scribit, studio conquisita evasio est; non enim dici potest parva multitudo numerus ad 28000. neque spatium 73. annorum quot effluxerunt ab anno 1682. ad annum 1755. potest dici modicum tempus. Porro autem cuinam bono auctus ille fuit Quakerorum numerus? Religionine Catholicae, quae unica vera est? Nihil minus. Quid autem necesse est, homines multiplicari, ut multiplicetur iniquitas, et copiosiora sint diaboli spolia? Fuerint quidam erga Americanos saevi, contradicentibus Regibus, ac Magistratibus; quot infideles conversi ab aliis sunt ad Catholicam Fidem; quot fundatae Ecclesiae? Sed haec ad Regnorum felicitatem non permagni ponderis Longano erant. Modo numerus hominum licet Quakerorum augeretur, modo commercia florerent, optime de universis erat ad feliciter, beateque vivendum. Puerilia haec, ut olim alia, fortasse reputabit ille, et responsione indigna. Nobis autem summi esse videntur momenti, et quoad Religionem pertinent, et quoad statum respiciunt civilem; nec ullus erit recte de Religione, ac de Republica meritus, qui illa non rejiciat, improbetque, praesertim qui sciat, longe diversam fuisse caussam aucti hominum numeri in Pensylvania, ab illa, quam Longanus statuit.

unitate pendet. Ad Reipublicae ergo bonum maxime confert rerum communitas.

448. IV. Homines imitari debent exempla Christi; ejusque discipulorum. Christus autem non solum nihil habuit proprium, sed nec habuit, *ubi caput declinaret*, ut ipsemet ait Luc. 9. v. 58. De Apostolis vero, primisque Christianis dicitur Act. 4. v. 32. *Nec quisquam eorum quae possidebant, aliquid suum esse dicebat; sed erant illis omnia communia.* Haec igitur exempla sectari ceteri debent.

449. V. Idipsum et Patres docuere: nam S. Ambrosius (1) ,, Natura, *inquit*, omnibus in commune profudit. Sic enim ,, Deus generari jussit omnia, ut pastus omnibus communis es- ,, set, et terra foret omnium quaedam communis possessio. Na- ,, tura igitur jus commune generavit, usurpatio vero fecit priva- ,, tum ,, Et rursus (2): *Proprium nemo dicat, quod est commune.* Et S. Basilius (3): ,, Si quis loco in theatro ad spectacu- ,, lum occupato, deinde ingredientes arceat, id sui ipsius proprium ,, ratus, quod ad omnium communem usum proponitur, tales e- ,, jusmodi quoque divites sunt. Nam communia praeoccupantes, ea ,, ob praeoccupationem sibi assumunt ,,. Censuerunt ergo rerum divisionem esse illicitam.

Prop. I. *Divisio rerum, et proprietatem quoad potestatem procurandi, ac dispensandi, non modo conveniens est, sed plane*

---

(1) L. 1. de Offic. c. 28.

(2) Haec verba S. Ambrosio adscribuntur in Decr. d. 47. c. 8. *Sicut ii*; ex eoque citantur in arg. 3. quod sibi objicit S. Thomas 2. 2. q. 66. a. 2. Nicolajus in not. ibid. animadvertit, in Decreto citari serm. 81. Ambrosii; et revera in Codicibus, ex quibus eruta fuit vetus editio Opp. Ambros. erat ordine 81. Vide Maurinos PP. in ind. Serm. praetermissorum, in Append. Opp. S. Ambrosii. Ipse vero Nicolajus citat sermonem 64., ejusdem Ambrosii in modernis exemplaribus; et quidem 64. erat is sermo S. Ambrosio tributus in Romana editione. Confer Indicem laudatum. Iidem vero PP. Maurini ib. observant, praefatum Sermonem non esse adjudicandum S. Ambrosio, sed S. Basilio, esseque ipsam Basilii Homiliam in dictum illud Luc. 12. *Destruam horrea mea*, etc. Haec autem Homilia tertia est inter illas S. Basilii, quas Ruffinus Aquileensis e Graeco in Latinum vertit more suo licentia magna utens in vertendis Graecorum scriptis, ut in hac ipsa Homilia videri potest, si conferatur Graecus Basilii textus cum Ruffini versione. Nicolajus vero not. cit. descripsit tamquam Ambrosii verba quae habentur non quidem in Homilia consona textui Graeco Basilii, sed prout exstabant in versione Ruffini, ita enim descripta erant in veteri edit. Opp. Ambrosii. Verba autem Basilii in Hom. cit. sunt haec, n. 7. Cui, inquit, injuriam facio, dum retineo mea, ,, atque conservo. Quae, dic mihi, tua sunt! Unde accepta in vitam intulisti! Velut si quis etc. ut descripsimus in arg. 5. Ruffini autem versio, quam describit Nicolajus sic habet: ,, Sed dicis. Quid injustum est, si cum aliena non invadam, propria diligentius servo! O impudens dictum! Propria dicis! Quae ex omnibus reconditis in ,, hunc mundum detulisti? Quando hunc ingressus es lucem etc. Et paulo infra: *Proprium nemo dicat quod e communi plusquam sufficeret sumptum, et violenter obtentum est.*

(3) Hom. in illud Luc. 12. v. 18. *Destruam horrea mea*, etc. n. 7.

necessaria in Rebuspublicis bene ordinatis. II. Usus vero exteriorum, earumque fructuum debet esse communis.

450. Ita S. Thomas (1). Prob. 1. p. ex eodem. Id maxime convenit, estque necessarium in Rebuspublicis bene ordinatis, quo ablato possessiones, aut vix, aut non ita bene procurarentur, ut requiritur ad bonum commune; dissensiones vero, et lites orirentur saepissime. Atqui sublata rerum divisione, et proprietate, quoad potestatem procurandi, et dispensandi, possessiones vix procurarentur; unusquisque enim minus curat communia, quam propria, praesertim cum labor subeundus est, ex quo commune tantum sequitur commodum (2). Vel si procurarentur, maxima esset inordinatio, et confusio; nemini siquidem propria immineret cura earum procurandarum. Jurgia vero perpetua forent, ut accidit, cum multi unam rem procurare habent (3). Contra vero posita rerum divisione, et proprietate, possessiones diligentius procurantur, quia quisque sua magis curat: omnis abest confusio; quisque enim sua administrat: caventur lites si non omnes, saltem plurimae, quae ex communi possessione orirentur. Divisio igitur rerum, et proprietatum quoad potestatem procurandi, et dispensandi conveniens, planeque necessaria est (4) in Rebuspublicis bene ordinatis (5).

---

(1) 2. 2. q. 66. a. 2. Polit. lect. 4.

(2) Equidem posita rerum communitate. iniqui homines, ac desides otio, et inertiae vacarent quod certi essent, eis non defectura necessaria vitae ex labore, ac diligentia hominum proborum: sic vero vitia promoverentur, et immerentes aequales essent bene merentibus. Quod reprobat Apostolus 2. ad Thessal. c. 3. v. 11. sq. iis verbis: „ Audivimus inter vos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose „ agentes. Iis autem qui ejusmodi sunt, denuntiamus, et obsecramus in Domino Jesu „ Christo, ut cum silentio operantes, suum panem manducent „. Si ita contigit inter Christianos initio Ecclesiae, cum omnes erant cor unum, et anima una in Domino, quanto magis inter ceteros homines similia contigissent!

(3) Quod communitas bonorum pareret jurgia, et rixas, habemus exemplum Gen. 13. in rixa orta inter pastores Abrahae, et Lot, eo quod habitarent communiter, et indistincte curarent greges. Et Act. 6. describitur murmur Graecorum adversus Hebraeos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduae eorum.

(4) In Judaeorum Republica voluit Deus, ut terra promissionis divideretur per Tribus, et cognitiones, et familias. Confer cap. 1. et 14. lib. Josue.

(5) Hae rationes, quas S. Thomas ex Scriptura, et Aristotele l. 2. Polit. desumpsit, et ex eodem Aristotele descripserunt etiam Pufendorfius de Jur. nat. et gen. l. 4. c. 4. § 7. et Heineccius de jur. nat. et gen. lib. 1. c. 10. § 269. Iam non placuere Campanellae ut finxerit *Civitatem* solis in eamque bonorum communionem tentarit introducere. Sed ejusmodi civitates nonnisi in phantasiis existere possunt. Considerata enim conditione hominum, locus communioni bonorum universali nequit esse. Nam nihil proprium possidere, non est nisi eorum qui ad virtutum perfectionem adspirant. Velle autem universum genus humanum, aut aliquod Regnum, vel Civitatem ad talem perfectionem adipiscendam esse idonea, stultitia est; maxima enim pars est hominum imperfectorum. *Lex humana*, inquit, S. Thomas 1. 2. q. 96. a. 2. „ ponitur multitudi- „ ni hominum, in qua major pars est hominum non perfectorum virtute „. Et licet lites, et jurgia plurima sint etiam post inductam divisionem; multo tamen et majo-

451. Prob. 2. p. ex eodem S. Thoma (1): Nisi usus rerum exteriorum, earumque fructuum sit communis, universa ad eos tantum pertinebunt, qui proprietatem habent, ceteris qui non possident, quorum major est numerus, nihil erit reliquum. Hoc autem et caritati erga proximum adversatur: et bono communi Reipublicae, quod ex rerum communicatione pendet (2). Quapropter Apostolus 1. ad Tim. 6. v. 17. sqq. ajebat: *Divitibus hujus seculi praecipe. . . bene agere. divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare. thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam.* Usus ergo rerum exteriorum, earumque fructuum debet esse communis (3). Hinc divites urget praeceptum largiendi pauperibus eleemosynam de superfluis naturae, et personae in extrema necessitate; et de su-

---

ra, et frequentiora essent, si omnia forent generi humano communia, habita ratione corruptionis humanae naturae. Vide S. Thom. 2. Polit. lect. 4. (1) Loc. cit.

(2) Improbata sic manet sententia Pufendorfii de jur. nat. et gen. l. 4. c. 4. § 2. ajentis, ad vim dominii pertinere, ut ab rerum quae nobis propriae sunt, *usu quosvis alios arcere possimus.* Nam licet domini rerum possint ex legitima caussa hos, vel illos arcere ab usu praesertim fructuum earum rerum, quae ipsis necessariae non sunt; non possunt tamen *quosvis alios* universim arcere; ita enim fructus marcescerent, si corruptioni essent obnoxii, et generatim posset nullus esse permutationibus, negotiationibus, et eleemosynis locus.

(3) Is usus non ita est accipiendus, ut quisque possit pro libito uti rebus, quae certum dominum habent (nisi forte id sit permissum publica potestate, ut est in nonnullis locis jus pascendi, lignandi etc.) sed ita ut domini rerum non debeant impedire, ne alii per contractus licite cum ipsis initos, ab usu rerum, quae ipsis necessariae non sunt, excludantur; providere vero debeant, ut eas cum pauperibus, et indigentibus communicent. Genuensis autem l. 1. de offic. c. 12. n. 6. minime distinguens inter proprietatem, et usum: „ Homines, *inquit*, in communione universali procrea- „ ti sunt. Porro est nunc eadem hominum conditio naturalis, quae fuit a principio: „ nam omnes et rerum indigi nascuntur, et cum jure ad vitam, a quo nemo alterum „ excludere, nisi sceleste potest. Igitur etiam nunc jure illo naturae primaevo in com- „ munione procreantur „. Haec licet vera sint de usu rerum, quae ad vitam omnino necessariae sunt, nec alia subest via, qua servari vita possit; quisque enim quo jure debet vitam conservare suam, eodem potest uti rebus etiam alienis, ut vitam suam servet, ut est in casu necessitatis extremae; in quo quidem casu, res, quas accipit quis ad vitam servandam, desinunt esse alienae, et fiunt suae, atque adeo in eo tantum casu dici possunt communes; nihilominus affirmari generatim nequit, ut Genuensis facit, homines etiam nunc procreari in communione jure primaevo naturae, quasi quisque manus licite possit extendere in aliorum substantias, si earum sit indigus, quaecumque sit necessitas vitae. Nec oportebat, propter unum dumtaxat casum necessitatis extremae, generale theorema statuere, adstruereque generatim, homines etiam nunc *in communione universali procreari*, nullo facto discrimine inter usum, et proprietatem. Sed vide hominis indolem. Ibib. § 2. praemiserat: „ In naturae igitur com- „ munitate quicumque rem aliquam adeptus est, ut jure suo uti abutique possit, „ *omnesque alios ab ejus usu propter ingenita jura depellere*, ejus rei κυριος do- „ minus factus est „. Quid illud Graecum verbum κυριος? videlicet [illegible]. Itane vere? Nemo igitur dominus est, nisi ille tantum qui *propter ingenita jura* potest alios depellere ab usu rei, cujus factus est dominus. Jura autem illa *ingenita* ad res tantum sunt quae necessariae sunt ad vitam. Nemo igitur aliarum rerum vere dominus esse potest. Verum hac de re paulo post dicemus.

perfluis statui in necessitatibus communibus; in gravi vero necessitate etiam de superfluis personae (1).

452. Ad primum respondet S. Thomas (2) ,, Communitas ,, rerum attribuitur juri naturali, non quia jus naturale dictet, ,, omnia esse possidenda communiter, et nihil esse quasi pro- ,, prium possidendum; sed quia secundum jus naturale non est ,, distinctio possessionum, sed magis secundum humanum condi- ,, ctum, quod pertinet ad jus positivum... Unde proprietas pos- ,, sessionum non est contra jus naturale, sed juri naturali supe- ,, radditur per adinventionem rationis humanae (3) ,,.

453. Ad secundum dicimus, per communitatem rerum quoad proprietatem in statu naturae corruptae, haud foveri mutuam caritatem: nam lites, quas ea communio gigneret, caritatem certe non foverent, cum discordiae, et contentiones inordinatae sint contrariae paci, ut demonstrat S. Thomas (4): pax autem est effectus caritatis, ut idem ostendit (5). Sat fovetur mutua caritas per communionem usuum rerum: et hac ratione dicuntur amici omnia habere communia.

454. Ad tertium respondet S. Thomas (6): ,, Ad civitatem... ,, requiritur aliqua unitas, sed non omnimoda. Unde intantum po- ,, test procedere unitas civitatis, quod jam non erit civitas, puta, ,, si omnes sint unius artis... Unde sequitur, quod sit pejor, quia ,, unumquodque tanto deterius est, quanto magis appropinquat ,, ad suum non esse. Sicut si tollatur aliqua distinctio *officiorum*, ,, quae sunt necessaria ad bene esse civitatis... sicut si aliquis ,, faciat concentum univocum, idest, omnes cantantes in una voce, ,, jam non erit symphonia, et consonantia vocum; cui similatur ,, civitas ex diversis consistens... Et ita... oportet, in civitate ,, esse quidem diversorum multitudinem, sed quod civitas fi- ,, at una, et communis propter quamdam disciplinam legum ,, recte positarum ,, Ab hac ergo disciplina legum, quae omnes tendant ad bonum commune Reipublicae, in quo ejus salus consistit, repetenda est Reipublicae unitas, et non a communitate proprietatis bonorum.

455. Ad quartum respondemus, non omnia exempla Christi, et Apostolorum obligare ad necessariam imitationem. Ea quae non solum ipsi fecerunt, sed ut alii facerent, preaceperunt, utique om-

---

(1) Vide quae diximus ex S. Thoma in Epit. Theol. Mor. Nat. Alex. l. 3. p. 2. tr. 1. sect. 3. c. 2. a. 3. q. 2.

(2) 2. 2. q. 66. a. 2. ad 1.

(3) Pufendorfius loc. cit. § 2. et 5. et Heineccius de Jur. nat. et gen. l. 1. c. 9. § 231. distinguunt duplicem rerum communionem *negativam, et positivam*; illamque esse dicunt Juris naturalis, hanc Juris positivi. Hisce terminis jampridem Scholastici fuerunt usi. Vide Sotum de Just. et Jur. l. 4. q. 3. a. 1. in resp. ad arg. Nihilque aliud significare voluit S. Thomas, quamvis ab illis terminis abstinuerit.

(4) 2. 2. q. 37. sq.

(5) Ib. q. 29. a. 3.

(6) 2. Polit. lect. 5.

nes ligant; opera vero majoris perfectionis reliquerunt sub consilio. Nullibi autem Christus, vel Apostoli bonorum communitatem praeceperunt. Exemplum primorum Christianorum habentium Jerosolymis omnia communia, ad rem non facit: nam is vivendi modus temporarius fuit, ut S. Thomas advertit (1) scribens: „ Quod de pretio possessionum omnes communiter vivant, sufficiens est, non tamen ad longum tempus; et ideo Apostoli hunc modum vivendi fidelibus in Jerusalem instituebant, quia praevidebant per Spiritum Sanctum, quod non diu in Jerusalem simul commorari deberent, tum propter persequutiones, et injurias eis inferendas a Judaeis; tum etiam propter instantem destructionem civitatis, et gentis; unde non fuit necessarium, nisi ad modicum tempus fidelibus providere: et propter hoc transeuntes ad gentes, in quibus firmanda, et duratura erat Ecclesia, hunc modum vivendi non leguntur instituisse „. Jerosolymis etiam, cum fideles omnia habebant communia, nullum circa hoc erat praeceptum, ut constat ex verbis S. Petri ad Ananiam Act. 5. v. 4. *Nonne manens tibi manebat, et venundatum in tua erat potestate?* significans, illum potuisse agrum retinere, peccavisseque non quod partem pretii agri venditi retinuerat, cum potuisset retinere totum, sed quod mentitus erat Spiritui Sancto, offerens partem pretii, quasi esset totum.

456. Ad quintum respondemus, auctoritatem S. Ambrosii confirmare, quod divisio rerum sit ex jure gentium, non ex jure naturae. Nam quod ait, *usurpationem* fecisse jus privatum, intelligendum est non de injusta acceptione, sed de occupatione ex legum permissione; *usurpatio* enim saepe occupationem, et apprehensionem significat (2).

457. Quod additur testimonium, non est S. Ambrosii, ut animadvertimus (3); imo neque est S. Basilii, sed potius Ruffini, qui Basilii Homiliam minus fideliter Latinam reddidit. Angelicus autem licet Sermonem illum tamquam Ambrosianum admittat, propterea quod ita citatus exstabat in Decreto, atque ita ab adversariis objiciebatur (4); non omisit tamen veram responsionem ad mentem S. Ambrosii, cum ait (5), ipsum loqui *de proprietate quantum ad usum* (6).

---

(1) Lib. 3. con. Gen. c. 135.

(2) Dici etiam potest, S. Ambrosium loqui de usu rerum; *usurpatio* enim usum denotat, quasi usus acceptio. Meminit enim ibi Stoicorum, qui ajebant, *quae in terris gignantur, omnia ad usus hominum creari*

(3) Not. 2. pag. 209.

(4) Scopus non erat Angelici Praeceptoris Criticum agere in Summa Theologica; neque enim ad veritatem doctrinae multum referebat decernere, an hujus potius, quam alterius Scriptoris essent testimonia prolata, dummodo de eius antiquitate, et auctoritate constaret; hinc enim pendebat Traditio, quam S. Thomas quaerebat. Vide quae diximus Tom. 1. pag. 517. not. 2.

(5) 2. 2. q. 66. a. 2. ad 3.

(6) Vide not. 2. hujus pag.

458. Denique ad S. Basilii auctoritate jam responderat idem Angelicus ,, quod ille qui praeveniens ad spectacula praepararet aliis ,, viam, non illicite ageret, sed ex hoc illicite agit, quod alios pro- ,, hibet: et similiter dives non illicite agit si praeoccupans posses- ,, sionem rei, quae a principio erat communis, aliis etiam com- ,, municet: peccat autem, si alios ab usu illius rei indiscrete ,, prohibeat. Unde Basilius ibidem dicit: *Cur tu abundas ille vero ,, mendicat, nisi ut tu bonae dispensationis merita consequaris, ,, ille vero patientiae praemiis coronetur* (1) ,, ?

ARTICULUS III.

Utrum origo dominii repetenda sit ex rerum occupatione tantum, an vero ex hominum condicto.

459. De origine dominii acturi, principio statuimus veram dominii definitionem, dominii, inquam, *proprietatis* privatorum, de quo hic loquimur, non enim agimus modo de dominio *politico* et *jurisdictionis*, quod est potestas in subditos ob bonum commune, et de quo agemus infra (2). Est ergo dominium *propria cujusque facultas, et jus in rem quam in sui ipsius commodum usurpare potest quocumque usu lege permisso* (3). Dicitur *propria*

---

(1) Haec si legisset Genuensis, scisset profecto, quo sensu Cicero, quem ipse citat l. 1. de offic. c. 12. n. 7. exemplo *theatri* usus fuerit l. 3. de fin. In eumque sensum ipsum citaverat Grotius l. 1. de jur. bel. et pac. cap. 2. § 2.

(2) Seneca l. 7. de benef. c. 4. ,, Ad Reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas.

(3) Ignoravit veram dominii definitionem Pufendorfius, cum de Jur. nat. et gen. l. 4. c. 4 § 3. docuit, *proprietatem innuere exclusionem aliorum ab ista re, quae propria dicitur, ideoque illam plures uno homines in mundo praesupponere.* Id notavit Hertius in not. ibid. scribens: ,, Hac hypothesi non est opus, et si vera esset, quid fiet de dominio Dei ,, ? Quare concidit quod ille infert: ,, Si unus tantum homo ,, in mundo exstitisset, nequaquam res poterant dici ipsius propriae ,,. Et paulo post: ,, Igitur jus Adami in res diversum fuit ab illo dominio, quale jam est inter homines ,, constitutum; quod quis vocare possit dominium indefinitum non formaliter, sed concessive, non actu, sed potentia ,,. Nonne haec verba *formaliter, concessive, actu, potentia* latinissima sunt, et non potius deprompta ex officinis Scholasticorum, quos Pufendorfius irridet? Pergit: ,, Adamo, quamdiu is solus exstitit, neque propriae, ne- ,, que communes res fuerunt. Nam communitas involvit socium possessionis: proprie- ,, tas autem connotat exclusionem juris alterius ad eamdem rem. ,, Itaque Pufendorfius confundit dominium proprietatis absolute sumptum, cum dominio proprietatis post rerum divisionem. Facta quidem divisione, excluditur jus alterius ad eamdem rem. At dominium proprietatis absolute nihil aliud dicit, quam facultatem propriam, quam quis habet in rem, qua uti potest in suum commodum in omnes usus lege non vetitos. Hanc autem facultatem Adamus habuit cum solus erat; habuit enim propriam facultatem usurpandi in suum commodum res quae mundo continebantur, licet non cum exclusione aliorum hominum, qui ab ipso progignendi erant. Sane Deus supremum habet dominium, perfectissimumque in omnes creaturas, nec tamen excludit alios ab earum

facultas, ut dominium discriminetur a mera possessione (1), usu (2), et usufructu (3). Dicitur *in sui ipsius commodum*, ut dominium proprietatis peculiaris distinguatur a dominio politico, et jurisdictionis, quod est in utilitatem subditorum. Dicitur *quocumque usu*, ut excludatur dominium imperfectum, sive *directum* (4), sive *utile* (5); tradita enim definitio est dominii perfecti. Dicitur *lege permisso*, si namque lex prohibeat, nullum acquiri dominium potest.

460. Modos acquirendi dominium Grotius distribuit (6) in *originarios*, et *derivativos*. Originarios vero in duos distinguunt, *occupationem*, et *accessionem*. Nos autem cum veteribus Jurisconsultis modos acquirendi dominium post factam inter homines rerum divisionem, aptius distinguendo censemus ex ipsis rebus, quarum dominium acquiritur. Nam si res nullum habent dominum, ut sunt bona derelicta, aut vacantia (7), ejusmodi rerum dominium occupatione acquiritur, in qua quidem occupatione etiam tacitum condictum intervenit ex jure gentium, quo constitutum est, ut bona derelicta, et vacantia sint primi occupantis (8). Si autem res suum habent dominum, eorum dominium transfertur mutuo consensu, ut in contractibus emptionis, venditionis, etc. licet ex jure positivo ordinarie requiratur titulus, et traditio; itemque transfertur tale dominium per *accessionem*, *specificationem*, *confusionem*, *inaedificationem*, *implan-*

---

dominio. Non est ergo cur Adamo verum denegemus dominium, adversus Scripturam de ipso ajentem Gen. I. v. 26 *Et praesit piscibus maris, et volatilibus caeli, et bestiis, universaeque terrae.* Et rursus v. 28. de utroque primo parente: *Dominamini piscibus maris, et volatilibus caeli.*

(1) Mera possessio non inducit dominium: nam fur furto possidere potest rem furatam, quin tamen fiat ejus dominus.

(2) Usus alius est *facti*, alius est *juris*. Atque prior quidem nihil juris confert etiam ad ipsum usum, ut est usus rerum quae conceduntur Religiosis professis. Posterior confert quidem jus ad usum, sed non ad rei substantiam, ut v. g. jus utendi hortum, et utendi fructibus ejus pro se, et familia sua. Quare non potest illos vendere usuarius.

(3) Ususfructus jus non confert in rei substantiam, sed tantum ad utendum, et fruendum re aliena. Et ideo usufructuarius potest non ipsam rem, sed ejus fructus distrahere.

(4) *Directus* dominus dicitur, qui habet proprietatem rei sine jure percipiendi fructus.

(5) Dominium *utile* dat jus percipiendi fructus absque rei proprietate, ut est dominium Usufructuarii, Feudatarii, Emphyteutae, etc.

(6) De jur. bel. et pac. l. 2. c. 3. sqq.

(7) Quid de acquirendo dominio ferarum, avium, piscium, sylvarum, montium, pascuorum, thesaurorum sit legibus constitutum, require apud Auctores. Nos pleraque collegimus in Epit. Nat. Alex. l. 3. tract. 2. sect. 2. cap. 2. § 5.

(8) Id est intelligendum de singularibus personis. Nam si incolae unius societatis terras aliquas incultas reliquerint, easque a suo abdicarint dominio, non propterea licet alteri societati terras illas occupare, nisi accedente consensu Principis, ad quem societas illa pertinet.

tationem, *pictionem*, *nativitatem*, *commixtionem*, *usucapionem*, *praescriptionem*. De hisce autem modis divisim agere, longum nimis foret, et ab instituti nostri ratione alienum. Sat alibi diximus (1), consulique possunt Morales Tractatores, et Jurisconsultorum libri.

461. Nunc autem non de quolibet originario dominio proprietatis, sed de prima ejus origine sermo est, per quam ita unus alicujus rei evasit dominus, ut ceteros excluderet a proprietate ejusdem rei. Qua in re Grotius existimavit (2), in prima rerum divisione interfuisse pactum inter homines *expressum* vel *tacitum*, quo dominium proprietatis fuit acquisitum, consentitque Pufendorfius (3). Hertius autem (4), et uterque Coccejus (5) id sola *occupatione* factum esse contendunt. Lockius vero (6), ejusque adstipulator Genuensis (7), addunt, nihil homines potuisse facere suum, nisi labore, et industria, nihilque eis acquirere licuisse, nisi quod necessarium erat ad vitam commode sustentandam, suumque tenendum ordinem.

462. Videtur autem prima origo dominii repetenda ab occupatione I. quia res, quae nullius sunt, possumus per occupationem absque ullo pacto nostras facere. In mundi autem initio res nullius erant, cum nondum esset facta rerum divisio. Satis ergo fuit sola occupatio (8).

463: II. Videtur etiam homo non plus potuisse, nec posse apprehendere, quam eam terrae portionem quam labore, et industria sua excolere valet, vel eos naturales fructus, quos potest colligere; ita enim id quod est commune, fit ei proprium. Sicut ergo qui fructus in fundo communi colligit, eos facit suos, si tot colligat, quot sunt ei necessarii, suos non facturus, si plures colligeret; ita qui eam terrae portionem excolit; quae ad ejus et familiae commodam sustentationem exigitur, ejus acquirit proprietatem, minime acquisiturus, si plus acciperet, quam colere labore, et industria sua posset (9). Itaque qui bona acquirit plusquam exigunt necessitates personae, familiae, adversae casuum fortunae, et ordinis ei attributi, fur est, et raptor (10).

464. III. Etsi natura res universas in communi dederit, homo tamen est dominus sui, suarumque actionum, et laborum. Habet igitur in seipso fundamentum proprietatis, ut omne id in

---

(1) Ibid. § 4. (2) Loc. cit. c. 2. § 2.
(3) De iur. nat. et gen. l. 4. c. 4. § 4. (4) Not. in cit. § Pufend.
(5) Com. in cit. § 2. Grotii. (6) De Civ. Gubern. c. 4. (7) De Offic. l. 1. c. 1?.
(8) Ita Hertius loc. cit. (9) Lockius loc. cit.
(10) Genuensis loc. cit. § 10. veluti alter XII. Tabularum Legislator; „ Tantum, „ inquit, bonorum mobilium, immobiliumque acquirere ius facit natura, ut aequentur necessitatibus personae + familiae + adversae casuum fortunae + ordinis quem „ civitas attribuit. Si hanc normam praetergressus fueris, fur ac raptor habetor „. Quaerere quis posset, an Genuensis tantum habuerit bonorum mobilium (nescimus, an immobilia possederit) quantum aequabatur ejus necessitatibus personae, et adver-

quod suas impendit curas, et industriam, ut suae sustentationi, et commoditati consulat, ad ejus proprietatem pertineat. Ita ergo dominium acquiritur.

465. IV. Nisi ita foret, possent bona immobilia in paucas familias immigrare, cum magno Reipublicae damno.

Prop. I. *Prima origo dominii proprietatis excludentis alterum ab ejusdem rei possessione, repetenda est ex condicto hominum, non ex sola rerum occupatione.* II. *Potuerunt autem homines, et adhuc possunt aliquid aliud absque injustitia possidere praeter id quod labore, et industria sua possunt acquirere ad commodam vitae, ac status sustentationem;* III. *modo non sit facultatum excessus, et earum usus sit communis.*

466. Prob. 1. p. ex S. Thoma (1). Dominium proprietatis excludens alterum a possessione ejusdem rei, pendet a rerum divisione; nullum enim tale dominium potest esse in perfecta rerum communitate. Rerum autem divisio non est facta jure naturali, sed jure gentium, ut dictum est (2). Prima ergo origo ejusmodi dominii pendet a jure gentium. Atqui jus gentium est jus humanum, seu positum ex condicto, sive consensu hominum; qui in ipsum convenere, ut supra ostendimus (3). Prima ergo talis dominii origo repetenda est ex condicto.

467. In ipsamet occupatione (4) debuit adesse aliquod hominum condictum; non enim cuiquam licuisset quidpiam occupare cum exclusione alterius cujuscumque ab eadem re (nisi forte res illa necessaria fuisset quoad usum ad vitae conservationem), vigente perfecta rerum communitate. Qua enim ratione vigere potuisset perfecta rerum communitas, si res ita esset facta unius, ut nemo alius in proprietate ejusdem rei posset convenire? Pri-

---

sae casuum fortunae; nam ordinem civilem nullum tenuit, nec familiam habuit, nisi forte unum, vel alterum famulum. Ex cathedra Regia proventus satis amplos percipiebat, et ampliores forte ex turba discipulorum, quos domi docebat, quibusque Institutiones diatribaebat suas typis editas. Diceret fortasse quis, illum fuisse furem, et raptorem, si ejus alandum esset principio. Nullam esse talem necessitatem, quas Genuensis fingit, demonstrabimus paulo post.

(1) Vide ejus verba supra § 152. (2) § 437. (3) § 428.

(4) Genuensis loc. cit. in not. ad § 15. agens de occupatione, scribere non dubitavit: ,, Solis ego Quaqueris hanc tribuerim gloriam, Pensylvaniam emisse, non rapuisse, nec in servitutem barbaros, jure naturae liberos, praepotenter adduxisse, ,, sed duxisse pacta mercede. Reliquos facta tuentur, non jus. Ita mortales, et iniqua ,, oderunt omnes, et nesciunt esse justi ,,. Audistin Regium Professorem ita de Regibus universis scribentem? *Soli* igitur *Quakeri* sunt qui non *rapuerunt?* Reliqui Reges Hispaniarum, Galliarum, Angliae, imo quotquot fuere, et nunc etiam sunt, Reges, Principes, et Respublicae, quae aliquod occuparunt dominium, nemine excepto, praeter *solos Quakeros*, raptores fuerunt, et fures sunt, adduxeruntque *in servitutem* homines Jure naturae liberos: nec *jura* eos tuentur, sed mera *facta;* idest nullum habent imperandi *jus*, etsi *facto* imperent, ideoque invasores sunt, et tyranni

ma igitur occupatio ideo jus dedit excludendi quemlibet alium a possessione ejusdem rei, quia nimirum placuit bonorum divisio. Haec autem supponit hominum consensionem; non enim est ab ipsa natura. Igitur et ipsa occupatio pendet ex hominum condicto quoad vim conferendi dominium cum exclusione alterius.

468. Et sane cum Scriptura dicat Gen. 4. v. 2. *Fuit autem Abel pastor ovium, et Cain agricola;* et v. 33. sqq. obtulisse *Cain de fructibus terrrae munera Domino,* et Abel *de primogenitis gregis sui, et de adipibus eorum;* respexisseque Dominum *ad Abel, et ad munera ejus; ad Cain vero, et ad munera illius non respexisse;* indigitatam habemus primam factam inter homines divisionem, rerumque occupationem, ex quibus exstitit inter illos Adami filios dominium proprietatis cum exclusione alterius: non enim diceretur grex ille *sui*, idest Abelis, nisi in dominium Abelis transisset cum exclusione Caini a dominio ejusdem gregis. Quis autem dixerit, eam divisionem, et occupationem fuisse factam inscio Adamo, insciisque fratribus Caino, et Abele? Quemadmodum vero prima illa divisio, et occupatio ex communi illorum consensione, et condicto factae fuerunt; ita deinceps, constituta rerum divisione, ex eadem manavit jus occupandi, quod in nullius certi hominis bonis erat, hoc est, ex communi hominum consensione, ut certa essent dominia, et quisque diligentius res procuraret, jurgiaque, ac rixae removerentur.

469. Accedit, quod jus acquirendi dominium cum exclusione cujuslibet alterius ab eadem re possidenda, oriri non potuit neque ex ipsa rerum natura, quae non magis sunt unius, quam alterius; neque ex Dei voluntate, et praescripto; Deus enim in medio res reliquit, ut homines de eis disponerent quod ad earum divisionem pertinebat. Itaque occupatio jus excludendi alterum conferre non potuit, nisi ex hominum voluntate, qui in rerum divisione consensere (1). Jure igitur, ac merito S. Thomas (2) ait: *secundum jus naturale non est distinctio possessionum, sed magis secundum humanum condictum.* Id quod postea Grotius tenuit (3).

---

usurpationis; qui enim absque ullo *imperat jure*, tyrannus est usurpationis. Veniat nunc ejus operis Approbator, et publicum ferat testimonium, in eodem opere *Sacra Majestatis jura fortiter asseri;* postquam Genuensis rotundis verbis scripsit; *Reliquos facta tuentur, non jus.*

(1) Nihil concludit Hertius loc. cit. cum docet, non requiri aliorum consensum, *quia ex voluntate* (Dei) *donantis, occupatio vim excludendi nanciscitur.* Cum enim Deus naturae auctor *omnia omnibus in commune profuderit*, ut loquitur S. Ambrosius ab ipso citatus, non est ex Dei voluntate, quod occupatio vim excludendi nanciscatur, sed est ex jure humano gentium, quod, ut S. Thomas advertit 2 2. q. 66. a. 2. ad 1. *juri naturali superadditur per adinventionem rationis humanae.*

(2) Loc. cit.

(3) Etsi Grotio hac in re consentiamus, multa tamen sunt, quae cit. cap. ipse habet censura digna. I quia nullo producto teste, quosdam, ait, Americae populos in

470. Alteram prop. partem hac ratione confirmamus ex S. Thoma (1). Si nemo posset quidpiam aliud possidere, praeter id quod valet acquirere labore, et industria sua ad commodam vitae et status sustentationem, nihil relinqueretur superfluum personae et statui quod aliis posset, ac deberet tribui: nam quod est necessarium ad commodam vitae sustentationem, non est superfluum personae; sicut quod est necessarium ad commodam sustentationem status, non est superfluum statui. Nemo ergo teneretur quidquam aliis tribuere, nisi tantum de superfluis personae in casu extremae, aut gravis necessitatis; in necessitatibus vero communibus nemo posset aliis tribuere, cum nihil haberet superfluum statui (2). En sublatum praeceptum caritatis, quo tenemur dare eleemosynam ex superfluis statui pauperibus communem necessitatem patientibus; de quo praecepto Christus loquens dixit Luc. 11. v. 41. *Quod superest, date eleemosynam*. Nam Christus non loquebatur tantum de casu extremae, aut gravis necessitatis, quae non ita frequentes sunt. Supponebat ergo, homines posse licite possidere aliquid superfluum personae, et statui, unde possent eleemosynam elargiri. Hoc caritatis praeceptum evacuant Lockius, et Genuensis, atque is praesertim, qui loco furum, et raptorum habet eos qui plus possident bonorum, quam requirant necessitates personae, familiae, adversae casuum fortunae, et ordinis.

471. Destruunt quoque virtutem liberalitatis, aut saltem ejus actum; materia enim liberalitatis *sunt bona possessa*, ut S. Thoma advertit (3), *quae nomine pecuniae significantur*. Ea siquidem homo liberalis *quodammodo a sua custodia, et dominio liberat, et animum suum ab eorum affectu liberum esse ostendit* (4). Quaenam vero ejusmodi bona possent homines a sua custodia, et dominio liberare, si nihil amplius possiderent praeter id quod requiritur ad commodam vitae, et status sustentationem? Deberentne statum mutare, ut liberales fierent?

472. Praeterea magnificentiam tollunt, quae etiam virtus est,

---

perfecta rerum communitate per multa secula vixisse ob eximiam simplicitatem. 2. quod arborem vitae accipiat pro symbolo cultus Dei; et arborem scientiae boni, et mali pro symbolo artium variarum, quibus bene vel male uti licet. 3. quod gigantes accipiat pro hominibus violentis, a quibus fuerit mundus per diluvium purgatus, eoque purgato, pro ferina vita successerit cupido voluptatis, cui inserviit vinum. Quae duo postrema cum sacris Litteris pugnant, earumque destennnt veritatem. Haec monenda duximus, ne incauti versantes opus Grotii, quod alia multa dissona continet, decipiantur.

(1) 2. 2. q. 32. a. 5.

(2) Neque quis dicat, nullum futurum pauperem, si quisque possideret quod est necessarium suae personae, ac statui. Haec enim facilius finguntur, quam ut contingant, sperandum est. In ea etiam hypothesi, multi possent indigere, si videlicet, aliquo inopinato casu, v. g. incendio, alluvione, terraemotu omnia possessa amitterent. Quis autem eis opem ferret, si nemo haberet quidpiam superfluum personae, et statui?

(3) 2. 2. q. 117. a. 2.

(4) Observat S. Thomas loc. cit. art. 6. liberalitatem quodammodo ordinari ad

ut S. Thomas ostendit (1): nam materia magnificentiae, ut idem S. Doctor demonstrat (2), sunt magni sumptus. Etenim *ad magnificentiam pertinet intendere ad aliquod magnum opus faciendum. Ad hoc autem quod aliquod magnum opus convenienter fiat, requiruntur proportionati sumptus. Non enim possunt magna opera fieri, nisi cum magnis expensis.* Unde vero conquirentur opes ad hasce magnas res faciendas, si nemo plus habeat quam requiritur ad commodam personae, et status sustentationem?

473. Quod ad tertiam prop. partem pertinet, fatemur, vitiosum esse appetitum possessionum, et divitiarum sine ullo termino (3). Ut enim ait Apostolus 1. ad Tim. 6. v. 9. *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia, et nociva, quae mergunt homines in interitum, et perditionem.* Tenenda est igitur norma ejusdem Apostoli ib. v. 17. *Divitibus hujus seculi praecipe non sublime sapere* (idest, ut explicat S. Thomas ibid. lect. 4. *non sentire aliquid excelsum de se ... quia divites hujus mundi inaniter extolluntur*) *neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo* (*qui praestat nobis omnia abunde ad fruendum.*) *Bene agere, divites fieri in operibus bonis, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam.* Qui ita se gerit, etsi divitiis affluat, ut affluebant Abraham, Isaac, Jacob, Job, et plures Sancti Novae Legis, securus est.

---

omnia bona, ad quae ordinantur ceterae virtutes „. Ex hoc enim, *inquit*, quod homo „ non est amativus pecuniae, sequitur, quod de facili utatur ea, et ad seipsum, et „ ad utilitatem aliorum, et ad honorem Dei; et secundum hoc habet quamdam excel„ lentiam ex hoc quod utilis est ad multa „. Ad nihil autem utilis esset in Lockiana et Genovesiana hypothesi.

(1) 2. 2. q. 134. a. 1. (2) Ibid. a. 4.

(3) Postquam Genuensis loc. cit. tamquam fures, et raptores habendos esse pronunciavit eos omnes qui bonorum quidpiam acquisivisseot ultra normam ab ipso constitutam; in nota ibid. „ Ceterum, *inquit*, illud verum, *ubi manu agitur, modestia* „ *ac probitas nomina superioris sunt* „ (Haec majusculis characteribus, ut attentius legerentur, descripsit) „ Tacitus de Morib. Germ. 36. *Boni igitur aequique iner*„ *tes, et stulti vocantur.* Quae et fuit olim inter praevalidos imbecillosque philoso„ phia, estque hodie, futura, perpetuo. Adeo ingenio ferox et rapax est homo „ ? Haec verba directe feriunt Reges, Optimates, Milites, Consiliarios, Jurisconsultos, Philosophos, Medicos, omnesque alios, qui *manibus non agunt.* Hos omnes tamquam *feroces*, et *rapaces* Genuensis habet. Nullum inter eos qui manu agunt, *superiorem* agnoscit, praeter modestiam, et probitatem. Et cum ex ejus, ac Lockii praescripto, omnes, qui ex jure naturae vivunt, vivere debeant ex propriis manuum laboribus, consequitur, homines universos, si velint ex jure naturae vivere, nullum praeter modestiam, et probitatem, debere *superiorem* agnoscere. Qui sane purus putusque est Quakerismus perfectam inter omnes aequalitatem statuens, nullamque praelationem admittens. En ratio, cur Genuensis tantopere Quakeros extollat, ut eis solis gloriae tribuat non rapuisse. Fuisset saltem sincerus in describenda Taciti sententia, cujus ceteroquin auctoritatem minimi facimus. Loquitur Tacitus loc. cit. de Cheruscis veterum Germanorum populo, qui finitimi erant Chaucis, et Cattaris. De Chaucis autem scribit: „ Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justi„ tia tueri, sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique. Prompta tamen omni-

474. Ad primum respondemus ex dictis neg. maj. nam occupatio idcirco dat jus excludendi alium quemcumque a possessione ejusdem rei, quia facta est rerum divisio, quae quidem nonnisi ex hominum consensu facta fuit. In mundi etiam initio occupatio non contulisset jus excludendi, nisi hominibus placuisset rerum divisio.

475. Ad secundum negamus, id quod est commune, ideo tantum fieri proprium, quia colligendo, vel excolendo apprehenditur. Nam si quis in fundo communi plures colligat fructus, quam ad sui, et familiae sustentationem requiruntur, nimirum ad vendendum vel donandum aliis, nemini injuriam facit, nisi forte id facere lege positiva prohibeatur. Et similiter si quis in fundo vacante plus accipiat, quam ipse excolere suis valeat laboribus, quod tamen excolere per alios possit, non est cur ejus fundi exclusiva proprietate privari debeat. Quod igitur Lockius, et Genuensis praescribunt, ex eorum (ut ipsius Genuensis phrasi utar) jecinore est. Quin etsi aliquis tantum terrae vacantis occupasset, ut neque suis, neque aliorum industria posset eam excolere, non propterea statim ejus proprietate privaretur, nec posset privatus quisque illam sibi vindicare, licet ad publicam Potestatem pertineret, vel possidentem cogere, si necessitas postularet, ad terram excolendam, vel excolendam aliis tradere, conservato domino in dominio saltem directo. Itaque fur, et raptor est quisquis privatus, qui bona sive immobilia, sive mobilia jam translata in alterius proprietatem (quaecumque sit eorum quantitas) per fraudem, aut vim eripit; tantum abest, ut ille in cujus sunt proprietate, fur, aut raptor haberi possit (1).

„ bus arma", ac si res poscat exercitus. Plurimum virorum, equorumque, et quiescen- „ tibus eadem fama „. Habemus ex Tacito *populum nobilissimum*, qui *magnitudinem* tuebatur suam. Dicemusne in hoc *nobilissimo* populo, qui prompta omnibus arma habebat, plurimumque virorum, et equorum, singulos manu labor asse, nullumque praeter modestiam, et probitatem agnovisse *superiorem?* Tum de Cheruscis Tacitus loquens: „ Cherusci, *ait*, nimiam, ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt; „ idque jucundius, quam tutius fuit, quia inter impotentes, et validos, falso quie- „ scas: *ubi manu agitur, modestia, et probitas nomina superioris sunt.* Ita qui „ olim *boni aequique* Cherusci, *nunc inertes, et stulti vocantur* „. Quis non videt, *τὸ manu agitur* intelligi a Tacito de belligerandi virtute, qua ob nimiam, et marcentem diu pacem destituti erant Cherusci, ideoque Cattis difficile non fuit eos superare, atque in eum statum deducere, ut inertes, et stulti vocarentur? Ita indicat totus contextus. Nam si de manuum labore tantum loquutus fuisset; si nullum alium inter eos superiorem agnovisset praeter modestiam, et probitatem; cur Annal. l. 2. de iisdem Cheruscis ait: *Visis Cheruscorum catervis, quae per ferociam proruperant,* etc. Et paulo post: *medii inter hos Cherusci, collibus detrudebantur, inter quos insignis Arminius manu, voce, vulnere sustentabat pugnam?* Et l. 11. „ Cheruscorum gens Regem Romae petivit, amissis per interna bella nobilibus, et uno reliquo „ stirpis Regiae, qui apud urbem habebatur, nomine Italus „. Haec produnt malam Genuensis fidem, ut ex dictis Taciti videretur confirmare Quakerorum errorem.

(1) Fures, et raptores domini non sunt rerum quas eripuerunt; non enim jure

476. Ad tertium respondemus, sophisma Lockii, si quid valeret, probaturum, eos omnes, qui labores, et industrias conferunt suas in terris excolendis, proprietatem earum acquirere debere, quamquam sint mercede conducti, vel eas locatas habeant; hi namque sunt domini actionum suarum, et laborum, eosque impendunt, ut suae consulant sustentationi, et commodo. Quod quam sit a veritate alienum demonstrare non est opus. Fundamentum acquirendi dominium rerum quae nullum habent dominum, de quibus nunc loquimur, est occupatio permissa jure gentium, nisi lex civilis obstet.

477. Ad quartum dicimus, falsum et inanem esse Genuensis timorem, ne bona immobilia in paucas familias commigrent. Quod enim ab initio mundi ad nostra tempora vel numquam evenit, vel si quandoque evenit, durare nequivit diu, ob tam multas magnasque seculorum vicissitudines, nonnisi caecum injicere metum potest (1). Quod si etiam accideret, videndum tunc foret,

---

eas possident, etsi possideant facto. Quaerimus, quinam esset verus dominus earum rerum, quas quis haberet praeter necessitates personae, familiae, casuum fortunae, et ordinis? Genuensis abs dubio responderet, esse homines ceteros qui in egestate vivunt. Si ita esset, possent hi absque ullo furti crimine accipere ex rebus illis quantum opus haberent: nam furti reus non est qui accipit rem cujus est dominus, licet a fure possideatur facto. Si haec Genuensis doctrina ad praxim deducatur, quisque videt mala inde manantia, et quam lata ad occulta furta aperiatur via.

(1) Genuensis l. 1. de offic. c. 12. § 11. quaerit „ quid in Civitate agendum Le„ gislatori, si bona immobilia paucas in familias immigraverint, ut reliquae omnes magna rerum penuria premantur „. Respondet autem 1. *Lycurgus novam partitionem aggressus est; quod et periculosum est, nec diuturnum.* Haec nova partitio non solum periculi plena est, nec esse diuturna potest, sed plane impossibilis et noxia magnis praesertim Civitatibus, et Regnis. Impossibilis quidem; Lycurgus enim, ut refert Plutarchus in ejus vita, omnia Lacedaemoniorum municipia ad sortes 39. mille distribuit; et nihilominus ipsemet Plutarchus scribit, ex septingentis post multa bella reliquis civibus, vix centum agrum, et fortem habuisse. Conatus fuit Agis eorum Rex, Lycurgi legem revocare; tamen ab Ephoris necatus fuit, ut idem Plutarchus refert. Adeatur Cragius de Repub. Lacedaem. l. 3. Tab. 2. de leg. agr. et urb. Inst. I. Si obtinere non potuit haec partitionis aequalitas in municipibus non valde multis, quid sperandum de amplissimis Provinciis, ac Regnis? Ostendit Aristoteles l. 2. Polit. politiam Lacedaemoniorum circa possessiones noxiam fuisse civitati; quem locum S. Thomas commentans ibid. lect. 13. „ Accidebat, *inquit*, apud ipsos *(Lacedaemones)* quod „ aliqui habebant valde magnas posessiones; alii vero habebant valde modicas, ita „ quod quasi tota regio ad dominium paucorum pervenerat „. (En consequutio legis Lycurgi de possessionum aequalitate, cupiditatibus hominum semper in majus crescentibus. Vide Plutarchum in Agide) „ Hoc processit ex prava ordinatione legis. Statuit „ enim Legislator apud eos, quod civis non esset dominus vendendi, et emendi, ut sci„ licet posset possessionem suam vendere, aut emere alienam quacumque ex caussa „ *(Vide Heraclidem de Politiis)*. Et hoc quidem fecit ad regulandas possessiones „ (Vide jam tum constitutam legem Fideicommissorum, quam tamen Genuensis non probat) „ non tamen recte, quia non sufficienter. Dedit enim potestatem civibus, ut qui„ buscumque vellent, darent inter vivos, vel etiam relinquerent in Testamento bona „ sua „ (Id juris Lacedaemonibus fecisse Epitadeum Ephorum contendit Plutarchus) „ ex quo etiam accidebat irregularitas possessionum, sicut ex emptione, et venditio„ ne, ita quod si totum eorum territorium divideretur in quinque partes, duae illa„ rum partium jam pervenerant ad mulieres „. (Et haec altera fuit consequutio legis

num eae familiae, in quas bona immobilia immigrarent, eorumdem bonorum fructus in utilitatem aliorum civium impenderent, an vero ad alienas transmitterent manus; vel eis uterentur ad foenerandum, opprimendosve pauperes, aut Rempublicam obruendam malis. Et quidem, si fructus in utilitatem civium impenderentur, non apparet, quodnam magnum posset esse sive ipsorum Civium, sive Reipublicae damnum: nam pauperes eorumdem bonorum participes fierent, et Respublica magnas apud illos divites col-

---

aequalitatis possessionum) „ Tum quia multae earum erant institutae haeredes a viris morientibus; tum etiam quia quando nubebant, accipiebant magnas dotes „. Pergit S. Thomas cum Aristotele, ostenditque alteram irregularitatem in institutis Lacedaemoniorum. „ Intendens, *inquit*, Legislator ad hoc quod essent plures cives in civitate, provocavit eos ad hoc quod generarent multos filios quibusdam immunitatibus; erat enim statutum lege apud eos, quod ille qui genuisset tres filios, esset sine custodia, quia scilicet non tenebatur ire ad custodiam civitatis; qui autem genuerat quatuor filios, erat immunis ab omnibus vectigalibus, et tributis: et tamen manifestum est, quod si observetur praedicta regularitas in divisione possessionum, necesse erit, si generentur plures filii, quod sint multi pauperes in civitate „ Vide quot irregularitates erant in legibus Lacedaemoniorum, quas tamen nonnulli recentium Philosophorum veluti Rerumpublicarum normam proponunt. Itaque Lycurgi legislatio opportuna minime fuit constituendae debitae inter cives partitioni bonorum. Frustra igitur Lycurgi legem memorat Genuensis.

Respondet 2. „ Solon... quo pauperes obaeratosque sublevaret, et veteres creditorum tabulas aboluit, et novas scribi jussit leviores multo... quae remedia momentanea sunt, nec ultra annum valitura „. Solon, ut testatur Hesychius legem tulit, *qua publice privatimve contractum aes remittebatur*, utque animadvertit Stanlejus in Solone c. 4. ea lex σεισάχθειαν fuit appellata *ab excussa usurarum iniquitate*. Non videtur ergo Solon quascumque tabulas creditorum abolevisse, sed tantum tabulas usurarias. *Plurimi enim* inquit Laertius l. 1. *per summam inopiam feneratoribus corpora sua exponebant, ac super his fenerabantur*. Si ita res habuit, nihil est commune inter Solonis legem, et id quod fieri oporteret, si bona immobilia in paucas immigrassent familias. Si quis mala scire cupiat quae ex ea lege sequuta fuere, etiam in ipsum Solonem, legat Plutarchum in Solone, et Stanlejum loc. cit. S. Thomas post Aristotelem 2. Polit. lect. 17. „ Aliqui, *ait*, reputant, *Solonem* fuisse bonum legislatorem, quia dissolvit paucorum statum, qui erat valde immoderatus, et intemperatus apud Athenas, et liberavit populum, qui servitute opprimebatur ex immoderato regimine divitum, et instituit popularem, statum in patria sua.... Erat enim in Areopago, idest, in vico Martis, qui erat locus solemnis apud Athenas, institutum Concilium Civitatis, quod erat paucorum, quia consiliarii Civitatis erant ex divitibus, et potentibus... Praetorium autem, idest, Potestatem Judiciariam instituit ex popularibus... Accusabant quidam ipsum... quia cum invaluit istud officium in civitate, Praetores illi instituti ex populo, transtulerunt totum regimen civitatis in populum, qui tyrannide opprimebat majores.... Primo enim Ephialtes, et Pericles, qui fuerunt Praetores populares, destruxerunt Consilium, quod ab antiquo erat in Areopago, etc. „ En quo tandem devenit lex Solonis, ad tyrannicam scilicet potestatem populi qua Optimates opprimebantur.

Respondet 3. „ Tiberius Romae et luxum gliscere passus est; et exemplum politicis nostris suppeditavit, quo uterentur. „ Citat Tacitum Annal. 3. Verum Tacitus in eo lib. recitat Tiberii litteras ad Senatum, in quibus immoderatum Romanorum luxum Tiberius reprobat. Tacitus vero addit: „ Auditis Caesaris litteris, remissa aedilibus talis cura, luxusque mensae a fine Actiaci belli ad ea arma, quibus Ser. Galba rem R. adeptus est, per annos centum profusis sumptibus exerciti, paulatim exolevere „. Hujus autem mutationis caussas deinde describit. Non ergo Tiberius luxum Romae gliscere passus fuit, neque Politicis nostris, quo uterentur, suppeditavit exemplum. Mi-

lectas haberet divitias, quibus uti posset, si publica necessitas postularet. Sin vero ad alienas transirent manus, ob immoderatiores sumptus in corporis cultum, gulam, aliasque intemperantes animi oblectationes; ad supremam Potestatem pertineret adhibere modum, ad quam pertineret etiam divitibus frenum injicere, si divitiis abuterentur ad opprimendos pauperes, divexandamque Rempublicam.

ARTICULUS IV.

Utrum bellare umquam liceat.

478. Bellum definit Grotius (1), *status per vim certantium, qua tales sunt*; consentitque Pufendorfius (2). Sed cum status in quadam immobilitate consistat, ut dictum est (3): vis autem et concertatio immobilitatem minime praeseferant; videtur potius bellum generatim definiendum, *mutua concertantium pugna.*

479. Est autem bellum, aliud *privatum*, inter privatos scilicet homines; aliud *publicum*, a publica Potestate indictum; aliud *defensivum*, quo vis illata repellitur; aliud *offensivum*, quo vis infertur (4).

---

ror autem exprobare id Genuensem iam libere potuisse *Politicis nostris*, iis videlicet qui Rerumpublicarum curam gerunt. Nam licet in magnis Civitatibus luxus quandoque dissimuletur; fieri id potest, ne majora contingant mala, vel majus bonum impediatur. Ad publicos enim Provisores pertinet aliqua mala dissimulare, ne majora impediantur bona, vel ne majora contingant mala. Nihil certe obest pauperibus divitum luxus; nam profusis divitiis, eae in populi transeunt manus.

Respondet 4. „ Moyses in Hebraica Rep. praemetuens, ne bona immobilia paulatim omnia Sacerdotes occuparent praetextu Religionis, omni tellure Levitas interdixit, concessit decimas fructuum. Hanc vero, Moyses haec statuit? Qui ita censet, non Deum, sed Moysem auctorem facit legis Judaeorum. Unde vero Genuensis rescivit, id Moysem *praemetuisse*, qui nihil faciebat aliud quam praecepta a Deo accepta populo tradere? Quid vero illud, *omni tellure interdixit?* Anne ab omni tellure exulare Levitas Moyses jussit? Quod si Levitae a Moyse prohibiti fuere, ne aliquam possiderent terrae portionem, quod significare Genuensis voluerat; cur Num. c. 35. v. 2. sqq. dicitur: „ Praecipe filiis Israel, ut dent Levitis de possessionibus suis. Urbes ad „ habitandum, et suburbana earum per circuitum... De ipsis autem oppidis, quae Le„ vitis dabitis, sex erunt in fugitivorum auxilia separata.... et exceptis his, alia qua„ draginta duo oppida, idest, simul quadraginta octo cum suburbanis suis, etc. „ Si Levitae praeter alia multa, possidebant quadraginta octo civitates cum suburbanis, nonne Genuensis ajens, eos fuisse *omni tellure interdictos*, pugnat cum Verbo Dei? Sed neque Levitae singuli bona immobilia propria possidere prohibebantur. De Barnaba Levite dicitur Act. 4. v. 37. *Cum haberet agrum, vendidit eum.* Verum quid adversus Genuensem disputamus, qui de iis scribebat quae numquam didicerat?

(1) De jur. bel. et pac. l. 1. c. 1. § 2.

(2) De jur. nat. et gen. l. 1. c. 1. § 8. (3) § 332.

(4) Revera tamen et ipsum bellum *offensivum*, si justum est, habet rationem belli *defensivi*: nam infertur ad defendenda propria jura, quae hostis vult invadere. Cicero l. 2. de offic. „ Cum duo sint genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim; cumque illud proprium sit hominis, alterum belluarum; confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore „.

480. Quodcumque bellum esse illicitum, senserunt olim Manichaei (1). Anabaptistae vero, et Œcolampadius bellum Christianis interdictum esse dixere (2). In eamque sententiam Tertullianum (3), et Lactantium (4) ivisse Barbeyracius contendit (5). Lutherus autem (6) aperte docuit: *Praeliari adversus Turcas, est repugnare Deo visitanti iniquitates nostras per illos.*

481. Videtur autem non licere quodcumque bellum, praesertim Christianis, I. quidem, quia Isa. 2. v. 4. de tempore Novae Legis loquens Propheta, ait: *conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad praelium.* Quid clarius ad ostendendum, Christianis in Novo Foedere abstinendum esse a quovis bello?

482. II. Praeterea Mat. 5. v. 38. sqq. Christus Dominus ait: *Audistis, quia dictum est: Oculum pro oculo, et dentem pro dente. Ego autem dico vobis, non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxilla tuam, praebe illi et alteram. Et ei qui vult tecum judicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium.* Ibid. v. 43. sq. sequitur: *Audistis, quia dictum est: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos* Jam vero qui nulli vult nos resistere malo; qui utramque maxillam praebendam percutienti praecipit; qui ne judicio contendatur, prohibet, qui jubet, ut inimici diligantur, eisque bene fiat; qua ratione dici potest bella probare?

483. III. Concinit Apostolus Rom. 12. v. 17. sqq. dicens: *Nulli malum pro malo reddentes: providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes, Non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum irae. Scriptum est enim: Mihi vindicta: ego retribuam, dicit Dominus.* Et 2. Cor. 10. v. 3. sq. *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Nam arma militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes.* Et rursus Ephes. 6. v. 12. *Non est nobis colluctatio adversus carnem, et sanguinem, sed adversus principes, et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in coelestibus.* Quae quidem loqu-

---

(1) Vide S. August. l. 22. con. Faustum c. 71.
(2) Adeat. Alphonsus de Castro adv. haer.
(3) L. de Idolol. c. 19. (4) L. 6. Inst. c. 20.
(5) Traité de la Mor. des Peres c. 6.
(6) Art. 31. ex damnatis in Bulla Leonis X.

tiones omne omnino bellum proscribunt, quod cum hominibus committi potest. „

484. IV. Accedit quod dicitur Jac. 4. v. 1. *Unde bella, et lites in vobis? Nonne hinc? ex concupiscentiis vestris, quae militant in membris vestris?* Quis autem dixerit, bella quae ex tali prodeunt origine, licita esse?

485. V. Ut vero omnis tolleretur ambiguitas, Christus ipse dixit Petro Matt. 26 v. 52. *Converte gladium tuum in locum suum; omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Nemo autem poena dignus est, nisi qui peccat. Peccat igitur quicumque accipit gladium ad bellandum.

486. VI. His inhaerens Concilium Nicaenum I. gravem poenitentiam imposuit iis qui militiam repeterent; propterea quod implicarent sese diaboli laqueis.

Prop. I. *Privatum bellum numquam est licitum, nisi tantum in casu justae defensionis, cum moderamine inculpatae tutelae.* II. *Publicum autem bellum licitum est, si debitae adsint conditiones.*

487. Prob. 1. p. Bellum conjungitur cum sanguinis effusione, ideoque interdicitur Clericis, ut S. Thomas ostendit (1). Effundere autem humanum sanguinem, nemini privato licet, etiamsi agatur de malefactore (2), et de injusto aggressore, nisi tantum ad repellendam vim, cum alia non patet via ad justam de-

---

(1) 2. 2. q. 40. a. 2.

(2) „ Occidere malefactorem (ait S. Thomas ibid. q. 61. a. 3.) licitum est, in„ quantum ordinatur ad salutem totius communitatis; et ideo ad illum solum perti„ net, cui committitur cura communitatis conservandae.. Cura autem communis boni „ commissa est Principibus habentibus publicam auctoritatem; et ideo eis solum licet „ malefactores occidere, non autem privatis personis „. Non placent haec Auctori lib. *de delictis, et paenis*, Caesari scilicet Beccariae; ac propterea Supremis etiam Principibus denegat *jus infligendae mortis poenae.* Audiamus tantis per hominem hunc, qui supremam Principum auctoritatem imminuere non dubitavit, et humanus vult haberi, quamquam improbis faveat; quasi humanus sit reputandus, qui tranquillo fert animo innocentium internicionem; caussam vero tuetur improborum in Reipublicae perniciem. En totum ratiocinium quo Beccaria nititur: nam cetera quae dicit, aut involuta verba sunt ad decipiendum, aut evasiones ad eludendam vim rationum oppositarum. „ Jus, „ *inquit*, in Principe oritur ex aggregato particularium libertatum uniuscujusque. Ne„ mo autem habet jus occidendi seipsum.. Neque ergo censendum est alteri dedisse „. Apodicticum sane argumentum! Quid si non solum negaremus majorem, sed ejus *suppositum?* Beccaria eam adsumit tamquam certam, eamque mutuatus fuit ex Rousseau in Systemate sociali; quae tamen falsissima est, ut infra demonstrabimus. Nihil ergo concludit Beccariae argumentatio. Admittatur autem illa major ut vera, petimus ex Beccaria, an censendus sit quispiam, cum alteri particulam libertatis suae dedit, dedisse etiam potestatem, ut ad triremes, ad fustigationes, ad carcerem perpetuum, ad alias etiam poenas ipsum damnaret, una tantum excepta poena mortis? Si hanc potestatem dedit ob commune bonum Reipublicae, cujus ipse est pars, uti certe dedisse negare non potest ipsemet Beccaria, dum statuit; „ validius frenum contra delicta

fensionem, qua *moderate* violentia repellatur, hoc est, non ex intentione occidendi invasorem: quod esset illicitum, ut idem S. Thomas (1) demonstrat (2); sed unice ex intentione conservandi propriam vitam, quae aliter conservari non posset: quod cuique naturale est (3). Privatum igitur bellum non est licitum (4), nisi

---

„ esse potius diuturnum exemplum hominis libertate carentis, instar belluae, ad servitutem damnati, puta ad triremes, „ etc. cur ob eamdem rationem dare non potuit potestatem supremo Principi, ut si ejus delicta mererentur, eum morte damnaret ob Reipublicae bonum? Praeterea Beccaria duplicem excipit casum, in quo ait licere damnare hominem ad mortem, 1. seditionis periculosae, 2. si ejus mors sit unicum medium ad coercenda aliorum crimina. In hoc duplici casu petimus, an homo ille tradiderit, necne publicae Potestati jus occidendi seipsum, cum suae libertatis particulam tradidit? Si jus illud non dedit, igitur neque in duplici illo casu publica Potestas jus habet eum morte plectendi: quod tamen Beccaria negat. Si dedit, igitur Beccariae argumentatio non concludit: nam quomodo censeri posset, illum dedisse alteri jus in propriam vitam, quod ipse non habet? Ignoravit Beccaria verum Politices fundamentum. Potestas, quam habet Princeps, supponit quidem consensum populi; si in Principis ditionem se dedit; ipsa tamen est a Deo. *Omnis anima*, inquit Apostolus Rom. 13. v. 1. „ potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi a „ Deo „. Hanc potestatem debet Princeps adhibere ad bonum commune; ut enim ait idem Apostolus ib. v. 4. *Dei minister est tibi in bonum.* Itaque si ad bonum commune conferat, ut improbus homo morti addicatur, Princeps potestatem habet in eum animadvertendi poena mortis. *Non enim*, ut ibid. loquitur Apostolus „ sine caussa „ gladium portat. Dei enim minister est vindex in iram ei qui malum agit „. Vide S. Thom. in cit. c. lect. 1. ubi in Regia potestate, vel cujuscumque alterius Dignitatis tria considerat, 1. ipsam potestatem, et sic est a Deo 2. modum adipiscendi potestatem, et sic potestas etiam est a Deo, cum quis ordinate eam adipiscitur 3. usum potestatis, qui potest esse inordinatus. Quod autem Beccaria contortis sophismatibus suadere conatur, alias poenas diuturniores validiora esse frena adversus delicta, falsum est nihil enim homines magis amant, quam vitam; eaque incolumi, omnia potius supplicia sustinent. Experiendo etiam compertum est, ibi abundare delicta, ubi vel numquam, vel fere numquam poena mortis infligitur. Intolerabilis autem est Beccariae confidentia, cum: proposita sibi omnium nationum, et seculorum praxi, scribit: „ Si mihi objicerentur „ omnium seculorum exempla, et omnium fere Nationum constituentium poenam „ mortis aliquibus delictis, respondebo, ejusmodi exempla evanescere coram veritate, „ adversus quam nulla militat praescriptio „. Tamdiu expectandum erat, ut veritas innotesceret? A mundi initio ad haec nostra tempora ne uni quidem veritas illuxit, praeter Beccariam, qui eam extraxit e puteo Democriti? Ne ipsis quidem Hebraeis, apud quos pro multis criminibus constituta erat poena mortis ex divina lege, veritas erat comperta? Proh Deus immortalis! quanta superbia, et arrogantia! imo et quanta caecitas!

(1) 2. 2. q. 64. a. 7.

(2) Ita S. Thomas loc. cit. ad 1. et 2. interpretatur S. Augustinum in iis locis in quibus videtur sentire licitum non esse invasorem occidere ad vitae defensionem.

(3) Barbeyracius *Traité de la Mor. des Peres*, c. 6. § 34. et rursus c. 11. § 4. putat non posse absque aliquo irae motu repelli vim injusti aggressoris; vindictae autem spiritum, si qui adjungatur, esse per accidens. De motu irae in aggressorem, et de motu vindictae, si sint *primo primi*, idest indeliberati, non laboramus; non enim actus indeliberati imputantur ad culpam. Item si sint actus *primo secundi*; hoc est, semideliberati, peccata mortalia non erunt. At si plene deliberati sint, etiamsi per accidens adjungantur, lethalis criminis reum efficiunt illum qui tali modo contra invasorem se defendit; non enim repellit vim unice ad se defendendum, sed etiam ad ulciscendum: quod criminosum est, cum caritati repugnet.

(4) Haec intelligenda sunt de hominibus in statu civili, Ut enim docet S. Thomas

tantum in casu justae defensionis, cum moderamine *inculpatae tutelae.*

488. Prob. 2. p. Si bellum publicum non liceret, id esset, quia pugnaret vel cum jure naturae, vel cum jure gentium, vel cum jure Divino; non enim potest pugnare cum jure civili: nam inter supremas Potestates non est unum jus civile commune. Atqui bellum neque pugnat cum jure naturae, neque cum jure gentium, neque cum jure Divino. Non quidem cum jure naturae; hoc enim non omnem vim inhibet, sed tantum privatam, cum alia suppetit via, ut dictum est (1). Supremis autem Potestatibus nulla alia suppetit via ad repellendam vim, si inferatur, et ad sua tuenda jura, nisi per bellum, cum non subsint superiori Potestati humanae, cujus judicio possint sua prosequi jura. Bellum igitur non pugnat cum jure naturae. Praeterea, finis belli est pax, et securitas Reipublicae. Sed haec securitas esse non potest, nisi hostes coerceantur, si injuste invadant; esset enim prorsus iniqua conditio, non posse hostibus obsistere; ita namque fieret, ut injusti aggressores impune irrogarent injurias, et aliena diriperent: quod longe est a naturae institutis (2).

489. Multo minus pugnat cum jure gentium, quin immo hoc jure bellum est constitutum (3): quod ex temporum historiis, et moribus gentium compertum est (4). Quare, Livius (5): *Jure*,

---

2. 2. q. 40. a. 1. „ Non pertinet ad personam privatam bellum movere, quia potest „ jus suum in judicio Superioris prosequi „. Ex quibus sequitur, licere bellum privatae personae, si non possit judicium suum prosequi in judicio Superioris; ideoque hominibus in statu naturali constitutis, nec ullum habentibus civilem Superiorem, bellum privatum, modo sit justum, non est interdictum. Non subscribimus tamen Grotio de jur. bell. et pac. l. 1. c. 3. § 2. docenti „ legem vetantem sine judicio suum consequi, „ intelligi commode debere, ubi copia est judicii. „ Nam ubi judicium exstat, etiamsi non pateat secessus ad Judicem, vel subditi Judicem non sodisnt, vel Judex cognitionem caussae rejecerit, licet quidem sua jura defendere aliis justis adhibitis mediis; non tamen licet bellum privatum intentare, quia semper subditus potest jus suum promovere in judicio Superioris. Et facta etiam hypothesi, quod in judicio non audiatur, nec licet privatis ad bellum, et ad arma venire; hoc enim ipsum esset in Reipublicae detrimentum, et seditiones foveret. (1) § praec.

(2) Vide Victoriam in Relect. de jure belli. (3) L. ex hoc jure, ff. de just. et jure.

(4) Montesquius *De l'esprit de loix* l. 1. c. 3. „ L'objet, *ait*, de la Guerre c'est „ la Victoire; celui de la Victoire la Conquête; celui de la Conquête la Conservation. „ De ce principe et du précédent „ (nimirum quod diversae nationes debent sibi mutuo procurare, tempore pacis, majus quod possunt bonum et tempore belli inferre minus quod possunt malum) doivent dériver toutes les loix qui forment le Droit des „ Gens „. „ Objectum belli est victoria; victoriae, occupatio; occupationis, conser- „ vatio. Ex hoc principio, et ex praecedente derivare debent omnes leges, quae jus „ Gentium formant. „ Paucis verbis magna complectitur absurda. Si *victoria* tantum est objectum belli, quodcumque bellum licebit, modo sperari victoria possit. Si objectum victoriae est *occupatio*, et occupationis, *conservatio*, bellum non erit initum ad conservanda legitima iura; haec enim conservatio erit effectus, non caussa occupationis, victoriae, et belli. Si autem ex hoc principio orirentur leges iuris Gentium, hae possent oriri ex bello injusto, videlicet et ipsae essent injustae. Quod tam est falsum, quam verum est, bello injusto violari non modo jus naturae, sed etiam ius gentium. (5) L. 42. c. 42.

inquit, *gentium ita comparatum est, ut arma armis propulsentur.*

490. Restat igitur ut expendamus, an bellum publicum sit jure Divino prohibitum. Nullum vero tale jus exstare sive in Veteri, sive in Novo Testamento, res est explorata. Nam Gen. 14. describitur bellum Abrahami adversus quatuor Reges; quod quidem bellum Deus per Sacerdotem Melchisedechum probavit, is enim, ut dicitur ib. v. 20. Abrahamo benedixit, atque ait: *Benedictus Deus excelsus, quo protegente, hostes in manibus tuis sunt* (1). Similiter Exod. 17. describitur pugna Josue adversus Amalecitas, orante Moyse in monte, quam pugnam, partamque victoriam Deus probavit, dicens Moysi v. 14. *Scribe hoc ob monimentum in libro.* Sed et plurima exempla sunt bellorum ab Judaeis gestorum, etiam Deo praecipiente, ut dubitari nullo modo possit, bellum jure Divino non fuisse tunc interdictum.

491. Quod autem neque in Lege Evangelica bellum vetetur, constat 1. ex Joannis Baptistae verbis Luc. 3. v. 14. nam interrogatus a militibus: *quid faciemus et nos*; non utique respondit, ut militiam desererent, uti respondere debuisset, si bellare non liceret; sed ait: *Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, et contenti estote stipendiis vestris.* 2. ex fide Centurionis, qui Matt. 8. v. 9. dicebat: *Et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites*, etc. quam ejus fidem Christus laudavit, nec tamen militiae desertionem imperavit. 3. ex Cornelii Centurionis exemplo, qui, ut dicitur Act. 10. v. 22. erat *vir justus, et timens Deum*, licet militiae addictus. 4. Denique ex verbis ipsius Christi Domini, qui Matt. 22. v. 21. inquit: *Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei, Deo.* Nam, ut S. Augustinus (2) advertit: « Ad hoc tributa praestantur, ut pro» ter bella necessario militi stipendium praebeatur » Porro si contra Evangelium non est prospicere Reipublicae tranquillitati adversus improbos, qui sunt hostes interni, cur non licebit eidem prospicere adversus hostes externos?

492. Ut autem bellum sit licitum, tres S. Thomas (3) conditiones requirit. 1. est *auctoritas Principis, cujus mandato bellum est gerendum* (4). Principibus enim commissa est Reipublicae cura ad eosque pertinet Rempublicam ab externis tueri hostibus (5).

(1) Neque obstant quae habentur Gen. 9. v. 5. seq. Deum scilicet requisiturum sanguinem de quocumque illum effuderit; haec enim intelligenda sunt de iniusta effusione. Sane Abrahamus qui optime noverat praeceptum Nohemo impositum, non ideo abstinuit a caede quatuor Regum.

(2) L. 22. con. Faustum c. 74.

(3) 2 `. q. 40. a. 1.

(4) S. Augustinus loc. cit. c. 75. „ Ordo, inquit, ille naturalis mortalium paci ac„ comodatus hoc poscit, ut suscipiendi belli auctoritas, atque consilium penes Prin„ cipem sit „.

(5) Quaerit Grotius de iur. bel. et pac. l. 1. c. 3. § 4. utrum Magistratus habeant ius belli publici? Duplex autem genus belli publici distinguit, alterum *solemne*, quod ritibus quibusdam indicatur, scilicet cum praevia repetitione rerum, et cum belli de-

2. *est caussa justa, ut scilicet illi, qui impugnantur, propter aliquam culpam impugnationem mereantur.* 3. *intentio bellantium recta, qua scilicet intenditur, vel ut bonum promoveatur, vel ut malum vitetur.* Nam, uti S. Augustinus ajebat (1); ,, Nocendi ,, cupiditas, ulciscendi crudelitas, impacatus, et implacabilis ani- ,, mus, seritas rebellandi, libido dominandi, et si qua similia, ,, haec sunt quae in bellis jure culpantur ,,.

493. Ac prima quidem, et tertia conditio seipsis constant. De secunda quaeritur, quaenam censendae sint justae belli caussa? Cui quidem quaesito respondemus, justas causas esse I. recuperatione bonorum, ac jurium Principi, et Reipublicae debitorum (2); II. ultionem gravis injuriae Legatis irrogatae (3); III. subditorum seditionem, aut rebellionem (4); IV. auxilium eis aut hostibus praestitum; (5) V. violationem pacti, vel foederis; (6) VI. injustam denegationem innoxii transitus, (7) VII. justam foederatorum

---

nunciatione; alterum *minus solemne*, ritibus illis carens. Ait porro, Jus belli solemnis ex jure gentium pertinere ad solam summam Potestatem, bellum vero minus solemne posse auctorem habere Magistratum quemvis, spectato jure gentium, quamvis legibus populorum sit cautum, ne bellum geratur, nisi eo auctore, qui summam habet potestatem. Verum cum ex bello sive solemni, sive minus solemni tota Respublica in periculum veniat, ut idem Grotius fatetur ibid. auctoritas decernendi de bello est inseparabilis a jure Majestatis; quare idem est Magistratui etiam supremo adserere eam auctoritatem, ac in ipsum transferre Majestatis Jus. Atque ita in *Lege Julia Majestatis* 3. dicitur Majestatis crimine ille teneri, qui ,, iniussu Principis bellum gesserit, ,, delectumve habuerit, exercitum comparaverit. ,, Non videntur tamen agere contra ius Maiestatis inferiores Potestates, si absque speciali mandato Principis, vi armata resistunt invasoribus, cum periculum praesens est, nec patitur moram, ut consuli Princeps possit: nam in hoc casu ipsum generale mandatum Principis circa custodiam commissam, est ratio tribuens ius; nemo enim suspicari potest, Principem velle, ne hostibus irruentibus resistatur; neque ii quibus custodia commissa est, suo muneri satisfacerent, si hostibus cederent.

Putat Gennensis l. 2. de offic. c. 9. §. 5. ius armorum, ut ius belli. pertinere ad imperium. id ultro fatemur; at vero negamus quod ille absolute addit neminem civem posse esse armatum, quin iniuria afficiat imperium, et violet publicam societatis fidem. Nam licet id verum sit de armis prohibitis, secus vero dicendum de armis permissis; ita enim nemo posset se gladio cingere. Multo minus probare possumus, quod ille addit, *jus venale* arma licita fecisse: quod sine Principis iniuria dici nequit.

(1) L. 22. con. Faustum c. 74.

(2) Sic David. 1. Reg. 30. dicitur pugnasse contra Amalecitas, eosque percussisse, quia igni succenderant Siceleg, et captivas duxerant mulieres.

(3) De eodem Davide refertur 2. Reg. 10 profligasse Ammonitas post iniuriam eius Legatis illatam.

(4) Ob hanc caussam idem David persequutus fuit Sebam moventem seditionem contra ipsum in israel, ut dicitur 2. Reg. 20.

(5) Ibid. c. 10. describitur bellum adversus Syros, quos Ammonitae mercede conduxerant adversus David.

(6) Vide quae de praelio contra Regem Moab ob praevaricatum foedus, dicuntur 4. Reg. 3.

(7) Propter denegatum transitum a Sehon Rege Amorrhaeorum, et pugnam contra israel, percussus fuit Sehon in ore gladii, ut habetur Num. 21.

defensionem (1), aliasque similes. Quae quidem omnes ad unam tantum caussam justam belli inferendi revocari possunt, scilicet, ad injuriam acceptam. Quare S. Augustinus (2): *Justa*, inquit, *bella definiri solent, quae ulciscuntur injurias, si qua gens, vel civitas, quae bello petenda est, vel vindicare neglexerit quod a suis improbe factum est, vel reddere quod per injurias ablatum est.* Non est ergo justa caussa, sola amplificatio imperii, aut gloriae cupido (3). Quaecumque vero sit justa caussa, ea debet esse gravis; agitur enim de re magni momenti. Justitia autem caussae diligenter est expendenda, nec bellum est ineundum, nisi cum necessitas urget juris tuendi (4), ab eoque abstinendum est, si de justitia caussae dubitetur: nam in dubiis tutior pars est eligenda. Non pertinet autem ad milites subditos Principi, in examen vocare justitiam belli, etiamsi ipsis dubia videatur. Ut enim ait S. Augustinus (5): „ Vir justus si forte sub Rege homine „ etiam sacrilego militet, recte potest illo jubente bellare, civicae „ pacis ordinem servans; cui quod jubetur, vel non esse contra „ Dei praeceptum, certum est, vel utrum sit, certum non est „.

494. Sunt qui quaerunt, utrum liceat contra infideles pugnare unice propagandae Religionis caussa? Respondet autem S. Thomas (6), non licere, si infideles illi nec subditi sint, nec umquam fidem susceperint, nec fidem impediant, ejusque propagationem (7); at vero licere, si subditi cum sint, adversum legitimum Principem suum insurgant, vel etiamsi subditi non sint, fidem tamen impediant blasphemiis, suasionibus, aut apertis persecutionibus. *Propter hoc*, inquit Angelicus, *fideles Christi frequenter contra infideles bellum movent, non quidem ut eos ad credendum cogant... sed propter hoc, ut eos compellant, ne fidem Christi impediant* (8). Haeretici vero, aut apostatae, qui aliquando fidem

(1) Vide quae habentur Josue c. 10.

(2) Quaest. in Josue l. 6. q. 10.

(3) Hanc gloriae, et imperii libidinem in Alexandro M. Universum occupare contendente reprobarunt vel ipsi Scythae apud Curtium l. 9.

(4) Praxim videmus in Jephte Jud. 11. et Josue 22.

(5) L. 22. con. Faustum c. 75.

(6) 2.2. q. 10. a. 8.

(7) Rationem tradit idem Angelicus ibid. a. 10 quia „ dominium, vel praelatio „ introducta sunt ex jure humano: distinctio autem fidelium, et infidelium est ex „ jure divino. Jus autem divinum, quod est ex gratia, non tollit humanum, quod „ est ex naturali ratione „. Itaque sola infidelitas non est justa belli inferendi caussa.

(8) Neque opponat quia veteres Christianos, qui primis Ecclesiae seculis atrocissimas pertulerunt persecutiones ab infidelibus, nec tamen contra illos bellando insurrexerunt. Nam Christiani illi omnes Imperatoribus subjecti erant, quod ad civile pertinebat gubernium. Subditis autem numquam licet adversus suos legitimos Principes arma sumere, etiamsi maximis afficiantur injuriis, atque tormentis, dicente Petro in Epist. 1. c. 2. v. 13. sqq. „ Subjecti estote omni humanae creaturae propter Deum: „ sive Regi quasi praecellenti, sive Ducibus tamquam ab eo missis. Servi subditi estote „ in omni timore dominis non tantum bonis, et modestis, sed etiam discolis. Haec

per baptismum susceperunt, si subditi sint, ac refractarii, possunt a legitimis eorum Principibus bello coerceri, et cogi, ut impleant quod promiserunt (1).

„ est enim gratia, si propter conscientiam sustinet quis tristitias patiens injuste. Ceterum Catholici Principes bellum possunt indicere infidelibus etiam sibi non subditis, si fidem impediant, aut persequantur. Constantinus caussa Christianismi defendendi a persecutione, arma sumpsit adversus Licinium affinem, et Collegam suum. Vide Eusebium l. 1. Hist. c. 9.

(1) Inique id olim Donatistae ferebant et adversus Catholicos Principes conquerebantur de latis in eos legibus, Vide S. Augustinum l. 1. con. Epist. Parmeniani, c. 10. Illos imitantur plerique recentiores heterodoxi Lutherani, Calviniani, etc. Reinkingkius in Tract. de Regim. Secul. etc. l. 2. clas. 3. c. 2. §. 53. conatur adstruere, nullo modo licere bellum adversus haereticos, quia Religio est jus inter Deum, et hominem, et liberum est credere „ nullaque major est tyrannis, quam imperare velle conscientiis. .. gladio igne, vel exilio nihil efficitur, hypocritae instruuntur metu. Laudatque Thuanum in Epist. nuncup. oper. hist. praefixa. Increduli quoque homines Baelius, Voltairius, auctor systemat. nat. etc. vociferantur passim atque declamant adversus eos, qui mulctandos volunt a Supremis Potestatibus etiam poena sanguinis, perduelles in Deum, et Religionem. Caussam miseri agebant propriam, deturbarique nolebant a coepto pugnandi adversus Religionem consilio. Sophisma eorum jam olim exsufflarat S. Augustinus Epist. 185. al. 50. ad Bonifacium, n. 22. exemplo Pauli: Ubi „ est quod isti clamare consueverunt. Liberum est credere? cui vim Christus intulit? „ quem cogit? Ecce habent Paulum Apostolum, agnoscant in eo prius cogentem Christum, et postea docentem, prius ferientem, et postea consolantem „. S. Thomas „ 2. 2. q. 10. a. 8. ad 3. ait: „. „ Sicut vovere est voluntatis, reddere autem necessitatis, ita accipere fidem est voluntatis, sed tenere eam acceptam est necessitatis. „ Non ergo Principes Catholici, dum cogunt haereticos, injuste imperant conscientiis, nec faciunt hypocritas, nisi eos qui tales volunt esse; tenentur enim fidem Catholicam in Baptismo acceptam profiteri. Sed videte iniquorum ingenium. Dum supremis Potestatibus denegant facultatem coercendi haereticos rebelles; rebellibus potestatem adserunt insurgendi in legitimos Principes, si contra haeresim agant. Gronovius in not. 76. ad c. 4. l. 1. Grotii de jur bel. et pac. „ Auctor, *inquit*, quaestionem, *an liceat Christianis pro Religione adversus Superiores in ultimo dia crimine bellare*, ita tractati, ut negantem partem probare, atque ita tot heroum, quorum armis a Deo „ prosperatis (addere debuerat, terribili Dei ulciscentis judicio) libertatem conscientiae „ in belgio, Germania, Gallia debemus caussam damnare videatur „. Non dissentit Heineccius, cum in Praelect. Acad. in Grot. loc. cit. § 11. n. 4. Regem Hispaniae, quod bellum moverit Belgis perduellibus, qui in Calvinianam haeresim lapsi erant, tyrannis accenset, contra quem insurgere Belgis licuerit. De hujusmodi autem tyrranis ait: „ Si itaque certum est, aliquem esse tyrannum „ (ut immediate ante dixerat fuisse Regem Hispaniae respectu Belgarum) „ certum quoque eum posse bello peti; tyrannus „ enim est hostis Reipublicae. Adversus hostem autem hosti in infinitum omnia licita „ sunt „. Heineccium sequutus Longanus ut dictum est pag. 268. ad opus de Commerc. de Belgis scribit, ipsos „ jugum excussisse Philippi II. Principis stupidi, et „ avari. (Stupidusne ille, cujus impenso studio ac vigilantia fuerunt florentissima Hispaniarum Regna contra haereticam tunc alibi grassantem luem munita, atque in puritate Catholicae Fidei, Deo benedicente servata!) Videte quomodo virus non solum in haereticorum, sed et in Catholicorum, regionibus serpat. Quid vero si mortiferum poculum haurirent multi, quorum manibus ejusmodi teruntur libri, praesertim Heineccii, qui tamquam incomparabilis laudari solet in op. de jur nat. et gen.? Nam si Princeps tyrannus est, cum obsistit subditis haereticis, incredulisque Catholicam Religionem impugnantibus, ac persequentibus; iisque licet ad arma venire, quamquam subditi sint; cur non licebit etiam in illum tamquam tyrannum insurgere, si alia delicta puniat? non enim minus haeresis, et incredulitas, quam cetera delicta Reipublicae nocent, cum Religio praecipuum sit Reipublicae fulcrum. Interea quisque perspicit, istius-

495. Quaesitum est etiam, utrum moveri in non subditos bellum possit, si contra naturae legem delinquant? Grotius (1) affirmativam tuetur sententiam (2), propterea quod unusquisque potest esse vindex scelerum contra naturam (3). Verum haec sententia falsa est, et periculi plena, si enim cuique concedatur potestas vindicandi scelera in naturam commissa, perturbata omnia erunt. Nec verum est, delicta adversus naturae jus patrata, belli materiam in non subditos ministrare; hoc enim infertur propter injuriam Principi, aut Reipublicae irrogatam. Qui autem subditi non sunt, cum adversus naturam delinquunt, nullam Principi, cui non subsunt, aut Reipubblicae, ad quam non pertinent, injuriam irrogant (4); nisi forte delicta illa tendant in ejusdem Principis, aut Reipublicae perniciem.

496. Quaesitum est item, utrum liceat bellum indicere vicino Principi, cujus invasio timetur? Montesquius absolute concedit (5). Grotius autem (6): ,, Ut justa, *inquit* sit defensio, necessariam ,, esse oportet, qualis non est, nisi constet non tantum de potentia ,, sed de animo laedendi; et quidem ita constet, ut certum id ,, sit ea certitudine, quae in materia morali locum habet ,,. Itaque solus metus non est legittima belli inferendi caussa, nisi certo moraliter constet de animo alterius Principis ad invadendum.

---

modi homines infensissimos esse Catholicorum Principum hostes, neque per ipsos stare, quominus in Principes suos gladium impugnent, si quando hi velint in nefarios eorum conatus animadvertere.

(1) L. 2. de jur. bel. et pac. c. 20. § 40.

(2) Eamdem sententiam Grotius adscribit Innocentio III. in c. *quod super his*, de voto, et S. Antonino 3. p. tit. 22. § 1. Sed nihil tale reperitur in locis citatis. Nam caput *quod super his*, pertinet ad dubium Innocentio propositum ab Archiepiscopo Cantuariensi circa impeditos ab exequutione voti ultramarini, nec verbum continet de potestate Principum in eos qui peccant contra naturam. S. Antoninus autem loc. cit. loquitur de Cardinalibus, eorumque dignitate.

(3) Grotius ipse loc. cit. § 42. cavens ne temere adnumeremus vetitis a natura ea quae potius voluntate divina interdicta sunt: ,, In qua classe, *inquit*, forte ponere ,, liceat *innuptos concubitus*, et quosdam eorum qui *incesti* dicuntur, et *foenus* ,,. Quis haec non horret? Nihilominus Grotius habetur a plerisque tamquam juris naturae restitutor.

(4) Vide nostrum Franciscum de Victoria in Relect. 1. de Indis Insulanis n. 40. Victoriae opere profecisse Grotium, quisque deprehendet, si Grotii opus cum prima, et secunda Relectione Victoriae de Indis Insulanis, et de jure belli conferat. Vide quae diximus ex Morhosio pag. 30. not. 6.

(5) *De l'esprit des loix* l. 10. c. 2. ,, Le droit de la défense naturelle entraine ,, quelquefois la necessité d'attaquer, lorsqu'un Peuple voit que une plus longue paix ,, en mettroit un autre état de le détruire, et que l'attaque est dans ce moment le seul ,, moyen d'empècher cette destruction ,,. ,, Jus naturalis defensionis adjunctam aliquando habet necessitatem invadendi, cum aliquis Populus videt, fore ut diuturnior ,, pax eorum deduceret, ut alius Populus in statu poneretur ipsum destruendi, invasionemque in eo temporis momento unicum esse medium hujus destructionis impediendae ,,. Qui adnotationes edidit ad Montesquii opus edit. Neapolit. an. 1777. animadvertit, hanc Montesquii sententiam Machiavellismum redolere, nec prorsus dissentit Genuensis in not. ibid.

(6) De jur. bel. et pac. l. 2. c. 22.

Prudenter autem Princeps qui sibi timet, militias instruet (1), praesidia muniet (2), et foedera, si opus sit, inibit cum aliis Principibus, ut impendentibus malis obviam ire, et adversarii conatus possit antevertere.

497. Insuper quaesitum est, utrum bellum sit solemniter indicendum, ut sit justum? Grotius (3) putat, solemnem indictionem belli ex juris fecialis (4) formulis requiri, ut bellum sit justum jure gentium. Verum si altera pars, cui inferendum est bellum, sit hostis perpetuus, inimicitia ipsa videtur esse sufficiens indictio. Si autem inimica non sit, requiritur quidem aliqua denunciatio belli offensivi; at non videtur necessaria solemnitas ex juris fecialis formulis, quae non tam jure gentium, quam jure Romano veteri videtur inducta; non enim haec solemnitas, sed aliae caussae bellum justum efficiunt.

498. Quaesitum est insuper, an dari possit bellum ex utraque parte justum? Respondemus autem cum Victoria (5), seclusa ignorantia, id non posse contingere: nam si constat de jure, et justitia unius partis, jam altera, sive offendendo, sive defendendo, justitiam laedit. Potest tamen utraque pars habere rationes ad jus sibi adserendum, adeo graves, ut quamvis diligenter sint expensae, videantur tamen tam uni, quam alteri parti probabiliores bona fide; tunc vero erit bellum justum ex una parte, ex qua vera justitia est; et ex altera bellum erit justum ob ignorantiam invincibilem excusantem ex bona fide. Quare absolute non probamus quod Grotius docet (6): *In bello vix est, ut temeritas saltem omnis, et dilectionis defectus absit, ob negotii ipsius gravitatem, quae omnino talis est, ut caussis probabilibus non contenta, quam maxime evidentes requirat.* Etsi enim non liceat in bello indicendo sequi rationes probabiles de ejus justitia; relictis probabilioribus de ejus injustitia; non tamen requiruntur rationes *maxime evidentes*, quibus de justitia constet.

499. Multa hic dicenda forent circa ea, quae licent in bello usto. Sed ne longiores simus, mittimus ad Joannem Genesium

---

(1) De Salomone quamvis in pace regnaverit, et a Deo pacis promissionem acceperit, nihilominus legitur 2. Paral. 1. v. 14. ,, Congregavitque sibi currus, et equi- ,, tes, et facti sunt ei mille quadringenti currus, et duodecim millia equitum ,,. Nimirum ut terrori esset vicinis Regibus.

(2) Limites Provinciarum, quae hostium patebant incursionibus, diligentissime olim custodiebantur. Vide leg. *In nomine* Cod. de offic. Praefecti Praet. Africae. Idisum a supremis Potestatibus; nostris etiam temporibus curatur, ut pericula hostium invadentium praecaveantur.

(3) De jur. bel. et pac. l. 3. c. 3. § 5. sqq.

(4) *Feciales* dicebantur a faciendo; erant enim ex eo Collegio, quod Numa Pompilius instituit, iique de jure belli, ac pacis consulebantur. Vide Plutarchum in Numa, et in Camillo, et Gellium l. 16. c. 4. Cicero l. 1. de Offic. ,, Belli quidem aequitas ,, sanctissime feciali pop. Romani jure perscripta est.

(5) De jure belli n. 32. sq. (6) Loc. cit. l. 2. c. 23. § 13. n. 4.

Sepulvedam (1), et ad nostrum Victoriam, qui egregie de hac re scripsit (2), magnaque perspicuitate cum brevitate conjuncta. Tres autem Canones describendos ducimus, quibus Victoria Relectioni suae coronidem imposuit. „ Primus canon. Supposito quod Prin-
„ ceps habet auctoritatem gerendi bellum, primum omnium non
„ debet quaerere occasiones, et caussas belli, sed si fieri potest,
„ cum omnibus hominibus pacem habere, ut Paulus praecipit ad
„ Rom. 12. Debet autem recogitare, quod alii sunt proximi, quos
„ tenemur diligere sicut nos ipsos, et quod habemus omnes unum
„ communem Dominum, ante cujus tribunal tenemur rationem
„ reddere... sed coactum, et invitum venire oportet ad necessi-
„ tatem belli. Secundus canon. Conflato jam ex istis caussis bello,
„ oportet illud gerere non ad perniciem gentis, contra quam bel-
„ landum est (3), sed ad consequutionem juris sui, et defensio-

---

(1) In Apol. pro lib. de jure belli. (2) Loc. cit.

(3) Haec erat hujus eximii Hispani Viri sententia, quam ejus aetate ceteri Hispani Doctores, Hispanaeque Academiae docebant, atque Catholici Reges, et eorum Magistratus sanctissime custodiebant, curabantque, ut ab omnibus servaretur. Nihilominus Montesquius eodem quo plerique alii, praesertim ex Incredulorum coetu, atque inter ipsos Voltairius, et Raynal, in Hispanam Nationem spiritu ductus, de Hispana Monarchia ita scribit *De l' esprit des loix* l. 8. c. 18. „ Pour garder l' Amérique elle „ fit ce que le Despotisme même ne fait pas, elle en détruisit tous les habitans „. *Ut Americam occuparet, id effecit, quod neque ipse Despotismus efficit, universos destruxit habitatores.* Et l. 10. c. 4. Quel bien les Espagnols ne pouvoient-ils pas „ faire aux Mexicains? Ils avoient a leur donner une Religion douce; ils léur apportérent une *superstition furieuse*. Ils auroient pû rendre libres les esclaves, et ils „ rendirent esclaves les hommes libres. Ils pouvoient les éclairer sur l' abus des sacrifices humains; au-lieu de cela ils les exterminérent. Je n' aurois jamais fini, si je „ voulois raconter tous le biens, qu' ils ne firent pas et tous les maux, qu' ils firent „. „ Quot bona Hispani poterant Mexicanis praestare? Dare ipsis debebant Religionem mitem, et nihilominus asportarunt illuc superstitionem furentem. Poterant „ e mancipiis facere liberos; et liberos fecere mancipia. (Quosnam liberos Hispani fecere mancipia, si *omnes Americae habitatores destruxerunt?* Quis umquam vidit hominem in eodem ferme loco tam sibi aperte contradicentem?) „ Poterant eos erudire de improbitate humanorum sacrificiorum; et tamen eos exterminarunt. Finem „ dicendi numquam facerem, si omnia recensere vellem bona, quae non fecerunt, et „ mala quae fecerunt „. Haec ita ut jacent, ausi sunt Neapolitani Editores Operis Montesquii vertere in Italicum idioma, quin ullam apposuerint Adnotationem. Gravissimam injuriam Nationi Hispanae irrogatam, paucis (non enim multis, uti facillime possemus, per institutum licet) depellere in animo est.

Principio Montesquius Hispaniarum Monarchiam *Despoticam et plusquam Despoticam* appellat, ideoque Catholicos Reges eam Monarchiam moderantes, atque gubernantes, (in Monarchia enim unus est Rector, et caput) uti *Despotas et plusquam Despotas* traducit respectu Indorum. Sunt autem *Despotae* tyranni; igitur ex Montesquio Hispaniarum Reges non modo tyranni, sed plusquam tyranni fuerunt respectu Indorum. Quaenam excogitari major injuria poterat adversus potentissimos, piissimosque Reges Ferdinandum Catholicum, et Isabellam Reginam, ejus conjugem, cui singulare opus detectionis Novi Orbis debetur; itemque adversus Carolum V. Imperatorem, et Philippum II. Catholicos Reges quorum temporibus detectus ab Hispanis Novus Orbis fuit? Sed quare plusquam *Despotae* fuere Reges illi? quia, inquit Montesquius, *omnes destruxerunt Americae habitatores.* Iniquissimum mendacium. Montesquius (uti ejusdem furfuris homines in more habent) id adserit, nullam vel mini-

,, nem patriae, et Reipublicae suae, et ut ex illo pax aliquando, ,, et securitas consequatur. Tertius canon. Parta victoria, et ,, confecto bello, oportet moderate, et cum modestia Chri- ,, stiana, victoria uti: et oportet, victorem existimare, se ju- ,, dicem sedere inter duas Respublicas, alteram quae laesa est, ,, alteram quae injuriam fecit: ut non tamquam accusator, sed tam- ,, quam judex sententiam ferat, qua satisfieri quidem possit Reipub- ,, blicae laesae, sed quantum fieri poterit cum minima calamitate, ,, et malo Reipubblicae nocentis ,,. Ita docebat vir summus ante

---

mam addens probationem, quasi ei dicenti credendum sit tamquam divino Scriptori. Summam ejus ignorantiam, et maledicendi libidem (idem dico de ceteris ei similibus, praesertim de Raynal, de quo quaeri potest; quid de Numine sentiat) patefaciunt, atque confundunt ipsimet Hispaniae Reges, qui non modo non imperaeunt, neque probaeunt saevitias, si quae in Indos fuere patratae; sed eas severissimis legibus prohibuerunt, de Indorum libertate, atque felicitate apprime solliciti. Nam sub ipsis detectionis initiis, cum Columbus propria auctoritate jugum servitutis imposuisset Indis, eorumque aliquot in Hispaniam secum transvexisset, donavissetque; Isabellae Reginae haec Columbi gesta maximopere displicuere, regioque edicto sancivit, ut Indi universi quotquot in Hispaniam deportati fuerant, liberi ad Indias, et sua remitterentur; eorumdem vero Indorum non Reginam modo, sed et patronam, et matrem se dicebat. Vide Antonium Remesal in Hist. Prov. Chiapae. Dicendane erit despota Regina haec piissima, quae tam sollicite, tamque amanter Indos complectebatur, eorumque libertati, et bonorum conservationi latis legibus consulebat? Qua igitur ratione dici potest quaesisse Indorum destructionem piissima Regina, quae ut eorum prospiceret commodis, atque indemnitati restitit ipsi Columbo, qui novum detexerat orbem?

Nec minus de salute ac libertate Indorum sollicitus fuit Carolus V. Romanorum Imperator. Ejus Cedulam, ut vocant, Regiam, instante Bartholomaeo de las Casas, emanatam, describit noster Joannes Melendez in Opere *Tesoros verdaderos de las Indias* l. 1. c. 5. In qua anno 1528. Caesar mandabat Francisco Pizarro, et Didaco de Almagro, qui de Peruano Regno occupando facultatem ab illo petebant ,, que ni ellos, ,, ni sus Capitanes inferiores biziessen, ni pudiessen hazer esclavo a ningun natural ,, de aquellas partes, por ninguna via, ni manera, ni por razon, ò condicion alguna, ,, fino que vencidos, y sugetos a la Corona Real de Castilla los dexassen en su liber- ,, tad; como a Vasallos suyos libres, y senorrs de si mismos, y de sus bienes, y ,, azienda, como lo eran los vezinos, y moradores de Castila, y de otras partes su- ,, getas à la Corona ,,. ,, Ut neque ipsi, neque eis inferiores Duces eedigerent, aut re- ,, digere in servitutem possent quempiam in illis regionibus natum, quacumque id ea- ,, set via, modo, ratione, aut conditione; sed post eos victos, subiectosque Regiae ,, Castellae Coronae, ipsos in sua libertate relinquerent tamquam subditos liberos, et ,, dominos cum sui, tum suorum bonorum, et possessionum, perinde atque Cives, ,, et habitatores Castellae, aliarumque regionum Coronae subjectarum. In hoc Imperiali Decreto quid vel minimum est, quod Despotismum oleat? immo vero quod Indorum libertati, atque incolumitati non faveat maxime? Et nihilominus Montesquius Hispanam Monarchiam, ideoque Reges Catholicos ut Despotas; et plusquam Despotas, utque Indorum destructores traducit.

Neque unicum fuit illud Decretum, quo Carolus V. libertatem, incolumitatem, felicitatemque Indorum impense curavit. Immensus forem, si omnia referre vellem, quae tulit ille in eam rem decreta. Videri potest idem Melendez loc. cit. c. 6. sqq. Herrera in Decadibus, et Codex legum Indicarum. Hunc autem Codicem Montesquius vel notum habuit, vel ignoravit. Si ignoravit, ineptissimus fuit, cum se ad scribendum applicuit *de spiritu legum*, ignorato Codice legum quibus vastissimae Novi Orbis regiones reguntur. Si notum habuit, iniquissimus fuit, cum Monarchiae Hispanae, ac Regibus Catholicis Despotismum exprobravit maximum, licet sciret optimas leges ab eis latas pro libertate, atque incolumitate Indorum.

annum 1546. nam eo anno die 12. Augusti obiit Salmanticae, ubi primariam Cathedram moderabatur; cujus doctrina, ut apud Echardum nostrum Auctor ejus vitae testatur, *apud Reges, et Principes tanti erat ponderis, ut in gravioribus ejus sententia, consiliumque avide peteretur.*

600. Ad primum jam responderat S. Thomas explicans Isaiae verba in cit. c. 4. Ac primum ex Glossa, *quod non fuerunt tam magna bella, sicut ante. Unde in tempore Antichristi quamvis sit futura magna persequutio; tamen habebunt pacem magnam adinvicem, sicut fuit in tempore Diocletiani. Vel melius dicen-*

Scimus, fuisse aliquando sub eodem Carolo V. disputatum de servitute Indorum, an esset legittima. Sed hoc ipsum magis confirmat, quam fuerit a Despotismo alienus Caesar, et Hispana Monarchia. Coacto enim ipsius Caesaris mandato, anno 1550. hominum Doctorum congressu Vallisoleti, in utramque partem disceptatum fuit, affirmante Joanne Gennesio Sepulveda, negante Episcopo Bartholomeo de las Casas. Congressus autem finis hic fuit; Carolus V. novas leges edidit pro libertate Indorum, quarum observationem postea Philippus II. gravissime mandavit; Sepulveda vero facultatem obtinere numquam potuit typis mandandi librum de ea re a se scriptum; et cum is liber Romae ab amicis secreto fuisset excusus, Catholicus Rex omnia exemplaria prehendi, et ad se mitti jussit, et sub gravissimis poenis interdixit, ne aliqua in novum orbem mitterentur; opus autem Bartholomei de las Casas, in quo de ea quaestione Vallisoleti habita disceptabatur, nemine contradicente, in lucem prodiit. Tam magnam Regis Catholici curam pro servanda libertate Indorum Montesquius habet Despotismi loco, et talis Despotismi, qui *omnes destruxerit habitatores* Indiarum? quasi modo etiam non existant in vastissimis illis Regionibus innumeri Indi, sive qui Fidem Catholicam sunt amplexati, sive qui hactenus in Gentilitatis errore versantur.

Neque tantum legibus absens providit Carolus V. felicitati Indorum, sed cupiens id efficere praesentia sua, si fieri potuisset, primum quidem Reginaldum nostrum de Pedrazza, deinde anno 1538. Vicentium nostrum de Valverde electum Episcopum Provinciae Peruanae, delegavit in Defensores, et Protectores Indorum. Huic autem postremo ita rescripsit: „ Por quanto Nos desseamos sumamente, que los Yndios de essas „ nuestras Provincias se conserven, e vengan en conocimento de nuestra santa Fe Ca„ tholica, que es nuestro principal desseo: Por ende confiando de vuestra persona, „ fideiidad, e conciencia, e que con toda rectitud, e buen zelo entendereis en ello, es „ nuestra merced, e voluntad, que en tanto que nuestra merced e voluntad fuere, seais „ Protector, e Defensor de los Yndios de la dicha Provincia. Por ende Nos vos manda„ mos, que en la dicha Provincia del Perú tengais mucho cuydado de mirar, e visitar los „ dichos Yndios, e hazer, que sean bien tratados, e industriados e ensenados en las „ cosas de nuestra santa Fe Catholica, etc. „. „ Cum maxime cupiamus, indos ista„ rum nostrarum Provinciarum conservari, et ad agnitionem venire sanctae nostrae „ Catholicae Fidei, quod praecipuum est desiderium nostrum; propterea de tua perso„ na, fidelitate, et conscientia fidentes et quod omni rectitudine, ac zelo in id sis in„ cubiturus, nostra intentio, ac voluntas est, ut quousque nobis placuerit, Protector „ sis, ac Defensor Indorum dictae Provinciae. Quocirca tibi mandamus, ut in dicta Pe„ ruana Provincia diligenter cures prospicere praedictis Indis, eosque visitare, atque „ efficere, ut bene habeantur, instruantur, et doceantur in rebus ad nostram S. Catho„ licam Fidem pertinentes. „ Qui ita erga indos erat affectus, qua ratione, nisi iniquissime, dici potest Despota, Indorum destructor, et non potius Pater amantissimus, Indorum salutem temporalem, et aeternam vehementissime cupiens? Mentitur ergo Montesquius, mentiuntur et ceteri, qui easdem adhibent loquendi formulas, odio perciti in Gentem Hispanam, quam vident ab incredulitate, et irreligione longissime abhorrere.

dum, quod referatur ad pacem factam per Christum, quae complebitur in futuro. Addimus ex eodem S. Thoma 3. p. q. 35. a. 8. ad 1. eo vaticinio non condemnari bellum justum, sed praedici pacem, quae futura erat tempore, quo Christus natus fuit.

501. Ad secundum respondet S. Thomas 2. 2. q. 40. a. 1. ad 2. praeceptum illud Domini non resistendi mala, et praebendi sinistram ei qui percusserit dexteram, dimittendique pallium ei qui tulerit tunicam, servandum semper esse in praeparatione animi, si opus fuerit. At vero multoties aliter est agendum vel propter bonum commune, vel etiam propter bonum illorum, cum

---

Sed inquiunt, Bartholamaeus de las Casas librum edidit cui titulus, „ Brevissima „ relacion de la destruycion de las Indias. „ Primum quaerimus an Auctor ejus libri umquam dicat, destructionem illam fuisse imperatam aut probatam aut permissam ab Hispana Monarchia, et a Catholicis Regibus? Quomodo de las Casas id potuisset affirmare, si jam Decretum obtinuerat a Caesare pro libertate Indorum, ad Pizzarum, et Almagrum, ut paulo ante dictum est? Quid, quod Auctor ipse ejus relationis in Epist. nuncupatoria ad Philippum II. aperte fatetur, violentias quas describit, cum eidem Philippo, tum Caesari fuisse ignotas? Quod si destructio illa contigisset insciis ac repugnantibus Hispana Monarchis, Catholicisque Regibus qui certe optare numquam poterant occupationem regionum indicarum habitatoribus vacantium, planeque desertarum; cur eidem Monarchiae ea destructio affingitur? Deinde si populi Indiarum jam fuissent destructi, nonne demens fuisset Episcopus ille, pro destructis populis preces interponens suas?

Nos autem verisimile valde esse putamus, eam relationem haud habuisse auctorem Bartholomeum de las Casas. Nam Franciscus Antonius de Montalvo Ordinis S. Antonii Viennensis, in Censura Operis cit. Melendez, se audisse testatur Equitem Franciscum de Lucean ita dicentem. „ Siendo yo estudiante, vi en casa de mi Padre en original „ manuscripto del Memorial, que con nombre del Obispo de Chiapa corre impreso en „ todas lenguas, para que en todas elias se maldigan los Espanoles quae tan execran„ das maldades, como las que en el se inventan, y se les attribuyen cometieron en las „ conquistas del nuevo mundo. Este libro le compuso un Frances, y traduciendole en „ Espanol se imprimio la primera vez en Leon de Francia, con titulo de impreso en „ Sevilla, por D. Fr. Bartholome de las Casas Obispo de Chiapa „. „ Cum studiis „ vacarem, vid. in domo Patris mei Manuscriptum originale Libelli supplicis quod sub „ nomine Episcopi Chiapa circumfertur impressum in omni idiomate, ut ubique male„ dicatur Hispanis, qui tam execrandas iniquitates patrarunt in occupatione novi or„ bis, cujusmodi sunt illae, qua ibi finguntur, illisque affinguntur. Is liber compositus „ a quodam Gallo fuit, qui eum Hispanice vertit, et impressus primum fuit Lugduni „ Galliarum cum ementito nomine Hispalis, et tamquam compositus a D. Fr. Barlo„ lomen de las Casas Episcopo Chiapae. „ Haec attestatio non convincit quosdam propterea quod liber editus fuit anno 1552. vivente adhuc Episcopo; quasi qui nomen Auctoris et loci mentitus fuit, non potuerit mentiri et annum.

Sunt autem et aliae multae conjecturae, quae suppositionem probant. Auctor illius Opellae eam dirigit ad Philippum Principem, ut intercedat pro Indis apud Caesarem Patrem. Cur non ad ipsum Caesarem? Nam libellus supplex, quo nomine Opella inscribitur, datus fingitur anno 1541. cum ibi dicantur elapsi 49. anni ab Indiarum detectione. At Caesar jam anno 1528. et 1538. Decreta tulerat pro libertate, ac felicitate Indorum, ut dictum est, et eorum primum dederat instante de las Casas. Si ea Decreta, aliaque multa, quae refert Antonius Herrera, observata non fuerant, quare accusatio immediate delata non fuit ad ipsum Caesarem? Fortasse quia extra Hispaniam degebat. Sed etiam extra Hispaniam poterat non esse sollicitus de regionibus Indiarum, si tam crudeliter Indi, quibus Defensores, et Protectores destinarat, fuissent habiti, ut major saltem eorum pars esset destructa?

quibus pugnatur. Haec vera responsio est, qua utitur etiam S. Augustinus l. 1. de ser. Dom. in mont. c. 19. non ea, quam adhi-

---

Tam vero multae sunt fabellae, et calumniae eo libello comprehensae, ut si umquam concederetur prodiisse ab Episcopo Chiapensi, oporteret eum appellare insignem fabulatorem, atque calumniatorem. Adserit Auctor, in Insula Hispaniola, e quodam monte erumpere flumina non minus viginti millia, aut vigintiquinque millia (videte animum Auctoris jocandi, efficiendique, ut Ven. Episcopus irrideretur), quae omnia auro scatent. Adserit, ex relatione cujusdam Franciscani, Atabalidam, seu potius Atahualpam, Peruanum Imperatorem (quem etiam nominat *Cacique*, cum tamen longe distarent *Caciques* seu Viri nobiles, ab *Inghis*, iis nempe qui de stirpe Regia erant, multoque magis ab Imperatore) fuisse flammis traditum; cum tamen constet obiisse gladio de conjuratione accusatum. Sed quod magis est (ne singula persequamur) addit, Hispanos numquam curasse, ut Christi Fides illis gentibus annunciaretur; et in Indiis eo tempore quo scribebat, non majorem Dei vignisse notitiam, quam ante centum annos; excepta tantum Nova Hispania, ad quam aliqui perrexerant Religiosi Viri. Quomodo haec scribere Chiapensis Episcopus poterat, qui probe sciebat, in Peruanum Regnum ex Ordine Praedicatorum quinque Viros fuisse missos a Carolo V. inter quos Vincentius Valverde, qui ann. 1541. jam Martyr obierat a barbaris occisus caussa Fidei, quam ipsis annunciabat? cui compertum erat, ex aliis quoque Ordinibus Apostolicos Viros illuc perrexisse, strenueque tunc agere pro conversione Indorum? qui sciebat quoque, Ecclesias, et Monasteria multa jam esse excitata non in Peruano tantum Regno, sed et in aliis plerisque? Poterat Ven. Episcopus, cujus probitatem, atque doctrinam universi Scriptores extollunt, cum Apostolicis coaequantes Viris, tam enormiter, mentiri, et calumniari? Quodnam ejus fuisset charitatis genus, ut caussam ageret Indorum idololatrarum, tradere veritatem, et alios Viros eximios in Vinea Domini laborantes, maligno dente laniare? Tam male de Episcopo Chiapensi cogitare, ejus virtus non sinit, non patitur.

Accedit, quod Sepulveda qui Episcopo Chiapensi contra ibat in concertatione de Indis, eorumque libertate, in Apol. pro lib. *de justis belli caussis*, agens de malis quae Indi dicebantur passi ab Hispanis, respondensque ad septimam objectionem a de las Casas propositam de iisdem malis, concedit quidem, aliqua illos fuisse passos mala, sed post mala quaedam enumerata, quorum praecipuum dicebatur esse servitus, ait: ,, Si mala, et bona quae hoc bellum barbaris importat, ad calculos revocemus, ,, haud dubie mala bonorum multitudine, et gravitate prorsus obruentur ,,. Pergitque enumerando bona temporalia, quae prae malis contigerunt barbaris, nulla ne levi quidem facta mentione de incredibilibus illis malis, quae in supposito libello recensentur. Praeterea Herrera, licet in Decadibus saepe de Episcopo Chiapensi sermonem habeat, numquam tamen, quod sciamus, de tam enormi ejus accusatione verbum injicit. Quae omnia haud levia videntur esse argumenta probantia, eam Opellam fuisse suppositam Ven. Episcopo; aut saltem interpolatam ab impio quodam, invidoque calumniatore. Hoc est certissimum, undique scatere enormissimis falsitatibus, atque mendaciis, et calumniis; ideoque merito in Indicem Librorum prohibitorum, quem *Expurgatorium* vocant, a Supremo Quaesitorum Fidei Hispano Senatu fuisse relatam.

Si autem quis quaerat, quare Indiarum regiones post occupationem Hispanorum non ita ut ante habitatoribus abundent, responderi primum posset, haud talem fuisse ibi populorum frequentiam ante detectionem, qualem incredibiliter auget fictus de las Casas, ut etiam ex hoc ipso nullam mereatur fidem. Scimus enim ab aliis probatissimis Auctoribus, frequentissima inter Indos fuisse bella: scimus, multa hominum millia saepissime, atque aliquando ad vigintimillia uno die in diversis locis fuisse daemonibus immolata; cujus generis sacrificiorum et ipsi Indi minus perversi pertaesi erant. Vide Acostam Hist. Indor. l. 5. c. 21. sq. Scimus quoque, nonnullos ibi regnasse morbos, qui in alias mundi partes delati sunt, cum essent ante incogniti, uti lues venerea, et ille qui vulgo dicitur *vajuolo*, de quibus morbis ne verbum quidem exstat apud veteres Medicos. Vide Herreram Dec. I. l. 1. c. 5. Quis credet, in tanta inhumanitate sacrificiorum, atque in tanta morborum pernicie, quae ipsam Europam foe-

bet Grotius de jur. bell. et pac. l. 1. c. 2. et § 8. n. 3. seq. nimirum Christum iis verbis non alloqui Magistratus, sed eos qui impetuntur; nec de quavis injuria, et provocatione, sed tantum de alapa, et de provocatione ad ethnicos Magistratus. Praeceptum enim Christi generale est, et Christianam patientiam respicit.

---

davit, innumerisque hominibus vitam eripuit, Indos perstitisse diu incolumes? Ad haec: sciunt universi quantopere humanae propagationi obstet criminosa libido, quae tamen plusquam brutalis erat inter plerosque Indos.

At si quis obfirmatus in sententia maneat de maxima priorum Indorum multitudine, rationes non desunt ad ostendendum, quae sub Hispano Imperio fuerit aliquantulum imminuta. Herrera loc. cit. putat, hanc imminutionem contigisse 1. ex Catholica Religione, quae polygamiam vetat 2. ex Indorum translatione e locis, ubi degebant, in alia diversi climatis, contra ac Catholica Regina Isabella mandarat 3. ex usu ciborum ab Hispanis illuc deportatorum, exque abusu aquae ex vino destillatae 4. ex pigritia Indorum; non enim ut ante sub eorum Principibus, coacti fuerunt ad magnos subeundos labores. Addunt nonnulli labores graves, et molestos in fodinis auri, et argenti. Sed haec non videtur sufficiens caussa magnae diminutionis multitudinis: nam et ante detectionem Indi in fodinis laborarunt; ingens enim apud eos erat copia auri, et argenti. et insuper pluribus in locis metalla e fodinis eruebantur extra Indias, praesertim in Hispania, et haetenus in Regno Hungariae eruuntur, quin propterea sequuta fuerit grandis illa multitudinis hominum diminutio. Falsissimum vero est, quod ait Raynal, Indiarum depopulationem repetendam esse ex lenta oppressione Gubernii; nam Indi, si pertenue excipias tributum, quod instar vectigalia solvunt, in reliquis sunt omnino liberi.

Haec quidem de priori Montesquii adsertione, qua omnes Americae habitatores ab Hispana Monarchia destructos effutiit. Nunc de altera ejus censura. Itaque, si illum audimus, nullus esset discendi finis, quoties redigenda ad calculos forent bona, quae Hispani Indis Mexicanis non fecerunt, et mala, quae ipsis intulerunt. Montesquius qui stylo adversus Hispanos non parcebat, nonnisi tria mala Mexicanis ab Hispanis illata, potuit reperire: nam innumeri illi catalogi thrasonica jactatio sunt. Expendamus singula. *Hispani dare illis debebant Religionem mitem, et dederunt superstitionem furentem* Quid dici contumeliosius poterat non in Gentem Hispanam modo, sed in ipsam Catholicam Religionem? Hanc siquidem Hispani in Novum Orbem deportarunt, nec deportarunt tantum, sed per immensos labores, et copiosum sanguinem ab Apostolicis Viris effusum, ibidem constituerunt adeo prospero, felicique eventu, Divina favente gratia, ut in vastissimis illis Regionibus, in quibus per tot secula cultus fuerat daemon, vero Deo cultus exhiberetur. Erectum ubique fuit Crucis trophaeum, annunciatus Christus. Innumeri sacro tincti Baptismate, Ecclesiae excitatae, aedificata magnifica templa (haec fortasse displicebant Montesquio, qui vel nulla, vel pauperrima admittit), stabilita Ecclesiastica Hierarchia, Monasteria magno numero erecta etiam pro sacris Virginibus, fundatae Domus ad puerorum instructionem, ad pauperum subsidium, ad infirmorum solatia; Sacramenta administrata, Conciones, et Sacrae Supplicationes assidue habitae; missi undique Sacerdotes ad Evangelium annunciandum Gentibus adhuc in tenebris infidelitatis sedentibus; Paucis, constituta fuit Religio Romana, idest, Catholica. Hisce tam eximiis gestis contineri-ne putat Montesquius *superstitionem furentem*? Qui ita loquitur, in suspicionem venit, an Catholicam Religionem superstitiosam existimet, incredulorum aut haereticorum hominum more, qui vel omnem Religionem appellant superstitionem fanaticorum; vel nullam praeter naturalem a superstitione vacare credunt; vel sacros Catholicae Religionis ritus tamquam superstitiosos spernunt; ideoque in Hispanos tamquam adhuc barbaros in hac seculi luce, et tamquam superstitiosos debacchantur; laudatori, si ad impiam eorum cogitandi, et scribendi rationem accederent. Hispani autem si nullum aliud Indis attulissent bonum (Attulerunt autem innumera, scientias, artes, ipsamque humanitatem, ablegata barbarie) quam Romanam, idest Catholicam Religionem, Catholicosque ritus,

502. Ad tertium respondet S. Thomas in c. 12. Epist. ad Rom. lect. 3. priora verba Apostoli eodem modo intelligenda esse, quo verba Christi, scilicet de animi praeparatione ad benefaciendum omnibus, et nemini malefaciendum ex affectu odii, aut vindictae. Alterum vero Apostoli testimonium ad rem non facit: non enim ibi loquirur de armis militiae corporalis, sed de armis militiae spiritualis; cum qua tamen militia corporalis non pugnat, si bellum sit justum (1). Et eodem modo intelligendum est tertium Apostoli testimonium (2).

503. Ad quartum dicimus, Jacobum loqui de illis bellis, et litibus, quae ortum habent ex caussis injustis. Haec autem et nos reprobamus.

504. Ad quintum respondet S. Thomas (3) post S. Augustinum (4): ,, Ille accipit gladium, qui nulla superiore, aut legitima ,, potestate, aut jubente, vel concedente, in sanguinem alicujus ,, armatur. Qui vero ex auctoritate Principis, vel Judicis (si sit ,, persona privata) vel ex zelo justitiae, quasi ex auctoritate Dei ,, (si sit persona publica) gladio utitur, non ipse accipit gla- ,, dium, sed ab alio sibi commisso utitur ,,.

505. Ad sextum sunt qui respondent, Nicaeno Canone eos poenitentiae addici, qui ob fidei confessionem privati fuerant cingulo militari, et postea illud repetebant, parati fidem negare. Ita Canonem explicarunt Zonaras, Balsamon, et Ruffinus. At vero Albaspinaeus (5) putat, eo Canone *designari lapsos poenitentes, quos*

---

cumulatissimis illos affecissent muneribus, spiritualia enim bona ad aeternam felicitatem proficientia, vera sunt hominis bona; terrena autem bona respectu illorum habenda sunt velut stercora. Utinam per tempus liceret, quam multa dicere possemus de Hispanorum zelo in evellendis impiis Indorum superstitionibus? Adeantur prae ceteris Concilia Mexicana, et Limana, praesertim sub S. Toribio, in Collect. Conc. Hisp. Card. Aguirre.

Alteram Montesquii accusationem jam falsitatis, et calumniae plusquam satis convicimus. Videte autem ridiculum Montesquii loquendi modum: nam vel Indi, antequam in Hispanorum ditionem venirent, liberi erant, vel erant suorum dominorum mancipia. Si liberi, quomodo Hispani *ex eis mancipiis fecissent liberos?* non enim mancipia, sed liberi fuissent. Ad summum ergo in libertate conservare potuissent. Si autem mancipia erant, quomodo *liberos fecissent mancipia*? nam illi non fuissent liberi, sed mancipia; ideoque non libertatem illis eripuissent, sed in servitute confirmassent. Tam patentem contradictionem Montesquius non vidit.

Restat postrema accusatio de Indis *ab Hispanis minime instructis super immanitate humanorum sacrificiorum*. Qua quidem accusatione nihil esse potest calumniosius. Hispani siquidem adlaborarunt maxime, ut ejusmodi sacrificiorum immanitatem Indis ostenderent; atque imprimis Cortesius; is enim a Montezuma, qui tunc Mexici praeerat, postulavit, ut ab ea immanitate Mexicani abstinerent, minatus, ni abstinerant. Ex dictis igitur perspicuum est, accusationes Montesquii, similiumque hominum non veritate niti, sed aversione in Hispanos, quod summe sint Catholici

(1) Vide S. Thom. in c. 10. Epist. 2. Cor. lect. 1.

(2) Vide eumdem in cap. 6. Epist. ad Ephes. lect. 3.

(3) 2. 2. q. 40. a. 1. ad 1.

(4) L. 22. con. Faustum, c. 70.

(5) In not. ad Can. 12. Conc. Nicaeni 1. Tom. 2. Conc. Labbaei pag. 78.

benedictione percepta, posthabitaque rerum omnium, ac munerum militarium, et fori cura, ac cogitatione, voti postea poenituisset.

ARTICULUS V.

Utrum servitus sit contra jus naturae.

506. De servitute *personali* loquimur, non de *reali*, qua res unius alteri servire dicitur, veluti si unius praedium alterius praedio serviat, quia alter jus habet transendi per illud. Cum autem jus naturae dominia rerum non interdicat; nec interdicit servitutem realem, quae rem ipsam sequitur.

507. Est autem servitus personalis duplex altera *perfecta*, altera *imperfecta*. Atque imperfecta quidem, quae *famulatus* dici solet, nihil est aliud, quam contractus quidam inter famulum, et dominum, cui ille suas operas locat sub certa mercede, quin tamen desinat esse sui juris, ac dicitur *famulus*. Servitus autem perfecta dicitur illa, qua quis manet perpetuo alteri ita mancipatus, ut *hoc ipsum quod est, sit alterius* (1): et ejusmodi servi vocantur *mancipia*, De servitute imperfecta nemo dubitat eam non esse vetitam jure naturae: est enim merus contractus, *do, ut facias, et facio, ut des*, nec adimit famulo libertatem politicam (2).

508. Servi item alii sunt *ex natura*; alii *ex lege*. Atque ex natura quidem, ut S. Thomas advertit (3), ille dicitur servus *qui, non potest regi, nisi ab alio*; sive ut idem S. Doctor exponit (4). „ Ille est naturaliter servus, qui habet aptitudinem naturalem, „ ut sit alterius, inquantum scilicet non potest regi propria ra-„ tione, per quam homo est dominus sui, sed solum ratione al-„ terius: propter quod naturaliter alterius et quasi servus „. Verum haec servitus neque proprie mancipationem praesefert, neque effectus habet propriae servitutis; et idcirco S. Thomas ait, ejusmodi servos esse *quasi servos*. Ex lege autem servi dicuntur, qui vel capti sunt in bello justo: vel nascuntur ex servis; vel ad ser-

---

(1) Ita S. Thomas 1. Polit. lect. 2. Grotius autem de jur. bel. et pac. l. 2. c. 5. §. 30. putat servitutem imperfectam esse *in diem*, *aut sub conditione*, *aut ad res certas*. Pufendorfius etiam l. 2. de offic. hom. et civ. c. 4. §. 2. vocat ejusmodi servos, *mercenarios temporarios*. Falluntur vero, nam famuli etiamsi famulatui perpetuo, et absque ulla conditione, et ad quascumque res sese domino addicant; dummodo eis competat facultas disponendi in ceteris de suis juribus, veri famuli sunt, non autem mancipia. Itaque famuli a mancipiis hoc tantum discrimine differunt, quod illi remanent sui juris, haec vero secus.

(2) Hoc genere servitutis Jacob servivit Labano quatuordecim annis, ut dic. Gen. 29. Non enim verus servus fuit Labani, cum jura sua non amiserit serviendo.

(3) 1. Polit. lect. 2. (4) Ibid lect. 3.

vitutem juste sunt condemnati; vel pretio se vendiderunt, fueruntque empti; ideoque servi alii sunt *jure belli; alii nativitate;* alii *condemnatione;* alii *venditione*, et *emptione*.

509. Videtur autem servitus legalis esse prohibita jure naturae (1), quia haec servitus definitur (2): *Constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur* (3). Sed quod est contra naturam, interdicitur jure naturae. Servitus ergo legalis est contra jus naturae.

510. II. Libertas, et ingenuitas est jus inseparabile a natura, quae se regere scit et potest (4). At vero per servitutem, qua quis alteri mancipatur, amittitur libertas, et ingenuitas. Agitur ergo contra naturae jus.

511. III. Homines naturali jure nascuntur liberi, atque hac libertate ceteris animantibus praestant. Nullum autem positivum jus derogare potest juri naturali. Non potuit ergo servitus ullo positivo juri induci.

512. IV. Cum primum homo creatus fuit, dominium a Deo accepit supra ceteras creaturas ipsi inferiores, non autem praelatus fuit aliis hominibus. Lex etiam Christiana omnem obnoxiam servitutem abstulit; quomodo enim permitterentur esse servi ii quos Christus libertate donavit? Servitus ergo est etiam contra jus divinum.

513. V. Ut Montesquius advertit (5), ideo opinatum est, posse victorem in bello captivos servituti subjicere, quia victor poterat eos occidere. Atqui peracto bello, victor non habet amplius occidendi jus, cum sit extra statum justae defensionis, propriaeque conservationis. Igitur nec jus habet redigendi captivos in servi-

---

(1) Gennensis l. 2. de offic. c. 4. §. 5. autumat licere quidem pauperi se tradere in servitutem, si non habeat unde vitam toleret; idemque licere capto in bello, ne trucidetur; nemini autem licere eos accipere sub servitutem obnoxiam. „ Accipere, *inquit*, „ alterum sub obnoxiam servitutem modo priorem caussam excepi, (*nimirum si quis* „ *stupido et servili praeditus sit ingenio, ut nequeat ipse sese regere, vitamque serva-* „ *re*) non solum jura hummanitatis, sed ipsius justitiae prohibere censeo... Quare leges „ Romanorum, reliquorum- que populorum, quae hanc servitutem firmant, bellunias esse „ et naturae adversas non dubito; satisque demonstravit auctor operis illustris *l'esprit des* „ *loix*. „ Videte quam fidenter is homo leges universorum populorum, quae servitutem legalem probant, ut *bellunias* traducit. Anne belluniae etiam, et naturae adversae fuerunt leges populi Judaeorum, de quibus paulo post dicemus? Agnotne etiam *belluino* more, et naturae violant jura Catholici Principes, et Respublicae, cum Piratas subjiciunt servituti obnoxiae?

(2) Inst de jur. person. § *servitus*.

(3) Hanc definitionem reprobans Genuensis l. 1. de offic. c. 11. § 1. ait, servitutem potius dici debuisse *jus potentiorum adversus imbecilliores*. Additque: „ Quale „ igitur est istiusmodi jus, quod cum natura pugnat „? At nihil dixit novi; jam enim Sotus l. 4. de just. et jur q. 2. a. 2. eadem scripserat objiciendo. Et multo jam ante a S. Thoma in 4. dist. 36 a. 1. arg. 2. eadem objectio proposita fuerat.

(4) Genuensis ib. l. 2. c. 4. § 5

(5) L' esprit des loix l. 10. c. 3. et l. 15. c. 2. sqq.

tutem. Praeterea falsum est, hominem liberum posse se vendere: nam venditio supponit pretium: mancipium autem vendens se, transiret cum omnibus suis bonis in proprietatem domini. Dominus ergo ipsum emens, nihil daret, nec mancipium quidquam acciperet. Insuper, nemini licet se occidere; ergo nec suam vendere libertatem. Ad haec libertas cujusque civis pars est libertatis pubblicae; non licet ergo cuiquam suam vendere libertatem, quae nullo aestimari pretio potest; ideoque lex civilis quae dirimit contractus ob laesionem enormem, multo magis debet dirimere hunc venditionis contractum, qui continet laesionem omnium enormissimam. Denique servitus aeque opponitur juri civili, ac naturali; quae enim lex civilis interdicere; posset, ne mancipium fugeret, si mancipia ad societatem civilem non pertinerent neque proinde ad leges civiles? Videtur ergo jus servitutis potius oriri ex contemptu, quo una natio aliam despicit; vel ex Religione, a qua nonnulli putant jus dari redigendi in servitutem eos, qui illam non profitentur. Vera item origo servitutis est dominium despoticum in plerisque regionibus vigens, cujus ut evadant tyrannidem, homines liberi qui resistendi vim non habent, malunt se addicere servituti. Accedit conditio climatis nonnullarum regionum, in quibus calor debilitat corpus, nec homines ad laborem inducuntur, nisi propter timorem; quae quidem conditio minus displicere servitutem facit. Hactenus Montesquius.

Prop. *Servitus legalis I. sive iure belli justi, II. sive jure nativitatis, III. sive ratione justae condemnationis, IV. sive titulo venditionis, et emptionis licita est, nec opponitur juri naturae.*

514. Prob. 1. p. In bello justo omnia licent contra hostes invadentes, ideoque et licet eos occidere. Vel ergo hostes, durante pugna victori se tradunt; et planum est, se tradere, ne occidantur: et cum bellum ex parte eorum supponatur iniustum, in culpa sunt, quae poenam meretur. Vel non se tradunt, sed a victore superantur: et multo magis in culpa sunt, isque potuisset etiam post eos superatos, pugnam contra eos in poenam obstinationis continuare, et potest alteri poenae subjicere. Quod ergo eos servet (1), et servituti subjiciat, potius ex indulgentia, et misericordia est; posset enim persequi usque ad internecionem (2). Jam

(1) Hinc servitus a *servando* dicta est, sicut mancipium a *manu capere*. Vide Inst. de jur. person.

(2) Longe aberravit Montesquius loc. cit. ajens, jus servitutis derivatum fuisse a jure occidendi, destruendique Societatem victam; nemo enim Christianus Scriptor dixit, licere victori integram Societatem victam occidere; multi enim in ea sunt innocentes; hos autem occidere nefarium est.

vero cuique licet ob vitam servandam, libertatem amittere, servitutique sese subjcere: nam vita bonum est libertate praestantius. Vitam vero donare illi, quem potuissem licite occidere, non solum non pugnat cum jure naturae, sed apprime ipsi conforme est. Congruit etiam eidem juri, ut delinquentes debita poena plectantur: sèrvitus autem poena est in delinquentes statuta. Licita est igitur servitus legalis ex bello justo, nec juri naturae adversatur, Hinc 2. Pet. 2. v. 19. dicitur : *A quo quis superatus est, hujus et servus est.* Quare qui hoc servitutis genus illicitum, et contra jus naturae esse putant, videntur Apostolicae adversari sententiae. Obtinuit quidem inter Christianos consuetudo, ne Christiani in bello capti serviant ut mancipia (1). Sed non propterea dici potest, servitutem ex bello justo opponi naturali juri, et a lege Christiana fuisse sublatam (2); etenim et ipsi Christiani, si contra infideles justa gerant bella, eos captivos servituti subjiciunt. Rationem praefatam paucis verbis tradit S. Thomas (3), cum scribit: *servitus in poenam peccati introducta est.* Ex peccato enim pugnantium in bello, quod ex parte ipsorum injustum est, oritur ut eis debeatur servitutis poena, sive tradant sese victori, sive ab eo capiantur. Itaque servitus semper est justa, nisi forte ex pacto cum victore hostes conveniunt, ne eos servituti faciat obnoxios; tunc enim pacto standum est. Sublimem S. Thomae rationem si Genuensis legisset, abstinuisset fortasse a proscindendis, tamquam *belluinis*, Legibus hanc servitutem firmantibus. Sed Doctores quos Genuensis prae manibus habebat, et consectabatur, erant Grotii, Pufendorfii, Montesquii, aliique similes, qui tam alte videre nequiverant.

515. Prob. 2. p. Servi hoc ipsum quod sunt, alterius sunt ex jam dictis (4); ideoque quidquid ex eis provenit, ad dominos ipsorum spectat. Proveniunt autem filii ex parentibus. Si ergo parentes sint mancipia, et filii eorum nascuntur mancipia. Dantur ergo mancipia ex nativitate. Nec talis eorum servitus est contra jus naturae: nam si parentum servitus non pugnat cum jure naturae, ut demonstratum est (5), nec pugnare debet servitus filio-

---

(1) Vide Bartol. in l. hostes de capt. et postlim. revers.

(2) *Omnem obnoxiam servitutem fuisse a Christiana lege sublatam*, scribit Genuensis loc. cit. ac monet, ut videatur S. Ambrosius l. 2. *de Officiis Christianorum*, nullo indicato capite. Agnosce Genuensis eruditionem. Quinam sunt li libri a S. Ambrosio scripti *de Officiis Christianorum?* Maurini Patres repererunt in superioribus edit. et in nonnullis recentioribus Mss. desiderari vocem *Ministrorum*, quam ipsi restituerunt; nullibi vero repererunt vocem *Christianorum*. Et sane libri illi unice tendunt ad istructionem *Ministrorum*. Nihil autem extat in eo lib. quod ad servitutem directe pertineat. De hac loquitur S Ambrosius Epist. 37 Clas. 1. multaque habet ad rem nostram apprime facientia. Quod vero servitus non fuerit sublata a lege Christiana, constat ex cit. S. Petri testimonio, et ex Apostolo Paulo, ut paullo post dicemus

(3) Loc. cit. ad 2.

(4) §. 507.

(5) §. praeced.

rum, qui naturaliter ex parentibus proveniunt (1). Id certum est, si uterque parens sit servus. Quod si unus parentum servus sit, alter liber, Romano jure statuitur (2), *partum ancillae, matris sequi conditionem, nec statum patris in hac specie considerari.* Cujus legis aequitatem ostendit S. Thomas (3) scribens: „ Secundum leges civiles partus sequitur ventrem, et hoc rationabiliter, quia proles habet a patre complementum formale, sed „ a matre substantiam corporis. Servitus autem corporalis conditio „ est, cum servus sit quasi instrumentum domini in operando; „ et ideo proles in libertate, et servitute sequitur matrem... In quibusdam tamen terris, quae jure civili (*Romano*) non reguntur, „ partus sequitur deteriorem conditionem (4)... tamen non est credibile, quod talis consuetudo possit esse ita rationabilis, sicut illud quod multorum sapientium diuturno studio determinatum „ est (5). Hoc etiam in naturalibus invenitur, quod receptum est „ in recipiente per modum recipientis, et non per modum dantis; et ideo rationabile est, quod semen receptum in muliere, „ ad conditionem ipsius trahatur „.

516. Tertia prop. pars omni vacat dubio: nam si Judex potest reum criminis ad mortem damnare, multo magis ad servitutem (6).

517. De servitute, emptitia, de qua in postrema prop. parte, quod non adversetur juri naturae, constat, quia ejusmodi servitutis usus erat apud Habraeos. Nam Ex. 12, v. 44. dicitur: *Omnis servus emptitius circumcidetur, et sic comedet.* Et c. 21 v. 2. sqq. *Si emeris servum Hebraeum, sex annis serviet tibi... Quod si dixerit servus: diligo dominum meum* (7), *et uxorem ac liberos*

---

(1) Sic apud Hebraeos divina lege sancitum erat Exodi 21. v. 4. ubi de servo dicitur: *Sin autem dominus dederit illi uxorem, et peperit filios, et filias: mulier et liberi ejus erunt domini sui.* Quibus verbis non solum ostenditur, liberos servorum esse servos, nec id pugnare cum jure naturae; sed etiam liberos sequi in servitute conditionem matris.

(2) L. 7. ff. de rei vindicat. et l. 42. ff. de liber. caussa.

(3) In 4. d. 36. q. 1. a. 3.

(4) Talis consuetudo vigebat apud Longobardos, et Saxones, et apud Wisigothos in Hispania. Vide Speculum Sax. l. 16 et c. ult. caus. 32. quaest. 4.

(5) Grotius de jur. bell. et pac. l. 2. c. 5. § 29. post. multas in not. 1. laudatas consuetudines et leges in hoc genere. „ Has leges, *inquit*, a civili Romana discrepan„ tes juri naturae non repugnare agnoscit Thomas Aquinas „. Agnovit quidem Thomas juri naturae eas non repugnare, sed tamen ait atque ostendit, illas non esse *ita rationabiles*, ut lex Romana, quam dixit *rationabiliter* praecipere, ut *partus sequatur ventrem*, contra ac docet Grotius ib. cum ait, hanc legem *juri naturali non satis congruere.* Quodque mirum est, probatione utitur, quam pridem S. Thomas ut inutilem habuit.

(6) Ad hoc servitutis genus reducitur servitus imperfecta *nexorum*, idest, eorum qui aere alieno gravati suas creditoribus praestant operas, sive sponte, sive ex Judicis sententia; et *addictorum*, qui ex sententia Judicis addicuntur alicujus servitio.

(7) Haec Scripturae verba ostendunt, quantopere deceptus sit Genuensis, dum loc.

non egrediar liber; offeret eum dominus diis (idest Judicibus populi) *et applicabitur ad ostium, et postes, perforabitque aurem ejus subula: et erit ei servus in seculum.* Et Levit. 25. v. 39. *Si paupertate compulsus vendiderit se tibi frater tuus, non eum opprimes servitute famulorum.* Et v. 44. *Servus, et ancilla sint vobis, de nationibus, quae in circuitu vestro sunt ... Et haereditario jure transmittetis ad posteros, ac possidebitis in aeternum* (1). Constat praeterea, quia cum homo sit dominus suae libertatis civilis, ejus usum potest vendere, emptorque ejus dominus evadit. Requiritur tamen justa caussa; nemini siquidem licet absque caussa legittima privare se magno bono, cujusmodi et libertas civilis. Talis caussa est magna paupertas, si scilicet nullus alius praesto sit vivendi modus. Qua ex caussa licet quoque parentibus, spectato jure naturae, vendere filios (2); vita enim pretiosior est libertate civili. Non videtur tamen legitima caussa, se in servitutem tradere ad aes alienum solvendum. Multoque minus licitum esse potest commercium Æthiopum, qui transducuntur, ut vendantur, nisi forte vel ipsi, vel eorum parentes egestate pressi, libere vendiderint. Nam illos vel furari, vel fraudibus pellicere, aut compellere, injustum est: neque sic capti, mancipia evadunt, etiamsi ab aliis empti fuerint soluto pretio; sed omnino manumittendi sunt tamquam liberi, quamquam nulla sit spes pretii soluti recuperandi (3).

518. Ad primum respondemus cum S. Thoma (4), servitutem esse quidem contra; primam intentionem naturae, quae ho-

cit. § 6. nullo facto discrimine ait: „ domestici servi in hostium numero sunt haben- „ di tanto nocentiores, quanto clandestini „. Non ita loquebatur Apostolus scribens „ ad Ephes. 6. v. 5. sqq. „ Servi obedite dominis carnalibus cum timore, et tremore in simplicitate cordis vestri... Et vos Domini eamdem facite illis, remittentes minas, „ scientes, quia et illorum et vester Dominus est in caelis „. Genuensis autem vult, ut domini habeant servos tamquam hostes.

(1) Falso scribit Lockius de civ. Gubern. 3. servos empititios apud Hebraeos, non mancipia, sed tantum famulos fuisse. Aurium perforatio etiam apud Gentiles signum erat servitutis mancipiorum. Vide Juvenalem sat. 1. et Plutarchum in apophteg.

(2) Diximus, *spectato jure naturae*: nam inter Christianos jamdiu obsolevit mos vendendi seipsum in servum. Neque enim servitus *adscriptorum glebae*, sive colonorum terrae addictorum, qui cum agro mutant dominum, servitus est veri nominis et perfecta, ut Grotius ipse concedit loc. cit. Nam istiusmodi servitus non efficit, ut coloni revera non sint sui juris quoad reliqua, hoc tantum excepto, quod debeant semper eamdem colere terram, quam incolunt, nec possint ad aliam transire, invito domino. Quod caussa boni communis in nonnullis Regionibus factum est, ne terrae incultae remanerent. Erravit igitur Genuensis, cum loc. cit. § 5. et 7. et in notis subl. hanc imperfectam servitutis speciem in plebeis, paganisque Poloniae et Germaniae reprobavit tamquam dissonam a Christiana lege, et tendentem ad Reipublicae perniciem. Macte; nonne de integris Nationibus optime is Philosophus meretur?

(3) Vide Sotum loc. cit.

(4) In 4. d. 36. a. 1. ad 2. „ Nihil prohibet esse aliquid contra naturam, quantum „ ad primam intentionem ipsius, quod non est contra naturam quantum ad secundam „ ejus intentionem: sicut omnis corruptio, et defectus, et senium est contra naturam,

minem constituit liberum non tamen esse contra secundam intentionem naturae, quia natura etiam inclinat, ut inferatur poena peccanti, utque homo vitam conservet meliori quo potest modo. Ius ergo gentium, quo servitus ex bello justo constituitur, est quidem contra primam intentionem naturae constituentis hominem liberum, non autem contra secundam intentionem naturae volentis poenam peccati. Videat Genuensis, qua ratione dari possit jus gentium contra naturam, desinatque obstrepere, quod servitus ex bello justo sit potius *jus potentiorum adversus imbecilliores*; quasi universi Bellatores in sententiam impiam iverint Hobbesii metientis justum ex potentia fortioris.

519. Ad secundum negamus majorem, quae est unicum Genuensis principium; dictum est enim (1), hominem esse dominum suae libertatis, non quidem ut eam sine caussa profundat, sed ut eam insumat in caussas justas, praesertim in vitae conservationem.

520. Ad tertium responsio patet ex dictis (2); non enim jus positivum derogavit juri naturali; sed ipsum jus naturale, ut advertit Angelicus (3), dictans poenam esse pro culpa infligendam, est illud a quo proficiscitur servitus; quamvis determinatio hujus poenae sit a jure positivo. Idem S. Doctor altius assurgens docet (4), libertatem legalem, cui opponitur servitus, non ideo esse de jure naturae, quasi sit a natura hominibus praecepta; sed

---

„ quia natura, intendit esse, et perfectionem; non tamen est contra secundam intentionem naturae, quia ex quo natura non potest conservare esse in uno, conservat in altero quod generatur ex corruptione alterius: et quando natura non potest perducere ad majorem perfectionem, inducit ad minorem.... Similiter etiam dico, quod servitus est contra primam intentionem naturae, sed non est contra secundam, quia naturalis ratio ad hoc inclinat, et hoc appetit natura, ut quilibet sit bonus: sed ex quo aliquis peccat, natura etiam inclinat, ut ex peccato poenam reportet, et sic servitus in poenam peccati introducta est. Nec est inconveniens, aliquid naturale per hoc quod est contra naturam, hoc modo impediri; sic enim matrimonium impeditur per impotentiam coeundi, quae est contra naturam modo praedicto „. Sublimiorem, verioremque doctrinam in Recentiorum nemine, qui de jure naturae, et gentium scripsit, reperietis umquam.

(1) § 517. (2) § 518.

(3) Loc. cit. ad 3. „ Jus, *inquit*, naturale dictat, quod poena sit pro culpa infligenda... sed determinare poenam secundum conditionem personae, et culpae, est juris positivi; et ideo servitus, quae est quaedam poena determinata, est de jure positivo, et a naturali proficiscitur sicut determinatum ab indeterminato „.

(4) 1. 2. q. 94. a. 5. ad 3. „ Aliquid dicitur esse de jure naturali dupliciter. Uno modo quia ad hoc natura inclinat: sicut non esse injuriam alteri faciendam. Alio modo, quia natura non induxit contrarium: sicut possemus dicere, quod hominem esse nudum, est de jure naturali, quia natura non dedit ei vestitum, sed ars adinvenit. Et hoc modo communis omnium possessio, et omnium una libertas dicitur esse de jure naturali, quia scilicet distinctio possessionum, et servitus non sunt inductae a natura, sed per hominum rationem ad utilitatem humanae vitae „. En paucis dissipatum unicum principium, cui tantopere fidunt recentiores Pseudo-Jurispublicistae, qui ubique crepant libertatem naturalem.

quia non est inducta a natura, sicut nec rerum divisio est a natura inducta, nec tamen est a natura prohibita. Quemadmodum ergo jus positivum inducendo rerum divisionem non derogavit juri naturali, secundum quod omnia sunt communia, quia jus illud non *praeceptivum* sed *permissivum* erat; ita inducendo servitutem, nec derogavit juri naturali. secundum quod homo nascitur liber. quia hoc jus non est *praeceptivum*, sed *permissivum*.

521. Et per haec patet responsio ad priorem partem quarti argumenti, quae si quid concluderet, probaret etiam, quamcumque praelationem esse inter homines interdictam. Quod vero ad alteram pertinet partem, negamus etiam, atque etiam Christiana lege omnem obnoxiam servitutem esse sublatam, licet inter Christianos laudabili cosuetudine inductum sit, ne captivi Christiani in bello servituti subjiciantur, ut dictum est (1). *Unusquisque*, ajebat Apostolus 1. Cor. 7. v. 20. sqq. *in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Servus vocatus es? Non sit tibi curae.* Hoc est, ut explicat Angelicus ibid. lect. 4. ,, ut velis ,, servitutem effugere. Unde Onesimum servum Philemonis, qui ,, ad eum confugerat, cum precibus remittit ad dominum ,,. *sed et si potest fieri liber, magis utere.* Idest, ut ibid. Thomas explicat ,, maneas in servitute, quia caussa est humilitatis ,,. *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini.* Nimirum, ut idem Thomas interpretatur: ,, qui in fide Domini ,, vocatus est servus servitute corporali, libertus est Domini, ,, quia scilicet a Domino manumissus, liber est libertate spiri- ,, tuali ,,. Hac enim libertate Christus nos donavit, ut libertati peccato, servi autem facti Deo, haberemus fructum nostrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam, ut ipsemet Apostolus ait Rom. 6. v. 22. Itaque tantum abest, ut servitutem cor- ,, poralem lex Christiana abstulerit, quin Apostolus hortetur ser- ,, vos ad fidem conversos, ut maneant servi, etiamsi possint a servitute sese vindicare.

522. Ad quintum respondemus, primam Montesquii rationem esse purum putumque sophisma; transit enim a statu belli ad statum rerum, peracto bello. Captivi enim non fiunt post bellum peractum, sed in ipso belli furore; ideoque non post bellum, sed in ipso durante bello, servituti subjiciuntur. Bello autem durante victor habet jus occidendi; quare quod captivos servet, ex indulgentia est. Nec minus futilis est altera ratio; falsum est enim, dominum, dum emit illum qui se vendit in ejus servum, nihil ipsi dare: nam in seipsum adsumit onus praestandi servo quidquid necesse est ad vitam; servus vero onus adsumit praestandi domino operas. Quare dominus revera emit, et servus revera vendit, licet omnia quae sunt servi, pertineant ad proprieta-

(1) § 511.

tem domini. Multo infirmior est tertia ratio; nemo enim est dominus suae vitae, ut est dominus suae libertatis. Quarta ratio paralogismus est; transit enim a toto ad partem, neque proinde concludit perinde ac si quis diceret: non licet Principi occidere omnes Regni incolas; ergo nec licet occidere melefactores, quia hi sunt partes Regni. Etsi vero libertas nullo aestimari pretio possit; qui tamen eam vendit, non tam vendit libertatem, quam operas suas, ut suae subveniat indigentiae, transferatque in dominum ementem onus suppeditandi victum, ceteraque necessaria ad vitam honeste transigendam; ideoque nulla est ibi enormis laesio. In postrema autem Montesquii ratione paralogismus enormior est; supponitur enim mancipium nullo modo pertinere ad societatem civilem, quod plane falsum est: nam licet mancipia non gaudeant juribus, quibus liberi gaudent; iis enim vel libere cesserunt, vel juste privati sunt; nihilominus subsunt quoad reliqua legibus civilibus, quae propterea sicut ob alia delicta, ita et ob fugam, si eam intentent, possunt illis poenas infligere. Quae autem a Montesquio assignantur servituti origines, sunt plane contra legem naturae, nam contemptus, quo una Natio aliam despicit; prohibetur lege naturae praecipientis mutuum amorem. Religio jus non praestat redigendi in servitutem; vehementerque calumniatur Nontesquius, dum Hispanis affingit, quod Americanos ex hoc Religionis jure servituti subjecerint, ut jam satis ostensum est, imponitque Solisio, et Garcilaffo de la Vega, dum eos in testes vocat; nihil enim *tale* scripserunt. Dominium quoque despoticum nihilo minus a natura respultur in Respublicis, Regnisque politicis, quae sunt congregationes liberorum; atque adeo neque haec potest esse vera, ac licita servitutis origo. Conditio denique climatis nec licitam efficere servitutem potest, si semel haec constituatur illicita.

QUAESTIO VII.
De Officiis hominis generatim.

523. Doctrinis compendio traditis, quae ad jus naturae, et gentium visae sunt pertinere, ad hominis officia progredimur; haec enim ad jura sunt componenda. De officiis autem agemus primum generatim, deinde ad eorum transibimus species. De officiis porro generatim acturi, quaeremus 1. an officia sint ex honestate, vel ex utilitate, aut voluptate ducenda? 2. an officia ex honestate ducta, sint virtutum actus? 3. An officia; ut sint virtutum actus debeant esse ab omni passione immunia?

ARTICULUS I.
Utrum hominum officia ex sola honestate, an vero ex utilitate, et voluptate sint ducenda.

524. Officium ab efficiendo dictum esse advertunt SS. Am-

brosius (1), Augustinus (2), et Thomas (3). Illud Stoici (4) si perfectum esset, vocabant κατόρθωμα, idest, rectum, et cum virtute factum; si vero imperfectum esset, καθῆκον, quasi *consentaneum* (5). Definiebant proinde Stoici officium quidem perfectum *id quod rectum sit*; medium autem officium, id *quod cur factum sit, ratio probabilis reddi possit* (6), ut Cicero refert (7). Verum minus accurate: nam ut S. Augustinus (8) ait: *Officium nostrum, non officio, sed fine pensandum est: ut scilicet non tantum si bonum est quod facimus, sed praecipue si bonum est, propter quod facimus, cogitemus* Et rursus (9): „ Noveris, non officiis, sed finibus a vitiis discernendas esse virtutes. Officium est autem quod „ faciendum est; finis vero, propter quod faciendum est. Cum „ itaque facit homo aliquid, ubi peccare non videtur, si non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare convincitur „ (10) „. Nomine igitur officii intelligitur *id quod faciendum est*, sive ex debito *stricti juris*, sive ex debito *convenientiae*; ideoque ministeria ad aliquid faciendum, officia dicuntur (11). Quod autem dicitur de eo quod faciendum est, dicitur quoque de eo quod est omittendum. Itaque officium definiri potest: *Id quod ad legis normam faciendum, vel omittendum est.* Necesse autem non est, ut officium sit lege praeceptum, ut quis vere dicatur officium facere, modo a nulla lege prohibeatur, et natura sua sit legi conforme. Nam si opera praecepta tantummodo essent officia, a numero officiorum excludenda forent opera consilii, quae tamen sunt officia praestantiora, ut S. Ambrosius (12) ostendit, confirmabantque Stoici (13), qui opera praestantiora sapientis, ad officia perfecta pertinere dicebant (14).

---

(1) L. 1. de offic. c. 8.

(2) In Psal. 118. ser. 12. num. (3) 2. 2. q. 183 a. 3.

(4) De officiis tractarunt prae ceteris Stoici. Vide Laertium l. 7. et Stobaeum in Eclog. Ethic. Eos imitatus fuit Cicero, editis libris de officiis. At vero S. Ambrosius libros quoque de Officiis scripsit sed ad sacros Ecclesiae Ministros, ad eorum munera, et vivendi rationem accomodatos.

(5) Cicero Epist. 6. ad Attic. l. 16. „ Non dubito, quin καθῆκον officium sit, nisi „ quid tu aliter. Sed inscriptio plenior. de officiis „.

(6) Fallitur Heineccius cum de jur. nat. et gen. l. 1. § 120. ait, officii definitionem Stoicum esse illam quam hic describimus; haec enim, non quodlibet officium, sed *medium* tantummodo respiciebat. (7) Lib. 1. de offic. (8) Loc. cit.

(9) L. 4. con. Julian. c. 3. (10) Vide quae diximus § 226. sqq.

(11) Veteres officia distinguebant a beneficiis, et ministeriis, ita ut beneficia essent erga alienos; officia erga personas necessitudine conjunctas, ministeria essent servorum. Vide Senecam lib. 3. de Benef. c. 18. Nos autem officium ampliori significatione accipimus. Quare S. Thomas l. 1. con. Gen. c. 1. agens de officio sapientis, ait duplex ejus esse officium, scilicet, veritatem divinam meditatam eloqui, et errores contra veritatem impugnare. (12) Loc. cit. cap. 11.

(13) Vide Tullium l. 3. de offic.

(14) Cum Heineccius l. 1. de jur. nat. et gen § 120. constituisset officium esse actionem ex obligatione sive perfecta, sive imperfecta legibus conformandum; statim § 121. infert *officium concipi non posse sine lege, nec officium facere, qui sibi*

525. Jam vero honestum, ut inquit Cicero (1), propter se appetitur, et consistit in conformitate cum recta ratione: utile autem appetitur propter aliud. Delectabile vero licet appetatur propter se, si tamen non sit conveniens homini secundum rectam rationem, deficit ab honestate (2). Hinc vero infert Angelicus (3), honestum esse idem ac virtus; operari enim secundum virtutem, est operari secundum rectam rationem. Infert quoque (4), honestum idem esse ac spirituale decus: nam sicut *pulchritudo corporis in hoc consistit, quod homo habeat membra corporis bene proportionata cum quadam debiti coloris claritate, ita pulchritudo spiritualis in hoc consistit, quod conversatio hominis, sive actio ejus sit bene proportionata secundum spiritualem rationis claritatem* (5).

526. Hominis officia non ex honestate, sed ex utilitate, aut voluptate ducenda esse, docuerunt olim Cyrenaici, et Epicurei, qui summum bonum in rebus exterioribus, et corporis voluptatibus

---

ipsi, quod nulla lex praecipit, imperat : cessare aliquid esse officii, sublata, quae illud antea praecipiebat, lege, ejusque ratione. En paucis exclusa opera consilii e numero officiorum : nam si officium nemo facere potest, ubi nulla lex *praecipit*; qui castitatem vovent; qui Monasticum amplectuntur statum; qui cetera consilii exequuntur opera nullum faciunt officium; illa enim faciunt, nulla lege praecipiente. Nullum ergo officium Deo praestant, qui consilii opera faciunt. Unde vero Heineccius rescivit, oportere, ut officium ex *praecepti* obligatione derivetur? Negabitne, officium mihi praestare illum, qui beneficio, cujus non sum indigus, me devincit? Et nihilominus nulla hic adest lex *praecipiens.* Sed expendamus exempla, quibus Heineccius propositiones illustrat suas. Primum desumitur ex facto Origenis, qui se deviravit. Nullumne aliud erat exemplum? sed talis est haereticorum mos, veteres Doctores illudendi. Quid autem probat factum Origenis, qui se devirans, non fecit quod nulla lex praecipiebat, sed fecit quod lex naturae vetabat? Quomodo praestare officium Deo poterat is qui violabat naturae legem? Alteram exemplum accipitur ex Christiano, *qui vel circumcisionis legem accipere, vel Deum sacrificiis propitiare velit, quamvis utrumque olim ad fidelium officium pertineret.* Malum! quid hoc exemplum? Lex circumcisionis in Nova Lege mortifera est, et similiter leges carnalium Sacrificiorum, quae Judaeis fuerant constituta. Quis poterit officia Deo exhibere per opera mortifera? An Deus delectatur peccatis? Sed notate, Heineccium non loqui tantum de Judaeorum sacrificiis, sed universim de sacrificiis, ad mentem plane haereticorum, qui sacrificium incruentum a Nova Lege rejiciunt. Tertium exemplum est de Episcopis, si manus Judicis accipiunt, quos ἀλλοτριοεπισκόπους reos facit. Citat Epist. 1. S. Petri c. 4. v. 15. quo loco Petrus ne a longe quidem Episcopos tamquam judices respicit, ait enim : *Nemo autem vestrum patiatur ut homicidia, aut fur, aut maledictus, aut alienorum appetitor.* Quid haec cum judicio Episcoporum? An reus usurpati judicii constituetur Apostolus, propterea quod 1. Cor. 6. v. 3. scribit : *Nescitis quoniam Angelos judicabimus. quanto magis secularia?* Et 2. Cor. 13. v. 10. *Ideo haec absens scribo, ut non praesens durius agam, secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi?* Heineccius autem postquam dixit, officium sine lege praecipiente concipi non posse, et cessare aliquid esse officii, sublata lege praecipiente, statim § 122. dividit officium in *perfectum*, quod est ex legis obligatione; et *imperfectum*, quod est ex virtute. Quis umquam vidit hominem tam aperte sibi contradicentem?

(1) Lib. 2. de invent. (2) Vide S. Thomam 2. 2. q. 145. a. 3.
(3) Ibid. a. 1. (4) Ibid. a. 2.
(5) Vide S. August. l. 83. qq. q. 30.

constituebant, ut supra dictum est (1). Eos sequuntur universi increduli recentiores, praesertim vero Spinoza (2). Hobbesius (3), et Auctor system. nat. (4). His autem praeiverat Nicolaus Macchiavellus (5), qui Principi solam utilitatem sectandam proposuit eidemque utilitati dixit esse posthabendam fidem, justitiam, Religionem, ceterasque virtutes, si cum eo quod interest, componi nequeant; simulandas vero esse virtutes, si ita utilitas postulet.

527. Videtur autem ita dicendum 1. quia, ut Spinoza ait (6): ,, Non omnes naturaliter determinati sunt ad operandum se- ,, cundum regulas, et leges rationis, sed contra, omnes ignari ,, omnium rerum nascuntur, et antequam veram vivendi ratio- ,, nem noscere possint, et virtutis habitum acquirere magna ae- ,, tatis pars, etsi bene educati fuerint; transit; et nihilominus inte- ,, rim vivere tenentur, seque, quantum in se est, conservare, nem- ,, pe ex solo appetitus impulsu: quandoquidem natura iis nihil ,, aliud dedit, et actualem potentiam ex sana ratione vivendi de- ,, negavit... Quidquid itaque unusquisque, qui sub solo naturae ,, imperio consideratur, sibi utile, vel ductu sanae rationis, vel ,, ex affectuum impetu judicat, id summo naturae jure appetere, ,, et quocumque ratione, sive vi, sive dolo, sive precibus, sive ,, quocumque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet (7) ,,.

528. II. Ex Hobbesio (8): ,, Quaecumque quis voluerit, *id* eo ,, bona sibi videntur, quia ea vult, possuntque vel conducere ad ,, sui conservationem, vel saltem conducere videri... Jure autem ,, naturae fiunt, et habentur, quae necessario conducunt ad tui- ,, tionem vitae, et membrorum. Sequitur ergo in statu naturae ,, mensuram juris esse utilitatem ,,.

529. III. Ex auctore syst, nat. (9) Utile est, quod ad felicitatem confert. Quilibet autem homo jugiter quaerit suam felicitatem. Jugiter ergo suam utilitatem quaerit. Utilitas ergo unica debet esse mensura officiorum hominis.

530. IV. Tam insitus est nobis propriae utilitatis amor, ut ipse Apostolus dixerit ad Philip. 2, v. 21. *Omnes, quae sua sunt, quaerunt*. Sed quod est nobis insitum, est a natura. A natura igitur habemus, ut officia nostra referamus ad nostram utilitatem.

Prop. *Hominum Officia I. non ex sola utilitate, II. neque ex voluptate quapiam sunt auspicanda; III. sed ex honestate, cum qua vera utilitas. et voluptas sunt conjugatae.*

---

(1) § 72. (2) Tract. Theol polit. c. 16.
(3) De Cive, c. 1. §. 10. (4) Tom. 1. c. 15.
(5) In l. de Principe c. 18. (6) Loc. cit.
(7) Horret animus ad tam flagitiosa Spinozae commenta, ab iisque describendis abstinuissemus libentissime, nisi in spem venissemus certam fore, ut ipsos incredulos homines tandem aliquando pudeat, tam immanibus litasse monstris.
(8) Loc. cit. (9) Loc. cit.

531. Demonstratur 1. p. Officii nomine intelligitur id quod est faciendum ex supra dictis (1); utile vero dicitur, quod propter aliud appetitur non propter seipsum, ut observatum est (2). Homines autem agentes deliberate, agere debent propter finem: finis vero propter seipsum appetitur. Auspicantes ergo officia ex sola utilitate, in eo quod utile est, rationem ponunt ultimi finis: nam si non ponunt, jam non agunt ex sola utilitate, sed propter finem, propter quem utile appetunt. Perversus autem ordo est, appetere propter seipsum tamquam ultimum finem, id quod natura sua debet appeti propter aliud, et propterea S. Augustinus (3): ,, Omnis, *ajebat*, humana perversio est, quod etiam vitium ,, vocatur, fruendis uti velle, atque utendis frui ,,. Humana igitur officia duci nequeunt ex sola utilitate (4).

532. Demonstratur 2. p. Homo hoc differt a brutis, quod rationem ducitur Multae autem sunt voluptates non secundum rationem, illae scilicet quae ab honestate desciscunt. Nequeunt igitur homines officia sua a voluptate quapiam auspicari (5).

533. Demonstratur 3. p. Homines officia debent auspicari sua ab eo quod est secundum rationem; id enim est eis naturaliter conveniens, quatenus sunt homines (6). Honestas autem est secundum rationem, ut dictum est (7); nihil enim aliud est honestas quam virtus: virtus vero est rationi conformis; moderatur siquidem humanas secundum rationem. Homines ergo officia sua auspicari debent ex honestate (8). Quia vero quod est conveniens homini secundum rationem, delectabile est; unusquisque enim delectatur eo quod sibi convenit; consequitur honestatem voluptas, quae homine digna est; ideoque quodlibet honestum, et item delectabile, licet non quodlibet delectabile sit honestum. Ipsa etiam virtutis

---

(1) §. 524. (2) §. 525. (3) L. 83. qq. q. 30.

(4) Vide S. Thom. 2. 2. q. 145. a. 3. Cicero l. 3. de Offic. mentione injecta de consilio Themistoclis comburendi Lacedaemonum classem, cum quibus Athenienses pacem habebant; ,, Quod, inquit, Aristides eum audisset, in concionem magna expe- ,, ctatione venit; dixitque perutile esse consilium, quod Themistocles afferret, sed ,, minime honestum: itaque Athenienses, quod honestum non esset, id ne utile quidem ,, putaverunt. ,,

(5) Vide S. Thom. loc. cit.

(6) Adeundus est Seneca Epist. 76. ,, Id, *inquit*, in quocumque optimum est, cui ,, nascitur, quo censetur. In homine optimum quod est? Ratio. Hac antecedit anima- ,, lia, Deos sequitur... Valet! Et leones. Formosus est? Et pavones. Velox est? Et ,, equi. Non dico, in his omnibus vincitur.... Corpus habet? Et arbores. Habet impe- ,, tum, et motum? Et bestiae, et vermes. Habet vocem? sed quanto clariorem canes, ,, acutiorem aquilae, graviorem tauri, dulciorem, mobilioremque lusciniae? Quid in ,, homine proprium? Ratio; haec recta, et consummata felicitatem hominis implevit. ,, Ergo si omnis res, cum bonum suum perfecit laudabilis est, et ad finem naturae ,, suae pervenit; homini autem suum bonum ratio est; si hanc perfecit, laudabilis ,, est, et finem naturae suae attigit. Haec ratio perfecta virtus vocatur, eademque ho- ,, nestum est. ,,

(7) § 525. *(8)* S. Thom. loc. cit.

honestas utilis est; refertur enim ad felicitatem, sicut ad finem (1). Hominibus ergo auspicanda sunt officia ex honestate, cui utilitas, et voluptas sunt conjugatae.

534. Ad primum respondemus. Spinozianum sophisma, 1. quidem contra ipsum recidere: nam si fatetur, non omnes naturaliter esse determinatos ad agendum secundum regulas, et leges rationis: quomodo statuit, homines in agendo destitui libertate? Qui enim non sunt naturaliter determinati; oportet ut seipsos determinent: qui autem seipsos determinant liberi sunt. Videtis apertissimam contradictionem. 2. concedimus, homines non esse naturaliter determinatos ad agendum secundum regulas, et leges rationis; sunt enim liberi, ideoque possunt agere, et saepissime agunt contra illas regulas, et leges. Quid vero inde? An propterea destituti sunt quacumque regula, et lege? Jam demonstravimus (2), legem naturae indelebiliter impressam esse in mente cujusvis hominis ratione praediti, esseque ipsum lumen rationis demonstrans prima principia rectitudinis, et honestatis. Etsi ergo omnes rerum omnium ignari nascamur, statim tamen ac lumen rationis affulget, noscimus veram vivendi rationem saltem qnoad generalia honestatis praecepta: ita ut inexcusabiles simus, si ea transgrediamur. Quare falsum est, magnam aetatis partem transire, antequam veram vivendi rationem noscamus. Falsum est quoque, ad id requiri habitum virtutis acquisitae; sat enim est lumen rationis. Falsum est item, teneri nos conservare ex solo impulsu appetitus animalis: nam et ratio ad nos conservandos impellit. Falsum insuper est, naturam nobis denegasse actualem potentiam vivendi ex sana ratione; dedit enim intellectum naturali lumine instructum, quo discerneremus bonum a malo. Ex tot falsis antecedentibus, quaenam deduci consequutio poterat, quae non esset monstro similis? Talis autem est Spinozae conclusio, qua infert, nihil non licere homini sub solo naturae imperio, quasi natura ad omne flagitiorum genus nos comparaverit, quo nihil dici stultius potest.

535. Ad secundum dicimus, argumentationem esse Hobbesio dignam, qui quantum impietate valebat, tantum inscius erat artis ratiocinandi. Et sane quis vel Dialecticae tyro non videt, utilitatem universalius accipi ab Hobbesio in conclusione quam in praemissis? nam in conclusione sumitur utilitas generatim, quaecumque ea sit; in praemissis vero utilitas ad conservationem vitae, et membrorum coarctatur: multa autem utilia sunt, quin sint necessaria ad conservanda membra, aut vitam, Quinam vero est Hobbesianae propositionis sensus, *quaecumque qui voluerit, ideo bona sibi videntur; quia ea vult?* An voluntas est quae facit bo-

(1) Cicero l. 3. de Offic. *Honestate igitur dirigenda utilitas, et quidem sic, quod haec duo verba inter se discrepare, sed tamen unum sonare videantur.*
(2) § 218. sqq.

na, et non potius tendit in bonum sibi propositum ab intellectu? Si autem omnia quae homo vult, sunt bona, quia ipsi bona videntur, nullum in actionibus voluntariis esse poterit malum; non enim actiones sunt voluntariae, nisi quia homo vult. Et si ea quae quisque vult; ideo tantum vult, quia *possunt conducere ad sui conservationem, vel saltem conducere videri*, jam mensura juris non est utilitas, seu id quod conducit, vel conducere videtur ad sui conservationem; sed sui conservatio est finis, ideoque est mensura ejus quod conducit, vel conducere videtur. ***Jure** quidem **naturae fiunt, et habentur quae necessario conducunt ad tuitionem vitae, et membrorum***. At si ad eam tuitionem conducunt, non ea quae conducunt, sed potius ipsa tuitio est juris mensura; ex ipsa enim tuitione accipitur mensura eorum quae necessario conducunt. Quomodo igitur *utilitas* erit *mensura juris*, si et ipsa mensuranda est ex tuitionis necessitate? Haec adeo prompta, et aperta Hobbesius, impietate caeca raptus, non vidit.

536. Ad tertium concedimus, homines jugiter quaerere suam utilitatem, propterea quod in omni re felicitatem quaerunt; sed hoc ipso non moventur intuitu solius utilitatis: nam eam quaerunt propter felicitatem. Quod si ergo felicitas quaeritur in eo in quo vere est quaerenda, hoc est, in Deo totius honestatis, et bonitatis fonte, media ad ipsam conducentia vere utilia erunt; conducent enim ad veri finis ultimi adsequutionem: ejusmodi autem media sunt virtutes, quae honestatem habent, veramque *utilitatem*, et sunt etiam cum delectatione conjunctae, ut dictum est. (1). Sin vero felicitas quaeratur in delectationibus sensibilibus adversus Dei legem, aut in ipsis mediis quibus utendum est, non fruendum; tunc media vere inutilia erunt ad veram felicitatem adipiscendam, et officia ab honestate recedent; nec ad virtutes, sed ad vitia pertinebunt. Hoc ipso igitur quod homo jugiter felicitatem quaerit, sequitur, non utilitatem esse officiorum mensuram, sed ipsam felicitatem, propter quam assequendam eliguntur media utilia.

537. Ad quartum, non negamus, plures inter homines esse, qui quaerunt quae sua sunt: nam quod ait Apostolus, *omnes*, intelligendum est *secundum distributionem accomodam*, ut recte advertit S. Thomas (2). Et ii autem qui quaerunt quae sua sunt, non laborant pro sola sua utilitate, sed illa appetunt propter seipsos: in hoc delinquentes, quod media referunt quo referenda non sunt, et finis rationem in eo ponunt, in quo ponere non debebant.

538. Praestat nunc aliqua dicere de Macchiavelli impiis propositionibus (3). Ne singulas persequamur, paucas tantummodo ex-

(1) §. 533. (2) In c. 2. Epist. ad Phil. lect. 4.

(3) De Nicolao Macchiavello vel ipse Baelius in Diction. a. *Machiavel*, fatetur, eum omnia derisisse, nulliusque fuisse Religionis, *se moquant de tout, et n'aiant nulle religion*. Testatur quoque *ejus effata flagitiosissima esse; omnibu-*

cerpimus ex cit. c. 18. l. de *Principe*, ut universi noscant, et quam impius, et quam ineptus is homo fuerit, quem tamen Pseudopolitici tamquam numen colunt, et admirantur. Itaque in eo cap. quod inscribitur *De modo quo Principes servare debent fidem* principio statuit (1), *scire omnes quidem, quam laude dignum in Principe sit servare fidem integreque vivere, ac minime vafre. Experiendo tamen compertum esse aetate sua, illos Principes praeclara gessisse, qui de aestimanda fide parum fuere solliciti, et callidate sua hominum cerebra sciverunt in orbem agere*: Quinam sunt ii Principes? Macchiavellus nonnisi unicum nominat, qui tamen a suis captus, et in arce inclusus, atque in perpetuam custodiam traditus, bonisque omnibus exutus, aerumnose decessit (2). Quanam igitur experientia fuere comperta praeclara Principum gesta, qui de servanda fide nihil curarunt, si ipsum Macchiavelli exemplum ostendit, Principem illum infortunii sibi, ac miseriae exstitisse auctorem? Innumera sunt exempla malorum, quibus Principes simulatae virtutis sese subjicere, quorum exemplorum multa congerit Thomas Bozius, in eo quod adversus Macchiavellum scribit opus *de imperio virtutis*.

539. Pergit Macchiavellus, (3): *Cum bina, inquit, sint praeliandi genera alterum per leges, alterum per vim; cumque primum illud sit proprium hominum; secundum bestiarum, nec semper primum sit satis, oportet, ut Princeps sciat bene uti bestia.* Ineptissime! Ergone vi bellare, belluinum est? Ergo Princeps, si in

---

sque persuasum esse, Macchiavellismum, et artem regnandi tyrannice, terminos esse ejusdem significationis. „ Les maximes de cet Auteur sont tresmauvaises; le „ public en est si persuadé, que le Machiavélisme et l'art de regner tyranniquement „ sont des termes de même signification. „ Similia scribunt Buddeus in Tract. de atheis. et superst. c. 1. §. 24. et Conringius in introduct. ad Polit. Aristot. c. 3. qui licet conetur Macchiavellum excusare; nihilominus eum vocat *subtilem iniquitatis Doctorem*, et Aristotelis *plagiarum*, hoc tantum discrimine, quod ille impudenter praecipiant universis Principibus, quod nonnisi tyrannis indixerat Aristoteles l. 5. Polit. Re tamen ipsa Aristotiles nihil aliud effecit, quam describere artes quas tyranni usurpationis adhibent, ne ab usurpata tyrannide deturbentur. Haec licet sint, Genuensis tamen Macchiavellum laudat, ut diximus Tom 5. pag. 601. not. 1. Macchiavelli vero opera, etsi contra Deum impia, et Supremis Potestatibus injuriosa, maxime vero Regibus, aliisque Summis Potestatibus, quorum Regna successiva illie insectatur veluti tendentia ad Rerumpublicarum, imperiorumque ruinam; impune tamen typis eduntur in nonnullis Ditionibus Monarchicis, quorum Principes per haereditatem succedunt, nec non in quibusdam Urbibus Catolicorum, adjectis etiam Macchiavelli praeconiis. O tempora! o mores!

(1) „ Sapersi da tutti, quanto sia laudabile in un Principe il mantenere la fede, e „ vivere con integrità, e non con astuzia. Nondimeno vedersi per esperienza de' suoi „ tempi, quelli Principi aver fatte gran cose, che della fede hanno tenuto poco conto, „ e che hanno saputo con astuzia aggirare i cervelli degli uomini „.

(2) Vide Bozium de imper. virt. l. 1. c. 4.

(3) „ Essendo due le generazioni di combattere, l'una, con le leggi, e l'altra con „ la forza, ed essendo quella prima propria degli uomini, la seconda delle bestie, e „ spesso non bastando la prima, è necessario al Principe sapere ben usare la bestia. „

reos criminum suppliciis animadvertit, brutescit? Ergo bellum quodcumque, etiam justum, brutale est? Cur vero Macchiavellus tot dedit praecepta bellandi, quae tamen numquam fuerunt usu recepta, quod sint imprudentissima? Perpendite autem, qua ridicula ratione adsertionem suam ille confirmet. Fabulam profert Chironis Centauri partim hominis, partim equi, cui Achilles, aliique Principes in custodiam dati fuere; atque (1), *Veteres voluisse nos docere, Principi convenire, ut utraque utatur natura, neque unam sine altera posse subsistere.* Ratiocinatio plane Macchiavello digna. Fabula prorsus alio spectabat. Chiron fingebatur monstrosus quidem, sed maxime humanus, suavissimisque moribus, integritate, scientia, atque justitia praeditus, ideoque a Peleo, et Thedide, accitus ut esset magister Achillis eorum filii indole ferocioris. Fingebatur praeterea Chiron docuisse Herculem Astronomiam, Medicinamque Æsculapium: atque hi dumtaxat fuere, ex Poetarum fabulis, discipuli Centuari, qui propterea ut timidus, et ingenuus, simultatem eis nequiverat instillare. Macchiavellus ergo fabulam Chironis minime tenuit; tantumque abest, ut ad illius faciat institutum, quin ejus systemati e diametro opponatur. Nihilominus ille perinde ac si impiam adsertionem demonstrasset suam, nihilo minus imperite concludit (2): *Cum Princeps necessario brutescere debeat, seligat vulpem ad decipiendum, et leonem ad terrendum:* quibus verbis integram metamorphosim praecipit.

540. Addit porro (3): *non posse Principem prudentem nec debere fidem servare, cum ejus observatio contra ipsum facit, et circumstantiae mutatae sunt, ob quas eam promisit.* Statim vero hujus restrictionis poenitens, subdit (4), Principes *debere eam semper violare; quod quidem praeceptum bonum non foret, si homines essent boni; sed quia mali sunt, nec tibi fidem servarent, neque tu ipsis servare debes.* Quodnam hoc est argumenti genus: quia alii mali sunt, Princeps debet esse pejor? Quis nescit, mendacium, et simulationem opprobrii esse plena? indicant enim animum vilem, timidum, levem, debilem, imbecillem. Quanto magis perpetua simulandi, fallendique ars, et machinatio? *Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos,* dicitur Prov. 10. v. 4. Et c. 21. v. 6. *Qui congregat thesauros lingua mendacii, vanus; et excors est, et impingetur ad laqueos mortis.* Et c. 29.

(1) „ Aver voluto gli Antichi insegnarci, che conviene ad un Principe saper ben' „ usare l' una e l' altra natura, e l' una senza l' altra non esser durabile „.

(2) „ Dovendo necessariamente il Principe imbestialirsi, scelga la volpe per ingan- „ nare, et il lione per atterrire „.

(3) „ Non può un Signore prudente, nè debbe osservare la fede, quando tale osservanza gli torni contro, e che sono spente le cagioni, che la fecero promettere „.

(4) „ La debbono violar sempre, e che se gli uomini fossero buoni, questo precetto „ non saria buono, ma perchè son tristi, e non l' osserverebbono a te, tu ancora non „ l' hai a osservar loro „.

v. 12. *Princeps qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios.* Haec sunt Divina documenta, a quibus abducere Principes Macchiavellus conatur. Prob. pudor! Ethnici ipsi solo rationis lumine ducti, veritatem ac fidem celebrarunt; Macchiavellus vero, et qui eum consectantur, simulationem, deceptionem, et fraudem suadent. *Nulla res*, inquiebat Cicero (1) *vehementius Rempubblicam continet, quam fides.* Et Valerius Maximus (2) eam appellat *certissimum humanae salutis pignus.* Livins autem (3): *Nisi in fide, ait, stet Respublica, opibus non statura.* Romanique ceteri in eadem fuere sententia, cum Fabritio rescripserunt: *Nobis non placet, pretio, aut praemio aut dolis pugnare* (4). Isocrates vero (5) ita de Rege scribebat: *Rex perpetuo in id studio incumbat, eamque reverentiam praeseferat, ut verbis suis major sit fides, quam aliorum juramentis.*

541. Sed adhuc Macchiavellus pergit, et non solum fidem datam, sed omnem justitiam, et Religionem exuendam, prodendamque esse Principi, docet, si utilitas postulet. En ejus verba Latine reddita (6): ,, Princeps non solum potest, et debet frangere fidem datam cum securitate, ita ut nemo advertat; verum ,, etiam adversus Justitiam, et *Religionem* facere debet quoties- ,, cumque id sua refert, et cum etiam in his exercetur virtutibus ,, habere semper animum paratum debet ad eas exuendas, si ita ,, ejus utilitas poscat... Si Religio, Pietas, Justitia veraciter, ac ,, stabiliter in ejus animo regnarent, nocumento ipsi forent: semper ,, autem ei proderit, illas profiteri, verbis quibus universi credent, ,, non vero factis, quae pauci advertunt ,,. Denique caput illud concludit dicens (7), *Principi unice curandum est, ut perpetuo in sua maneat dignitate, et contra Religionem, et justitiam, omnemque virtutem agat, aut semper, si e re ejus sit; aut saepe id facere necesse est, expeditque ita esse semper animo paratum* (8).

(1) L. 3. de offic. (2) L. 6. c. 6. (3) L. 3.

(4) Vide S. Ambrosium l. 4. de offic. c. 11.

(5) Orat. 2. Nicocl.

(6) ,, Il Principe non solamente può, e deve romper la fede data con sicurezza, che ,, niun se ne avvegga, ma di più ha da far contro la giustizia, e la Religione ogni ,, volta, che gli comple, e anche quando esercita queste virtù, ha da star sempre con ,, l'animo preparato a spogliarsene ogni volta, che sia per essere di suo vantaggio. ,, Quando la Religione, la Pietà, la giustizia regnassero vere, e stabili nell'animo suo, ,, gli sarebbero di nocumento, ma sempre gli gioverà il professarle con le parole, alle ,, quali tutti crederanno, e non a' fatti avvertiti da pochi. ,,

(7) ,, L'unica premura del Principe sia di conservarsi nel Posto perpetuamente, e ,, far contro la Religione la giustizia, e ogni virtù, o sempre, se gli giova; o spesso perchè spesso è necessario il farlo, e conviene a star sempre a ciò pronto con l'animo. ,,

(8) Amelotus, qui Machiavelli *Principem* Gallice vertit, in Praefat. De tous ceux ,, *inquit*, qui censurent Machiavel, vous trouverez que les uns avouent, qu'ils ne ,, l'ont jamais lû, et que les autres qui disent l'avoir lû, ne l'ont jamais entendu, ,, comme il paroît bien par le sens litéral, qu'ils donnent a divers passages, que les ,, Politiques savent bien interpreter autrement. ,, *Inter eos omnes, qui Macchia-*

Quis ad haec non horret animo (1)? Nam quae amplius esse Religio, pietas, justitia, virtus potest, si contra eas agere licet, cum ita fert rerum temporalium utilitas, animumque ita agendi paratum semper habere? Vere Macchiavellus, ejusque asseclae videntur de numero illorum esse, a quibus ut caveat verae sapientiae studiosus, monet Salomon Prov. 1. v. 10. sqq. *Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne acquiescas eis. Si dixerint: Veni nobiscum, abscondamus tendiculas contra insontem frustra; deglutiamus eum sicut infernus, viventem, et integrum quasi descendentem in lacum.* Hos impios, ut Princeps imitentur, Macchiavellistae volunt: Salamon vero ex ore Dei, ut caveant, praecipit. Quod et praecipitur universis Christianis 1. Petr. 2. v. 1. sq. *Deponentes igitur, omnem malitiam, et omnem dolum, et simulationes, et invidias, et omnes detractiones, sicut modo geniti infantes, rationabiles sine dolo lac concupiscite.* Ipseque Christus jam praeceperat Matt. 18. v. 3. iis verbis: *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum coelorum;* jubens, ut exponit S. Hieronymus, ut non aetate, sed malitia parvuli simus. Sed quid de Scriptura cum Macchiavellistis, qui de Religione nihil laborant?

ARTICULUS II.

Utrum officia ex honestate ducta, sint virtutum actus.

542. Postulat articuli explicatio, ut leviter attingamus quae de virtutibus, et vitiis fusiori oratione a Moralibus Philosophis, ac Theologis disseruntur. Principio igitur dicimus, virtutem, moralem (de hac loquimur, non de virtutibus intellectualibus mere

---

vello censuram inurunt, quosdam reperietis fatentes, se numquam illum legisse; alii vero, qui eum legisse dicunt, ipsum nequaquam intellexerunt, uti patet ex litterali sensu, quem pluribus illius textibus attribuunt, quos tamen Politici sciunt aliter interpretari. Legimus Macchiavelli opus de Principe, etsi stomachum moveat; affirmare autem libere possumus, illud plusquam satis intellexisse; nam licet perpetuis scateat contradictionibus, et paralogismis, nullumque ordinem servet; ejusmodi tamen non est, ut vel semidoctorum fugiat aciem. Contorqueat Amelotus, contorqueant ceteri Pseudo-politici, quacumque ratione velint, recitata Macchiavelli verba, numquam efficient, ut impium possint absolvere a simulatione Religionis, Justitiae, pietatis, ceterarumque virtutum, et ab animo parato, promptoque, quem in Principe requirit, ad agendum contra ipsas, si ita temporalia exigant commoda. Quod sane idem est, ac fateri, nullam veram esse Religionem, nullamque virtutem, sed ad summum umbratilem, et simulatum. Nam quomodo paratum semper habere quis contra Religionem, et virtutes animum potest, et non tantum ex voluntatis vitio, sed etiam ex intellectus ita praecipientis errore; nisi omnem jam Religionis, virtutumque ideam exuerit, easque inter fabulas recensuerit?

(1) Baelius loc. cit. litt. E. S. Thomam Aquinatem accusat, quasi ex ipso sententias futatus Macchiavellus fuerit; quod et faciunt Editores Macchiavelli edit Florentinae an. 1782. in Praefat. pag. 45. Itaque Baelius; „ Je m'etonne, *inquit*,

theoreticis) recte definiri a S. Augustino (1): *Bona qualitas mentis, qua recte vivitur, et qua nemo male utitur* (2) Ponitur *qualitas* loco generis, non quidem proximi, sed remoti: nam genus proximum est habitus (3). Dicitur *bona qualitas mentis* idest animi, in cujus potentiis virtutes resident. Additur, *qua recte vivitur*, ut discernatur virtus a vitiosis habitibus, quibus non recte vivitur. Dicitur, *qua nemo male utitur*, ut virtus distinguatur ab habitibus, qui quandoque ad bonum, quandoque ad malum se habent, ut scientia, et artes, quibus bene, et male quis uti potest (4). So-

,, qu'on ne dise pas qu'il a dérobé es maximes au Doctor Angélique le grand S. Tho- ,, mas d' Aquin. Voiez dans les coups d' Etat de Naudé un long passage du commen- ,, taire de Thomas d' Aquin sur le 5. livre de la politique d' Aristote ,. *Miror, non* ,, *dici, illum (*Machiavellum*) suas fuisse furatum sententias Doctori Angelico magno S. Thomae Aquinati. Consulite in opere politico Naudaei longum textum commentarii Thomae Aquinatis super 5. librum Politicae Aristotelis.* Tam magni critici hi fuerunt, ut nescierint, Commentariom super 5 librum Politicorum Aristotelis, non esse S. Thomae Aquinatis foetum Noster Echardus Tom. 1. Scripl. Ord. Praed. pag. 286. jampridem animadvertit ex fide Veterum Scriptorum quorum aliqui fueront S. Thomae synchroni, Thomam scripsisse super quatuor tantum priores Libros Politicorum Aristotelis; citatque Lognibetam, Petrum Rogerium, Bernardum Guidonis, Valleoletanum, et S. Antoninum. Idipsum constat ex styli diversitate in commentariis quatuor posteriorum librorum Politicae Aristotelis; quam diversitatem quisque videt, qui sit versatus in S. Thomae lectione. Aquinatem a calomnia absolvimus. Absolvendus nunc est Auctor illius Commentarii super. 5. lib. Politicorum. qui ex Cod. Mss, quem vidit Echardus loc. cit. fuisse dicitur Petrus de Alvernia. Is ibid. lect. 11. et 12. nihil efficit aliod, quam copiosius tradere, quod concisius tradiderat Aristoteles. Jam vero Aristoteles in eo 5. lib. sibi explicandum proposuerat, qua ratione corrumpantur, et conserventur diversi Principatus, Democraticus, Aristocraticus, Monarchichus, et Tyrannicus. Oportebat igitur, ut quemadmodum de aliis Principatibus, ita de tyrannico constitueret, quid tyranno faciendum esset, sive potius, quid tyrannus faceret, ut in tyrannide se conservaret. Et quia simolatio etiam circa Religionem ad id conferre videbatur, Aristoteles; et qui eum est commentatus, artem tyranni describunt in simulanda etiam Religione. Paucis de tyranno illi loquuntur, non de Principe juste regnante. De tyranno, inquam, de quo idem Aristoteles ibid. scribit. ,, Tyrannus; ut saepe ,, jam diximus, ad nullam communem respicit utilitatem, nisi gratia proprii com- ,, modi ,,. Quid ergo mirum, si tyrannus simulet? Macchiavellus ergo, qui simulationem Principibus suadet, ut habeant quod placet, non Reges, sed tyrannos constituere conabatur. Quod autem ajunt praefati Editores, Macchiavelli scopum fuisse, tyrannum describere, vanum effugium est: nam ille *Principem* quemcumque instituit nullo facto discrimine Quod addunt, ipsum voluisse describere quid tunc Principes facerent, et frequentius faciant, vel Mediceis laqueum tendere, ut eos institutione sua redderet odiosos, falsum quoque est, et iniquum: nam Catholici Principes nunquam, ut regnarent, Religionem simularunt, idque de Mediceis praesertim affirmare, nemo sine atroci calomnia potest; ii enim semper fuere religiosissimi.

(1) L. 5. con Julian. c. et l. 83. qq. q. 31. et l, 2. de lib. arb, c. 19.

(2) Non placet haec definitio impio Voltairio in Dict. Phil. art. *vertu* Virtutem definit ,, Bienfaisance envers le prochain ,,. *Beneficentiom erga proximum.* Ait porro:, Puis-je appeller vertu autre chose que ce qui me fait du bien ,,? *Possum aliud appellare virtutem, nisi id quod mihi bonum facit?* Si ita est, cur impios excludit a ratione virtutis fidem spem, temperantiam, prudentiam, etc. Nonne hae bonum aliquod nobis creant?

(3) Vide S. Thom. 1. 2. q. 55. a. 4.

(4) Lockius de intell. hom. l. 2. c. 28. § 10 *Ubique terrarum*, inquit (verba Gallica latine fideliter reddimus, ne simus longiores) *adseritur, atque statuitur, notionibus virtutis, et vitii significari actiones bonas, et malas natura sua, et quoties*

let etiam virtus definiri *dispositio perfecti ad optimum*; quia virtus est, quae animae potentias perficit, disponitque ad actus rectos, qui sunt optimum potentiae. Ideoque Cicero ajebat (1) : *Virtus est affectio animi constans consentanea rationi, laudabiles efficiens eos, in quibus est.* Definitur etiam virtus ab Aristotele (2): *est quae bonum facit habentem, et opus ejus bonum reddit*, idest efficit, ut homo operetur secundum rationem, et opus ejus sit secundum rationem (3).

543. Porro virtutes morales, ad quas ceterae morales reducuntur, *cardinales* appellantur; et quatuor recenscentur, *Prudentia, Justitia, Fortitudo, Temperantia;* cujus divisionis hanc egregiam rationem tradit S. Thomas (4). Virtus enim versatur circa rationis bonum: hoc autem vel consistit in ipsamet consideratione rationis, sic vero respicitur a Prudentia. Vel est circa passiones: et quidem ponere ordinem rationis in passionibus irascibilis, pertinet ad Fortitudinem; ponere vero ordinem rationis in passionibus concupiscibilis, ad Temperantium spectat. Prudentia perficit ipsam rationem; Justitia perficit appetitum rationalem, seu voluntatem. Fortitudo, et Temperantia appetitum sensitivum, ut secundum

---

hoc sensu reipsa applicantur virtus perfecte conformatur cum Lege Divina, de qua loquor; et vitium huic Legi est omnino contrarium. At quaecumque sint hac in re hominem adsertiones; perspicuum est, nomina virtutis, et vitii considerata prout inter diversas nationes, et societates in terra degentes accipiuntur: constanter, et unice attribuuntur his vel illis actionibus, quae in unaquaque regione, et societate honestae vel inhonestae reputantur.... Ita mensura ejus quod appellatur virtus, et vitium, et quod in toto orbe ut tale habetur, est hac approbatio, vel improbatio, haec aestimatio, aut vituperatio, quae constitutae sunt ex secreto, tacitoque consensu in diversis societatibus conventibusque hominum; ob quem consensum diversae actiones astimantur, aut vituperantur inter ipsos, prout cujusque loci ferunt judicium, sententiae, mores. Hanc eamdem sententiam sequutus Barbeyracius fuit not. 1. *sur les loix natur. de Richar. Cumberland. c.* 8. § . Quam haec proxime accedant ad illorum errorem, qui ut diximus § 171, moralitatem actuum humanorum repetebant ab hominum institutis, et opinionibus, quisque videt vel nobis tacentibus. Nam si mensura virtutis, et vitii ubique terrarum est approbatio, vel improbatio actionum ex nationum consensu, exque judiciis, sententiis, ac moribus uniuscujusque loci, actum est de intrinseca honestate virtutum, et de intrinseca turpitudine vitiorum: et quod in uno loco est virtus, in altero erit vitium, et econverso. En denique Lockius per verborum circuitum, ut lectores implicet, in Spinozae, et Hobbesii recidit errorem. Quid enim proficit dixisse; affirmari ubique, per virtutes, et vitia intelligi actiones bonas, et malas natura sua; si statim praecipit, mensuram virtutum, et vitiorum esse ubique judicia, sententias, moresque hominum? Sunt quidem in nonnullis locis brutales quidam homines, qui dicunt bonum malum, et malum bonum; sed quis, nisi impius, affirmabit, hoc eorum corruptum judiciis esse *mensuram ejus, quod appellatur virtus, et vitium*? Ipsimet brutales homines, qui dicunt v. g. furtum, proditionem, homicidium non esse peccata, nollunt tamen, ut alii ipsis furentur, vel eos prodant, aut necent. Jam diximus, malas consuetudines obscurare posse rationis lumen, quo virtutes a vitiis discernuntur, omnino delere non posse,

(1) Lib. 4. Tuscul. (2) Lib. 2. Ethic. c. 6.

(3) 2. 2. q. 123. a. 1. (4) 1. 2. q. 61. a. 2.

rationem operetur (1): ideoque Prudentia in intellectu, Justitia in voluntate, Fortitudo in irascibili, Temperantia in concupiscibili resident.

De Prudentia, ejusque partibus, ac vitiis oppositis.

544. Prudentiam definiens Cicero (2): ,, Prudentia, *inquit*, ,, quam Graeci Φρόνησιν dicunt, est rerum expetendarum, fugien- ,, darumque scientia (3) ,,. Eam vero Aristoteles (4) definit: *Re-*

---

(1) Omnia more suo irridens Voltairius loc. cit ,, Mais, *inquit*, que deviendront ,, les vertus cardinales et theologales? Quelques unes resteront dans les écoles. Que ,, m' importe ne tu sois temperant? c' est un précepte de santé que tu observes; tu ,, t' en porteras mieux, et je t' en felicite ,, Tes vertus théologales sont des dons ce- ,, lestes; tes cardinales sont d' excellentes qualités, qui servent a te conduire: mais ,, elles ne sont point vertus par rapport a ton prochain... St. Paul a eu raison de te ,, dire que la charité l'emporte sur la foi sur l' espérance. Mais quoi, n' admettra-t-on ,, de vertus que celles qui sont utiles au prochain? Eh comment puis-je en ad- ,, mettre? Nous vivons en société; il n' y a donc de veritablement bon pour nous ,, que ce qui fait le bien de la societé ,, *At quid continget de virtutibus cardinalibus, et theologalibus? Pleraeque earum in Scholis remanserunt. Quid mea interest, si tu temperans es? Est hoc sanitatis praeceptum, quod servas; atque melius serves, tibi fortuno .. Theologales tuae virtutes sunt dona caelestia, cardinales sunt excellentes qualitates, quae te informant: at virtutes non sunt respectu proximi... S. Paulus merito dixit, caritatem superexcedere fidem, et spem. Quid vero? Nullaene admittendae erunt virtutes, praeter illas quae proximo sunt utiles? Qui possum eas admittere? In societate vivimus, nobis igitur revera bonum non est, quod bonum societatis non efficit.* Quis umquam vidit hominem aeque insipientem, atque omnia tumultuosissime pervertentem? In scholisne remanserunt pleraeque omnes virtutes cardinales, et theologales? Ita cupiebat ille, qui bellum universis indixerat virtutibus. Quid vero essent homines fere universi, si virtutes cardinales, et theologales ad scholas tantum essent ablegatae! Nihil Voltairio intererat, an temperantes, necne homines forent; ideoque temperantiam a praecepti *sanitatis* observatione non distinguebat, quasi is tantum dicendus temperans foret, qui voluptates etiam illicitas ea moderatione caperet, quae sanitati corporis minime obesset, de reliquo nihil sollicitus, ut Epicurei olim praecipiebant, fatetur impius, imo fateri videtur, ut illudat magis, virtutes theologales, esse dona caelestia, virtutes cardinales esse eximias qualitates; at negat posse appellari virtutes, quia proximo nihil conferunt. Quam vero imperite! Quis enim est magis proximus, quam quisque sibi? Si qualitates proximo utiles, ut virtutes admittuntur, cur virtutes non erunt dona illa caelestia, et excellentes qualitates illae, quae tantas nobis adferunt utilitates? Virtutis sequemne viam, dum proximi utilitati studebimus; a virtute alieni erimus, dum nostrae consulemus utilitati? Proh dementia! S. Pauli testimonio sacrilege impius abutitur; non enim Apostolus ideo caritatem fidei praefert, et spei, quia caritas proximum juvat, sed quia per effectum unit hominem Deo, quod fides et spes non faciunt, et quia caritas aeternum manet, atque in Patria perficitur; fides vero, et spes evacuantur. Respicit quidem caritas proximum, at non tamquam objectum primarium, sed ut objectum secundarium diligendum propter Deum, qui est ejus primarium objectum. Denique cum Voltairius nullam aliam admittit virtutem, nisi eas tantum quae ad bonum conferunt societatis, in qua vivimus, non alium agnoscit ultimum finem, quam ipsum societatis bonum, quod in nos redundat; ideoque omnia concludit hujus vitae finibus, nec aliam agnoscit vitam futuram; quod plane cum ejus incredulitate consonat; similiterque loquitur Auctor syst. nat cum ceteris incredulis. (2) De Oratore.

(3) Similiter prudentiam definit S. Augustinus l. 1. de lib. arbit. c. 13. et l. 83. qq. q. 31. (4) L. 5. Ethic. c. 5.

cta ratio agibilium. Est enim prudentia quae rationem perficit, ut recte sese habeat in eligendo, judicando, et agendo; ejusque proinde actus sunt, 1. consiliare de mediis aptis inveniendis ad debiti finis adsequutionem; 2 judicare de mediis inventis, an revera sint apta; 3. praecipere exequutionem eorumdem mediorum; ut finis habeatur (1). Prudentiae propterea adjunguntur *Eubulia* (2) *Synesis* (3), et *Gnome* (4), Eubulia quidem, ut virtus bene consilians circa ea quae in humanis agenda sunt; Synesis, ut virtus bene judicans circa particularia agenda; Gnome, si iudicium dirigatur per altiora principia.

545. Vitia autem prudentiae opposita, sunt 1. *Praecipitatio*, idest, inordinatio consilii, ad quam reducitur temeritas in agendo; 2. *Inconsideratio*, quae est defectus recti judicii in iis quae agenda sunt; 3. *Inconstantia*, sive recessus a bono proposito, quod prudentia praeceperat; 4. *Negligentia*, ob quam quis deficit a debita sollicitudine in iis quae agenda sunt (5). Atque haec quidem vitia manifeste opponuntur prudentiae. Sunt autem aliqua vitia, quae falsam ac simulatam prudentiae speciem praeseferunt, scilicet, *Prudentia carnis*, quae inimica est Deo (6), *Astutia*, qua simulatis viis tenditur ad finem sive bonum, sive malum (7), *Dolus et Fraus*, ad exequenda astutiae consilia; dolus quidem verbis, aut factis; fraus factis tantum; ac denique *solicitudo nimia temporalium rerum* (8).

De Justitia, ejusque partibus, ac vitiis oppositis.

546. Jam vero Justitia definitur (9), *constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi* (10). Dicitur *voluntas*, acce-

---

(1) Vide Arist. loc. cit. c. 10 sqq.

(2) „ Eubulia *(inquit S. Thomas 2. q. 51. a. 1.)* importat bonitatem consilii; dicitur enim a b ἐ' quod est *bonum*, et βυλη, quod est *consilium* quasi *bona consiliatio*, vel potius, *bene consiliativa* „.

(3) Idem S. Thomas loc. cit. a. 3. „ Synesis, *ait*, importat judicium rectum... circa particularia operabilia... Unde secundum synesim dicuntur aliqui in graeco σύνετο, idest, sensati vel ἐ' σύνετοι, idest, homines boni sensus; e contrario qui carent hac virtute, dicuntur ἀσύνετοι, idest, insensati „. Oritur enim synesis a verbo συνίμι, *intelligo*.

(4) „ Gnome *(inquit S. Thomas ib. a. 4.* Importat quamdam perspicacitatem judicii „. Oritur a graeco verbo γνοω, *nosco*. Vide Damascenum l. 4. de Fide c. 14.

(5) Confer S. Thom. loc. cit. q. 53. sq.

(6) Vide eumdem ibid. q. 55. sq.

(7) Astutiam reprobavit Apostolus 2. Cor. 4. v. 2. cum ait: *non ambulantes in astutia*; hoc est, in simulatione, et hypocrisi ut S. Thomas exponit ib. lect. 1.

(8) De his vide eumdem S. Thom. 2. 2. q. 55. a. 1. sqq.

(9) Leg. 10. ff. de just. et jure, l. 1.

(10) Non placet haec definitio Pufendorfio, qui propterea de jur. nat. et gen. l. 1. c. 7. § 6. postquam distinxit justitiam *personarum* a justitia *actionum*, addiditque, in justitia de personis usurpata, *justum esse significare idem, quod juste faciendo delectari, justitiae studere, vel conari facere in omni re id, quod justum est*; ait:

pta voluntate pro actu voluntario, quia actus virtutis justitiae, ad quem justitia inclinat, debet esse voluntarius. Dicitur *constans*, *et perpetua*, ad designandam actus firmitatem. Dicitur, *jus suum cuique tribuendi*, quia justitia est circa ea quae ad alteram sunt, tenditque ad reddendum unicuique jus suum (1).

547. Dividitur autem justitia in *universalem* quae *legalis* dicitur, et *particularem*, quae rursus dividitur in *distributivam*, et *commutativam* (2). Cujus divisionis hanc rationem tradit S. Tho-

---

„ Ex quo patet, definitionem justitiae, Ictis Romanis familiarem, qua eam dicunt „ constantem, et perpetuam voluntatem suum cuique tribuendi, spectare ad justitiam „ personarum, non actionum „. Notate primum hominis arrogantiam qui plus vidisse se gloriatur, quam ceteri sapientissimi Viri, qui illam definitionem probarunt. Deinde quam vehementer sit deceptus, videte. Ecqur enim definitio illa spectat tantum ad justitiam personarum, sive ad eos qui justa faciendo delectantur? An ne ad delectationem tantum pertinet, *jus suum cuique tribuere?* Nonne ipsum *tribuere* actio est, qua redditur alteri quod suum est? Quomodo igitur definitio tradita respicit tantum personas, non item actiones? (1) S. Thom. 2. 2. q. 58. a. 1. sq.

(2) Idem Pufendorfius loc. cit. § 11. sententiam Grotii refert, qui neglecta differentia justitiae in universalem, et particularem, justitiam dividit in *expletricem*, quae nimirum respicit jus *perfectum* quod alteri debetur, v. g. domino in rem furatam; et *attributricem*, quae respicit jus *imperfectum*, ad quod praestandum cogi quis minime potest v. g. jus mendici ad stipem quam a divite petit. Cur vero Grotius communem justitiae divisionem respuerit, rationem Pufendorfius ibid. tradit, quia *vocabulum* συναλλακτικῆς *commutativae justitiae ideo expletrici examussim non quadrat, quod ut possessor rei meae illam mihi reddat, non est* ἐκ συναλλάγματος, *et tamen ad justitiam expletricem pertinet... Ergo datur actus justitiae expletricis, circa quem non intervenit* συνάλλαγμα. *Vocabulum autem* διανεμητικῆς *justitiae ideo attributrici undequaque non congruit, quia* διανέμειν *subinnuit plures, inter quos distributio debet fieri. Atqui justitia attributrix exercetur, etiam quando uni dumtaxat quid praestatur, ad quod ipse plus erat aptus.* Reprehenduntur saepe a Recentioribus Philosophis Scholastici, quod quaestiones de nominibus instituant. Haec in Scholasticis enormia delicta sunt; in Grotio, et Pufendorfio, et qui eum commentantur, Mascovio sunt venustates. Itaque ex Grotio vocabulum συναλλακτικῆς idest *commutationis* non quadrat justitiae commutativae quia nulla commutatio est, cum possessor rei meae illam mihi reddit. Jam pridem animadverterat cum Aristotele S. Thomas 5. Ethic. lect. 4. duo esse genera commutationum „ Quaedam, *inquit*, sunt voluntariae, quaedam involuntariae. Dicuntur autem volun„ tariae propter hoc quod principium commutationis est voluntarium ex utraque „ parte, sicut patet in venditione, et emptione, et in permutatione, et in fide„ jussione, et in usu, et in depositione, et conductione. Involuntariarum vero „ commutationum quaedam sunt occultae, sicut furtum, adulterium, beneficium, servi „ seductio, dolosa occisio, falsum testimonium. Quaedam vero sunt involuntariae com„ mutationes, quae fiunt per violentiam manifestam, sive aliquis inferat violentiam in „ personam, verberando, vel ligando, vel occidendo; sive etiam in res, puta rapiendo „ bona; sive etiam inferatur violentia per infamiam, et injurias, sive contumelias ir„ rogando „. Addit vero Angelicus in commutationibus voluntariis satis esse recompensare rem secundum aequalitatem, in involuntariis vero, in quibus fit injuria, recompensari etiam deberi injuriam. Jam videtis redactam in summum primam Grotii animadversionem; non enim ille distinxit commutationes voluntarias ab involuntariis; in furto autem nulla est commutatio voluntaria; exstat vero commutatio involuntaria, ad quam fur a lege, et a judice adigitur. Altera vero animadversio seipsa cadit, si in eo qui communia distribuit, consideretur non id tantum quod facit respectu unius, cum unus tantum est aptus; sed id quod facere debet secundum proportionalitatem ad singulas personas in distributione communium rerum, respectu quarum accidit omnino, ut non sit aliquando, nisi una persona apta; in quo etiam casu persona illa debet con-

mas: nam homo potest considerari ut pars communitatis, atque ita bonum cujuslibet virtutis ordinantis hominem, sive ad seipsum, sive ad alias singulares personas, referri potest ad bonum commune. Sic autem ordinare actus omnium virtutum, ad justitiam pertinet ordinantem hominem ad ipsum commune bonum. Haec autem justitia *legalis* dicitur, quia ad legem pertinet ordinare in bonum commune, eademque justitia dicitur propterea *virtus generalis*, non quod sit eadem cum ceteris virtutibus, sed quia ceteras ordinat ad bonum commune. Praeterea justitia potest respicere privatas personas: sic autem dicitur *justitia particularis*. Privatarum autem personarum duplex potest esse ordo. Nam vel est ordo unius privatae personae ad alteram: hunc vero ordinem respicit justitia *commutativa*, quae est inter privatas personas invicem. Vel est ordo communitatis, sive ejus, qui curam communitatis habet, ad singulas personas: hunc vero ordinem dirigit justitia *distributiva*, quae communia secundum proportionalitatem distribuit. Itaque justitia vel est privatorum ad communitatem, vel est privatorum invicem; vel communitatis ad privatos. Prima est justitia *legalis*; altera est *commutativa*, tertia est *distributiva*.

548. Etsi vero proprium justitiae sit respicere *medium rei*, per quod differt ab aliis virtutibus moralibus, quae cum praecipue consistant circa passiones, respiciunt *medium* tantummodo *rationis*, secundum comparationem ad ipsum hominem, cujus sunt passiones; nihilominus justitia *commutativa* non eodem modo respicit medium rei, sicut justitia *distributiva*: nam haec respicit medium *secundum proportionalitatem geometricam*, idest, aequale non secundum quantitatem, sed secundum proportionem; illa respicit medium *secundum arithmeticam proportionalitatem*, idest, secundum parem quantitatis excessum. Igitur in justitia distributiva non attenditur aequalitas rei ad rem, sed proportio rerum ad personas, ita ut praemia, vel poenae distribuantur relate ad merita, vel demerita personarum. In justitia vero commutativa attenditur aequalitas rei ad rem, ita ut si quis acceperit ab altero v. g. quinque, quinque etiam restituat.

549. Ex penitiori Mathesi id explicat S. Thomas (1). Ac de proportionalitate quidem praemittit dicens: ,, Omnis proportionalitas ad minus consistit in quatuor. Est enim duplex proportionalitas: una quidem disjuncta, et alia continua. Disjuncta

ferri eum ceteris, ut de ejus aptitudine prae ceteris constet. Frustra ergo commutatae sunt a Grotio veteres justitiae acceptiones, novaeque inductae, quae minus accuratae sunt; nam si sola justitia *expletrix* respicit jus perfectum, ipsa sola erit vera justitia, et justitia *attributrix* vera justitia non erit, sicut imperfectum jus non est verum jus; ideoque vera justitia dividi nequit in *expletricem*, et *attributricem*.

(1) 5. Ethic. lect. 5.

,, quidem proportionalitas est aequalitas duarum proportionum non ,, convenientium in aliquo termino. Cum ergo omnis proportio ,, sit inter duo, manifestum est quod proportionabilitas disjuncta ,, in quatuor terminis consistit; ut si dicam: sicut se habent ,, sex ad tria, ita se habent decem ad quinque; utrobique enim ,, est dupla proportio. Continua autem proportionalitas est aequa- ,, litas duarum proportionum convenientium in uno termino; pu- ,, ta si dicam: sicut se habent octo ad quatuor; ita se habent ,, quatuor ad duo; utrobique enim est dupla proportio. In hac ,, igitur, continua proportionaliter sunt quodammodo quatuor ,, termini, inquantum scilicet utimur uno termino ut duobus, ,, unum terminum bis dicendo, scilicet in utraque proportione; ,, ut si dicam: quae est proportio A ad B, idest, octo ad qua- ,, tuor, eadem est proportio B ad C, idest quatuor ad duo; ,, utrobique enim est dupla. Sic ergo B dicitur bis; unde quam- ,, vis B sit unum subjecto, quia tamen accipitur ut duo, e- ,, runt quatuor proportionata.

550. Exponens deinde proportionalitatem in justitia distributiva: ,, Sicut, *inquit*, proportionalitas, ita et justum ad minus inter ,, quatuor invenitur, in quibus attenditur eadem proportio, quia ,, scilicet secundum eamdem proportionem dividuntur res quae ,, distribuuntur, et personae quibus distribuuntur. Sit ergo A ,, unus terminus, puta, duae librae B autem sit una libra: G ,, autem sit una persona, puta Sortis, qui duobus diebus labo- ,, ravit: D autem sit Plato, qui uno die laboravit. Sicut ergo ,, se habet A ad B, ita se habet G ad D, quia utrobique inve- ,, nitur dupla proportio, ergo permutatim, sicut se habet A ,, ad G, ita B ad D. Quaecumque autem sunt invicem propor- ,, tionabilia, et permutatim proportionabilia sunt, sicut patet in ,, praedicto exemplo: sicut se habent decem ad quinque, ita octo ,, ad quatuor. Ergo commutatim, sicut se habent decem ad octo, ,, ita se habent quinque ad quatuor; utrobique enim est sesqui- ,, quarta proportio. Sic ergo et permutatim erit verum dicere ,, quod sicut se habet A ad G, idest, duae librae ad eum, qui ,, duobus diebus laboravit; ita B ad D, idest, una libra ad eum, ,, qui uno die laboravit. ,,

551. Praeterea animadvertit considerandum esse ,, quod in ,, his quae sic sunt proportionalia, quae est proportio unius ad ,, alterum, eadem est proportio totius ad totum; puta, si quae ,, est proportio decem ad octo, eadem est proportio quinque ad ,, quatuor: sequitur ulterius, quod quae est proportio decem ad ,, octo, et quinque ad quatuor, eadem sit proportio decem, et ,, quinque simul acceptorum, quae sunt quindecim, ad octo, et ,, quatuor simul accepta, quae sunt duodecim, quia hic etiam ,, est sesquiquarta proportio. Et unde? quia quindecim continet ,, duodecim, et quartam ejus partem, scilicet ternarium. In pro-

,, posito sequitur, quod sicut se habet ista res ad istam perso-,, nam; ita se habet illa ad illam personam; et ita etiam se ha-,, bet totum ad totum; idest utraque res simul accepta, ad u-,, tramque personam simul acceptam: et hoc est quod distribu-,, tio conjungit. Et si ita aliquis distribuendo res hominibus, con-,, jungat, juste facit. Patet ergo, quod conjunctio A cum G, ,, idest, rei duplae cum persona duplo digniore; et B cum D, ,, idest, dimidii cum dimidio, est justum distributivum, et tale ,, justum est medium. Injustum autem est praeter hanc propor-,, tionalitatem. Proportionale enim est medium inter excessum, ,, et defectum, quia proportionalitas est aequalitas proportionis ,, (1). ,, Quare autem haec proportionalitas dicatur *geometrica*, rationem tradit idem Angelicus (2) inquiens: ,, Proportionalitas, ,, quae attenditur secundum aequalitatem proportionis, a Mathe-,, maticis vocatur *geometrica*, in qua scilicet accidit, quod ita ,, se habet totum ad totum, sicut altera pars ad aliam, ut in ,, praemissis dictum est. Non autem hoc accidit in proportiona-,, litate *arithmetica*. ,,

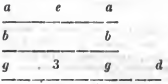
552. Pergit ad explicandam hanc proportionalitatem a-rithmeticam, quae attenditur in justitia commutativa, et ait (3): ,, Æquale in justitia commutativa non attenditur secundum pro-,, portionalitatem illam *geometricam*, quae attendebatur in distri-,, butivo justo, sed magis secundum *arithmeticam*, quae scilicet ,, attenditur secundum aequalitatem quantitatis, et non secundum ,, aequalitatem proportionis, sicut *geometrica*. Sex enim secun-,, dum *arithmeticam* proportionalitatem medium est inter octo, ,, et quatuor, exceditur enim ab uno, et excedit alterum in duo-,, bus, sed non est proportio eadem utrobique: nam sex se habet ,, ad quatuor in sesquialtera proportione: octo autem ad sex, in ,, sesquitertia. Econtrario vero secundum *geometricam* proportio-,, nalitatem medium exceditur, et excedit secundum eamdem pro-,, portionem, sed non secundum eamdem quantitatem: sic enim ,, sex est medium inter novem, et quatuor, utrobique enim in-,, venitur sesquialtera proportio, sed non eadem quantitas: no-,, vem enim excedunt sex in tribus, sex vero quatuor in duobus. ,,

553. Et paulo post (4) idipsum explicat exemplo: ,, Si sint ,, duo aequalia, quorum utrumque habeat duas mensuras, puta, ,, duos palmos, aut duos pedes, et medietas auferatur ab uno, ,, et apponatur alteri; manifestum est, quod illud quidem, cui ,, apponitur, superexcedit alterum in duobus, quia ei cui sub-,, trahitur, non remanet nisi unum: illud autem, cui superad-

(1) Perspicitis, quam necesse sit in Mathematicis versatum esse illum, qui etiam Moralia tractat; qui enim fieri potest, ut Mathesis omnino expers, praefatam intelligat proportionalitatis doctrinam, quam Angelicus repetit etiam in Summa 2. 2. q. 61. a. 2. (2) Lect. cit. (3) Ibid. lect. 6.

(4) Ibid. lect. 7.

,, ditur, habet tres. Sed si id quod subtrahitur ab uno, non ap-
,, ponatur alteri, manifestum est, quod non erit excessus nisi in
,, uno. Per id autem, cui nihil additur, vel subtrahitur, intel-
,, ligitur ipsum medium justiae, quia habet quod suum est, nec
,, plus, nec minus. Per id autem, cui additur, intelligitur ille qui
,, plus habet. Per id autem, cui subtrahitur, intelligitur ille qui
,, minus habet. Sic ergo patet, quod ille qui plus habet, exce-
,, dit medium in uno quod est sibi superadditum: medium au-
,, tem excedit is a quo est ablatum, in uno quod est sibi sub-
,, tractum. Hoc ergo medio cognoscemus et quid debet auferri ab
,, eo qui plus habet, et quid oportet apponere qui ei minus habet.

554. Amplius etiam id exponit in lineis: ,, Sint tres lineae aequales, ,, in quarum una scribatur in termi- ,, nis *aa*, in alia *bb*, in tertia *gg*. Li- ,, nea ergo *bb*, maneat indivisa; li- nea vero *aa* dividatur per medium in ,, puncto *e*, linea vero *gg* dividatur per medium in puncto 3. ,, Auferatur ergo a linea, quae est *aa*, una pars, quae est *ae*, et ,, apponatur lineae, quae est *gg*, et vocetur hoc appositum *gd*. ,, Sic ergo patet, quod tota linea *dg* excedit eam, quae est *ae* in ,, duobus, scilicet in eo quod est *gg*, ec in eo quod est *gd;* sed ,, lineam, quae est *bb*, excedit in uno solo, quod est *gd*. Sic ergo ,, patet, quod id quod est maximum, excedit medium in uno: mi- ,, nimum autem in duobus ad modum arithmeticae proportiona- ,, bilitatis (1). ,, Constat igitur, justitiam distributivam respicere medium secundum *proportionalitatem geometricam*; justitiam vero commutativam, secundum *proportionalitatem arithmeticam*.

555. Nunc autem pauca addenda sunt de virtutibus justitiae adnexis, quae partes ejus *potentiales* dicuntur (2). Sunt autem 1. *Religio* erga Deum; 2. *Pietas* erga parentes, et patriam; 3. *Observantia* erga homines dignitate, aut virtute praestantes; 4. *Obedientia*, quae est observantiae pars; 5. *Veritas* seu *Veracitas*, qua quis talem se exhibet in verbis et factis, qualis est, 6. *Gratia*, seu grati animi virtus pro beneficiis acceptis; 7. *Vindicatio*, qua quis de malis vindictam sumit, non ulciscendi animo, sed ad peccantis emendationem, vel saltem ad ejus cohibitionem, ad aliorum quietem, ad justitiae conservationem, et ad Dei honorem; modo ceterae circumstantiae debitae concurrant. 8. *Liberalitas* in rebus suis dandis, non prodigendis. 9 *Urbanitas*, sive facilitas in communi hominum consuetudine. 10. *Amicitia*, sive mutua affabilitas, et benevolentia, non ob utilitatem propriam,

(1) Haec putavimus exponere diligentius, ad sternendam viam doctrinis, quae saepe recurrunt etiam apud Theologos agentes de satisfactione Christi de Poenitentia etc.

(2) Quare dicantur potentiales vide apud S. Thomam 2. 2. q. 80, a. 1.

aut voluptatem, sed propter virtutem (1). Epiikia autem (2), ut S. Thomas ostendit (3), est pars justitiae communiter dictae, seu quaedam regula humanorum actuum, de quibus leges dantur. De iis vero, quia infinitis modis variari possunt, non potuit institui aliqua lex, et regula certa, quae in omnibus casibus humanos actus dirigeret, et ideo necesse est, ut detur aliqua aequitatis regula leges interpretans in singularibus illis casibus, quae quidem aequitas Epiikia dicitur (4).

556. Vitia autem justitiae apposita, sunt *Acceptio personarum*, quae opponitur justitiae distributivae, *Homicidium*, *Mutila-*

---

(1) De his vide S. Thom. 2. 2. q. 81. sqq.

(2) Επιείκεια nomen est Graecum, Latine *aequitas*, ab επι, quod in compositione vim habet augendi, et εἰκὸς *par*, *decens*, *consentaneum*; quasi valde decens, et aequum. Est enim Epiikia, seu Exiicia virtus, qua, praetermissis verbis legis sequimur id quod poscit justitiae ratio, et commune bonum, ipsaque legis intentio, ac finis. (3) 2. 2. q. 120. a. 1. sq.

(4) Multa de legum interpretatione congerit Genuensis l. 1. de offic. c. 5. Ne singula persequamur, in pauca animadvertimus. Ac primum quidem in ea, quae scribit § 8. de legibus Mosaicis. „ Leges, inquit, sunt e. g. Mosaicae, *ne comedas agnum* „ *coctum lacte matris: ne ares bove, et asino junctis: ne vestem gestes ex lana, et* „ *lino textam: non seres mixta semina*, et plures aliae ejusdem generis; quae „ profecto caussam aliquam habuere aut in climate, aut in solo, aut in moribus Ju- „ daeorum; abditam tamen nobis „. Memoratae leges a Moyse quidem traditae fuerunt populo Judaeorum, sed a Deo constitutae, erantque leges observantiarum caeremonialium, quae propterea post Christi mortem nobis mortiferae sunt effectae. Nihilominus Genuensis earum caussam repetit a climate, a solo, a moribus Judaeorum. Apostolus 1. cor. 10. v. 11. de hujusmodi legalibus observantiis ajebat: *Haec autem omnia in figura contingebant illis*. Genuensis vero naturales quaerit caussas. Cur carnes *haedi* (Genuensis dicit *agnum*) non deberent ab Hebraeis coqui cum lacte matris suae, ut praecipitur Exod. 23. v. 19. et Deut. 14. v. 21, rationes vide apud S. Thomam 1. 2. q. 102. a. 6. ad 4. Cur praeciperetur Deut. 22. v. 10. ne quis araret in bove simul, et asino; idem S. Thomas exponit loc. cit. ad 9. Explicatio ejus ad rem facit maxime: „ Non est, inquit, simul arandum in bove, et asino, quia fatuus „ sapienti in praedicatione (*idem in scriptione librorum*) non est sociandus, quia „ unus impedit alium „. Idem S. Thomas ib. ad. 6. explicat Legem Levit. 19. v. 19. *Veste, quae ex duobus texta est, non indueris*; Atque ait: „ In vestimento contexto „ ex lana, et lino interdicitur conjunctio simplicitatis, et innocentiae, quae figuratur „ per lanam; et subtilitatis, et malitiae, quae figuratur per linum. „ Denique ipsemet Angelicus ibid. ad 9. explicat praeceptum illud Levit. 19. v. 19. *Agrum tuum non seres diverso semine*; atque: „ In Ecclesia inquit, quae est spiritualis vinea, non est „ seminanda doctrina, idest Catholica, et haeretica „. Genuensis ergo videat, ne ejusmodi leges spiritualiter intellectae, ipsum fortasse attingant, qui in Vineam Domini tantam importavit diversarum doctrinarum segetem.

Deinde § 17. quaerens, *an competat Judicibus jus interpretandi, an satius sit labi interdum, quam leges hominis, ingenio mancipare?* Distinguit inter *Judices philosophos, legum peritos, ac probos, et imperitos, aut pravos*. Atque ab illis fieri interpretationem posse dicit, secus ab istis. Addit vero: *Caeterum ubinam gentium illi velut ex Republica Platonis descripti Judices?* Videte quo insolentiae sit progressus, ut universos Judices tamquam gregem habuerit hominum imperitorum, et improborum. Ipse autem qui Philosophus erat, nescivit, interpretationem legum in dubiis, si tempus et facultas ferant, non ad Judices, sed ad ipsum Legislatorem pertinere. S. Thom. 2. 2. q. 120. a. 1. ad 3. „ Interpretatio, inquit, locum habet in du- „ biis, in quibus non licet absque determinatione Principis a verbis legis recedere „.

tio, *Verberatio*, *Detentio*, *Furtum*, *Injusta sententia*, *Injusta accusatio*, *Injusta defensio*, *Contumelia*, *Detractio*, *Susurratio*, *Derisio*, *Maledictio*, *Fraus in contractibus*, et *usura;* quae quidem vitia opponuntur justitiae commutativae. Religioni autem, opponitur *Irreligio*. et *Superstitio*, itemque *Tentatio Dei*, *Perjurium*, *Sacrilegium*, *Simonia*. Pietati opponitur *Impietas* erga parentes, et Patriam, et inordinatus parentum, et Patriae amor. Observantiae opponitur *Contemptus ;* Obedientiae, *Inobedientia*, Veritati, *Mendacium*, *Simulatio*, *Hypocrisis*, *Jactantia*, *Ironia ;* Grati animi virtuti, *ingrati animi Vitium ;* Vindicationi, *Saevitia*, et *Remissio* in puniendo; Liberalitati, *Avaritia* et *Prodigalitas ;* Urbanitati, *Rusticitas*, et nimia *Severitas ;* Amicitiae, *Adulatio*, et *Litigium* (1). Animadvertit autem S. Thomas (2), praecepta Decalogi ad justitiam pertinere.

De Fortitudine, et ejus actibus, et virtutibus adnexis, et vitiis oppositis.

557. Quod ad Fortitudinem spectat, eam definit cum Tullio (3) S. Thomas (4), est *considerata periculorum susceptio, et laborum perpessio*, ne scilicet voluntas retrahatur a bono prosequendo ob timorem mali corporalis. Sive ut eam S. Augustinus definit (5), *Animae affectio, qua omnia incommoda, et damna in nostra potestate constitutarum rerum contemnimus.* Ejus actus sunt, *sustinere*, idest immobiliter sistere in periculis, reprimendo timorem: et *aggredi* difficilia, moderando audaciam (6). Praecipuus vero fortitudinis actus est *martyrium* (7). Adjunguntur autem fortitudini 1. *Magnanimitas*, quae modum rationis ponit circa magnos honores (8), 2. *Magnificentia*, quae est circa magnos sumptus (9), praesertim in Dei honorem (10); 3. *Patientia*,

(1) De his vide S. Thomam 2. 2. q. 92. sqq.

(2) Ibid. q. 122. a. 1. sqq.

(3) Lib. 2. de Invent.

(4) 2. 2. q. 123. a. 2.

(5) Lib. 1. de lib. arbitr.

(6) S. Thom. ibid. a. 6.

(7) Idem ibid. q. 124. a. 1. sqq.

(8) Ibid. q. 129. a. 1. seqq.

(9) ibid. q. 134. a. 3.

(10) Haec non placent Montesquio, qui de spir. leg. l. 25. c. 7. videtur quidem agere *de luxu superstitionis ;* revera tamen omnem magnificentiam excludit in exteriori Religionis cultu; imo laudans sententiam Platonis reprobantis eos, qui putabant numina sacrificiis placari posse, videtur reprobare sacrificiorum utilitatem, Religionemque loco superstitionis habere Addit porro „ curare homines debere, ut divinitati ex„ hibeant cultum, qui longe distet a magnificentia, ne si ei thesauros offeramus „ nostros, demonstremus aestimare nos ipsasmet res, quas ut contemnamus Deus vult „. Quo dici quid potest iniquius? nam si verum id foret, peccasset Salomon excitando magnificentissimum Templum Hierosolymitanum: peccassent tot Sancti, et pii Reges, praesertimque Constantinus Magnus, qui magnos impenderunt sumptus, ut divinum amplificarent cultum. Inepta autem est Montesquii ratio: nam Deus non praecipit, ut absolute contemnamus divitias, sed ut eas contemnamus, ne impedimento sint ad virtutem, aeternamque felicitatem. Ceterum et ipsae divitiae sunt Dei dona, et si eis

qua mala aequo animo toleramus, idest, sine perturbatione tristitiae, ne animo iniquo bona deseramus, per quae ad meliora perveniamus (1); 4. *Perseverantia* virtus, ad quam pertinet, in virtuosis operibus diuturnitatem sustinere, prout necesse est (2).

558. Fortitudini opponitur *timor* et *audacia*; timor quidem, quando quis timet in eo quod timere non debet, et dicitur *timiditas*: non timere autem quando oportet timere, est etiam vitium, quod dicitur *intimiditas*. Insuper nihil, aut parum audere, *vecordia* dicitur: nihil autem non audere, vocatur *temeritas* (3). Magnanimitati vero per excessum opponitur *praesumptio*, qua quis contendit ad opera quae praeferuntur suae virtuti; insuper *ambitio*, quae est inordinatus appetitus honoris (4): praeterea *inanis gloria*, qua quis inordinate humanam appetit gloriam (5). Per defectum vero Magnanimitati opponitur *Pusillanimitas*, quae ex animi parvitate retrahit a magnis (6). Magnificentiae autem opponitur *Parvificentiae* vitium, cum scilicet quis in parvo quod non vult expendere, perdit bonum magnifici operis; vel ex consequenti intendit parvitatem operis. quam non recusat, dummodo parvum sumptum faciat (7). Denique sicut Patientiae opponitur *Impatientia*; ita Perseverantiae *Mollities*, cum quis propter tristitiam recedit a bono; et *Pertinacia*, cum quis in propria sententia perseverat plus quam oportet (8).

De Temperantia, ejusque partibus, speciebus, et virtutibus adjunctis, atque oppositis vitiis.

559. Ad Temperantiam devenientes, haec aliquando accipitur pro moderatione quadam, quam ratio ponit in humanis actibus: sic autem non est virtus specialis, sed generalis. Aliquando accipitur, prout appetitum refrenat in his quae maxime alliciunt: sic vero est virtus specialis, ac definitur: *Virtus medium rationis ponens in delectationibus corporeis, potissimum tactus* (9). Sive ut habet Aristoteles (10), est *mediocritas* in vo-

bene utimur, ad Deum nos ducunt. Tantum ergo abest, ut qui magnificus est in Dei cultu, divitias inordinate aestimet, quin illas aestimet, ut aestimandae sunt, nimirum relate ad virtutem, et ad Deum; easque propter Deum contemnat, illas expendens in Dei cultum. Haec de magnificentia cultus generatim; non enim loquimur de casibus peculiaribus, in quibus et ipsa Ecclesia profundit sua in subsidium pauperum, vel in Reipublicae necessitates.

Audivimus, Montesquium paulo ante mortem poenituisse eorum quae scripserat, idque testatur Gauchat. Si ex animo id fecit, ut credimus, ei gratulamur. Idque satis est semel notasse, ut postea Montesquium impugnantes, non ipsum, sed ejus errores nos impugnare omnes sciant.

(1) Vide S. Thom. 2. 2. q. 136. a. 1. sqq. (2) Ibid. q. 137.
(3) Ibid. q. 125. sqq. (4) Ibid. q. 130.
(5) Ibid. q. 132. a. 2. (6) Ibid. q. 133. a. 1.
(7) Ibid. q. 135. a. 1. (8) Ibid. q. 138. a. 1. sq.
(9) Ibid. q. 141. a. 4. (10) L. 3. Ethic. c. 13.

luptatibus corporalibus. Vel ut eam S. Augustinus definit (1), est *rationis in libidinem, atque alios non rectos impetus animi firma, et moderata dominatio.*

560. Partes temperantiam quasi integrantes sunt *Verecundia*, et *Honestas.* Ac verecundia quidem est *timor alicujus turpis, quod est exprobrabile* (2), scilicet vitii, cui proprie debetur exprobratio (3). Ex Nysseno (4) autem advertit S. Thomas (5), verecundiam dupliciter respicere culpam: *uno modo, ut aliquis desinat vitiose agere propter timorem vituperii: alio modo, ut homo in turpibus quae agit vitet conspectus publicos propter timorem vituperii*; atque ait, primum illud pertinere ad erubescentiam, posterius ad verecundiam. Honestas autem licet sit communis omnibus virtutibus, nihilominus speciali ratione competit temperantiae, quae moderatur concupiscentias pravas, ac brutales voluptates (6).

561. Species temperantiae sunt *Abstinentia, Sobrietas, Castitas, et Pudicitia.* Abstinentia moderatur usum ciborum, secundum rectam rationem (7). S. Augustinus (8) Deum alloquens ait: *Hoc me docuisti, ut quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam.* Ad abstineniam pertinet Jejunium (9). Sobrietas moderatur usum potus rationem perturbantis (10). Castitas moderatur venereas voluptates ex praescripto rectae rationis, et ad eam revocatur Pudicitia (11).

562. Adjunguntur autem Temperantiae 1. *Continentia*, qua retrahimur a pravis concupiscentiae motibus in delectationibus tactus (12). 2. *Clementia, et Mansuetudo*; clementia quidem, quae poenas minuit in exteriori punitione; mansuetudo vero, quae irae passionem minuit (13). 3. *Modestia*, qua quis in motibus internis, et externis compositionem debitam servat (14). Modestiae autem species sunt 1. *Humilitas*, quae animum refrenat, ne immoderate tendat in excelsa (15); 2. *Studiositas*, quae moderatur appetitum scientiae (16); 3. *Eutrapelia*, quae ludis, et jocis modum imponit (17).

563. Porro Temperantiae per defectum opponitur *Insensibilitas*, si quis scilicet ita delectationes aversaretur, ut praetermitteret ea quae necessaria sunt ad naturae conversationem (18): per excessum vero opponitur *Intemperantia*, quae stricte sumpta, est vitium quo quis in voluptatibus corporeis modum excedit (19). Ve-

(1) Lib. 83. qq. q. 31. (2) 2. 2. q. 144. a. 2. (3) Ibid.
(4) L. 4. de creat. hom. c. 14. (5) Loc. cit.
(6) Ibid. q. 145. a. 3. (7) Ibid. q. 146. a. 1. sqq.
(8) L. 10. Confess. c. 31. (9) S. Thom. 2. 2. q. 147. a. 1. sqq.
(10) Ibid. q. 149. a. 1. sqq. (11) Ibid. q. 151. a. 1. sqq.
(12) Ibid. q. 155. a. 1. sqq. (13) Ibid. q. 157. a. 1. sqq.
(14) Ibid. q. 160. a. 1. sq. (15) Ibid. q. 161. a. 1. sqq.
(16) Ibid. q. 166. a. 1. sq. (17) Ibid. q. 168. a. 1. sqq.
(18) Ibid. q. 142. a. 1. (19) Ibid. a. 2. sqq.

recundiae autem opponitur *Inverecundia*; Honestati, *Turpitudo*; Abstinentiae, *Gula* (1); Sobrietati, *Ebrietas* (2); Castitati, *Luxuria* (3): Continentiae, *Incontinentia* (4); clementiae, et Mansuetudini, *Ira*, *Crudelitas*, et nimia *Levitas* (5); Modestiae, *Luxus* (6). et *Immodestia*; Humilitati, *Superbia* (7); Studiositati *Curiositas* (8); Eutrapeliae nimia *Morositas*, vel *Scurrilitas* (9).

De virtutibus Theologicis, vitiisque eis oppositis.

564. Atque haec quidem breviter de virtutibus cardinalibus, eisque adnexis. Nunc pauca de virtutibus Fidei, Spei, et Caritatis, quae licet supernaturales sint (10), complent tamen virtu-

---

(1) Ibid. q. 148. a. 1. sqq. (2) Ibid. q. 150. a. 1. sqq.

(3) Ibid. q. 153. a. 1. sqq. et q. 154. de luxuriae partibus.

(4) Ibid. q. 156. a. 1. sqq. (5) Ibid. q. 158. sq.

(6) De luxu agens Genuensis I. p. Lectionum Œconom. Civ. cap. 10. multa congerit more suo: atque inter cetera § 9. sq. postquam dixit, vocem *luxus* esse *vagam*, et *obscuram*, ac Melonem laudavit arbitrantem, vocem illam nihil reale continere; itemque alios, qui putarunt, luxum esse repositum vel in nimiis expensis, vel in nimiis deliciis, exquisitisque voluptatibus tam corporis quam animi; tandem iis subscribit, qui censet „ che il „ lusso sia raffinare le mode di vivere al di sopra di quel, che richiede il grado di ciascu- „ no, e questo per distinguerci da'nostri eguali, o per agguagliarci a coloro, a'quali peraltro riguardo siamo inferiori „ *Luxum reponi in comptiori vivendi forma supra id quod uniuscujusque exigit gradus, ut ab aequalibus nos distinguamus, atque iis aequemur, quibus aliunde inferiores sumus*. Deinde post multa indigesta, quae longum esset referre, et impugnare; § 41. de hoc luxus genere hanc v. statuit legem. „ „ che questo lusso moderato si debba piuttosto chiamar proprietà, decenza, e gentilezza d' un popolo culto, che lusso: e che anzi di esser vizio è una virtù, come „ un mezzo proporzionale tra la rozza, e sordida parsimonia, e la stolta, e vana „ prodigalità „. „ Is moderatus luxus vocari potius debet vivendi proprietas, decen- „ tia, nitor populi culti, quam luxus: nec vitium est, sed virtus tamquam medium „ proportionale inter rudem, ac sordidam parsimoniam, et stultam, ac vanam prodi- „ galitatem. „ Ad quaenam reservati tempora sumus, ut has lectiones excipere debeamus non a Philosopho tantum, sed a Catholicae Ecclesiae Sacerdote, cujusmodi Genuensis erat! Itaque ipso auctore, non vitium, sed virtus est moderatus luxus, quo quis non profundit quidem substantias suas, sed nihilominus superare in cultu exteriori vult eos qui sibi conditione aequantur, et ad eorum arrepere aequalitatem, qui gradu conditioneque praestant. Quis non videt in hoc ipso inanem quaeri hominum gloriam, pervertique certum ordinem rationis praescribentis, ut quisque conditionis suae statum non excedat? Quid illud velle distingui ab aequalibus, et superioribus aequari, nisi ex inani gloria: nam Christiana humilitas, rectusque rationis ordo postulat, ut quisque suum occupet locum. Non omnem exteriorem cultum damnamus vitii; imo et in ipso cultu, si recte fiat, virtutem agnoscimus. Sed is cultus longe distat a luxu, qui semper in malam partem accipitur. Si Genuensis legisset S. Thomam 2. 2. q. 1. 169. a. 1. sq. bone Deus! quam veram, accuratamque lectionem Œconomicam tradere potuisset in hac ipsa re de cultu exterioris ornatus, et quantopere promovisset Reipublicae utilitatem non approbando luxum ob inanem gloriam captandam, sed decentiam cultus dimetiendo ex probatis moribus, et consuetudinibus, atque etiam in mulieribus, ut viris suis placeant, modo reliquae absint pravae circumstantiae actum vitiantes, ut loc. cit. S. Thomas ostendit cum S. Augustino. Comparetur duplex ille S. Thomae articulus cum integro cit. c. 10. Genuensis, quod ferme 49. paginis continetur; et perspicietur, quam ille rectus, sit, et verax, et quam is deceptor, et falsus.

(7) 2. 2. q. 162. a. 1. sqq. (8) Ibid. q. 167. (9) Ibid. q. 168. sq.

(10) Ejusmodi virtutes appellantur *Theologales*, quia Deum habent pro obiecto;

tum chorum, imo inter ipsas sunt praecipuae. Itaque Fide credimus Deo revelanti ea quae humanae rationis superant captum. Spe nitimur Dei potentia, et bonitate, ut ipsum Deum tamquam beatitudinem nostram adsequamur. Caritate Deum super omnia diligimus ut ultimum finem nostrum, et proximum nostrum propter Deum. Praecipuus ejus actus est dilectio: effectus autem exteriores sunt *Misericordia, Beneficientia, Eleemosyna*, et *Correctio fraterna*.

565. Ut vero Fidei opponitur *Infidelitas*, sive sit *Gentilium*, sive *Judaeorum*, sive *Haereticorum*; et Fidei confessioni *Blasphemia*: ita Spei opponitur *Desperatio*, et *Praesumptio*. Caritati vero erga Deum opponuntur *Odium Dei*, et *Acedia*. Caritati erga proximum opponuntur *Odium proximi*, *Invidia*. *Discordia*, *Contentio*, *Schisma*, *Bellum injustum*, *Rixa*, *Seditio*, *Scandalum* (1) *etc.*

566. Post haec de virtutibus, et vitiis compendio dicta, accedimus ad propositam controversiam; in qua quidem Stoici arbitrantes, officia alia esse *media*, alia *perfecta*, ut supra dictum est (2), docuerunt, officia *media* neque in bonis, neque in malis esse ponenda, sed medium occupare locum inter virtutes, et vitia, eaque esse singulis hominibus communia; officia vero perfecta dumtaxat mereri virtutis nomen, eaque propria esse tantum Sapientis (3). Contra vero Montesquius (4) virtutis moralis nomen

---

eaeque supernaturales sunt, et a Deo infunduntur, ut ceterae virtutes etiam morales infusae, nec possunt humanis setibus acquiri, ut virtutes morales, quae dicuntur *acquisita*. (1) De his iale S. Thomas 2. 2. q. 1. sqq.

(2) § 521. (3) Vide Tullium l. 1. de offic.

(4) Cum Montesquius *l. 3. de l'esprit des loix c.* 5. statuisset, *virtutem non esse principium gubernii Monarchici* „ la vertu n'est point le principe du gouvernement Monarchique „ ut se defenderet ab injuria Regnis Monarchicis irrogata, et lectoribus suis imponeret, notam adposuit, in qua ait, *loqui se de virtute politica quae virtus moralis est, qua ratione dirigitur ad bonum commune; parcius vero de virtutibus moralibus particularibus, parcissime de virtute qua refertur ad veritates revelatas.* „ Je parle ici de la vertu politique, qui est la vertu morale, dans „ le sens qu'elle se dirige au bien général; fort peu des vertus morales particulières; et point do-tout de cette, vertu, qui a du rapport aux vérités révélées „. Etiamsi de virtute mere politica fuisset loquutus, nonne atrox esset injuria, illam sejungere ab initiis gubernii Monarchici? Quid virtus politica, nisi virtus civica? Quomodo Regna Monarchica stabunt sine virtute civica? Et cum virtus politica respiciat bonum commune, ipso fatente Montesquio, si virtus politica non est principium gubernii Monarchici, tale gubernium nihil curat de bono communi. Gubernium autem nihil curans de bono communi, tyrannicum est. Igitur gubernium Monarchicum ex Montesquio tyrannicum est, cum ejus principium non sit virtus politica. Non negamus virtutes politicas, sed hae separandae non sunt a virtutibus moralibus particularibus. „ „ Quia homo (inquit S. Thomas 1-2. q. 61. a. 5.) secundum suam naturam est animal „ politicum, virtutes ejusmodi *(cardinales)* prout in homine existunt secundum con- „ ditionem suae naturae, *politicae* vocantur, prout scilicet homo secundum has virtu- „ tes recte se habet in rebus humanis gerendis „. Ad virtutes ergo politicas etiam spectat, ut homo recte se habeat in rebus humanis gerendis. Recte autem se habere

extendit etiam ad officia mere politica, licet non sint cum virtutibus moralibus particularibus conjuncta. Heineccius autem (1) duplex officiorum genus distinguit, *perfectorum*, et *imperfectorum*; ac *perfecta*, proficisci putat ex obligatione perfecta, seu lege; *imperfecta*, ex virtute. In eadem sententia Genuensis fuit (2). Nuperus vero Scriptor Operis Exam. Oeconom. nom. syst.

---

non potest, nisi habeat etiam virtutes morales particulares: nam quomodo sine his recte curabit de rebus humanis? S. Thomas loc. cit. ad 4. Sola, *inquit*, justitia legalis directe respicit bonum commune, sed per imperium omnes alias virtutes ad bo-„ num commune trahit, ut in 5. Ethic. dicit Philosophus. Est enim considerandum, „ quod ad politicas virtutes secundum quod hic dicuntur, pertinet non solum bene o-„ perari ad commune, sed etiam bene operari ad partes communis, scilicet, ad do-„ mum vel aliquam singularem personam „. Montesquius ergo excludit a Regnis Monarchicis non modo virtutes politicas, sed etiam particulares, a quibus virtutes politicae, ut verae virtutes sint, nequeunt esse sejunctae. Id Montesquius ipse testatur: nam totum illud caput insumit, ut exaggeret vitia majoris partis Aulicorum, ambitionem, superbiam, divitiarum sitim, adulationem, proditionem, perfidiam, etc. quae vitia ab Aulicis in reliquum populum facillime transeant. Haec autem vitia non mere politica, sed particularia sunt. Ut quid ergo strophis ludit, ac se de virtutibus tantum politicis loquutum fingit? Fallitur vero turpissime: nam vitia illa si quae sint in Regnis Monarchicis, non ex gubernii constitutione manant, sed ex hominum corruptione, quae duo ille confundit.

(1) De Jur. nat. et gen. l. 1. § 122. Addit in not. „ Officia perfecta sunt, neminem „ laedere, servare pacta, damna data resarcire, et similia. Imperfecta, opis nostrae „ indigis subvenire, stipem elargiri pauperibus, errantibus comiter monstrare viam, „ etc. „ Qua in re notandum 1. Heineccium opera, nec proficiscuntur ex obligatione praecepti, reponere inter officia *imperfecta*: quod est contra doctrinam Christi ajentis illi, qui dicebat, se praecepta servasse, Matth. 19. v. 21. *Si vis perfectus esse, vende quae habes, et da pauperibus.* Ne miremini: Heineccius Lutheranus erat, nec ejusmodi opera consilii tamquam opera perfectionis agnoscebat. Interea per cuniculos haeresim infundebat. Notandum 2. inter opera imperfecta, seu largae obligationis illum reponere opem praestare indigentibus, et stipem elargiri pauperibus cum tamen ex praecepto caritatis ad haec teneamur, si proximus noster in gravi sit necessitate constitutus.

(2) L. I. de Offic. c. 6. § 3. Heineccii doctrinam, etsi mutilam, Genuensis transcribit; ait enim, *officia*, ex recentibus Philosophis, *alia esse juris perfecti, quae in nemine laedendo consistunt, alia juris imperfecti, sive mutui auxilii;* quasi jus perfectum praecepta colendi, diligendique Deum, parentes, Principes etc. jure perfecto contineantur; aut quasi omnia officia mutui auxilii, ut liberare innocentem a morte, opem alteri praestare in extrema necessitate, patriam defendere, etc. sint juris impefecti. Dividit porro officia in *naturalia, Christiana, civilia, et ecclesiastica, et canonica,* atque inter praecepta Christiana ponit, nulla facta restrictione, *non litigare, non jurare, divitias non possidere;* quasi omnes, qui ad jura sua legitime tuenda lites suscipiunt, aut qui ex necessitate jurant, aut divitias possident, agant contra Christi praecepta. De Canonicis autem officiis hanc subnectit notam: „ Canones autem dico Ec-„ clesiae aut propriae cujusque, aut Catholicae, seu Universae, regulas, quas *Veteres* „ conscripsere Patres. De Decretalibus, ut vocantur, alia est disceptandi ratio, ta-„ metsi *jus canonicum* saepe ab imperitis appellari audias „. Auctore igitur Genuensi, Canonum Ecclesiae vim non habent Canones Conciliorum etiam Œcumenicorum, Tridentini, Florentini, Lugdunensis, Viennensis, Lateranensium, etc. propterea quod a *veteribus* Patribus non fuere conscripti. Mutatane est Ecclesiae forma? aut non idem Spiritus Sanctus, qui posuit Episcopos eam regere, ipsi adest, sicut veteribus aderat Patribus? Quid hoc est aliud, quam negare Ecclesiae auctoritatem condendi Canones postremis hisce temporibus? Quod ait de Decretalibus nihilo minus est impium: nam

civ. l. 1. c. 2. §. 2. ultra progreditur, atque in ipsam Stoicorum sententiam denique recidit: *Vera virtus*, inquit (1). *unice dici potest magnanimus ille conatus entis intelligentis, non agentis neque contra legem, neque secundum legem, sed ultra praeceptum legis, vel propter amorem supremi legislatoris, vel propter amorem suimet, vel propter amorem suorum similium.*

567. Videtur autem dicendum cum Stoicis, officia etiam ex honestate ducta, non pertingere ad rationem virtutis, nisi sint omnino perfecta, 1. quia virtus est dispositio perfecti ad optimum, ut dictum est (2). Nisi quis ergo officia omnino perfecta praestet, virtutis actus non efficit.

568. II. Actus qui non sunt omnino perfecti, aliqua ratione deflectunt a regula; si enim nullo modo ab ea deflecterent, essent omnino perfecti: perfectio siquidem in moralibus pendet a conformitate cum regula. Sed actus aliquo modo deflectentes a regula, nequeunt esse actus virtutum, quae conformant actus cum regula. Ergo actus virtutum debent esse omnino perfecti.

---

si verae pontificum Decretales non continent Jus Canonicum, nulla est in Summis Pontificibus auctoritas etiam in iis quae ad mere spiritualia pertinent. Haec in usum tyronum ille scribebat.

(1) „ Virtù vera unicamente può dirsi quel magnanimo sforzo dell' essere intelli„ gente, che non agisce *contra* la legge, non *secondo* la legge, ma *oltra* il precetto „ della legge, o per amor del supremo Legislatore, o per amor di se stesso, o per „ amor de' suoi simili „. Itaque si hunc Scriptorem audimus in virtutibus numerandi sunt dumtaxat magnanimi conatus, qui sunt ultra praeceptum legis, hoc est, actiones heroicae, quas nisi efficiat, virtute praeditus dici non possit. Peregrina sane doctrina, et ad Stoicam Philosophiam plane composita. Sed quid disjunctio illa, *aut propter amorem Supremi Legislatoris, aut propter amorem suimet aut propter amorem suorum similum?* Eruntne heroicae virtutes, si homo sistat in amore sui, suorumque similium? imo vero neque erunt verae virtutes *simpliciter*: nam quomodo vera virtus *simpliciter*, idest omnibus modis a Dei caritate sejuncta, quae dat virtutibus formam? „ Solae (inquit S. Thomas 1. 2. q. 65. a. 2.) virtutes infusae, „ sunt perfectae, et simpliciter dicendae virtutes, quia bene ordinant hominem ad fi„ nem ultimum simpliciter; aliae vero virtutes, scilicet acquisitae, sunt secundum „ quid virtutes, non autem simpliciter; ordinant enim hominem bene respectu finis „ ultimi in aliquo genere, non autem respectu finis ultimi simpliciter „. Quanam vero ratione Scriptor ille confirmat adsertionem suam? Nulla prorsus, sed tantum adserendo, more ejusmodi Philosophorum. Nam quod addit, eum qui ulciscitur offensam, agere contra legem, esseque subditum contumacem, eum qui ultionem remittit publicae Potestati, agere secundum legem, et esse probum; eum qui offensorem beneficiis prosequitur, agere ultra legem, et esse hominem virtute praeditum; non est absolutae verum; qui enim remittit offensam propter Deum cum animo beneficiis prosequendi offensorem, si opus sit, non agit ultra legem, sed secundum legem, quae ut ita remittat, et animo sit paratus, praecipit. Exemplis vero quae ille adfert, juste est quod succenseamus; ait enim: „ Quindi lo spettatore s' inorridisce al furor di „ Catilina; si appaga alla moderazione di Esther; e versa lagrime di tenerezza su la „ clemenza di Augusto, perchè abomina il vizio del primo, perchè stima la probità „ della seconda, perchè ama la virtù dell' ultimo „. *Hinc spectator exhorrescit ad Catilinae furorem, ei placet moderatio Esther; teneras lacrymas fundit super Augusti clementia; execratur enim vitium primi, aestimat probitatem secundae, postremi virtutem amat.* Indigna comparatio, indigniorque praelatio Ethnici hominis, qui superbia, et vanitate ducebatur, supra Esther, quae a Deo fuit electa pro Judaeorum salute.

(2) § 512.

569. III. Virtutes sunt media ad assequendum finem ultimum. Oportet ergo, ut ille qui virtutis officium praestat, sit rectus circa finem ultimum. Qui autem ita rectus est, habet virtutes perfectas: nam finis ultimus rectus universa facit recta. Sola igitur officia perfecta merentur dici actus virtutis, cetera vero ad summum erunt media inter virtutes, et vitia.

Prop. *I. Nullum exstare potest officium medium ex honestate ductum, quod neque in bonis, neque in malis sit habendum. II. Non oportet autem, officia esse undique perfecta, ut sint ex virtutis praescripto. III. Exstant vero officia honesta, quae non procedunt ex virtutum habitibus, et nihilominus in bonis censeri debent. IV. Exstant quoque officia imperfecta, quae a virtutibus proficiscuntur, licet hae non sint verae virtutes simpliciter. V. Officia autem virtutum simpliciter, non sunt nisi ejus qui perfectas simpliciter habet virtutes.*

570. Prob. p. p. Officia ex honestate ducta quae ab homine praestantur, sunt actus morales, non in specie tantum, sed etiam in individuo. Demonstratum est autem (1), nullum dari posse in individuo actum moralem indifferentem, qui non sit neque bonus, neque malus. Nullum igitur exstare potest officium medium ex honestate ductum, quod neque bonum sit, neque malum. Quare qui officia etiam honesta in seipsis, faciunt ob pravum finem, ut est v. g. dare eleemosynam ob inanem gloriam; ii male agunt: nam bonum faciunt male: malum autem est ex quocumque defectu.

571. Prob. 2. p. Officia undique perfecta, perfectione scilicet tam essentiali, quam accidentali sunt ex virtutibus, quas S. Thomas (2) *purgati animi* vocat; quia scilicet sunt eorum, qui divinam jam assequuntur similitudinem. Sed hae virtutes nonnisi beatorum sunt, aut nonnullorum paucorum in hac vita perfectissimorum; reliqui vero communiter homines in hac vita ad eam omnimodam perfectionem non pertingunt. Sane quilibet justus una cum caritate reliquas virtutes habet, quae simul cum caritate

(1) § 227.

(2) 1. 2. q. 61. a. 4. ubi virtutes cardinales dividit in *politicas, purgatorias, purgati animi, et exemplares*, uti Platonici cum Plotino dividebant. Atque *exemplares* quidem eas vocat quae sunt ipsum Divinum virtutum exemplar, in quo praexistunt humanae virtutes, sicut praeexistunt rerum omnium rationes. *Politicas* vero appellat illas virtutes, secundum quas homo recte se habet in humanis rebus gerendis. *Purgatorias* autem eas nominat, quibus veluti per motum quemdam tendimus in Divinam similitudinem, licet eam nondum simus adsequuti. Denique virtutes *purgati animi* dicit esse *virtutes jam adsequentium Divinam similitudinem, ita scilicet quod prudentia sola Divina intueatur, temperantia terrenas cupiditates nesciat, fortitudo passiones ignoret, justitia cum divina mente perpetuo societur, eam scilicet imitando*. De his autem postremis ait: *quas quidem virtutes dicimus esse beatorum, vel aliquorum in hac vita perfectissimorum.*

infunduntur, ut S. Thomas ostendit (1), caritas enim, quae ordinat hominem ad Deum finem ultimum, est principium omnium bonorum operum, quae in eum finem ordinari possunt. Non omnia autem officia hominis justi, habent omnimodam perfectionem; nemo enim justus tenetur ad officia summe perfecta, sed satis est, ut in omni opere suo Deum diligat super omnia, nihilque admittat, quod Divinae caritati repugnet. Non ergo in officiis, ut sint ex virtutum praescriptis, requiritur omnimoda perfectio (2).

572. Prob. 3. p. Virtutes non insunt nobis a natura, nisi tantum secundum quamdam aptitudinem, et inchoationem, ideoque vel infunduntur a Deo, si sint virtutes supernaturales, vel per actus nostros acquiruntur, si sint virtutes naturales (3). Actus autem, quibus virtutes naturales acquirimus, sunt quidem boni: nam si mali forent, generare habitum virtutis non possent: non procedunt vero a virtutum habitibus, cum hi habitus nondum sint per eos geniti, et acquisiti. Praeterea etiam in ordine supernaturali plurimi sunt actus, qui a virtutibus infusis non procedunt, ii scilicet, quibus peccatores ad justificationem disponuntur per contritionem imperfectam, quae ab habitu Poenitentiae, et caritatis non procedit, quamquam non sit sine auxilio supernaturali Dei moventis, et adjuvantis. Exstant igitur officia honesta, quae non procedunt ex virtutum habitibus, et nihilominus in bonis censeri debent.

573. Nunc prob. 4. p. ex S. Thoma (4). Virtutes morales, prout sunt operativae boni in ordine ad finem non excedentem facultatem hominis naturalem, possunt acquiri humanis actibus, licet non sint verae virtutes *simpliciter*, quia etsi hominem ordinent bene respectu finis ultimi in aliquo genere, non tamen respectu finis ultimi *simpliciter*, ut dictum est (5). Si ergo ejusmodi virtutes in actus exeant, hi actus erunt officia imperfecta quidem, quia virtutes sunt imperfectae, proficiscentur vero ab iisdem virtutibus, quae non sunt verae virtutes *simpliciter* (6). Dum

(1) 1. 2. q. 65. a. 3.

(2) De hac ipsa Stoicorum sententia loquens S. Thomas 1. 2. q. 66, a 1, animadvertit, virtutem ejusdem speciei, (idemque dicendum de officiis) dici posse majorem, vel minorem dupliciter, uno modo secundum seipsum, alio modo ex parte subjecti eam participantis. Ait porro, virtutem primo modo non suscipere magis, vel minus, quia ratio virtutis consistit in maximo; quicumque enim habet v. g. temperantiam, habet ipsam quod omnia ad quae temperantia se extendit, alioqui temperantia non foret; *et secundum hoc*, inquit, *bene dixerunt Stoici*. At vero ex parte subjecti potest unus prae alio, et ipsemet etiam diversis temporibus, esse magis, vel minus dispositus ad attingendum medium virtutis; sic vero virtus potest esse major vel minor. *Et in hoc deficiebant Stoici, existimantes, nullum esse virtuosum dicendum, nisi qui summe fuerit dispositus ad virtutem. Non enim exigitur ad rationem virtutis, quod attingat rectae rationis medium in indivisibili, sicut Stoici putabant, sed sufficit prope medium esse.* (3) Vide eumd. S. Thom. ibid. q. 63, a. 1. sq.

(4) Ib. q. 65. a. 2, et 7. (5) In not. 1. pag. 271.

(6) Ita negavit saepe S. Augustinus, praesertim vero lib. 4. con. Julian. n. 26 Genti-

autem dicimus non esse *veras* virtutes, non intendimus eas reponere inter virtutes falsas, ut est prudentia carnis, et temperantia avarorum (1); sed negamus tantum, esse virtutes *simpliciter veras* idest virtutes perfectas quoad modum. S. Thomas (2): ,, Si, ,, *inquit*, illud bonum particulare sit verum bonum, puta conservatio civitatis, vel aliquid hujusmodi, erit quidem *vera* virtus, ,, sed *imperfecta*, nisi referatur ad finale, et perfectum bonum. ,, Et secundum hoc *simpliciter vera* virtus sine caritate esse ,, non potest. ,,

574. Denique postrema pars sequitur ex dictis (3). Si enim virtutes *simpliciter* sunt eae, quae ordinant hominem respectu finis ultimi *simpliciter*, qui Deus est, oportet, officia verarum virtutum *simpliciter*, nonnisi eorum esse, qui virtutes per caritatem perfectas habent. Accedit, quod virtutes morales perfectae ita sunt invicem connexae, ut una sine altera esse nequeat (4). Nulla enim virtus moralis potest esse perfecta sine prudentia, ad quam pertinet dirigere electionem rectam circa agibilia: prudentia autem haberi nequit, nisi ceterae virtutes morales habeantur; est enim prudentia recta ratio omnium agibilium. Officia igitur virtutum verarum *simpliciter* sunt illorum dumtaxat, qui habent virtutes perfectas.

575. Ad primum respondemus, virtutem dici dispositionem perfecti ad optimum, quatenus ordinatur ad actum, per quem res finem suum consequitur, ut dictum est (5). Vel dicendum, virtutem quae vocatur dispositio perfecti ad optimum, esse illam *quae ordinat ad principale bonum hominis*, scilicet Deum: *et sic nulla vera virtus*, proindeque nullum verae virtutis officium, *potest esse sine caritate. Sed si accipiatur virtus secundum quod est in ordine ad aliquem finem particularem, sic potest aliqua virtus dici sine caritate, inquantum ordinatur ad aliquod particulare bonum*, ut S. Thomas scribit (6). Ita in eo etiam, qui caritate destituitur, potest esse aliquod officium moraliter bonum a virtute imperfecta procedens.

576. Ad secundum dicimus, actus morales duplicem habere perfectionem posse, alteram essentialem, et quoad substantiam: alteram accidentalem, et quoad modum. Ut autem sint perfecti essentialiter, sat est eos esse rectae rationi conformes; ita enim congruunt cum regula proxima humanorum actuum, quae est recta ratio: cujusmodi est elargitio eleemosynae ad sublevandum pauperem.

---

tium officia esse actus virtutum verarum; accipiebat enim virtutes *veras* pro virtutibus *simpliciter*, seu caritate formatis.

(1) Vide S. Thom. 2. 2 q. 23. a. 7. (2) Loc. cit (3) §. praeced.

(4) Vide S. August. l. 6. de Trin. c. 9. S. Ambrosium l. 1. de offic. c. 27. S. Greg. M. lib. 22. Mor. c. 1. et S. Thomam 1. 2. q. 65. a. 1.

(5) § 512. (6) 2 4. q. 23. a. 7.

577. Ad tertium respondemus ex dictis (1), hominem per virtutes *simpliciter* perfectas ordinari ad finem ultimum *simpliciter*, scilicet Deum: et harum virtutum actus sunt officia caritate perfecta. Sed quia homo potest ordinari respectu finis ultimi in aliquo tantum boni genere per virtutes imperfectas, idcirco possunt in ipso dari aliqua officia bona quidem moraliter, sed imperfecta, si sint a caritate separata.

ARTICULUS III.

Utrum officia, ut sint virtutum actus, debeant esse ab omni passione libera.

578. Analysim virtutum, et vitiorum in praecedenti fecimus articulo: nunc breviter passionum est analysis instituenda. Passiones ergo, ut illas S. Augustinus (2) describit, sunt *animi motus, quos Graeci πάθη (3), nostri autem quidam, sicut Cicero, perturbationes: quidam affectiones, vel affectus; quidam vero sicut iste de Graeco, expressius passiones vocant* (4). Passionis autem nomen aequivocum est: nam, ut advertit S. Thomas (5) quandoque accipitur communiter, *secundum quod omne recipere est pati;* et sic etiam intellectus pati dicitur, quatenus recipit species rerum, suasque intellectiones. Quandoque accipitur proprie; sic vero *consistit in abjectione unius contrarii, et alterius receptione per viam transmutationis;* ut cum quis infirmatur, abjecta sanitate, is proprie dicitur pati. Quia vero transmutatio ab uno ad aliud contrarium, non potest esse nisi tantum in corporibus, in quibus dumtaxat invenitur motus, et contrarietas qualitatum; idcirco passio proprie dicta non potest competere animae, quae est incorporea, nisi *per accidens*, quatenus scilicet compositum patitur.

579. „ Illud ergo, quod per se patitur passione propria (ut S. „ Thomas (6) recte infert) corpus est. Si ergo passio proprie

(1) § 573. (2) Lib. 9. de Civ. cap. 4.

(3) Hinc Stoicorum ἀπάθεια sive immunitas a passione, quam illi requirebant in sapiente. Vide Laertium l. 7.

(4) Stoici de passionibus late tractabant. Vide Laert. loc. cit. et Stobaeum in Eclog. Ethic. Illos imitatus est Tullius praesertim in Tusculanis. Cartesius librum de passionibus edidit in tres partes divisum. De hoc autem libro Thomasius Cautel. p. 1. c. 14. § 34. „ Etsi Cartesius, *ait*, nobilissimam ethicae doctrinam *de passionibus ani-* „ *mi* solide se demonstrasse opinatus fuerit, infinitis tamen eamdem contradictioni- „ bus repletam esse facile ostendi potest „. Multis magnisque est haec tractatio obsita difficultatibus, et propterea Maximus Tyrius Diss. 31. ajebat, eam *non esse rem parvam, neque simplicem, non directam, neque expeditam*. Eam tamen S. Thomas mirum in modum declarat.

(5) 1. 2. q. 23. a. 1. et q. 26. de ver. a. 1. sqq.

(6) Q. 26. cit. a. 2.

,, dicta aliquo modo ad animam pertineat, hoc non est, nisi se-
,, cundum quod unitur corpori, et ita *per accidens*. Unitur au-
,, tem corpori dupliciter. Uno modo, ut forma (1), inquantum
,, dat esse corpori vivificans ipsum. Alio modo ut motor (2), in-
,, quantum per corpus suas operationes exercet. Et utroque modo
,, anima patitur *per accidens*, sed diversimode: nam id quod est
,, compositum ex materia et forma, sicut agit ratione formae,
,, ita patitur ratione materiae; et ideo passio incipit a materia,
,, et quodammodo *per accidens* pertinet ad formam. Sed passio
,, patientis derivatur ab agente, eo quod passio est effectus actio-
,, nis. Dupliciter ergo passio corporis attribuitur animae *per ac-*
,, *cidens*. Uno modo ita quod passio incipiat a corpore, et ter-
,, minetur in anima secundum quod unitur corpori ut forma, et
,, haec est quaedam passio corporalis: sicut cum laeditur corpus,
,, debilitatur unio corporis cum anima, et sic *per accidens* ipsa
,, anima patitur, quae secundum suum esse corpori unitur. Alio
,, modo ita quod incipiat ab anima, inquantum est corporis mo-
,, tor, et terminetur ad corpus; et haec dicitur passio animalis:
,, sicut patet in ira, et timore, et aliis hujusmodi: nam hujusmodi per
,, apprehensionem et appetitum animae peraguntur, ad quae sequi-
,, tur transmutatio... Et sic corpore transmutato per alterationem
,, aliquam, ipsa anima pati dicitur *per accidens* (3) ,,. Igitur sive
passio incipiat a corpore, et terminetur in anima, ut in dolori-
bus corporis; sive incipiat ab anima, et terminetur in corpore,
ut in ira et timore; numquam est sine aliqua transmutatione
corporali. Si enim incipiat a corpore, perspicuum est eam oriri
ex transmutatione corporis. Si autem incipiat ab anima, et ex
ea transeat in corpus, manifestum quoque est, debere esse in
ea potentia, quae organo corporali adjungitur: alioquin non
transiret in corpus.

580. Sequitur autem ex dictis, passiones inveniri magis in

---

(1) Hanc unionem animae cum corpore non videtur negare vel ipse Cartesius, cum loc. cit. p. 1. a. 30. statuit, *animam esse unitam omnibus corporis partibus conjunctim*, ratione scilicet dispositionis organorum; quamvis a. 31. ponat animam habere sedem principalem in glandula cerebri, in qua suas functiones specialibus exerceat.

(2) Etsi Cartesius loc. cit. a. 5. dicat, *erroneum esse credere, animam dare motum corpori*, idque *esse primam caussam, quominus huc usque bene explicari potuerint passiones, sive affectus*; nihilominus a. 31. concedit *posse glandulam varie moveri ab anima*; quasi glandula non sit corpus. Et a. 43. demonstrandum adsumit, *quomodo anima possit movere corpus*, quia scilicet *cum incedere volumus, aut alio modo movere nostrum corpus, haec voluntas efficit, ut glans impellat spiritus ad musculos, qui huic rei inserviunt*. At nisi glans moveatur ab anima, quomodo voluntas efficiet, ut glans impellat? Quid efficiet voluntas, si glans ut impellat, non pendet ab anima? Si autem anima potest movere glandem, ut haec impellat, cur non poterit cetera corporis membra? Sed de glande animae sede jam diximus Metaph. § 911.

(3) Tradita doctrina explicat clarissime commercium animae cum corpore. Vide quae diximus Metaph. § 1012. sqq.

appetitu sensitivo (1), quam in appetitu intellectivo; is enim non est actus alicujus organi corporalis, cum sit incorporeus, sicut ipsa anima: passio autem cum non sit sine transmutatione, corporali, necessario debet esse virtutis ntentis organo corporali, sicut est appetitus sensitivus, qui nihil est aliud, quam vis et potentia animae in organo corporeo ad appetendum bonum sensibile; quemadmodum appetitus rationalis, sive voluntas est animae vis et potentia ad appetendum bonum intellectuale, seu bonum secundum rationem.

581. Quoniam vero appetitus sensitivus duplex est, ut S. Thomas demonstrat (2), *concupiscibilis* nempe, et *irascibilis*; sequitur etiam, recte ab eodem S. Doctore (3) passiones numerari ad undecim (4), quarum sex pertinent ad *concupiscibilem*, sci-

---

(1) Cartesius loc. cit. a. 47. declarare aggreditur, *in quo consistant conflictus, quos vulgo imaginantur inter partem inferiorem, et superiorem animae.* Vulgusne ita imaginatur! *Caro,* inquit Apostolus ad Galat. 5. v. 17. *concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Haec enim sibi invicem adversantur, ut non quaecumque vultis illa faciatis.* Conflictus ergo inter partem inferiorem, et superiorem non sunt ex vulgi imaginatione, sed ex doctrina Fidei. Nam si explicentur ut eos Cartesius explicat „ adeo ut nulla alia lucta sit, nisi quod, cum glandula quae est in „ medio cerebri, possit impelli ex una parte ab anima „ (quomodo id fiet, si erroneum est dicere, animam dare motum corpori?) „ et ex alia a spiritibus animali„ bus, qui nil nisi corpora sunt, saepe eveniat, ut hae duae impulsiones sint contra„ riae, et ut fortior impediat effectum alterius „. Si, inquam, ita explicentur; quomodo verum erit, *carnem concupiscere adversus spiritum et spiritum adversus carnem*? An spiritus animales, qui nil nisi corpora sunt, aut glandula, quae etiam corpus est, habebunt vim concupiscendi adversus spiritum, ita ut conflictus nihil aliud sint, quam impulsiones illae corporeae invicem contrariae? Quod si *omnes animae appetitus volitiones sunt*, ut ait Cartesius, explicet, quomodo caro concupiscit, sive appetit adversus spiritum, cujus sunt volitiones. Audiat S. Thomam, qui exponens verba Apostoli ib. lect. 4. proposito dubio, *quia cum concupiscere sit actus animae tantum, non videtur quod competat carni*; respondet: „ Ad hoc dicendum est se„ cundum Augustinum, quod caro dicitur concupiscere, inquantum anima secundum „ ipsam carnem concupiscit, sicut oculus dicitur videre, cum potius anima per ocu„ lum videat. Sic ergo anima per carnem concupiscit, quando ea quae delectabilia „ sunt secundum carnem appetit „. Haec autem dicitur pars inferior, non animae solius (ut putat Cartesius imperite redarguens eos qui admittunt partem superiorem, et inferiorem in homine, quasi anima habeat partes), sed hominis, cujus anima per carnem concupiscit; delectabilia enim carnis sunt infra nos, sicut delectabilia spiritus sunt supra nos. Eadem igitur anima est quae appetit delectabilia carnis per carnem, et haec in nobis dicitur pars inferior, et appetitus sensitivus; et delectabilia spiritus per voluntatem, seu appetitum rationalem, qui est pars superior, cum delectatur in his quae sunt secundum spiritum, sicut sunt opera virtutum, et contemplatio divinorum, et meditatio sapientiae.

(2) 1. p. q. 81. a. 2. (3) 1. 2. q. 23. a. 4.

(4) Haud ignoramus, Cartesium loc cit. p. 2. a. 51. sqq. longam constituisse passionum seriem, quamvis a. 69. universas ad sex tantum primitivas passiones coarctet, nimirum *admirationem, amorem, odium, cupiditatem, laetitiam, moerorem.* Ne tempus in eo refutando inutiliter teramus, haec pauca habeto: Admiratio, quae oritur ex eo quod quis videt effectum, et caussam ignorat, vel non pertinet ad partem appetitivam; vel si pertineat, reduci potest ad timorem, ut infra dicemus. Si autem amori respondet passio odii; et laetitiae, seu gaudio respondet moeror, sive tristitia; quare

licet *amor*, *et odium*; *desiderium*, *et fuga*: *gaudium*, *et tristitia*. Ad *irascibilem* vero pertinent quinque reliquae, nimirum *spes*, *et desperatio*, *timor*, *et audacia*, *et ira*. Inter has autem animae passiones, praecipue sunt *spes et timor*, *gaudium*, *et tristitia*, ut idem S. Thomas (1) profunde demonstrat. Quia vero *concupiscibilis* versatur circa bonum sensibile secundum se spectatum, *irascibilis* vero circa idem bonum ut arduum; ideo passiones ad *concupiscibilem* spectantes, sunt ordine priores passionibus spectantibus ad *irascibilem*.

De amore, *et odio*.

582. Prima igitur passio est amor, qui, ut loquitur S. Thomas (2). est *complacentia appetibilis*, sive *immutatio appetitus ab appetibili*: sive ut idem Thomas habet (3) ex Aristotele (4), *amare est velle alicui bonum*, Cum enim objectum appetitus sit bonum, quod naturaliter appetimus; primus motus appetitus debet esse circa bonum, quod hoc ipso appetitum immutat, ex quo appetitus sibi complacet in eo (5).

583. Cum autem appetitus duplex sit, sensitivus, et intellectivus, ut dictum est (6), duplex quoque est amor, *sensitivus*, *et intellectivus* (7). Ac sensitivus quidem est complacentia

---

cupiditati, seu desideeio, noo debet respondere fuga, sive aversio? Quod eoim ait ille, eumdem esse motum, qui simul fert ad prosequendum bonum, et ad fugiendum malum ipsi contrarium, cur locum habere non debet in amore, et gaudio? cue noo debet esse idem motus quo amamus bonum, et odio habemus malum ei oppositum, nec idem motus, quo laetamur de bono, et tristamue de malo opposito? Motus distinguuntur ex terminis; tam vero diversi sunt termini cupiditatis, seu desideeii, et fugae, seu aversionis, quam diversa sunt bonum, et malum.

(1) Q. 26. de ver. a. 5. (2) 1. 2. q. 26. a. 2.

(3) ibid. art. 4. (4) Lib. 2. Rhetor. cap. 4.

(5) Cartesius loc. cit. a. 79. amorem definit: „ Amoe est commotio animae pro- „ ducta a motu spirituum, qui eam incitat ad se voluntate jungendam objectis, quae „ ipsi convenientia videntur „. Si objecta videntur convenientia, igitur haec convenientia objectorum voluntati ostensa, praecedit commotionem animae productam a motu spirituum, qui non possent incitare animam, ut sibi per voluntatem uniret objecta, nisi haec visa essent ipsi convenientia. Qua igitur ratione commotio spirituum producet commotionem animae, si omnis commotio pendet ex objectis, quae animae convenientia videntur? multoque magis, qua ratione amoe erit ipsa commotio producta a motu spirituum, si hic motus sequitur ad voluntatem jam incitatam ex convenientia objectorum, ut sibi ea uniat? Praeclare S. Augustinus l. 8. de Trin. c. 10. „ Quid est amor, nisi quaedam vita, duo aliqua copulans, vel copulare appetens, „ amantem scilicet, et quod amatue „. Quae est ipsa immutatio appetitus ab appetibili. (6) Metaph. § 1058. et hic § 581.

(7) Non loquimur hic de amore *naturali*, qui non consequitue cognitionem sive sensitivam, sive intellectivam ejus qui appetit; is enim amoe quodammodo dicitur amor, quia est ex cognitione instituentis naturam, estque pondus, et propensio quaedam rei in finem sibi proportionatum, ad quem coaptata fuit a Deo naturae auctore, ut lapidis propensio in centrum. Vide S. Thomam 1. 2. q. 26. a. 1. sq. et S. Augustinum l. 11. de civ. c. 28. ubi ait: *amores corporum*, *momenta sunt ponderum*.

in bono sensibili, intellectivus vero est *complacentia in bono intelligibili*. Uterque autem passio quaedam est, cum uterque sit quaedam immutatio ab appetibili; sed tamen amor, prout est in appetitu sensitivo, proprie passio est; amor vero qui est in voluntate, dicitur passio improprie (1), propterea quod in anima incorporea nulla esse potest propria passio, ut dictum est (2). Ad hunc amorem qui est in voluntate, pertinet *dilectio*, quae est in voluntate tantum, ut probat S. Thomas (3); dilectio enim addit electionem supra amorem; electio autem ad voluntatem pertinet. Ad dilectionem vero pertinet *caritas*, quae amoris perfectionem continet, qua magni aestimatur res amata (4).

584. Dividitur etiam amor in amorem *amicitiae*, quo amicum amamus propter amicum (5), et amorem *concupiscentiae*, quo aliquid amamus propter nos ipsos (6) Verum amor amicitiae pertinet ad voluntatem; procedit enim ex electione; ideoque inter passiones proprias concupiscibilis non est reponendus (7).

585. Prima, et propria amoris causa est *bonum* (8), quod est ejus objectum, ut dictum est (9). Et Quia pulcrum, et bonum ratione dumtaxat differunt, ut S. Thomas advertit (10); ideo 2. ejus caussa est etiam *pulcrum* (11). Nequit autem bonum ama-

---

(1) Adeatur S. Thomas 1. 2. q. 26. a. 2.

(2) § 578. (3) Loc. cit. a. 3.

(4) Caritas apud Latinos auctores significat amorem honestum in eos, qui amantur gratuito, et vicissim redamare possunt. Vide Ciceronem l. 1. de offic. De discrimine inter amorem, dilectionem, et caritatem vide S. Augustinum l. 14. de civ. c. 7. et S. Thom. loc. cit.

(5) Verus amor amicitiae est amor propter virtutem, et iste est tantummodo verus amor proximi; sic enim non amamus ipsum propter bonum nostrum, ut in amore concupiscentiae, sed propter bonum ejus. Vide S. Thomam Opusc. 4. c. 7.

(6) Vide S. August. l. 83. qq. q. 35. et S. Thom. 1. 2. q. 26. a. 4.

(7) Missa hic facimus quae Plato in *Paedro: et Convivio; et Lyside, et Charmide*, multa scribit de natura, et multiplicitate amoris; quaeque Plotinus Enneade 3. l. 5. aliique Platonici tradiderunt; siquidem magna ex parte mystica sunt; nisi quis velit cum Theodoreto ser. 12. con. Graecos, sermones amatorios, quibus disputationes Socratis, et Platonis opera abundant, pertinere ad amorem impurum, velatum, data opera, quibusdam documentis de intelligibili pulchritudine, ejusque amore. Certe Nazianzenus Jambico 18. v. 288. sqq. de *Charmide* Platonis loquens, ait: *Et Charmides, et pallii velum exteri, sub quo docebat puberum pulchrum gregem Divina. Soli pulchri enim ingenio valent.* Et Apulejus ipse in Apologia, pro suorum amatoriorum carminum defensione profert Platonis carmina tamquam suis impuriora. Hinc amor ille impurus, *Platonicus amor* dictus.

(8) Vide S. Thom. 1. 2. q. 27. a. 1. Non probamus autem quod Heineccius habet in Elem. Phil. mor. § 34. „ Dubitari sane non potest, quin in affectu mens semper a malo ad bonum moveatur „. Non enim voluntas potest aversari malum, nisi quia movetur ad bonum; malum siquidem est privatio boni; nemo autem a mera privatione potest moveri, cum privatio nihil sit, ideoque nequeat appetitum incitare, ut ab ea moveatur. Qui ergo refugit malum, hoc ipsum facit ex amore boni, ad quod inclinatur; idenque bonum est id quod primum movet affectum.

(9) § 582. (10) Loc. cit. ad 3.

(11) Apud Graecos idem nomen καλός et bonum, et pulchrum significat. Est autem καλός a καλεῖν vocare ad se; sive allicere, ut advertit Auctor l. de div.

ri, nisi cognoscatur; non enim ferimur in incognita; quapropter *cognitio* est 3. amoris caussa (1): et quo major est cognitio bonitatis objecti, eo intensior est amor (2). Additur *similitudo*, quae est 4. amoris caussa (3): dicitur enim Eccl. 13. v. 19. *omne animal diligit simile sibi* (4). Ipsemet *amor* est 5. caussa amoris. Quare illud Senecae (5): *Si vis amari*, *ama*. Et illud S. Augustini (6): „ Nulla major est ad amorem incitatio, quam „ praevenire amando: et nimis durus est animus, qui si dile- „ ctionem nolebat impendere, nolit rependere (7) „. 6. *Con-* „ *versatio* insuper, et *colloquia* accedunt ad fovendum amorem; et idcirco qui cum Deo frequenter agunt, divina meditando, et orando, divino inardescunt amore. Psal. 38. v. 4. *in meditatione mea exardescet ignis*. Qui vero cum hominibus perpetuam habent consuetudinem, profano flagrant amore, maxime si consuetudine periculum adeant honestatis. 7. *Labor* in re paranda impensus, amorem excitat erga ipsam (8): in hoc enim genere homo veluti suum laborem amat: 8. *Raritas* rei, si ejus pretium, et bonitatem augeat, ad amorem conducit: bonum enim aestimatur majus ex ipsa raritate (9). 9. Oritur amor ex *conjunctione*. *Patres*, inquit Aristoteles (10) *amant liberos, quasi ex se quiddam sint: liberi autem parentes*, *quasi ex illis quidpiam sint... Fratres autem se mutuo diligunt*, *ex eo quod ex iisdem nati sunt*. Et quia libri sunt veluti Auctorum foetus, ideo hi amorem eis impendunt (11). Denique ipsa *corporis constitutio* praecalida, ut in his qui sanguine abundant, quales sunt juvenes, solet aliqua ratione in amorem influere (12).

586. Jam inter effectus amoris S. Thomas (13) numerat

---

nom. c. 4. nam bonum, et pulchrum allicit, et ad se trahit. Vide S. August. l. 15. de civ. c. 13.

(1) Adeatur S. Thomas loc. cit. a. 22.

(2) Hinc amor in Beatis perfectus est; sequitur enim claram Dei visionem. Potest tamen aliquid plus amari, quam cognosci; justi enim in via amant Deum per seipsum, quem tamen per seipsum minime cognoscant. Vide S. Thomam loc. cit. a. 2.

(3) Ibid. art. 3.

(4) Amorem praesertim excitat similitudo morum, affectuum, et studiorum. Nec obstat illud Hesiodi a Dione Chrysostomo orat. 77. memoratum, *figulus figulo invidet*: nam in amore concupiscentiae homo amans alterum, in eo potius se ipsum amat; ideoque si alter impedit ipsum a consequutione alicujus boni, v. g. lucri, aut muneris, vel praedae, praevalet amor concupiscentiae erga seipsum. Vide S. Thom. loc. cit.

(5) Epist. 9.

(6) L. de cathechiz. rudibus c. 4.

(7) Vide S. Ambros. l. 2. de offic. c. 7.

(8) Propterea, ut S. Augustinus advertit Tract. 96. in Joan. catechumenis olim negabatur inspectio mysteriorum, ut postea impensius eam amarent. Ideo etiam matres ardentius amant filios, ut adnotat Aristoteles l. 1. Ethic. c. 7.

(9) Hac ratione filius unigenitus parentibus est magis dilectus.

(10) Lib. 8. Ethic. c. 12.

(11) Vide eumd. Arist. l. 9. Ethic. c. 7.

(12) Adeatur Aristoteles l. 2. Rhet. c. 4.

(13) 1. 2. q. 28. a. 1. sqq. Ejusmodi effectus operosius investigare, instituti ratio non sinit. Vide S. Thom. loc. cit. et Richardum Victorinum in duplici Tract. de caritate.

unionem, *inhaesionem*, *extasim*, *zelum*, *liquefactionem*, *fruitionem*, *languorem*, et *fervorem*; item *laesionem* amantis, si bonum amatum non est ei conveniens. Tandem omnis actio agentis propter finem est amoris effectus (1).

587. Ad inordinati amoris remedia quod attinet, praecipua sunt, 1. ut incipienti amori deordinato resistamus: nam ut recte Seneca (2), *imbecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se concitat, et vires, dum procedit, parat: excluditur facilius, quam expellitur.* Si autem in consuetudinem abeat, in alteram veluti naturam convertitur, vixque est spes, ut evellatur. 2. mens et cogitatio avocari statim debet ab objecto alliciente, alterique honesto objecto defigenda; cum enim cognitio sit amoris caussa, ut dictum est (3), mutato objecto cognitionis, mutatur et caussa amoris. 3. sensus cohibendi sunt, praesertim oculi, et tactus; nam species ad mentem per sensus deferuntur. De prima muliere dicitur Gen. 3, v. 6. *Vidit mulier, quod bonum esset lignum ad vescendum, et pulcrum oculis, aspectuque delectabile: et tulit de fructu illius, et comedit.* Et c. 6. v. 2. *Videntes filii Dei filias hominum*, etc. 4. mens sanctis est, honestisque rebus applicanda, atque otio bellum indicendum: nam et ipse Diogenes (4) dicere solebat *amorem vacantium occupationem* 5. cibo, et potu parce utendum, et caro mortificanda; haec enim concupiscit adversus spiritum. 6. expendenda mala manantia ex amore perverso, omnia scilicet peccata, *ab illa erroris et perversi amoris radice venientia, cum qua omnis filius Adam nascitur*, ut ait S. Augustinus (5) 7. cum eodem Augustino (6) enixe a Deo postulandus est amor sanctus, qui aedificat caelestem civitatem Jerusalem et saepe repetendum: *Da quod jubes, et jube quod vis... O amor qui semper ardes, et numquam extingueris, caritas Deus meus accende me.* Ita enim amor impurus, et noxius a nobis recedet, nihilque amabimus, nisi in Deo, et propter Deum. Denique prae oculis habenda sunt, alteque menti figenda aurea ejusdem S. Doctoris verba (7): ,, In hac vita virtus non est, ,, nisi diligere, quod diligendum est. Id eligere, Prudentia est; ,, nullis inde averti molestiis, Fortitudo est; nullis illecebris, ,, Temperantia est; nulla superbia, Justitia est. Quid autem eligamus quod praecipue diligamus, nisi quo nihil melius invenimus? Hoc Deus est, cui si diligendo aliquid vel praeponi-

(1) Hinc sequitur, amorem esse caeterarum passionum radicem, et originem ,, Amor ,, inquit S. Augustinus l. 14. de civ. c. 7. inhians habere quod amatur, cupiditas ,, est; idem habens, eoque fruens, laetitia est. Fugiens quod ei adversatur, timor est: ,, idque cum acciderat sentiens, tristitia est ,,. Vide S. Thom. 1. 2. q. 25. a. 2.

(2) Epist. 116. (3) § 585. (4) Apud Laertium lib. 6.

(5) Lib. 22. de Civ. cap. 22. (6) Lib. 10. Confess. cap. 29.

(7) Epist. 155. al. 51. cap. 4.

,, mus, vel aequamus, nos ipsos diligere nescimus. Tanto enim ,, nobis melius est, quanto magis in illum imus, quo nihil me- ,, lius est. Imus autem non ambulando, sed amando.... Ad eum ,, ergo qui ubique praesens est, et ubique totus, non pedibus ,, ire licet, sed moribus. Mores autem nostri, non ex eo quod ,, quisque novit, sed ex eo quod diligit, dijudicari solent. Non ,, faciunt bonos, vel malos mores, nisi boni, vel mali amore ,,.

588. Quemadmodum vero objectum amoris est bonum, ita objectum odii est *malum;* appetitus enim sicut naturaliter fertur in id quod apprehenditur ut conveniens, ita aversatur id quod apprehenditur ut repugnans, et noxium (1). Quare odium est aversio a malo apprehenso, ut repugnante, et noxio.

589. Odium, sicut amor, aliud est appetitus intellectivi, aliud appetitus sensitivi. Hoc posterius proprie est passio, prius vero illud est passio improprie. Utrumque dividitur in odium *abominationis*, *et inimicitiae.* Hoc personam respicit, et opponitur amori amicitiae: illud respicit rem, quae apprehenditur ut repugnans, et noxia. Quapropter odium inimicitiae semper est malum, quia respicit personam proximi, quam tenemur amore prosequi; odium vero abominationis potest esse bonum, si odio habeatur res mala in seipsa, siculi est odium peccati: si autem res bona in seipsa, sit nobis mala, non licet rem ipsam odio prosequi, maxime si eam amare teneamur (2).

590. Caussae odii sunt 1. malum verum, vel apparens; 2. amor: nam, advertit ut S. Thomas (3) ,, necesse est, quod amor sit prior ,, odio, et quod nihil odio habeatur, nisi per hoc quod ,, contrariatur convenienti, quod amatur (4) ,, , 3. invidia, qua bonum alterius existimamus malum nostrum, vel bonum nostrum diminuens (5). 4. ira, qua ferimur in vindictam ob offensam ab altero acceptam, quae si diutina sit, mutatur in odium (6), 5. superbia, ob quam superbi impense se amant, et facile se credunt maxime laesos. 6. accedit ipsa corporis constitutio: nam ii,

---

(1) Vide S. Thomam 1. 2. q. 29. a. 1.

(2) Naturaliter homo aversatur mortem, et omnia illa quae naturali ejus constitutioni repugnat; haec autem aversatio vacat a culpa, nisi forte quis nolit se Divinae voluntati ita disponenti subjcere; non enim qui haec aversatur, odit rem bonam in seipsa, sed poenam odit, et malum quod sibi repugnat. Si qui autem virtutem odio habent, ut erant illi qui dicebant Job. 22. v. 14. *scientiam viarum tuarum nolumus*, vel qui oderunt veritatem redarguentem; ii peccant, eoque magis, quo se voluntariis obvolvunt tenebris. Vide S. Thom. loc. cit. a. 5.

(3) 1. 2. q. 29. a. 2.

(4) Quomodo autem amor, qui opponitur odio, possit esse odii caussa, explicat S. Thomas loc. cit. ad 2. quia scilicet tunc amor, et odium sunt contraria, cum versantur circa idem: at si sint de contrariis, tunc amor unius est caussa, quare eius contrarium odio habeatur.

(5) Vide S. Thom. 22. q. 31. a. 6.

(6) Idem ibid. ad 3. S. Augustinus Epist. 36. al. 149. ,, Inveterascens ira fit odium, ,, dum quasi justi doloris admissa dulcedo, diutius eam in vase detinet, donec totum ,, acescat, vasque corrumpat ,,.

qui frigidi, et sicci temperamenti sunt; odium facile nutriunt: accedente autem calore acuitur, et alte infigitur. Hae sunt generales quaedam odii caussae: peculiares autem totidem sunt, quot sunt caussae molestia afficientes.

591. Primus odii effectus est divisio animorum, ita ut qui se odio prosequuntur, aversentur mutua colloquia, et consuetudinem; imo quandoque ita sunt affecti, ut nequeant de alio cogitare, quam de accepta noxa, vel injuria. Alter effectus est malevolentia, seu voluptas ex malo inimici; item invidia, sive tristitia de bonis ejus; insuper indignatio, sive dolor ex ejus rebus prosperis. Tertio ex odio manant contentiones, calumniae, irrisiones, maledicta, rixae; imo saepe machinationes in hostis mortem, vel aperte, vel per insidias; et aliquando odium in demortui etiam cadaver saevire facit. Denique odium est passio plusquam brutalis: nam bruta non solent odio habere alia bruta ejusdem speciei.

592. Huic autem passioni medendum est, 1. vigilando, ne odium cordis intima teneat (1). 2. perpendendo ejus foeditatem (2). 3. considerando mala, in quae incurrit qui alium odit (3). 4. meditando beneficia, quibus nos Deus affecit, cum essemus inimici ejus; et exemplum, quod nobis Christus Dominus praebuit, qui pro nobis crucem pertulit, et pro suis persecutoribus, et carnificibus oravit (4).

De desiderio, et fuga.

593. Desiderium, quod et *concupiscentia* dici solet, est appetitus boni delectabilis absentis; qua ratione differt ab amore, quo bonum appetimus in seipso, abstrahendo a praesente, vel absente. Si desiderium in sola voluntate consistat, passio dici nequit, quia passio, ut dictum est (5), cum corporali trasmutatione conjungitur. Itaque desiderium, prout est passio, *concupiscentia* proprie vocatur, estque de bono absente delectabili secun-

(1) Ibid. S. Augustinus: „ Incomparabiliter, ait, salubrius est etiam irae juste pulsanti non aperire penetrale cordis, quam admittere non facile recessuram „.

(2) Seneca l. 2. de ira c. 31. „ Cogita, inquit, foedam esse, et execrabilem vim nocendi, et alienissimam homini, cujus beneficio etiam saeva mansuescunt „.

(3) Praeclare S. Augustinus ser. 82. al. 16. de ver. Dom. c. 2. „ Non potest fieri, ut qui odit alterum, non sibi prius noceat. Illum enim laedere conatur extrinsecus, se vastat intrinsecus. Quantum autem animus noster corpore major est, tantum ei prospicere debemus, ne ipse laedatur. Laedit autem animum suum, qui odit alterum. Et quid facturus est ei quem odit? Quidquid nocet, forinsecus nocet: sibi attende quid noceat. Intus enim sibi ipse inimicus est, qui odit alterum. Sed quia non sentit quid sibi mali faciat in alterum saevit, eo periculosius vivens, quo non sentit quid secum mali agit; quia et saeviendo sensum perdidit, etc.

(4) Vide eumd. August. Enar. in Psal. 68. n. 9. ubi exponens verba illa, *oderunt me gratis*. „ Accipiant, inquit, membra vocem hanc, discant odio haberi gratis „.

(5) § 578.

dum sensum (1). Hujusmodi autem concupiscentiae vel *naturales* sunt, illae videlicet, quae feruntur in bonum sensibile naturae animali congruum, ut cibus, et potus: atque hae finitae sunt; natura enim intendit semper aliquid finitum, et certum; ideoque homo nonnisi finitum cibum, et potum concupiscit. Vel sunt de rebus, quae apprehenduntur ut convenientes animali; et hujus generis concupiscentiae dicuntur *non naturales*, et vocari solent *cupiditates:* hae autem infinitae sunt; sequuntur enim apprehensionem rationis, cui competit in infinitum procedere (2). Desideriorum porro caussae, et effectus eadem sunt, ac amoris; nisi quod ea quae in promptu sunt, nullum ferme excitent desiderium; in vetita autem desiderium inardescit.

Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.
Sic interdictis invidet aeger aquis.

Ad desideria ergo pertinent omnia quae ab homine fiunt, sive bona, sive mala; quare necessum est, ut desideria moderemur nostra ad rectae rationis normam. Id autem praestabimus, si regulam S. Augustini sequemur (3): *Si vultis armati esse contra tentationes in seculo, crescat, et roboretur desiderium Jerusalem aeternae in cordibus vestris.* Nisi tale desiderium regnet in corde, homo rabidam semper patietur famem; res enim creatae nequeunt immensam cordis nostri capacitatem explere. Nutriamus igitur caritatem. *Nutrimentum* autem caritatis *est imminutio cupiditatis: perfectio nulla cupiditas*, ut idem Augustinus ait (4).

594. De fuga vix est quidpiam quod dicere debeamus: nam ut S. Thomas advertit (5) « passio quae directe opponitur con- » cupiscentiae, innominata est, quae ita se habet ad malum, » sicut concupiscentia ad bonum. Sed quia est mali absentis, » sicut et timor, quandoque loco ejus ponitur timor; sicut et » quandoque cupiditas loco spei » Fugimus autem malum absens, quod vel est culpae, vel poenae, Quia vero ut S. Augustinus (6) ait: » nemo est, qui non magis dolorem fugiat, quam » appetat voluptatem » demus oportet fugae locum, sed justae: fugiamus a poena, sed magis a culpa, propter quam meremur poenam. Magna enim caecitas est, omni cura, atque conatu fugere temporalia mala, quae sunt peccati poenae; tanta vero facilitate peccata perpetrare, quae sunt illorum malorum caussae. Denique sectemur ejusdem Augustini monitum (7) » Vis a Deo » fugere? ad ipsum fuge. Vis fugere ab irato? fuge ad pla-

---

(1) Vide S. Thom. I. 2. q. 30. a. 1.

(2) De hisce concupiscentiis naturalibus, et non naturalibus, et de posteriorum infinitate, conferatur Plato l. 8. de Republ. Chrysostomus Hom. 73. in Joan. Philo l. in Decal. Simplicius ad c. 61. Enchir. Epictell, Maximus Tyrius diss. 19. Seneca lib. 2. de benefic. c. 27. et Tullius 1. 2. de fin.

(3) Enar. in Psal. 136. n. 22. (4) L. 83. qq. 36.

(5) 1. 2. q. 30. a. 2. ad 3. (6) Loc. cit. (7) Enar. in Psal. 148. n. 20.

» catum. Placabis eum, si speres in misericordia ejus; atque » ita de cetero peccare caveas, ut de praeteritis depreceris, ut » tibi dimittantur ».

De Gaudio, et Delectatione.

595. Ut desiderium respicit bonum absens, ita gaudium, et delectatio sunt circa bonum praesens, et possessum. Differt autem gaudium a delectatione, quod delectatio potest esse etiam de his quae naturaliter concupiscimus; gaudium vero locum habet tantum in delectatione, quae consequitur rationem (1). Quare *de omnibus, de quibus est delectatio potest esse gaudium in habentibus rationem, quamvis non semper de omnibus sit gaudium, quandoque enim aliquis sentit aliquam delectationem secundum corpus, de qua tamen non gaudet secundum rationem*, ut S. Thomas observat (2).

596. Duplex autem est delectationis species; altera quidem in appetitu intellectivo, seu in voluntate: atque haec est simplex voluntatis motus gaudentis de spirituali bono habito, et possesso. Altera est in appetitu sensitivo, cum aliqua trasmutatione corporali: et haec passio est (3). Etsi vero delectationes spirituales, et intelligibiles seipsis potiores sint delectationibus sensibilibus corporalibus, tum quia bonum spirituale praestat corporali; tum quia delectationes spirituales totae simul percipiuntur per simplicem voluntatis actum; corporales vero successionem admittunt, nec sunt totae simul; tum quia firmiores illae sunt; istae autem fluxae; cum corporalia bona sint corruptioni obnoxia, secus bona spiritualia (4): nihilominus quoad nos delectationes corporales vehementiores sunt, non modo quia sensibilia sunt nobis magis nota; verum etiam quia conferunt contra corporales defectus, ac molestias (5). Hinc S. Thomas cum Aristotele infert (6), hominibus necessarias esse quasdam delectationes etiam corporales, *quia indigent eis sicut medicina contra tristitias*. Praesertim vero *juvenes maxime indigent delectatione*. In iis enim *propter augmentum sunt multae commotiones spirituum, et humorum*... *Et ideo propter hujusmodi laborem, juventus maxime quaerit delectationem*. Insuper *melancholici secundum naturalem dispositionem semper indigent medicina contra tristitias, quia corpus*

---

(1) Verum gaudium non est, nisi bonorum *mali enim homines*, ut S. Augustinus ait l. 2. de Ser. Dom. in monte n. 81. *non gaudere, sed gestire dicuntur proprie.*

(2) 1. 2 q. 31. a. 3.

(3) Ibid. a. 4.

(4) S. Augustinus ser. 179. al. 27. de div. n. 6. „ Delectatio, *inquit*, cordis hu- „ mani de lumine veritatis, de affluentia sapientiae, delectatio cordis humani, cordis fi- „ delis, cordis sancti, non invenitur voluptas, cui possit aliqua ex parte comparari... „ alterius generis est longe aliud est, etc.

(5) S. Thom. loc. cit. a. 5.

(6) 7. Ethic. lect. 11.

eorum corrosionem patitur quamdam propter siccitatem complexionis; et ideo habent vehementem appetitum delectationis, per quam hujusmodi tristitia repellatur... Et inde est, quod frequenter fiunt intemperati, et pravi. Delectationibus ergo corporalibus tamquam medicinis utendum est, idest, parce, prout necessitas postulat ad repellendas tristitias, non ad fovendam voluptatem. Maxime vero laborandum est, ne quaepiam delectatio obrepat, quae minus congruat cum Divina Lege, et recta ratione. Ad rem S. Bernardus (1): „ E duobus malis longe me-„ lius est in necessitate gradi, quam in cupiditate. Multiplex illa: „ sed ista amplius, et per omnem modum, imo ultra omnem „ modum, multiplicior invenitur „.

597. Delectationes praeterea aliae sunt honestae, ac licitae; aliae turpes, et illicitae (2); aliae quae nihil molestiae habent admixtum (3): aliae, quibus molestia aliqua adjungitur, cujusmodi sunt omnes corporales deliciae (4).

598. Multae sunt delectationis, caussae, quas Angelicus recenset (5), videlicet 1. boni possessio, et cognitio (6). 2. Varietas, et mutatio; nulla enim finita res est tam jucunda; quae

---

(1) Ser. II In Psal. *Qui habitat.*

(2) Describimus aurea S. Augustini verba Ser. 159. al. 17. de ver. Apost. num. 2. „ Inter omnia quae delectant, plus te delectet ipsa justitia: non ut alia non delectent, „ sed plus ipsa delectet. Delectant enim quaedam naturaliter infirmitatem nostram, „ ut cibus, et potus delectant esurientes, atque sitientes; ut nos delectat haec lux, „ quae de caelo funditur sole exorto... delectat canora vox et suavissima cantilena; „ delectat odor bonus; delectant etiam tactum nostrum quaecumque pertinent ad car-„ nis aliquam voluptatem. Et haec omnia, quae nos delectant in sensibus corporis, ali-„ qua licita sunt. Delectant enim, ut dixi, oculos spectacula ista magna naturae: sed „ delectant oculos etiam spectacula theatrorum. Haec licita, illa illicita. Psalmus „ sacer suaviter cantatus delectat auditum: sed delectant etiam auditum cantica hi-„ strionum. Hoc licite, illud illicite... Delectat gustum cibus non prohibitus: delectant „ gustum etiam epulae sacrilegorum sacrificiorum. Hoc licite, illud illicite. Delectant „ conjugales amplexus. delectant etiam meretricum. Hoc licite, illud illicite. Videtis „ ergo charissimi, esse in istis corporis sensibus licitas, et illicitas delectationes. Ju-„ stitia sic delectet, ut vincat etiam licitas delectationes; et ei delectationi, qua li-„ cite delectaris, praepone justitiam „. Idem tamen Augustinus ser. de util. jejunii c. 5. *Qui*, ait, *a nullis refrenat licitis, vicinus est et illicitis.*

(3) Delectationes spirituales non habent directe secundum seipsas quidpiam tristitiae admixtum, licet indirecte eis admisceri possit afflictio, vel dolor. Vide S. Thom. 1. 2. q. 35. a. 5.

(4) Vide S. Gregorium M. Hom. 33. in Evang. Has delectationes S. Thomas 7. Ethic. lect. 12. appellat delectationes *per accidens*. „ Et hujus, inquit, signum est, quia „ si essent hujusmodi vere, et simpliciter delectabilia, in omni statu delectabilia es-„ sent: quod patet esse falsum, quia non eodem delectabili gaudet natura superim-„ pleta, puta cum homo nimis comedit, et natura bene disposita.. Gaudent enim ho-„ mines repleti, quibusdam acutis, et amaris, eo quod faciunt digerere cibum, cum „ tamen nihil eorum sit naturaliter delectabile.

(5) 1. 2. q. 32. a. 1. sqq.

(6) Utraque requiritur, ut quis delectetur: nam si quis possideat bonum quod non cognoscit, non propterea delectatur; cognitio enim sicut amoris, ita delectationis est caussa.

semper delectet (1). 3. Spes, et memoria rei adipiscendae, quae aliquo modo praesens est in apprehensione (2). 4. Ipsa tristitia solet aliquando delectationem excitare, vel propter memoriam rei dilectae, vel propter memoriam tristitiae, a qua quis evasit (3). 5. Accedunt aliorum operationes, quibus vel aliquod consequimur bonum (4); vel augetur aestimatio nostra per aliorum laudes (5); vel aliorum operationes putantur quodammodo nostrae ob amoris vim (6). 6. Beneficentia est etiam delectationis caussa (7) 7. Item similitudo (8) 8. Item admiratio (9).

599. Plures quoque sunt delectationis effectus. 1. Dilatatio cordis, et quodammodo propter gaudium illius diffusio (10). Ex qua cordis dilatatione sequitur etiam quandoque corporis sanitas; spiritus enim puriores evadunt, et sanitati conferunt. 2. Sitis, et desiderium rei non perfecte habitae, vel intensio actus tollens fastidium; qua ratione dicitur Eccl. 24. v. 29. *Qui edunt me adhuc esurient: et qui bibunt me adhuc sitient* (11). 3. Impedimentum usus rationis, si delectationes corporales sint, et nimiae; nam spirituales rationem magis perficiunt (12). 4. Perfectio operationum, quas homo alacrius propter delectationem exequitur (13). 5. multorum colluvies malorum, si delectationes sint inhonestae (14).

600. Contra illicitas delectationes haec sunto remedia; 1. saepe a licitis abstinere, ut dictum est (15). 2. Diligenter lustrare, expendereque turpitudinem, anxietatem, crudelem ser-

---

(1) Vide eumdem S. Thom. 7. Ethic. lect. 14. Hinc varietas rerum in hoc adspectabili mundo mirifice delectat, sed neque singulae, neque tota earum collectio, cum finitae sint, delectare plene perfecteque queunt. In Deo igitur tantummodo plene potiri delectatione possumus; Ipse enim solus sicut est omnino immutabilis, ita est infinite perfectus; ideoque perfecte explere potest appetitum nostrum. Psal. 15. v. 10. *Adimplebis me laetitia cum vultu tuo: delectationes in dextera tua usque in finem.*

(2) S. Prosper Epig. 67.

Gratior est fructus, quem spes productior edit:
Ultro objectorum vilius est pretium.

(3) Vide S. Augustinum l. 8. Confess. c. 3. et l. 22. de Civ. c. ult. Et S. Greg. M. l. 4. Moral. et Cassiodorum l. 8. Epist. 20. et Chrysostomum Hom. 37. in 1. Cor.

(4) Ita SS. Martyres et in ipsis tormentis gaudebant, quia digni habebantur pro Nomine Jesu contumeliam pati.

(5) Ita solent plerisque hominibus placere etiam adulatorum laudes.

(6) Hoc spiritu ductus Apostolus ad Phil. 1. v. 18. scribebat: „ Dum omni modo, „ sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuncietur, et in hoc gaudeo, „ sed et gaudebo. Scio enim, quia hoc mihi provenit ad salutem „.

(7) Benefacere aliis est amoris effectus: amor autem delectationem parit, si bonum amatum jam possidetur.

(8) Ut similitudo est caussa amoris, ita et delectationis.

(9) Vide S. Thom. 1. 2. q. 32. a. 8. (10) Vide S. Thom. 1. 2. q. 33. a. 1.

(11) Ibid. a. 2. (12) Ibid. a. 3. (13) Ibid. a. 4.

(14) Ibid. q. 31. a. 1. (15) Not. 2. pag. 286.

vitutem (1), et alia incommoda cum hujus (2), tum futurae vitae (3), quae secum afferunt illicitae voluptates. 3. Earum vanitatem (4). 4. verarum deliciarum sinceritatem, atque praestantiam; ideo enim terrenis rebus tantopere delectamur, quia caelestium, et divinarum sumus obliti. Nam, ut S. Gregorius M. admonet (5): ,, Si consideremus quae, et quanta sunt, quae ,, nobis promittuntur in caelis, vilescunt animo omnia, quae ,, habentur in terris ,,.

601. In ipsis vero delectationibus, quae secundum se licitae sunt, adhibenda moderatio est. Nam ut Seneca ait (6): *voluptas vergit ad dolorem, nisi modum teneat.* Et quandoque nimia laetitia, praesertim repentina, ob spiritus magno impetu erumpentes e corde, mortem accersit.

602. Denique tenendum est S. Augustini (7) monitum, qui loquens de mundi amatoribus: ,, Gaudium, *inquit*, ipsorum ,, quasi phreneticorum est. Quomodo autem phreneticus gau- ,, det in insania plerumque, et ridet; et plangit illum qui sa- ,, nus est: sic et nos, charissimi, si receperimus medicinam ,, de coelo venientem, quia et nos omnes phrenetici eramus, ,, tamquam salvi facti, quia ea quae diligebamus non diligimus, ,, gemamus ad Deum de iis qui adhuc insaniunt. Potens est ,, enim, ut et ipsos salvos faciant ,,.

De dolore, et tristitia.

603. Quemadmodum delectatio respicit bonum praesens, ita

---

(1) Seneca l. de vita beata c. 14. ,, Hi, inquit, qui voluptati tradidere princi- ,, pia.. non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet, cujus aut inopia torquentur, ,, aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur. ,, Sicut deprehensi in mari syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente unda ,, fluctuantur.... ita habenti, magnae voluptates in magnum malum evasere, captae- ,, que coepere. Quae quo plures majoresque sunt, eo ille minor, ac plurium servus ,, est, finem felicem vulgus appellat ,,. Pudere Christianos deberet se ab ethnico vinci Philosopho.

(2) Idem Seneca epist. 95. pleraque enumerat mala, quae ex gulae vitio oriuntur in corpore. Digna plane est quae legatur epistola; nam mores etiam depravatos aetatis nostrae describere videtur.

(3) Meditentur saepe voluptuosi verba Apoc. 13. v. 7. *Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum, et luctum.*

(4) S. Augustinus ser. 157. al. 23. de ver. Apost. c. 4. sq. ,, Ubi, *inquit*, sunt deliciae ,, vestrae, propter quas ambulatis per vias pravas? Non dicimus ubi erunt, cum haec ,, vita transierit; sed modo ubi sunt? Cum hesternum diem hodiernus abstulerit, et ,, hodiernum crastinus ablaturus sit, quid eorum quae diligitis, non transcurrit, et ,, transvolat? Quid non fugit pene antequam capitur, cum ex ipso hodierno die nulla ,, possit vel hora retineri? Ita enim secunda excluditur a tertia, sicut prima exclusa ,, est a secunda. Ipsius horae unius, quae praesens videtur, nihil est praesens, omnea ,, enim partes ejus, et omnia momenta fugitiva sunt. Propter quid peccat homo, si ,, non excaecatus est, cum peccat, et cum peccaret, attendat, etc.

(5) Hom. 37. in Evang. (6) Epist. 23.

(7) Tract. 7; in Joan. num: 2.

dolor, et tristitia sunt de malo praesenti. Dolor autem prout est in appetitu sensitivo, passio dicitur animae, sicut molestiae corporales dicuntur passiones corporis (1). Differt vero dolor a tristitia, sicut delectatio a gaudio, ut dictum est (2). Nam si dolor ex interiori apprehensione mali caussatur, tristitia dicitur; si vero dolor caussatur ex perceptione exterioris sensus, maxime tactus, distinguitur a tristitia, et dolor corporalis dicitur, non quod sit solius corporis, sed quia est animae dolentis in corpore (3). Itaque tristari quis potest tam de malo praesenti, quam de praeterito, et futuro, praesenti tamen in mente, vel immaginatione, quia interior apprehensio ad ea extendere se potest: dolere autem nonnisi de praesenti in seipso malo quis potest, quia sensus exteriores nonnisi praesentia mala sentire queunt (4). Ceterum vocabula doloris, et tristitiae saepe commutantur, et tristitia vocari solet dolor interior (5).

604. Dolorum multiplicitas attendi potest ex diversitate caussarum corpus male afficientium, ejusque constitutionem vel dissolventium, vel perturbantium; quae cum pene infinitae sint, dolorum corporis numerus decerni vix, aut ne vix quidem potest. Doloris quoque interni, sive tristitiae quae funditur per mala nobis propria sine habitudine ad alios, varia multiplicitas est pro varietate malorum, quibus sumus obnoxii. Si autem objectum tristitiae sit aliquid estraneum, sic tristitiae species enumerantur a S. Thoma (6) post Damascenum (7), 1. *misericordia*, quae est de malo alterius, propter quod excitamur ad subveniendum proximo; 2. *invidia*, ob quam bonum alterius existimatur malum proprium; 3. *anxietas* (8), sive *angustia*, cum non appa-

(1) S. Thom. 1. 2. q. 35. a. 1.

(2) § 595

(3) S. Thom. loc. cit. dolorem diserte statuit in anima operante per appetitum sensitivum; ideoque ipsum ponit inter animae passiones. „ Dolor, ait, secundum quod „ est in appetitu sensitivo, propriissime dicitur passio animae, sicut molestiae cor„ porales proprie passiones corporis dicuntur „. Et ad 1. *Dolor dicitur esse corporis, quia caussa doloris est in corpore, puta cum patimur aliquod nocivum corpori; sed motus doloris semper est in anima.* Idem repetit 3. p. q. 15. a. 5. indeque probat vere in Christo fuisse sensum doloris. Non quod sensatio in sola mentis perceptione consistat; quod improbavimus Tom. I. § 215. sqq. sed quia anima per appetitum sensitivum, qui est facultas utens organo corporeo, cum dolet patitur in corpore. S. Hilarius l. 10. de Trin. n. 14. „ Ea, *inquit*, natura corporum est, ut ex „ consortio animae in sensum quemdam animae sentientis animata, non sit hebes ina„ nimisque materies: sed et attacta sentiat, et compuncta doleat, et algens rigeat, „ et confota gaudeat, et inedia tabescat, et pinguescat cibo. Ex quodam enim obli„ nentis se penetrantisque animae transcursu, secundum ea in quibus erit, aut oble„ ctatur, aut taeditur, etc. „ Ex his autem procedit ad declarandum dolores in Christo patiente. Quae certe cum S. Thomae doctrina plane congruunt, ostenduntque quam longe recesserint Philosophi recentiores ab avita SS. Patrum doctrina.

(4) S. Thom. loc. cit. a. 2. ad 2.

(5) Vide S. Thom. ibid. a. 7.

(6) Loc. cit. a. 8.

(7) L. 2. de Fide c. 14.

(8) Vide Ariani Epictetum l. 2. c. 13.

ret extrinsecum refugium; 4. *acedia*, quatenus membra etiam exteriora immobilia redduntur, ne operentur.

605. Generatim vero sunt tristitiae, sive doloris caussae, 1. malum praesens, idque magis proprie quam bonum amissum; de hoc enim ideo tristamur, quia ejus amissio malum reputatur (1). 2. Concupiscentia, quatenus bonum concupitum retardatur, vel omnino aufertur (2). 3. amor, sive appetitus unitatis eodem modo quo concupiscentia, est doloris caussa (3). 4. potestas cui non potest resisti, si tamen remaneat inclinatio appetitus in contrarium (4); nisi enim haec remaneat, non erit dolori, aut tristitiae locus (5). 5. desperatio boni optati. 6. memoria mali perpetrati (6). 7. Additur iracundia, et invidentia, quia ira, et invidia, semper admixtam habent tristitiam. Denique ipsa corporis constitutio, ob quam nonnulli prae aliis sunt magis tristitiae obnoxii, ut senes, et aegri, iique in quibus melancholicus humor abundat (7).

606. Transeuntes ad tristitiae effectus, hos S. Thomas (8) enumerat. 1. Tristitia impedit, vel etiam aufert facultatem addiscendi (9). 2. aggravat animum, et quandoque homo remanet stupidus (10) 3. debilitat operationem circa id quod cum tristitia facimus (11). 4. nocet etiam corpori plusquam ceterae passiones (12). Haec autem intelligenda sunt de nimia tristitia, vel dolore: nam moderatus moeror ad rectae rationis praescriptum exactus,

---

(1) S. Thomas 1. 2. q. 36. a. 1. (2) Ibid. a. 2.

(3) Ibid. a. 3. (4) Ibid. a. 4.

(5) Hac ratione SS. Martyres magna perfusi erant laetitia in tormentis, etsi potestati, a qua cruciabantur, non poterant absque culpa resistere. nam divina caritate accensi, et propter spem futurorum bonorum, incitabantur potius quam retraherentur ab appetitu tormentorum. Atque hinc erant illa S. Ignatii M. verba in Epist. ad Rom. ,, Utinam fruar bestiis. quae mihi sunt praeparatae,. Ignis, crux, bestiae, con- ,, fractio ossium, membrorum divisio, et totius corporis contritio, et tota tormenta ,, diaboli in me veniant, tantum ut Christo fruar ,,. Christus autem, etsi nulli subjiceretur potestati, quam absolute non posset effugere, quia tamen ut pro nobis magis pateretur, voluit ut natura humana in ipso omnia sustineret quae ejusdem naturae erant propria; idcirco summa fuit tristitia affectus in Passione sua. Vide S. Thom. 3. p. q. 46. a. 6.

(6) Nullum est malum, de quo concipere tristitiam dignum sit, si cum peccato, quod principaliter, et verissime malum est conferatur. Potissimum ergo de peccatis commissis debemus tristari, eaque expiare poenitentia, quae ut ait S. Thomas 1. 2. q. 35. a. 8. ad 2. *est de malo proprio, quod est per se objectum tristitiae.*

(7) Vide Plinium Hist nat. l. 7. c. 19.

(8) 1. 2 q. 37. a. 1. sqq.

(9) Art. cit. ad 3. S. Thomas animadvertit, S. Gregorium M. intermisisse expositionem Ezechielis propter tristitiam. Vide ejus Homil. 10. lib. 2. num. 24.

(10) Idem S. Gregorius l. 1. Mor. c. 36. al. 37. ,, Saepe *ait*, gravitatem taedia, ,, quasi ex latere subjuncta tristitia sequitur; atque omne opus, quod mens; bona in- ,, tentione inchoat, hoc velamine moeroris obumbrat ,,.

(11) Propterea, ajebat Apostolus 1. Cor. c. 9. v. 7. *Non ex tristitia, aut ex necessitate, hilarem enim datorem diligit Deus.*

(12) Vide Chrysostomum Epist. 3.

fructus gignit optimos, nimirum despectionem rerum fluxarum, aeternarumque amorem: et *ita*, inquit Chrysostomus (1), *ex omni parte anima transfertur ad philosophiam, ut deliciarum, atque suavitatum hujus vitae ne ratio quidem ulla habeatur; imo si quid prius delectabile visum sit, si quid gratum, id nunc amarissimum, et odibile dicitur.* Optanda est haec tristitiae species, de qua Apostolus 2. Cor. 7. v, 8. sqq ,, Etsi contristavi ,, vos in Epistola, non me poenitet: et si poeniteret, videns quod ,, epistola illa (etsi ad horam) vos contristavit, nunc gaudeo: ,, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam . . . Quae enim secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur: seculi autem tristitia mortem operatur (2) ,, .

607. Inter tristitiae remedia S Thomas (3) reponit 1. delectationem quamlibet: sic enim tristitia mitigatur. 2. fletum, quia sic interior tristitia ad exteriora diffunditur; 3. compassionem amicorum, quia cum haec compassio sit effectus amoris, quamdam delectationem producit; 4. contemplationem veritatis, maximeque rerum divinarum, futuraeque beatitudinis; haec enim contemplatio magnam adfert delectationem (4). 5. somnum, et balnea; ita enim corpore refecto ac recreato, inducitur quaedam delectatio, quae tristitiam mitigat (5). Addunt considerationem inutilitatis tristitiae ad repellenda mala temporalia, quae tristitiam caussant (6). Et idcirco Chrysostomus (7) unam tantum tristitiam utilem putat, quae est secundum Deum, et poenitentiam in salutem stabilem operatur. Addunt quoque assuetudinem patiendi, quae allevatio quaedam tristitiae est (8). Addunt praeterea cantum, qui animum advertit a tristi objecto, concitatque spiritus, prae tristitia torpentes (9). Atque haec quidem de passionibus ad concupiscibilem pertinentibus.

---

(1) L. de compunct. cordis.

(2) S. Greg. M. l. 10. Mor. c. 18. n. 24. ostendit, tristitiam ex tentatione, Dei misericordiam pro nobis exorare. Et lib. 31. c. 45. n 88. describit filias tristitiae, quae non est secundum Deum, scilicet, malitiam, rancorem, pusillanimitatem, torporem circa praecepta, et vagationem mentis circa illicita.

(3) 1. 2. q. 38. a. 1. sqq.

(4) Apostolus 2. Cor. 4. v. 17. ajebat: *Momentaneum, et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis,*

(5) Vide S. Augustinum l. 9. Confess. c. 12.

(6) Videri potest Chrysostomus Hom. 5. et 7. ad Populum. (7) Hom. 5. cit.

(8) Conferatur Stobaeus ser. 121.

(9) Chrysologus ser. 10. ,, Omnes, *inquit*, qui arduas operum sublevant, et solantur angustias, probant ad solatium laboris datam nobis naturaliter cantilenam. ,, Hinc nautae cantu superant marina discrimina. Hinc immensa pondera adducunt levamine canticorum.... Hinc praeliatores ipsos praecedens cantus subire concitat amara bellorum ,,.

De spe, et desperatione.

608. Ad passiones irascibilis devenientes, ad spem aggredimur, de qua hic non loquimur, prout virtus Theologica est, qua speramus a Deo aeternam beatitudinem (1); sed de spe, prout est passio, et versatur circa bonum non praecise, qua bonum, ut amor, sed quatenus est futurum, arduum, et possibile. Si enim bonum esset praesens, de ipso foret gaudium, non spes. Si non esset arduum, spes non differret a cupiditate. Si non esset possibile adipisci, nemo illud speraret (2).

609. Caussae ad spem inducentes potissimae sunt 1. experientia; qui enim versatus saepe est in difficultatibus superandis, felicemque in susceptis habuit exitum, in spem erigitur similium eventuum (3). Multoties autem experientia spem minuit, vel aufert; si scilicet quis experiendo comprobarit, rem obtineri minime posse (4) 2. Doctrina, persuasio, fortitudo, divitiae, amici, patroni, omneque id quod potestatem auget: spem nutrit; ita enim adeptio, etsi ardua, existimatur possibilis (5). 3. Spem injicit experientiae defectus, ob quem, ut Aristoteles animadvertit (6), juvenes tamquam inexperti in spem facile adducuntur rerum etiam difficilium obtinendarum (7). Accedit in juvenibus spirituum fervor, ne facile cedant difficultatibus quae objiciuntur (8). Ob quam rationem senes non ita facile spem concipiunt. Effectus autem spei sunt 1. longanimitas in expectando; 2. patientia in tolerando; 3. audacia in aggrediendo; 4. alacritas in operando (9).

610. Adversus spem vanam hoc tantum esto remedium, quod habetur Psal. 39. v. 5. *Beatus vir, cujus est nomen Domini spes ejus: et non respexit in vanitates, et insanias falsas.* Vanitates enim, et insanias falsas sectantur, qui nimia rerum terrenarum cupiditate ducti, nihilque, aut vix de aeternis rebus solliciti, spes acuunt sine termino, semper futuris caducis bonis inhiantes, et majora semper avide sperantes, sibique promittentes. *O quanta dementia est*, ajebat Seneca (10), *spes longas inchoantium! Emam, aedificabo, credam, exigam, honores geram, tum demum lassam, et plenam senectutem in otium referam. Omnia,*

(1) De hac S. Thomas agit a. 2. 2. q. 17.

(2) Vide S. Thom. 1. 2. q. 40. a. 1.

(3) Hac ratione senes, et veterani in nonnullis negotiis in spem firmiorem veniunt, dum juvenes, et inexperti desperant.

(4) Vide S. Thom. 1. 2. q. 40. a. 5.

(5) Vide S. Thom. loc. cit. Pii homines facile eriguntur in spem bonam, quia norunt Deo nihil esse impossibile. Quare Synesius epist. 103. *probi malos superant, bona spe.*

(6) L. 2. Rhet. cap. 2.

(7) S. Thom. loc. cit. a. 6.

(8) Ibid.

(9) Spes bona est omnium virtutum janua. Adeatur Phil. l. de Abraham.

(10) Epist. 101.

mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quispiam de futuro debet promittere.

611. Spei opponitur desperatio, quae ut S. Thomas advertit (1) ,, non importat solam privationem spei, sed importat quemdam ,, recessum a re desiderata propter aestimatam impossibilitatem ,, adipiscendi ,,. Quia vero oppositorum opposita sunt caussae, et effectus; caussae, et effectus desperationis opponuntur caussis, et effectibus spei. Etsi autem desperationis radix sit ignavia, ut advertit Chrysostomus (2); nonnumquam tamen, ut ait Seneca (3), *animus ex ipsa desperatione sumitur .... Nullus perniciosior hostis est, quam quem audacem angustiae faciunt.* Quare non ita sunt cogendi homines, ut veluti dësperata sorte, agantur rabie.

612. Circa temporalium rerum adeptionem quod quis in desperationem ruat, ob insuperabiles difficultates, non est admodum laborandum; numquam tamen desperandum est de Divina Misericordia. Non est autem desumenda occasio peccandi ob spem in Deum; stultitia enim est se vulnerare ob spem sanitatis recuperandae (4).

De timore, audacia.

613. Timor post tristitiam, ut adnotat S. Thomas (5), magis obtinet rationem passionis. Est autem de malo futuro difficili, cui resisti facile non potest (6). Sex ejus species assignantur a S. Thoma (7) cum Damasceno (8). 1. *segnities*, cum quis refugit operari propter timorem excedentis laboris. 2. *erubescentia*, cum quis timet, ne ob actus turpitudinem sua laedatur existimatio. Quod quidem si accidat in ipsa patratione actus turpis, est *erubescentia:* si autem sit de actu turpi jam patrato, est *verecundia*, quae tertia est timoris species; et utraque est timor infamiae: vel contumeliae. 4. *admiratio*, cum quis considerat magnum aliquod malum, cujus non valet exitum videre, (9) vel cum refugit judicium proferre, metuens. ne decipiatur (10). 5. *stupor* ex insueti mali consideratione. 6. *agonia*, cum malo futuro provideri non potest.

614. Si autem timor consideretur, prout a Deo per ipsum aliquo modo avertimur; vel convertimur; dividitur a S. Thoma

(1) 1. 2. q. 40. a. 4. ad 3.

(2) In 1. Paraen. ad Theodorum: *Quae tandem*, inquit, *est radix, et mater desperationis? Ignavia, inquam... Ignavia desperationem parit: ab hac mutuo et illa nutritur.*

(3) Lib. 2. quaest. nat. c. 59.

(4) S. Augustinus ser. 352. al. Hom. 27. inter 50. n. 9. ,, Ne desperando augeamus ,, peccata, propositus est poenitentiae portus, rursus ne sperando augeamus, datus ,, est dies mortis incertus ,,.

(5) 1. 2. q. 41. a. 1. sq.

(6) Ibid. a. 2.

(7) Ibid. a. 4.

(8) L. 2. de Fide c. 15.

(9) S. Thomas a. 4. cit. ad 4.

(10) Ibid. ad 5.

(1) in *mundanum*, *servilem*, *initialem*, *et filialem*. Atque *mundanus* quidem timor est, cum quis propter mala quae timet, a Deo recedit; ideoque semper est malus: *Servilis* autem est, cum timetur poena; quae si timeatur tamquam principale malum, timor dicitur *serviliter servilis*, estque malus; non enim refugit culpam, sed tantum poenam; quae si non foret, culpa placeret. Si autem timeatur quidem poena, sed non tamquam principale malum, timor dicitur *simpliciter servilis*, et quoad substantiam est actus bonus, eoque, si sit gehennae timor, peccator disponitur ad justificationem, ut definivit Tridentina Synodus (2). *Initialis* vero timor est, cum timetur et culpa, et poena. Denique *filialis* timor est, cum quis timet culpam, quia est Dei offensa.

615. Ut vero malum praesens est caussa tristitiae; ita malum futurum est prima timoris caussa. Altera est amor boni oppositi malo, quod timetur. *Ex hoc enim*, ait S. Thomas (3), *quod aliquis amat aliquod bonum, sequitur, quod privativum talis boni sit ei malum, et per consequens quod timeat ipsum tamquam malum*. Tertia caussa dispositiva est defectus: nam ex defectu virtutis provenit, quod quis non possit facile repellere imminens malum (4). Atque ad hanc caussam refertur cum defectus roboris, divitiarum, amicorum, et potestatis ad repellendum malum; tum conditio temperamenti frigidioris, aut mollioris, quae timidiores facit praesertim foeminas. Ad hanc refertur etiam scelerata conscientia; *proprium est* enim *nocentium trepidare*, ut adnotat Seneca (5).

616. Effectus autem timoris hi numerantur a S: Thoma (6). 1. contractio et hebetatio, caloris, et spirituum; idque ex ipsa debilitate virtutis, ob quam malum non ita facile potest depelli. 2. pallor, ac tremor; consequuntur enim ex ipsa contractione, et hebetatione caloris, et spirituum, quibus proinde exteriora corporis membra destituuntur (7) 3. sitis, solutio ventris; loquendi difficultas, et aliquando etiam mors, nimirum ob caloris, et spirituum hebetationem, propter quam spiritus a cerebro, et a corde refugiunt (8). 4. excogitatio consilii, quae quidem utilis esse potest, si timor sit parvus; si vero timor sit vehemens, timens vult quidem consilium capere, sed adinvenire non potest (9). Denique timor ob caloris defectum operationem exteriorem impedit, quoad ipsum pertinet, si tamen sit moderatus, timentem

---

(1) 2. 2. q. 19. a. 2. (2) Sess. 6 can. 8.

(3) 1. 2. q. 43. a. 1. (4) Ibid. a. 2. (5) Episl. 97.

(6) Loc. cit. q. 41. a. 1. sqq. (7) Ibid. a. 3. ad. 1.

(8) Haec quoque caussa est, propter quam aliquando ob nimium timorem repentina nasciter canities, quia capite destituto spirituum copia, pituita, quae est canitici materies, concoqui non potest.

(9) Ibid. a. 2. ad 2.

cautum reddit, efficitque, ut diligentius operetur. *Qui timet Deum, nihil negligit*, ut dicitur Eccl. 7. v. 19. Hinc duo alii existunt timoris effectus, et quod sit peccatorum frenum, et quod homines providos, cautosque efficiat.

617. Jam primum mali timoris remedium est, considerare, multa quae nos terrent, revera non esse timenda. *Nolite*, inquiebat Christus Matt. 10. v. 28. *timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed potius timete eum, qui potest et animam, et corpus perdere in gehennam.* Ex quo sequitur alterum remedium, nimirum consideratio poenarum futuri seculi, quae et acerbissimae sunt, et finem non habent. Tertium est, spem omnem in Deo reponere, prout S. Petrus monet in Epist. 1. c. 5. v. 7. *Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Nam ut Regius Vates ajebat Ps. 26. v. 1. sq. *Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitae meae, a quo trepidabo?* Quartum remedium est bona conscientia; ut enim vel ,, ipse Cicero ait (1): ,, Magna est vis conscientiae, et magna ,, in utramque partem, ut neque timeant, qui nihil commiserint; et poenam semper ante oculos versari putent, qui ,, peccarint ,,.

618. Timori opponitur audacia, quae nihil est aliud, quam *prosequutio mali terribilis imminentis, quod aliquis sperat superare;* ideoque audacia consequitur spem (2); atque proinde quidquid potest spem caussare, et timorem excludere, est caussa audaciae (3). Audaces, qui non ex judicio rationis aggrediuntur pericula, sed ex sola passione, initio promptiores sunt ad pericula subeunda; cum vero experiuntur pericula, quae non ita magna putabant, deficiunt, animisque concidunt. At ii, qui praemeditata pericula aggrediuntur, initio remissiores sunt, in ipsis vero periculis invictum retinent animi robur (4).

De ira.

619. Superest ira, cui nulla alia opponitur passio, ut S. Thomas demonstrat (5); sed ei tantum opponitur cessatio a motu, quae est negatio, vel privatio irae. Est autem ira *appetitus vindictae*, ut eam S. Augustinus definit (6).

620. Tres irae species S. Thomas (7) recenset cum Damasceno (8), nimirum 1. χλη', seu bilis (9), quae cito accenditur, et

---

(1) In Orat. pro Milone.
(2) S. Thom. 1. 2. q. 45. a. 1. sqq. (3) Ibid. a. 3. (4) Ibid. a. 4.
(5) 1. 2. q. 23. a. 3. (6) L. 2. Confess. c. 6.
(7) 1. q. 56. a. 8. (8) L. 2. de Fide c. 16.
(9) A *chole* est *cholera*, de qua Eccl. 31. v. 23. *Vigilia, cholera, et tortura viro infrunito.* Primam hanc irae speciem S. Thomas loc. cit. *fel* vocat: in felle enim est sedes, et materia bilis.

excandescentia vocari solet; 2. μῆνις, sive *bilis diuturnior* (1), ex parte tristitiae caussantis iram, quae diu in memoria manet; 3. κότος, seu *ira ulciscendi occasionem captans, animoque reposita* (2), hoc est, *ira inveterata* (3).

621. Caussae, ex quibus ira profluit, sunt 1. aliquid factum contra illum qui irascitur; nemo enim irascitur, nisi aliquid contra ipsum stat, 2. despectus, sive contemptus irascentis: is enim contemptus opponitur excellentiae propriae, quam homines quaerunt; ideoque iram facile concitat, 3. est defectus alicujus rei necessariae, aut desideratae; quare *infirmi*, ut Aristoteles observat (4), *egentes, et qui non habent id quod concupiscunt, facilius irascuntur, quia facilius contristantur* (5) 4. caussa est naturale temperamentum corporis; qui enim copiosiori abundant bile, ad iram sunt procliviores, et si bilis magis accendatur, ut aestivo tempore magis ad iram provocantur.

622. Effectus irae sunt 1. delectatio ex vindicta, sive exequutioni mandata, sive animo cogitata, 2. alteratio corporalis ex

---

(1) *Menis* idem est ac ira permsocos; eamque S. Thomas loc. cit. pertinere ait ad maniam, quae a manendo dicitur, ἀπό τοῦ μένειν idest, quod maneat. Est enim ira, praesertim diuturnior, quaedam insania. *An est*, inquit Tullius l. 4. Tuscul. *quidquam similius insaniae, quam ira, quam bene Ennius initium dixit insaniae. color, vox oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum, quam partem habent sanitatis?*

(2) Hanc pertinere ad *furorem*, qui numquam quiescit, donec puniat, docet S. Thomas loc. cit.

(3) Triplicis hujusce speciei irae meminit Aristoteles l. 4. Ethic. c. 11. ubi quosdam irascentium vocat *acutos* sive *celeres* in ira concipienda; quosdam *amaros*, qui diu retinent iram; quosdam *difficiles* sive *infensos*, qui sine ultione non quiescunt. Audiendus est S. Thomas 4. Ethic. lect. 13. De primis ait: „ Illi qui dicuntur iracundi, idest prompti ad iram, velociter irascuntur, et etiam personis quibus non „ oportet, et in quibus rebus non oportet et vehementius quam oportet; non tamen „ multo tempore durat eorum ira, sed velociter ab ea requiescunt.... quia vel retri„ buunt statim vindictam, vel qualitercumque manifestant iram suam per aliqua si„ gna propter velocitatem motus irae; et sic ira exterius exhalante, requiescunt; sicut „ etiam calor inclusus magis conservatur, evaporans autem citius evanescit. Ad hanc „ autem speciem irae maxime videntur dispositi cholerici propter subtilitatem, vel ve„ locitatem cholerae. In hac autem velocitate superabundantiam obtinent *acrocholi*, „ idest, extremi in ira, ab *acros*, quod est *extremum, et cholos*, quod est *ira*, quia „ sunt acuti, et prompti, ut irascantur „. De iis vero qui retinent iram in corde: „ „ Tunc, *ait*, eorum ira quiescit, quando retribuunt vindictam pro injuria illata... sed „ si hoc non fiat, affliguntur interius, quia non manifestant iram suam; et nullos po„ test persuadendo, eorum iram mitigare, quae ignoratur. Sed ad hoc quod eorum „ ira digeratur; est necessarium longum tempus, per quod paulatim tepescat, et ex„ tinguatur accensio irae. Tales qui sic iram retinent diuturnam, sunt sibi ipsis mo„ lestissimi, et praecipue amicis; cum quibus delectabiliter non possunt convivere; et „ propter hoc vocantur *amari*. Ad hanc autem speciem superabundantiae maxime viden„ tur esse dispositi melancholici, in quibus impressiones susceptae diu propter humo„ ris grossitiem perseverant „. Denique de illis quos Aristoteles appellat *difficiles* ad deponendam iram, sive *infensos*, ait: „ Non est in eis diuturnitas irae ex sola retentione, ut possit tempore digeri, sed ex proposito firmato ad puniendum „.

(4) L. 2 Rhet. c. 2.

(5) De hisce caussis confer S. Thom. 1. 2. q. 47. a. 1. sqq.

fervore sanguinis, et spirituum circa cor; ideoque Damascenus (1) iram definit: *Sanguinis qui cordi affusus est, ebullitio, ex exhalatione, seu fuligine bilis proveniens* (2) 3. mentis perturbatio, quae sequela quaedam est perturbationis corporalis (3). Ceteros irae effectus cum in alios, tum in ipsum qui irascitur, copiose describit Seneca (4).

623. Ad mitigandam aliorum adversus nos iram, haec adhiberi remedia possunt. 1. fateri errorem nostrum, veniamque rogare et iratis minime contradicere; ita enim tollitur irae caussa (5). Ita placatur ira Dei in nos. Ps. 31. v. 5. *Dixi: Confitebor adversum me injustitiam meam Domino, : et tu remisisti impietatem peccati mei.* 2. declinare ab irato, et silentium servare, nec ullo pacto resistere. *Si fieri potest*, ait Apostolus Rom. 12. v. 18. sq. *quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. Non vosmetipsos defendentes, charissimi, sed date locum irae.* 3. removere suspicionem contemptus, is enim iram commovet, ut dictum est (6).

624. Ut autem in nobis ipsis sedemus irae motus, 1. curandum est, *primum irritamentum irae protinus spernere, ipsisque repugnare seminibus; et dare operam, ne incidamus in iram*, ut Seneca monet (7). 2. Volvendum animo est, quod idem Seneca ait (8), *maximum remedium irae, dilatio est;* quare cum ira insurgit cavendum est, ne simus praecipites (9) 3. Expendendae sunt injuriae iram commoventes, quae multoties leviores sunt, quam videntur (10). 4. Libranda voluntas, conditioque inferentium injuriam; fiet enim, ut Seneca inquit (11), ut *prudentiori cedamus; stultiori remittamus.* 5. Ponderanda sunt mala, quae iram sequuntur (12). 6. Vitandum est iracundorum consortium (13). Prov. 22. v. 24. sq. *Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso. Ne forte discas semitas ejus et sumas scandalum animae tuae.* 7. Exempla nobis proponere debemus hominum mansuetorum, qui ab ira temperarunt, praesertim Christi Domini, qui ut dicitur 1. Pet 2. v. 23. *cum*

---

(1) L. 2. de Fide c. 16.

(2) Ita in edit Opp. Damasceni P. Lequien S. Thomas autem 1. 2. q. 48. a, 2. ad 1. retinuit veterem versionem, quae quoad rem idem refert.

(3) De his vide S. Thom. 1. 2. q. 48. a. 1. sqq. Quae adeo vera sunt, ut non solum ira *per vitium*, sed etiam ira *per zelum*, ut S. Gregorius habet l. 5. Mor. c. 30. Sapientes turbet.

(4) L. 1. de ira c. 1. sq.

(5) Adeat. Arist. l. 2. Rhet. c. 3.

(6) § 621.

(7) Loc. cit. c. 7.

(8) Lib. 3. de ira cap. 12.

(9) S. Ambrosius; ut scribit Theodoretus l. 5. Hist. c. 17. auctor fuit Theodosio post caedem Thessalonicam, ut legem conderet, qua sententiae per iracundiam pronunciatae, irritae essent, cognitionesque caussarum de caede, et publicatione bonorum ad triginta dies scriptis proditae manerent.

(10) Vide Senecam loc. cit. c. 29.

(11) Ibid. cap. 24.

(12) Ibid. cap. 5.

(13) Vide Chrysostomum Hom. 29. ad Populum.

malediceretur ; non maledicebat ; cum pateretur , non comminabatur ; tradebat autem judicanti se injuste.

625. Haec de passionibus, earumque remediis breviter attigimus (1). Nunc autem ad id quod initio articuli quaerebamus redeuntes: cum Stoici officiis tantum perfectis nomen virtutis tribuerent, ut dictum est (2): perfecta autem ea tantum officia reputarent, quae erant ab omni passione (3) soluta, proinde nullum agnoscebant virtutis actum, qui esset cum aliqua animi passione conjunctus; ideoque ab omni passione sapientem immunem esse dicebant (4). Quam Stoicorum sententiam Tullius (5) multis est prosequutus. Idipsum saltem ex parte docuerat Thomasius (6), statuens, omnes affectus etiam bonos ; esse eradicandos ; etsi postea hunc errorem revocarit (7).

626. Videtur autem ita dicendum I. quia nisi officia ab omni passione vacent, procedunt ab anima aegritudine laborante. Actiones autem ab anima aegra procedentes, nequeunt esse bonae moraliter, sive ad virtutem pertinere. Officia igitur ut sint virtutum actus, debent vacare ab omni passione.

627. II. Ut Cicero advertit (8): omne malum etiam mediocre, malum est: nam et corpus etiam mediocriter aegrum, sanum

---

(1) Non est tamen praetereundum, passiones concupiscibilis cohiberi potissimum virtute temperantiae, ut ostendit S. Thomas 2. 2. q. 141. a. 2. sqq. passiones vero irascibilis, praesertim timorem, et audaciam reprimi per virtutem fortitudinis, ut idem S. Thomas demonstrat ibid. q. 123. a. 6. Qua vero ad passiones pertinent, partem constituunt Theologiae mysticae, praecipue illam, quam *Mysticam Purgationem* vocant. Docte de hisce scripsit Nicolaus Terzagus Episcopus Narniensis in opere Theol-Hist. Myst. typis edito an. 1766. in quo S. Thoma Magistro potissimo utitur, ad Pseudomysticos confutandus.

(2) § 566.

(3) Ut idem S. Thomas advertit 1. 2. q. 24. a. 2. et q. 26. de ver. a. 8. ad 2. Stoici omnes passiones reputabant malas ; Peripatetici vero passiones moderatas dicebant esse bonas. Vix tamen, quod ad rem pertinebat, dissidebant invicem. Nam Stoici quos postea Cartesius sequutus est l. de passion. a. 47. negabant distinctionem inter appetitum sensitivum, et intellectivum, omnesque appetitiones vocabant volitiones ; passiones autem dicebant motus progredientes extra limites rationis, eosque appellabant *animae morbos*. Motus autem praetergredientes rectam rationem, moraliter boni esse non possunt ; bonitas enim moralis pendet a conformatione cum recta ratione. Quare Zeno, ut ex Laertio l. 7. passionem, sive perturbationem definiebat *praeternaturalem animi motionem* ; vel ut Cicero refert l. 4. Tuscul. *aversam a recta ratione contra naturam animi commotionem*. Videri potest Lipsius in Manud. ad Phil. Stoici.

(4) Vide Laertium loc. cit.

(5) L. 3. Tuscul.

(6) Ethic. p. 2. c. 6. n. 9. sq.

(7) Cautel. p. 1. c. 14. § 50. not. q. ibi autem § 49. cavendum monet ab opinione Scholasticorum, *quasi omnes affectus sint boni, aut certe indifferentes, v. g. ira, aemulatio, indignatio*. Quibus verbis expresse docet, iram, aemulationem, indignationem, semper esse malas ; quae sane aperte contradicunt sacris Litteris : nam Psal. 4. v. 5. dicitur : *irascimini, et nolite peccare*. Et 1. Cor. 12. v. 31. *Æmulamini charismata meliora*. Et 2. Cor. 7. v. 11. *Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem : sed defensionem, sed indignationem sed timorem sed desiderium , sed aemulationem*. Haec Apostolus ut bona in Corinthiis laudat, quia erant ad destructionem peccati. Thomasius autem damnat ut mala.

(8) Loc. cit.

non est. In animo igitur mediocritas ipsa passionum caret sanitate. Officia autem carentia sanitate, nequeunt esse actus virtutum. Ut tales igitur sint, debent esse immunia a quacumque passione.

628. III. Ut idem Cicero habet (1): In quem cadit timor, in eumdem cadit aegritudo; timiditas enim est quaedam ignavia; haec autem aegritudo est. Non cadunt autem in virum fortem ignavia, et timiditas. Igitur ne aegritudo quidem. At nemo sapiens, nisi fortis. Non cadet igitur in sapientem aegritudo; ideoque nec timor, nec alia quaevis passio, quae est quaedam aegritudo.

629. IV. Si qui habent virtutes purgati animi, sunt a passionibus immunes (2). Passiones ergo actus virtutum inficiunt, efficiuntque saltem, ut minus sint laudabiles.

630. V. Passiones, semper conjunctae sunt cum aliqua perturbatione judicii. Ubi autem judicium est perturbatum, officia nequeunt esse actus virtutum saltem perfecta. Igitur ut sint virtutum actus, soluta debent esse ab omni passione.

Prop. *Passiones seipsis non pugnant cum virtutum officiis.*

631. Demonst. I. Passiones secundum se consideratae non sunt neque bonae, neque malae moraliter; bonum enim, et malum morale pendent a ratione, et a voluntate: passiones autem secundum se sunt quidam motus appetitus irrationalis. Quod igitur sint bonae, vel malae moraliter, hoc contingit, quia subjacent imperio rationis, et voluntatis. Si ergo moderatae sint ex praescripto rectae rationis, bonae erunt; malae vero, si a recta ratione recedant (3). Passiones ergo seipsis non pugnant cum virtutum officiis (4).

632. Demonst. II. Natura nihil nobis indidit, quod cum virtute pugnet: nam inclinatio ad virtutem est ex ipsa natura, a qua est recta hominis ratio, ideoque peccatum dicitur esse contra naturam, quia est contra rectam rationem, ut dictum est (5). Natura autem nobis indidit appetitum sensitivum, cujus actus sunt passiones, ut supra diximus (6). Non ergo passiones cum officiis virtutum seipsis pugnant.

(1) Ibid. (2) Macrob. l. 1. Satur.

(3) Vide S. August. l. 9. de. civ. c. 5.

(4) S. Thomas 1. 2. q. 24. a. 1. Quae quidem adeo vera sunt, ut ipsamet concupiscentia, et fomes peccati, qui ex peccato est, et ad peccatum inclinat, seipso peccatum non fit, ut definivit Tridentina Synodus sess. 5. can. 5. „ Manere autem in baptizatis concupiscentiam, vel fomitem, haec S. Synodus fatetur, ac sentit: quae cum „ ad agonem relicta sit, nocere non consentientibus, et viriliter per Jesu Christi gra- „ tiam repugnantibus, non valet quinimmo; *Qui legitime certaverit, coronabitur*. Hanc „ concupiscentiam, quam aliquando Apostolos peccatum appellat, S. Synodus declarat, Ec- „ clesiam Catholicam numquam intellexisse peccatum appellari, quod vere et pro- „ prie in renatis peccatum sit; sed quia ex peccato est, et ad peccatum inclinat. Si „ quis autem contrarium senserit, anathema sit „.

(5) § 250. (6) § 580.

633. Denique passiones sunt in hominibus justis in hujus vitae peregrinatione degentibns, quorum omnes affectiones rectae sunt, quia eorum amor est rectus. Hi metuunt poenam aeternam; cupiunt vitam aeternam; dolent, quia *ingemiscunt*, *adoptionem filiorum Dei expectantes*; gaudent in spe vitae aeternae; metuunt peccare; cupiunt perseverare, tristitiam habent de suis, et aliorum peccatis; aemulantur, et irascuntur adversus sua, et aliorum peccata. Apostolus Rom. 12. v. 15. praecipiebat *gaudere cum gaudentibus*, *flere cum flentibus*. De seipso autem ajebat 2. Cor. 7. v. 5. *foris pugnae*, *intus timores*. Et ad Phil. 1. v. 3. *desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo*. Et Rom. 1. v. 11. *Desiderio videre vos; et* c. 9. v. 2. *tristitia mihi magna est*, *et continuus dolor cordi meo*. Ipse etiam Christus passiones adhibuit, dum flevit doluit, desideravit, expavit, contristatus suit (1); quamvis passiones ejusmodi longe aliter fuerint in Christo, quam in nobis, ut S. Thomas demonstrat (2), quia in nobis saepe praeveniunt judicium rationis; in Christo autem motus appetitus sensitivi oriebantur secundum dispositionem rationis: in nobis saepe feruntur ad illicita; secus in Christo: in nobis quandoque secum trahunt rationem, quod in Christo non fuit, ejus ratio ex illis nullo modo impediebatur. Constat igitur passiones secundum seipsas non pugnare cum officiis virtutum.

634. Ad primum respondemus cum S. Thoma (3) animam tunc aegritudine laborare, ejusque passiones esse morbos, cum hae carent moderatione rationis.

635. Ad secundum concedimus, malum etiam mediocre, malum esse: negamus autem, passiones mediocritatem habentes, esse malas; mediocritas enim earum consistit in conformitate cum recta ratione: nihil autem rectae rationi conforme est malum moraliter.

636. Ad tertium dicimus, timorem, nisi moderationem rectae rationis excedat, non esse moralem aegritudinem, neque esse ignaviam quae semper conjuncta, est cum vitio contra rectam rationem. In virum ergo fortem, adeoque in eum qui revera sapiens est, non cadit ignavia, neque timiditas quae cum ignavia conjungitur; potest tamen, imo et debet cadere moderatus timor: nam sicut ignaviae est, contra rationem timere, ubi timendum non est; ita non fortitudinis, sed audaciae contra rationem est, non timere ubi est juste timendum. Justus ergo timor non opponitur fortitudini.

637. Ad quartum respondet S. Thomas (4): ,, Illi qui ha-,, bent virtutes purgati animi, sunt aliquo modo immunes a pas-

---

(1) Vide S. Augustinum l. 14. de civ. c. 9.

(2) 3. p. q. 14. a. 4.

(3) 1. 2. q. 24. a. 2.

(4) Q. 26. de ver. a. 7, ad 6.

,, sionibus inclinantibus in contrarium ejus, quod eligit virtus, ,, et iterum a passionibus inducentibus voluntatem; non autem a ,, passionibus voluntatem consequentibus ,,.

638. Ad quintum respondemus cum eodem S. Thoma (1), passiones dupliciter se habere posse ad judicium rationis, et ad voluntatem; uno modo ut *praecedentes*, alio modo ut *consequentes*. Ut *praecedentes* quidem, cum praeveniunt judicium rationis, et voluntatem impellunt ad aliquid volendum, vel respuendum; ut *consequentes* vero, cum ex vehementi commotione partis superioris animae in aliquid, sequitur motus appetitus inferioris. Porro passiones *praecedentes*, quia obnubilant judicium rationis, a quo pendet bonitas, vel malitia actus moralis, diminuunt bonitatem, vel malitiam actus; imo potest contingere, ut judicium rationis ita praeveniatur, ut nulla sit ejus indifferentia, quemadmodum in actibus indeliberatis, quos *primos* appellant. At vero passiones *consequentes* non modo non diminuunt bonitatem, vel malitiam actus, sed magis addunt ad ejus bonitatem, vel malitiam; sunt enim signum intensioris voluntatis, quae promptius, et facilius operatur, cum passio excitatur in appetitu inferiori. Itaque concedimus, passiones *praecedentes* impedire aliquo modo officia virtutum; id vero negamus de passionibus *consequentibus*. S. Thomas (2): ,, Passio electionem praeveniens impedit judicium ,, rationis, quod necessarium est in eligendo; postquam vero ,, puro judicio rationis jam electio est perfecta, passio sequens ,, plus prodest, quam noceat, quia si in aliquo turbet judicium ,, rationis, facit tamen ad promptitudinem exequutionis ,,.

QUAESTIO VIII.

De Officiis hominum speciatim, ac primum de Officiis erga Deum, quatenus est naturae auctor, sive de Religione naturali.

639. Officiorum divisionem tradit Apostolus cum ad Tit. 2. v. 12. hortatur, *ut abnegantes impietatem, et secularia desideria, sobrie, juste, et pie vivamus in hoc seculo.* Pie ad Deum ,, (inquit S. Thomas ibid. lect. 3.) sobrie ad se, juste ad ,, proximum ,,. Itaque officia nostra alia sunt erga Deum; alia erga nos ipsos; alia erga proximum nostrum. De his ergo dicendum est. Officia autem nostra erga Deum Religione continentur; nam ut ait Lactantius (3): *hoc vinculo pietatis obstricti Deo, et religati sumus, unde ipsa Religio nomen accepit* (4). Religio autem vel *naturalis* est, respiciens Dei cultum, quem

(1) 2. 2. 3. et q. 26. de ver. a. 7.
(2) Ibid. ad 3.
(3) L. 4. Inst. c. 28.
(4) Vide S. Thom. 2. 2. q. 81. a. 1.

naturae lumen nos edocet; vel *supernaturalis*, quae divina nititur revelatione. De utraque est agendum accuratius in tanta impiorum hominum, ac librorum copia. De Religione autem naturali acturi, duo tantum quaeremus, ne nimii simus, 1. de necessitate officiorum cultus divini cum interni, tum externi, 2. de superstitione.

ARTICULUS I.

Utrum jure naturae teneamur Deo exhibere officia cultus cum interni, tum externi.

640. Deo cultum exhibendum esse, nemo praeter atheos negavit. Quorum insaniam cum jam invictissime demonstraverimus (1), non est opus diutius immorari in ostendenda divini cultus necessitate. Cum enim colere quempiam sit ipsum honore prosequi ob ejus excellentiam; Dei autem infinita sit excellentia, ei proinde summus debetur honos, et cultus. Eamdem ergo naturalis ratio, quae demonstrat, Deum esse, et quidem ens perfectissimum; demonstrat quoque, summum ei deberi cultum, qui *latriae* (2) dicitur.

641. Multiplices sunt Religionis actus, quidam *externi*, quidam *interni*. Atque interni quidem in animo consistunt, quo Deo cultum, et famulatum exhibemus, iique sunt principales actus Religionis. Externi vero sunt illi, quibus interiores actus Religionis exterius manifestamus, quique proinde sunt minus principales; neque debent esse sejuncti ab internis, ut veri sint Religionis actus (3). Ad utrosque, cum sunt in ordine supernaturali, concurrunt Fides, Spes, et Caritas; non tamquam virtutes eos actus elicientes (sunt enim eliciti a virtute Religionis) sed ut eos imperantes; et idcirco S Augustinus (4), ut Angelicus advertit (5), ajebat: *Deus colitur Fide, Spe, et Caritate*. Nam ad superiores virtutes pertinet imperare actus virtutum inferiorum, hoc est, illos ordinare ad suos fines. Fides autem,

---

(1) Thom. 5. § 1172. sqq.

(2) S. Augustinus l. 10. de civ. c. 1. „ Latria, *inquit*, secundum consuetudinem, „ qua loquuti sunt, qui nobis divina eloquia condiderunt, aut tam frequenter, ut „ pene semper, ea dicitur servitus, quae pertinet ad colendum Deum „. Latria enim est *servitus* a verbo λατρεύω, *servio*. Vide S. Thom. 2. 2 q. 81. a. 1. ad 3. Et licet *Dulia* ex vi etymologiae idem prorsus significet ac *Latria*; est enim a δουλεύω *servio*; usus tamen invaluit, ut *Latria* sumatur pro cultu soli Deo debito; *Dulia* vero potissimum adhibeatur ad signignificandum cultum, quo Sancti honorantur. Et quia inter Sanctos eminet Beatissima Virgo Mater Dei, eidem exhibemus cultum *Hyperdulia*, idest excellentioris servitutis, ab ὑπὲρ *supra*, et δουλεία *servitus*. Adeatur S. Thomas 2. 2. q. 103. a. 3. sq. et 3. q. 25. a. 5 et S. Augustinus quaest. super Exod. q. 91.

(3) Vide S. Thom. 2. 2. q. 81. a. 7.

(4) Enchir. c. 111.

(5) Loc. cit. art. 5. ad 1.

Spes; et Charitas sunt virtutes Religione superiores; sunt enim virtutes Theologicae, respicientes Deum ut objectum; Religio vero est virtus moralis respiciens Dei cultum ut proprium objectum. Si autem illi actus considerentur in ordine naturali tantum, ut in iis qui vera Fide destituuntur, ad eos concurrunt, eosque praecedunt cognitio Dei auctoris naturae, itemque fiducia in ipsum, ejusque timor, et amor, prout est naturae auctor. Nam sicut ad Deum colendum necesse est compertam habere, quoad fieri potest, ejus summam infinitamque excellentiam; ita hac cognita, cognoscimus etiam infinitam ejus potentiam, bonitatem, misericordiam, justitiam: et quemadmodum in spem erigimur, eumque metuimus (1), et ad ejus amorem inducimur, ita excitamur ad ipsum colendum; ideoque observat S. Thomas (2). meditationem esse caussam devotionis. Et Ps. 38. v. 4. dicitur: *In meditatione mea exardescet ignis.*

642. Ad interiores Religionis actus pertinent *devotio*, et *oratio* (3). Ac devotio quidem est *voluntas prompte tradendi se ad ea quae pertinent ad divinum famulatum, et cultum* (4). Oratio autem est *petitio decentium a Deo* (5); sive *ascensus men-*

---

(1) De hoc timore agens Heineccius l. t. de jur. nat. et gen. § 131. sq. propinat incautis Lutheranorum errorem, quod timor Dei, qui filialis non est, hominem facit hypocritam, et magis peccatorem; quem errorem damnavit Tridentina Synodus sess. 14. c. 4. et can. 5. Sic enim ille scribit: „ Timor *filialis* cum amore; *servilis* cum „ odio conjunctus, aut saltem ab amore sejunctus est. Cum ergo ad hominis officium „ pertineat, non solum timere Deum, verum etiam eumdem flagrantissimo amore pro- „ sequi: consequens est, ut jus naturae exigat timorem filialem, non servilem... Qui „ servili timore Deum metuit, is a timore Dei sejungit amorem ejusdem. Cum vero „ amor in eo consistat, quod Dei perfectionibus unice delectemur, cujus perfectiones „ non perspicit, metuit, *superstitiosus* vocatur „. En quot involutae loquutiones ad venenum facilius infundendum. Sed quam infeliciter! Nam 1. quod ille ait, *timorem servilem cum odio Dei esse conjunctum*, licet verum sit de timore, quem vocant. *serviliter servilem*, quo scilicet poena unice timetur; falsum est tamen de timore, ut ajunt, *simpliciter servili*; is enim non est conjunctus cum Dei odio: et quamquam sit sejunctus ab amore charitatis; exludit tamen voluntatem peccandi, cum spe veniae, hominemque disponit ad justificationem, ut docet Trid. Syn. loc. cit. ideoque ad amorem charitatis disponit. 2. falsum est, *jus naturae* ita *exigere timorem filialem*, ut reprobet omnem timorem servilem. Jus enim naturae non rejicit dispositiones ad amorem Dei, et ad timorem filialem: harum vero dispositionum una est timor; quo ut Tridentina Synodus docet sess. 6. c. 6. homines *peccatores se esse intelligentes, a Divinae justitiae timore, quo utiliter concutiuntur, ad considerandam Dei misericordiam se convertendo, in spem eriguntur.* Quamvis ergo is timor satis non sit ad conjungendum hominem Deo per charitatem. Non ergo ejusmodi timor sejungit hominem ab amore Dei casto, sed ad ipsum amorem disponit. 3. falsum est illum qui Deum ita metuit, non perspicere ejus perfectiones: perspicit enim Divinam justitiam, qua utiliter concutitur; perspicit Divinam misericordiam, ad quam se convertendo, in spem erigitur; perspicit Divinam bonitatem, ad quam per charitatem amandam disponitur. Haec satis sit indigitasse, ut universi videant, quantum periculi adolescentibus catholicis creetur per ejusmodi haereticorum libros, qui errores suos undique spargunt.

(2) 2. 2. q. 82. a. 3.

(3) Vide q. cit. sq.

(4) Ibid. a. 1

(5) Ibid. q. 83. a. 1.

tis in Deum (1). Ad Deum autem ascendimus, et ab ipso decentia petimus etiam cum Sanctos invocamus (2); Sancti enim sunt pro nobis apud Deum intercessores. Porro ad orationem pertinent obsecrationes, postulationes, et gratiarum actiones (3).

643. Inter externos Religionis actus recensentur *adoratio*, *sacrificium*, *oblationes, primitiae, decimae, vota, jusjurandum*, *adjuratio et laudes Dei*. Non quod in eis nullus sit interior actus, ad quem referri debeant, sed quia actui interiori adjungitur item actus exterior ad interiorem ordinatus (4).

644. Itaque adoratio alia est *interior*, consistens in mentis devotione, alia *corporalis*, et *exterior* consistens in corporis de-

---

(1) ibid. a. 17.

(2) Insignis est de invocatione Sanctorum Theodoreti locus ser. 8. de cur. Graec. affect. ubi in Gentilibus, quos redarguit, novatores nostri temporis etiam confundit, ostendens quaenam fuerit Ecclesiae Catholicae doctrina quinto seculo, quae eccle non tunc coeperat, sed ab Apostolis fuerat accepta. Postquam enim ostendit, templa cultui ethnicorum Imperatorum dicata, impio jam fuisse privata cultu: „ Martyrum, *inquit*, templa conspicua cernuntur, magnitudineque praestantia, omni praeterea ornatus genere variata, splendoremque quodammodo pulchritudinis suae late fundentia „. Ita erant Theodoreti aetate magnifice excitata, atque ornata Martyrum templa. Sed et jam ante similia scripserat S. Basilius Hom. de hominis struct. et Chrysostomus ser. 4. de Anna, aliique Patres. Videri possunt Nouccyus diss. 12. Tom. 2. Apparat. in Biblioth. Max. SS. PP. et Muratorius Diss. 16. de Templ. apud vet. Christ. ornatu in Oper. S. Paulini Nolani edit. Veronen. in quibus Elmenhorstius, Gallaeus, aliique novatores ornamenta Ecclesiarum calumniantes confutantur. Genuensis autem in lect. Œconom. p. 2. c. 7. § 2. not. *a*. probat quidem ornamenta aurea, argentea, ac divitias Templorum; sed ejus verba perpendite: „ Esse sono veramente consacrare a „ Dio, ma per servire alla *Chiesa*, cioè a tutta la Nazione, ne' più gran bisogni „. *Sunt revera Deo consecratae, sed ut serviant Ecclesiae, idest toti Nationi in gravioribus necessitatibus*. Itane vero sunt Deo consecratae? Ecclesia autem nihilne differt a Natione? Non negamus, etiam Templorum divitias, et sacra ornamenta insumi posse, si ita postulet gravis necessitas communis; in idque libentissime consentit Ecclesia, quae est pia fidelium mater. Sed perpendi etiam debet, an liceat initium ducere a domo Dei, illaesis manentibus profanis Laicorum divitiis, et argenteis, aureisve ornamentis, ac lapidibus pretiosis ad eorum luxum fovendum destinatis?

Pergit Theodoretus: „ Neque vero haec per annum semel, aut bis aut quinquies „ advertamus, sed in eis saepenumero dies festos peragimus, saepe diebus singulis „ eorum Martyrum Domino laudes, hymnosque cantamus. Quique homines prospera sunt „ valetudine, conservari eam sibi Martyribus; petunt qui vero aegritudinem aliquam „ patiuntur, sanitatem expotent. Insuper et steriles viri, et mulieres, dari sibi filios „ petunt. qui vero parentes sunt, integra sibi, et propria custodiri quae consequuti „ sunt, dona... non qui se ad deos accedere arbitrentur; sed qui orent Dei Martyres „ tamquam divinos homines, intercessoresque sibi eos apud Deum advocent, ac pre- „ centur. Pie vero fideliterque precatos ea maxime consequi quae desiderant, testantur „ illa quae votorum rei dona persolvunt; manifesta nimirum adeptae sanitatis indicia. „ Nam alii quidem oculorum, alii vero pedum, alii porro manuum simulacra suspen- „ dunt, ex argento, aurove confecta, etc. „ Haec Gentilibus Theodoretus scribebat, ut abjecto daemonis errore, viam capesserent, quae ad Deum perducit. Utinam novatores aetatis nostrae errorem abjiciant, rectamque ad Deum capessant viam!

(3) Vide S. Thom. 2. 2. q. 83. a. 17.

(4) Postquam Pufendorfius in Priori editione Oper. de jur. nat et gen. intacta reliquerat officia hominis erga Deum, inanesque excusationes quaesierat, ut se defenderet; tandem in oper. de offic. hom. et civ. c. 4. agendum instituit *de officiis homi-*

missione, ut ostendit S. Thomas (1), qui demonstrat quoque (2), ad adorationem non requiri principaliter determinatum locum; mens enim interius apprehendit Deum ut nullo loco comprehensum: convenire autem loci determinationem propter ipsos adorantes, qui ad devotionem excitantur, tum ex loci consecratione, tum ex sanctitatis signis ibi contentis, tum ex aliorum adorantium consortio (3).

645. Pari modo Sacrificium aliud est *internum*; quod in mentis, ac corporis spirituali oblatione positum est (4), aliud *externum* (5), quod in nova Lege, si de vero, et proprie dicto Sacrificio sermo sit, est unicum, scilicet Sacrificium Eucharisticum. Sacrificium porro offerri Deo deberi ex lege naturae, demonstrat S. Thomas (6), quia *ex naturali ratione procedit, quod homo quibusdam sensibilibus rebus utatur offerens eas Deo in signum debitae subjectionis, et honoris . . . Hoc autem pertinet ad*

---

num erga Deum, sive de Religione naturali. At praeterquamquod plerosque actus Religionis omittit ut sacrificium externum, primitias, decimas, vota, adjurationes; (quod et Heineccius fecit de jur. nat. et gen. l. 1, c. 5. nimirum lutherano more) tandem concludit § 8. *Id certum est, effectum hujus Religionis naturalis praecise, et pro praesenti hominum conditione consideratae, intra sphaeram hujus vitae terminari.* Cujus doctrinae absurditas agnita fuit ab ipso Barbeyracio in not. ibid. sequela tamen est systematis Pufendorfiani constituentis jus naturae in hujus vitae socialitate. Si autem effectus Religionis naturalis intra hujus vitae sphaeram terminaretur, quisque destitutus Religione revelata, nihil curaret de vita futura: quod impii quaerunt. Cum vero Pufendorfius ait rationem naturalem non valere pertingere ad cognoscendam, et adsequendam salutem aeternam absque gratia Salvatoris; confundit cognitionem, et adsequutionem verae salutis aeternae repositae in Dei visione, cum cognitione, et persuasione alterius vitae, in qua praemia bonis, et supplicia malis reservantur, quaeque ipsis Gentilibus perspecta fuit, ut in Metaphys. demonstravimus § 1035. sqq.

(1) 2. 2. q. 84. a. 2. *(2)* Ibid. a. 3.

(3) De Martyrum templis jam pauca legimus ex Theodoreto. Montesquius autem quaerens de templorum origine, *l.* 25. *de l' esprit des loix*, c. 3. ait, ideam excitandi templum ortam naturaliter fuisse ex eo quod populi culti res haberent domos ad habitandum, indeque cogitarint de domo etiam Deo condenda. Si ita fuisset, cur Zeno Stoicorum parens, referente eodem Theodoreto Ser. 3. de cur. Graec. affect. prohibuit templa Deo fieri? An forte Zeno, ceterique Stoici degebant sub dio? Quid haberet sacri origo templorum, si ad Montesquii ideam referretur?

(4) Vide S. Thom. 2. 2 q. 85. a. 2.

(5) Videtur Genuensis omne externum Sacrificium inficiari. Nam l. 1. de offic. c. 8. § 5. „ Quamobrem, *inquit*, ne quidquam quidem corporei ac mortalis ei sacrificandum est. *Non placet illi*, inquit Lactantius, *nisi sola innocentia* „. Et § 24. „ Lex naturae est, quam hisce verbis concipit Justinus M. *templum Dei est orbis*, „ *cor ara, sacrificium amor* „. Animadvertite, Pfaffium Justini, et Galiaeum Lactantii testimoniis fuisse abusos ad impugnandum Catholicum dogma de sacrificio Eucharistico. Consulite Maurinos Patres Praefat. ad S. Justin. p. 2. c. 10. ubi Pfaffium confutant; et Eduardum a S. Xaverio Carm. Exercit. diss. 85, in Lactan. c. 2. Nunc autem si Deo *ne quidquam corporei sacrificandum est*, non licebat sacrificare corpus, et sanguinem Christi. Haec in usum tyronum Genuensis scribebat.

(6) Loc. cit. a. 1.

rationem sacrificii. De reliquis externis actibus Religionis disserere longum esset, quare ad S. Thomam (1) remittimus (2).

646. Necessitatem externi cultus videtur olim denegasse Demonax; qui accusatus impietatis, quod Minervae nullum obtulisset sacrificium, respondit (3): *Neque enim illam oblatis a me sacrificiis indigere putabam*. Aperte vero necessitatem externi cultus negarunt olim Manichaei (4), et novissime negavit Thomasius (5), non modo quod ad Deum ipsum attinet, qui tali cultu non habet opus; sed etiam quod ad nos spectat: *Quantum vero*, inquit, *ad hominem attinet, hominis socialitas, seu vita tranquilla, seu quocumque modo beatitudinem ejus temporalem efferre velis, directe per omissionem harum actionum ex-*

---

(1) 2. 2. qu. 86. sqq.

(2) Facere tamen non possumus, quin pauca dicamus adversus Pufendorfium, et Genuensem. Ac Pufendorfius quidem agens de jurejurando, l. 4. de jur. nat. et gen. c. 2. multa complectitur falsa, et iniqua. Ac primum § 3. videtur negare omne jusjurandum contestativum per quascumque res creatas; cum tamen Apostolus 1. ad Tim. 5. v. 21. juraverit etiam *per electos Angelos*. Vide S. Thom. 2. 2. q. 89. a. 6. Deinde § 5. Petrum Suavem laudat mentientem, Cardinales in Conclavi quaedam jurare capita, quin ipsis propositum sit juramento stare. Sed haec manifesta calumnia est Petri Suavis, idest, Pauli Sarpi, de quo Bossuetus in Hist. Variat. n. 110. scribit: „ sous un froc il cachoit un coeur Calviniste, et il travailloit sourdement a décrédi„ ter le Messe, qu' il disoit tous les jours „. *Sub cucullo celabat Calvinisticum cor, et occulte laborabat, ut detraheret Missae, quam quotidie celebrabat*. Praeterea § 6. docet, jusjurandum semper accedere obligationi sese validae: quod absolute falsum est; possum enim jurare elargitionem eleemosynae, quam dare nulla alia obligatione teneor: accedente autem jurejurando, teneor ipsam dare. Insuper § 8. docet, juramenta per metum injustum extorta nullam habere vim: quod tamen est contra doctrinam Ecclesiae c. *Debitores* ext. de jurejur. Vide S. Thom. 2. 2. q. 89. a. 7. ad 3. Tandem § 24. Ait, relaxationem juramentorum fuisse a Principibus delegatam Episcopis. praesertim Romano, unde innumera manarint mala; eique consentiunt Thomasius, Barbeyracius, et Mascovius, qui addunt etiam, Episcopos hoc sibi jus usurpasse; nimirum consueto calumniandi more, ut Catholicae Ecclesiae maledicant. Perspicitis, quot in uno Pufendorfii capite continentur errores. Quare non satis mirari possumus quorumdam Catholicorum vel ignorantiam, vel caecitatem, qui effunduntur in Pufendorfii laudes.

Genuensis autem l. 1. de offic. c. 8. § 15. videtur omnem omnino oblationem externam Deo factam excludere; praecipit enim, *ut non existimemus aliquid Deo a nobis promitti posse, ac tribui, quod ei placeat, praeter animi innocentiam*; idque confirmat Persii versibus satyr. 2. *Dicite Pontifices in sancto quid facit aurum?* etc. quasi auctoritas Poetae ethnici, et satyrici, quem Baelius ipse in Dict. art. *Perse*, reprehendit, magnum habeat pondus. Ratio autem, qua Genuensis utitur, quia scilicet *nihil in mundo est, cujus Deus non sit proprietarius*, ex alio ejus errore manat, quod homines nullam habeant rerum proprietatem, sed sint mere usufructuarii. Mittimus quod ibid. subdit, promissiones Deo factas, ut vim obtineant, debere esse de *non admodum difficilibus*; quasi male egerint Sancti, qui vota emiserunt faciendi semper quod melius est, suaeque semper voluntati contradicendi; quae certe vota admodum difficilia sunt. Quid vero ille intellexerit, cum ibid. ait, eos *corrumpere homines, qui ipsos eo inferunt, quo stare nequeant*; alii viderint. Protestantes certe audimus, atque inter ipsos Barbeyracium, dicentes, coelibatum esse rem supra vires hominum, ad quam qui contendunt, eo homines inferunt, quo stare nequeant.

(3) Apud Lucianum in *Demonacte*.

(4) Vide S. Thom. l. 3. con Gen. c. 119.

(5) Jurispr. div. l. 2. c.

ternarum non laeditur, *modo cultus internus non tollatur.* Cui consonant alii Pufendorfii commentatores, qui hominum officia erga Deum a jure naturae sejungunt, et ad Theologiam naturalem rejiciunt.

647. Videtur autem cum iis dicendum, I. quia Deus cultu exteriori non habet opus; est enim seipso felicissimus, nec ullum ex nostro cultu reportat commodum. Ergo.

648. II. Cultus exterior Deo exhibetur tamquam testimonium cultus interioris. Deus autem hoc testimonio non indiget; cui interiora nostra sunt perspectissima. Frustra ergo adhibetur cultus exterior.

649. III. Cultum exteriorem Deus respuit; Christus enim Joan. 4. v. 24. ait: *Spiritus est Deus, et eos, qui adorant eum, in spiritu, et veritate oportet adorare.* Cultus autem exterior magis ad corpus, quam ad spiritum pertinet. Non est igitur Deo tribuendus. Quare Lactantius (1): *Nihil*, inquit, *sancta, et singularis illa Majestas aliud ab homine desiderat, quam solam innocentiam.*

650. IV. Absque ullo externo cultu vigere humana societas, et vitae tranquillitas potest. Necessarius igitur non est cultus externus.

Prop. *Officia erga Deum non modo internum, sed etiam externum cultum ex jure naturae complectuntur.*

651. Prob. ex S. Thoma (2): Naturale est homini, ut per sensus cognitionem accipiat, ut in Logica demonstravimus (3). Ex natura igitur homo habet, ut per sensibilia manuducatur, et revocetur ad Divina; ideoque Apostolus Rom. 1. v. 20. ait; *Invisibilia ipsius, a creatura mundi, per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur;* ac propterea inexcusabiles dicit esse illos, qui cum *cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt.* Inspecta igitur hominis natura, necesse est, ut ipse utatur quibusdam corporalibus, quibus mens excitetur, et elevetur in Deum. In his autem consistit cultus exterior. Officia igitur erga Deum non modo internum, sed etiam externum cultum complectuntur ex jure naturae.

652. Praeterea, quidquid in nobis est, Deo debemus a quo accepimus, et in cujus est potestate. Est autem in nobis anima, et corpus. Deo igitur et anima, et corpore famulari debemus, ac profiteri, ipsum esse animae, et corporis auctorem. Sic autem famulamur, et profitemur, cum ei spiritualia, et corporalia, sive interna, et externa exhibemus obsequia. Deo igitur interna, et externa cultus officia debemus.

---

(1) L. 6. c. 1. (2) 1. 2. q. 81. a. 7. et l. 3. con. Gen. c. 119.
(3) Tom. I. § 419. sqq.

653. Ad primum respondemus, argumentum Thomasii nimis probare; destruit enim necessitatem etiam cultus interni, quo sane Deus non indiget. „ Exercentur (inquit (1) S. Thomas) „ ab hominibus quaedam sensibilia opera, non quibus Deum „ excitent, sed quibus seipsos provocent in divina; sicut pro- „ strationes, genuflexiones, vocales clamores, et cantus: quae „ non fiunt quasi Deus his indigeat, qui omnia novit, et cu- „ cujus voluntas est immutabilis: et affectum mentis, et etiam „ motum corporis non propter se acceptat; sed propter nos „ facimus, ut per haec sensibilia opera intentio nostra diriga- „ tur in Deum, et affectio accendatur „. Et per haec patet solutio ad secundum.

654. Ad tertium respondet S. Thomas (2), Christum Dominum loqui de eo quod est praecipuum in cultu divino; loquitur enim adversus Samaritanos, et Judeos, qui de interiori cultu videbantur parum curare. Ceterum et ipse Christus externo cultu adoravit Patrem: nam positis genibus, et procidens in faciem suam oravit in horto. Similiter explicanda sunt verba Lactantii.

655. Ad quartum respondemus, principium Thomasii falsum esse, ut supra ostendimus (3), nihil scilicet ad jus naturae pertinere, quod non ex socialitate consequatur. Addimus vero, falsum quoque esse quod societas, et vitae tranquillitas vigere possint absque ullo externo cultu. Nam Religio est validissimum, et praecipuum Reipublicae fulcrum. Ut autem apposite ait S. Augustinus (4); *in nullum nomen Religionis coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorum, vel sacramentorum consortio colligentur.* Si ergo nullus esset exterior cultus, non possent homines coagulari in ullum Religionis nomen; ideoque nutaret, et corrueret ipsa hominum societas, quae a Religione maxime pendet. Thomasius proinde in Baelii partes transit saltem quod ad externum cultum pertinet, et Baelianae atheorum reipublicae favet (5).

656. Haec quidem quod ad necessitatem spectat cultus interni, et externi. Pauca nunc addenda sunt de externi cultus determinatione. Is alius est *publicus*, alius *privatus*. Determinatio autem publici cultus solum Deum habet auctorem; cum enim solus Deus sit Religionis auctor; in Religionis vero nomen, ut dictum est (6), homines colligentur per signacula; vel Sacramenta, quae ad publicum externum cultum pertinent;

---

(1) Cit. cap. 119. (2) 2. 2. q. 81. a. 7. ad 1.

(3) § 280. sqq. (4) L. 19. con. Faustum c. 11.

(5) Ipsa natura duce homines conveniunt ad colendum Deum publico cultu. Quare Plutarchus l. adv. Colotem c. 28. ajebat, *potius conspiciendam sine solo urbem, quam sine Deo, et Religione*. Nihilominus hanc naturae vocem Thomasius non audivit.

(6) § praeced.

perspicuum est, determinationem publici cultus externi ad solum Deum pertinere. Id vero Deus fecit vel per seipsum immediate, vel per Ecclesiam suam, quae Divino ejus Spiritu regitur. Ante Legem scriptam non habebant homines legem exterius datam, qua determinatae essent res ad publicum cultum Deo reddendum; sed ut advertit S. Thomas (1), *ex interiori instinctu determinabatur eis, quibus rebus sensibilibus ad Dei cultum uterentur.* Postea per Legem Moysi traditam fuit a Deo determinatus cultus publicus, quem Judaei exhibere ipsi debebant. In Nova lege cultus publicus determinatus fuit a Christo in iis quae ad Sacramenta pertinent; in reliquis potestatem determinandi fecit Ecclesiae. Publici ergo cultus determinatio numquam relicta fuit mero hominum arbitrio; imo nec potuit relinqui; alioquin homines ex proprio arbitrio fuissent colligati in Religionis nomen.

657. Quod pertinet ad privatum cultum externum, fatemur modum ejus exhibendi non esse pro singulis determinatum; oportet tamen, ut sit talis, qui Deum deceat, nihilque admittat, quod minus congruat cum Ecclesiae Catholicae doctrina; ac praxi.

658. Ex hisce autem sequitur, errasse turpissime Genuensem, cum concessit quidem Sacerdotio *jura interna sacrorum*, sed denegavit *jura cultus externa* (2); Ita enim ademit Ecclesiae omnem externam jurisdictionem (3), Ecclesiamque ipsam fecit

---

(1) 3. p. q. 60, a. 5. ad 3.

(2) L. 2. de offic. c. 8. § 43.

(3) Idem Genuensis ibid. c. 5. Inquirens, *an Sacerdotium jurisdictione polleat*: „ Quaesitum est, *inquit*, ac disceptatum acerrime, postquam scilicet *recentes* Chri„ stiani sumus, polleatne Sacerdotium iure ullo legum ferendarum... Quae ignota olim; „ nec hodie, nisi apud imperitos legum, veterumque morum, et canonum contendi au„ dias. Ipse autem etsi concedat, Sacerdotum coetum admitti posse ad condendas leges cum aliis Reipublicae membris; ait tamen: *Soli ut condant, altera quaestio. Ego haud contendere putem.* Nihilominus Grotii sophismate utitur, quod scilicet Ecclesia in decretis suis verbum *legis* non usurpaverit, sed contenta fuerit nomine *Canonum*. Videte quas lectiones Genuensis discipulis tradebat suis. Dubitarine inter Catholicos licet de Sacerdotii jurisdictione, aut de Ecclesia, an potestate polleat condendi leges quascumque ad spirituale animarum regimen pertinentes! Inter quosnam *quaesitum est, ac disceptatum acerrime* de hac Ecclesiae potestate? inter Catholicosne invicem, an inter ipsos, et heterodoxos? Quid vero illud, *postquam recentes Christiani sumus*, nisi ad Protestantium gustum, qui adulteratam contendunt fuisse posterioribus seculis puritatem Evangelicae doctrinae? Dicit ille quidem nolle *contendere*. At primum qui poterat absque fidei dispendio nolle contendere post quaestionem propositam, in qua heterodoxi negantem tenent partem? Deinde si nolebat contendere, cur dixit, de ea quaestione *nonnisi apud imperitos contendi?* Ubi Catholicos universos ut *imperitos* traducit; quasi perita legum, veterumque morum, et canonum apud solos Protestantes vigeat. Cur miserum Grotianum sophisma adoptavit, quo Grotius Arminianus homo denegandum putavit Ecclesiae omnem potestatem ferendi leges etiam spirituales? Diximus *miserum sophisma*: nam sive *Canones*, sive *leges* appelles, idem omnino est; modo Canonibus non deneges obligandi vim, quam leges habent. Hanc autem obligandi vim Canones habere, nemo Catholicorum negat, iique tantum inficiantur,

invisibilem; nam *jura interna* visibilia minime sunt; atque adeo si Ecclesia est visibilis, necesse omnino est, ut habeat jura externa, sive externam jurisdictionem. Genuensis ergo denegans Ecclesiae omnia *jura cultus externa*, Calviniano errori de Ecclesiae invisibilitate subscribit. Sane Sacramenta, quibus Deo protestamur cultum, quaeque sunt sanctificationis nostrae instrumenta, ad classem pertinent sensibilium signorum: jus autem illorum conferendorum traditum est Ecclesiae (1). Liturgia quoque, aliaeque publicae preces ad externum pertinent cultum. Quis autem, nisi haereticus, dixerit, Ecclesiam destitutam fuisse jure instituendi Sacram Liturgiam, ordinandique publicas preces sive in Sacramentorum administratione, sive in Divinis Officiis? Genuensis autem ex Cathedra negabat Ecclesiae, sive Sacerdotio universa jura cultus externa (2).

---

qui Ecclesiam omni jurisdictione spoliant. Ne autem quis Genuensianus discipulus imperitiae legum veterumque morum, et canonum nos accuset, rogamus, ut legat par. 2. Concilii Duziacensis l. c. 11. in Labbeana Collect. Concil. Tom. 8. pag. 1585. editionis Paris. 1671. sic dicentis: „ Ut B. Leo, et ante illum Damasus, et Bonifacius, „ et post eum alii Apostolicae Sedis Pontifices scripserunt, sacri Canones, *mansurae* „ *scilicet usque in finem seculi leges*, Spiritu Dei sunt conditi „. Erantne et hi Pontifices, et Patres imperiti legum, veterumque morum, et canonum?

(1) Etsi Genuensis loc. cit. § 45. videatur concedere Ministris Ecclesiae potestatem circa doctrinam Christianam, et Sacramenta; nihilominus statim addit: „ Plenae ae„ qualitatis status est Christianum Regnum, si jura, quae praestat Evangelium spe„ ctemus. Nam ordo Episcoporum, Presbyterorum, reliquorum administrorum, non „ imperantium est, sed docentium, ut in schola Magistrorum „. En paucis verbis in nihilum redacta tota Ecclesiastica Hierarchia, atque Episcopi aequati non modo Presbyteris, ceterisque administris, sed vel ipsis laicis, uno tantum excepto docendi, atque pascendi munere; propterea quod *Regnum Christianum status est plenae aequalitatis*. Quibus verbis non modo ad Calvinismum, et Lutheranismum, sed ad Quakerismum, auditores suos ille ducebat; Quakeri enim *plenam aequalitatem* statuunt in Regno Christiano. Quae ratio fortasse fuit, cur Genuensis tantopere Quakeros laudarit.

(2) Gravia haec quidem sunt: at nihilo sunt leviora, quae idem Genuensis docet l. 2. de offic. c. 10. § 6. nam agens de officiis civium et Magistratuum, sic statuit: „ Civis Christianam Religionem servato, proque ea pugnato „ In prima editione ejusdem operis an. 1765. scripserat: *Civis patriam Religionem servato*, quasi ea esset vera Religio, quae in cujusque Patria vigeret: intelligens vero, merito accusari de *indifferentismo*, plagulam apposuit, quae sic habebat: *civis Religionem servato*. At nihil profecit: nam et Deistae dicunt, se Religionem servare. Itaque denuo mutavit, ac posuit: *civis Christianam Religionem servato*. In qua quidem loquendi formula is qui notam addidit praefato § defectum invenit, *quod nihil habeat, unde constet, an tantum ii, quorum Patria Religio Christiana est; ad Christianam Religionem servandam: teneantur an potius homines omnes qui aliis religionibus vivant*. Verum is etiam adnotator non satis deprehendit absurditatem postremae emendationis Genuensianae. Nam et heterodoxi contendunt, servare se Christianam Religionem. Manca igitur est cum Genuensis postrema emendatio, tum Adnotatoria animadversio. Necessario igitur emendandum erat: *Civis Catholicam Religionem servato*; haec enim unice vera Religio est. Sed ita emendare Genuensis non poterat, nisi integrum illum mutaret paragraphum, imo nisi totum suum destrueret systema. Nam statim quaerat: „ Quid, inquit aliquis, si falsa cui videatur „. Respondet vero: „ Nulla lex falsa, quae „ toti prodest Reipublicae: in regulis ia index veri, si cum insita naturae regula, „ et *salus publica* congruunt „. Animadvertite, haec plane congruere cum prima positione

ARTICULUS II.

Utrum superstitio, seu falsa Religio conferre ad publicam utilitatem possit.

659. Putavit Baelius, atheismum nihil obesse publicae utilitati, posseque ex atheis Rempublicam conflari, ut supra dictum est (1). Baelio contradicens Montesquius (2), in alium ruit errorem, putans, superstitiones etiam, seu falsas Religiones conferre posse ad bonum Status Civilis; imo ultra progrediens, statuit (3), *non tam veritatem, aut falsitatem alicujus dogmatis caussam esse, quae reddit illud utile, aut perniciosum hominibus in statu civili, quam ejus usum, aut abusum* (4).

---

civis patriam Religionem servato: salus publica est *index veri*, nec ulla lex falsa, quae toti prodest Reipublicae, *patria Religio* servanda est. Posteriores ergo mutationes, et plagulae a Genuensi appositae, effugia sunt studiose quaesita, ad cavendam invidiam. Si autem *nulla lex est falsa, quae toti prodest Reipublicae*, si *salus pubblica est index veri*, lapis lydius ad discernendam veram Religionem a falsa, publica erit salus et Reipublicae utilitas. Mahumedani autem dicent, Alcoranum suae prodesse Reipublicae, idem dicent Sinenses de legibus Confucii; idem dicere potuissent veteres Romani de suis superstitionibus: idem haeretici de suis erroribus. Ubinam reponemus Divinam auctoritatem in materia Religionis, si index verae Religionis est salus publica, et quod toti prodest Reipublicae? Rursus ergo Genuensis in indifferentismum ruit. Adsertionem vero suam magis ille confirmat, Ecclesiaeque omnem denegat potestatem etiam circa „ doctrinam; „ Et si quis, *inquit*, nocere stulte sibi persuasit non is impurus est, „ facinorosus, qui adversus publicam legem committitur? ea enim disquisitio non pri- „ vatorum est civium, sed eorum, quibus Reipublicae commissa est cura. Deo „ ergo res commitenda est, et summis potestatibus „. Hic nulla tergiversatio est; sed apertissime adseritur, Laicis Potestatibus commissum esse judicium circa doctrinam Fidei, et morum, nimirum Grotiano errore; Grotius enim Arminianorum suscepit partes defenditque, ad Laicos Magistratus pertinere judicium ferre in Religionis doctrina. Vide Jo. Franc. Confortii Regii Hist. S. et P. Conciliorumque in Neap. Acad. Profess. *Anti-grotium*, Exerc. Crit. in c. I. Haec cum sint, quis non miretur Ecclesiasticum operis Approbatorem Theologum, et Theologiae Lectorem, in eo nihil deprehendisse, *quod Fidei, Morumque disciplinam imminuat*, et id *argumenti in eo potius pertractari, quod verae pietati summopere conducit?*

(1) § 126. (2) De l' esprit des loix, l. 24. sq.

(3) L. 24 citat. cap. 19.

(4) In longum nimis protraheretur oratio, si omnia complecti, ac refutare vellemus, quae Montesquius iniquo colligit in duplici cit. libro. Contenti erimus, pauca libare, ut quisque videat, quam perniciosum adversus Religionem sit illud opus. Itaque l. 24. c. 3. comparat *Christianam* Religionem cum *Mahumedana*; quasi Mahumeti superstitio vocari Religio possit. Et quamvis dicat, illam prae ista magis conferre ad civile gubernium, ipsa tamen comparatio scandali plena est. Ibid. c. 4. affirmat quidem, Religionem Christianam prae Mahumedana amplectendam homini esse absque alio examine; rationem vero hanc reddit, quia *nobis multo est evidentius, Religionem debere dulces facere mores hominum, quam quod sit vera.* „ Il nous est bien plus évident qu' une Religion doit adoucir les moeurs des hommes, qu' il ne l' est qu' une Religion soit vraye „. Quasi non veritate Religionis, sed ejus dulcedine permoveri debeamus ad eam amplectendam; ita ut si Religio dulcis sit, sequi eam debeamus, quamquam sit falsa; econtra eam rejicere, licet sit vera, si minus sit dulcis.

660. Animadvertendum est autem Religioni, quae in medio consistit, utpote virtus moralis, duplex vitiorum genus opponi; alia *per defectum*, eaque ad *irreligiositatem* pertinent, ut *tentatio Dei*, *perjurium*, *sacrilegium*, *blasphemia*, *simonia*; multoque magis *haeresis*, *deismus*, *et atheismus*; alia per *excessum*, ut *superstitio*, non quod haec plus colat Deum, quam vera Religio;

Statim c. 5. statuit, *Religionem Catholicam convenire melius Monarchiae; Protestantem melius aptari Reipublicae.* „ La Religion Catholique convient mieux a une „ Monarchie, et la Protestante s'accommode mieux d'une République „. Additque de Lutheranismo, et Calvinianismo: *Unaquaeque harum duarum Religionum poterat se credere perfectiorem, Calvinistica se judicans conformiorem doctrinae Christi; Lutherana, gestis Apostolorum* „ Chacune de ces deux Religions pouvoit se croire la „ plus parfaite, la Calviniste se jugeant plus conforme a ce que Jesus-Christ avoit „ dit, et la Luthérienne a ce que les Apôtres avoient fait „. Qui ita loquitur, nonne Catholicam Religionem sacrilege illudit? Nam quae conformitas fingi potest in sectis Calvini, et Luther cum doctrina Christi, aut cum gestis Apostolorum, nisi adserantur, dogmata Ecclesiae Catholicae adversari doctrinae Christi, et Apostolorum gestis? Praeterea quidnam fuit in gestis Apostolorum, quod minus congrueret cum doctrina Christi? Quid si expendantur quae ibid. habet, scilicet, *Religionem cum nascitur, et formatur in aliquo Statu, ordinarie sequi constitutionem gubernii, in quo stabilita reperitur?* „ Lorsqu' une Religion nait et se forme dans un Etat, elle suit ordinairement le plan du Gouvernement ou est établie „. Quod sane absque impietate de Christi Religione dici nequit, cui imperia non legem dare, sed parere humillime debent, cujusque initia, et formatio non politicas hominum leges, sed omnipotentem Deum habent auctorem.

Pergit Montesquius, et c. 10. loquens de Secta Stoica, ait: *Si per temporis instans possem a cogitando desistere, quod sum Christianus, facere haud possem, quominus in numero calamitatum generis humani ponerem destructionem sectae Zenonis.* „ Si je pouvois un moment cesser de penser que je suis Chrétien, je ne „ pourrois m' empêcher de mettre la destruction de la Secte de *Zenon* au nombre des „ malheurs du genre-humain „. Impia sane hypothesis. An forte Christiana Religio sustulit quod erat boni in Philosophia Stoicorum? An pluris ille Stoicam sectam faciebat, quam Christi Religionem? An magis amabat esse Zenonis, quam Christi discipulus?

Ibid. praecepit, *ut ad instans praescindatur a veritatibus revelatis*; atque si *in tota natura quaeretur, non invenietur objectum praestantius Antonini s. Julianus ipse post se non habuit Principem, qui dignior fuerit hominum imperio*. „ Faites „ pour un' moment abstraction des Verités révélées; cherchez dans toute la nature, „ et vous n' y trouverés pas de plus grand objet que les *Antonius*; *Julien* même „ *Julien* non li n' y a point eu apres lui de Prince plus digne de gouverner les hom„ mes „. Quidnam aliud hoc est, quam incredulorum ore loqui, qui summis laudibus efferunt Antoninum Pium, et Julianum Apostatam? Non negamus, Antoninum minus inter alios Romanos Imperatores fuisse perversum; sed plus etiam ceteris fuit superstitionibus ethnicorum addictus; nam testante Julio Capitolino in *Antonino Pio*, diis assidue sacrificabat, nec umquam per vicarium, nisi cum aeger esset; idque faciebat, ut exemplo suo homines in cultu idolorum retineret, Christianaeque Religionis incrementa, quae tunc stupenda erant, impediret. Hoc Christi hoste nihil invenit Montesquius *in natura praestantius*. De Juliano autem quid opus est multa eloqui? Satis sit indicasse, ipsum non modo Christianam Religionem in gratiam Constantii simulasse atque post adeptum Imperium, fuisse immanissime persequutum; sed eodem vivente Constantio, imperium favore militum tyrannice occupasse. Princeps sane *omnium dignissimus, qui hominibus imperaret*, postquam a legitimo Principe descivit, arrepta tyrannide. Legatur Oratio 1. S. Gregorii Nazianzeni adversus Julianum. Hoc iniquitatis monstrum, qui per malas artes in Imperium tyrannice irrepsit, Montesquius tantopere extollit.

sed *quia exhibet cultum divinum, vel cui non debet, vel eo modo quo non debet*, ut scribit S. Thomas (1). Et quoniam falsa religio hunc exhibet cultum, merito vocatur superstitio. Loquimur autem de superstitione accepta pro eo quod nomine significatur, non pro ipsa significatione nominis: nam si hanc spectes, superstitio denominata fuit ab eis qui, ut filii essent superstites, *totas dies precabantur, et immolabant*, ut ait Cicero (2).

Suspicari etiam quis posset, virum Montesquius ib. c. 11. sugillans Mahumedanorum consuetudinem orandi pluries in die; et c. 11. Indorum credulitatem, quod Gangis aquae vim haberent sanctificandi; dogmata voluerit impetere praecepti orationis impositi a Christo; et vis Baptismi, aut Poenitentiae ad purgandas animarum sordes.

Quid vero quod ille ait c. 23. legem sanctificandi diem Dominicum, constitutam fuisse a Constantino, pro Urbium tantum incolis, et non pro colonis? Sanctificatio diei Dominicae originem habuit ab Apostolis. S. Constantinus legem tulit de sanctificando die Dominico, quomodo Tertullianus tam multo ante scripsit in l. de velandis virgin. c. 3. *Die Dominico jejunium nefas ducimus?* scilicet ob festi solemnitatem. Legatur et ipsa lex Constantini Cod. de Feriis 3. et deprehendetur, Constantinum ibi non loqui de colonis, nisi in casu necessitatis colendi agros, eorumque fructus colligendi, *ne occasione momenti pereat commoditas caelesti provisione concessa*. Lex autem illa, ut testatur Eusebius l. 4. de vita Constant, c. 18. sq. non Christianos respiciebat, quibus jam ab Apostolis imposita fuerat, sed ethnicos, ut sensim mortales omnes ad veri Dei cultum traducerentur.

Sed multo pejora sunt, quae idem Montesquius habet ibid. c. 24. sqq. „ Quand „ *Montésuma* s'obstinoit tant à dire que la Religion des Espagnols étoit bonne pour „ leur pais, et celle du Mexique pour le sien, il ne disoit pas une absurdité... L'opi„ nion de la Métempsycose est faite pour le climat des Indes... Il y a très souvent „ beaucoup d'inconveniens à transporter une Religion d'une pais dans un autre... *La* „ nourriture du cochon doit être défendue dans les climats où l'on est sujet à ces ma„ ladies *(de la peau)* comme celui de la Palestine, de l'Arabie, de l'Egypte et de la „ Lybie... Lorsque la Religion fondée sur le climat a trop choqué le climat d'un au„ tre pais, elle n'a pû s'y établir; et quand on l'y a introduite, elle en a été chas„ sée. Il semble, humainement parlant, que ce soit le climat qui a prescrit des bor„ nes à la Religion Chrétienne et a la Religion Mahométane „. *Cum Montesuma tam obfirmatus erat in adserendo, Religionem Hispanorum accommodatam esse ad eorum regionem, ut illa Mexici ad suam, nihil dicebat absurdi... Opinio metempsychosis congruit Indorum climati... Saepissime multae oriuntur perturbationes. cum una Religio ex una in aliam Regionem transfertur.... Esus carnis porcinae prohiberi debet in climatibus, ubi frequentes sunt morbi cutanei, ut est clima Palaestinae, Arabiae, Ægypti, et Lybiae... Cum Religia in uno climate fundata, in alterius climatis minus accommodati regionem devenit, stabiliri in ea minime potuit; et cum inducta in eam fuit, inde fuit ejecta. Videtur, humano loquendi more, ex climate praescripta esse confinia Christianae, et Mahumedanae Religioni*. Haec satis est recitasse, ut quisque videat, quid de Religione Montesquius sentiret. Nam qui nihil reperiebat absurdi in impietate Montesumae; qui Metempsycosim non reprobabat in Indis; qui perturbationes timebat ex translatione Religionis, ne excepta quidem Catholica; qui praeceptum a Deo Judaeis impositum de non comedenda carne porcina, climati tribuebat; qui confinia Religioni Christianae ex climate statuebat; non in de re gravissima jocabatur, et Dei omnipotentiam, quae maxime splendet in propagatione Christianae Religionis, ad naturae leges coarctabat, ablegata caelestis gratiae necessitate; sublatoque uno ex argumentis credibilitatis doctrinae Christi. Scimus, Montesquium se excusasse, quod Politicum, non Theologum ageret. Ast quaenam haec Politicae Christianae species est, Christianam ipsam Religionem pessundare, et Religionis negotium in climata referre?

(1) 2. 2. q. 92. a. 1.

(2) L. 2. de nat. deor. Vide Lactantium l. 4. Instit.

661. Ex qua superstitionis definitione sequitur, vehementer errasse Spinozam (1), Tolandum (2), Collinsium (3), ceterosque atheos, qui superstitionem cum Religione confundunt, omnemque Religionem appellant superstitionem, quam omnium malorum caussam esse dicunt, illud Lucretii saepe usurpantes: *Tantum Religio potuit suadere malorum!* Hi autem voces ignorarunt suas: nam Religio, et superstitio e diametro opponuntur. Quare Cicero ajebat (4): *Non philosophi solum, sed majores etiam nostri superstitionem a religione separaverunt.*

662. Sequitur item errasse, Buddeum (5), et Heineccium (6), cum adhibentes definitionem Theophrasti (7) ajentis: *Superstitionem definire possumus, meticulosum erga Numen affectum;* docent, superstitionem ex timore servili proficisci, esseque ipsum timorem Dei servilem. Zimmermannus vero, etsi superstitionem definiat (8) *praeposterum Numinis cultum, idest rationi, et Revelationi plane contrarium*; nihilominus ex Protestantium errore putat, Ecclesiam Catholicam innumeris superstitionibus esse addictam, cujusmodi per ipsum sunt cultus Reliquiarum, invocatio, et Canonizatio Sanctorum, aqua lustralis, signum S. Crucis, adoratio Sacrarum Imaginum, Rosaria, Scapularia, etc. (9). Et quod magis festivum est, Buddeum exscribens, contendit, superstitionem inter Catholicos grassantem, ad incredulitatem promovendam plurimum conferre; quasi non omnes sciant, magnum in Protestantium regionibus esse atheorum, et deistarum numerum (10); idque consequi ex eorum principiis, quibus statuunt, nihil absque examine, hoc est, sine ratione, qua quisque ducatur, oportere admitti in Religionis negotio: quod sane, et *fanatismum* redolet, uti Nicolius adversus Claudium demonstrat (11); et *indifferentismum*, ac *scepticismum* parit, ut Protestantes ipsi, nullam respuendo falsitatem, ostendunt; demonstravitque ipsemet Petrus Coste (12).

663. Jam superstitio in tres dividitur species (13), quarum

---

(1) In praefat. tract. theol. polit.

(2) Adeisidaemon. § 24. et apud Jac. et Fay. in defens. Relig. p. 1. c. 5.

(3) In tract. de libert. cogitandi. Collinsium impugnavit Bentleyus l. *La friponerie laïque des prétendus espris-forts.*

(4) L. 2. de nat. deor.

(5) De atheis. et superstit. c. 8. § 1. in not.

(6) De jur. nat. et gen. l. 1. § 132.

(7) In Caracteribus.

(8) De caus. incredulit. medit. 8.

(9) Hinc fortasse derivavit Montesquius quae scripsit de superstitione furente ab Hispanis in Americam translata, ut diximus pag. 305. in not.

(10) Vide quae diximus Metaph. pag. 602. not. 1.

(11) L. de Calvinistis Schismatis convictis.

(12) Vide Valsechium *De' fondamenti ec. l. 3. p. 3. c.* 1. qui ib. par. 2. c. 6. docte refutat ineptias Naturalistarum, et Middletoni adversus ritus Christianae Religionis, et Ecclesiae Romanae.

(13) Vide S. Thom 2. 2. q. 92. a. 2. et ibi S. August. l. 2. de Doctr. Christ. cap. 20.

una est *idolatria*, qua creaturis exhibetur cultus Deo debitus (1). Altera est *divinatio*, qua homo colit daemonem, cum ipsum consulit (2). Tertia est *vana observantia* (3), quae etiam conjuncta est cum daemonis cultu (4).

664. Videtur autem superstitio, seu falsa religio conferre posse ad publicam utilitatem, I. quia florentissima fuit veterum Romanorum Respublica, et Imperium, tametsi Romani omni superstitionum generi essent addicti. Idemque dicendum de Turcarum Imperio, quod certe superstitionibus est addictum.

665. II. Ut Montesquius ait (5),, Religio Confucii negat ani-
,, mae immortalitatem, et secta Zenonis (6) eam minime crede-
,, bat. Quis tamen diceret? Utraque haec secta ex perversis suis
,,principiis, non modo justas, sed admirabiles consequutiones
,, eruit pro societate. Religio autem *Yao*. et *Foe*, credit animae

---

(1) Adeantur quae diximus Metaph. § 1232. sqq.

(2) De speciebus divinationis disserit S. Thomas 2. 2. q. 95. a. 3. ubi inter eas recenset *praestigium*, *divinationem somniorum*, *necromantiam*, sive apparitionem, vel loquutionem mortuorum; *divinationem per pythones*, sive ventriloquos; *geomantiam*, *hydromantiam*, *aeromantiam*, *pyromantiam*, *aruspicium*; sive per figuras et signa, vel in terrestribus corporibus, vel in aqua, vel in aere, vel in igne, vel in animalium extis. Insuper *genethliacam*, sive divinationem per astra; *augurium*, per motus animalium, *auspicium*, per inspectionem avium; *omen*, per hominum verba absque intentione dicta; *chyromantiam*, per inspectionem signorum in manu; *sortilegium*, per sortes. Haec divinationis genera vulgatissima apud Ethnicos erant, at magna falsae eorum religionis pars in hisce ineptiis consistebat. Vide libros Tullii de Divinat.

(3) Agit S. Thomas loc. cit. q. 96. de superstitionibus observantiarum; atque a. 1. demonstrat, illicitas esse observantias *artis notoriae*, quae scilicet ad inquirendam futurorum scientiam, utitur quibusdam figuris, signis, aut verbis, quae seipsis hanc vim non habent.

(4) Ad recensitas superstitionis species pertinet Judaeorum *Kabala*, non illa quidem pia, quae idem erat ac Traditio, sed impia a Judaeis conficta. Duplex enim *Kabala* distingui debet, una quidem vera, idest, divinae legis expositio ex ore Dei a Moyse recepta, et per Patrum traditionem conservata, de qua Christus ajebat Matth. 23. v. 2: sq. *Super cathedram Moysi sederunt Scribae, et Pharisaei. Omnia ergo quaecumque dixerint vobis, servate, et facite*. Conferantur ea quae habentur 2. Esdr. c. 8. Est enim *Kabala* a radice *recepit*. Falsa autem, et impia *Kabala* est fictum traditionis genus, quod Judaei recentiores commenti sunt; *explicat enim* (ut Sixtus Senensis ait l. 2. Biblioth. San.) *secreta quaedam Dei nomina, ipsorumque virtutes occultas; quibus ad libandos daemones, et ad praestigia facienda Necromantici nonnulli apud Judaeos utuntur.*

(5) L. 24. c. 19. ,, La Religion de *Confucius* nie l'immortalité de l'ame, et la ,, Secte de *Zenon* ne la croyoit pas. Qui le diroit? ces deux sectes ont tiré de leurs ,, mauvais principes des conséquences, non pas justes, mais admirables pour la Société. La Religion des *Yao* et de *Foë* croit l'immortalité de l'ame; mais de ce dogme ,, si saint ils ont tiré des conséquences affreuses ,,.

(6) Destructionem *sectae Zenonis*, quae, ut Montesquius putat, negabat animae immortalitatem, ipse reponit inter calamitates generis humani, proque ea deflenda cupit posse ad instans cogitare, se non esse Christianum, ut dictum est pag. 410. in not. Haec possent ostendere, quid ille sentiret de animae immortalitate. Nam qui deflet destructionem sectae negantis animae immortalitatem, optat, ut eadem secta perseveret, ut sint qui negent animae immortalitatem.

,, immortalitatem; et nihilominus ex tam sancto dogmate deducit ,, horrendas consequutiones ,, .

666. III. Praeterea (1) ,, In sacris veterum Persarum libris ,, dicebatur: *Si sancti esse vultis, instruite filios vestros, quia* ,, *universae eorum operationes bonae vobis imputabuntur.* Illi con- ,, silium viris dabant, ut quantocius uxorem ducerent, quia filii ,, in die judicii futuri erant veluti pons quidam; iique qui filiis ,, erant destituti, transire non poterant. Haec dogmata falsa ,, erant, et nihilominus maximae erant utilitatis ,,

667. Insuper dogma metempsychosis apud Indos *quemdam hominibus inspirat horrorem effundendi sanguinem, ideoque apud Indos paucissima sunt homicidia . . . Aliunde uxores, cum eorum viri decedunt, igni sese comburendas tradunt* (2). ,, Dogmata ,, igitur veriora, et sanctiora progignere possunt consequutiones ,, pessimas, si non conjungatur cum principiis Societatis; econtra ,, vero dogmata etiam falsissima admirandos producere effectus ,, possunt, si ad eadem principia referantur (3) ,,.

Prop. *Fieri nullo modo potest, ut superstitio, sive falsa religio conferat ad publicam utilitatem.*

668. Demonst. Oppositorum oppositi sunt effectus. Vera autem Religio, et superstitio, sive religio falsa opponuntur. Habent igitur oppositos effectus. At vera Religio confert ad publicam utilitatem: quod quidem si Montesquius negasset, reponendus fuisset in atheorum numero (4). Falsa igitur religio, et superstitio non potest ad publicam utilitatem conferre.

669. Ad primum respondemus, homines etiam in falsis religionibus multa retinere, quae vera sunt, non quia traduntur a falsis religionibus, sed quia sunt consentanea rectae rationi; v. g. quod Deus sit, quod anima sit immortalis, quod probis praemia, improbis poenae in alia vita supersint, etc. Si quae ergo bona ex hisce principiis ab hominibus superstitioni, falsaeque religioni addictis in Rempublicam promanant, non ex supersti-

---

(1) Ibid. c. 20. Les Livrés sacrés des Anciens Perses disoient: ,, *Si vous voulez, être* ,, *saint, instruisez vos enfans, parce que toutes les bonnes actions qu' ils feront vous* ,, *seront imputées.* Ils conseilloient de se marier de bonne heure, parce que les en- ,, fans seroient comme un pont au jour du Jugement et que ceux qui n'auroient pas ,, d'enfans ne pourroient pas passer. Ces dogmes étoient faux, mais ils étoient trés utiles.

(2) Ibid. c. 21. ,, Il donne aux hommes une certaine horreur pour verser le sang, ,, il y a aux Indes tres peu de meurtres... D' un autre côté les femmes s' il brulent ,, a la mort de leurs maris ,,.

(3) Ibid. c. 19. ,, Les Dogmes les plus vrais et les plus saints peuvent avoir de ,, tres mauvaises consequences, lors-qu' on ne les lie pas avec les principes de la So- ,, cieté; et au contraire les dogmes les plus faux en peuvent avoir d'admirables, lor- ,, qu'on fait qu'ils se rapportent aux mêmes principes ,,.

(4) Vide quae diximus § 137.

tione, sed ex principiis rectae rationis profluunt; quae proinde in publicam influunt utilitatem. Haec generatim dicimus: nam etsi fieri possit, ut falsae religionis homines quaedam faciant opera bona faciliora, praeeunte lumine rationis, in bonum commune; multo tamen majora numero sunt mala, quae perpetrant etiam in Republicam, fracti pondere pravarum cupiditatum, praesertim si falsa religio ipsas foveat. Sic apud veterum Romanorum Rempublicam magnus fuit iniquorum Civium, et Imperatorum numerus, qui Rempublicam ipsam crudelissime divexarunt; nec minor fuit apud Turcas similium monstrorum numerus. Quod autem Romanum Imperium fuerit latissime propagatum, jam rationem supra reddimus (1). Propagatio vero Turcici Imperii vi armorum est adscribenda, quae licet aliqua ratione a superstitione Mahumedana manarit, tantum abest, ut publicam promoverit utilitatem, quin despoticum conflaverit imperium cum magna urbium ante nobilissimarum pernicie, et exitio.

670. Ad secundum plane negamus, Confucii sectatores, etiam illos qui *litterati* dicuntur, et qui atheisticam doctrinam profitentur, inficiari animorum immortalitatem; constat enim (2), eos bis in anno circa aequinoctium veris, et autumni sacrificia Confucio offerre, invitato Confucii spiritu, ut adsit, immolatisque fruatur: quod sane facere non possent, nisi crederent Confucii spiritum permansisse post mortem. Etsi vero negent existentiam spirituum immaterialium, putant tamen, defunctorum spiritus resolvi in caeli aerem tenuissimum, ipsosque spiritus concitari, et quodammodo attrahi ad oblationem. Quare mentitur Montesquius, cum ait, falsam Confucii religionem negare animi immortalitatem. Quaenam autem sunt consequutiones illae admirabiles pro societate, quas doctrina Confucii intulit? Nullas Montesquius posuit, quasi essent seipsis notae. Nolumus disputare de Sinensium moribus. Sat erit demonstrasse, illas non profluere ex denegata animi immortalitate. Si autem sectatores *Tao*, et *Foe*, ex dogmate immortalitatis deduxerunt consequutiones malas, quas tamen Montesquius recensere debuisset; quid inde? an ei effectus sunt dogmatis veri, et non potius abusus hominum? Paralogizat ergo ille, cum non caussam pro caussa adsumit.

671. Pari modo negamus, sectam Zenonis fuisse inficiatam animi immortalitatem. Legantur ea, quae in Metaphysica diximus (3); quibus addimus Laertii verba (4), qui loquens de Stoicis, non solum ait: *quosdam esse daemones dicunt, quibus insit hominum miseratio, inspectores humanarum rerum;* sed statim addit: *Heroas quoque solutas corporibus sapientum animas.*

(1) Metaph. § 1250.
(2) Vide Const. 68. Clementis XI. in caussa Rituum Sinensium, quae refertur Tom. 10. Bullar. Rom. p. 1. (3) Metaph. § 1012. (4) Lib. 7.

Nam ut ipsemet Laertius dicit (1), Stoici docebant, *universi animam esse incorruptibilem, cujus partes sunt animantium animae*. Si quis autem scire cupiat, quaenam essent sectae Zenonicae documenta, adeat eumdem Laertium ita scribentem (2): *Ajunt, sapientem seipsum educturum ex vita, et patriae et amicorum caussa, sive inter nimium acerbos doloris aculeos, sive membrorum mutilationes, aut incurabiles morbos illi occumbendum sit. Placet item illis uxores quoque communes esse oportere apud sapientes, ut quilibet illi congrediatur quae sibi prior occurrit, ut ait Zeno in Repub. et Chrysippus item in lib. de Repub.* Hujus sectae destructionem tantopere deploravit Montesquius, ut concupierit posse ad instans non profiteri Christianam Religionem. Nunc petere quis posset, utrum ille haec dogmata sectae Zenonis comperta habuerit, an vero ignoraverit. Si ignoravit, cur tam magnis laudibus eam sectam celebravit, antequam ejus dogmata perspecta haberet? Si scivit, nonne impiissimum fuit adversus ipsam Rempublicam, laudibus efferendo sectam illam, quae praeter alios errores, suicidium, et uxorum communitatem praecipiebat?

672. Ad tertium respondemus, nihil mali fuisse in Persarum dogmate attribuente parentibus bonas filiorum operationes; miramurque, quod Montesquius illud inter falsa dogmata potuerit recensere. Quot vero mala apud Persas orta fuerint ex lege praecipiente viris, ut quantocius uxores ducerent, ostendit Barnabas Brissonius (3) ex Herodoto (4), Strabone (5), Ammiano Marcellino (6), Justino (7), et Agathia (8): nam non solum quot vellent, uxores ducebant, sed uxoribus pellices, concubinasque adjungebant. Ex Philone autem (9), Tertulliano (10), et Minucio (11) addit, Persas, nulla reverentia servata, contra naturalem pudorem, publicamque honestatem matribus etiam, et sororibus fuisse commixtos. Quod idem testantur Laertius (12), Strabo (13), et Catullus (14). Reputabitne Montesquius nefandum hunc morem, quem ipse Alexander M. execratus inhibuit (15), maxime conferre ad publicam utilitatem?

673. Ad quartum responsio patet ex dictis (16). Itaque negamus, metempsychosis dogma avertere Indos a quocumque homicidio: nam et Brachmanes, uti plerique increduli, soliti sunt voluntaria morte vitam finire (17); filii autem et uxores, parentes,

---

(1) Ibid. (2) Ibid.
(3) De Regno Persarum l. 2. § 451. sqq. (4) L. 1. c. 135.
(5) L. 15. (6) L. 23. c. 6. (7) Lib. 41. c. 3. § 1.
(8) Lib. 2. (9) In l. poster. de specialib. leg. (10) In Apolog. c. 10.
(11) In Octavio. (12) In Proemio. (13) Lib. 15. (14) Carm. 86. al 90.
(15) Plutarchus in l. de fortuna Alexandri M.
(16) Tom. 5, pag. 487. in not. et § 126.
(17) Vide Hildebrandum in Comp. Geograp. Cluverianae dec. 19. n. 65.

et viros; simulque parentes, et viri, filios, et uxores; senectute, aut morbo confectos necant: quod idem familiares cum familiaribus faciunt (1). Falsum est igitur, paucissima esse apud Indos homicidia; tot enim sunt quot, fere Brachmanes, sive eorum Philosophi: et quot parentes, viri, uxores, et familiares senio, aut morbo confecti. Et licet inter Indos *Beniani*, qui mechanicas exercent artes, nefas ducant animatum quidpiam, ne culicem quidem interficere, ex errore quo credunt, animas hominum in bestiarum corpora transire; quis tamen dixerit, hanc eorum superstitionem ad publicam conferre utilitatem? Quod vero uxores igni se tradant comburendas post viri mortem, non ex errore metempsychosis ortum habuit, sed aliunde, ut dictum est (2) ex Diodoro Siculo (3), cujus verba nunc describenda ducimus, ut magna innotescat Montesquii sive ignorantia, sive desidia, sive malitia: ,, Cum apud Indos vetus esset lex, ut qui ducerent uxores, et quae virgines nuberent, non ad parentum praescriptum, sed mutuo consensu nuptias contraherent; superiori tempore factis sponsalibus per juniores, plerumque accidebat, ut judicia immutarentur, et statim utrisque poenitentia ductis, multae mulieres corrumperentur, et per intemperantiam alios adamarent. Tandem cum non possent honeste deficere ab iis quos primum elegerunt, in eodem contubernio habitantes veneno necabant (*admirandus sane horror homicidii!*). Regio autem non exiguas occasiones ipsis dabat, quae multas, et varias plantarum vires ad necandum comparatas ferebat, ex quibus quaedam in usu ciborum, et potus interitum adferrent. Hac fraude vigente, et multis ad eum modum pereuntibus, postquam puniendo sontes, alias avertere non poterant a maleficiis, legem tulerunt, ut uxores simul cum maritis concremarentur, exceptis praegnantibus, aut habentibus natos: et ut ea quae decreto nollet parere, vidua esset, et ipsi perpetuo interdiceretur sacrificiis, et aliis jure constitutis, tamquam impie se gerenti. His ad eum modum jure stabilitis, accidit, ut uxorum improbitas in contrarium prolaberetur. Nam propter nimiam infamiam, cum unaquaeque libenter perferret mortem, non solum procurabant salutem secum habitantium, tamquam quae communis esset, sed inter se certabant, veluti de summa gloria ,, . Haec Diodorus. Quae quidem ostendunt, veram caussam, quare Indorum uxores in morte suorum virorum se igni comburendas cum eis tradebant, non fuisse metempsychosis errorem, sed legem praefatam ab Indis latam ad praecavenda uxorum maleficia.

674. Ex quibus perspicuum est, Montesquium turpissime fuisse deceptum, vel decipere voluisse, dum ex jactis principiis neque certis, neque veris conclusit, *dogmata etiam falsissima admiran-*

---

(1) Vide ibid. (2) Metaph. pag. cit. (3) Lib. 19.

dos posse effectus producere, *si referantur ad principia societatis*. In quibus verbis apertus Macchiavellismus continetur: nam sequitur regulam in Religionis negotio non esse veritatem, et falsitatem dogmatum, sed principia societatis, hoc est, utilitatem tantum; ideoque non societatem Religioni, sed Religionem societati debere servire, cum societas, non Religio sit utilitatis tessera. Ad hanc impiam Montesquii sententiam Genuensis animum intendit suum, cum docuit, *nullam legem esse falsam quae toti prodest Reipublicae*; *et in regulis indicem veri esse insitam naturae regulam*, idest *salutem publicam*, ut paulo supra dictum est (1).

QUAESTIO IX.

De Religione Revelata.

675. Magnam materiae segetem haec quaestio praestaret, si per tempus, et institutum, quod nobis praestituimus, liceret; refutanda enim essent Atheorum, et Deistarum, sive Naturalistarum adversus Divinam Revelationem deliria in tot pestiferis eorum libellis contenta, qui ad aeternum opprobrium aetatis nostrae circumferuntur cum incredibili animarum pernicie (2). Quia tamen a doctis Viris (3) refutati jam sunt, pleneque demonstratum, eos undique refertissimos esse mendaciis, contradictionibus, paralogismis, nihilque ferme continere, quod ab antiquis Christianae Religionis hostibus non sit acceptum, abundeque rejectum a veteribus nostris Apologistis; nisi quod recentiores increduli sophismata sua induerint nova quadam veste affectatae eloquentiae,

---

(1) Pag. 310. not. 2.

(2) Nonnullos recensuimus. Tom. 5. huj. oper. § 1207. sed alii addi possent multi, qui regiones infecerunt nostras, atque ii praesertim, in quibus simulatur Religio Christiana, ut errores facilius instillentur.

(3) Olim Christianam Religionem adversus Ethnicos, et Judaeos defenderunt magna vi, et eruditione Athenagoras in *Legat. pro Christ.* S. Justin. Martyr. in *Cohort. ad Graec.* in *Apol.* et *in Dial. cum Triph.* Tertullianus in *Apologetico*, aliisque libris. Clemens Alexandrius in *Protrept.* et *in lib. Strom.* Origenes in *lib. contra Celsum*, Minutius Felix in *Octavio*, Lactantius in suis *Institut.* S. Athanasius. *Orat. cont. Gent. et Judaeos*, S. Cyrillus Alexandrinus in *lib. con. Julian.* Theodoretus *de cur. Graec. adfect.* S. Augustinus in *lib. de Civ. Dei*, S. Thomas in *lib. con. Gent.* aliique bene multi. Postremis hisce temporibus innumeri pene scripserunt pro Religione revelata, ex heterodoxis Grotius *de ver. Relig. Christ.* Ciarkius *Preuves de la Religion. tant naturélle que revelée, et De l'exist. et des attrib. de Dieu*; Cudwortus in *syst. intellect.* Leibnitius in *Theodicaea*; Abbadie *De la verité de la Religion Chretienne*; Buddeus *De atheis. et superst.* Zimmermanus *De caus. incredul.* aliique qui tamen caute, si per Ecclesiae facultatem licet, legendi sunt, cum plures miscere soleant errores. Ex Catholicis vero, Episcopus Podiensis, *La Relig. vengée de l'incredulité*; Bergerius in suis oper. adv. incredulos; Gauchat in Epistolis contra impios scriptores pluribus voluminibus comprehensis; Valsechius *De' Fondamenti* etc. et *La Religione vincitrice*; Cerbonius *De Relig. revel.* innumerique alii, quos longum esset commemorare. Scriptores multi qui pro Religione revelata certarunt, recensentur a Jo. Alber. Fabricio *De verit. Relig. Christ.* et a nostro Fabrycio *Discours sur la Revelation*. etc.

aut obscoenae, et mimicae dicendi rationis ad delectandum incautos, fovendasque pravas animi adfectiones; satis proinde erit, pauca nunc dicere, ne hoc praecipuum Ethices Christianae, et officiorum hominis erga Deum caput intactum praetereamus. Itaque 1. quaeremus de necessitate Divinae Revelationis, sive Religionis revelatae. 2. de ejus veritate. 3. de tolerantismo. 4. de examine in Religionis negotio. 5. de Revelationis utilitate.

ARTICULUS I.

Utrum homini praeter Religionem naturalem, necessaria sit Doctrina, et Religio revelata.

676. Negant athei, et deistae universi; illi quidem quia omnem prorsus Religionem abjiciunt, hi vero, quia unam tantum Religionem naturalem admittere videntur (1). Ac negant I. quia Deus rationem ducem nobis dedit. Nihil ergo aliud est necessarium ad veritatem adsequendam, quam rationem consulere, alioquin Deus non satis homini prospexisset. Necessaria igitur non est ulla doctrina, sive Religio revelata (2).

677. II. Id necessarium homini dici nequit, quod ejus ideis contradicit. Hujusmodi autem sunt ea quae Revelatio nobis credenda proponit; v. g. mysterium Trinitatis nostris ideis contradicit; haec enim propositio, *unum non est tria, et tria non sunt unum*, est per se nota; cui tamen mysterium Trinitatis contradicit. Similiter est per se nota haec propositio, *totum est majus sua parte, et pars est minor toto*. Huic autem contradicit transubstantiatio; cum enim Christus in ultima coena panem fregit, discipulisque corpus suum dedit, manu quae erat pars sui corporis totum suum corpus tenuit; et si de illo pane consecrato comedit, caput suum posuit in ore, quod erat pars ejusdem capitis. Quae sunt apertae contradictiones (3).

678. III. Nos credere non possumus, nec Deus potest revelare ea quae non possumus comprehendere. Talia autem sunt mysteria quae Revelatio proponit: nam et ipsa vox *mysterium* denotat incomprehensibilitatem. Cur ergo dicemus, Revelationem esse necessariam (4)?

---

(1) Diximus *videntur*: nam plerique illorum, nisi forte omnes, nullam prorsus Religionem admittunt, etsi videantur admittere Religionem naturalem, ne de atheismo accusentur. Bitaubé in *Extrait de l'examen de la Confess. de foi du Vicaire Savoyard contenue dans Emile*, apposite ait: „ Si dans d'autres siecles on a abusé de „ cette accusation (*d'atheisme*) peut être dans celui-ci seroit il permis de demander, „ s'il y a beaucoup de vrais deistes „. *Si in aliis seculis abusi fuerunt accusatione atheismi; forte in hoc saeculo permissum erit quaerere, an multi sint veri deistae.* (2) Rousseaus Emil. tom. 3. pag. 143. sqq.

(3) Idem lett. 58. et lett. 120. (4) Idem Emil. tom. 2. pag. 322.

679. IV. Si Revelatio necessaria esset, potissimum requireretur ad expellendas ignorantiae tenebras, quibus mentes hominum sunt involutae. Atqui Revelatio non modo non expellit, sed magis auget ejusmodi tenebras: nam Fidei mysteria obscura sunt. Revelatio insuper magnae molis volumine continetur, Scriptura scilicet utriusque Testamenti, quae scripta fuit lingua paucissimis nota; ad eam vero intelligendam opus est multiplici disciplinarum apparatu; et ob ejus obscuritatem variae ortae sunt sectae inter ipsos Christianos. Revelatio item non est omnium ingeniis attemperata, imo ne ipsis quidem Theologis, et Interpretibus, qui saepe suam fateri ignorantiam debent. Revelatio igitur necessaria non est (1).

680. V. Ejus Religionis nulla potest esse necessitas, quae est potissima superstitionis caussa. Hujusmodi autem est Religio Christiana, seu revelata. Nulla est igitur ejus necessitas (2).

681. VI. Ea Religio necessaria dici non potest, quae obest felicitati Reipublicae; quae impedit progressus spiritus humani; et quae sanae opponitur Morali. Talis autem est Religio praesertim Christiana; haec enim obest publicae felicitati: nam mutat Reges in tyrannos, et populos in mancipia; insuper bellum scientiis indicit; nec quidquam valet ad reformandos mores: nam Christianorum, et ipsorum etiam Ecclesiae Ministrorum vita nihilo melior est vita ethnicorum; imo inter illos infinitus pene est numerus eorum quos athei, et deistae longe praecedunt probitate morum (3). Qua igitur ratione Revelatio dici potest necessaria?

682. VII. Si Religio revelata necessaria est homini, quare Deus illam denegavit majori parti hominum? nam ante Christi adventum, omnes ferme homines idololatriae erant addicti; et post mortem Christi innumeri fuerunt, et sunt populi in infidelitate degentes. Putandumne erit, Deum, qui infinite bonus, et misericors est, voluisse, ut paucis Revelatio innotesceret, sine qua non poterant aeternam consequi salutem (4).

---

(1) Ita Collinsius in l. de libertate cogitandi.

(2) Sic universi increduli, ac praesertim Tyndalius, Collinsius, Auctor syst. nat. Boulangierus, etc.

(3) Boulangierus *Lo Cristianisme dévoilé* in Praefat. et c. 14. De hoc impiissimo homine, (de quo tamen audivimus, poenitentiae signa dedisse paulo ante mortem) scribens Bergierus in Apol. pro Christ. Relig. c. 1. § 10. animadvertit, in eo libello auctorem nihil aliud efficere quam transcribere quae dicta jam fuerant ab aliis impiis, nimirum a Saint-Evremont *Exam. de la Relig.* a Dumarsais, *Analys. de la Relig.* et ab auctore lib. *Il soldat philosoph.* In libellis vero Boulangieri, et Frereti easdem reproduci objectiones, quae continentur in *Dict. philos.* in *Philos. hist.* in *Tract. de tolerantia*, in *Catechis. hominis honesti*, in *Sermonibus Quinquaginta*, in *Quaestionibus Zapatae*, in *Examine Bolingbrokii*, *Prandio Comitis Boulainvilliers*, etc. nimirum solito more incredulorum, quorum unus describit alium, cum ne ingenium quidem habeant ad nova cudenda sophismata. Idipsum de Rousseau, ceterisque dicendum est.

(4) Ita cum aliis deistis Auctor l. *Les oracles de la Raison*.

683. VIII. Religio naturalis Deum habet auctorem. Dei autem perfecta sunt opera. Non igitur necessaria est alia Religio revelata, ut homo recte instituatur (1).

Prob. I. *Praeter Religionem naturalem, homini plane necessaria est doctrina, et Religio revelata, ut pertingere possit ad divina cognoscenda, quae humanam rationem excedunt.* II. *Ea vero quae de Deo naturaliter ab homine cognosci possunt, convenienter per divinam revelationem credenda proponuntur.*

684. Prob. 1. p. ratione S. Thomae (2) Ea quae rationem naturalem excedunt, cognosci non possunt naturali lumine rationis; hoc enim non se extendit, nisi ad ea tantum, ad quae naturalis ratio pertingere potest. Atqui non omnia, quae Dei sunt, naturali rationis lumine cognosci possunt, sed innumera sunt intelligibilium Divinorum, quae humanam rationem excedunt. Haec enim finita est, Deus autem est infinitus. Et sane quam magnus esset Deus, si finitae mentis nostrae limitibus contineretur? *Rerum sensibilium*, ait S. Thomas (3) *proprietates ignoramus, earumque proprietatum, quas sensu apprehendimus, rationem perfecte in pluribus invenire non possumus. Multo igitur amplius illius excellentissimae substantiae transcendentis omnia intelligibilia, humana ratio investigare non sufficit* (4). Ut igitur homo ad divina cognoscenda pertingat, quae humanam rationem excedunt, oportet ut a Deo instruatur per doctrinam revelatam. Necesse est autem, ut idem S. Thomas demonstrat (5), homini credenda proponi illa quae rationem excedunt; homo enim ordinatur ad Deum sicut ad finem qui comprehensionem intellectus excedit; quod constat ex ipso ejus desiderio, quod nulla res creata potest explere. Finis autem debet esse praecognitus; nemo enim amat incognita. Si ergo homo ordinatur ad Deum tamquam in finem excedentem comprhensionem ejus intellectus; *oportuit*, ut idem S. Thomas concludit (6), *mentem evocari in aliquid altius, quam ratio nostra in praesenti possit pertingere, ut sic disceret aliquid desiderare, et studio tendere in aliquid, quod totum statum praesentis vitae excedit.* Hoc autem fit per doctrinam revelatam, qua ab ipsomet Deo instruimur de iis quae naturalem rationem excedunt. Necessaria igitur est,

(1) Tyndalius. *Le Christianisme aussi ancien que le monde.* et Rousseaus Emil. tom. 3. pag. 168. sqq.

(2) Lib. 1. con Gen. c. 3. (3) Loc. cit.

(4) Vide S. Irenaeum l. 4. adv. haer. c. 10. Theophil. Antioch. l. 1. ad Autolycum, Clementem Alex. in Protrept. Cyrillum Hieros. Cathehc. 5. Nazianzenum Orat. 2. Ruffinum in exposit. Symboli, aliosque.

(5) Loc. cit. c. 5. (6) Ibid.

praeter Religionem naturalem, doctrina, et Religio revelata, ut homo possit pertingere ad cognoscenda ea quae humanam rationem excedunt (1).

685. Alteram prop. par. idem S. Thomas demonstrat (2), paucisque comprehendit quidquid a Christianae Religionis Apologistis tam veteribus, quam recentibus longa oratione dictum est. Ad ea, *inquit*, quae de Deo ratione humana investigari „ possunt, necessarium fuit, hominem instrui revelatione divina, „ quia veritas de Deo per rationem investigata, a paucis, et „ per longum tempus, et cum admixtione multorum errorum ho- „ mini proveniret. A cujus tamen veritatis cognitione dependet „ tota hominis salus, quae in Deo est. Ut igitur salus homini- „ bus, et convenientius, et certius proveniat, necessarium fuit, „ quod de divinis per divinam revelationem instruantur „. Ethnici Philosophi plurimum certe ingenio valebant; et nihilominus, quia fide erant destituti, in turpissimos lapsi fuerunt errores circa Religionem naturalem et mores, etiam in iis, quae naturali lumine cognosci possunt, ut supra dictum est (3). Apostolus Rom. 1. v. 21. sqq. hunc veterum sapientum miserrimum statum graviter, copioseque describit; descripseratque Cicero (4), quamquam scepticus. Ipsimet deistae ex idololatria ubique ferme inter veteres Gentiles vigente, sophisma adversus Religionem revelatam conficiunt, ut diximus (5). Quare ergo magnificant humanam rationem, quasi seipsa possit, in Religionis negotio omnes vitare errores (6) absque Revelationis subsidio, etiam in iis quae

---

(1) Haec probant non modo possibilitatem, sed etiam existentiam Revelationis; possibilitatem quidem: nam quis, nisi atheus, negare potest, Deum omnipotentem non posse voluntatem suam hominibus manifestare in iis ad quae naturalis ratio non pertingit? Merito dicitur Psal. 93. v. 8. sqq. *Intelligite insipientes in populo, et stulti aliquando sapite. Qui plantavit aurem; non audiet? aut qui finxit oculum non considerat?... qui docet hominem scientiam?* Existentiam vero, quia homo ordinatur in Deum tamquam in finem excedentem illius comprehensionem.

(2) 1. p. q. 1. a. 1. (3) § 63. sqq.

(4) L. 2. et 4. Tuscul. (5) § 682.

(6) Non hic describimus sive Epicureorum, sive Cyrenaicorum sive Democriticorum, sive Eleaticorum, etc. turpissimos de Divinitate, et de moribus errores. Stoici, qui tamquam virtutum exemplaria a recentioribus deistis proponuntur, Stoici, inquam, in maxima prolapsi fuerunt absurda, putantes *Deum ignem* esse, ipsumque *animal, et fixorum siderum substantiam*, esseque *Deos minores* qui nascantur, et intereant, ut testantur Plutarchus lib. de contradict. Stoic. Stobaeus in Eccl. phys. c. 3. et Laërtius l. 7. Quid senserint de *Fato*, ex iisdem constat Auctoribus. Quid docuerint de *Suicidio*, ex eodem Laërtio scimus, qui etiam refert, Zenonem Stoicorum parentem *uxores communes in republica statuisse, neque sacra, neque judicia, neque gymnasia in urbibus construi permisisse, eademque veste viros, ac mulieres indui praecipisse*. Insuper peccata omnia *paria* existimasse, dixisse vero *uxores communes esse oportere apud sapientes, ut quilibet illi congrediatur, quae sibi prior occurrerit*, etc. Dignus deistarum magister. Utinam ipsum illi non imitentur! Quid vero dicemus de Socrate? Is, auctore Xenophonte l. 1. Memorabilium Socratis, „ tum „ domi, tum etiam in aris communibus civitatis sacrificabat „. Sicut enim Pythius de

ad Religionem naturalem, naturalemque pertinent legem (1).

686. Ad primum jampridem responderat S. Thomas (2) Rousseau sophisma dispellens. Nam hanc sibi objectionem proposuit: *stultum est credere quod non videtur, nec sunt credenda quae non videntur*; quae quidem objectio in idem redit cum sophismate Rousseau constituentis rationem ducem in veritatis adsequutione. Ei autem sic respondit: ,, Dicendum, quod hoc dubium tollit imperfectio intellectus nostri: nam si homo posset ,, perfecte per se cognoscere omnia visibilia, et invisibilia, stultum esset credere quae non videmus; sed cognitio nostra est ,, adeo debilis, quod nullus Philosophus potuit umquam investigare naturam unius muscae: unde legitur, quod unus Philosophus ,, fuit triginta annis in solitudine, ut cognosceret naturam apis ,, (3). Si ergo intellectus noster est ita debilis, nonne stultum ,, est nolle credere de Deo, nisi illa tantum, quae homo potest ,, cognoscere per se? . . . Si homo nollet credere, nisi ea quae ,, cognosceret, certe non posset vivere in hoc mundo; quomodo enim aliquis vivere posset, nisi crederet alicui? Quomodo etiam crederet, quod talis esset pater suus? Et ideo ,, necesse est quod homo credat alicui de iis quae perfecte non ,, potest scire per se. Sed nulli est credendum, sicut Deo; et ,, ideo illi qui non credunt dictis Fidei, non sunt sapientes, ,, sed stulti, et superbi ,,. Audiant Rousseau admiratores, caveantque, ne propter laudationes, quibus illum extollunt, a vere sapientibus, stultis merito accenseantur. Stultus certe Rousseaus fuit, stultique sunt ceteri deistae, qui tantum rationi humanae tribuunt, ut ad quamcumque veritatem cognoscendam nulla indigeat fide divina. Nam si in tot rebus etiam corporeis standum est fidei humanae (4), nonne stultitia est, in Divinis

---

,, immolationibus jubet, quod recte agat is, qui consuetudine civitatis utatur; ,, sic etiam Socrates et ipse faciebat, ceterosque admonebat; ,, videlicet ethnicorum superstitioni erat addictus, eamque vel simulabat, vel indifferentem putabat. Plato etiam, licet esset ei persuasum de Dei unitate, tamen in Timaeo, et Epinomide nolebat mutari ethnicam populi superstitionem; ipseque etiam communitatem uxorum in sua Republica constituerat. Mittimus reliquos, ne simus nimii.

(1) Werenfelsius in Diss. de praestantia Relig. revel. ostendens, ea quae ad ipsam Religionem naturalem pertinent, vix potuisse ab hominibus cognosci sine revelationis praesidio, ait: ,, Dicunt solo rationis ductu inveniri posse totam illam Religionem, quae in sacris Litteris traditur, aut saltem quod in ea praecipuum est. Nihil dictu facilius est illis, qui jam cognoscunt Religionem istam. Tunc illud dicendum fuisset, ,, si per totam vitam de Religione hac nihil a quoquam audivissent: Nunc vero similes videntur iis, qui postquam a praeceptoribus didicerunt quidquid sciunt, videri tamen volunt αὐτοδιδάκτοι, aut cum de praeclaris inventis audiunt, putant ,, se haec omnia, nisi jam inventa essent, fuisse inventuros.

(2) Opusc. 6. cap. 1.

(3) Vide Plinium l. 11. cap. 9.

(4) Philosophi hujus aetatis, quo nomine maxime gloriantur increduli, cum tamen eo sint prorsus indigni, Physicam experimentalem tantopere extollunt. Quotus autem quisque eorum est (si paucos excipias) qui per seipsum experimenta instituerit? Mira insania! Hominibus credere, qui ita ut dicunt, experti sunt; Deo dicenti nolle fidem praestare!

rebus nolle stare Deo revelanti? Deus igitur rationem nobis dedit, ut veritatem adsequeremur in iis quae rationem non excedunt, in quibus etiam Revelatio maximi adjumenti est, ut supra diximus (1). At vero in iis quae rationem excedunt, ratio ipsa suadet, credendum esse Deo revelanti, ut dictum est (2).

687. Ad secundum negamus, ea quae Revelatio credenda proponit, contradicere iis quae ratio dictat. Si Rousseaus minus superbe de se sensisset, consuluissetque non Baelium (3), a quo sophisma hoc suum est mutuatus, sed S. Thomam, cujus forte volumina ne quidem a longe viderat, comperisset, quam inanis integer sit ille Dialogus, quem instituit (4) inter *Inspiratum*, *et Ratiocinantem*, ad ostendendum, mysteria revelata debere respui, quia alioquin Deus sibimet contradiceret. Nulla est contradictio inter veritatem revelatam, et veritatem rationis. Ut enim S. Thomas demonstrat (5) ,, quamvis veritas fidei Christia-,, nae humanae rationis capacitatem excedit; haec tamen quae ,, ratio naturaliter indita habet, huic veritati contraria esse non ,, possunt ,,. Idque jam supra (6) ex eodem Angelico evidentibus rationibus confirmavimus (7).

688. Exemplum quod profertur ex mysterio SS. Trinitatis, nihil ad rem facit: nam illud principium per se notum, *unum non sunt tria, et tria non sunt unum*, verum habet etiam in Divinis Personis, hae siquidem non sunt *unum* et *tria*, sed sunt *unum*; et *tres*; *unum* in natura, *tres* in proprietatibus personalibus. Nazianzenus (8): ,, aliud, *inquit*, atque aliud sunt ,, ea, quibus Salvator (*idest duae naturae*), non tamen alius atque alius (*quia una Persona Filii Dei*).... Porro *aliud* ,, dico; contra quam in Trinitate res habet. Illic enim *alius*, ,, atque *alius*, ne Personas confundamus: non autem *aliud*, ,, atque *aliud*, quoniam tres quoad divinitatem unum, et idem ,, sunt (9) ,,. Non sunt ergo in Divinis *tria* habentia tres divinitates, et simul *unum* in natura Divina: quod certe contradictionem involveret; essent enim, et non essent unum in eadem Divinitate; sed sunt *unum in Divinitate*, sive in natura divina, et *tres in Personis*; in quo nulla contradictio est, cum non sit affirmatio, et negatio ejusdem de eodem secundum idem.

689. Alterum exemplum nihil aliud continet, quam obsoletum sophisma, quod jam sibi objecerat S. Thomas. Recitemus

---

(1) c. 685. (2) § 681.
(3) Vide Tom. 1. huj. op. pag. 492. in not.
(4) Emil. Tom. 3. p. 151. sqq. (5) Lib. 1. con. Gen. cap. 7.
(6) Tom. 1. § 916. sqq. (7) Vide S. Thom. loc cit.
(8) Orat. 41. (9) Vide S. Thom. 1. p. q. 31. a. 2.

ejus verba in 2. arg. a. 1. q. 81. 3. p. *Nihil potest esse in seipso, nisi forte ratione partium, prout scilicet una pars ejus est in alia . . . Sed illud quod manducatur, et bibitur, est in manducante, et bibente. Cum igitur totus Christus sit sub utraque specie sacramenti, videtur impossibile fuisse, quod ipse sumpserit hoc Sacramentum* (1). Quaeritne Rousseaus majorem vim in argumento quod ipse repetit? Respondet autem Angelicus: „ Dicendum quod sicut supra dictum est (q. 76. a. 5.) Christus secundum quod est sub hoc Sacramento, comparatur ad locum, non secundum proprias dimensiones, sed secundum dimensiones specierum sacramentalium, ita quod in quocumque loco, ubi sunt illae species, est ipse Christus: et quia species illae potuerunt esse in manibus, et in ore Christi, ipse totus Christus potuit esse in suis manibus, et in suo ore: non autem hoc potuisset esse, secundum quod comparatur ad locum per proprias dimensiones „: Nonne plenissime dissoluta remanet objectio Rousseau (2)? Nam si diversa fuit ratio, qua corpus Christi erat sub propriis dimensionibus, et sub speciebus; quaenam contradictio esse potest, quae debet esse ejusdem de eodem secundum idem? si ratio fuit diversa; igitur non secundum idem totus Christus fuit in seipso, et in suis manibus, et in suo ore. Cur ergo Rousseaus insolenter superbeque perinde ac si insolubile argumentum objecisset, exprobavit, nihil plane posse ad illud responderi; dum tamen tot ante secula responsum fuerit? Hanc responsionem vel ille ignoravit, vel sciens dissimulavit. Si dissimulavit, mala egit fide, more

---

(1) Rousseaus Emil. tom. 3. pag. 151. suum *Inspiratum* sic loquentem inducit: „ La raison vous apprend que le tout est plus grand que sa partie; mais moi, je vous apprends, de la part de Dieu, que c'est la partie qui est plus grande que le tout „ *Ratio te docet, totum esse majus sua parte ; ego autem, Dei nomine, tibi denuncio, partem esse majorem toto.* Quis umquam Catholicorum, nisi arguendo, hoc dixit?

(2) In Epist. ad Archiepiscopum Parisiensem, tom. 6. opp. pag. 160. victoriam canens, ita arroganter scribit: „ Selon votre doctrine de la transubstantiation, lorsque Jesus fit la derniere Cene avec ses disciples et qu'ayant rompu le pain il donna son corps entier dans sa main, et, s'il mangea lui même du pain consacré, comme il put le faire, il mit sa tête dans sa bouche. Voila donc bien clairement, bien précisement la partie plus grande que le tout, et le contenant moindre que le contenu. Que dites-vous a cela, Monseigneur? „ *Secundum vestram transubstantiationis doctrinam* (Nescivit Rousseaus, vel nescire finxit, Lutheranos negare transubstantiationem, et tamen non negare praesentiam realem corporis Christi sub qualibet parte panis, et vini. Non ergo ex doctrina transubstantiationis sequitur quod ipse infert.) „ Cum Jesus in ultima Coena cum discipulis suis fregit panem, et singulis eorum suum dedit corpus, perspicuum est, ipsum gestasse in manu suum integrum corpus, et si de eodem consecrato pane comedit, ut facere quidem potuit, caput suum in ore suo posuit. En satis clare, ac praecise pars major toto, et continens minus contento. Quid ad haec Domine mi? „ Quid ad haec? Lege, mi Rousseau, responsionem S. Thomae jam descriptam. Et si ad anteriora velis te conferre, lege S. Hieronymum in Epist. ad Hedibiam q. 2. Lege S. Augustinum Enar. in Psal. 33. ser. 1. n. 10. et serm. 2. num. 2.

ceteroquin suo; si ignoravit, cur neglexit inquirere! In tanta autem sive ignorantia, sive malitia audet ille Archiepiscopum Parisiensem impetere, quasi, ad ejus sophismata super ardentes prunas incederet (1). Quem non moveant haec stomachosa, et impia ridicula?

690. Ad tertium negamus, nihil nos posse credere, nec Deum revelare, quod comprehendi a nobis non potest. Nam si tam multa credere debemus, quae ab hominibus dicuntur, ut dictum est (2); quae tamen a nobis non comprehenduntur, cum de iis non habeamus scientiam; quare non erit credendum mysteriis a Deo revelatis, etsi comprehensionem nostram excedant? Etiam hoc Rousseau sophisma, si sophisma dici potest, praevidit, et solvit S. Thomas ostendens (3), *quod ea quae ratione investigari non possunt, convenienter fide tenenda proponuntur... tunc enim solum vere Deum cognoscimus, quando ipsum esse credimus supra omne id quod de Deo cogitari ab homine possibile est, eo quod naturalem hominis cognitionem divina substantia excedit.*

691. Ad quartum neg. min. Etsi enim Revelatio non expellat obscuritatem Fidei, quae est de non apparentibus, excludit tamen tenebras ignorantiae. *Fides* enim, ut apposite S. Thomas (4), *docet omnia necessaria ad bene vivendum . . . Et hoc etiam patet, quia nullus philosophorum ante adventum Christi cum toto conatu suo potuit tantum scire de Deo, et de necessariis ad vitam aeternum, quantum post adventum Christi scit una vetula per fidem.*

692. Quod autem additur de Scriptura utriusque Testamenti magno volumine comprehensa, et exarata lingua paucissimis nota, eos ferire potest, qui cum Quesnello (5) *necessarium* esse dicunt, *omni tempore, omni loco, et omni personarum generi studere, et cognoscere spiritum, pietatem, et mysteria sacrae Scripturae*. Quam quidem necessitatem imposuere etiam Calvinus (6), Brentius (7), et Kemnitius (8). Nos autem qui cum Ecclesia Catholica hanc necessitatem omnibus indiscriminatim

(1) Tom. cit. pag. 159. sq. „ On voit que vous passez sur cet article des mystè„ res comme sur des charbons ardens; vous osez a peine y poser le pied. Vous me „ forcez pourtant a vous arreter un moment dans cette situation douloureuse. J'au„ rai la discrétion de rendre ce moment le plus court, qu' il se pourra „ *Video, te in hoc mysteriorum articulo, super ardentes prunas incedere, ac vix audere pedem figere. Interea me cogis, ut ad instans te sistam in hac positione doloris plena. Providebo autem, ut hoc instans sit brevius quoad fieri potest.* Homo plane impie, et agrestis, siccine excipis Virum, cujus saltem nobilitatem revereri debueras!

(2) § 681. (3) Lib. 1. con. Gen. cap. 5.

(4) Opusc. 6. cap. 1. (5) Prop. 79. inter proscriptas.

(6) Lib. 3. Inst. c. 20. § 33. (7) In Confess. Wirtemberg.

(8) In exam. sess. 4. Conc. Trid.

minus impositam negamus (1), spiritum intelligentiae Scripturarum in eadem Catholica Ecclesia a Deo, apud quem *non est distinctio Judaei, et Graeci*, ut dicitur Rom. 10. v. 12. repositum confitemur; et Christianorum vulgo satis esse dicimus ad

---

(1) Quia apud nonnullos, qui pro Religione revelata zelum habent, sed non secundum scientiam, sententia circumfertur Quesneliana, auctoresque sui, ut singuli Christiani Scripturas sacras legant; opportunum ducimus hac in re aliquantulum immorari. Itaque negamus hanc Scripturas legendi necessitatem singulos afficere; multoque magis negamus necessitatem singulis esse impositam cognoscendi earum, spiritum, pietatem, et mysteria; imo dicimus, non expedire ut quisque de vulgo Scripturas legat. *Homo*, inquit S. Augustinus l. 1. de Doct. Christ. c. 39. *fide, spe, et caritate subnixus, eaque inconcusse retinens, non indiget Scripturis, nisi ad alios instruendos. Itaque multi per haec tria etiam in solitudine sine codicibus vivunt.* Et S. Cyrillus Hierosolymitanus Cathech. 5. n. 12. ,, Cum non omnes possint Scripturas le-,, gere, sed alios quidem imperitia, alios vero occupatio quaedam a cognitione im-,, pediat; ne anima per ignorationem intereat, paucis versiculis (*Symbolo con-,, tentis*) universum Fidei dogma comprehendimus ,, Cui consonat S. Thomas 2. 2. q. ,, 1. a. 9. scribens: Veritas fidei in sacra Scriptura diffuse continetur, et variis modis, ,, et in quibusdam obscure, ita quod ad eliciendum fidei veritatem ex sacra Scriptu-,, ra, requiritur longum studium, et exercitium, ad quod non possunt pervenire om-,, nes illi, quibus necessarium est cognoscere fidei veritatem; quorum plerique aliis ,, negotiis occupati, studio vacare non possunt; et ideo fuit necessarium ut ex sen-,, tentiis sacrae Scripturae aliquid manifestum summarie colligeretur, quod propone-,, retur omnibus ad credendum ,,. Qua quidem doctrina configitur et Collinsii adversus divinam Revelationem sophisma, et eorum sententia, qui necessitatem legendi Scripturas singulis imponunt. Vide eumdem S. Thomam Opusc. 3. in Praefat.

Ex ea necessitate consequeretur quoque necessitas translationis earumdem Scripturarum in linguam unicuique vulgarem. Hinc vero manare incommoda gravissima possent. Ac primum quidem, quia opus magnae difficultatis est, Scripturas sacras de una in aliam linguam accurate vertere: quidquid autem in hac maximi momenti re peccatur, ingens crest periculum. S. Hieronymus Praefat. in Josue, necessitatem vindicat novae a se adornatae Versionis Sacrarum Scripturarum, quod *apud Latinos tot essent exemplaria, quot codices, et unusquisque pro suo arbitrio, vel addiderit, vel subtraxerit.* Quod et S. Augustinus deplorat Epist. 71. al. 10. n. 6. ubi ait, versionem septuaginta interpretum *in diversis codicibus ita variam esse, ut tolerari vix possit.* Haec Scripturarum profanatio potissimum constat in tam multis versionibus ab haereticis adornatis ad suos confirmandos errores.

Deinde ex permissa cuilibet lectione Scripturarum in vulgari lingua absque duce, qui eas legitime interpretetur, illud etiam sequitur incommodum, quod S. Basilius Epist. 42. al. 1. n. 3. describit inquiens: ,, Saepe ex Veteri Testamento oritur detri-,, mentum, non quod scriptae sint res noxiae, sed quod eorum qui laeduntur, mens ,, infirma. Omnis enim panis ad alendum idoneus, sed noxius infirmis ,, Et Nazian-,, zenus Orat. 1. n. 82. memorata Hebraeorum lege, quam vocat *in primis rectam, et laude dignum* ut ne *cuivis aetati quivis Scripturae liber concederetur*, ait: ne hoc quidem utilius esse, quandoquidem nec tota statim a quolibet percipi possit, ac ,, quod in ea reconditius est, ob externam speciem imperitioribus plurimum detrimenti ,, afferre possit ,,. Quae verba commentans Elias Cretensis in praefatam Orat. 1, Quod, ,, *inquit*, etiam magnus Apostolus subindicans ajebat: *Littera occidit, spiritus au-,, tem vivificat.* Propterea quod scilicet plerisque locis historia, si quidem in nudis ,, rebus haereamus, probae vitae nobis exempla minime praestat. Quid enim, quaeso, ,, ad virtutem utilitatis auditori attulerit Propheta Oseas ex scorto liberos gignens, si ,, non ultra litterae corticem progrediatur?... Cujus generis in Cantico Canticorum multa ,, sunt, ne dicam omnia, v. g. *osculetur me osculo oris sui; et meliora sunt ubera ,, tua vino; et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Haec enim omnia,

salutem consequendam, ut sint instructi in praecipuis Fidei capitibus Symbolo comprehensis; atque in praeceptis, quae servare debent, cetera vero credant implicite. Pertinet autem ad Pastores, et Doctores, qui alios debent erudire, in sacris Scri-

---

„ si juxta nudum litterae sensum intelligantur, rudiores homines maximo detrimento „ afficere queunt: ut quae alia quidem loquantur, alia autem in imo significent. Quas „ etiam proinde perfectam aetatem, et mentem purgatam, et non mediocrem artem, „ ac scientiam requirunt „. Videri etiam possunt Origenes Procem. in Cantica, S. Athanasius Orat. 2. con. Arianos, S. Hilarius l. 2. ad Constantium n. 9. S. Hieronymus in Epist. ad Paulinum, et in Proem. in Ezechiel. et ad calcem Dialogi con. Luciferianos; et S. Augustinus Epist. 120. al 222. n. 13. qui Scripturas *non in legendo, sed in intelligendo consistere* docent, et mala recesent, quae proficiscuntur ex eo quod *omnes, Scripturas sine Scripturae sensu loquuntur.*

Ad haec S. Ambrosius l. 4. in Lucam n. 26. „ Disce, *ait*, quia satanas transfigu„ rat se velut Angelum lucis, et de Scripturis ipsis Divinis saepe laqueum fidelibus „ parat. Sic haereticos facit, sic eviscerat fidem sic jura pietatis impugnat „. Eadem „ scribit S. Augustinus Epist. cit. et Tract. 18. in Joan. Hos laqueos paravit Circumcellionibus Donatistarum qui exemplo Sampsonis, et Raziae se occidendos ultro tradebant. Vide S. Augustinum l. 1. con. Gaudentium c. 29. Paravit Priscillianistis, qui putantes, Jacobum Isaaco patri fuisse mentitum, mendacium esse licitam affirmabant Vide eumdem August. l. con. mendac. c. 2. Paravit Manichaeis, qui vetus Testamentum respuebant, quod in eo plura narrentur, et laudentur, quae ipsis litteram sequentibus plena scandali videbantur, ut refert idem Augustinus l. de haeres. haer. 46. Paravit quibusdam Monachis Ægyptiis, qui litteram sequentes, in Atropomorphitarum errorem ex imperitia lapsi fuerunt, ut ex Socrate l. 6. c. 7. ex Sozomeno l. 8. c. 11. et ex Cassiano Collat 10. c. 5. scimus.

Utinam non fuisset aucta pernicies! Olim S. Hieronymus in Epist. ad Paulinum ajebat: „ Sola Scripturarum ars est, quam sibi omnes passim vendicant... Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc universi praesumunt, „ lacerant, docent, antequam discant. Alii adducto supercilio, grandia verba trutinantes „ inter mulierculas de sacris Litteris philosophantur. Alii discant (proh pudor!) a foe„ minis quod viros doceant; et ne parum hoc sit, quadam facilitate verborum, imo „ audacia, edisserunt aliis quod ipsi non intelligunt „. Postremi hisce temporibus magis cumulata calamitas est. Illam gravissimis verbis describit Card. Osius in Dial. *De Sacro vernacule legendo*: „ Paulus, *ait*, loqui non permittit mulieribus in Ecclesia. „ Nunc translationibus istis in linguam vernaculam factum esse cernimus, ut quas „ lanam texere sub id tempus magis expediebat, eae sibi docendi quoque potestatem „ jam arrogaverint . . . Nunc haec Scripturarum profanatio verius, quam translatio, „ non solum zonarios, bajulos, pistores, sartores, sutores; verum etiam zonarias, „ bajulas, pistrices, sartrices, sutrices fecit nobis apostolas, prophetissas, doctrices... „ Hunc fructum, et apud finitimos, et apud nos quibusdam in locis videmus nunc, „ et ingemiscimus ex hac divinarum Scripturarum in vernaculam linguam versione „. Merito igitur sanxerunt Tridentina Synodus, et Pontifices Maximi, ne quis Biblia vulgaris absque obtenta facultate, legere, aut retinere possit, hoc tantum addito „ quod „ si hujusmodi Bibliorum versiones vulgari lingua fuerint ab Apostolica Sede appro„ batae, aut editae cum adnotationibus desumptis ex Sanctis Ecclesiae Patribus, vel „ ex doctis, Catholicisque Viris, conceduntur „ ut ex Decreto 13. Junii 1757. Ita enim abest subversionis periculum.

Ex hisce autem refellitur calumnia Boulangieri scribentis loc. cit. c. 14. „ *Sacerdotes velle, ut homines ignorent libros sanctos continentes regulas, quas debent sectari. Eorum agendi ratio est abs dubio astutissima, quia Bibliorum lectio est maxime „ omnium propria ad avertendum Christianum a veneratione erga Biblia „.* Maledicentissimus sycophanta, idemne est prohibere vulgo populi, qui non intelligit arcana Scripturarum, earum lectionem, ac universim eam interdicere? Nesciebat ille quidem

plurarum Libris esse versatos; sed hi quoque illas debent interpretari in eo sensu, quem tenuit, ac tenet Ecclesia Catholica, cujus est judicare de vero sensu, et interpretatione sacrarum Scripturarum. Quisquis ita est comparatus; non est cur metuere possit, ne erret in intelligentia Scripturarum, etsi magnum sit earum volumen, nec ipse calleat linguas earum originales. Quod vero Scripturae in multis obscurae sint, non negamus; at nonne multa etiam clarissima iis continentur? Quaenam est igitur haec consequutio, inquit Bentleyus adv. Collin. *In scriptura sunt quaedam obscura. Sunt quaedam quae nemo potest simplex mortalis explicare. Ergo nihil in ea clarum est: aut id quod est in ea clarum, est inutile?* Sacrae Scripturae obscuritas maximas habet utilitates, ut S. Augustinus animadvertit (1), scilicet, *ad exercendas, et elimandas quodammodo mentes legentium, et ad rumpenda fastidia, atque acuenda studia discere volentium; zelandos quoque, sive ut ad pietatem convertantur, sive ut a mysteriis secludantur, animos impiorum* (2). Haereses autem non Scripturae obscuritati, sed hominum superbiae, ac pertinaciae debent adscribi, qui contemnentes Ecclesiae magisterium, judices privato spiritu sedere volunt in divinis rebus. Quae vero inter Theologos, et Interpretes Catholicos reperitur discrepantia opinionum, non attingit dogmata, sed sensus varios Scripturarum. Nam, ut S. Augustinus ait (3), *quid in divinis eloquiis largius, et uberius potuit divinitus provideri, quam ut eadem verba pluribus intelligantur modis, quos alia non minus divina contestantia faciant approbari?* Ex hisce autem sensibus, ut adnotat S. Thomas (4), nihil deperit veritati sacrae Scripturae, *quia nihil sub spirituali sensu continetur fidei necessarium, quod scriptum per litteralem sensum alicubi manifeste non tradat.*

693. Ad quintum dicimus tantum abesse, ut vera Religio sit superstitionis caussa, quin ipsa superstionem damnet. Increduli autem superstitionis loco habent quidquid Religionem sapit, ita ut ad superstitionem vitandam, oporteat per ipsos omnem Religionem exuere.

---

videre in Scripturis, nisi litteram quae occidit; ideoque earum lectionem universis putabat noxiam; in hoc utique summam ignorantiam prodens suam; erat enim animalis homo, qui *non percipit ea quae sunt spiritus Dei: stultitia est enim illi, et non potest intelligere*, ut ait Apostolus 1. Cor. 2. v. 14.

Refellitur etiam calumnia Fréreti, qui loc. cit. c. 11. ex decreto Ecclesiae prohibentis lectionem sacrae Scripturae in lingua vernacula, inique infert, Scripturam esse imperfectam, et perniciosam majori parti fidelium. Id enim non ex Scriptura ipsa, quae divinitus est inspirata, sed ex hominum inscitia, et malitia oritur, ut dictum est.

(1) Lib. 4. de Doctr. Christ. c. 8.

(2) Vide S. Thomam 1. p. q. 1. a. 9. ad 2.

(3) L. 3. de Doct. Christ. cap. 27.

(4) 1. p. q. 1. art. 10.

694. Ad sextum respondemus; miram esse Boulangieri impudentiam, cum audet affirmare, Religionem obesse Reipublicae felicitati (1). Jam supra adversus Baelium ostendimus (2), atheos esse Reipublicae hostes; qui autem atheus non est, Religionem profiteri debet; fieri enim non potest, ut qui Deum admittunt, nullum ei cultum esse praestandum dicant. Id multo magis de vera Religione, sive de Catholica dicendum est. Haec mutuum amorem praecipit, illicitas voluptates damnat, a terrenis avocat, ad caelestia erigit, poenas aeternas peccantibus minatur, aeterna praemia justis promittit. Tam salutaria documenta infesta erunt publicae felicitati? Ne ipse quidem Baelius ausus est affirmare (3). Sed hac de re fusius infra.

---

(1) In orbe universo ne una quidem Respublica est, in qua nulla vigeat Religio sive vera sive falsa, ut ostendimus Tom. 5. §. 1195. et 1205. idque nec ipsi increduli negant. Quid autem de Rebuspublicis, in quibus Religio viget, sentiat Boulangierus, ex ejus constat verbis in Praefat. oper. *Le Christianisme devoilè*, „ La religion, *ait*, fit „ éclore les despotes et les tyrans: ceux-ci firent de mauvaises loix: leur exemple „ corrompit les grands: les grands corrompirent les peuples: les peuples viciés devinrent des esclaves malheureux, occupés à se nuire, pour plaire à la grandeur, et „ pour se tirer la misere. Les Rois furent appelles les *images de Dieu*: ils furent „ absolus comme lui: ils créerent le juste et l'injuste: leurs volontès sanctifierent „ l'oppression, la violence, la rapine... Ne voyons nous pas des princes, remplis „ de foi, entreprendre à chaque instant les guerres les plus injustes: prodiguer inutilement le sang et les biens de leurs sujets; arracher le pain des mains du pauvre „ pour augmenter les trésors du riche insatiable; permettre et même ordonner le vol, „ les concussions, les injustices? etc *Religio oriri fecit despotas, et tyrannos: hi perversas tulere leges; eorum exemplum magnates corrupit; magnates corrupere populos; populi corrupti facti sunt infelicia mancipia, occupata ad sibi nocendum, ut celsitudini placeant, utque in sese miseriam advocent. Reges appellati fuerunt* imagines Dei; *illi absoluti domini fuere ut ipse Deus; illi justum, et injustum crearunt; eorum voluntates sanctificarunt saepe oppressionem, vim rapinam... Nonne videmus Principes fidei plenos, aggredi quotidie bella injustissima; inutiliter prodigere sanguinem, et bona suorum subditorum; eripere panem de manibus pauperis, ut thesauros augeant divitis insatiabilis; permittere et etiam precipere furtum, concussiones, injustitias, etc.* Quot verba tot calumniae in Principes praesertim Catholicos. Haec tamen omnia mala Boulangierus Religioni tribuit, easdemque declamationes millies repetit, et cum ipso repetunt increduli universi. Quaenam sit consequutio, quisque videt. Ubique gentium aliqua viget Religio; igitur ubique gentium Principes sunt despotae, ac tyranni, ne uno quidem excepto. Quid ad haec populus? Concludet, oportere in Principes insurgere, et Regnis destructis, *anarchiam* inducere. Is est conatus Boulangieri, ceterorumque incredulorum, et quia vident Religionem obstare, mala si quae accidunt in Rebuspublicis ex hominum sive fragilitate, sive malitia, Religioni adscribunt, ut sublata Religione, Regna, et Principes corruant: nam vident, populos Religione in officio contineri. Haec caussa est, cur in Sacerdotium atque ac in Principes insurgant, ac debacchentur; vident enim Sacerdotalis muneris esse Religionem tueri, et in ea populos confirmare. Itaque sic statuunt: Principes, et Regna stabunt, quousque stabit Religio. Religio stabit, quousque stabit Sacerdotium. Oportet ergo in Sacerdotium insurgere; ita enim nutabit Religio: Religione autem nutante, nutabunt Principes, et Regna, sic vero *anarchia* constituetur.

(2) § 137.

(3) Imo sibimet contradicens, ut perpetuo facit, in art. *Brutus*, Rem. F, et in art. *Sadducens*, Rem. E. ostendit, absque persuasione praemiorum, et poenarum alterius

695. Nunc vero patet Boulangieri calumnia, cum ait, Religionem praesertim Christianam mutare Reges in tyrannos, et subjectos populos in mancipia. Reges Christiani sunt patres populorum: hique ex Religionis praescripto illos diligere, et venerari debent, ut filii parentes. Si autem quis umquam Rex Christianus ab officio descisceret, haec defectio tribui nonnisi impiissime posset Religioni Christianae, quae universis Regibus in memoriam revocat verba Sap. 6. v. 7. sqq. *Potentes potenter tormenta patientur. Non enim substrahet personam cujusquam Deus, nec verebitur magnitudinem cujusquam: quoniam pupillum, et magnum ipse fecit, et aequaliter cura est illi de omnibus. Fortioribus autem fortior instat cruciatio. Ad vos ergo reges sunt hi sermones mei, ut discatis sapientiam, et non excidatis* (1).

696. Æque falsa, et iniqua est altera Boulangieri calumnia quod Religio Christiana bellum scientiis indicat. Legatur Oratio 3. S. Gregorii Nazianzeni, quae est prior *invectiva* in Julianum, qui antesignanus fuit incredulis aetatis nostrae: atque perspicietur, quam vehementer in illum Apostatam Nazianzenus insurrexerit ob humanarum litterarum studia Christianis interdicta

---

vitae, nullam esse posse virtutem. Similis est contradictio ceterorum incredulorum, qui quo tempore dicunt, Religionem obesse Reipublicae, ajunt, eam esse Politicorum inventionem, ut populos in officio continerent. Mirum est autem, illos semper in ore habere Reipublicae utilitatem, cum tamen ipsi nihil effecerint, quod non vergeret in Reipublicae ruinam. Quid enim Spinoza, quid Hobbesius, quid Collinsius, quid Rousseaus, quid Voltairius, quid Boulangerius, quid Baelius, quid Helvetius, quid consimiles humani generis pestes contulerunt umquam ad publicam felicitatem? Si pauca eorum opuscula contradictionum, blasphemiarum, et libidinum plena excipias, quibus incautos, in ductos, corruptique cordis juvenes volentes potius decipi, deceperunt: quoddam est facinus illustre, ab illis non dicam gestum, sed ne susceptum quidem ad Reipubblicae bonum? Ignavi trementesque ne ausi suos quidem libellos suos vulgare appositis propriis nominibus, sed vel nomine suppresso, vel mentito nomine aliorum. Hi sunt incredulitatis heroes qui obique crepant pubblicam felicitatem, et egregia facinora.

(1) Videte quam aperte impiissimus hic homo secum ipse pugnet. In eadem Praefat. ubi Reges *despotismi* accusat ob Religionem, quae illos venerandos proponit tamquam *imagines Dei*, sic scribit: „ Un Souverain, à qui la societè a con„ fié l'autoritè suprême, tient dans ses mains les grands mobiles, qui agissent sur les hommes; il a plus de pouvoir que les dieux, pour ètablir les moeurs. „ *Princeps, „ in quem societas supremam transtulit auctoritatem, in sua habeat potestate sti„ mulos, qui efficaciter homines movent; plus potestatis, quam dii, habet ad mo„ res stabiliendos*. Et post pauca de eodem supremo Principe ait: „ C'est à lui qu' „ appartient de rèformer les moeurs; elles seront bonnes, lorsque le prince sera bon „ et verteux „. *Ad ipsum pertinent reformatio morum, hi erunt boni, si Princeps bonus erit, ac virtute praeditus*. Uno igitur eodemque tempore, ut recte Bergierus, supremos Principes *despotismi* accusat; et solos arbitros facit sortis hominum. Uno tempore eos accusat, quoad *crearint justum, et injustum*: et aliam non agnoscit regulam, quam legem emanatam ab ipsis ad reformandos mores. Quid vero si Princeps vitiosus esset, ut sane esse deberet si nullius foret Religionis? Nonne tunc universa penderent ab ejus arbitrio? nonne universa vitia sanctificaret? Tam magna est horumce minutorum philosophorum in arguendo sagacitas.

Haec, ipso Nazianzeno teste, Julianus Christianis invidebat, ut *confutationes effugeret.* Quae ratio quoque est, quamobrem incréduli recentiores Christianis studia invideant; optarent enim ut ne ullus foret, qui putida eorum sophismata refelleret, crassissimamque patefaceret ignorantiam, ut ita possent securius venenum diffundere. Verum inanissimum eorum est desiderium. In Ecclesia Christi tantus fuit semper in omni scientiarum genere doctissimorum hominum numerus, ut summa Boulangieri impudentia opus fuerit ad objiciendum Christianis naturalium disciplinarum contemptum (1).

697. Quod vero Christiana Religio nullam habeat vim ad reformandos mores, tam patens mendacium est, quam evidentissime constat, innumeros Christianos esse, qui ex virtutis praescripto integerrimam vitam ducunt, nec raros inter ipsos re-

---

(1) Expendamus breviter quid Boulangierus objiciat loc. cit. Ait. 1. Apostolum dixisse, *scientiam inflare.* Quaenam (malum) est ista ratio? Anne opes, dominatio, pulchritudo, potestas inflare possunt, et multi propter ipsas inflantur? Quid ergo? eruntne illae malae seipsis, quia illis homines abutuntur? Vide Canum l. 9. de locis, c. 11. Ait. 2. necesse non esse, ut studiose tradant homines, qui fidei subjicere propriam rationem debeant. Quam inepte! quasi qui obsequitur Fidei, nescire debeat, quomodo Fidem defendant, aut teneatur ignorare scientias naturales, quae ad Fidem non pertinent. S. Petrus in Epist. 1. c. 3. v. 15. Fideles alloquens dicit: *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quae in vobis est, spe.* Ait. 3. ex Christianorum confessione, fundatores Religionis Christianae fuisse rudes, et imperitos; ideoque tales debere esse eorum discipulos. Imperitissime. Christus Dominus, etiam ut homo, fuit omni scientia repletus. Apostoli fuerunt induti scientia, et virtute ex alto. Apostolorum discipulos describit Apostolus Rom. 15. v. 14 cum dicit: *certus sum autem, fratres mei, et ipse de vobis, quoniam et ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia; ita ut possitis alterutrum monere.* Ait 4. Ignorantiam esse maxime utilem Religioni, ejusque Ministris; et secula destituta scientiis, et industria, fuisse *secula aurea* pro Ecclesia Christi, tunc vero accidisse, ut Reges Christi magis essent subjecti, atque ut Ministri ad se traherent omnes societatis divitias. Haec posteriora verba ostendunt, quaenam fuerit potissima ratio Boulangierum ceterosque impios impellens ad scribendum contra Religionem, sitis nempe qua aestuant devorandi bona temporalia Ecclesiae, ut habeant quo latius explere pravas suas cupiditates possint. At sibi ipsis laqueum parant: nam *aurea Ecclesiae secula* fuere priora secula, nemine discrepante, qui sciat summam fuisse integritatem morum in majori parte Fidelium ejus aetatis, in qua Reges crudelissime divexabant Ecclesiam, et Ministri ejus, sicut et alii Christiani, bonis quae possidebant, spoliabantur. Nihilominus illis iisdem seculi copiosae erant Ecclesiae opes ex Fidelium largitate: nam S. Cornelius Pont. ann. Christ. 251. Romae praeter Ecclesiae Ministros, alebat quotidie pauperes plus mille quingentos, ut ex ejus Epist. apud Constant. Epist. Rom. Pont. tom. 1. pag. 151. S. Soter, non solum servavit, sed adauxit morem Romanorum Pontificum *ab ipso Religionis exordio,* transmittendi *necessaria vitae subsidia Ecclesiis quamplurimis,* ut ex S. Dionysii Alex. Epistola ad Romanos scripta an. 170. refert Eusebius l. 4. Hist. c. 23. qui idem refert l. 7. c. 5. ex epist. ejusdem Dionysii ad S. Sthephanum Papam. Nonne opes ingentes requirebantur ad tam magnum pauperum numerum quotidie alendum, atque ad transmittenda Ecclesiis plurimis necessaria vitae subsidia? Et tamen Romani Imperatores tunc ethnici erant. Mittimus reliqua quae dici possent ad ostendendam summam ignorantiam Boulangieri, ejusque gregalium, qui dum exprobrant Christianis inscitiam, nihil efficiunt aliud, quam suam demonstrare stultitiam. Vide quae diximus Tom. 1. § 73. sqq.

periri, qui heroicis virtutibus micant. Si vero plurimi Christiani, et nonnulli etiam Ecclesiae Ministri vitiorum se coinquinant labe, id eorum voluntati pravae debet adscribi, non Christianae Religioni, quae vitia condemnat, virtutesque inspirat. Quot sunt qui peccant contra leges civiles? Haene propterea erunt abolendae, vel eis erunt adscribenda peccata? Quot sunt qui scientiis abutuntur? Ipsimet increduli testimonium perhibent, dum scientiis utuntur adversus Religionem. Eruntne scientiae eliminandae? Inutiliter ergo tam Boulangierus, quam Freretus, ceterique increduli paginas implent, congerentes maledicta adversus Catholicam Religionem ex malis gestis Catholicorum. Addimus, et ipsos Christianos male moratos, scelestiores futuros, si nullo Religionis metu continerentur: demonstravimus enim (1), atheos vi systematis debere esse omnium hominum nequissimos; tantum abest, ut probitate morum Christianos etiam scelestos praecedant.

698. Ad septimum respondemus, Deum a mundi initio doctrinam Fidei hominibus tradidisse (2), quae continuata serie ad nos usque pervenit (3); neque enim Religio mutata fuit mutatione Sacrificiorum, et Sacramentorum (4). Quod vero tam multi homines ante, et post adventum Christi Domini a vera Fide fuerint, et sint alieni, id eorum malitiae, et nequitiae tribuendum est. Nec propterea quidquam detrahitur divinae bonitati, et misericordiae, sicut neque detrahitur ex permissione aliorum peccatorum, ut supra demonstratum est (5). Nam si de illis sermo sit, ad quos lumen fidei neque pervenit, neque pervenire potuit, ii certe ambulantes in observatione praeceptorum legis naturae, a Deo circa supernaturalia lumine perfunderentur, ut dictum est (6). Quod ergo damnentur, ex eorum culpa est, nec quidpiam derogatur divinae bonitati, et misericordiae, quae parata est omnibus dare auxilia necessaria ad consequendam vitam aeternam (7).

---

(1) § 133. sqq. (2) Vide S. Thom. 3. p. q. 70. a. 2. ad 1.

(3) Vide quae diximus Tom. 1. § 59.

(4) S. Augustinus Epist. 102. al. 49. q. 3. n. 21. „ Quemadmodum, *ait*, unus „ idemque homo, si Deo mane aliud offerat, aliud vespere pro congruentia diurni „ temporis, non Deum mutat nec Religionem, sicut nec salutem qui alio modo mane, „ alio vespere salutat: ita in universo tractu saeculorum, cum aliud oblatum est ab „ antiquis sanctis, aliud ab ejs qui nunc sunt, offertur, non humana praesumptione, „ sed auctoritate divina, temporibus congrua sacra mysteria celebrantur, non Deus, „ aut Religio commutatur „.

(5) Tom. 5. § 716. sqq. (6) Not. 1. pag. 126.

(7) Rousseaus Emil. tom. 3. pag. 169. postquam multas nominavit gentes in infidelitate adhuc degentes, sic scribit: „ Quand il seroit vrai, que l'Evangile est an„ noncé par toute le terre, qu' y gagneroit-on? La veille du jour que le premier Mis„ sionnaire est arrivè dans un' pays, il y est sûrement mort quelqu' un qui n'a pu „ l' entendre. Or, dites-moi ce que nous ferons de quelqu' un là. N'y eût-il „ dans tout l'Univers qu' un seul homme a qui l'on n'auroit jamais prèché Jé-

699. Ad octavum respondemus, Religionem naturalem utique esse opus Dei, a quo est rationis lumen; esseque ipsam in suo genere perfectam, scilicet, quoad ea, ad quae rationis lumen potest extendi. Non ideo tamen excluditur Religio supernaturalis, quae etiam est perfecta in suo genere. Creaturae irrationales Deum habent auctorem, suntque perfectae in suo genere; an ne propterea excluduntur creaturae rationales?

ARTICULUS II.

Utrum constet de veritate Religionis revelatae.

700. Rursus cum atheis, et deistis congrediendum est, qui nullum non movent lapidem, ut extenuent, et in nihilum, si fieri posset, redigant vim argumentorum, quibus *testimonia* Dei *credibilia facta sunt nimis*, ut dicitur Ps. 92. v. 5. Longum nimis esset, et ab instituti nostri ratione alienum, singulas recensere ineptissimas illorum ratiunculas; neque vero necesse est, cum multi jam id invictissime praestiterint (1). Nonnullas ergo illorum captiosas percurremus argumentationes; rationumque fontes indicabimus ex S. Thoma, unde cum ipsae, tum celerae retundi validissime queant. Sacrilega autem, et contumeliosa dicta Boulangieri, et Frereti, etsi molestissime, atque repugnante prorsus, invitoque animo, proferemus: ut omnibus comperta fiat non modo eorum impietas, sed crassissima etiam inscitia. Iis autem relatis, universae aliorum cum veterum, tum recentiorum incredulorum nugae descriptae erunt; eorum enim unus alterum transcribit, ita ut uno confutato, omnes concidant.

701. Videtur ergo minime constare de certitudine Religionis revelatae I. quidem quia haec continetur Libris Veteris, et Novi Testamenti. Ut ergo de ejus veritate constaret, constare quoque de-

---

„ sus-Christ, l'objection seroit aussi forte pour ce seul homme, que pour le quart „ du genre humain „ *Etiam si verum esset, annunciatum esse Evangelium in omni terra, quid inde emolumenti? Pridie quam Evangelicus Praeco ad aliquem pervenit locum, quispiam certe obiit ibidem, qui illum non potuit audire. De hoc autem, quaeso vos, quid faciemus? In toto Universo nonnisi unus exstiterit homo, cui Jesus Christus numquam fuerit annunciatus, objectio ita pro hoc uno homine valida erit, sicut pro quarta parte generis humani.* Ita ne vero! Atqui Rousseau objectio jam obsoleta vetustate sua fatiscebat. Eamdem sibi opposuerat S. Thomas lect. 3 in c. 10. Epist. ad Rom. ejusque infirmitatem ostenderat, sicuti etiam q. 14. de ver. a. 11. ad 1. Vide ejus verba supra pag. 126. Haec est sapientia bonum Philosophorum, putida, et antiquata expiscati sophismata, eaque buccis plenis venditare ut argumenta insolubilia.

(1) Adeantur inter ceteros Gauchatus, Bergierus, et Valsechius, qui fuse scripserunt praesertim adversus Rousseaum, Boulangierum, et Freretum; hi enim foeces omnes conglobarunt aliorum incredulorum.

beret, Libros illos esse authenticos. Atqui non constat de authenticitate librorum Veteris Testamenti, praesertim de Mosaicis (1); multoque minus id constat de Libris Novi Testamenti, ac potissimum de Evangeliis; tum quia a primo Ecclesiae seculo, et Apostolis adhuc superstitibus, multi fuerunt, qui se Christi discipulos profitebantur, et nihilominus negabant praecipua Evangeliorum capita, nimirum, Verbum fuisse factum carnem, ut Gnostici; aut fuisse natum ex Virgine, ut Corinthus, et Ebionitae: aut negabant resurrectionem carnis, ut Carpocratiani; aut docebant, nostra Evangelia falsitatibus esse plena, ut Marcion etc. Tum quia Patres Apostolici videntur ignorasse quatuor Evangelia, quae nobis supersunt: nam de ipsis nullam faciunt mentionem. Tum quia primis Ecclesiae seculis multa fuerunt supposita opera. Jesu Christo adjudicata fuit epistola ad Regem Abgarum (2). Ethnici, ut refert S. Augustinus (3) Christo supposuerunt magiae libros ab ipso missos ad Petrum, et Paulum. Constitutiones Apostolicae (4) plura memorant opera sub nomine Christi, et Apostolorum. Libri sybillini qui existunt, fuere suppositi secundo Ecclesiae seculo (5). Tertullianus (6) memorat acta a Pilato ad Tiberium misa de Christi morte. Tot item falsa Evangelia prodierunt, ut Hieronymus dixerit (7) *ea enumerare longissimum* esse. Magno denique numero fuerunt opera apocrypha, Liturgiae Apostolis attributae, libri Dionysii Areopagitae, Constitutiones Apostolicae (8), aliaque recensita a Gelasio; nec facile est numerare supposita Martyrum, aliorumque Sanctorum Acta. Quis autem in tanta falsos libros supponendi licentia, decernere poterit de authenticitate Sacrorum Evangeliorum, ceterorumque Scripturae librorum (9)?

702. II. Miracula Jesu Christi non fuerunt examini subiecta, neque a Judaeis, neque a Gentilibus: nam qui fieri poterat, ut

---

(1) Boulangierus in impiissimo cit. oper. c. 5. „ Les livres, *inquit*, attribués à „ ce Moyse, qui rapportent tant de faits arrivés après lui, sont ils bien authentiques? „ *Libri, qui Moysi adjudicantur, et tot referunt facta quae post ipsum evenerunt, suntne satis authentici?* Ita is impius putat proculcare posse Mosaicorum librorum authenticitatem, licet a quatuor mille, et amplius annis constabilita fuerit. Quaenam tot illa facta? Quae si etiam essent, nonne Moyses Propheta erat, ut posset futura praevidere?

(2) Hist. Lib. 1. cap. 13.

(3) Lib. 1. de consen. Evang. cap. 10.

(4) L. 6. non primo, ut Freretus citat, c. 16.

(5) Fabric. Bibl. Graec. l. 1. c. 35.

(6) Apol. cap. 5.

(7) Praefat. super Matth.

(8) Animadvertite Frereti sagacitatem. Constitutiones Apostolicas non solum rejicit, sed insuper addit: „ quoiqu' elles soient l'ouvrage d'un fourbe, elles ont été corrompues par un second faussaire „ *Licet eae sint opus hominis improbi, corruptae fuerunt ab altero falsario.* Nihilominus testimonium ex ipsis petit ab falsa opera affingenda Christo, et Apostolis.

(9) Haec et alia supposita opera recenset Freretus in suo Exam. crit. c. 2. Tillemontium transcribens.

post diligens institutum examen, Universus Mundus ea non crederet? Apostoli enim nonnisi vili populo potuerunt ea suadere, ceteris omnibus contradicentibus. Quod si Judaei, et Gentiles de Christi miraculis fuissent convicti, probabile ne est, voluisse ipsum persequi etiam post mortem (1)?

703. Quod dicitur de Apostolis, quod morte sua testimonium dederint veritati miraculorum, et Resurrectionis Christi, non est verum; nescitur enim quo mortis genere Apostoli excesserint (2).

704. IV. Miracula, quae Christus fecit, fuerunt narrata ab ejus discipulis, qui creduli erant, et rudes, ideoque incapaces ea revocandi ad examen; neque testimonium acceperunt ab aliis sive Judaeis, sive Gentilibus. Ipsa Christi Resurrectio cur manifestata fuit Apostolis, mulieribus, et discipulis; et quare Christus a mortuis excitatus, non potius apparuit publice? Nam si fides Christiana in Christi Resurrectione fundatur, necesse erat, ut nationibus manifestaretur evidentiori quo poterat modo (3).

705. V. Prophetiae nihilo magis probant; tum quia augures, et divini exstitere in omnibus nationibus; tum quia Prophetiae sunt obscurae, et in eis inveniri potest quidquid placet inquirere; tum quia Prophetae illi perversi fuere, scilicet homines arrogantes, seditiosi, iniqui, ut apparet in Samuele, Elia, et Jeremia, ceterisque Prophetis (4); tum quia, ut Prophetiae admitti possent, oporteret, ut quisque esset testis earum, et eventus subsequuti; atque insuper demonstrandum esset, eventum non potuisse fortuito respondere Prophetiae (5).

706. VI. Nec quidquam probant Martyres: nam unaquaeque secta suos martyres habuit. Multi fuerunt Donatistarum martyres. Multi sunt martyres Anabaptistarum, quorum martyrologium describit Baelius (6). Multi sunt martyres Judaeorum, Calvinianorum, Lutheranorum, atque ipsorum incredulorum. Itaque constantia primorum Christianorum, furor fuit, ethusiasmus, et caecus fanatismus (7).

707. VII Denique Christianismi propagatio debetur principaliter violentiae Imperatorum Christianorum, qui leges tulerunt ad abolendam idololatriam, et Christianismum substituendum. Quod confirmatur exemplo haereticorum, qui magnos fecere progressus in iis locis, in quibus Principes haeresim probarunt. Ceterum quod Imperatores ethnici Christianismum destruere nequiverint; id tribuendum est vel ipsis persequutionibus quae brevi durarunt: vel vastitati Imperii Romani, quae prohibebat, ne ubique leges

(1) Frerelus loc. cit. cap. 3. (2) Ibidem.
(3) Boulang. le Christ. dévoilé c. 6. (4) Boulang. ibid.
(5) Rousseaus hoc sophisma extollit, Emil. tom. 4. pag. 157.
(6) In Dict. a. *Anabaptistes* rem. F. (7) Boulang. loc. cit.

contra Christianos exequutioni mandarentur. Nam quare non poterat contingere in aliis regionibus, quod contigit in Japonia, in qua Religio Christiana maxime floruit, nunc vero ne unus quidem Christianus reperitur (1)? Hae sunt impiissimae captiones incredulorum hominum, atque imprimis Frereti, et Boulangieri, in compendium redactae, ne fastidiosa verborum farrago, qua ipsi easdem res millies repetunt, difficultatem minus cautis creet.

Prop. *Veritas Religionis revelatae, certissime evidentissimeque constat.*

708. Demonstratur rationibus S. Thomae, quarum prima est: Vera miracula non potest facere, nisi solus Deus propria virtute, ut supra ostensum est (2). Deus autem non potest esse auctor falsitatis, cum sit ipsa veritas. Si ergo constat de veris miraculis a Deo patratis ad contestandam Religionem revelatam, certissime, evidentissimeque constat de ejus veritate. Atqui apprime constat de veris miraculis a Deo patratis in contestationem ejusdem Religionis. Ut enim scribit S. Thomas (3): ,, Deus ad confirmandum ,, ea quae naturalem cognitionem excedunt, opera visibiliter ostendit, quae totius naturae superant facultatem, videlicet in ,, mirabili curatione languorum (4), mortuorum suscitatione (5), ,, caelestium corporum mirabili immutatione (6). Et quod est ,, mirabilius, humanarum mentium inspiratione, ut idiotae, et ,, simplices dono Spiritus Sancti repleti, summam sapientiam, et ,, facundiam in instanti consequerentur (7) ,,. Certissime igitur, evidentissimeque constat de veritate Religionis revelatae. ,, Si ,, enim (ut ipsemet Angelicus (8) observat) Rex mitteret litteras ,, cum sigillo suo signatas, nullus auderet dicere, quod illae litterae non processissent a Regis voluntate. Constat autem quod ,, omnia quae Sancti crediderunt, et tradiderunt nobis de Fide Christi, signata sunt sigillo Dei, quod sigillum ostendunt illa opera, quae nulla pura creatura facere potest. Et haec sunt miracula, ,, quibus Christus confirmavit dicta Apostolorum, et Sanctorum. ,,.

(1) Freret. loc. cit. cap. 7. (2) Tom. 5. § 1399.

(3) Lib. 1. con. Gen. cap. 6.

(4) Innumeri fuerunt a Christo, et ab Apostolis a languoribus curati. Prae ceteris in memoriam est revocandus ille homo, qui ut dicitur Joan. 5. jacebat in Portico Probaticae triginta, et octo annos habens in infirmitate, quem Jesus imperio suo sanavit.

(5) Evidenter patuit mors, et resurrectio Lazari, et aliorum quos Christus a mortuis excitavit.

(6) Solis obscuratio, quae Christo moriente contigit, eos omnes etiam gentiles commovit, de quibus dicitur Luc. 23. v. 48. *percutientes péctora sua revertebantur.*

(7) Adeo solemnis fuit Hierosolymis haec effusio Spiritus Sancti super discipulos, qui variis linguis loquebantur, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis, ut ipso quo contingit sacro Pentecostes die appositae sint animae circiter tres mille, et metus magnus fuerit in universis ob multa prodigia, et signa, quae per Apostolos in Jerusalem fiebant, ut habetur Act. 2.

(8) Opusc. 6. cap. 1.

709. Scimus, Rousseaum (1) respondere, *nulla ab se umquam visa fuisse miracula*. Sed ejus impietatem jampridem repressit S. Thomas (2): „ Si dicas quod miracula nullus vidit fieri. „ Respondeo ad hoc. Constat enim quod totus mundus colebat idola, et Fidem Christi persequebatur, sicut Paganorum etiam historiae tradunt; sed modo omnes conversi sunt ad Christum, „ et sapientes, et nobiles, et divites, et potentes, et magni, ad „ praedicationem simplicium, et pauperum, et paucorum praedicantium Christum. Aut ergo hoc est miraculose factum, aut „ non. Si miraculose, habes propositum. Si non, dico, quod „ non potuit esse majus miraculum, quam quod mundus totus „ sine miraculis converteretur: non ergo quaerimus aliud (3) „. Verum *Haec ipsa tam mirabilis mundi conversio ad fidem Christianam, indicium certissimum est praeteritorum signorum*, ut idem S. Thomas observat (4).

710. Altera ratio sequitur ex prima: nam si, ut ipse S. Thomas argumentatur (5), „ Praedicationis efficacia, non armorum „ violentia, non voluptatum promissione (6): et quod est mirabilissimum, inter persequutorum tyrannidem, innumerabilis turba non solum simplicium, sed etiam sapientissimorum homi-

(1) Loc. cit. pag. 155. sic. *Ratiocinatorem* suum respondere facit *Inspirato*: „ Des „ prodiges, des miracles! je n'ai jamais rien vu de tout cela „. Quasi nihil credere debeamus, quod ipsi propriis non vidimus oculis. Id erit reliquum, ut Rousseaum, quem numquam vidi, negare possim umquam extitisse. Utinam tam ipse, quam ceteri ei similes numquam revera exstitissent! non importassent luem pestiferis libris suis.

(2) Loc. cit.

(3) Similiter scripserat S. Augustinus. l. 22. de Civ. c. 5 „ Si vero, *ait*, per „ Apostolos Christi, ut eis crederetur, resurrectionem, atque ascensionem praedicantibus Christi, etiam ista miracula facta esse non credunt, hoc nobis unum „ grande miraculum sufficit, quod eam terrarum orbis sine ullis miraculis credidit „. Argumentum ductum ex mundi conversione ad Christum per homines simplices, pauperes, inermes, quos mundus persequebatur, fuse tractavit Chrysostomus Hom. 4. et 5. in Epist. I. Cor. et in orat. con. gent. Eusebius l. 3. Demonst. Evang. c. 7: ipseque Augustinus cum in Epist. ad Volusianum, tum l. de ver. Relig. c. 3. Ejusdemque argumenti vim expressit Apostolus. I. Cor. I. v. 27. sq. „ Quae stulta sunt „ mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes: et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea quae non „ sunt ut ea, quae sunt destrueret „. Denique ipsemet Augustinus lib. 22. de civ. „ c. 8. „ Quisquis, *ait*, adhuc prodigia ut credat, inquirit, magnum est ipse prodigium, qui mundo credente non credit „. Istiusmodi prodigia iniquitatis sunt Rousseaus omnesque increduli.

(4) Lib. 1. con Gent. cap. 6. (5) Ibidem.

(6) Sic autem profligata manet incredulorum objectio petita sive ab idololatriae propagatione inter gentes, sive ab propagatione superstitionis Mahumedanae „ Hi (inquit S. Thomas loc. cit.) qui sectas errorum introduxerunt, processerunt via contraria, ut patet in Mahumete, qui carnalium voluptatum promissis, ad quorum desiderium carnalis concupiscentia instigat, populos illexit. Praecepta etiam tradidit promissis conformia, voluptati carnali habenas relaxans... Signa etiam non adhibuit supernaturaliter facta „ sed dixit, se in armorum potentia missum, quae „ signa latronibus, et tyrannis, non desunt „.

„ num ad Fidem Christianam convolavit, in qua omnem humanum intellectum excedentia praedicantur, voluptates carnis cohibentur, et omnia quae in mundo sunt, haberi contemptui docentur; his animos mortalium assentire, et maximum miraculum est, et manifestum divinae inspirationis opus, ut contemptis visibilibus sola invisibilia cupiantur „. Veritas igitur Christianae Religionis testificationem accipit non solum a miraculis, sed etiam ab ejus mirabili propagatione, quae et ipsa maximum miraculum est; exque constantia Martyrum adversus persequuturum tyrannidem, qua auctus incredibiliter fuit Christianorum numerus; atque ex sublimitate, ac sanctitate dogmatum, quae Christiana Fides docet.

711. Tertia ratio desumitur ex Prophetiis; fieri enim non potest, ut falsa sit Religio, quae tot ante secula fuit praenunciata per Prophetarum oracula, quae eventu fuerunt comprobata: nam certo praescire, ac praenunciare futura nemo potest, nisi ex Dei inspiratione, qui solus futura libera, et contingentia novit. Atqui Religio Christiana testificationem accipit a Prophetarum oraculis, de quibus dubitari nullo modo potest, cum contineantur in libris Veteris Testamenti, qui in honore sunt apud Judaeos Christianorum infensissimos hostes (1). Ne singulas persequamur Prophetias, quae erant de Nativitate, Passione, Morte, et Resurrectione Christi (2), quaeque tam clarae, explicataeque sunt, ut summam redarguant Judaeorum perfidiam: pauca dumtaxat dicemus de oraculis quae respiciunt promulgationem ipsam Evangelii, et gentium conversionem, ac Judaismi reprobationem, novique Foederis constitutionem (3). Sed haec etiam oracula tam multa sunt, ut recenseri breviter non possint. Adeatur Huetius (4) qui eorum multa collegit. Nobis sat erit oraculum Christi Domini, qui *Luc.* 19. et 21. destructionem Jerusalem praedixit eo prorsus modo, quo illam postea Josephus descripsit in libris de bello Judaico. „ Si quis, *inquit Eusebius* (5), Servatoris nostri verba

---

(1) Capsarii nostri sunt Judaei. „ Codicem (ait S. Augustinus in Ps. 56.) portat „ Judaeus, unde credat Christianus. Librarii nostri facti sunt, quomodo solent servi „ post dominos codices ferre, ut illi portando deficiant, isti legendo proficiant „.

(2) Ex Psal. 15. S. Petrus Act. 2. probavit Resurrectionem Christi; ait enim v. 29. sqq. „ Liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus est, „ et sepultus, et sepulchrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem. Propheta „ igitur cum esset, et sciret, quia jurejurando jurasset illi Deus de fructu lumbi ejus „ sedere super sedem ejus; providens loquutus est, quia neque derelictus est in in„ferno, neque caro ejus vidit corruptionem „. Quasi diceret; quod ait Propheta: *non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*, intelligi non potest de ipso Davide, qui mortuus fuit, et vidit corruptionem; nam ejus sepulcrum exstat adhuc. Igitur vaticinium respicit Christum, qui fuit ex semine Davidis secundum carnem, sicut praedictum fuerat.

(3) Vide Apost. ad Hebr. 2. v. 3. sq.

(4) Demon. Evang. prop. 9. c. 158. sqq.

(5) Lib. 3. Hist. cap. 7.

„ cum iis comparet, quae ab eodem Scriptore (Josepho) de „ universo bello commemorata sunt, fieri non potest quin admi- „ retur praescientiam, ac praedictionem Servatoris nostri, eam- „ que vere divinam, et supra modum stupendam esse fateatur „ „ (1). Atque hae quidem rationes sunt, quibus demonstrat S. Thomas, assentiri his quae sunt revelata, levitatis non esse, quamvis ea supra rationem sint; eaedemque rationes sunt argumenta sive *motiva extrinseca credibilitatis*, quae nos inducunt ad credendum. Ceterum *ratio intrinseca* propter quam credimus, non illae quidem rationes sunt: non enim propter illas credimus; sed unice est divinum testimonium, propter quod mysteriis Fidei assensum praestamus. Ut autem praestemus, gratia Dei requiritur; Fides enim est donum Dei, ut ait Apostolus Ephes. 2. v. 8.

712. Ex hisce autem primum quidem in nihilum redigitur ratiocinatio Frereti, quam ipse demonstrationis vim habere stultissime jactat; nimirum: *Non potest esse a Deo constituta pro simplicibus et rudibus Religio illa, cujus probationes non sunt ad captum omnium hominum ratione utentium. Nulla autem est Religio inter omnes eas, quae adseruntur revelatae, cujus probationes sint ad captum omnium hominum. Nulla igitur Religio inter eas quae adseruntur revelatae, esse potest a Deo constituta pro simplicibus, et rudibus* (2). Si quis minorem hujus putatae demonstrationis neget, en quomodo Freretus plane apodictice probat: *Ea facillime probari potest, si vel leviter consideretur*, 1. *difficultas quae semper comitatur discussiones Religionis*, 2. *debilitas humani spiritus*, 3. *multiplicitas necessitatum, et negotiorum, quae mancipant majorem hominum partem: sed ut aliquid dicamus amplius, observemus oportet, probationibus Religionis revelatae facta contineri, quae cum discussionem longi examinis postulent, et magnas habeant adnexas difficultates, parum proinde sunt ad captum universitatis hominum* (3). Ita is impius putat prosternere posse veritatem, et necessitatem Religionis revelatae.

---

(1) Grotius postquam in op. de ver. Rel. Christ. argumentum adhibuerat desumptum ex oraculis Prophetarum; tandem in c. 7. Matth. v. 22. de iisdem oraculis ait; *non in vim argumenti proprie adhibentur, sed ad illustrandam, atque confirmandam rem jam creditam*. Haec est haereticorum conditio, ut quod una aedificarunt manu, altera destruant, nimirum acti vertigine erroris. Non ita censuit Eusebius, ut dictum est. Videri possunt Huetius, et Bossuetus, qui Grotium validissime impugnarunt, cum Socinianis sentientem.

(2) Exam. crit. c. 12. „ Une religion, dont les preuves ne sont point à la portée de tous les hommes raisonnables, ne peut être la religion établie de Dieu pour „ les simples et pour les ignorans; or il n'y-a aucune religion, de toutes celles qui „ se prétendent révélées, dont les preuves soient a la portée de tous les hommes; „ donc aucune des religions, qui prétendent être révélées, ne peut être la religion établie de Dieu pour les simples et pour les ignorans „

(3) Ibid. „ Il est tres-facile de prouver, pour peu que l'on fasse attention 1. a „ la difficulté qui accompagne toujours les discussions de religion, 2. la foiblesse de

713. At quam infeliciter quisque videt. Itaque in jactata ridicula demonstratione negamus etiam atque etiam minorem, tum quia seipsa falsa est; tum quia supponit dari plures Religiones revelatas, quarum una cum altera pugnet; quasi Deus possit sibimet repugnare, et opposita docere. Expedamus autem ejus minoris probationes. Exaggeratam difficultatem in discutienda veritate Religionis destruunt argumenta quae protulimus (1): nam quid facilius, quam animadvertere, Religionem Christianam praecipientem voluptatum carnalium cohibitionem, et mundi contemptum, proponentemque dogmata humanum intellectum excedentia, esse ubique terrarum propagatam a simplicibus, et pauperibus absque ulla armorum vi, imo furente persequutorum impetu, ut eam destruerent? Qui haec non videt, quamlibet simplex, rudis, et imperitus, vel caecus est, vel insanus. Haec eadem Roma, quae olim universo dominabatur orbi dominatione terrena, et cunctarum gentium serviebat erroribus; haec, inquam, Urbs, quae ut S. Leo M. ajebat (2), per sacram beati Petri Sedem caput orbis effecta, latius praesidet Religione divina, quam ante dominatione terrena, argumentum sensibile est triumphi Christianae Religionis adversus impietatem. Quid vero huic animadversioni impedimenti praestant sive mentis tenuitas, sive multiplices vitae necessitates, et negotia? Anne oportebit Archimedis theoremata expendere, aut vale dicere cuicumque curae, ut mirabilis illa, ac plane divina in omnium oculos incurrens, propagatio constet?

714. At Religionis revelatae probationes complectuntur facta longioris, et difficilis examinis. Quaenam haec facta? Unicum est factum praecipuum, scilicet mirabilis illa propagatio, quam quisque videt, quin ullo sit opus examine. Nam fieri nullo modo poterat humana virtute, ut duodecim Apostolis pauperibus, et imperitis praedicantibus, Christo Crucifixo crederent infiniti homines cujuscumque aetatis, sexus, conditionis, ipsique philosophi, ac sapientissimi, praesertim eo tempore quo supplicium Crucis magni erat probri, et infamiae. Igitur crediderunt divina virtute operante ex alto. Religio ergo Christiana hoc certissimo eventu contestata, divina est (3). Quò igitur abiit demonstratio Frereti magnifice ostentata?

715. Deinde ex iisdem constitutis argumentis patet singularis fatuitas, ac vera deliratio Rousseau. *Inter tot*, inquit (4),

---

„ l'esprit humain, 3. à la multiplicité des besoins, et des affaires qui asservissent la „ plû part des hommes: mais pour entrer dans un plus grand detail, il faut obser- „ ver que les preuves des religions révélées contiennent des faits dont la discussion „ demandant de longs examens, et referment de grandes difficultés, est par conséquent „ peu à la portée du commun des hommes „. (1) § 70[illegible]. sqq.

(2) Ser. 82. al. 80. in Natali Apost. Petri, et Pauli.

(3) Vide S. Justinum M. Apol. I. n. 39.

(4) Emil. t. 3. pag. 158. „ Parmi tant de Religions diverses qui se proscrivent

Religiones diversas, quae se proscribunt, et mutuo excludunt, una tantum bona est, si quidem una aliqua est (Notate incredibilem hujus hominis impudentiam, qui post Religionem quamcumque in dubium revocatam, seu verius negatam, audet conqueri de decreto Senatus Genevensis licet acatholici, quasi injuste condemnatus fuerit, quod ejus libri *sint impii, scandali pleni, temerarii, plenique blasphemiarum, et calumniarum*, ut ipsemet refert premiere Lett. de la montagne.) *Ut ea cognoscatur satis non est unam examini subjicere, subjiciendae sunt universae. . . . oportet comparare objectiones cum probationibus; oportet scire quid quisque aliis opponat, et quid ille respondeat.* Et paulo post: *Sequitur inde, ut si quae vera Religio est, quam quisque homo tenetur sequi sub damnationis poena, necesse sit totam occupare vitam in earum omnium studio, in eis expendendis, et invicem comparandis, et in regionibus percurrendis; in quibus sunt constitutae . . . universi, nemine excepto, studere, meditari, disputare, inter agere, mundum peragrare tenebuntur: nullus amplius erit populus fixus, ac stabilis; omnis terra repleta erit peregrinis viatoribus, . . tunc vero vale erit dicendum muneribus, artibus, scientiis humanis, omnibusque civilibus occupationibus: neque aliud poterit amplius vigere studium, quam Religionis . . . Universos mundo intolerantes provoco, ut huic argumento quidpiam respondeant, quod satisfacere homini sensato possit.*

716. Quis vidit umquam hominem ita superbe ineptientem? Petimus ex Rousseau, an velit, ut huic suae verborum farragini ceteri absque ullo examine subscribere debeant, an vero permittat, ut examini subjiciatur? Si suo stet principio, nemini facultatem negare poterit ad examen illa revocandi. Ut igitur constet, utrum sint vera quae ipse scribit de ceteris Religionibus, hae singulae expendendae erunt; comparandae probationes cum objectionibus; sciendum quid quisque ipsi respondeat. Oportebit proinde totam occupare vitam in eorum studio, meditari, disputare, orbem peragrare, nuncium mittere muneribus, artibus, scientiis etc. Nam qua alia via constare poterit de ejus adsertione,

---

„ et s'excluent mutuellement, une seule est la bonne, si tant est, qu' une le soit. „ Pour la reconnoître, il ne suffit pas d' en examiner une, il faut les examiner tou- „ tes... il faut comparer les objections aux preuves; il faut voir ce que chacun oppose „ aux autres, et ce qu' l leur répond „. Pag. 171. „ D'où il suit que, s' il n' y a qu' „ une religion véritable, et que tout homme soit obligé de la suivre sons peine de „ damnation, il faut passer sa vie a les étudier toutes, a les approfondir, á les com- „ parer, a parcourir les pays ou elles sont établies... tous, sans exception, doivent „ étudier, méditer, disputer, voyager, parcourir le monde; il n'y aura plus de peuple „ fixe et stable; la terre entiere ne sera converte que de pélerins allanla... Alors a- „ dieu lex occupations civiles, il ne peut plus y avoir d' autre étude que celle de re- „ ligion... Je défie tous les intolerans du monde de répondre a cela rien qui conten- „ te un homme sensé „

si nulla alia via est, quam tale examen? Eritne Religio Christiana ad ceteras religiones discutienda: probanda autem absque contradictione impietas Rousseau? Videte ipsum sua se manu confligere. Quid vero, si fallaci insulsaeque declamationi ejus jam satisfactum sit plus quam abunde? Nulla est necessitas adserti illius examinis, si semel evidenter constet, Religionem Christianam habere Deum auctorem; cum enim Deus non possit sibimet contradicere, si Deus est auctor Religionis Christianae, haec una est vera, ceterae sunt falsae. Atqui ex argumentis allatis (1) certissime, evidentissimeque constat, Religionem Christianam Deum habere auctorem, ac praesertim ex mirabili ejus propagatione jam descripta. Nulla igitur necessitas urget alterius examinis instituendi, aut comparationis faciendae, aut expendendarum probationum diuturno studio, aut itinerum suscipiendorum, praetermittendorum munerum, artium negligendarum. Veniat nunc Rousseaus, ac provocet, ut suo argumento quispiam responsionem adhibeat, quae satisfacere homini sensato possit. Nullum reperiet sensatum hominem, qui ejus caecitatem valde non doleat (2).

717. Ad primum negamus, non constare de authenticitate Librorum Veteris Testamenti: eos enim Hebraei semper in summo habuerunt honore tamquam divinos. Adversus tam constantem Synagogae traditionem ab ipsa Moysis aetate, quis nisi omnino stultus, potest his postremis temporibus suppositionem objicere, nulla reddita ratione, sed dubio tantum injecto? Qui ita se gerit, non video, cur non opera universa Auctorum quorumcumque supposita dicat: nam cui Scriptori opus quodpiam fuit tam constanter attributum non ab una tantum natione, sed ab universis propemo-

(1) § 70[illegible] sqq.

(2) Simili caecitate laborat, cum ibid. pag. 161. sq. scribit „ Nos Catholiques „ font grand bruit de l'autorité de l'Eglise; mais que gagnent-ils a cela, s'il leur „ faut un aussi grand appareil de preuves pour établir cette autorité, qu'aux au„ tres sectes pour etablir directement leur doctrine? L'Eglise decide, que l'Eglise a droit de décider. Ne voilà-t-il pas une autorité bien prouvée „ *Nostri Catholici obstrepunt valde auctoritatem Ecclesiae; sed quid inde referunt emolumenti, si eis ad hanc constituendam auctoritatem tam magnus necessarius est probationum apparatus, quam aliis sectis ad directe constituendam earum doctrinam? Ecclesia decidit, quod Ecclesia habet jus decidendi. Nonne bene probata est ejusmodi auctoritas?* Hominum iniquissime, quis tibi dixit, Ecclesiam decidere de sua auctoritate decidendi? Decidit Scriptura, quae 1. ad Tim. 3. v. 15. eam appellat *columnam, et firmamentum veritatis* Decidit traditio ab omni aevo ad nos transmissa. Decidunt miracula, quibus veritatis Catholicae Religionis, adeoque ipsius Ecclesiae comprobatur. Decidit ipsa Ecclesiae propagatio, et continuata series Sacerdotum in Petri Sede. Audiatur M. P. Augustinus l. con. Epist. fundam. c. 4. *Tenet* me in Ecclesia Catholica *consensio populorum, atque gentium: tenet auctoritas miraculis inchoata, spe nutrita, caritate aucta, vetustate firmata; tenet ab ipsa Sede Petri Apostoli, cui pascendas oves suas post Resurrectionem Dominus commendavit, usque ad praesentem Episcopatum successio Sacerdotum.* Videat Rousseaus, an aliae sectae habeant easdem probationes. Ex quibus apparet etiam credibilitas Ecclesiae catholicae supra ceteras sectas haereticorum.

dum hominibus, ut Libri Veteris Testamenti Moysi, ceterisque Prophetis? Id erit reliquum, ut dubitare debeamus de libris Homeri, Virgilii, Ciceronis, Caesaris, Livii, etc. imo de ipsis incredulorum libris, et de his maxime qui vel suppresso, vel supposito nomine in vulgus prodierunt. Hi sunt philosophi acutissimi, qui desperatam caussam suam scepticismo commendant!

718. Idem dicendum est de Libris Novi Testamenti, quorum certa auctoritas, et authenticitas semper firmissime constitit in Ecclesia Catholica. Quam vero infirmae sint captiosae Frereti ratiunculae, paucis perspicito. Itaque ille ait, primo Ecclesiae seculo multos fuisse Christianos, qui praecipua Evangeliorum capita negabant. Peto, an hi habiti fuerint in vere credentium numero? Nihilo minus. Gnostici, Cerinthiani, Ebionitae, Carpocratiani, Marcionitae, aliique impii, ex quo tempore prodierunt, semper habiti sunt ab Ecclesia Catholica tamquam haeretici. Ecclesia igitur Catholica profitebatur praecipua illa Evangeliorum capita, quae a praefatis haereticis negabantur. Quid ergo Freretus probat? Sed videte ejus eruditionem. Fatetur (1), *S. Justinum primum fuisse Scriptorum superstitum, qui cognovit quatuor Evangelia, quae nostris teruntur manibus.* Etiamsi id concederemus, quid inde? Justinus priorem suam Apologiam obtulit Antonino Pio circa annum Christi 150. Eo autem tempore authentica erant nostra Evangelia in Ecclesia Catholica: nam ex eis ille n. 66. probat Eucharistiae institutionem, quia *Apostoli in commentariis suis, quae vocantur Evangelia, ita sibi mandasse Jesum tradiderunt*, citatque verba Matthaei, et Lucae. Porro circa idem tempus ipsemet Iustinus in Dial. cum Triphone (2) testatur, tunc Ecclesiam Catholicam fuisse execratam tamquam *atheos et impios* Marcianos, Valentinianos, Basilidianos, aliosque haereticos. Habemus igitur contestatam a dimidio secundi Ecclesiae seculi authenticitatem Evangeliorum ad haec nostra tempora, atque condemnata ex eorum

---

(1) Loc. cit. c. 1. „ St. Justin est le premier de ceux qui nous restent qui ait „ eu connoissance de quatre Evangelistes que nous avons entre les mains „. Quaenam major exquiri potest contestatio authenticitatis, quam ea quae testimonium accepit continuata serie a sexdecim, et amplius seculis? Oportet pessundare omnes etiam severissimae Chriticees regulas, si talis ac tanta contestatio non est satis.

(2) Num. 35. loquens de veteribus illis haereticis, ait: „ Cum horum nemine com„ municamus; cum atheos, et impios esse, ac injustos, et exleges sciamus, ac Jesum „ minime colere, sed verbis tantum confiteri... Nonnulli vocantur Marciani, alii Valen„ tiniani, alii Basilidiani, alii Satorniliani, alii aliud vocabulum habent ex suae „ quisque sectae principe „ Quid ergo Freretus scribit c. 1. „ Dés le premier siécle „ de l' eglise, les disciples de J. C. se partagerent en différentes sectes, qui quoiqu' „ opposees de sentimens, se reunissoient toutes a se dire chretiennes „. *A primo Ec„ clesiae seculo. Jesu Christi discipuli diviserunt se in varias sectas, quae licet sententiis oppositae, conveniebant tamen omnes in eo quod se dicerent Christianas.* Tantum abest, ut aliae sectae Christianae fuerint, quin Justinus earum sectatores appellet *atheos, et impios, et exleges, et Christum minime colentes.*

doctrina dogmata haereticorum. At vero jam primo Ecclesiae seculo eadem dogmata fuere damnata: nam S. Ioannes Apostolus suum scripsit Evangelium adversus Cerinthum, et Ebionitas, aliosque tunc exorientes haereticos, teste S. Irenaeo (1), et S. Hieronymo (2). Ecclesia igitur Catholica authenticitatem nostrorum Evangeliorum semper agnovit: nam semper damnavit illorum haereticorum errores. Quare enim illos damnavit, nisi quia doctrinam respuebant, quae in Sacris Evangeliis continetur? Nihil ergo Freretus concludit ex veteribus illis haereticis, qui praecipua negabant Evangeliorum capita; non enim illi, nisi verbo tantum, Christum confitebantur.

719. Captiosius videri potest quod addit de nulla a Patribus Apostolicis facta mentione nostrorum Evangeliorum. At primum dicimus, id etiamsi verum esset, nihil probare; est enim argumentum negativum, quod seipso nihil habet roboris, ut in prima parte dictum est (3). Deinde non omnia nobis supersunt opera Patrum Apostolicorum, sed pauca admodum. Quodnam ergo est hoc argumenti genus: in paucissimis quae supersunt illorum Patrum genuinis operibus non fit mentio de quatuor Evangeliis; ergo in nullis fiebat etiam in iis quae perierunt? Quomodo id, nisi divinando, dici potest? Praeterea doctrina Fidei Christianae continetur quidem in quatuor Evangeliis; at quis dixerit sine Evangeliis non potuisse subsistere? Antequam enim Evangelia scriberentur, erat in Ecclesia doctrina Fidei a Christo tradita, et ab Apostolis annunciata. Itaque etiamsi non fuissent scripta Evangelia, Religio Christiana non propterea nutaret. Celebris est S. Augustini sententia (4): *Ego Evangelio non crederem, nisi me Catholicae Ecclesiae commoveret auctoritas.* Et S. Irenaeus (5) memorat *multas gentes Barbarorum* eorum, *qui in Christum credunt, sine charta, et atramento scriptam habentes per spiritum in cordibus suis salutem, et veterem traditionem diligenter custodientes.* Ex hac ipsa Traditione authenticitas constat nostrorum Evangeliorum.

720. Ad haec, certum est, ipso fatente Frereto, S. Iustinum M. Evangelia laudasse tamquam libros divinos (6). Insuper constat, S. Irenaeum, qui S. Polycarpum discipulum S. Joannis Apostoli audivit, laudasse quatuor Evangelia tamquam divinos libros (7). Peto, unde id ipsi hauserint? Si Patres Apostolici non agno-

(1) Lib. 3. adv. haer. cap. 11.

(2) L. De Script. Eccl. in Joanne.

(3) Tom. 1. § 979.

(4) L. con. Epist. Fundam. cap. 5.

(5) Lib. 3. adv. haer. cap. 4.

(6) § praeced.

(7) L. 3. adv. haer. c. 1. sic. Irenaeus: „ Non enim per alios dispositionem salutis nostrae cognovimus, quam per eos, per quos Evangelium pervenit ad nos, quod „ quidem tunc praeconiaverunt; postea vero per Dei voluntatem in Scripturis nobis „ tradiderunt, fundamentum, et columnam fidei nostrae futurum.„ Ita Matthaeus in „ Hebraeis ipsorum lingua Scripturam edidit Evangelii, cum Petrus, et Paulus Romae „ evangelizarent, et fundarent Ecclesiam. Post vero horum discessum, Marcus discipulus, „ et interpres Petri, et ipse quae a Petro annunciata erant, per scripta nobis tradi-

vissent Evangelia, qui Iustinus, qui Irenaeus tanta fiducia potuissent ea habere ut inspirata divinitus? Imo non ipsi tantum, sed universa Ecclesia, quae alia tunc venditata, et circumlata falsa Evangelia reprobans, nostra tantum quatuor admittebat, et venerabatur, atque iis utebatur tamquam lydio lapide ad discernenda vera a falsis dogmatibus. Ebionitae, Encratitae, Marcionitae etc. vel sua inferebant plena impietatum pseudo-Evangelia, vel nostra corrumpebant, aut mutila recipiebant. Ecclesia Catholica hos damnabat haereticos. ,, Vani omnes, *ajebat S. Irenaeus* (1), et indocti, ,, et insuper audaces qui frustrantur speciem Evangelii, et vel ,, plures quam dictae sunt, vel rursus pauciores inferunt personas ,, Evangelii: quidam ut plus videantur quam est veritatis adinve- ,, nisse; quidam vero ut reprobent dispositiones Dei. Etenim Mar- ,, cion totum rejiciens Evangelium; imo vero seipsum abscindens ,, ab Evangelio; partem gloriatur se habere Evangelii. Alii vero ,, ut donum spiritus frustrentur . . . illam speciem non admit- ,, tunt, quae est secundum Ioannis Evangelium, in qua Para- ,, cletum se missurum Dominus promissit... Hi vero qui sunt a ,, Valentino iterum existentes extra omnem timorem, suas conscri- ,, ptiones proferentes, plura habere gloriantur quam sint ipsa ,, Evangelia ,, . Haec certe demonstrant recepta tunc fuisse ut authentica nostra tantum quatuor Evangelia. A quonam Irenaeus haec didicerat nisi a Polycarpo, ejus magistro; et Polycarpus a quonam, nisi a Ioanne cujus fuerat auditor? Desiderarine potest evidentior demonstratio authenticitatis quatuor nostrorum Evangeliorum a primo Ecclesiae seculo, atque ab ipsis Apostolis?

721. Haec plusquam satis essent ad revincendam Frereti impietatem. At falsum omnino est, nullam a Patribus Apostolicis quorum opera genuina extant, factam fuisse nostrorum Evangeliorum mentionem. Genuina est Epistola 1. S. Clementis Rom. pont. ad Corinthios. In ea autem n. 13. sic habetur: ,, Praeci- ,, pue memores sermonum Domini Iesu, quos loquutus est docens ,, mansuetudinem, et aequanimitatem. Sic enim dixit: *Misere-* ,, *mini, ut misericordiam consequamini; dimittite ut dimittatur* ,, *vobis; sicut facitis, ita vobis fiet, sicut datis, ita dabitur* ,, *vobis; sicut judicatis, ita judicabitur vobis; sicut indulge-* ,, *tis, ita vobis indulgebitur: qua mensura metimini, in ea men-* ,, *surabitur vobis* ,, . Quis non videt haec referri ad Evangelium Matthaei c. 7. v. 2. ubi dicitur: *In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini, et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Et ad illud Lucae 6. v. 36. sqq. *Estote ergo misericor-*

,, dit. Et Lucas autem sectator Pauli quod ab illo praedicabatur Evangelium, in libro ,, condidit. Postea et Joannes discipulus Domini, qui et supra pectus ejus recumbe- ,, bat, et ipse edidit Evangelium Ephesi Asiae commorans ,,.

(1) Lib. 3. cont. haer. cap. 11.

des, sicut et Pater vester misericors est. Nolite iudicare, et non judicabimini: nolite condemnare, et non condemnabimini. Dimittite, et dimittemini. Date et dabitur vobis ... Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis? In verbis quidem modica quaedam diversitas est; at sensus est omnino idem; saepe enim Patres Scripturas citant, servantes sensum, licet non iisdem verbis.

722. In eadem Epistola n. 46. haec Clemens addit: „ Recordamini verborum Jesu Christi Domini nostri. Dixit enim: „ *Vae homini illi: bonum erat ei, si natus non fuisset, quam „ ut unum ex electis meis, scandalizaret; melius erat, ut ei „ mola circumponeretur, et in mare demergeretur, quam ut „ unum de pusillis meis scandalizaret* „. Quae sane verba desumpta sunt ex Matth. c. 18. v. 6. et c. 26. v. 24. et ex Marc. c. 9. v. 42. et Luc. c. 17. v. 2. Quid? in eadem Epistola non solum proferuntur testimonia ex nostris Evangeliis, sed etiam ex Epistolis S. Jacobi, et S. Petri. Insuper laudantur testimonia ex Epistolis S. Pauli; *Sumite*, ait ibid. n. 47. *Epistolam B. Pauli. Quid primum vobis in principio Evangelii scripsit*, etc.

723. Iam vero in 2. Epist. ejusdem S. Clementis; quae etiam recipitur fere ab omnibus ut genuina, num. 3. dicitur: „ Ait vero etiam ipse (Christus): *Qui me confessus fuerit in „ conspectu hominum, confitebor ipsum in conspectu Patris mei* „; nimirum ex Matth. cap. 10. v. 32. Et n. 4. *Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, salvabitur, sed qui facit justitiam*; ut Matth. c. 7. v. 21. Et n. 6. „ Dicit autem Dominus „ *Nullus servus potest duobus Dominis servire . . . Quae utilitas, „ si quis universum mundum lucretur, animam autem detrimento „ afficiat* „? Ut habetur Matth. 16. v. 26. et Luc. 16. v. 13. Item num. 9. „ Dominus dixit: *Fratres mei sunt ii, qui faciunt „ voluntatem Patris mei* „; Ut Matth. 12, v. 50. Haec adeo sunt perspicua, ut non satis mirari possimus Frereti caecitatem, et impietatem (1).

---

(1) Obiicit tamen ille ejusdem Clementis verba in cit. Epist. 2. n. 5. Ait enim „ Dominus: *Eritis veluti agni in medio luporum.* Respondens autem Petrus ei di- „ cit: Si ergo lupi agnos discerpserint? Dicit Jesus Petro: *Ne timeant agni post mor- „ tem suat lupos; et vos nolite timere eos qui occidunt vos, et post nihil vobis pos- „ sunt facere; sed timete eum, qui postquam mortui fueritis, habet potestatem ani- „ mae, et corporis, ut mittat in gehennam ignis* „. His relatis verbis, Freretus in- „ quit: „ Tout le mond convient que ces paroles sont de quelques livres apocryphes; il „ est constant que cette conversation de J. C. et de S. Pierre n'est point dan nos E- „ vangiles „. *Totus mundus in eo convenit, quod haec verba sunt aliquorum librorum apocryphorum; constat hunc dialogum inter J. C. et S. Petrum non reperiri in nostris Evangeliis.* De sensu verborum Christi ne ipse quidem Freretus dubitat, quin reperiatur Matth. 10. v. 16. et 28. et Luc. 12. v. 4. sq. *Le sens s'y trouve.* Itaque tota difficultas est in Dialogo. Verum quaenam consequentia haec est: Dialogus ille non reperitur in nostris Evangeliis; ergo verba Clementis desumpta sunt ex

724. Pauca nunc ex genuinis Epistolis S. Ignatii M. et ex Epistola S. Polycarpi, qui etiam fuere Patres Apostolici. Itaque S. Ignatius in Epist· ad Ephesios c. 14. ait: *Manifesta est arbor ex fructu ipsius*. Quod est desumptum ex Matt. c. 12. v. 33. In Epist. ad Polycarpum n. 2. „ *Prudens esto sicut serpens in* „ omnibus; *et simplex, ut columba* „ ut ex Matt. c. 10. v. 16. In Epist. ad Smyrnaeos n. 6. refert illud: *qui capit, capiat*, ex Matt. c. 19. v. 12. Et n. 3. „ Ego *inquit*, et post re- „ surrectionem eum in carne novi, et credo esse. Et quando „ ad eos qui cum Petro erant, venit, inquit ipsis: *Apprehendite*, „ *palpate me, et videte, quod non sum daemonium incorporale* „ (1). Et confestim ipsum tetigerunt, atque crediderunt „. Insuper in ejusdem Ignatii Epistolis multa desumpta sunt ex Actis Apostolorum, et ex Epistolis S. Pauli. Praeterea in Actis synceris Martyrii ejusdem S. Ignatii describuntur verba Matt. 18. v. 3. sq. *Nisi quis seipsum humiliaverit, ut hic puellus, non intrabit in regnum caelorum: et qui unum ex talibus pueris susceperit in nomine meo, me suscipit.*

725. Polycarpus autem in Epist. ad Philippenses n. 2. profert illud Matt. 7. v. 1. et Luc. 6. v. 37. *Nolite judicare, ne judicemini dimittite, et dimittetur vobis*. Et illud Luc. 6. v. 20. *Beati pauperes, et qui persequutionem patiuntur propter justitiam: quoniam ipsorum est regnum Dei*. Et n. 8. illud Matt. 6.

---

libris apocryphis! Anne omne illud quod non reperitur in nostris Evangeliis, pertinebit ad libros apocryphos? Quid talibus libris Clemens indigebat, qui discipulus fuerat S. Petri! Nonne poterat ex ejusdem Petri ore audivisse Dialogum illum? Auctoritas Cotelerii, cui Freretus fidit, nihil nos movet; non enim cuipiam subscribimus, nisi ratio permoveat.

(1) Haec verba Freretus in nostris Evangeliis reperire non potuit, quamvis Luc. 24. v. 39. dicatur: *Videte manus meas, et pedes, quia ego ipse sum: palpate, et videte, quia spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere*. Itaque contendit, fuisse desumpta ex Evangelio *secundum Hebraeos*. Testatur id quidem S. Hieronymus in L. de Script. Eccl. in *Ignatio*, ubi memorans ejus Epistolam ad Philip. „ In qua, *inquit*, et de Evangelio quod nuper a me translatum est, super persona Christi ponit testimonium dicens: Ego vero et post resurrectionem, etc. ut in textu relato. „ Verum Hieronymus ipse in cap. 12. Matt. de eodem Evangelio dicit: „ In Evangelio, „ quo utuntur Nazareni, et Hebionitae, quod nuper in Graecum de Hebraeo sermone „ transtulimus, et quod vocatur a plerisque Matthaei autenticum, etc. „ Non tamen super Hebraico illo Evangelio, sed super Graeco emendavit textum Latinum Matthaei. Vide Tillemont. Tom. 2· pag. 305. Utut sit, certum est, verba Ignatii consentanea esse cum verbis Lucae. Si autem Freretus stare vult testimonio S. Hieronymi referentis verba Ignatii ad Evangelium *secundum Hebraeos* (quod quidem nihil continebat Fidei alioquin Hieronymus illud non vertisset in Graecam, et Latinam linguam); cur non vult stare eidem Hieronymo ajenti, a *plerisque illud vocari Matthaei authenticum*? Denique concedamus, Ignatium fuisse usum Evangelio Matthaei *secundum Hebraeos*, quid inde conficitur? An propterea negavit nostra Evangelia? Ignatius consuetudinem habuit cum Polycarpo, ut ex ejus Epistola ad ipsum. Polycarpi discipulus fuit Irenaeus, qui expresse meminit quatuor Evangeliorum. Quis credere potest, haec in tanta temporum propinquitate, nota fuisse Irenaeo, ignota Polycarpo, et Ignatio? maxime quia Irenaeus ex illis impugnat Gnosticos, ceterosque priscos haereticos.

v. 13. *Ne nos inducas in tentationem*; et illud Matt. 26. v. 41. *Spiritus quidem promptus est*; *caro autem infirma*. Multa quoque laudat ex Actis Apostolorum, et ex Epistolis Petri, Pauli, et Ioannis. Ad haec tam congruentia cum nostris Evangeliis, ceterisque Libris Novi Testamenti, quis nisi stultus dicere potest, eadem Evangelia ignota fuisse Patribus Apostolicis (1)?

726. Restat ut aliqua dicamus de suppositis, et apocryphis operibus. Non negamus, Epistolam Iesu Christi ad Abgarum esse apocrypham (2), quamquam Eusebius illam describat ut veram. Execramur ut impios Libros magiae ab ethnicis Christo suppositos (3). Non dubitamus in Constitutionibus Apostolicis plures memorari *venenatos libros* nomine Christi, et discipulorum

---

(1) Fatetur Freretus, convenientiam quamdam esse inter scripta Patrum Apostolicorum, et nostra Evangelia. At vero ait: „ La conformité de quelques passages des anciens péres avec des textes de l' Evangile ne prouve pas que ces premiers autheurs l' ajent voulu citer lorqu' ils écrivoient; il seroit bien surprenant qu' ils eussent connu nos Evangélistes sans en avoir jamais parlé „. *Convenientia quarumdam auctoritatum antiquorum Patrum cum textibus Evangelii, non probat primos illos auctores voluisse ea citare, cum scribebant; mirum nimis esset, quod illi Evangelistas cognovissent, quin de ipsis umquam fuissent loquuti*. Formidabile argumentum, et dignum plane veterena Fereti ratiocinandi peritia! Peto, utrum in paucis, quae exstant, genuinis operibus Patrum Apostolicorum, distincta mentio fiat singulorum Apostolorum? Non reperiet illam Freretus. Quid ergo? Patres Apostolici non fuerunt loquuti de singulis Apostolis; ergo Apostolos ignorarunt? Ridiculum! Peto insuper, an S. Ignatius nominaverit Evangelium *secundum Hebraeos*, ex quo vult Freretus fuisse accepta ejus verba, ut diximus not. praec. Nihil minus. Si valet argumentatio, Ignatius nescire debuit Evangelium *secundum Hebraeos*, quia si novisset, de ipso fuisset loquutus. Quod si per Freretum valet: Ignatius citavit verba desumpta ex Evangelio *secundum Hebraeus*; ergo novit illud, etsi minime nominaverit; cur non valebit: Patres Apostolici citarunt verba desumpta ex quatuor Evangeliis, ut ostensum est; ergo noverunt illa, etsi ea non citaverint? Tam egregius dialecticus Freretus fuit, ut non viderit, retorqueri in ipsum sophisma posse. Nullum majus signum cogniti libri, ejusque Auctoris, quam citatio verborum, quae in ejus libro reperiuntur.

Verum habemus expressam mentionem nostrorum Evangeliorum in Papia qui floruit primo Ecclesiae seculo, apud Eusebium l. 3. Hist. c. 39. ubi Papias narrat, Matthaeum scripsisse Evangelium Hebraico sermone: Marcum vero interpretem Petri illud praetexuisse, ut a Petro audierat. In Actis sinceris Martyrii S. Ignatii, idem Ignatius dicitur discipulus Joannis Evangelistae: μαθητὴ τοῦ Ἰωάννου Εὐαγγελιστοῦ Quare additur τὸ *Evangelistae*, nisi ut discriminetur ab aliis Apostolis qui Evangelium non scripserunt? De Evangelio Lucae extat testimonium ejusdem Papiae in Fragmento edit. in Diss. 4. n. 11. post Danielem secundum Septuaginta, edit. Romanae an. 1772. et de eodem Lucae Evangelio loquitur Apostolus 2. Cor. 8. v. 18. cum ait: *Misimus etiam cum illo fratrem, cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias.*

(2) Extat inter Apocrypha in Decreto Gelasiano. Christus doctrinam suam non tradidit scripto. Vide S. Thom. 3. p. q. 42. a. 4. et Natalem Alex. hist. Eccl. 1. sec. 3. et Mamachium Orig. lib. 2. cap. 3. § 25. not. 4. pag. 300.

(3) Legat Freretus quae in cit. c. 10. l. 1. de cons. Evang. ait S. Augustinus de illis libris ab ethnicis confictis: *in qua*, inquit, *fallacissima audacia sic excaecati sunt ut etiam a pueris, qui adhuc pueriliter in gradu Lectorum Christianas litteras norunt, merito rideantur*. Merces plane Frereto dignae. Leg. S. Thom. a. cit.

ejus a Simone, et Cleobio compositos, vulgatosque (1). Concedimus severioribus Criticis, libros sibyllinos, qui exstant, fuisse suppositos (2). Negamus tamen, supposita fuisse acta Pilati ad Tiberium super vita, morte, et miraculis Christi, prout citantur a Tertulliano (3); etsi interpolata fuerint ea quae proferebantur a Quartodecimanis (4); non enim Tertullianus ea objecisset ethnicis, Christianorum agens caussam, nisi de iis constaret apud ethnicos ipsos, alioquin ludibrio fuisset exceptus. Denique non inficiamur, multa prodiisse Evangelia vel impia, vel apocrypha (5); neque ducimus inquirendum de Liturgiis Apostolis attributis (6), de Libris Areopagiticis (7), de Constitutionibus Apostolicis (8), deque suppositis Actis Martyrum, et Sanctorum (9). Hisce omnibus Frereto concessis, addito etiam catalogo aliorum multorum librorum apocryphorum, quos ille

---

(1) Quid de ejusmodi scriptis censeat Auctor ille Constit· irge in eodem cap 16. l. 6. impii libri erant ad decipiendum, ut Frereti examen criticum.

(2) Nolumus disputare de sibyllinorum librorum authenticitate. innumeri pene sunt critici etiam recentiores, qui stant pro eorum veritate, Baronius in Apparat· ad Annal. n. 18. Ludovicus Vives in l. I. S. August· de Civ· Genebrardus in Chronograph. Natalis Alex· Tom. I. Hist. Eccl. 1. sec· diss. 1. prop. 2. et ex Acatholicis Grotius de ver Relig. Christ, lib. 1. § 22. Schmidius triplici orat. ad calcem N. Testam. a se editi, Beveregius de orac. Sibyll. in Collect. Coteller aliique multi; licet fateantur, libros sibyllinos exstantes non esse prorsus incorruptos. Certe Patres oracula sibyllina etnicis praesertim objecerunt, S· Justinus M. Cohort. ad Graecos, Theophilus Antiochenus ad Autholycum, Lactantius l. de falsa Relig. c. 6. S. Augustinus in libris de Civ. Dei, S. Hieronymus l. 1. adv· Jovinianum, Clemens Alexand. saepe in libris Strom. Porro si libri sibyllini fuissent suppositi ab aliquo Christianorum secundo Ecclesiae seculo, nonne Patres ethnicis eos objicientes, reddidissent se deridiculos? nonne ethnici de falsitate illos statim accusarent; atque ita prodita fuisset, non propugnata Cristianae Religionis caussa?

(3) Praeter Tertullianum Apolog. c. 5. et 21. eorumdem Actorum meminerunt S. Justinum Apol. 2 Eusebius l. 2. Hist c. 2. Chrysostomus Hom· 26. in 2. Cor. Orosius l. 7. Hist. c. 4. aliique. Quare de illorum syncaeritate, prout a Patribus laudantur, minime dubitant universim Chritici. Grotius de ver. Christ. Rel. l. 2. § 2. Isaacus Vossius Tract. de Sibyllis Cansabonus exerc· 16. in Baron. Vide Natalem Alex. Hist. Eccl sec. 1. c. 4.

(4) Adeatur Natalis loc. cit. et Sixtus Senensis Bibl. San. l. 2. qui ibid. refert quaedam Acta Pilati, a se inventa, quae dicit esse nugis, et mendaciis referta· Sed haec longe diversa sunt ab Actis memoratis a Tertulliano, de quorum veritate nullo modo dubitari potest, cum ea pro Christianis Romae objiceret Imperatori, ac Senatui Romano·

(5) Legatur S· Hieronymus Prooemio Comment. in Matth·

(6) Card. Bona l. 1. Rerum Liturg· c. 8 ubi agit de Liturgiis Apostolorum, explodit quidem illam editam sub nomine S. Petri, et dubias putat eas quae tribuuntur Matthaeo, et Marco; sed adstruit tamquam sinceram Liturgiam S. Jacobi. Quod et fecerat Allatius Epist. ad Bartoldum Nihusium.

(7) Libros qui S. Dionysio Areopagitae inscribuntur, eidem vindicat Natalis Alexander Hist· Eccl· sec. 1. diss. 22. aliique multi·

(8) De Constitutionibus quae Apostolicae dicuntur, vide eumdem Natalem loc. cit. diss. 19. et Cotelerium in Notis ad easdem Constitutiones.

(9) Etsi non negemus, pleraque Sanctorum Acta esse apocrypha, multa tamen SS. Martyrum Acta syncera sunt, quae Ruinartius collegit.

recenset; quidnam inde consequitur? Expendamus ejus argumentum: tot libri fuere suppositi; erga supposita fuerunt etiam quatuor nostra Evangelia. Negamus consequentiam, et retorquemus argumentum. Inter tot libros suppositos, Evangelia nostra habita sunt a primo Ecclesiae seculo tamquam genuina, ut ostensum est (1). Ergo nostra Evangelia non fuere supposita. Nam si habita sunt ut genuina inter tot opera supposita, oportuit, ut omnino constaret de eorum authenticitate. Proferat Freretus vel unum librum apocryphum, qui habitus in Ecclesia Catholica fuerit aliquando ut divinitus inspiratus, quemadmodum nostra Evangelia. Receptus quondam a nonnullis fuit liber Pastoris, recepta Epistola S. Barnabae attributa, receptae Constitutiones Apostolicae, Itinerarium S. Petri, Homiliae Clementinae, Evangelium secundum Hebreos, et secundum Ægyptios, etc. At numquam Ecclesia Catholica eos libros habuit ut divinos, quemadmodum nostra Evangelia. Hoc probare Freretus debuerat, ut quidpiam concluderet; sed minime probavit, neque probare poterat. Igitur ex libris suppositis non solum nihil derogatur authenticitati Evangeliorum, sed ea apprime demonstratur.

727. Ad secundum negamus, non fuisse examini subjecta Jesu Christi miracula, miramurque summam, incredibilemque Frereti impudentiam id adserentis (2). Nam si sermo sit de miraculis ante mortem a Christo patratis, quodnam severius institui de illis examen poterat? Mittimus cetera, utque expendantur optamus miracula dumtaxat caeci nati a Christo illuminati et Lazari a mortuis excitati. De caeco illo, ut narratur Ioan. 9. quidam dubitabant, an ipse esset, an alius ei similis. *Ille vero dicebat*: *Quia ego sum*. Quaesitum fuit, quomodo ejus oculi essent aperti. Ille vero seriem miraculi fuit contestatus: *abii, lavi, et video*. Adductus ille fuit ad Pharisaeos: ab his fuit iterum interrogatus, *quomodo vidisset*. Iterum ille respondit, *Lutum mihi posuit super oculos, et lavi, et video*. Schismate inter Pharisaeos ipsos exorto, interrogant iterum caecum: *tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos?* Vocati sunt parentes ejus qui viderat, et fuere interrogati, an ille esset filius eorum, et quomodo videret? Contestantibus illis, *quia hic est filius noster, et quia caecus natus est*: rursus vocatus fuit homo qui caecus erat, et interrogatus, ut daret gloriam Deo; tandem eidem perseveranti in confessione miraculi maledixerunt, et ejecerunt eum foras. Quaenam diligentior investigatio fieri poterat de rei veritate? attamen Freretus impudentissime scri-

(1) § 718. sqq.

(2) Exam. c. 3. „ On n'a aucune preuve que les miracles de J. C. aient eté examines par les Juifs et par les Gentils; *Nulla extat probatio, quod Jesu Christi miracula ad examen revocata fuerint et a Judaeis, et a Gentilibus*. Potestne esse mendacium impudentius?

bit, nullam esse probationem qua constet examen a Iudaeis institutum de Christi miraculis.

728. Lazari ressurectio tam fuit explorata, ut nemo de ipsa potuerit vel minimum dubitare. Mors ejus certo constiterat: nam quatuor elapsi erant dies, et cadaver positum erat in monumento. Resurrectio negari non poterat; ideoque., ut dicitur Ioan. 11., Pontifices, et Pharisaei inde occasionem sumpserunt cogendi concilium, ut caperent Iesum, timentes, ne omnes crederent in eum; et Principes Sacerdotum, ut dicitur Ioan. 12. v. 10. sq. cogitaverunt, *ut Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Judaeis et credebant in Jesum* (1). Quid ad haec Freretus? Adhuc perstabit in perquirenda probatione examinis Iudaeorum? Magna caecitas, in meridie non videre. Adeatur S. Thomas 3. p. q. 43. a. 4. ubi ostendit, miracula a Christo patrata, ejus Divinitatem manifestasse.

729. Si autem sermo sit de miraculis post Christi mortem sive ab ipso patratis, sive ejus virtute ab Apostolis, aliisque Sanctis Viris, aeque falsum est, ea non fuisse vocata ad examen. Ne singula persequamur (quod infinitum esset) satis erit in mentem revocare claudum illum ex utero matris suae, qui sedebat ad portam templi, quae dicebatur speciosa, ut habetur Act. 3. Hunc Petrus in nomine Iesu Christi Nazareni fecit surgere, et ambulare in testimonium Resurrectionis Iesu Christi a mortuis. Hunc *vidit omnis populus ambulantem, et laudantem Deum*. In hoc miraculum diligentissime inquisierunt *Sacerdotes, et Magistratus templi, et Sadducaei*, ut refertur Act. 4. v. 1. Et v. 5. sqq. dicitur: *Factum est autem in crastinum, ut congregarentur Principes eorum, et Seniores, et Scribae in Jerusalem. Et Annas Princeps Sacerdotum, et Caiphas, et Joannes, et quotquot erant de genere Sacerdotali. Et statuentes eos in medio, interrogabant: In qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos?* Requiretne Freretus Judices graviores, et severiores, praesertim quia convenerunt etiam Sadducaei, qui erant ex numero incredulorum? Quid vero illi profecerint, describitur ibid. v. 13. sq. „ Videntes autem Petri constantiam, et Joannis, comperto, „ quod homines essent sine litteris, et idiotae, admirabantur, „ et cognoscebant eos, quoniam cum Jesu fuerant. Hominem „ quoque videntes, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere. Jusserunt autem eos foras extra concilium secedere, et conferebant ad invicem, dicentes: Quid faciamus hominibus

(1) Egregie S. Augustinus Tract. 10. in Joan. „ Quia tantum miraculum Domini „ tanta erat evidentia diffamatum, tanta manifestatione declaratum, ut non possent „ vel occultare quod factum est, vel negare: quod invenerunt videre. Cogitaverunt „ autem principes Sacerdotum, ut et Lazarum interficerent. O stulta cogitatio, et cae„ ca saevitia! Dominus Christus, qui suscitare potuit mortuum, non posset occisum? „

„ istis? quoniam quidem notum signum factum est per eos „ omnibus habitantibus Jerusalem; manifestum est, et non possu- „ mus negare. Sed ne amplius divulgetur in populum, commine- „ mur eis, ne ultra loquantur in nomine hoc ulli hominum „. Videtis, nullam fuisse praetermissam diligentiam a Sacerdotibus, et Magistratibus templi, et Sadducaeis, atque ab omnibus qui erant de genere Sacerdotali, ut veritatem facti expenderent. Homo qui fuerat curatus, erat annorum amplius quadraginta; antequam curaretur bajulabatur, et ponebatur quotidie ad portam templi, ideoque omnibus introeuntibus in templum notus erat; ipse per se, etiam tacentibus Apostolis, prodigium contestabatur; contradici facto non poterat; et nihilominus ab Sacerdotibus Judaeorum conferebatur: et cum non possent prodigium negare, silentium indicebant. In quodnam factum fuit umquam diligentius inquisitum? Et tamen Freretus adhuc pròbationes miraculorum Christi desiderat (1). O stultitiam singularem! o delirationem incredibilem!

730. Quod vero ad Gentiles pertinet, falsum est, ipsos ad examen non revocasse miracula Christi, et Apostolorum; non enim caeco modo conversi fuerunt ad fidem. Si autem universus mundus non statim credidit, id non est tribuendum defectui diligentis examinis miraculorum, sed malis hominum consuetudinibus, quae gratiae Dei impedimenta ponebant, efficiebantque, ut miracula, quae nullo modo negari poterant, vel spernerentur, vel falsis diis tribuerentur. Id apprime constat cum ex aliis multis, tum ex miraculo a Paulo Lystris patrato in curatione claudi ex utero matris suae, qui numquam ambulaverat. Quod quidem prodigium Gentiles cum negare non possent, dicebant: *Dii similes facti hominibus descenderunt ad nos. Et vocabant Barnabam Jovem, Paulum vero Mercurium*, ut habetur Act. 14. v. 10. sq.

731. Mentitur autem Freretus, cum dicit, Apostolos non nisi vili populo potuisse ea persuadere. Act. 6. v. 7. legitur: *Verbum Domini crescebat, et multiplicabatur numerus discipulorum in Jerusalem valde; multa etiam turba Sacerdotum obediebat fidei.* Haec Sacerdotum turba eratne vilis populus? Quid memorem Stephanum plenum sapientia? Quid Paulum? quid Ananiam? quid Nathanaelem? quid Gamalielem? quid Barnabam? quid Nicodemum! Quid Andronicum, et Juniam; de quibus Apostolus Rom. 16. v. 7. *Salutate Andronicum, et Juniam cognatos, et concaptivos meos, qui sunt nobiles in Apostolis?* Quid

(1) Neque dicat, narrationem illam auctorum habere Lucam Auctorum scriptorem, qui non est testis idoneus. Nam Lucas haec scribebat eo tempore, quo Judaei infensissime persequebantur Christianos; ideoque si Lucas minus vera narrasset, ipsum falsitatis accusassent.

Apostolum Alexandrinum hominem eloquentem, et potentem in Scripturis? Quid denique alios innumeros ex Judaeis doctissimos? Veniam ad Gentiles. Certe Cornelius ex vili non erat populo, nec similiter Proconsul Sergius Paulus, neque Dionysius Areopagita, neque Eunuchus ille potens Candacis Reginae Æthiophum. Pudens quoque, de quo Apostolus 2. ad Tim. 4. v. 21. non erat ex vili populo: nam ex Senatorio erat ordine. Ii quoque, de quibus idem Apostolus ad Philip. 4. v. 22. *Salutant vos omnes Sancti, maxime autem qui de Caesaris domo sunt*, ad vilem populum non pertinebant; nisi Freretus velit, hoc ipso ad vilem populum pertinuisse, quod Jesu Christo nomen dederint. Si autem ad eos, quos Apostolorum discipuli pepererunt Christo, attendamus, quam magnam videbimus turbam Philosophorum doctissimorum, hominumque nobilitate, ac dignitatibus praestantium. Nullus esset dicendi finis, si percensere vellem us omnes. Haec Freretus non ignorabat, et nihilominus dissimulavit ad simplices decipiendos. Talis est bona fides istiusmodi incredulorum (1).

732. Denique falsum est quod Freretus idem ait, probabile non esse, Iudaeos et Gentiles Religionem Christianam vexare voluisse, si fuissent convicti de Christi miraculis. Ex descriptis enim miraculis tantopere contestatis, perspicuum est, Iudaeos et Gentiles incredulos veritati evidentissime propositae, quam negare nullo modo poterant, obstinatissime restitisse; non absimili ratione ac impii aetatis nostrae, qui etiamsi videant gloriam Crucis Christi toto orbe radiantem, obstinati perstant in

(1) Haec cum sint, legi absque indignatione non possunt quae Freretus scribit loc. cit. c. 3. „ Malgré l'éclat de tous les miracles que les chrétiens attribuent á J. C. les „ apôtres ne se sont suivre que d'une vile populace toujours facile a seduire. Les „ personnes distingoées par leur rang et par leur esprit recoivent avec un souverain „ mépris cette nouvelle religion „. Mutuatus haec Freretus fuit ex celso apud Origenem l. 3. n. 44. et ex Caecilio apud Minucium in Octavio. Idipsum objiciebat Julianus Apostata apud S. Cyrillum Alex. l. 7. con. Julian. Quam calumniam dispellit Minucius loc. cit. et Justinus M. Apol. 2. n. 10. et Lactantius Inst. l. 5. c. 13. Quod autem Freretus objicit ex Apostolo 1. Cor. 1. v. 26. *non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles*, nihil efficit; „ Dicit, *non multi sapientes secundum carnem* (loquit S. Thomas ibid lect. 4.) quia aliqui pauci erant etiam „ in sapientia mundana instructi, sicut ipse, et Barnabas.., Dicit, *non multi potentes*, scilicet secundum seculum.., Dicit, *non multi nobiles*. Et aliqui inter eos nobiles fuerunt, sicut ipse Paulus „. Vide Chrysostomum Hom. 5. in cap. 1. Epist. 1. Cor. et Origenem lib. 3. con. Celsum n. 48. sq. Praeterea, ut idem S. Thomas ibid. observat, Apostolus loquebatur non de iis qui convertebantur ad Christum, sed de illis qui Evangelium praedicabant, quorum primi erant Apostoli; et idcirco statim subdit v. 27. „ Sed quae stulta sunt mundi elegit Deus: ut confundat sapientes, et „ infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea quae non sunt, ut ea, quae sunt destrueret: ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus „. In hoc ergo manifestata fuit Dei potentia, et veritas Christianae Religionis, quod per insipientes mundi fusi sunt sapientes secundum carnem; per infirmos, potentes; per ignobiles, nobiles.

sua incredulitate. Utique Judaei, si sapientiam Dei in mysterio absconditam cognovisent, numquam Dominum gloriae crucifixissent, ut ait Apostolus I. Cor. 2. v. 8. quo loco abutitur Freretus; sed quod non cognoverint, ex eorum malitia, et perfidia fuit (1).

733. Ad tertium respondemus, nihil detractum iri veritati Christianae Religionis, etiamsi concederetur, non omnes Apostolos per martyrium ex hac vita migrasse. Nam dici posset quod de Apostolo Joanne ait Hieronymus (2), *martirio animum non defuisse, et bibisse calicem confessionis, quem et tres pueri in camino ignis biberunt, licet persecutor non fuderit sanguinem.* Quae aeque valida esset contestatio in tam multis mortis subeundae periculis tam fortiter obitis. Negamus autem, non omnes Apostolos martyrium subiisse. Nam de SS. Petro, et Paulo, quod hic Romae martyrio fuerint coronati sub Nerone, explorata res est (3). De S. Andrea restatur Hieronymus (4), *cruci fuisse suffixum ab Aegea praefecto Edessenorum.* De S. Jacobo, qui frater Domini appellatur, idem Hieronymus (5): *Juxta templum*, ait, *ubi et praecipitatus fuerat, sepultus est.* De Jacobo filio Zebedaei, idem Hieronymus scribit (6): *Interfectus est autem gladio ab Herode*; ut habetur Act. 12. v. 2. *Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio.* De Joanne Evangelista idem Hieronymus (7) ex Tertulliano (8) refert, quod *Romae missus in ferventis olei dolium, vegetior exiverit, quam intraverit*: quod satis fuit, ut martyrii calicem biberet. De ceteris Apostolis extat traditio Ecclesiae Catholicae, quae illos semper ut Martyres est venerata. Cujus quidem Traditionis testem habemus S. Polycarpum in Epistola ad Philippenses n. 9. ubi eos exhortans ad patientiam, et tolerantiam: ,, Rogo, *inquit*, vos omnes insistere verbo Ju-
,, stitiae, et patientiae, quam et oculata fide vidistis, non so-
,, lum in beatissimis illis Ignatio, et Zosimo, et Rufo; sed et in
,, aliis qui ex vobis sunt, et in ipso Paulo, et *ceteris Apo-*

---

(1) Vide S. Thom. in cap. 2. Epist. 1. Cor. lect. 2. Idem Angelicus 3. p. q. 47. a. 5. jampridem contriverat Frereti sophisma; nam quaerens, utrum Christi persequutores eum cognoverint, distinguit inter Judaeos, majores, et minores. Ac de majoribus, idest, Principibus ait, ipsos cognovisse Christum esse Messiam in lege promissum, quia in eo videbant signa a Prophetis praedicta; ignorasse autem mysterium Divinitatis ejus, de qua ignorantia loquitur Apostolus loc. cit, sed eorum ignorantia fuit affectata, quippe videbant in illo evidentia signa Divinitatis, quae tamen ex odio et invidia pervertebant; ideoque excusationem non habebant de peccato suo, ut dicitur Joan. 15. De minoribus autem, quibus mysteria Scripturae non erant perspecta, ait, ipsos non plene cognovisse Christum, etsi aliquando dubitaverint propter signorum multitudinem, et efficaciam doctrinae; fuerunt tamen decepti, et seducti a Principibus, ne in Christum crederent, licet aliqui eorum in Christum crediderint.

(2) Lib. 3. in Matth. cap. 20.

(3) Vide Baronium ad an. Christi 69.

(4) L. de Script. Eccl. in Andraea.

(5) Ibid. in Jacobo fratre Domini.

(6) Ibid. in Jacobo filio Zebedaei.

(7) L. con. Jovinianum.

(8) L. de Praescript. cap. 36.

,, *stolis* ,,. Consentit Clemens Alex. Strom. 4. pag. 503. scribens: ,, Dominus... bibit calicem. Quem imitantes Apostoli, ,, ut qui revera essent cognitione praediti, et perfecti, pro Ec- ,, clesiis, quas fundarunt, passi sunt ,,. Hegesippus etiam apud Eusebium (1): *Sacer*, inquit, *Apostolorum coetus vario mortis genere exstinctus est.* Origenes autem (2) inde probat veritatem doctrinae ab Apostolis annunciatae, quia nisi ea vera fuisset, *tanta constantia non annunciassent, ut non solum aliis mortis despectum instillarent, sed etiam ipsi priores sane subirent.* Quo argumento utitur etiam S. Isidorus Pelusiotes (3): ,, Quonam pa- ,, cto, *inquit*, digni, quibus fides haberetur, testes non essent, ,, qui per sexcenta pericula, et mortis genera resurrectionis ve- ,, ritatem confirmarunt, testimoniumque suum non atramento, ,, sed cruore suo obsignarunt ,,?

734 At *Heracleon*, inquit Freretus (4), *auctor Ecclesiasticus secundi seculi pro certo statuit Matthaeum, Thomam, Philippum, pluresque alios Apostolos naturali morte obiisse.* Quinam is Heracleon? videlicet, haereticus *Valentinianus*, quem ipsemet Clemens Alexandrinus (5) in eo quem Freretus citat loco, redarguit. Isne testis aptus, qui contendebat, utilius esse sancte vivere, quam martyrium subire pro Christo, ut ex ejus verbis a Clemente relatis.

735. Sed Ruinartius, addit Freretus (6), fatetur; *Quo mortis genere excesserint Apostoli, plane nobis ignotum est.* Mirum! Idemne est, ignotum esse mortis genus, ac esse ignotum martyrium Apostolorum? quasi in ipso martyrio varia non possint esse genera mortis.

736 Ad quartum respondemus, miraculum praecipuum, quo cetera Christi miracula ejus divinitate comprobantia confirmantur, esse admirabilem Evangelii propagationem per homines rudes, pauperes, despectos, et infensissime, acerbissimeque vexatos ad internecionem usque a Iudaeis, et a Gentilibus; illosque Religionem annunciantes, quae indicebat bellum adversus carnem, et sanguinem, suadebatque mundi contemptum. Hoc est maximum miraculum, praesertim, si contigisse dicatur absque ullo miraculo, ut dictum est (7). Id non modo Apostoli contestati sunt, cum *in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum*, ut praedictum fuerat Psal. 18. v. 5. sed tes-

---

(1) Lib. 3. Hist. cap. 32. (2) Lib. 2. con. Celsum num. 56.

(3) Lib. 2. Epist. 212.

(4) Exam. crit cap. 3. ,, Héracléon auteur ecclésiastique du second siécle, assure ,, que Mathieu, Thomas, Philippe, et plusieurs autres apôtres sont morts de leur mort ,, naturelle ,,. Videte malam fidem. In numero *auctorum Ecclesiasticorum* ponit haereticum *Valentinianum*, cujus, ut Clemens Alex. loc. cit. pag. 502. ait, *in schola Valentini fuit maxime existimatio.*

(5) Loc. cit. (6) Loc. cit. (7) § 708 sq.

tificantur Iudaei toto orbe dispersi, sine Regno, sine Rege, sine Templo, sine Sacerdotio, ut ipse Christus praedixerat Lucae 19. Testificantur et Gentiles, de quibus tandem Christus triumphavit. Quid ergo concludunt increduli ex credulitate, et ruditate Apostolorum, quod non magis ac magis comprobet veritatem miraculorum Christi, ejusque Divinitatem?

737. Falsum est autem, quod Christi miracula testimonium non acceperint a Iudaeis et a Gentilibus. Tot ex ipsis fuere testes, quot ad Christum conversi sunt; qui quidem fuere innumeri, etiam ex ipso coetu Philosophorum; eosque sine ullo examine permotos fuisse ad credendum in Christum, incredibile omnino est. Ipsimet Iudaei, atque Gentiles, qui in incredulitate perstiterunt, facere minime potuerunt, quin faterentur admirabilem illam Christianae Religionis propagationem; ipsorumque multi vel inviti, in Christi (1), Christianorumque laudes, etiam dum eis maledicebant, effundebantur (2). Igitur adseri nonnisi mendacissime, ini-

---

(1) Extat celebre de Jesu Christo Josephi testimonium l. 18 Antiquit. c. 6. quod S. Hieronymus l. de Script. Eccl. in Josepho ita describit: Eodem tempore fuit Jesus vir „ sapiens, si tamen virum eum oportet dicere. Erat enim mirabilium patrator operum, et doctor eorum, qui libenter vera suscipiunt: plurimos quoque tam de Judaeis, quam de gentibus, sui habuit sectatores, et credebatur esse Christus. Cumque, invidia nostrorum principum, cruci eum Pilatus addixisset, nihilominus „ qui eum primum dilexerant, perseveraverunt. Apparuit enim eis tertia die vivens; „ multa et haec et alia mirabilia, carminibus Prophetarum de eo vaticinantibus, et usque hodie Christianorum gens ab hoc sortita vocabulum, non defecit „. Scimus plures esse, qui hunc locum falso adscriptum Josepho dicunt, quos recenset noster Mamachius Orig. et Antiq. Christ. l. 2. c. 4. § 5. Sed innumeri sunt, qui illum genuinum esse defendunt, ut ipsemet Mamachius animadvertit ibid. multis eorum citatis etiam ex Protestantibus. Certe universi veteres Codices conveniunt, nec ullus fuit Veterum, qui de ejus synceritate dubitarit.

(2) Quia Freretus loc. cit. rabiem suam in Christianum nomen furenter convertens, Taciti, Svetonii, et Plinii junioris testimonia profert, abs re non erit, ea hic describere, ut ex hostium testificatione veritas comprobetur. Itaque Tacitus Annal. l. 15. describens incendium, quod Romae Nero excitari jusserat. „ Ergo, *inquit*, abolendo rumori „ Nero subdidit reos, exquisitissimis poenis affecit, quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat. Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante, per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat. Repressaque in praesens exitialis superstitio rursus erumpebat *non modo per Judaeam* originem ejus mali, „ sed *per Urbem etiam*, quo cuncta undique atrocia, aut pudenda confluunt, celebranturque. Igitur primo correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum, *multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii*, quam *odio generis humani* „ convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, „ laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset „ dies, in usum nocturni luminis urerentur „. Habemus igitur ex Tacito Christianam Religionem, decimo imperii Neronis anno, quo Urbs, ipso jubente, deflagravit, idest, anno Christi 66. *non solum per Judaeam*, sed *per Urbem etiam* fuisse propagatam, et quidem *multitudine ingenti*, quae non ob crimen incendii, sed ob Christianam Religionem, quam Tacitus deorum cultui addictus, superstitionem vocat: tam crudelibus suppliciis fuit affecta. Quod autem ille dicit, Christianos ob flagitia fuisse invisos; id accidit, vel quia deos constantissime detestabantur, ideoque habebantur ut impii; vel quia plures Christiano nomine vagabantur haeretici obscaena perpetrantes, nomenque Christianum infamantes. Potesne illustrius reperiri

quissimeque potest, miracula Christi nullum sive a Iudaeis, sive a Gentilibus testimonium accepisse.

738. Quod autem Freretus addit de Resurrectione Christi, quod debuerit manifestari omnibus, et non tantum Apostolis, discipulis, et mulieribus; quia Fides Christiana in Christi Resurrectione fundatur; putidissima objectio est, quam sibi jam olim refutandam opposuerat Angelicus Doctor; quaerens enim 3. p. q. 55. a. 1. *utrum resurrectio Christi debuerit omnibus manifestari*,

---

ex ore hostis infensissimi testimonium laudis pro Christiana Religione tam brevi tempore aucta *ingenti* hominum *multitudine*, qui pro Christo tam immanis constantissime pertulere supplicia? Merito Tertullianus Apolog. c. 5. „ Consulite, *ajebat*, commenta„ rios: illic reperietis primum Neronem in hanc Sectam tum maxime Romae orientem „ Caesariano gladio ferocisse. Sed tali dedicatore damnationis nostrae etiam gloria„ mur; qui enim scit illum, intelligere potest, nonnisi grande aliquod bonum a Ne„ rone damnatum „ Quid ergo Freretus proficit, cum Taciti proferens testimonium, ait: „ Personne n'ignore jusqu'où alloit le mépris de Tacite pour cette secte nou„ velle „. *Nemo ignorat, quousque devenerat Taciti contemptus hujusce novae sectae?* Contempsit utique Tacitus, quia ethnicismo erat mancipatus; at nolens confessus est miram Christianae Religionis propagationem, et ingentem multitudinem Christianorum *etiam Romae*, immanissima supplicia pro Christo constantissime passorum.

Veniamus ad Svetonium, de quo Freretus: „ il loue Néron de l'aversion qu'il „ avoit contre les Chrétiens „. *Neronem laudat ob aversionem in Christianos.* Svetonii haec sunt verba in *Nerone* c. 16. *Afflicti suppliciis Christiani genus hominum superstitionis novae, ac maleficae.* Non ad alia quidem supplicia Svetonius respicit, quam ad illa, quae descripsimus ex Tacito. An vero ob illa laudandus fuerit Nero, recusat vel ipse Tacitus. Svetonius ergo Neroni assentabatur. Meminerit autem Freretus loci ejusdem Svetonii in *Claudio* c. 25. ubi refert sub Claudio, Judaeos, et cum ipsis omnes Christianos, qui tunc putabantur Judaei, fuisse Roma pulsos. Cum autem ipsemet Svetonius dicat, a Nerone, qui Claudio successit, fuisse Christianos suppliciis afflictos, palam est, odium Claudii erga Christianos nihil omnino retardasse, sed juvasse potius propagationem Christianae Religionis; quemadmodum illam juvit crudelissima Neronis persecutio. Quid ergo ex Svetonii verbis?

Laudat denique Freretus Epistolam Plinii Junioris ad Trajanum, ac scribit: „ La „ fameuse lettre de Pline le jeune nous apprende que le simple aveu du Christianisme „ suit pour un crime capital „ *Celebris epistola Plinii junioris nos docet, simplicem Christianismi confessionem habitam fuisse tamquam capitale crimen.* Perditae fidei homo iniquissime, itane adversus Christianam Religionem hac abuteris epistola „ quae gravissimum pro ejusdem Religionis veritate testimonium perhibet! Pauca describamus. Itaque ipsa epistolae conscribendae ratio ostendit, Trajani aetate, hoc est anno Christi 104. quo epistola data fuit, immensam fuisse Christianorum multitudinem, quam Plinius in Bythinia, ubi Proconsul praeerat, invenerat, ita ut consuli Imperator debuerit, ne tanta multitudo perderetur. Quaerit igitur primum a Trajano, *an quamlibet teneri nihil a robustioribus differant?* Quibus verbis demonstrat, non viros modo, sed et infantes paratos tunc fuisse ad confitendam Christi Fidem inter tormenta. Pergit: *confitentes, iterum ac tertio interrogavi, supplicium minatus: perseverantes, duci jussi.* Habemus hic confitentes Christum, et in ejus confessione perseverantes tam magna constantia, ut ad supplicia duci paterentur. Addit: *Fuerunt alii similis amentiae, quos, quia cives Romani erant, annotavi in urbem remittendos.* Mentitur ergo Freretus cum ait Christianos fuisse e populi faece. De illis qui Christum negaverant, quamquam fuerunt Christiani, ait: *Ergo dimittendos putavi.* Quod probat, reliquos non ob flagitia, sed unice ob Christianae Religionis professionem fuisse mulctatos. Idque evidentius probant sequentia verba: „ hanc fuisse summam vel cul„ pae suae, vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmen-

hanc egregiam doctrinam tradit, qua incredulorum configitur impietas: nimirum, circa ea quae divinitus revelantur, hanc esse a Deo institutam legem, *ut a Deo immediate superioribus revelentur, quibus mediantibus deferantur ad inferiores.* Resurrectio autem Christi pertinet ad ea quae revelantur; futura enim gloria excedit naturalem hominis captum. Non ergo omni populo manifestari immediate a Deo debuerat, sed testibus praeordinatis a Deo, per quos ad ceteros deferretur. Et ibid. q. 36. a. 2. ,, Quae a Deo sunt, *inquit*, ordinata sunt. Pertinet autem ad divinae ,, sapientiae ordinem, ut Dei dona, et secreta sapientiae ejus non ,, aequaliter ad omnes, sed immediate ad quosdam perveniant, ,, et per eos ad alios derivetur. Unde et quantum ad resurrectionis ,, mysterium dicitur Act. 10. quod Deus dedit Christum resurgen- ,, tem manifestum fieri non omni populo, sed testibus praeordinatis a Deo ,, . Hoc igitur ipso quod Fides Christiana in Christi

---

,, que Christo quasi Deo dicere secum invicem, seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis, morem sibi discedenti fuisse; rursusque coeundi, ad capiendum cibum, promiscuum tamen, et innoxium ,,. His autem cum multa declarantur pertinentia ad rationem vitae priscorum illorum Christianorum, tum magna ipsorum innocentia comprobatur. Caussam vero consilii ex Trajano petendi, sic Plinius exponit: ,, Visa est mihi res digna ,, consultatione, maxime propter periclitantium numerum. Multi enim *(audiat Freretus)* omnis aetatis, *omnis ordinis*, utriusque sexus etiam vocantur in periculum, ,, et vocabuntur. Neque enim *civitates* tantum, sed *vicos* etiam, atque *agros* superstitionis istius contagio pervagata est, quae videtur sisti, et corrigi posse. Certe ,, satis constat, prope jam *desolata* templa coepisse celebrari, et sacra solemnia diu ,, *intermissa* repeti ,,. Plinio igitur teste, initio secundi Ecclesiae seculi innumerabilis erat numerus Christianorum *omnis aetatis*, *omnis ordinis*, *utriusque sexus* inter ipsas immanes tyrannorum persecutiones. Christiani opplebant *civitates vicos, et agros.* Tantus erat eorum numerus, ut *desolata* essent templa, et idolorum *diu intermissa* sacrificia. Quod autem Bythinia, idem contingebat ubique terrarum. Quis non videt in tam mirabili opere dexteram Domini?

At simplex confessio Christianae Religionis *(inquit Freretus)* crimen erat capitale. Id autem majorem in modum omnipotentiam Dei in hoc opere manifestat. Crimen erat capitale simplex illa confessio; bonis omnibus spoliabantur, qui eam profitebantur; indigni reputabantur honoribus, dignitatibus, ipsaque vita, qui ut Christiani deferebantur; invisi erant propter flagitia, quae eis falso imputabantur: et nihilominus inter tot infamias, pericula, tormenta, bonorum proscriptiones, mortis genera, numerus Christianorum augebat ex hominibus *omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus*, ac tam ingenti multitudine, ut eorum plenae essent *civitates, vici, agri*, essentque propterea *desolata* falsorum omnium *templa*, et eorum *intermissa diu sacrificia.* Tantumne poterat error! Increduli aetatis nostrae totis viribus contendunt, ut Christianam Religionem exterminent. Quid vero proficiunt? si paucos libertinos excipias, inanis est eorum conatus. Omnia ad criticum examen se revocasse dicunt: quid vero? ne unus quidem recte sapiens reperitur, qui eorum stultitiam non defleat. Dicunt, se rationibus, non armis, agere. At ceteri homines, qui Christiani sunt, forte sunt stipites? aut incredulis tantum inest raciocinandi vis, cum tamen nihil minus sciant quam ratione uti? quibus autem armis usa prioribus illis seculis, Christiana Religio fuit, nisi armis patientiae et fortitudinis in perpetiendo. Vicit tyrannos sustinendo, deque ipsis insigni parta victoria triumphavit. Haec est Dei virtus et potestas Christi ejus, adversus quam portae inferi non praevalebunt.

resurrectione fundatur, haec non debuit manifestari omni populo. Quare sophisma in incredulos retorquetur.

739. Ad quintum respondemus, augures quidem, et fatidicos exstitisse apud omnes nationes, Prophetas vero numquam, nisi in solo Dei populo; falsitatem enim oraculorum, quae apud ethnicos jactabantur, testatus fuit apud Theodoretum (1) vel ipse Porphyrius, inquiens: *multis de rebus interrogati, mendaces saepenumero inveniuntur*; et apud eumdem Theodoretum (2) Diogenianus ait: *Multa autem rerum eventu frustrari eos qui divinatores, vatesque vocantur, testari poterit omnis hominum vita, ipsique testes erunt certissimi qui divinandi artem profitentur* (3). Ostendant increduli falsitatem aliquam vel minimam in Prophetis nostris: id quod facere nullo modo poterunt. Nam eorum oracula ad amussim in Christo, et in ejus Ecclesia fuere completa: quod demonstrare facillimum esset, si per tempus liceret; demonstraque jam est a multis (4).

740. Non negamus, plerasque Prophetias esse obscuras; quemadmodum multa alia in Scripturis contenta, obscura sunt ad edomandam nostram superbiam. Valde tamen negamus, inveniri in illis posse quidquid placet. Proferat Boulangierus vel unum tantum nostorum Prophetarum oraculum, quod aptari ita possit: nos autem innumera proferemus, quae in Christo fuere completa. Vel sola Danielis prophetia cap. 9. ita est evidens, ut Porphyrius putarit, eam confictam fuisse post eventum. Quod tamen dici nulla ratione potest: nam Iudaei ipsi non sunt ausi id affirmare (5). Destructio autem Regni Iudaeorum, et subversio Civitatis Ierusalem a Christo praedicta, invictissimum est argumentum veritatis Religionis Christianae (6).

---

(1) Ser. 10. de cur. Graec. affect. *(2)* ibid.

(3) Videri etiam possunt S. Augustinus l. 2. de Doctr. Christ. c. 23. Lactantius l. 2. Inst. c. 17. Et Eusebius in proem. l. 6. de Demonst. et. l. 5. Praepar. c. 10.

(4) Conferantur Huetius, et Bossuetus, et Bergierus.

(5) Ad Judaeos se recipit Boulangierus, ac scribit: „ Celles que les Chrétiens attribuent à Jesus-Christ ne sont point vues du même oeil par les Juifs, qui attendent encore ce Messie, que ces premiers croyent arrivé depuis 18. siecles „ *Prophetiae illae, quas Christiani Jesu Christo attribuunt, non eodem adspectu a Judaeis respiciuntur, qui Messiam adhuc expectant, quem tamen Christiani advenisse credunt a decem et octo seculis.* Desperatissima caussa! Ad perfidos confugit Judaeos, qui apertam vim inferunt oraculis Prophetarum? At nonne ii ipsi toto orbe dispersi, et in summum contemptum ubique adducti, dispersione ipsa sua ostendunt, oracula Prophetarum impleta esse in Jesu Christo Deo, ac Salvatore nostro, eumque esse Messiam promissum, quem frustra, et contra apertissimas Prophetias adhuc venturum insanissime expectant?

(6) Audiamus quid Boulangierus ad haec reponat: „ Je réponds, qu' il étoit facile de prédire la dispersion et la destruction d' un peuple toujours inquiet, turbulent. et rébelle à ses maitres; toujours dechiré par des divisons intestines: d' ailleurs, ce peuple fut souvent conquis et dispersé; le temple, détruit par Titus, l' avoit déjà été par Nabuchodonosor, qui amena les tribus captives en Assyrie, et les répandit dans ses états „. *Respondeo, nullo negotio praedici potuisse dispersio-*

741. Quod dicitur de Sanctorum Prophetarum moribus, iniqua calumnia est. Quaenam arrogantia, et seditionum commovendarum studium in Samuele, qui a se abdicavit regendi populi potestatem, eamque in Saulem transtulit? Quem si Regno declaravit privatum, ac Davidem ei suffecit, id praestitit, jubente Deo, in poenam illius criminum. Quaenam arrogantia, et seditio in Elia, qui nullum non movit lapidem, ut Achabum, et Iezabelem in officio contineret, arceretque ab injustitia, et impietate, nec umquam in suspicionem venit perduellionis? Quantum vero laborarit Ieremias pro incolumitate Regis Sedeciae, cum Nabuchodonosor obsidebat Ierusalem, et in quam graves redactus fuerit angustias, constat ex ejus c. 37. et 38. Si autem Ieremias conspirasset cum Chaldaeis, ut Boulangierus calumniatur; cur constanter recusavit pergere Babylonem? cur remansit in Iudaea, ut suos consolaretur? cur in Ægyptum perrexit? Ferrine tanta Bou-

---

nem, et destructionem populi jugiter inquieti, turbulenti, et a suis Principibus deficientis, jugiterque discerpti propter intestinas divisiones: aliunde fuit is populus saepe confectus, ac dispersus; templum a Tito destructum jam fuerat destructum a Nabuchodonosore, qui transtulit tribus captivas in Assyriam, et in suas ditiones eas divisit. In nota addit, constare evidenter ex Actibus Apostolorum, Judaeos ante Christum fuisse dispersos per Graeciam, Persidem, Arabiam, etc. Conglobata, sophismata discentiamus. Fallitur Baoulangierus, imo varo fallere vult, cum Prophetarum oracula coarctat ad simplicem dispersionem populi Judaeorum. Non haec tantum praedicta fuit? sed eversio Civitatis Jerusalem, in qua Deicidium fuerat perpetratum, nec simplex eversio, sed talis, ut relinqui non deberet lapis super lapidem. Lucae 19. v. 44. *Ad terram prosternent te, et filios tuos, qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super lapidem.* Et Matth. 24. v. 2. de templi aedificationibus dixit Christus: *Videtis haec omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur.* Ita autem completum fuisse sub Tito testatur Josephus l. 7. de bello Judaico, ubi c. 10. refert, Templum incensum fuisse, invito Tito. Quis autem, nisi Divino Spiritu haec tam asseveranter praedicere poterat, quae ipso Tito repugnante contigerunt?

Conatus fuit Julianus Apostata hujus oraculi veritati detrahere, ideoque facultatem Judaeis fecit templi raedificandi. Sed non est potestas contra Dominum. Ammianus Marcellinus, ethniens homo, qui sub Juliano militabat, l. 23. de nova hac excitatione templi Herosolymitani scribens: *Metuendi*, inquit, *globi flammarum prope fundamenta crebris assultibus erumpentes fecere locum, exustis aliquoties operantibus.* Ita plane ad litteram completa est Christi praedicto. Nam quod Auctor Miscellan. tom. 3. c. 63. ad fabulas amandet hanc Marcellini narrationem, magis confirmat rei veritatem cui obsistere nemo, nisi gratis negando, potest. Vide Naziso. Or. 4. n. 4. Hac de re diss. edidit Warburton.

Utique templum destructum sub Tito, fuerat ante destructum a Nabuchodonosore. Sed nonne etiam prior illa destructio fuerat a Prophetis praedicta? Adeatur Jerem. c. 25. et 29. et Isa. c. 44. et 4. 5. ubi praedicitur et abductio populi Judaeorum in Babylonem, et captivitas septnaginta annorum, et postea reditus in patriam sub Cyro potestatem facturo reaedificandi Jerusalem, et templum: quae omnia ita ut praedicta fuerant, evenerunt. Quid ergo concludit Boulangierus?

Quod varo Judaei ante Christum dispersi essent in variis mundi regionibus, nec Germani, quidquam probat; dispersi enim erant, ut modo sunt et Itali, et Galli, et Hispani, et etc. in variis Regnis, et Ditionibus. At captive erant, quemadmodum captivi sunt Judaei post Hierosolymitanum excidium, civili ubique gentium servituti subjecti? Hac est perspicacis Boulangieri non videntis ea quae et pueri vident.

langieri impudentia potest, qui audet de seditione accusare Prophetas sanctissimos, cum tamen ipse omnes intendat vires, ut avertat populos a Principibus, quos tamquam tyrannos describit?

742. Longe est iniquior ejusdem Boulangieri calumnia; cum ait (1), apud Iudaeos *fundere oracula artem quamdam fuisse, aut quamdam speciem commercii valde utilis ad quaestum in natione inopi*; indeque accidisse, *ut sibi invicem Prophetae detraherent; et quisque rivalem compellaret suum falsi prophetae titulo.* Atque ex Dodwello addit (2), *Prophetas vinum bibendo, se ad prophetandum disposuisse.* Quae non modo falsa sunt et impia, sed contumeliosa adversus sanctissimos Prophetas. David Rex erat; Isaias ex regia erat stirpe: Ezechiel, et Jeremias ex ordine erant Sacerdotali; Daniel a Rege Babylonis magnis fuit prosequutus honoribus. Hi scilicet qui praecipui inter Prophetas sunt, indigebant victum quaerere arte prophetandi! Proh hominis furor insanus (3)!

743. Eodem laboravit morbo Rousseaus, cum negavit, posse admitti Prophetiam quampiam, nisi quis praesens sit testis et fusi oraculi, et eventus subsequuti. Oporteret enim, si haec vera essent, omnibus historicis factis nuncium mittere, nec aliud quidpiam recipere tamquam verum, quam id tantummodo quod quisque propriis oculis videt: qua certe stultitia nihil dici miserius potest. Libros Prophetarum Judaei custodiunt, ne quis dubitet de illorum synceritate. Adimpletorum vero oraculorum universus mundus est testis. Quod autem eventus iisdem oraculis non responderit fortuito, demonstrat ipsa series factorum. Non enim agitur hic de uno, aut altero facto, per verba ambigua praedicto, ut olim a Pythio Apolline (4); aut de uno, aut altero vaticinio per conjecturas, causasve naturales praenunciato (5); sed de Prophetis, quorum alii aliis successere per multa secula; et quamquam dissiti essent

---

(1) Loc. cit. „ L' art de prophétiser fut un vrai métier, ou, si l'on, veut, une „ branche de commerce fort utile et lucrative dans une nation misérable.., aussi voy„ ons-nous qu' ils se décrioient les uns les autres; chacun traitoit son rival de *faux „ prophète* „. Quinam sunt hi qui ita inter sese mutuo certabant? Sanctine Prophetae, quorum vaticinia veneratur Ecclesia? Nihilo minus. Hi mirifice inter se conveniunt; atque hoc ipso demonstrant, reliquos qui dissidebant, jure meritoque falsis accensitos fuisse Prophetis; unus enim est Spiritus Dei, qui non potest sibimet contradicere.

(2) Ibid. „ Dodwell, *de jure laicorum*, dit que c' étoit en buyant du vin que les „ prophetes se disposoient è prophétiser „. Si haec Dodwellus dicit, est aeque impius; Prophetae enim Divino Spiritu erant afflati, Deoque revelante, futura praedicebant.

(3) Alias impietates adversus Prophetas congestas a Voltairio in Dict. Phil. a Boulainvilliersio, et ab aliis incredulis, redarguit Beeglerus Tom. 3. Apol. de la Relig Chret. c. 6 § 15.

(4) Vide Tullium l. 2. de Divinat. et Eusebium l. 5. Praepar. c. 10. et Theodoretum sec. 10. de cur. Graec. affect. ubi multa harum deceptionum exempla proferens ait: *Eisdem quoque ambagibus Imperatorem Julianum involvit; cum in Persas Romanum ductaret exercitum.*

(5) Confer Tertullianum Apolog. c. 22.

inter sese non aetate solum, sed et regionibus, et moribus mirifice convenerunt in praenunciandis eventibus non modo liberis, et contingentibus, sed a Deo unice pendentibus, quorum praedixere loca, tempora, singularesque etiam minimas circumstantias, ut Messias ex semine David, et ex Virgine nasceretur; quod nasciturus esset in Bethlehem; quod futurus esset despectus, et novissimus virorum, vir dolorum, portans languores nostros, et dolores, etc. Conferantur inter cetera cap. 53. Isaiae, et Ps. 21. et singula comperientur praedicta, quae in Christi Passione contigerunt. Haec autem omnia quis, nisi omnino fatuus, dixerit, fortuito respondisse oraculis adeo manifestis?

744. Ad sextum respondemus, magnum esse discrimen inter Sanctos Ecclesiae Catholicae Martyres, et eos quos increduli tamquam martyres jactant, sive ex Donatistis, sive ex Anabaptistis, sive ex Calvinistis, et Lutheranis, aliisque haereticis, sive ex Iudaeis, aut atheis. Hi vere fanatici fuere, quia pro errore certabant; illi vero Christiana fortitudine sustinuerunt, ne contaminarentur sacrilegis ethnicorum ritibus. Ac de Circumcellionibus (1) Donatistarum audiendus est S. Augustinus, qui multa de ipsis scribit, praesertim vero Epist. 88. al. 68. quae est totius Cleri Catholici Hipponensis ad Januarium Episcopum Donatistam; ibi enim n. 8. describitur mira Circumcellionum crudelitas, ac tandem concluditur: *Vivunt ut latrones, moriuntur ut Circumcelliones, honorantur ut martyres.* Ut quid ergo increduli ad detrahendum Martyribus Ecclesiae Catholicae, in scenam producunt martyres Donatistas: *Alioquin*, ut ipsemet Augustinus ait (2), *si quisquis ab Imperatore, vel a Judicibus ab eo missis poenas luit, continuo martyr est, omnes carceres martyribus pleni sunt.* Praeterea de ipsis scribit (3): *Inobedientes, atque impii, nec Deo reddunt Christianum amorem, nec Regibus humanum timorem.* Quis tales dixerit martyres, dum ab Imperatoribus debitis afficiebantur poenis? Non est poena tantum quae martyres facit, sed caussa (4). Addimus ex eodem Augustino, Circumcelliones Dona-

---

(1) „ Circumcelliones dicti sunt (ait S. Augustinus Enar. in Ps. 132. n. 3.) quia „ circum cellas vagantur. Solent enim ire hac illac nusquam habentes sedes „.

(2) L. I. con. epist. Parmeniani c. 8. *(3)* Ibid. cap. 10.

(4) Qui infamem scripsit librum *Exam. de la Relig.* cap. 6. hac ratione abutitur adversus Religionem; inquit enim: „ Les Pères de l'Eglise disoient, que c'étoit „ la cause et non le supplice, qui faisoit le Martyre; et c'est un axiome de Réligion, „ que *Caussa Martyrem facit, non poena.* Ainsi quand on conclud que la R. C. est „ véritable parcequ' elle a eu des Martyrs, on suppose ce qui est en question „. *Ecclesiae Patres ajunt, non supplicium, sed caussam facere Martyrem; estque Religionis axioma*, Caussa Martyrem facit, non poena. *Cum ergo concluditur veritas Christianae Religionis, quia Martyres habuit, supponitur id quod est in quaestione.* Ad Dialecticam is impius provocat, cum nobis objicit petitionem principii, et argumentationem circularem; sed quam infeliciter! hoc ipso enim ostendit, ab se Dialecticae regulas ignorari. Nulla est petitio principii, nec ullus est circulus vitiosus, cum

tistarum praeter improbos mores, consuevisse se praecipites dare. ,, Isti, *inquit* (1), cur non se respiciunt, quorum catervae ,, gregum furiosorum huc atque illuc armatae ferro, ac fustibus ,, volitant; et tam crebris ubi potuerint stragibus, nequaquam tamen tanta immanitate satiantur, ubi per busta cadaverum eorum, cum foeminis, quae cum illis passim commixtae contra ,, ordinem rerum divinarum, et humanarum, diebus, ac noctibus ,, evagantur, tanta servet ebrietas, ut inde insaniam quotidianam non solum alios insectandi, sed etiam seipsos praecipitan- ,, di concipiant (2) ,, ? Vide S. Optatum Milevitanum (3). Praeclari equidem martyres cum SS. Martyribus comparandi!

745. De pseudo-martyribus Anabaptistarum audiamus quid scribat ipsemet Baelius, qui duplex eorum martyrologium recenset (4): *ipsi*, inquit (5), *docuerunt, potestatem Principum usurpationem esse, hominesque sub Evangelio frui debere plena libertate.* Et paulo post loquens de Munzero praecipuo sectae auctore, ait (6): *Munzerus ita temerarius evasit, ut populos sit vehementer hortatus ad resistendum Magistratibus, et ad contradicendum summis Principibus, seque ab eorum auctoritate subducendum. Ejusmodi evangelium tam valde placuit Germaniae habi-*

---

argumentatio procedit a caussa ad effectum, et ab effectu ad caussam, sive, ut ajunt, in argumentationibus *a priori*, et a *posteriori*. Vide quae diximus tom. 1. § 1080. sq. Id demonstrare possemus infinitis exemplis. Satis sit hoc vulgare. Possum certe dicere: *homo respirat; ergo vivit*: et econverso: *homo vivit, ergo respirat.* In quibus argumentationibus nulla est petitio principii, nullus circulus vitiosus; quia cum dico: *homo respirat, ergo vivit*, argumentor ab effectu ad caussam. Cum vero dico; *homo vivit, ergo respirat*, argumentor a caussa ad effectum. Cur non idem in hisce aliis argumentationibus; *Martyres sanguine contestati sunt Religionem Christianam, ergo Religio Christiana vera est*; et econverso *Religio Christiana vera est; ergo Martyres recte eam sanguine sunt contestati.* Si in posterioribus hisce argumentationibus supponitur id quod est in quaestione; cur non in prioribus illis? Et si in prioribus illis nulla est petitio principii, cur erit in hisce posterioribus? Veritas Christianae Religionis non probatur *a priori et per caussam* ex constantia Martyrum, sed dumtaxat *a posteriori*, et per effectum, sive signum. Itaque veritas Religionis Christianae est caussa, propter quam Martyres constanter subiere martyrium; martyrium autem tam constanter toleratum ab innumeris Christianis omnis aetatis, conditionis, dignitatis, et utriusque sexus, est effectus, sive signum veritatis Christianae Religionis. Quare nulla est petitio principii. Impius igitur ille, qui veluti triumphum canit, declarat animadversione sua, ignoratas ab se fuisse dialecticas leges, quas ipsi tyrones norunt. Hi sunt egregii aetatis nostrae philosophi.

(1) Lib. 2. con. epist. Parmen. c. 3.

(2) Vide ibid. c. 9. et l. 3. c. 6.

(3) De Schism. Donat. l. 3. n. 4.

(4) In Dict. crit. a. *Anabaptistes*, Rem. F. ubi refert dissensiones ortas inter ipsos Anabaptistas propter hoc duplex martyrologium.

(5) Art. cit. ,, Ils enseignerent que la puissance des Princes étoit une usurpation, ,, et que les hommes sous l' Evangile doivent jouir d' une pleine liberté ,,.

(6) ,, Munzer devint si temeraire, qu' il exhorta hautement les peuples a resister ,, aux Magistrats, et à contraindre les Souverains á se defaire de l' autorité. Un tel ,, Evangile plut si fort aux paisans d' Allemagne, qui trouvoient un peu trop rude le ,, joug de leurs maitres, qu' ils se souleverent en mille lieux, et qu' ils commirent ,, une infinité de violences. On leva des troupes contre eux, on les battit aisément, on ,, en fit mourir un tres-grand nombre ,,.

tatoribus, quibus durius videbatur suorum dominorum jugum, ut commotae ab ipsis in mille locis seditiones fuerint, patrataeque innumerae violentiae. Contra ipsos exercitus instruuntur, facile profligantur, et magnus eorum numerus trucidatur. Haec est series totius caussae, judicii, sententiaeque, ac mortis Anabaptistarum a Baelio descripta. Nonne videntur inclyti martyres ii qui *vehementer Magistratibus resistebant*, qui *summis Potestatibus contradicebant*, et in apertam conspirabant rebellionem, et seditiosi innumeras violentias patrabant? Hi comparandi erunt cum Ecclesiae Catholicae Martyribus, qui non solum subjecti erant Principibus, et Potestatibus, sed pro eis Deum deprecabantur tunc quoque, cum immanibus cruciabantur suppliciis (1)? Increduli potius sunt comparandi, qui non cessant populos commovere adversus supremas Potestates, quas tamquam tyrannicas describunt.

746. Quod de Anabaptistis, idem dicendum de Lutheranis, et Calvinianis, aliisque haereticis, inter quos maxima pars illorum, qui ad mortem a publica Potestate sunt condemnati, arma adversus eam sumpserant, ut ex Germaniae, et Galliarum historiis constat; siquidem, *reformationem*, quam vocabant, suam armis defendendam adversus legitimos Principes sunt arbitrati (2). Quod si qui pauci heterodoxi visi sunt in mediis suppliciis pietatem, et constantiam demonstrare, id ex pertinacia oriebatur, aut ex vana gloria, ne viderentur ab impiis dogmatibus recessisse (3); aut certe propter alia vel vera, vel imputata crimina, non ob Fidei confessionem illi mortem oppetierunt (4), Longe

---

(1) Legatur Epistola Ecclesiae Smyrnensis de Martyrio S. Polycarpi; is enim invictissimus Martyr cum proxima igni esset comburendus, ait; *Edocti sumus, principibus et potestatibus a Deo ordinatis, honorem, prout decet, dare.* Et S. Cyprianus, ut in Actis Proconsularibus a Baluzio editis Proconsuli interoganti respondit. *Deo nos Christiani deservimus: hunc deprecamur diebus ac noctibus, pro nobis, et pro omnibus hominibus, et pro incolumitate ipsorum Imperatorum.* Vide Tertullianum Apolog, c. 30. et 36, sq. et l. ad Scapulam c. 2. et S. Justinum M. Apol. I. n. 17. et Athenagoram Legat. pro Christ. n. 37. et S. Theophilum lib. I. ad Autolycum, num. 11.

(2) Vide animadversionem Gronovii a nobis relatam pag. 301. in not. perspiciesque quonam spiritu ducantur haeretici tunc etiam cum dant aliis jugulum.

(3) Scimus, a nonnullis exemplum proponi Joannis Hus, qui in medio supplicio combustionis visus fuit pietatis signa dare; et similiter exemplum Hieronymi Pragensis, qui dicitur cantasse Symbolum, cum duceretur ad mortem; ideoque a suis sectariis veneratos fuisse tamquam martyres. At vero, diaboli illos extitisse martyres plane constat: nam praeter errores Wicleff, quos adoptarant, inter quos erat ille de Principibus, qui si in peccatum lethale inciderent, omni statim dominio, et potestate destituti censebantur, ut ex art. 15. damnato in Concilio Constantiensi, sess. 45. ipsimet Hus, et Hieronymus docebant, licite, et meritorie posse, et debere occidi tyrannum a quovis subdito, nullo obstante praestito jurejurando, ut ex eodem Concilio sess. cit. hunc errorem damnante. Vere hi recensendi erant inter martyres incredulorum, qui populos urgere non cessant, ut supremis Principibus imperium, et vitam eripiant.

(4) Ne quis objiciat Carolum I. Regem Angliae, qui in libro *communium precum*, ut vocant, quo Angli *Protestantes* utuntur, colitur ut martyr, ejusque festivitati ad diem 30 Januarii praemittitur jejunium, sciat, *Puritanos* Anglos illum de-

aliter in Sanctis Martyribus contigit, qui non ob aliquem errorem, neque ob aliqua patrata delicta, sed unice propter confessionem Christi per immania supplicia morti fuerunt addicti. Id quod cum ex innumeris Ecclesiasticae Historiae monumentis constat, tum ex Trajani rescripto ad cit. Epist. Plinii junioris, in qua respondit (1): ,, Conquirendi non sunt: si deferantur, et arguantur, puniendi sunt; ita tamen ut qui negaverit, se Christianum esse, idque re ipsa manifestum fecerit, idest supplicando diis nostris, quamvis suspectus in praeteritum fuerit, veniam ex poenitentia impetret ,, . Qui ergo se Christianos esse confitebantur, unice puniebantur ob Christi confessionem.

747. De Judaeis quod additur, falsum omnino est: nam Judaei, ubi sunt tolerati, permittuntur judaice vivere, quin ipsis ulla irrogetur poena, ut ab judaismo recedant; testesque sunt Judaei hic Romae degentes. Quare si quando ad mortem damnantur, id est propter alia delicta; ideoque tam dici martyres possunt, quam latrones. Ubi autem tolerati non sunt sub poena capitis, morti subjiciuntur non propter Judaismum, sed propter legem violatam; potissimum vero ob simulatam Christianam Religionem, quam nisi simulassent, non potuissent in loco manere (2).

748. Tandem quod ajunt de martyribus atheorum, mendacium est impudens. Ipsemet Baelius, qui atheismi erat patronus, nullum aliud talem martyrem reperire potuit praeter Vaninum, de quo jam satis dictum est (3). Gramondus qui praesens aderat, testatur (4), a Vanino, ut mortem evaderet, simulatam fuisse Catholicam Religionem; cum autem deprehendisset, simulatione se nihil proficere, furore percitum, ad patibulum fuisse tractum. De hujusmodi martyribus, ex quorum numero alius quidam non multis ab hinc annis existitit apostata, qui omni erat vitiorum genere pollutus, et ad extremum supplicium propter ea damnatus Mediolani, fortem in impietate animum ostentavit, etsi certis postea argumentis constiterit, ipsum summo fuisse timore perculsum;

---

testari ut tyrannum, proditorem, et publicum hostem. Sciat quoque Carolum', etsi impie morti addictum a Senatu, quem *Parlamentum* vocant, Cromuello urgente; non tamen fuisse capite plexum neque ob fidem, neque ob aliquem virtutis actum. Quare etiamsi in Anglicana haeresi non decessisset, non propterea martyris honores fuisset promeritus. (1) Epist. 98. inter Plinianas lib. 10.

(2) Produnt haec, quam sit inanis Montesquii conatus *De l' esprit de loix* l. 25. c. 13. ubi fingit Judaeum quemdam ad Fidei Quaesitores Hispaniarum, et Portugalliae se convertentem, eisque immanitatem exprobrantem, propterea quod magis in eos saeviant, quam Japoniae Imperator in Christianos. Oleum, et operam Montesquius perdidit in longa peroratione, quam Judaeo affingit. In Regnis Hispaniarum, et Portugalliae non ideo igni traduntur Hebraei, quod Hebraei sint; sed quia simularunt Religionem Christianam, ut ibi morarentur, etsi morari eis esset interdictum sub poena capitis, et combustionis. Quare tota peroratio illa est de subjecto non supponente, et ponit non caussam pro caussa.

(3) § 116. et in notis subjectis. (4) Hist. Galliae lib. 3.

de hujusmodi, inquam, martyribus increduli, si velint, glorientur; non enim invidebimus.

749. Longe aliter in SS. Christianis Martyribus contigit, sive immensum eorum numerum spectes, ex omni conditione, nobilium, plebejorum, Sacerdotum, laicorum, doctorum, indoctorum, militum, philosophorum, virorum, mulierum, senum, infantium, non in una tantum regione, sed in toto, qua late patebat, Romano Imperio, aliisque etiam in locis; nec uno tantum mense, aut anno, sed tribus, et amplius seculis; sive spectes tormentorum immanitatem, in quibus exquirendis, infligendisque omne studium crudelitas adhibuit; sive consideres constantiam, patientiam, fortitudinem, caritatem, ac ceteras virtutes, quae in agonibus Martyrum emicuere (1). Hinc erunt fanatismi effectus? Vere stulti qui ita sentiunt: sentiunt autem ita, imo vero ita sentire videri volunt: nam ad tantam Martyrum gloriam ingenti suffunduntur pudore, nec habent quid respondeant, nisi omnipotentis Dei virtutem in eorum agnoscant agonibus.

750. Ad septimum negamus, progressus Christianae Religionis principaliter deberi violentiae Christianorum Imperatorum. Jam enim observavimus ex Epistola Plinii junioris ad Trajanum, maximum in Bythinia fuisse initio secundi Ecclesiae seculi numerum Christianorum *omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus.* Tertullianus autem tertio seculo ita scribebat (2); ,, Externi sumus, ,, et vestra omnia implevimus, Urbes, Insulas, Castella, Municipia, Conciliabula, Castra ipsa, Tribus, Decurias, Palatium, ,, Senatum, Forum. Sola vobis relinquimus templa . . . Potuimus ,, et inermes, nec rebelles, sed tantummodo discordes solius divortii invidia adversus vos dimicasse. Si enim tanta vis hominum in aliquem orbis remoti sinum abrupissemus a vobis, suffodisset utique dominationem vestram tot qualiumcumque amissio civium; imo etiam et ipsa destitutione punisset. Procul ,, dubio expavissetis ad solitudinem vestram, ad silentium vestrum, et stuporem quemdam quasi mortuae urbis, quaesissetis, ,, quibus in ea imperassetis. Plures hostes, quam cives vobis remansissent; nunc enim pauciores hostes habetis prae multitudine Christianorum ,, . Et ibid. c. 50. Plures efficimur, quoties metimur a vobis: semen est sanguis Christianorum . . . Illa ,, ipsa obstinatio, quam exprobratis, magistra est. Quis enim ,, non contemplatione ejus concutitur ad requirendum, quid intus

(1) Legantur Acta Martyrum Ruinartii. Nunc pauca ex Martyrio S. Ignatii, qui in Amphiteatro leonibus objectus devorandus: ,, Viri, inquit, Romani, et praesentis hujus ,, certaminis spectatores, non haec mihi fiunt ob aliquod maleficium, neque ut luam ,, poenas pravorum facinorum, sed ut Deum assequar, cujus quidem teneor desiderio, ,, et quem cupio insatiabiliter. Sum enim ejus frumentum, et molor per dentes bestiarum ut fiam ei purus panis ,,. Vide etiam Epist. Eccl. Smyrn. de Martyr. S. Polycarpi n. 14. apud Cotelerium de Patr. Apost. tom. 2. (2) Apolog. cap. 37.

„ in re sit? Quis non ubi requisivit, accedit? ubi accessit, pati „ optat „? Haec autem exaggerata non esse, constat ex ipsa Apologetici inscriptione, quae est *ad Romanos Antistites*, quibus equidem non eam ingentem Christianorum multitudinem Tertullianus objecisset, nisi omnium patuisset oculis. Idem ad Scapulam Africae Provinciae Praesidem: Arrius Antoninus, *inquit* (1), in „ Asia cum persequeretur instanter, omnes illius civitatis Christiani ante Tribunal ejus se manu facta obtulerunt: cum ille, „ paucis duci jussis, reliquis ait ὦ δειλοί εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, „ κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. Hoc si placuerit et hic fieri, quid „ facies de tantis millibus hominum, tot viris, ac foeminis, „ omnis sexus, omnis aetatis, omnis dignitatis offerentibus se „ tibi? Quantis ignibus, quantis gladiis opus erit? Quid ipsa „ Carthago passura est decimanda a te, cum propinquos, cum „ contubernales suos illic unusquisque cognoverit, cum viderit „ illic fortasse et tui ordinis viros, et matronas, et Principales „ quasque personas, et amicorum tuorum vel propinquos, vel „ amicos? Parce ergo tibi, si non nobis. Parce Carthagini, si „ non tibi. Parce Provinciae, quae visa intentione tua, obnoxia „ facta est concussionibus . . . Nec tamen deficiet haec secta, „ quam tunc magis aedificari scias, cum caedi videtur. Quisque „ enim tantam tolerantiam spectans, ut aliquo scrupulo percus- „ sus, et inquirere accenditur, quid sit in caussa (2), et ubi co- „ gnoverit veritatem, et ipse statim sequitur (3) „. Possuntne illustriora expeti testimonia ad comprobandum mirificos Christianae Religionis progressus, etiam urgentibus immanibus persequutionibus? Et nihilominus Freretus aerea fronte contendit (4), *Christianam Religionem augmentum suum principaliter debere violentiae Imperatorum Christianorum.*

751. Non negamus, Christianos Imperatores curasse, ut Chri-

---

(1) L. ad Scapul. cap. 5.

(2) Videat Freretus in hisce Tertolliani verbis, ethnicos non caece, et absque examine adhaesisse Religioni Christianae, sed potissimum fuisse permotos ex constantia Martyrum ad inquirendum, ut cognita veritate, eam sequerentur. Quod ergo non omnes statim accesserint, ex neglectu examinis fuit. Tantum igitur abest, ut qui non crediderunt etiam ex philosophis expenderint argumenta credibilitatis Religionis Christianae, illaque infirma repererint, quin eam sint amplexati statim omnes illi, qui attento humilique animo illa expenderunt.

(3) Adeatur idem Tertullianus l. con. Judaeos c. 7. et Origenes l. 1. con. Celsum, et Arnobius l. 2. adv. Gentes, et Eusebius l. 1. Praepar. c. 3. et alibi, et Lactantius lib. 5. Inst. c. 13: utque ceteros omittamus, S. Irenaeus l. 1. adv. haer. c. 2. ubi ait: *Ecclesia per universum orbem usque ad finem terrae seminata*. Et c. 10. al. 3. memorat Ecclesias fundatas in Germania, in Iberis, in Celtis, in Ægypto, in Lybia, et in medio mundi. Et S. Justinus Mart. in Dial. cum Triph. n. 109. et 121. ait, nullam esse nationem, sive Barbarorum, sive Graecorum, in qua non invocetur Jesu nomen. Sic autem ajebat secundo Ecclesiae seculo.

(4) C. 7. „ Le Christianisme doit son principal accroissement a la violence des „ empereurs Chrétiens „.

stiana Religio magis ac magis propagaretur; nihilque aliud conficiunt leges, quas magno numero Freretus congerit. Nam qua ratione Christiani fuissent, si nihil de ea Religione propaganda curassent, ethnicisque potius favissent, qui odio illam prosequebantur? At quaenam fuit irrogata ethnicis violentia, ut ethnicismo renunciarent, et ad Christiana accederent sacra? Fortasse quia Constantinus Magnus Clericis favit; quia praecepit, ut die Dominico omnes etiam gentiles abstinerent a forensibus actibus, et a servilibus operibus; quia Gubernatores Christianos misit in majorem Provinciarum partem; quia prohibuit, ne idolis sacrificarent praecipui Reipublicae Ministri, ipseque Praefectus Praetorii; quia Edictum promulgavit, in quo suorum Praedecessorum caecitatem descripsit in cultu idolorum; quia universos hortatus est, ut unicum verum colerent Deum, salutisque spem in Jesu Christo reponerent: quia idolorum templa spoliavit, sustulitque praecipuas statuas; vel quia templa celebriora destruxit; vel quia interdixit paganorum festivitates? Haec sunt crimina, quae Constantino Freretus objicit, ut de violentia damnet in propaganda Christi Religione. Itaque ne violenter Constantinus agere videretur, non Christianis, sed ethnicis adesse studio, et opera debebat sua? tunc vero nae praeclarus fuisset Chrstianus! Nihil violentum reperire est in legibus a Constantino latis pro Christianis, nisi Freretus velit, ne dehortari quidem ethnicos illum potuisse ab impio idolorum cultu, quin statim violentiam inferret. Sed quid de violentia arguitur Constantinus, qui in Litteris, quas refert Eusebius (1), ait: ,, Nemo alteri molestiam facessat. Quod cuique libitum fuerit, id ,, agat . . . Qui vero seipsos subtrahunt, habeant sibi mendacio- ,, rum delubra, quando ita volunt (2),, ? Qui ita statuit, cuinam infert violentiam?

752. Reliquis Imperatoribus ad Marcianum usque non aliam vim illatam ethnicis, exprobare Freretus potuit, quam leges, quibus sacrificia, et cultus idolorum prohibuerunt quandoque sub mortis poena; utque idolorum templa prosternerentur, mandarunt. At si hae violentiae dicendae sunt, quaenam earum potest esse comparatio cum immanissimis persecutionibus, quas Christiani passi fuerunt tribus, et amplius seculis ab ethnicis Imperatoribus? Recenseat Freretus Gentiles, quos Christiani Imperatores spoliarunt bonis, suppliciis affecerunt, privarunt vita.

---

(1) L. 2. de vita Constantini c. 56.

(2) Constantinum Freretus carpit, quod ita praeceperit, ne ethnicorum obstinatio in eorum oribus, seditiones crearet. Quid mali in hac piissimi Imperatoris cautione? Audiat tamen Freretus quae Constantinus ipse loc. cit. dicit: ,, Illud apud eos, qui recte sentiunt fixum, ratumque esse oportet, solos illos sancte, casteque esse victuros, ,, quos tu ipse ad hoc vocavisti, ut sacrosanctis tuis legibus acquiescant ,, Quibus quidem verbis gratiae Dei, non soli hominum industriae, attribuit Gentilium conversionem; ostenditque, quam alienus fuerit ab inferenda illis vi ut Christo nomen darent.

Nullos plane reperiet (1). Nos autem infinitum pene numerum Martyrum objiciemus omni poenarum genere vexatos ab ethnicis Imperatoribus. Nunc sic: idololatria altissimas radices fixerat ubique gentium, atque ab antiquissimis temporibus; ut enim supra diximus (2), initium coepit circa tempora Abrahae; latissimeque manarat, dominationemque obtinuerat, in Imperio praesertim Romano. Fieri ergo non poterat, ut non dicam evelleretur, sed ne deturbaretur quidem humana tantum industria, praesertim eo tempore, quo ethnici Imperatores in ea tuenda omnia studia ponebant sua. Econtra Religio Christiana recentissima erat, ubique invisa, in summum odium adducta, et ad exitium quaesita ab ethnicis, etiam sub Christianis Imperatoribus. Nihil ergo facilius erat, si humano loquamur modo, quam ut ipsa ethnicismo tandem cederet, praesertim quia ethnicismus voluptatibus sensibilibus favebat, Christianismus repugnabat. Atqui idololatria Religioni Christianae cessit sub ipsis etiam persecutionibus ethnicorum Imperatorum, ac demum sub Christianis Principibus ad nihilum redacta fuit, nulla alia adhibita humana diligentia, quam paucarum legum, quae praesidium Christianis pollicebantur, interdicebantque idolorum cultum. Destructio igitur idololatriae, et Christianae Religionis propagatio non sunt opera humanae industriae Imperatorum Christianorum, sed omnipotentis virtutis Dei Haec autem in ipsa conversione Constantini emicuit, ut ipsemet imperator est contestatus (3). Mentitur ergo Freretus, cum post paucas illas Christianorum Imperatorum recensitas leges (nullam autem praetermisit diligentiam in iis conquirendis) ait, *non fuisse opus minori violentia ad convertendos paganos.* Nullam Christiani Imperatores violentiam ethnicis intulerunt, ut Christianismum propagarent: summam Christianis intulerunt vim

---

(1) Freretus, qui nullam diligentiam omisit, ut de violentia Christianos Imperatores accusaret, nullum alium invenire potuit, praeter Sopatrem, quem Constantinus jussit occidi. „ Ce prince assouvit son zele par la mort du philosophe Sopatre, qu' il „ fit mourir, si l'on en croit Suidas, pour faire voir combien il haïssoit le paga- „ nisme „ *Hic Princeps suum explet zelum morte philosophi Sopatris, quem fecit interficere, ut autumat Suidas, ut ita ostenderet, ab se paganismum odio haberi.* De Suida non laboramus, qui tam multo post Constantini tempora scripsit. Eunapius Constantino sychronus, in *Ædesio* testatur, Sopatris mortem procuratum ab Aulicis fuisse, qui invidia perciti Ablabium ab Constantinum miserunt, ut Sopatrem accusaret, quasi magicis artibus naves detineret frumento onustas, ne ad portum appellerent. Atque haec potuit esse caussa, cur Suidas dixerit, Sopatrem ob Religionem fuisse occisum. Etiamsi vero concederemus, Sopatrem ad mortem a Constantino damnatum fuisse propter paganismi odium, quid esset unius ethnici mors inter innumeras caedes Christianorum? Una caedes Sopatris violentiam Constantini in Ethnicos Frereto exhibet; innumerae Martyrum caedes nihil valebunt?

(2) Tom. 5. § 1233.

(3) In Litteris cit. apud Eusebium l. 2. de vita Constant. ubi c. 55. idem Imperator gratias agens Deo: „ Tuo, *inquit*, ductu, atque auspicio res salutares suscepi, „ atque perfeci. Tuum signum ubique praeferens, victorem exercitum duxi, etc.

ethnici Imperatores, ut Christianismum destruerent: et tamen ethnicismus fuit destructus, Christianismus mirifice propagatus sub ipsis etiam ethnicis Imperatoribus. Qui in hisce operibus non videt dexteram Domini facientis virtutem, caecus omnino est.

753. Utique ethnicismus sub Christianis Imperatoribus non statim interiit, obstante hominum malitia, et impietate; interiturus fortasse citius, saltem exterius, si eamdem vim adversus ipsum adhibuissent Christiani Principes, quam ethnici adhibuerant adversus Christianam Religionem. Sed falsum est, quod Freretus opponit ex Symmacho, nimirum, tempore Valentiniani II. illustriorem Senatus partem adhuc fuisse ethnicae superstitioni addictam. Libellum quidem supplicem Symmachus Valentiniano adolescenti obtulit Senatus nomine, ut paganae superstitiones restituerentur: sed, inquit S. Ambrosius ad eumdem Valentinianum scribens (1), *absit, ut hoc Senatus petiisse dicatur: pauci gentiles communi utuntur nomine.* Quare rursus mentitur Freretus: et ex mendaciis suis conclusionem omnino nullam infert (2): *paganismus igitur destructus fuit, eique omnino substituta Christiana Religio, ob maximas violentias.*

754. Restat, ut ejus expendamus animadversiones ex progressibus haereticorum, et ex qualitate persequutionum, quibus veteres Christiani fuere vexati. Itaque *stupendos valde non esse*, ille ait (3), *Christianismi progressus, si considerentur novitates, quae accidunt statim atque erumpit aliquis haeresiarcha: hunc enim populi certatim sequuntur; et si contingat, Principem aliquem illius doctrinae subscribere; illico medietas ejus ditionis Religionem mutabit.* Idque confirmat exemplo turbationum quas concitarunt Lutherus, et Calvinus; atque ait (4): *Si tunc universa Europa potestati subjecta fuisset unius Principis qui novitati favisset, Catholici redacti nunc fuissent ad paucissimos;* exemplaque addit Angliae, Hollandiae, variarumque Germaniae Ditionum, in quibus populi exempla suorum Principum sunt sequuti; atque animadvertit (5), *in regionibus, in quibus reformatio do-*

---

(1) Epist. 17. num. 10.

(2) „ Ce n'est donc que par les plus grandes violences qu' on a pu détruite le „ paganisme et lui substituer entiérement la Religion chrétienne „.

(3) „ Ce qui doit diminuer la surprise que pourroit causer le progrés du Christianisme, c'est, de voir que pour peu qu' un hérésiarque s' éléve: les peuples avides „ de nouveautés s'empressent a le suivre; et s' il arrive que quelque prince embrasse „ sa doctrine, bientôt la moitie de son état changera de religion „.

(4) „ Supposons que lorsque Calvin et Luther déclamoient contre la Religion romaine, toute l' Europe eût été sous la domination d' un seul prince qui eût penché „ pour la nouveauté, les catholiques seroient aujourd' hui réduits à un tres petit „ nombre „.

(5) „ C'est une chose digne de remarque, qu' il s'en faut beaucoup dans les pays, où „ la reforme domine, qu' on n' ait employé les mêmes violences contre les catholi-

minatur, non fuisse adhibitas contra Catholicos easdem violentias, quas Christiani Imperatores adhibuerunt, ut a paganismo removerent.

755. Quis vidit umquam hominem tam aperte mentientem, et secum pugnantem? Si quid valeret quod ex Principibus faventibus Luthero, et Calvino ille deducit, sequeretur, ethnicismum debuisse corruere statim atque Imperatores fuere Christiani; cum tamen ille contendat, non potuisse destrui, nisi per maximas violentias. Quare ethnici non statim sequuti sunt exempla Imperatorum Christianorum, sicut populi nonnulli exempla sequuti sunt Principum faventium Luthero, et Calvino? Praeterea nonne tribus prioribus Ecclesiae seculis unius Imperatoris potestati subjectum erat universum qua latissime patebat Romanum Imperium? nonne eidem Imperio praeerat Constantius, cum Arianis favens, Catholicos immanissime persequebatur? Et nihilominus Christianismus, et Catholicismus vicerunt, prostrata idololatria, et Ariana haeresi. Exempla ipsa Angliae, et Hollandiae ostendunt, haereticas Potestates in iis ipsis regionibus non potuisse Catholicam Religionem evellere: nam et in Angelia, et in Hibernia, et in Hollandia ingens est Catholicorum numerus. Oportet autem omnem seculi sextidecimi, et decimiseptimi historiam ignorare; ut adseratur, non ita a falsis Reformatis saevitum esse contra Catholicos, ut Christiani Imperatores saevierunt contra Paganos. Loquuntur in Anglia iniquae leges Henrici VIII, Elisabethae, Jacobi, Annae. Loquuntur in Hollandia, in Gallia, et in Germania suscitatae ab haereticis seditiones, et bella adversus legitimos Principes. Loquuntur Templa destructa, Monasteria solo aequata, violatae virgines, expilata Ecclesiae bona, trucidati innumeri Catholici. Quid simile fecere cum ethnicis Imperatores Christiani? Freretus qui diligentissimus fuit in eorum perquirendis violentiis, quas vocat, non alias invenire potuit, quam favorem Christianis praestitum, prohibitiones ethnicorum rituum, destructionem templorum daemoni excitatorum. Hae sunt violentiae longe majores. et nullo modo comparandae cum violentiis Lutheranorum, et Calviuianorum? Proh hominum fidem!

756. Cur vero haeretici sequuti sint haereticorum Principum exempla; ethnici vero multi sequi detrectaverint exempla Imperatorum Christianorum in paganismo deserendo, res perspicua est. Lutherana, et Calviniana haereses sustulerant, sub reformationis specie, abstinentias, jejunia, confessionem auricularem, necessitatem satisfactionis, coelibatum, subjectionem Ecclesiasticae et Laicae Potestati, et bonorum Ecclesiasticorum direptionem concesserant. Haec omnia ad gustum erant hominum depravatorum, qui facilius seducebantur praetextu sequendi litteram Evangelii, Religionemque redigendi ad pristinam puritatem. Mirum ergo videri non debet, quod haereses illae progressus aliquos fecerint,

non tam favore Principum, quam impulsu concupiscentiae, et cupiditatis. Ceterum Christiana Religio nihil tale ethnicis promittebat, aut permittebat; immo jubebat mundi contemptum, passionum refrenationem, Crucis amorem. Minimum ergo valuerunt exempla Principum Christianorum ad ethnicos convertendos, minimumque valuissent violentiae etiam maximae, si quas adhibuissent. Prostratio igitur idololatriae, et ethnicorum conversio ad Fidem Christianam manifestissimum est opus divinae Potentiae, quod veritatem Religionis Christianae invictissime demonstrat.

757. Nihilo minus falsus est, et sibimet Freretus contradicit, cum ait (1), persequutiones Imperatorum Romanorum non potuisse Christianismum delere, quia *major earum pars fuit adeo brevis durationis, ut mirandum non sit, quod non potuerint effectus producere, quos Imperatores intendebant; aliunde vastitas Romani Imperii nimis obstabat perversae voluntati hostium Christianorum. Facile non erat mittere undique inquisitores iisdem temporibus. Facile persequutionem passis erat se subducere a persequentium rabie; hisce tamen difficultatibus minime obstantibus, si Romani Imperatores eadem usi fuissent severitate, longa annorum serie, et eadem diligentia adversus Christianos, quae fuit adhibita in Japonia, ut eos exterminarent, verisimillime idem effecissent. Cur enim in ceteris regionibus fieri non poterat, quod Imperator Japoniae fecit in sua? Religio Christiana ibi maxime floruerat, nunc autem ne unus quidem Christianus ibi extat.* Videte hominis mendacissimi incredibilem scribendi audaciam, et impudentiam. Dixerat paulo ante Catholicos paucissimos futuros fuisse, si universa Europa unius Principis Lutherani, aut Calviniani potestati fuisset subjecta. Nunc autem ad vastitatem provocat Romani Imperii, quae obstabat persequentium voluntati. Quid est hoc aliud, quam andabatarum more pugnare?

758. Quod ait de plerisque persequutionibus quod brevi durarunt, falsum esse multis possemus ostendere, si per institu-

---

„ ques, que celles dont se sont servis les Empereurs chétiens pour faire abjurer le „ paganisme „.

(1) „ La plûpart de ces persécutions ont été d' une si courte durée, qu' il n' est „ pas étonnant qu' elles n' aient pas produit les effects que les empereurs en attendoient; d' ailleurs, l'etendue de l' empire romain mettoit un grand obstacle a la „ mauvaise volonté des ennemis des chrétiens. Il n' étoit point aisé denvoyer partout des inquisiteurs en même tems. Il étoit facile aux persécutés de se soustraire „ á la rage de leurs bourreaux; mais malgré tant de difficultés, si les empereurs romains eussent employé pendant une longue suite d' anneés la même séverité, et la „ même exactitude contre les chrétiens, que celle dont on s' est servi au Japon pour „ les exterminer, il y a toute apparence qu' ils auroient également réussi. Pourquoi ne pourroit-on pas faire dans les autres pays ce que les empereurs du Japon „ ont fait dans leurs ètats? La religion chretienne y avoit été trés-florissante, et présentement on n' y trouva pas un seul chrétien „.

tum liceret; ostensum autem fuit a multis adversus Dodwellum. Satis nunc sit laudare Chrysostomum, qui hoc ipsum versans argumentum, scribit (1): ,, Gentiles erant Imperatores Augustus, ,, Tiberius, Cajus, Nero; Vespasianus, Titus, et post illum ,, omnes usque ad tempus Beati Constantini Imperatoris, omnes-,, que illi, alii minus, alii vehementius Ecclesiam oppugnabant: ,, oppugnabant tamen omnes. Quod si qui eorum visi sunt mitius ,, agere, hoc ipsum tamen, quod imperatores palam in impietate ,, viverent, materia bellorum erat, cum alii qui ipsis adula-,, bantur, gratiam illorum captantes, Ecclesiae bellum infer-,, rent ,,. Continua igitur sub ethnicis Imperatoribus fuit Christianorum persequutio, etsi non semper ita vehemens, ut sub Nerone, Domitiano; Trajano, Antonino Pio, Septimio Severo, Decio, Diocletiano, etc. Ac Decium quidem ita in Christianos desaevisse, ut Religionem quae longe, lateque propagata erat, delere constituerit, testes sunt Eusebius (2), Lucius Caecilius (3), et S. Cyprianus (4). Diocletianus autem, impulsore Galerio, adeo acerbam persecutionem latissimeque patentem in Christianos excitavit, ut innumeri ubique fuerint Martyres effecti, ut testantur iidem Caecilius (5), et Eusebius (6), itemque Lactantius (7), qui circa ea tempora vixerunt. Haec autem persequutio tam crudelis, et late patens, toto decennio perduravit; quae sane duratio nemini brevis videbitur.

759. Quod autem opus erat mittere undique inquisitores iisdem temporibus, si undique Imperatoriae Litterae mittebantur, ut Christiani perderentur? Si Judices, et Praesides ita erant ubique contra Christianos affecti, ut etiam sine novis mandatis in eos saevirent, occasione accepta ex praeteritis edictis non revocatis? Si plebs ipsa solebat saepe *ad leonem* clamare (8)? Quo vero facile fugerent Christiani a rabie persequentium, Freretus non dixit, nec dicere poterat; nam si vastitas Imperii Romani in caussa fuit, cur nequiverint Imperatores suam exequi voluntatem, nonne eadem Imperii vastitas Christianos prohibere debuit, ne facile possent fugiendo evadere? Fugerunt quidem nonnulli ad barbaras Nationes (9), eorumque fugam Deus convertit in Barbarorum bonum, quorum multi ad Christum conversi sunt

---

(1) L. Quod Christus sit Deus.

(2) Lib. 6. Hist. c. 39. sqq. (3) L. de mort. Persecut. cap. 4.

(4) Epist. 10, al. 9. (5) Loc. cit cap. 15. (6) Hist. lib. 8. cap. 7.

(7) L. 5. Inst. c. 11. Vide etiam S. Optatum Milevit. l. 3. de Schism. Donatil. num. 8.

(8) Moshemius ipse Hist. Eccl. c. 5. sect. 1. § 5. scribit: ,, In provinciis passim ,, vim Christianis perpetuo fere a plebe, aut praesidibus illatam esse, documentis ex-,, ploratum est certissimis ,,.

(9) Constantinus in cit. litt. apud Eusebium l. 2. de ejus vita c. 53. ,, Gloriantur, *ajebat*, ob haec nunc Barbari, qui homines, ex nostris regionibus profugos tunc ,, temporis exceperunt ,,.

magisque propagata est Christiana Religio. Sed quod non dicam omnes Christiani, sed plerique talem inire fugam potuerint, id asserere in tanta Romani imperii vastitate, nonnisi Freretus valuit insigni ea qua pollebat, mentiendi perpetuo, sibique contradicendi fiducia.

760. Reliquum est, ut ad hypothesim Freretianam nos convertamus. Itaque si Imperatores Romani eamdem severitatem, et diligentiam diu adhibuissent contra Christianos, qua usus fuit Japoniae Imperator, deletum jam iri nomen Christianum ubique gentium, ut in Japonia est, ille decidit. Sed quam imperite paucis pespicito. Japonia insula est, ut omnes norunt; illuc ergo nonnisi navibus patet iter. Inde autem Japonii Imperatores Ministros Evangelii ea impiissima lege perpetuo arcere, suadentibus, ut nonnulli existimarunt, Batavis, decreverunt, ut quicumque in portum aliquem ejus Regni pervenissent, Crucem pedibus proterere cogerentur. Hac lege deterriti Catholici ne tantum patrarent facinus, Japonos deserere constituerunt, experturi opportuniori tempore, si sorte denuo pateret via annunciandi iis gentibus Evangelium; quod et multoties tentarunt, sed hactenus frustra. Quid ergo mirum, si diabolico obstante consilio, Fides in Japonia periit? nam Fides sine Evangelicis Ministris durare diu nequit. Batavi autem qui illuc veniendi obtinuerunt facultatem, tam longe sunt a studio propagandae Religionis Christianae, quam non abhorrent a proculcando Redemptionis nostrae signo. Cerrius tamen (1) affirmat, multos in Japonia Christianos perstitisse, qui filios suos sacro Baptismate abluant, quorum plerique martyres decesserint. Poterantne Imperatores Romani, quorum Imperium terra marique tam late patebat, eamdem legem ferre? Quae si etiam lata fuisset, ut lata lex fuit de sacrificando idolis, nonne infiniti fuissent modi evadendi? Quis poterat custodias ponere ubique terrarum, ut potuere Japonii, ne ullus Evangelicus Praeco submitteretur? Frereti ergo hypothesis de re est, quae plane fieri non poterat humano loquendi more. Humano, dicimus: nam fieri quidem potest, ut daemonis arte, merentibusque hominum peccatis, Christiana Religio ab uno Regno, aut Regione abscedat; ut vero in toto mundo exterminetur, fieri nullo modo potest, ne ipsis quidem Antichristi temporibus. Non enim Christus promisit, Fidem in uno, aut altero loco non esse defecturam; sed promisit Ecclesiae, eam non defuturam usque ad consummationem seculi, nec portas inferi adversus eam praevalituras. Obstrepant igitur quantum volunt Freretus, Boulangierus, ceterique impii, Religio Christiana numquam erit cessatura,

(1) Vide Bunonem in Not. ad Cluverii introd. Geograph. lib. 5. c. 6. § 5.

etiamsi alii plusquam ipsi insanierint, sed semper magis progressura, ut in tot regionibus, quae postremis hisce temporibus sunt detectae, et ad Christi Fidem, Ecclesiaeque Catholicae gremium adductae.

ARTICULUS III.

Utrum Christiana Religio pati tolerantiam religiosam possit.

761. De *religiosa* tolerantia loquimur, non de mere *civili*. Hac enim tolerantur quidem in quibusdam Catholicis Regnis, aut Rebuspublicis homines aliarum sectarum; sectae vero ipsae minime probantur, nec quidpiam admittitur, quod ad earum probationem pertinere aliqua ratione posse videatur (1). Illa vero sectarum, aut sectae approbationem sive explicitam, sive implicitam praesefert (2); estque vel *generalis*, vel *particularis*. Ac *generalis* quidem est tolerantia illorum, qui putant, homines cujuscumque sectae recte agere, si ad sectae principia se componant, modo bene moraliter vivant. *Hi Latitudinarii*, *Indifferentistae*, *Adiaphoristae*, *Libertini*, *Moralistae Pacifici*, etc. vocantur (3).

---

(1) De hac tolerantia loquens S. Thomas 2. 2. q. 10. 2. a. 11. ait: „ Humanum „ regimen derivatur a divino regimine, et ipsum debet imitari. Deus autem quamvis „ sit omnipotens, et summe bonus, permittit tamen aliqua mala fieri in universo, „ quae prohibere posset; ne eis sublatis majora bona tollerentur, vel etiam pejora „ mala sequerentur.... Sic ergo quamvis Infideles in suis ritibus peccent, tolerari „ possunt, propter aliquod bonum, quod ex eis provenit, vel propter aliquod ma- „ lum, quod vitatur „.

(2) Ex qua distinctione constat, quam turpiter erravit Rousseaus Emil. tom. 3. pag. 187. in nota scribens: „ La distinction entre la tolérance civile et la tolérance théolo- „ gique, est puerile et vaine. Ces deux tolérances sont inséparables „. *Distinctio „ inter tolerantiam civilem, et theologicam est puerilis, et vana. Hae duae tole- „ rantiae separari nequeunt.* Hic Romae tolerantur Judaei civiliter. Quis dixerit, probari etiam eorum superstitionem; quae esset tolerantia theologica? Ignoravit ille definitionem utriusque tolerantiae, tantus erat philosophus

(3) Hanc tolerantiam tuendam suscepit Voltairius in Dict. a. *tolérance*, Auctor philos. *du bon sens*, Mandevillius in l. *fabula muscarum ad mel*, Auctor l. *vera Religio demonstrata* Spinoza tract. theol. polit. c. 16. Collinsius l. de libert. cogit. Auctor *medit. philos. de Deo, mundo, et homine*, cujus verba recitat noster Gazzaniga in tom. 4. Praelect. theol. Diss. 2. c. 5. „ Colo Deum talem, qualem Princeps, vel Respubl. me jubet; si Turca, Alcoranum; si Judaeus, vetus Testamentum; „ si Christianus, novum Testamentum venerer pro lege... Papa si imperans, Deum „ credo transubstantiatum; si Lutherus, Deus mihi particulis in, cum, et sub cir- „ cumvallatur, si Calvinus, signum pro Deo sumo „. Scilicet is homo Religionem habet fabulae loco. Similiter loquitur Rousseaus loc. cit. pag. 181. „ Je regarde toutes les religions particulieres comme autant d' institutions salutaires qui prescrivent dans „ chaque pays une maniere uniforme d' honorer Dieu par un culte public; et qui „ peuvent toutes avoir leurs raisons dans le climat, dans le gouvernement, dans le „ génie du peuple, ou dans quelqu' autre cause locale qui rend l' une préferable à l' autre, selon les tems et les lieux „. *Universas particulares religiones respicio tamquam totidem salutares institutiones praescribentes in unoquoque loco modum uniformem honorandi Deum publico cultu* (Haec fortasse respiciebat Genuensis,

Particularis vero est illorum tolerantia, qui reprobant quidem sectas non admittentes Religionem revelatam, et Christianam; putant tamen satis esse, ut admittantur articuli Fidei, quos *fundamentales* vocant; circa reliqua vero dogmata dicunt cuique licitum esse id sentire quod velit, absque dispendio salutis aeternae (1).

762. Videtur autem I. admittenda tolerantia religiosa generalis, Deus enim non rejicit cultum syncerum, sub quacumque forma ei praestetur; quandoquidem cultus essentialis est ille qui exhibetur corde. Nihil ergo refert, an sub hac, vel sub illa Religionis forma Deus colatur (2).

763. II. Si semel inducatur universalis intolerantia, maxima etiam inducitur perturbatio in toto humano genere. Dogma igitur intolerantiae crudele est, et opponitur sanae Morali, quae prohibent, ne quisquam proximum suum detestetur (3).

764. III. Videtur etiam admittenda tolerantia haereticorum; hi enim sunt Ecclesiae membra, uti colligitur ex parabola zizaniorum superseminatorum in agro Domini, idest, Ecclesia; et insuper ex verbis Apostoli 2. ad Tim 2. v. 20. ajentis in magna domo esse non solum vasa aurea, et argentea, sed et lignea, et fictilia. Haeretici ergo quicumque ii sunt, tolerari in Ecclesia debent (4).

765. IV. Baptisma haereticorum validum est. Si autem haeretici non pertinerent ad Ecclesiam, quomodo possent valide baptizare?

766. V. Quicumque superaedificat supra fundamentum quod Christus est, sive superaedificet aurum, et argentum, sive ligna, foenum, et stipulam, salvus erit, ut docet Apostolus 1. Cor. 3.

---

cum scribebat, patriam religionem esse a cive servandam, ut dictum est pag. 414. not. 1.) *aeque omnes proprias habere rationes possunt in climate, in regimine, in genio populi, in alia quavis locali caussa, ob quam una alteri sit praeponenda, habita ratione temporum, et loc orum* Eadem docuisse videtur Montesquieus, cum ex climatum diversitate confinia praescripsit Religioni Christianae, et superstitioni mahumedanae, ut dictum est pag. 418. in not.

(1) Communis ferme est inter haereticos recentiores haec sententia, eamque docuit Claudius *Défense de la Religion réformée*; Jurius, *Le vrai hist. de l'Eglise, et de unit. Eccl.*; Clericus *de eligenda inter dissentientes Christ. senten.*; Lockius l. *Christianisme raissonable*; Miltonus, l. *de vera Relig.* etc. Baelius in Dict. a *Milton*, Rem. O. et Comment philos. p. 2. c. 10. aliique bene multi, praesertim Arminiani, atque inter eos Grotius. Sed antiquus hic error est jam tum seculo 2. ab Apelle adsertus, et deinde a Rhetorio. Vide Eusebium Hist. l. 5. c. 18 et Philastrium de Haeres. n. 90. et S. August. l. de Haeres. her. 72. ubi hanc haeresim vocat *mirabilis vanitatis*, et *incredibilis*. Tertullianus autem l. de praescript. c. 41. de haereticis loquens · *Pacem* inquit, *passim cum omnibus miscent. Nihil enim interest illis, licet diversa tractantibus, dum ad unius veritatis expugnationem conspirent.* Ita semper mentita est iniquitas sibi.

(2) Rousseaus pag. cit.

(3) Idem ibidem pag. 87.

(4) Jurius loc. cit.

v. 11. sq. Atqui haeretici superaedificant super hoc fundamentum, quia baptizati sunt, et credunt Christo. Salvi igitur erunt (1).

767. VI. In schismate decem tribuum Israel plures fuerunt sancti, ut Elias, Elisaeus, etc. qui tamen neque ibant in Jerusalem, ut adorarent in templo, neque communicabant cum tribu Juda. Initio quoque nascentis Ecclesiae plurimi judaizarunt et ipse Paulus, ut dicitur Act. 21. licet contra definitum esset in Concilio Hierosolymitano (2).

768. VII. Qui faciunt quod in ipsis est, ne errent, et nihilominus errant, digni sunt venia, nec error eis imputatur, Atqui Lutherani, Calviniani, Anabaptistae, Sociniani, Arminiani, etc. qui Verbum Dei habent pro regula Fidei, si totos se conferant syncero corde ad legendas, intelligendasque Scripturas, implorato Spiritus Sancti lumine, faciunt, quod in ipsis est. Si ergo errent, digni sunt venia, nec eis errores imputantur (3).

769. VIII. Semel admissa intolerantia universali, sequitur, maximam hominum multitudinem debere aeternum perire, idest, illos omnes, qui ab Ecclesia Catholica dissentiunt, quamquam simplices sint, et ignari: quod alienum est a Dei benignitate, et misericordia (4).

770. IX. Si Deus voluisset unam ab hominibus Religionem coli, omnibus easdem Religionis ideas indidisset, sicut in mathematicis. Si ergo non easdem omnibus ideas indidit, non ab omnibus eamdem Religionem exigit, alioquin exigeret quod non est in hominis potestate; homo enim non potest sibi alias, atque alias ideas formare (5).

771. X. Etiam inter Catholicos dissidia sunt in plerisque controversiis. Cur ergo reprehenduntur inter heterodoxos?

Prop. *Religio Christiana nullo modo pati potest religiosam tolerantiam, I. sive universalem omnium sectarum, II. sive particularem sectarum haereticarum.*

772. Prob. 1. p. ratione S. Thomae (6). Religio Christiana vera est, ut demonstravimus (7). Veritas autem non est, nisi una; quod enim recedit a veritate, hoc ipso falsum est. Sola igitur Religio Christiana est vera; omnes vero sectae, quae religiones appellantur, sunt falsae. Atqui falsum non potest componi cum vero:

---

(1) Idem ibidem. (2) Idem ibidem.
(3) Millonus loc. cit. et Baelius in Dict. a. *Milton*.
(4) Jurius loc. cit.
(5) Noodt ser. de Relig. ab imperio jure gentium libera.
(6) 2. 2. q. 4. a. 6. et q. 10. a. 12. et q. 11. a. 3. (7) A. praec.

nam *quae societas luci ad tenebras*, ut ait Apostolus 2. Cor. 6. v. 14. Religio igitur Christiana pati non potest religiosam tolerantiam universalem omnium sectarum.

773. Qua ratione probata manet etiam 2· p. quae nihilominus probatur ulterius ex eodem S. Thoma (1). Religio Christiana nititur divina revelatione, ut dictum est (2). Deus autem non potest opposita revelare; ut enim ait Apostolus 2. ad Tim. 2. v. 13. *Ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.* In Religione igitur Christiana non potest esse nisi una, et simplex veritas. Atqui sectae haereticorum in hac una, et simplici veritate non conveniunt; discrepant enim inter sese, v. g. secta Lutherana a Calviniana, et utraque a Sociniana, Anabaptistica, etc. Religio igitur Christiana pati nullo modo potest religiosam tolerantiam particularem sectarum haereticarum. Utramque prop. partem probant ea Apostoli verba Eph. 4. v. 4. *unus Deus, una fides;* adeoque una Religio. Intolerantia igitur est proprius, et essentialis character verae Religionis. Quare sicut haeretici, qui aliorum haereticorum sectas tolerant, hoc ipso ostendunt, apud ipsos non esse veram Religionem; ita Religio Christiano-Catholica, hoc ipso ostenditur vera, quia nullam prorsus tolerat sectam.

774. Hinc destruitur illa distinctio articulorum in *fundamentales, et non fundamentales* (3). Haec enim ipsa distinctio opponitur unitati. Petimus autem, an qui eam adhibent, velint, articulos *non fundamentales* pertinere ad fidem, necne? Si dicant, non pertinere, quare in suis formulis fidei ponunt etiam articulos *non fundamentales*, qui proprii sunt suarum sectarum? Anne ad formulas fidei pertinebunt articuli qui ad fidem non pertinent (4)? Si autem pertinent, quomodo qui eos scientes, volentesque amplectuntur, quamquam opponantur articulis aliarum sectarum,

---

(1) Loc cit. (2) §. 681.

(3) Non negamus, inter Fidei dogmata quaedam esse, quae ab omnibus *explicite* credi debent necessitate *medii* ad salutem consequendam, ut sunt Mysteria Trinitatis, et Incarnationis Filii Dei, ejusque Passionis, Mortis, Resurrectionis. Quaedam vero non oportere, ut ab omnibus *explicite*, credantur, sed satis esse, ut credantur *implicite*, sicut dogmata sublimiora Justificationis, Praedestinationis, etc. haec enim satis est, ut Christianorum vulgus credat *implicite*, credendo scilicet quidquid credit Ecclesia Catholica. Sed haec distinctio dogmatum longe diversa est distinctione haereticorum in articulos *fundamentales*, et *non fundamentales*. *Fundamentales* enim illos appellant, quibus nemo possit non assentiri; *non fundamentales*, quibus liberum cuique sit assentiri, vel non assentiri absque salutis dispendio. Nemini autem Catholicorum licet absque haeresis crimine negare aliquod Fidei dogma, quodcumque illud sit; licet non omnia singuli teneantur *explicite* credere.

(4) In formulis fidei, quas multiplices edidere Protestantes non solum continentur articuli, quos vocant *fundamentales*, sed etiam alii adversus dogmata Ecclesiae Catholicae. Si hos ad fidem pertinere nolint, quare eos posuerunt in formulis fidei? Novum genus formularum fidei, quibus profiteantur se credere fide divina quae ad fidem divinam dicant non pertinere.

et ab Ecclesia Catholica damnati sint, convenire possunt in unica veritate, qua nititur Christiana Fides, et Religio (1)?

775. Quid? quod ne ipsi quidem heterodoxi conveniunt inter sese in designandis articulis *fundamentalibus*? Leibnitius enim (2) umicum articulum *fundamentalem* ponit, scilicet, *amorem Dei* (3). Henricus Coccejus (4) in articulis *fundamentalibus* habet dogmata definita in quatuor prioribus Conciliis Œcumenicis (5). Jurius (6) contendit (7), errorem *fundamentalem* dici debere illum qui Dei gloriam, finemque ultimum hominis evertit; aut opponitur unanimi, perpetuo, et universali Christianorum consensui, cujusmodi sunt errores negantium Trinitatem Personarum, Incarnationem Verbi, santisfactionem Christi.

776. At primum quaerimus, quanam auctoritate Coccejus, et Jurius, quos communius Protestantes sequuntur (nam de Leibnitio non laborant) hosce constituerint *fundamentales* articulos? Statim enim qui eos negant, pari se auctoritate alios posse constituere dicent. Deinde quis affirmabit, plus fidei opponi errores negantium Trinitatem Personarum, aut Incarnationem Verbi, quam negantium libertatem arbitrii, ut Lutherus, et Calvinus faciunt; aut Deum constituentium peccati auctorem, ut idem constituit Calvinus? Ad Ecclesiam non pertinebunt ii qui Trinitatem, aut Incarnationem negant; pertinebunt vero qui arbitrium faciunt mancipium, imo vero prorsus tollunt, et Deum habent ut auctorem peccati? Praeterea, qua facilitate Coccejus habet ut dogmata *fundamentalia* ea quae fuerunt definita in quatuor prioribus Conciliis, eadem Sabelliani, Ariani, Photiniani, Sociniani negabunt illa ad fidem pertinere. Provocabit eos Coccejus ad auctoritatem illorum Conciliorum (8)? Sed ipsam ii sperueut, et se munient prin-

---

(1) Utique potest quis ex ignorantia errare in iis quae ad fidem pertinent, quin sit haereticus *formalis*, si nempe absit contumacia, paratusque sit omnia credere quae Ecclesia Catholica proponit credenda. Id vero in haereticis locum non habet, qui contemnunt Ecclesiae Catholicae magisterium judicesque sedere volunt in decernendis dogmatibus privato spiritu.

(2) Ita in Commercio litt. cum Pelissonio circa tolerantiam.

(3) Verus Dei amor separatus non est ab observantia mandatorum. Mandatum autem est, ut universa credamus, quae Deus revelavit, et Ecclesia Catholica credenda proponit.

(4) In Comment. ad Grot. l. 2. c. 20. §. 50. et l. 3. c. 5. § 2.

(5) Cur tantum quatuor priora Concilia, nisi quia ita Coccejo placuit? Erimus igitur Christiani, eosque credemus articulos qui Coccejo placent, scilicet non Christiani, sed Cocceiani erimus.

(6) Ural syst. p. 209. et 227.

(7) In hac ipsa dissensione manifestatur abesse a sectis haereticorum spiritum unitatis, qui est verae Fidei spiritus; haec est enim illa unitas, de qua Apostolus Eph. 4. v. 13. sq. ajebat: „ Donec occuramus omnes in unitatem fidei... Ut jam non simus „ parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinae in nequitia hominum, „ in astutia ad circumventionem erroris „ Haeretici autem, cum se invicem tolerant, omni vento doctrinae circumferuntur ad circumventionem erroris.

(8) Apostolus ad Gat. 5. damnat eos, qui necessarium circumcisionem esse dicebant in Lege Evangelica. Ibi v. 2. *si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.*

cipio Lutheranorum et Calvinianorum negantium infallibilitatem Synodorum OEcumenicarum. Advocabit Scripturas, sed producent et illi testimonia Scripturarum, eaque ab se bene, ab aliis male intellecta dicent. Convertet se ad spiritum privatum. At si tota res a spiritu privato pendet, haeretici illi respondebunt, se spiritu privato aliter esse inspiratos, aliterque sentire. Itaque ne ipsi quidem supererunt Coccejani articuli *fundamentales*.

777. Pari modo respondebunt Jurio, se negantes mysteria Trinitatis, et Incarnationis Verbi Dei, non magis evertere gloriam Dei, et ultimum hominis finem, quam negantes arbitrii libertatem, aut facientes Deum peccati auctorem. Quod si hi non errant circa articulos *fundamentales*, cur ipsi errabunt? Si autem Jurius se recipiet ad unanimem, perpetuum, et universalem Christianorum consensum, reponent illi, id nihil esse aliud quam confugere ad Traditionem, eamque pro regula habere in constituendis articulis *fundamentalibus*. Protestantes autem hanc regulam respuunt. Quare addent illi: si vobis licet Traditionem respuere in ceteris articulis, qui *fundamentales* non sunt, cur nobis non licebit illam respuere in articulis *fundamentalibus*? Et si Traditio regula est ad constituendos articulos *fundamentales*, cur illam Protestantes universim rejiciunt, nolentes eam reponere in regulis fidei? insuper, nonne Protestantes ipsi tolerandos esse dicunt Socinianos, etiamsi cum Arianis conveniant in neganda Verbi divinitate (1)? Quid ergo concludunt ex suis *fundamentalibus* articulis (2)?

778. Patet ergo manifestissime, in iis quae ad Religionem Christianam pertinent tamquam dogmata fidei, necessario requiri Ecclesiae Catholicae Magisterium, apud quam servatur ea quae ab Apostolis est Traditio (3). Quod quidem Magisterium qui spe-

---

Idem Apostolus 2. ad Tim. 2. damnavit Hymenaeum, et Philetum, quia dicebant, resurrectionem esse jam factam. Si stet Coccejii principium, male egit Apostolus; neque enim errores de necessitate legalium, et de resurrectione jam facta, erant de articulis *fundamentalibus* definitis in quatuor prioribus Conciliis. Insuper S. Petrus in 2. Epist. c. 3. v. 16. de quibusdam qui depravabant epistolas Pauli in iis quae pertinebant ad secundum Domini adventum, ait, id eos facere *ad suam ipsorum perditionem*. Quinam erat articulus fundamentalis Coccejanus ab istis negatus?

(1) Non dubitavit Millonus loc. cit. et Baelius in Comment. philos. p. 2. c. 10. adserere Socinianos, et Ars, et Macedonianos, et Nestoranos, et Eutychianos, et quoslibet alios haereticos esse tolerandos.

(2) Addimus, hujus distinctionis articulorum *fundamentalium*, et non *fundamentalium* nullum in Ecclesia fuisse umquam vestigium. Ecclesia enim semper habuit ut haereticos quotquot negarunt dogma quodcumque ad fidem pertinens.

(3) Haec Traditio principaliter conservatur in Ecclesia Romana, de qua S. Irenaeus l. 3. adv. haer. c. 3. ait: „ Ad hanc Ecclesiam propter potentiorem principalitatem, „ necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est, eos, qui sunt undique, fideles, in „ qua semper ab his qui sunt undique, conservata est ea, quae est ab Apostolis Tra„ ditio. „ Ab hac Ecclesia cum sint praecisi haeretici, non habent partem cum Christi haereditate; ideoque circumferuntur omni vento doctrinae, et erroris.

runt, vix facere possunt, quominus vi systematis in *tolerantismum, et indifferentismum* universalem ruant. Nullus enim erit articulus ab uno adsertus, qui non possit ab altero negari. Nam qua ratione poterit unus hos, vel illos articulos in Scripturis videre spiritu privato, eadem poterit et alter contendere, se in Scripturis aliter videre. Immo corruet et ipsa veritas Scripturarum, de qua certi non sumus, nisi quia Ecclesia Catholica eam ex Traditione proponit ut Verbum Dei (1).

779. Ad primum respondemus, cultum superstitiosum non posse esse syncerum. Omnis autem cultus qui Deo exhibetur extra Catholicam Ecclesiam superstitiosus est; nam extra ipsam, vel exhibetur cultus divinus, cui non debetur, vel non eo modo quo debetur: quod utrumque ad superstitionem pertinet, ut dictum est (2).

780. Ad secundum negamus, ullam perturbationem induci inter homines ex intolerantia religiosa universali; haec enim doctrinam respicit, non ea quae pertinent ad statum civilem (3).

---

(1) Egregie de hac re scripsit Bossuetus cum in Hist. *des Variat.* tum in *Avertissemens aux Protestans.* Petrus Coste eamdem veritatem testatus est in Diss. ad Lockii *Christ. rationable.* (2) § 660.

(3) Dici vix potest quantum obstrepant increduli recentiores adversus intolerantiam universalem Ecclesiae Catholicae, contendentes, eam esse originem magnarum perturbationum in Rebuspublicis, fontemque immanium saevitiarum ad eos perdendos qui aliter sentiunt ac Catholici. Illis autem in hoc genere auxiliares dant manus heterodoxi, qui eodem vaesano odio contra Ecclesiam Catholicam ducuntur. Miseri propriam agunt caussam; vellent enim errores, et impietates impune spargere, quin ab aliqua Potestate contineri possent. Hoc percitus adversus intolerantiam Catholicorum furore ita Baelius erat, ut in Dict. art. *Milton* scripserit: „ Comme le Papisme est „ de tems immemorial le parti qui persecute le plus, et qu' il ne cesse de tourmenter „ le corps et l' ame des autres Chrétiens par tout où il le peut faire, c' est principale„ ment a son expulsion que concluent les tolerans les plus outrez „. *Quia Papismus ab immemorabili tempore secta est, quae plus ceteris persequutiones commovet, nec cessat torquere corpus, et animam aliorum Christianorum, quoad ipsi permittitur, propterea tolerantes etiam liberiores pro ejus exclusione principaliter concludunt.* At Ecclesia Catholica cum persequutiones commovet in haereticos, eodem spiritu ducitur quo ducebatur Apostolus 1. Cor. 4. v. 21. dicens: *Quid vultis in virga veniam ad vos, an in caritate, et spiritu mansuetudinis?* et quo ductus S. Basilius Epist. 278. al. 246. de quodam nefario homine, quem frustra reprehenderat, ait: *Pago toti nuntietur, eum admittendum non esse ad ullam rerum ad vitam pertinentium societatem.* Non utique ad perdendum, sed ad corripiendum. Quod si haeretici errores suos aliis instillent, Ecclesia quae de filiorum suorum salute debet esse sollicita, in illos persequutiones commovet, ut a coepto desistant. Certe corporales poenae, et etiam poena capitis constitutae sunt a civilibus legibus in Regnis, et Rebuspublicis Christianis adversus haereticos; easque leges cum Ecclesia Catholica commendat S. Augustinus Epist. 93. al. 48. ut haeretici ipsi ad Fidem quam in Baptismate susceperunt, reducantur, vel saltem non creent aliis subversionis periculum. Haec non placent impiis hominibus, qui nulla coerceri lege vellent, ut facilius, in supremas insurgere Potestates possent, sicut avidissime optant, et ipsi haeretici iam saepe factis probarunt. Idcirco furiose vociferant contra intolerantismum Ecclesiae Catholicae. Ceterum si Baelius scire velit turbationes quas haeretici adversus Catholicos Principes suscitarunt, in Hollandia, et Gallia exempla habet luculentissima.

Multo minus intolerantia religiosa opponitur sanae Morali; non enim Catholici cum non tolerant gentiles, mahumedanos, haereticos, personam cujusquam detestantur, sed detestantur errores.

781. Ad tertium negamus, haereticos esse Ecclesiae membra: neque id colligitur ex parabola agri, qui non significat Ecclesiam, sed mundum, ut ipsemet Christus explicavit Matt. 13. v. 38. dicens: *Ager autem est Mundus. Bonum vero semen, hi sunt filii Regni. Zizania autem, filii sunt nequam.* Vasa autem lignea, et fictilia, de quibus loquitur Apostolus, non sunt haeretici, sed fideles peccatores, ut post S Augustinum (1) S. Thomas observat (2).

782. Ad quartum respondemus, non modo baptismum collatum ab haereticis, sed etiam collatum ab ethnicis, et ab atheis validum esse, si faciant in ejus collatione, quod facit Ecclesia. Christus enim est qui principaliter baptizat, ut ait S. Augustinus (3); alii vero baptizantes sunt instrumenta, quae hoc ipso quod faciunt quod facit Ecclesia, in ipsa collatione exhibent personam Ecclesiae, ideoque valide baptizant (4). Quid ergo concluditur? An etiam ethnici, et athei dicentur ad Ecclesiam pertinere?

783. Ad quintum dicimus cum S. Thoma (5), eos qui falsitatem docent, cujusmodi sunt haeretici, nullo modo superaedificare super fundamentum, scilicet super fidem Christi praedicatam ab Apostolis, sed magis subvertere fundamentum. Itaque per illos qui fundamento superaedificant ligna, foenum, et stipulam, vel intelliguntur ii qui in caritate manentes, in venialia peccata incidunt; vel si verba Apostoli referantur ad superaedificationem doctrinae, intelligendi sunt illi, qui doctrinae fidei superaedificant, non quidem falsa, et erronea, sed vana, et inania, ut idem S. Thomas explicat (6).

784. Ad sextum respondemus, sanctos viros, qui exstitere inter decem tribus tempore schismatis, neque se polluisse schismaticorum idololatria, neque cum eis in schismate communicasse; imo vero cum Iudaeis communicasse in cultu veri Dei. Quod fecerunt Elias, et Elisaeus, et cum ipsis omnes illi, qui non curvaverunt genua ante Baal. 3. Regum, c. 18. describitur sacrificium oblatum ab Elia, et v. 38. dicitur: *Cecidit autem ignis Domini, et voravit holocaustum.* Qua ex re colligitur, a Deo dispensatos fuisse tunc temporis sanctos illos, qui prohibebantur ascendere in Ierusalem ad adorandum, et immolandum. Nusquam vero probatur eorum tolerantia religiosa; quinimmo ostenditur, eos res-

---

(1) Ser. 15. al. 251. de Temp. c. 2.

(2) In cit. c. 2. Epist. 2. ad Tim. lect. 3.

(3) Tract. 6. in Joan

(4) De baptizatis ab haereticis idem Augustinus l. 1. de Baptismo: *Ecclesia*, inquit, *illos parit*.

(5) In c. 3. Epist. 1 ad Cor. lect. 2.

(6) Loc. cit.

titisse impiis conatibus illorum Regum qui decem tribubus dominabantur. Adeantur liber 3. et 4. Reg. in quibus zelus describitur Sanctorum Prophetarum praesertim Eliae, et Elisaei.

785. De primis Ecclesiae fidelibus ex Iudaismo conversis, et judaizantibus, ut et de S. Paulo, sic habeto ex SS. Augustino (1), et Thoma (2), legalia post Christi passionem, antequam Evangelium divulgaretur, fuisse quidem *mortua*, sed non *mortifera* (3), ut scilicet Synagoga cum honore sepeliretur; et ideo

---

(1) Epist. 82. al. 19. (2) 2. 2. q. 103. a. 4. ad 1.

(3) Voltairius in Dict. phil. art. *tolerance*, multa congerit more suo scelestissima in Christum, et Apostolos, sanctamque Religionem nostram. Ait 1. „ Les Juifs avoient une loi écrite avec le plus grand détail, et nous n'avons pas une seule ligne de la „ main de Jesus „ *Judaei habebant legem scriptam accuratissime: nos autem ne „ unam quidem habemus lineam ex manu Jesu*. Quid inde concludis, impie? Jampridem S. Thomas ostenderat 3. p. q. 42. a. 4. propter excellentiam ipsius Christi, et ejus doctrinae conveniens fuisse, ipsum doctrinam suam scriptis non tradidisse. Hoc ipso igitur quod doctrina Christi praestat legi Judaeorum, haec debuit describi in tabulis lapidaeis, illa in tabulis cordis. Pythagoras, et Socrates, quos tantopere extollunt increduli, nihil scriptum reliquerunt, ut ibid. S. Thomas observat.

Ait 2. „ St. Paul. Pharisien, disciple du Pharisien Gamaliel, ce même St. Paul. „ qui avoit persecuté les Chrétiens avec fureur, et qui ayant rompu avec Gamaliel „ se fit Chretien lui même, alla pourtant ensuite sacrifier dans le Temple de Jerusa- „ lem, dans le temps de son Apostolat... Il Judaisa entiérement. Le plus grand Apôtre „ des Chrétiens fit pendant huit jours les mêmes choses pour lesquelles on condamne „ les hommes au bucher chez une grande partie des peuples chrétiens „. *S. Paulus Pharisaeus discipulus Phaerisaei Gamalielis, ipsemet S. Paulus qui Christianos furiose persequutus fuerat, Christianaeque Religioni nomen dederat, propterea quod a Gamaliele sese abalienaverat, ipsemet ad Hierosolymitanum Templum sacrificaturus pergit sui Apostolatus tempore... et omnino judaizat Maximus Apostolus Christianorum facit octo dierum spatio easdem res propter quas ad ignem homines damnantur penes magnam partem populorum Christianorum*. Videte hominis iniquitatem. Tantum abest, ut Paulus factus fuerit Christianus, quia a Gamaliele sese abalienaverat, quantum certissime constat, Paulum furiis invectum fuisse e caelo prostratum, et mutatum a Christo in virum alterum. Neque erat, cur Paulus a Gamaliele sejungeretur, ut Christo nomen daret: nam Gamaliel eo tempore, quo Saulus Christianos persequebatur, consilium dederat in Concilio Judaeorum, ut liberi dimitterentur Apostoli, in carcerem conjecti, quia inquit: *si est ex hominibus consilium hoc aut opus dissolvetur. Si vero ex Deo est, non poteritis dissolvere illud, ne forte et Deo repugnare inveniamini*, ut refertur Act. 5. v. 38. sq. Quo ex consilio evertitur, cum incredulorum omnium perfidia: nam Christiana Religio dissolvi non potuit inter maximas Judaeorum, et Gentilium persequutiones, sed magis fuit stabilita; ideoque hoc ipso constat, opus non esse ex hominibus, sed ex Deo: Tum impietas Voltairii, qui statim addit, plures fuisse *Messias* ante, et post Christum; ut videlicet concludatur, Christum fuisse unum ex illis; cum tamen idem Gamaliel. loc. cit. v. 36. sq. dixerit, exstitisse quidem Theodam, et Judam Galilaeum cum nonnullis eorum sectatoribus; omnes vero fuisse dissipatos, et in nihilum redactos, quia eorum consilium non erat ex Deo, sed ex hominibus. Quod autem Paulus judaizaverit, id fuit, quia tunc legalia non erant *mortifera*. Ceterum et ipse Paulus in suis Epistolis nihil aliud impensius Judaeis ad Christum conversis, suadet, quam justificationem non esse ex operibus legis, sed ex fide Jesu Christi, quae per caritatem operatur. Mentitur autem Voltairius eum dicit: Judaeos igni addici propter ritus judaicos. Ubi igni damnantur, id est propter simulatam Religionem Christianam.

Progreditur impius, et comparationem instituit inter Quakeros, et primaevos Christianos, atque: „ rien ne ressemble plus aux Apotres „. *nemo plusquam illi*

licebat illa observare, modo tamen in eis non reponeretur spes, quasi essent necessaria ad salutem. De hac necessitate actum fuit in Concilio Hierosolymitano, non de simplici observantia pro illis Ecclesiae initiis; nec pro Iudaeis latum ilud decretum fuit, sed pro conversis ex Gentibus, ut constat ex c. 11. Act. v. 28.

---

assimilatur Apostolis. Horret ad comparationem animus; nihilominus ille, cujus institutum erat sacrilege jocari in rebus sanctissimis: Les Apotres, *ait*, recevoient „ l' esprit, et les Quakres reçoient l' esprit. Les Apôtres et les Disciples parlaient trois „ ou quatre a la fois dans l' assemblée, les Quakres en font autant. Il étoit permis, „ selon St. Paul, aux femmes de prêcher, et selon le même St. Paul il leur étoit déf„ fendu. Les Quakres prêchent en vertu de la premiere permission. Le Apôtres, et les „ Disciples juraient par oui et par non, les Quakres ne jurent pas autrement. Point „ de dignité, point de parure differente parmi les Disciples et les Apôtres. Les Quakres „ ont des manches sans boutons, et sont tous vêtus de la même maniere. Jesus-Christ „ ne batisa aucun de ses Apôtres, les Quakres ne son point batisés „. *Apostoli recipiebant spiritum, et Spiritum recipiunt Quakeri. Apostoli, et Discipuli loquebantur terni, vel quaterni simul in Concilio, idem faciunt Quakeri. Foeminis ab S. Paulo permittebatur praedicare, ac simul interdicebatur. Quakerae praedicant vi prioris permissionis. Apostoli, et Discipuli jurabant per est, est, et non, non; similiter jurant Quakeri. Inter Discipulos, et Apostolos nulla erat diversitas dignitatis, et ornatus. Quakeri manicas habent absque fibulis; omnesque eodem vestiuntur modo. Jesus Christus neminem Apostolorum baptizavit, Quakeri baptizati non sunt*. Quis umquam vidit hominem nequius ineptientem? Ut comparatio cumulatior esset, debuisset describere, quot linguis diversis Quakeri loquantur in suis conventiculis? quot prophetias edant? quot miracula faciant? quot languidos sanent? quot suscitent mortuos? quot liberent daemoniacos? quot perferant passiones ad mortem usque, eamque acerbissimam? Nisi haec indicet, addatque virtutum eximiarum actus, qui in Apostolis, primisque Fidelibus effulsere, comparatio nulla erit. Receperunt Spiritum Sanctum Apostoli, et statim variis linguis loquuti sunt homines rudes, et imperiti. Recipiunt Quakeri spiritum vertiginis, et mendacii, et ideo furiis agitantur, nec quid loquantur sciunt. Nusquam Apostoli et Discipuli in Conciliis loquuti sunt terni, vel quaterni simul, sed unus post alium, ut ex c. 15. Act. Quakeri, cum plures simul eructant enthusiasmata sua, ostendunt, se duci spiritu erroris. Nusquam Apostolus permisit mulieribus docere in Ecclesia, et mentitur Voltairius id affirmans. Mulieres igitur Quakerae in coetibus docentes, faciunt contra praeceptum Apostoli. Petrus inter Apostolos primatum habuit honoris, et potestatis. Apostoli, et Discipuli hortabantur omnes, ut subjecti essent sublimioribus Potestatibus. Quid de manicis absque fibulis, et vestibus similibus Quakerorum, si hi nullam agnoscunt superiorem Potestatem, et omnimodam tuentur aequalitatem? Undenam vero Voltairius scivit, Christum neminem Apostolorum baptizasse? Quod si etiam dicatur, negabiturne, Apostolos fuisse baptizatos, cum Baptismus sit janua omnium sacramentorum? En quo denique devenerunt Quakeri, ut ne Baptismi quidem characterem habeant, ideoque puri sint ethnici, quamvis Christianismum se profiteri dicant. Voltairius autem neminem in Ecclesia inveniens qui sit plus quam Quakeri, Apostolis similis, ostendit quam proxime ad Julianum Apostatam accesserit, qui si potuisset, Baptismi characterem quem receperat, delevisset.

Denique post multas cogestas blasphemias adversus Christi Divinitatem, ejusque sanctissimam Religionem, Voltairius concludit: „ S'il étoit permis de raissoner conséquemment en fait de Religion, il est clair que nous devrions tous nous faire Juifs, „ puisque Jesus-Christ nôtre sauver est né Juif, a vècu Juif, et qu'il a dit expressement „ qu'il accomplissait la Religion Juive „. *Si in Religianis materia consequenter ratiocinari permittebatur perspicuum est nos omnes Judaismum debuisse amplecti: nam Christus Salvator noster Judaeus natus est, Judaeus vixit, Judaeux mortuus est, et expresse dixit, se adimplesse, et complesse Judaicam Religionum*. Nihil minus Voltairius sciebat, quam ratiocinari consequenter, ipsaque haec ejus verba demonstrant.

786. Ad septimum negamus, haereticos facere quod in ipsis est, cum male intelligentes Scripturas, eas pervertunt; deberent enim audire Ecclesiam, quae est magistra veritatis; cujus proinde magisterium spernentes, spernunt et ipsum Deum, dicente Christo Luc. 10. v. 16. *Qui vos audit, me audit: et qui vos spernit, me spernit.* Non debet Spiritus Sanctus infundere lumen iis qui rebelles sunt lumini. Errantes ergo nulla digni sunt venia.

787. Ad octavum concedimus, maximam hominum partem aeternum perire, non quod Deus velit, sed quod ipsi volunt perire. *Deus* enim *mortem non fecit, nec laetatur in perditione vivorum... Impii autem manibus, et verbis accersierunt illam*, ut dicitur Sap. 1. v. 13. et 16. Nemo unus est tam simplex, et rudis in regionibus, in quibus praedicatum est Evangelium, qui non teneatur, et possit scire, imo saepissime probe non sciat, exstare Ecclesiam Catholicam, sectamque suam ab ea dissentire. Si ergo dissentiat, ex ejus culpa est, nec ignorantia dici potest invincibilis.

788. Ad nonum respondemus, Religionem revelatam non esse ex ideis naturalibus, quae etiam non sunt menti inditae, sed ex sensibus acceptae, ut Tom. 1. demostravimus. Est igitur ex ideis, quas aquirimus per auditum; ut enim ait Apostolus Rom. 10. v. 17. *fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.* Has autem ideas ii pervertunt, qui veritati resistunt; quam quidem pervertendi potestatem habent, abutentes libero arbitrio; ut enim dicitur Ioan. 3. v. 19. *Hoc est iudicium: quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem.*

789. Ad ultimum respondemus, controversias inter Catholicos non esse de dogmatibus ab Ecclesia definitis; iidem vero Catholici parati sunt Ecclesiae judicio stare, quidquid fuerit circa eas controversias ab ipsa definitum. Contrarium accidit in haereticis.

ARTICULUS IV.

Utrum ea quae pertinent ad Religionem revelatam, sint rationis examini subjicienda.

790. Qui Ecclesiae magisterium spernunt, uti sunt omnes increduli, et haeretici, facere non possunt, quin ad merae rationis usum, et examen confugiant in Religionis revelatae negotio: vel enim nihil revelatum admittunt, quia eorum rationi id repugnare videtur; vel si revelationi subscribunt, ideo hoc faciunt, quia ita ipsis videtur ex rationis praescripto. Praciverant in

---

Si Christus adimplevit, et complevit Legem Judaicam; consequitur, non amplius debere nos eam sequi, nam quomodo fuisset completa, et expleta lex illa, quam hactenus observare teneremur? Vide S. Thomam 1. 2. q. 107. a. 2. ubi ostendit, per novam Evangelii legem impleri veterem legem Judaicam, quae novam legem praefigurabat.

hoc errore Manichaei, ut S. Augustinus refert (1), quos postea sequuti sunt Sociniani (2) expresse fatentes, nihil revelatum admitti debere, quod ex ratione non constet. Quibus accedit Lokius (3) docens ex ratione constare debere, an res quaepiam sit revelata, quamvis non sit exquirenda ratio rei revelatae, postquam ratione constitit, eam esse revelatam (4). Idipsum et ceteri sentire debent heterodoxi; cum enim ex privato spiritu scrutentur Scripturae sensum, palam est, idcirco ipsos credere, quia sic quisque eorum judicat esse credendum. Quisquis ergo extra Catholicam vagatur Ecclesiam, Revelationem rationi, ejusque examini subjicere debet.

791. Videtur autem ita dicendum (5) I. quia Religio Christiana non jubet humanitatem, idest rationabilitatem exuere. An forte Deus cum per revelationem homines alloquitur, truncis, brutis, aut mente captis loquitur? Et sane cum in ceteris disciplinis usus rationis sit plane necessarius, cur in re omnium gravissima, in qua felicitatis aeternae, atque exitii cardo versatur, nullus erit rationi locus?

792. II. Divinae revelationis, et veritatis caelitus revelatae non ea est indoles, ut rationis examen nequeat sustinere. Erroris character est latebras quaerere: veritas produci amat, nihilque erubescit, nisi solummodo abscondi. Cum ergo Christiana Religio maxime vera sit, rationis lucem nec metuit, nec fugit.

793. III. Si ratio excludatur in iis quae pertinent ad doctrinam revelatam, quid aliud erit fides, nisi stolida credulitas, ac mera pertinacia? An non igitur sciendum est, cui credatur, et cur credatur, ne fides nostra purus sit enthusiasmus?

794. IV. Sensus communis dictat, ut certissime nobis constet, veritates revelatas revera esse a Deo, atque hanc, et non aliam esse Dei revelantis mentem, ne forte commenta hominum pro Dei oraculis amplectamur. Quomodo autem haec obtineri sine rationis usu, et praesidio possunt?

---

(1) L. con. epist. Fundam. c. 6.

(2) Ipsemet Baelius in Dict. a. *Socin*, de Socinianis loquens, inquit. L' objection „ la plus generale que l'on propose contre eux, est, qu' en refusant de croire ce qui „ leur paroît opposé aux lumieres philosophiques, et de soumettre leur foi aux my- „ steres inconcevables de la religion Chretienne, ils fraient le chemin au Pyrrhonisme, „ au Déisme, a l' atheisme „ *Generalior objectio, quae contra ipsos urgetur, est „ quod cum credere renuant quod eis videtur oppositum veritatibus philosophicis et fidem submittere mysteriis incomprehensibilibus Christianae Religionis, viam aperiunt ad pyrrhonismum, deismum, et atheismum*. Quae cum sint communia ceteris heterodoxis, qui nihil credunt, nisi quod ipsi judicant esse credendum; evidens est, haeresim quamlibet iter parare ad pyrronismum, deismum, et atheismum, ipso fatente Baelio.

(3) De intell. hom. lib. 4. cap. 18. § 10. et l. de Christianismo rationabili.

(4) Nuper eumdem propugnavit errorem Petrus Conradus in Orat. *de necessario, sed probe administrando rationis usu in Religionis revelatae negotio*, habito anno 1731. et in eo universa aliorum sophismata collegit. *(5)* Ex cit. orat.

795. V. Ut verus deprehendatur sensus sacrarum Scripturarum, ad certas regulas interpretationis est attendendum, nec cuiquam aliunde quam ex hisce regulis convenientia interpretationis potest innotescere. Haec autem fieri absque rationis usu nequeunt. Nemo igitur a vera Scripturarum interpretatione, et intelligentia rationis usum potest excludere.

Prop. I. *Argumenta extrinseca credibilitatis doctrinae revelatae non excludunt humanae rationis examen.* II. *Argumenta vero intrinseca veritatis ejusdem doctrinae revelatae examen excludunt merae, et simplicis rationis humanae.* III. *Nisi forte ad illam explicandum, defendendamque adversus impios.* IV. *Non excluditur tamen examen ex ratione ab ipsa revelatione petita, dummodo non instituatur propter dubitationem, vel ad eam fovendam; sed propter veritatis intelligentiam, et manifestationem, et confirmationem, dummodo ultima resolutio non fiat in ipsam rationem humanam, sed in divinum testimonium ut ab Ecclesia Catholica propositum.*

796. Prob. 1. p. ex S. Thoma (1). Argumenta extrinseca credibilitatis doctrinae revelatae adeo sunt evidentia, ut a nemine sanae mentis negari possint; quare doctrina revelata dicitur, ac revera est evidenter credibilis, exque iisdem argumentis evidentissime constat, eam esse a Deo, ut supra ostensum est (2). Atqui evidentia ad rationem pertinet, cujus est videre connexionem inter principia, et conclusiones ex eis illatas, ut in 1. p. dictum est (3). Argumenta igitur extrinseca credibilitatis doctrinae revelatae non excludunt rationis examen. Non ergo absque ratione Religioni Christianae nomen dedimus, nec caeco modo in eam ducimur, ut saepe nobis exprobrant impii, nec vanas opiniones, et inania sequimur somnia, nec ei subscribimus tantum, quia ex parentibus Christianis et in Christianis regionibus nati, et educati sumus; sed quia evidentibus argumentis ad eam inducimur, quibus ejus veritas demonstratur (4). Quapropter S. Petrus in 2.

---

(1) Lib. 1. con. Gen. cap. 6.

(2) § 708. sqq. (3) Tom. 1. § 927.

(4) Impius Boulangierus *Christ. devoilé*, cap. 1. „ La chose, *inquit*, que tous „ regardent comme la plus importante pour eux, fut toujours celle qu'ils craignirent „ le plus d'approfondir; ils suivent les routes que leurs peres leur ont tracés, ils „ croyent, parce qu'on leur a dit dés l'enfance qu'il falloit croire... presque jamais „ ils n'ont daigné se rendre compte des motifs de leur croyance „. *Res quam universi spectant veluti maximi pro ipsis momenti, ea fuit, in quam profundius inquirere formidarunt; persequentes enim suorum patrum exempla, eos sunt imitati, credunt, quia ipsis ab infantia dictum est esse credendum... ne dignati quidem sunt fere umquam expendere suae fidei motiva.* Proh quanta jactantia! Universi qui Christiani fuerunt, et sunt, infiniti prope numeri, caeci fuerunt sectatores suorum

Epist. cap. 1. v. 16. sqq. *Non enim*, inquit, *doctas fabulas sequuti notam fecimus vobis Domini nostri Jesu Christi virtutem, et praesentiam: sed speculatores facti illius magnitudinis*, etc. ubi et ex miraculo transfigurationis Christi, et ex voce delapsa, et ex Prophetico sermone probat et Christi Divinitatem, et Prophetarum inspirationem.

797. Prob. 2. p. ex eodem S. Thoma (1) Argumenta intrinseca veritatis doctrinae revelatae nituntur divina veritate, et veracitate tamquam medio; non enim ei doctrinae assentimur, nisi quia est a Deo revelata. Si autem illa penderent ab examine merae, et simplicis rationis humanae, jam qui eis assentiretur, non inniteretur divina veritate, et veracitate tamquam medio: duceretur enim pura humana ratione, quae ipsi proponeret, hoc potius quam illud esse a Deo revelatum. Non crederet ergo propter divinam revelationem, sed propter puram humanam rationem ei proponentem rem ut revelatam. Fieri igitur nullo modo potest, ut argumenta intrinseca veritatis doctrinae revelatae pendeant ab examine merae, et simplicis rationis humanae.

798. Praeterea doctrina revelata excedit omnem humanam rationem; est enim de rebus quae naturalem hominis superant captum. Si autem ejus veritas penderet ab examine merae, et simplicis rationis humanae, jam ipsam rationem non excederet: nam ratio non potest examini subjicere, nisi id quod sub ejus captu continetur: quis enim ad examen revocabit ea quae omnem comprehensionem excedunt (2)?

799. Insuper, quidquid per meram humanam rationem concluditur, vel concluditur *demonstrative*, vel *probabiliter*. Si quidem *demonstrative*, conclusio non solum est certa, sed etiam evidens. Si *probabiliter*, conclusio neque certa est, neque evidens, sed dumtaxat verisimilis. Si ergo argumenta intriuseca veritatis doctrinae revelatae penderent ab examine rationis humanae, in iis vel concludi deberet *demonstrative*, vel *probabiliter*. Si *demonstrative*, doctrina revelata esset intrinsece evidens; non ergo esset doctrina Fidei, quae essentialiter est inevidens. Si *probabiliter*, doctrina revelata non esset omnino certa, sed ad summum verisimilis; nec proinde esset doctrina Fidei, quae est omnino certa (3). Repugnat ergo rationem humanam praestare argumenta intrinseca veritati doctrinae revelatae (4).

---

majorum! Expectandus erat Boulangierus, aut pauci alii quidam, qui nihil minus sciunt quam ratiocinandi artem, et toti sunt ex mendaciis compositi, qui tenebras dissiparent, et lucem afferrent. Quaenam, si non haec, deliratio appellari poterit, et amentia?

(1) 2. 2. q. 1. art. 1.

(2) Idem Opusc. 3. cap. 2.

(3) In iis quae evidentia non sunt, quisque falli potest. Cum ergo mysteria revelata evidentia non sint, si semel eorum veritas penderet ab examine rationis humanae, nemo de ipsis posset esse infallibiliter certus; ideoque et ipsa revelatio destrueretur.

(4) Vide quae diximus Tom. 1. § 915. sqq. et in notis subjectis.

800. Prob. 3. p. ex eodem S. Thoma (1). Gratia non tollit, sed perficit naturam. Humana igitur ratio debet servire doctrinae revelatae, *non quidem ad probandam fidem (quia per hoc tolleretur meritum fidei) sed ad manifestandum aliqua alia, quae traduntur in hac doctrina.* Et propterea idem S. Thomas saepissime utitur rationibus naturalibus, quae non probant quidem mysteria revelata, sed eorum congruitatem ostendunt. Si vero eadem mysteria ab impiis negentur, rationibus humanis utimur, non ad ea probanda, sed ad sophismata revincenda. Cum enim doctrina revelata sit infallibilis veritatis: fieri autem non possit, ut de vero demonstretur oppositum; quidquid opponitur contra doctrinam revelatam, non potest esse nisi sophisma; ideoque demonstrari potest ejus falsitas; sic autem non demonstratur veritas doctrinae revelatae, sed demonstratur falsitas argumenti contra ipsam. Ad explicandam ergo doctrinam revelatam, eamque ab impiis defendendam libet provocare ad humanae rationis examen ut demonstretur falsitas argumentorum adversus ipsam.

801. Prob. denique postrema pars. Saepissime quaestiones instituuntur adversus haereticos; in quibus ex doctrina revelata, quam ipsi admittunt, rationes eruuntur ad eos revincendos. Id autem non fit, quasi dubitemus de veritatibus illis, quas haeretici negant, sed ad veritates ipsas manifestandas, atque ad refellendos illorum errores (2). Multoties etiam contingit, ut haeretici ipsi divina excitati gratia, incipiant dubitare circa suos errores, utque eos deponant, ad examen revocant rationes quas urgent Catholici. Utrumque hoc examen non adversatur doctrinae revelatae; non enim fit ad eam impugnandam, sed ad veritatem manifestandam, vel adsequendam. Necesse tamen est, ut ultima resolutio fiat non in rationem humanam, sed in testimonium divinum, quo fides nititur, alioqui destruitur ipsa revelatio. Et quia in haereticis expendentibus Scripturae sensum privato spiritu, ultima resolutio fit non in divinum testimonium, sed in propriam eorum rationem judicantem, ac decernentem, hunc potius quam alium debere esse Scripturae sensum; manifestum proinde est, hoc eorum examen destruere rationem doctrinae revelatae, et in purum putumque naturalismum recidere. Oportet ergo, ut ultima resolutio fiat in divinum testimonium, ut ab Ecclesia Catholica proponitur; ipsa est enim columna veritatis, servatque eam, quae ab Apostolis est, Traditionem. Quare dum Ecclesiam Catholicam proponentem audimus, divinum ipsum testimonium audimus, ad nos usque ab Apostolis per traditionem transmissum (3).

---

(1) I. p. q. I. a. 8.   (2) Vide S. Thomam art cit..

(3) Ne quis nos reprehendat quasi quaestiones Theologicas in hunc transtulerimus locum, meminerit, debuisse nos contra incredulos agere, qui de neglecto examine ni

802. Ad primum respondemus, Religionem Christianam non jubere quidem, ut rationem exuamus; jubere tamen ne ratione nitamur tamquam medio ad credendum doctrinae revelatae. Utique intellectus, seu ratio est, quae credit Deo revelanti; dum per voluntariam electionem assentitur divino testimonio (1). Sed hoc ipso ratio non est medium ad assentiendum, alioqui non Deo revelanti, sed sibimet dicenti crederet. In aliis disciplinis assentimur propter rationem, quia illae rationem non excedunt, uti excedit doctrina revelata.

803. Ad secundum dicimus, doctrinam revelatam non metuere, nec fugere rationis lucem, quasi vera non sit, sed quia est summe vera, omnem superexcedit naturalis rationis lumen. Nec propterea latebras quaerit, sed contra impugnantes disputat victrix, eorumque dissipat ratiunculas.

804. Ad tertium respondemus, argumenta credibilitatis efficere, ne sit levis nostra credulitas (2); eademque argumenta ostendere, Deum esse auctorem doctrinae revelatae, ideoque ei esse credendum. Si autem ratione tamquam argumento intrinseco duceremur ad credendum, levissima, ac pene stolida esset credulitas nostra; crederemus enim, quia ita videretur rationi nostrae, quae facillime potest decipi etiam in iis, quae sensum non excedunt; in supernaturalibus vero omnino caecutit.

805. Ad quartum dicendum, nobis, ut dictum est (3), per Ecclesiam Catholicam certissime constare, veritates quas ipsa proponit, esse a Deo, nec aliam esse Dei revelantis mentem.

806. Ad quintum respondemus, petendo, an certae illae regulae hermeneuticae interpretationis ad praxim deductae in interpretando Scripturarum sensu excludant omne errandi periculum? Quis hoc dixerit? Nam idem Scripturae textus in contrarios sensus ab haereticis, qui ex regulis illis hermeneuticis Scripturas interpretantur, distrahitur. Eumdem textum, *hoc est corpus meum*, Calviniani interpretantur figurate, Lutherani pro impanatione. Si autem regulae illae subjacent errori, quomodo ex ipsis constare poterit verus Scripturae sensus? Haeretici ergo fallaces sequuntur regulas, quae hoc ipso regulae esse non possunt: nam quomodo regula, quae ut non fallat, alia indiget regula?

Religionis revelatae negotio Catholicos praesertim accusant. Quos ut refutaremus, oportuit controversiam totam attingere, a qua maxime pendet doctrina Religionis revelatae. Nam etsi haeretici eam admittere videantur, revera tamen negant; non enim credunt, nisi judicio suo, quo decernunt quid debeant, et quid non debeant credere.

(1) Vide S. Thomam 2. 2. q. 1. a. 1.

(2) Vide eumdem l. 1. con. Gen. c. 6.

(3) § 801.

ARTICULUS V.

Utrum Christiana Religio conferat ad politicam Reipublicae utilitatem.

807. Nullam impii homines praetereuntes occasionem creandi invidiam in Sanctissimam Religionem nostram, eam obesse dicunt publicae utilitati, Ita Nicolaus Macchiavellus (1), Boulangierus (2), Rousseaus (3), atque alii increduli plerique omnes. Sic autem objiciunt.

---

(1) Hanc Macchiavelli impietatem refutavit Jo. Franciscus Buddaeus in Diss. *de Concordia Religionis Christianae, Statusque civilis.*

(2) Christianisme dévoilé cap. 11.

(3) Tom. 8. opp. de contractu sociali l. 4. c. 8. ubi Religionem dividit in Religionem *hominis*, et Religionem *Civis*. De prima ait: „ La premiere, sans temples, sans autels, „ sans rites, bornée au culte purement intérior du Dieu supréme, et aux dévoirs éternels „ de la morale, est la pure et simple Religion de l'Evangile, le vrai Théisme, et ce „ qu'on peut appeller le droit divin naturel „. *Prima sine templis, sine altaribus, sine ritibus, circumscripta cultu mere interiori Dei supremi, aeternisque moralibus officiis, est pura, et simplex Evangelii Religio, verus Theismus, et id quod appellatur jus divinum naturale.* Fidenter haec Rousseaus scribit, quasi ei dicenti piaculum sit refragari. Negamus iterum atque iterum, talem esse Religionem Evangelii. Vera Evangelii Religio complectitur praecepta Sacramentorum, quae Rousseaus negare non poterat, nisi et Baptismum negaret. Sacramenta autem pertinent ad cultum exteriorem. Quomodo ergo pura, et simplex Evangelii Religio poteat esse circumscripta solo cultu mere interiori? Imo quomodo poterit esse *hominis* Religio? Homo constat ex anima, et corpore; qua igitur ratione erit Religio *hominis*, ea quae circumscribitur cultu tantum interiori, omnemque exteriorem excludit cultum? Insuper si Evangelii Religio nihil est aliud quam *jus divinum naturale*, nulla est amplius Religio revelata, quae est de rebus excedentibus naturae jura.

Pergit Rousseaus ad alteram Religionis speciem, atque ait: „ L'autre, inscrite „ dans un seul pays, lui donne ses Dieux, ses Patrons propres et tutélaires: elle a „ ses dogmes, ses rites, son culte extérieur prescrit par des loix... Telles furent tou- „ tes les Religions des premiers Peuples, aux-quelles on peut donner le nom de droit „ divin civil, ou positif „. *Altera circumscripta uni tantum regioni, ipsi suos praescribit Deos, propriosque patronos, ac tutelares: sua habet dogmata, suos ritus, suum exteriorem cultum a legibus praescriptum... Tales fuerunt omnes Religiones primorum Populorum quibus tribui potest nomen juris divini, civilis aut positivi.* Videte, ut omnia perverse confundit. Primi Populi fuere homines antediluviani, apud quos perstitit semper cultus unius veri Dei. Post diluvium, homines qui in idololatriam lapsi fuerunt, sicut a veri Dei cultu recesserunt, ita nullam veram Religionem habuerunt. Apud homines autem, qui veri Dei fuere cultores, semper a mundi initio viguit cultus exterior, isque in Lege veteri fuit ab ipso Deo determinatus per varia praecepta caeremonialia. Quid ergo Rousseaus miscet superstitiones ethnicorum cum ritibus verae Religionis, illasque appellat jus divinum civile positivum?

Addit tertiam Religionis speciem: „ Il y a une troisième sorte de Religion plus bisar- „ re, qui donnant aux hommes deux Législations, deux Chefs, deux Patries, les soumet „ à des devoirs contradictoires, et les empêche de pouvoir être à la fois dévots et Ci- „ toyens. Telles est la Religion des Lamas, telle est celle des Japonois, tel est le Chri- „ stianisme Romain „. *Est et tertium speciosius Religionis genus, quae hominibus duplicem praebens Legislationem, duplex Caput, duplicem Patriam, eos subjicit officiis contradictoriis, eosque impedit, quominus esse possint simul devoti, et Ci-*

808. I. In Christiana Religione, imprimisque Catholica duae sunt Potestates, duaeque Legislationes quarum una cum altera pugnat. Politica autem Reipublicae utilitas in unitate consistit. Religio igitur Christiana opponitur politicae Reipublicae utilitati.

809. II. Religio Christiana interdicit omne id quod floridam reddere Rempublicam potest: ipsa enim per caelibatum, quem

---

ves. *Talis est Religio apud Lamas, apud Japonios, apud Christianos Romanos.* De Japoniis, et Lamis nihil curamus; sunt enim ethnici; impudentiam vero Rousseaujanam detestamur in impia comparatione. Petimus autem ex Rousseau, an velit, Legislationem civilem distinctam esse a Legislatione Divina positiva? an Christum agnoscat ut Christianorum caput? an praeter hunc mundum fateatur alteram futuram vitam? Si neget, ne ipsa quidem supererit Evangelii Religio, quam fingit sine templis, sine altaribus, sine ritibus. Itaque non alia erit Legislatio praeter civilem: non aliud caput praeter civilem Principem: non alia patria praeter civitatem, quam quisque incolit. Nullus etiam Deus erit qui certe Legislator est, et Dominus, et bene agentibus in hoc mundo caelestem promittit Patriam. Si vero affirmat, quaenam sunt illa officia contradictoria, quae homines prohibent, ne possint esse simul devoti, et cives? Nec dicat, Legislationem divinam esse internam, Christumque esse caput invisibile, et invisibilem quoque esse Patriam caelestem. Nam si haec non contradicunt juri civili, quia alterius sunt ordinis, et jus ipsum civile perficiunt; cur Legislatio exterior Ecclesiae, cur ejus caput visibile, cur Ecclesia ipsa, quae etiam ordinis alterius sunt, et civile perficiunt gubernium, subjiciunt officiis contradictoriis!

Sed audiamus quid ille censeat de triplici illo Religionis genere: „ Elles, *inquit*, „ ont toutes leurs défauts „. *hae omnes suos habent defectus.* Quasi Deus, quamvis infinite sapiens, nescierit Religionem condere, quae defectibus careret. Incipiens autem a tertia, ait: „ La troisième est si évidemment mauvaise, que c' est perdre le tems „ de s' amuser a le démonstrer „. *Tertia tam est evidenter mala ut tempus inutiliter tereretur, si in eo demonstrando immoraremur.* Sic putavit, per simplicem contemptum posse pessundare veritatem, et quidem in re omnium gravissima. Quid responderet, si diceremus, in demonstrandis ejus paralogismis non esse tempus terendum? de victoria triumpharet. Sed quaenam erit vel apertissima demonstratio, quae non hoc modo negari facillime possit, si nempe dicatur, tempus non esse absumendum in ea expendenda? Nec quidquam ille probat; cum statim ait: „ tout ce qui romp „ l' unité sociale ne vaut rien: toutes les institutions qui mettent l' homme en con „ tradiction avec lui même ne valent rien „. *Id omne quod unitatem socialem rumpit, ad nihilum prodest: omnes institutiones quae faciunt hominem contradicere sibi ipsi, nihil valent.* Non, inquam probat quidquam; negamus enim, Religionem Catholicam frangere unitatem Societatis, aut hominem ponere in statu contradictionis: quae ille adsumit quidem sed minime probat. Haec est sapientia istiusmodi philosophorum, adsumere falsa tamquam certa, atque ex eis inferre consequentias, quae nihil concludunt.

Alteram Religionis speciem, etsi judicet malam in ceteris, in hoc tamen bonam esse ait, quia *reunit cultum divinum, et amorem legum; et cum efficiat, Patriam esse objectum adorationis Civium, eos docet, quod praestare servitium statuit, est servire Deo tutelari.* „ La seconde est bonne en ce qu' elle reunit le cult divin, et „ l' amour des loix, et quae faisant de la Patrie l' objet de l' adoration des Cytoyens, „ elle leur apprend que servir l' Etat c' est en servir le Dieu tutélaire „. Nova Religionis forma quae nullum alium agnoscit Deum praeter Patriam, nullumque alium cultum praeter servitium praestitum Statui. Religio Rousseau digna

Jam de postrema sic praecipit: „ Reste donc la Religion de l' homme ou le Chri„ stianisme, non pas celui d' aujourd' hui, mais celui de l' Evangile, qui en est tout„ à fait différent „. *Remanet igitur Religio hominis, sive Christianismus, non hodiernus quidem sed Evangelii, qui est omnino diversus,* nimirum quia, ut dixit, ni-

matrimonio praefert, populorum propagationem impedit. Ipsa divitias damnat, divitesque excludit a Regno caelorum; ideoque nullum relinquit commerciis locum. Ipsa vetat quamcumque industriam Christianis, qui de nulla temporali re debent esse solliciti, nec cogitare de crastino. Ipsa quoque militiam Christianis inhibet, si velint operari consentanee ad sua principia; quis enim potest se periculo mortis exponere, nesciens, an sit in statu gratiae? et quomodo potest Christianus, qui debet etiam

---

hil differt *a jure divino naturali*, ideoque ad purum putumque naturalismum spectat. Quis crederet? ne haec quidem Religionis species componi ab Rousseau potuit cum Sociatale Politica. ,, Cette Religion, *inquit*, n'ayant nulle relation particulière a- ,, vec le Corps politique laisse aux loix la seule force qu'elles tirent d'elles-mêmes ,, sans leur en ajoûter aucune autre, et par-là un des grands liens de la societé ,, particulière reste sans effet. Bien plus; loin d'attacher les coeurs des Citoyens à ,, l'Etat, elle les en dérache comme de toutes les choses de la terre: je ne connois rien ,, de plus contraire à l'esprit social ,,. *Haec Religio, quia nullam habet peculiarem relationem cum Corpore politico, legibus relinquit solum vim, quam ex seipsis habent quin ullam aliam adjiciat, indeque unum e potissimis societatis peculiaris ligamen sua caret effectu. Adhuc amplius; tantum abest, ut illa adhaerere statui corda civium faciat, quin inde distrahat, ut ex aliis omnibus telluris rebus: nihil video quod magis opponatur spiritui sociali.* Falsissima haec sunt: nam etiam Religio naturalis, et interior vim addit legibus civilibus, imo addit maximam; nisi enim Deus esset, nulla esset lex aeterna, ideoque nec lex naturalis, nec lex civilis, quae ab aeterna derivantur. Homines etiam nisi Deum colerent, et revererentur, de legibus civilibus nihil curarent, nisi tantum metu poenae, quam si possent effugere, actum esset de illis legibus. Quis autem dixerit, Christianum hominem posse recte agere, si nihil curet de bono communi Status, cum ejus procuratio ad ipsum aliqua ratione pertinet? Videtis quam egregius ratiocinator sit Rousseaus.

At vero si nulla ex his tribus Religionis speciebus compati potest cum Statu politico, quid erit reliquum, nisi omnem omnino Religionem ablegandam esse a Statu politico, ne quidpiam opponatur spiritui sociali Rousseau? Res seipsa patet. Nullam aliam Religionem, praeter triplicem illam agnovit Genevensis philosophus; omnis igitur Religio ad triplicem illam revocatur, ipso auctore. Tres autem illae Religiones per ipsum contradicunt spiritui sociali, sive politicae societati: quod vero politicae societati contradicit, componi cum ea nequit: et quod cum ea componi nequit, est ab ea arcendum. Omnis igitur Religio arcenda est a statu politico. En post longos anfractus reducimur ad rempublicam atheorum.

Ac revera talis est Respublica, quam Rousseaus describit paulo post, inquiens: ,, Le droit que le pacte social donne au souverain sur les Sujets, ne passe point, ,, comme je l'ai dit, les bornes de l'utilité publique. Les Sujets ne doivent donc com- ,, pte au Souverain de leurs opinions, qu'autant que ces opinions importent á la Com- ,, munauté. Or il importe bien a l'Etat que chaque Citoyen ait une Religion qui lui ,, fasse aimer ses devoirs; mais les dogmes de cette Religion n'interessent ni l'Etat ni ,, ses membres qu'autant que ces dogmes se rapportent á la morale, et aux devoirs que ,, celui qui la professe est tenu de remplir envers autrui. Chacun peut avoir au surplus ,, telles opinions qu'il lui plait, sans qu'il appartienne au Souverain d'en connoi- ,, tre ,, *Jus quod pactum sociale Principi in subditos praebet, non praetergreditur, ut dixi confinia publicae utilitatis. Subditi ergo rationem suarum opinionum non tenentur Principi reddere nisi quatenus earum interest Communitati. Interest autem statui ut quisque civis Religionem habeat, quae ipsi suorum officiorum amorem inspiret; at dogmata hujus Religionis neque ad statum, neque ad eius membra spectant, nisi quatenus referuntur ad mores, et ad officia erga alios. In reliquis potest quisque opiniones quas mavult, habere, quin earum cognitio ad Principem pertineat.* In Republica igitur, quam Rousseaus describit, et quam unice ut re-

inimicos diligere, hominem interficere, cujus internam dispositionem ignorat?

810. III. Christiani, si tendere, ut debent, ad perfectionem velint, sunt inutilia membra Reipublicae, sunt enim otiosi contemplativi, qui nonnisi de altera vita cogitant, nihilque commune habent cum mundo, imo nihil magis desiderant, quam de mundo exire. Poteritne cum hisce hominibus compati publicum politicum bonum? Nisi Christiani essent inconsequentes, nulla posset subsistere Christiana Respublica, hominesque redirent ad sylvestrem statum.

811. IV. Bonum politicum Reipublicae maxime pendet a publica tranquillitate. Haec autem periclitatur sub Christiana Religione, cujus documenta efficiunt homines intolerantes, et persequutiones Principum commovent, redduntque subjectos populos aut mancipia aut rebelles. Christiana ergo Religio compati non potest cum politico Reipublicae bono.

812. V. Illud etiam ex Christiana Religione malum in Rempuhblicam manavit, ut major divitiarum pars in Ecclesiasticorum manus devenerint, reliquis civibus in egestate misere languentibus: quod certe obest publicae felicitati.

Prop. *Religio Christiano-Catholica apprime necessaria est ad veram politicam Reipublicae utilitatem.*

813. Prob. ratione S. Thomae (1). Nulla vera politica Reipublicae utilitas haberi potest, nisi omnia particularia bona civium sint ordinata tamquam media ad bonum multitudinis, sicut in finem ejusdem Reipublicae, et nisi ipsum bonum multitudinis sit ordinatum ut medium in finem ultimum, quae est aeterna

---

clam admittit, nihil aliud requiritur, nisi ut quisque bene moraliter vivat, et officia erga alios impleat. An autem Fidem Catholicam habeat, an sit haereticus, an deista, an atheus, nihil refert; nec ad Principem in hisce dogmatibus quidpiam pertinet. Haec est, religio *civis* Rousseaujana, cum qua jam dixerat componi non posse Religionem *hominis*. Judicent nunc aequi rerum aestimatores, an Rousseaus ullam agnoverit Religionem praeter illam, quae a Principe constituitur relate ad publicam utilitatem mere temporalem Reipublicae, de qua statim ait: „ Il y a donc une profession de foi „ purement civile dont il appartient au Souverain de fixer les articles „ *Est igitur quaedam fidei professio mere civilis, cujus ad Principem pertinet articulos determinare.* Nam quod ait ad Principem non pertinere inquisitionem de opinionibus subditorum in dogmatibus Religionis ab Ecclesia definitis, falsissimum est; siquidem Religio est praecipuum Reipublicae fulcrum, a quo maxime pendet utilitas publica. Interea Rousseaus nullum alium invenire potuit patronum praeter Hobbesium, de quo scribit: „ Le Philosophe Hobbes est le seul qui ait bien vu le mal et le rémede, qui „ ait osé proposer de réunir les deux têtes de l' aigle, et de tout remener à l' unitè „ politique „ *Solus Hobbesius est, qui malum, et remedium bene vidit, et modum proponere ausus fuit muniendi bina aquilae capita, remque totam redigendi ad unitatem politicam.* Dignus auctor, quem Rousseaus sequeretur.

(1) Opusc. 20. lib. I. c. 11. sq.

beatitudo. Sicut enim Respublica corrueret, nisi cives bona particularia ordinarent ad bonum multitudinis, quod est bonum commune Reipublicae; ita ipsum commune bonum Reipublicae deficeret ab ultimo fine, nisi ad aeternam beatitudinem, quae verus et unicus est ultimus hominum finis, ordinaretur. Quorum ea firmissima ratio est, quia nulla ne concipi quidem potest vera utilitas, quae non sit comparata ad finis assequutionem: nam media ideo utilia sunt, quia prosunt ad finem assequendum; quapropter si per ea finis assequutio haberi nequit, media utilia dici minime possunt. Sicut vero bona particularia civium ordinantur ut media ab bonum multitudinis, qui est finis Reipublicae; ita hoc ipsum bonum multitudinis ordinatur tamquam medium ad beatitudinem aeternam, quae est ultimus hominum finis (2). Ut autem bonum multitudinis ordinetur ad aeternam beatitudinem, necessario requiritur Religio Christiano Catholica: haec enim sola vera est, ut demonstravimus (1): et sine vera Religione nemo assequi aeternam beatitudinem potest. Nulla igitur vera politica Reipublicae utilitas haberi potest sine Religione Christiano-Catholica; quae proinde ad illam necessario requiritur.

814. Ad primum negamus, duplicem Potestatem, et Legislationem quae sunt in Religione Christiana, inter se se pugnare, aut Reipublicae unitatem tollere. Ea enim quorum unum ordinatur ad aliud, neque pugnat inter se, neque destruunt unitatem. Potestas, et Legislatio humana subjicitur Potestati, et Legislationi Divinae. Quis nisi atheus, id negabit? An propterea destruitur unitas Reipublicae, quia Princeps stat sub potestate, et legislatione divina? Cur ergo destruetur unitas Reipublicae, si Princeps in iis quae ad Religionem pertinent, subsit potestati, et legislationi Ecclesiae? Egregie S. Thomas (2). ,, Quia, *inquit*, ,, vitae, qua in praesenti bene vivimus, finis est beatitudo caelestis, ad Regis officium pertinet, ea ratione vitam multitudinis ,, bonam procurare, secundum quod congruit ad caelestem beatitudinem consequendam, ut scilicet ea praecipiat, quae ad caelestem beatitudinem ducunt, et eorum contraria, secundum ,, quod fuerit possibile, interdicat (3). Quae autem sit ad veram ,, beatitudinem via, et quae sint impedimenta ejus, ex lege divina cognoscitur, cujus doctrina pertinet ad Sacerdotum officium, secundum illud Malachiae 2. (v. 7.) *Labia Sacerdo-*

---

(1) Scimus, incredulos id negare; nullam enim agnoscunt vitam futuram; vel si quam agnoscunt, eam reponunt in sola cognitione, et amore Dei naturali. Verum contra ipsos jam demonstrata est § 681. necessitas Religionis revelatae ex hoc ipso quod homo ordinatur ad Deum, qui omnem intellectus, et voluntatis creatae capacitatem excedit. (2) § 708. (3) Luc. cit. c. 15.

(4) Aurea haec doctrina refellit quod Rousseaus scribit loc. cit. loquens de supremo Principe: ,, Comme il n' a point de compétence dans l' autre Monde, quelque soit ,, le sort des Sujets dans la vie à venir, ce n' est pas son affaire, prourvu qu' ils

,, *tum custodiunt scientiam, et legem requirent de ore ejus.* Et ideo in Deuter. 17. (v. 18.) Dominus praecipit: *Postquam sederit Rex in solio Regni sui, describet sibi Deuteronomium ,, legis hujus in volumine, accipiens exemplar a Sacerdotibus ,, Leviticae Tribus, et habebit secum, legetque illud omnibus ,, diebus vitae suae, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba, et caeremonias ejus, quae in lege praecepta sunt* ,,. Tantum igitur abest, ut duplicitas capitis, et Legislationis in Rebuspublicis Christianis quidpiam obsit earum unitati, ac felicitati; quin sit omnino necessaria, ut Princeps qui Reipublicae praeest, ordinare possit subjectum populum ad finem ultimum ipsius Reipublicae, quae est caelestis beatitudo, accipiens doctrinam legis divinae ex ore Sacerdotum, ac praesertim ex ore summi Sacerdotis, quem Deus posuit regere universam suam Ecclesiam. Non sunt ergo Catholici, qui detrahunt auctoritati supremarum Civilium Potestatum agnoscentes in Christianis Rebuspublicis Potestatem etiam Ecclesiasticam, quae praeest rebus ad Religionem pertinentibus. Impii homines sunt illi, qui Principes Civiles potestate spoliant *praecipiendi ea quae ad caelestem beatitudinem ducunt, et eorum contraria interdicendi* (1).

,, soient bons Citoyens dans celle ci ,,. *Cum ad ipsum nihil pertineat de altero Mundo, quaecumque sit subditorum sors in vita futura, tale negotium ad ipsum non spectat, modo sint boni cives in hac vita.* Negamus, quempiam posse esse vera, et absolute bonum civem, nisi in hac vita bene vivat. Si enim male vivat, etiamsi non sit deordinatus a bono communi multitudinis, est tamen deordinatus a fine ultimo, ad quod ipsum bonum commune multitudinis ordinatur; ideoque vere, et absolute bonus civis non est, qui ordinari debet ad ipsum ultimum finem, ad quem ordinatur bonum commune Reipublicae. Finis autem vitae, qua bene vivitur, est futura vita, sive caelestis beatitudo: nam ut ait Sanctus Augustinus Tract. 45. in Joan. ,, Ad hoc debet unicui- ,, que prodesse bene vivere, ut detur illi semper vivere: nam cui non datur semper ,, vivere, quid prodest bene vivere ,,? Cum ergo ad Principes pertineat curare ut subditi bene vivant, ad ipsos pertinet etiam curare, ut ea ratione vitam instituant, quae congruat assequutioni felicitatis aeternae. Et cum haec assequutio pendeat a vera Religione, sine qua nemo Deum assequi potest, pertinet etiam ad Principes praecipere, ut populi subjecti veram Religionem sectentur, et interdicere ea quae illius puritatem labefactare possunt. Quare praecipue ipsis curandum est, ut conatibus incredulorum resistant; qui idcirco omni in hac re potestate Principes spoliant, ut nemine contradicente impietates spargere suas possint.

(1) De hac eadem re agens impiissimus Rousseaus, non dubitavit Christum Dominum Mahumeto postponere, quasi is formam regiminis melius constituerit, collata Principi utraque potestate in Religionem, et Rempublicam. ,, Mohomet, *inquit*, eut de vues très-saines; il lia bien son système politique, et tant que la forme de son gou- ,, vernement subsista sous les Califes ses successeurs, ce gouvernement fut exactement un, et bon en cela. ,, *Mahumetus sanissime vidit; recte composuit suum systema politicum, et quousque forma gubernii substitit sub Califis eius successoribus; gubernium fuit perfecte unum, et in hoc ipso bonum.* In his autem verbis nescimus utrum magis impietatem, quam stultitiam Rousseau debeamus detestari. Nam ipsemet *lett.* 1. *écrit de la montagne*; ,, Nous, *ait*, croyons Jesus-Christ revêtu de cette ,, autorité (divine); nous reconnoissons une vertu plus qu' humaine dans sa conduite, ,, et une sagesse plus qu' humaine dans ses leçons ,,. *Nos credimus Jesum Christum divina praeditum auctoritate; in eius agendi ratione virtutem agnoscimus huma-*

815. Ad secundum negamus, Religionem Christianam quidpiam eorum interdicere, quae conferre ad Reipublicae felicitatem possint. Si ex factis concludenda res est, ubinam in toto Orbe scientiae, artes, commercia, omnisque humanae vitae ratio magis coluntur, quam in iis regionibus, in quibus viget Christiana Religio? Non putamus, Boulangierum, Rousseaum, aliosque incredulos ausos fuisse dicere, Galliarum Regnum, in quo Christus adoratur, minus esse cultum, quam Imperium Turcarum, Sinensium, Iaponiorum, Malabaricorum, Æthiopum, etc.

816. Sed percurramus singula Boulangieri objecta. Coelibatus, inquit, propagationi nocet. Peto, an populi frequentia magis floreant regiones quae Mahumetanis subsunt, an vero, quae parent Principibus Catholicis? In illorum regionibus olim exstabant Urbes celeberrimae, Antiochia, Ephesum, Philadelphia, Carthago, etc. quae tamen vel non extant amplius, vel ad vilissimos pagos sunt redactae: et nisi inter Mahumetanos tot essent Graeci, Armeni, Syri, Galli, Itali, etc. deserta essent, et horrida omnia. Mahumetani de coelibatu ne cogitant quidem; imo polygamiam servant; cur ergo tam magna in eis depopulatio, ac pene vastatio (1)? Pleraeque etiam septentrionales regiones, in quibus nulla coelibatus habetur ratio, non ita civibus abundant ut olim, cum in eis coelibatus colebatur, neque ut Gallia, et Italia, ubi multi sunt coelibes (2). Praeterea quisquis leviter attigit

---

na majorem. et sapientiam plusquam humanam in ejus lectionibus. Poteratne pugnantius loqui? nam quomodo sapientia plusquam humana, planeque divina in Christo fuisset, si minus Mahumeto vidisset in forma Religionis constituenda? Pudeat tandem Rousseau admiratores etiam Catholicos laudibus efferre tale impietatis, et contradictionum monstrum.

(1) Genuensis in Lect. Œcon. Civ. p. 1. c. 5 § 26. hujus depopulationis caussam refert in ipsam polygamiam, subscribitque Premontualio affirmanti, polygamiam propagationi humanae obesse, non prodesse. At si id verum foret, cur Deus dispensavit cum Sanctis Patribus Veteris Testamenti, ut plures habere uxores possent? Censetne debet dispensasse, ut impediretur propagatio major, quae haberi potuisset per monogamiam? aut forte dicetur dispensasse, ut magis illi possent voluptati indulgere? Utrumque cum Dei sapientia, et sanctitate pugnat. Dispensavit ergo, ut docet S. Thomas in 4. d. 33. q. 1. a. 2. *ut major esset multiplicatio prolis ad cultum Dei educandae.* Quod idem docet S. Augustinus Ser. 51. al 63. de div. cap. 15. „ Ut filios, inquit procrearent, ideo illis permissum est, ut plures (uxores) haberent. Nam si libido „ immoderata placeret Deo, sic permitteretur illo tempore, ut una foemina haberet „ plures viros, quomodo unus vir plures foeminas. Quare omnes foeminae castae non „ habebant amplius uno viro, vir autem plures foeminas? nisi quia plures habere foe„ minas unum virum, pertinet ad prolis numerositatem: una autem foemina non quo „ plures habuerit viros, plures poterit parere filios „. Polygamia igitur se ipsa non impedit, sed promovet procreationem filiorum. Non ergo polygamia caussa esse potest desolationis regionum plurimarum in Turcico imperio; imo ex polygamia ipsa innumerabilis ferme ibi deberet esse hominem multitudo. Alia igitur debet esse caussa illius depopulationis. Miramur quod impii polygamiam non advocarint, ut Respublicae frequentiores civibus essent; ideoque in Evangelica Lege non coelibatum modo, sed etiam monogamiam damnarint, tamquam adversam publicae felicitati.

(2) Verus non fictus Mirabaud in praeclaro opere *L' ami des hommes* to. 1.

veteres Geographos, Strabonem, Melam, Ptolemaeum, eosque cum posterioribus Geographis contulit, novit, quam magna Urbium, Pagorum, Locorum, accessio facta sit Urbibus, Pagis, Locis, quae a Geographis illis antiquioribus describuntur; quamquam posterioribus seculis magnus extiterit numerus coelibum. Nunc quoque in iis ipsis regionibus, in quibus a multis colitur coelibatus, frequens est populus, praesertim in Gallia. Non est igitur coelibatus, qui depopulatur Regna, aliae inquirendae sunt caussae. A qua nos inquisitione supersedentes, cum ad rem nostram non faciat, dicimus, satis prospectum iri propagationi sobolis, etiam ubi multi sunt coelibes (qui numquam erunt valde multi, *non enim omnes capiunt verbum istud*, ut dicit Christus Matt. 19, v. 11.) si ut ait Apostolus 1. ad Thessal. 4. v. 4. sq. *sciat unusquisque vas suum possidere in sanctificatione et honore, non in passione desiderii. sicut et gentes quae ignorant Deum* (1). Denique Christiana Religio coelibatum non praecipit, sed consulit iis qui ad altiorem perfectionem adspirant (2). Vere-

---

c. 2. refert querelas Davidis Hume, aliorumque Anglorum, quod Anglia in dies magis ac magis depopulabatur; aitque, veram caussam illos non tetigisse, quam ipse judicat repositam in Angliae divitiis. In Anglia certe non multi sunt coelibes. Nihilominus Genuensis loc. cit. in not. ad § 28. loquens de regionibus septentrionalibus, ait: „ Io crederei „ più tosto, che se vi è stata dopo il XII. secolo qualche mancanza di popolazione, sia „ più da attribuirsi al celibato delle donne, che sottrae i fondi alla generazione, che alla Monogamia. „ *Si qui post* XII. *seculum est ibi frequentiae populi defectus, crederem potius tribui magis debere coelibatui mulierum, qui generationi subtrahit fundos, quam Monogamiae*. Legantur quae Valsechius *De' fondamenti*, etc. l. 2. c. 12. § 8 in not. refert ex Auctore *Lettres sur les Anglois*, et ex Litteris Pastoralibus Pseudo episcopi Londinensis; et verior perspicietur caussa defectus, quam Hume deflebat.

(1) Quaerere quis posset, utrum increduli homines qui coelibatum collocant in Reipublicae damnis, addiderint generationi fundos, ut Genuensiana utamur phrasi? Quid addiderint Spinoza, Hobbesius, Baelius, Voltairius, aliique eorum, non videmus. Cur ergo exprobrant Catholicis coelibatum, si ipsi uxorem ducere neglexerunt? Et si adeo erant solliciti de addendis generationi fundis ad Reipublicae felicitatem, cur nihil ipsi addiderunt? Fortasse dicent, ita se gessisse, ut possent liberius vacare studiis. At si hoc dicent, cur non licebit Catholicis colere coelibatum, ut possint liberius vacare Deo, et studiis propter Deum?

(2) Auctor *Exam. de la Relig.* c. 10. putat, coelibatum esse praeceptum singulis Christianis; idque ita demonstrare credit: Omnes Christiani tenentur tendere ad perfectionem: nam Christus dixit: *Estote perfecti*. Atqui virginitas perfectior est matrimonio; ergo omnes Christiani amplecti virginitatem debent, ut sint perfecti. Coelibatus ergo singulis Christianis est praeceptus. Quis non videt paralogismum? Perfectio Christiana non consistit in consiliis, sed in caritate. *Unumquodque*, inquit S. Thomas 2. 2. q. 184. a. 1. *dicitur esse perfectum, in quantum attingit proprium finem, qui est ultima rei perfectio. Caritas autem est, quae unit nos Deo, qui est ultimus finis humanae mentis, quia* qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo, *ut dicitur* 1. *Joan.* 4. Virginitas ergo, ut et alia consilia non sunt ipsa perfectio, sed perfectionis instrumenta, non quidem absolute necessaria ad habendam caritatem, et adsequendum finem ultimum, sed ut facilius, et securius ad illum perveniamus, ut idem S. Thomas demonstrat loc. cit. a. 3. Quid ergo concludit jactata illa demonstratio?

mur autem, ne propter nuptias intempestive ab iis initas, qui filios alendi facultates non habent, recrudescant malum, quod in ethnicis deplorabat S. Iustinus M. (1). scribens: *hominum improborum esse pueros recens natos exponere* (2), qui postea *ad stupra non puellas solum, sed etiam masculos producant;* ideoque *et puerorum ad turpes dumtaxat usus, et foeminarum pariter, ac ambigui sexus hominum. ac nefanda patrantium turba ad hoc piaculum prostat* (3). Ceterum si inter milites magna est coelibum multitudo, neque id obest Reipublicae felicitati, quia milites pro Republica pugnant; si leges Fideicomissorum, et Majorascatuum in Rebuspublicis recte ordinatis sunt constitutae, nec sapientissimis Viris visae sunt nimium subtrahere fundos humanae generationi, ad conservandum splendorem illustrium familiarum (4); cur coelibatus Ecclesiasticorum, et Religiosorum, ut Deo rebusque divinis vacare diligentius possint, politicae utilitati perniciem creabit (5)?

---

(1) Apolog. p. 1. n. 27.

(2) Probare non dubitavit Montesquius veterum Romanorum morem exponendi suos filios. L. 23. c. 22. ait: „ Les premiers Romains eurent une *bonne* police sur l'ex„ positions des enfans „. Citatque Dionysium Halicarnasseum scribentem, Romulum praecipisse ut filii deformes, et monstrosi exponerentur. Quid si parentes hanc sequi vellent Montesquii sententiam, et *bonam* censerent *politicam* exponendi filios deformes? Nonne agerent contra justitiam naturalem, quae parentibus imponit onus alendi filios etiam deformes? Montesquius autem hasce tradebat lectiones agens *de spiritu legum.*

(3) Addit S. Thomas post Aristotelem 2. Polit. lect. 6. modum esse ponendum procreationi filiorum „ quia si permittatur, quod in infinitum homines generent, ... ex „ necessitate sequitur, quod ex hoc proveniat caussa paupertatis civibus: multi e„ enim filii pauperes erunt, habentes id solum quod eorum pater dives habebat: ex paupertate autem civium sequitur quod sint seditiosi, et maligni, quia dum non ha„ bent necessaria vitae, student ea acquirere fraudibus, et rapinis „. Haec est vera politica, non ea quam vellent inducere increduli, sublato coelibatu, qui potius necessarius est ad Reipublicae tranquillitatem.

(4) Non sumus nescii, ejusmodi leges Fideicommissorum, et Majorascatuum Genuensi non placuisse, propterea quod, ut scribit loc. cit. § 22. *i Fendi, e i Fedecommessi, poichè* „ sono de' primogeniti, obbligano i secondogeniti per la tenuità del loro patrimonio, al „ celibato, o religioso, o militare, o domestico; e così annientano i fondi della propagazio„ ne del genere umano „. *Feuda, et Fideicommessa, quia ad primogenitos pertinent, cogunt secundogenitos, ob patrimoni tenuitatem, ad coelibatum religiosum, aut militarem, aut domesticum; atque ita in nihilum redigunt fundos propagationis generis humani.* Magna sane audacia, improbare leges jamdiu constitutas in politioribus Regnis, et constanti usu retentas. Dividatur autem tota haereditas patris nobilis, ac divitis inter multos filios haeredes, ut Genuensis jubet, iique omnes per matrimonia fundos augeant propagationis humani generis; ubinam erunt amplius familiae illustriores? Divisa haereditas inter filios, et rursus inter eorum filios, ac nepotes, vix subsistet amplius, multique erunt pauperes et absurda sequentur, quae innuimus not. praec. Haec fortasse non displicebant Genuensi, qui pro aequalitate Quakerorum laborabat. At neminem sanatum reperiet, qui ei subscribat; praesertim quia haec ipsa ejus doctrina seditiosa est, ut quisque videt, vel nobis tacentibus. Neque sequitur, secundo genitos esse coelibes invitos: nam ei ipsi animadvertere debent, non casu, sed Dei providentia primogenitos non esse; ideoque voluntarie debent parere legi, quae ipsos a jure primogenitorum excludit; id quod erit, si Christiane sint educati.

(5) Multa de generis humani propagatione scribit Montesquius l. 23. Longum nimis esset, universa recensere, et in singula animadvertere, ut facillime possemus.

817. Falsum est autem, Religionem Christianam absolute damnare divitias, ac divites, damnat enim abusum. *Divitibus hujus seculi*, ajebat Apostolus 1. ad Tim. 6. v. 17. sqq. *praecipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum . . . Bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum,*

Haec tantum sint satis. Itaque c. 21. agens de legibus Romanis pertinentibus ad speciei propagationem, et de mutationibus in eis factis a Constantino, ait: „ De ce premier objet vinrent ces loix qui donnérent une telle autorité aux Evêques, qu' elles „ ont été le fondament de la Jurisdiction Ecclésiastique „. *Ex primo hoc objecto manarunt leges, quae talem Episcopus auctoritatem dederunt, ut ipsae fuerint fundamentum Jurisdictionis Ecclesiasticae.* En paucis Jurisdictio Ecclesiastica in nihilum redacta. Nam si leges Constantini fuerunt ejus fundamentum, nulla fuit ante Constantinum nec ulla est jurisdictio Ecclesiastica juris divini.

Paulo post: „ La même raison, *ait*, de spiritualité qui avoit fait permettre le Cè„ libat, imposa bientôt la nécessité du Célibat même. Dieu ne plaise que je parle ici „ contre le Célibat qu' a adopté la Religion: mais qui pourroit se taire contre celui „ qu' a formé le libertinage „? *Eadem spiritualis ratio, ob quam coelibatus fuerat permissus, non multo post necessitatem ejusdem coelibatus imposuit. Absit, ut loquar contra coelibatum, quem Religio adoptavit: at tacere quis posset contra illum, quem formavit licentia?* Coelibatus in Christiana Religione numquam fuit tantum *permissus*; permittuntur enim ea quae sunt mala: coelibatus autem est opus perfectionis. Numquam vero fuit imposita *necessitas* coelibatus, nisi iis tantum qui voluntarie ad illum se obligavere per votum. Hos videtur ferire Montesquius, quasi dicat, non reprobo coelibatum eorum, qui nulla lege ad illum tenentur; reprobo coelibatum illorum, qui cum voto se adstrinxerint, postea rangunt ex libidine. Non negamus, aliquos hujus generis esse coelibes: nam et ipsi thesaurum portant in vasis fictilibus. At quis, nisi impie, dixerit, licentiam esse hujus coelibatus caussam?

Scimus, in Apologia op. Montesquii p. 2. de coelibatu, excusationem praetexi, quod coelibatus, quem Montesquius dicit oriri ex licentia est coelibatus illorum, qui matrimonii jugum ferre nolunt, ut licentiosius vivant. Sed vanum est effugium: nam Montesquius loquitur de coelibatu, cujus, *necessitatem eadem spiritualis ratio induxit, ob quam coelibatus fuerat permissus*: quod certe non respicit coelibatum assumptum ad fovendas licentias, sed pertinet ad coelibatum *ex voto*, qui *necessarius* fit ex caussa spirituali.

De Nosocomiis Montesquius agens c. 29. ait: „ Henri VIII. volant réformer l' E„ glise en Angleterre, détruisit les Moines, nation paresseuse par elle-même et qui „ entretenoit la paresse des autres... Il ôta encore les hôpitaux, où le bas peuple trou„ voit sa subsistance. „ *Henricus VIII. reformare volens Ecclesiam Anglicanam, destruxit Monachos, gentem otiosam se ipsa, et quae fovebat otium aliorum.. Sustulit etiam nosocomia, in quibus plebei homines suam reperiebat subsistentiam.* Docuerat jam l. 14. cap. 7. *Monachatum ortum esse in calidis regionibus Orientis, in quibus homines minus ad actionem, quam ad contemplationem sunt apti*: Le „ Monachisme est né dans les pais chauds d' Orient, ou l'on est moins porté a l' action „ qu' à la spéculation „ Itaque statum perfectionis Christianae ad physicas dumtaxat leges revocavit; sibique contradixit: nam Monachi magno numero erant in Anglia, ut erant, et sunt in aliis Septentrionis, et Occidentis partibus, quae certe non sunt nimis calidae. Comparaverat etiam ibid. Monachos nostros, qui sunt electa portio Religionis Christianae, cum *Dervichis* Mahumetanis, aliisque similibus Indiarum hominibus. „ En Asie le nombre des Dervichs ou Moines semble augmenter avec la chaleur du „ climat; les Indes où elle est excessive en sont remplies „. Non fuit autem illi satis ita impie scripsisse, nisi commendaret etiam Henricum VIII. qui Ecclesiae Anglicanae se constituit *caput*. et a Catholica Religione ob vesanum amorem descivit, legitima repudiata uxore; qui si inducto schismate, et haeresi, Anglicanam *reformarit* Ec-

ut apprehendant veram vitam. Quibus ex verbis non solum constat, bonum usum divitiarum prodesse divitibus, ut apprehendant vitam aeternam; sed etiam evidentissime demonstratur iniquitas Frereti effutientis, Apostolos ad Christum non convertisse, nisi populi foecem. Similiter nec prohibet Religio Christiana curam, et industriam in rebus temporalibus, modo ita curentur, ut caritas non occidatur. Sollicitudo autem, quam Christus prohibet, non respicit industriam, et laborem, quem Christiani impendere debent pro ratione status in procurandis vitae ac statui necessariis; sed ad eos pertinet, qui nimium suis confidunt viribus; nulla habita ratione divinae Providentiae.

818 De bello justo, quod licitum sit Christianis, jam supra diximus § 488. Nunc autem ad sophisma Boulangieri respondentes, negamus, neminem posse certo *moraliter* scire, se esse in statu gratiae: nam si nullius peccati lethalis homo sit sibi con-

---

clesiam magnumque fecerit facinus, Monachos destruendo, et nosocomia tollendo. Ne miremur, Montesquius cum haec scribebat, eodem spiritu ducebatur, quo celeri increduli: nam qui aliter potuisset originem Monachatus repetere a climate: Monachos nostros comparare cum *Dervichis*; Henricum VIII. celebrare tamquam *reformatorem* Ecclesiae Anglicanae?

Quia vero Monachos habet ut gentem otiosam, e foventem in aliis otium, ei opponimus non Mabillonum in Praefat. ad sec. I. Benedict. n. 114. non Gaullierum, *Les lettres Persan convaincues d'impiété* pag. 92. neque Sanderum l. 1. de Schism. Anglicano ad an. 1535. aliosque Scriptores catholicos, sed Anglum Protestantem Joannem Marshamum in Propylaeo ad Monasticum Anglicanum, ubi inter cetera scribit: Monachatus olim maxima fuit pars gentis Ecclesiasticae; et parietes coenobiales diu sanctitatis, at melioris litteraturae fuerunt sepes. Ex illo seminario prodierunt ingentia illa Christiani orbis lumina Beda, Alcuinus, Willebrordus, Bonifacius, alii ob doctrinam, et propagatam fidem impense colendi. Absque Monachis nos sane in historia patria essemus pueri ,,. Hi scilicet sunt geus illa *otiosa*, aliorum fovens otium quam merito Henricus VIII. morum perditissimorum, reformandae Anglicanae Ecclesiae caussa, exterminandos curavit, Montesquio plaudente. Sed audiendus est Wood et ipse Anglus e Protestantium coetu, qui loquens de falsis Angliae Reformatoribus, sic ait in Hist. Univers. Oxon. ad an. 1535. Revera hi Aristarchi potestate aucti, quam minime merebantur, facili compendio alios inscitiae postulabant, quo propriam minus suspectam redderent, instauratores se litterarum professi, ut Eruditorum opes interverterent, rapinis, et sacrilegio reformationem praetexentes ,,. Videat Montesquius, videant qui ipsum admirantur, et sectantur, an haec aptari eis possint; otiumque et inscitiam idem Monachis exprobrent, *ut propriam minus suspectam reddant*, utque rapinis, et sacrilegiis in eorum irruant bona. Sequitur Wood: ,, Statuere visitatores illi familias plerasque Religiosas vel scelerum gravissimorum ultro insimulare, cum interim latifundia sola, et opes, quibus abundabant, in crimine versabantur,, Haec vera, imo unica caussa fuit, cur tantopere in Monachos Angli fuerint debacchati. Pergit Wood, atque Academiam Oxoniensem tunc temporis pene collapsam deflens: Ceterum, *inquit*, certissimum est defloruisse sub haec disciplinas, artesque intermortuas jacuisse... quare meminisset Rex Henricus, Academiam nostram quoad mores juxta, ac eruditionem in pejus ruentem criminatus id sibi praesertim, aut Consiliariis suis tribuendum fuisse, cum nemo ignoret, ingenia hominum paupertate non minus, quam luxu corrumpi ,, Idem Wood de nostris Fratribus agens: ,, Hospitium, *inquit*, illud (Dominicanorum) cum tota clausura terrae etc. ab Henrico VIII. anno Regni 36. pro 1094. libris distrahebantur. ,, Illos autem *(Dominicanos)* memoria aeterna insidere fas est, qui haud sine ingenti rei academicae emolumento nobiscum agebant ,,. Sed de his hactenus.

scius, quod non expiarit Sacramento poenitentiae, *moraliter*, etsi non *absolute*, nisi ex speciali revelatione, certus est de statu gratiae. Dum autem in bello justo se exponit periculo mortis, ut legitimae pareat potestati, hoc ipso meretur. Qui autem in bello justo hominem occidit, cujus internam dispositionem ignorat, tam non agit contra caritatem, quam contra caritatem non agit minister justitiae, qui reum etiam in criminibus obstinatum suspendit; facit enim quod debet, et ex culpa illius est, ut nolit aeternae suae saluti consulere.

819. Ad tertium dicimus, Boulangierum studiose confundere Christianos tendentes ad statum perfectionis vitae contemplativae, cum reliquis qui vitae activae dant operam. Fatemur, Rempublicam non posse subsistere ex solis contemplativis; sed ubinam praecipit Christiana Religio, ut omnes Christiani sint soli vitae contemplativae addicti? In ipsa Ecclesia *non omnia membra eumdem actum habent*, ut dicitur Rom. 12. v. 4. et *divisiones gratiarum sunt*, *et divisiones ministrationum*, *et divisiones operationum*, ut habetur 1. Cor. 24. v. 4. sqq. Non ergo Christiani inconsequentes sunt, etiam cum desiderant exire de mundo: nam licet cognoscant non habere hic manentem civitatem, et futuram inquirant, ut Apostolus monet Hebr. 13. v. 14. et se habeant in hoc mundo *tamquam advenas*, *et peregrinos*, ut loquitur S. Petrus in 1. Epist. c. 2. v. 11. non propterea munera praetermittunt, quae quisque in Republica obit, nec praetermittere possunt, nisi debito desint.

820. Ad quartum respondemus, tantum abesse, ut sub Christiana Religione periclitetur tranquillitas publica, quin sub illa maxime firmetur; ipsa enim docet, ut *reddamus Caesari*, *quae Caesaris sunt*. Matt. 22. v. 21. Ipsa praecipit, ut *omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*... *non solum propter iram*, *sed etiam propter conscientiam*; utque reddamus omnibus debita: *cui tributum. tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem; cui honorem, honorem*. Rom. 13. v. 1. sqq. Ipsa indicit 1. Pet. 2. v. 13. sqq. ,,. Subjecti estote omni humanae ,, creaturae propter Deum: sive Regi, quasi praecellenti, sive ,, ducibus tamquam ab eo missis... Omnes honorate: fraternitatem diligite: Deum timete; Regem honorificate. Servi subditi ,, estote in omni timore dominis, non tantum bonis, et modestis, sed etiam dyscolis ,,. Pugnantne haec tam sancta, tam justa, tam pacifica documenta cum Reipublicae tranquillitate (1)? Novimus, quaenam sit tranquillitas, quam impii optant.

(1) Calumniatur Boulangierus cum scribit loc. cit. ,, Dans la naissance du Christianisme, nous voyons ses Apôtres, sans pouvoir, prêcher la subordination; dés ,, qu' il se vit soutenu, il prêcha la persécution; des qu' il se vit puissant, il prêcha ,, la révolte, il déposa des rois, il les fit égorger ,,. *Initio nominis Christiani, vide-*

Vellent adversus Religionem irruere, eamque obliterare e cordibus hominum, ut in Reges et in Rempublicam possent insurgere, et anarchiam inducere: et cum sibi timeant a publicis Potestatibus, eas de persequutionibus accusant, sublatamque dicunt publicam tranquillitatem, non eam quidem, quam boni amant cives, sed eam quam quaerunt grassatores, et latrones, ne puniantur.

821. Ad quintum negamus, majorem divitiarum partem in Ecclesiasticorum manus transisse. Calculus fiat divitiarum, quas possident in unoquoque Regno Magnates, Nobiles, Cives, Mercatores; eaeque comparentur cum divitiis Ecclesiasticorum, quarum copia tantopere extollitur, et deprehendetur maximus illarum excessus. Praeterea, si singulas Domos Monachorum praesertim, et aliorum Religiosorum scrutentur, vix in eis invenietur quod necessarium est ad sobriam eorum sustentationem, ad Ecclesiae cultum, ad pauperes reficiendos; imo non raro gravatae reperientur aere alieno, quo multoties gravantur, ut publicis occurrant necessitatibus, et pauperes alant. Peto autem cuinam usui destinantur Ecclesiasticorum divitiae? nonne earum maxima saltem pars impenditur in eadem Republica, in qua Ecclesiastici degunt, in ipsorum, et domesticorum, et pauperum, et Ecclesiarum ejusdem Regni, et Civitatis usum? Quid ergo detrimenti Respublica patitur? Transeant eorum divitiae in manus incredulorum (quod unice intendunt) quid boni? Ad saltatrices, et cantatrices devenient; impendentur in luxus, in commessationes, in ludos, in libidines, nam hae sunt ipsorum deliciae (1). Mala

---

mus ejus Apostolos potentia destitutos, praedicare subjectionem; postquam in tuto se positum vidit, rebellionem praedicavit. Reges deposuit, eos fecit jugulare. Calumniatur, inquam; Ecclesia enim Catholica semper eamdem doctrinam Apostolorum retinuit, reprobavitque subditorum rebelliones erga legitimos Principes, ac tyrannicidium execrata est, ut infra ostendemus. Principibus bellum indicunt increduli, et seditiones commovent nefandissimis libris suis; imo de victoria non post longum temporis obtinenda sibi adblandiuntur, Rousseaus omnium illorum loquitur ore, *Emil.* Tom. 1. par. 2. l. 3. „ Je le tiens pour impossible, que les grandes Monarchies de „ l' Europe aient encore long-tems à durer: toutes ont brillé, et tout état qui brille „ le est sur son déclin. J'ai de mon opinion des raisons plus particulieres, que cette „ maxime; mais il n'est pas a propos de les dire, et chacun ne les voit que trop „ *Puto fieri non posse ut magnae Monarchiae Europae longiori adhuc tempore durent. Omnes fulguraruni, et omnis status qui fulgurat, suae declinationi proximat. Ad hanc me opinionem inducunt peculiares rationes, praeter eam, quae dicta est; sed opportunum non est de illis dicere; quilibet tamen eas probe videt.* Quid haec aliud significant, quam impios occulte conspirasse adversus supremas Potestates, nihil que aliud expectare, quam datam occasionem, auctumque proselytorum numerum, ut re compleant quod cogitarunt? Ideo de persequutionibus conqueruntur Principum, et Ecclesiae Catholicae, quae ipsorum impias cogitationes deturbant. At sic habeant: Catholici Principes numquam cessabunt ab eis persequendis, qui aeque hostes sunt et Religionis, et Reipublicae.

(1) Auctor impii operis fabulae apum ad mel, scilicet Mandevillius, hoc tamquam principium statuit, *corruptionem hominum societates formasse, easque conservare.*

redibunt, quae Oxonii deflebat Wood (1) scribens; ,, Lamentatione digna res fuit audire populi, et plebejorum lacrymas; ,, summa enim in his Coenobiis vigebat hospitalitas, putan-,, turque ex hac suppressione amplius quam 10000. personarum ,, omni spe, et re ad victum, vestitumque necessaria exci-,, disse (2) ,,.

822. Ut autem Boulangierus videat, ex quo manarit fonte, et quam vetus sit ejus conquestio, describimus Prudentii carmina in Hymno S. Laurentii, in quo Praefectum Urbis inducit ita ob pecuniae famem ex S. Diacono exquirentem Ecclesiae thesauros;

Abest atrocioribus
Censura fervens motibus,
Blande, et quiete efflagito
Quod sponte obire debeas.
Hunc esse vestris orgiis
Moremque. et artem proditum est,
Hanc disciplinam foederis,
Libent ut auro Antistites.
Argenteis scyphis ferunt
Fumare sacrum sanguinem,
Auroque nocturnis sacris
Adstare fixos cereos.
Tunc summa est cura fratribus.
Ut sermo testatur loquax,
Offerre fundis venditis
Sestertiorum millia.
Addicta avorum praedia
Foedis sub auctionibus
Successor exhaeres gemit
Sanctis agens parentibus.
Haec occulantur abditis
Ecclesiarum in angulis,
Et summa pietas creditur
Nudare dulces liberos.
Deprome thesauros, malis
Suadendo quos praestigiis
Exaggeratos obtines
Nigrante quos claudis specu.
Hoc poscit usus publicus,
Hoc fiscus, hoc aerarium.
Ut dedita stipendiis
Ducem juvet pecunia.
Sic dogma vestrum est audio,
Suum quibusque reddito.
En Caesar agnoscit suum
Nomisma numis inditum.
Quod Caesari scis, Caesari
Da nempe justum postulo,
Ni fallor. haud ullam tuus
Signat Deus pecuniam.
Nec cum veniret, aureos
Secum Philippos detulit;
Praecepta sed verbis dedit
Inanis a marsupio.
Implete dictorum fidem
Quam vos per orbem venditis
Numos libenter reddite,
Estote verbis divites.

---

(1) Loc. cit. ad an. 1536.

(2) Non ignoramus, Montesquium loc. cit. animadvertere ex Henrici reformatione suscitatum in Anglis fuisse spiritum commercii. At Politici, qui praesentem intuentur Angliae statum, decernent, utrum ex magno pauperum numero, qui victum alibi comparare sunt coacti, discrimina fuerint advocata. Certe in Galliis nulla similis reformatio facta fuit a Christianissimis Regibus, ut Montesquius optabat; et nihilominus ibi maxime viguit, ac viget spiritus commercii.

QUAESTIO X.

De officiis hominis erga seipsum.

823. Postquam expendimus officia hominis erga Deum, progredimur ad officia erga nos ipsos (1). Haec in amore, quo quisque se diligit, fundantur (2); officiis enim bona nobis volumus, et quoad possumus, avertimus a nobis mala; quod quidem facimus amando nos ipsos. Amor autem nostri extenditur ad animam, et corpus, ex quibus constituimur, atque ad bona quae ad animam, et corpus pertinent; quisque enim amat ea ex quibus componitur, et quae ad illa consequuntur. Amor autem quo haec prosequimur, desiderium parit eorum conservationis, et perfectionis: nam quae amamus, volumus conservare, et ad perfectionem adducere. Bona porro quae ad animam, et corpus pertinent, vel sunt nobis intrinseca, ut intellectus, voluntas, sensus, valetudo, vel sunt extrinseca, ut fama, honor, divitiae. Hominis ergo officia erga seipsum consistunt 1. in amore sui quoad animam, et corpus, atque bona sive intrinseca, sive extrinseca ejusdem animae et corporis. 2. in quaerenda eorum conservatione, et perfectione, ideoque in quaerendis mediis quibus conserventur, et perficiantur. 3. in iis omnibus removendis, quae eorum conservationi, et perfectioni possunt obesse. Agentes igitur de officiis hominis erga seipsum, 1, quaeremus de amore sui, quem *proprium* vocant. 2. de suicidio, et membrorum mutilatione, quae propriae existentiae, et conservationi opponuntur. 3. de ratione perficiendi animam, et corpus. 4. de defensione non modo propriae vitae, sed et pudicitiae, et famae, et bonorum exteriorum contra invasores.

ARTICULUS I.

Utrum amor sui sit ex lege naturae.

824. Videtur negandum 1. quia Christus Dominus ait Joan. 12. v. 25. *Qui amat animam suam, perdet eam.* Amor autem, quo anima perditur, non potest esse ex lege naturae.

---

(1) Gennensis l. I. de Jur. et offic. c. 9. § I. agere instituens de officiis hominis erga seipsum, *superiori*, inquit, *capite hominum officia theologica exequuti sumus: ad ethica nunc aggredimur.* Minus equidem accurate, nam et ipsa officia erga Deum *ethica* idest *moralia* sunt, imo potissima sunt inter moralia officia.

(2) Pufendorfius in Specim. Controv. c. 5. § 25. et l. 1. de offic. hom. et civ. c. 3. § 13. officia hominis erga seipsum deducit *ex Religione, et socialitate conjunctim* Qua in re sibi non constat: nam in eodem § 13. ait, *officia hominis erga Deum in directe ex socialitate deduci.* Itaque officia hominis erga seipsum manant ex una

825. II. Ut S. Augustinus scribit (1), *amor sui facit terrenam civitatem usque ad contemptum Dei*. Fieri autem non potest, ut ejusmodi amor sit conformis legi naturae.

826. III. S. Thomas ostendit (2), amorem sui esse principium omnis peccati. Quomodo ergo erit ex lege naturae?

Porp. I. *Amor, quo homo naturaliter amat seipsum secundum substantiam, naturam, et naturales proprietates, est ex lege naturae.* II. *Et similiter amor, quo per electionem ordinate amat seipsum, et sua.* III. *Amor autem inordinatus adversatur legi naturae.*

827. Prob. 1. p. ex S. Thoma (3). Amor quo homo naturaliter amat seipsum quoad substantiam, naturam, et naturales proprietates, non est ex electione, sed ex ipsa natura (4), ex qua unaquaeque res habet, ut appetat esse id quod est, et ea quae necessario consequuntur esse. Hoc ipsum autem est ex lege naturae, sive ex Deo auctore naturae, qui talem appetitum homini indidit. Is igitur amor est ex lege naturae: neque in eo differunt boni, et mali, omnes enim, quicumque ii sint, appetunt esse id quod sunt, et ea quae necessario consequuntur esse, nec possunt non appetere, alioquin appeterent malum ut malum, quod demonstravimus (5) fieri non posse.

828. Prob. 2. et 3. p. ex eodem S. Thoma (6). Actus humani, qui scilicet sunt per electionem, si sint conformes rectae rationi, hoc ipso sunt ex lege naturae; si vero non congruant rectae rationi, adversantur legi naturae, ut dictum est (7). Atqui amor quo homo per electionem ordinate amat seipsum, et sua, est conformis rectae rationi, est enim ordinatus in debitum finem, ad quem nisi ordinaretur, jam homo non amaret ordinate seipsum, et sua, contra hypothesim: amor autem inordinatus, non est conformis rectae rationi; est enim inordinatus,

---

tantum socialitate, ex qua indirecte manant et ipsi officia Religionis; idque postulabat Pufendorfii systema statuens socialitatem tamquam legem naturae fundamentalem, ut diximus § 280. sqq. Si autem officia hominis erga seipsum ex socialitate manarent, quisquis extra societatem vixit, aut vivit, ad nulla erga seipsum officia teneretur: quo quid dici potest absurdius?

(1) L. 14. de Civ. c. 28. Vide etiam l. 11. de Gen. ad litt. c. 15. ubi duos amores Dei, et sui mirifice describit.

(2) 1. 2. qu. 77. art. 4.

(3) 2. 2. qu. 25. art. 7.

(4) Non ex electione, sed ex naturae impulsu homo appetit in commune vivere, sentire, intelligere, scire, velle, conservari, esseque beatum, licet in particulari possit libere appetere hoc vel illud genus vitae, sensationis, intellectionis, scientiae, volitionis, conservationis, et beatitudinis.

(5) Tom. 5. § 257. sq.

(6) 2. 2. q. 19. art. 6. et qu. 25. art. 7.

(7) § 250. sqq

quia non ordinatur in finem debitum (1). Prior ergo amor est ex lege naturae, posterior legi naturae adversatur. De hoc autem posteriori sermo est in auctoritatibus in contrarium adductis; quare patet responsio ad objecta.

ARTICULUS II.

Utrum suicidium, et membrorum mutilatio possint aliquando licere.

829. Docuerant olim Stoici, ut dictum est (2), sapientem,

---

(1) Quomodo haec ordinatio, vel deordinatio fiat, exponit S. Thomas locis cit. atque in priori quidem animadvertit; amorem sui tripliciter se habere posse ad caritatem, 1. quidem cum homo se, et sua diligit in Deo, et propter Deum; isque amor includitur in caritate, ideoque ordinatus est; et de ipso loquens S. Augustinus Epist. 155, al. 52, n° 15· ait: „ Quia nemo nisi diligendo Deum, diligit seipsum, non opus erat, „ ut dato de Dei dilectione praecepto, etiam seipsum homo diligere juberetur, cum „ in eo diligat seipsum, quod diligit Deum „· 2· cum homo in amore proprii boni finem constituit; et talis amor est deordinatus, et opponitur caritati; deque eo idem S. Augustinus ibid· loquitur cum docet, „ nullam esse aliam dilectionem, qua quisque „ diligit seipsum, nisi quod diligit Deum. „ Statim enim addit: „ Qui aliter se dili- „ git, potius se odisse dicendus est. Fit quippe iniquus, privaturque luce justitiae, cum „ a potiore, ac praestantiore bono aversus, atque inde vel ad seipsum conversus, ad „ inferiora, et egena utique convertitur; fitque in ipso quod veracissime scriptum „ est: *Qui autem amat iniquitatem, odit animam suam* „ 3. cum quis diligit quidem seipsum ratione proprii boni, non tamen in proprio bono rationem ultimi finis constituit: isque amor ordinatus est circa finem proximum, qui cum fit *bonus*, natura suae fertur *seipso* in finem ultimum, scilicet Deum, a quo est omne bonum; etsi operans non referat actu proprium illud bonum in Deum, cum non urget praeceptum referendi, ut diximus § 231.

In posteriori autem loco animadvertit, principale bonum in homine esse naturam rationalem, quam Apostolus 2. Cor. 4. vocat *interiorem hominem*; secundarium vero bonum esse naturam sensitivam, et corporalem, quam idem Apostolus ibid. appellat hominem *exteriorem*. Qui ergo *interiorem* hominem praefert *exteriori*, ut faciunt boni, ordinate agit; ordo enim poscit, ut principalius praeferatur minus principali· Qui autem hominem *exteriorem* praefert *interiori*, ut mali faciunt, ordinem pervertit, existimans principale in seipso naturam sensitivam, per quam convenit cum bestiis; ideoque amor est deordinatus, imo non est verus amor, quia diligit id quod ipse reputat seipsum esse. Haec ibidem magis explicat S. Doctor, atque ut legatur attente, vehementer optamus; exponit enim statum felicem bonorum, et infelicem malorum. Idipsum altius repetit 9. Ethic lect. 4. „ Unusquisque, *inquit* vult se esse, inquantum con- „ servatur id quod ipse est: id autem quod maxime conservatur idem in suo esse, „ est Deus... quia est immutabilis· Deo autem maxime sumus similes secundum in- „ tellectum... Et ideo esse uniuscujsque hominis maxime consideratur secundum in- „ tellectum. Unde virtuosus qui totus vivit secundum intellectum, et rationem, maxime „ vult seipsum esse, et vivere secundum illud, quod in eo permanet. Qui autem vult „ esse et vivere principaliter secundum corpus, quod transmutationi subjacet, non vere „ vult se esse, et vivere „.

Tales erant Cyrenaici, et Epicurei et qui ipsos sequuntur increduli homines, imprimis vero Voltairius, qui in impio, impuroque Op. *de la nat. de la volupté*, damnatum amorem proprium extollit, eumque vocat *Donum Dei homini datum e caelo*. Tantum enim abest, ut sit a Deo, quin sit nobis ex peccato primi hominis tamquam ex radice; per peccatum enim originale inclinamur magis in sensibilia, et corporea, quam in intelligibilia, et spiritualia; indeque est, quod saepe amor sui vitiosus est, quandoque etiam in justis, si intensius quam par est, in sensibilia ferantur, vel in ipsis delectationibus sensibilibus immorentur, etsi in eis ultimum finem non reponant; ut si quis comedat ob merum gustum sensibilem.

(2) Pag. 433· in not.

si occasio ferat, seipsum e vita educere, si patriae scilicet et amicorum id exigant emolumenta; vel si nimio quis obnoxius fiat dolori; vel sensuum destituatur usu; aut morbo laboret desperato (1). Id facto exequutus fuit Zeno Stoicae sectae parens, de quo ait Laertius (2): *Sic autem obiit. Cum abiret e schola, offendit, digitumque perfregit. Manu vero terram feriens, dixit illud ex Niobe* Ερχομαι, τί μ' αὔεις, *Ecce adsum, quid me vocas? continuoque se strangulans interiit.* Stoicos sequuti fuere Circumcelliones Donatistae, ut diximus (3). Accessit impius Auctor syst. nat. omnes exerens vires, ut suicidium suadeat: contendit autem, hominem, si seipsum occidat, nihil facere adversus naturam, aut societatem (4). Pufendorfius (5) vero relatis sententiis eorum, qui varios excipiunt casus (6), in quibus mortem sibi quis possit adsciscere ait: „ isthaec nos quidem in medio relinquimus. Illud „ manifestum est, eos, qui vel solo taedio molestiarum vitae hu„ manae *communium* (7), vel indignatione malorum, quae hu„ manae ipsos societati non *erubescendos* (8) erant redditura, vel „ metu dolorum, queis *fortiter* toleratis exemplo suo prodesse „ aliis poterant (9), vitam ultro abrumpunt, nullam adferre pos„ se sat validam defensionem, quo minus in legem naturae pec„ casse sint censendi „. Montesquius vero statuit (10), *suicidium apud Romanos fuisse educationis effectum, processisseque ex eo-*

---

(1) Vide Stantejum Hist. Phil. par. 8. de doct. Stoic. par. 2. cap. 15.

(2) Lib. 7. (3) § 711.

(4) P. 1. c. 14. „ La mort, *inquit*, est le remède unique du désespoir; c'est „ alors qu' un fer est le seul ami, le seul consolateur qui reste au malheureux „. *Mors est unicum desperationis remedium; tunc gladius tantum amicus est. et consolator, qui infelicibus sit reliquus.* Ita is impius, qui omnia refert ad naturae necessitatem, etiam ipsum suicidium. Sane isthaec erat systematis consequutio: nam qui nullum Deum agnoscunt, nullam vitam futuram, nullam animae immortalitatem, felicitatemque reponunt unice in utilitate, et corporis voluptatibus, ut omnes faciunt athei; quid restat, nisi ut manus sibi injiciant, si vita videatur eis infelix? Desinamus mirari suicidii frequentiam in ejusmodi hominibus, qui videntur nati ad naturae opprobrium.

(5) De jur. nat. et gen. l. 2. c. 4. § 19.

(6) Casus excepti, sunt 1. si quis videat, se deinceps victurum in opprobrium Dei. Quasi quis caede sui ipsius possit gloriam Dei promovere; et non potius occasio illudendi Deum sit a profanis accepta. 2. si mors praevideatur certitudine moraliter infallibili ab hoste inferenda cum cruciatu, et ignominia. Quae sane omnibus condemnatis ad mortem praesertim suspendii, facultatem dant sibi manus inferendi. 3. casus servandae pudicitiae, aut gravis peccati vitandi. Quasi non possit pudicitia servari in corde, etiamsi per vim violetur in corpore; aut quasi externae caussae possint cogere voluntatem ad peccandum. Hos autem casus Pufendorfius *in medio relinquit*, sive dat cuique potestatem id efficiendi quod probabilius putaverit.

(7) Quid si molestiae non essent *communes?* Licitumne tunc suicidium foret?

(8) Quid etiam si molestiae quempiam redderent Societati *erubescendum*; v. g. si decoctus, foro deberet cedere, aut si quis esset arguendus perfidiae?

(9) Quid si quis tantam in se non reperiret constantiam ad dolores *fortiter* tolerandos? Videtis, quam latam ad suicidium viam Pufendorfius aperuerit.

(10) „ Lib. 14. cap. 12. Cette action chez les Romains étoit l'effet de l'éducation; „ elle tenoit à leurs manière de penser et à leurs coutumes; chez les Anglois elle

rum cogitandi modo, et consuetudinibus (1)*: sed apud Anglos effectum esse cujusdam infirmitatis* (2), *et proprie pendere ex physico machinae statu, nullamque aliam habere caussam, conjicique posse, defectum consistere in filtratione succi nervei.* In nota addit (3), infirmitatem, illam *complicatam esse posse cum alia infirmitate, quam* scorbutum *vocant, quae in aliquibus praesertim regionibus hominem furibundum reddit, sibique intolerabilem.* Denique Samuel Coccejus (4) et ipse, ut Pufendorfius, rem in medio relinquit, atque ait: *pro autochiriae licentia totidem esse auctoritates affirmantium, quot negantium* (5).

„ est d' une maladie, elle tient à l' état physique de la machior, et est indépendant „ de toute autre cause. *Il y a* apparence que c' est un défaut de silteration du suc „ nerveaux „.

(1) Undenam haec ille scivit? Si legisset Jacobi Grutheri eruditum opus *de jure Manium* l. 1. c. 10 rescisset utique, in libris veterum Romanorum Pontificalibus cautum fuisse: *Homicida sui insepultus abjiciatur*. Scisset quoque, Tarquinium Priscum, referente Plinio l. 36. c. 15. in Quirites qui coacta nece sibi mortem adsciscebant, statuisse, ut corpora eorum crucibus figerentur, a feris, et volucribus dilaceranda. Scisset insuper, ex doctrina Stoicorum, qua multi veteres ICti imbuti erant, manasse, ut ritus Pontificatis fuerit elusus, et valida habita testamenta eorum, qui tardio vitae illam finiebant. Id si animadvertisset, abstinuisset l. 29. c. 19. a citanda lege Antonini Pii, ff. *de bonis eorum qui ante sententiam mortem sibi consciverunt*, § 1. 2. nam Antoninus Stoicus erat, ideoque Stoicorum favebat sententiae. Abstinuisset etiam a verbis Taciti Ann. lib. 6. *Eorum, qui de se statuebant humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi.* Nam idem Tacitus ib. paulo ante loquens de morte Asinii Galli, de quo dubitabatur, an sponte, vel necessitate obiisset, ait: *Consultus Caeser, an sepeliri sineret, non erubuit permittere.* Idem Tacitus ib. innuit caussam, quare multi Romanorum manus sibi injiciebant, quia scilicet multis insita erat Stoicorum, vel Epicureorum opinio, omnia volvi *necessitate immutabili; vel non initia nostri, non finem, non denique homines esse diis curae.* Consentitque Eusebius in Chron. ad Olimp. 172. ubi scribit, Lucretium *amatorio poculo in furorem versum... propria se manu interfecisse anno aetatis* 43. Haec verae caussae erant, quare multi apud Romanos sese exanimabant.

(2) Peto ex Montesquio, utrum Angliae clima posterioribus hisce temporibus fuerit mutatum? Minime sane. Cur ergo rarissima erant suicidia in Anglia cum ibi vigebat Catholica Religio, frequentissima vero sunt ex quo, abjurata Catholica Religione, plurimi Anglorum in deismum, et atheismum sunt protapsi!

(3) „ Elle pourroit bien être compliquée avec *le* scorbut qui survint dans quel„ que pais rend un homme bizzarre et insoportable a lui-même „ Morbus *scorbuticus* in tam multis regionibus viget, multique eo tam pertinaci laborant, ut nullo sanari remedio possunt. Quare tantum in Anglia producit tenecm illum effectum? Montesquio consonat Auctor syst. nat. loc. cit. not. 85. „ Le suicide, *inquit*, est, dit-on, très-commun en „ Angleterre, dont le climat porte les habitens à la mélancolie. Ceux qui se tuent en „ ce pays sont qualifiés de *Lunatiques;* leur maladie ne paroit pas plus blâmable que le transport au cerveau „. *Suicidium dicitur esse communissimum in Anglia, cujus clima habitatores ad melancholiam ducit. Qui seipsos ibi interimunt, habentur tamquam Lunatici; et eorum morbus non est magis notandus, quam insania.* Videte, ut sibi mutuo respondent istiusmodi homines. Non negamus posse quandoque suicidium esse effectum insaniae; sed quod insania laborent omnes Angli qui manus sibi inferunt violentas; id foret probandum. De illis qui deistae sunt, aut athei, vehemens suspicio exstat in contrarium.

(4) Com. ad 2. l. Grotii c. 1. § 18.

(5) Quinam sunt ii negantes, praeter Stoicos, et Donastistas, et incredulos? Vi-

830. Videtur autem suicidium quandoque licere 1. quia Vetus Testamentum exempla ejus suppeditat in Samsone, Saule, Eleazaro, et Razia qui seipsos occiderunt. In Nova Lege Christus Dominus seipsum occidit, mortuus est enim, quia ipse voluit. Ingens quoque fuit Martyrum numerus, qui se obtulerunt supplicio, et sibi voluntariam intulere mortem (1). Idem dicendum de poenitentibus, qui per voluntarias sui castigationes, sese paulatim confecerunt (2).

831. II. Fas est homini se dare alteri in servitutem, ut dictum est (3). Ergo et fas erit seipsum vita privave.

832. III. Licet ex caritate mortem suam permittere, v. gr. alteri concedere tabulam ad evadendum naufragium. Licet quoque mortem sibi optare. Licet item damnato ad supplicium scalas ascendere, parare jugulum, epotare venenum. Licet insuper inservire laborantibus peste. Licet damnato ad mortem, non fugere, habita opportunitate fugiendi. Licet damnato ut fame pereat, non comedere cibos, si apponantur. Licet in extrema necessitate alteri cedere unicum panem, et fame perire. Hi autem omnes mortem sibi consciscunt.

833. IV. Homo non amat suum esse, nisi ut sit felix. Si ergo sit infelix, non tenetur amare suum esse; ideoque seipsum occidere (4) potest. Audit enim naturae vocem, quae dat impunitatem hoc ipso; quod in statum conjicit vivendi misere.

Prop. I. *Suicidium numquam licet*, II. *nisi jubente Deo.* III. *Certo autem mortis periculo se exponere licet dumtaxat pro Dei honore, et spirituali proximi utilitate, saluteque.* IV. *Mutilatio vero membrorum potest tantum esse licita, si necessaria sit ad conservationem totius.*

834. Prob. 1. p. ex S. Thoma (5). Qui seipsum vita privat, peccat in se, in societatem, in Deum. In se quidem, quia ex lege naturae tenetur amare, et conservare seipsum, ut demonstratum est (6): qui autem necem sibi consciscit, non conservat, sed destruit seipsum. In societatem vero, quia quilibet civis est

---

detur autem Coccejus in medio, ut Pufendorfius, relinquere licentiam autochiriae. Nam si totidem sunt Doctores affirmantes, quot negantes, probabilitas saltem extrinseca stat aequaliter pro utraque sententia. Quinam vero sunt illi Auctores negantes suicidii licentiam praeter Stoicos, et fanaticos Donatistas, et incredulos Epicureos?

(1) S. Athanasius in Apol. refert, nonnullas Virgines Alexandrinas, ut ab Arianis caverent, egisse se praecipites in puteos. S. Augustinus l. 1. de civ. c. 26. narrat, quasdam foeminas se in flumen projecisse, ne paterentur castitatis jacturam. De S. Apollonia refert Eusebius Hist. l. 6. c. 33. se ultro in rogum conjecisse. De aliis vide Palladium Hist. Lausiacae c. 150.

(2) Ita objicit Auctor syst. nat. loc. cit. not. 84. sed jam multo ante sibi objecerat S. Thomas 2. 2. q. 64. a. 5.

(3) § 517.

(4) Auctor syst. nat. loc. cit.

(5) Art. 5, cit.

(6) § 827.

pars societatis: unamquaeque autem pars est propter totum; quare qui seipsum interficit, injuriam irrogat societati, quam uno cive privat (1). Denique in Deum, qui solus est dominus vitae, quae est donum ab eo acceptum. Suicidium ergo numquam potest esse licitum.

835. Prop. 2. p. Cum homo, Deo jubente, sibi vitam eripit, non ipse sibi, sed Deus, qui est vitae dominus eripit vitam. Sicut ergo Abrahamus immolans filium suum, non erat homicidii reus, quia Dei exequebatur jussum, per quod Deus ipse transtulerat in Abrahamum dominium, quod habebat in vitam filii; ita qui instinctu Spiritus Sancti, sibi vitam praeriperet, non esset suicidii reus; exequeretur enim praeceptum Dei habentis jus in ejus vitam. Hunc tamen instinctum Deus nonnisi rarissime quibusdam Sanctis inspiravit, ad sui Nominis, ac Religionis gloriam; illumque miraculis confirmavit. Quare sibi ipsis illudunt fanatici

---

(1) Hujusce rationis vim eludere se posse credit pseudo Marsbaudus loc. cit. scribens, pactum uniens hominem societati, esse conditionale, et reciprocum, suppositis scilicet mutuis utilitatibus inter hominem, et societatem, ut ipse homo bene sit, quod est vinculum uniens hominem societati; ideoque si tale vinculum frangatur, propterea quod homo in societate non potest bene esse, tollitur pactum inter ipsum, et societatem, reditque ejus libertas, neque proinde ex suicidio ulla societati irrogatur injuria. Miserum sophisma. Principio negamus illud pactum reciprocum, et conditionale; nam posita socialitate hominis, quae est ex ipsa natura, pactum inter ipsum, et societatem est *absolutum*, ut scilicet societas teneatur prospicere bono cujusque membri, ipsiusque societatis; et quodlibet membrum teneatur curare bonum commune ejusdem societatis; qua in re nulla est conditio, sed obligatio utrimque est absoluta. Sicut enim societas absolute a debito deficeret, nisi prospiceret bono membrorum, ita quoque membrum absolute deficit, nisi prospiciat bono communi societatis. Huic autem bono adversatur suicidium, quod privat societatem cive; multoque magis eidem bono adversatur suicidii doctrina, quae si communis fieret, vergeret in gravissimum societatis damnum. Deinde ubinam gentium reperietur societas, quae nihil curet de singulis membris? Chimaerica illa est; nulla enim exstat Respublica, quae non multa saltem ministret singulis, ut, si velint, bene sint. Non frangitur ergo saltem omnino vinculum uniens hominem societati, atque adeo nec tollitur pactum. Qui ergo se necat, pactum frangit, quo tenebatur curare bonum commune societatis, quod conflatur ex bono singulorum membrorum collective.

Animadversione autem valde digna sunt, quae ibid. impiissimus homo scribit ad commovendos populos in legitimas Potestates: „ Rien, *inquit*, de plus utile que d'in-„ spirer aux hommes le mépris de la mort... Si les hommes craignoient moins la „ mort, ils ne feroient ni esclaves, ni superstitieux... Les droits de l'homme seroient „ plus-hardiment soûtenus... et la tyrannie seroit à jamais bannie des nations; la lâ-„ cheté la nourrit, et la crainte la perpétue „. *Nihil est utilius, quam hominibus inspirare contemptum mortis. Si homines minus paverent mortem, non essent neque mancipia, neque superstitiosi. Jura hominum essent audacius defensa, et tyrannis jamdiu a nationibus exularet. Pusillanimitas eam nutrit, et metus eam reddit perpetuam.* Quid hoc est aliud, quam homines concitare ad seditiones adversus publicas Potestates, quas *tyrannicas* ille vocat, quia *superstitionem*, hoc est, veram Religionem in subjectis populis protegunt, ac fovent? Hic est incredulitatis foetus; quamquam nemo sit incredulis timidior; nam utique ob mortis timorem, nomen plerumque celant suum, et clanculum impios edunt libros, ementito saepe Auctoris nomine, ac loco typorum. Si vero sibi violentas inferunt manus, id non faciunt ob mortis contemptum, sed ex desperationis furore,

quidam mortem sibi inferentes vano praetextu divini instinctus (1).

836. Prob. 3. p. Unusquisque debet Deum super omnia diligere, et spirituale bonum proximi praeferre bono proprio corporali; ita enim exigit ordo caritatis (2). Quisque etiam ut Reipublicae membrum debet conferre quod potest ad ejus conservationem (3). Si ergo necessitas postulet, licite potest quis, imo aliquando tenetur, sese mortis periculo etiam certo exponere pro Dei gloria (4), pro utilitate spirituali proximi (5), et pro Reipublicae salute (6). Praeter hos casus, velle se periculo mortis exponere, illicitum est, et quaedam suicidii species (7).

837. Denique prob. postrema pars ratione S. Thomae (8). Quodlibet membrum humani corporis est propter totum. Sicut ergo nemini licet amputare membrum, si sit toti utile, ita si membrum aliquod sit putre, ac toti noxium, licet ipsum amputare, ne totum pereat; si tamen nulla alia ratione salus totius corporis haberi possit (9).

838. Ad primum respondemus. Atque ad Samsonem quod attinet, necesse omnino est, ipsum excusare; quippe Apostolus Hebr. 11. v. 32. eum retulit inter justos. Sic autem eum excussat S. Augustinus (10), quod *non aliter seipsum cum hostibus ruina domus oppressit, nisi quia Spiritus latenter hoc jusserat, qui per illum miracula faciebat* (11). Ita eum excusat etiam S. Thomas (12); colligiturque ex ipsa Samsonis oratione Jud. 16. v. 28. *Invocato Domino ait*: *Domine Deus, memento mei, et redde mihi nunc fortitudinem pristinam, Deus meus, ut ulciscar me de hos-*

---

(1) S. Augustinus l. 1. de Civ. c. 26. „ Cum, *inquit*, Deus jubet, atque jubere „ sine ullis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vocet?... Qui ergo audit, „ non licere se occidere, faciat, si jussit cujus non licet jussa contemnere. Tantummodo „ videat, utrum divina jussio nullo nutet incerto „.

(2) Vide S. Thomam 2. 2. q. 26. a. 3. et. 5. (3) Vide. art. 3. cit.

(4) Sic Fidei Praecones Evangelium annuntiando ethnicis nationibus, non solum licite, sed magna cum laude sese exponunt mortis periculo tempore persecutionis; quam tamen debent declinare quoad possunt occultando se, vel etiam fugiendo, nisi aeterna fidelium salus periclitetur.

(5) Tempore pestis, tenentur Parochi, nisi per alios possint, per seipsos ministrare Sacramenta infirmis peste laborantibus, etiamsi periculum mortis subeant. Aliis autem Sacerdotibus licitum est, idem subire periculum pro spirituali eorum infirmorum salute.

(6) Licet nautis se committere mari etiam cum vitae periculo ob tempestates quae saepe accidunt; id enim confert ad publicum bonum. Milites vero tenentur in bello propriam vitam periculo exponere ad Reipublicae defensionem.

(7) Qui per crapulam, ebrietatem, libidinem, vitae suae coarctant terminos, suicidii rei sunt. (8) 2. 2. q. 65 a. 1.

(9) Hinc sequitur, non licere, seipsum evirare, etiam ob frenandam concupiscentiam, multoque minus propter canoram vocem.

(10) Lib. 2. de civ. cap. 21.

(11) Vide eumd. August. l. con. Gaudent. n. 39.

(12) 2. 2. q. 64. art. 5. ad 4.

tibus mei (1). Addi potest cum nostro Victoria (2), Samsonem; qui munus Judicis gerebat in populo Israel, potuisse exitium inferre hostibus suis etiam cum certo discrimine vitae suae, non ex intentione eam perdendi, quam servare optasset, si potuisset, quemadmodum Dux belli hostes invadens potest se certo mortis discrimini committere quin intendat seipsum interficere.

839. Aliter dicendum est de Saule, qui erat a Deo reprobatus; ideoque non oportet eum a culpa liberare. Porro 1. Reg. 31. describitur caussa, cur Saul se gladio suo interfecerit, nimirum ne inimici ejus illuderent ei. Quare erravit Clericus (3), et cum eo Pufendorfius (4), inclinantes ad Saulem a suicidio excusandum, putantesque eum resipuisse. Et licet David laudaverit Saulem 2. Reg. 1. et c. 2. gratias egerit viris Iabes Galaad, quod Saulem sepelierint; eisque benedictionem adprecatus fuerit a Deo, id tamen fecit non in suicidii commendationem, sed propter Regiam Saulis dignitatem.

840. De Eleazaro filio Saura idem dicendum, ac de Samsone, erat enim unus ex militibus, qui dimicabant sub Iuda Macabaeo; quare licitum ei fuit occidere elephantem, in cujus excelsa turri putavit esse Regem, quamvis ex casu elephantis occidendus ipse esset. Sicut miles non est suicidii reus, cum praesidium hostium expugnat, licet praevideat inde mortem suam sequuturam.

841. Raziam SS. Augustinus (5), et Thomas (6) minime excusant. Atque Augustinus quidem copiose de Razia scribit, cujus exemplo abutebantur Circumcelliones Donatistarum, ut se ipsos praecipites agerent.

842. Ad id quod Pseudo-Mirabaudus addit de Christo Domino, quod se occiderit, jampridem responderat S. Thomas (7). Quaerens enim, *utrum Christus fuerit ab alio occisus, an a seipso.* ,, Dicendum, *inquit*, quod aliquid potest esse caussa alicu-
,, jus effectus dupliciter. Uno modo *directe* ad illum agendo, et
,, hoc modo persequutores Christi eum occiderunt . . . Alio modo
,, dicitur aliquis caussa alicujus *indirecte*, quia non impedit,
,, cum impedire possit . . . Et hoc modo ipse Christus fuit caus-
,, sa suae passionis, et mortis; poterat enim suam passionem,
,, et mortem impedire . . . Quia ergo anima Christi non repulit
,, a proprio corpore nocumentum illatum, sed voluit, quod na-
,, tura corporalis illi nocumento succumberet, dicitur suam ani-

---

(1) Putat Mascovius cum Clerico, id factum a Samsone fuisse studio vindictae, propterea que fuisse a Deo punitum. Si de vindicta privata loquuntur, in Apostolum peccant, qui Samsonem inter Sanctos refert.

(2) In Relect. de Homicidio n. 37.

(3) In c. 1. 2. 1. Reg. sive ad Samuel. 2. (4) Loc. cit.

(5) L. 2. con. Gaudentium n. 36. sqq.

(6) Art. cit. ad 5. (7) 3. p. quaest. 47. art. 1.

,, mam posuisse, vel voluntarie mortuus esse ,, . Haec est recentium incredulorum eruditio, ostentare tamquam nova inventa, ea quae jam sua fatiscunt antiquitate.

843. De Martyribus, qui se voluntarie obtulerunt supplicio, sic habeat pseudo-Mirabaudus: eos numquam Ecclesiam Catholicam agnovisse pro veris Martyribus, si nulla ipsis praesto fuit justa sese offerendi caussa (1). Talis autem justa caussa erat, 1. si quis fidem ejuraverat, permittebatur enim ei, ut tyrannum adiret (2). 2. si quis credebat, oblatione sua vel posse infideles retrahere ab idololatria, vel fideles trepidantes, in fidei confessione confirmare (3). 3. si per spontaneam oblationem averti poterat ingens aliquod malum in fideles, et Ecclesiam (4). 4. si quis sponte se offerebat impulsu Spiritus Sancti, ut de iis Martyribus credendum est, quos Ecclesia Catholica colit, inducta ex miraculis, quibus Deus confirmavit veritatem illius instinctus (5).

844. Quod ad Poenitentes pertinet, qui per carnis castigationes paulatim se conficiunt, audiendus est S. Thomas (6), qui constanti more suo, Sanctorum Patrum doctrinae insistens, praesertim S. Hieronymi (7), et S. Gregorii M. (8) scribit: ,, In spirituali vita ,, dilectio Dei est sicut finis, jejunia autem et vigiliae et alia ,, exercitia corporalia non quaeruntur tamquam finis, quia sicut ,, dicitur ad Rom. 14. *Non est Regnum Dei esca, et potus*; sed ,, adhibentur tamquam necessaria ad finem, idest ad domandas ,, concupiscentias carnis, secundum illud Apostoli 1. ad Cor. 9. ,, *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo*. Et ideo hujusmodi sunt adhibenda cum quadam mensura rationis, ut scilicet ,, concupiscentia devitetur, et natura non extinguatur, secundum ,, illud ad Rom. 12. *Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem*; ,, et postea subdit, *Rationabile obsequium vestrum*. Si vero aliquis ,, intantum virtutem naturae debilitet per jejunia, et vigilias, et ,, alia hujusmodi, quod non sufficiat debita opera exequi, puta ,, Praedicator praedicare, Doctor docere, Cantor cantare, et sic ,, de aliis, absque dubio peccat ,,.

845. Ad secundum responsio patet ex dictis (9); ostendimus

(1) Spontanea ad Martyrium oblatio, absque legitima caussa numquam probata fuit. Vide Acta Proconsularia S. Cypriani M. et ejusdem Cypriani Epist. 83. Vide etiam Epist. Ecclesiae Smyrnensis de Martyrio S. Polycarpi, et S. Augustinum l. 1. con Gaudentium, n. 40. et in Breviculo Collat. cum Donatistis Collat. 3. diei c. 13.

(2) Vide S. Cyprianum in Epist. ad Antonianum.

(3) Confer Eusebium in l. de Martyr. Palaestinae, et S. Basilium M. in Orat. de S. Gordio Martyre.

(4) Vide Baronium ad an. 310. ubi agit de S. Petro Alex. et Nazianzenum Orat. 3. ubi loquitur de S. Marco Arethusio Episcopo; et S. Eulogium l. 2. Memor. Sanct. c. 8.

(5) Adeatur Benedictus XIV. de Canon. Sanct. l. 3. c. 16. et Card. Orsius in Diss. pro SS. Perpetua, et Felicitate, et Card. Norisius in Hist. Donatistarum.

(6) Quodlib. 5. art. 18.

(7) Epist. 4. ad Rusticum.

(8) Lib. 30. Moral. cap. 14.

(9) § 517.

enim, hominem esse dominum suae libertatis civilis, ut eam possit profundere ex justa caussa, praesertim ob vitae conservationem: non est autem dominus vitae.

846. Ad tertium dicimus, non teneri quempiam mortem suam permittere, ut salvetur vita corporalis proximi, nisi servato ordine caritatis (1); scilicet si vita propria corporalis sit impendenda in salutem spiritualem proximi, vel in bonum commune Reipublicae, aut Personae cujuspiam, quae necessaria sit ad conservandum ejusdem Reipublicae commune bonum.

847. Licet autem cuique optare mortem, non ut a seipso inferendam, neque ad evadendas miserias hujus vitae; sed quemadmodum optabat Apostolus, cum ad Philip 1. v. 23. scribebat: *desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Super quae verba S. Thomas (2): ,, In homine, *inquit*, duplex est motus, ,, naturae scilicet, et gratiae. Naturae ad non moriendum . . . et ,, gratiae quam suggerit caritas, quae movet ad dilectionem ,, Dei, et proximi. Hic affectus ad dilectionem Dei movet, ut ,, simus cum Christo ,, .

848. Licet quoque ad supplicium damnato scalas ascendere, et jugulum praebere; haec enim non directe pertinet ad sui internecionem, quam carnifex exequitur, sed ad exequutionem justitiae a legitima Potestate injunctae, cui non potest reus licite contradicere. Non videtur autem ipsi licere venenum epotare, si ad tale genus mortis sit condemnatus; ita enim directe concurreret ad sui necem: quod est illicitum. Qua etiam ratione damnato, ut fame pereat, non licet abstinere a cibis, si apponantur, ut docet S. Thomas (3). Licet vero damnato ad mortem, non fugere, etiamsi possit, quia non tenetur se subtrahere ordinationi justitiae (4). Denique non licet fame perire in extrema necessitate, nisi ob salutem spiritualem proximi, vel ad salvandam vitam personae, cui necessario succurrendum sit ex ordine caritatis.

849. Ad quartum jampridem responderat S. Thomas (5), non licere homini sibi vitam eripere, etiam *ut quaslibet miserias praesenti vitae evadat, quia ultimum malorum hujus vitae, et maxime terribile, est mors. Et ideo inferre sibi mortem ad alias hujus vitae miserias evadendas, est majus malum assumere ad minoris mali vitationem.* Quod sane est agere contra rationem. Directius autem ad sophisma pseudo-Mirabaudi respondentes, dicimus, nihil posse infelicius esse, quam non esse: nam qui adhuc est, hoc saltem bonum habet, quod est: habere autem aliquod bonum, non est omnimoda infelicitas, qualis est illius qui non est. Hoc ipso igitur, quod homo amat esse, ut sit felix, sequitur, non posse sibi eripere esse, quo erepto, summum malum, et infe-

(1) Vide S. Thomam 2. 2. quaest. 26. art. 5. (2) Lect. 2.
(3) 2. 2. quaest. 69. art. 1. ad. . (4) Ibidem. (5) Ibidem.

licitatem incurreret. Quis autem dixerit, homini etiam inter maximas calamitates, nullam esse cujuscumque felicitatis spem; si hoc ipsum quod est, aliquod bonum est, quod habet a natura? Numquam ergo natura impunitatem homini concedit consciscendi sibi mortem, quicumque sit status misere vivendi, in quem sit homo conjectus: nec potest natura impunitatem illam concedere, quae est contra ipsam naturam, cum sit contra rationem.

850. Ad quintum respondemus, praeceptum de propria vita servanda, a nemine umquam potuisse invicibiliter ignorari; est enim lumine naturae notum. De Catone praeclare S. Augustinus (1): „ Si turpe erat sub victoria Caesaris vivere, cur auctor „ hujus turpidinis (Cato) pater filio fuit, quem de Caesaris beni- „ gnitate omnia sperare praecepit; cur non et illum secum coe- „ git ad mortem? . . . Quid est ergo, nisi quod filium quantum „ amavit, cui parci a Caesare et speravit, et voluit, tantum glo- „ riae ipsius Caesaris, ne ab illo etiam sibi parceretur, ut ipse „ Caesar dixisse fertur, invidit; aut, ut aliquid nos mitius dica- „ mus, erubuit „? Non sunt igitur fortes, sed imbecilles, qui sibi vitam eripiunt ad vitanda mala poenalia. „ Non est, inquit „ S. Thomas (2), vera fortitudo, sed magis quaedam mollities „ animi non valentis mala poenalia sustinere „.

ARTICULUS III.

Utrum homo teneatur seipsum perficere.

851. Perfectionis curam adjungimus curae conservationis: non enim perfici possumus, nisi salvi simus. Iam vero supra diximus (3), Wolfianum principium de curanda propria animi, et corporis perfectione, a veritate non abhorrere, si recte intelligatur; ipsumque ad mentem Wolfii intellectum, fusius fortasse quam erat necesse, impugnavimus. Nunc ergo de vera sui perfectione, quam curare homo debet, compendio est agendum.

852. Videtur autem homo non teneri ad se perficiendum, I. quia opera perfectionis, sunt opera consilii. Nemo autem tenetur ad opera consilii; alioquin ea essent opera praecepti.

853. II. Potior hominis perfectio consistit in iis quae ad animam pertinent, atque inter haec eminent ea quae pertinent ad intellectum, cum intellectus sit perfectior voluntate. Ad intellectum autem pertinent scientiae. Si ergo homo teneretur ad seipsum perficiendum, teneretur etiam ad scientias comparandas: quod falsum est; neque enim ullum tale exstat naturae praeceptum.

854. III. Virtutes etiam pertinent ad hominis perfectionem.

(1) Lib. 1. de Civ. cap. 23. (2) Loc. cit. ad 5. (3) § 284. sqq.

Sed non omnes homines tenentur ad omnes actus virtutum. Ergo nec tenentur ad se perficiendum.

Prop. *Unusquisque tenetur omnino se perficere comparando ea quae necessaria sunt ad veram felicitatem absolute consequendam ; in reliquis nullum exstat praeceptum.*

855. Prob. ex S. Thoma (1). Unumquodque dicitur perfectum, prout attingit proprium finem, qui est ultima rei perfectio. Vera autem hominis felicitas est ultimus finis, ideoque ultima hominis perfectio. Quidquid ergo necessarium est ad veram felicitatem absolute consequendam, pertinet ad perfectionem, quam homo debet omnino comparare ; ea vero quae non sunt absolute necessaria ad illum finem adsequendum, non tenetur homo ex necessitate comparare, quamquam ad ejus perfectionem pertinere videantur.

856. Vera autem hominis felicitas est solus Deus, ejusque contemplatio, ut demonstratum est (2). Oportet igitur, ut homo se ad talem felicitatem consequendam disponat comparando Dei cognitionem. Et quia Deus, ut recte ait S. Augustinus (3), se manifestat sive per creaturas, sive per se ipsum ; curandum est, ut omni meliori quo possumus modo, Deum cognoscamus. In cognoscendis autem divinis rebus numquam a veritate recedemus, si Catholicae Religionis, quae ut ostendimus (4), sola vera est, documenta sectabimur. Quilibet ergo in iis quae de Deo cognoscenda proponit Catholica religio tamquam necessaria necessitate medii, et praecepti ad salutem consequendam, instrui omnino debet.

857. Porro divinorum cognitio sterilis esse non debet, sed voluntatem promovere ad Dei amorem. Perfectio igitur hominis specialiter attenditur secundum caritatem, quae nos unit Deo tamquam ultimo fini, et verae nostrae felicitati. Caritas vero principaliter respicit Deum, secundario autem nos ipsos, et proximum, ut nos, et proximum diligamus propter Deum. Quaecumque igitur ita pertinent ad caritatem, ut sine ipsis caritas haberi non possit, uti sunt omnia praecepta, etiam ea, quae respiciunt corporis nostri salutem, et incolumitatem ; et onera, quae unicuique incumbunt pro statuum diversitate, ea pertinent ad absolutam hominis perfectionem. Universi ergo virtutum actus qui necessarii sunt ad removenda ea quae sunt contraria caritati, sine quibus caritas haberi non potest, necessario requiruntur ad hominis perfectionem. Cetera vero quae ordinantur ad removenda impedimenta actus

(1) 2. 2. quaest. 181. a. 1. et 3.
(2) § 86. sq.
(3) l. 11. de civ. cap. 2. et l. 11. de Gen. ad lit. cap. 33.
(4) § 700. sqq.

caritatis, quae tamen caritati non adversantur, ut sunt opera consilii, perficiunt quidem hominem, sed in eis perfectio essentialiter non consistit; atque proinde ad ea comparanda homo absolute non tenetur. Et per haec patet responsio ad objecta (1).

ARTICULUS IV.

Utrum liceat interficere aggressorem vitae, pudicitiae, honoris, et bonorum fortunae.

858. De justa defensione adversus injustum vitae aggressorem, cum moderamine *inculpatae tutelae*, jam nonnulla tetigimus agentes de bello (2): nunc operosius non modo de aggressoris interfectione ad conservandam vitam, est dicendum, sed et de jure defendendi cetera bona cum ipsius aggressoris internecione.

859. Videtur autem I. non licere umquam injustum aggressorem occidere (3). Nam ordo caritatis postulat, ut vitam spiritualem proximi vitae corporali nostrae praeferamus, ut docet S. Thomas (4). Qui autem injustum aggressorem occidit, hunc ordinem pervertit; ille enim, cum injuste aggrediatur, si in eo statu necetur, aeternum peribit. Quaenam vero caritas est, alterum in infernum dejicere, ut propria corporis vita salvetur?

860. II. Homicidium est gravius, quam fornicatio. Nemini autem licet fornicari ad suae vitae conservationem. Ergo nec alterum occidere, ut suam vitam defendat.

861. III. S. Ambrosius (5): „ Non videtur, *inquit*, quod vir „ Christianus, et justus, et sapiens quaerere sibi vitam aliena „ morte debeat, utpote qui etiamsi in latronem armatum incidat, ferientem referire non possit, ne dum salutem defendit, pietatem contaminet. De quo in Evangelii libris aperta, „ et evidens sententia est, *Reconde gladium tuum: omnis enim, „ qui gladio percusserit, gladio ferietur.* Quis latro detestabilior, qui venerat, ut Christum occideret? Sed noluit se Christus persequutorum defendi vulnere, qui voluit suo vulnere „ omnes sanare „. Insuper S. Augustinus (6) nonnisi in triplici casu occisorem excusat a culpa, scilicet, si bella Deo auctore gerantur, si iniquus publica auctoritate occidatur, et si quis seipsum interimat speciali Dei instinctu. In eadem sententia est

(1) Si haec quae ex S. Thoma excerpsimus, comparentur cum iis quae scribunt Pufendorfius, Heineccius, Genuensis, aliique scribentes de officiis hominis erga seipsum, comperietur, omnia illos perturbare miscere, ita ut nesciat lector definire, quaenam homini officia sint necessario erga seipsum colenda; Thomam vero paucis universa in suo ordine collocare.

(2) § 487.

(3) Ita Gerson, Accursius, Richardus a S. Vict. etc.

(4) 2. 2. q. 26. a. 5.

(5) L. 3. de offic. c. 4.

(6) Lib. 1. de civ. c. 21. et l. 1. de lib. arb. c. 5. et Epist. 47. al. 154. n. 5.

S. Cyprianus ajens (1) de Christianis: *occidere non licet, sed occidi necesse est.* Et rursus (2) *nec repugnare contra impugnantes, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat.* Similia scribunt S. Cyrillus Alexandrinus (3), et S. Basilius (4).

862. IV. Pudicitia, et honor vitae, adaequantur. Vel ergo aeque licet interficere invasorem vitae, ac invasorem pudicitiae, et honoris; vel si hunc non licet occidere, nec etiam illum.

863. V. Exodi 22. v. 2. sq. legitur: *Si effringens fur domum, sive suffodiens fuerit inventus, et accepto vulnere mortuus fuerit: percussor non erit reus sanguinis. Quod si orto sole hoc fecerit, homicidium perpetravit, et ipse morietur.* Saltem ergo in aliquo casu non licet invasorem interficere.

Prop. *Nisi vita ejus qui invaditur, periclitetur, non videtur licere caedes injusti aggressoris pro conservatione, sive pudicitiae, sive honoris, sive bonorum fortunae, etiam cum moderamine inculpatae tutelae.*

864. Quod licita sit (5) caedes aggressoris injusti, si vita ejus qui invaditur, periclitetur, jam supra ostensum est (6) cum S. Thoma; modo id fiat *cum moderamine inculpatae tutelae*, idest non ex intentione occidendi invasorem, sed dumtaxat ob defensionem propriae vitae, quae aliter servari nequit (7). Ius enim conservandi propriam vitam insitum cuique est a natura; a

---

(1) Epist. 56. (2) Epist. 57. (3) Lib. 1. in Joan. cap. 35.

(4) In Epist. ad Amphilochium can. 8. 43. 45.

(5) Licere dicimus; non enim subscribimus Buddeo Theol. Mor. p. 2. c. 3. sect. 3. n. 20. docenti, violentam defensionem non modo licitam esse, sed etiam semper praeceptam; ideoque neminem umquam posse absque peccato ab ea abstinere; eo quod lege naturali teneamur vitam nostram conservare. Id si verum foret, peccassent Sancti Martyres, qui exemplo Salvatoris nostri injustis aggressoribus non restiterunt. Itaque lex naturae praecipiens vitae conservationem, talis est, ut vitam nostram corporalem debeamus praeferre vitae corporali proximi, si nulla alia accedat causa. Nam ut recte S. Augustinus l. de mendacio c. 5. *Si quis exponat vitam corporalem propriam pro vita corporali alterius, jam non diligit proximum, sicut seipsum, sed plus quam seipsum. quod doctrinae regulam excedit.* Si autem alia justa causa accedat, cujusmodi esset, providere bono spirituali aggressoris, vel egregium dilectionis actum erga ipsum propter Deum elicere, multoque magis si id fieret in testimonium Fidei Divinae; tunc perfectissimae caritatis esset, vitam propriam corporalem profundere pro servanda corporali vita proximi. S. Thomas 2. 2. q. 26. a. 5. ad. 3. „ Non „ est, *inquit*, de necessitate caritatis, quod homo proprium corpus exponat pro salute „ proximi (*corporali*) nisi in casu quo tenetur ejus saluti providere; sed quod aliquis „ sponte ad hoc se offerat, pertinet ad perfectionem caritatis „. Excipe tamen 1: si is qui invaditur, est persona cujus conservatio multum refert ad Reipublicae bonum. 2. si omissio defensionis maximo esset detrimento familiae. 3. si is qui invaditur, est in statu peccati mortalis; tum enim tenetur se defendere. Si autem persona quae invadit, sit talis, ut ejus vita multum Reipublicae intersit, is qui invaditur, tenetur jure naturae, et lege caritatis praeferre commune bonum propriae suae vitae, si possit absque dispendio suae salutis aeternae. (6) § 487.

(7) Hinc explicatur, quid sit, et in quo consistat *moderamen inculpatae tutelae*,

qua proinde quisque jus habet defendendi seipsum adversus injustum aggressorem, etiamsi moderate se defendendo, contingat praeter intentionem aggressoris occisio (1).

865. De pudicitiae defensione cum nece invasoris, Grotius (2), Pufendorfius (3), Henricus Coccejus (4), aliique cum Catholicis Scriptoribus bene multis affirmant licere. At vero S. Augustinus: ,, De pudicitia *ait* (5), quis dubitaverit, quin ea sit in ,, ipso animo constituta, quandoquidem virtus est? unde a violen- ,, to stupratore eripi nec ipsa potest. Quidquid igitur erepturus ,, erat ille qui occiditur, id totum in potestate nostra non est: ,, quare quemadmodum nostrum appellandum sit, non intelligo. ,, Quapropter legem quidem non reprehendo, quae tales permittit ,, interfici: sed quo pacto istos defendam qui interficiunt, non ,, invenio ,,. Profecto si per pudicitiam intelligatur virtus inhaerens animo, ea eripi ab aggressore nequit: et licet in periculum veniat, cum invaditur; periculum tamen tale non est, ut non possit a voluntate depelli; quare semper est in potestate voluntatis non consentire libidini, et interiori animi pudicitiae prospicere: ideoque ad eam defendendam necessaria absolute non est invasoris caedes, ut necessaria est caedes illius qui vitam invadit. Si autem per pudicitiam intelligatur integritas corporis, ea non ita violatur ab aggressore, ut non pateat aditus ad impetrandam debitam satisfactionem a Magistratu. Non videtur ergo licere caedes aggressoris

---

scilicet 1. ne quis utatur majori violentia, quam necesse sit ad propriam vitam defendendam; alioqui non repelleret, sed potius inferret vim. Quare si quis potest se defendere pugnis, alapis, aut mutilatione, ei non licet occidere. 2. requiritur, ut defensio occisiva sit in conflictu, sive ut ajunt *in continenti*: nam ante, vel post conflictum necare esset ultio, et non defensio. 3. ut non pateat aditus fugae; si enim fugere quis possit, et declinare aggressorem absque periculo vitae, jam caedes non est ad se defendendum 4. ut non intendatur mors aggressoris, sed tantummodo propriae vitae defensio.

(1) Idipsum constat in utroque jure. Atque in Civili quidem *L. 1. ff. de vi, et vi armata; et L. ut vim ff. de just. et jure; et L. injuriarum ff. de injuriis; et L. sed etsi ff. ad Legem Aquiliam.* In Jure etiam Canonico *dist. 1. can. 7. et c. significasti, ext. de homicidio; et c. Si vero ext. de sent. excom.* Et in Const. Clementis V. in Concilio Viennensi, in Clementina de homic. ubi dicitur: ,, Si furiosus, aut in- ,, fans, seu dormiens hominem mutilet, vel occidat, nullam ex hoc irregularitatem in- ,, currit. Et idem de illo censemus, qui mortem aliter vitare non valens, suum occidit, vel mutilat invasorem ,, Docuerat quidem S. Thomas 2. 2. q. 64. a. 7. ad 3. incurri irregularitatem ab eo, qui alterum occidit se defendendo; sed ita scripsit ante Concilium Viennense. Quia vero non ita facile est decernere an sit in defensione servatum moderamen inculpatae tutelae; idcirco Tridentina Synodus sess. 14. in Decr. de Reform. c. 7. statuit: *Si vero homicidium non ex proposito, sed casu, vel vim vi repellendo, ut quis se a morte defenderet, fuisse commissum narretur, quam ob caussam etiam ad sacrorum Ordinum, et Altaris ministerium, et beneficia quaecumque, et dignitates jure quodammodo dispensatio debeatur, committatur Loci Ordinario, aut ex caussa Metropolitano, seu viciniori Episcopo, qui nonnisi caussa cognita, et probatis precibus, ac narratis, nec aliter dispensare possit.*

(2) De jur. bell. et pac. l. 2. c. 1. § 7.

(3) De offic. hom. et civ. l. 1 c. 5. § 22.

(4) In laudatum Grotii locum.

(5) L. 1 de lib. arb. cap. 5

pudicitiae, cujus corporalis jactura reparari potest auxilio juris. Tutius ergo erit, reluctatione, clamoribus, minis sese defendere vitae autem parcere (1). Quod si vero aggressor ad arma veniat, tunc licebit in ipsum armis insurgere ad vitam defendendam cum moderamine inculpatae tutelae.

866. Quod ad honoris defensionem pertinet, dicimus, numquam licere occidere calumniatorem, infamatorem, aut alium quempiam quacumque ratione dehonorantem, aut conviliantem (2). Tum quia dehonorato semper remanet locus defendendi suum honorem via juris, ideoque, si hac neglecta, ad necem inhonorantis convertitur, id pertinet ad privatam vindictam, quae pugnat cum caritate fraterna. Tum quia vita corporalis proximi est bonum ordinis longe superioris bono exteriori famae, et honoris; hoc enim pertinet ad vitam hominis civilem, illud ad vitam naturalem. Is autem ordo pervertitur, si propter honorem externum servandum, inhonorans vita privetur; ideoque agitur contra naturae jus. Tum quia honor verus, debetur virtuti, ut S. Thomas ostendit (3). Virtutem autem nemo eripere a nobis potest, nisi nobis volentibus. Tum demum, quia etsi mundi amatoribus insanis dedecus videatur esse benefacere calumniantibus, et persequentibus; haec tamen est vera gloria, verumque decus Christianorum. Merito igitur Alexander VII. hanc propositionem proscripsit: *Est licitum Religioso, vel Clerico calumniatorem gravia crimina de se, vel de sua Religione spargere minantem occidere, quando alius modus defendendi non suppetit, uti suppetere non videtur, si calumniator sit paratus vel ipsi Religioso, vel ejus Religioni publice, et coram gravissimis viris praedicta impingere, nisi occidatur.* Et Innocentius XI. jure hanc aliam propositionem damnavit; *Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur*

(1) Haec licet verisimilior nobis videatur opinio, praesertim ob rationem quam innuimus; non audemus tamen contrariam sententiam omnino rejicere, maxime si mulier sibi timeat consensum in peccatum.

(2) Quaerit Grotius de jur. bell. et pac. l. 2. c. 1. § 10. an ob alapam liceat alterum occidere? Ait porro ob alapam intentatam, licere, spectata justitia *expletrice*, seu jure naturae stricte accepto, non vero spectata lege Evangelica praecipiente, ut injuria toleretur. Ob alapam vero acceptam, negat licere alterum occidere. At Samuel Coccejus in eum Grotii locum, putat, fas esse occidere sive paratum ad alapam infligendam, sive ipsum post alapam inflictam. Haec reprobat vel ipse Heineccius; nam in cit. Grotii locum: „ Ego, *inquit*, nec ex lege Evangelica, nec ex jure naturae stri„ cto procedere arbitror defensionem, usque ad destructionem alterius. Nam alapa con„ sideratur aut tamquam injuria, aut tamquam dolorem afficiens actus. Si prius, nul„ lum hic est periculum, ne per Magistratum satisfactionem accipere non possimus: „ sin posterius, non est dolor iste tam intolerabilis, ut dignus sit, ut eum ad evitandum „ alterum destruere conemur „. Et re quidem vera in neutro casu licet; nam si alapa est solum intentata, et non inflicta, caveri potest discedendo; nondum enim injuria est irrogata. Si autem alapa jam est accepta, percussio ejus qui illam inflixit, pertinet ad privatam vindictam, quae semper est illicita.

(3) 2. 2 qu. 63. art 3.

calumniam inferre, si aliter haec ignominia vitari nequit. Idem quoque dicendum, si quis impingat alapam, vel fuste percutiat, et post impactam alapam vel ictum fustis fugiat. Alias propositiones ad duellum spectantes a Benedicto XIV. damnatas, vide in ejus Constitutione *Detestabilem*, 10. Novembris 1752. Eas descripsimus in nostra Epitome Theol. Dogm. Mor. Natalis Alexandri, ad c. 9. de quinto Decalogi Praecepto, q. 6.

867. Restat ut dicamus de bonis fortunae. Qua in re communior sententia tenet licere occidere furem cum moderamine inculpatae tutelae, si agatur de bonis temporalibus magni momenti, ex quibus vitae, statusve conservatio pendeat, si aliter defendi, vel recuperari nequeant. In quam sententiam ultro, libenterque descendimus, si bona furata necessaria omnino sint ad vitae conservationem; tunc enim vita nostra adducitur in discrimen: in pari autem casu melior est conditio innocentis, ac possidentis. Addimus, plerumque fures irruere non furandi solum animo, sed et occidendi; tunc vero licere vim vi repellere. At si agatur de furto simplici rei etiam magni valoris, sine qua tamen conservari vita nostra potest, non videtur licere interfectio furis, etiamsi nulla sit spes rei furatae recuperandae; tunc enim nulla reperitur proportio inter vitam furis, et rei furatae jacturam. Et sane, si Magistratus ad mortem non damnat furem ob simplex furtum decem, viginti, aut etiam centum aureorum, qua ratione privatus quisque ob simile furtum furem poterit interficere? Mittimus mala quae ex furis nece possent interfectori obvenire: nam probare juridice teneretur, illum fuisse furem, et unice fuisse necatum propter furtum rei magni momenti: quae quidem circumstantiae plerumque solent esse difficillimae probationis, interfectoremque in magnas conjiciunt angustias cum personae suae, tum familiae, et aliorum bonorum. Haec ad rationis lancem ut expendantur, proponimus; neque enim in re controversa decretorie resolvere in animo est (1).

868. Ad primum respondemus, ex nequitia invasoris esse, ut aeternum pereat, non ex voluntate ejus qui se defendit; is enim illius mortem non intendit, sed unice defensionem vitae suae; ille vero debet sibi imputare, quod nolit ab aggrediendo desistere (2).

---

(1) In Jure Canonico tit. de Homic. c. *Interfecisti* dicitur: „ Si autem sine odii meditatione, *te tuaque* liberando hujusmodi diaboli membra interfecisti .. . si aliquid jejunare volueris, bonum est tibi: et eleemosynam fac largiter „. Ubi consideranda sunt ea verba, *te tuaque*: videtur enim utrumque requiri, scilicet, quod in personam et in bona sint manus injectae, a quibus debeat quis sese, et sua liberare.

(2) Major difficultas esse potest, si aggressor sit mentecaptus, aut ebrius; tunc enim non est in ejus potestate, ut in aggrediendo desistat. Aliunde vero si sit in statu peccati mortalis, ut sane est ille qui sciens volens se inebriavit, et in eo statu interficiatur, aeternum perit. Sed etiam in hisce casibus licet defendere, invasorem occi-

869. Ad secundum respondet S. Thomas (1), fornicationem non ordinari ex necessitate ad conservationem propriae vitae, sicut actus, ex quo quandoque sequitur homicidium.

870. Ad tertium respondemus cum eodem S. Thoma (2), auctoritates Patrum inductas, et alias quae possent adferri, intelligendas esse *in eo casu, quo quis intendit occidere hominem, ut seipsum a morte liberet* (3): quod semper est illicitum (4).

871. Et re quidem vera S. Ambrosius inquirit de sapiente in naufragio posito, an possit insipienti naufrago tabulam exturquere: qui casus omnino diversus est ab eo, de quo agimus. Et licet exemplum adserat hominis incidentis in latronem; quia tamen ait, *ferientem referire non posse*, ostendit, se loqui de eo qui referiens intendit occidere ferientem. Quod magis confirmant verba Christi ad Petrum: nam Petri defensio potius praeseferebat speciem vindictae; neque enim ipse erat, quem milites insequebantur, sed Dominus, qui tali non habebat opus defensione, nolebatque persequutorum defendi vulnere (5). Certe idem Ambrosius (6) explicans verba Christi: *et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium:* ,, O Domine, *inquit*, cur emere ,, me jubes gladium, qui ferire me prohibes? Cur habere prae- ,, cipis, quem vetas promi? Nisi forte, ut sit parata defensio, ,, non ultio necessaria; et videar potuisse vindicari, sed noluis- ,, se ,,. Quae sane mentem Ambrosii plane demonstrant, ipsum

---

dendo cum moderamine inculpatae tutelae: nam jus ad se defendendum non oritur ex delicto alterius, alioqui poena esset, non defensio; sed ex jure ad conservandam propriam vitam contra invasorem qui non invadit tamquam justitiae minister. Quare sive aggressor sit mentecaptus, sive ebrius, etsi non peccet invadendo, quia tamen non invadit ut minister justitiae, ei qui invaditur competit jus sese defendendi. Aggressori autem, praesertim ebrio, imputabitur, quod voluntarie se conjecerit in eum statum in quo si interficiatur, dispendium subeat salutis aeternae. Nam qui eum occidit, non intendit neque potest licite intendere ejus mortem corporalem, multoque minus mortem spiritualem, et aeternam, sed unice defensionem intendit vitae propriae.

(1) 2. 2. q. 61. a. 7. ad 4. (2) Ibidem ad 1.

(3) Haec vel una responsione evertuntur universa quae Barbeyracius congerit *de la Mor. des Peres* c. 4. § 37. et, c. 6 § 31. et c. 8. 40. et c 9. § 1. ut probet veteres Ecclesiae Patres absolute damnasse violentam sui defensionem. Sententias Patrum hac in re jam collegerant Catholici Scriptores, easque explicaverant. Adeatur inter ceteros Cardinalis Norisius *in Vindiciis Augustinianis*, et noster Card. Capisucchius in Quaest. Selectis q. 5: et perspicietur, Barbeyracium nihil ferme aliud effecisse, quam transcribere sententias Patrum ab aliis collectas, nulla habita ratione explicationis eis attributae a Catholicis Scriptoribus. Haec est sapientia istiusmodi Auctorum, expilare aliorum libros, objectiones excerpere, et de responsionibus nihil curare.

(4) Eodem modo exponendi sunt plures Scripturae textus, qui videntur omnem defensionem Christianis interdicere, ut cum Christus ait Matt. 5. v. 39. *Non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, praebe illi et alteram.* Et cum Apostolus Rom. 12. v. 19. *Non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum irae.* Haec enim intelligenda sunt de praeparatione animi, et de defensione cum animo ulciscendi: quod ipsa verba, *sed date locum irae*, ostendunt. Vide S. Thom. in cit. Apost. cap. lect. 3.

(5) Vide S. August. Tract. 112. in Joan. (6) L. 10. in Luc. num. 53.

scilicet loqui de ultione lege permissa, non de simplici vitae defensione.

872. Jam de S. Augustino, quod communem veramque sententiam perpetuo docuerit, ostendit Card. Norisius (1) ex iis, quae idem Augustinus habet, cum loquitur de fure nocturno, de quo dubitatur, an venerit cum animo occidendi, ut paulo post dicemus. Quae vero ejus testimonia videntur contraria, explicanda sunt, prout ea explicat S. Thomas; quam explicationem esse omnino ad Augustini mentem, ostendit Card. Capisucchus (2) adversus Norisium.

873. Idipsum dicendum de ceteris Patribus: nam S. Cyprianus expresse ait, *non licere occidere:* quod significat, non licere intendere aggressoris mortem. S. Cyrillus vero in eodem loco: *Undenam*, inquit, *Petrus gladium habuit?* Ac respondet *Quia secundum legem gladio se defendere licebat.* Et ibid. *Si vi multitudinis invitus ad necem traheretur Christus, omni modo fortassis illum discipuli debuissent defendere.* S. Basilius autem in eadem Epist. ad Amphilochium, non omnem defensionem damnat, sed eam quae ex ultione procedit: *Qui mortis*, inquit, *ictum dedit proximo, est homicida sive percutere incoepit, sive ultus est.* Praeterea S. Basilius in duplici Epist. Canonica ad Amphilochium non loquitur de homicidio, qua ratione peccatum est, sed quatenus subjiciebatur poenis canonicis ex veteri Ecclesiae disciplina, quae erant veluti irregularitates, ob quas Fideles arcebantur ab Ordinibus, et a Communione. Id apertissime constat ex iisdem epistolis, quae propterea dicuntur *Canonicae.* Constat autem, in Ecclesia Catholica habitos fuisse ut irregulares etiam tempore S. Thomae, eos qui ut se defenderent, aggressorem injustum interficiebant cum moderamine inculpatae tutelae. Irregularitas vero incurri potest etiam sine peccato, ut in Judice, qui reos ad mortem damnat, et in carnifice, qui eos jugulat, vel suspendit.

874. Ad quartum respondemus, valde magnum esse discrimen inter vitam naturalem, et pudicitiam, atque honorem: nam pro vita naturali nulla potest esse compensatio, sicut esse potest pro pudicitia per vim oppressa, et pro honore injuste ablato.

875. Ad quintum respondet S. Augustinus (3), idcirco in Lege fuisse permissam interfectionem furis nocturni; vetitam occisionem furis diurni, quia de illo non poterat, ut de isto, discerni, an venisset ad furandum tantum, an etiam ad occidendum. „ Intelligitur ergo, *inquit*, tunc non pertinere ad homi-„ cidium, si fur nocturnus occiditur, si autem diurnus, pertine-„ re... poterat quippe discerni, quod ad furandum, non ad

(1) Loc. cit. (2) Loc. cit.
(3) Quaest. 84. in Exodum

„ occidendum venisset, et ideo non deberet occidi. Hoc et in „ legibus antiquis secularibus, (*ff. ad l. Aquil. l.* 4.) quibus „ tamen ista est antiquior, invenitur, nempe occidi posse nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se cum telo „ defenderit; jam enim plus est quam fur (1) „.

QUAESTIO XI.

De officiis hominum erga alios generatim.

876. Superest, ut de officiis hominum erga alios disseramus, quae nulla esse vi juris naturae obtinentis in solitudine, nonnulli putant (2), magno sane errore; homo enim in quovis statu, ut S. Thomas demonstrat (3), tenetur proximum diligere saltem in praeparatione animi. Haec autem officia dividuntur in *absoluta*, et *hypothetica*. Atque *absoluta* quidem sunt illa, quae in quacumque facta hypothesi tenemur proximo reddere, ut ipsum amare, alteri facere, quod nobis fieri volumus; alteri non facere, quod nolumus nobis fieri (4). Atque haec etiam dividun-

---

(1) Si Genuensis de jur. et offic. l. 1. c. 12. § 8. non unum legisset in hac controversia Grotium, aut Barbeyracium, abstinuisset a scribendo: Omnium disertissime Augustinus in libris *de lib. arb.* cujus aperta doctrina est, nec exceptioni ulli „ obnoxia, haud fas esse alteri vitam eripere privatim pro conservatione nostrae „ Et § 10. „ Augustinus vero singularis fuit in ea scholiolia, et duriusculus „. An haec sint vera, Augustini relata verba demonstrant. Sed videte, quam sibi Genuensis constet. Postquam dixit, Augustini doctrinam nulli exceptioni esse obnoxiam, statim in eit. § 10. „ Quamquam, *ait*, sic puto, non jus illum defensionis auferre voluisse, sed „ docere, quantopere praestet concedere invasori, quam arma expedire „ Nonne haec quaedam exceptio est in Augustini doctrina? Quomodo ergo nulli ea est exceptioni obnoxia? (2) Ita Dür in prop. 16. (3) 2. 2. q. 25. art. 2.

(4) Pufendorfius l. 1. de offic. hom. et civ. c. 6. tradens generalem divisionem officiorum hominis erga alios, ait §. 2. inter ea primum locum obtinere, *ne quis alterum laedat*. Et §. 4. infert hoc aliud, *si quis alterum laeserit, damnum esse sarciendum*. Non negamus veritatem horum officiorum, negamus autem haec esse prima: nam quomodo primum, *ne quis alterum laedat*, si est mere negativum? Nonne omne negativum supponit positivum, in quo fundatur? Secundum generale hominum officium inter sese, Pufendorfius ibid. c. 7. §. 1. constituit *in agnoscenda naturali hominum aequalitate*. Non negamus hanc hominum aequalitatem in natura. At quomodo ejus cognitio erit secundum hominum officium mutuum, si ex ipsamet aequalitate manat, ut neminem debeamus laedere, quia sumus in natura aequales? Tertium officium ille statuit ibid c. 8. § 1. *ut quilibet alterius utilitatem, quantum commode potest, promoveat*. Est et hoc verum: sed tale officium nonnisi imperfectam obligationem imponit, si de beneficentia minime praecepta intelligatur, ut ipsemet Barbeyracius in not. ibid. animadvertit. Itaque primum hominis officium erga alios est amor, quo tenemur proximum diligere sicut nos ipsos propter Deum, non solum quia nobis aequalis est in natura, sed multo magis, quia ejusdem ultimi finis consequendi, idest aeternae beatitudinis est capax. Vide S. Thom. 2. 2. q. 25. a. 1. Ex hoc autem officio manat, et quod debeamus alteri facere quod nobis fieri volumus; et quod non faciamus alteri, quod nolumus nobis fieri; et quod neminem laedamus; et si laeserimus, damna, et injurias sarciamus, et quod proximo beneficiamus, etc. Videte autem Pufendorfii acumen ingenii: namque cum

tur in *perfecta* et *imperfecta: perfecta* quidem si proximo stricto jure debentur, ut non occidere, non furari, aliaque pertinentia ad septem posteriora Decalogi praecepta; *imperfecta* autem, ad quae stricto jure non tenemur, uti sunt quaedam humanitatis, et benevolentiae officia. Jam vero officia *hypothetica* dicuntur illae actiones, vel omissiones erga proximum, ad quas tenemur quidem, sed ex hypothesi alicujus facti proprii, vel alieni, uti sunt promissiones, et contractus; tenemur enim iis stare, sed ex hypothesi quod promisetimus, aut contractus inierimus, cum ceteroqui fuerimus liberi ad promittendum, vel ad hos, aut illos contractus ineundos.

877. Officia autem *absoluta*, sive *perfecta*, sive *imperfecta*, sunt omnibus hominibus communia, cum omnes debeant proximum diligere, eique benefacere. Officia etiam *hypothetica* possunt etiam esse pari modo communia, propterea quod omnibus liberum est, se aliquo modo alteri obligare. Sunt autem, et alia officia peculiara statibus hominum in societate degentium. Haec autem sunt officia conjungum inter sese. Item officia parentum erga liberos, et liberorum erga parentes. Item reciproca officia dominorum erga servos, et servorum erga dominos. Tandem reciproca officia supremarum Potestatum erga subjectos populos, et populorum erga illas. Hisce ergo de rebus compendio erit agendum, ut finem tractationis huic imponamus nostrae, universaeque Philosophiae, quam tradere sumus aggressi.

878. Principio igitur dicendum esset de mutuis communibus hominum officiis. Quam quidem rem si vellemus pro dignitate, ac vastitate tractare, oporteret ferme integras morales Institutiones huc advocare: quod immensi esset laboris, minimeque necessarii in tanta Moralium Librorum copia. Neque enim sive Grotius, sive Pufendorfius, sive Heineccius, sive ceteri qui de officiis tractare instituerunt, effecere aliud, quam ea complecti, quae in quoque Morali Libro reperiuntur, si quaedam excipias, quae ex profanis citant Auctoribus. Itaque ne actum agamus, remittimus, si placet, ad Epitomen nostram Theologiae Dogmaticae, et Moralis Natalis Alexandri, qua ferme omnia complectuntur, quae ad officia communia hominum tam absoluta, quam hypothetica pertinent, exque purioribus fontibus, quam libri memoratorum scriptorum, sunt hausta. Nonnulla tantum adversus ipsos excerpenda sunt, quae peculiarem animadversionem, castigationemque exigunt: atque haec ad tria potissimum capita redigemus, quorum primum spectabit ad mentem, et ejus veritatem, cui mendacium opponitur; alterum ad voluntatem, et ejus amorem, cui opponitur inimicorum odium; tertium ad justitiam respicientem commutationes, cui inter cetera opponitur usura.

ARTICULUS I.

Utrum mentiri aliquando liceat?

379. Mendacium definit Grotius (1) esse sermonem, aut notam *repugnantem cum jure existente, ac manente ejus, ad quem sermo, aut nota dirigitur.* Quam definitionem probant Pufendorfius (2), Barbeyracius (3), Heineccius (4), aliique heterodoxi, et cum ipsis Genuensis (5). Eam vero improbat, falsamque demonstrat S. Thomas (6): ,, Ratio, *inquit*, mendacii sumi- ,, tur a formali falsitate, ex hoc scilicet quod aliquis habet vo- ,, luntatem falsum enunciandi; unde et mendacium nominatur ,, ex eo quod contra mentem dicitur. Et ideo si quis falsum ,, enunciet, credens id esse verum, est quidem falsum mate- ,, rialiter, sed non formaliter, quia falsitas est praeter inten- ,, tionem dicentis . . . Quod autem aliquis intendat falsitatem ,, in opinione alterius constituere, non pertinet ad speciem men- ,, dacii, sed ad quamdam perfectionem ipsius ,,. Non igitur ex falsitate repugnante cum jure illius ad quem sermo dirigatur, definiendum est mendacium, sed ex voluntate ejus qui falsum dicit.

380. Non alia ratione Grotius, et qui eum sectantur, falsam illam definitionem posuerunt, nisi ut ex illa inferrent, men-

---

socialitatem constituerit primum juris naturae principium, ut diximus § 263, nunc multa hominum officia, in quibus socialitas maxime consistit, profluere facit ex officio mere negativo, cujusmodi est, *neminem laedere*.

(1) De jur. bel. et pac. l. 3. c. 1. § 11.

(2) Loc. cit cap. 10 § 8. (3) Ibid. in not.

(4) De jur nat. et gen. l. 1. § 199. et in Praelect. Acad. in praefat. § 11. Grotii.

(5) L. 1. de jur. et offic. c 11. § 31. ,, Si quis, *ait*, falsum loquatur, non ut decipiat, circumveniatque, sed ut ludat, lepidisque jocis societatem recreet, tametsi falsiloquus sit, mendax autem non est ,,. Et § 31. loquens de mendaciis officiosis: ,, S. Augustinus, *inquit*, in libris de mendacio ,, (nonnisi unum *de mendacio* librum S. Augustinus scripsit, nam alter est *contra mendacium ad Consentium.*) ,, quos *severiuscule* scripsit, et haec quoque mendacia damnat ,,. Ipse vero Grammaticum, ut assolet, agens, distinguit in voce *culpae, et vitii* duplicem acceptionem, scilicet, ut primum accipiantur *pro imbecillitate quadam, et imperfectione*; et hoc modo concedit, mendacia officiosa, esse vitiosa, et culpas. Secundo, ut accipiantur *pro eo, quod cum lege, et jure pugnat* et sic. ait esse *ignoscibilia naturae legibus*, videlicet peccata non esse. Quis credidisset, ejusmodi doctrinas tradendas fore in usum *tyronum* Catholicorum, postquam Innocentius XI. damnavit ipsum amphibologiarum usum in quavis rerum circumstantia? Hanc enim prop. 27 proscripsit: *Caussa justa utendi his amphibologiis est quoties id necessarium, aut utile est ad salutem corporis, honorem, res familiares tuendas; vel ad quemlibet alium virtutis actum, ita ut veritatis occultatio censeatur tunc expediens, et studiosa.* Ad tam infelicia devenimus tempora, ut in Scholis Catholicis impune doceantur dogmata ab Ecclesia proscripta, et ab haereticis tradita; et S. Augustinus traducatur ut *severiusculus* in re tam gravi.

(6) 2. 2. q. 110. a. 1.

dacium quidem *perniciosum*, esse illicitum, quia opponitur juri existenti in eo, ad quem sermo dirigitur; secus vero mendacium *jocosum*, *et officiosum*, quo nullum alterius laeditur jus. Itaque Grotius ipse quinque excipit casus, in quibus mendacium non sit illicitum. 1. si quid falsum dicatur infanti, aut amenti. 2 si is ad quem sermo dirigitur, non decipiatur, etiamsi tertius aliquis inde falsam hauriat persuasionem. 3. si is, ad quem sermo dirigitur, non sit aegre laturus deceptionem suam, ex qua commodum aiquod ei accedit. 4. si quis habeat jus superemiuens in jura aliorum; citatque Platonem; qui imperium habentibus concedit falsum posse dicere (1). 5. si vita innocentis, aut par aliquid servari aliter non potest (2). Praeiverant Priscillianistae, de quibus S. Augustinus (3) scribit: *ceteris haereticis convincuntur esse pejores. Ipsi enim soli, vel certe maxime ipsi reperiuntur, ad occultandam suam quam putant veritatem, dogmatizare mendacium.*

881. Videntur autem mendacia praesertim officiosa licita esse, 1. quidem. quia sicut Lex Divina praecipit, ne occidamus, ita ne mentiamur. Sed ad servandam vitam possumus injustum aggressorem occidere, ut dictum est (4). Igitur et mentiri possumus ad avertendum a nobis, vel ab aliis aliquod malum, quod aliter nequit averti (5).

882. II. S. Hieronymus ad secundum recensitum genus mendacii refert S. Pauli sermonem, quo Antiochiae reprehendit Petrum ut nimium judaizantem; censet enim, Petrum satis intellexisse non id serio fieri, interim vero consultum infirmitati adstantium (6).

883. III. Exemplum inculpatae falsiloquentiae habemus in Josepho qui fratres suos quasi exploratores, et fures accusavit.

---

(1) Quamquam vel ipse Homerus scripserit?

Ille mihi invisus pariter cum faucibus orci,
Cujus mens aliud condit, quam lingua profatur.

Et Aristoteles: *per se mendacium est foedum, et vituperabile*. Et Sophocles: *Quid miserius est homini libero; quam vocari mendacem?* attamen Grotius amplam dat facultatem Principibus, Magistratibus, et Judicibus falsum dicendi, si id expedire judicent bono, sive publico, sive proprio alterius, in cujus jura superemineus jus habent. Quis autem eis amplius credet: nam ut dicitur Eccl. 34, v. 4. *A mendace quid verum dicetur?* Et cum Prov. 29. v. 12. dicatur: *Princeps, qui libenter audit verba mendacii, omnes ministros habet impios*; quid esset de ipsis Principibus, si potestatem haberent dicendi falsum? Nihil magis Principibus cordi esse debet, quam verum semper loqui, alioquin subditis suis semper erunt suspecti. Interea Grotius vix a Macchiavellismo recedere videtur. Confer ea quae diximus § 538. sqq.

(2) Cum haec nitantur falsa definitione mendacii, seipsis ruunt.

(3) L. con. mendac. cap. 2. (4) § 861.

(5) Ita objicit Barbeyracius in not. ad § 8. c. 10. l. 1. Pufend. de offic. hom. et civ. sed jam ante sibi objecerat S. Thomas 2. 2. qu. 110. a. 3. in 4. arg.

(6) Ita Grotius loc. cit. § 13. et ante ipsum S. Thom. 1. 2. q. 103. a. 1.

Item in Salomone, qui cum imperavit, ut divideretur infans, de quo binae mulieres litigabant, voluntatem non habuit, ut scinderetur (1).

884. IV. Obstetricibus etiam Ægyptiis, quae Hebraeorum infantes mentiendo servarunt, Deus bene fecit, aedificavitque domos, ut dicitur Exodi 1. v. 20. sq. Et similiter in direptione Jericho sola domus Raab, quae exploratores Hebraeorum servaverat, et mentita fuerat, a Josuè servata fuit, ut habetur Jos. 6. v. 25. Has autem mulieres laudant Chrysostomus, Augustinus Hieronymus, Ambrosius; deque ipsis haesitant Augustinus, et Thomas, an sint aeternis affectae praemiis. Denique Abrahamus mentitus fuit, cum Saram uxorem dixit esse sororem suam Gen. 12. et 20. et Jacob, cum Gen. 27. dixit Isaaco patri, se esse Esau; et Elisaeus, cum 4. Reg. 8. v. 10. dixit Hazael, ut responderet Benadabo Regi Syriae, *sanaberis*, quem tamen sciebat moriturum (2).

Prop. I. *Falsum ex intentione dicere, seu mentiri, numquam licet, sive mendacium sit perniciosum, sive jocosum, sive officiosum; et sive verbis, sive factis, sive nutibus exprimatur.* II. *Hyperbolicae autem, et figuratae loquutiones, et signa, itemque belli stratagemata mendacia non sunt.*

885. Prob. I. p. ratione S. Thomae (3). Quod est per se malum ex genere, numquam potest esse licitum. Omnis autem falsa loquutio ex intentione, et omne mendacium sive perniciosum, sive jocosum, sive officiosum, est per se malum ex genere; est enim actus cadens super indebitam materiam; nam voces sunt signa eorum quae in mente gerimus, ut dictum est (4); idemque dicendum de factis, et nutibus, cum assumuntur loco vocum ad exprimendos mentis conceptus. Est autem contra naturam, ut quis voce, aut factis vel nutibus significet id quod non habet in mente. Omnis ergo falsa loquutio ex intentione, omneque mendacium sive perniciosum, sive jocosum, sive officiosum, et sive verbis, sive factis, et nutibus expressum, semper est illicitum (5), et Christi praecepto opponitur Matt. 5. v. 37.

---

(1) Grotius ibid. § 15.

(2) Grotius loc. cit. § 16. sq. et Gronovius ib. in not.

(3) 2. 2. q. 1 0. art. 3. (4) Tom. I. § 832.

(5) Rationem hanc plane demonstrativam iniqua fide negligens Grotius, loc. cit. § 17. n. 3. scribit: „ Non placent haec (ab ipso constituta) scholae doctorum paulo „ ante seculorum, ut quae unum ex veteribus Augustinum ferme in omnibus sequendum sibi delegerit „. Citatque in margine S. Thomas inter ceteros. Tum vero eidem exprobrat Scholae, quod interpretationes tacitas, sive *restrictiones mentales* admiserit. Quaenam autem est haec infulas Scholam universam proscindere, ejusque

Sit autem sermo vester, est, est: non, non, quod autem his abundantius est, a malo est. Quibus verbis omne falsiloquii, et mendacii genus Christus reprobat (1).

886. Prob. 2. p. ex eodem S. Thoma (2). Et quidem si loquutiones, et signa sunt hyperbolica, aut figurata, ex ipso modo loquendi, aut faciendi intelligitur, non id significari, quod vox exprimit secundum communem acceptionem, sed aliquid aliud; ideoque nihil verbis, aut factis significatur, quod non respondeat mentis conceptibus. ,, Quare S. Augustinus (3): Quid- ,, quid, *inquit*, figurate fit, aut dicitur, non est mendacium. ,, Omnis enim enuntiatio ad id quod enuntiat referenda est. Om- ,, ne autem figurate aut factum, aut dictum, quod enuntiat ,, quod significat, eis quibus intelligendum prolatum est ,,.

887. De stratagematibus sive insidiis, astutiisque rei militaris, idem S. Thomas ostendit (4), ea non esse mendacia, modo nihil dicatur falsum dicto, vel facto. ,, Aliquis, *inquit*, po- ,, test falli ex dicto, vel facto nostro, quia ei propositum, aut ,, intellectum (nostrum) non aperimus. Hoc autem semper fa- ,, cere non tenemur, quia etiam in doctrina sacra multa sunt ,, occultanda, maxime infidelibus, ne irrideant, secundum il- ,, lud Matth. 7. *Nolite sanctum dare canibus*. Unde multo ma- ,, gis ea quae ad impugnandum inimicos paramus, sunt eis oc- ,, cultanda . . . et talis occultatio pertinet ad rationem insidia- ,, rum, quibus licitum est uti in bellis justis. Nec proprie hu- ,, jusmodi insidiae vocantur fraudes, nec justitiae repugnant, nec ,, ordinatae voluntati. Esset enim inordinata voluntas, si aliquis ,, vellet nihil sibi ab aliis occultari ,,. Itaque aliud est dicere falsum, aliud veritatem celare. Primum semper est illicitum; alterum est licitum, nisi is qui interrogat, jus habeat exigendi manifestationem veritatis, uti est judex respectu ejus qui judi-

---

Principem Thomam, propterea quod unus, vel alter ejusdem Scholae putavit licitas *restrictiones mentales?* Si Thomam citaret, innuere debebat, quo loci Thomas usum probarit *mentalium restrictionum*: quod facere nullo modo potuisset; est enim tam evidens illam Thomam reprobasse, quam ex tradita ratione constat, ipsum docuisse, quodcumque mendacium esse per se malum ex genere, quia est contra naturam vocis significare id quod non habetur in mente. Quod autem Schola S. Augustinum prae ceteris delegerit, quem sequeretur, imprimisque S. Thomas, id vitio vertere nonnisi Grotius poterat, qui Arminianus erat.

(1) Ex his colligitur, quam vehementer sit deceptus, decepertque Barbeyracius in not. ad § 8. c. 10. l. 1. Pufend. de offic. hom. et civ. dum ait: ,, nihil infirmius est objectione, quae inde sumitur, quod Sacra Scriptura *mendacium, et mendaces* damnet, nulla simul restrictione adjecta ,,. Verba Christi quae descripsimus, absolute omne mendacium reprobant: nam si *a malo est* omnis sermo, praeter *est, est, non, non*; omne omnino mendacium damnatur. Scimus, Guillelmum Grotium de princ. jur. nat. c. 4. n. 7. docere, *mendacium non jure naturae, sed sola Evangelica lege prohiberi*. Sed quod et lege naturae prohibeatur, ratio S. Thomae invicte demonstrat.

(2) Loc. cit ad 6. (3) L. de mendacio cap. 5 num. 7.

(4) 2. 2. q. 40. art. 3.

catur, et qui requisitus secundum formam juris, tenetur veritatem confiteri, ut idem S. Thomas demonstrat (1).

888. Ad primum respondemus, discrimen esse inter praecepta non occidendi, et non mentiendi. Etsi enim, ut S. Thomas advertit (2), *hominem in sua dignitate manentem occidere sit secundum se malum; tamen hominem peccatorem occidere potest esse bonum, sicut occidere bestiam. Pejor enim est malus homo, quam bestia, et plus nocet.* Non ergo omnis occisio hominis est per se mala, sed tantum occisio hominis manentis in sua dignitate, nihilque molientis adversus societatem, et commune bonum. Ceterum omne mendacium semper est per se malum, ut demonstratum est (3). *Mendacium*, inquit Angelicus (4). *non solum habet rationem peccati ex damno quod infertur proximo, sed ex sua inordinatione. Non licet autem aliqua illicita inordinatione uti ad impediendum nocumenta et defectus aliorum . . . Et ideo non est licitum mendacium dicere ad hoc quod aliquis alium a quocumque periculo liberet. Licet tamen veritatem occultare prudenter sub aliqua dissimulatione.*

889. Ad secundum respondet idem S. Thomas (5), sententiam Hieronymi non placuisse Augustino ,, quia Paulus in Cano- ,; nica Scriptura, scilicet Gal. 2. in qua nefas est credere ali- ,, quid falsum esse, dicit, quod Petrus reprehensibilis erat. Un- ,; de verum est, quod Petrus peccavit, et Paulus vere eum, non ,, simulatorie reprehendit (6) ,,.

890. Ad tertium, quod ad Iosephi dicta, et facta cum fratribus suis pertinet, respondemus, Iosephum non fuisse mentitum. Nam quod ait fratribus, *exploratores estis*, sic est intelligendum, ut S. Augustinus exponit (7): *Si verum non dicitis, exploratorum poena digni estis . . .* Estis *autem potuisse dici pro habebimini, et deputabimini, innumerae similes loquutiones docent.* Conditionata igitur fuit Iosephi loquutio; neque proinde ulla fuit in ea falsitas: nam propositio conditionata vera est, ut diximus (8), si unum sequitur ex altero; etiamsi utrumque sit falsum. S. Bonaventura (9) putat, Iosephum non affirmando, sed interrogando fuisse loquutum.

891. Quod vero fratres tanquam de scypho furto sublato ac-

---

(1) 2. 2. qu. 69. art 1. sq.
(2) Ibid. qu. 40. art. 2. ad 3. (3) § 885.
(4) 2. 2. qu. 110. art. 3. ad 4. (5) 1. 2. quaest. 103. art. 4. ad 2.
(6) Vide eumdem S. Thomam in c. 2. Epist. ad Gal. lect. 3. Grotius autem loc. cit. § 13. n. 2. in not. subjecta citat pro S. Hieronymi sententia Cyrillum Alex. et Tertullianum; sed iniqua prorsus fide: nam ii in opposita fuere sententia, ut ex eorum verbis, quae refert Natalis Alexander Hist. Eccl. sec. 1. Diss. XI. ubi et ex S. Augustino refert, Hieronymum suam sententiam retractasse; quod Grotius reticuit.
(7) Quaest. 139. in Gen. (8) Thom. 1. inst. Log. § 45.
(9) In 3. Sent.

cusarit, figurata loquutio fuit, uti et totum ipsum Iosephi factum figura erat. S. Augustinus (1): ,, Magis, *inquit*, movet quid sibi ,, velit ista actio Ioseph, qua fratres suos, donec eis aperiret ,, quis esset, toties ludificavit, et tanta expectatione suspendit: ,, quod licet tanto sit suavius, cum legitur, quanto illis sit ine- ,, pinatius, cum quibus agitur; tamen sapientiae illius gravitate, ,, nisi magnum aliquid isto quasi ludo significaretur, nec ab illo ,, fieret, nec ea Scriptura contineretur, in qua est tanta sancti- ,, tatis auctoritas, et prophetandorum tanta intentio futurorum (2),,. Quidnám significavit scyphus insertus sacculo Benjamini,

---

(1) Qnaest 145. in Gen.

(2) Voltsirius in Dicl. Phil. art. *Joseph*. mulla more sno congerit impis. Historiam fidelitalis, et castilalis Josephi, qui noluit commisceri uxori Domini sui Putipharis, comparat cum bistoria, ut vocat, Hippolyti, et Phaedrae; Bellerophontis, et Stenoboeae, aliisque poetarum fabulis; tum vero ait: ,, Il est difficile de savoir qu'elle ,, est l' originale de toutes ces histoires ,, *Difficile scitu est, quaenam harum historiarum sit prototypa*. Qussi non omnes norint, Libros Mosaicos longissimo annorum spatio prsecedere fabulas poëtarum, quorum antiquiores fueruot Homerus, et Hesiodus, qui claruisse dicuntur tempore Salomonis, ut in Chronico refert Eusebius. Ut autem quisque vidrat, quam versatus etiam in poetarum fabulis fuerit Voltairius, pauca subnectimus. Et quidem fsbnla Hippolyti, et Phsedrae longe diversa est ab historia Josephi: nam Phaedra fingitur fuisse noverca Hippolyti, mulier autem quae Josephum tentavit, erat ejus domina. Hippolytus conscenso curru fugam arripuit, et curru per scopulos, et saxa tracto, infelix ille loris implicitus, in partes fuit discerptus. Quidnam simile in historia Josephi? Bellerophontes autem etsi fingatur repulisse Stenoboeam uxorem Prseti; dicitur tamen fuisse non servus emptitius, ut erat Joseph Putipharis, sed hospes Praeti; nec dicitur conjectus in carcerem, ut Joseph, sed missus ad Jobatem in Lyciam, ut ibi sub praetextu pugnse interiret. Videte insignem Voltairii inscitiam in ipsa mytologia, tametsi de ea ut mimus poeta magnopere gloriaretur.

Pergit ille, et post memoratam Alcorani narrationem, quae cum Genesi pugnat: ,, Joseph, *inquit*, pour mériter les bonnes graces de son ,, Roi, força tout le peuple ,, à vendre ses terres a Pharaon, et toute la nation se fit esclave pour avoir du blé. ,, C' est la apparemment l' origine du pouvoir despotique ,,. *Joseph, ut sibi gratiam Regis demereretur, coegit populum ad suas terras Pharaoni vendendas, totaque natio mancipata servituti fuit, ut frumentum haberet. Inde, uti conjicitur, origo est potestatis despoticae*. Mentitur Voltairius haec scribens. Non habebat opus Josephus demereri gratiam Pharaonis, qui eum jam praeposuerat universae terrrae Ægypti, ut dicitur Gen. 41. v. 43. Neque Josephus coegit populum ad vendendas terras Pharaoni, sed populum coegit fames; neque nationem subjecit Josephus servituti, sed ipsa natio se subjecit, ut famem evaderet. Gen. 47. v. 19. *Eme nos in servitutem regiam, et praebe semina*. Haec autem servitus non fuit directe personarum, sed terrarum, quae nec ita fuerunt servituti addictae, ut nihil Ægyptiis esset reliquum. Nam ibid. v. 24. dicitur: *Quintam partem Regi dabitis, quatuor reliquas permitto vobis*. Ubi est hic potestas despotica? Anne magnum erat, quintam partem fructuum dare Regi, qui providente Josepho ,, populum servarat a morte, eique frumenta quoque dabat, quae terris ut semina mandarentur? Quonam hic despotismus? immo quae non hic liberalitas Rege digna, populoque salutaris, qui ceteroqui fame periisset? Et nihilominus Voltairius hanc singularem admirandamque Josephi providentiam non modo despotismi damnat, sed ex ea repetit despotismi originem. Cur vero reticuit quae in eodem c. 47. Gen. v. 20. sqq dicitur: ,, Emit igitur Joseph omnem terram Ægypti venden- ,, tibus singulis possessiones suas prae magnitudine famis... Praeter terram Sacer- ,, dotum quae a Rege tradita fuerat eis: quibus et statuta cibaria ex horreis publi- ,, cis praebebantur, et idcirco non sunt compulsi vendere possessiones suas? ,, Ita apud Ægyptios nefandorum numinum sacerdotes in pretio erant.

eleganter explicat S. Ambrosius (1), totiusque rei seriem praefigurasse demonstrat id quod contingit in B. Paulo, qui erat de Benjamini Tribu. Recolatur Ambrosiana expositio tanto Doctore digna: nam longum nimis foret eam describere.

892. Iam vero in sapientissimo Salomonis judicio nullum exstitit mendacium; fuit enim mera comminatio ad discernendum quaenam esset vivi infantis vera mater. Comminatio autem quaedam loquutio conditionalis est.

893. Ad quartum respondet S. Thomas (2): *Obstetrices non sunt remuneratae pro mendacio, sed pro timore Dei, et benevolentia, ex qua processit mendacium* (3) Idem dicendum de Raab (4). Atque ob hanc rationem, non propter mendacium, hae mulieres laudatae fuerunt a nonnullis Patribus. Quod si aeternis sunt affectae praemiis, id non fuit propter mendacium, sed quia ad Deum conversae, opera fecerunt, quibus vitam aeternam sunt promeritae (5).

---

(1) L. de Joseph Patriarcha c. 8, sqq.

(2) 2. 2. q. 110. a. 3. ad 2.

(3) Vide S. August. l. con. mend. n. 32.

(4) Confer S. August. loc. cit.

(5) Quia Gronovius SS. Augustinum, et Thomam, quasi non sibi constiterint, haesitantes; an illae mulieres fuerint aeternis affectae praemiis; nonnulla sunt hoc loco addenda. Itaque S. Augustinus loc. cit. n. 33. „ Raab quidem, *inquit*, ex Jericho li„ berata in Dei populum transitum fecit, ubi proficiens posset ad aeterna, et immortalia „ munera pervenire, quae nullo sunt quaerenda mendacio... Obstetrices autem illae „ quamvis Hebraeae, si secundum carnem tantummodo sapuerunt, quid, aut quantum „ est quod eis profuit remuneratio temporalis, qui fecerunt sibi domos, nisi proficien„ do pertinuerint ad eam domum, de qua Deo cantatur: *Beati qui habitant in domo* „ *tua, in secula seculorum laudabunt te*? Multum autem fatendum est propinquare „ justitiae, et quamvi reipsa nondum, jam tamen spe, atque indole animum esse lau„ dandum, qui numquam nisi hac intentione mentitur, qua vult prodesse alicui „. Nec dissimili modo loquitur Q. 1. in Exodum, quam Gronovius citat. Et licet ibi Augustinus dicat, *incertum esse*, an ipsum mendacium obstetricum fuerit praemio dignum; statim tamen ait, *quod potuit non ad laudem, sed ad veniam pertinere*. Additque: *Diligentius de hac quaestione disserendum est*, uti disseruit in ll. de mendacio, et con. mend.

Ne latum quidem unguem a S. Augustino recessit S. Thomas, ipsique vehementer imponit Gronovius, citans 2. 2. q. 110. a. 4. ad 4. Nam primum quidem art. 3. ejusd. quaest. in resp. ad 2. expresse Thomas docuerat, obstetrices fuisse remuneratas non pro mendacio, sed pro timore Dei, et benevolentia, Deinde lo cit. a. 4. non quaesivit, an mendacium sit peccatum; de hoc enim quaesierat art. praeced. sed an sit peccatum mortale. Quia vero sibi objecerat auctoritatem Sancti Gregorii M. ajentis, benignitatis mercedem; quae obstetricibus retribui potuit in aeterna vita, ob culpam mendacii fuisse mutatum in terrenam retributionem: ex quo sequi videbatur, mendacium etiam officiosum, esse peccatum mortale, quia privabat aeterna vita, respondet Angelicus, in obstetricibus illis duo esse distinguenda, ut jam distinxerat art. praeced. scilicet mendacium, et affectum benevolentiae in Judaeos, ac reverentiae, et timoris in Deum. Secundum hunc affectum ex quo *commendatur in eis indoles virtutis*, ut Augustinus dixerat loc. cit. in not. superiori, et Thomas ait, *deberi eis remunerationem aeternam*, non quidem actuali debito ac merito, quod est ex caritate supernaturali, si ab hac caritate affectus ille fuerit sejunctus; sed *in spe*, ut loquitur Augustinus, quatenus scilicet illemet affectus redolebat virtutis indolem, et aliquo modo disponebat ad vitam aeternam. Si vero consideretur actus mendacii, ait, per ipsum nullo modo po-

894. De Abrahamo, quod non fuerit mentitus, ipsa Scriptura testatur Gen. 20. v. 12. nam Sara vere erat Abrahami soror ex parte patris. Iacobus etiam mentitus minime fuit, quia primogenita Esau ex jure ipsi debebantur; et mystice Iacob praefigurabat Christum, qui iniquitates nostras portare debebat; itemque significabat populum gentilem, qui Iudaeis primogenitis erat substituendus. Denique nec Elisaeus fuit mentitus. Ut enim omittamus, quod nonnulli in Textu Hebraico legunt יהוה כי מית מות לך אמר לא חיה תחיה יהראני, *Vade, dic: vivendo non vives, et ostendit mihi Dominus, quod moriendo morietur*. Attamen stantes lectioni קרי et Vulgatae 4. Reg. 8. v. 10. *Vade, dic ei: sanaberis: porro ostendit mihi Dominus, quia morte morietur*; haec ita intelligenda sunt, ut Elisaeus praedixerit Benadabo; ipsum quidem non esse ex eo morbo interiturum vi ipsius morbi, imo potius sanandum, habita ratione morbi qui lethalis non erat; esse tamen moriturum violenta morte ipsi inferenda ab eodem Hazaele, quem Benadabus ad Elisaeum rogandum miserat, prout Dominus ipsi Elisaeo ostenderat: atque ita revera accidit, ut ibid. v. 15. habetur: *Cumque venisset dies altera, tulit* (Hazael) *stragulum, et infudit aquam, et expandit super faciem ejus: quo mortuo, regnavit Hazael pro eo*. Itaque in verbis Elisaei nullum fuit mendacium.

ARTICULUS II.

Utrum dilectio inimicorum sit praecepta jure naturae.

895. Censuere olim quidam apud Themistium (1), *amicis bene faciendum, male inimicis*. Crudelem hanc sententiam, quam ipse Socrates (2), et Pythagoras (3), damnarunt, plerique ex junioribus juris naturae tractatoribus ex parte restituere sunt aggressi. Grotius enim, etsi fateatur (4), ultionem, *qualenus dumtaxat animum dolentis exsatiat, illicitam esse etiam naturaliter*, nihilominus docet (5), eum *qui injuria me parat afficere, mihi eo ipso dare jus, hoc est facultatem quamdam moralem adversus se in infinitum*, spectata mera justitia expletrice, sive jure naturali stricte accepto, quamvis id Evangelio prohibeatur; *neque*

---

luisse mereri aeternam remunerationem, quam per actum peccati nemo potest mereri; sed *forte aliquam remunerationem temporalem*, non quod per ipsum actum mendacii *formaliter* eam fuerint promeritae: nam per peccatum etiam veniale nemo meretur; sed propter effectum bonum inde sequutum in vita servata infantibus Hebraeorum. Sic autem Angelicus explicat auctoritatem Gregorii, quia per illud mendacium non sunt quidem promeritae vitam aeternam, sed nec etiam promeritae sunt eam amittere. Nihil ergo haesitans est in S. Thomae doctrina, quod faveat patronis mendacii officiosi.

(1) Orat. ad Valent. de bello victis. (2) Ibidem.

(3) Apud Hieroclem in aur. Pythag. carm.

(4) De jur. bel. et pac. l. 2 c. 20. § 10. (5) Ibid. cap. 1. num. 10.

caritatem per se obstringere videri in gratiam nocentis (1). Pufendorfius quoque, licet adserat (2), *pacem adversus omnes homines, ut tales, exercendam, esse statum hominis naturalem*; tamen docet (3), homines in statu naturali *ita omnes debere amicos credere, ut tamen iidem mox hostes fieri queant; et ita pacem istam cum omnibus habere, quasi quae mox in bellum erumpere possit* (4). Heineccius autem de eodem statu naturali loquens: ,, In statu naturali, *inquit* (5), hosti quatenus hostili ,, erga nos animo est, etiam innoxiae utilitatis officia jure dene- ,, gamus ,, . Et paulo post (6) statuit, *inimicis non esse denegandas res, quibus abundamus.*

896 Videtur autem dilectio inimicorum non esse praescripta jure naturae, 1. quia quod est jure naturae praeceptum, numquam non fuit praeceptum. Dilectio autem inimicorum aliquando non fuit praecepta; ait enim Christus Matt. 5. vers. 43. *Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros.* Dilectio igitur inimicorum non jure naturae praecepta est, sed tantum positivo Christi praecepto.

897. II. In statu naturali id omne licet in hostes privatos, quod licet publicis Potestatibus adversus Reipublicae hostes. Atqui Reipublicae hostibus licite denegantur innoxiae utilitatis officia, v. g. aquatio, commeatus, etc. Ergo spectato jure naturae, haec eadem officia licite denegantur hosti in statu naturali.

898. III. Natura inclinat in detestationem contrarii. Sed inimici sunt nobis contrarii. Ergo jure naturae inclinamur in eorum detestationem.

Prop. I. *Jure naturae tenetur homo inimicos diligere, non qua inimici, sed qua homines sunt;* II. *et contra illud peccat, si inimicos odio habeat:* III. *aut eis deneget communia benevolentiae, et dilectionis signa;* IV. *peculiaria vero signa benevolentiae, et dilectionis sunt inimicis jure naturae exhibenda, si necessitas postulet; extra necessitatem vero satis est animi praeparatio ad ea exhibenda; et ad perfectionem caritatis pertinet ea exhibere.*

899. Prob. 1. p. Jure naturae tenetur homo diligere proximum sicut seipsum, qua ratione convenit cum eo in natura, et in capacitate percipiendi gratiam, assequendique aeternam beati-

(1) Haec reprobat vel ipse Gronovius in not. ibid. *Dat sane*, inquit, *jus perpetuis inimicitiis, ac persequendi, ac vicissim laedendi.*

(2) De jur. nat. et gen. l. 2. c. § 11. (3) Ibid. § 12.

(4) Ita Pufendorfius ferme descendit in sententiam Hobbesii statuentis, naturalem hominis statum esse belli omnium in omnes, ut diximus § 350.

(5) De jur. nat. et gen. l. 1. § 218. (6) Ibid. § 219.

tudinem, in cujus communicatione fundatur caritas; hoc est enim primum legis naturalis praeceptum, ut Deum super omnia, proximum sicut nos ipsos diligamus. Atqui homo qua homo est, non convenit quidem cum inimicis, qua inimici sunt; ita enim communicaret cum malo ipsorum: quod esset perversum; tamen cum iis, qua homines sunt, communicat in eadem natura, et capacitate gratiae, et aeternae beatitudinis; non enim inde illi excidunt. qua homines sunt. Iure igitur naturae tenetur homo inimicos diligere, non qua inimici, sed qua homines sunt (1).

900. Hinc sequitur 2. p. qui enim inimicos odio habet, eos non amat: transgreditur ergo naturae jus, quo tenetur illos diligere. Quia vero delectari in malo alterius pertinet ad odium; idcirco ultio, etiam juridica, si principaliter feratur in malum inimici, est contra jus naturae; multoque magis ultio privata, quae non aliud habet objectum, quam malum illius, de quo vindicta sumitur (2).

901. Pendet hinc demonstratio 3. p. Nam denegare inimicis communia benevolentiae, et dilectionis signa, uti sunt communes preces etc. pertinet ad ultionis livorem. Ultio vero privata, cum nascatur ex odio, pugnat cum jure naturae, quo tenemur inimicos diligere (3).

902. Prob. postrema pars. Nemo tenetur extra casum necessitatis homini etiam amico specialia signa benevolentiae, et dilectionis exhibere; multo minus ergo tenetur ea actu inimicis exhibere; non enim melior est eorum conditio, quam amicorum. Si tamen necessitas postulet, et ea minime exhibeantur; id pertinet ad livorem privatae ultionis, ad quem etiam pertinet non habere, extra casum necessitatis, animum paratum ad ea exhibenda, si necessitas exigat (4). Illa ergo exhibere, si nulla adsit

---

(1) S. Thomas 2. 2. q. 25. a. 8. Atque ex hac ratione constat, quam falsum sit quod Pufendorfius dicit, hominem in statu naturali ita debere cum aliis pacem habere, ut mox ea erumpat in bellum: nam si quae caussa hominem extra civilem societatem degentem, compelleret ad bellum, haec non esset ex statu ipso naturali, sed ex humana corruptione, qua naturae jura violarentur.

(2) S. Thomas 2. 2. q. 108. a. 1. Profligata hinc manet positio Grotii adserentis *facultatem in infinitum* adversus eum qui injuria affecit, spectato jure naturae. Nam si haec facultas concederetur, posset quis privatam ultionem de inimicis sumere; haec enim facultas contineretur in amplissima facultate illa *in infinitum*. Ut praetereamus neque in vindicatione juridica hanc facultatem *in infinitum* habere locum: nam inter vindicationem, et crimen debet esse proportio; si enim poena excedit meritum culpae, est injusta.

(3) S. Thomas 2. 2. q. 25. a. 9. Qua ex ratione configitur sententia Grotii ajentis, *caritatem non videri per se obstringere in gratiam nocentis*. Nam caritas urget per se, ne communia benevolentiae, et dilectionis signa, etiam *in gratiam nocentis* denegentur, ut velimus eum ulcisci, et odio habere.

(4) S. Thomas loc. cit. Ex qua doctrina concidit propositio Heineccii concedentis jus denegandi hosti in statu naturali officia innoxiae utilitatis, nulla facta restrictione; et praecipientis dumtaxat, ne inimicis negemus res quibus abundamus. Utrumque

necessitas, est opus supererogationis; ideoque pertinet ad perfectionem caritatis.

903. Ad primum respondet S. Thomas (1): ,, Quod dicitur, ,, *odio habetis inimicum tuum,* non est ex lege sumptum, quia ,, nusquam hoc in littera invenitur; sed est additum ex prava ,, interpretatione Iudaeorum, qui ex quo praecipiebatur dilectio ,, proximi concludebant, quod inimici essent odiendi ,, . Itaque dilectio inimicorum semper fuit lege naturae praecepta. Christus autem eam confirmavit, addiditque quod ad perfectionem pertinet caritatis.

904. Ad secundum respondemus cum eodem S. Thoma (2), nec publicis Potestatibus licere bellum genere adversus hostes ex privata ulciscendi cupiditate. Neque innoxiae utilitatis officia hostibus in bello denegantur, nisi ob justam defensionem, et in ipso belli conflictu: qua de caussa etiam liceret homini in statu naturali eadem officia hosti negare: non quod ea denegatio sit permissa jure naturae adversus hostem extra conflictum, etiamsi hostili sit animo, sed quia jure naturae conceditur jus justae defensionis, quae aliter haberi non potest, quam ea officia denegando, Addimus ex S. Augustino, etiam in bello justo ratione caussae, posse esse excessum crudelitatis in hostes (3).

905. Ad tertium dicimus cum S. Thoma (4), naturam inclinare ad habendum odio inimicum, qua inimicus, est, sive ad detestandum malum inimicitiae, quam in nos exercet: ita enim est nobis contrarius. At vero inclinat ad ipsum amandum, quatenus nobiscum convenit in natura et capax est percipiendae gratiae, et consequendae beatitudinis aeternae; ita enim non opponitur, sed convenit nobiscum (5).

ARTICULUS III.

Utrum usura moderata prohibita sit jure naturae.

906. Exploratum et ipsis ethnicis Philosophis fuit, usuram quamcumque esse illicitam seipsa, atque adeo jure naturae pro-

---

falsum est: nam si inimici non indigeant, non tenemur eis dare res, quibus abundamus. Si autem indigeant, non possent eis denegari officia innoxiae utilitatis in statu etiam naturali, si nulla foret necessitas defendendi propria. Si vero necessitas foret tuendi propria, tunc denegari possent ex ipso iure naturae, non ad ulciscendum, sed ad propria iuste defendenda.

(1) In 3. Sent. d. 30. q. 1. a. 1. ad 2. (2) 2. 2. q. 40. art. 1.

(3) Vide eius verba quae descripsimus supra § 192.

(4) Loc. cit. ad 2.

(5) Vide inter ceteros Chrysostomum Hom. 21. et 22. ad Populum, et alibi saepe. Confer etiam S. Thomam 2. 2. q. 108. a. 1. ubi explicat, quando necesse sit, vel expediat actionem juridicam inimicis remittere; et ibid. q. 83. a. 8. ubi docet, signa benevolentiae exhibenda esse inimico veniam petenti, vel cum necessaria sunt ad ipsum reconciliandum.

hibitam (1). Nihilominus Cathari, et Valdenses usuras licere contendebant (2). Horum sicut alios errores, ita et hunc renovavit Calvinus (3), eumque sequuti sunt Carolus Molinaeus, Ioannes Cloppenburgius, Claudius Salmasius, Gerardus Noodrus, Nicolaus Broedersen, aliique (4) qui usuram quidem immoderatam, et quae in pauperes exercetur, damnant tamquam humanitati repugnantem; at vero usuram moderatam, cum scilicet pecunia mutuo datur in commodum, et utilitatem eorum qui mutuo petunt, quamvis lucrum exigatur ratione solius mutui, et deducatur in pactum, ab omni liberant culpae labe. Hanc sententiam Protestantes communiter tenent, atque inter ipsos Grotius (5), Pufendorfius (6), Barbeyracius (7), Heineccius (8), Lockius (9). Sequuti vero eos sunt Scipio Maffejus (10), Hum (11), Montesquius (12), et novissime Antonius Genuensis (13), qui data opera hanc defendit sententiam, Theologosque omnes Scholae, qui eam unanimi consensione rejiciunt; habet tamquam pedissequos Aristotelis, minimeque comparandos cum Lockio, Maffejo, Hum, Montesquio, et Forbnejo, qui, si illum audimus (14), materiam hanc (quod Theologi Scholastici non fecerant) profunde expenderunt (15).

907. Videtur autem ita dicendum 1. quia si usura adversaretur juri naturali, non potuisset Deus permittere Iudaeis Deut. 23. v. 19. ut usuram acciperent non quidem ab aliis Judaeis, quod erat vetitum, sed ab extraneis: nam officia legis naturalis omnibus communia sunt. Prohibitio igitur illa solos spectabat Judaeos inter sese ob peculiares rationes illius populi (16).

---

(1) Vide Platonem Dial. 5. de republ. Aristotelem. 1. Polit. c. 1. 9. sq. Senecam l. 7. de Benef. c. 10. Ciceronem Parad. 6. Plutarchum in vita Catonis, etc.

(2) Vide nostrum Monetam adv. Cath. et Vald. l. 5. c. 14. § 2.

(3) In octavum Decalogi praeceptum.

(4) Confer Danielem Concinam in duplici Opere, quorum unum Italice compositum, inscribitur: *Esposizione del dogma, che la Chiesa Romana propone a credersi intorno l'Usura*; alterum, *In Epist. Encycl. Bened. XIV. adv. Usuram Commentarius.*

(5) De jur. bel. et pac. l. 2. c. 12 § 20. ubi sub dubio relinquit, an usura jure naturae sit prohibita, quamvis in hanc sententiam inclinet; adserit tamen prohibitam esse in Evangelio.

(6) De Jur. nat. et gen. l. 5. c. 7. § 9. et de offic. hom. et. civ. l. 1. cap. 15. § 11.

(7) In not. ad cit. loc. Pufend. et in Tract. *de la Morale des Peres* cap. 9. § 7. sq.

(8) De jur. nat. et gen l. 1. § 367. sq. (9) In Epistolis super pecunia.

(10) In opere inscripto, *Dell' impiego del danaro.*

(11) In sermonibus politicis.

(12) De spiritu legum L. 21. c. 20. in versione italica, sed c. 16. in Gallica editione qua utimur. Et l. 22. c. 19. sqq.

(13) In Lect. Œconom. Civ. p. 2. c. 13. (14) Ibid § 4.

(15) Notandum, Genuensem scripsisse post Constitutionem Benedicti XIV. 1. Nov. 1745. reprobantis usuram etiam *moderatam*, et quamquam mutuum detur diviti *ad ejus fortunas amplificandas.*

(16) Pufendorfius § 9. cit. Addit vero: *Satis apparet, Mosen voluisse instituere remp. popularem.* Quod apprime est contra Divinam Scripturam, 1. quidem, quia non

908. II. Impudens foret, qui ex pecunia mea rem suam vellet egregie augere, me in partem lucri haud admisso: nam ipse interea excludor a lucro; quod comparare mea pecunia potuissem, si in meos usus eam convertissem. Licite ergo possum ex mutuo aliquid percipere (1).

909. III. Minus est habere actionem, quam rem. Qui autem mutuatur, rem non habet, quam dat mutuo, sed solam actionem in mutuatarium, quae saepe cum molestia instituitur. Igitur aliquid minus habet, quod certe est pretio aestimabile, et modica usura pensandum (2).

910. IV. E Republica est, ut pecunia sub usuris locetur mercatoribus; ita enim alitur pauperum industria, commercia foventur, et superflui tolluntur sumptus, quos saepe faciunt qui aere alieno sunt gravati (3).

911. V. Possum rem meam alteri utendam concedere vel gratis, vel pacta mercede, ut in commodato, et in locato. Quid ergo prohibet, quominus pecuniam meam alteri possim credere gratis, alteri sub pacta pensione (4)? non enim injustum est, cum aliis res non gratis communicare, sed mercedem aliquam exigere (5).

912. VI. Pecunia licet seipsa sit sterilis physice, tamen industria hominum redditur civiliter foecundissima per commercia. Sed aliae res, ut vestis, aedificium, jumentum, licet sint seipsis steriles, tamen pro eis potest aliquid exigi. Igitur multo magis pro pecunia, quae civiliter est maxime fructifera (6).

913. VII. Ius utendi re usu consumptibili, cum obligatione eam non statim, sed post certum intervallum temporis eam in suo genere restituendi, est aliquid pretio aestimabile. Pro hac igitur mora, quae cedit in favorem ejus, qui re illa utitur, potest moderata exigi usura (7).

914. VIII. Plures instituuntur contractus inter eos qui usuras impugnant, qui tamen cum usura coincidunt, ut emptio census annui; montes, qui vocantur pietatis; cambia, etc. Quis etiam non rideat eos, qui non usuras se exigere testantur, sed dumtaxat id quod interest, sive ob lucrum cessans, et damnum emergens? Nam si hoc licet ob non solutam convento tempore pecuniam: cur non licebit in antecessum certum quid stipulari, quia pecunia nostra est interea penes alium, in cujus gratiam non tenemur damnum facere, aut lucrum negligere (8)?

Moyses, sed Deus instituit Remp. Hebraeorum. 2 quia ex c. 11. Num. constat. Moysen ex praecepto Dei constituisse septuaginta seniores, ac magistros qui cum ipso sustentarent onus populi, indeque ortum habuit Judaeorum synedrium.

(1) Pufend. ibid. (2) Idem ibid. (3) Idem ibid.

(4) Idem ibid. § 10. (5) Heinec. loc. cit.

(6) Pufend. § 10. cit. et Heneic. loc. cit. (7) Idem ibidem.

(8) Idem ibid. § 12.

915. IX. Usura moderata concessa fuit ab omnibus Legumlatoribus tam antiquis, quam recentibus. Quod autem sit ab omnibus, ubique, et omni tempore, fieri non potest absque aliqua gravi insita ratione. Oportet ergo, aliquam esse justam caussam usurae moderatae (1).

916. X. Mutans saepe maximum subit periculum amittendae pecuniae mutuatae. Juste ergo potest aliquam mercedem exigere pro magnitudine periculi (2).

917. XI. Denique usura non exigitur tamquam pretium pecuniae mutuo traditae, sed tamquam pretium commoditatis, et utilitatis, quam percipit ille cui mutuo datur. Commoditas autem, et utilitas sunt pretio aestimabiles (3). Non ergo usura moderata est contra jus naturae (4).

Prop. I. *Quaelibet usura quamlibet moderata, et exigua, est prohibita jure naturae*; II. *nisi forte adsint veri tituli damni emergentis, et lucri cessantis.*

918. Demonstratur I. p. ratione S. Thomae (5). Quod est per se, et intrinsece injustum, veritum est jure naturae; non enim est malum, quia prohibitum, sed est prohibitum, quia malum. Quaelibet autem usura utut moderata et exigua, percepta pro pecunia mutuata, est per se, et intrinsece injusta. Injustum est enim pretium exigere pro re non sua. Pecunia autem mutuo tradita, hoc ipso transit in dominium mutuatarii. Quod quidem adeo certum est, ut mutuatarius ipse possit eam acceptam distrahere, prout ei placet; et si pecunia mutata pereat quocumque casu, ipsi, non mutuanti perit, qui jus non habet in pecuniam mutuatam, sed in ipsum mutuatarium, ut ab ipso exigat tantumdem, quantum accepit, in eodem genere. Pecunia ergo mutuata non est amplius sub dominio mutuantis, sed sub dominio mutuatarii. Mutuans ergo aliquid si vel minimum recipiat pro pecunia mutuata (idem dicendum de aliis rebus quae usu consumuntur, ut vinum, triticum, etc.) recipit pretium pro re non sua. Hoc autem est per se, et intrinsece injustum, ideoque prohibitum jure naturae. Usura igitur quamlibet moderata, et exigua, vetita est jure naturae (6).

---

(1) Genuensis loc. cit. § 5. sq. (2) Heinec. loc. cit. § 368.

(3) Genuensis loc. cit. § 7. sqq.

(4) Haec sunt argumenta recentium Juris naturae Scriptorum stantium pro usura moderata, ex ratione petita, quorum maximam partem sibi objecerat S. Thomas in locis mox citandis, aliaque multa addiderat, quae vide cum suis responsionibus apud ipsum. (5) 2. 2. q. 78. a. 1. et q. 13. de malo a. 4.

(6) Torquet haec ratio eos, qui usuras moderatas patrocinantur. Quidam, ut Pufendorfius, demonstrationem admittunt, sed ad inducias restituendi se conferunt, ut usuras moderatas excusent. De his autem dicemus paulo post. Nunc autem hoc saltem

919. Prob. 2. p. ex eodem S. Thoma (1). Compensatio damni emergentis, vel lucri cessantis, non fit ad captandum lucrum ex mutuo, sed ad vitandum damnum: hoc autem non est vendere usum pecuniae, sed damnum vitare, quod nemo tenetur subire ob mutuum traditum. Requiruntur autem multae conditiones, ne hoc obtentu, usura pallietur; easque alibi (2) recensuimus.

920. Ad primum respondet S. Thomas (3): „ Accipere usuram ab extraneis, non fuit concessum Judaeis quasi licitum, „ sed permissum . . . Cujus quidem permissionis ratio fuit, quia „ proni erant ad avaritiam, unde permissum fuit eis minus ma-

---

manifestum est, non posse ob mutuum aliquid exigi ultra sortem. Quidam, ut Grotius, ad Senatus consultum appellant, a quo ait introductus ususfructus earum, quae usu pereunt, et transeunt in alterius dominium. Sed numquid Senatus consultum potest facere justum, quod per se, et intrinsece est injustum, ut demonstratum est de usura? Genuensis post Lockium, Hum, Maffejum, aliosque, ad commodum, et utilitatem mutuatarii se recipit; imo Theologos Scholae cum Platone, et Aristotele paralogismi accusat in ea demonstratione, quasi dixerint, usuram recipi tamquam fructum pecuniae mutuatae, cum tamen recipiatur ut pretium commodi, et utilitatis mutuatarii. At vim demonstrationis non intellexit: nam sive usura recipiatur ut fructus pecuniae mutuatae, sive ut pretium commodi, et utilitatis mutuarii, semper exigitur ex re non exstante sub dominio mutuantis, ideoque mutuans pretium exigit pro re non sua: quod est injustum. Barbeyracius sat putat dixisse, eos qui usuram absolute damnant, esse ignaros verorum justitiae principiorum, et nimio veterum, praesertim Patrum, studio teneri. Sed quid faciemus cum homine, qui alios accusat de veris ignoratis justitiae principiis; ipse vero ignorat, vel ignorare simulat, in mutuo transferri rei mutuatae dominium; ideoque si usura exigatur, recipi pretium pro re non sua? Montesquius autem *de l'esprit des loix*, l. 21. c. 16. ait; „ La Philosophie d' *Aristote* ayant été portée en Occident, elle plût beaucoup aux esprits subtils, qui dans les tems d' ignorance sont les beaux esprits. Les scholastiques s'en infatuérent, et prirent de ce Philosophe leur doctrine sur le Prêt à intérêt; ils le confondirent avec l'Usure et le condamnérent „. *Cum Philosophia Aristotelis translata fuisset in Occidentem* (Cicero degebat in Occidente; legerat Philosophiam Aristotelis, quem saepe citat. Erat igitur illa Philosophia tunc translata in Occidentem. Hoc erit reliquum, ut Montesquius Ciceronis aetatem ad tempora ignorantiae revocet) *acutis ingeniis valde placuit; haec enim temporibus ignorantiae sunt ingenia sublimiora* (sublimissimi ingenii fuit Montesquius aurea hac aetate, tametsi in contradictiones innumeras fuerit lapsus, gravissimosque docuerit errores etiam adversus Religionem; atque nescierit vel ipsum praefigere titulum Operi suo, in quo nihil minus agitur quam *de spiritu legum*; omnia vero ita perturbata tractarit, ut illud opus non immerito quis sagenam dixerat. Sed haec est conditio infelicissimorum nostrorum temporum, eos de ignorantia accusare, qui pro veritate stant, et pro Religione.) *Scholastici insano illum prosequuti amore sunt, exque ipso doctrinam sunt mutuati circa pecuniam foenori dandam; eamque cum usura confuderunt, atque damnarunt.* Mirum? Patres Ecclesiae universi, vel ipso fatente Barbeyracio, qui id eis vitio vertit, foenus quodcumque damnarunt. Fueruntne ipsi quoque *Scolastici*, Aristotelemque insano dilexerunt studio? Quid refert, si demonstrationem a Scolasticis adhibitam Aristoteles adhibuerit? Non agitur de auctoritate Aristotelis, sed de ratione qua utitur. Si haec plane demonstrat; si ejus vim nemo unus eludere hactenus potuit, vel umquam poterit; quid aliud continent verba Montesquii, quam gravem contumeliam, putidumque errorem? Interea qui pro ipso Apologiam scripsit, videat, an ille pecuniae foenus putarit injustum.

(1) 2. 2. q. 78. a. 2. ad 1.

(2) In Epit. Theol. Dogm. et Mor. Nat. Alex l. 3. tr. 2. sect. 6 c. 2. art. 2. qu. 5.

(3) Loc. cit. a. 1. ad 2.

„ lum, scilicet accipere usuras a gentibus, ut vitaretur majus „ malum, scilicet accipere usuras a Judaeis Deum colentibus „. Ceterum Ps. 14. v. 5, usura universim damnatur, cum dicitur: *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo?* Et inter alia respondetur: *qui pecuniam suam non dedit ad usuram, et munera super innocentem non accepit.* Ubi usura in eodem gradu constituitur, ac munerum acceptio super innocentum, ut significetur, utrumque adversari legi naturali. Idipsum habetur Ezech. 18. v. 8.(1).

---

(1) Incredibili audacia Genuensis loc. cit. § 20. corrumpit textum Divinae Scripturae Deut. 23. v. 19. sq. ubi enim ibi dicitur; *Non foenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam; nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed aliena;* ille sic habet; *Non foeneraberis fratri tuo PAUPERI; foeneraberis ALIENIGENO.* Ex hac vero Scripturae sanctae corruptione infert, neque inter Judaeos fuisse interdictam usuram, nisi cum pauperibus, et ex hoc textu ita ab ipso corrupto vult esse intelligendos ceteros Scripturae textus Veteris Testamenti, qui usuram damnant. Quis umquam putasset, ad tantam malam fidem deventuros homines esse? In hoc Genuensis excessit vel ipsos heterodoxos, qui id non sunt ausi facere.

Pergit ille ad novum Testamentum, multaque § 21. fingit, ut interpretetur verba Christi Lucae 6. v. 35. *mutuum date, nihil inde sperantes;* et contra Tridentini Decreta sibi facultatem arrogat interpretandi caput illud ex suo, ut alib. inquit, jecinore, adversus universorum Ecclesiae Patrum interpretationem; multaque insulsa profert, ut eruditionem Graecae linguae ostentet; atque ipsam Vulgatam Versionem carpit, contenditque, eam potuisse sic habere: *mutuum date neminem desperare facientes.* Qua in re audacior est vel ipso Erasmo, qui in sua versione retinuit, *mutuum date, nihil inde sperantes;* quae respondet Graeco textui, καὶ δανείζετε, μηδὲν ἀπελπίζοντες. Quomodo verba Christi ex Ecclesiae sensu sint intelligenda, declaravit S. Thomas 2. 2. quaest. 78 art. 1. ad 4. ubi explicationem vide, sicut et quaest. 13. de malo art. 4. ad 3.

Sed abs re non erit pauca dicere de interpretatione, sive paraphrasi Genuensis super cit. c. 6. Lucae, ut verba Christi in suum trahat errorem. Itaque contendit § 22. Christum ibi loqui de *acharistis*, et *poneris*, idest de *egenis*, et *pauperibus*. „ Ho „ detto, che Gesù Cristo parli nel luogo presente degli *acharisti*, e *poneri*, cioè de' *bisognosi*, e *poveri* „. Idque arguit ex sequentibus verbis eodem v. 35. αὐτὸς χρηστός ἐστιν ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους καὶ πονηρούς: quae ipse interpretatur; „ Dio è buono, e „ benefico con i *bisognosi*, e *poveri* „. Ad eos provocant, qui Graece sciunt. Quis umquam dixit, *acharistus* significare *egentes;* et *ponerus* significare *pauperes?* Ipsemet Erasmus, qui certe Graecam linguam callebat, vertit; *Ipse benignus est erga ingratos, et malos*, ut habet Vulgata Versio. Et sane ἀχάριστος est ab *a* privativo, et χάρις gratia, quasi expers gratiae, sive ingratus; πονηρός autem nemine discrepante, significat malum, malignum scelestum; quare Aristoteles 5. Polit. c. 11. tyrannum appellat *poneraphilum*, quasi improbitatis amatorem. Si πονηρός posset significare *pauperem*, cum Matth. 6. v. 13. dicitur in Oratione Dominica: ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, *sed libera nos a malo*, peteremus a Deo, ut liberaret nos a *paupere;* quo nihil magis ridiculum. Genuensis ergo cum interpretatur *acharistus* pro *egentibus*, et *ponerus* pro *pauperibus*, vim sacro Textui infert inscitiamque prodit Graeci idiomatis. Quod autem subdit, quosdam Criticos sacros observasse, in quibusdam textibus legi μηδέν', idest μηδένα, ἀπελπίζοντες: ideoque cum μηδένα sit accusativo masculinus, illud ἀπελπίζω sumi debere active, ac significare, *neminem desperare facere;* multa dicit absona: nam μηδέν, non μηδένα legerunt omnes Ecclesiae Patres; neque ullum proferre pro se Genuensis potest. Ἀπελπίζοντες vero nullo modo reddi potest *desperare facientes;* sicut enim ἐλπίζω significat *spero*, ita illud ἀπ' praepositum non significat negationem spei, seu *despero*, sed significat *inde;* ita ut si acciperetur active, ut Genuensis praecipit, deberet reddi, *neminem inde*

921. Ad secundum patet responsio ex dictis (1); si quis enim damnum patitur non fictum, sed verum, et reale, ob pecuniam mutuatam, et lucro quod potuisset vere percipere ex pecunia sua, privetur; tunc adhibitis certis conditionibus, quas alibi recensuimus (2), potest aliquid accipere, non quidem propter mutuum, sed ut damnum vitetur.

922. Ad tertium respondemus, argumentum illud, si quid probaret, probaturum quoque licitas esse usuras cum pauperibus: qui enim iis mutuo dat, rem non habet, sed actionem, quae quidem adversus pauperes, qui nihil possident, non solum cum molestia, sed frustra saepissime instituitur. Itaque negamus, illud quod mutuans minus habet, non habendo rem, sed actionem; esse aliquid aestimabile pretio, quod possit exigi ultra sortem. Nam ipsa mutui natura in hoc consistit, ut mutuans non habeat rem, sed actionem in mutuatarium. Quod ergo mutuans aliquid minus habeat habendo actionem, non rem, oritur ex ipso mutuo, quod non est pretio aestimabile, ne pretium exigatur ex eo quod jam transiit in dominium mutuatarii.

923. Ad quartum dicimus, nihil quod est contra justitiam, posse esse e vera Reipublicae utilitate. Usura autem etiam moderata, est contra justitiam, ut demonstratum est (3), Per contractus societatis, qui liciti sunt, si debitae accedant conditiones foveri licite potest industria pauperum, commercium, uno verbo, Reip. utilitas. Non est Reip. utilitas, quae usurarum patronos impellit; est securitas sortis in quocumque casu etiam fortuito, quae in contractibus societatis non exstat. Volunt ipsi lucrum capere ex pecunia absque ullo periculo sortis, et obtendunt Reip. utilitatem.

924. Ad quintum respondet S. Thomas (4), in commodato, et locato, non transferri dominium rei, sicut in mutuo; ideoque dispar est ratio.

925. Ad sextum respondemus, cum eodem S. Thoma (5), pecuniam neque physice, neque civiliter esse sterilem, imo foe-

---

sperare facientes: quod certe sensum absurdum redderet. Si quis autem scire velit, undenam hanc interpretationem Genuensis acceperit, adeat Bossuetum in Pastorali Instructione in Opus inscriptum: *Le Nouveau Testament de N. S. J. C. traduit etc. avec des Remarques etc* Nam adversus Grotium, et Richardum Simonium, qui interpretationem illam commenti sunt: multa Bossuetus scribit magna vi, ac tandem concludit: Il faut donc rejetter la Note sur ce verset, et par le même moien suprimer le „ *Desperantes*, qui aussi bien, de l'aveu de l'Auteur, répugne à la suite du discours, et „ ne sert qu'à donner des vues pour obscurcir le veritable sens de ce passage „. *Oportet igitur, ut Adnotatio in hunc versiculum rejiciatur, itemque deleatur vox* Desperantes *quae, ut ipse Auctor fatetur, repugnat seriei orationis, neque ad aliud valet, quam ad implicandum, obscurandumque verum hujus loci sensum.*

(1) § 919. (2) In Epil. Nat. Alex. loc. cit.

(3) § 918. (4) 2. 2. q. 78. a. 1. ad 6.

(5) Q. 13. de malo a. 4. ad 15.

cundissimam, quousque manet sub dominio ejus qui eam possidet, perque eam potest lucrari, institutis licitis commerciis. Dicitur ergo sterilis (id quod usurae patroni non intelligunt, vel potius intelligere nolunt) *quia pecuniae principalis usus est commutatio . . . Commutatio autem est usus quasi consumens substantiam rei commutatae, inquantum facit eam abesse ab eo, qui commutat. Et ideo si quis pecuniam alteri concedat ad usum commutationis qui est proprius pecuniae, et pro hoc usu pretium aliquod querat ultra sortem, erit contra justitiam.* Non ergo pecunia absolute sterilis est, sed sterilis evadit ei, qui eam commutat, qui cum non amplius sit sub ejus dominio, sed transeat in dominium ejus, cui fuit commutata, huic, non illi potest fructum reddere; ideoque commutanti sterilis est.

926. Ad septimum dicendum, moram illam, quaecumque sit concessa mutuatario in traditione mutui, non posse efficere, ut res mutuata non transeat in dominium mutuatarii, hoc ipso quod ei traditur. Translata vero re in mutuatarii dominium, is est vere illius dominus, quaecumque ei sit concessa mora, licet teneatur restituere tantumdem in eodem genere, post praefinitum tempus; quousque tamen tempus non sit elapsum, ipse est vere dominus rei. Si quid ergo pro mora exigeretur, hoc esset pro re existente sub dominio mutuatarii, donec non esset in mora culpabili ultra tempus praescriptum. Exigeretur ergo a mutuante pretium pro re non sua; quod est injustum.

927. Ad octavum respondemus, census annuos immunes esse ab usurae labe: nam in iis non venditur pecunia, sed jus ad ipsam, et si sors perit absque culpa censuatarii, censuanti, non censuatario perit. Contra vero est in mutuo. Montes pietatis liciti sunt, eosque approbavit Concilium Tridentinum sess. 22 de Reform. c. 8. sq. quod enim in iis exigitur, non percipitur ratione mutui, sed pro expensis ministrorum, aliarumque rerum, et pro Montium indemnitate. Quare autem ob non solutam pecuniam convento tempore, et non in antecessum liceat exigere aliquid, demonstrat S. Thomas (1) scribens: ,, Ex pecunia mu-
,, tuata potest ille qui mutuat, incurrere damnum rei jam habitae,
,, dupliciter. Uno modo, ex quo non redditur sibi pecunia sta-
,, tuto termino, et in tali casu ille qui mutuum accepit, tene-
,, tur ad interesse. Alio modo infra tempus deputatum, et tunc
,, non tenetur ad interesse ille; qui mutuum accepit. Debebat
,, enim ille qui pecuniam mutuavit, sibi cavisse ne detrimentum
,, incurreret. Nec ille qui mutuo accepit, debet damnum incur-
,, rere ex stultitia mutuantis. Et est etiam simile in emptione.
,, Qui enim emit rem aliquam, tantum pro ea juste dat, quan-
,, tum valet: non autem quantum ille qui vendit, ex ejus ca-
,, rentia damnificatur ,,.

(1) Ibid. ad 14.

928. Ad nonum jampridem responderat idem S. Thomas (1): „ Dicendum, quod jus positivum principaliter intendit bonum „ commune multitudinis: contingit autem quandoque, quod si „ impediatur aliquod malum, provenit maximum detrimentum „ communitati; et ideo quandoque jus positivum permittit aliquid dispensative, non quia sit justum id fieri, sed ne communitas majus incommodum patiatur: sicut etiam Deus aliqua „ permittit mala fieri in mundo, ne impediantur bona, quae „ ex his malis ipse elicere novit. Et hoc modo jus positivum „ permisit usuras propter multas commoditates, quas interdum „ aliqui consequuntur ex pecunia mutuata, licet sub usuris „. Ita in nihilum redigitur Genuensiana ratio; redditurque *gravis insita ratio*, cur usurae moderatae permissae sint a legibus civilibus, ne scilicet impediretur bonum commune multitudinis.

929. Ad decimum respondemus, duplex esse periculum; alterum *facti*, alterum *juris*. Et quidem periculum *facti* est, cum res exponitur dubiis rerum casibus: mutuatarius autem non liberatur onere solvendi, etiamsi res pereat absque sua culpa; idque periculum est mutuo intrinsecum Periculum vero *juris* mutuo extrinsecum, est cum mutuans suscipit in se periculum sortis, pacto quodam adjuncto mutuo, et debitorem onere solvendi liberat, si res pereat absque ejus culpa. Ob hoc posterius periculum, nisi forte sit collusorium, potest aliquid exigi ultra sortem; nam mutuans solvit mutuatarium a periculo, quod ipsum sequitur mutuum, ideoque suscipit in se onus pretio aestimabile. Prius autem illud periculum, non absolvit ab usura, si aliquid exigatur ultra sortem; quia cum mutuatarius teneatur in quocumque casu reddere integram sortem, id quod exigitur ultra ipsam, exigitur ratione mutui.

930. Ad undecimum, quod est praecipuum adversariorum fundamentum, responsio patet ex dictis (2): nam licet mutuatarius commodum, ut utilitatem percipiat ex pecunia ei mutuo tradita; nihilominus postquam haec translata est in ejus dominium, si mutuans exigeret pretium pro commodo, et utilitate mutuatae pecuniae, pretium exigeret pro re non sua: quod èst injustum. Utique commodum, et utilitas est aliquid pretio aestimabile, si separari potest ab ipsa substantia rei, quae datur in commodum, et utilitatem, sicut accidit in locatione. At vero in mutuo commodum, et utilitas est in ipso usu pecuniae mutuatae, nec ullo modo ab ipso distinguitur; nam quomodo posset quis capere commodum, et utilitatem ex mutuo, nisi haberet usum pecuniae mutuatae? Qui ergo ratione commodi, et utilitatis praestitae mutuatario, aliquid exigit, id exigit ob usum pecuniae ei creditae. Usus autem pecuniae non est absque dominii

(1) Ibid. ad 6. (2) § 918.

translatione a mutuante in mutuatarium. Perspicuum est ergo colludere in re gravissima eos, qui ad tuendam usuram moderatam ad commodum, et utilitatem mutuatarii se recipiunt (1).

QUAESTIO XII.

De mutuis Conjugum officiis.

931. Prima omnium societatum, ut ostendit S. Thomas (2), est societas conjugalis, *Prima*, inquit, *combinatio est personarum, scilicet maris, et foeminae. Hujusmodi enim combinatio est propter generationem . . ut sic per generationem conservetur in specie, quod idem numero conservari non potest.* Nulla autem societas posset subsistere inter homines mortales, nisi per generationem genus humanum conservaretur, et propagaretur: nam brevi tandem destrueretur. Progredimur ergo ad conjugum officia. Ac 1. quaeremus de ipso conjugio, an homo sit naturaliter animal conjugale? 2. an conjugium sit naturaliter indissolubile? 3. an polygamia sit naturaliter interdicta? 4. an idem dicendum de polyandria? 5. demum declarabimus officia viri erga uxorem, et vicissim uxoris erga virum.

ARTICULUS I.

Utrum homo sit naturaliter animal conjugale.

932. Videtur autem negandum (3). I. quia si homo esset naturaliter animal conjugale, nemo nuptias renueret. Multi autem sunt, qui nuptias renuunt, coelibem ducentes vitam (4). Non ergo homo est naturaliter animal conjugale.

933. II. Si homo esset naturaliter conjugalis, conjugium

---

(1) Audiendus est inter ceteros Patres S. Ambrosius, qui l. de Tobia c. 15. n. 49. „ Quia, *inquit*, plerique refugientes praecepta legis, cum dederint pecuniam negotiatoribus, non in pecunia usuras exigunt, sed de mercibus eorum tamquam usurarum emolumenta percipiunt: ideo audiant quid lex dicat: *Neque usuram*, inquit, *escarum accipies, neque omnium rerum quascumque foeneraveris fratri tuo*.„ Et esca „ usura est, et vestis usura est, et quodcumque sorti accedit, usura est „.

(2) Polit. lec. 1.

(3) Negabant Encratitae, Adamiani, et Manichaei. Vide S. Augustinum l. de haeres. haer. 25. 31. et 46. Hi enim nuptias tamquam malas damnabant, ideoque ut contrarias institutis naturae.

(4) De his loquens Genuensis t. 2. de offic. c. 2. § 1. describit verba Senecae Tragici in Hippolyto v. 461.

Coelibem vitam probet
Sterilis juventus, hoc erit quidquid vides
Unius aevi turba, et in semet ruet.

Haec sunt verba Nutricis Hippolyti, quae ipsum ad nuptias impellebat. Cur Genuensis

esset ex jure naturae; ideoque caderet sub praecepto naturali, quod transgrederentur ii omnes qui a conjugio abstinent.

934. III. Si homo naturaliter esset animal conjugale, etiam in statu innocentiae talis fuisset: nam per peccatum mutata non fuit ejus natura. Atqui docentibus Athanasio (1), Nysseno (2), Damasceno (3) aliisque antiquis Patribus (4), si permansisset status innocentiae, genus humanum non fuisset multiplicatum per commixtionem maris, et foeminae, sed alio modo, uti sunt multiplicati Angeli. Homo igitur non ex natura, sed in poenam peccati utitur conjugio.

935. IV. Actus conjugii turpitudinem secundum se habet adjunctam, non enim est sine concupiscentia. Sed quod secundum se turpe est, non potest esse a natura, quae semper ad honestatem inclinat. Non ergo actus conjugii est naturalis (5).

Prop. I. *Homo naturaliter est animal conjugale*, II. *non quidem ex necessitate, naturae, ut in brutis*, III. *sed ratione naturali ad conjugium inclinante.*

936. Prob. 1. p. ratione S. Thomae (6). ,, Homo est animal ,, naturaliter politicum, *ut supra dictum est* (7). Ergo multo magis est in natura hominis, quod sit animal conjugale . . . Ea ,, enim quae sunt propria, et magis necessaria, magis videntur

---

reticuit responsionem Hippolyti ab eodem Seneca ibidem descriptam:

Non alia magis est libera, et vitio carens,
Ritusque melius, vita, quae priscos colat,
Quam quae, relictis monibus, sylvas amat.
Non illum avarae mentis inflammat furor,
Qui se dicavit montium insontem jugis:
Non aura populi, et vulgus insidum bonis:
Non pestilens invidia, etc.

Cur, inquam, haec et alia bene multa quae ibi sequuntur in commendationem vitae coelibis, Genuensis pratermisit, eaque tantum protulit, quae nutrix Hippolyti insidiatrix ponebat? Sed pergit ille, et § 4. ,, Si quis, *ait*, sponte se sua jure nuptiarum ,, spoliavit, quo solutior Reipublicae vacaret, ei pacto, et civili lege velentur; quod ,, factum cum Clericis et Monachis, alicubi cum militibus: nec tamen disputo, sapienter nec ne, quod alterius loci ,,. Istiusmodi coelibes appellaverat jam *sterilem turbam unius aevi, et in semel ruentem*. Nunc non aliam agnoscit rationem coelibatus, quam ut quis *solutior Reip. vacet*. De Deo autem, rebusque divinis, nihil ei interest dicere, ut neque de voto quo quis Deo coelibem promittat vitam, nullum vero aliud agnoscit pactum, quam quod oritur ex studio vacandi Reipublicae; nuptiasque Clericis, et Monachis ex hoc pacto, et ex civili lege veritas statuit; de natura voti, ac de legibus Ecclesiae nihil sollicitus. Atque de hoc etiam genere coelibatus, quod neque ipsi heterodoxi reprobat, etiam dubitat, an sapienter, nec ne sit constitutus. Praeclarae in usum tyronum lectiones! Temerene quis judicaret, si diceret, illum verbis haec dubia suis aperuisse discipulis?

(1) L. de hom. opific. cap. 17.
(2) In Psal. 50.
(3) Vide Lequien in not. ad cit. c. Damasceni.
(4) L. 2. de Fide cap. 30.
(5) Alias objectiones vide apud S. Thom. in suppl. 3. p. q. 41. a. 1. sqq.
(6) 8. Ethic. lect. 12.
(7) § 339.

,, ad naturam pertinere. Societas autem domestica, ad quam ,, pertinet conjunctio viri, et uxoris, est prior quam societas ,, civilis, pars enim est prior toto. Est etiam magis necessaria, ,, quia societas domestica ordinatur ad actus necessarios vitae, ,, scilicet generationem, et nutritionem. Homo igitur naturalius ,, est animal conjugale, quam politicum ,,.

937. Prob. 2. p. ex eodem S. Thoma (1). Actus conjugii in hominibus complentur movente libero arbitrio; non enim vir accedit ad uxorem ex solo naturae impulsu, ut accidit in bestiis, sed quia uterque vult congredi. Quod autem fit ex libera voluntatis electione, non est ex necessitate naturae. Homo igitur non est animal conjugale ex necessitate naturae.

938. Tertiam partem demonstrat idem S. Thomas (2) Ratio naturalis in conjugio non solum inclinat ad generationem prolis, quae forte haberi posset etiam per indeterminatum, et vagum concubitum; sed intendit duplicem finem, quorum primus, et praecipuus est bonum prolis; alter minus principalis est mutuum obsequium sibi a conjugibus praestandum in rebus domesticis. Bonum autem prolis non solum exigit, ut proles generetur, sed ut promoveatur ad statum perfectum, qui est status virtutis; quod quidem praestatur a parentibus per prolis nutritionem, et disciplinam (3). Ad hoc autem requiritur, ut parentes sint determinati; alioqui filius a patre educari, et instrui non posset; non enim constaret, an ejus esset filius. Oportet ergo ut vir conjungatur determinatae mulieri; quae quidem conjunctio est ipsum matrimonium. Mutua etiam obsequia idipsum suadent, ex operibus enim domesticis quaedam sunt competentia viris, quaedam mulieribus. Homo igitur non ex solis legibus, et statutis humanis, sed ex inclinatione naturae, exque institutione Dei auctoris naturae habet, ut sit conjugalis; ideoque vix ulla fuit natio, etiam barbara, in qua non fierent conjugia (4). Hanc institutionem Deus significavit Gen. 2. v. 24. iis verbis: *Quamobrem relinquet homo patrem suum, et matrem; et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.* Quibus ex verbis, exque traditis rationibus constat, matrimonium esse per se bo-

---

(1) Lect: 12. cit. (2) Q. 41. cit. art. 1.

(4) Mancam, et imperfectam hanc rationem profert Montesquius, cum l. 23. c. 2. scribit: ,, L' obligation naturelle qu' a le pere de nourrir ses enfans a fait établir le ,, mariage qui déclare celui qui doit remplir cette obligation ,,. *Obligatio naturalis, quam habet pater nutriendi filios, matrimonium constituere fecit, quo declaratur, quinam huic debeat obligationi satisfacere.* Non sola obligatio nutriendi, sed etiam disciplina filios instituendi, matrimonii est ratio. Vide S. Thom. 2. 2. q. 151. a. 2. et l. 3. con. Gen. c. 122. An multum de hac disciplina Montesquius fuerit sollicitus, viderint alii. Certe librum orditur verbis Lucretii initio poematis Venerem invocantis, et ad veneris amorem incitantis.

(3) De quibusdam populis sylvestribus, qui proprios nesciebant liberos, Cicero mentionem facit. Sed de his vide quae scribit Sanctus Thomas a. cit. ad. 2.

num, et licitum, idque etiam in statu naturae corruptae. Nam quod est conforme rationi naturali, per se malum esse non potest in quovis statu.

939. Ad primum respondemus, minime obstare, quominus conjugium sit naturale, etsi aliqui coelibem eligant vitam, sicut non obstat, quominus homo sit naturaliter animal sociale, etsi nonnulli solitariam vitam eligant, ui supra dictum est (1). Quare autem aliqui justas negligant nuptias, etiamsi ad eas apti sint: nam de eunuchis nulla quaestio; multiplex adferri caussa potest. Ac 1. quidam conjugium renuunt, ut effreni concupiscentiae indulgeant, nullumque deserant invisum pratum, per quod non pertranseat luxuria eorum; ut de impiis, incredulisque hominibus dicitur Sap. 2. v. 8. quae caussa est cur saepissime increduli ligare se nolint conjugii vinculo. Hi autem jumentis insipientibus sunt comparandi, quibus non est intellectus, ut habetur Psal. 48. v. 13. 2. quidam timent copulari mulieri rixosae, et nequam, de qua dicitur Eccli. 26. v. 10. *Mulier nequam, qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem* 3. quidam respuunt conjugium propter debilem complexionem, vel ob senectutem, vel ne periculum subeant sanitatis. 4. nonnulli eligunt abstinentiam a nuptiis, ut se scientiarum studiis, quibus castitas plurimum suffragatur, mancipent. 5. plurimi sunt qui coelibem vitam eligunt, ut liberius divinis rebus mente, et affectu vacent, de quibus Matth. 19. v. 12. Christus ait: *sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum coelorum*. Et Apostolus 1. Cor. 7. v. 32. sq. *Qui sine uxore est; solicitus est quae Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, solicitus est quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est.* De his autem, si fideles sint in promissis, dicitur Apoc. 14. v. 4. *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: Virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum, quocumque ierit* (2).

940. Ad secundum respondemus cum S. Thoma (3), naturam dupliciter inclinare ad aliquid, uno modo, quia illud requiritur ad perfectionem singulorum: et talis inclinatio obligat quemlibet. Alio modo, quia requiritur ad perfectionem multitudinis; et ex tali inclinatione non obligatur quilibet homo, nisi in casu, in quo necesse sit ad conservandum bonum multitudinis. Conjugium autem non requiritur ad perfectionem singulorum, sed ad bonum multitudinis. Ad hoc autem bonum non solum requiritur, ut sint ii qui propagationi generis humani vacent per

(1) § 368.

(2) Addunt eos qui facultates non habent, ut possint honeste familiam sustentare. Sed de his prudentum esto judicium, praesertim si de eorum genere sint, qui nequeunt se continere. Nam matrimonium datur etiam in remedium incontinentiae. Ait enim Apostolus 1. Cor. 7. v. 2. *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaeque suum virum habeat.*

(3) In suppl. 3. p. q. 41. a. 2.

conjugia; sed etiam ut ii sint qui vacent unice rebus divinis. Religio enim praecipua debet esse in Republica. Sicut ergo necesse non est, ut singuli agriculturae vacent, licet agricultura necessaria sit ad vitam hominis; ita necesse non est, ut singuli conjugiis vacent, quamvis conjugia necessaria sint ad bonum commune multitudinis, et natura ad ea inclinet. Deus autem qui providentia sua sapientissime universa moderatur, sicut diversos ad diversa officia, et actus inclinat, ac disponit, ut alii quidem sint agricolae, alii fabri lignarii; alii sutores, alii pistores, alii praesint, alii subsint, qui omnes ad bonum commune multitudinis necessarii sunt; ita disponit; ut alii conjugalem eligant statum, alii coelibem, ut ita habeatur, et compleatur multitudinis bonum (1).

941. Ad tertium concedimus cum S. Thoma (2), nonnullos veteres Patres (3) considerantes foeditatem quae est in usu conjugii, eumdem usum exclusisse a statu innocentiae. Ipse autem Angelicus cum S. Augustino (4) excludit quidem a statu innocentiae deformitatem immoderatae concupiscentiae, quae est quaedam sequela peccati originalis; negat vero, nullum in eo statu, si perdurasset, exstitutum conjugii usum; etenim generare est homini naturale, et in eum finem accepit a Deo membra ad hunc usum deputata.

942. Ad quartum dicimus, turpitudinem quae consequitur usum conjugii, non esse turpitudinem culpae, sed poenae ex peccato primi parentis, ex quo provenit, ut membra corporis rationi non obediant; quae quidem turpitudo a statu innocentiae abfuisset (5).

ARTICULUS II.

Utrum conjugium sit naturaliter indissolubile.

943. Recentes plerique juris naturae tractatores, licet licentiam divortiorum quoad vinculum non probent; varios tamen ex-

---

(1) Vide S. Thomam ibid. ad 4. (2) 1. p. q. 98. a. 2.

(3) De Magno Athanasio, utrum in hac sententia fuerit, dubitari potest. Tum quia locus qui affertur ex Com. in Psal. 50. explicari commode potest de matrimonio, et de nuptiis conjunctis cum deformitate immoderatae concupiscentiae; ait enim: *prior Dei scopus erat, ut non per matrimonium, et corruptionem nasceremur*; hoc est per eam *corruptionem*, quae est peccati poena. Tum quia etsi Maurini Patres Expositiones in Psalmos Athanasio adscribant tamquam genuinas; ipse tamen Montfauconus, qui pro ea editione laboravit, in supplem. earumdem Exposit. edito in Nova Bibliotheca Patrum, fatetur, in Codice Ambrosiano, unde descriptae fuerunt, eas *non esse omnibus suis partibus, et numeris absolutas, et quasdam etiam ex catenis erutas*. Tillemontius quoque Mem. Eccl. Tom. 8. pag. 257. affirmat, se in iis commentariis observasse loca, quae non sunt Athanasii, sed aliorum Scriptorum. Damascenum vero explicat S. Thomas loc. ad 1. (4) L. 11. de civ. cap. 26.

(5) Ita S. Thomas in suppl. 3. p. q. 41. a. 3. ad 3.

cipiunt casus. Heineccius (1) ita expresse docet: *divortium non illicitum censemus, quoties alteruter conjux ita se gerit, ut finis matrimonii obtineri nequeat.* Addit vero statim: *absoluta quocumque legitimo modo hac societate, alterum ad secunda vota transire posse.* Ad legitimas autem caussas refert *non modo adulterium, et malitiosam desertionem, sed et omnes quae impedimento sunt, quo minus finem matrimonii adsequi liceat* (2). Pufendorfius etsi videatur (3) hac in re judicium suspendere, illud penes eos relinquens, qui *rationum momenta expendere norunt;* nihilominus paulo post (4) ait: *saltem ex mero jure naturali, alter conjugum vinculo liberabitur propter malitiosam alterius desertionem, ut et pertinacem, atque ultroneam debiti conjugalis denegationem . . . Et si uxor alteri corporis sui copiam faciat ... Et hactenus quidem, ut non solum laesa pars cum perfida conjuge non amplius teneatur cohabitare, sed ei laesae parti transire ad secunda vota liceat. Quidquid in contrarium jus Canonicum nugetur* (5). Jam vero Grotius (6) contendit, matrimonium dissolubile esse jure naturae, sed id vetari in Evangelio; excipit tamen casum adulterii uxoris, uti ceteri Lutherani, et Calviniani cum Graecis Schismaticis excipiunt. Seldenus autem putat (7), ne inter ipsos quidem Christianos antiquissimos divortia quoad vinculum fuisse illicita etiam extra caussam adulterii. Miltonus etiam (8) multa congerit, ut probet, matrimonium solvi posse etiam inter Christianos ob mores intolerabiles. Genuensis autem scribit (9): *Nuptiae sunt pacta: Nullum autem pactum lege*

---

(1) De jur. nat. et gen. l. 2. § 49.

(2) Videte quas lectiones is homo tradat, quae manibus teruntur adolescentum etiam Catholicorum. Si eas ad praxim dedocerentur, quantae forent perturbationes in familiis, et Rebuspublicis?

(3) De jur. nat. et gen. l. c. 1. § 20. (4) Ibidem § 12.

(5) Quantopere impie *nugetur* Pufendorfius in hoc ipso loco, in quo jus Canonicum *nugari* effutit, quisque videt: nam si nihil aliud obstaret quam jus Canonicum, ut parti laesae ad secunda vota transire liceret; cur ille, qui jus Canonicum *nugatorium* existimabat, judicium suspendit circa matrimonii solubilitatem, judiciumque iis reliquit, qui rationum momenta expendere norunt? Sed quid ab ipso, aliisque Lutheranis expectandum erat, qui suum furentem sequuntur Lutherum haec eadem docentem in l. *de vita conjugali?* Quod Pufendorfius ibid. addit, non deesse Sacerdotibus Catholicis aliam viam sua eludendi decreta, *declarato matrimonium ab initio fuisse nullum;* convicium est in Romanam Ecclesiam. Non enim eluduntur leges, cum declaratur, nihil contra ipsas agi in aliquo casu, qui sub legibus prohibentibus minime continetur. Catholica autem Ecclesia in caussis matrimonialibus summa diligentia, ac rigore procedit, nec una tantum Judicis sententia rem absolvit, sed usque ad tertiam, et quartam instantiam judicium finale prorogat, ut ex Const. Benedicti XIV. Tomi I. Bull. cujus synopsim dedibus in Epit. Nat. Alex. tom. 2. pag. 292. in not.

(6) De jur. bel. et pac. l. 2. c. 5. § 9. 2.

(7) De uxore Hebraea l. 3. c. 22.

(8) L. de Divortiis Miltoni argumenta proponit Pufendorfius loc. cit. § 24. ac tandem, nulla adhibita responsione, concludit: *ista quidem nos in medio relinquimus.*

(9) De jur. et offic. l. 2. c. 2. § 8. sq.

naturae esse potest indissolubile (1). *Igitur nullam apud gentem* (2), *nisi Christianos, id juris agnitum, quin ne ubique quidem, et semper* (3)... *Inter nos quoque, si alter conjugum rei nuptiariae sit ineptus* (4), *irritantur, velut quae stare nequeant cum praecipuo fine. Item jure civili ob adulterium uxoris* (5); *quod hucusque et jure canonico in Graeca Ecclesia obtinet, licet vetitum sit in Latina* (6), Nos autem de lege naturali interdicente matrimonii solutionem potissimum quaerimus, atque de matrimonio, prout est *officium naturae:* nam prout est *Sacramentum*, nemo Catholicorum (7) in dubium vertit ejus indissolubilitatem, post carnalem copulam; significat enim coniunctionem Christi cum Ecclesia per assumptionem humanae naturae in unitatem personae, quae est omnino indivisibilis (8). Quare Apostolus Ephes. 5. v. 32. ait: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, et in Ecclesia* (9).

944. Videtur autem conjugium non esse naturaliter indissolubile quia lex naturalis est immutabilis, et dispensationis proprie talis incapax, ut supra dictum est (10). At vero matrimonium in Lege Mosaica dissolvebatur per libellum repudii; et in Lege Evangelica matrimonium ratum dissolvitur per Professionem reli-

---

(1) Docuerunt olim Montanistae, matrimonium solvi posse arbitrio conjugum. Id sequeretur, si quid probaret Genuensis argumentum, saltem speciata lege naturae. Itaque falsum est, nullum pactum posse esse indissolubile lege naturae. Nam si aliquod pactum est absolutum, et initum in omne tempus, absque ulla restrictione, lege naturae est indissolubile. Matrimonium autem est pactum absolutum, quod necessario iniri debet in omne tempus nulla facta restrictione: nam si ad certum tempus iniretur, jam matrimonium non esset.

(2) Quomodo haec cohaereant cum iis quae Genuensis scribit in eodem § 8. non video. Nam loquens de veteribus Romanis ait: *plusquam quingentis annis nullum fuerat divortium*. Si tam diu apud ethnicos, et tam sancte servatum fuit matrimonii vinculum, nonne signum est, illos credidisse, adstringi se ad illud servandum jure naturae? praesertim, quia ut testatur Gellius l. 4. c. 3. et Valerius Maximus l. 2. c. 1. Spurius Carvilius, qui primus dimisit uxorem sterilitatis caussa, *reprehensione non caruit*. Confer. S. Thom. In suppl. 3. p. q. 47. a. 1. ad 1.

(3) Tacite reproducit argumenta haereticorum, qui veteres aliquot Patres, et Concilia opponunt contra indissolubilitatem matrimonii inter Christianos, ut paulo post dicemus.

(4) Id falsum est, si alter conjugum ab initio, cum matrimonium fuit initum, non erat ineptus.

(5) Si loquatur de jure civili antiquo Romanorum, non repugnamus; Jurisconsulti enim illi erant Romanis moribus imbuti. Inter Catholicos autem nihil tale permittunt jura civilia. Leges autem Theodosii, et Valentiniani C. l. 5. l. *consensu*, nomine repudii intelligunt divortium quoad thori separationem.

(6) Itane vero? Tantummodo vetitum est in Ecclesia Latina? Adeatur Synodus Tridentina sess. 24. can. 7.

(7) Heterodoxi negant, matrimonium esse verum novae Legis Sacramentum; sed eos anathemate ferit Tridentina Synodus sess. 24. can. 1. Vide S. Thom. In Suppl. 3. p. q. 42. a. 1. *(8)* Vide ibid. q. 61. a. 2.

(9) Confer. S. Augustinum l. 1. de nupt. et concup. c. 10. et 21. et l. de bono conjug. c. 18. et 24. et S. Ambrosium l. de Abraham c. 7. et S. Leonem Epist. 92. ad Rusticum. *(10)* § 310.

giosam (1); et insuper matrimpnium contractnm ab infidelibus dissolvitur, si una pars convertatur ad fidem, et altera nolit cohabitare absque injuria Creatoris. Matrimonium ergo non est indissolubile jure naturae.

945. II. Id est omnibus pactis commune, ut ubi violata sint ab uno contrahente capita saltem praecipua contractus, alter contrahens non teneatur jure naturae stare contractui. In matrimonio autem caput principale, est sobolis procreatio, ad quam requiritur mutua corporum traditio. Si ergo conjux violet pactum, vel per adulterium, vel per malitiosam desertionem, vel per injustam debiti conjugalis denegationem, pars laesa facultatem jure naturae nanciscitur a matrimonio recedendi (2).

946. III. Patri fas est immorigerum filium abdicare, qui magis ei est conjunctus, quam uxor. Cur ergo non poterit uxor abdicari etiam quoad vinculum, si moribus sit intolerabilibus, emendationisque impatiens? Nam juri naturali repugnat, conjuges separare per simplex divortium a thoro, salvo matrimonii vinculo, nisi forte sit ad tempus, et frangendae pertinaciae caussa. Absurdum quippe est dicere, remanere vinculum, et nullam praestari posse debiti partem. Intolerabile quoque esset, partem innocentem cogi ad alterius luendum peccatum, et ad coelibatum servandum; id enim non foret absque ejus injuria (3).

947. IV. Nulla societas ligat socios contra primarium scopum institutae societatis. Atqui Deus voluit viro adjungere adjutorium, non domesticum tortorem. Disparitas ergo animorum, et pervicacia corrigi nescia, societatem conjugalem solvit (4).

948. V. Jus Canonicum declarat, frigiditatem satis esse ad matrimonium dissolvendum. Multo ergo magis morum diversitas inter conjuges id praestare debet; illa enim deprehendi statim potest, hi vero nonnisi tempore deprehenduntur (5).

949. VI. Res plena inhumanitatis est cogere hominem alias miseriis undique obsitum, ad retinendam uxorem molestam. Matrimonium etiam est remedium incontinentiae. Qui autem pervicacem sortitus est uxorem, nequit illi acquiescere, gravioribusque agitatur, quam in coelibatu, concupiscentiae motibus (6).

950. VII. Naturae repugnat, animos invicem conciliari nescios, insolubili vinculo copulare. Insuper matrimonium est societas inter homines. Societates autem humanae morali vinculo continentur; ideoque magis in animorum, quam in corporum conjunctione consistunt, alioqui nihil differrent a comixtionibus belluarum. Quomodo ergo stabit conjunctio, si animi sint divisi (7)?

---

(1) Ita Concilium Trident. definit sess. 24. can. 6 etiam de matrimonio quod est Sacramentum, ideoque majorem habet firmitatem.

(2) Pufend. loc. cit. § 21. (3) Ibid. § 22.

(4) Millonus apud Pufend. loc. cit. § 21. (5) Ibidem. (6) Ibidem.

(7) Ibidem.

951. VIII. Pacta etiam juramento firmata, si tendant in praejudicium tertii, solvi possunt. Quare non et foedus connubiale (1)?

952. IX. Tertullianus non uno loco ostendit, solitos suo tempore ad matrimonium alterum admitti illos, qui uxores ob adulterium dimiserant. Idem suo tempore a nonnulis Episcopis admissum refert Origenes. In Conciliis etiam Eliberitano, Aurelianensi, Arelatensi primo, et Venetico decretum fuit id licere (2). Putarunt ergo, repudium uxoris non esse contra jus naturae saltem in caussa adulterii.

953. X. Christus denique ipse hanc caussam excepit Matt. 19. v. 9. cum ait: *Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, moechatur.* Ubi illa exceptio, *nisi ob fornicationem*, denotat, in casu adulterii uxoris, licere illam dimittere, et aliam ducere (3).

Prop. I. *Conjugium legitime initum* (4), *lege naturae est indissolubile*, II. *multoque magis lege Evangelica.*

954. Prob. 1. p. rationibus S. Thomae (5). Prima ratio. Ordo naturalis requirit, ut in iis quae sunt patris, succedat filius. Is autem ordo perturbaretur, si conjugium legitimum solvi posset; ita enim ea quae sunt patris ad filios ex priori uxore susceptos, dissoluto matrimonio, non pervenirent. Haec igitur dissolutio est contra naturalem ordinem, ideoque contra legem naturae (6).

---

(1) Ibidem.

(2) Ita Hertius in not. ad Pufend.

(3) Id est praecipuum Graecorum argumentum.

(4) Diximus *legitime initum*; si enim sit illegitimum, jam non est matrimonium. Quaenam vero sint impedimenta, quae matrimonium dirimunt, efficiuntque illegitimum, copiose diximus in Epit. Mor. Nat. Alex. Tom. 2.

(5) L. 3. con. Gent. c. 1:2. sq.

(6) Huc pertinent Apostoli verba 2. Cor. 12. v. 14. *Neque enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis.* Neque refert, nullos quandoque ex matrimonio susceptos esse filios, nec spem suscipiendorum esse. Omnis quippe lex non respicit id quod in nonnullis casibus solet accidere: sed id quod est per se, et ut in pluribus. Ex conjugio autem per se, et ut in pluribus suscipiuntur filii. Ob eamdem rationem nihil refert, vel quod parentes nulla habeant bona, quorum filios relinquant haeredes; vel quod assignare filiis possint sufficientem haereditatem, aut bona omnia liberis cedere; haec enim accidunt, neque legem evacuant, quae respicit id quod est per se. In legibus etiam humanis, si legislator ad impedienda aliqua incommoda legem ferat; tametsi praesumptio in quibusdam casibus sit falsa, lex nihilominus in illis obligat, cum subsistat ratio, in qua fundata est lex. Vide S. Thom. 2. 2. q. 88. a 9. Qui rursus 3. con. Gen. c. 122. hanc eamdem objectionem sibi proponens in muliere quae suis divitiis possit sola nutrire foetum, inquit, id non obstare; quia *rectitudo naturalis in humanis actibus non est secundum ea quae per accidens contingunt, sed secundum ea quae totam speciem consequuntur.*

955. Altera ratio. Mulier naturaliter subjecta est viro tamquam gubernatori. Non est autem in potestate ejus qui subjicitur, discedere a regimine ejus cui subjicitur, alioqui non esset sub regimine. Esset igitur contra naturalem ordinem, si mulier posset deserere virum. Si autem mulier non posset virum deserere, posset vero eam deserere vir, non esset aequa societas viri ad mulierem, sed quaedam servitus esset ex parte mulieris. Naturalis ergo ordo, et lex postulat, ut neuter possit alterutrum dimittere.

956. Tertia ratio. Quidquid certitudinem prolis impedit, est contra naturalem instinctum speciei humanae; inest enim hominibus naturalis sollicitudo de certitudine prolis. Si autem vir posset mulierem dimittere, vel mulier virum, et alteri copulari, proles esset incerta, dum mulier a primo cognita, ab altero cognosceretur. Solutio igitur conjugii est contra naturalem instinctum humanae speciei.

957. Quarta ratio. In animalibus, in quibus sola foemina non sufficit ad prolis educationem, mas, et foemina simul manent, quousque necesse est, ut proles educetur, sicut patet in quibusdam avibus, quarum pulli non statim postquam nati sunt, possunt sibi cibum quaerere, nec foemella ad id sufficeret, ideoque ex divina providentia inditum est mari, ut commaneat foemellae, donec foetus educetur. In specie autem humana, foemina sola minime sufficit ad prolis educationem, cum necessitas humanae vitae multa requirat, quae per unum parari non possunt. Ex nâtura igitur humana est, ut vir uxori commaneat, nec ab ipsa abscedat, donec saltem proles sit educata.

958. Quinta ratio. In specie humana proles non indiget tantum nutritione quoad corpus, sed etiam instructione quoad animam. Hujusmodi autem instructionis filii mox geniti, non sunt capaces, sed post longum tempus, et praecipue cum pervenerint ad annos discretionis: et tunc etiam ad longum tempus indigent non modo instructione, sed etiam cohibitione, ne passionum sequantur impetum. Ad haec autem sola mulier non sufficit, sed magis requiritur opus viri, in quo est ratio perfectior ad instruendum, et virtus potentior ad cohibendum. Oportet igitur in specie humana, ut per longum tempus parentes insistant instructioni prolis; ideoque ut vir diuturnam societatem habeat cum uxore. Id autem omne est ex lege naturae praecipiente prolis educationem, et instructionem. Insolubilitas ergo conjugii est ex lege naturae.

959. Sexta ratio. Conjunctio maris, et foeminae in specie humana ordinata est lege naturae non solum ad generationem prolis, ut in aliis animalibus, et ad ejus educationem, sed etiam ad fovendos bonos mores, quos recta ratio disponit, vel quantum ad hominem secundum se, vel prout homo est pars domesticae

familiae, aut civilis societatis. *Ad hos autem bonos mores pertinet individua conjunctio maris, et foeminae; sic enim fidelior amor unius ad alterum erit, dum cognoscunt se indivisibiliter conjunctos. Erit etiam utriusque solicitior cura in rebus domesticis; dum se perpetuo commansuros in earumdem rerum possessione aestimant. Subtrahuntur etiam ex hoc discordiarum origines, quas oporteret accidere, si vir uxorem dimitteret, inter eum, et propinquos uxoris: et sit firmior inter affines dilectio. Tolluntur etiam adulteriorum occasiones, quae darentur, si vir uxorem dimittere posset, aut econverso: per hoc enim daretur via facilior sollicitandi matrimonia aliena.* Individua igitur conjunctio viri, et uxoris est ex lege naturae.

960. Ad haec addimus, illud censeri juris naturae, quod Deus naturae auctor disposuit in ipso naturae initio. Deus autem initio statuit, ut conjuges perpetuo essent conjuncti. Ait enim Christus Matth. 19. v. 4. sqq. *Qui fecit hominem ab initio, masculum, et foeminam fecit eos; et dixit: Propter hoc dimittet homo patrem, et matrem: et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.* Conjugum ergo inseparabilitas est de jure naturae.

961. Ex relatis autem Christi Domini verbis aperte sequitur, matrimonium multo magis in lege Evangelica insolubile esse. Christus enim qui naturam sanciatam, et vitiis diffluentem instaurare venit, matrimonium restituit ad eum statum quem habuit ab initio. Quod Apostolus aperte docuit 1. Cor. 7. v. 10. *iis autem, qui matrimonio juncti sunt praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere. Quod si discesserit; manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat.*

962. Ad primum responsio patet ex dictis (1); ut enim S. Thomas advertit (2), indissolubilitas matrimonii non pertinet ad prima praecepta legis naturae, in quibus nulla omnino dari dispensatio potest; sed pertinet ad secunda naturae praecepta, in quibus dispensatio dari potest, mutatis materia, et circumstantiis, ob aliquem altiorem finem. Primum enim naturae praeceptum in matrimonio est, ne quis accedat ad non suam, id enim exigit naturalis justitiae ordo. Individua autem conjunctio sequitur ex primo illo praecepto, ideoque propter finem altiorem potest aliquando a Deo dispensari. Ita autem Deus dispensat in duplici casu; 1. cum ante matrimonii rati consummationem alter conjux solemnem Religionis alicujus Professionem emittit; sicut enim vinculum carnalis matrimonii dissolvitur morte corporali; ita vinculum spirituale matrimonii rati, non consummati, dissolvitur morte spiri-

(1) § 311. sq. (2) Supplem. 3. p. quaest. 67. art. 2.

tuali Professionis Monasticae (1). 2. si coniux infidelis non vult pacifice cohabitare cum conjuge converso ad fidem. Ait enim Apostolus 1. Cor. 7. v. 15. *Si infidelis discedit, discedat: non enim servituti subjectus est frater, aut soror hujusmodi: in pace autem vocavit nos Deus.*

963. An vero eum Iudaeis fuerit dispensatum, ut possent licite dare uxoribus libellum repudii, respondemus negative cum SS. Hieronimo (2), Augustino (3), et Thoma (4). Et colligitur ex Christi verbis Matt 19. v. 8. *Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem non fuit sic.* Itaque libellus repudii fuit tantum permissus Iudaeis *ad duritiam cordis*, ut minus malum ad vitandum majus malum, scilicet uxorum interfectionem.

964. Ad secundum respondemus, rationem illam locum habere tantum in pactis, quae non sunt inita in omne tempus, et in quacumque circumstantia. Matrimonium autem necessario non potest ita iniri. Nam si quando initur, apponatur conditio vel tacita, vel expressa, ut vinculum manere debeat ad certum tempus, et quousque alter conjux fidem servet; haec ipsa conditio apposita, cum sit contra bonum matrimonii, ipsum reddit nullum.

965. Ad tertium dicimus, filium immorigerum posse quidem a patre exepelli domo, et haereditate privari in casibus in jure expressis; numquam vero ita posse abdicari, ut amplius non sit filius. Quare exemplum nihil concludit, imo concludit oppositum; concedimus enim, auctoritate Iudicis posse fieri divortium uxoris, aut viri, si caussae legitimae id exigant: negamus vero vinculum solvi posse, ita ut uxor non sit amplius uxor, et vir possit aliam uxorem ducere; sicut nec filius abdicatus potest non esse filius.

966. Quod Pufendorfius addit, repugnare iuri naturali separationem coniugum, salvo matrimonii vinculo, haeresis est, damnata a Synodo Tridentina sess. 24. can 8. *Si quis dixerit, Ecclesiam errare, cum ob multas caussas separationem inter conjuges quoad thorum, seu quoad cohabitationem, ad certum, incertumve tempus, fieri posse decernit, anathema sit.* Erraret autem Ecclesia, si ea separatio iuri naturali repugnaret Ac revera tantum abest, ut repugnet, quin maxime congruat; divortium enim non est nisi in favorem patris laesae, ideoque ei nulla infertur a

(1) Ibidem quaest. 6, art. 3.

(2) In c. 19. Matth. „ Moyses, *inquit*, cum videret, propter desiderium secundarum „ conjugum, quae vel ditiores, vel juniores, vel pulchriores essent, primas uxores in- „ terfici, aut malam vitam ducere, maluit indulgere discordiam, quam odia, et homi- „ cidia perseverare. Simulque considera, quod non dixit: Propter duritiam cordis ve- „ stri permisit vobis Deus, sed Moyses, ut juxta Apostolum, consilium sit hominis, „ non imperium Dei „.

(3) L. 19. con. Faustum c. 26. et 29. et l. 1. de ser. Dom. in monte c. 11.

(4) Quamquam S. Thomas pro singulari modestia sua, in Suppl. 3. p. q. 67. a.

Judice iniuria; multoque minus parti laedenti; ipsa enim meretur poenam illam. Si autem a Judice neutri parti fit injuria, quaenam in ea separatione a Judice facta, esse potest pugna cum iure naturali? Falsum est autem, nullam praestari posse debiti redditionem, etiam durante divortio: nam si coniuges conveniant, etiam post separationem, debitum praestare invicem possunt: neque enim vinculum est abruptum. Pars autem innocens, dum separata vivit a parte nocente, et coelebs permanere debet, si nolit vel nequeat cum ea convenire, non fuit alterius peccatum, neque ullam patitur iniuriam, nisi ab ipsa parte nocente, quae propterea tenetur cum alia parte sese reconciliare, omnemque removere divortii caussam. Dictum est enim, divortium fieri in favorem partis laesae, et esse poenam partis nocentis; non enim maritus innocens extra periculum scandali ulla lege obligatur ad dimittendam uxorem adulteram. Quod vero pars laesa debeat coelibatum servare, est ex ipsa natura matrimonii: injuria autem quae intervenit, non est ex coniugii vinculo, neque ex Iudice statuente separationem, sed ex parte laedente, quae dedit, et non removet divortii caussam. Nam divortium a Iudice non praescribitur, nisi instet pars innocens. Qua igitur ratione haec iniuriam pati potest a divortio, quod ipsamet a Iudice postulavit? Si autem cui intolerabilis videatur observatio coelibatus, stante divortio, is meminerit, multa alia difficillima in vita contingere, quae tamen pati necesse est, ne lex violetur.

967. Ad quartum negamus, primarium finem societatis conjugalis fuisse adiungere adiutorium viro; is enim finis est secundarius: primarius autem est prolis generatio, et educatio, atque institutio, ut ostensum est (1).

968. Ad quintum respondemus, frigiditatem, sive impotentiam, si sit absoluta, et perpetua, et praecesserit matrimonii celebrationem, reddere ipsum iure naturae irritum, propterea quod haberi non potest finis praecipuus matrimonii, scilicet prolis propagatio. At vero morum diversitas huic fini praecipuo minime opponitur.

969. Ad sextum respondemus, legem providisse, constituisseque remedium separationis quoad thorum, et cohabitationem, si uxor, aut vir sint morum intolerabilium. Non negamus porro, matrimonium esse remedium incontinentiae. At si vir sortitus mulierem pervicacem, nequeat ei cohabitare, oportet, ut ad alia reme-

2. sq. noluerit statuere quidpiam tamquam certum in controversia de uxoris repudio sub lege Moysis, an fuerit licitum attamen repudium, ibidem ait, sententiam negantem esse communiorem; et deinde 1. 2. q 105. a. 4. ad 8. et rursus q. 108. a. 3. ad 2. et 1. 3. con. Gen. c. 123. docet, judaeos errasse, putantes, repudium uxoris esse per se justum, cum fuerit tantum in lege permissum, ut minus malum ad excludendum majus malum, scilicet uxoricidium. In quam sententiam descendit etiam Grotius in 5. c. Matt. v. 31. sq.

(1) § 962.

dia se conferat, quae in Catholica Religione minime desiderantur, ut est carnis castigatio, fervens oratio ad Deum, frequens Sacramentorum usus; ita enim et continentiam ille servabit, et fortasse a Deo obtinebit, ut mulier pervicax in meliorem se recipiat frugem. Haec sunt media apta, Christiano homine digna, non illud, quod suggerit Miltonus.

970. Ad septimum dicimus, naturalem legem praecipere conjugibus, ut se mutuo prosequantur amore, cum sint insolubili vinculo copulati. Eritne in eorum potestate hoc solvere vinculum, quia nolunt audire vocem naturae inspirantis talem mutuum amorem? Si id adseratur, nullum non erit flagitium, quo nequeant se homines polluere, cum de lege naturae nihil curant. Utique societas conjugalis magis consistit in animorum, quam in corporum conjunctione; forma enim principalis matrimonii, ut ostendit S. Thomas (1), consistit in quadam indivisibili conjunctione animorum, coniunctio vero corporum pertinet ad secundam matrimonii perfectionem. At vero animorum coniunctio si desit post matrimonium initum, non propterea efficit, ut vinculum dissolvatur; praecessit enim in mutuo consensu conjugum, dum matrimonium inierunt; eademque perseverare debet ad mortem usque. Quid ergo si ob eorum nequitiam animis sint divisi? num propterea solvetur vinculum, quo tenentur ad animorum conjunctionem? Nulla perstaret humana societas, si vinculum pendere deberet ex perversa hominum voluntate.

971. Ad octavum respondemus, cetera pacta differre a foedere connubii, quod natura sua debet esse perpetuum, ut demonstratum est (2). Si autem hoc solveretur, id maxime tenderet in praejudicium non unius tantum tertii, sed totius Reipublicae, ut supra ostendimus (3). Itaque ex hoc ipso foedus connubiale solvi non debet. In ipso tamen matrimonio conjux quae fidem frangit, cadit jure suo petendi debitum: atque in hoc servatur regula juris.

972. Ad nonum negamus, Tertullianum umquam dixisse suo tempore solitos esse ad alterum matrimonium admitti, qui priorem uxorem ob adulterium repudiarant. Videtur quidem ita ipse alicubi sentire (4), sed alibi (5) clare se explicat cum ait: *per mortem utique, non per repudium facta solutione, quia repudiatis non permitteret Apostolus nubere adversus pristinum praeceptum* (6). In prioribus igitur locis loquitur tantum de separatione quoad thorum, non quod vinculum. Origenes autem (7)

(1) 3. p. qu. 29. a. 2. indeque probat, verum fuisse Matrimonium inter SS. Deiparam, et S. Josephum.

(2) § 954. sqq. (3) § 959.

(4) L. 2. ad uxor. c. 1. et. l. 4. con. Marc. c. 34.

(5) L. de Monog. c. 11. (6) Vide Pamelium Paradoxo 30.

(7) Tract. 7. in Matt.

refert quidem, quosdam Episcopos permisisse mulieribus nubere, viventibus viris; sed ait, id *extra Scripturam permisisse.* Additque: *Et contra Scripturam quidem fecerunt,dicentem*: *Mulier ligata est legi, quanto tempore vir ejus vivit.* Cur ergo Origenes ab Hertio testis adducitur rei, quam ille damnavit ut Scripturae repugnantem, paucosque id permittentes Episcopos non probavit? Licet ii fortasse opportunum haud putarint poenis mulctare mulieres illas ea aetate, in qua, Epicureismo inter Ethnicos vigente, ejusmodi nuptiae habebantur ut licitae. Qui quidem prudens agendi modus haberi tunc potuit loco permissionis. Quidquid autem sit: Origenes testatur, Episcopos illos aliquot, non quidem *probasse*, sed *permisisse* hujus generis nuptias. Censuerunt ergo, eas non licere. Ut quid ergo Lutherani factum advocant, ut probent talium nuptiarunt honestatem?

973. Mentitur autem Hertius, cum post alios symmystas suos ait: *Conciliis Eliberino*, *Aurelianensi*, *et Arelatensi*, *primo*, *et Venetico decretum est*, *id licere.* Nam duo sunt Canones Concilii Eliberitani de hisce nuptiis loquentes, videlicet VIII. et IX. ac prior quidem ita habet: *Foeminae*, *quae nulla praecedente caussa*, *reliquerint viros suos*, *et se copulaverint alteris*, *nec in fine accipiant communionem.* Posterior vero: *Foemina fidelis*, *quae adulterum maritum reliquerit fidelem*, *et alterum ducit; prohibeatur ne ducat; si duxerit*, *non prius accipiat communionem*, *nisi quem reliquerit*, *prius de seculo exierit*, *nisi forte necessitas infirmitatis dare copulerit* (1). Quid in hisce Canonibus vel minimum exstat, quo significetur licere matrimonium alterum ob uxoris adulterium? Fortasse, quia in priore Canone dicitur: *Foeminae quae nulla praecedente caussa*, *reliquerint viros suos*? At praecedens illa caussa non erat adulterium, de quo statim in posteriori Canone dicitur, non licere mulieri fideli ob adulterium mariti, alterum ducere. Caussa igitur praecedens alia prorsus erat, nimirum caussa Religionis, ob quam dumtaxat, juxta praescriptum Apostoli, mulieribus ad fidem conversis licitum erat deserere viros infideles, qui nolebant eis cohabitare absque injuria Creatoris. Hac caussa excepta, si quae mulier alteri se copulabat viro, nec in fine vitae accipiebat communionem. Alter Canon tam est perspicuus, ut pudere Hertium debuisset, Eliberitanae Synodi decretum commemorare (2). Nam quid aliud ii Patres facere debebant, ut declararent illicitum, et irritum alterum fidelis foeminae matrimonium, etiam adulterii caussa; quam ei prohibere, ne *alterum duceret virum*, communionemque ei negare, *si duxerit*, donec vir relictus in vivis ageret, excepta tan-

(1) Tom. I. Conc. Collect. Laebanae pag. 971. Edit. Paris. an. 1671.

(2) Vide ibid. pag. 991. notas Albaspinei, et ibid. pag. 112. sq. notas Ferdinandi de Mendoza.

tum *infirmitatis necessitate*, scilicet mortis articulo, vel periculo? tunc enim mulier credebatur desertionis suae poenitere.

974. De Aurelianensi Concilio quod addit Hertius, impudens quoque mendacium est. Quinque recensentur antiquae Synodi Aurelianenses (1): in nulla autem earum vel minima fit mentio Hertiani decreti; imo in Concilio I. Aurelianensi Can. XIII. statuitur: *Si se cuicumque mulier duplici conjugio, Presbyteri, vel Diaconi relicta, conjunxerit, aut castigati separentur, aut certe, si in criminum intentione perstiterint, pari excommunicatione plectantur.* Quis non videt, hic detestari duplex conjugium quavis ex caussa initum superstite viro?

975. Nihil etiam exstat in Concilio Arelatensi I. quod Hertio faveat. Nam. Can.X. dicitur: *De his qui conjuges suas in adulterio deprehendunt, et iidem sunt adolescentes fideles, et prohibentur nubere* (2), *placuit, ut in quantum possit consilium eis detur, ne viventibus uxoribus suis. licet adulteris, alias accipiant.* Quibus verbis significatur, Concilium non probasse repudium etiam in caussa adulterii. Et licet non praecepti rigore, sed potius *consilio*, et adhortatione utatur; id tamen effecit prudentiae caussa; cum enim tunc temporis leges civiles alterum inire conjugium post repudium permitterent, visum est Patribus opportunum abstinere a praecepto, ne tumultus cierentur; et idcirco dixerunt, *inquantum possit.*

976. Denique canon 2. Concilii Venetici: *Eos qui relictis uxoribus suis, sicut in Evangelio dicitur, excepta caussa fornicationis, sine adulterii probatione alias duxerint, statuimus a communione similiter arcendos*, nec Hertio favet; loquitur enim eodem modo, quo Christus in Evangelio: Christus autem non de repudio, sed de simplici divortio loquutus fuit, ut declaravit Tridentina Synodus (3).

977. Itaque ad decimum respondemus, verba illa Christi Domini, *nisi ob fornicationem*, referenda esse ad praecedentia, *quicumque dimiserit uxorem suam*, non ad subsequentia, *et aliam duxerit.* Atque hunc esse verborum sensum, demonstrant SS. Augustinus (4), et Thomas (5).

ARTICULUS III.

Utrum polygamia, sive pluralitas uxorum simultanea sit vestita jure naturae.

978. Ut de matrimonii solubilitate Pufendorfius, ita de po-

---

(1) In praefata Collect Tom. 4. sq.

(2) Selmus, Petavium in Animadv. ad S. Epiphanium de haeresi Novatianorum legisse, *et non prohibentur nubere*. Sed correctio Petavii est ad libitum conficta: nam apud Ivonem l. 8. c. 258. canon exstat, ut est a nobis descriptus.

(3) Sess. 24. can. 7. (4) L. 1. de adult. conju. c. 11. et. l. 2. c. 3.

(5) In c. 7. Epist. 1. ad Cor. lect. 2.

lygamia simultanea loquitur, ait enim (1): *nos quae in utramque partem jactantur argumenta proponemus, judicio penes lectorem relicto.* Revera tamen adhaeret sententiae neganti; imo exemplis ethnicorum, et Mahommedanorum propositis, inquit (2), *ingenue illos facere, qui obiectionem ex polygamia Patrum veteris foederis insolubilem fatentur.* Quamvis postea (3) dicat optimum esse unum una vivere contentum. Grotius etiam (4), polygamiam, imo et concubinatum, non putat illicita jure naturae. Coccejus vero addit (5), neque prohiberi lege Evangelica. Mittimus Thomasium, et reliquos, Neobolum, Ochinum, Lyserum, Taphnaeum Arcuarium; quos nominat Heineccius (6). Hertius (7) autem auctor est, *praeclaros quondam theologos* (Lutherum innuit, ejusque asseclas, qui Lantgravio Hassiae alteram permisere uxorem) *statuisse, posse polygamiam, ut maioris peccati evitetur necessitas, etiam inter Christianos esse licitam.*

979. Videtur autem polygamia simultanea, sive pluralitas uxorum non esse vetita jure naturae, I. quia Patriarchae veteris Testamenti plures simul habuerunt uxores. Quis autem dixerit, eos omnes peccasse contra jus naturae praesertim cum inter ipsos plurimi fuerint sanctitate praestantes (8).

980. II. Finis matrimonii, certitudo sobolis, mutuum adjutorium non minus in polygamia, quam in monogamia obtineri potest, zelotypia vero, et discordiae domesticae etiam legitima matrimonia, et secundas nuptias consequuntur; neque ubique locorum vigent: nam apud multas gentes, ipsumque Dei populum non fuerunt deprehensae, etsi multas simul haberent uxores.

981. III. Nulla etiam fit injuria primae uxori; haec enim ni-

---

(1) De Jur. nat. et gen. l. 6. c. 1. § 17.

(2) Ibid. § 18. imo addit, *non esse quod uxor suae conscientiae metuat si in ejusmodi matrimonium, ubi id publice receptum est, consentiat.* Et hi nihilominus, qui reprobatos ethnicorum, et Turcarum mores absolvunt, habendi erunt ut juris naturae restauratores!

(3) Ibid. § 19.

(4) De Jur. bel. et pac. l. 1. c. 2. § 6. n. 2. „ Mirum, *inquit*, quam sudent, ut „ probent, quae Evangelio vetantur, ipso jure naturae esse illicita, ut concubinatum, „ divortium, matrimonium cum pluribus foeminis. Sunt quidem haec ejusmodi ut eis „ abstinere honestius esse dictet ipsa ratio: at non talia, ut absque lege divina nefas „ in illis appareat „. Egregius sane Moralis Doctrinae Magister.

(5) In Proleg. ad Grotii § 48. *Concubinatus, polygamia plurium foeminarum, et divortia ex justa caussa nec lege Moysis, nec lege Evangelii* prohibentur. Nihil ergo vetat, quominus Christiani concubinas, et plures uxores habeant. Hi sunt Ecclesiae Christianae reformatores.

(6) De Jur. nat. et gen. l. 2. § 37.

(7) In not. ibidem.

(8) Ut suum de tolerantismo defendat errorem Buddeus, in Inst. Theol. Mor. p. 2. § 14. ait, Deum tolerasse polygamiam in Viris Sanctis Veteris Testamenti eo quod *ob receptam tum temporis ubique, saltem in Oriente, polygamiam, eam prohibitam esse ignorarent.* Quod aperte adversatur Sacro Textui: nam 2. Reg. 12. v. 8. dixit Deus per Nathan ad David: *Dedi tibi Domum Domini tui in sinu tuo.* Et ad Gal. 4. v. 22. sqq. *Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera .. Haec enim sunt duo testamenta* Quis dicet, hoc fuisse meram tolerantiam?

hil juris habet ultra pactum connubiale. Si ergo ipsa consensit in polygamum mariti connubium, nulla afficitur injuria (1).

982. IV. Mariti vigor, vel uxoris intolerabiles mores, vel ejus sterilitas, vel Reipub. salus saepe suadere videntur, ut polygamia simultanea monogamiae praeferatur (2).

Prop. I. *Polygamia simultanea opponitur legi naturae, non quasi impediens finem primarium matrimonii*; II. *Sed quasi minus congruens fini secundario.*

938. De simultanea polygamia loquimur, non de successiva, quam licet secundas nuptias damnarint olim Montanistae, et Novatiani: Apostolus tamen ait 1. Cor. 7. v. 39. *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius vivit: quod si dormierit vir ejus, liberata est; cui vult nubat, tantum in Domino.* Quod non solum ad secundas nuptias, sed ad tertias, et quartas, et quintas extenditur (3); non enim Apostolus ullam limitationem apposuit; imo ibid. v. 2. inquit: *Propter fornicationem autem unusquique suam uxorem habeat, et unaquaeque suum virum habeat.* Et v. 9. *Quod si non se continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri.*

984. Prob. igitur 1. p. ratione S. Thomae (4). Finis principalis matrimonii est prolis generatio, et educatio, ut dictum est (5). Atqui pluralitas simultanea uxorum hunc finem non tollit; *cum unus vir sufficiat pluribus uxoribus foecundandis, et educandis filiis ex eis natis.* Polygamia igitur simultanea non opponitur legi naturae, quasi impediat finem principalem matrimonii.

985. Prob. 2. p. ratione ejusdem S. Doctoris (6). Finis secundarius matrimonii in hominibus est communicatio operum quae sunt necessaria in vita, praesertim vero pacifica societas. Is autem finis per uxorum pluralitatem, si non omnino tolleretur, impediretur certe (7). Tum quia omnibus animalibus innatum est, non compati in usu matrimonii alterius consortium; ideoque et ipsa bruta animalia in hoc pugnant. Tum quia unus vir satisfacere ad votum non potest pluribus uxoribus. Simultanea ergo polygamia opponitur legi naturae, tamquam minus congruens fini secundario matrimonii.

986. Addimus ex S. Thoma (8) triplicem aliam rationem.

(1) Haec argumenta proponit Pufendorfius loc. cit.

(2) Ita apud Heineccium loc. cit.

(3) Vide S. August. l. de bono viduit. cap. 4.

(4) Supplem. 3. p. quaest. 65. art. 1. (5) § 938.

(6) Loc. cit. et l. 3. con. Gen. c. 124.

(7) Exempla praestant et ipsae familiae Abrahami, et Jacobi, in quibus tamen magna florebat pietas. Quid de aliis non esset timendum? (8) Cap. 124. cit.

Prima est. In omni animalis specie, ubi inest patri aliqua sollicitudo prolis, naturaliter unus mas non conjungitur; nisi uni foeminae, ut in avibus, quae simul nutriunt pullos suos. In specie autem humana mari incumbit specialis cura prolis. Naturale est igitur, ut in specie humana unus vir uni uxori conjungatur.

987. Altera ratio. Amicitia inter virum, et uxorem est ex instituto naturae. Amicitia autem in quadam aequalitate consistit. Si autem mulier habere non posset plures viros, vir autem plures uxores, aequalitas non esset. Non esset igitur liberalis amicitia uxoris ad virum, sed uxor haberetur veluti serva, uti revera habetur apud eos, qui polygamia utuntur. Haec igitur non congruit cum instituto naturae.

988. Tertia ratio. Inter conjuges, natura dictante, debet esse amor intensus. Sed talis amor non potest esse ad plures (1): hoc ipso enim amor distrahitur. Natura igitur dictat, ut unius viri non sit nisi una uxor. Idque significavit Deus in mundi initio, cum uno viro creato, unicam non plures formavit mulieres; ideoque reprehensione dignus fuit Lamech, qui primus bigamiam induxit, ut dicitur Gen. 4. v. 19.

989. Ad haec addi etiam potest, conjugium datum esse a natura in concupiscentiae frenum. Si autem unus vir plures habeat uxores non frenatur, sed magis provocatur concupiscentia. Exemplum Salomonis notissimum est: nam licet sapientissimus esset, infatuatus tamen est, de ipso enim scribitur 3. Reg. 11. v. 4. *Cumque jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur deos alienos.*

990. Haec dicta sunto de jure naturali: nam jure Evangelico pluralitas simultanea uxorum omnino tollit matrimonii finem, qui est significatio unionis unius Christi cum una Ecclesia (2): quamquam et apud Hebraeos, apud quos divina dispensatione licita erat polygamia simultanea, aliqua ejus esset significatio, nimirum distinctio graduum in Ecclesia; et ideo etiam illorum conjugia aliquo modo significabant conjunctionem Christi cum Ecclesia, ut Angelicus observat (3). Christus autem omnino vetuit, ne in Lege Evangelica vir plus una haberet uxorem, ut declaravit Tridentina Synodus sess. 24. can. 2. Sic autem matrimonium ad primam suam institutionem fuit restitutum, ut *duo sint una caro*; quod praeceptum Christus renovavit Matt. 19. vers. 5.

---

(1) De unitate uxoris, quod intensum pariat, et servet amorem exemplum habemus in Isaacco de quo Gen. 24. v. 67. dicitur; *Accepit eam (Rebeccam) uxorem: et intantum dilexit eam, ut dolorem, qui ex morte matris ejus acciderat, temperaret.* De Jacobo autem, qui Liam, et Rachelem acceperat uxores, dicitur Gen. 29. v. 30. *amorem sequentis priori praetulit.*

(2) Vide S. Thomam a. cit.

(3) Quaest. cit. art. 3. ad 5.

991. Ad primum respondemus cum S. Thoma (1), veteres Patriarchas fuisse a Deo dispensatos per internam inspirationem, ut plures simul habere uxores possent. In Polygamia enim simultanea dispensari a Deo potest, cum non sit contra legem naturae quoad prima, sed quoad secunda dumtaxat praecepta, ut dictum est. Dispensatio autem illa ex sanctis Patriarchis per eorum exemplum, ad reliquos Judaeos manavit, ut magis multiplicaretur proles ad Dei cultum (2).

992. Ad secundum dicimus, polygamiam simultaneam non tollere quidem certitudinem prolis, sed incommoda creare circa mutuum conjugum adjutorium, quod pendet ab amicitia, et amore. Si vero zelotypia, et discordiae nonnumquam sequuntur matrimonia legitima, et secundas nuptias, quanto magis sequerentur pluralitatem simultaneam uxorum? cum hoc tamen discrimine quod in polygamia simultanea sequerentur circa ipsas uxores, et circa ipsum conjugium: in matrimoniis vero legitimis, et secundis nuptiis aliunde habent originem. Falsum est autem, apud gentes, quae tali polygamia utuntur, non deprehendi ejusmodi incommoda. Exempla praestant Turcae, aliique orientales populi, qui plures uxores habent tamquam ancillas perpetuo veluti carcere inclusas (3). Si autem apud Dei populum non adeo frequentes erant eae discordiae, id non fuit ex natura polygamiae, sed ex providentia Dei, qui in pluralitate simultanea uxorum dispensaverat. Quamvis et apud Judaeos non discordiae tantum simplices erant, sed et uxoricidia metuebantur, ad quae vitanda Moyses ad duritiam cordis concessit libellum repudii, ut dictum est (4).

993. Ad tertium concedimus, apud Judaeos nullam ob alias inductas uxores injuriam fuisse irrogatam primae uxori: cum enim viri essent a Deo dispensati, utebantur jure a Deo accepto, ideoque nemini inferebant injuriam. Extra dispensationem injuria irrogatur sin minus primae uxori consentienti, certe tamen matrimonio; quemadmodum injuria irrogatur, etiam si vir consentiat adulterio uxoris, aut uxor adulterio viri. Omnia igitur posteriora conjugia simultanea polygamorum sunt mera adulteria.

994. Ad quartum respondemus, honestatem actionum non esse pensandam ex mariti vigore: et qui ita loquuntur, videntur esse ipsis bestis pejores. Intolerabiles autem uxoris mores, aut sterilitas vel salus Reipubl. sat non sunt ad aliam superinducendam: nam si perstat matrimonii vinculum etiam in hisce casibus, ut demonstratum est (5); secundum matrimonium, vivente prima uxore, non

(1) § 962.

(2) Vide Chrisost. Hom. 56. in Gen. Hieronymum in Epist. ad Oceanum; et S. August. l. 16. de civ. c. 38. (3) Vide Aristotelem l. Polit. cap. 2.

(4) § 963. (5) § 951. sqq.

conjugium, sed scortatio est; haec autem in nullo casu potest licere cum sit intrinsece mala.

ARTICULUS IV.

Utrum polyandria simultanea, sive conjunctio unius mulieris cum pluribus viris, sit contra jus naturae.

995. Iam supra diximus (1), Thomasium in sua fidei professione credidisse, *quod polygamia etiam virilis, hoc est, unius foeminae cum pluribus viris, mero jure naturae non sit interdicta.* Quod et alibi repetit, ait enim (2), *Polyviriam infimum gradum licentiae obtinere, et prohibitioni propiorem esse, quam praecepto* (3).

996. Videtur autem saltem aliquando licere posse, I. quia pluralitas uxorum fuit ex divina dispensatione licita apud Hebraeos, ut dictum est (4). Cur non ergo potuit esse licita et pluralitas virorum?

997. II. Si maritus sit sterilis, nullum erit periculum incertitudinis prolis. Tunc ergo polyviria poterit esse licita.

998. III. Pufendorfius (5) recenset populos, apud quos promiscuus erat uxorum usus, ut Tapobranenses, Ichthophagos, Hylophagos, Nomades, antiquos Britannos, Spartanos, aliosque. Si haec licentia tam erat propagata, argumentum est, eam naturali juri non repugnare.

Prop. *Polyandria simultanea, ideoque et uxorum communio directe pugnat cum jure naturae.*

999. Prima ratio S. Thomae (6). Homo naturaliter desiderat certus esse de prole, alioqui non gereret illius curam, ad quam tenetur ex fine primario conjugii, ut dictum est (7). Haec autem prolis certitudo omnino tolleretur, si plures viri essent unius mulieris; nequiret enim constare, cujus filius esset proles. Quia igitur certitudo prolis est principale bonum, quod ex matrimonio quaeritur, manifestum est, polyandriam opponi huic bono, ideoque et juri naturali.

1000. Altera ratio ejusdem S. Thomae (8). Filii tenentur jure

(1) § 26.

(2) In jurisprud. div. l. 3. cap. 2. num. 211.

(3) In eadem sententia fuit Socrates, et Plato, qui posuerunt, uxores debere esse communes. Vide Arist. l. 2. Polit. c. 2. et S. Thom. ibid. lect. 3. et l. 3. con. Gen. c. 124. Accesserunt Nicolaitae. Vide S. Aug. l. de haer. c. 5. et S. Thomam. c. cit.

(4) § 991.

(5) De jur. nat. et gent. lib. 6. cap. 1. § 15.

(6) Cap. cit.

(7) § 938.

(8) Polit. lect. 3.

naturae multo magis obsequi, et amare parentes, quam ceteros homines, abstinereque a quovis nocumento illius inferendo. Si autem nescirent certe quinam essent eorum patres, non possent illis exhibere hunc specialem amorem, et obsequium, neque forent speciali poena digni, etiamsi eos occiderent; ideoque nemo posset reus esse parricidii. Quae sane omnia recte rationi refragantur.

1001. Tertia ratio ipsius S. Thomae (1). Admissa polyviria, facile posset contingere, ut filiae cum patribus congrederentur; nesciretur enim cujusnam essent soboles. Id autem est contra naturam (2).

1002. Ad primum respondemus ex dictis (3). polygamiam uxorum non opponi fini primario matrimonii, ut opponitur polyviria. Et idcirco in illa, secus in ista potuit dispensari.

1003. Ad secundum dicimus, casum illum sterilitatis viri esse peculiarem, et *per accidens* respectu matrimonii; quod autem est *per accidens* non tollit id quod est *per se* intentum ob bonum universale; ideoque nec in eo casu licere potest polyviria (4).

1004. Ad tertium respondemus, etiamsi vera forent quae dicuntur de populis illis, nihil conficeretur. Dictum est enim (5), circa conclusiones deductas ex primis principiis moralitatis potuisse nonnullos errare, ob pravas consuetudines, et corruptum rectae rationis usum. Sed quaedam tamen dicenda sunt de populis illis, quos Pufendorfius recenset. Ac de Taprobanensibus quidem non negamus ita referre Diodorum Siculum (6). At ipsemet Diodorus ait (7), populos illos magnitudinem hominibus communem excedere *quatuor cubitis*. Quis haec credat Diodoro? qui videtur nimis fuisse credulus in describendis iis, quae vulgus ferebat. Cur non idem de communitate uxorum? De Ichthiophagis (8), et Hylophagis (9), et Nomadibus (10) quae scribit idem Diodorus, suspecta etiam videri possunt: nam quis in animum facile inducet suum, ut credat, nullis ipsos moveri sive voluptate, sive dolore, sive animi passione, ut eos Diodorus describit? De antiquis Britannis non est quid dicamus, si Caesar vera scribit (11); sed ipsemet ait, illos uxores habere communes, *et maxime fratres cum fratribus, et parentes cum liberis*: quae certe sunt contra naturam. De Spartanis autem quod refert Plutarchus (12), non videtur extra omne dubium esse: nam Herodotus (13) tradit Spartanis non licuisse, nisi unam habere uxorem, eamque intra legitimos gradus (14).

---

(1) Ibidem. (2) Alias rationes vide ibidem. (3) § 962.

(4) De hoc casu agens S. Thomas l. 3. con. Gen. c. 124. „ Fuit, *inquit*, etiam hoc „ inconveniens reputatum apud antiquos Romanos, de quibus refert Valerius Maxi- „ mus, quod credebant, nec propter sterilitatem fidem conjugalem debere dissolvi „.

(5) § 179. (6) L. 2. c. 58. (7) Ibidem. (8) L. 3. cap. 24. (9) Ibidem c. 32.

(10) Ibidem (11) Lib. 5. de bel. Gall cap. 14. (12) In vita Lycurgi.

(13) Lib. 5. (14) Vide Cragium de Repub. Lacedaemon. l. Inst. 10.

ARTICULUS V.

Quaenam sint mutua inter sese conjugum officia.

1005. Paucis articulum expedimus, Christianisque Conjugibus documenta tradimus SS. Apostolorum Petri, et Pauli. Ac Paulus quidem sic eos alloquitur 1. Cor: 7. v. 3. sqq. *Uxori vir debitum reddat: similiter autem et uxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi: et iterum revertimini in idipsum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram.* Petrus autem mulieribus quidem ait Epist. 1. c. 3. v. 1. sqq. ,, Mulieres subditae sint viris suis . . . quarum non ,, sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumen- ,, ti vestimentorum cultus: sed qui absconditus est cordis homo in ,, incorruptibilitate quieti, et modesti spiritus, qui est in conspe- ,, ctu Dei locuples. Sic enim aliquando et sanctae mulieres, spe- ,, rantes in Deo, ornabant se subjectae propriis viris. Sicut Sara ,, obediebat Abrahae, dominum eum vocans ,, . De viris autem ita habet: *Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impertientes honorem, tamquam et cohaeredibus gratiae vitae. ut non impediantur orationes vestrae. In fine autem, omnes unanimes compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles.* Utinam omnes Christiani Conjuges haec documenta exciperent, factisque explerent!

QUAESTIO XIII.

De mutuis parentum erga filios, et filiorum erga parentes officiis.

1006. Diximus (1), finem conjugii non modo esse propagationem humanae speciei per generationem, verum etiam prolis educationem per nutrimentum, et disciplinam (2), Hinc vero se-

---

(1) § 938.

(2) Destruere has naturae rationes conatur Rousseau *Disc. de l' inégalité par. 2. pag.* 122. ,, Les premiers développemens, *ait*, du coeur furent l'effet d' une situation ,, nouvelle qui réunissoit dans une habitation commune les maris et les femmes, les ,, peres, et les enfans; l' abitude de vivre ensebl̀e fit naire les plux doux sentimens ,, qui soient connus des hommes, l'amour conjugal, et l'amor paternel ,, *Primae cordis evolutiones effectus fuere novi status, quo viri, et mulieres, parentes, et filii sese in una conjungebant domo; habitusque vivendi simul, oriri fecit omnium quia cogniti sunt dulcissimos hominum sensus, amorem scilicet conjugalem, et paternum.* Sunt hae consequutiones systematis Rousseau sta-

quitur, societatem inter parentes, et liberos inaequalem esse, parentesque jus habere filios regendi, et gubernandi in iis quae ad rectam eorum educationem, et institutionem pertinent. Hoc jus vocatur *patria potestas*, ex qua in parentibus oritur debitum recte educandi, instituendique filios; in filiis vero debitum honorandi parentes, iisque parendi in omni eo, quod ad eorum rectam educationem, et institutionem spectat. Agemus igitur 1. de patria potestate. 2. de ratione filios educandi, instituendique. 3. de filiorum debito erga parentes.

ARTICULUS I.

Utrum patria potestas oriatur ex generatione, et utrique competat parenti.

1007. Putat Hobbesius (1), eam ex occupatione manare, ita ut *dominium infantis ad eum primum pertineat, qui primus in potestate sua ipsum habet.* Ex qua positione infert (2), dominium infantis originaliter esse *solius matris, ita ut illum educare, vel exponere, suo arbitrio, et jure possit* (3). Hobbesium excedens Rousseaus (4), patriam potestatem a civili societate repetit, quod ad praecipuam ejus attinet vim; imo nullam agnoscit praeter eam, quae nititur spe succedendi in bona paterna, quibus pater privare

---

tuentis, initio homines brutorum more vixisse, et cum mulieribus indiscriminatim fuisse commixtos, ut §. . . diximus. Sed verbo Dei opponuntur, ex quo scimus Gen. 2. v. 24. ab ipsa Evae formatione dictum fuisse: *relinquet homo patrem suum, et matrem, et hadaerebit uxori suae: et erunt duo in carne una.* Quid ergo Rousseaus fingit primas illas cordis evolutiones? quid conjunctionem? illam in una domo, et habitum vivendi simul, tamquam primam radicem conjugalis, et paterni amoris, postquam Deus naturae auctor illum cordi humano inseruit ad humani generis propagationem et salutem?

(1) De Cive c. 9. § 2. (2) Ibid. § 3.

(3) Vide quaenam principia Hobbesius tradit, cum arbitrium, et jus matri concedit educandi, vel exponendi filios. *Tam nefarium est exponere, quam necare*, inquit Lactantius l. 6. Inst. c. 20.

(4) Loc. cit. pag. 152. „ Au lieu de dire que la societe civile dérive du pouvoir „ paternel, il falloit dire au contraire que c'est d' elle que ce pouvoir tire sa princi„ pale force.„ *Pro eo quod diceretur, societatem civilem oriri ex potestate paterna, econtra dicere oportebat, hanc potestatem ex illa suam praecipuam haurire vim.* Itane vero? Adamus ergo ante constitutas civiles societates vix ulla potiebatur in filios suos patria potestate. Idem dicendum de Noemo, et filiis ejus post diluvium. Petimus, autem utrum societas domestica fuerit prior societate politica? Quis in dubium vertet? nam civitas componi non potest, nisi ex pluribus domibus. Petimus item, an societas possit consistere sine aliqua potestate? Minime sane; nam sine potestate, quae societatem contineat, societas solvetur. Si ergo societas domestica praecessit societatem civilem, quomodo potestas paterna a societate civili vim potuit praecipuam haurire? Vide S.Thomam 8. Ethic. lect. 12. Mira autem est contradictio Rousseau: nam ipse agens de contractu sociali, omnem civilem potestatem derivat a pacto sociali singulorum, qui certe familias, et domos constituunt: nunc autem a potestate civili pene omnem derivat potestatem domesticam.

filios potest, si ea demereantur (1). Pufendorfius autem suum de socialitate sequens principium, et Grotium impugnans, qui censuerat (2), *generatione parentibus jus acquiri in liberos*; patriam potestatem, partim ex socialitate, partim ex tacito liberorum consensu, ac pacto arcessit (3).

1008. Videtur autem patria potestas oriri non posse ex generatione et esse utrique parenti communis, 1. quia, ut Hobbesius ait, (4) ,, qui hactenus dominium patris in liberos asserere conati ,, sunt, argumentum nullum attulere praeter generationem, quasi ,, per se evidens sit, quod a me genitum est, meum esse.

1009. II. Ut idem Hobbesius arguit (5) ,, Cum dominium, ,, hoc est imperium supremum indivisibile sit, ita ut nemo duo- ,, bus dominis servire possit: ad generationem autem duae per- ,, sonae concurrant, mas, et foemina, impossibile est, ut domi- ,, nium omnino acquiratur sola generatione ,,.

1010. III. Ex eodem Hobbesio (6) ,, Jure naturae victor vi- ,, cti dominus est. Jure igitur naturae dominium infantis ad eum ,, primum pertinet, qui primus in potestate sua ipsum habet. ,, Manifestum est autem, eum qui modo nascitur, prius esse in po- ,, testate matris, quam cujusquam alterius ,,.

1011. IV. Ex eodem Hobbesio (7) ,, Intelligi non potest, ,, quemquam ita vitam dedisse cuiquam, ut possit simul et vi- ,, res aetate acquirere, et jure hostis esse. Hostis autem est quis- ,, que cuique, cui neque paret, neque imperat. Atque hoc modo, ,, in statu naturae, omnis puerpera simul et mater fit et domina ,,.

1012. V. Ex ipsomet Hobbesio (8) ,, Amazones quondam ,, bella contra hostes gesserunt, et de prole sua suo libitu sta- ,, tuerunt; hodieque pluribus in locis foeminae sunt cum summo ,, imperio. Neque de harum filiis statuunt mariti, sed ipsae: quod ,, sane jure naturae faciunt (9) ,,

---

(1) Loc. cit. ,, Les biens du pere, dont il est véritablement le maître, sont les ,, liens qui retiennent ses enfans dans la dépendance ,,. *Patris bona, quorum ipse vere est dominus, ligamina sunt, quae filios in ejus dependentia detinent.* Quid vero faciemus de patre qui nulla possidet bona? Eruntne ejusmodi parentes, quorum in quavis Republica magnus est numerus, destituti omni patris potestate? Eruntne eorum filii a quavis dependentia; et obedientia eis exhibenda soluti? Ubinam erit liberalis filiorum amor? ubi filiale obsequium? Et quid filii a mercenariis distabunt, si unice deferunt patri ob spem succedendi in eius bona? Quid praeterea, si pater filium ita merentem privet iure haereditatis, eritne filius statim solutus ab omni patris dependentia? Tam alte sapiebat Rousseaus, ut haec cuique de trivio nota, non viderit.

(2) De Iur. bell. et pac. l. 2. c. 5. § 1.

(3) De iur. nat. et gen. l. 6. c. 2. § 1.

(4) De Civ. c. 9. § 2. (5) Ibidem.

(6) Ibidem. (7) Ibidem § 3.

(8) Ibidem.

(9) Hae Hobbesii inepta argumenta Pufendorfius refert iisdem pene verbis, nec ullam adhibet responsionem.

1013. VI. Ex Pufendorfio (1) ,, Etsi ex substantia nostra ,, excitetur proles; tamen quia abit in personam nobis similem, ,, et quae quantum ad jura hominibus naturaliter competentia, ,, nobis est aequalis: inde ut nobis fiat inaequalis, seu ut nostro ,, imperio subjiciatur, alio utique titulo videtur opus esse ,, qui, scilicet, est socialitas, quae corrueret, nisi proles a parentibus educarentur; item consensus praesumptus, et tacitus liberorum; praesumitur enim, infantes usu rationis destitutos, libenter, si possent, consensuros in commodam sui educationem.

Prop. *Patria potestas non potest oriri* I. *neque ex mera occupatione*, II. *neque ex sola civili societate*, III. *neque ex socialitate, et pacto praesumpto, et tacito*; IV. *sed oritur ex generatione conjuncta cum debito educandi, instituendique liberos*; V. *estque utrique parenti communis, principalius tamen residet in patre.*

1014. Prob. 1. p. adversus Hobbesium. Si patria potestas oriretur ex mera occupatione liberorum, quisquis eos, etiam invitis parentibus, per vim detineret, jus haberet patriae potestatis, essetque legitimus eorum possessor: qui enim jus habet in re, quam occupat, legitimus est possessor. Absurdum est autem dicere, fures, et raptores alienorum filiorum esse legitimos possessores, dum eos injuste occupant, ac detinent. Patria igitur potestas a mera occupatione nequit oriri (2).

1015. Prob. 2. p. contra Rousseaum. Si ex sola civili societate orta fuisset patria potestas, ii qui ante omnem civilem societatem vixerunt, nullum in proprios filios jus regendi, et gubernandi habuissent: in hoc enim jure consistit patria potestas, ut dictum est (3). Id autem est contra finem et institutum conjugii ex demonstratis (4); imo est contra ipsam civilem societatem, quae dari numquam potuisset ordinata ad bonum commune, nisi filii a parentibus fuissent recte educati, et instituti. Patria igitur potestas oriri non potuit ex sola civili societate (5).

1016. Jam hinc probata remanet 3. prop p. contra Pufendorfium, quod ad socialitatem pertinet: nam id quod est prius,

---

(1) Loc. cit. § 4. (2) Vide S. Thomam 2. 2. q. 66. a. 6. ad 2.

(3) § 1006. (4) § cit.

(5) Nec dicat Rousseaus, ante omnem civilem societatem homines fuisse sylvestres, nec habuisse certas nuptias, nec proprios agnovisse filios. Id enim jampridem sibi objecerat S. Thomas, inducta Tullii auctoritate; cui tamen respondet in Suppl. 3. p. q. 41 a. 1. ad 2. ,, Verbum Tullii potest esse verum quantum ad aliquam gentem; ,, si tamen accipiatur principium proximum illius gentis, per quod ab aliis gentibus ,, est distincta; quia non in omnibus perducitur ad effectum id, ad quod naturalis ,, ratio inclinat; non autem est verum universaliter,, quia a principio humani generis Sacra Scriptura recitat fuisse conjugia,,.

oriri non potest ab eo quod est posterius. Potestas autem patria prior est socialitate civili. *Societas domestica*, inquit S. Thomas, (1) *est prior, quam societas civilis: pars enim est prior toto.* Quod et ipse Pufendorfius sibi minime constans fatetur, ait enim (2): *ni prolem a parentibus educari ponas, vita socialis plane intelligi nequit.* Educatio igitur est caussa vitae socialis: omnis autem caussa est saltem natura prior effectu. Educatio autem absque patria potestate, quae dat jus regendi, et gubernandi liberos, ne intelligi quidem potest. Si ergo educatio est prior vita sociali: patria autem potestas est prior educatione patria potestas est prior societate civili. Quomodo ergo oriri potest a socialitate (3)?

1017. Nullo autem nititur fundamento, estque omnino fictitium pactum Pufendorfianum praesumptum; et tacitum, ut Hertius ipse (4), et Heineccius (5) non negant. Nam qui pactum praesumptum, et tacitum esse potest cum infantibus qui non sunt, neque esse possunt sui compotes, durante infantiae statu? Id erit reliquum, ut etiam cum amentibus, aut aut ebriis pacta praesumpta, et tacita fingantur.

1018. Accedentes modo ad quartam prop. partem, sic eam demonstramus. Patria potestas est jus regendi, gubernandique liberos, eos educando, atque instituendo, ut dictum est (6). Hoc autem jus oritur a generatione. Parentes enim ideo tenentur filios educare, eorumque institutionem curare, quia parentes sunt: tales autem sunt, quia genuerunt. Jus igitur regendi, et gubernandi filios, eorum educationem, et institutionem curando, quod jus est ipsa patria potestas, oritur ex generatione, cum qua conjungitur educandi, instituendique debitum (7).

---

(1) 8. Ethic. lect. 12. (2) De iur. nat. et gen. l. 6. c. 2. § 4.

(3) Addi potest, teneri quidem parentes educare, et instituere filios, ut boni sint cives societatis politicae; sed non hoc fine tantum circumscribenda eorum cura est. Multo magis curare debent, ut sint *cives Sanctorum, et domestici Dei*, ut loquitur Apostolus Ephes. 2. v. 19. Sed de hac cura Pufendorfius non erat admodum sollicitus, qui ius naturale huius mortalis vitae terminis circumscribebat.

(4) In not. ibid. (5) De iur. nat. et gen. l. 2. § 53.

(6) 1006.

(7) Hornius l. 1. de Civit. c. 3. § 3. patriam potestatem repetit a Deo, qui eam communicavit per quamdam commissionem, ac delegationem. Pufendorfius loc. cit. id putat *contumeliosum in Deum*. Excipiamus eius verba: „Qui delegatam potestatem exercet, eandem utique cum eo qui delegavit habet, nisi „quod hic eam, ut propriam, ille ut alienam possidet. Atqui abjecte valde de infinita Dei majestate sentit, qui idem specie imperium, quod in Deo est, „in homunciones cadere arbitratur „. Fuitne in Deum contumeliosus, aut abjecte valde de infinita Dei majestate sensit Apostolus, cum ad Ephes. 3. v. 14. sq. scripsit: *Flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in caelis, et in terra nominatur?* aut cum ait Rom. 13. v. 1. *Non est enim potestas, nisi a Deo?* Quid vero significant verba illa Prov. 8. v. 15. sq. *Per me Reges regnant, et legum conditores justa decernunt. Per me Principes imperant et potentes decernunt justitiam?* Nam si absque contumelia in Deum non potest ab ipso repeti pa-

1019. Ex qua ratione sponte sua fluit probatio postremae partis. Nam prolis generatio communis est utrique parenti; igitur et jus regendi atque gubernandi prolem ad utrumque spectat. Quia vero patet praecipuam in generatione partem habet, estque familiae caput; quapropter Apostolus 1. Cor. 11. v. 3. ajebat: *caput mulieris, vir;* idcirco patria potestas principaliter residet in patre, cujus proinde praeceptis magis obtemperandum est, quam matris praeceptis, si forte discrepent, modo praecepta patris non discrepent a divinis praeceptis, et consiliis. Nam idem Apostolus loco cit. *Volo*, inquit, *vos scire, quod omnis viri caput, Christus est: caput autem mulieris, vir: caput vero Christi, Deus.*

1020. Quaeri autem hic potest, an patria potestas queat ad alios transire? Et quidem quod mortuis parentibus, transeat ad avos, aviasque, si sint superstites, abs dubio est: nam etsi avi, et aviae nepotes non genuerint; genuerunt tamen eorum parentes. Similiter transit in tutores, quibus ob parentum mortem commissa est filiorum cura: tutores enim vel ab iisdem parentibus, vel a publica Potestate constituuntur. Transit quoque in illos qui filios expositos, et derelictos, suscipiunt educandos; hoc ipso enim quod parentes filios exposuerunt, et dereliquerunt, patriam potestatem amiserunt. Transfertur etiam in cognatos, si ullos parentum defunctorum educandos suscipiant: nam qui onus subit educandi et instituendi, in partem venit potestatis, qui alienos liberos adoptant, quia licet eos non genuerint reipsa, adoptione tamen debitum suscepere, quod generationem consequebatur. Item in dominos mancipiorum: nam mancipia id quod sunt domini sunt, ut dictum est (1); ideoque si habeant filios, hi sunt in patria potestate dominorum. Denique paedagogi, et magistri aliquid participant patriae potestatis, quatenus ineunt munus educandi, instituendique alienos liberos ipsis commissos (2). Atque haec qui-

tria potestas, nec repeti poterit potestas Regalis. Non est, *idem specie imperium* quod in Deo est, hominibus a Deo communicatur. Nihil *idem specie* potest esse in Deo, et in creaturis. Vide S. Thomam 1. p. quaest. 4. a. 3. Dicitur ergo idem imperium *secundum analogiam*, idest similitudinem quamdam; quia in Deo est conjunctum cum infinita ejus perfectione, et majestate; in creatis vero Potestatibus limitatum est: quod ipsa vox communicationis indicat; communicatio enim, quaedam participatio est: participatur autem illud, cujus aliqua pars tantum, non totum accipitur; alioqui participatio non esset. Haec scisset Pufendorfius, nisi Scholasticos contempsisset. Ad rem quod attinet, dicimus, patriam potestatem esse quidem communicatam a Deo, non per quamdam superadditam explicitamque commissionem, aut delegationem, sed per ipsam naturae legem indicentem parentibus debitum curandi educationem institutionemque liberorum, quos genuerunt

(1) §

(2) Necessaria haec valde sunt ad plures resolvendos casus circa contractus filiorum familias, pupillorum, et minorum, ut explicavimus in Epit. Nat. Alex. l. 3. p. 2. sect. 5. c. 4. q. 3. Faciunt quoque ad ea resolvenda, quae de Baptismo non conferendo filiis infantibus infidelium, invitis parentibus, vel iis qui parentibus subtracti sunt in patria potestate, disseruntur a S. Thoma 2. 2. q. 10. a. 12. et 3. p. q. 68. a. 10. at-

dem spectato jure naturae: nam jure civili antiquo multa constituebantur (1); quae tamen non omnia sunt moribus universim recepta.

1021. Quaeri praeterea potest, ad quaenam se extedat patria potestas? Et quidem quod nullum jus conferat vitae, et necis liberorum, certa res est (2); hoc enim jus ad publicam pertinet Potestatem, quae nec etiam ullum habet nisi in nocentes publico bono, ideoque innocentes non potest morti addicere. In hoc autem peccant parentes, qui ad vitandam infamiam, procurant abortum foetus etiam ante animationem. Nec etiam tribuit jus exponendi prolem recens natam; id enim est contra finem conjugii. Nullum quoque jus praestat venundandi liberos, nisi tantum in casu, quo parentes non possent ullo modo eos alere, ut supra dictum est (3); tunc enim venundarentur, ne fame perirent.

1022. Itaque patria potestas jus parentibus tribuit jubendi liberis quidquid ad eorum rectam educationem, et institutionem conferre potest; prohibendi quae huic fini adversantur; eos corripiendi, objurgandi, plectendi, si juste imperatis obedire detrectent (4). Debent autem parentes filiis alimenta ministrare; eo-

---

que ad ea intelligenda quae constituit Benedictus XIV. in duplici Epist. quarum analysim dedimus in eadem Epist. l. 2. tract. 2. c. 7. q. 2.

(1) Ea collegit inter alios Brissonius l. 14. de verb. signific. v. *Potestas*, § 3 ubi ea vide, si lubet; non enim instituti nostri est, de talibus rebus agere.

(2) Quidam putant, in statu naturali patribusfamilias jus fuisse vitae, et necis in filios improbos. At si tale jus concedatur, illis est attribuendum, non qua ratione parentes fuissent, sed ut familiae principes. Certe Adamus nullum tale exercuit jus in Cainum fratricidam Exemplum autem Thamar, quod profert Heineccius loc. cit. § 57 de qua praecepit Judas Gen. 38. v. 24. ut combureretur, quia scortata erat, ad rem non facit; tum quia Thamar erat nurus Judae, non filia; tum quia Judas ipse, qui non dubitavit scortari cum illa, quam putavit meretricem, potuit sibi arrogare potestatem, qua destituebatur. Scriptura enim refert; non probat factum.

(3) §.

(4) Parentes dum filios corripiunt (idemque dicendum de paedagogis, et magistris) prae oculis habeant monitum Apostoli Ephes. 6. v. 4. *Patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros: sed educate illos in disciplina, et correptione Domini.* Quod repetit ad Colos. 3. v. 21. *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant.* Et hujus ratio est (inquit S. Thomas ibid. lect. 4.) „ quia homines retinent impressionem, quam a pueritia habuerunt. Naturale est „ autem quod qui in servitute nutriuntur, semper sint pusillanimes „. Ut autem idem S. Thomas advertit in cit. c. 6. Epist. ad Ephes. lect. 1. „ alius est principatus „ patris ad filium, et domini ad servum quia dominus utitur servo ad utilitatem pro„ priam, sed pater utitur filio ad utilitatem filii. Et ideo necesse est, quod pa„ tres instruant filios propter utilitatem suam, non tamen nimis urgendo, aut subji„ ciendo.. quia talis provocatio non animat ad bonum. Quomodo ergo? subdit: *sed* „ *educate illos in disciplina*, scilicet verborum, et *correctione*, scilicet verberum, „ idest corripite eos et educate, ut serviant Domino. Vel *in disciplina*, eos ad bonum „ inducendo, *et correctione*, a malis retrahendo „. Mos quidem erat apud Persas utendi liberis tamquam servis, ut refert Aristoteles l. 8. Ethic. eumdemque morem obtinuisse Romae in qua patria potestas proxime ad herilem accedebat, ostendit Brissonius de Regno Persarum l. 2. § 100. Sed hic mos erat perversus, quia ut idem S. Thomas advertit 8. Ethic. lect. 10. *perversum est, quod aliquis principetur simili-*

rum vitam, et incolumitatem procurare; eos bonis moribus informare, exempla virtutum praebere (1); arcere a noxiis societatibus; scientiis erudire, aut artibus pro statuum conditione, sive per seipsos, sive adhibitis paedagogis, et magistris (2); praesertim vero illos instruere in iis quae ad Religionem pertinent; et in summa nihil negligere, quod conferre ad eorum sive corporalem, sive spiritualem utilitatem possit, ut filii Dei sint, et utilia Reipublicae membra.

1023. Utrum vero ad parentes pertineat de futuro filiorum statu disponere? Respondemus cum S. Thoma (3), liberos ante usum rationis omnino esse sub cura parentum; ideoque omnino ab ipsis pendere etiam in iis quae ad Religionem pertinent, nec quemquam posse, invitis parentibus, illos Ecclesiae per Baptismum aggregare. Postquam vero ad usum rationis pervenerunt, jam incipiunt esse sui juris in iis quae sunt juris naturalis, et divini. Quare possunt et debent, etiam invitis parentibus, sibi de vera Religione providere. Possunt etiam liberi sub patria potestate constituti, de statu perfectionis amplectendo deliberare, si parentes sint irrationabiliter inviti. Audiendus est S. Thomas, qui patrum ut semper facit, doctrinam sequutus, ait (4): „ Si (parentes) non sint in tali necessitate, ut liberorum obse-„ quio multum indigeant, possunt praetermisso parentum obse-„ quio, filii Religionem intrare etiam contra praeceptum paren-„ tum; quia post annos pubertatis quilibet ingenuus libertatem

---

ter liberis, et servis. Itaque parentes non irae impetu, sed caritatis affectu debent filios delinquentes corripere. Caveant porro, ne nimia indulgentia depraventur filii: nam ut dicitur Prov. 13. v. 24. *Qui parcit virgae, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit*. Saepe vero meditentur verba Domini 1. Reg. 3. v. 14. ad Heli qui non corripuerat filios inique agentes: *Juravi domui Heli quod non expietur iniquitas domus ejus victimis, et muneribus usque in aeternum.*

(1) Facta magis movent, quam verba. *In omnibus*, ajebat Apostolus ad Tit. 2. v. 7. *Teipsum praebe exemplum bonorum operum*. Quod et parenti cuique dicendum est; filii enim vitam, et conversationem parentum semper prae oculis habent. Et frustra parentes laborabunt, ut filios arceant a malis moribus, si eis praebeant exempla pravitatis: quisque enim filiorum dicere illis poterit, quod habetur Matt. 7. v. 5. *ejice primum trabem de oculo tuo*. Atque haec est ratio, quare monita, et correptiones parentum plurimorum suo careant effectu, cum incredibili animarum, et totius Reipublicae damno.

(2) In paedagogis, et magistris deligendis diligentissima adhibenda cura est; vix enim explicari, defleri autem satis, ne vix quidem potest, quantopere ad corrumpendos infantum, et adolescentum animos valeant perversi sive paedagogi, sive magistri praesertim si doctrinis pravis sint imbuti. Cum enim pueri pendeant ex illorum ore, et auctoritate, quidquid ab ipsis accipiunt sive factis, sive dictis, in animo recondunt. Et cum Prov. 22, v. 6. scriptum sit: *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea*; retinebunt toto vitae tempore eamdem sive agendi, sive cogitandi perversitatem, qua primum fuerant imbuti, vixque ullum erit remedium, nisi Deus omnipotenti virtute sua eos revocet. Malum autem parentibus adscribetur, et contra ipsos prodita infantium innocentia clamabit.

(3) 2. 2. quaest. 10. art. 12. (4) ibidem quaest. 189. art. 6.

„ habet quantum ad ea quae pertinent ad dispositionem sui status, „ praesertim in his quae sunt divini obsequii; et magis est obtemperandum patri spirituum, ut vivamus, quam parentibus carnis, ut Apostolus dicit ad Hebr. 12. „

1024. De statu conjugali sic habeto. Tridentina Synodus sess. 24. in Decr. de Reform. Matrimonii c. 1. *eos anathemate damnat, qui falso affirmant, matrimonia a filiis familias sine consensu parentum contracta, irrita esse, et parentes ea rata, vel irrita facere posse.* Non negamus autem, filios peccare, si parentibus inconsultis, vel juste repugnantibus, matrimonium ineunt; peccant enim contra debitum parentibus honorem.

1025. Tandem quaeri potest, quonsque duret patria potestas? Qua in re certum est, eam perseverare, quousque filii familias sint emancipati. Quando autem emancipatio, et quomodo fiat, alibi diximus (1).

1026. Ad primum respondemus, non ex sola generatione praecisa a quocumque alio debito, sed ex ipsa ut conjuncta cum onere educationis, et institutionis, probasse nos patriam potestatem in parentibus (2).

1027. Ad secundum negamus, dominium parentum in filios esse *imperium supremum*: nam et ipsi parentes stant sub imperio, saltem in statu civili. Negamus quoque imperium supremum ita esse indivisibile, ut non possit pluribus convenire, quatenus unum efficiunt caput. In Aristocratia multi principantur Optimates, in Democratia multi ex populo; nec tamen dividitur imperium, quia imperant non ut multi sunt, sed ut unam eamdemque habent potestatem (3). In ipso gubernio Monarchico soepè Imperatores sibi adjunxere collegas. Vir autem, et mulier licet sint duae personae, tamen ut ad generationem concurrunt, sunt una caro. Praeterea etsi nemo possit duobus dominis oppositis, aut disparatis servire; potest tamen quis servire non duobus modo, sed pluribus etiam dominis, si sint subordinati. Uxor autem stat sub potestate viri.

1028. Ad tertium negamus, omnem victorem fieri jure naturae dominum victi. Anne piratae, aut grassatores viarum fiunt domini eorum quos invadunt, et superant? Hobbesius errorem sequitur suum, quo ponit statum hominis naturalem esse statum belli omnium in omnes, ut supra dictum est (4). Puer autem qui nascitur, etsi fuerit in potestate matris, quae illum gestabat in utero; non tamen fuit in potestate matris, ut victus in potestate victoris. Quare ineptissime Hobbesius arguit ex ipsomet

(1) In Epit. Nat. Alex. I. 3. tract. 2. sect. 5. c. 4. q. 3. (2) Vide § 1016.
(3) Vide S. Thomam Opusc. 20. lib. 1. cap. .
(4) §.

erroneo principio a se statuto. Nec puer ita fuit tunc in matris potestate; ut non fuerit etiam in potestate patris; is enim cum foetum genuerit, habuit potestatem super illum etiam contentum in utero matris, cum potestatem maritalem habuerit et in ipsam matrem foetum continentem.

1029. Ad quartum negamus, unumquemque esse hostem cuique, cui neque paret, neque imperat. Duo fratres inter se neque invicem parent, neque invicem imperant. Quis dixerit, propterea esse inter se hostes? quomodo autem ex Hobbesianis praemissis inferatur conclusio, ergo omnis puerpera, in statu naturae, fit simul mater, et domina, quis intelliget? Concedamus, matrem non dedisse vitam filio, ut vires acquireret, et jure esset hostis (quoddam hoc jus repugnans legi naturae?) an ipsa tantum filio dedit vitam, et non etiam, imo principalius, pater? Cur ergo tantum puerpera fiet simul mater et domina, et non etiam vir fiet simul pater, et dominus? Permittamus, hostem esse quemquam cuique cui non paret, neque imperat. Quanam dialectica inferri poterit, matrem tantum esse dominam filii, non item patrem, qui certe nec filio vitam dedit, ut esset hostis? Sed quid de dialectica disputamus cum Hobbesio, qui non minus ipsam, quam Deum contempsit?

1030. Ad quintum respondemus, Amazonum exempla, si vera sunt, nihil concludere; disponebant enim de prole, non qua matres erant, sed qua regnum gerebant. *Deficiente*, inquit Diodorus Siculus (1), *Scytharum principatu, regnasse foeminas dicunt fortitudine corporum praeclaras.* Idemque dicendum de foeminis quae summum exercent imperium; cui subditur etiam patria potestas in iis quae ad bonum commune Reipublicae conferunt.

1031. Ad sextum dicimus, prolem excitari quidem a parentibus similem ipsis in natura, non vero quoad statum in quo excitatur; indiget enim nutritione, gubernatione, educatione, et institutione; ideoque habet quidem proles eadem jura hominibus naturalia, quae ipsam naturam consequuntur; non habet vero eadem jura, spectato ejus statu. Quoad haec posteriora jura non est parentibus aequalis, sed eorum imperio subjecta. Non est igitur opus alio titulo sive socialitatis, sive praesumpti, et taciti prolis consensus, ut proles sit subjecta parentum imperio; sed satis est infantiae, et pubertatis status, qui indiget nutritore, gubernatore, educatore, et institutore.

ARTICULUS II.

Utrum in filiorum educatione ratio servanda sit a Rousseau praescripta.

1032. Impius hic homo opus elaboravit inscriptum *Emile*,

---

(1) Lib. 2, cap. 11.

ou de l' education, quatuor comprehensum tomis, in quibus tantum abest, ut de recta infantium, et adolescentum educatione agat, quin universas pene in eo congerens impietates, conatur potius incredulos formare; utque faciliorem sibi viam aperiat, ab educatione orditur, persuasus magnos incredulitatem posse progressus facere, si educatio ad eam disponat. Scopus hic esse videtur universi operis, etsi ad multa alia divertatur, ut incautos illudat, atque decipiat. Constituti nobis fines non sinunt opus idem per partes expendere (1), quarum jam aliquas impugnavimus, praesertim cum de Religione revelata egimus. Caput igitur praecipuum Rousseaujanae educationis attingemus, quo ille constituit, cum pueris, et adolescentibus non esse umquam loquendum neque de Deo, neque de anima, neque de Religione, sed haec colloquia differenda esse, donec illi perveniant ad aetatem octodecim, aut amplius annorum (2).

1033. Videtur autem ita dicendum 1. quia nemo debet credere id quod non potest comprehendere. Infantes autem, et adolescentes non possunt Deum comprehendere, et ea quae Religio proponit; cum haec eorum captum in infantiae, et adolescentiae statu excedant. Non est igitur in eo statu cum ipsis agendum de Deo, et de Religione (3).

1034. Deus, et anima spiritus sunt, spiritualia quoque sunt ea quae ad Religionem pertinent. Atqui haec vox *spiritus* respectu illorum qui philosophi non sunt, omni sensu destituitur. Infantes autem non sunt certe philosophi. Nomine igitur *spiritus* nihil aliud intelligunt, quam corpus. Si ergo cum eis loquamur

---

(1) Neque vero necesse est: siquidem ipsemet Rousseaus absurditatem sui systematis intellexit, nam in Praefat. ait „ quand toute ma methode seroit chimerique et fausse, on peut toujours profiter de mes observations.„ on m' attaquera sans doute, et „ peut-etre n'aura-t-on pas tort. On croira moins lire un Traite d'Education, que les „ reveries d' un visionnaire sur l' Education. Qu'y faire? Ce n'est pas sur „ les idees d'autrui que j'ecris; c' est sur les miennes. Je ne vois point comme „ les autres hommes. „ *Quamvis tota mea methodus chimaerica foret, et falsa, emolumentum tamen semper hauriri ex meis observationibus potest.. Oppugnabor abs dubio, et forte non immerito. Putabitur non tam legi Tractatus de Educatione, quam delirationes Visionarii super Educatione Quid ergo? Ego quidem haud scribo aliorum utens ideis, sed meis. Ego autem non ut ceteri homines video*. Falluс, ni proprium operis sui characterem vivis coloribus descripserit ipse Auctor. Quid refert, aliquas ejus observationes veras esse (nullus est liber ulni impiissimus, qui non aliqua vera contineat) si tota methodus est chimaerica, et falsa? Delirationes Roussoji tam multae, et stultae sunt, ut recenseri vix possint. Earum sane postrema non est plus ipsum videre, quam ceteros homines.

(2) Multi Rousseaum in hac parte impugnarunt. Jam inde ab anno 1540 noster Javellus errorum praefocarat in opere de Philos. civ. Christ. tract. 3. cap. 12. sic inscripto · *Quod filii prius instruendi sunt in fide Christiana, quam in quacumque humana doctrina*. Bergierus autem Epist. 8. et novissime noster Arland Rousseaum propius aggressi sunt; isque postremus copiose. Nos etiam nonnulla tetigimus Tom. 5. in not. sed hic proprius est locus agendi fusius.

(3) Emil. tom. 2. versus finem·

de Deo, de anima, de Religione, non constituemus, nisi totidem anthropomorphitas, quales fuere universae nationes, ne exceptis quidem Judaeis, et majori etiam Christianorum parte, qui terminos adhibent, Spiritus, Trinitatis, Personarum. Dicitur Deus esse ubique, sed etiam aer ubique est, saltem in nostra atmosphaera. Vox *spiritus* in sua origine, non significat, nisi *flatum* et *ventum*. Si ergo pueri assuefiant verbis quae non intelligunt, facile erit, ut dicant quidquid placet (1).

1035. III. Deus unus non potest cognosci, nisi plures fiant abstractiones, quarum maxima est qua pervenimus ad cognitionem unius primi Entis. Tantum non valuere universi Polythei, et idololatrae, qui Deos sibi confinxere corporeos. Omnis igitur infans qui in Deum credit, necessario est idololatra, aut saltem anthropomorphita (2).

1036. IV. Etiamsi quis ideas acquisierit spiritus, ei materiae, nihilominus remanent incomprehensibiles ideae actionis animae in corpus, et actionis Dei in omnia entia. Remanent quoque incomprehensibiles ideae creationis, reductionis in nihilum, ubiquitatis, aeternitatis, omnipotentiae, et ceterorum divinorum attributorum. Quae quidem ideae doctis hominibus apparent confusae, et obscurae; at respectu infantium nihil habent obscuritatis, quia nihil de illis comprehendunt. Idem dicendum de idea infiniti. Non ergo infantes instruendi sunt de ejusmodi rebus, quas non valent comprehendere (3).

1037. V. Ut admittantur mysteria Religionis Christianae, oportet saltem comprehendere, ea esse incomprehensibilia. Hujusce autem conceptionis infantes non sunt capaces (4).

1038. VI. Infans qui Christianam Religionem profitetur, tam non intelligit id quod ipsi proponitur, ut si contraria ei proponantur, libenter assentiatur. Fides infantium, hominumque plurimorum, geographiae est opus. Infanti, qui natus est Romae, dicitur, Mahometem esse falsum prophetam, et ille sic credit; infanti autem qui natus est Meccae, dicitur, Mahometem esse Dei prophetam, et ille annuit. Ita cum infans dicit, se credere in Deum, non credit, nisi Petro, aut Jacobo dicenti esse rem quampiam, quae Deus appellatur (5).

1039. VII. Quod dicitur, oportere credere in Deum, ut quis salvus fiat, verum est de viro philosopho, qui ratione utitur ad Deum cognoscendum; at vero absolute obtineri salus potest, quin Deus cognoscatur. Nonne infantes qui decedunt ante usum rationis, salvantur, si baptismum receperunt, quin credant in Deum? Nonne idem dicendum de amentibus? Omnis ergo difficul-

(1) Ibidem. (2) Ibidem. (3) Ibidem. (4) Ibidem. (5) Ibidem.

tas in eo sistit, ut exploretur, utrum infantes ad septimum aetatis annum pervenientes capaces, necne sint cognoscendi Deum. Id autem non pertinet ad aliquem fidei articulum, sed simplex observatio est historiae naturalis (1).

1040. VIII. Si homo morbo affectus, quo sit privatus usu facultatum spiritualium, potest salutem consequi, quin Deum cognoscat; cur non et sylvestris homo, qui numquam potuit reflexiones suas elevare usque ad cognitionem Dei (2)?

1041. IX. Veritas annuncianda non est iis, qui nequeunt eam intelligere; ita enim loco veritatis substitueretur error. Melius est ergo nullam Divinitatis ideam habere, quam de ipsa formare ideas abjectas, phantasticas, injuriosas, eaque indignas; et minus malum est Deum non cognoscere, quam contumelia afficere. Et si semel in infantium animis difformes Divinitatis imagines sint impressae, eae perseverabunt toto vitae tempore, nec alium umquam agnoscent Deum, quam illum infantiae (3).

Prop. *Impium, et contradictorium seipso est Roussoji systema circa filiorum educationem; et cum ejusdem Roussoji principiis pugnat.*

1042. Quod impium sit, demonstratur a S. Thoma (4), qui illud jam praevidit, confoditque; agens enim de iis, quae parentes praestare filiis debent: „ Tertio, *inquit*, documentum „ (debent) Hebr. 12. (v. 9.) *patres quidem carnis nostrae* „ *eruditores habuimus*; et Eccli. 7. (v. 25) *Filii sunt tibi?* „ *erudi illos*. Et debent parentes dare duo documenta filiis, et „ cito, quia, ut dicitur Prov. 22. (v. 6.) *Adolescens juxta* „ *viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea*. Et Thren. „ 3. (v. 27.) *Bonum est viro, cum portaverit jugum ab ado-* „ *lescentia sua*. Et sunt illa, quae docuit Tobias filium suum, „ Tob. 4. (v. 23.) scilicet timorem Domini, et abstinere ab omni peccato „. Addi etiam potest quod dicitur Ecclesiastae 12. v. 1. *Memento Creatoris tui in diebus juventutis tuae*. Et I. Joan. 1. v. 13. sq. *Scribo vobis adolescentes, quoniam vicistis malignum. Scribo vobis infantes, quoniam cognovistis Patrem*. Quomodo autem meminissent, aut cognovissent, si nihil omnino de Deo audissent? Ex quibus sic: systema quod opponitur verbo Dei in Scripturis tradito, impium est. Tale autem est systema Roussoji de filiorum educatione, ut ex descriptis Scripturarum textibus constat. Est igitur impium.

---

(1) Ibidem. (2) Ibidem.

(3) Ibid. Haec et non alia sunt Roussoji sophismata, quae ipsius pene verbis describere duximus, ut postea constet ex eorum solutionibus, quantus ille philosophus fuerit, et quantopere ineptierit.

(4) Opusc. 4. c. *de quarto legis praecepto*

1043. Et sane cum experiendo quoque comperta sit veritas proverbii, quod tale erat ab ipsa Salomonis aetate, adolescentes scilicet, ne in ipsa senectute quidem recedere a via, quam tenuerunt in adolescentia, si semel ita essent educati, ut usque ad decimum octavum, aut vigesimum aetatis suae annum, in doctrina de Deo, de anima, de Religione nullo modo fuissent eruditi, perpetuo in earum rerum ignoratione manerent (1).

1044. Impium quoque est relinquere pueros jam ratione utentes, et adolescentes usque ad provectam aetatem viginti circiter annorum, in Dei, et Religionis ignoratione, ita ut ne semel quidem ad Deum assurgant, qui ipsis dedit esse, et jugiter conservat, quique ultimus eorum est finis. Si enim iniqui in Rempubl. parentes forent, qui filios suos ad eam usque aetatem relinquerent in omnium rerum ignoratione, quibus illi pro statuum conditione publicis rationibus utiles fierent, quanto magis in Deum peccabunt, nihil curantes, ut in ipsius Dei, ac Religionis notitia erudiantur?

1045. Est insuper Roussoji systema directe oppositum doctrinae Christi, qui in Evangelio, quod quidem pro humani generis eruditione in via salutis perscriptum est, voluit, ut homines instruerentur, *non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis* (ut vult Roussojus) *sed in ostensione spiritus, et virtutis*, ut loquitur Apostolus 1. Cor 2. v. 4. Haec paucis de systematis impietate.

1046. Nunc de contradictione. Atque ex Roussoji sectatoribus petimus, num pueri devenientes ad usum rationis usque ad vigesimum aetatis annum peccare possint? Si dixerint, non posse peccare, paradoxum dicent, quod risu excipiendum erit: nam et ipsa Lex humana punit delicta adolescentum, etiam ante aetatem viginti annorum patrata. Quis dixerit, juvenem quindecim, aut sexdecim annorum non peccare, si quempiam occidat, si furetur, si virginem constupret? Imo in ea aetate intensus solet esse passionum aestus, atque tumultus. Peccare igitur ii possunt, et saepissime peccant. Quod negare ne ipse quidem Rousseaus potest, qui Emilii paedagogo imponit, ut ejus cor ab omni vitio praeservet (2). Jam si peccare adolescentes possunt, necesse est ut ipsis lumen rationis affulgeat, quo legem naturae cognoscant: peccatum enim cum sit contra ordinem rationis, est contra legem naturae, ut dictum est (3). Nemo autem peccat,

---

(1) Is forte Roussojanus conatus erat, ut omnem Dei cognitionem, et Religionem proscriberet. Nam si tantopere fuit sollicitus, ut Æmilius in scientiis humanis erudiretur, quare atheisticam ei educationem praescripsit? Ad rem sunt verba Sap. 13. v. 9. *Si tantum potuerunt scire. ut possent aestimare seculum: quomodo hujus dominum non facilius invenerunt?* Eritne difficilius cognoscere existentiam Dei, in quo vivimus, movemur, et sumus, quam abstracta theoremata Algebrae, et Geometriae?

(2) Emil. tom. 2. pag. 138. sq. (3) § 250.

qui lumine rationis destituitur; peccatum enim ideo imputatur, quia est voluntarium: voluntarium autem pendet ab electione, quare fieri nequit absque rationis judicio. Si ergo adolescentes peccare possunt contra legem naturae, habent sufficiens lumen rationis, quo eam legem cognoscant. Cultus autem Dei est inter prima naturae praecepta, et immediate infertur ex primis principiis practicis, ut supra (1) demonstravimus cum S. Thoma. Si ergo adolescentes rationis lumine praediti, legem naturalem cognoscunt, cognoscunt etiam, Deo cultum deberi. Deum igitur ipsum cui cultus debetur, saltem aliqua ratione cognoscunt; alioqui ne cognoscere quidem possent, ei cultum deberi. Religione autem Deo cultus exhibetur. Dei igitur, et Religionis notitiae illi sunt capaces. Systema autem Roussojanum statuit eos omnino talis cognitionis incapaces esse. Essent igitur, et non essent capaces. Essent quidem ex demonstratis; non essent ex Roussoji systemate. Quod contradictionem implicat.

1047. Praeterea petimus, an adolescentes octodecim, aut viginti annorum possint de seipsis deliberare. Si negetur, immensa prodibit turba eorum qui in ea aetate, et saepe etiam ocyus de statu deliberant. Possunt igitur deliberare. Atqui deliberare nihil aliud est, quam seipsum ordinare ad finem; deliberatio enim est de mediis in ordine ad finem. Illi igitur adolescentes possunt se ordinare ad finem. Finis autem ultimus, ad quem homo debet se ordinare, saltem cum primo deliberat, est Deus; nisi enim Deum tamquam finem ultimum sibi praestituat, rationem finis ultimi constituet in creaturis, atque hoc ipso peccabit, ordinem rationis pervertendo. Ut autem ea ordinatio fiat, oportet finem esse praecognitum; non enim possumus incognita amare. Necesse igitur est, ut ii qui primo deliberant, possint Deum cognoscere, ut in eum tamquam in ultimum finem se ordinent. Porro talem cognitionem habere non possunt in systemate Roussojano. Possent igitur simul, et non possent in ea aetate Deum cognoscere. Non possent ex Roussojo, possent ex demonstratis. Quae est aperta contradictio (2).

1048. Sed accedamus ad ejusdem Roussoji contradictiones, quas si omnes vellemus recensere in hoc doctrinae genere, transcribenda forent integra ejus volumina. Paucas seligimus. Ac primum quidem Rousseaus fatetur (3), *nullum esse damnosius vitae humanae intervallum, quam illud quod intercedit a nativitate usque ad aetatem duodecim annorum. Est enim id tempus, in*

---

(1) § 291. (2) 1. 2. q. 89. a 7.

(3) Emil. tom. I. pag. 138 edit. an. 1774. „ Le plus dangereux intervalle de „ la vie humaine, est celui de la naissance à l' âge de douze ans. C' est le temps „ où germent les erreurs et les vices, sans qu' on ait encore aucun instrument pour „ les détruire; et quand l' instrument vient, les racines sont si profondes, qu' il n' est „ plus temps de les arracher „.

quo germinant errores, et vitia, quin adhuc sit ullum instrumentum ad ea destruenda; et cum instrumentum advenit, radices sunt adeo profundae, ut tempus non sit amplius eas evellendi. Bene habet. Si ergo possunt in ea aetate tam facile pullulare errores, et vitia, tamque altas radices jacere, oportet aliquod adhibere instrumentum, ne pullulent, aut si pullularint, statim evellantur. Quodnam erit hoc instrumentum, nisi inspirare illis virtutum amorem, vitiorum horrorem, timorem poenarum alterius vitae, amorem et venerationem summae Dei bonitatis, et majestatis? nam vitia, quorum scaturigines intrinsecae sunt, non caventur, nisi per actus oppositos; cor enim humanum ita est constitutum, ut non possit aliquid non amare, ideoque si virtutes non amat, necessario debet amare vitia. Nihilominus Rousseaus praescribit educationem negativam. *Prima,* inquit (1), *educatio debet esse mere negativa. Ipsa non consistit quidem in doctrina virtutum, et veritatis, sed in praeservatione cordis a vitio, et spiritus ab errore.* At quomodo cor, quod ab amando cessare non potest, praeservabitur a vitio, nisi amet virtutes vitio oppositas? Quomodo mens quae cessare non potest ab intelligendo, praeservabitur ab errore, nisi ei manifestetur veritas, aut saltem id quod est veritati conformius?

1049. Denique ipsemet Roussojus fatetur (2), *hominem semper redire ad suas antiquas consuetudines, nec umquam amittere, etiam in senectute, gustum voluptatum, quas infans amavit.* Si ergo infans consuetudinem habuit usque ad aetatem viginti annorum, numquam cogitandi de Deo, et de Religione, ad hanc consuetudinem semper redibit; nec in ipsa senectute amittet gustum sensibilium voluptatum, quas infans amavit. Quid ergo proficiet Emilii paedagogus, cum ei jam excedenti aetatem illam, notitiam Dei, et Religionis communicabit?

1050. Insuper idem Roussojus hanc pro Emilii educatione praescribit regulam (3): *Si efficitis, ut adolescentes ad novam transeuntes aetatem, molestiam praecedentis non capiant, utque novas ineuntes consuetudines, antiquas non deserant... tunc solum vestrum propositum consequemini, vobisque poteritis de eis spondere usque ad suorum dierum postremum.* Roussojo igitur praecipiente, ut propositum obtineatur in infantium educatione

---

(1) Loc. cit. pag. 139. „ La premiere éducation doit donc être purement négative. „ Elle consiste, non point à enseigner la vertu ni la vérité, mais à garantir le coeur „ du vice, et l'esprit de l'erreur „.

(2) Emil. tom. 1. pag. 187. „ L'homme revient toujours à ses anciennes pratiques, et ne perd pas même dans sa vieillesse le goût des plaisirs qu'il aimoit enfant.

(3) Emil. tom. 4. pag. 287. „ Si vous faites qu'en passant dans un nouvel âge, les „ jeunes gens ne prennent point en mépris celui qui l'a précedé; qu'en contractant „ de nouvelles habitudes, ils n'abandonnent les anciennes... alors seulement vous au- „ rez sauvé votre ouvrage, et vous serez sûr d'eux jusq'à la fin de leurs jours „.

per totam vitam, necesse est, ut nullum ipsi capiant taedium praecedentis aetatis, nec relinquant veteres, cum novas ineunt consuetudines. Atqui eodem Roussojo praecipiente infantes, et adolescentes usque ad vigesimum aetatis annum, nihil debent cogitare, aut scire de Deo, et de Religione. Oportet ergo, ut hujus aetatis, et status ignorantiae, in quo degerunt, nulla eos molestia capiat; nec deserant in sequentibus vitae annis antiquam consuetudinem nihil cogitandi de Deo, et de Religione; alioqui frustratum erit educationis propositum. Quid est hoc aliud, quam velle, homines per totam vitam Deum, et Religionem ignorare? aut si hoc non est, quomodo Roussojus cum suis cohaeret principiis?

1051. Principia item Rousseau sunt, mulieres *esse semper instar magnorum infantium* (1); *respectu vero populi, perinde ac respectu infantium, spiritum nihil aliud esse, quam corpus* (2). Infantibus autem neque Deus annunciandus est, neque Religio, ex Roussoji praecepto, quia, eorum intelligentiam excedunt. Igitur mulieribus, et populo semper infantibus, numquam erit annunciandus Deus, numquam cum eis erit de Religione loquendum. Si enim semper sunt infantes, numquam capaces erunt cognoscendi res divinas. Eodem autem Roussojo affirmante (3), *populus componit genus humanum*; *et id quod non est populus, tam parva res est, ut non oporteat eam in numero habere*. Si ergo populo addantur universae mulieres, et infantes, et adolescentes usque ad vigesimum aetatis annum; quinam, nisi paucissimi, reliqui erunt, quibus possit annunciari Deus, ac Religio? Sinemus ergo genus humanum ferme totum in ignorantia Dei, et Religionis permanere? Quid si addamus universos pauperes, quorum certe in quavis Civitate magnus est numerus, quosque Roussojus (4) *ab omni educatione immunes facit*? Quinam restabunt, quibus Deus, et Religio erit annuncianda? Restabunt Roussojani alumni dumtaxat, videlicet ii qui ut Roussojus dicunt (5), *mysteria dari, quae non modo non potest homo concipere, sed ne quidem credere*, ut ipso auctore, est SS. Trinitatis mysterium. Cum hisce alumnis de Deo, et de religione loquentes, quid proficiemus, nisi ante incredulitatem deponant suam? En progressus Roussojanae educationis.

---

(1) Emil. tom. 2. pag. 112. „ Sont toujours de grands enfants „.

(2) Ibid. pag. 223. „ En esprit n' est qu' un corps pour le peuple et pour les „ enfants „.

(3) Ibid. pag. 147. „ C' est le peuple qui compose le genre-humain, ce qui n' est „ pas peuple est si peu de chose, que ce n' est pas la peine de le compter „.

(4) Emil. tom. 1. pag. 40. „ Le pauvre n' a pas besoin d' education „.

(5) Ibid. tom. 2. pag. 227. sq. „ Il y a des mysteres qu' il est non seulement im„ possible à l'homme de concevoir, mais de croire, et que je ne vois pas ce qu' on ga„ gne à les enseigner aux enfants, si ce n' est de leur apprendre à mentir de bonne „ heure „.

1052. Sed cur inutiliter tempus terimus in contradictionibus describendis hujusce hominis, qui tot ferme paradoxa protulit, quot sententias, et de seipso fassus est; (1), *amare se melius esse paradoxorum, quam praeiudiciorum hominem*; quasi inter paradoxa, et praejudicia nihil sit medium; quique praeterea systema finxit, quod ipsemet *imaginarium* appellat (2); et imparem se professus est obeundo muneri Praeceptoris infantium?

1053. Ad primum negamus, nihil nos debere credere, quod non possimus comprehendere; Fides enim divina est de rebus excedentibus humanam comprehensionem; ea siquidem, quae per rationis evidentiam cognoscimus, non credimus, sed scimus (3). Porro non modo infantes, et adolescentes non valent Deum comprehendere, sed nemo unus est qui id valeat, praeter Deum solum, qui cum sit infinitus, cognoscit se, quantum est cognoscibilis (4). Homines mortales, quamlibet doctrinis, ingenio, et eruditione valeant, vident Deum *per speculum in aenigmate*, ut loquitur Apostolus 1. Cor. 13. v. 14. idest per creaturas, in quibus relucet divina Majestas. Per hoc autem speculum vident Deum et ipsi infantes, postquam ad usum rationis pervenerunt, praesertim si ab aliis admoneantur: nam quid facilius est, quam ex rebus creatis assurgere ad Creatorem (5)? Imperfecta quidem est eorum cognitio; sed imperfecta quoque est cognitio cujuscumque hominis etiam doctissimi (6), si cum divina superexcellentissima perfectione conferatur. Quid ergo? nesciendus erit Deus ab homine doctrinis exculto, quia non potest in hac vita pertingere ad cognoscendum Deum perfecte? Sciat Roussojus omnes homines ante Deum non modo parvulos, et pygmaeos esse, sed tamquam momentum staterae, tamquam guttam roris antelucani, et tamquam nihilum. Quisque autem ratione utens, etiamsi puer sit, potest a magnitudine speciei, et creaturae cognoscibiliter Creatorem horum videre, ut dicitur Sap. 13. v. 5.

---

(1) Ibid. tom. 1. pag. 138. „ J'aime mieux être homme à paradoxes, qu' homme à préjugés „.

(2) Ibid pag. 31. sq. (3) Vide S. Thomam 2. 2. q. a. 4.

(4) Confer eumdem S. Thom. 1. p. q. 12. a. 7.

(5) Vide quae diximus Tom. 1. §.... sqq et Tom. 5. § 1191.

(6) Audiamus quid ipse dicat Roussojus, qui tantum de se praesumebat, ut ceteris lectiones daret. Emil tom. 3. pag. 41. de Deo loquens, ait: „ Il se derobe également a mes sens et a mon entendement; plus j' y pense, plus je me confonds. Je „ sais tres-certainement qu' il existe, et qu'il existe par lui même... mais si tôt que „ je veux le contempler en lui meme, si tôt que je veux chercher où il est, ce qu' il „ est, quelle est sa substance, il m' échappe, et mon esprit troublé n'apperçoit plus „ rien „. *Ipse aeque meos sensus, atque intelligentiam subterfugit; quo plus de ipso cogito, eo magis confundor. Scio equidem certissime, ipsum existere, et per se ipsum existere..... si tamen eum contemplari volo in seipso, si quaerere ubi est, quid est, quaenam ejus substantia, adsequi nequeo, meusque spiritus perturbatus nihil amplius percipit:* Si haec Roussojo contingebant, an propterea arcendus erat a Dei cognitione? Cur ergo arcendi erunt infantes, qui aeque possunt cognoscere Deum esse, et seipso esse, etiamsi non valeant cognoscere, quid ipse sit, et quaenam ejus substantia?

1054. Ad secundum negamus, vocem *spiritus* omni sensu destitui penes illos qui philosophi non sunt, id quod Roussojus adsumpsit tamquam certum, sed minime probavit. Si puerum quemlibet eruditum in doctrina Christiana interrogasset, an Deus sit corpus, negasset ille certe: nam hoc est unum ex capitibus doctrinae Christianae, in qua erudiuntur pueri. Quid autem ille ad ethnicas nationes appellat, quae degebant in errorum tenebris? Apud eas non infantes solum, sed et viri, et senes errabant, si paucos Doctos excipias. Hoc est autem beneficium maximum, quod per Christum sumus consequuti, ut etiam vulgares homines, ipsique infantes sciant, quod miseri illi ob eorum superbiam nesciebant. Quod dicitur de Judaeis calumnia est; nam licet Sadducaei omnem negarent spiritum, ceteri tamen spiritus admittebant. Impudentior calumnia est quae affingitur majori parti Christianorum. Vix enim inter Christianos quispiam reperitur, (si paucos excipias aut hebetes valde, aut morum corruptissimorum, qui documenta Doctrinae Christianae addiscere negligunt, suntque propterea inexcusabiles) qui ignoret Deum esse purissimum spiritum omnis materiae expertem. Hoc genus hominum Roussojus facilius reperisset inter suos, qui Deum a materia minime secernunt, iisdemque quibus ipse, utuntur exemplis, et sophismatibus, nimirum quod aer etiam sit ubique, et nomen *spiritus* flatum, et ventum significet (1). Itaque pueri in doctrina Christiana instructi, cum dicunt, Deum esse spiritum, intelligunt quod dicunt, et dicunt non quidquid placet, sed quidquid Ecclesia magistra veritatis docet.

1055. Ad tertium respondemus, duplicem esse posse cognitionem Dei in iis, quae naturaliter de ipso cognoscere possumus; alteram scientificam, et per demonstrationem; alteram, quae habetur per fidem. Si de prima sermo sit, non diffitemur, opus esse maxima abstractione, cujus infantes, et vulgares homines ordinarie non sunt capaces. Alteram vero ii omnes habent, qui documenta Fidei sectantur. Ab hac fide cum Polythei longissime abessent, mirum non est, quod sibi Deos corporeos confinxerint. Christiani autem infantes, vulgaresque homines, et mulieres in Deum Fide divina credentes, ipsum agnoscunt ut spiritum purissimum; ideoque neque idololatrae sunt, neque anthropomorphitae (2).

---

(1) Vide quae diximus Tom. 5. § 738. ex Auctore syst. nat. cujus sophismata Roussojus reproducit.

(2) Adeatur S. Thomas 2. 2. q. 2. a. 4. ubi ostendit necesse esse credere etiam ea quae naturali ratione de Deo probari possunt; idque 1. quia scientia de Deo, praesupponit multas alias scientias, et idcirco homo nonnisi post multum tempus vitae suae ad Dei cognitionem perveniret. 2. quia multi nequeunt in scientiae studio proficere vel ob ingenii hebetudinem, vel ob alias occupationes, et necessitates temporalis vitae, vel etiam ob pigritiam addiscendi. 3. ut certitudo sit major; quia et ipsi philosophi in multis quae de Deo sunt, erraverunt. Exemplum suppeditat Roussojus, qui

1056. Ad quartum responsio patet ex dictis (1); etenim infantes, et vulgares homines ea omnia credunt, quae de creatione, de immensitate, aeternitate, omnipotentia, infinitate, ceterisque divinis attributis Fides credenda proponit; credunt item, animam in corpus suum agere, et Deum in res omnes; neque de his rationem, aut demonstrationem quaerunt, ut docti homines; ideoque hi confusas, et obscuras ideas habent, si in illorum attributorum et arcanorum velint naturam curiosius perscrutari: illi non item: sat eis est, intellectum captivare in obsequium Fidei. Prov. 25. v. 27. scriptum est: *Qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria.* Quod quidem Roussojo, ceterisque incredulis contigit: nam ut ibid. dicitur c. 11. v. 5. *Justitia simplicis diriget viam ejus: et in impietate sua corruet impius.*

1057. Ad quintum negamus, non posse infantes comprehendere, mysteria Fidei esse incomprehensibilia; hoc enim ipso quod sciunt esse supra omnem rationem humanam: quod et ipsa ratio qua jam utuntur, et Ecclesiae doctrina eis proponit; sciunt quoque illa comprehendi minime posse: si enim possent comprehendi, jam non essent supra rationem humanam.

1058. Ad sextum dicimus, Roussojanum sophisma id ad summum probare, infantes ut veritatis, ita falsitatis susceptibiles esse: quod utinam falsum esset non de infantibus solum, sed de tam multis hominibus, praesertim de illis, qui in Dei sapientia non cognoverunt per sapientiam Deum, ut loquitur Apostolus I. Cor. 1. v. 21. sed minime probat, infantes non intelligere id quod ipsis proponitur: nam et qui falsum amplectuntur, intelligunt quod amplectuntur; nisi enim intelligerent, ne falsum quidem amplecterentur; imo ideo falsum amplectuntur, quia illud putant verum; quandoquidem mens non potest assentiri falso, nisi proponatur tamquam verum, cum verum sit ejus objectum. Rousseaus ergo nihil concludit, dum ait infantes nihil intelligere, cum ipsis proponitur Christiana Religio, quia aeque assentirentur, si contraria proponerentur. Quinimmo sibi ipsi contradicit, et ignorat quid loquatur: nam si assentiuntur Religioni Christianae, oportet ut intelligant id cui assentiuntur; assensus enim est actus intellectus. Quomodo ergo assentirentur, nisi intelligerent? Dicendumne erit: oculum nihil videre, cum reipsa aliquid videt? Idem affirmandum de illis quibus proponitur falsa religio: nam si ei assentiuntur, utique intelligunt, alioqui ne assentirentur

---

qui non ita turpiter errasset, si fidei documenta fuisset secutus. Interea quisque videt, Roussoianum sophisma jam multis seculis fuisse diffl[?]atum a S. Thoma qui etiam q. 14. de ver. a. 10. eadem repetit, universaque Roussoii sophismata adversus necessitatem doctrinae revelatae iisdem ferme ejus verbis sibi objicit, et in nihilum redigit. Conferantur argumenta, et responsiones praefati art. cum his quae descripsimus § 676. sqq.

(1) § praeced.

quidem. Sed haec est peregrina Roussoji philosophia, negare intelligentiam iis qui actu intelligunt assentiendo. Non ignoramus, ipsum nomine intelligentiae accipere comprehensionem, ita ut quidquid non comprehenditur, ne dici quidem possit intelligi. Sed in hoc ipso vehementer decipitur; oporteret enim omnem fidem etiam humanam excludere: nam quae creduntur, intelliguntur quidem, sed minime comprehenduntur; alioquin essent scita, non credita.

1059. Quod addit, fidem infantium, et plerorumque hominum esse Geographiae opus, sequela est ejus *indifferentismi*, de quo jam supra dictum est (1). Non loquimur de doctrina, quae infantibus aliisque hominibus traditur in diversis mundi regionibus. Scimus multos fuisse educatos et educari in plerisque Sectis quae falsae sunt. Quid autem? An ideo Religio Catholica non erit vera? An ii qui alias sequuntur sectas non aberrant a veritate? Quaenam igitur sunt eae illationes: multi infantes, et plerique homines ambulant in errorum tenebris, ergo infantibus universim non est annuncianda vera Religio? ergo fides infantium est Geographiae opus? Si multi errant, quia educantur in falsis sectis, cur ceteri in vera Religione non erunt educadi ne errent? Sic autem Roussojus habeat: non a Geographia, sed a gratia Dei, cujus donum est Fides, pendere verae Religionis professionem. Hanc gratiam impertitur misericorditer Deus iis infantibus, quos in verae Fidei, et Religionis mysteriis facit erudire. Sat autem ii intelligunt, cum credunt Ministris Ecclesiae Catholicae mysteria Fidei proponentibus, et explicantibus ex ipsius Ecclesiae doctrina. Incrementum autem dat ille, qui ex ore infantium, et lactentium perficit sibi laudem propter inimicos suos, ut destruat inimicum, et ultorem, ut dicitur Psal. 8. v. 4.; et qui ait, Matth. 19. v. 14. *Sinite parvulos, et nolite eos prohibere ad me venire: talium est enim regnum coelorum.*

1060. Itaque infans natus Romae, aut in qualibet Catholici orbis parte, credit utique Mahometem esse falsum prophetam, quia sic ei dicitur: in hoc autem non fallitur, quia ille qui dicit, veritatem dicit, invictisque demonstrare rationibus potest. Infans autem natus Meccae, dum credit, Mahometem esse verum prophetam, credit, quia dicitur, sed fallitur quia qui dicit falsum dicit. nec ulla ratione falsitatem suam potest confirmare. Exemplum ergo id tantum ostendit, infantes suscipere veritatem, et falsitatem posse. At numquid erit propterea abstinendum ab veritate eis annuncianda, ne falsitati adhaereant? Si credentes, Mahometem esse falsum prophetam, veritatem credunt, cur non eis erit haec veritas declaranda? Et si credentes,

(1) Pag. 378. not. 3.

Mahometem esse verum prophetam, falluntur, cur non erunt ab hac falsitate revocandi? Sed ii non intelligunt quod eis dicitur. Etiamsi id concederemus, quod tamen saltem de universis dici nequit, quid inde? an non interea priores illi veritatem, posteriores falsitatem amplectuntur? Verum cur otio abutimur adversus hominem, qui postquam *tolerantismum*, et *indifferentismum* in Religionis negotio invexit, alio incredibili scelere hoc scelus cumulavit, ac Mahometis superstitionem aeque ac Judaeorum perfidiam praetulit fidei Christianorum (1), haecque Æmilio suo instituendae vitae praecepta dedit?

1061. Denique tametsi Roussojo daremus, infantes omnes, qui credunt in Deum, non credere nisi ei qui dicit, Deo esse credendum, an propterea non crederent verum? Quare ergo non esset cum eis loquendum de Deo? Sed errat ille, cum putat, infantes ratione utentes credere in Deum unice quia eis dicitur; nam et qui dicunt, admonent, Deum esse primam veritatem cui revelanti nemo possit non credere.

---

(1) Emil. tom. 3. pag 106. „ Nous avons trois principales Religions en Europe. „ L'une admet une seule révélation, l'autre en admet deux, l'autre en admet trois. „ Chacune déteste, maudit les deux autres, les accuse d'aveuglement, d'endurcisse- „ ment, d'opiniâtreté, de mensogne. Quel homme impartial osera juger entre elles, „ s'il n'a premiérement bien pesé leurs preuves, bien écouté leurs raisons? Celle qui „ n'admet qu'une révélation est la plus ancienne, et paroit la plus sûre: celle qui en „ admet trois, est la plus moderne, et paroit la plus consequente; celle qui en admet „ deux, et rejette la troiseme peut bien être la meilleure, mais elle a certainement tous „ les préjugés contr'elle, l'inconséquence saute aux jeux „. *Tres praecipuas in Europa Religiones habemus. Prima unam tantum revelationem admittit, altera admittit duplicem, tertia triplicem. Quaelibet earum duas reliquas detestatur, ac maledicit, easque caecitatis accusat, obstinationis, pertinaciae, mendacii. Quis vero a partium studio remotus audebit judicium inter illas ferre, nisi prius accurate perpenderit earum probationes, rationesque audierit? Ea quae unam revelationem admittit, antiquior est, et videtur esse securior: ea quae triplicem admittit, sit recentior, et consequentior videtur; ea quae admittit duplicem, et tertiam rejicit, potest quidem esse melior, sed habet certe adversus seipsam omnia praeiudicia; inconsequentia patet ad oculum.* Quaenam est ea Religio, quae unam revelationem admittit, nisi Judaica, quae vetus Testamentum dumtaxat ut revelatam agnoscit? Quaenam est illa, quae admittit duplicem, nisi Religio Christiana, quae praeter vetus Testamentum, admittit etiam novum? Quaenam est quae triplicem revelationem agnoscit, nisi Mahometana: quae veteres Judaeorum Prophetas non aspernatur, et Christum habet ut unum ex illis; addit vero Mahometem tamquam maximum Prophetarum? Harum nulla absolute secura est, Roussoio auctore, *Securior* tamen videtur illi esse Judaica, quae est antiquior. Cur non eam Roussoius est amplexus? nam si in ceteris rebus securior pars est eligenda, maxime in Religionis negotio. Fortasse illum deterruit antiquitas, et quod *consequentior* ei visa est superstitio Mahometis recentior. At si neque ad Judaismum, neque ad Mahometismum declinavit, cur impius Mahometismum praetulit non Judaismo solum, sed Christianismo, quem dixit habere adversum se omnia praeiudicia, et eius *inconsequentiam* ad oculum patere? Ferendine sunt eiusmodi libri, qui spurcissimam Mahometis sectam sanctissimae praeferunt Religioni Christianae? En quo demum devenerunt instructiones Æmilianae Roussoii, ut si tandem aliqua probanda sit Religio revelata, ad Mahometismum, quod *consequentior* sit Emilius debeat accedere. Quis non horret animo ad eiusmodi lectiones?

1062. Ad septimum respondemus, nemini omnino posse aditum ad salutem patere, qui in Deum non credat. Infantes ipsi qui post baptismum decedunt ante rationis usum, etsi non crediderint per ipsos, crediderunt tamen per alios, ut cum S. Augustino (1) ostendit S. Thomas (2). Idem dicendum de amentibus a nativitate: nam si qui amentes facti sunt ex morbo, debuerunt ante credere in Deum per seipsos, cum sani erant, ut spem salutis haberent. Quia tamen Roussojus de proprio cujusque actu credendi videtur loqui, assignamus manifestam disparitatem inter pueros ante usum rationis, et ipsos postquam ad usum rationis pervenerunt. Actus fidei, est actus intellectus, cujus est credere. Deus autem a nemine exigit id quod absolute non potest. Si ergo pueri sacro abluti baptismate ante usum rationis, absolute non possunt elicere actum fidei, Deus talem actum ab ipsis non exigit, nec is proinde necessarius est ad eorum salutem, ad quam satis sunt fidei, spei, et caritatis habitus, qui simul cum gratia sanctificante in baptismate infunduntur, et qui in actus procederent, si cessarent obstacula, et pueri vellent eos elicere. At cum pueri perveniunt ad usum rationis, jam auferuntur obstacula, ideoque in culpa ipsi sunt, nisi eos actus eliciant. Observatio autem historiae naturalis non est circa debitum cognoscendi Deum, ut quis salvus fiat, post adeptum rationis usum; hoc enim non pendet a physica constitutione corporis; sed fides est quae docet necessitatem talis cognitionis in eo qui ratione utitur: nam ut ait Apostolus Hebr. 11. v. 6. *Sine fide impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum.* Physica observatio est circa tempus quo lumen rationis affulget pueris; nec fides aliquid circa tale tempus decernit; in quibusdam enim usus rationis acceleratur ante septennium, in quibusdam aliquatenus retardatur etiam post septennium; communius tamen experiendo constat, circa septennium pueros incipere ratione uti. Audiendus est S. Thomas (3), qui postquam docuit peccare mortaliter puerum, cum usum rationis habere incipit, nisi ordinet seipsum ad Deum, *secundum quod in illa aetate est capax discretionis*, ait (4): *a peccato omissionis praedictae non liberabitur, nisi quam cito potest se convertat ad Deum. Primum enim quod occurrit homini discretionem habenti, est quod de ipso* (scilicet Deo) *cogitet, ad quem alia ordinet sicut ad finem. Finis enim est prior in intentione. Et ideo hoc est tempus, pro quo obligatur ex Dei praecepto affirmativo, quo Dominus dicit, Convertimini ad me, et ego convertar ad vos. Zach.* 1. Tantum igitur abest, ut puer ad annos discretionis perveniens, non possit credere in Deum, quin teneatur ex

(1) Epist 98. al 23.
(2) 3. p. q. 98. a 9.
(3) 1. 2. quaest. 89. art. 6.
(4) Ibidem ad 3.

Dei praecepto ad ipsum se convertere. Idque animadvertant parentes, et puerorum institutores, ut eis saepe in memoriam revocent Deum, ut cum primum capaces fuerint, in Deum statim se ordinent.

1063. Ad octavum de homine morbo correpto, privatoque usu facultatum spiritualium jam patet responsio ex dictis (1). Ad hominem vero sylvestrem quod spectat, jam supra ostendimus (2), falsum esse, non posse illum assurgere ad Dei cognitionem, eum ad discretionis annos pervenit.

1064. Ad nonum negamus, non posse infantes usu rationis utentes, aliquam imperfectam, veram tamen Dei, ideam habere: id quod Roussojus adsumpsit, sed in toto suo opere numquam probavit. Nam licet illis, ut et ceteris hominibus etiam doctissimis, cum cogitant de Deo, obversetur imago aliqua corporalis; possunt tamen ex seipsis scire, multoque magis, si admoneantur, imaginem illam esse phantasticam, et non ad intellectum, sed ad imaginationem pertinere. Intellectus autem Deum concipit ut spiritum infinite perfectum. Et quamvis non possit in hac vita scire quid sit illa infinita Dei perfectio; scit tamen quod ipsa est, nec potest non esse infinita: quod sufficit, ut formet imperfectam ejus ideam.

1065. Haec de Roussoji deliriis. Nunc pauca addimus de recta infantium, et adolescentium, quoad animi culturam pertinet, institutione, ex qua aeterna eorum salus, et familiarum, ac Reipublicae utilitas plurimum pendent. Itaque parentes, et puerorum Magistri satagant eos erudire etiam ante adeptum rationis usum in principalioribus rudimentis Catholicae Religionis, ac primum omnium ut muniant se signo Sanctae Crucis, et morem servent, de quo Tertullianus scribebat (3): ,, Ad omnem pro- ,, gressum, atque promotum, ad omnem aditum, et exitum, ad ,, vestitum, et calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumi- ,, na, ad cubilia, ad sedilia, quocumque nos conversatio exer- ,, cet, frontem Crucis signaculo terimus ,,. In hoc enim signaculo compendium Fidei nostrae continetur. Item ut symbolum Fidei addiscant et pro eorum captu intelligant; ut Orationem Dominicam, Salutationem Angelicam, praecepta Decalogi, et Ecclesiae, numerum Sacramentorum, et in summa compendium Doctrinae Christianae memoria teneant. Eis autem inspirandus est Dei cultus, timor, et amor; obsequium erga sanctissimam Deiparam, et Sanctos, ut eorum patrocinium, et intercessionem pie invocent. Muneri etiam saepe debent, ut sint erga pauperes misericordes, ut neminem laedant, ut veritatem semper dicant, ut omnes ament propter Deum, ut virtutes excolant. Haec prima

---

(1) § praeced (2) Pag. 94. not. 2.
(3) L. de Virgin veland. cap. 3.

puerorum animis committenda sunt semina quae certe si fuerint exculta, copiosam virtutum referent messem.

1066. Postquam vero puerilem excesserunt aetatem, et adolescentiam sunt ingressi, curandum est ut pro statuum conditione aut liberalibus, aut mechanicis instruantur artibus, quo utilia fiant Reipublicae membra. Providendum est autem dilligentissime, ne in magistros, aut paedagogos incidant, qui eis tradant documenta impietatis, aut licentiae. Assidua etiam et sollicita impendenda est opera, ut eorum expendantur mores et in scientiis, aut artibus profectus. Removenda ab eis sunt peccandi pericula, ac potissimum consortia illorum, qui sunt de Religione, aut de honestate suspecti. Puellae ad verecundiam, et ad modestiam componendae sunt, arcendae a consuetudine extraneorum, compellendae, ne otio torpeant. Denique parentes in filiorum institutione exemplum Tobiae sibi proponant, et quae ille filio suo Tob. 4. documenta tradidit, eadem et ipsi saepe in filiorum suorum animos influant.

ARTICULUS III.

Quaenam sint filiorum erga parentes officia.

1067. Quia S. Thomas (1) omnia paucis est in hac re complexus, ejus describimus verba. ,, Filii, *inquit*, a parentibus habent ,, esse, nutrimentum, et disciplinam. Et quia esse ab eis habemus, debemus eos magis revereri, quam dominos, a quibus ,, solum res, praeterquam Deum, a quo habemus animam. ,, (Eccli. 3. v. 8. sqq.) *Qui timet Dominum honorat parentes, et quasi dominis serviet his, qui se genuerunt. In opere, et sermone, et omni patientia honora patrem tuum, ut* ,, *superveniat tibi benedictio ab eo.* Et in hoc etiam honoras teipsum, quia sicut dicitur Eccli. 3. (v. 13.) *Gloria hominis* ,, *ex honore patris sui, et dedecus filii pater sine honore.* Item ,, quia dant nutrimentum in pueritia, et nos debemus eis dare ,, in senectute. Eccli 3. (v. 14. sqq) *Filii, suscipe senectam patris tui, et non contristes eum in vita illius: et si defecerit* ,, *sensu, veniam da, et ne spernas eum in virtute tua... Quam* ,, *malae famae est, qui dereliquit patrem: et est maledictus a* ,, *Deo, qui exasperat matrem...* Item tertio quia docuerunt nos, ,, debemus eis obedire. Colos. 3. (v. 20. *Filii obedite parentibus* ,, *vestris*; nisi scilicet in his quae sunt contra Deum. Hieronymus ad Heliodorum: *Solum pietatis genus est in hac re esse* ,, *crudelem.* Lucae 14. (v. 26.) *Si quis non odit patrem suum*,

(1) Opusc. 4, de quarto praec. Decalogi.

,, *et matrem, non potest meus esse discipulus.* Deus enim verior ,, pater est. Deuter. 32. (v. 6.) *Numquid non ipse est pater tuus, ,, qui possedit te, et fecit, et creavit te ,, ?* Itaque filii debent Parentibus honorem, sustentationem, obedientiam. Quae autem sint praemia servata filiis qui parentes honorant, et quae supplicia inhonorantibus, idem S. Thomas ibid. explicat.

QUAESTIO XIV.

De mutuis dominorum, et servorum officiis.

1068. Domus perfecta, ut adnotat S. Thomas (1) ex tribus constat societatibus. Prima est *conjugalis*, seu viri, et uxoris. Altera est *paterna*, parentum scilicet, et filiorum. Tertia est *dominativa* dominorum, et servorum. Quas quidem societates ea considerat moralis philosophiae pars, quae *Oeconomica* dicitur. De duabus prioribus jam dictum est. Nunc dicendum de posteriori. Cum autem de servitute plura jam disseruerimus, agentes de jure gentium; pauca restant addenda de officiis dominorum, et servorum quae unico brevi expediemus articulo.

ARTICULUS UNICUS.

Expenduntur mutua dominorum, et servorum officia.

1069. Ut supra dictum est (2), servi alii sunt mercede conducti, alii obnoxii, sive mancipia. De conductis dicamus primum. Horum autem quidam conducuntur, ut operas suas in dominorum obsequium locent pro solis expensis victus, et vestitus: atque hi humaniter pro eorum conditione a dominis nutriendi sunt, ut corporis sanitatem, ac robur servare valeant, laboresque sustinere. Quod si domini oppositum fecerint ex avaritia, meminisse debent, scriptum esse Eccli. 34 v. 25. sqq. *Panis egentium vita pauperum est: qui defraudat illum, homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum. Qui effundit sanguinem, et qui fraudem facit mercenario, fratres sunt.* Quidam autem famuli conducuntur sola mercede sine expensis: at his domini tenentur satisfacere pro ratione contractus; ideoque injusti sunt, si pactam mercedem vel non solvant, vel solvere differant. Lev. 19. v. 13. *Non morabitur opus mercenarii tui apud te usque mane.* Et Tobiae 4. v. 15. *Quicumque tibi aliquid operatus fuerit, statim ei mercedem restitue, et merces mercenarii tui apud te omnino non maneat.* Famulos autem quocumque modo

---

(1) Polit. lect. 2.

(2) § 506.

conductos domini non possunt cogere, ut serviant ultra tempus, pro quo convenerunt; nec alias, quam locatas ab eis exigere operas. Si autem permanentes in domo sint, domini curare debent, ne maneant otiosi. Eccli. 37. v. 14. *Tracta cum servo pigro de multa operatione*. Nam ut dicitur ib. c. 33. v. 29. *Multam malitiam docuit otiositas*. Curare etiam domini debent, ut tales famuli bonis moribus sint imbuti; conversantur enim cum domesticis; et facile totam corrumpent familiam, si ipsi sint corrupti. Si autem deliquerint, corripiendi sunt; non tamen licet eos durius castigare, sed ablegandi sunt, si ad meliorem se revocare frugem nolint. Ut vero domini stare debent legi conductionis; Ita et servi conducti. Quare hi tenentur ex justitia praestare operas, pro quibus convenerunt. Tenentur etiam obsequium praestare dominis, et bona fide curare quae ad illorum pertinent utilitatem. Si autem infirmi sint, nec valeant servire, non tenentur quidem domini ex justitia eis praestare alimenta, aut mercedem; caritas tamen, et humanitas jubent, ut eis subveniatur.

1070. Quod spectat ad servos obnoxios, sive tales sint jure belli, sive sint emptitii, primum quidem, nullum jus domini habent in eorum vitam (1); tale enim jus nemini privato competere potest, nisi tantum in casu justae defensionis, cum moderamine inculpatae tutelae, ut supra dictum est (2). Nec etiam jus habent saeviendi contra illos; sunt enim homines ejusdem naturae (3), et quandoque dominis praestant nobilitate, sapientia, virtute; cujusmodi erant Josephus a fratribus venditus, Tobias, Hester, Daniel, aliique in captivitatem ducti. Abstinere igitur domini debent a quacumque saevitia erga hujusmodi servos.

---

(1) Inhumana est Thomasii sententia in Fund. Jus nat. docentis competere dominis in tales servos *potestatem puniendi indefinitum*; itemque sententiae Heineccii, qui l. 2. de Jur nat. et gen. § 84. scribit: *De iure vitae, et necis domino in hos servos competere posse, nemo negaverit, nisi conventio, vel lex obstet*. Grotius in eadem sententia est l. 3. de jur bel. et pac. c. 7 § 3. *Effecta*, inquit, *iuris huius infinita sunt, ita ut in servum domino nihil non licere dixerit pater Seneca*. Quamvis ib c. 14. § 3. addat, hanc Jurisdictionem eodem modo esse exercendam quo publica exercetur, idest in servos merentes. Verum tale ius nequit omnino dominis attribui. Vide S. Thomam 2· 2. q. 61.a.3. Et licet in 1. l. 1 tit. 8. *de his qui sui, vel alieni iuris sunt*, dicatur: *apud omnes peraeque gentes animadvertere possumus, dominis in servos vitae, necisque potestatem fuisse*; ibi tamen sermo est de gentibus barbaris quibusdam, ut erant Scythae: nam si de universis gentibus intelligatur, falsum est; de Hebraeis enim dicitur Exod. 21. v. 20. *Qui percusserit servum suum, vel ancillam virga, et mortui fuerint in manibus eius, criminis reus erit*. Apud Romanos quoque non licebat sine caussa servum occidere, ut in cit. tit ait Cajus. (2) § 487.

(3) Idem Seneca, quem Grotius citat, l. 1 de clem. c. 18 *In mancipiis*, ait *cogitandum non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat aequi bonique natura, quae parcere etiam captivis, et pretio paratis iubet*. Nec refert quod Heineccius dicit loc cit. lib. 1. § 308. ad quem se remittit scilicet, iustitiam non violare qui rebus suis abutitur. Nam vita servi non est domini, nec corpus servi est sub eius dominio, nisi ut ipso utatur ad suam utilitatem; ideoque dominus iustitiam laedit non solum si servum occidat, sed etiam si in ipsum saeviat.

1071. Possunt tamen domini, imo debent illos coercere, et plectere, si discoli sint; moderate tamen non ut eos perdant, sed ut licentiam fraenent. Qua in re praeclarum exstat documentum Eccli. 33. v. 25. sqq. quod habere prae oculis debent domini, ne officiis erga mancipia desint, aut nimia lenitate, aut nimia severitate. ,, Cibaria, et virga, et onus asino: panis, et disciplina, et opus servo. Operatur in disciplina, et quaerit requiescere: laxa manus illi, et quaerit libertatem. Jugum. et lorum curvant collum durum, et servum inclinant operationes assiduae. Servo malevolo tortura, et compedes: mitte illum in operationem, ne vacet . . . In opera constitue eum; sic enim condecet illum. Quod si non obaudierit, curva illum compedibus, et non amplifices super omnem carnem: verum sine judicio nihil facias grave ,, . Quibus verbis et potestas declaratur dominorum in servos, et modus praescribitur, quem praeterire non licet.

1072. Itaque cum servi obnoxii, nihil habeant proprii, sed sint omnino sub potestate dominorum, hi tenentur eos alere etiamsi operas praestare nequeant ob senectutem, vel ob adversam valetudinem. Possunt autem domini eos alienare quocumque justo titulo, tamquam rem suam, nisi aliter sit conventum. Possunt etiam eorum possessionem adversus quempiam vindicare quocumque modo a lege probato. Habent praeterea domini jus exigendi a servis operas in propriam utilitatem, in eisque exercere illos debent, non tamen supra vires, ne otio torpentes, vitiis indulgeant. Debent autem eis impendere disciplinam; quo nomine non modo castigatio, et coercitio significantur, sed etiam recta institutio in iis quae ad fidem et mores pertinent.

1073. At vero servi debent praestare operas in dominorum utilitatem. eamque pro viribus promovere. Non possunt autem se dominis subducere praesertim si sint emptitii. Nihil proprium absque domini voluntate adscribere sibi possunt. Tenentur dominis obedire, eosque revereri, quamquam sint discoli, prout monet S. Petrus in. Epist. 1. c. 2. v. 18. *Servi. subditi estote in omni timore dominis non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis.* Denique tam domini quam servi Christiani ne desint suis officiis, recolant Apostoli verba Ephes. 6. v. 5. sqq. ,, Servi, obedite dominis carnalibus cum timore, et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes, sicut Domino, et non hominibus. Scientes, quoniam unusquisque, quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber. Et vos domini, eadem facite illis, remittentes minas, scientes quia et illorum, et vester Dominus est in caelis: personarum acceptio non est apud eum ,,.

QUAESTIO ULTIMA.

De officiis supremarum Potestatum erga subjectos Populos, horumque erga illas.

1074. Nimis auderemus, si omnia paucis complecti vellemus, quae ad postremam Ethicae partem, quae *Politica*, sive Civilis dicitur, quacumque ratione pertinere videntur (1). Itaque omissis ceteris, ea potissimum seligemus, quae ad tuendam supremarum Potestatum auctoritatem, retinendosque in earum dependentia et subjectione populos, adversus recentiores plerosque non tam juris pubblici tractatores, quam eversores facinnt; universa enim officia sive Imperantium, sive subditorum ab orum subjectione, atque illorum auctoritate, et potestate manant. Inquiremus igitur 1. de origine Imperiorum (quae neque gigni, neque stare potuissent absque ulla publica Potestate) an sit repetenda a pacto sociali: 2. an Imperium Monarchicum publicae conducat utilitati; 3. an eidem conducat Imperium successivum, et cum Primogeniti praelatione; 4. an in Regnis Monarchicis potestas legislativa conveniat populo; 5. demum an liceat insurgere in Principem, si tyrannice imperet.

ARTICULUS I.

Utrum Imperiorum origo repetenda sit a pacto sociali.

1075. Iam supra (2) agentes de statu hominis naturali, Pufendorfium impugnavimus repetentem cum Hobbesio Civitatum, et Imperiorum originem a metu, ut scilicet homines sibi prospicerent adversus mala, quae ab aliis hominibus metuebant. Diximus quoque, homines in constituendis Imperiis convenisse natura duce, ne multitudo in diversa absque rectore dispergeretur. Quae

---

(1) Plures eximii Scriptores veteres in hanc rem eruditissimos scripsere Tractatus: S. Thomas Opusculum edidit *de Regimine Principum*, quod absolvit Tolomaeus Lucensis. Aliud Opusculum *de Regimine Principum* tribus libris comprehensum edidit Ægidius Columna Arch. Bitur. Ord. S. August. singulari etiam eruditione refertum. De eodem argomento copiose insuper scripsit noster Chrisostomus Javellus in priori parte suae *Philosophiae Civilis Christianae*, et in Politica Platonis, et Aristotelis. Scripsit quoque Vincentius Castellanus libros IV. *de officio Regis*, cuius editionem Marpurgensem anni 1597. habemus; estque opus scriptum eleganti stylo, et magna eruditionis Sacrae, et prophanae copia. Exstat item Joannis Marn xii liber Gallico idiomate *de Resolutionibus Politicis*. Item liber Joannis Boteri *de modis optime administrandi Imperii*. Item Gasparis Ens *in Schola Politica*. Alios Auctores praeterimus, ne simus nimii. Satis enim ii sunt quos memoravimus, ut ostendant, Politicam eruditionem et quidem summam minime fuisse desideratam in iis, quae ignorantiae dicuntur, seculis.

(2) Pag. 248. not. 2

satis quidem videntur esse ad designandam Imperiorum originem. At quoniam Roussojus nescio quod *sociale pactum* finxit, quod omnem supremorum Principum potestatem, ideoque et Imperia in nihilum redigit; oportet de hac re accuratius pertractare; praesertim, quia Roussojana fabula sectatores plerosque habet; inter quos praecipuus est Auctor lib. de delictis, et poenis, qui inde rationem eruit ad probandum nullam in Supremis Principibus auctoritatem esse plectendi reos poena mortis (1).

1076. Roussojus ergo postquam primitivos homines descripsit tamquam totidem belluas errantes per sylvas, absque lege, absque duce, absque ratione, ut supra dictum est (2); denique primas societates agnoscit in familiis, in quibus tamen negat, ullum esse naturale vinculum, nisi quousque filii egent cura patris, ut conserventur: nam si postea uniti permaneant, id esse ait ob mutuam conventionem (3). Hanc familiae societatem esse fatetur primum exemplar Societatis politicae; cum hoc tamen discrimine, quod *in familia compensantur curae paternae amore filiorum*; *in Imperio autem amor suppletur imperandi libidine* (4).

---

(1) Vide quae diximus pag. 293. sq. not. 2.

(2) Adeantur quae dicta sunt § 333. sqq.

(3) De contractu sociali l. I. c. 2. „ La plus ancienne de toutes les sociétés et la „ seule naturelle, est celle de la famille. Encore les enfantes ne restent-ils liés au „ pére, qu' aussi long-tems qu' ils ont besoin de lui pour se conserver. Sitôt que ce „ besoin cesse, le lien naturel se dissout. Les enfants exempts de l' obéissance qu' ils „ devoient au pére, le pére exempt des soins qu' ils devoit aux enfantes, rentrent tous „ également dans l' indépendance „ *Societas familiae est omnium antiquissima, et sola naturalis. Nihilominus filii non remanent patri obstricti, nisi pro eo tempore, quo egent ipso, ut conserventur. Statim atque ea necessitate liberantur, naturale vinculum solvitur. Filiis ab obedientia patri debita immunibus; patre vero exemplo a curis erga filios; tam is, quam illi, in iura independentiae aeque regrediuntur.* Nomine Societatis familiae Roussojus intelligit patrem, et filios. Quomodo autem haec societas est omnium antiquissima, et sola naturalis? Nam neque filii essent, neque pater esset pater, nisi praecessisset societas conjugalis, quae certe naturalis est, ut supra ostendimus § 936 Si autem filii non remanent patri obstricti, nisi pro tempore quo indigent conservari a patre; quomodo Roussojus statim scribit; „ Sitôt qu' il est en âge de raison, lui seul étant juge des moyens propres à se conserver devient par là son propre maitre „ *Statim ac (filius) pervenit ad rationis aetatem cum ad ipsum solum pertineat iudicare de mediis conducentibus ad suam conservationem, hoc ipso evadit suimet dominus?* Eritne infans septem, aut octo annorum, qui universis fatentibus, jam pervenit ad aetatem rationis, licet imperfectae, eritne, inquam, capax judicandi de mediis ad se conservandum, eritne sui dominus? Quis autem concedit Roussojo, alios non egentes conservari a patre, solutos omnino esse a vinculo naturali, quo obstringebantur, immunesque a quacumque obedientia patri praestanda? Nonne haec adversantur legi naturae, qua filii perpetuo tenentur vinculo colendi parentes! Vide quae diximus § 1067.

(4) Ibid. „ Toute la différence est que dans la famille l' amour du pére pour ses „ enfants le paye des soins qu' il leur rend; et quae dans l' Etat le plaisir de commander supplée à cet amour que le chef n' a pour ses peuples „. Videte quo loco Roussojus habet universos imperantes, ut nullo umquam moveantur amore erga subiectos populos, eisque praesint non publici boni promovendi caussa, sed unice do-

1077. Statuit (1) praeterea libertatem esse sequelam naturae hominis; indeque reprobat *jus fortioris* (2) Multa deinde addit de servitute obnoxia, contenditque, subiectionem Potestati Regiae esse quacumque servitute miseriorem (3). Asserit praeterea (4), opportere gubernium arbitrarium, ut sit legitimum; singulis gene-

---

minandi libidine. Quaenam atrocior injuria, et calumnia? Vix enim ullum reperiet potest Regnum, in quo Princeps nullam habeat curam publici boni; et si umquam daretur, statim concideret. (1) Loc. cit.

(2) Jus *fortioris* et nos repugnare dicimus, si nomine *fortioris* intelligatur ille, qui sola vi, quae nullum jus praestat, absque ullo jure legitimo dominari velit, quamvis et is possit evadere legitimus Princeps, si nempe pro tali deinde recognoscatur. At Roussojus non ita de *jure fortioris* loquitur, loc. cit. c. 3. nam de eo scribit: „ droit pris ironiquement en apparence, et réellement établi au principe „ *Jus apparenter ironice acceptum, et reipsa constitutum ut principium*. Et paulo post „ Obeissez aux Puissances. Si cela veut dire, cédéz a la force, le précepte est bon, mais „ superflu; je réponds qu'il ne sera jamais violé „ *Obedite Potestatibus. Si id significat, cedite vi, praeceptum est bonum, sed superfluum; ego quidem respondeo, numquam fore, ut violetur*. Et licet addat, parendum non esse, nisi legitimis Potestatibus, id tamen ita intelligit, ut nulla sit potestas legitima, nisi quam quisque habet in societate politica, ut parens, sibimet pareat; extra quam potestatem nulla alia sit, nisi *jus fortioris*.

(3) Loc. cit. c. 4. „ Un homme qui se fait esclave d'un autre ne se donne pas, „ il se vend, tout au moins pour sa subsistance: mais un peuple pourquoi se vend-il? „ Bien loin qu'un Roi fournisse à ses sujets leur subsistance, il ne tire la sienne que „ d'eux... Les Sujets donnent donc leur personne à condition qu'on prendra aussi „ leur bien? Je ne vois pas ce qu'il leur reste à conserver. „ *Homo qui se in alterius servitutem tradit, non se utique donat, sed vendit saltem pro sua subsistentia: at populus quanam ratione se vendit? Tantum abest, ut Rex subsistentiam subditis praestet suis, quin ab eis ipse suam hauriat... Subditi ergo seipsos tradunt ea conditione, ut bonis propriis spolientur? Quidnam ipsis quod servent, reliquum sit, non video*. Malignus homo dominium politicum confundit cum dominatione mancipiorum, cum tamen illud sit liberorum, non servorum dominium. Non se vendunt populi cum Dominationi Regiae se subjiciunt, multoque minus dominium amittunt in propria bona, ut amittunt mancipia. Accipit quidem Rex vectigalia, et tributa, sed non jam subsistentiae propriae caussa, ad quam fortasse non valde multae requirerentur divitiae; quam publici boni promovendi caussa: et iniquissime mentitur qui dicit, maximam partem bonorum aerari Regii non in publicum bonum impendi. Quod si Rex in regendo populo curas impendit suas, cur non erit justum, ut populus ea suppeditet, quae ad illius conservandam dignitatem faciunt? Quidquid ergo Roussojus dicit, putidissimum est mendacium, excogitatum ad promovendas seditiones in populis.

(4) Loc cit. „ Il faudroit donc, pour qu'un gouvernement arbitraire fût légitime, qu'à chaque génération le peuple fût le maître de l'admettre ou de le rejetter: mais alors ce gouvernement ne seroit plus arbitraire „. *Ut gubernium aliquod arbitrarium legitimum foret, oporteret, populum in quavis generatione dominum esse ipsum admittendi, rejiciendive; tunc vero tale gubernium non esset amplius arbitrarium*. De quibusnam generationibus loquitur Roussojus? Homines quotidie nascuntur, et moriuntur. Si valeret quidpiam quod ipse dicit, non *posse*, scilicet, *parentes stipulare pro filiis eos absolute, et irrevocabiliter donando*; necesse foret, ut singulis diebus novae a filiis stipulationes fierent super admissione, vel rejectione imperantium. Atque haec quidem erat Roussoji intentio, ut quandocumque populis placeret, retinerent Reges, aut rejicerent: sicque Gubernium Regium esset omnino precarium, Si haec ad praxim redigerentur (nam opera Roussoji nunt proscripta, multorum teruntur manibus, ut plurimae testantur diversae editiones) quid non esset timendum?

rationibus subjici populi arbitrio, sed tunc arbitrarium minime fore. Tum de jure imperia occupandi, armisque populos subjiciendi, ait (1), ipsum nihil differre a lege fortioris. Ex quibus infert, necessario adscendendum esse ad aliquam primam conventionem (2). Pro qua explicanda *pactum sociale* excogitavit. Itaque ad ipsum explicandum, tale constituit problema fundamentale quod per contractum socialem solvi posse dicit (3): *Invenire unam associationis formam, quae defendat, et protegat ab omni vi communi personam, et bona cujuslibet associati, et per quam unusquisque se uniens ceteris, non obediat, nisi sibimetipsi, et liber ut ante remaneat.* Ut hanc associationis formam inveniat, unam tantum requirit conditionem (4), scilicet *totalem alienationem, quam quisque associatus facit omnium suorum jurium toti communitati.* ex qua alienatione colligit (5), *unumquemque associatum dando se omnibus, nemini se dare; et cum nullus sit associatus, supra quem non acquiratur idem jus, cui ceditur supra se, acquiritur proinde aequivalens ejus quod amittitur, et plus virium ad conservandum id quod habetur.* Denique contractum socialem ad hos terminos redigit (6): *Quisque nostrum ponit in commune suam personam, omnemque suam potentiam sub suprema directione voluntatis generalis; et nos conjunctim recipimus quodlibet membrum ut partem indivisibilem* (7) *totius* (8); eoque (9) actu civilem societatem coaluisse, et supremam imperandi potestatem obtinuisse contendit, atque adeo imperiorum originem a pacto sociali esse repetendam.

---

(1) Ibid. Qua doctrina injustitiae, et usurpationis damnat quamcumque occupationem etiam ex bello justo. (2) Loc. cit. cap. 5.

(3) Ibid. c. 6. „ Trouver une forme d'association qui défende et protége de toute la „ force commune la personne et les biens de chaque associé, et par la quelle chacun „ s'unissant á tous, n'obéisse pourtant qu'á lui-méme et reste aussi libre qu'auparavant. Tel est le problème fondamental dont le Contract social donne la solution „.

(4) Ibid. „ Ces clauses bien entendues se réduisent toutes à une seule, savoir l'a„ liénation totale de chaque associè avec tous ses droits á toute la communauté „.

(5) Ibid. „ Chacun se donnant à tous ne se donne à personne; et comme il n'y „ a pas un associé sur lequel on n'acquiere le méme droit qu'on lui céde sur soi, „ on gagne l'équivalent de tout ce qu'on perd, et plus de force pour conserver ce „ qu'on a „.

(6) Ibid. „ Chacun de nous met en commun sa personne et toute la puissance sous „ la supréme direction de la volonté générale; et nous recevons en corps chaque mem„ bre comme partie indivisible du tout „.

(7) Quis unquam Scholasticorum tam multiplices, implicatasque abstractiones fecit, et quidem in re gravissima? Nihilominus Roussoius, si ejus audiamus asseclas, summus fuit Philosophus, Scholastici bardi.

(8) Huc usque pervenimus, neque, se doctissimus Philosophicae hujus Summae auctor: nam anno 1781 subita fere morte, incredibili sodalium suorum luctu v. nonas Octobris extinctus, neque extremam hanc quaestionem, neque alia, quae inchoaverat Opuscula, praesertim vero Dissertationem adversus Barbeiracum *de Patrum morali doctrina*, quam hujus voluminis pag. 15. not. 6. pollicitus fuerat, absolvere potuit.

(9) Ibid. „ A l'instant au lieu de la personne particuliere de chaque contractant

1078. Videtur autem ita statuendum I. quia jus (1) ordinis socialis a natura non oritur; ergo oritur a contractu hominum, qui in societatem coierunt.

1079. II. Nullus (2) homo naturalem auctoritatem habet in sui similes; ergo conventiones sunt basis totius auctoritatis legitimae inter homines; sed pactum sociale est fundamentum omnium conventionum; ergo ex pacto sociali repetenda est origo totius legitimae auctoritatis.

1080. III. Ex pacto (3) sociali variae imperiorum formae profectae sunt, ergo et ipsa imperandi potestas.

Prob. *Imperiorum origo repetenda non est a pacto sociali.*

1081. Prob. ratione desumpta a S. Thoma (4). Humana societas sine imperandi potestate stare nullo modo potest: nam si cuique

---

„ cet acte d'association produit un corps moral, et collectif composé d'autant de membres, que l'assemblée a de voix; le quel reçoit de ce même acte son unité son *moi* commun, sa vie, et sa volonté. Cette personne publique qui se forme ainsi par l'union de toutes les autres, prenoit autrefois le nom de *Cité*, et prend maintenant celui de *République*, ou de *Corps politique*, le quel est appellé par ses membres *Etat* quand il est passif, *Souverain* quand il est actif, *Puissance* en le comparant à ses semblables. A l'egard des associés ils prennent collectivement le nom de *Peuple*, et s'appellent en particulier *Citoyens*, comme participans à l'autorité souveraine, et *Sujets*, comme soumis aux loix de l'etat „. *Statim loco personae peculiaris cujusque contrahentis hic actus associationis producit corpus morale, et collectivum compositum tot membris, quot conventus suffragiis, quod recipit ex hoc eodem actu suam unitatem, suum ego commune, suam vitam, et suam voluntatem. Haec persona publica quae ita formatur ex unione omnium aliorum vocata olim fuit* Civitas, *et nunc vocatur* Respublica, *aut* Coetus politicum, *quod appellatur ratione suorum membrorum* Status, *quando est passivum* Supremus Princeps *quando est activum;* Potentia *comparate ad corpora sui similia. Respectu associatorum, isti collective dicuntur* Populus, *et peculiariter* Cives, *ut supremae auctoritatis participes*, et subditi *ut legibus status subjecti*. Et lib. 2. cap. 4. „ Comme la nature donne à chaque homme un pouvoir absolu sur tous ses membres, le pacte social donne au corps politique un pouvoir absolu sur tous les siens, et c'est ce même pouvoir qui dirigé par la volonté générale, porte comme j'ai dit, le nom de souveraineté „ *Quemadmodum natura tribuit unicuique homini potestatem absolutam in omnia sua membra, pactum sociale politico corpori potestatem absolutam in omnia sua largitur, et haec eadem potestas a generali voluntate directa, suprema, ut jam dixi, potestas vocatur.*

(1) Ibid. cap. 1. „ L'Ordre Social est un droit sacré qui sert de base à tous les autres. Cependant ce droit ne vient point de la nature; il est donc fondé sur des conventions „. *Ordo socialis est jus sacrum, quod omnium aliorum est basis. Verum hoc jus a natura non fluit, nititur ergo conventionibus.*

(2) Ibid. cap 4. „ Puisqu'aucun homme n'a une auctorité naturelle sur son semblable... restent... les conventions pour base de toute autorité legitime parmi les hommes „. *Quoniam nullus homo naturalem auctoritatem habet in sui similes... reliquum... est, ut conventiones sint basis totius legitimae auctoritatis inter homines.*

(3) Lockius de civili Regimine c. 7.

(4) Vide testimonia S. Thomae descripta § 339., et 385., et p. 263. n. 1. Confer nostrum Franciscum a Victoria relectione 3. de potestate civili n. 1. seqq. et Eminen-

fas esset facere, quod liberet, multitudo distraheretur; sed potestas, sine qua humana societas stare nullo modo potest, est illi naturaliter innata, etenim quaelibet res (1) naturaliter conservat se in esse, et corrumpentibus resistit quantum potest; igitur imperandi potestas humanae societati est naturaliter innata; igitur in illam ex voluntaria hominum conventione non manavit, cum Roussajo (2) quoque fatente, quod ex ipsa rerum natura oritur, ab hominum conventionibus non pendeat; ergo imperiorum origo repetenda non est a pacto sociali.

1082. Praeterea in sacris literis potestas a Domino regibus (3) dari, et qui potestati resistit; Dei ordinationi (4) resistere dicitur, ac princeps Dei minister (5) appellatur: ergo imperia Dei naturae auctoris (6) ordinatione, non hominum pactis conventis nituntur.

---

tissimum Gerdil. *De l' etat de societè* ad calcem Opusculi, *de l'homme sour l' Empire de la loi.* (1) S. Thomas 2. 2. q. 64 a. 5.

(2) Ibid. l. 2. cap. 6. ,, Ce qui est bien, et conforme à l' ordre est tel par la na-,, ture des choses, et independamment des conventions humaines ... *Quod bonum est, et ordini consentaneum, ejusmodi est ex natura rerum, et independenter ab humanis conventionibus.*

(3) Prov. 8 v 15., et 16. ,, Per me reges regnant, et legum conditores justa de-,, cernunt. Per me Principes imperant, et potentes decernunt justitiam ,. Et Sa-,, pient. 6. v. 2. et sqq. ,, Audite ergo Reges, et intelligite, discite judices finium ter-,, rae. Praebete aures vos, qui continetis multitudines, et placetis vobis in turbis ,, nationum. Quoniam data est a Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo, qui ,, interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur. Quoniam cum essetis ministri ,, regni illius, non recte iudicastis, nec custodistis legem justitiae; neque secundum ,, voluntatem Dei ambulastis ,,. Huc quoque pertinent illa Christi Domini ad Pilatum verba Joan. 19. v. 11. ,, Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi da-,, tum esset desuper ,,.

(4) Rom. 13. v. 1. et 2. ,, Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non ,, est enim potestas, nisi a Deo: quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt. Itaque qui ,, resistit potestati, Dei ordinationi resistit; qui autem resistunt, ipsi sibi damnatio-,, nem acquirunt ,, Ad quae S. Thomas lect. 1. in citat. cap. ,, Regia potestas, vel ,, cujuscumque alterius dignitatis potest considerari quantum ad tria. Uno quidem ,, modo quantum ad ipsam potestatem: et sic est a Deo, per quem Reges regnant, ,, ut dicitur. Proverb 8. Alio modo potest considerari quantum ad modum adipiscendi ,, potestatem: et sic quandoque potestas est a Deo; quando scilicet aliquis ordinate ,, potestatem adipiscitur, secundum illud Hebr. 5. *Nemo sibi honorem assumit, sed* ,, *qui vocatur a Deo tanquam Aaron*: quandoque vero non est a Deo, sed ex per-,, verso hominis appetitu, qui per ambitionem, vel quocumque alio illicito modo pote-,, statem adipiscitur: Amos 6 *Numquid non in fortitudine nostra assumpsimus no-* ,, *bis cornua*? Tertio modo potest considerari quantum ad usum ipsius: et sic quan-,, doque est a Deo; puta cum aliquis secundum illud Proverb. 8. *Per me Reges re-* ,, *gnant*, etc. Quandoque autem non est a Deo; puta cum aliqui potestate sibi data ,, utuntur contra divinam justitiam; secundum illud Psalm. 2. *Astiterunt Reges ter-* ,, *ra, et Principes convenerunt in unum adversus Dominum* ,,.

(5) Ibid. v. 3. et 4. ,, Principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem ,, non timere potestatem? Bonum fac: et habebis laudem ex illa? Dei enim minister ,, est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium ,, portat. Dei enim minister est; vindex in iram ei, qui malum agit ,,.

(6) Cum dicimus imperia Dei naturae auctoris ordinatione niti, de imperiis gene-,, ratim, non speciatim loquimur. Non enim illis assentimur, qui imperia speciatim a Deo immediate proficisci volunt. Neque hoc ex indicatis testimoniis efficitur, ut est

1083. Ad haec: pactum sociale est omnino commentitium. Etenim nullum ejus in veteribus scriptoribus, qui civilium societatum origines memoriae hominum prodiderunt, vestigium extat: rursum potestatis, qua civilem societatem instructam esse oportet, firmum esse fundamentum nequit. Nam quemadmodum communi civium consensu initum fuit, ita solvi (1) potest. Nihil enim (2) tam naturale est, quam eo genere quidque dissolvere, quo colligatum est. Quis igitur, nisi absurdo ingenio, imperiorum originem ab eo esse repetendam statuat?

1084. Insuper gentes omnes antiquas regibus paruisse historici (3) testantur, atque hoc civilis imperii genus omnium primum fuisse ipsa ratio suadet. Nihil enim verisimilius, quam hominibus domestico imperio, quod unius est, assuetis ile forma imperii in societatis regimine constituenda primum consultantibus monarchicam reipublicae gubernandae rationem (4) oblatam. Igi-

---

a pluribus, ac novissime a nostro Thoma Cerboni de Jure, ac legum disciplina lib. 27. 2. § 2. demonstratum.

(1) De contract Social. l. 1. c. 7. „ N' y a ni ne peut y avoir nulle espece de loi „ fondamentale obligatoire pour le corps du peuple, pas même le contract. social „ *Nec extat, nec exstare potest species ulla legis fundamentalis, qua corpus populi obstringatur, ne ipse quidem contractus socialis.* Et lib. 3. c. 18. „ N' a dans l' etat aucune loi fondamentale qui ne se puisse révoquer, non pas même le pacte social. car si tous les Citoyens s' assembloient pour rompre ce pacte d' un commun accord, „ on ne peut douter qu' il ne fût tres-légitemement rompu „ *Nulla est in statu fundamentalis lex, quae revocari non possit, ne ipse quidem socialis contractus. Nam si cives omnes congregarentur, ut hoc pactum communi consensu dissolverent, dubitari non potest, quin legitime dissolveretur.* Nae praeclare constitutam societatem, quae tam infirmo fundamento nititur! Quid enim populi voluntate mobilius?

(2) L. 35. § de regulis Juris.

(3) In libris Genesis, Numerorum, et Josue saepe regnorum, et Regum, Aristocratici, vel Democratici regiminis numquam fit mentio. Neque a sacris prophani historici dissident. Etenim Justinus lib. 1. scribit: Principio rerum, gentium, nationumque im„ perium penes reges erat „ Pausanias quoque l. 9. de Boeotiis: In regum et hos „ fuisse priscis temporibus imperio satis omnibus constat. Tota enim Graecia olim „ regibus paruit quum nondum Respublicae institutae fuissent „. His adde Ciceronem lib. 3. de legibus ajentem: „ Ut ad citeriora veniam, „ et notiora nobis, omnes anti„ quae gentes regibus quondam paruerunt. „ Non me latet Pufendorfium de jure nat. et gent l. 7. c. 5., Roussojum de contract. social. l. 3. c. 5. primarum societatum civilium regimen fuisse aristocraticum asserere. Verum isti nullum afferunt aut afferre possunt veterem scriptorem, cujus testimonio assertionem suam confirment. Quamobrem eos nihil moror. Quamquam etsi primas societates aristocratice administratas fuisse constaret, hinc etiam firmum argumentum ad contractus socialis systema labefactandum duceretur. Ex quo intelligitur quanto mentis acumine fuerit Roussojus, qui id non viderit. Nam quod ait juniores in illam regiminis formam consensisse, eadem qua ab eo facilitate affirmatur, ab aliis negari potest, ac si negetur, nulla a Roussojo potest ratione ostendi, quo nihil est in homine, qui philosophus haberi velit, turpius. Fac autem ostendi posse, Regimen illud fuisset, simul aristocraticum, ita namque Roussojus ponit, et non fuisset, quandoquidem exercitium dumtaxat potestatis apud patresfamilias mansisset, suprema vero potestas apud omnes..

(4) Ex domestici imperii forma profectam fuisse formam, qua primum civiles societates administratae sunt, tradit Aristoteles Polit. l. 1. inquiens „ Primum rege regebantur civitates, et nunc adhuc gentes, ex subiectis enim regi, omnis enim domus „ regitur a senissimo „ quem locum in expositione libri ejusdem lect. 1. ita S. Tho-

tur ex contractu sociali imperia non sunt orta. Nam forma imperii, quam socialis contractus postulat (1) est popularis.

1085. Postremo in contractu sociali homo se, libertatem suam, atque omnia bona sua, et jura alienare simul, ac non alienare

---

mas illustrat: „ Dixit ergo... quod quia ex multiplicatione prolis constituta et viri„ nia, ex hoc processit quod a principio quaelibet civitas regebatur a rege, et adhuc „ aliquae gentes habent regem, et si singulae civitates singulos reges non habeant, et „ hoc ideo, quod civitates et gentes constituuntur ex his, qui subiecti sunt regi. Quo„ modo autem signum hoc respondeat praemissis, ostendit per hoc quod subditur: „ quia omnis domus regitur ab aliquo antiquissimo, sicut a patrefamilias reguntur „ filii, et exinde contingit, quod etiam tota vicinia, quae erat instituta ex consangui„ neis, regebatur propter cognationem ab aliquo, qui erat principalis in cognatione, „ sicut civitas regitur a rege. Unde Homerus dixit, quod unusquisque uxori, et pue„ ris suis instituit leges, sicut rex in civitate. Ideo autem hoc regimen a domibus, „ et vicis processit ad civitates, quia diversi vici sunt, sicut civitas dispersa in diversas „ partes, et ideo antiquitus habitabant homines dispersi per vicos, non autem congre„ gati in unam civitatem. Sic ergo patet, quod regimen regis super civitatem vel gen„ tem processit a regimine antiquioris in domo, vel vico „. Lockius autem de regimine civili c. 7. praeter hanc rationem aliam affert, quod nempe monarchica imperii forma simplex esset, quaeque per se obiiceretur mentibus hominum, qui experientia non didicerant quam varia imperiorum genera institui possent. Ineptit vero Pufendorfius dum loco cit. consequentiam in argumento Aristotelis nullam esse pugnat, quin probabilem caussam, cur nulla sit, adducat, immo adducere omnino queat.

(1) Hoc ex Roussaji testimoniis, quae producta sunt, constat, multoque clarius ex aliis, quae producemus, constabit. Igitur Roussaius de contr. social. lib. 2. c. 6. scribit „ J' appelle... Republique tout etat régi par des loix, sous quelque forme d' administration que ce puisse être: car alors seulement l' intèret public gouverne, et la „ chose publique est quelque chose. Tout gouvernement legitime est republicain „. *Rempublicam voco quemcumque statum legibus directum sub aliqua administrationis forma, quaecumque esse haec possit: nam tunc solum utilitas publica gubernat, et respublica est aliquid. Quodlibet regimen legitimum est regimen reipublicae* Et not. 1. verbis illis subjecta. „ Je n' entends pas seulement par ce mot une „ Aristocratie ou une democratie, mais en general tout Gouvernement guidé par la „ volonte générale, qui est la loi. Pour être legitime, il ne faut pas que le gouverne„ ment se confonde avec le souverain, mai qu' il en soit le Ministre: alors la Monar„ chie elle méme est Republique „. *Hoc nomine non intelligo tantum Aristocratiam aut Democratiam, sed generatim omne regimen directum a voluntate generali, quae est lex. Ut sit legitimum, non oportet, ut regimen confundatur cum supremo Principe, sed ut sit ejus Minister: tunc Monarchia ipsa est Respublica.* Et lib. 3. cap. 1. „ Ceux qui pretendent que l' acte par le quel un peuple se soumet „ a des chefs n' est point un contract, ont grande raison. Ce n' est absolument qu' u„ ne commission, un emploi dans le quel, simplex officiers du souverain ils exercent „ en son nom le pouvoir dont il les a fait depositaires, et qu' il peut limiter, modi„ fier, et reprendre quand il lui lait, l' alienation d' un tel droit étant incompatible „ avec la nature du corps social, et contraire au but de l' association „. *Qui contendunt actum, quo populus capitibus se subdit, non esse contractum, optimo jure id contendunt. Hic absolute est commissio, munus, in quo illi, ut simplices supremi Principis ministri ejus nomine exercent potestatem, quam apud eos deposuit, et quam potest limitibus circumscribere, ad cert am formam redigere, et iterum sumere, ubi ipsi libeat, cum ejus iuris alienatio componi cum natura corporis socialis non possit, et associationis sibi adversetur.* Et lib. 3. cap. 16. „ Il est absurde et contradictoire que le souverain se donne un supèrieur; s' obliger d'obéir à „ un maître c' est se remettre en pleine liberté. De plus, il est évident que ce con„ tract du peuple avec telles ou telles personnes seroit un acte particulier, d'où il suit

(1) ponitur, quae sunt contraria. Contractus igitur socialis est repugnans. Contractus autem repugnans iniri non potest, multoque minus omnium civilium contractuum, et totius legitimae auctoritatis fundamentum esse: ergo ex contractu sociali imperia non promanarunt.

„ que ce contract ne sauroit être une loi ni un acte de souveraineté et que par conséquent il seroit illegittime „. *Absurdum est, ac repugnans a supremo Principe superiorem sibi praefici : obstringere se ad obediendum domino, est se in perfectam libertatem restituere. Praeterea patet hunc populi cum his aut illis personis contractum peculiarem actum fore ; ex quo sequitur hunc contractum esse non posse legem, vel actum supremae potestatis, atque adeo illegitimum futurum.* Et c. 18. postquam iterum inculcavit, actum quo regimen constituitur, non esse contractum, sed legem, depositarios potestatis exequutivae non esse dominos populi, sed ministros, atque hos a populo institui, ac dejici a munere ad libitum posse, subdit : „ Quand donc il arrive que le peuple institue un gouvernement héréditaire, soit monarchique dans une famille, soit Aristocratique dans un ordre de Cytoyens, ce n'est „ point un engagement qu'il prend ; c'est une forme provisionnelle qu'il donne à l'administration jusqu'a ce qu'il lui plaise d'en ordonner autrement „. *Cum igitur accidit, ut populus instituat, regimen haereditarium, sive monarchicum in familia quadam, sive aristocraticum in ordine civium, haec institutio non est obligatio, quae se obstringat, est forma, quam ad modum provisionis administrationi dat, quousque aliter illi decernere libeat.* Postremo in statis populi comitiis duo haec initio proponi, et de ipsis suffragia separatim ferri vult 1. „ S'il plait au souverain „ de conserver la présente forme de gouvernement „. *Utrum placeat supremo Principi praesentem regiminis formam servare.* 2. „ S'il plait au peuple d'en laisser „ l'administration a ceux qui en soint actuellement chargés „. *Utrum placeat populo Regiminis administrationem relinquere illis, quibus actu est imposita.* Haec ego Roussoii testimonia afferenda duxi, ut ostenderem non modo formam regiminis quam socialis contractus postulat, esse popularem sed etiam contractus hujus systema ad imperia omnia labefactanda a novis Pseudo-Philosophis fuisse excogitatum, atque ex librorum, quos iidem tam multos, tamque pestilentes aetate nostra vulgarunt, lectione, populos ad seditiones sollicitari. Et sane quo tandem nisi ad rebelliones excitandas pertinent ista Roussoii de contract. social. lib. 1. c. 1. „ Tant qu'un peuple „ est contraint d'obéir, et qu'il obeit, il fait bien; si-tot qu'il peut secouer le joug, „ et qu'il le sécoue, il fait encore mieux. „ *Quamdiu populus parere cogitur et paret, se recte, gerit, statim ac potest excutere jugum, et excutit, rectius etiam agit.* Tum haec c. 4. „ Un esclave fait a la guerre, ou un peuple conquis, n'est „ tenu a rien de tout envers son maître qu'a lui obéir autant qu'il y est forcé. „ *Qui in bello servus fit, aut populus armis subiectus domino suo dumtaxat obedire tamdiu tenetur, quoad cogitur.* Mitto caetera ejusdem generis loca, quae singula describere si vellem, nullum fortasse exitum invenirem.

(1) De contract. social. lib. 1. c. 6. Ces clauses bien entendues se reduissent toutes a une seule, savoir l'alienation totale de chaque associé avec tous ses droits a „ tout la communauté. „ *Omnes istae conditiones* (contractus socialis) *recte perceptae ad unam rediguntur, scilicet ad totalem alienationem cujuscumque associati cum omnibus suis juribus toti communitati.* Deinde : „ L'alienation se faisant sans „ réserve, l'union est aussi parfaite qu'elle peut l'etre „. *Cum alienatio fiat sine ulla prorsus reservatione, unio est tam perfecta, quam esse potest.* Praemiserat autem haec Roussaius : „ Le pact social étant violé chacun rentre alors dans ses premiers droits, et reprenne sa liberté conventionelle pour la quelle il y renonça „. *Violato pacto sociali quisque redit in possessionem primorum suorum jurium, et libertatis suae naturalis amissa, libertate conventionali, pro qua illa se abdicavit.* Et c. 9. „ Chaque membre de la communauté se donne à elle au moment qu'elle se forme, tel se „ trouve actuellement lui et toutes ses forces dont les biens qu'il possede font partie. „ *Quodlibet membrum communitatis donat se illi statim ac gignitur, qualis est actu, nimirum se, et vires suas omnes, quarum bona, quae possidet, pars sunt.* Et c. 10.

1086. Ad primum respondemus falsum esse jus socialis ordinis a natura non oriri. Ut enim ostendimus (1), imperandi potestas humanae societati est naturaliter innata. Nam illi necessario conservationis, et defensionis jure competit.

1087. Ad secundum fatemur, nemini illorum, ex quibus consociata multitudo coalescit, naturalem ceteris (2) imperandi potestatem inesse; tamen cum haec ipsi consociatae multitudini (3) insit, non oportet, ut ad conventiones tamquam ad basim legitimae auctoritatis confugiamus imo ab istis legitimae auctoritatis originem repetere non possumus.

1088. Ad tertium dicimus, quacumque posita justi regiminis ratione, ut ut una sit (4) alia potior, non modo stare, sed etiam florere civilem societatem (5) posse: remoto autem imperio, ipsam funditus ruere. Quamobrem hominibus, qui civiles societates (6) fundarunt, quam ipsi maluerunt, imperii for-

---

„ A l'instant que le gouvernement usurpe la souveraineté le pact social est rompu, „ et tous les simples citoyens rentrés de droit dans leur liberté naturelle sont forcés, „ mais non pas obligés l'obeir. „ *Statim ac regimen usurpat supremam potestatem, pactum sociale dissolvitur, et omnes simplices cives recuperant jure libertatem suam naturalem; parere coguntur, sed ad parendum non obstringuntur.* Ex quibus sequitur hominem per contractum socialem se totum, libertatem suam naturalem, atque omnia jura sua, et bona in communitatem sine ulla reservatione transferre. Atqui simul non transfert. Nam problema fundamentale, quod per contractum socialem Roussojus solvi affirmat lib. 1. c. 6. requirit, ut contractu sociali inito *unusquisque uniens se ceteris, non obediat nisi sibimetipsi, et liber ut antea remaneat;* quemadmodum § 1079 animadversum fuit. Liber autem, ut antea non remaneret homo, si libertatem naturalem amisisset; hac enim antea potiebatur. Pariter lib. 2. c. 4. statuitur, *per pactum sociale eam tantum partem potentiae, bonorum, libertatis ab unoquoque alienari, cujus usu indiget communitas:* „ tout ce que chacun „ par le pacte social de sa puissance, de ses biens, de sa liberté c'est seulement la „ partie de tout cela dont l'usage importe a la communauté. „ Jam vero qui partem tantum potentiae, bonorum, libertatis alienat, se cum omnibus suis juribus, et bonis sine ulla reservatione non alienat. Postremo ut alia loca omittam, eodem capite dicitur: „ Et... faux que dans le contract. social il y ait, de la part des particuliers, aucune renunciation veritable. „ *Falsum est, in contractu sociali ex parte particularium ullam veram renunciationem haberi.* Nihil igitur, qui contractum socialem ineunt, reipsa, alienant. Ubi ergo totalis illa alienatio cujusque associati, ad quam omnes contractus socialis conditiones redigebantur?

(1) § 1083.

(2) Dicimus *ceteris*. Nam propositio, ut a Roussojo effertur: *Nullus homo naturalem auctoritatem habet in sui similes*, falsa est, et Roussoji ipsius doctrinae contraria. Roussojus enim lib. 1. c. 2. Parentes in filios, quousque isti illorum opera indigent ad suam conservationem naturalem, potestatem habere fatetur.

(3) Ut enim demonstravimus § 1083. potestas imperii societati jure naturae, quod humanis conventionibus est anterius, nec illis ullo modo subest, vel subesse potest, convenit.

(4) Quae ex variis justi regiminis rationibus ceteris sit per se potior, articulo proximo ostendemus.

(5) Hoc civilium societatum, quae superioribus seculis viguerunt, et nunc etiam vigent, exempla declarant, maxime vero Reipublicae Romanae, quam principio tenuerunt reges, inde optimates, postremo populus.

(6) Quomodo civitates, humano genere propagato, formatae fuerint, indicatum est pag. 248. seq. n. 2. Confer Aristotelem lib. 1. Polit., et S. Thomam in expositione ejusdem libri lect. 1.

mam constituere licuit, societatem sine imperio condere (1) non licuit. Ex quo sequitur, genus regiminis humanae institutionis esse, potestatem regiminis non item.

ARTICULUS II.

Utrum imperium monarchicum publicae utilitati conducat?

1089. Omnis respublica, cujus imperii ratio ex pluribus generibus non est confusa (2) sive ab uno, sive a paucis, sive ab universo populo (3) regi potest. Hinc tres illae pervulgatae simplicis regiminis formae existunt, Monarchia, Aristocratia, et Democratia (4), quae cujusmodi sint paucis explicabimus. Igitur Monarchia est respublica, in qua suprema regiminis auctoritas apud unum, et quidem solum manet. Aristocratia est civitas, cui pars civium minor, sed aut genere, aut opibus, aut virtute praestantior cum imperio praeest. Postremo Democratia definitur coetus hominum juris consensu, et utilitatis communione sociatus, in quo omnes cujuscumque conditionis statusque cives potestate summa potiuntur, ita ut a paucis quidem respublica geratur;

---

(1) Hinc homines, qui civilium societatum fundamenta jecerunt, de forma imperii consultaerunt, de imperio numquam, formaque imperii in nonnullis societatibus immutata aliquando fuit, in nulla sublatum imperium.

(2) Rerum publicarum aliae *simplices* sunt, aliae *compositae*. Simplices dicuntur illae, quae unius imperii colligatione continentur: compositae vero, quarum eegimen de pluribus simplicis imperii formis temperatur. Diversitas autem formarum imperii ducitur a diversitate subjecti, in quo potestas suprema residet.

(3) Ciceeo lib. 2. de Republica apud S. Augustinum de civitate Dei lib. 2, c. 21.
,, Respublica est res populi, cum bene, ac juste geritur, sive ab uno Rege, sive a
,, paucis optimatibus, sive ab universo populo. Cum vero injustus est Rex, quem ty-
,, rannum voco, aut injusti optimates, quorum consensus factio est, aut injustus ipse
,, populus, cui nomen usitatum nullum reperio nisi ut etiam tyrannum appellem, non
,, jam vitiosa, sed omnino nulla respublica est, quoniam non est res populi, cum ty-
,, rannus, eam factione capessat; nec ipse populus jam populus est, si sit injustus,
,, quoniam non est multitudo juris consensu, et utilitatis communione sociata ,,.

(4) Vide Herodotum lib. 3. qui Thalia inscribitur, Platonem in Politico, et lib. 4. de republica. Aristotelem l. 3. Politicorum, et ut alios omittam, S. Thomam in lib. 3. Politicorum Aeisloteiis lect. 6. Opusculo 20. lib. 1. cap. 1., et 1. 2. q. 95. art. 4. in corp. ubi ait: ,, Tertio est de ratione legis humanae, ut instituatur a gubernante com-
,, munitatem civitatis, sicut supra dictum est (q. 90. art. 2.) et secundum hoc distin-
,, guuntur leges humanae secundum diversa regimina civitatum, quorum unum se-
,, cundum Philosophum in 3. Polit. cap. 10., est regnum quando scilicet civitas gu-
,, bernatur ab uno, et secundum hoc accipiuntur constitutiones Principum; aliud vero
,, regimen est Aristocratia, id est Principatus optimatum, vel optimorum, et secun-
,, dum hoc sumuntur responsa prudentum, et etiam Senatus consulta; aliud regimen
,, est Oligarchia, idest, Principatus paucorum divitum et potentum; et secundum hoc
,, sumitur jus Praetorium quod etiam honorarium dicitur; aliud autem eegimen est
,, populi, quod nominatur Democratia, et secundum hoc sumuntur plebiscita, aliud au-
,, tem est Tyrannicum, quod est omnino corruptum; unde ex hoc non sumitur ali-
,, qua lex ,,.

sed arbitrio, et voluntate omnium, penes quos imperii majestas, et vis resideat.

1090. Jam ex tribus his gubernandae reipublicae rationibus monarchicam celeris praestare non modo veteres Ecclesiae Patres, sed etiam Ethnicorum Poetarum, et Philosophorum sapientissimi (1) docuerunt. Contra Zuinglius (2), Bucerus (3), Calvinus (4), et Pseudo Politicorum princeps Nicolaus Macchiavellus (5) Monarchiae aristocratiam, et democratiam vel regimen ex aristocratia, et democratia commixtum praeferunt. Roussojus (6) autem, et alii ex Pseudo-Philosophis (7) Monarchicum imperium publicae utilitati non conducere defendunt.

1091. Videtur autem regimen monarchicum aut absolute publicae utilitati non conducere, aut minus certe conducere quam aristocraticum, vel democraticum. 1. quia in imperio monarchico principes de bonis, et vita illorum, quibus praesunt, pro

---

(1) Veterum Ecclesiae Patrum, Ethnicorumque Philosophorum, Oratorum, Poetarum et Historicorum testimonia, in quibus Monarchia celeris imperii generibus antefertur, legi possunt apud Jodocum Coccium Thesauri Catholici lib. 7. art. 2., Michaelem Mauclerum de Monarchia divina, Ecclesiastica, saeculari christiana 1. part. lib. 4. et 5., Cardinalem Bellarminum de Romano Pontifice lib. 1. c. 2., et alios.

(2) Contemplationis Isaiae Prophetae foetura prima, cujus verba profert Coccius loc. cit.

(3) In cap. 5. Matthaei, ubi inter alia; „ Quot, quaeso, saltem tolerabiles monar- „ chas vel apud Dei populum fuisse legimus? immo quis unquam Monarcha non irato „ Deo, ac ideo ingenti malo generis humani Monarchiam invasit? „ Quid? irato ne Deo, ac ideo ingenti malo generis humani Monarchiam invaserunt David, Ezechias, Josias, tum Sancti Henricus Imperator, Stephanus Hungariae, Eduardus Angliae, Ludovicus IX. Galliarum Reges, et alii, quos recensere non vacat? Os impudens!

(4) Institutionum lib. 4. c. 6. § 8., cui subscribunt Daniel Chamierus Panstrat. Cathol. lib. 9. cap. 8. et alii.

(5) Discorsi sopra la prima Deca di T. Livio lib. 1. cap. 59., quo in capite scribit; „ Sono migliori governi quelli de' popoli, che quelli de' Principi. *Meliora sunt regimina populorum quam regimina Principum.*

(6) De contract. Social. lib. 3. c. 6. ubi de Monarchici regiminis scopo; „ Ce but „ n' est point. celui de la felicité publique „ *Scopus iste non est publica felicitas.*

(7) Eminent inter istos Voltairius, Diderotus, et potissimum scelestissimus Auctor *systematis naturae*, de quibus vide opus cui titulus: *La novella pretesa filosofia degl' increduli rea di lesa Maestà divina, ed umana* ex Gallico idiomate Italice redditum, ac Romae anno 1772. impressum. Nec minori impudentia Monarchicum regimen insectatur impius auctor impii operis, quod inscribitur: *Systeme social, ou principes naturels de la morale, et de la politique.* Boulangerus quoque atrocibus calumniis Principes supremos appetit, ut liquet ex ejus verbis pag. 4. seq. not. 5. productis. De Monarchia pariter obloquutus est Antonius Genuensis tom. 1. lectionum de commercio pag. 86 in not. Etenim mentiens de Ecclesia scribit: „ Il decimo se- „ colo prese la forma di Monarchia assoluta, e la virtù divenne ancora minore „ *Seculo decimo Monarchiae absolutae formam induit, et virtus etiam imminuta fuit.* Confer aliud ejusdem testimonium ex lib. 2. de officiis cap. 7. § 2. supra pag. 293. not. 1. descriptum. Dragonetus pariter, qui a Genuensi disciplinam accepit, in libello de virtutibus, et praemiis § 12 incertum esse statuit, quodnam ex regiminibus, quae cognita nobis sunt, aliis praestet: „ Siamo incerti qual governo sia megliore di quei „ che conosciamo „. In editione item operis Montesquieu de spiritu legum Italice redditi Neapoli cursa in not. al lib. v. c. 12. dicitur: „ Il miglior governo è per avven-

arbitrio statuendi potestatem habent ,,. Hoc (1) erit jus regis, qui imperaturus est vobis: Filios vestros tollet, et ponet in cur- ,, ribus suis, facietque sibi equites, et praecursores quadriga- ,, rum suarum, et constituet sibi tribunos; et centuriones, et ,, aratores agrorum suorum, et messores segetum, et fabros ar- ,, morum, et curruum suorum. Filias quoque vestras faciet sibi ,, unguentarias, et focarias, et panificas. Sed et segetes vestras, ,, et vinearum reditus addecimabit, ut det eunuchis et famulis ,, suis. Servos etiam vestros, et ancillas, et juvenes optimos, et ,, asinos auferet, et ponet in opere suo. Greges quoque vestros ,, addecimabit, vosque eritis ei servi ,,. Ita Samuel in concione, quam Dei jussu habuit ad Hebraeos, (2) qui, ut Rex ipsis praeficeretur, petebant. Imperium autem in quo princeps de bonis, et vita illorum, quibus praest, pro arbitrio statuendi potestatem habet, publicae utilitati non conducit; ergo imperium monarchicum non conducit publicae utilitati.

1092. II. Fieri non potest, ut de publica utilitate sollicitus sit ille, cujus maxime interest, ut subditi imbecilli sint ac egeni: atqui regum maxime interest, ut eorum subditi imbecilli sint (3), ac egeni; ergo fieri non potest, ut reges de pubblica utilitate sint solliciti: ergo regimen monarchicum utilitati publicae non conducit.

1093. III. Regimen multorum est tutius (4), ac magis tolerabile quam regimen unius: sed regimen tutius. ac magis tolerabile publicae utilitati magis conducit, quam regimen minus tutum, et minus tolerabile; ergo regimen aristocraticum, vel democraticum, aut mixtum, magis quam monarchicum publicae utilitati conducit.

---

tura quello, che partecipa ad un tempo stesso delle tre forme delle quali si è ragio- ,, nato. *Praeclarius regimen illud fortasse est, quod eodem tempore componitur ex tribus formis, de quibus disseruimus.*

(1) Lib. 1. Reg. c. 8. v. 11. sqq.

(2) Ad allata Samuelis verba provocat Roussojus loc. cit., ut ostendat a regibus publicae utilitati propriam naturaliter praeferri, tum ad Marchiavelli auctoritatem confugit, hominis nimirum mendacissimi, et qui Regibus, quae tyranni facere solent, per summam injuriam attribuit. Sic autem habet: ,, C' est ce que Samuel represen- ,, toit fortement aux Hebreux; c'est ce que Marhiavel a fait voir avec évidence ,,. *Hoc Samuel vehementi oratione Hebraeis declaravit; hoc Macchiavellus ad evidentiam ostendit.*

(3) Roussoius ibid. ,, Leur (Regum) intérèt personnel est primièrement que le ,, peuple soit foible, misèrable, et qu' il ne puisse jamais leur resister ,,. *Personae Regum illud primum interest, ut populus sit imbecillus, egenus, et ne umquam resistere illis queat*, hoc est ne seditiones excitet: quibus verbis incredibilem suam politicarum rerum inscitiam prodit. Neque enim populi, cum Principes dant operam, ut Respublica floreat, sed cum a principibus Respublica opprimitur, vel opprimi existimatur, tumultus commovent.

(4) Calvinus lib. 4. Institut. cap. 20. § 8. ubi id experimento ipso semper fuisse comprobatum affirmat, quod est omnino falsum. Etenim ex veteribus historiis patet, regimen multorum serius introductum, neque umquam tam late patuisse, ut regimen Monarchicum. Quid nostra aetate, quam multae Respublicae sunt, quae Monar-

1094. IV. Dominus aristocratiam politiae vicinam apud Israelitas instituit (1), quum optima conditione eos habere vellet, donec imaginem Christi produceret in Davide ; ergo regimen multorum publicae utilitati magis conducit quam regimen unius.

Prop. *Imperium Monarchicum publicae utilitati maxime conducit.*

1095. Prob. rationibus S. Thomae (2). Prima ratio, ,, Bonum et salus consociatae multitudinis est, ut ejus unitas conservetur, quae dicitur pax, qua remota socialis vitae perit utilitas, quinimmo multitudo dissentiens sibi ipsi sit onerosa.... Quanto igitur regimen efficacius fuerit ad unitatem pacis servandam, tanto erit utilius. Hoc enim utilius dicimus, quod magis perducit ad finem. Manifestum est autem, quod unitatem magis efficere potest quod est per se unum, quam plures, sicut efficacissima causa est calefactionis, quod est per se calidum. Utilius igitur est regimen unius, quam plurium ,,.

1096. Secunda ratio.. ,, Manifestum est, quod plures multitudinem nullo modo conservant, si omnino dissentirent. Requiritur enim in pluribus quaedam unio ad hoc quod quoquo modo regere possint, quia nec multi navem in unam partem traherent, nisi aliquo modo conjuncti. Uniri autem dicuntur plura per appropinquationem ad unum. Melius igitur regit unus, quam plures ex eo quod appropinquant ad unum ,,.

1097. Tertia ratio. ,, Ea quae sunt ad naturam, optime se habent, in singulis enim operatur natura quod optimum est. Omne autem naturale regimen ab uno est. In membrorum enim multitudine unum est, quod omnia movet scilicet cor; et in partibus animae una vis principaliter praesidet, scilicet ratio. Est etiam in apibus unus rex, et in toto universo unus Deus factor omnium, et rector, et hoc rationabiliter: omnis enim multitudo derivatur ab uno. Quare si ea, quae sunt secundum artem, imitantur ea, quae sunt secundum naturam, et tanto magis opus artis est melius. quanto magis assequitur similitudinem ejus, quod est in natura, necesse est quod in humana multitudine optimum sit, quod per unum regatur ,,.

1098. Quarta ratio. ,, Provinciae, vel civitates, quae non reguntur ab uno, dissensionibus laborant, et absque pace fluctuant, ut videatur adimpleri quod Dominus per Propetam conqueritur dicens (3): *Pastores multi demoliti sunt vineam meam.* E contrario vero provinciae, et civitates, quae sub uno rege reguntur, pace gaudent, justitia florent, et affluentia re-

---

chico imperio, quam paucae, quae Aristocratico, Democratico, vel mixto administrentur? — (1) Calvinus loc. cit.

(2) Opusc. 20. lib. 1. cap. 2. (3) Jerem. c. 12. v. 10.

„ rum laetantur; unde Dominus pro magno munere per prophe- „ tas (1) populo suo promittit, quod poneret sibi caput unum, „ et quod princeps unus erit in medio (2) eorum „.

1099. Ad primum respondemus cum S. Thoma (3), „ quod „ illud jus non debebatur regi ex institutione divina, sed magis „ praenuntiabatur usurpatio regum, qui sibi jus iniquum con-

---

(1) Huc pertinent illa Ezechielis cap. 37. v. 21. seq. „ Haec dicit Dominus Deus: „ ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt, et congregabo eos „ undique, et adducam eos ad humum suam. Et faciam eos in gentem unam in ter- „ ra in montibus Israel, et rex unus erit omnibus imperans; et non erunt ultra duae „ gentes, nec dividentur amplius in duo regna.„ Et vers. 24. „ Servus meus David, „ rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum „.

(2) Confer quae Angelicus Praeceptor habet lib. 4. contra gentes cap. 76. et 1. p. q. 103. art. 3., et 1. 2. q. 105. art. 1. ad 2., quem locum mox in respos. ad 4. afferemus. Neque vero secum ipse pugnat dum 1. 2. q. 95. a. 4. scribit: „ Est etiam aliquod regimen ex istis *(regio, aristocratico, oligarchico et democratico)* commixtum, quod est optimum. „ Nam quod imperium ex pluribus commixtum optimum esse statuat declarat deinde q. 105. art. 1. ubi inquit: „ Circa bonam ordinationem „ principum in aliqua civitate, vel gente duo sunt attendenda; quorum unum est, „ ut omnes aliquam partem habeant in principatu, per hoc enim conservatur pax „ populi, et omnes talem ordinationem amant, et custodiunt, ut dicitur 2. Polit. „ cap. 1. tom. 5. Aliud est quod attenditur secundum speciem regiminis, vel ordina- „ tionis principatuum, cujus cum sint diversae species, ut Philos. tradit in 3. Po- „ lit. c. 5. tom. 5. praecipuae tamen sunt regnum, in quo unus principatur „ secundum virtutem, et Aristocratia, id est potestas optimorum, in qua ali- „ qui pauci principantur secundum virtutem. Unde optima ordinatio principum est „ in aliqua civitate, vel regno, in quo unus praeficitur secundum virtutem, qui o- „ mnibus praesit; et sub ipso sunt aliqui principantes secundum virtutem: et tamen „ talis principatus ad omnes pertinet; tum quia ex omnibus eligi possunt; tum quia „ etiam ab omnibus eliguntur. Talis vero est omnis politia bene commixta ex Regno, „ inquantum unus praeest; et aristocratia, inquantum multi principantur secundum „ virtutem; et ex Democratia, id est potestate populi, inquantum ex popularibus „ possunt eligi principes; et ad populum pertinet electio principum. Et hoc fuit in- „ stitutum secundum legem divinam. Nam Moyses, et ejus successores gubernabant „ populum, quasi singulariter omnibus principantes; quod est quaedam species regni. „ Eligebantur autem septuaginta duo seniores secundum virtutem. Dicitur enim Deut. „ 1. Tuli de vestris tribubus viros sapientes, et nobiles, et constitui eos principes: „ et hoc erat aristocraticum. Sed democraticum erat, quod isti de omni populo eli- „ gebantur; dicitur enim Exod. 18. Provide de omni plebe viros sapientes etc., et „ etiam quod populus eos eligebat. „ Igitur regimen commixtum ex regali, optimatali, et populari, quod S. Thomas optimum vocat, illud est, in quo unus praeficitur secundum virtutem, qui omnibus praeest, et sub quo sunt aliqui principantes secundum virtutem, qui ex omnibus eligi possunt, et etiam ab omnibus eliguntur. Hujus autem generis regimen proprie non est ex Aristocratia, et Democratia temperatum, sed monarchicum; nam regimen, in quo suprema potestas apud unum, et quidem solum manet, Monarchicum esse constat. In regimine vero, in quo unus praeficitur secundum virtutem, qui omnibus praesit, supremam potestatem apud unum, et quidem solum manere quis neget?

(3) S. Thomas 1. 2. quaest. 105. ar. 1. ad 5., cui subscribunt Estius, Mariana, Malvenda, Menochius, Tirinus, Gordonius, et alii interpretes in comment ad Samuelis verba, quibus Monarchiae hostes abutuntur. Ex istis Estius S. Thomae responsionem confirmat ex lib. 3. Reg. cap. 21. ubi Achab ejusque uxor Jezabel reprehenduntur, propterea quod Naboth vineam invasissent. Quamobrem fallitur Samuel de Cocceji qui ad Hugonis Grotii lib. 1. cap. 4. §. 3. de jure regio a Samuele explicato scribit; „ Hoc...

,, stituunt in tyrannidem degenerantes, et subditos depraedantes: et hoc patet per hoc quod in fine subdit; *vosque eritis ei servi;* quod proprie pertinet ad tyrannidem, quia tyranni suis subditis principantur, ut servis. Unde hoc dicebat Samuel ad terrendum eos, ne regem peterent. Sequitur enim; *Noluit autem audire populus vocem Samuelis.* Potest tamen contingere quod bonus rex absque tyrannide filios tollat, et constituat tribunos, et centuriones, et multa accipiat a subditis suis propter commune bonum procurandum. ,,

1100. Ad secundum dicimus, per summam injuriam, impudentemque calumniam a Roussojo de regibus asseri, quod est proprium tyrannorum (1), et a regibus alienum. Etenim tyranni maxime interest, ut ejus subditi imbecilli sint, ac egeni, ne in illum insurgant, contra vero regis interest maxime, ut ii, quibus praeest, magno animo sint, ac divitiis affluant, cum regum potentia subditorum magnanimitate, ac opibus nitatur, ac sustentetur. Hinc tyranni subditos impotenti dominatu premunt, eorumque opes, quantum possunt, extenuant: reges subditorum animos ad praeclara facinora erigunt, et optimarum artium cultu commercioque amplificato, ditiones, quas regunt, opulentiores reddunt.

1101. Ad tertium negamus (2) tutius, ac magis tolerabile esse regimen multorum, quam regimen unius. Etenim quis regimen illud tutius dixerit, ex quo pluries sequantur maxima pericula, et quod frequentius in tyrannidem vertitur? Ex multorum autem regimine frequentius sequuntur maxima pericula multitudi-

---

,, Jus erat intuitu Israelitarum ex consensu, quia de operis, et de bonis suis pro libitu disponere, eaque Regis arbitrio submittere potuerunt. ,, Merito quoque Gottfrido Mascovio not. 4. rejicitur verborum Samuelis interpretatio a Pufendorfio proposita de jure natura, et gentium lib. 7, cap. 6. §. 9.

(1) Vide S. Thomam Opusc. 20. cap. 3.

(2) Calvinus loc. cit caussam hanc affert, cur tutius sit, ac magis tolerabile plures tenere gubernacula, quod rarissime contingit. ,, Reges ita sibi moderari, ut ,, numquam a justo, et recto discrepet eorum voluntas; deinde tanto acumine, et ,, prudentia instructos esse, ut unusquisque videat quantum satis est. ,, At vero, si rarissime contingit, Reges ita sibi moderari, ut numquam a justo, et recto discrepet eorum voluntas: deinde tanto acumine, et prudentia instructos esse, ut unusquisque videat quantum satis est; multo earius contingit, ut tam bene morati, ac tam egregiis dotibus ornati sint optimates omnes, ne quid de populo dicam, a quo nemo, qui ipsum noverit, tantam moderationem cum tanto acumine, et prudentia conjunctam sibi polliceri possit. Neque vero alia caussa omnes fere populos induxit, ut unius se potius, quam multorum potestati committerent. Noverant enim facilius esse unum iis praesidiis, quae ad Rempublicam feliciter administrandam requiruntur, instructum invenire, quam plures. At enim ubi plures gubernacula tenent *alii aliis mutuo sunt adjutores* docent ac monent *alii alios, ac si qui plus aequo se efferat plures sunt ad cohibendum ejus libidinem censores, ac magistri.* Quasi nempe Reges multos homines excellenti virtute praeditos in consilium non adhibeant, et ex eorum sententia, quod optimum factu est non decernant, nec tot vitae suae censores habeant, quot subditos, sui qui in libera civitate vivunt, privatis rationibus magis, quam publicis ut plurimum non ducantur.

nis, quam ex regimine unius. ,, Plerumque (1) enim contingit ,, quod ex pluribus aliquis ab intentione communis boni deficiat, ,, quam quod unus tantum. Quicumque autem ex pluribus praesidentibus divertat ab intentione communis boni, dissensionis ,, periculum in subditorum multitudine imminet, quia dissentientibus principibus consequens est ut in multitudine sequatur ,, dissensio. Si vero unus praesit, plerumque quidem ad bonum ,. commune respicit: aut si a bono communi intentionem avertat ,. non statim sequitur ut ad subditorum depressionem intendat, ,, quod est excessus tyrannidis, et in malitia regiminis maximum ,, gradum tenens. ;, Pariter ,, non (2) minus contingit in tyrannidem verti regimen multorum, quam unius, sed forte frequentius. Exorta namque dissensione per regimen plurium, ,, contingit saepe unum alios superare, et sibi soli multitudinis ,, dominium usurpare, quod quidem ex his, quae pro tempore ;, fuerunt, manifeste inspici potest. Nam fere omnium multorum ,, regimen est in tyrannidem terminatum, ut in Romana republica manifeste apparet, quae dum diu per plures magistratus ,, administrata fuisset, exortis simultatibus, dissensionibus, et bellis civilibus, in crudelissimos tyrannos incidit, et universaliter ,, si quis praeterita facta, et quae nunc fiunt, diligenter consideret, plures inveniet exercuisse tyrannidem in terris, quae ,, per multos reguntur, quam in illis, quae gubernantur per ,, unum (3). ;, Ac ne illud quidem concedi potest, regimen multorum regimine unius esse tolerabilius. Cum enim eadem sit potestas sive apud unum, sive apud plures maneat, non est maior in aristocratico, et democratico, quam in monarchico regimine subditorum libertas, aliunde autem libentius unius quam multorum imperium ferri consuevit, cum longe facilius sit uni, quam pluribus obsequi, et unius quam plurium offensionem evitare.

1102. Ad quartum respondemus I. quaerendo a Calvino, utrum Dominus optima conditione Israelitas habere voluerit, postquam imaginem Christi produxit in Davide? Non arbitramur Calvinum adeo furiosum, ac temerarium futurum, ut hoc neget. Nam si deterior fuisset Israelitarum conditio, constituto Davide rege,

---

(1) S. Thomas Opusc. 20. lib. I. cap. 5. (2) S. Thomas ibid.

(3) Ad haec ut S. Thomas ibid. animadvertit, ex Monarchia, si in tyrannidem convertatur, minus malum sequitur, quam ex regimine plurium optimatum, quando corrumpitur. ,, Dissensio enim quae plurimum sequitur ex regimine plurium, contrariatur bono pacis, quod est praecipuum in multitudine sociali, quod quidem bonum ,, per tyrannidem non tollitur, sed aliqua particularium hominum bona impediuntur, ,, nisi fuerit excessus tyrannidis, qui in totam communitatem desaeviat ,,; cujus excessus vix ullum in historiis exemplum extat. Sane civilia bella Marii cum Sylla, Caesaris cum Pompejo, Bruti, Cassique cum Marco Antonio, atque Octaviano majorem Romanae Reipublicae vastitatem, quam Neronis, Caligulae, Domitiani libido, atque immanitas attulerunt.

Deus imaginem Christi in Davide producendo Israelitis obfuisset. Quod si, Davide Israelitis rege dato, praeclarius actum cum Israelitis fuit, quemadmodum reipsa fuit, Israeliticus enim populus Davide, ac Salomone imperantibus longe magis quam antea floruit (1), sequitur monarchicum regimen maxime ad publicam felicitatem conferre.

1103. Respondemus 2. Israelitarum regimen etiam ante Davidem monarchicum fuisse. Nam suprema auctoritas non apud universum populum, nec apud optimates, sed apud Judices (2) erat, ac Saule rege electo, ad reges translata fuit. Cur autem Deus initio regem populo non instituerit, sed hoc populi arbitrio permiserit, causam affert S. Thomas (3) inquiens: „ Regnum est „ optimum regimen populi, si non corrumpatur: sed propter „ magnam potestatem, quae regi conceditur, de facili regnum „ degenerat in tyrannidem, nisi sit perfecta virtus ejus, cui talis „ potestas conceditur; quia *non est nisi virtuosi bene ferre bonas* „ *fortunas*, ut Philosophus dicit (4). Perfecta autem virtus in „ paucis invenitur: et praecipue Judaei crudeles erant, et ad avaritiam proni, per quae vitia maxime homines in tyrannidem „ decidunt: Et ideo Dominus a principio eis regem non instituit „ cum plena potestate, sed judicem, et gubernatorem in eorum „ custodiam: sed postea regem ad petitionem populi quasi indignatus concessit, ut patet per hoc quod dixit ad Samuelem 1. „ Reg. 8. *Non te abjecerunt, sed me* (5), *ne regnem super eos*. „ Instituit tamen a principio circa regem instituendum, *primo* „ quidem (6) modum eligendi, in quo duo determinavit, ut sci-

(1) Vide lib. 2. et 3. Regum et libros 1. et 2. Paralipomenon.

(2) Judices regia potestate Israelitis praefuisse constat ex libris Numerorum, Josue, Judicum, et 1. Regum.

(3) S. Thomas 1. 2. quaest. 105. art. 1. ad 2.

(4) Aristoteles lib. 10. Ethicor.

(5) Regimen enim Israelitarum hactenus fuerat Theocraticum, quia a Deo regebantur per Judices, qui eum consulebant.

(6) Deuteronomii cap. 17. vers. 14. seqq. „ Cum ingressus fueris terram, quam „ Dominus Deus tuus dabit tibi, et possederis eam habitaverisque in illa, et dixeris; „ constituam super me regem, sicut habent omnes per circuitum nationes, eum constitues, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum, non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus. Cumque fuerit constitutus, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero sublevatus; praesertim cum Dominus praeceperit vobis, ut nequaquam amplius per eamdem viam revertamini. Non habebit uxores plurimos, quae „ alliciant animum ejus, neque argenti et auri immensa pondera. Postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar a Sacerdotibus Leviticae tribus, et habebit secum, legetque illud „ omnibus diebus vitae suae, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire „ verba, et ceremonias ejus, quae in lege praecepta sunt. Nec elevetur cor ejus in superbiam super fratres suos, neque declinet in partem dexteram, vel sinistram, ut „ longo tempore regnet ipse, et filii ejus super Israel „.

„ licet in ejus electione *expectarent judicium Domini*; et ut *non* „ *facerent regem alterius gentis*; quia tales reges solent parum „ affici ad gentem, cui praeficiuntur, et per consequens non „ curare de ea. *Secundo* ordinavit circa reges institutos qualiter „ deberent se habere quantum ad seipsos; ut scilicet *non multiplicarent currus, et equos, neque uxores, neque etiam* „ *immensas divitias*: quia ex cupiditate horum principes ad tyrannidem declinant, et justitiam derelinquunt. Instituit etiam „ qualiter se deberent habere ad Deum; ut scilicet *semper legerent, et cogitarent de lege Dei, et semper essent in Dei timore, et obedientia*. Instituit etiam, qualiter se haberent ad subditos suos; ut scilicet *non superbe eos contemnerent, aut opprimerent, neque etiam a justitia* (1) *declinarent* „.

ARTICULUS III.

Utrum imperium successivum, et cum Primogeniti praelatione publicae utilitati conducat?

1104. Nicolaus Machiavellus cum regimen populare monarchico anteponendum esse (2) statuit, tum successivam potissimum monarchiam (3) improbat. Roussojus (4) etiam, et scelestissimum Auctor (5) systematis socialis in hanc monarchiae formam acerbissime invehuntur. Demum Antonius Genuensis (6) Macchiavelli, quem vocat politicum, *qui homines agnoscebat, et veritatem dicere volebat*, locum contra Regna successiva describit, et legi (7) Primogeniturae pro imperiis successivis exceptionem hanc *modo filius primo*

---

(1) Qui plura volet, adeat nostrum Javellum Philosophiae politicae, sive civilis christianae tract. 1. cap. 3. Hieronymum Osorium de Regis institutione, et disciplina lib. 3. et alios, qui pro Monarchia fusius scripserunt. Legi quoque possunt Oratio Darii pro Monarchia apud Herodotum lib. 3. 81., et Oratio Isocratis ad Nicoclem de regnando, vel de regno, et Plutarchi liber de unius in republica dominatione, populari statu, et paucorum imperio. (2) Vide pag. 510. not. 5.

(3) Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio lib. 1. cap. 10 ubi „ Vedrá ancora „ per la lezione di questa historia, come si può ordinare un Regno buono; perchè „ tutti gli Imperadori, che succederono all' Imperio per hereditá, eccetto Tito furono „ cattivi, quelli che per adozzione, furono tutti buoni, come furono quei cinque da „ Nerva a Marcò. E come l' Imperio cadde nelle heredi, ei ritornò nella sua rovina „. *Ex historia hujus lectione perspiciet etiam, qua ratione regnum ordinari recte possit quia Imperatores omnes qui aliis in imperio haereditario jure successerunt, dempto Tito, improbi fuerunt; qui adoptione, omnes fuerunt probi, veluti quinque illi a Nerva ad Marcum. Atque ubi Imperium ad haeredes recidit, iterum ruit.*

(4) De contract. social. lib. 1. cap. 6. (5) Part. 2. cap. 2.

(6) Diocesina lib. 1. cap. 2. Vide philosophicae hujus summae volumen quintum pag. 601. not. 1.

(7) Libro eodem cap. 12. § 3. „ Essendo l' Impeeio ordinato, non al ben privato, „ ma al pubblico, s' avrebbe dovuto mettere un' eccezione alla legge di primogenitura: „ Purchè sia e il più savio e 'l più atto. Gl' Imperadori della China sono nel possesso di

natus sapientior sit, ac magis idoneus, apponendam fuisse contendit.

1105. Videtur autem imperium successivum, et cum Primogeniti praelatione publicae utilitati non conducere, quia I. cum imperium est sucessivum, et cum Primogeniti praelatione, fieri potest, ut illud vel stupidi, vel scelesti (1) obtineant; publicae autem utilitati non conducit, immo plurimum obest, imperium a stupidis, vel scelestis obtineri: ergo imperium successivum, et cum Primogeniti praelatione publicae utilitati non conducit.

1106. II. Ubi reges nascuntur, non fiunt, qui regnaturus est, perverse (2) instituitur: docetur enim artem regnandi cum potius

---

,, servirsi di questa eccezione; e i Principi Visigoti io fecero spesso valere nella Spagna ,,. Et not. 6. ,, N'abbiamo un recente, e savio esempio fea noi ,,. *Cum Imperium, non privati, sed publici boni causa institutum sit, exceptio haec legi primogeniturae fuisset apponenda, modo filius primo natus sapientior sit, ac magis idoneus. Imperatores Sinenses sunt in possessione utendi hac exceptione, et Principes Wisigothorum illa in Hispania usi saepenumero fuerunt. Ejusdem inter nos recens, ac prudens exemplum habemus.* Atqui publici, non privati boni caussa institutum fuit, ut imperium filius natu major, etsi fortasse sapientior, ac magis idoneus, quam caeteri non esset, modo aptus ad gubernacula tenenda, obtineret. Etenim animadversum fuit, tumultibus, ac discordiis obnoxia fore imperia, si ex Regis filiis eum, qui sapientior, ac magis idoneus habeeetur, successorem institui oporteret; praeterea saepe accidere, ut sapientior, ac magis idoneus existimetur, qui talis reipsa non sit, qualis videatur; demum Rempublicam etiam ab iis, qui minus sapientes, ac idonei censerentur vel essent, aliorum consilio, et opera praeclare administratam esse, ac administrari posse. Quamobrem ineptit Genuensis dum legi primogeniturae in Regnis Monarchicis exceptionem illam apponendam fuisse contendit, ut Reipublicae commodis consuleretur. Quod autem addit Sinenses Imperatores in possessione esse illa exceptione utendi, si de possessione juris successorem sibi ex filiis, quem malint, deligendi, intelligatur, fatemur; si vero de possessione deligendi eum, qui ex filiis sapientior sit, ac magis idoneus, accipiatur, quibus tandem monumentis possessionem istam Genuensis confirmabit? Nos contra ex Sinensium Annalibus, quam graves turbas in Imperio illo jus ea exceptione utendi excitaverit, ostendere facile possemus, si hoc instituti nostri ratio pateretur. Interea lectores consulant Ludovici Antonii Appiani Epistolam Tom. I. Operis inscripti *Memorie storiche dell' Eminentissimo Cardinale di Tournon* Venetiis 1751. Ad Wisigothorum Principes vero qua fide Genuensis provocet, non videmus. Hic enim de lege successionis agitur. Wisigothorum autem in Hispania Regnum vel usque ad Pelagium, vel usque ad Ramirum I. electivum fuit, sive ut aliquibus videtur modo electivum, modo successivum, non lege, sed facto (Vide. *Compendio de la Historia de España 3. part.* in not. ad vitam Favilae ab illo, qui Compendium ipsum ex Gallico in Hispanum idioma vertit, appositam) atque ex serie Regum Wisigothorum regni gubernacula nonnumquam ad alios, quam ad Regum filios delata, ad filium natu minorem propterea quod sapientior ac magis idoneus, quam filius primo natus esset, delata numquam fuisse constat. Demum in eo quod in not. scribit, palam mentitur, ac potentissimo, aequissimoque Monarchae gravissimam calumniam instruit. Nam iste filium secundo natum filio qui, primo natus erat, praetulit, quod is nullo plane modo aptus ad regnum administrandum foret.

(1) Roussojus, et auctor Systematis Socialis locis citatis hoc ut plurimum in regnis successivis evenire affirmant, verum ex Monarchiarum sucessivarum historiis facile refelluntur. Nam ex istis liquet, paucos admodum fuisse Principes, qui mentis stupore, aut morum perversitate rempublicam perdiderint.

(2) Roussojus de contract. Social. lib. 3. cap. 6. ,, On prend beaucoup de peine, ,, à ce qu'on dit, pour enseigner aux jeunes Princes l'art de régner; il ne parot

artem parendi docendus esset; nam ars regnandi melius parendo, quam imperando discitur. At vero publicae utilitati non conducit, ut regni gubernacula capessat, qui perverse institutus fuit: ergo imperium successivum, et cum primogeniti praelatione non conducit publicae utilitati.

1107. III. Quo tempore minor annis Rex rempublicam per se gubernare non potest, regnum finitimorum Principum violentiae, et ministrorum, qui gubernacula tenent, ambitioni, avaritiae, ac libidini patet, quod publicae utilitati maxime nocet: atqui in regno successivo, et cum primogeniti praelatione saepe accidit, ut regnum perveniat ad regem annis minorem, qui rempublicam per se gubernare non possit: ergo imperium sucessivum, et cum Primogeniti praelatione publicae utilitati non conducit.

Prop. *Imperium successivum, et cum primogeniti praelatione publicae utilitati potissimum conducit.*

1108. Prob. Illud imperium publicae utilitati potissimum conducit, in quo omnis discordiarum, quas dominandi libido excitaret, materia subtrahitur, qui gubernacula tenere debet, a primis annis regiis disciplinis excolitur, nec ubi adeptus imperium fuerit, insolescit, et majori diligentia, atque uniformitate commune bonum curat, denique Populus facilius regitur; atqui imperium successivum, et cum primogeniti praelatione omnes istas opportunitates habet: nam definito regni successore ambitioni, et contentionibus pro regno obtinendo aditus praecluditur, futurus rex a teneris unguiculis ad regium munus, et officium eruditur, nec

„ pas que cette éducation leur profite. On feroit mieux de commencer par leur enseigner l'art d'obéir, des plus grands Rois qu'ait célebré l'istoire n'ont point étet élevés pour regner „ *Magna, ut dicitur, adhibetur cura, ut juvenes principes artem regnandi doceantur; haec educatio utilis esse illis non videtur. Consultius foret initio illis artem obediendi tradere. Majores Reges, quos Historia celebrat, educati ut regnarent, non fuerunt.* Hoc ipsum objicientem Meoesium inducit Osorius de Regia institutione, et disciplina lib. 3. his verbis: „ Persarum Reges olim magni „ nominabantur, quod provincias innumerabiles in ditione tenerent, et immanibus divitiis affluerent; se tamen vera, ut ex te non semel audivi, haec ex Platonis testimonio referente, duo tantum ex illis hoc nomen merito habuerunt; quorum unus „ fuit Cyrus Cambisae filius, qui Asiae imperium in Perside constituit, alter autem „ Darius Histaspis filius; ratio autem quam ais assignari ab eodem viro Sapientissimo, ea est, quod cum eorum neuter esset magni Regis filius, fuerint sub legibus, et disciplina (in qua reliqui pueri, qui honesto loco nati sunt, olim nutriebantur) diligenter instituti, et ita uterque eorum potuit ad summam amplitudinem dignitatis evadere. „ Respondet autem „ Quod de Cyro, et Dario dicis, rarum id exemplum fuit, quod quidem saepius evenisset, si omnes qui a privata conditione ad „ summum imperium efferuntur, fuissent splendido ingenio et animo maximo praediti, quales ii, quos commemoras, extiterunt. Cum vero multo secus eveniat plerumque, et virtutis assimulatae scelus, veram virtutem in honoris popularis contentione superet; dubium non est, quin populi temeritas pro humanitate, et clementia, „ summam immanitatem, et crudelitatem capitibus suis imposuisset „.

supremae dignitatis adeptione tanquam repentina ac inopinata, superbit; cumque regnum ut haereditatem a patre acceptam, atque a se ad filium, quem omnium maxime diligat, transmittendam respiciat, diligentius in illo tuendo, amplificandoque (1) versatur, atque in ejus regimine majorum suorum (2) vestigiis insistit; demum Populus, cui nova illius dominatio non accidit, ejusdem imperio libentius (3) se subdit: ergo imperium successivum, et cum primogeniti praelatione pubblicae utilitati potissimum conducit.

1109. Insuper imperium successivum, et cum primogeniti praelatione omnium fere gentium consensus approbavit, veluti Herodotus, et Xenophon testantur. Herodotus (4) enim controversiam de regni successione inter Darii filios ortam exponens, inquit: „ Erant... Dario jam, antequam regnaret liberi tres... et „ post partum regnum alii quatuor.... Superiorum maximus natu „ erat Artabazanes, posteriorum Xerses, qui cum ex eadem ma- „ tre non essent, disceptabant. Artabazanes, quidem quod om- „ nis paternae sobolis ipse maximus natu foret, quum apud uni- „ versos homines sit institutum, ut maximus natu liberorum obtineat principatum „. Xenophon (5) vero Cyrum ita filios suos extremo alloquentem inducit; „ Est... mihi declarandum hoc quo- „ que, cui regnum relinquam, ne id relictum in ambiguo ne- „ gotia vobis facessat. Complector equidem, filii, pari utrumque

(1) Roussojus loc. cit. ut regimen Monarchicum in invidiam adducat, a regibus gravissima quaeque munera ut plurimum ad homines ineptos, improbos, callidos deferri scribit. Qua re nihil magis falsum, ac Regibus injuriosum dici potest. Reges enim hoc summa cura, et studio suscipiunt, ut eorum quos maxime idoneos fore confidunt, operam in Regni gubernatione sibi adsciscant; ac si forte (quod in regimine quolibet humano accidere potest) in delectu errent, illis, qui minus idonei ad officia publica sustinenda deprehenduntur, de gradu dejectis, alios sufficiunt, qui eadem pro dignitate sustineant, idque eo facilius, quod apud ipsos tota quanta est politici regiminis auctoritas manat.

(2) Hoc experientia docet. Quod si successores aliquas praedecessorum suorum constitutiones moderentur, aut tollant 1. eas moderantur, aut tollunt, quas necessitas temporum ut mitigentur, vel aboleantur, postulat. 2. id singulari quadam prudentia faciunt. Itaque tantum abest, ut illa priorum decretorum commutatio Reipublicae tranquillitati, atque incolumitati perniciosa sit, ut ad eam tuendam plurimum conferat. Quamobrem injuria Roussojus loc. cit. regimina Monarchica inconstantiae, et volubilitatis accusat.

(3) Hinc vel ipse Monarchicorum imperiorum infensissimus hostis Nicolaus Macchiavellus in lib. de Principe cap. 2. fatetur minores difficultates occurrere in tuendis statibus haereditariis, et assuetis sanguini sui Principis, quam in novis. „ Dico... „ che nelli stati hereditarii, et assuefatti al sangue del loro Principe sono assai mi- „ nori difficoltà a mantenerli, che ne' nuovi. „

(4) Historiar. lib. 7. cap. 2. De eadem controversia agens Justinus lib. 2. inquit. „ Artobazanes maximus natu aetatis privilegio regnum sibi vendicabat; quod jus, et „ ordo nascendi, et natura ipsa gentibus dedit „. Huc quoque pertinet, quod apud Herodotum legitur lib. 6. cap. 52. „ Lacedaemonios... qui erant, inito consilio creas- „ se Regem e pueris eum, qui esset primogenitus, ut lex jubebat. „

(5) Cyrop. lib. 8.

,, vestrum benevolentia ; verum et consilio providere, et ducis officio fungi quacumque in re tempus, et usus postulat eum jubeo, qui natu major est et usum rerum majorem de consentanea quadam ratione habet. Equidem ut ab hac mea, vestraque patria sum institutus, natu majoribus non modo fratribus, sed civibus etiam de via sedibus dicendi loco cedendum esse : sic et ipse, filii, ab initio res institui, ut natu majoribus honorem principem deferatis, et vicissim minoribus honore praeeatis. Quamobrem ita quae a me dicuntur accipite, ut qui tum prisca, tum moribus recepta, atque etiam legibus consentanea proferam ,.. Iam vero imperium successivum, et cum primogeniti praelatione omnium fere gentium consensus non approbasset, nisi publicae utilitati potissimum conduceret: ergo imperium successivum, et cum primogeniti praelatione publicae utilitati conducit.

1110. Ad primum respondemus ne in electivis quidem regnis imperii gubernacula ad illum semper deferri, qui opportunis ad rempublicam feliciter administrandam praesidiis abundet. Non enim qui suffragium ferunt aut adeo prudentes sunt, ut sibi falsa simulatae virtutis specie imponi non patiantur, aut adeo communis boni studiosi, ut nec spe, nec metu, nec odio, nec invidia a recto judicio abducantur. Hinc ad Romanum imperium militum suffragiis, aut principum gratia evecti fuerunt Sergius Galba, Heliogabalus, Maximinus Galerius, Maximianus, ex quibus Galba *major* (1) *privato visus dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii nisi imperasset*, alii vitae turpitudine, atque immanitate Nerones, Caligulas, Domitianos aequarunt.

1111. Ad secundum dicimus, futurum regem non minus parendi quam regnandi disciplina institui, cum ad regium munus, et officium, quemadmodum oportet, ac solet, eruditur. Habet enim parentes, habet magistros, habet paedagogos, quibus obtemperet. Quamobrem satis parere discit, antequam rempublicam attingat, et cogitare potest quid aut noluerit (2) sub alio Principe, aut voluerit, eoque rectius, quod vix dum per aetatem liceat, publicorum consiliorum, et negotiorum fit particeps.

1112. Ad tertium respondemus, incommoda, quae ex regis minoritate rempublica accipere potest, longe minora esse incommodis, quibus regna electiva, et sine primogeniti praelatione sunt obnoxia. Nam ubi reges libero populi, vel optimatum suffragio creantur, nulla fere electio fit, quam intestinae discordiae, et civilia bella non praecedant, aut subsequantur, ac dum interregnum est, publica salus, et incolumitas periclitatur: ubi vero a rege pro libito successor designatur, perpetuae in regia familia

(1) Cornelius Tacitus Historiar. lib. 1. cap. 49.

(2) Idem Tacitus lib. eodem cap. 16. ,, Utilissimusque idem ac brevissimus bonarum, malarumque rerum delectus, cogitare quid aut nolueris sub alio Principe, aut volueris ,,

dissensiones vigent, et populus in contraria studia scinditur ut et antiquarum rerum monumenta, et recentia exempla (1) demonstrant.

ARTICULUS IV.

Utrum in regnis monarchicis potestas legislativa conveniat populo?

1113. Joannes Lockius, ut supra indicatum (2) fuit, principes monarchicos subjicit legibus reipublicae, eisque potestatem legislativam (3) denegat. Roussojus (4) etiam potestatem hanc in quacumque regiminis forma populo tribuit, ac populi adeo propriam esse defendit, ut ab ipso, quamvis velit, in alium transferri minime possit. Neque a Lockio, et Roussojo, si rem intime spectemus, illi discrepant, qui in monarchiis quoque absolutis leges, ut legitime ferantur, in totius nationis Conciliis, quae status appelant, ferendas esse (5) pugnant.

1114. Videtur autem reipsa in regnis etiam monarchicis potestas legislativa populo convenire quia I. in regno etiam monarchico potestas summa est penes populum, et populus est summus princeps: summa (6) enim potestas, cum non sit nisi exercitium voluntatis generalis, alienari non potest, et summus princeps, qui non est nisi ens collectivum, non potest nisi per seipsum repraesentari, ac populus. (7) si alicui se pariturum simpliciter polliceatur, hoc se actu dissolvit, amittit qualitatem populi, et statim ac habet dominum, non existit summus Princeps, et corpus politicum jam tum destruitur; atqui potestas legislativa illi

---

(1) Confer Chrysostomum Javellum Philosophiae civilis Christianae tract. 1. cap. 4. Hieronymum Osorium loc. cit. et Cerboni de jure, et disciplina legum lib. 28. cap. 4. §. 5.

(2) Voluminis hujus pag. 250. not. 5.

(3) Lockio praeiverant Hubertus Languetus, qui sub nomine Stephani Junii Bruti edidit libellum mendacissimum, et seditiosissimum hoc titulo: *Vindiciae contra tyrannos, sive de Principis in populum, populique in Principem legitima potestate*: et Monarchomachi reliqui, quos refellit Guillelmus Barclajus *de Regno, et Regali potestate adversus Buchanarum Brutum Boucherium et reliquos Monarchomachos* praesertim lib. 4. cap. 23.

(4) De Contract. Social. lib. 3. c. 1. „ La puissanace legislative appartient au „ peuple, et ne peut appartenir qu'a lui „ *Potestas legislativa pertinet ad populum et non potest nisi ad illum pertinere.* Confer alia ejusdem testimonia, quae mox referemus.

(5) Vide Antonii Genuensis testimonium voluminis hujus pag. 239. not. 1. allatum.

(6) Roussoius de Contract. Social. lib. 2. cap. 1. „ Je dis donc que la Souveraineté n'etant que l'exercice de la volonté générale ne peut jamais s'aliéner, et que „ le Souverain, qui n'est qu'un étre collectif, ne peut être représenté que par lui „ meme le pouvoir peut bien se transmettre mais non pas la volonté. „

(7) Ibid. „ Si... le peuple promet simplement d'obéir, il se dissout par cet acte „ il perd sa qualité de Peuple; à l'instant qu'il y a un maître il n'y a plus de Sou„ verain, et des-lors le corps politique est détruit. „

convenit, penes quem est potestas summa, et qui est summus princeps: ergo in regnis etiam monarchicis potestas legislativa convenit populo.

1115. II. Juxta pactum (1) fundamentale sola generalis voluntas est, quae obligat voluntates singulares, nec certo constare potest, voluntatem singularem voluntati generali esse conformem, nisi postquam liberis populi suffragiis subjecta fuerit: ergo, ut lex obliget voluntates, necesse est, ut liberis populi suffragiis subjiciatur, ac voluntati generali, quae est sola populi voluntas, conformis esse deprehendatur: atqui hoc posito legislativa potestas etiam in regno monarchico est apud populum: ergo potestas legislativa etiam in regno monarchico apud populum est.

1116. III. Sancire conditiones (2) associationis civilis pertinet ad populum, qui associatur: leges autem proprie sunt conditiones associationis civilis: igitur leges sancire pertinet ad populum.

1117. IV. Qui imperat (3) hominibus non debet imperare legibus, aliter leges, ministrae ipsius cupiditatum, ejusdem injustitias saepe perpetuarent: sed in regno monarchico, rex imperat hominibus: ergo non debet imperare legibus: ergo potestas legislativa apud Regem manere non debet, sed apud populum.

1118. V. Populus (4) est, qui legibus subditur; sed leges condendae sunt ab eo, qui legibus subditur; ergo leges condendae sunt a populo: ergo etiam in regno monarchico potestas legislativa convenit populo.

---

(1) Ibid. cap. 7. „ Celui qui redige les loix n' a donc ou ne doit avoir aucun droit législatif, et le Peuple même ne peut, quand il le voudroit, se dépouiller de ce „ droit incommunicable parce que selon le pacte fondamental, il n' y a que la vo„ lonté générale qui oblige les particuliers et qu'on ne peut jamais s' assurer qu' une „ volonté particuliere est conforme á la volonté générale, qu' aprés l' avoir soumise „ aux suffrages libres du Peuple „ *Igitur qui leges scribit, nec habet, nec habere debet jus illum legislativum, et populus ipse nequit, etsi vellet incommunicabili hoc jure se exuere, quia juxta pactum fundamentale non est nisi voluntas generalis, quae obliget voluntates singulares, nec certo umquam constare potest voluntatem singularem generali voluntati esse conformem, nisi postquam liberis populi suffragiis subjecta fuerit.*

(2) Ibid. cap. 6. „ Les Loix ne sont proprement que les conditions de l' association civile. Le Peuple soumis aux loix, en doit être l'auteur; il n' appartient qu' á ceux qui s' associent, de régler les conditions de la société „. *Leges proprie non sunt, nisi civilis associationis conditiones. Populus legibus subjectus, earum esse auctor debet: ad illos tantum, qui societatem ineunt, praescribere societatis conditiones spectat.*

(3) Ibid. cap. 7. „ Si celui qui commande aux hommes ne doit pas commander „ aux loix, celui qui commande aux loix ne doit pas non plus commander aux hom„ mes, autrement ses loix, ministres de ses passions, ne feroient souvent que perpétuer ses injustices „ *Si qui hominibus imperat non debet imperare legibus, qui imperat legibus, non debet imperare hominibus; aliter leges ministrae ipsius cupiditatum eiusdem injustitias saepe perpetuarent.*

(4) Vide hujus pag. not. 2.

Prop. In regno Monarchico potestas legislativa convenit Regi, non Populo.

1119. Prob. rationibus S. Thomae. Prima ratio. Lex (1) proprie, primo, et principaliter respicit ordinem ad bonum commune; ergo ad illum pertinet condere legem, ad quem pertinet ordinare ad bonum commune: in regno autem monarchico ordinare ad bonum commune pertinet ad regem; ergo ad regem pertinet legem condere, ergo in regno monarchico potestas legislativa convenit regi, non populo.

1120. Altera ratio. Lex (2) debet habere vim coactivam ad hoc quod efficaciter inducat ad virtutem: igitur solius ejus est leges facere, qui habet vim coactivam: atqui in regno monarchico vim coactivam habet rex, non populus, quia poenas infligere regis est, non populi: igitur in regno monarchico regis est, non populi leges facere.

1121. Tertia ratio. Finis, (3) quem potissimum intendit legislator civilis, est pacem servare inter cives. Igitur ad illum spectat civiles leges ferre, ad quem cura pacis civium spectat. Cura autem pacis civium in regno monarchico spectat ad regem, non ad populum: ergo leges ferre ad regem, non ad populum spectat.

1122. His adde legum imponendarum officium inter munera regis propria (4) recenseri, et peccare (5) populum, qui legem a principe editam absque ulla causa non recipit: at vero legum imponendarum officium inter munera Regis propria non recenseretur, nec peccaret populus, qui absque ulla causa legem a principe editam non reciperet, si in regno monarchico potestas legislativa apud regem non esset, sed apud populum: ergo in

(1) S. Thomas 1. 2. q. 90. art. 3. in corp.

(2) Ibid. in Resp. ad 2. (3) Quod lib. 3. art. 25. in corp.

(4) Plato in Dialogo, qui inscribitur *Politicus* ,, Scimusque oportere civilem virum, ac bonum latorem legum solum regia musa posse hoc litis inserere, qui recte disciplinae, ut decet participes sunt ,, Aristoteles lib. 10. Ethic. cap. ultimo ,, In paterno quidem jussu, nulla satis magna vis, aut necessitas inest, neque omnino in unius viri jussu, nisi sit rex, aut regi similis, lex autem vim habet ad ,, cogendum valentem ,, Philo de vita Moysis lib. 2. ,, Regis officium est iubere, quae ,, oportet fieri, et vetare, a quibus abstinere decet: caeterum jussio faciendorum, et ,, interdictio cavendorum proprie ad legem pertinet. ,, Plutarchus in Comment. de doctrina Principis ,, Justitia quidem legis est finis. Lex autem Principis opus ,, Vide etiam si libet, Clementem Alexandrinum Stromat. lib. 1. cap. 14., S. Basilium homil. in Princ. Proverbior. num. 2. et alios, a quibus recensendis supersedeo.

(5) Inter propositiones ab Alexandro VII. anno 1665. die 24. Septembris damnatas haec num. XXVII. legitur ,, Populus non peccat, etiamsi absque ulla caussa non ,, recipiat legem a Principe promulgatam ,, Adeatur Milante Exercitat. 27. in propos. proscriptas ab Alexandro VII.

regno monarchico potestas legislativa apud regem est, non apud populum.

1123. Ad primum negamus majorem. Etenim monarchia, ut diximus, (1) est respublica, in qua suprema regiminis auctoritas apud unum, et quidem solum manet. Ubi autem potestas summa est penes populum, et populus est summus princeps; suprema regiminis auctoritas apud totam multitudinem residet. Quamobrem omnino repugnat in regno monarchico summam potestatem esse penes populum, et populum esse summum principem, nisi monarchiae nomine non unius principatum, ut ipsa monarchiae notio postulat, sed unius ministerium, ut Roussojus perverse (2) vult, intelligamus. Roussojus enim monarchiam vocat rempublicam, in qua regimen uni alicui a populo committitur, ita ut rex non sit populi princeps, sed minister; quod receptae ab omnibus monarchiae definitioni adversatur.

1124. Ad argumenta autem ex Roussojo allata dicimus, quod od ea si quid probarent, non probarent in regno, juxta veram, germanamque notionem monarchico, summam potestatem penes populum esse, et populum esse summum principem, sed nullum esse legitimum regimen monarchicum (3) posse. Verum nihil probant. Etenim primo Roussojus sibi sumit, quae vult, non quae illi ab aliis concedantur, aut concedi oporteat. Quis enim Roussojo dat, vel quibus ille rationibus ostendit; summam potestatem non esse nisi exercitium voluntatis generalis, eamque alienari non posse: summum principem non esse nisi ens collectivum, neque posse nisi per seipsum repraesentari: ac populum, si alicui simpliciter

---

(1) §. 1091.

(2) De contract. social. lib. 3. cap. 1. „ Qu' est ce donc que le Gouvernement ? „ Un corps intermédiaire établi entre les Sujets et le Souverain pour mutuelle cor- „ respondance, chargé de l' execution de loix, et du maintien de la liberté, tant civi- „ le, que politique. Les Membres de ce corps s' appellent Magistrats ou *Rois* c' est- „ à-dire, *Governeur*. „ *Quid igitur est regimen? Corpus medium inter subditos, et supremum Principem constitutum, ut sibi mutuo congruant, cui executio legum, et conservatio libertatis tam civilis, quam politicae est imposita: membra huius corporis oppellantur Magistratus, aut Reges, idest Gubernatores.* Et paulo post „ „ *j'* appelle donc *Gouvernement* ou suprême administration, l' exercice légitime de „ la puissance exécutive, et Prince ou Magistrat, l' homme ou le corps chargé de „ cette administration „. *Igitur regimen aut supremam administrationem voco exercitium legitimum potestatis executivae, et principem, seu Magistrotum hominem aut corpus, cui haec administratio est imposita.* Et cap. 3. Le souverain... peut con- „ centrer tout le Gouvernement dans les mains d' un Magistrat unique, dont tous „ les autres tiennent leur pouvoir. Cette troisiéme forme est la plus commune, et „ s' appelle *Monarchie* ou Gouvernement Royal „. *Supremus Princeps.... potest veluti in centro collocare totum regimen in manibus unici Magistratus, a quo omnes alii potestotem suam accipiant. Haec tertia forma est magis communis, et nuncupatur Monarchia, aut regimen regale.*

(3) Hoc velle Roussoium, qui eius Opus de contractu sociali percurrit, continuo perspicit.

se pariturum polliceatur, hoc se actu dissolvere, amittere qualitatem populi, et statim ac habet Dominum, non existere summum principem, et corpus politicum jam tum destrui? Deinde in Democratia ipsa dumtaxat per magistratus, repraesentatores, ac Deputatos potestas summa exerceri, status administrari, et de gravioribus negotiis, si imperii fines latius pateant, decerni, legesque ferri queunt, nec ulla constitui potest civitas, nisi sint, qui gubernacula imperii teneant, iisque cives simplicem (1) obedientiam spondeant, atque in civitate populari, imperii gubernaculis ab populo ad paucos optimates, vel ad unum translatis forma civitatis mutatur, si quidem ex Democratia, fit Aristocratia, aut Monarchia, non ipsa civitas interit. Etenim *respublica res est populi, cum bene ac juste geritur sive ab uno rege, sive a paucis optimatibus, sive ab universo populo*, ut Cicero (2) vere sapienterque tradidit. Igitur quae Roussojus arripit, falsa sunt, et absurda. Postremo ex Roussojo 1. potestas transmitti (3) potest, non autem voluntas. 2. qua ratione (4) potestas summa est inalienabilis, eadem est indivisibilis. 3. populus Romanus (5) legislativam auctoritatem, et supremam vim regiminis ad Decemviros detulit, quin populus esse desierit. Haec vero et cum superioribus ejus pronunciatis, et secum ipsis pugnant. Nam si potestas transmitti potest, non autem voluntas, primo potestas summa non erit exercitium voluntatis generalis: nam ille, cui haerebit, generali voluntate instructus non erit; deinde nec inalienabilis erit, nec indivisibilis: non inalienabilis, quod enim transmitti potest, potest alienari: non indivisibilis, quia auctoritate legislativa ab auctoritate exequutiva sejuncta, suprema potestas dividatur necesse est; cum-

---

(1) Simplicem obedientiam opponimus obedientiae conditionalae, qualem Roussoius statuit a Populis dumtaxat promissam esse Regibus, aut Optimatibus, et promitti posse. Hanc enim formulam in edendo fidelitatis iuramento adhibitam fuisse, atque adhibendam esse censet: *Polliceor me pariturum tamdiu, quamdiu recte gubernabor, ac mihi ius iudicandi, rectene an secus guberner, reservo.*

(2) Cicero loc. cit. pag. 683. not. 3. (3) Vide pag. 522. not. 6.

(4) De contract social lib. 2. cap. 2. „ Par la meme raison que la Souveraineté „ est inalienable, elle est indivisible „

(5) Ibid cap. 7. „ Rome dans son plus bel âge vit renaître en son sein tous les „ crimes de la tyrannie, et se vit prete á perir, pour avoir réuni sur les memes té„ tes l'autorité legislative, et le pouvoir souverain. Cependant les Decemvirs eux-memes ne s' arrogerent jamais le droit de faire passer aucune loi de leur seule autorité. *Roma in ipso aetatis flore vidit iterum in suo sinu nasci omnia tyrannidis crimina, et se proximam morti conspexit, quod iisdem hominibus auctoritatem legislativam, et supremam potestatem contulisset, et tamen Decemviri ipsi numquam sibi ius legem ullam propria sua auctoritate iubendi arrogarunt.* Jam vero populus, qui se proximum morti conspicit, nondum occubuit. Qui autem non occubuit, populus esse non desiit. Igitur Populus Romanus auctoritate legislativa, et suprema vi regiminis ad Decemviros delata, populus esse non desiit. Ac ne illud quidem, quod sibi demonstrandum proponit, exemplo Decemvirorum ostendere Roussojus potest. Etenim ex Livii narratione histor. lib. 3. educitur, non ex conjunctione utriusque

que nihil factum fuerit, quod fieri repuguet, ex quo populus Romanus legislativam auctoritatem, et supremam vim regiminis ad decemviros detulerit, quin populus esse desierit, consequens est, non modo potestatem, sed etiam voluntatem transferri posse, neque jure leges sanciendi, quod est voluntatis, et jure gubernandi, quod est potestatis, a populo ad paucos, aut ad unum (par enim est ratio) translatis, politicum corpus jam tum destrui. Cum igitur argumenta, quibus labefactare monarchias Roussojus conatur, nullius sint ponderis; nam ex propositionibus temere sumptis, falsis, absurdis, et pugnantibus nihil concludi potest; manet in regno monarchico potestatem summam penes regem esse, non penes populum et regem non populum esse summum principem, atque adeo Regi non populo legislativam potestatem convenire.

1125. Ad secundum dicimus, pactum illud fundamentale de lege populi suffragiis subjicienda in regimine democratico locum habere, non in regimine monarchico, in quo generali voluntate decretum censetur, quod rex, qui est persona publica singulorum subditorum voluntates in sua complenciens, in his, quae ad commune bonum reipublicae pertinent, decreverit.

1126. Ad tertium respondemus, leges eatenus civilis associationis conditiones appellari posse, quatenus sunt regula, et mensura actuum civium ex quibus societas coalescit. Iam vero regulam, et mensuram actuum civium praescribere illius est, qui supremum in civitate imperium obtinet. Cum igitur in regno monarchico rex, non populus supremo imperio potiatur, regis est, non populi leges sancire.

1127. Ad quartum negamus majorem. Nam qui caret potestate leges ferendi, latasque, ubi opus fuerit, exponendi, mitigandi, abrogandique, ac privatos cives legibus solvendi, imperium exercere in homines, ut decet, non potest. Salus enim publica saepenumero requirit, (1) ut aliqua de novo statuantur,

---

potestatis legislativae, et executivae sed ex imperii sine provocatione delati abusu profectam tyrannidem, qua Decemviri Romanam Rempublicam vexarunt. Nam laeta ejus Magistratus initia fuisse, ac Decemviros integro anno summa intra ipsos concordia, summa adversus alios aequitate, ac moderatione reipublicae praefuisse Livius testatur. Itaque frustra ad exemplum Decemvirorum Roussojus provocat, ut evincat Reipublicae perniciosum esse, ut una persona, vel corpus utraque illa auctoritate potiatur. Falso quoque scribit ibid. „ Quand Lycurgue donna des Loix á sa patrie, il commença par „ abdiquer la royauté „ *Lycurgus leges patriae suae daturus a regiae dignitatis abdicatione initium duxit.* Lycurgus enim, ut refert Plutarchus in Lycurgo, dumtaxat „ regnavit priusquam uxorem fratris constaret esse praegnantem, simul atque „ id fuit perspicuum, declaravit regnum ad infantem, si filius esset, spectare, interim regnum tutorio nomine administravit „ ac deinde cum in invidiam vocaretur, perinde ac si insidias regi machinaretur, quo regnum invaderet „ veritus incerta casus statuit suspicionem declinare peregrinatione, et dum fratris filius adolevisset, regnique genuisset successorem, vagari. „

(1) Vide S. Thomam 1· 2· q. 91. art. 3. et quaest. 95. art. 1. tom q. 97. art 1. et 4.

quaeque statuta sunt vel explicentur, si obscura, vel certis limitibus coerceantur, si nimis vaga, vel aboleantur, si inutilia, aut perniciosa evadant. Neque vero est verendum, ne leges ministrae principis cupiditatum sint, ejusque injustitias perpetuent. Etenim lex nulla habere vim legis potest, si justa non sit. Leges autem justae ministrae cupiditatum esse, et injustitias perpetuare non possunt. Quod si adimenda esset principi potestas leges ferendi, exponendi, mitigandi, abrogandi, inconsulta republica, propterea quod ea in publicam perniciem uti aliquando posset, adimenda potiori jure esset potestas exequtiva legum, cum frequentius hac, quam illa principes abusi (1) fuerint.

1127. Ad quintum negamus minorem. Lex enim est superioris ad inferiorem. Hinc in ipso democratico regimine, cum leges a tota multitudine feruntur, ab ipsa non quatenus subest, sed quatenus praeest, feruntur. Huc accedit, quod si leges in perfecta communitate a populo faciendae essent, quia populus legibus subditur, pari ratione in domestica societate a filiis, et famulis, non a patre familias, vel domino praecepta essent ferenda, quo nihil absurdius dici, aut excogitari (2) potest.

ARTICULUS V.

Utrum liceat insurgere in principem si tyrannice imperet?

1129. Tyranni (3) nomen, quod initio de omnibus, qui ple-

---

(1) Hoc ex historiis constat. Legimus enim a pessimis Principibus optimas leges editas. Ut de aliis taceam. Domitianus imperator non minus immanitate, quam libidine notatus, legem Juliam de adulteriis restituit, gravissimas poenas in feminas, potissimum ingenuas, et nobiles, quae violatae pudicitiae convincerentur, decrevit, et Eunuchos fieri prohibuit, quod in deliciis dominarum suarum esse consuevissent. Hinc de illo Martialis lib. 6. Epigr. 2.

„ *Lusus erat sacrae connubia fallere tedae :*
„ *Lusus et immeritos exsecuisse mares.*
„ *Utraque tu prohibes, Coesar, populisque futuris*
„ *Succuris, nasci quos sine fraude jubes.*
„ *Nec spado jam, nec moechus erit te praeside quisquam*
„ *At prius (o mores) et spado moechus erat.*

Et Epig. 3. „ *Plus debet tibi Roma, quod pudica est.* „

(2) Alio argumento ducto ex ejus systemate Roussojus premi potest. Nimirum ipse de Contract Social. lib. 2. cap. 2. not. e. scribit „ Pour qu' une volonté soit générale, il n'est pas toujours nécessaire qu' elle soit unanime : mais il est nécessaire „ que toutes les voix soient comptées ; toute exclusion formelle rompt la généralité. „ *Ut voluntas generalis sit, non semper oportet, ut sit unanimis, sed oportet, ut suffragia omnia numerentur; quaelibet formalis exclusio generalitatem frangit.* Igitur in ferendis legibus omnium, qui rationis compotes forent, exquirenda judicia, et suffragia essent. Hoc autem in Monarchia, qualis est Monarchia Galliarum, Hispaniarum, etc. quo tandem modo fieri posset? De re autem ipsa consulantur, si placet, Interpretes S. Thomae in 1. 2 quaest. 90. art. 3. Javellus Politicae Christianae tract. 6. part. 1. cap. 2. Cerboni de jure, et legum disciplina lib. 26. cap. 2. § 3. alii.

(3) Tyranni nomen, quod Svidas nom. *Tyrannus* a Tyrhenis fluxisse tradit S. Thom. Opusc 20. de Regim. Prin. l. 1. c. 1. a fortitudine derivatum, ac initio potentibus

nam in subditos potestatem obtinebant, usurpabatur, deinde usurpari de illis tantum coepit, qui vel principatum nullo jure invasissent, vel principatum jure partum non ad publicam, sed ad privatam utilitatem (1) administrarent, vel principatum, et contra fas occupassent, et ad proprium commodum gererent; ex quibus primi *titulo*, alii *administratione;* postremi et *titulo*, *et administratione* tyranni appellantur.

---

quibusque tributum censet, scribens. „ Si regimen injustum per unum tantum fiat, quia „ sua commoda ex regimine quaerat, non autem bonum multitudinis sibi subjectae, „ talis rector tyrannus vocatur, nomine a fortitudine derivato, quia scilicet per potentiam opprimit, non per justitiam regit: unde et apud antiquos potentes quique „ tyranni vocabantur „. Ac reipsa quidem nomen istud apud veteres commune fuisse omnibus, qui plenam in subditos potestatem obtinebant liquet ex testimoniis, quae afferunt celebriores Lexicographi, ut Henricus Stephanus, Facciolatus, alii vac. *Tirannus*. In sacris quoque litteris tyranni nomen quandoque pro *Rege*, *Principe*, *Regio procere*, vel *praefecto* usurpatur, veluti Ester. cap. 6. ver. 9. et Danielis cap. 1. ver. 3. Cornelius Nepos in *Miltiade*. „ Miltiades multum in imperiis, Magistratibusque versatus non videbatur posse esse privatus, praesertim cum consuetudine ad imperii „ cupiditatem trahi videretur. Nam Chersonesi omnes illos, quos habitarat annos, perpetuam obtinuerat dominationem, tyrannusque fuerat appellatus, sed justus, non enim „ erat vi consecutus, sed suorum voluntate, eamque potestatem bonitate retinuerat. „ Omnes autem et habentur, et dicuntur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea „ civitate, quae libertate usa est „.

Ist Plato in Dialogo, qui *Politicus* inscribitur „ H. Quin etiam quoties unus secundum leges dominatur, scientem illum imitatus, regem vocamus, non distinguentes nomine illum, qui scientia solus imperat ab eo, qui opinione secundum leges solus etiam dominatur. S. Ita videtur. H. Nonne igitur si unus vera illa scientia praeditus imperat, idem nomen, hoc est regium habet, nec alio cognomento appellatus? „ Nam ex quinque nominibus gubernationum civilium, quas narravimus, unum solum hoc „ erat. S. Videtur. H. quid porro? quoties neque ex lege, neque ex more quispiam dominatur, simulatque scire se, et praeter leges rectius, hoc ita fieri oportere, inest autem libido, et ignorantia quaedam, quae imitationem ejusmodi inducit, an non vir „ talis tyrannus est appellandus? S. Et maxime quidem. H. Hac ratione rex existit, „ ut diximus, et tyrannus. „ Aristoteles quoque de republica lib 3. cap. 7. haec habet. „ Consuevimus autem appellare unius principatum, eum qui utilitati communi consulit, regnum. „ Deinde aliquibus interpositis: „ Tyrannis... monarchia est, seu unius imperium ad ejus, qui solus imperat, utilitatem spectans. „ Et Ethicorum ad Nicomacum lib. 8. juxta translationem Argyropoli fol. 110. col. 4. „ Transgressio... „ regni quidem tyrannia est. In utraque enim unus est princeps. Sed inter sese plurimum differunt; nam tyrannus quidem suum, Rex autem eorum, qui ab ipso regnuntur, considerat commodum. Non est enim rex, nisi sit ex sese sufficiens, et bonis „ omnibus antecellat; talis autem nullius indiget rei. Non ergo suas ipse, sed eorum, qui reguntur, utilitates considerat. Qui namque talis non est, forte potius „ quidam est princeps, quam rex. Tyrannis autem est contraria regno: suum namque bonum sequitur ipse tyrannus, quo magis patet ipsam esse pessimam. Pessimum enim id est contrarium optimo. Fit autem in tyrannidem ex regno transgressio. Tyrannis enim ejus principatus est pravitas, et in quo unus est princips, „ pravus autem rex fit tyrannus „ Quem locum S. Thomas in Comment. in eum librum lect. 10. ita exponit; „ Dicit quod transgressio, sive corruptio regni vocatur „ tyrannis; et hoc manifestat primo quidem per hoc, quod genere conveniunt. „ Ambo enim sunt Monarchiae, id est principatus unius; sicut enim in regno principatur unus, ita et in tyrannide. Secundo assignat differentiam eorum ad invicem, et dicit, quod plurimum differunt, et ex hoc apparet, quod sunt con-

1130. Principum autem, ad quos imperium jure pervenerit, sed qui illud tyrannice regant, genus est triplex. Primum illorum, quibus respublica, vel electores ea lege imperium deferunt, ut si princeps delata sibi potestate abutatur, redigi in ordinem, et pro culparum modo puniri a republica, vel electoribus queat,

---

,, traria; contraria enim sunt quae plurimum differunt, et in eodem genere. Hanc au-
,, tem differentiam manifestat dicens, quod tyrannus intendit in suo regimine, quod est
,, utile sibi ipsi. Rex autem intendit quod est utile subditorum, et hoc probat per
,, hoc, quod non potest vere dici rex, qui non per se est sufficiens ad regendum, ut
,, scilicet sit superexcellens in omnibus bonis et animae, et corporis, exteriorum re-
,, rum, ut sit dignus, et potens ad principandum. Cum autem talis sit non indiget
,, aliquo, et ideo non intendet ad utilitatem suam, quod est indigentium; sed ad hoc,
,, quod bene faciat subditis, quod est superabundantium; ille enim, qui non est talis,
,, scilicet superexcellens in omnibus bonis, magis potest dici clerotes, quasi sorte as-
,, sumptus ad principandum, quam rex. Sed tyrannus se habet per contrarium ad re-
,, gnum, quia quaerit bonum sibi, unde patet, quod ipsa corruptio est pessima, pes-
,, simum enim est contrarium optimo. Transgreditur autem aliquis ex regno quod est
,, optimum, sicut dictum est, in tyrannidem, quae nihil est aliud, quam pravitas mo-
,, narchiae, et principatus unius; et rex quando sit malus dicitur tyrannus, unde pa-
,, tet, quod tyrannis est pessima. ,, Ceterum quod Aristoteles dicit a tyranno quidem
suum, a rege autem eorum, qui ab ipso reguntur, considerari commodum, ita accipien-
dum est, ut rex sit, qui *praecipue in populi salutem respicit: secundo vero loco suam
ipsius salutem et utilitatem curat; neque enim plerumque potest rempublicam
tueri, nisi saluti suae prospiciat: tyrannus, qui omnia consilia ad suam utilitatem,
atque libidinem dirigit: deinde vero quia non potest ille bonis omnibus abundare,
nisi in populo non omnino perdito dominetur, secundo loco populi totius incolu-
mitati interdum prospicit*, veluti Hieronymus Osorius de reg. institut. et discipl. lib.
3. monet. Hanc enim Aristotelis mentem esse liquet cum ex aliis ejusdem testimoniis,
tum ex lib. 3. Politicorum lect. 5. ubi ex Leonardi Aretini versione exposito discrimi-
ne, quod intercedit inter varios dominationis modos inquit: ,, Constat igitur, quod
quaecumque Respublicae ad communem utilitatem intendunt, hae rectae sunt secundum
,, simpliciter justum. Quaecumque vero ad propriam eorum, qui praesunt utilitatem
,, solum, aberrant, suntque omnes rectarum rerum publicarum transgressiones, et
,, labes; gubernantur enim quasi a dominis. Civitas autem est liberorum societas. ,,
Ad quae S. Thomas: ,, Concludit ex dictis distinctionem rectarum politiarum ab inju-
,, stis. Cum enim ita sit quod principatus liberorum sit ordinatus ad utilitatem sub-
,, ditorum, manifestum est, quod in quibuscumque politiis principes intendunt com-
,, munem utilitatem, illae sunt rectae politiae secundum justitiam absolutam; in quibus-
,, cumque vero politiis intenditur sola utilitas principantium, illae sunt vitiatae, et
,, corruptiones quaedam rectarum politiarum; non enim in eis est justum simpliciter,
,, sed justum secundum quid ut infra dicetur; principantur enim dominative civi-
,, tati utentes civibus sicut servis ad suam utilitatem; et hoc est contra justitiam quia
,, civitas est communitas liberorum, servus enim non est civis, ut supra dictum est ,,.
Quae cum ita sint errat Roussojus, qui de Contract. Social. lib. 3. cap. 10 scribit ,, Dans
,, les sens vulgaire, un tyran est un Roi, qui gouverne avec violence, et sans egard à
,, la Justice et aux loix. Dans le sens précis un tyran est un particulier qui s'arro-
,, ge l'autorité Royale sans y avoir droit. C'est ainsi que les Grecs entendoient ce mot
,, de tyran; ils le donnoient indifféremment aux bons, et aux mauvais Princes dont l'au-
,, torité n'etoit légitime. Ainsi tyran et usurpateur sont deux mots parfaitement Synony-
,, mes. Et not. 2. ,, Il est vrai qu'Aristote, *Mor. Nicom.* lib. VIII. cap 10. distingue le
,, tyran du Roi, en ce que le premier gouverne pour sa propre utilité, et le second
,, seulement pour l'utilité, des Sujets; mais outre que généralement tous les Auteurs
,, Grecs ont pris le mot tyran dans un autre sens, comme il paroit surtout par le
,, Hiéron de Xénophon, il s'ensuivroit de la distinction d'Aristote que depuis le com-
,, mencement du monde il n'auroit pas encore existe un seul Roi ,, *Proprie tyran-*

cujusmodi Lacedemoniorum (1) reges erant. Alterum eorum, qui alicui principi subduntur, ut Dejotarus, Herodes, Archelaus, alii, quos in una potestate Senatus, populusque Romanus, tum Romani Imperatores habuerunt. Tertium illorum, qui neque reipublicae, neque ulli politico principi sunt obnoxii.

1131. Tyrannis (2) pariter tolerabilis esse potest, veluti cum princeps in republica gerenda ita abutitur jure suo, ut totius rei-

---

nus est singularis persona, quae regiam auctoritatem nullo jure sibi arrogat. Hoc sensu Graeci vocem hanc tyrannus intellexerunt: illi indiscriminatim bonos, et malos principes, quorum legitima auctoritas non erat, hoc nomine appellabant. Ita tyrannus, et usurpator duo nomina sunt plane synonima. Deinde: *Aristoteles quidem Mor. Nicam. lib. VIII. cap. 10. hoc discrimen ponit inter tyrannum, et regem, quod primus ad proprium suum commodum gubernet; alter vero dumtaxat ad commodum suorum subditorum. Verum praeterquam quod Auctores omnes Graeci alio sensu tyranni nomen usurparunt, uti ex Xenophontis Hierone potissimum constat, Aristotelicae distinctionis consequens esset, ne unum quidem ab orbe condito regem extitisse* errat, inquam, Roussojus, dum haec scribit. Nam 1. Graeci non solum principes sive bonos, sive malos, quorum legitima non esset auctoritas, tyrannos appellarunt, sed etiam illos, qui jure adepti imperium fuerant, et quidem initio, eos etiam, qui juste imperium administrarent; deinde vero, eos qui illud ad libidinem gererent. 2. Aristoteles minime vult a rege ita ad commodum subditorum suorum imperium administrari debere, ut nullam sui cunque commodi rationem habeat. Hinc ex discrimine, quod inter tyrannum, ac regem ponit, illud non consequitur, nullum ab orbe condito ad nos usque regem extitisse.

(1) Hinc Cornelius Nepos in Agesilao: „ Mos est . . . a majoribus Lacedaemoniis „ traditus, ut duos haberent semper Reges nomine magis, quam imperio „. Nam ita „ Ephoros Theopompus opposuerat regibus: ut reges Ephororum potestati subditi essent. „ Itaque Nepos idem de Pausania in ejus vita: „ Id post quam Lacedaemonii „ resciverunt, legatos ad illum cum scytala miserunt, in quo more illorum erat scri„ ptum, nisi domum reverteretur, se capitis eum damnaturos. Hoc nuntio motus spe„ rans se etiam pecunia, et potentia instans periculum posse depellere, domum rediit. „ Huc ut venit ab Ephoris in vincula publica conjectus est. Licet enim legibus eo„ rum cuivis Ephoro hoc facere regi. „ Vide Carolum Deninam Istoria Politica, e letteracia della Grecia lib. 3. cap. 4.

(2) Tyranni notas recensent Bartolus in tract de Tyrannia num. 28. Lipsius Civilis Doctrinae lib 6. cap. 5., et alii, quos indicat Arnisaeus in Comment. Cit. de auctoritate Principis cap. 4. § 9. ubi praecipuas ex illis proponit, recitatis carminibus Claudiani de Bello Gildonico vers. 166. seqq.

Instat terribilis vivis, morientibus haeres,
Virginibus raptor, thalamis obscoenus adulter:
Nulla quies. Oritur praeda cessante libido,
Divitibusque dies, et nox metuenda maritis,
Quisquis vel locuples, pulchra vel conjuge notus
Crimine pulsatur falso; si crimina desunt,
Accitus conviva perit.

Et ver. 125 seqq.

. . . Si quiquam vultu praesentia damnet,
Liberiusve gemat, dapibus crudelis in ipsis
Emicat ad nutum stricto mucrone minister.

Et de IV. Consulatu Honorii vet 290. seqq.

. . . . sors ista tyrannis
Convenit: invideant claris, fortesque trucident,
Muniti vivant gladiis, septique venenis,
Ancipites habeant arces, trepidique minentur.

publicae salus, ac tranquillitas non periclitetur; aut intolerabilis, cum nimirum inaudita crudelitate, ac barbarie princeps subditos universos opprimit, affligit ac vexat.

1132. In tyrannum titulo, sive dum principatum occupare conatur, sive dum principatum nullo jure occupatum regit, nisi libero consensu aut populi in Democratia, aut Optimatum in Aristocratia, aut Regis, cujus erat dominium, quod invasit, in Monarchia, legitimus princeps evaserit, publica auctoritate (1) agi posse, nemo est qui non fateatur. „ Qui enim per violentiam dominium surripit, non efficitur vere praelatus vel dominus: ideo „ cum facultas adest, potest aliquis tale dominium repellere: nisi „ forte postmodum dominus verus effectus sit vel per consensum „ subditorum „ vel per auctoritatem superioris „ ut scribit (2) S. Thomas. Pari modo, veluti idem S. Doctor (3) tradit „ si ad jus „ multitudinis alicujus pertineat sibi providere de rege, non iniuste „ ab eadem rex institutus potest destitui, vel refraenari ejus potestas, si potestate regia tyrannice abutatur. Nec putanda est talis „ multitudo infideliter agere tyrannum destituens etiam si eidem in „ perpetuum se ante subjecerat: quia hoc ipse meruit in multitudinis regimine se non fideliter gerens, ut exigit regis officium, „ quod ei pactum a subditis non reservetur. Sic romani Tarquinium superbum, quem in regem susceperant, propter ejus, et „ filiorum tyrannidem a regno ejecerunt substituta minori, scilicet consulari potestate. Sic etiam Domitianus, qui modestissimis Imperatoribus Vespasiano patri, et Tito fratri ejus „ successerat, dum tyrannidem exercet, a senatu romano interemptus est, omnibus, quae perverse romanis fecerat, per

---

Tum subdit: „ Haec et multa id genus congregant Bodinus 2 de Republ. cap. 4. „ et ex eo Althusius cap. 14. Polit... Gregor. Richt. post axiom. Polit. 91. et ex eo „ Hoenon. Disp. Polit. 9. ar. n. 55. ad n. 43. Verum si hae notae simul sumptae constituunt tyrannum, non aliter de tyranno philosophandum est, atque de Republ. „ Platonis, aut optimo viro Aristotelis, aut Oratore Ciceronis, aut Architecto Vitruvii. Nam sicut ideae horum quidem depingi possunt, res ipsa vero in rerum natura non invenitur, tam propter imperfectionem humanam, quam propter incertam vicissitudinem omnia turbantis fortunae; ita nec perfectus, et omnibus iis numeris absolutus tyrannus per rerum seriem subsistere potest, quia tot mala tum „ seipsa mutuo, tum subiectum quod inumbrant, destruerent! Fingitur enim Tyrannus, quasi scopolis malorum, et summum malum seipsum destruere dicunt „ Philosophi. Si vero separatim sumptae notae, vel singulae constituunt tyrannum, „ vel quaedam simul coacervatae, prout Antimachiavelius praecipuas colligit ex Bartolo, quotus quisque principum Reipublicae praeerit, cui non iure secundum hanc „ opinionem nomen tyranni inducere? „

(1) Hoc perpetuo S. Thomas docuit, ut ex ejus testimoniis, quae paulo post afferemus, educitur. Itaque per summam injuriam ad illum, tamquam sententiae suae patronum, provocant, qui privatis tyrannum titulo invadendi: ac necandi potestatem faciunt.

(2) In Lib. Sentent. dist. 44. quaest. 2, a. 2. in corp.

(3) Opusc. 20. lib. 1. cap. 6.

„ senatus consultum juste, et salubriter in irritum revocatis. „ Quo factum est ut Beatus Joannes Evangelista dilectus Dei di-„ scipulus, qui per ipsum Domitianum in Pathmos Insulam fue-„ rat exilio relegatus, ad Ephesum per senatus consultum re-„ mitteretur. Si vero ad jus alicuius superioris pertineat mul-„ titudini providere de rege; expectandum est ab eo remedium „ contra tyranni nequitiam. Sic Archelai, qui in Judaea pro „ Herode patre suo regnare jam coeperat, paternam malitiam „ imitantis, Judaeis contra eum querimoniam ad Caesarem Augu-„ stum deferentibus, primo quidem potestas diminuitur, ablato „ sibi regio nomine, et medietate regni sui, inter duos fra-„ tres suos divisa: deinde, cum nec sic a tyrannide compesce-„ retur, a Tiberio Caesare relegatus est in exilium apud Lug-„ dunum Galliae civitatem „.

1133. Demum „ si non (1) fuerit excessus tyrannidis uti-„ lius est remissam tyrannidem tolerare ad tempus, quam contra „ tyrannum agendo multis implicari periculis, quae sunt gravio-„ ra ipsa tyrannide. Potest enim contingere, ut qui contra ty-„ rannum agunt, praevalere non possint, et sic provocatus ty-„ rannus magis desaeviat. Quod si praevalere quis possit adver-„ sus tyrannum, ex hoc ipso proveniunt multoties gravissimae „ dissensiones in populo, sive dum in tyrannum insurgitur, sive „ dum post dejectionem tyranni erga ordinationem regiminis mul-„ titudo separatur in partes. Contingit etiam, ut interdum, dum „ alicujus auxilio multitudo expellit tyrannum, ille potestate ac-„ cepta tyrannidem arripiat, et timens pati ab alio, quod ipse „ in alium fecit, graviori servitute subditos opprimat. Sic enim „ in tyrannide solet contingere, ut posterior gravior fiat quam prae-„ cedens, dum praecedentia gravamina non deserit, et etiam ipse „ ex sui cordis malitia nova excogitat. Unde Siracusis quondam „ Dionysii mortem omnibus desiderantibus, anus quaedam, ut „ incolumis, et sibi superstes esset, continue orabat: quod ut „ tyrannus cognovit, cur hoc faceret, interrogavit. Tum illa, „ puella, inquit, existens cum gravem tyrannum haberemus, „ mortem ejus cupiebam, quo interfecto, aliquantulum durior suc-„ cessit, ejus quoque dominationem finiri magnum existimabam, „ tertium te importuniorem habere coepimus rectorem. Itaque, „ si tu fueris absumptus, deterior in locum tuum succedet „.

1134. Hinc tota quaestio est de principibus, qui aequo jure imperium sunt adepti, nec ab ullo pendent, et quorum tyrannis tam saeva, et atrox est, ut ferri non possit. Igitur non modo ex

(1) S. Thomas Ibid

Ethnicis (1) sed etiam ex Christianis (2) fuerunt, qui singulis civibus, vel saltem reipublicae universae in principes istos insurgendi, imperiumque ipsis, et vitam eripiendi potestatem perver-

---

(1) Cicero de Officiis lib. 3. cap. 4. ,, Quod potest majus esse scelus, quam non ,, modo hominem, sed etiam familiarem hominem occidere? Num igitur se obstrinxit ,, scelere, si quis tyrannum occidit, quam familiarem? Populo quidem Romano non ,, videtur, qui ex omnibus Praeclaris factis illud pulcherrimum existimat. Vicit ergo ,, utilitas honestatem: immo vero honestas utilitatem secuta est. ,, Et c. 6. Nulla... ,, nobis societas cum tyrannis, sed potius summa distractio est: neque est con- ,, tra naturam spoliare eum, si possis, quem honestum est necare; atque hoc ,, omne genus pestiferum atque impium ex hominum communitate exterminandum ,, est. Etenim ut membra quaedam amputantur, si et ipsa sanguine, et tamquam ,, spiritu carere coeperunt, et nocent reliquis partibus corporis. sic ista in figura ,, hominis feritas, et immanitas belluae a communi, tamquam immanitate corporis ,, segreganda est. ,, Seneca quoque in Hercule furente, actu quarto.

..... *Victima haud ulla amplior*
Potest, magisque opima mactari Jovi,
Quam rex iniquus..

Mitto ceteros.

(2) Joannes Parvi in Justificatione Ducis Burgundiae super caede Ducis Aurelianensis recitata die VIII. Martii 1408. coram Rege. Opp. Joannis Gersonii tom. 5. edit. Antuerpiae 1706. col. 27. ,, Tertia veritas. Licitum est cuilibet subdito sine quocumque mandato, vel praecepto secundum legem naturalem, moralem, et divinam occidere, et facere occidi ipsum proditorem, et infidelem tyrannum, et non modo licitum, sed honorabile, ac meritorium, praecipue quando est adeo potens, quod justitia non potest bono modo fieri per superiorem. ,, Hujus de licita, ac meritoria tyranni caede propositio primum Parisiis, deinde a Constantiensis Synodi Patribus, ac demum iterum a Paulo V damnata fuit (Vide infra §. 1147.) ejusdem condemnationem cum Parisiis, tum Constantiae urgente praesertim Joanne Gersonio Universitatis Parisiensis Cancellario, uti constat ex Relatione in Comitiis Universitatis sententiae Joannis Gersonii dictae coram Rege adversus septem Assertiones Joannis Parvi, ejusque confirmatione, ex considerationibus circa negotium Joannis-Parvi, et caedem Ducis Aurelianensi, ex Delatione novem Assertionum Joannis Parvi facta Concilio Constantiensi, et Memoriali continente persecutiones Joannis Gersonii adversus assertiones Joannis Parvi, aliisque scriptis, quae tom. cit. Operum Gersonii legi possunt. Hic tamen ipse in decem considerationibus principibus, et Dominis utilibus consider. 7. col. 624. Tom. 4. Opp. Edit ejusd. asserere non est veritus: ,, Error ,, est dicere, terrenum Principem in nullo suis subditis, dominio durante, obligari. ,, Quin secundum jus divinum, et naturalem aequitatem, et verum dominii finem, ,, quemadmodum subditi debent fidem, subsidium, et servitium domino; sic etiam ,, dominus subditis suis fidem debet, et protectionem; et si eos manifeste, et cum ,, obstinatione in injuria, et de facto prosequatur Princeps, tunc regula haec naturalis: vim vi repellere licet: locum habet; et id Senecae in Tragediis: nulla Deo ,, gratior victima, quam tyrannus. ,, Almainus quoque in lib. de Auctorit. Eccles. quaest. in Vesperis habita fol. 63. Tom. 2. Opp. moralium Edit. Claud. Chevallon, Ægidii de Gourmont. ,, Non potest renunciare communitas potestati, quam habet super suum Principem ab ea constitutum, qua scilicet potestate eum, si non in aedificationem, sed destructionem regat, deponere possit, cum talis potestas sit naturalis, et istius sententiae est Glossa XXIII. q. III. cap. Ostendit, ubi dicit: Populus habet jurisdictionem, licet dicat lex, quod eam translulit in Imperatorem. ,, Nam si civitas, vel populus non haberet jurisdictionem, quare puniretur propter ,, delictum Judicis? XXIII. quaest. II. cap. Dominus, ubi dicit: Sic gens, et civitas petenda est, quae vel vindicare neglexerit, quod a suis improbe factum est, ,, vel reddere, quod per injurias ablatum. Non enim puniendus foret civitas, nisi juris-

se fecerint. Neque vero Monarchomachis tantum haec opinio placuit, veluti Hottomanno, (1) Langueto, (2) Buchanano, (3) aliis, (4) verum etiam, non quidem generatim, sed in ceteris quibusdam casibus plerisque (5) ex iis, qui Monarchomachos refutandos susceperunt.

„ dictionem haberet ad compellendum. Et iterum sequitur, quod non est dabilis in „ quocumque casu naturaliter Monarchia pure Regalis, capiendo Monarchiam pure Regalem, prout visus est capere quidam istis diebus, quando unicus praeest, et „ nullis subest. „ Sic ille de Rege. Et de Suprema potestate Laica quaest. III. fol. XXXVIII Proposit. II. „ Licet damnato iniuste isto modo impetere Principem, et „ rebellare, si possit, ita quod posset vincere vi sua Patet, unicuique vim vi repellere licet, et hoc quando infertur vis iniuste, sed in illo casu infertur vis iniuste; „ ergo in illo casu licet vim vi repellere, et occidere cum moderamine inculpatae „ tutelae, et hoc expresse habetur Ecclesiastici cap. 24. Erue eos, qui ducuntur ad „ mortem, et ad interitum, et liberare non cesses, et loquitur de illis, qui ducuntur iniuste ad interitum; et arguitur sic: quilibet tenetur se magis diligere, et liberare, quam quemcumque proximum: sed sic est, quod quando proximus injuste „ ducitur ad mortem, quilibet tenetur liberare, si possit, etiam per violentiam. Ergo „ a fortiori, si possit ipse, illam vim repellere debet, immo ad hoc tenetur. „ Alios tamquam seditiosae hujus opinionis patronos citat Henningius Arnisaeus in Commentatione Politica de auctoritate Principum in Populum semper inviolabili cap. 4. § 1. Verum recte, ne an secus citet, expendere non est otium. De calumnia autem S. Thomae Aquinati a Joanne Parvo, aliisque illata agam in not. 1259. ad §.

(1) In Opere, cui titulus, Francogallia Genevae 1574.

(2) In Libello cit. pag. 698. not. 1.

(3) In Dialogo de jure regni apud Scotos.

(4) Adeundi, si licet, Barclaius et Arnisaeus in Operibus citatis, tum Joannes Franciscus Buddeus in Historia iur. nat. quae in selectis iur. nat. et gent. extat § 52. pag. 77. seqq. Joannes Gottliebus Heinnecius Praelectionum Academicarum in Hugonis Grotii de iure belli, et pacis lib. 1. cap. 3. § 11. et Henricus Contelmannus ad Burc. Gottl. Struvj Bibliothecam Juris selectissimam not. 6. a quibus praecipui auctores, qui pro Monarchomachis habentur, et eorum scripta recensentur, vel unde hauriri illorum notitia possit, indicatur. Monarchomachorum quoque caussam Gronovius, et Vander-Muelen in Com. et not. in libri 1. Hugonis Grotii de iure belli, et pacis cap. 3. et 4. egerunt.

(5) Barclaius contra Monarchomachos lib. 4. cap. 16. „ Quid ergo? Nulline casus incidere possunt, quibus populo sese erigere, atque in Regem impotentius dominantem arma capere, et invadere iure suo, suaque auctoritate liceat? Nulli certe quamdiu Rex manet. Semper enim ex divinis id obstat: *Regem honorificate, et qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit*. Non alia igitur populo in eum potestas est, quam si id committat, propter quod ipso iure Rex esse desinat; tunc enim quia se ipso principatu exuit, atque in privatis constituit liber hoc modo populus, et superior efficitur, reverso ad eum scilicet iure illo, quod ante Regem inauguratum in interregno habuit. At sunt paucorum generum commissa eiusmodi, quae hunc effectum pariant, et ego cum plurima animo perlustrem, duo tantum invenio, duos inquam casus, quibus Rex ipso facto, ex Rege non Regem se facit, et omni honore, et dignitate regali, atque in subditos Potestate destituit.,. Horum unus est, si regnum et rempublicam avertere conatur, hoc est si id ei propositum, eaque intentio fuerit, ut regnum disperdat....· Alter casus est, si Rex in alicuius clientelam se contulerit ac regnum, quod liberum a maioribus, et populo traditum accipit, alienae ditioni mancipaverit. „ Et lib. 6. cap. 23. „ Quod itaque scribis, Rempublicam posse eum occidere, qui in ipsam hostiliter agit, id si de illo Principe intelligatur, qui hostili animo, id est animo, perdendi rempublicam agit, verissimum quidem est..·. sed ea solum ratione, quod qui perdendae reipublicae, et regni penitus evertendi animum gerit, is, se-

1135. Videtur autem singulis civibus licere insurgere in principem etiam absolutum, et indipendentem, eumque imperio, et vita privare si tyrannice imperet, quia I. (1) Tyrannus ob crudelitatem feris sylvestribus comparatur; sed occidere feram sylvestrem, praesertim nocentem, cuilibet fas est: ergo et tyrannum.

1136. II. Singulis civibus jus est vel per se, vel per alios interficiendi publicos viarum grassatores: atqui tyrannus est publicur grassator reipublicae: jus igitur est singulis civibus eum, vel per se, vel per alios interficiendi.

1137. III. Laudabile est, quod homo, etiam privatus, operetur quod communi bono est utile; ejectio autem, et occisio tyranni communi bono est utilis; ergo laudabile est quod homo etiam privatus tyrannum ejiciat, et occidat.

1138. IV. Malum quicumque tollere potest, ac debet; princeps degener est malus: ergo degenerem principem tollere quicumque potest, ac debet.

---

semet dominatu, et principatu omni exuit, atque ipso iure, sive ipso facto, rex esse desinit; statimque in privatis, ac perduellibus constituitur. „ Barclaio subscribit Arnisaeus, quamquam de caede nihil definiat. Haec autem eius sunt verba commentationis Politicae de auctoritate Principum in populum semper inviolabili cap. 4 § 16. „ Patet ex dictis, tyrannum consummatum, et notorium, contra quem non datur aliud remedium, vel a subditis ipsis posse a Republica amoveri (nam de caede ejus reliquimus rem piis animis considerandam, aut ex Theologorum scholis petendam) sine magno scelere. „ Subdit tamen „ Interim, ut exclusio illa excusari possit, et tolerari, quemadmodum supra de seditione pro liberatione reipublicae disputavimus; lege tamen subditis vel concedi, vel imperari, nedum praemiis affici non debet, nec tam crudeli remedii genere utendum, nisi extrema necessitas id exegerit. „ Demum, ut de aliis taceam, Hugo Grotius de iure belli, et pacis lib. 1. cap. 4. § 7. num. 4. scribit; „ Barclaius regii imperii assertor fortissimus huc tamen descendit, ut populo, et insigni eius parti ius concedat se tuendi adversus immanem saevitiam; cum tamen ipse fateatur, totum populum regi subditum esse. Ego facile intelligo, quo pluris est id quod conservatur, eo maiorem esse aequitatem, quae adversus legis verba exceptionem porrigat; attamen indiscriminatim damnare aut singulos, aut partem populi minorem, quae ultimo necessitatis praesidio sic utatur, ut interim, et communis boni respectum non deserat, vix ausim „ Tum allatis Davidis, et Machabaeorum exemplis num. 6. inquit; „ Illa interim cautio tenenda est, etiam in tali periculo personae Regis parcendum. „ Inde num 8. „ Illa quaestio gravior, an quantum Davidi, an quantum Machabaeis licuit, liceat et Christianis, quorum invaluisse Christianam Religionem legimus „ Hoc pluribus exemplis ex Historia Ecclesiastica priorum saeculorum petitis confirmat, deinde num. 15. subdidit. „ Dicimus summum imperium tenentibus resisti iure non posse. Nunc quaedam sunt, quae lectorem monere debemus, ne putet in hanc legem delinquere eos, qui revera non delinquunt „; ac § 8. et seqq. septem casus proponit, quibus resisti a populo summum imperium tenentibus queat; nempe 1. Cum principes sub populo sunt. 2. Si Rex, aut alius quis imperium abdicavit, aut manifeste habeat pro derelicto. 3. Si rex regnum alienet, aut alii subiiciat. 4. si vere hostili animo in totius populi exitium feratur. 5. Si regnum committatur. 6. Si rex partem habeat summi imperii, partem alteram populus, aut Senatus, et rex in partem non suam involat. 7. Si in delatione imperii dictum sit, ut certo eventu resisti regi possit; de quibus sane quid censendum sit ex doctrina S. Thomae a nobis proposita lectores per se facile intelligent.

(1) Quae nobis objicimus argumenta ex Joannis Parvi Justificatione, et Monomachorum libris excerpsimus.

1139. V. Non solum ab ethnicis celebrati sunt, praemiisque affecti (1), qui tyrannos privata auctoritate occiderunt, sed etiam in sacris litteris (2) commendatus est Aod, qui Eglon Regem Moabitarum Israelitis tyrannice imperantem per insidias necavit; necari igitur etiam a privatis civibus tyranni queunt.

1140. VI. Videtur saltem hoc licere reipublicae universae, quia populus constituit Regem ministrum reipublicae, quemadmodum Putiphar constituit Joseph super familiam suam, et Nabuchodonosor Danielem super provinciam Babylonis: sed qui alicui munus quoddam detulit, potest ipsum si delinquat, munere dejicere, poenasque ab eodem repetere: ergo populus potest imperio, et vita privare Regem, si tyrannice imperet.

1141. VII. Reges Populi causa instituti sunt; atqui ratio postulat, ut is, cujus causa alius existit, eo sit potior: populus igitur potior est Rege, atque idcirco in Regem, cum officio suo deest, insurgendi, eumque coercendi auctoritate potitur.

1142. VIII. Princeps est reipublicae tutor; sed tutor removeri potest, si res pupillorum non recte administret: ergo et Princeps, si rempublicam injuste gerat.

1143. XI. Deus in populus propter Principum peccata saepe animadvertit: non animadvertisset autem, nisi Populus continendi in officio Principes jus haberet: ergo populus in officio continendi Principes jus habet.

1144. X. Trajanus Imperator Praefecto Praetorio pugionem tradens inquit (3): *Hoc prome utere si recte impero; si male, contra me:* ac re ipsa Imperatores plerique, et Reges a populo, quem tyrannice opprimebant, imperio, et vita mulctati fuerunt; potest ergo Populus in Principem tyrannice imperantem insurgere, eumque regno, ac vita mulctare.

---

(1) Cicero de Inventione lib. 2. „ Lex est, qui tyrannum occiderit, olympionicarum praemia capito, et quam volet, sibi rem a Magistratu, deposcito, et Magistratus ei concedito. „ Et in Oratione pro Tito Annio Milone: „ Graeci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quae ego vidi Athenis? Quae aliis in urbibus Graeciae? Quas res divinas talibus institutas viris? Quos cantus? Quae carmina? Prope ad immortalitatem, et religionem, et memoriam consecrantur. „ Hinc, teste Josepho Antiquitatum lib. 19. cap. 2. num. 2. tom. 2. opp. edit. 1726 pro Chaerea Cassio, aliisque Imperatoris Caji interfectoribus Gneus Sentius Saturninus haec ad Senatum: „ Ante omnia tyranni interfectoribus honores quam amplissimos habere fas est; praesertim vero Chaereae Cassio. Nam ille erat nobis secundum Deos, qui consilio, manuque nobis libertatem peperit, cujus haud decet vos oblivisci, sed et ei, ut qui sub tyrannide ante omnes pro libertate vestra consilium ceperit, primusque in discrimen semel conjecerit, recuperata libertate honores decernere, idque primum vestro concessu, jussuque factum ostendere. Opus enim pulcherrimum est, et quod viros liberos imprimis decet, benefactoribus gratiam reponere, qualis et ille erga nos universos extitit, Cassio, et Bruto, qui Cajum Julium peremerunt, plane dissimilis, quoniam isti quidem semina discordiarum, bellique civilis in urbe seminarunt, ille vero, caeso tyranno, malis etiam omnibus inde ortis civitatem liberavit „.

(2) Judic. cap. 3. v. 15. sqq. *(3)* Xiphilinus ex Dione in Trajano.

Prop. *Nec singulis civibus, nec populo universo licet insurgere in Principem absolutum, etiamsi tyrannice imperet.*

1145. Prob. 1. ex condemnatione duarum propositionum, quas Constantiensis Synodus primum, deinde Romani Pontifices Martinus V. et Paulus V. diris devoverunt. Ex articulis Johannis Wiclephi a Constantiensi Synodo (1), et Martino V. (2) proscriptis XVII. sic habet: „ Populares possunt ad suum arbitrium „ Dominos delinquentes (3) corrigere „. Altera autem propositio a Constantiensibus (4) Patribus, et a Paulo V. (5) improbata est hujusmodi; „ Quilibet tyrannus potest, et debet licite, et meri„ torie occidi per quemcumque vassallum suum, seu subditum, „ etiam per clancularias insidias, et subtiles blanditias, vel adu„ lationes, non obstante quocumque praestito juramento, seu confe„ deratione factis cum eo, non expectata sententia, vel mandato „ Judicis cujuscumque „.

1146. Praeiverant autem istis Patres Concilii Tolentani IV. can. 73. his verbis: „ Quicumque igitur a nobis, vel totius His„ paniae populis, qualibet conjuratione, vel studio sacramentum „ fidei suae, quod pro patriae gentisque Gothorum statu, vel „ observatione regiae salutis pollicitus est, tentaverit, aut regem „ nece attrectaverit, aut potestate regni exuerit, aut praesumptio„ ne tyrannica regni fastigium usurpaverit, anathema sit in con„ spectu Dei Patris, et angelorum, atque ab Ecclesia catholica, „ quam profanaverit perjurio, efficiatur extraneus, et ab omni „ coetu Christianorum alienus, cum omnibus impietatis suae so„ ciis: quia oportet, ut poena teneat obnoxios quos similis error „ invenerit implicatos „.

1147. Prob. 2. ex S. Thoma qui Opusculo 20. de Regimine Principum (6) inquit: „ Si sit intolerabilis excessus tyrannidis, „ quibusdam visum fuit, ut ad fortium virtutem pertineat tyrannum „ interimere, seque pro liberatione multitudinis exponere pericu„ lis mortis: cujus rei exemplum etiam in veteri testamento ha„ betur. Nam Aod quidam Eglon Regem Moab, qui gravi servi„ tute populum Dei premebat sica infixa in ejus femore intere„ mit, et factus est populi judex. Sed hoc Apostolicae doctrinae „ non congruit. Docet enim nos Petrus, non bonis tantum, et „ modestis, verum etiam discolis dominis reverenter subditos esse.

---

(1) Sess. VIII. (2) Const. *Inter cunctas*

(3) Vide, si libet, Theologorum Constantiensium censuram XLV articulorum Wiclefi, alteram brevem, alteram, diffusam in Appendice Concilii Constantiensis edit. Concil. Venet. 1731. tom. XVI. col. 853. et col. 892. sqq.

(4) Sessione XV.

(5) Const. *Cura Dominici Gregis* 14. Januar. 1615. Bullarii Romani Tom V. part. IV. edit. Rom. 1754. pag. 170. (6) Cap. 6.

„ 2. Petri. 3. *Haec est enim gratia, si propter conscientiam „ Dei sustineat quis tristitias patiens iniuste.* Unde, cum multi „ Romani Imperatores fidem Christi persequerentur tyrannice, „ magnaque multitudo, tam nobilium, quam populi esset ad „ fidem conversa, non resistendo, sed mortem patienter et armati „ sustinentes pro Christo laudantur, ut in sacra Thebaeorum le- „ gione manifeste apparet. Aod judicandus est hostem interemisse „ magis, quam populi rectorem, licet tyrannum: unde in veteri „ Testamento leguntur occisi fuisse hi, qui occiderunt Joas regem „ Juda, quamvis a cultu Dei recedentem, eorumque filiis reservatis „ secundum legis praeceptum. Esset autem hoc multitudini peri- „ culosum, et ejus rectoribus, si privata praesumptione aliqui „ attentarent praesidentium necem, etiam tyrannorum. Plerumque „ enim hujusmodi periculis magis exponunt se mali, quam boni. „ Malis autem solet esse grave dominium non minus regum, „ quam tyrannorum, quia secundum sententiam Salomonis: *Dis- „ sipat impios Rex sapiens.* Magis igitur ex hujus praesumptione „ imminet periculum multitudini, de amissione Regis, quam re- „ medium de subtractione tyranni „. Inde cum addidisset: „ Vi- „ detur autem magis contra tyrannorum saevitiam non privata „ praesumptione aliquorum, sed auctoritate publica proceden- „ dum, „ ac Principes vel Reipublicae, vel alteri Principi sub- jectos; si potestate regia tyrannice abuterentur in ordinem ab illis redigi posse, statuisset, de principibus absolutis ait; „ Quod si omnino contra tyrannum auxilium humanum haberi non „ potest, recurrendum est ad Regem omnium Deum, qui est ad- „ jutor in opportunitatibus, in tribulatione: ejus enim potentiae „ subest, ut cor tyranni crudele convertat in mansuetudinem, „ secundum Salomonis sententiam Proverbiorum duodecimo: *Cor „ Regis in manu Dei, quocumque voluerit inclinabit illud.* Ipse, „ enim Regis Assueri crudelitatem, qui Judaeis mortem parabat „ in mansuetudinem vertit. Ipse est, qui ita Nabuchodonosor cru- „ delem regem convertit, quod factus est divinae potentiae prae- „ dicator. *Nunc igitur,* inquit, *ego Nabuchodonosor laudo, et ma- „ gnifico, et glorifico Regem Coeli, quia opera ejus vera, et „ viae ejus judicia, et gradientes in superbia potest humiliare.* „ Daniel. 4. Tyrannos vero, quos reputat conversione indignos, „ potest auferre de medio, vel ad infimum statum reducere secun- „ dum illud Sapientis Ecclesiast. 10. *Sedem ducum superborum „ destruxit Deus, et sedere fecit mites pro eis.* Ipse est enim, „ qui videns afflictionem populi sui in Ægypto, et audiens eo- „ rum clamorem, Pharaonem tyrannum dejecit cum exercitu suo „ in mare. Ipse est, qui memoratum Nabuchodonosor prius su- „ perbientem, non solum ejectum de regni solio, sed etiam de „ hominum consortio in similitudinem bestiae commutavit. Nec „ enim abbreviata manus ejus est, ut populum suum a tyrannis

,, liberare non possit. Promittit enim populo suo per Esaiam requiem se daturum a labore, et confusione, ac servitute dura, qua ante servierat, et per Ezechielem 34. dicit: *Liberabo meum gregem de ore eorum*, scilicet pastorum, qui pascunt seipsos. Sed, ut hoc beneficium populus a Deo consequi mereatur, debet a peccatis cessare, quia in ultionem peccati divina permissione impii accipiunt principatum, dicente Domino per Oseam decimotertio: *Dabo tibi regem in furore meo*. et in Job trigesimo quarto dicitur, quod *regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi*. Tollenda est igitur culpa, ut cesset a tyrannorum plaga ,, .

1148. Prob. 3. rationibus ex eodem S. Thoma sumptis. Prima ratio. Ut liceret (1) privatis civibus, vel populo universo insurgere in Principem absolutum tyrannice imperantem, ipsumque regno, ac vita privare, oporteret, ut potestatem judicandi, et poenam etiam capitalem infligendi Principi eidem instructi forent: atqui in imperio absoluto nec singuli cives, nec populus universus instructi sunt potestate judicandi, et poenas ullas, nedum capitalem, infligendi Principi, quia nullus potest judicare aliquem, nisi sit aliquo modo subditus ejus, vel per commissionem, vel per potestatem ordinariam, et occidere malefactorem, ad illum solum pertinet, cui committitur cura communitatis conservandae; in imperio autem absoluto, Principi, cum singuli cives, tum populus universus subsunt, non praesunt, et cura communitatis conservandae non singulis civibus, aut populo, universo, sed Principi committitur: ergo nec singulis civibus, nec populo universo licet insurgere in Principem absolutum, ipsumque regno, ac vita privare, etiamsi tyrannice imperet.

1149. Altera ratio. Princeps (2) absolutus dicitur esse solutus legibus, et soli Deo peccare, quia nullus in ipsum potest judicium condemnationis ferre, si contra legem agat: fas igitur non est populo universo, multoque minus singulis civibus illum, cum potestate sua abutitur, solio dejicere, et necare.

1150. Tertia ratio. Rebellio (3), seditio, et alieni juris usurpatio numquam licent: atqui non solum singuli cives, sed etiam populus universus non potest insurgere in Principem tyrannice imperantem, eumque regno, et vita privare, quin rebellionis, seditionis, et alieni juris usurpationis rei fiant: ergo nec singulis civibus nec populo universo licet insurgere in Principem, si tyrannice imperet, eumque regno, vitaque privare.

1151. Ad primum respondemus cum S. Thoma (4) ,, quod

---

(1) S. Thomas 2. 2. quaest. 67. art. 1. et quaest. 64. art. 3.
(2) Idem 1. 2. quaest. 96. art. 5. ad 3. et in Psal. 50.
(3) Idem 1. 2. quaest. 105. art. 2. ad 9. et 2. 2. quaest 42.
(4) S. Thomas 2. 2. quaest. 64. art. 3. ad 2.

,, bestia naturaliter est distincta ab homine. Unde super hoc non ,, requiritur aliquod judicium, an sit occidenda, si sit sylvestris; ,, si vero sit domestica, requiritur judicium, non quidem pro- ,, pter ipsam, sed propter damnum domini. Sed homo peccator ,, non est naturaliter distinctus ab hominibus justis: et ideo in- ,, diget judicio publico ut discernatur, an sit occidendus propter ,, salutem communem ,,. Quod si judicio publico opus est, ut discernatur, an privatus malefactor occidendus sit propter salutem communem, multo magis judicio publico opus esset, ut discerneretur, an Princeps tyrannice imperans regno exturbandus esset atque interficiendus. Etenim 1. multa saepe fieri tyrannice putantur, quae justissime fiunt. 2. Non omnis tyrannis, vel abusus potestatis ejus generis est, ut extremis poenis coerceri debeat. 3. Expendendum esset, magis ne reipublicae tranquillitati, atque incolumitati conduceret tyrannidem pati, quam tyrannum tollendo rempublicam gravioribus incommodis objicere. At vero de Principe absoluto hoc judicium institui a subditis non potest. Ut enim ostendimus ejus instituendi potestate carent. Quare nefas illis est in Principem insurgere, eumque imperio pellere, ac multo magis interficere.

1152. Ad secundum dicimus, eatenus singulis civibus jus esse posse, vel per se, vel per alios interficiendi publicos viarum grassatores, quatenus lex singulos cives justitiae ministros constituat, iisque alios constituendi facultatem praebeat. Nulla autem lex est, quae subditis hoc in Principes suos, si tyranni fiant, jus tribuat, quin immo ne subditi in Principum suorum personas, vitamque aliquid moliantur, legibus omnibus cavetur. Hinc ,, percussit (1) cor suum David eo quod abscidisset oram chlamidis Saul. Dixitque ad viros suos: propitius sit mihi Dominus, ne faciam hanc rem domino meo Christo Domini, ut mittam manum meam in eum, quia Christus Domini est. Et confregit David viros suos sermonibus et non permisit eos, ut consurgerent in Saul ,,: Etenim ,, obstabat plena divinorum memoria mandatorum ,, ut scribit Optatus (2) Milevitanus, qui propterea David ita loquentem inducit: ,, Volebam hostem vincere ,, sed prius est Divina praecepta servare ,,.

---

(1) Regum lib. 1 cap. 21. v. 6. sqq.

(2) Optatus Milevitanus de Schismate Donatistarum adversus Parmenianum lib. 2. pag. mihi 55. ,, Occasionem victoriae David habebat in manibus: incautum, et securum adversarium, sine labore poterat jugulare: et sine sanguine, et conflictu multorum poterat bellum mutare in caedem: et pueri ejus, et occasio suadebant: ad victoriam opportunitas hortabatur. Stringere jam coeperat ferrum; ire jam coeperat armata manus hostiles in jugulos; sed obstabat plena Divinorum memoria mandatorum; hortantibus se pueris, et occasionibus contradicit, tamquam ex hoc diceret;

1153. Ad tertium respondet S. Thomas (1) ,, quod facere ,, aliquid ad utilitatem communem, quod nulli nocet, hoc est li- ,, citum cuilibet privatae personae; sed si sit cum nocumento ,, alterius, hoc non debet fieri nisi secundum judicium ejus, ad ,, quem pertinet aestimare, quid sit subtrahendum partibus pro ,, salute totius. ,, Praeterea ejectio, et occisio tyranni, ut plurimum reipublicae magis, quam ejus dominatus, est perniciosa, eamque semper maximae perturbationes (2) consequuntur.

1154. Ad quartum dicimus quemcumque posse ac debere tollere malum, si illud tollere sine peccato, et salva pietate queat. Princeps autem etsi malus a subditis imperio dejici atque occidi sine peccato, et salva pietate non potest. Etenim quamquam malus, Princeps est tamen, atque idcirco subditis, in illum insurgere non licet.

1155. Ad quintum respondemus 1. absurdum esse justi, et honesti regulas petere ab ethnicis, qui in maxima errorum portenta inciderunt. 2. tyrannos, ob quorum necem celebrati, praemiisque affecti privati cives fuerunt, tyrannos, ut plurimum fuisse, non administratione, sed titulo, nec illis mortem sine publica auctoritate, legumve (3) praesidio illatam. 3. a Domitiano (4) Epaphroditum a libellis capitali poena condemnatum, quod post destitutionem Nero in adipiscenda morte manu ejus adjunctus existimabatur. Quod autem ad Aod pertinet 1. hic, ut animadvertit S. Thomas (5) *magis judicandus est hostem interemisse quam, populi rectorem, licet tyrannum.* 2. a Deo suscitatus fuit, ut Israeliticum populum liberaret, quemadmodum ex sacris litteris (6) discimus.

1156. Ad sextum negamus majorem. Etenim nec in omni Monarchia absoluta constitutus Rex a Republica fuit, nec ubi constitutus fuit, ut minister Reipublicae constitutus fuit, sed Reipublicae universae, cum summa imperii potestate praefectus. Quamobrem semel ac constitutus fuit, reipublicae non est obnoxius, neque haec ullo jure rationes gubernationis ab ipso exigendi, et in

---

Sine caussa me victoria provocas: frustra me occasio in triumphos invitas. Volebam hostem vincere; sed prius est, divina praecepta servare ,,. Confer S. Ambrosium Apologiae David Prophetae cap. 6. num. 27.

(1) S. Thomas 2. 2. quaest. 64. art. 3. ad 3.

(2) Vide, si licet, Arnisaeum Comment cit. cap. 4. § 16. et Barclajum contra Monarchomachos lib. 1. pag. 17. sqq.

(3) Consulito Leges Atticae a Samuele Petito collectas lib. 3. tit. 2. et Commentarium ejusdem ad eum titulum. Confer Ciceronis ex lib. 2. de Inventione cap. 49., locum pag. 717. not. 2. allatum. Legis a Publicola latae ut *injudicatum occidere eum liceret, qui dominatum concupisceret*, Plutarchus in Publicola meminit.

(4) Svetonius in T. Flavio Domitiano cap. 15.

(5) S. Thomas Opusc. 20. cap. 6.

(6) Judicum cap. 3. v. 15. ,, Postea clamaverunt ad Dominum, qui suscitavit eis salvatorem vocabulo Aod. ,,

ipsum, si deliquerit, animadvertendi potitur. Quo spectant illa Valentiniani senioris verba: ,, (1) Vestrum fuit, o milites, cum ,, imperator nullus esset, imperii mihi habenas dare. Postquam ,, vero illud ego suscepi, meum, deinceps, non vestrum publicis ,, rebus prospicere ,,. Duplex enim est constituendi ratio. Prima, cum effectus perpetuo a constituente pendet; altera, cum jus in alium a constituente transfertur. Qui primo modo munus quidpiam alicui confert, illo est superior, eumque punire, ac munere privare, si illud recte non gerat, potest, uti exempla Principis Provinciae Praesidem, Domini dispensatorem domui, Patris Paedagogum filio constituentis declarant; secus qui altero. Ecquis enim Cardinales Pontifice, Canonicos quibus eligendi jus, Episcopo, (2) Monachos Abbate superiores dixerit?

1157. Ad septimum dicimus eo modo Regem institutum esse propter populum, quo Pastor propter gregem, Paterfamilias propter familiam, anima propter corpus (3): quia Rex populum tueri gubernare, ac regere debet, sicut Pastor gregem, Paterfamilias familiam, et anima corpus. Nemo autem erit tam absurdo ingenio, qui gregi in Pastorem, familiae in Patremfamilias, corpori in animam agendi potestatem competere tueatur. Igitur ne populo quidem, etsi ejus causa Rex sit institutus, hunc, si officio suo desit, coercendi auctoritas inest.

1158. Ad octavum respondemus 1. Principes absolutos non esse meros reipublicae tutores, et administratores, sed Patres, et Dominos, cum ditiones, quae in eorum potestate sunt ad haeredes transmittant, ac de ipsis sive testamento (4), sive decreto disponant. 2. Pupillo tutorem suspecti postulare, quamdiu est impubes, non licere (5). Respublica vero semper est impubes, cum ad eam aetatem numquam perveniat, aut pervenire possit, in qua tutore, a quo regatur, et administretur, non indigeat. 3. Tutorem suspecti condemnare; atque ab administratione removere ad Magistratum, non ad pupillum pertinere. Quamquam igitur absolutus Princeps merus reipublicae tutor esset, nihilominus si tyrannice imperaret, in ordinem redigi a populo non posset, quia nec populus, nec magistratus ullus illum judicandi, puniendique au-

---

(1) Apud Theodoretum lib. 4 Hist. cap. 6.

(2) Huc pertinet, quod S. Gregorius Magnus ad Clerum Mediolanensem scripsit, et refertur Decr. part. 2. caus. 9. quaest. 2. cap. 2. Dilectissimi: ,, Pensate igitur, quae cunctis expediunt, ei quem vobis Divina gratia praetulerit, integerrimam semper in omnibus obedientiam praebete. Judicari namque a vobis ultra non debet semel praelatus: sed tanto nunc subtiliter iudicandus est, quanto postmodum judicandus non est ,,.

(3) S. Thomas in Opusc. 20. lib. 1. cap. 12. ostendit, regem esse in regno, sicut anima est in corpore, et sicut Deus est in mundo.

(4) Justinus lib. 5. ,, Darius rex Persarum moritur Artaxerse, et Cyro filiis relictis Regnum Artaxersi, Cyro civitates, quarum praefectus erat, testamento legavit ,,. Alia ad rem exempla affert Grotius de iure belli, et pacis lib. 1. cap. 3. § 12. num. 4. sqq.

(5) Cod. lib. 5. tit. 43. de suspect. tut. vel cur.

ctoritate praestat. Nam Magistratuum auctoritas omnis in Regno Monarchico a Rege (1) proficiscitur.

1159. Ad nonum negamus minorem. Non enim Deus populum ob Principum peccata punit, quod populus Principes in officio continere neglexerit, cum hac potestate populus in Monarchico regno careat, sed quia, ut ait S. Thomas (2),, Populus est res ,, Regis, et punitur populus, ut in poena ejus Rex puniatur: et ,, hoc praecipue contingit, ut Gregorius dicit, quando peccata ,, populi merentur ut super eos Rex peccator constituatur, vel in ,, peccatum labi permittatur. ut Job. 34. *Qui regnare facit hypo-* ,, *critam propter peccata populi.* Et sic patet, quod populus etiam pro peccato proprio punitur (3).,.

1160. Ad decimum respondemus ex Trajani verbis, quae adversarii afferunt, nihil confici. Nam 1. ex ejusmodi generis Imperatorum, et Principum dictis jus non oritur. Aliter cum Antoninus (4), aliique Principem a solo Deo judicari posse affirmave-

---

(1) Hoc et perspicuum est per se, et pluribus demonstratur a Grotio lib. cit. cap. 4. p. 6. et a Grotii interpretibus Coccejo, et Heineccio.

(2) in lib. 2. sent. dist. 33. quaest. 1. art. 2. ad 5. Confer. 2. 2. quaest. 108. art. 4. ad 1.

(3) Ex testimoniis S. Thomae, quae adduximus, nonsquisque, nobis etiam tacentibus, per se videt, Joannem Parvum ineunte seculo decimoquinto, tum proximis seculis Theologos aliquos Tyrannicidii defensores, ac Joannem Antonium Summontium *Historia della Città, e Regno di Napoli part.* 2. *pag.* 181. et nostra aetate Anonymos, qui Theologorum Tyrannicidii defensorum patrocinium susceperunt, in pluribus libellis, partim in Gallia, partim in Italia vulgatis, Angelico Doctori per summam injuriam, impudentiamque sanguinolentum illud dogma adscripsisse. Quid enim iniquius, quid impudentius, quam tyrannicidii vindicem appellare illum, qui tyrannicidii dogma omni argumentorum genere oppugnat, quaeque pro eodem afferri potissimum consueverant, rationis, et auctoritatis momenta accuratissime dissolvit? Verum bene habet, quod Joannis Parvi temeritatem jamdudum fregerunt Joannes Gersonius serm 2. contra assertiones Magistri Joannis Parvi circa praeceptum: *Non occides*, Operum ejusdem edit. Antuerpiae ann. 1706. Tom. 2. part. 2. col. 344. ac Theologi Parisienses in sententia de schedula ad eos missa continente propositiones Joannis Parvi, quae extat tom 5. Operum Gerson. edit. cit. col. 61. sqq. Summontium calumniae convicit Raphael Philomundus Ordinis nostri Theologus, ac deinde Episcopus Suessanus, in Monito ad Lectorem, subjecto Operi, cui titulus: *Il genio bellicoso di Napoli*, ac demum recentiorum Angelici Praeceptoris accusatorum insitiam, pessimamque fidem patefecerunt cum alii, tum praesertim noster Joannes Vincentius Patutius in epistolis Italico idiomate editis hoc titulo: *Lettere Apologetiche, ovvero difesa della Dottrina dell'Angelico Dottore della Chiesa S. Tommaso d'Aquino contro le calunnie de'suoi accusatori sulla materia del tyrannicidio;* ex quibus epistolis compactae fuerunt Dissertationes duae Apologeticae, quibus *Doctoris Angelici D. Thomae Aquinatis Doctrina a calumnia adprobati tyrannicidii vindicatur* duobus Tomis Supplementi tertiae partis Editionis Summae Theologicae Neapoli cusae typis Josephi Raymundi praemissae. Itaque ne actum agamus, ad indicata Opera rejicimus Lectores, qui etiam conferre poterunt Joannis Francisci Bernardi Mariae de Rubeis Ordinis nostri Dissertat. de gestis, et scriptis, ac doctrina S. Thomae Aquinatis dissert. 10. c. 4. §. 2. ubi Scipionem Christophori Summontii vindicem refellit.

(4) Xiphilinus in Marco Antonino Philosopho: ,, imperator cum rogatus esset a ,, militibus pecuniam, tamen non dedit; quod diceret, *si quid plusquam esset con-*

rint, jus repugnans haberemus. 2. Trajanus (1) ex illis Imperatoribus fuit, qui ut Senatum, populumque Romanum sibi arctius devincirent, omnia se illis debere, inque eorum potestate esse videri voluerunt. 3. Trajanus hoc jus Praefecto esse, aut illi a Senatu, ac populo tradi, et quidem jure, minime dixit. 4. Non desunt qui regimen etiam sub Trajano populare fuisse (2) arbitrentur; quorum opinio si approbetur, aperte constat Trajani dictum ad Reges absolutos non pertinere.

1161. Nihil quoque conficitur ex Imperatorum, et Regum, qui tyrannidis caussa a populo dejecti solio, ac mulctati vita fuerunt, exemplis. Nam illas rebelliones, ac caedes iniquas, ac per vim factas fuisse ex sacris litteris, ex perpetua Ecclesiae traditione, et ex ipsa naturali ratione (3) ostenditur. Igitur qui ex illis argumentum ducit, ut evincat, fas esse populo in Principem absolutum, si tyrannice imperet, insurgere, ac eum solio deturbare, atque interficere, perinde facit, ac qui, allatis Principum, qui tyrannide populos oppresserunt, exemplis, tyrannidem licitam esse concluderet (4).

---

stitutum acciperent, id ex sanguine parentum ipsorum, propinquorumque exactum iri. Principis enim solum Deum judicem esse posse „.

(1) Vide Panegiricum Trajano a Plinio Juniore dictum. Trajani vestigia presserunt Pertinax, et Macrinus, ut ex eorum Orationibus apud Herodianum Hist. sui temp. lib. 2. et 4. liquet.

(2) Ex his est Henricus de Cocceji, qui in Commentar. ad Hug. Grot. de jure belli, et pacis lib. 1. cap. 4. § 6. ad ea verba *sed verum principem gereret*, scribit: „ Nam status revera fuit popularis, et Caesares administrabant saltem rempublicam, unde legibus subjecti contra leges reipublicae agere non potuerunt „.

(3) Vide Censuras articuli XVII. Joannis Wicleffi indicatas pag. 719. not. 4. et quae contra Joannis Parvi errores disputarunt Gersonius, et Parisien. Theologi tom. 5. Operum ejusdem Gersonii Edit. Antuerpien. Confer Opera illorum, qui Monomachos ex professo confutarunt. Quamquam ea, quae ex S. Thoma attulimus, ad illorum systema non minus religioni, quam reipublicae inimicum penitus labefactandum satis esse videantur.

(4) Vander-Muelen Comm. in Grot. lib. 1. de jure belli, et pacis cap. III. § VIII. num. 14. „ Cum nihil contingat, quod non a divina pendet, et profluit providentia, eaque dirigitur, sic et quoque attribuendum, quando reges ob sua peccata, et maleficia in populum, et subjectos admissa, de solio deturbantur, idque vel per alienigenas, vel etiam ipsos cives suo jure utentes. Quemadmodum dicit per se reges regnare, quamquam interveniat hominis dispositio, ita et per eum judicari eodem sensu dicuntur, quamvis illud judicium ab ipsis etiam civibus exequatur. Quod si subjecti tolerare tyrannidem malint, quam suo jure uti, Divinae quoque adscribendum summae tolerantiae, sed ex eo non metienda summi imperii inviolabilis sanctitas, quasi eam numquam possent coercere subjecti „. Atqui civibus jus coercendi principes absolutos non competere sacrae litterae docent, perpetua Ecclesiae traditio confirmat, naturae ratio ostendit. Vide si licet Grotium loc. cit. et cap. 4. cujus argumenta pro vera sententia infirmare, aut eludere Vander-Muelen frustra conatur. Confer pariter, si fas est, Arnisaeum Comment. cit. c. 2. et 3. Igitur subditi, qui in principes absolutos etiam tyrannidis atrocis caussa insurgunt, eosque de solio pellunt, ac interficiunt, sese gravi scelere obstringunt. Quamobrem eodem modo Dei voluntate subditi in principes suos agunt, quo Dei voluntate Principes aliquando subditos tyrannice re-

gunt, nimirum voluntate permittente, quatenus malum culpae in utraque actione locum habet: ex qua voluntate licere subditis arma in principes suos absolutos capere, ac vi in ipsos agere, inferri non potest, secus nullum esset tam grave scelus, quod patrare non liceret, cum nullum scelus, quin Deus permittat, patretur, aut patrari omnino possit. Itaque falsum est, eadem eatione dicere *Jehovam* per se regnare reges, si de legitima regni adeptione, et legitimo potestatis usu intelligatur, ac a se judicari pee subditos rebelles, Principes, qui in regno administrando peccarunt. Falsum item pari modo tolerantiam tyrannidis divinae providentiae adscribendam, ac subditorum in Principes rebellionem, cum illam Deus praescripserit, hanc prohibuerit.

FINIS

INDEX

SUMMAE PHILOSOPHICAE

QUAESTIO. X.

De officiis hominis erga seipsum.

QUAESTIO XI.

De Officiis hominum erga alios generatim.

QUAESTIO XII.

De mutuis Conjugum officiis.

QUAESTIO XIII.

De mutuis parentum erga filios, et filiorum erga parentes officiis.